

Jaroslav Malina
editor

Panoráma biologické a sociokulturní antropologie

Modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných“ oborů

Josef Kolmaš – Jaroslav Malina

Čína
z antropologické perspektivy

21

NADACE UNIVERSITAS
EDICE SCIENTIA

V našem pojetí je antropologie vědecká disciplína, která studuje lidský rod (*Homo*) a jeho dosud známé druhy: *Homo habilis*, *Homo erectus*, *Homo sapiens*. Zaměřuje se na člověka jako jednotlivce, všímá si jeho četných seskupení (etnické skupiny, populace) a zahrnuje do svých výzkumů též celé lidstvo. Na rozdíl od kontinentální Evropy, která antropologii mnohdy pokládá jen za přírodní vědu (morfolgie člověka a porovnávací anatomie a fyziologie člověka a lidských skupin), považujeme ji na Katedře antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně, podobně jako antropologové v anglosaském prostředí, za vědu celostní, sociokulturní i biologickou, integrující poznatky přírodních a společenských věd. Pomocí syntézy obou pohledů se pokoušíme vysvětlit celistvost lidských bytostí a lidskou zkušenost z hlediska biologického a sociokulturního ve všech časových údobích a na všech místech, kde se děl vývoj našich předků. Ačkoli antropologie objasňuje evoluci našeho druhu *Homo sapiens*, přesahuje svým rozsahem tento cíl. Zkoumá hluboce naše předky (rané hominidy) a nejbližší příbuzné lidoopy, zkoumá prostředí, v kterém náš vývoj probíhal, a zároveň se všeobjímajícím studiem našeho chování pokouší odhadnout naše budoucí konání v ekosystému Země.

Současný stav poznání představíme postupně v „modulových“ učebních textech nazvaných *Panorama biologické a sociokulturní antropologie*, které nakonec zahrnou látku bakalářského a magisterského studia. Osnova každého z modulů je obdobná: vlastní učební text, doporučená studijní literatura, výkladové slovníky důležitějších jmen a pojmů, medailon autora, zaostření problému (studie o aktuálních teoretických, metodologických či empirických inovacích v dané tematice), rozvolnění problému (uvedení tematiky do širšího filozofického nebo kulturního rámce).

Nevelký rozsah jednotlivých modulů, jakýchsi stavebních prvků v podobě ucelených témat kurzů a přednášek, umožní snadno publikovat revidovaná a doplněná vydání těch modulů, kde bude třeba reagovat na nové objevy a trendy oboru. Vznikají tak skripta nikoli „zkamenělá“ v jednom okamžiku, ale neustále „živě pulzující“, skripta pružně reagující na revalorizaci univerzitních učebních plánů, uspokojující aktuální potřeby společnosti a studentů a vycházející vstříc zavádění obecně platného kreditového systému (na základě tzv. European Credit Transfer System – ECTS), který umožní účinnější spolupráci mezi jednotlivými katedrami, ústavy a fakultami, zlepší orientaci studentů a zvýší průhlednost na úrovni národní i mezinárodní.

Texty jsou kolektivním, editorem metamorfovaným dílem autorů z Masarykovy univerzity a z dalších českých a zahraničních institucí. V uváděné podobě představují pouhý „zkušební preprint“, který bude po zkušenostech z výuky a recenzním řízením výrazně přepracován a doplňován. Již v této chvíli však editor vyjadřuje poděkování všem spolupracovníkům za jejich neobyčejnou vstřícnost a velkorysou snahu představit nejnovější výsledky, z nichž mnohé pocházejí z jejich vlastních, často ještě nepublikovaných výzkumů.

NADACE
UNIVERSITAS

EDICE
SCIENTIA

Marta Taberyová, *Měsíční bohyně a střelec Jü*, 1998, kombinovaná technika, 62,5x42,5 cm. Inspirace: Staročínský mýtus o měsíční bohyni Čchang O, mladší sestře Che Poa, pána vod. Ten chtěl Nebeskému střelci Jüovi, vyslanému císařem Jaem, zabránit, aby zničil deset sluncí. Střelec zasáhl Čchang O do vlasů a ušetřil ji. Z vděčnosti se stala jeho ženou.

Dílo vytvořené pro projekt knihy a výstavy: *Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsahem této knihy.*

Jaroslav Malina

editor

Panoráma biologické a sociokulturní antropologie

Modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných“ oborů

21

Josef Kolmaš – Jaroslav Malina

Čína z antropologické perspektivy

NADACE UNIVERSITAS, BRNO
AKADEMICKÉ NAKLADATELSTVÍ CERM V BRNĚ
MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ
NAKLADATELSTVÍ A VYDAVATELSTVÍ NAUMA V BRNĚ
2005

O vydání tohoto svazku se zasloužili laskavou podporou:

AG SVOBODA s. r. o. / Karlov 31, 591 01 Žďár nad Sázavou

HOŠEK MOTOR A. s. / Žarošická 17, 628 00 Brno

LIN GUO GUANG

MITTAG SPOL. S R. O. POZEMNÍ A PRŮMYSLOVÉ STAVITELSTVÍ / Chaloupkova 3, 612 00 Brno

NI JIAN, K. D. HANDELSGES. M.B.H., IMPORT – EXPORT / Čestmírova 444/17, 140 00 Praha 4

RIETER CZ A. s. / Čs. armády 1181, 562 15 Ústí nad Orlicí

SPOLEČNOST PRO PODPORU UNIVERZITNÍCH AKTIVIT V BRNĚ A PRAZE / Husníkova 2075, 155 00 Praha 13

ŠKODAEXPORT, A. s. / Opletalova 41, 113 32 Praha 1

VELVYSLANECTVÍ ČESKÉ REPUBLIKY V ČÍNSKÉ LIDOVÉ REPUBLICI / 2 Ritan Lu, Beijing 100600

Text © Josef Kolmaš, Jaroslav Malina; Denisa Gritzová, Václav Laifr, Olga Lomová, Jakub Maršálek, Lucie Olivová, Hana Třísková, 2005

Editor © Jaroslav Malina, 2005

Obálka, grafická a typografická úprava © Josef Zeman, 2005

Ilustrace a fotografie © Archivy Josefa Kolmaše, Václava Laifra, Olgy Lomové, Jaroslava Maliny, Lucie Olivové, Nadace Universitas v Brně, Národní galerie v Praze, Společnosti pro podporu univerzitních aktivit v Brně a Praze, Ústavu Dálného východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Velvyslanectví Čínské lidové republiky v České republice; Pavel Dvorský, Denisa Gritzová, Josef Kolmaš, Jaroslav Malina, Lucie Olivová, Marta Taberyová, 2005.

Vydaly Nadace Universitas v Brně, Akademické nakladatelství CERM v Brně, Masarykova univerzita v Brně, Nakladatelství a vydavatelství NAUMA v Brně, 2005

Tisk a knihařské zpracování FINAL TISK s. r. o., Olomučany

Pořadové číslo 3809-17/99

Ilustrace na přebalu: Marta Taberyová, *Pověst o Velké čínské zdi*, 1998, kombinovaná technika, 62,5x42,5 cm. Inspirace: Povídka z knihy *Příběhy dračích císařů*, Orbis Pictus Istropolitana, Bratislava 1993. Dílo vytvořené pro projekt knihy a výstavy: *Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsahem této knihy.*

Tato publikace ani jakákoli její část nesmí být přetiskována, kopírována či jiným způsobem rozšiřována bez výslovného povolení vydavatele.

ISBN 80-7204-296-3 (Akademické nakladatelství CERM)

ISBN 80-210-3218-9 (Masarykova univerzita v Brně)

ISBN 80-86258-64-5 (Nakladatelství a vydavatelství NAUMA)

„V tom kruhu nebes, který spíná kolébku i hrob,
nepozná nikdo začátek či konec dob
a nepoví ti také žádný filozof,
odkud jsme přišli a kam zajdem beze stop.“

Omar Chajjám (1048–1131), perský básník, matematik, astronom a filozof. Je autorem čtyřverší *rubáí*, aforisticky zachycujících filozofické ideje, náboženské názory a životní pocity.

Citované čtyřverší stejně jako mnohá další z Chajjámových zamyšlení souvisí s tématy, jimiž se zabývá antropologie. V našem pojetí je antropologie vědecká disciplína, která studuje lidský rod (*Homo*) a jeho dosud známé druhy: *Homo habilis*, *Homo erectus*, *Homo sapiens*. Zaměřuje se na člověka jako jednotlivce, všímá si jeho četných seskupení (etnické skupiny, populace) a zahrnuje do svých výzkumů též celé lidstvo. Na rozdíl od kontinentální Evropy, která antropologii mnohdy pokládá jen za přírodní vědu (morfologie člověka a porovnávací anatomie a fyziologie člověka a lidských skupin), považujeme ji na Katedře antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně, podobně jako antropologové v anglosaském prostředí, za vědu celostní, sociokulturní i biologickou, integrující poznatky přírodních a společenských věd. Pomocí syntézy obou pohledů se pokoušíme vysvětlit celistvost lidských bytostí a lidskou zkušenost z hlediska biologického a sociokulturního ve všech časových údobích a na všech místech, kde se děl vývoj našich předků. Ačkoli antropologie objasňuje evoluci našeho druhu *Homo sapiens*, přesahuje svým rozsahem tento cíl. Zkoumá hluboce naše předky (rané hominidy) a nejbližší příbuzné lidoppy, zkoumá prostředí, v kterém se náš vývoj odvíjel,

a zároveň se všeobjímajícím studiem našeho chování pokouší odhadnout naše budoucí konání v ekosystému Země.

Na rozdíl od Omara Chajjáma se domníváme, že o rodu *Homo leccos* víme, a současný stav poznání představíme postupně v „modulových“ učebních textech nazvaných *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie*, které nakonec zahrnou látku bakalářského a magisterského studia. Osnova každého z modulů je obdobná: vlastní učební text, doporučená studijní literatura, výkladové rejstříky důležitějších jmen a pojmů, medailon autora, zaostření problému (studie o aktuálních teoretických, metodologických či empirických inovacích v dané tematice), rozvolnění problému (uvedení tematiky do širšího filozofického nebo kulturního rámce).

Nevelký rozsah jednotlivých modulů, jakýchsi stavebních prvků v podobě ucelených témat kurzů a přednášek, umožní snadno publikovat revidovaná a doplněná vydání těch modulů, kde bude třeba reagovat na nové objevy a trendy oboru. Vznikají tak skripta nikoli „zkamenělá“ v jednom okamžiku, ale neustále „živě pulzující“, skripta pružně reagující na revalorizaci univerzitních učebních plánů, uspokojující aktuální potřeby společnosti a studentů a vycházející vstříc zavádění

obecně platného kreditového systému (na základě tzv. European Credit Transfer System – ECTS), který umožní účinnější spolupráci mezi jednotlivými katedrami, ústavami a fakultami, lepší orientaci studentů a zvýší průhlednost na úrovni národní i mezinárodní.

Texty jsou kolektivním, editorem metamorfovaným dílem autorů z Masarykovy univerzity a z dalších českých a zahraničních institucí. V uváděné podobě představují pouhý „zkušební preprint“, který bude po zkušenostech z výuky a recenzním řízení výrazně přepracováván a doplňován. Již v této chvíli však editor vyjadřuje poděkování všem spolupracovníkům za jejich neobyčejnou vstřícnost a velkorysou snahu představit nejnovější výsledky, z nichž mnohé pocházejí z jejich vlastních, často ještě nepublikovaných výzkumů.

Následující čtyřverší Omara Chajjáma, díky poučením z biologické a sociokulturní antropologie, přijímáme bez výhrad, jako dobrý návod k uchování demokratického uspořádání společnosti i života na naší planetě:

*„Když s jednou plackou chleba vyjdeš na dva dny
a s jedním douškem z puklé nádoby,
nač podřízen být lidem menším než ty sám
nebo nač sloužit lidem stejným jako ty?“*

Snad trochu přispějí i tyto učební texty ...

Brno, srpen 2005

Jaroslav Malina

KATEDRA
ANTROPOLOGIE

PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA
MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ

Marta Taberyová, *Chrám touhy*, 2003, kombinovaná technika na hedvábí, 29,5x21,0 cm.

Čína z antropologické perspektivy

Josef Kolmaš – Jaroslav Malina

Marta Taberyová, *Čínské hedvábí*, 2003, kombinovaná technika na hedvábí, 29,5x21,0 cm.

Obsah

1. ZEMĚPIS A PŘÍRODNÍ PROSTŘEDÍ / Josef Kolmaš	15
1.1. Název	15
1.2. Poloha	16
1.3. Zeměpisné a administrativní členění	16
1.4. Přírodní prostředí	17
1.4.1. Reliéf	17
1.4.2. Nerostné suroviny	18
1.4.3. Vodstvo (řeky, jezera, moře)	18
1.4.4. Podnebí	20
1.5. Objekty a lokality v Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO / Jaroslav Malina	21
1.6. Literatura k 1.	22
2. DĚJINY A SOUČASNOST	23
2.1. První člověk na území Číny (900 000–7 000 př. n. l.) / Jaroslav Malina	23
2.2. Základy čínské civilizace (7000–3000 př. n. l.) / Jaroslav Malina	30
2.3. První čínské státy a dynastie (3000–475 př. n. l.) / Jaroslav Malina	34
2.4. Válčící státy (475–221 př. n. l.) / Jaroslav Malina	41
2.5. Stát a dynastie Čchin (844/221–207 př. n. l.) / Jaroslav Malina	51
2.6. Dynastie Chan (206 př. n. l.–220 n. l.) / Josef Kolmaš	69
2.7. Období San kuo (Tři říše), dynastie Ťin, období Nan-Pej čchao (Jižní a Severní dynastie) a dynastie Suej (220–618) / Josef Kolmaš	71
2.8. Dynastie Tchang a období Wu taj (618–960) / Josef Kolmaš	73
2.9. Dynastie Sung (960–1279) / Josef Kolmaš	76
2.10. Dynastie Jüan (1271–1368) / Josef Kolmaš	78
2.11. Dynastie Ming (1368–1644) / Josef Kolmaš	79
2.12. Dynastie Čching (1644–1911) / Josef Kolmaš	81
2.13. Čínská republika (1912–1949) / Josef Kolmaš	84
2.14. Čínská lidová republika (1949–) / Josef Kolmaš	86
2.15. Chronologický přehled dynastií a vlád v dějinách Číny / Josef Kolmaš – Jaroslav Malina	94
2.15.1. Poznámka k dynastické chronologii / Josef Kolmaš	95
2.16. Literatura k 2. / Josef Kolmaš – Jaroslav Malina	96

3. SPOLEČNOST / Josef Kolmaš	107
3.1. Etnické složení	107
3.1.1. Geneze mnohonárodnostního státu	107
3.1.2. Problémy s termíny „národ“ a „národnost“	108
3.1.3. Klasifikace národů a národností Číny	108
3.1.3.1. Klasifikace obyvatelstva podle velikosti	108
3.1.3.2. Klasifikace obyvatelstva podle oblastí jeho hlavního rozšíření	109
3.1.3.3. Klasifikace podle typu přiznané autonomie	109
3.1.3.4. Klasifikace podle etnické příbuznosti	110
3.1.3.4.1. Chanové	110
3.1.3.4.2. Chuejové	110
3.1.3.4.3. Čuangsko-tungské národy a národnosti čínského jihu	111
3.1.3.4.4. Miaové, Jaové a ostatní národy a národnosti čínského jihu	111
3.1.3.4.4.1. Miaosko-jaoské národy a národnosti	111
3.1.3.4.4.2. Mon-khmerské národy a národnosti	112
3.1.3.4.4.3. Malajsko-indonéska etnika	113
3.1.3.4.5. Tibetané a další jim příbuzné národy a národnosti čínského jihozápadu	113
3.1.3.4.6. Mandžouvé, Korejci a další národy a národnosti čínského severovýchodu	117
3.1.3.4.6.1. Tunguzsko-mandžuské národy a národnosti	117
3.1.3.4.6.2. Korejci	118
3.1.3.4.7. Mongolové a jim příbuzné národy a národnosti čínského severu a severozápadu	118
3.1.3.4.8. Ujguři a další národy a národnosti čínského severozápadu a západu	120
3.1.3.4.8.1. Turkické národy a národnosti	120
3.1.3.4.8.2. Tádžikové	122
3.1.4. Literatura k 3.	122
4. DUCHOVNÍ KULTURA	125
4.1. Jazyk a písmo / Josef Kolmaš	125
4.1.1. Jazyk / Josef Kolmaš	125
4.1.2. Písmo / Josef Kolmaš	127
4.1.3. Transkripce a výslovnost čínštiny / Josef Kolmaš	129
4.1.3.1. Tabulka I. Čínské slabiky v českém standardním přepisu a v přepisu pinyin / Josef Kolmaš	129
4.1.3.2. Tabulka II. Čínské slabiky v přepisu pinyin a v standardním českém přepisu / Josef Kolmaš	132
4.1.4. Literatura k 4.1. / Josef Kolmaš	134
a. Jazyk, písmo, transkripce / Josef Kolmaš	134
b. Slovníky / Josef Kolmaš	135
4.2. Literatura / Josef Kolmaš	136
4.2.1. Čínská literatura z ptáčí perspektivy / Josef Kolmaš	136
4.2.1.1. Vybraná literatura k dějinám čínského písemnictví / Josef Kolmaš	140
4.2.1.2. Bibliografie českých překladů čínského písemnictví / Josef Kolmaš	142

4.3. Filozofická, etická a sociální učení / Josef Kolmaš	147
4.3.1. Taoismus / Josef Kolmaš	147
4.3.2. Konfucianismus, moismus, legismus / Josef Kolmaš	148
4.4. Náboženství / Josef Kolmaš	151
4.4.1. Buddhismus / Josef Kolmaš	151
4.4.2. Islám / Josef Kolmaš	152
4.4.3. Křesťanství / Josef Kolmaš	153
4.4.4. Literatura – souhrnně k 4.3. a 4.4. / Josef Kolmaš	154
4.5. Umění	156
4.5.1. Malířství / Jaroslav Malina	157
4.5.2. Kaligrafie / Lucie Olivová	161
4.5.3. Hudba / Václav Laifr	163
4.5.4. Vypravěčství / Lucie Olivová	169
4.5.5. Divadlo / Lucie Olivová	171
4.5.6. Architektura / Lucie Olivová	175
4.5.7. Sochařství / Lucie Olivová	180
4.5.8. Keramika / Lucie Olivová	186
4.5.9. Literatura k 4.5. / Václav Laifr – Jaroslav Malina – Lucie Olivová	193
5. SEXUALITA, EROTIKA, LÁSKA, MANŽELSTVÍ / Olga Lomová – Jaroslav Malina – Jakub Maršálek – Lucie Olivová – Hana Třísková	197
5.1. Sexualita, erotika, láska, manželství v reálném životě	197
5.2. Sexualita, erotika, láska, manželství ve výtvarném umění	206
5.3. Sexualita, erotika, láska, manželství v literatuře	235
5.4. Literatura k 5.	274
6. HLEDÁNÍ NESMRTELNOSTI, SMRT A POHŘBÍVÁNÍ / Jaroslav Malina	281
6.1. Hledání elixíru nesmrtnosti	281
6.2. Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých	285
6.3. Kult předků	309
6.4. Literatura k 6.	311
7. POZNÁVÁNÍ ČÍNY EVROPANY A KONTAKTY ČESKÝCH ZEMÍ s ČÍNOU / Josef Kolmaš	313
7.1. Evropské poznávání Číny	313
7.1.1. Literatura k 7.1.	322
7.2. První Češi, Moravané a Slezané v Číně	326
7.2.1. Literatura k 7.2.	329
7.3. Kontakty mezi Čínou a českými zeměmi / Josef Kolmaš – Jaroslav Malina	329
7.3.1. Seznam velvyslanců Čínské lidové republiky v Československu (od roku 1993 České republice), 1950–2002	331
7.3.2. Seznam velvyslanců Československé republiky (od roku 1993 České republiky) v Čínské lidové republice, 1950–2001	331
7.3.3. Literatura k 7.3.	332
7.4. Z dějin československé sinologie	333
7.4.1. Literatura k 7.4.	336

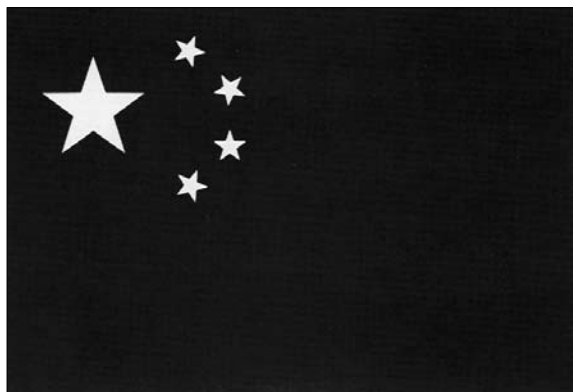
8. ZAOSTŘENÍ PROBLÉMU	337
8.1. Velká čínská zeď / Jaroslav Malina	337
8.2. Úloha osobnosti v dějinách ve světle „Kritiky Lin Piaa a Konfucia“ / Dana Heroldová – Josef Kolmaš	345
8.3. O čínských ekonomických reformách na Ekonomicko-správní fakultě Masarykovy univerzity v Brně / Denisa Gritzová	350
9. ROZVOLNĚNÍ PROBLÉMU	353
9.1. Smrt Prvního císaře a pád dynastie Čchin / Jaroslav Malina	353
9.2. Süan-cangova cesta do Svaté země buddhismu / Josef Kolmaš	368
10. O AUTORECH	373
10.1. Prof. PhDr. Josef Kolmaš, DrSc.	373
10.2. Prof. PhDr. Jaroslav Malina, DrSc.	375
11. O SPOLUPRACOVNÍCÍCH	377
11.1. Mgr. Václav Laifr	377
11.2. Doc. PhDr. Olga Lomová, CSc.	377
11.3. Mgr. Jakub Maršálek, Ph.D.	378
11.4. Lucie Olivová, Ph.D.	379
11.5. PhDr. Hana Trísková	380
12. O AUTORCE VÝTVARNÝCH DĚL	381
12.1. Akademická malířka Marta Taberyová	381
13. PRAMENY A AUTOŘI ILUSTRACÍ A FOTOGRAFIÍ	383
14. PODĚKOVÁNÍ	385
15. LITERATURA A PRAMENY / Josef Kolmaš – Jaroslav Malina	387
15.1. Encyklopedická díla, chronologie	387
15.2. Biografické slovníky	388
15.3. Bibliografické příručky	388
15.4. Čínská informační média	388
15.4.1. Časopisy, rozhlas, televize	388
15.4.2. Internet	389
16. VÝKLADOVÝ SLOVNÍK DŮLEŽITĚJŠÍCH JMEN A POJMŮ / Josef Kolmaš – Jaroslav Malina se spolupracovníky	391
17. REJSTŘÍK	445
STRÁNKY SPONZORŮ KNIHY	466

1. Zeměpis a přírodní prostředí

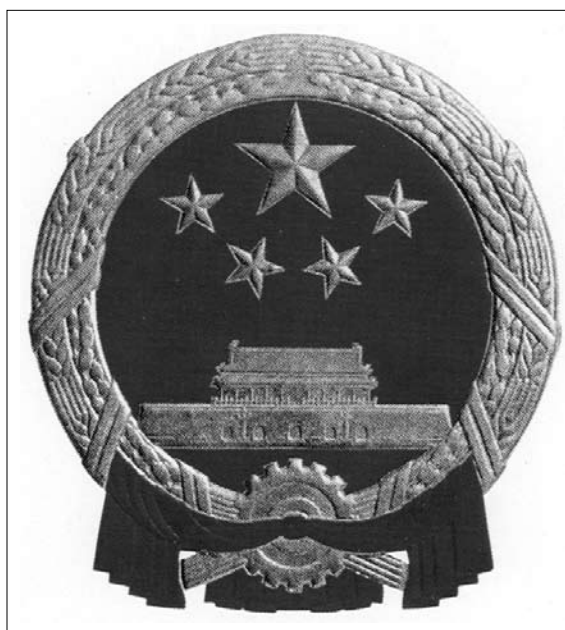
1.1. Název

Název „Čína“ odvozuje většina evropských národů podle jména dynastie Čchin, jež v roce 221 před n. l. poprvé sjednotila jednotlivé státní útvary na tehdejším čínském území zhruba v rozloze dnešní východní Číny. Ruský název pro Čínu, „Kitaj“, je odvozen z označení pro nechanské obyvatelstvo oblastí dnešního čínského severovýchodu a částečně severu, Čchi-tanů (Kitan), s nimiž se Rusové při svých sibiřských výpravách dostávali do styku. Číňané sami označují svou zemi jako Čung-kuo, „Říše středu“, nebo Čung-chua, „Civi-

lizace středu“. Tento název se stal i součástí oficiálního označení Čínské lidové republiky (Čung-chua žen-min kung-che-kuo) (obr. 1–2).

1 Vlajka Čínské lidové republiky.

2 Státní znak Čínské lidové republiky.

1.2. Poloha

Poloha. – Čína (Čínská lidová republika, ČLR) zaujímá rozsáhlou oblast ve východní části asijského kontinentu. Prostírá se mezi 53° a 20° severní zeměpisné šířky a 73° a 135° východní zeměpisné délky a má plochu asi 9,6 milionu km² (zhruba 122krát větší než je plocha České republiky). Vzdálenost vzdušnou čarou mezi nejsevernějším a nejižnějším bodem Číny je přes 5 500 km a mezi nejvýchodnějším a nejzápadnějším bodem asi 5 000 km, což odpovídá časovému rozdílu více než 4 hodiny.

V porovnání s Evropou odpovídá zeměpisná šířka nejsevernějších výběžků Číny zhruba německému pobřeží, zeměpisná šířka střední Číny jižní části Středozemního moře, nejižnější pevninský pruh již-

ním okrajům Sahary a ostrůvky v Jihočínském moři zhruba Guinejskému zálivu. K pevninské části ČLR patří na 5 000 ostrovů, z nichž největšími jsou Tchaj-wan (36 tisíc km²; dnes samostatná Republika Čína), Chaj-nan (34 tisíce km²) a řada menších ostrovů a ostrůvků v okrajových mořích (Žlutém, Východočínském a Jihočínském) Tichého oceánu.

Délka pevninských hranic je přes 20 tisíc km. Čína hraničí na východě, severovýchodě a severozápadě se Severní Koreou (KDR) a Ruskou federací, na severu s Mongolskem, na západě a jihozápadě s Kazachstánem, Kyrgyzstánem, Tádžikistánem, Afghánistánem a Pákistánem, na jihu s Indií, Nepálem, Bhútánem, Myanmar (Barma), Laosem a Vietnamem.

1.3. Zeměpisné a administrativní členění

V ČLR se ustálilo *zeměpisné členění* na šest velkých regionů (*ti-čchü*) – Severní (*Chua-pej*), Severovýchodní (*Tung-pej*), Východní (*Chua-tung*), Středojižní (*Čung-nan*), Jihozápadní (*Si-nan*) a Severozápadní (*Si-pej*) – ovšem bez samostatného správního statusu. V rámci těchto regionů se země dělí na 34 správních jednotek, spravovaných místními vládami pod společným vedením ústředí. Je to 23 provincií (*šeng*, včetně Tchaj-wanu), 5 národnostních autonomních oblastí (*c'č'čchü*), 2 zvláštní administrativní oblasti (*tche-pie sing-čeng-čchü*) a 4 města pod přímou ústřední správou (*c'sia-s'*, hlavní město Peking a dále Tiencin, Šanghaj a Čchung-čching). Provincie se dále dělí na kraje a okresy, respektive na autonomní kraje a autonomní okresy (v oblastech obývaných menšinovými národy) (obr. 3).

Provinciemi, autonomními oblastmi (AO) a zvláštními administrativními oblastmi (ZAO) jsou:

V Severní Číně –

Che-pej (rozloha 190 tisíc km², hlavní město Š'ťia-čuang),

Šan-si (156 tisíc km², Tchaj-jüan),

AO Vnitřní Mongolsko (1,183 milionu km², Chu-che-chao-tche).

V Severovýchodní Číně –

Liao-ning (145 tisíc km², Šen-jang/Mukden),

Ťi-lin (187 tisíc km², Čchang-čchun),

Chej-lung-ťiang

(469 tisíc km², Cha-er-pin/Charbin).

Ve Východní Číně –

Šan-tung (153 tisíce km², Ťi-nan),

Ťiang-su (102 tisíce km², Nanking),

Če-ťiang (101 tisíc km², Chang-čou),

An-chuej (139 tisíc km², Che-fej),

Ťiang-si (166 tisíc km², Nan-čchang),

Fu-ťien (120 tisíc km², Fu-čou),

[Tchaj-wan (36 tisíc km², Tchaj-pej)].

Ve Středojižní Číně –

Che-nan (167 tisíc km², Čeng-čou),

Chu-pej (187 tisíc km², Wu-chan),

Chu-nan (210 tisíc km², Čchang-ša),

Kuang-tung (186 tisíc km², Kanton),

Chaj-nan (34 tisíce km², Chaj-kchou),

Čuangská AO Kuang-si

(236,3 tisíce km², Nan-ning),

ZAO Siang-kang/Hongkong (1092 km²),

ZAO Ao-men/Macao (24 km²).

V Jihozápadní Číně –

S'-čchuan (570 tisíc km², Čcheng-tu),

Kuej-čou (170 tisíc km², Kuej-jang),

Jün-nan (394 tisíce km², Kchun-ming),

AO Tibet

(1,22 milionu km², La-sa/Lhasa).

V Severozápadní Číně –

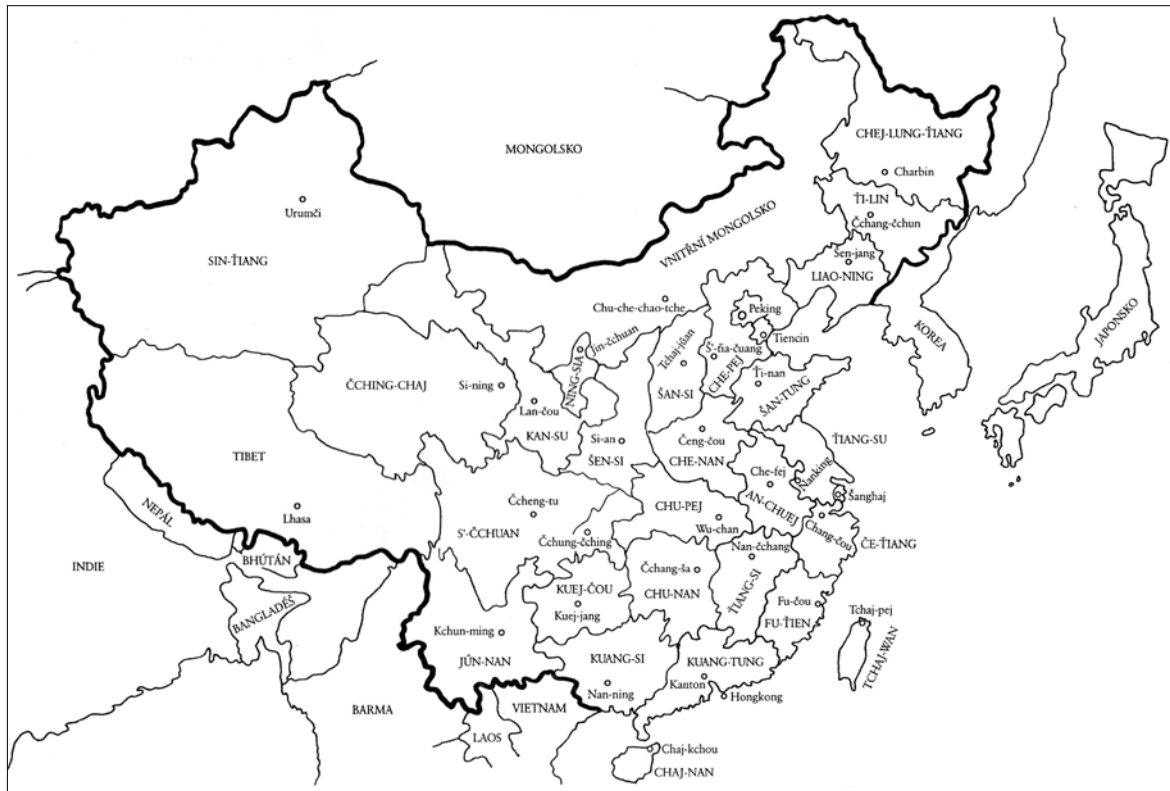
Šen-si (205 tisíc km², Si-an),

Kan-su (450 tisíc km², Lan-čou),

Čching-chaj (720 tisíc km², Si-ning),

Chuejská AO Ning-sia (66,4 tisíce km², Jin-
-čchuan),

Ujgurská AO Sin-ťiang (1,6 milionu km², Wu-lu-
-mu-čchi/Urumči).

3 Administrativní dělení Číny.

1.4. Přírodní prostředí

Velká rozloha Číny, nestejná vzdálenost od moře a velké rozdíly v nadmořské výšce způsobují neobyčejnou rozmanitost *přírodních podmínek*. Východní část země je tvořena převážně přímořskými nížinami – Severovýchodní (Tung-pej pching-jüan, bývalé Mandžusko), při řekách Sung-chua-ťiang a Liao-che a ohraničenou na západě a severu Velkým a Malým Chinganem (Ta/Siao Sing-an šan-mo); Severočínskou (Chua-pej pching-jüan), prostírající se mezi řekami Chuang-che a Čchang-ťiang; a Nížinou středního a dolního toku Čchang-ťiang (Čchang-ťiang čung-sia-liou pching-jüan). Na jihu vystupuje Jünnansko-kuejčouská pahorkatina (Jün-Kuej kao-jüan) se středně vysokými náhorními plošinami a Jihovýchodní přímořská vrchovina (Tung-nan jen-chaj šan-ling). Západní část země zabírají pouště, náhorní plošiny a velehory. Zde také pramení největší

asijské řeky, vlévající se do Tichého a Indického oceánu. Rozlehlé pouštní oblasti na západě a severozápadě, tvořené pouštěmi a prolákladami, jsou bezodtoké.

1.4.1. Reliéf

Povrch území Číny je odrazem jeho tektonické stavby a dlouhodobě se utvářejícího geologického podloží, projevujícího se navenek stupňovitým svažováním území od vysoko ležícího západu směrem k severovýchodním a jihovýchodním přímořským nížinám. Nejvýraznějším útvarem je Žlutozemní vyvýšenina (Chuang-tchu kao-jüan), stabilní část zemské kůry, ohraničená izostaticky nevyrovnanými vysokohorskými pásmy Altaje, Tchien-šanu, Kchun-lunu a Himálaje na západě a jihozápadě, táhnoucími se vesměs rovnoběžkovým směrem. Ze severní strany vyvýše-

4 Džomolungma (Ču-mu-lang-ma-feng, 8 848 m), anglicky Mount Everest, nejvyšší hora světa, nachází se na jižním okraji Číny v horském pásu Himálaje, na hranici s Nepálem.

5 Vodopád Chu-kchou na Žluté řece (Chuang-che), druhá nejvýznamnější čínské řece, dlouhá 5 464 km a odvodňující území o více než 750 tisících km².

ninu ohraničuje Severočínská vrchovina (Pej-pu kao-jüan), zabírající téměř celou severní a severovýchodní Čínu, jakož i velkou část západu. Z jižní strany je to pak nížinná tabule, prostírající se všeobecně na jih a na východ od hor Čchin-ling ke střednímu a dolnímu toku Dlouhé řeky (Čchang-tiang, též Jang-c'ťiang).

Územím severovýchodní Číny a Vnitřního Mongolska se táhnou hřbety Velkého a Malého Chinganu, dosahující výšek 1 950, respektive 823 m.

Jižní Čína, pokrytá dnes spletitými horskými pásmy do maximálních výšek přes 2 000 m, byla po dlouhé geologické údobí zaplavena mořem a souší se stala teprve koncem triasu. Nejzazší jih západní Číny zabírá rozsáhlá Tibetská náhorní plošina (kolem 2 milionu km²), ležící v průměrné nadmořské výšce 4 500 m. Horské hřbety, které touto plošinou prostupují od severu k jihu (Altyn-tagh, Kchun-lun, Nien-čching-tchang-ku-la-šan, Kang-ti-s'-šan/Transhimálaj, Si-ma-la-ja-šan/Himálaj), dosahují místy šestitisícových až osmitisícových výšek. Na jižním okraji, na hranici s Nepálem, se v horském pásu Himálaje nachází nejvyšší hora světa Džomolungma (Ču-mu-lang-ma-feng, 8 848 m) (obr. 4). Nejvyšší horou v Transhimálaji (dříve někdy nazývaném Sven Hedinovým pohořím) v severozápadním Tibetu, v místech, kde se stýkají horská pásma Kchun-lunu a Kang-ti-s'-šanu s jejich četnými ledovci dlouhými 60 až 70 km, se tyčí posvátná hora všech hinduistů a buddhistů Kailás (6 714 m).

1.4.2. Nerostné suroviny

Svérázná pestrost geologických oblastí se odráží také v existenci celé řady nalezišť nerostných surovin. V oblasti severní a severozápadní Číny jsou bohatá ložiska černého uhlí (Ordos), ropy (Džúngarská pánev) a železné rudy (Vnitřní Mongolsko, povodí Čchang-tiang). Jižní Čína opět skýtá četná naleziště barevných a vzácných kovů, jako antimonu (Kuej-čou, An-chuej, Jün-nan), rtuti (jihozápadní provincie), cínu, wolframu a molybdenu (přímořská oblast), olova, zinku a mědi (jižní a jihozápadní provincie), bauxitu (Šan-tung), zlata (severovýchodní Čína, S'-čchuan, Tibet), magnetitu a hořlavých břidlic (severovýchodní Čína), uranu (v řadě provincií) ad.

1.4.3. Vodstvo (řeky, jezera, moře)

Reliéf čínského povrchu, rozložení a směry hlavních horských pásem a pochopitelně i s tím související klimatické podmínky určují i rozložení a celkový charakter čínské říční sítě. Obecně o ní lze říci, že je v celkovém součtu mimořádně dlouhá, avšak její hustota v jednotlivých částech země je značně nerovnoměrná. Jen asi dvě třetiny čínského území jsou odvodňovány řekami tekoucími do oceánů, zatímco více než 3 miliony km² povrchu, především v severozápadní Číně, patří k bezodtokým oblastem.

Celkový sklon asijského povrchu ze Střední Asie k východu a severovýchodu je velmi výrazný, čehož důsledkem je i skutečnost, že převážná část území je

odvodňována do okrajových moří Tichého oceánu, zatímco zhruba jen 10% celkové rozlohy Číny patří k povodí Indického oceánu. Typické pro téměř všechny čínské řeky je prudké kolísání jejich vodního stavu v průběhu roku; maxima se dosahuje v období vydatných letních srážek.

Význam čínských řek pro život veškerého obyvatelstva je zcela mimořádný. Poněvadž silniční a železniční doprava je relativně málo rozvinutá, hrají řeky dosud důležitou úlohu i v dopravě, kterou po nich umožňuje hustá síť průplavů a kanálů, zvláště ve Střední Číně. Vedle toho mají čínské řeky a kanály obrovský význam pro umělé zavodňování, nesmírně důležité právě pro pěstování rýže, základní čínské plodiny, a jsou většinou i bohaté na ryby. Podél řek je také osídlení nejhustší a při řekách leží také největší čínská města.

Na druhé straně ovšem právě kolísavý stav vody, zanášení řek a přílišná koncentrace obyvatelstva při obrovských vodních tocích způsobovaly často veliké katastrofy, zvláště v době povodní. Vodní otázka proto v průběhu celé čínské historie vždy tolik zaměstnávala čínské vládcy a nakonec i všechny čínský lid.

Nejdélší a nejvýznamnější čínskou řekou, jakýmsi čínským Nilem či Amazonkou, je Jang-c'-ťiang, čínsky vlastně Čchang-ťiang (Dlouhá řeka). Měří 6 300 km a je třetí nejdélší řekou světa. Jeho povodí měří přes 1,8 milionu km² a jeho ústím protéká průměrně 25 až 30 tisíc m³ vody za vteřinu. Pramení v severovýchodní části Tibetské náhorní plošiny a jeho zdrojnice se pod různými jmény spojují v hlavní tok, označovaný nejdříve jako Tchung-tchien-che (Řeka pronikající nebesy) a později Ťin-ša-ťiang (Řeka zlatého písku), pod kterýmžto jménem protéká především jižním okrajem horských výběžků v čínsko-tibetském pomezí. Ve středním a dolním toku Jang-c'-ťiang při svém malém spádu vytváří četné zákruty a mohutnými nánosy zahrazuje často vyústění svých přítoků, jež se pak rozlévají a vytvářejí četná jezera a bažiny. Tato jezera jsou přirozeným regulátorem průtoků a mají velký význam pro snižování povodňových vln.

Druhou nejvýznamnější čínskou řekou je Chuang-che (Žlutá řeka), dlouhá 5 464 km a odvodňující území o více než 750 tisíc km² (obr. 5). Pramení rovněž na Tibetské náhorní plošině a teče nejdříve na jihovýchod, pak se prudce stáčí k severu a obrovským obloukem obtéká Ordoský masiv. Při průtoku sprásovou oblastí severní Číny strhává velké množství svrchní půdy, takže její dolní tok je řekou s největší sedimentací na světě (ročně přibližně 600 milionů

6 Brána kaňonu řeky Ja-lu-cang-pu-ťiang (tibetsky Cangpo, na indické půdě nazývaná Brahmaputra) v Tibetu, jednoho z největších kaňonů světa. Pramení v západním Tibetu, v délce asi 1 300 km teče nejdříve východním směrem protáhlou sníženinou mezi horstvy Himálaje a Transhimalaje a ve východním Tibetu se prudce stáčí k jihu a průrvami Himálaje vtéká na indické území do Bengálské nížiny a pod Kalkatou se vlévá do Indického oceánu. Její tok měří 2 057 km a odvodňuje území o rozloze přes 241 tisíc km².

m³ usazenin). Při svém ústí do Pochajského zálivu činí její průtok 2 500 m³ vody za vteřinu. Název řeky i název moře, do kterého se Chuang-che vlévá, je odvozen od žlutavé barvy usazovaného jílu. Poněvadž se dolní tok Chuang-che pravidelně zanášel, měnil při povodních často své koryto, a tím se i ústí řeky vějířovitě posouvalo do moře (každoročně asi až o 300 m). Z přítoků Žluté řeky je nejvýznamnější řeka Wej-che, na níž v dávných dobách po dlouhá staletí leželo hlavní město Číny.

Další velkou řekou Velké čínské nížiny je Chuaj-che, pramenící v jižní části provincie Che-nan a měřící 1 000 km a odvodňující území o rozloze 270 tisíc km². Její povodí je vklíněno mezi povodí řek Chuang-

-che a Jang-c'-ťiang. Jinou řekou v tomto regionu je Chaj-che, protékající provinciemi Che-nan a Che-pej a v okolí Tiencinu se vlévající do Pochajského zálivu. Tato řeka je dlouhá 1 090 km a odvodňuje území o rozloze přes 265 tisíc km².

V Severovýchodní Číně je nejvýznamnější třetí nejdelší čínská řeka Chej-lung-ťiang (Amur), dlouhá 3 101 km a odvodňující území o rozloze 897 tisíc km². Pramení mimo území ČLR, přibírá přítoky z Mongolska a Zabajkalska, protéká částí Vnitřního Mongolska a provincie Chej-lung-ťiang a tvoří přirozenou hranici s Ruskem. Vyúsťuje do Ochotského moře na Dálném východě. K jeho hlavním přítokům na čínském území patří řeky Sung-chua-ťiang (Sungari), na níž leží město Charbin, a Wu-su-li-ťiang (Ussuri), tvořící východní hranici Číny a Ruské federace. Chej-lung-ťiang a jeho přítoky každoročně zhruba na půl roku zamrzají, takže jejich význam pro dopravu je značně omezen. Další významnou řekou v tomto severovýchodním regionu je řeka Liao-che (délka 1 390 km, odvodněné území o rozloze 229 tisíc km²), nesoucí své vody na jih do Pochajského zálivu.

V Jižní Číně je nejvýznamnější řekou Si-ťiang, známý na svém dolním toku též jako Ču-ťiang (Perlová řeka). Pramení v provincii Jün-nan, měří 2 210 km a odvodňuje území o rozloze 443 tisíc km². Vlévá se do Jižního moře.

Jižní a jihovýchodní část Tibetu patří do povodí Indického oceánu. Největší řekou zde je řeka Ja-lu-cang-pu-ťiang (tibetsky Cangpo, na indické půdě nazývaná Brahmaputra) (obr. 6). Pramení v západním Tibetu, v délce asi 1 300 km teče nejdříve východním směrem protáhlou sníženinou mezi horstvy Himálaje a Transhimálaje a ve východním Tibetu se prudce stáčí k jihu a průrvami Himálaje vtéká na indické území do Bengálské nížiny a pod Kalkatou se vlévá do Indického oceánu. Její tok měří 2 057 km a odvodňuje území o rozloze přes 241 tisíc km².

Územím západního Tibetu protékají částečně horní toky indických řek Sindhu a Satladže, ústící do Arabského moře Indického oceánu. Naproti tomu ve východní části Tibetské náhorní plošiny pramení další dvě největší řeky jihovýchodní Asie, Lan-cchang-ťiang (Mekong), tekoucí na území Číny v délce 2 153 km a odvodňující území o rozloze 161 tisíc km², a Nu-ťiang (Salvin), dlouhý na čínském území 2 013 km a odvodňující území o rozloze 125 tisíc km².

Čína má též velké množství jezer jak v bezodtokých oblastech, tak především ve střední části země v povodí Jang-c'-ťiang. Největší bezodtoké jezero

Čching-chaj (Kókenúr) v provincii Čching-chaj (plocha 4 583 km², nadmořská výška 3 196 m, hloubka 39 m) má slanou vodu. Ze sladkovodních jezer v povodí Jang-c'-ťiang jsou nejznámější Pcho-jang-chu v provincii Ťiang-si (3 583 km², nadmořská výška 21 m, hloubka 16 m), Tung-tching-chu v provincii Chu-nan (2 820 km², nadmořská výška 34 m, hloubka 30 m), Tchaj-chu v provincii Ťiang-su (2 425 km², nadmořská výška 3 m, hloubka 3,3 m). Největším jezerem Severovýchodní Číny je pohraniční Sing-kchaj-chu (Chanka) o rozloze 4 380 km², nadmořské výšce 69 m a hloubce 10 m.

Podél východního pobřeží Číny se rozkládají tři *okrajová moře* Tichého oceánu (Tchaj-pching-jang). Nejsevernější Žluté moře (Chuang-chaj) proniká hluboko do pevniny zálivy Pochajským (Po-chaj-wan), Liaotungským (Liao-tung-wan) a Západokorejským (Si-čchao-sien-wan) a zabírá plochu přes 40 tisíc km² a jen ojediněle dosahuje hloubky přes 50 m. Žluté moře je v důsledku nánosů, především z Chuang-che, nejbahnitějším mořem na světě. Jeho pokračováním na jih zhruba od ústí Jang-c'-ťiang až k Tchaj-wanu je Východní moře (Tung-chaj, u nás se vžil název Východočínské moře) s rozlohou přes 750 tisíc km² a s maximální hloubkou přes 2 700 m. Jižní moře (Nan-chaj, u nás s vžitým názvem Jihočínské moře), sahající hluboko na jih až ke Kalimantanu, měří téměř 3,5 milionu km² a místy dosahuje hloubky až přes 5 400 m.

1.4.4. Podnebí

Důsledkem obrovské rozlohy a velké nesourodosti půdního reliéfu Číny je i značně diferencované *podnebí*. Nejjižnější oblasti zasahují do tropického pásma, většina země leží v pásmu subtropickém a mírném a velehorské oblasti na západě mají vysokohorské podnebí s věčným sněhem a ledem. Určujícím vlivem pro podnebí je monzunová cirkulace. V době od září do března vanou ve východní Číně západní a severozápadní chladné a suché větry. V letních měsících naopak převládají větry jihovýchodního a východního směru, jež přinášejí nad pevninu teplé a vlhké vzdušné masy od Tichého oceánu. Převážná většina srážek spadá v Číně v letních měsících a směrem do vnitrozemí srážek rychle ubývá a hluboko v západní Číně jsou jen zcela minimální. V létě zasahují čínské pobřeží tropické cyklony, známé jako tajfuny.

Nejchladnějším měsícem bývá leden a nejteplejším červenec. Průměrné lednové teploty klesají podle jednotlivých oblastí až na -25 °C. Průměrné červenecové teploty v celé zemi se pohybují mezi 20 °C a 28 °C,

avšak v Turfanské proláklíně v Sin-tiangu přesahují až 38 °C. Vzhledem k tomu, že vegetační doba v jižní Číně trvá prakticky celý rok, je tu možnost sklízet dvě až tři úrody do roka.

Podle množství srážek lze Čínu rozdělit do tří oblastí. Oblast humidní – zabírající jih a střed východní Číny mezi pohořím Čchin-ling-šan a řekou Chuaj-che na severu a okrajem Tibetské náhorní plošiny na západě. Průměrné roční množství srážek od 750–1 500 mm zde spolu s vysokými teplotami umožňuje pěstování teplomilných kultur.

Oblast aridní – zabírající převážnou část severo-západní Číny, jakož i část severu a severovýchodu. Průměrné roční množství srážek je nižší než 25 mm,

příčemž některé roky jsou zcela bez srážek. Tyto končiny pokrývají většinou pouště nebo stepi s velmi řídkým porostem.

Oblast semiaridní – zabírající část severní a severovýchodní Číny. Průměrné roční srážky se tu pohybují kolem 500–700 mm a i zde zhruba tři čtvrtiny celkových ročních srážek spadnou v období letních monzunových dešťů. Tyto výkyvy pak způsobují jednak pravidelné letní záplavy, jednak často několik měsíců trvající období sucha, což obojí značně narušuje normální zemědělský režim a nezřídka je příčinou i katastrofální neúrody (Čchin Š' 1993, Čína 2003, 2004, Čína. Čínský jazyk 1957, Ču Šao-tan 1953, Hrdličková 1971, China 2003, Palát 1970, Silná – Škvařil 1988).

1.5. Objekty a lokality v Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO

Uvědomíme-li si fakt obrovské rozlohy Číny, krásu a rozmanitost jejích přírodních poměrů, dlouhou a bohatou prehistorii a historii, asi nepřekvapí, že se zde nachází osmadvacet objektů a lokalit, které jsou zapsány do *Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO*, což tuto zemi řadí na třetí místo na světě: 1. Dlouhá zeď (Velká čínská zeď) (Pa-ta-ling u Peking, zapsána v roce 1987); 2. Císařský palác (Zakázané město, Peking, 1987); 3. Homo erectus pekinensis („Vzpřímený člověk z Peking“) / Sinanthropus pekinensis („Čínský člověk z Peking“) (Čou-kchou-tien u Peking, 1987); 4. Jeskyně Mo-kaio u města Tun-chuang (provincie Kan-su, 1987); 5. Záhrobní sídlo Prvního svrchovaného císaře Čchinů (Lin-tchung, provincie Šen-si, 1987); 6. Hora Tchaj-šan (provincie Šan-tung, 1987); 7. Pohoří Chuang-šan (provincie An-chuej, 1990); 8. Údolí Ťiou-čaj-kou (provincie S'-čchuan, 1992); 9. Údolí Chuang-lung (provincie S'-čchuan, 1992); 10. Přírodní areál Wu-ling-jüan (provincie Chu-nan, 1992); 11. Letoviště Čcheng-te a osm okolních chrámů (provincie Che-pej, 1994); 12. Palác Potála (Lhasa, Tibetská autonomní oblast, 1994); 13. Konfuciov chrám, rodinné sídlo a hřbitov (provincie Šan-tung, 1994); 14. Starověké stavby na hoře Wu-tang (provincie Chu-pej); 15. Národní park Lu-šan (provincie Ťiang-si, 1996); 16. Hora E-mej a Lešanský Velký Buddha (provincie S'-čchuan, 1996); 17. Starověké město Pching-jao (provincie Šan-si,

1997); 18. Klasické zahrady v Su-čou (provincie Ťiang-su, 1997); 19. Starověké město Li-ťiang (provincie Jün-nan, 1997); 20. Letní palác (Peking, 1998); 21. Chrám nebes (Peking, 1998) (obr. 7); 22. Hora Wu-i (provincie Fu-tien, 1999); 23. Jeskyně Ta-cu (provincie S'-čchuan, 1999); 24. Pohřebiště císařů dynastií Ming a Čching (provincie Chu-pej a Che-pej, 2000); 25. Jeskyně Lung-men (provincie Che-nan, 2000); 26. Hora Čching-čcheng a zavlažovací systém Tu-ťiang (provincie S'-čchuan, 2000); 27. Prehistorická sídliště Si-ti a Chung-cchun (provincie An-chuej); 28. Jeskyně Jün-kang (provincie Šan-si, 2000).

7 Centrální část pekingského Chrámů nebes (Tchien-tchan), kde se konávaly rituály za dobrou úrodu. Tato lokalita je od roku 1998 zapsána v Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO.

1.6. Literatura k 1.

- Cang Li-che aj. (1930): *Čung-kuo ku-tin ti-ming ta cch'-tien* [Velký slovník starých a dnešních čínských zeměpisných jmen]. Šanghaj.
- Čchin Š' (1993): *Čung-kuo* [Čína]. Peking: Nakladatelství Sin sing.
- Čína. *Čínský jazyk*. Hesla Velké sovětské encyklopedie (1957). Z ruštiny přeložili Timoteus Pokora a Josef Kolmaš. Praha: Státní nakladatelství politické literatury.
- Čína 2003 (2003). Praha: Velvyslanectví Čínské lidové republiky v České republice. (Zpracováno na základě materiálů nakladatelství New Star Publishers v Pekingu). Praha: Nakladatelství FUTURA, a. s.
- Čína (2004). *Země světa. Zeměpisný a cestopisný měsíčník*, leden 2004. Praha: GeoBohemia.
- Čung-chua žen-min kung-che-kuo ti-tchu-ti [Atlas Čínské lidové republiky] (1957). Peking: Ti-tchu čchu-pan-še.
- Ču Šao-tan (1953): *Geografija novogo Kitaja*. Z čínštiny přeložili L. S. Gingoľd a A. M. Ledovskij. Moskva: Izdatel'stvo inostrannoj literatury.
- Gargan, Edward A. (2003): *Tajemství řeky. Rok na Mekongu*. Z angličtiny přeložila Daria Dvořáková. Praha: Jiří Bouchal – BB art.
- Hrdličková, Věna (1971): *Čína, zeměpisný a hospodářský přehled* (Skripta). Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Hrdličková, Věna – Winkelhöferová, Vlasta – Pultr, Alois (1957): *Zeměpisný a hospodářský přehled Číny, Japonska a Koreje*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- China 2003 (2003): Peking: New Star Publishers.
- China: *Facts and Figures 2000* (2000). Peking: New Star Publishers.
- Kolmaš, Josef (1973): Cangpo – Brahmaputra, nebo Iravadi? *Nový Orient*, roč. 28, 1973, č. 5, s. 136–140.
- Palát, Augustin (1970): *Čínská lidová republika*. Praha: Svoboda.
- Silná, Nataša – Škvařil, Jaroslav (1988): *Čínská lidová republika*. Praha: Svoboda.
- Sion, J. (1930): *Monsunová Asie*. Praha: Aventinum.

2. Dějiny a současnost

2.1. První člověk na území Číny (900 000–7 000 př. n. l.)

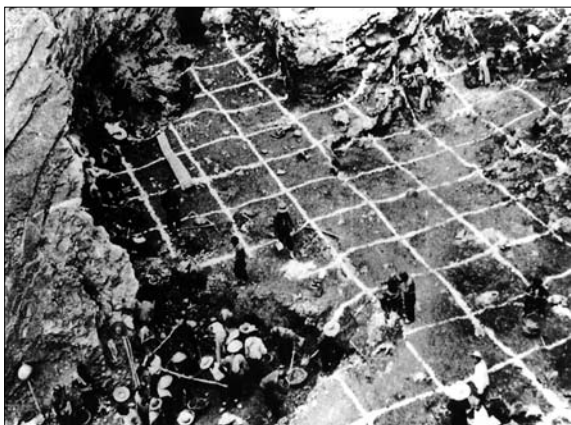
Kdy se první čínský člověk objevil, jak vypadal, jakým způsobem žil a co vykonal? Na tyto otázky nelze pochopitelně odpovědět s takovou určitostí, jako to budeme moci učinit o mladších dobách čínské minulosti, relativně dobře osvětlené hojnými archeologickými nálezy, písemnými zprávami a historickými spisy. První čínský člověk je totiž výsledkem rekonstrukce nemnoha antropologických a archeologických nálezů. A v tom je právě potíž, protože z tak dávných dob se dochovala snad jen setina či tisícina věcí odrážejících tehdejší skutečnost (a navíc jen některé její stránky). Jediný nový nález nebo neočekávaná pokročilejší výzkumná metoda (zejména datovací) může podstatně změnit dosavadní obraz našich vědomostí o pravěkých lidech.

První čínský člověk začal z hlubin věků před vědce vystupovat v nepatrných zlomcích. Nejprve to byla pouhá jedna stolička. V roce 1899 koupil německý přírodovědec K. A. Haberer v pekingských obchodech spousty kostí a zubů fosilních živočichů, které se v Číně pokládaly za dračí a rozmělněné na prášek se užívaly při výrobě léků. Mnichovský paleontolog Max Schlosser objevil mezi Habererovými kostmi také lidskou stoličku, která byla zjevně velice stará. Po pátrání téměř detektivním se zjistilo, že nejspíš pochází z místa zvaného příznačně Kopec dračích kostí. Naleziště – vápencové návrší ordovického stáří – se rozkládá u města Čou-kchou-tien, asi čtyřicet kilometrů jihozápadním směrem od Pekingů (obr. 8). Návrší je zbrázděné puklinami a roklinami, které jsou vyplněny hlínami a mnohde překryty zpevněnými

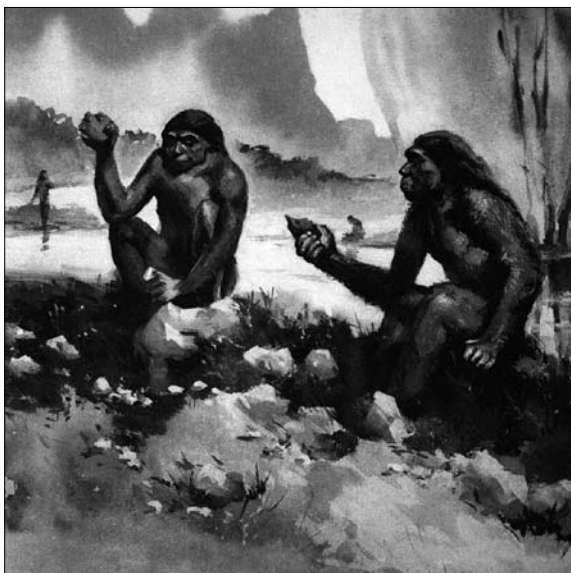
brekciemi. Brekcie vytvářejí nad některými prostrami jakési klenby, takže návštěvník má v první chvíli dojem, že stojí před skutečnými jeskyněmi. I když z hlediska funkčního využití, k obývání, není mezi oběma útvary opravdu žádný rozdíl. A tak se běžně uvádí i v odborných pojednáních, že obyvatelé těchto prostor v dávné starší době kamenné byli vlastně jeskynnými lidmi. Ale tento výklad je patrně nesprávný, poněvadž k zpevnění brekcií na Kopci dračích kostí zřejmě došlo až po usazení nejvyšší vrstvy, tedy v době, kdy již staropaleolitické osídlení neexistovalo (Jia Lanpo 1980, Svoboda 1990, Vančata 2003, Wu Ru Kang – Olsen 1985).

Výzkumy u Čou-kchou-tien zahájil v letech 1918 až 1921 švédský geolog Johan Gunnar Anderson, který má průkopnické zásluhy při odkrývání čínského pravěku. Na Andersonovy odkryvy navázal kanadský anatom Davidson Black a čínský archeolog Pchej Wen-čung. Počet nálezů zubů, čelistí a jiných lidských kosterních pozůstatků neobyčejně rychle vzrůstal. Koncem roku 1929 objevil Pchej Wen-čung dokonce první lebku. Black tohoto starobylého člověka pojmenoval nejdříve *Sinanthropus pekinensis* (Čínský člověk z Pekingů), později ho nazval *Homo erectus pekinensis* (Vzpřímený člověk z Pekingů) a dnes jej antropologové označují jako *Homo erectus* (Člověk vzpřímený) (obr. 9).

Do roku 1939, kdy byly výzkumy zastaveny vzhledem k agresi japonské okupační armády, objevili archeologové u Čou-kchou-tien pozůstatky více než čtyřiceti osob. Byl to největší soubor kosterních nálezů *Homo erectus* na světě; proto bylo rozhodnuto

9 Archeologický výzkum paleolitického sídliště člověka typu *Homo erectus* (známého též pod staršími názvy *Sinanthropus pekinensis* nebo *Homo erectus pekinensis*) z doby před více než půl milionem let na vápencovém Kopci dračích kostí u Čou-kchou-tien. (Až do roku 1963 byl pokládán za prvního člověka na území Číny.) Naleziště je rozděleno čtvercovou sítí, která slouží k přesnému prostorovému zařazení objevených pozůstatků.

11 Hypotetická rekonstrukce *Homo erectus* (*Sinanthropus pekinensis*) z Kopce dračích kostí u Čou-kchou-tien založená na kosterních nálezech z doby před 500 000 až 550 000 lety. Chodil vzpřímeně, úderovým krokem, byl asi 165 centimetrů vysoký a z jeho poměrně plochého obličeje ostře vystupovaly nadočnicové oblouky.

Z jiných míst Kopce dračích kostí jsou známy i mladší nálezy, z doby před 200 000 až 100 000 lety, a dokonce byly odkryty i pozůstatky populace člověka anatomicky moderního typu (Jia Lanpo, 1980, Svoboda, 1990, Vančata, 2003, Wu Ru Kang – Olsen, 1985).

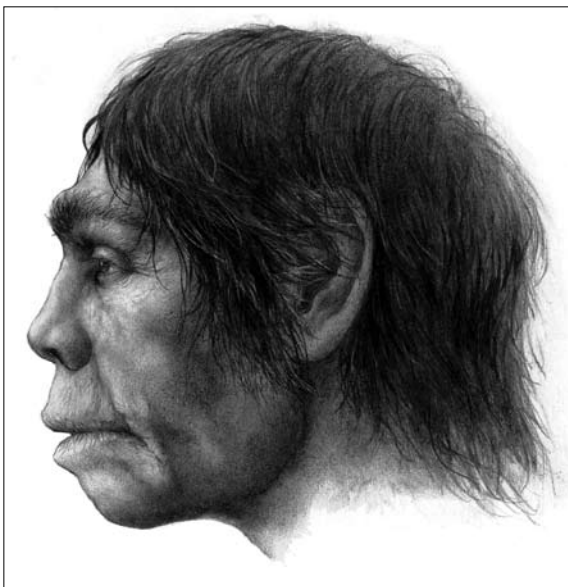
Takové nebývalé množství antropologických, archeologických, paleontologických, paleobotanických i jiných nálezů umožnilo docela věrohodně rekonstruovat

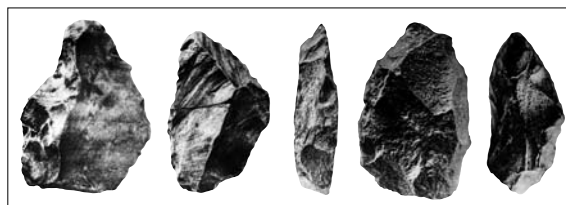
10 Rekonstrukce jedné z lebek *Homo erectus* z Kopce dračích kostí u Čou-kchou-tien při pohledu shora a ze strany. Obsah mozkovny čínského *Homo erectus* činil v průměru 1 050, nejvýše 1 220 krychlových centimetrů (kapacita u dnešního člověka se pohybuje v rozmezí 1 450 až 1 650 krychlových centimetrů).

podobu, přírodní prostředí i způsob života prvního čínského člověka. Chodil vzpřímeně, úderovým krokem, byl asi 165 centimetrů vysoký a z jeho poměrně plochého obličeje ostře vystupovaly nadočnicové oblouky. Obsah jeho mozkovny činil v průměru 1 050, nejvýše 1 220 krychlových centimetrů (kapacita u dnešního člověka se pohybuje v rozmezí 1 450 až 1 650 krychlových centimetrů) (obr. 10–12).

Vyráběl si nástroje z kamene, kosti a dřeva. Dřevěné nástroje z tak dávných dob se pochopitelně nedochovaly, zato kamenných artefaktů bylo dosud nalezeno více než sto tisíc. Oblíbil si zejména drobnotvaré úštěpy a úlomky asi tři centimetry dlouhé a široké, na hra-

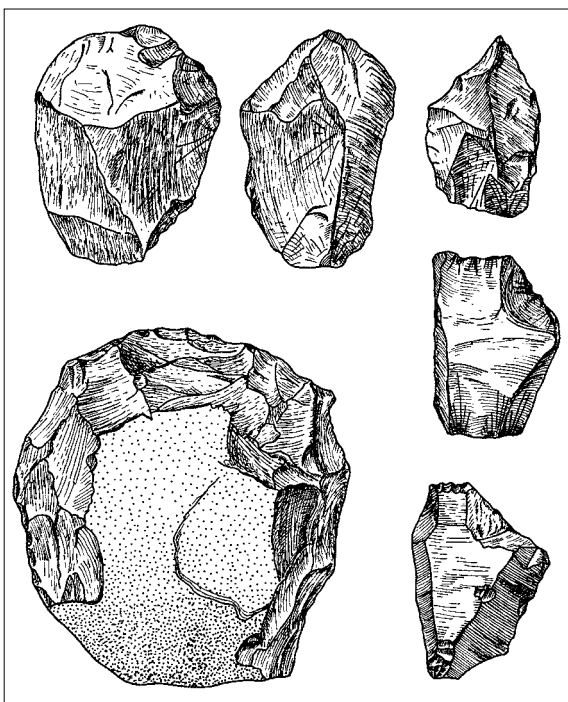
12 Portrét člověka *Homo erectus* z Kopce dračích kostí u Čou-kchou-tieniu – jednoho z prvních čínských lidí – v podání českého malíře Pavla Dvorského.

14 Kamenné sekáče a drásadla člověka *Homo erectus* z Kopce dračích kostí u Čou-kchou-tieniu; délka 1. nástroje vlevo je 9,5 centimetru.

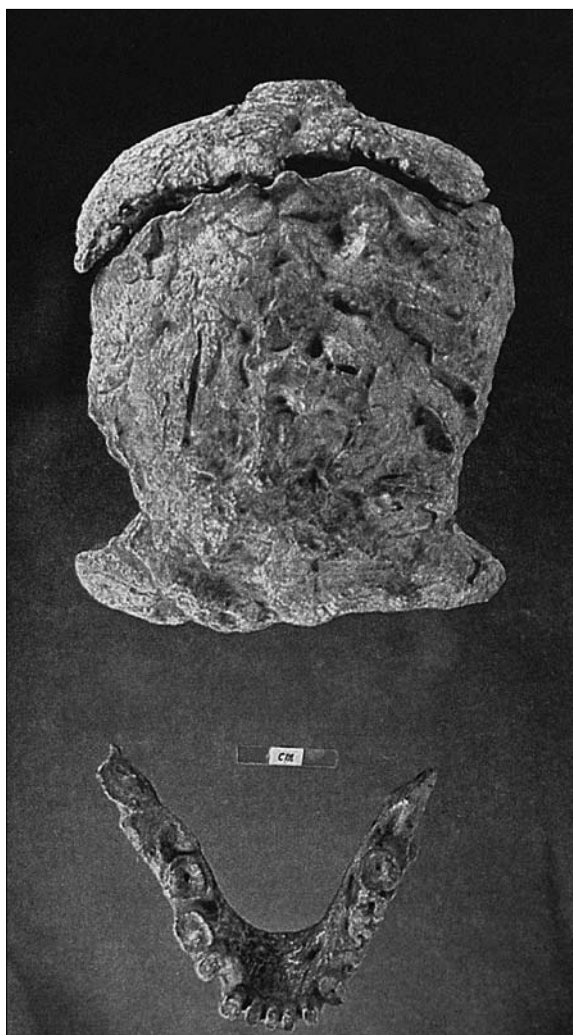
15 Naleziště člověka *Homo erectus* (podle označení čínských antropologů též *Homo lantianensis*) u vesnice Kung-wang-lingu poblíž města Lan-tchieniu v provincii Šen-si, který je od roku 1963 prvním čínským člověkem. Naleziště tvoří návěje červenavé pleistocenní spraše s několika vrstvami červenohnědých půd. V jedné z nich je vápenitá poloha a odtud pochází lebka prvního čínského člověka datovaná do doby před asi 790 000 až 900 000 lety.

13 Kamenné nástroje z Kopce dračích kostí (z lokality 1) u Čou-kchou-tieniu, které před více než 500 000 lety zhotovil *Homo erectus* (*Sinanthropus pekinensis*). Tři větší nástroje vlevo dnes nazýváme sekáče. Jsou z křemene a zelené břidlice a užívaly se zřejmě k hrubším pracím, zatímco tři menší úštěpy (vpravo) vyrobené z křemene sloužily asi k jemnější činnosti. Délka spodního úštěpu je 3,2 centimetru.

nách souvisle nebo vroubkovaně retušované, a dlátka. Štípal je téměř z devadesáti procent z žilného křemene, dále z křišťálu, vápence a rohovce. Užíval také větší a masivnější nástroje (sekáče jednodlící i obouhlíci a drásadla) z křemene, vápence i jiných druhů kamene (obr. 13–14).

Živil se lovem a sběrem. Lovil prasata, jeleny, koně, slony, buvoly, nosorožce i jiná zvířata. Úlovek přinášel do svého sídliště na Kopci dračích kostí, kde jej čtvrtil a zřejmě i pekl na ohni. Svědčí o tom několikametrové vrstvy popela z ohnišť a rozštípané, rozdrčené a opálené kosti ulovených zvířat; oheň mu také svým teplem zpříjemňoval život, zvláště v drsných a chladných podmínkách mindelské doby ledové. Jídelníček

16 Lebka *Homo erectus* z Kung-wang-lingu (nahore) a lidská čelist z lokality Čchen-tia-wo u Lan-tchienu. Lebka je stará přibližně 790 000 až 900 000 let. Čelist je sice mladší (asi 650 000 let), ale morfologicky odpovídá této lebce.

17 Kamenný pěstní klín, který zhotovil a užíval *Homo erectus*, dosud první čínský člověk, v době před 790 000 až 900 000 lety u dnešního Lan-tchienu v provincii Šen-si; délka 17,5 centimetru.

si zpestřoval rostlinnou potravou, například třešňovými plody. Možná pojídal také mozek svých druhů. Všechny dosud známé lebky byly totiž šetrně otevřeny na lebeční spodině, zřejmě proto, aby se z nich dal vybrat mozek (viz kap. 6.2.).

Homo erectus z Čou-kchou-tienu byl prvním čínským člověkem až do roku 1963. Tehdy se zesprašových plošin v povodí Žluté řeky (Chuang-che) v dnešních provinciích Šan-si a Šen-si, kde je kolébka čínské civilizace, státu Čchin i Prvního svrchovaného císaře, vynořil ještě starší první čínský člověk. Na nalezištích v okolí města Lan-tchienu poblíž Si-anu byla nejprve objevena na lokalitě Čchen-tia-wo spodní čelist a pak u vesnice Kung-wang-lingu lebka a další prastaré lid-

ské kosterní pozůstatky (obr. 15–16). Nejstarší z nich pocházejí z Kung-wang-lingu, ze základny sprašového profilu z období spodního pleistocénu. Podle paleomagnetického datování náleží poloha těsně nad vrstvou s kosterními pozůstatky a kamennými nástroji do období před 790 až 900 tisíci lety. Ukázalo se tedy, že v těchto místech žil člověk druhu *Homo erectus* dříve než u Čou-kchou-tienu (čínští antropologové jej nazývají *Homo lantianensis*). Z křemene, vápence a jiných hornin si vyráběl tři až šest centimetrů velké úštěpy s retušemi nebo vruby a masivnější jádrovitě nástroje. Dokázal dokonce zhotovit pěstní klín esteticky působivého tvaru (obr. 17) (Jia Lanpo 1980, Svoboda 1990, Vančata 2003, Wu Ru Kang – Olsen 1985).

18 Naleziště údajně paleolitických kamenných nástrojů u vesnice Si-chou-tu v pohoří Čung-tchiao u Žuej-čchengu v provincii Šan-si, které podle starších názorů některých čínských archeologů svým tvarem a snad i stářím odpovídají nálezům z okolí Lan-tchienu. Většina odborníků považuje dnes tyto nálezy za hříčku přírody (pseudoartefakty).

Naleziště se zdánlivě podobnými prastarými jednoduchými kamennými nástroji, a dokonce i kostěnými artefakty bylo objeveno na jihozápadním úpatí pohoří Čung-tchiao u vesnice Si-chou-tu (v jižní části provincie Šan-si). Dnes však většina odborníků považuje nálezy ze Si-chou-tu za pouhou hříčku přírody – pseudoartefakty (obr. 18–20).

A pak byly objeveny lidské zuby a několik jednoduchých nástrojů velmi starobylého typu na lokalitě Jüan-mou v jihočínské provincii Jün-nan. První zprávy uváděly, že nálezy jsou staré 1 600 000 let. Koncem roku 1986 a na počátku roku 1987 odkryli čínští archeologové a antropologové fosilní pozůstatky, které nazvali *Lama paleopithecus*. Vyslovili názor, že to byl lidoop, který žil před třemi až čtyřmi miliony let a směřoval vývojově k člověku. Údajně našli i následující vývojový článek – takzvaného Východního člověka z doby asi 2 500 000 let př. n. l.

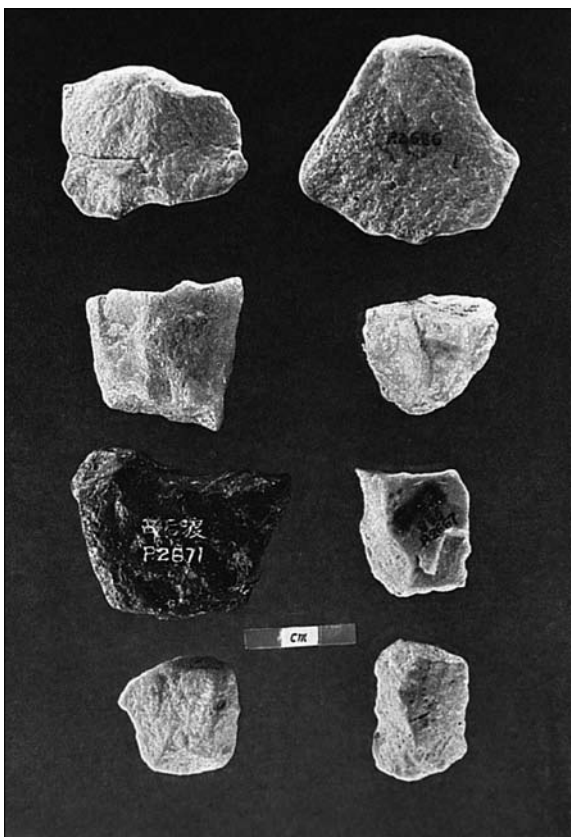
Tyto překvapivé nálezy znovu oživily teorie některých čínských vědců o nezávislém vzniku a vývoji člověka ve východní Asii, zvláště na území Číny.

Ale když opadlo první nekritické nadšení a byly provedeny důkladné srovnávací analýzy, ukázalo se, že

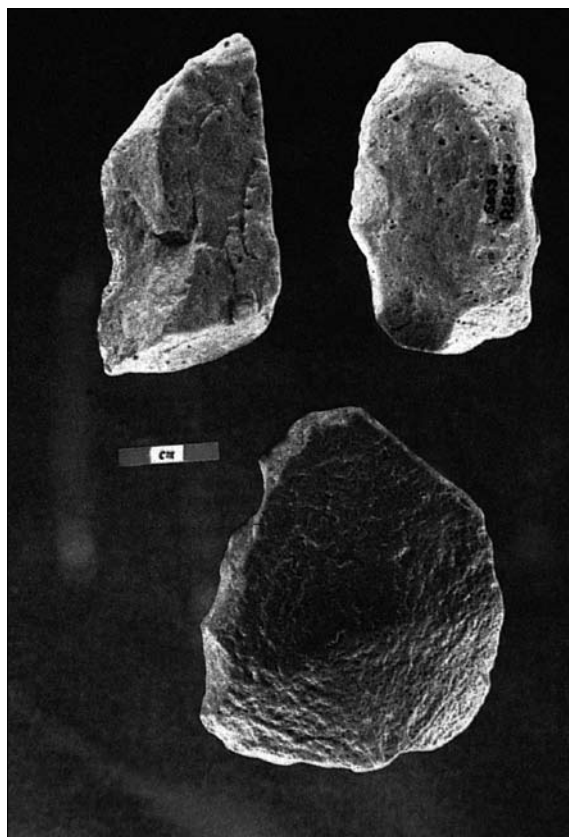
nálezy z Jüan-mou nepřesahují svým stářím 700 000 let. A přestože jsou v Číně známi fosilní třetihorní primáti, nazvaní podle jihočínské lokality Lu-feng lufengpitěky (*Lufengpithecus lufengensis*), i mladší (z časného pleistocénu) velké fosilní opice gigantopitékové (*Gigantopithecus blacki*), blízké fosilnímu orangutanovi, chybějí dosud spolehlivé spojovací články na cestě k člověku. Je tedy pravděpodobné, že první čínský člověk nevznikl na půdě Číny, ale přišel postupně ze západu ve stadiu *Homo erectus*, když jeho starší vývojová stadia – archaičtí hominini (*Sahelanthropus tchadensis*, *Orrorin tugenensis*, *Ardipithecus ramidus*), *Australopithecus* a *Homo habilis* – proběhla v jediné světové kolébce vzniku člověka, v jižní a východní Africe (Vančata 2003). Mimo území Afriky se první stopy *Homo erectus* objevují v době, která nepřesahuje stáří 1 000 000 let. Tak je tomu v Evropě a tak je tomu i v Asii, Čínu nevyjímaje. Nicméně početné čínské nálezy ukazují, že v Číně vzniklo ve stadiu *Homo erectus* významné hominizační středisko a že první čínský člověk pochází podle nejnovějších výzkumů ze sprašových rovin kolem Žluté řeky.

V těchto místech můžeme také nejlépe sledovat další vývoj prvního čínského člověka. Z nálezových vrstev (překrytých nejmladší spraší) lokality Ta-li v provincii Šen-si datovaných do doby před 230 000 až 180 000 lety a Ting-cchun v provincii Šan-si z období před 210 000 až 160 000 lety pocházejí kamenné nástroje a kosterní pozůstatky raného *Homo sapiens*, který vykazuje antropologické a kulturní spoje k staršímu typu *Homo erectus*. Raný *Homo sapiens* z Ta-li rozvíjel prastarou tradici výroby drobnotvarých kamenných nástrojů (drásadel, zobců a vrubů) z křemene a rohovce, zatímco člověk z Ting-cchunu dával přednost nástrojům z větších ústěpů, pěstním klínům a artefaktům kulovitých tvarů. Kosterní pozůstatky i kamenné nástroje z období raného *Homo sapiens* objevili čínští archeologové a antropologové na řadě jiných míst takřka po celé Číně. Tyto nálezy patří do doby přibližně před 200 000 až 100 000 lety.

V období mladšího paleolitu kolem roku 40 000 př. n. l. se v Číně, stejně jako jinde na světě, rozšířily populace člověka anatomicky moderního typu – *Homo sapiens sapiens*. Moderní mladopaleolitická lidé z Číny si uchovali některé charakteristické znaky z předchozích dob, jimiž byly zejména malý vzrůst (asi 155 centimetrů) a poměrně plochý obličej. Ale v takzvané Horní jeskyni v Kopci dračích kostí u Čou-kchou-tien v severovýchodní Číně nejpozději před 13 000 lety žili lidé vyššího vzrůstu. Byli vysocí

19 Pseudoartefakty ze Si-chou-tu, které připomínají staropaleolitické nástroje: jádra, úštěpy, drásadla.

20 Pseudoartefakty ze Si-chou-tu, které se podobají staropaleolitickým sekáčům.

až kolem 174 centimetrů a různými morfologickými znaky se příliš nelišili od tehdejších evropských lidí. Zdobili se kostěnými šperky a užívali kostěné jehly, což byly věci do té doby v Číně neznámé. Nejdůležitější nástroje a zbraně byly ovšem nadále z kamene.

Zpočátku si první moderní lidé na území Číny vyráběli nástroje, které se nijak výrazně neodlišovaly od nástrojů jejich předků. V průběhu doby však začali místy projevovat novou invenci a užívat pokročilejších výrobních technik. Tak třeba v Šuej-tung-kou v severní Číně před 38 000 lety štípali z kamenných jader štíhlé čepelky a dokázali vytvořit dokonalé hroty listovitého tvaru, které jsou srovnatelné s podobnými artefakty jinde na světě. Zhruba před 23 000 lety začali obyvatelé severní a střední Číny zhotovovat a užívat drobné pravidelné a ostré čepelky, což byl jeden z nejcharakterističtějších kulturních rysů tehdejšího mladopaleolitického světa. Tyto mikročepelky vyráběli staročínské kameníci odbíjením z hrany pečlivě připraveného kamenného jádra. Jak si tedy nyní odpovíme na otázku o prvním čínském člověku?

První čínský člověk na území Číny nevznikl. Objevil se na sprašových rovinách v povodí Žluté řeky až ve stadiu *Homo erectus* před 900 000 lety a postupně se rozšířil do dalších oblastí Číny. Plynule a patrně bez nějakých větších vlivů odjinud se vyvíjel biologicky i kulturně a zhruba před 200 000 lety se z něho stal raný *Homo sapiens*, zatímco vznikání populace anatomicky moderního *Homo sapiens sapiens* je zřejmě spjato s novými migracemi lidí i kulturními podněty ze západu.

Obraz načrtnutý v těchto hrubých konturách je založen na současné nálezové situaci, kdy kosterní pozůstatky i kamenné artefakty jsou rozptýleny v čase a prostoru paleolitické Číny řídko a nerovnoměrně. Nové objevy čínských archeologů, k nimž dochází ze dne na den, mohou proto tento obraz výrazně zpřesnit nebo pozměnit (Anonym 1978, Das Alte China 1995, Jia Lanpo 1980, Loewe – Shaughnessy 1999, Svoboda 1990, Vančata 2003, Wu En – Wang Jun 1988, Wu Ru Kang – Olsen 1985, Yang Xiaoneng 1999). Možná že po čase bude dokonce nutné vytvořit obraz úplně jiný.

2.2. Základy čínské civilizace (7000–3000 př. n. l.)

„V dávné době vládl světu Pao-si (nazývaný též Fu-si, legendární zakladatel čínské kultury v letech 2842–2738 př. n. l.). Vzhlédl nahoru a pozoroval obrazy na nebi. Pohlédl pak dolů a pozoroval události na zemi. Zkoumal podoby ptáků

21 Bohyně Nü-wa a první mytický císař Fu-si, období dynastie Tchang, malba na bavlně, nález z tchangské hrobky. Mytologií hrdinové staré Číny – bohyně Nü-wa, údajná stvořitelka lidstva, a Fu-si, též Pao-si, zakladatel civilizace a první mytický císař Tchaj-chao (2842–2738 př. n. l.) – jsou zde zobrazeni s lidským tělem a hadími ocy, jak se šťastně proplétají mezi hvězdami. V tomto pojetí a spojení jsou považováni za klasické ochránce manželství (podle tradice byli bratr a sestra, ale to jim nezabránilo v uzavření sňatku). Předměty v rukou obou postav znázorňují prastaré čínské kosmogonické představy: kružítko v ruce bohyně symbolizuje kruhový tvar oblohy, pravouhelník v ruce císaře symbolizuje čtvercový tvar země.

a zvířat a vlastností půdy. (...) Proplétal provazy, které užíval jako sítě a vrše při lovu zvířat a chytání ryb. (...)

Když skončil rod Pao-siho, přišel rod Božského rolníka (Šen-nung, mytický vládce v letech 2737–2697 př. n. l.). Rozštípl kus dřeva a udělal z něho radlici a ohnul jiný kus dřeva jako hřídel pluhu a naučil mnoho lidí tohoto světa rozevírat půdu pluhem. (...) Když slunce stálo v poledni, konal se trh. Povolal lid ze všech stran a shromáždil zboží z celé země. Tak je vzájemně vyměňovali. Potom se vrátili zpět a vše se dostalo na své místo. (...)

Po rodu Božského rolníka přišly rody Žlutého císaře (Chuang-ti, legendární panovník v letech 2696–2598 př. n. l.), Jaoa (2333–2234 př. n. l.) a Šuna (2233–2184 př. n. l.) (dva mytičtí vládcové kmenového svazu Sia). Žlutý císař, Jao a Šun si oblékali prostý horní a dolní šat, a svět byl v pořádku. (...)

Ochočili hovězí dobytek a zapřahali koně. Tak mohla být naložena velká břemena a dosaženy vzdálené krajiny, aby se světu poskytl užitek ... Zavedli dvojité brány a noční hlídače s klapáčkami, které by odháněly lupiče. (...) Rozštípli kus dřeva a udělali z něho paličky. Vyhloubili zem a zhotovili moždíře. Užítí paličky a moždíře přišlo všem lidem vhod. Napjali dřevo do luku a nad ohněm nechali ztvrdit dřevo na šipy. Užitek luku a šípu je v tom, že drží svět v úctě. (...)

V nejdávnějších dobách obývali lidé jeskyně a žili v lesích. Hrdinové pozdějších dob vynalezli obydlí. Nahore byl hřebenový trám, dole pod ním střecha, aby zadržela vítr a déšť ...“

V tomto úryvku z *Velikého pojednání ke Knize proměn (I-fing ta čuan)*, který by sestaven v posledních stoletích před naším letopočtem, jsou zachyceny mytologicky zabarvené představy starých Číňanů o velkém přelomu v životě lidí – o přechodu od loveckého způsobu obživy a pohyblivého života k zemědělskému způsobu obživy a usadlému životě (obr. 21–23). Také ostatní dovednosti a vynálezy související s novým životním stylem mají podle starých čínských pramenů svého čínského původce. Z nich je zřejmé, přes všechny personifikace a mytologické prvky, že tvůrci všeho nového byli původní obyvatelé, předkové všech dnešních národností Číny. Že tyto znalosti nebyly převzaty od nějakých kulturně vyspělejších sousedů nebo přineseny novými přistěhovalci (Böttger 1984, Ho Ping-ti 1975, Vasiljev 1970, 1976).

Moderní archeologické, antropologické a paleoekologické výzkumy ukazují, že tyto představy nejsou

炎 帝 神 農 氏

22 Hypotetický portrét Božského rolníka (Šen-nunga), podle staročínské historiografie dokonalého vládce, který žil v letech 2737–2697 př. n. l. Oděv tohoto panovníka odráží jeho úzké sepětí s přírodou a se zemědělstvím. Kresba pochází ze spisu *Tři géniové v obrazech* (*San-cchaj tchu-chuej*) z roku 1607.

jen pozdějšími spekulacemi, jimiž by snad měla být prokázána kulturní převaha a výjimečnost čínského světa (Dawson 1964, Dillon 1979, Hook 1982, Chang, Kwang-chih 1970, 1976, 1977, 1989, Cheng Te-k'un 1959–1966, 1964, 1973, Loewe – Shaughnessy 1999, Scarpari 2000, Shaughnessy 2001b). Mezi dobou lovu a sběračství, starší dobou kamennou (paleolitem) a střední dobou kamennou (mezolitem), na jedné straně a prvními stadii zemědělství, mladší dobou kamennou (neolitem), na straně druhé skutečně neexistují žádné výrazné přerovy. Obyvatelstvo se neměnilo a mělo v některých oblastech příznivé ekologické podmínky: planě rostoucí obilí a rýži, které mohlo kultivovat, a vhodné druhy zvířat, jež se dala ochočit. Díky těmto přírodním podmínkám a vyspělosti obyvatel patří území dnešní Číny spolu s Předním východem, jihovýchodní Asíí, náhorními rovinami Mexika a vysokohorskými oblastmi Peru a Bolívie (a možná i Novou Guinejí) k těm několika místům světa, kde vzniklo a vyvinulo se původní zemědělství.

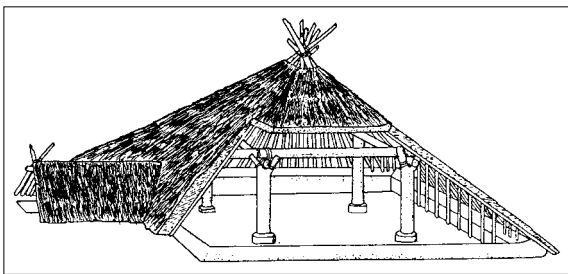
黃 帝 軒 轅 氏

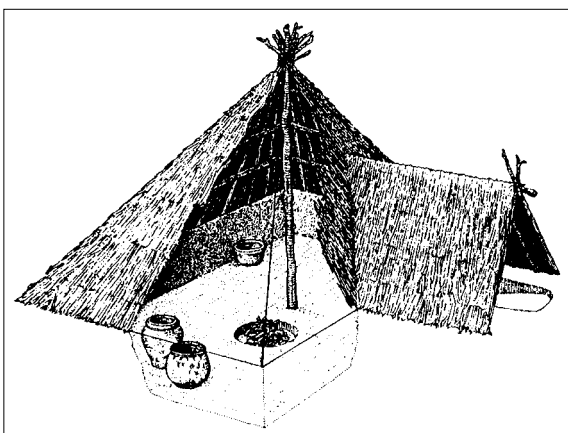
23 Hypotetický portrét Žlutého císaře (Chuang-tiho), podle čínské tradice dokonalého panovníka, který žil v letech 2696–2598 př. n. l. Kresba pochází ze spisu *Tři géniové v obrazech* (*San-cchaj tchu-chuej*) z roku 1607.

Všechno započalo před více než sedmi tisíci lety kolem horního a středního toku Žluté řeky, na území dnešních provincií Kan-su, Šen-si, Šan-si, Che-pej, Che-nan a Chu-pej. Toto území se nazývá Velká nížina. Žlutá řeka tu nejprve opouští horskou souťsku a pak se podél svých přítoků Wej-che a Fen-che doširoka rozlévá sprašovou rovinou a větví se do sítě nesčetných slepých toků a bočních ramen. Dnešního návštěvníka uchvátí, stejně jako mohutná řeka i okolní svahy. Jsou rozčleněny umělými terasami s pečlivě obdělávanými poličky, která sestupují až dolů k řece. V době sklizně se všude kolem suší bohatá úroda a ze všeho dýchá uměřenost a řád posvěcený tisíciletými zkušenostmi. Až člověk podléhá dojmu, že právě tady, v rovinách podél největší čínské řeky a na blízkých svazích vzniklo čínské zemědělství. Koneckonců si svůj názor může potvrdit v některých populárně vědeckých, a dokonce i odborných publikacích.

V neolitu i dlouhou dobu potom byla ovšem Velká nížina močálovitým a bažinatým územím, které se po

24 Rekonstrukce velkého domu na sídlišti neolitické jangšaoské kultury (Jang-šao) z 5. až 4. tisíciletí př. n. l., které bylo odkryto v letech 1954 až 1957 u vesnice Pan-pcho poblíž Si-anu v jižní části provincie Šen-si. Dům byl mírně zapuštěn do země a měl pravoúhlý půdorys o rozměrech 11x10 metrů. Na jeho obvodu bylo více než 30 opěrných dřevěných sloupů, které spolu se čtyřmi mohutnými sloupy na kamenných základech nesly střechu ze slaměných došek a hliněné mazanice; neolitictí stavitelé poprvé užíli tvary, které se staly typické pro čínskou architekturu. Dům tvořil jakési ústředí vesnice obývané asi 500 lidmi, jimž patrně sloužil k společným shromážděním a rituálním slavnostem a obřadům a kteří žili (patrně v párových rodinách) v menších domech pravoúhlého nebo kruhového půdorysu o plošné výměře asi 20 čtverečních metrů. Obytné domy měly vchod na jižní straně. Kolem ústřední stavby byly uspořádány do kruhu a obemknuty prstencovým příkopem, na jehož vnějším předpolí se nacházely hrnčířské dílny a pohřebiště.

25 Obytný dům pravoúhlého půdorysu zčásti zapuštěný do země na neolitickém sídlišti jangšaoské kultury u dnešní vesnice Pan-pcho. Uprostřed obytné místnosti s plošnou výměrou asi dvaceti metrů je ohniště na vaření a k vytápění a po stranách jsou hliněné nádoby.

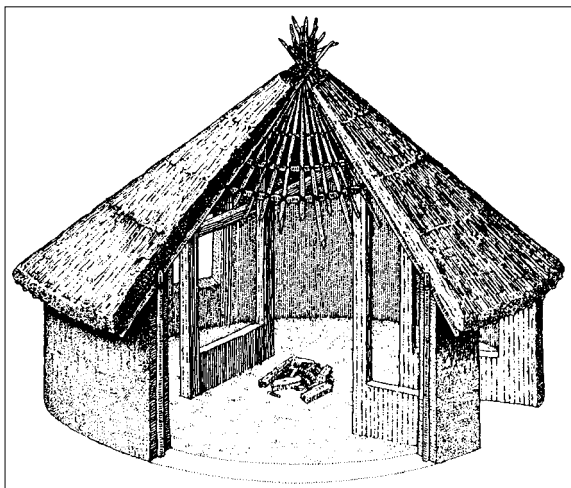
záplavách Žluté řeky bohatě zelenalo a poskytovalo dostatek potravy pro nesčetná stáda jelenů, tapírů, kabarů, hlodounů a jiné zvěře. Neolitictí zemědělci, řídké roztroušení v malých vesnicích, neměli tehdy ani dostatek sil ani znalostí, aby dokázali spoutat náladovou řeku hrázemi a močálovitá území odvodnit a zúrodnit. A především k tak velkorysým a velkolepým stavbám neměli zatím žádný důvod. Potřeba využít k zemědělství také území v blízkosti Žluté řeky vznikla až o něko-

lik tisíciletí později, kdy počet obyvatel vzrostl a půdy se nedostávalo; tento fakt byl důležitým podnětem pro vznik prvních čínských států.

Neolitictí zemědělci žili nikoli v rovinách Velké nížiny, ale při jejím okraji, na sprašových terasách a horských hřbetech, které byly pokryty smíšenými lesy. K řece se pouštěli jen někdy za lovem zvěře a ryb. Většinu svého času a sil museli věnovat obtížným a složitým zemědělským pracím. Užívali totiž metody žďárového zemědělství. Nejprve si vyhledli (jistěže za pomoci okázalých rituálních obřadů, ale i zcela racionálně podle dřevin, o nichž ze zkušenosti věděli, že ukazují dobrou zemi) úseky lesa vhodné k obdělání. Potom kamennými sekerami stromy skáceli a spolu s křovinami je spálili na popel, který půdu zúrodnil. Pozemky pak už jen lehce nakypřili a kolíky zapravili do země jednotlivá zrnka setby. Po třech až pěti letech zúrodnující účinky dřevěného popela pominuly, takže bylo třeba stejným způsobem zakládat jiná pole. A když takto vyčerpali všechnu zemi v blízkém okolí, museli své sídlo opustit, vyhledat panenskou půdu a tam založit vesnici a nová pole. Na stará místa se vraceli po dvaceti až třiceti letech, když se tam vegetace obnovila a bylo možno znovu začít se žďářením.

Malá pospolitost lidí potřebovala při tomto způsobu hospodaření (a žádné jiné nebylo tehdy možné) obrovské území. Proto se efektivně mohly uživit jen nevelké pospolitosti asi padesáti až šedesáti lidí, kteří žili v malých vesnicích s několika domy postavenými z hlíny a dřeva. Neolitictí stavitelé poprvé užíli tvary, které se staly typické pro tradiční čínskou architekturu (obr. 24–26) (Knapp 1986, Steinhardt 1984). Nicméně při uselém nebo polousedlém zemědělském způsobu žití bylo možno uživit více lidí a vychovat více dětí než v nomádkém loveckém životě. Tak počet lidí plynule vzrůstal a vznikaly nové vesnice.

Pozůstatky mnoha takových vesnic a jiných stop po obdivuhodné činnosti prvních zemědělců odkrývají dnes archeologové pod příkrovem země. Podle jednoho takového sídliště, objeveného u dnešní vesnice Jang-šao-cchun v provincii Che-nan, nazvali archeologové materiální kulturu a dovednosti tohoto lidu *jangšaoskou kulturou*. K největším centrům jangšaoské kultury náleží lokalita Pan-pcho. Nachází se poblíž dnešního velkoměsta Si-anu v provincii Šen-si. Byla osídlena zhruba v letech 4800 až 3600 př. n. l., na ploše oběhnané mohutným ochranným příkopem a hliněným valem bylo několik desítek obydlí čtvercového nebo kruhového půdorysu, kolem dvou set

26 Obytný dům kruhového půdorysu na neolitickém sídlišti jangšaoské kultury u vesnice Pan-pcho.

zásobnicových jam k uchování potravin, pece, tisíce předmětů každodenní potřeby (zejména keramické nádoby) a pohřebiště s více než dvě stě padesáti hroby, z nichž jedenaosmdesát obsahovalo ostatky dětí uložené v keramických urnách. Systematický archeologický výzkum zde probíhal v letech 1954 až 1957, v roce 1958 byla velká část odkryté plochy přeměněna na muzeum.

Lidé jangšaoské kultury pěstovali proso, čínské zelí a moruše, chovali prasata a psy, možná i krávy, ovce, kozy a koně, tkali látky, zhotovovali kamenné a kostěné nástroje, zbraně a ozdoby a vytvářeli krásnou keramiku.

Keramika uchovala invenci, estetické cítění a řemeslnou zručnost jangšaoského lidu snad nejlépe. Hrnčíři měli často své dílny a hrnčířské pece za hranicemi uzavřených vesnických sídel, obehnaných někdy hliněnými valy. Všudypřítomná spraš byla pro ně kvalitním a nevyčerpatelným zdrojem neobyčejně hodnotného materiálu. Vyráběli jednak hrubší užitkovou keramiku, zdobenou jednoduchými geometrickými motivy, vpichy, rytím a otisky prstů nebo šňůr či textilií. Kromě toho vytvářeli i vzácnější keramiku, mnohdy výrazně a bohatě zdobenou malováním, která byla zřejmě určena ke kultovním účelům. Vyznačuje se ušlechtilou a velice rozmanitou tvarovou modelací. Například nádoby s amforovitým tělem a dvěma protilehle posazenými oušky v nejširší části výdutě (někdy umístěnými i níže, nebo naopak výše) mají horní okraj jakoby jen seříznutý, nebo zakončený nízkým límcem (rovným či kónicky rozšířeným), někdy s nálevkovi-

27 Amforovitá nádoba jangšaoské kultury z období neolitu (4. tisíciletí př. n. l.) z lokality Pan-šan v provincii Kan-su, vysoká 42,5 centimetru. Byla vytvořena z hliněných válečků a poté patrně dotáčena a vyhlazena na hrnčířském kruhu, je tenkostěnná, a proto i přes svou velikost lehká. Hrdlo a plece jsou bohatě malovány (po vypálení) antropomorfními a geometrickými motivy. Na okraji ústí jsou dvě malá ouška, která snad sloužila k zajištění poklice. Takové nádoby byly používány pro uložení popela zemřelého.

tým ústím, nebo vyšším a užším válcovitým hrdlem. Některé nádoby jsou dokonce dvouetážové. K malování používali černé, červené, oranžové a žluté pastózní barvy. Zobrazovali ryby, zvířata, stylizované lidské postavy a masky, užívali mřížkovou výzdobu i kompozičně složité a velmi působivé geometrické dekory (obr. 27). Rovněž umístění výzdoby je zajímavé a zvláštní. Působí dojmem, jako by nádobu u hrdla obepínal bohatý a široký krajkový límec, sahající k nejširší části výdutě nebo mírně pod ni či ještě níže. Výzdobné motivy měly asi symbolický význam a možná vyjadřovaly ideu totemu, zvířecího předka a současně ochránce dané pospolitosti.

Tvarování a zdobení jangšaoské keramiky je tak vynikající, že tyto artefakty lze zařadit k nejkrásnějším v historii hrnčířství. Již v této pradávce byly tedy založeny tradice mimořádného mistrovství čínských keramiků (Dexel 1955, 1973, Honey 1945, Kesner 1987, Malina 1991, Valenstein 1975, Weinhold 1982).

Jangšaoská kultura vzkvétala v 6. až 4. tisíciletí př. n. l. na sprašové vysočině podél středního a horního toku Žluté řeky. (Podobně žili v severní Číně příslušníci poněkud mladší kultury *matiajaoské*.) Na přelomu 4. a 3. tisíciletí př. n. l. (patrně pod částečným vlivem

jangšaoské kultury) vznikaly na dolním toku Žluté řeky kultura tawenkchouská a o něco mladší lungšanská kultura (nazvaná tak podle naleziště Lung-šan v provincii Šan-tung).

Lidé *lungšanské kultury* se dynamicky rozvíjeli a v průběhu 3. a 2. tisíciletí př. n. l. rozšířili svá sídliště ve východní Číně v pruhu od dnešního Pekingu na severu až po Šanghaj na jihu. Postupně ovládli i území jangšaoské kultury na středním toku Žluté řeky. Lungšanští hrnčíři již dobře zvládli hrnčířskou technologii, objevili pomalu rotující kruh a nádoby na něm zhotovované pak kvalitně vypalovali v redukčních pecích. Nádoby byly černé barvy a velmi tvrdé. Také ostatní odvětví pozvedli lidé lungšanské kultury zřejmě k vyšší dokonalosti. Zejména půdu dokázali lépe obdělávat a dosahovali vyšších výnosů, jak o tom svědčí nové zemědělské nářadí na kypření půdy a rozlehlá sídliště s plochou až kolem tří hektarů. Na starém sídelním území docházelo postupně k přelidnění a k postupu do severovýchodní, střední a jižní Číny.

Tvůrci těchto kultur byli předkové dnešních Číňanů. Moderní historikové je nazývají poněkud zvláštním termínem Protočíňané (Prvotní Číňané, Předčíňané) a domnívají se, že tvůrci lungšanské kultury pocházeli z kmenů, které jsou ve starých čínských pramenech známy pod názvem Sia. Zdá se však, že bude nutno uvažovat v ještě širších souvislostech, protože nové archeologické nálezy z posledních let ukazují, že neolitický způsob života se rozvíjel i v jiných oblastech Číny, snad dokonce i v údobích předcházejících dosud nejlépe prozkoumané jangšaoské kultuře. V jihočínských provinciích Fu-tien, Kuang-si, Kuang-tung, Kuej-čou a Ťiang-si totiž žili lidé neolitickým způsobem života již v době 8000–7000 let př. n. l. (později zde na středním toku Dlouhé řeky – Čchang-ťiangy

– rozkvétala *čchüťalingská kultura*, z jejíhož prostředí pocházejí doklady existence falických kultů), v severovýchodních provinciích kolem řeky Liao zemědělci *singlungwaské kultury* (6500–5000 př. n. l.) a *sinleaské kultury* (5000–3000 př. n. l.) pěstovali rýži; další neolitické lokality z období 6500–4900 př. n. l. byly objeveny ve střední a severní Číně (v provinciích Che-nan, Che-pej a Šan-si – *pchejlikangská kultura* a *cchšanská kultura*) i podél pobřeží. Zdá se tedy, že v neolitu se v Číně vytvářejí přinejmenším dvě kulturní centra, jejichž odlišnost pozorujeme dodnes. První tvoří jižní oblast zhruba podél Dlouhé řeky (Jang-c'). Zde se již v 8.–7. tisíciletí př. n. l. objevily zemědělské kultury, pro něž bylo základem obživy pěstování rýže. Rýže zůstala základní plodinou této oblasti do současné doby. Jiná byla situace, jak již řečeno, v suchých sprašových rovinách a pahorkatinách u Žluté řeky – Chuang-che – na severu. Tam jsou počátky zemědělství zhruba v 7./6. tisíciletí př. n. l. spojeny s prosem, které je velmi dobře přizpůsobeno místním suchým podmínkám. (V souvislosti s časným datováním některých nově objevených neolitických kultur je třeba poznamenat, že jeho relevantnost je stále ještě předmětem odborné diskuse a expertiz, zatímco časové ukotvení dlouhodobě zkoumané jangšaoské kultury je nezpochybnitelné.)

Lidé na starém sídelním území museli využívat půdu stále intenzivněji. Ale ani to po čase nestačilo, a proto byli nuceni sestoupit do obávaného, často zaplavovaného údolí Žluté řeky, bažinatou zemi odvodnit a založit nová pole. To byly rozsáhlé a složité práce, které mohly úspěšně zvládnout pouze velké a dobře řízené pospolitosti. Tak se vytvářely předpoklady pro další přelom v historii staré Číny – vznik prvních států.

2.3. První čínské státy a dynastie (3000–475 př. n. l.)

„Jü pravil: ‚Přívaly vody ohrožovaly nebe, s hukotem se valily kolem hor a zaplavovaly návrší. V hloubi lidských srdcí se usadil velký strach. (...) Pak jsem se postaral o odtok devíti toků. Masy vod jsem odvedl do čtyř světových moří ...“

Tento kratičký citát z *Knihy dokumentů* (*Knihy historie*) (*Šu-ťing*) zachycuje nejstarší vzpomínky na odvodňování a zdůrazňuje, jak velký význam měly takové práce pro starou čínskou společnost a hospodářství. První, kdo takové obdivuhodné dílo vykonal, byl

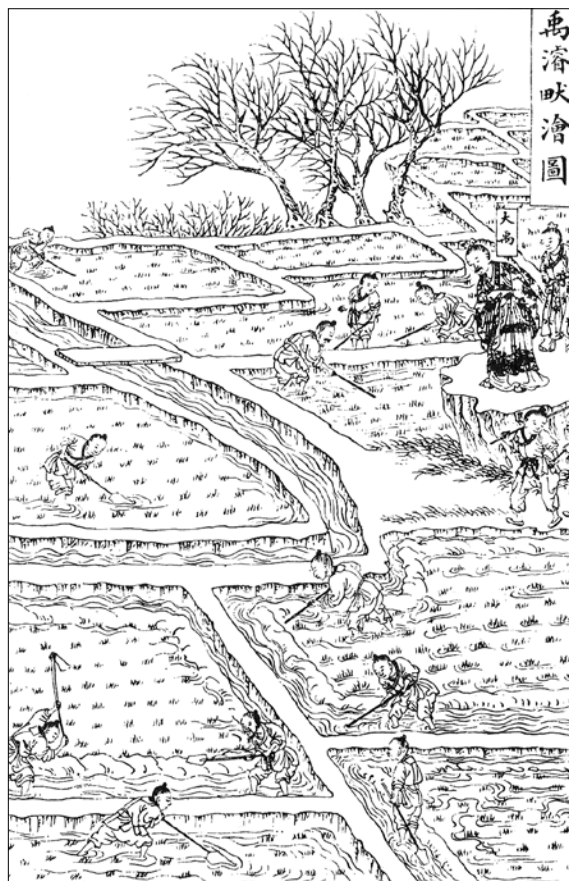
údajně Jü nebo též Veliký Jü, který žil ve 22. století př. n. l. a byl vládcem kmenového svazu Sia (obr. 28). Z *Knihy dokumentů*, která líčí nejstarší politické dějiny staré Číny, se dále dovídáme, že Jüovými předchůdci byli ve 23. století př. n. l. vládcové Jao a Šun. Jao měl syna, ale vládu nepředal jemu. Po poradě se staršími kmene ustanovil svým nástupcem moudrého Šuna. A když pak přišel Šunův čas, počínal si podobně jako Jao. Předal moc nikoli svému synovi, nýbrž Jüovi, jenž

byl znám svými neobyčejnými schopnostmi a dovednostmi. Jü se však tradici vzepřel. Prohlásil se císařem a založil dědičnou dynastii Sia. Po Jüovi tak na trůn nastoupil jeho syn Čchi. Vznikl první čínský stát, vytvářely se základní vzorce společenského a kulturního chování v rámci fungujícího státu (Blunden – Elvin 1983, 1997, Creel 1937 [1967], Eberhard 1971, Elvin 1973, Erdberg Consten 1958, Fairbank 1998, Fan' Wen'-lan' 1958, Gernet 1964, 1972, 1989, Chang, Kwang-chih 1989, Konrad 1973, Loewe – Shaughnessy 1999, Overmyer 1986, 1998, Scarpari 2000, Schaffer 1967, Schram 1987, Watson, William 1960, 1961, 1966, Wilhelm 1969, Wolter 1987).

Někteří historikové řadí stát Sia do mytické doby a o jeho existenci pochybují. Ale v dnešní době, kdy nové archeologické nálezy potvrzují věrohodnost mnoha jiných zpráv o nejstarších událostech čínského starověku, jeví se existence dynastie i státu Sia (2183–1752 př. n. l.; 2100–1600 př. n. l. – datace podle Wan Kuo-tinga 1958, s. 64) jako docela pravděpodobná. A pokud jsou snad uváděná jména jen pozdější spekulací čínské historiografie, pak základní hospodářské i politické proměny, které jsou připisovány době Sia, lze nalézt v archeologickém materiálu lungšanské kultury. Jsou to zejména rozsáhlá sídliště a majetková a sociální diferenciacce, projevující se značnými rozdíly v úpravě hrobů a bohatství milodarů. Možná se mezi těmito sídlišti skrývá i poslední hlavní město první dynastie Sia, které uvádějí všechny tradiční historické zdroje. Řada indicií ukazuje, že by tímto centrem mohlo být naleziště u dnešní vesnice Er-li-tchou poblíž města Jen-š' v provincii Che-nan (poblíž Luo-jangu u řeky Luo), které bylo objeveno v roce 1959. Lokalita zaujímá plochu 10 000 čtverečních metrů; osídlení od konce 3. tisíciletí do 14. století př. n. l. je stratigraficky uskupeno do čtyř výrazných kulturních vrstev, přičemž třetí vrstva možná představuje poslední město dynastie Sia a čtvrtá první sídelní město nastupující dynastie Šang.

Podobně jako dynastii Sia, řadili mnozí historikové mezi mýty dokonce i zprávy o mladší dynastii Šang (Jin), která vystřídala v 18. století př. n. l. dynastii Sia. S'-ma Čchien ve svých *Zápisích historika* totiž uvádí, že poslední vládce dynastie Sia byl mimořádně krutý, takže se lid od něho odvrátil. A tehdy se prý tyranovi statečně postavil náčelník šangského kmenového svazu Čcheng Tchang. Tato událost je zachycena v *Knize dokumentů* v legendárním projevu samého Čcheng Tchanga:

„Vládce (Čcheng Tchang) pravil:

28 Jü, též Ta Jü, Veliký Jü (2183–2177 př. n. l.), pololegendární zakladatel čínské dynastie Sia. Je považován za kosmického tvůrce, který ukončil velkou potopu, zreguloval tok vod a spojil devět krajů, jeho synem byl Čchi, jenž je obvykle uváděn jako první vládce dynastie Sia. Kresba z pozdně čhingského období zachycuje Jüa při řízení prací na regulaci vodních toků.

„Dostavte se sem, zástupové, a pozorně vyslechněte má slova! Nejsem to já, nezralý, kdo se odvažuje vyhlásit vzpouru! To sama Nebesa nařizují, aby byl Sia zničen, protože se bezpočtukrát provinil.

Vy však namítáte: Náš vůdce nemá s námi slitováním. Přerušuje naše práce na sklizni a chce, abychom napadli Sia a ztrestali jej.

Dobře jsem slyšel vaše nářky. Ale vládce Sia se provinil! Obávám se Nejvyššího pána na Nebesích, a proto se neodvažuji nechat tyrana bez trestu.

Vy však říkáte: Čím jsou pro nás provinění Sia?

Nuže, tedy pravím. Král ze Sia do krajnosti přepíná síly lidu a všude působí nedozírné škody. Lid se stal netečný. Nechce při něm stát a trpce volá: Ach, slunce, kdy už zajdeš? Zajdeme společně s tebou!

29 Bronzová rituální nádoba typu *tia* s azuritovými a malachitovými vložkami z období dynastie Jin (Šang) v 12. až 11. století př. n. l. u Chou-tia-čuangu poblíž An-jangu; výška 75,25 centimetru, průměr 38,10 centimetru. Tato trojnožka (patrně zhotovená pro královskou rodinu) sloužila jako obřadní nádoba na víno. Patří k největším a k obzvláště bohatě zdobeným nádobám pozdně šangského (jinského) stylu: ve vysokém reliéfu se prolínají zoomorfní a geometrické motivy.

Protože nečnost Sia je taková, musím proti němu vytáhnout do pole. Doufám, že vy při vykonávání trestu Nebes budete stát při mně!"

Panovník byl sice chápán jako Syn nebes, neomezený vládce, jenž vykonával na zemi vůli všemocných Nebes, ale nevhodným chováním mohl o nebeský mandát přijít. Čcheng Tchang tohoto výkladu využil a nenáviděného tyрана svrhl. Poté sjednotil pod svou vládou velkou část Číny a založil novou dynastii Šang (1751–1028 př. n. l.; 1600–1028 př. n. l. – datace podle Wan Kuo-tinga 1958, s. 64), z níž vzešla dlouhá řada vynikajících panovníků. Jejich jména S'-ma Čchien rovněž uvádí a dále se zmiňuje o několika sídelních

městech, která Šangové postupně zakládali a opouštěli, až se nakonec trvale usadili ve „Velikém městě Šang“ v údolí Žluté řeky; od té doby se nazývali Jinové (1398–1028 př. n. l.; 1300–1028 př. n. l. – datace podle Wan Kuo-tinga 1958, s. 64) (Geguín – Morel, 1997).

Od konce dvacátých let našeho století si v diskusi o dynastii Šang znovu vzali hlavní slovo archeologové. Po odkrytech mnoha lokalit v povodí Žluté řeky a v údolí řeky Chuaj-che začali totiž skládat mozaiku mimořádně vyspělé civilizace, kterou nazvali *kulturou siaotchunskou* (podle naleziště u vesnice Siao-tchun poblíž města An-jangu v provincii Che-nan). Zjistili, že tato kultura, vykazující některé společné rysy s kulturou lungšanskou a jangšaoukou, vznikla v údolí Chuaj-che, rozvíjela se v průběhu 2. tisíciletí př. n. l., přičemž obě starší kultury převrstvila. Zároveň se ukázalo, zvláště při výzkumech rozsáhlých sídlišť městského typu s nálezy kostí s nápisy, že tvůrci siaotchunské kultury byli Šangové. Objevené písemné prameny to jednoznačně potvrdily (Hentze 1951, Chang, Kwang-chih 1986a, b, Scarpari 2000, Shaughnessy 2001b).

Velké šangské sídliště bylo odkryto u dnešní vesnice Er-li-tchou poblíž města Jen-š' v provincii Che-nan. Objevené památky patří k starším fázím siaotchunské kultury (jež zde převrstvila starší lungšanskou kulturu spojovanou s dynastií Sia), a proto tuto významnou lokalitu někteří archeologové považují za sídelní město prvního šangského panovníka Čcheng Tchanga.

V roce 1951 začali čínští archeologové zkoumat mnohem větší šangské sídliště u dnešního města Čeng-čou v provincii Che-nan. Tentokrát nevznikly o významu a určení této lokality žádné větší pochybnosti. Nápisy na objevených kostech a želvích krunýřích a další artefakty svědčily o tom, že to bylo město Ao, nejspíše druhé hlavní šangské město, které založil desátý vládce dynastie Šang v 16. století př. n. l. Město vyrostlo na pravouhlém půdorysu o plošném rozsahu více než tří čtverečních kilometrů. Bylo chráněno deset metrů vysokou hradební zdí obdélníkového tvaru z dusané hlíny a jílu o rozměrech 2x1,7 kilometru. Na její stavbu bylo spotřebováno asi půldruhého milionu krychlových metrů materiálu a prací se muselo účastnit velké množství obyvatel města i z okolí. Odhaduje se, že město v době největšího rozmachu v 16. a 15. století př. n. l. obývalo až sto tisíc lidí. Nejvýznamnější městské polohy příslušely paláci panovníka, budovám ústřední správy a svatyním. Podobné diferencované uspořádání se projevovalo

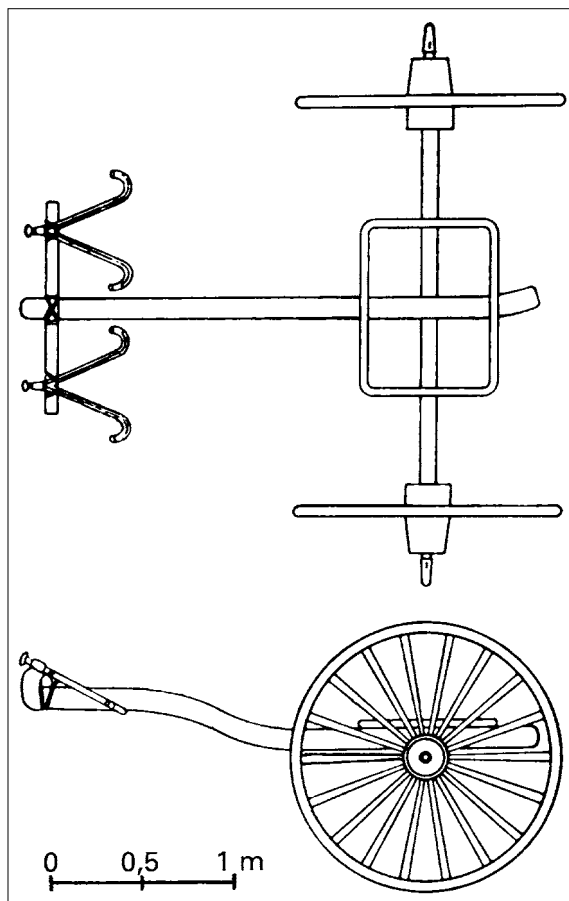

30 Bronzová obřadní sekera *jue* z období dynastie Jin (Šang) v 12. až 11. století př. n. l. z lokality I-tu na Šan-tungu; výška 31,8 centimetru. Na obou stranách je ve vysokém reliéfu zobrazena lidská tvář. Sekera je příliš těžká a masivní, aby se jí uživalo v boji, pravděpodobněji je, že sloužila při rituálních popravách lidských nebo zvířecích obětí.

i na městském pohřebišti. Největší a nejvýstavnější hroby s nejbohatší výbavou náležely panovníkovi, členům jeho rodiny a nejvyšším hodnostářům. Právě z těchto hrobů pocházejí bronzové zbraně a nádoby, které patří k nejstarším dokladům vyspělé šangské metalurgie (Eberhard 2001, Chase 1991, Li Xueqin 1980, Loehr 1956, 1968, Rawson 1987, 1996, Scarpari 2000, Shaughnessy 2001b). Jsou zdobeny v nízkém reliéfu motivy spirál a meandrů a někdy i výraznějším plastickým dekorem.

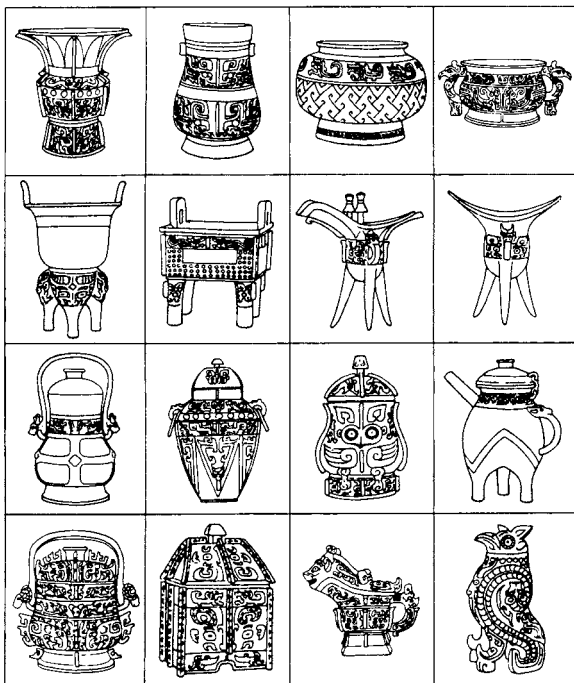
Na přelomu 15. a 14. století př. n. l. přestalo Šang-gum Ao jako hlavní město říše z nějakých důvodů vyhovovat. Nové město založili a vybudovali v první polovině 14. století př. n. l. u dnešní vesnice Siao-tchun poblíž města An-jangu, které je od Čeng-čou vzdáleno asi 160 kilometrů severním směrem (po přesídlení do An-jangu se Šangové nazývali Jinové). Vzniklo skutečné velkoměsto, které svou výstavností a rozlohou vyvolávalo úžas současníků jako *Veliké město Šang* i obdiv pozdějších pokolení, která město znala již jen z ruin. Ještě na počátku 1. století př. n. l., tedy asi tisíc let po pádu města, popsal jeho pozůstatky historik S'-ma Čchien.

Městských ruin se pak stále více zmocňovaly nové nánosové vrstvy, takže *Veliké město Šang* upadlo v zapo-

31 Púdorys a boční nárys válečného vozu s loukoťovými koly, ojí a dvěma jhy pro koňské spřežení; odpovídá typům vozů odkrytých v šachtových hrobech jinských (šangských) vládců z konce 2. tisíciletí př. n. l. v oblasti An-jangu.

menutí. Jeho někdejší sláva začala znovu ožít až počátkem 20. století, kdy v jeho areálu byly objeveny bronzové a jiné artefakty neobyčejné krásy a technické dokonalosti. Vzbudily pozornost veřejnosti a rázem vyvolaly dojem, že byla nalezena kolébka čínské civilizace. Šangské (jinské) předměty se staly ozdobou a chloubou expozic předních muzeí světa i sbírek soukromých sběratelů. Vznikla poptávka po dalších kusech, jež vedla různé ziskuchtivce k neodborným výkopům, které lokalitu značně poškodily. Archeologické výzkumy byly zahájeny až v roce 1928, díky vynikajícímu čínskému archeologovi Li Ťiovi (Li Chi), a s menšími přestávkami pokračují odkryvy dodnes (Li Chi 1957). Přesto však stále v úplnosti neznáme celkovou urbanistickou koncepci ani její rozsah, neboť tak veliké město není možné archeologicky odkryt ani za několik desítek let. Vždyť jen nejlépe prozkoumaná ústřední část města se rozkládá

32 Různé typy obřadních nádob z šangského (jinského) období, z druhé poloviny 2. tisíciletí př. n. l. Jsou to mistrovské kusy odlévané v hliněných formách, bohatě reliéfně zdobené, vysoké v rozmezí dvaceti až více než sedmdesáti centimetrů.

na ploše asi šesti čtverečních kilometrů. Byl to jakýsi chrámový okrsek s komplexem svatyní, palácových budov a dvanácti monumentálních šachtových hrobů, v nichž byli zřejmě pohřbeni jinští panovníci. Nadzemní stavby vyrůstaly z uměle navršených plošin z dusané hlíny. Zdi se opíraly o dřevěné sloupy, jejichž základy byly pro zvýšení stability vyloženy kameny, nebo dokonce vylity bronzem. Největší sloupová stavba zaujímalá plochu dvě stě čtverečních metrů.

Neméně obtížné a časově náročné jako odkryvy sídelních objektů jsou pro archeology u An-jangu

33 Nejstarší tvary čínského písma užívané k napsáním na kostech a bronzových nádobách v šangském (jinském) období ve druhé polovině 2. tisíciletí př. n. l. (horní řádek) a jejich moderní ekvivalenty. 1 vůl, dobytče, 2 koza, ovce, 3 strom, 4 měsíc, 5 země, 6 voda, 7 nádoba, trojnožka, 8 ukazovat, prohlásit, oznámit, 9 pole (rozčleněné), 10 potom, tehdy, 11 předek (falus), 12 jít proti, naproti, 13 nebe, nebesa, obloha, 14 prosit, modlit se, přát (šťěstí).

牛	羊	木	月	土	水	鼎	示	田	就	祖	逆	天	祝
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14

výzkumy pohřebišť, jak v areálu města, tak i v jeho okolí (obr. 29–32). Hroby vládců a příslušníků jejich rodin byly totiž neobyčejně výstavné (viz kap. 6.2.).

Stejně jako honosné artefakty a monumenty, posloužily pro poznání šangské kultury a historie prosté rozlámané kosti a želví krunýře. Byly totiž pokryty nejstarším čínským písmem. Tvořily docela slušný „kostěný archiv“ v počtu asi 15 000 kusů (obr. 33–35). Nabízí se srovnání s „hliněnými archivy“ mezopotamských měst. Nejstarší čínské písmo, obdobně jako mezopotamské, začínalo svůj vývoj u obrázku (piktogramu) (Eberhard 2001). První čínské nápisy vznikaly jako komentáře k věštbám. Když byla kost vložena do ohně nebo se k ní přiložil rozžhavený předmět, objevily se na jejím povrchu praskliny vytvářející rozmanité obrazce. Tyto obrazce představovaly podle víry starých Číňanů odpovědi Nebes na položenou otázku. Výklad vůle Nebes byl vyryt vedle prasklin, aby byla věštba uchována a mohla být později případně zkontrolována. Bez takové konzultace s Nebesy se neobešel žádný významnější čin panovníka, ať šlo o válečné tažení, založení města nebo řádné uctění památky předků. Neboť Nebesa byla považována za zdroj veškeré moci a pozemského řádu a panovník byl Synem nebes, vykonavatelem jejich vůle na zemi. Vedle věštbních napsů sakrální povahy se však na mnohých kostech, stejně jako na mezopotamských hliněných tabulkách, objevují nápisy týkající se politických událostí, uspořádání šangské (jinské) společnosti i hospodářských záležitostí. A také jména vládců, která uvádí S'-ma Čchien (Keightley 1983, 1985).

Šangové tedy vytvořili v 18. století př. n. l. první jednotný čínský stát, pokud mu nepředcházela státnost Sia, který byl ovšem v každém případě pouze státem nepevným, ve formativním stadiu vývoje (Keightley 1983, 1985). (Ale povědomí o určité soudržnosti a návaznosti existovalo, poněvadž ještě v šangské době Číňané sami sebe označovali „všichni Sia“ – *ču Sia*.) Ani šangský (jinský) stát se však nevyznačoval výraznou jednotou a pevností. Přetrvával stav ze starších dob, kdy panovník jako představitel ústřední moci musel neustále usilovat o plnění vazalských povinností úředních vládců

34 Věštební kost s nápisy z období dynastie Šang pocházející z oblasti An-jangu. Nápisy jsou rozděleny do tří polí. V levém z nich je uvedeno přibližně toto: „V den tia-čchen (označení číselné kombinace v šedesátkovém cyklu) se zvedl silný a prudký vítr a došlo k zatmění Měsíce ... v den i-s'... pět mužů, (v) pátém měsíci ...“

a tlumit jejich neustálé snahy po úplné nezávislosti. Tuto situaci lze zčásti ilustrovat citátem z díla konfuciánského filozofa Mencia (372–288 př. n. l.):

„Syn nebes konal inspekční cesty po územích údělných vládců. Vládci přicházeli ke dvoru Syna nebes, aby tam podali zprávu o výkonu svých úředních povinností.

Na jaře byla kontrolována orba a podpory se dostalo tomu, kdo měl nedostatek. (...) Když přijel (Syn nebes) do kraje, kde se začala osvojovat nová půda a kde byla pole dobře obdělána, byl vládce odměněn rozšířením svého území. (...)

Jestliže vládce jednou zanedbal příchod ke dvoru, byla jeho hodnost snížena. Když se toho dopustil dvakrát, bylo zmenšeno jeho území. Pokud se nedostavil ani potřetí, odstranila jej vojska říše z jeho údělu.“

Šangové (Jinové) jako nejmocnější kmenový svaz měli sice svrchovanost nad ostatními čínskými kmeny, ale toto ovládnutí se projevovalo jen volnými vazal-

35 Věštební kosti s nápisy z období dynastie Šang (z oblasti An-jangu) zhotovené z lopatek hovězího dobytka.

skými povinnostmi. Vládcové podmaněných kmenů museli šangskému králi (*wangovi*) pravidelně posílat daň, účastnit se se svým vojskem na králových výpravách a ve stanovenou dobu se dostavit do hlavního města složit králi hold a stvrdit tak svou poslušnost a oddanost. Ale s uplatňováním králových sankcí za případná provinění vazalů to nebylo někdy tak snadné, jak uvádí Mencius, zvláště pak v údobích, kdy autorita ústřední moci klesala a síla údělných vládců rostla. Ti se pak ke dvoru obraceli leda v případech, kdy usilovali o pomoc říšského vojska proti bojovným sousedům. „Od západu přišlo nebezpečí. Si Čen oznamuje: ‚Kmen Tchu zaútočil na naše západní hranice a zničil dvě vesnice. Kmen Kung rovněž vtrhl do západního pohraničí,““ uvádí se na jednom kostěném „dokumentu“, který byl určen šangskému králi (*wangovi*). Na svém území byli kmenoví vůdci víceméně neomezenými vládci, a jakmile jejich moc vzrostla, snažili se vymáknout všemi prostředky z vazalských povinností, nebo dokonce šangskou (jinskou) dynastií svrhnout.

Takové odstředivé a uzurpátorské snahy zesílily zvláště v průběhu 11. století př. n. l. Tehdy se do popředí dostal kmenový svaz Jü. Jeho vůdce využil příznivých okolností, když koncem 11. století př. n. l. podnikl jinský král Ti I rozsáhlou a namáhavou válečnou výpravu na jihovýchod, aby si v údolí řeky Chuaj-šuej podmanil kmenový svaz I. Když se Ti I vrátil z nesnadného tažení nazpět do hlavního města, shledal, že se svým oslabeným a vyčerpaným vojskem musí čelit agresi kmene Jü. Byl však nejen zdatný voják, ale i obratný diplomat, takže se mu podařilo riskantnímu vojenskému střetnutí zabránit.

Mezitím na západě vzrůstala hospodářská a vojenská síla jiného vazalského kmene – Čou, zvláště poté, kdy Čouové přesídlili do oblasti kolem dnešního města Čchi-šanu v provincii Šen-si. Čouové si podmanili kmen Jü a další sousední kmeny a pod svým vedením vytvořili protijinskou koalici. A když čouský vládce Bojovný král (*Wu-wang*) zjistil, že jeho vojenské síly jsou dostatečné a pokyny Nebes příznivé, vyrazil do útoku proti mocnému nepříteli. Porazil vojska Ti Sina, méně zdatného nástupce Ti Ia, a vstoupil do hlavního města Jinů.

Situace se nyní obrátila. Wu-wang založil dynastii Západních Čou (1027–771 př. n. l.) a milostivě ustanovil vládcem Jinů Ti Sinova syna Wu-kenga, který musel uznat čouskou svrchovanost. Po smrti skvělého válečníka Wu-wanga dospěli Jinové k závěru, že se jim naskýtá mimořádně vhodná příležitost k porážce Čouů a k znovuoobnovení jinské říše. Ale byli poraženi. A Čouové se rozhodli podobným recidivám rázně zabránit: převzali jinské území do svého dědičného držení. Určitou shovívavost projevíli pouze vůči potomkům svržené dynastie, kterým dali do dědičného užívání nevelké území ve státu Sung. Největší údíly (léna) připadly členům panovnické rodiny Čouů a vojákům a šlechticům, kteří si získali zásluhy při dobovatelských válkách. Novým dědičným vlastníkům (*ču-chou*) se od krále či císaře dostávalo ještě určitých vladařských hodností.

Čouská společnost měla velmi přísné hierarchické uspořádání, které by bylo možné přirovnat k tvaru egyptské pyramidy. Pyramidion tvořil Syn nebes – císař (*ti*) či král (*wang*). Pod panovníkem stáli vévodové (*kung*) a vládci dědičných držav (*ču-chou*). Pod nimi byli náčelníci velkých rodinných a rodových klanů (*ta-fu*), kteří byli podřízeni *ču-chou*. Ještě níže stáli starší velkých rodin (*š'*), tvořících rod *ta-fu*. Základnu celé sociální stavby vytvářeli prostí lidé (*šu-*

žen). Zařazení do některé z těchto vrstev se určovalo na základě příbuzenských vztahů: prvorozený syn dědil hodnost svého otce, zatímco ostatní synové získávali hodnost o stupeň nižší, takže nepřímí potomci i těch nejvyšších hodnostářů klesali pokolení od pokolení níže, až se ocitli v základové vrstvě společenské pyramidy.

Čouská společnost měla sice uspořádání na způsob egyptské stupňovité pyramidy, ale postrádala její monolitickou pevnost. Zvláště mocní *ču-chou* ji v průběhu doby narušovali a ze svých údělů učinili samostatné státy a knížectví a svrchovanost panovníka uznávali jen nominálně. Ovšem na svých územích udržovali princip pyramidy přísně a důsledně. Tam se postarali, aby bezvýhradně platilo čouské přísloví, že „*kung* (vévoda) *se živí daní, ta-fu se živí osadami, š' se živí poli, šu-žen se živí svou silou*“.

Při dobovatelských válkách ničili Čouové jinská města s barbarskou důsledností a bezohledností. Dalo by se s určitou nadsázkou říci, že ve srovnání s Jiny byli Čouové barbaři: kovové nástroje a zbraně užívali jen zřídka a jejich největší sídliště se podobala spíše rozlehlým vesnicím než městům. Přes své zaujetí pro válku však zřejmě dokázali jinskou kulturu a civilizaci ocenit, poněvadž krátce po svém vítězství začali rychle, téměř překotně přebírat snad všechny významnější jinské kulturní a technologické vymoženosti. Naučili se od jinských mistrů odlévat dokonalé bronzové zbraně, skvostné rituální nádoby, hudební nástroje i drahocenné ozdoby a šperky (Falkenhausen 1993a, b, Gao Chi-hsi 1986, Rawson 1990, 1996). Záhy vyráběli i válečné dvoukolé vozy, které byly tehdy nejmocnějším útočným prostředkem a jejichž nasazení často rozhodovalo o výsledku bitvy. Dokonce převzali i jinské písmo, přestože řada indicií nasvědčuje tomu, že měli původně své vlastní. Ani ve stavitelství nechtěli zaostávat a na území dnešního města Si-anu v provincii Šen-si založili podle velkorysých plánů své hlavní město Chao, nazývané též Cung Čou („K uctění Čouů“ nebo „Čest Čouům“) (Geguín – Morel 1997).

Tak se Čouové stali z někdejších vítálních dobovatelů a ničitelů kultury nositeli čínské vzdělanosti a státnosti a položili tak základ politicky, kulturně a etnicky jednotné Číny (Scarpari 2000, Shaughnessy 2001b). Ale stejně jako Šangové (Jinové) ovládali severní a střední Čínu, kdežto jihočínské státy Čchu, Jüe a Wu zůstaly víceméně mimo jejich svrchovanost. Podobně jako Šangové (Jinové), nedokázali vyřešit vnitřní rozpory a odstředivé tendence úředních

vládců, posilované ještě útoky kočovnických kmenů ze severu a západu.

Pomalou se opět schylovalo k opakování známého jevu dosavadních čínských dějin: od jednoty k rozpadu, aby posléze nastalo opětovné sjednocování.

Určitá jednota Čouské říše se udržovala v období takzvaných Západních Čou (1027–771 př. n. l.), kdy čouský panovnický dvůr sídlil ve městě Chao (Hsu Cho-yun – Linduff 1988). V roce 771 př. n. l. však došlo k ničivému vpádu Západních Žungů (*Si Žung*), kteří dokonce dobyli hlavní město Chao a svrhli čouského vládce Jou-wanga (781–771 př. n. l.). Tehdy Čouové přenesli své hlavní město na východ do Luo-jangu (v dnešní provincii Che-nan), aby se vymanili z bezprostředního ohrožení nomády; od té doby je čouská dynastie známa jako Východní Čou (770–454 nebo 256 př. n. l.) (Li Xueqin 1985). Přestože vládcové z dynastie Čou ztratili po roce 771 př. n. l. skutečnou moc a severní Čína se rozpadla na řadu soupeřících státek, jež byly původně fakticky a později formálně vazaly Čouů, žila prestiž dynastie Čou dále a byla pro okolní etnika natolik přitažlivá, že i státy, které původně stály mimo čouský konglomerát, se k němu začaly dobrovolně hlásit.

2.4. Válčící státy (475–221 př. n. l.)

„Dvůr Čou se blížil k zániku a ochaboval. Mezi úředními vládci silní pohlcovali slabé.“

Takto stručně, ale velice výstižně charakterizoval S'-ma Čchien jeden z nejvýraznějších rysů politického vývoje Podnebesí v období od 8. do 3. století př. n. l., které z čistě periodizačních důvodů nazýval dobou vlády Východních Čou. Čouové opravdu vládli v té době již jen nominálně. Skutečnou politickou moc pro sebe uchvátili vládcové celé řady menších a větších států. Ti se pak snažili v častých válečných střetech získat převahu a svrchovanost nad ostatními, nebo alespoň při spleťtých diplomatických jednáních uchovat křehkou rovnováhu.

Byla to doba neustálého válčení i paktů o přátelství a spojenectví, doba uzavírání nejrůznějších koalic, doba přísah o loajálním dodržování toho všeho, podepřená dokonce i výměnou rukojmích pocházejících z panovnické krve. A přesto byla touha po moci a ovládnutí silnější. Všechny ty pakty, dohody a smlouvy byly znovu a znovu porušovány. Jeden stát

V bouřlivé a nepřehledné situaci nejvíce získal stát Čchin. Formálně sice existoval již v 9. století př. n. l., ale z pohledu vyspělých východních států to byl nevýznamný polobarbarský stát kdesi v západním pohraničí říše, vhodný snad jedině jako první překážka proti bojovným nomádům. Teď Čchinové poznali svou příležitost a obsadili po vypuzení kočovníků území v povodí řeky Wej (v dnešní provincii Šen-si) vyklizené Čouy (Li Xueqin 1985).

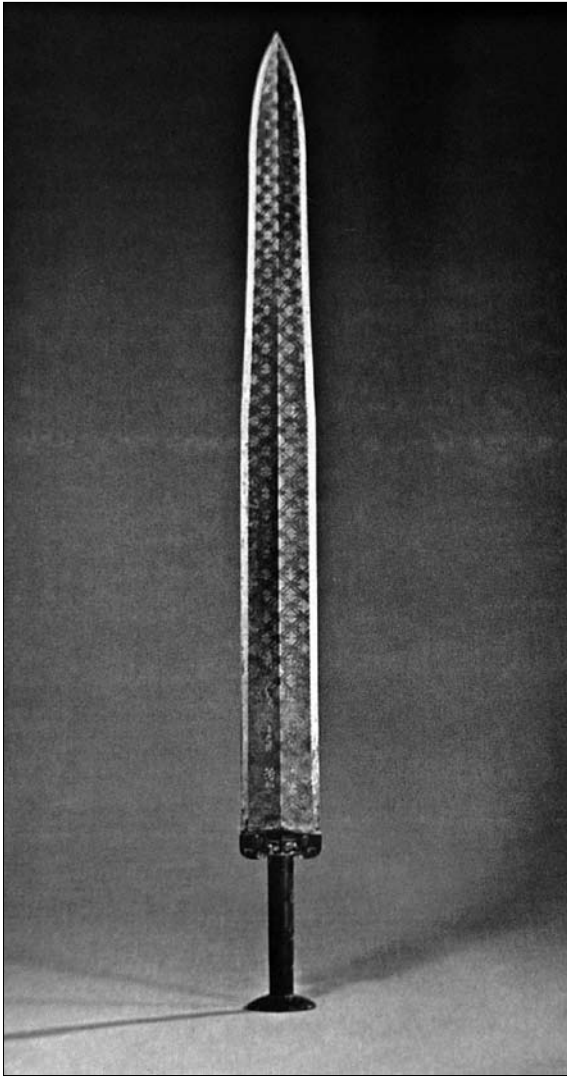
Oslabeným Východním Čouům nezbývalo nic jiného než vzít novou skutečnost na vědomí. Aby si uchovali alespoň zdání autority, velkoryse své někdejší bohaté území Čchinům přidělili. V roce 753 př. n. l. ustavili Čchinové při panovnickém dvoře ve svém hlavním městě Sien-jangu (u dnešního Si-anu) instituci pro zaznamenávání událostí, která z hlediska tradičních zvyklostí teprve zajišťovala legitimní členství ve společenství čínských států. Jako zakladatele čchinského státu začali Čchinové uctívat svého vládce Siang-wanga, který byl zetěm barbarsy svrženého čouského krále Jou-wanga.

Podobně museli Čouové trpně přihlížet, jak se Podnebesí po roce 771 př. n. l. rozpadá na patnáct v podstatě nezávislých států.

se snažil zničit a uchvátit druhý všemi prostředky. *Kronika Jar a podzimů*, která zachycuje dějiny východočínského státu Lu v letech 722 až 481 př. n. l. a jejíž název byl užit čínskou historiografií pro označení tohoto období v celém Podnebesí, uvádí, že v té době došlo v Podnebesí k šestatřiceti vraždám vládců a k zničení dvaapadesáti malých i větších států.

Tak se stalo, že na konci doby Jar a podzimů (*Čchun-čchiou*) (722–481 př. n. l.; 770–500 př. n. l. – datace podle Wan Kuo-tinga 1958) se mocenský boj v Podnebesí zúžil na několik největších států.

Přestože tyto státy mezi sebou neustále bezohledně soupeřily o moc a svrchovanost nad ostatními, dělo se to v rámci všečínského pocitu sounáležitosti (Walker 1953, 1969). Svou zemi nazývali Číňané Podnebesí (*Tchien-sia*) nebo Země (Říše) středu (*Čung-kuo*). Název odvozovali z prastaré kosmogonické představy o uspořádání světa a vesmíru. Ve starověkých dobách se totiž Číňané domnívali, že svět má tvar čtverce, kdežto nebe je kruhové (Harley – Woodward 1994,

36 Meč prince Jüea z období Válčících států z Ťiang-lingu v provincii Chu-pej; délka 55,7 centimetru.

Kalinowski 1991). Podnebesí (*Tchien-sia*), tedy vlastní Čína, bylo uprostřed světa a klenula se nad ním mocná Nebesa (*Tchien*) – zdroj řádu a pořádku. Země, které Podnebesí obklopovaly, se nacházely v rozích čtvercového světa, mimo blahodárné působení Nebes. V těchto zemích nefungovalo nic jako v Zemi středu. Nestřídala se tam roční období, nepohybovala se nebeská tělesa. V ničem nevládla sporádanost, všechno tam bylo horší než v Podnebesí. Podobně pohlíželi Číňané i na lid, který v těch strašných končinách žil. Byli to „barbaři čtyř světových stran“, kteří se od nich lišili způsobem obživy, chováním i jazykem. Vymezovali se tak zejména proti kočovníkům, kteří se

jim jeví jako násilníci potulující se se stády dobytka po své nehostinné zemi a čas od času pustošící a loupící v kvetoucích čínských vesnicích a městech (Allan 1991, Birrell 1993).

Podobné „sebestředné“ ideje byly ovšem vlastní snad všem významnějším civilizacím starověku. Navíc ze srovnávacích výzkumů termínu „čung-kuo“ ve starověkých čínských textech vyplývá, že jeho výklad zdaleka není tak jednoznačný, jak bývá i v odborné literatuře tradováno. Spojení „Čung-kuo“ znamená totiž nikoli jen „Země středu“, ale také „Střední území“ ve smyslu centra uvnitř toho, co se považovalo za Čínu (tj. kulturního okruhu vymezujícího se proti okolním kočovníkům); často se objevuje i ve významu „Hlavní město“, dokonce je z textů zřejmé, že toto „Čung-kuo“ se mohlo přesunout z místa na místo, tak jak se lokalizace hlavního města měnila v průběhu historie. K ztotožnění „Čung-kuo“ s celou Čínou došlo až v období dynastie Chan (206 př. n. l. až 220 n. l.) (Buchanan 1970).

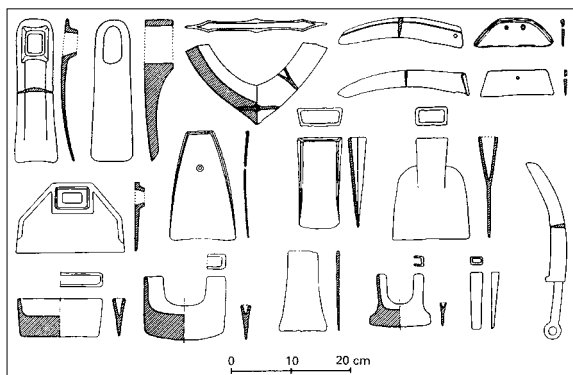
V konfuciánském traktátu *Li-ťi* (*Knihy obřadů* nebo *Záznamy o rituálech*) z druhé poloviny 1. tisíciletí př. n. l. je nicméně uveden popis barbarů, na němž by se asi shodla většina tehdejších obyvatel Podnebesí:

„Ti, kdo žijí na východě, se nazývají I. Nerozčesávají si vlasy a tetují si těla. Někteří nepoužívají ohně k přípravě pokrmů. (...) Ti, kdo žijí na západě, se nazývají Žung. Chodí s rozpuštěnými vlasy a odívají se do kůží. Někteří z nich nepoužívají obilí jako pokrmu. Ti, kdo žijí na severu, se nazývají Ti. Odívají se peřím a kožemi. Někteří z nich nepoužívají obilí jako pokrmu. (...)“

Z těchto představ postupně vykristalizovala idea o určité výlučnosti a nadřazenosti čínské civilizace nad ostatními civilizacemi a kulturami světa.

Válečné střety mezi čínskými státy s tendencemi k vytvoření jednotného impéria se v Podnebesí výrazně prohloubily v epoše Válčících států (*Čan-kuo*, 480–222 př. n. l. nebo 475–221 př. n. l.). Vedlo k tomu několik základních změn, které zemi vzhledem k předchozímu období proměnily téměř k nepoznání. Jedna z těchto změn byla základní a připravila cestu dalším: Podnebesí v epoše Válčících států bylo dobou železa, kdežto Podnebesí v epoše dynastie Šang (*Jin*) a Východních Čou bylo dobou bronzu (Jang Kchuan 1955).

První železo sice svými užitnými vlastnostmi bronz příliš nepřevyšovalo, ale na rozdíl od vzácných nalezišť rud barevných kovů se železná ruda nacházela skoro všude. Ve staročínském traktátu *Mistr Kuan* (*Kuan-c'*) je uvedeno, že v Podnebesí bylo tehdy známo

37 Různé typy železných nástrojů (motyka, radlice, srp, seker, nůž), které začaly v období Válčících států, v průběhu 4. a 3. století př. n. l., nahrazovat starší a méně efektivní nástroje z kamene, dřeva, kosti a bronzu.

5 270 dolů; ve 467 se těžila měď a v ostatních se dobývala železná ruda. Zatímco z vzácného bronzu se vyráběly zbraně, ozdoby nebo hudební nástroje a honosné obřadní nádoby (obr. 36), obyčejné nástroje jen výjimečně, ze železa se začal vytvářet celý soubor nástrojů – radlic, motyk, rýčů, seker i dlát (obr. 37). Železné nástroje nahradily méně efektivní nástroje a zbraně z kamene, dřeva, kosti a bronzu.

Na co dříve potřebovali zemědělci a řemeslníci celé měsíce nebo týdny práce, dalo se nyní zvládnout za dny nebo pouhé hodiny. Podstatné bylo, že k zvýšení produktivity došlo v zemědělství, které bylo hlavním odvětvím a zdrojem obživy: k pluhu s železnou radlicí přibyl tažný dobytek a nové metody odvodňování a zavlažování umožnily využívat novou půdu (obr. 38), ale rozvíjela se i různá řemeslná odvětví s vyhraněnou specializací a hromadnou produkcí. Čchiské město Jüan proslulo výrobou ostrých hlavíc kopí, chanské město Lun-tiou-an-šuej zase britkými meči a čchuské středisko Jung-čou jemným hedvábím. S těmito a dalšími výrobky se obchodovalo v celém Podnebesí, což napomáhalo růstu měst. A tak se sídelní města čchinských států, jako třeba čchinský Lin-c', čchuský Šou-čchun nebo čchinský Sien-jang, staly metropolemi s více než sto tisíci obyvateli a vedle nich existovala další lidnatá města. Odhaduje se, že v té době žilo v Podnebesí více než dvacet milionů lidí. Obchodní styky mezi jednotlivými státy podnítily výstavbu dálkových pozemních, ale i vodních cest, pro Podnebesí zvláště typických. Jedna z takových největších obchodních tepen začínala u Jin-jangu ve státu Chan, pak sestupovala do údolí Žluté řeky a velkým průplavem Chung-kou,

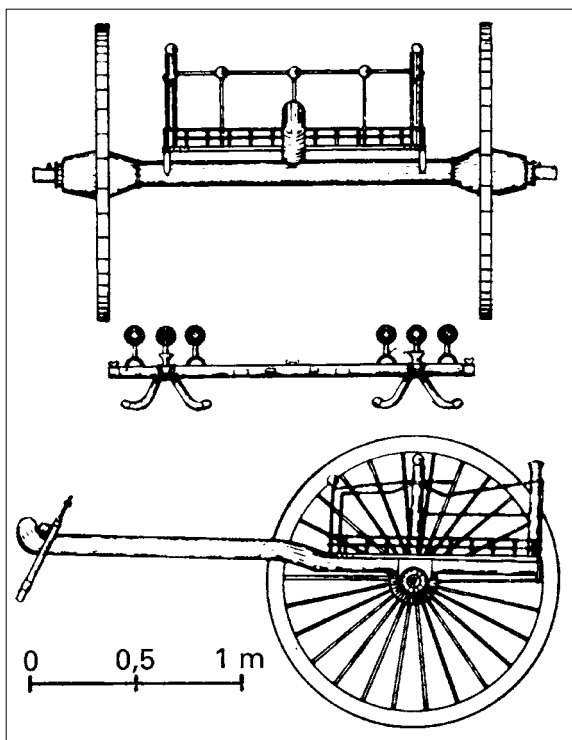

38 Obraz z pohřební komory u Ling-sien v provincii Šen-si, objevený v roce 1973. Pochází z roku 630 n. l. (z počátku tchangského období) a je jedním z nejrannějších čchinských zobrazení orby. Rolník užívá vyspělý plazový pluh s železnou radlicí a zahnutou hřídelí, kterou bylo možno zvedat a spouštět, a tím regulovat hloubku orby. Takové nářadí popsal v roce 880 Lu Kuej-ming ve svém proslulém díle *Klasická kniha o pluhu (Lej-s' ťing)*. Počátky orby a jednoduchých dřevěných oradel tažených lidmi spadají ovšem již patrně do 3. tisíciletí př. n. l. a užívání mnohem výkonnějších nástrojů s železnými radlicemi a tažných zvířat náleží do poloviny 1. tisíciletí př. n. l., do období Válčících států.

kteřý spojoval čtyři řeky, zaměřila k jihovýchodu, kde zapojovala do obchodní sítě dříve odříznuté státy na centrální rovině; po jedné ze čtyř řek bylo dokonce možné dostat se na řeku Chan-šuej a plavit se do západních oblastí státu Čchu. Na východě Čchu byl počátkem 5. století př. n. l. vybudován jiný průplav – Chan-kou, spojující Chuaj-che a Dlouhou řeku (Čchang-ťiang).

Takové velké stavební práce se mohly uskutečnit proto, že díky efektivněji provozovanému zemědělství existoval dostatek potravin i pracovních sil.

Objev železa a zavádění nových výkonnějších železných nástrojů a zbraní otevřely nové prostory také vojenskému řemeslu. Uvolňování stále většího počtu lidí z prací bezprostředně zajišťujících obživu vedlo totiž k jejich stále velkorysejšímu nasazení v mohutnějších válečných konfliktech. Předtím, počínaje dobou dynastie Šang (Jin), tvořili nepočtené vojsko víceméně jen aristokratičtí válečníci provázeni svými družiníky. Byli vyzbrojeni luky, nožovými sekerami a oštěpy a chránili se koženými pancíři, bronzovými přílbami a dřevěnými nebo koženými štíty. V bitvě bojovali na válečných dvoukolých vozech tažených dvěma koňmi.

39 Čelní pohled a boční nárys válečného vozu s loukotovými koly a jhy pro koňské spřežení z období Válčících států (5. století př. n. l.) odkrytého u Chuej-sieny v provincii Che-nan.

Osádku vozu tvořili vozka, lučištník a válečník se zbraní pro boj zblízka. Bitva, do níž obě strany nasazovaly pouze několik desítek nebo set vozů, skončila zpravidla v jednom dni, s malými ztrátami a téměř bez následků pro venkovské obyvatelstvo. Teď, v období Válčících států, někdejší krátké bitvy, spíše jen šarvátky, omezené málo produktivním zemědělstvím, přeměnou nepočteného aristokratického vojska v mohutnou armádu rekrutovanou značnou měrou z masy rolníků a zavedením jízdy (podle vzoru kočovníků), pěchoty i ničivého samostřílu a intenzivním užitím válečných vozů zlepšené konstrukce se změnily v dlouhodobé krvavé válčení, které krutě postihovalo i venkovské a městské obyvatelstvo (obr. 39).

Tomuto vývoji se postupně přizpůsobovala také vládní administrativa: od doby Válčících států se původně jednotné úřady začaly dělit na civilní a vojenské, které měly stále více práce.

Novinky železné doby se začaly projevovat i v tradičně konzervativním prostředí a uspořádání vesnice. Od neolitických dob byla půda kolektivním vlastnictvím vesnické obcí, která prostřednictvím rady starších (*fu-lao, san-lao*) přidělovala členům obcí více-

méně rovnocenné přídělky. Tato rovnostářská zásada se nyní začala porušovat. Představitelé obcí, kteří měli dvojité přídělky půdy, a zámožnější příslušníci obcí, kteří si mohli pořídit výkonnější nástroje, se snažili nejlepší přidělené pozemky vyvlastňovat a zajistit je jako dědičný a nakonec i soukromý rodinný majetek. S novými nástroji a prostředky pracovali lépe a rychleji a dále bohatli. Majetkové rozdíly v obcích vzrůstaly. Ti chudší zastavovali nebo prodávali své podíly bohatším a stávali se námezdnými dělníky na hospodářstvích úspěšnějších sousedů, popřípadě odcházeli za prací do měst nebo jim stát přidělil ladem ležící půdu. A tak bohatl i stát, poněvadž zavedl pozemkovou daň. V průběhu 4. a 3. století př. n. l. přešla obcí půda do soukromých rukou. Obecina se z vlastníka půdy změnila v samosprávné sdružení svobodných vlastníků půdy.

Někteří bohatí obcí vlastníci se svým majetkem mohli měřit s dědičnou aristokracií. V souladu s tím začali usilovat o podíl na moci, kterou měli dosud plně v rukou úřední vládcové. Ti podrobovali svá území vlastní jurisdikci a navíc obsazovali všechny významnější funkce v ústředních orgánech státu. Často dokonce zasahovali do nástupnických otázek, odstraňovali nežádoucí panovníky a místo nich dosazovali na trůn své chráněnce. Taková situace byla běžná v celém Podnebesí až do 7. století př. n. l.

Králové jednotlivých států Podnebesí dostávali území svého státu formálně propůjčeno od stínového císaře dynastie Východních Čou a sami zase podobným způsobem dávali do téměř neomezené správy i dosti velké oblasti státu členům své rodiny, zasloužilým hodnostářům, vojevůdcům a rodové aristokracii. Panovník byl proto jen mocný mezi mocnými a trůn mohl stěží udržet vlastními silami, spíše jen obratným udržováním rovnováhy mezi nejvlivnějšími rody, které zpravidla dávaly přednost vlastním zájmům před zájmy státu. Panovník měl tedy jedinou možnost, jak posílit stát – omezovat moc úředních knížat.

Tuto politiku začali králové některých států uskutečňovat od 7. století př. n. l. zaváděním územního dělení na okresy (zvláště v nově dobytých oblastech), jež byly spravovány státními úředníky. Přes prudký odpor šlechty tyto enklávy někdy méně, někdy více úspěšně rozšiřovali. Zároveň aristokracii vytlačovali z administrativního aparátu a nahrazovali ji syny z bohatých vesnických rodin, čímž spojili vlastní zájem s požadavkem obcí špiček. Tímto krokem získali vládcové mimořádně silného spojence a mohli přikročit k reformám, které kodifikovaly nové poměry.

Průběh takových politických a administrativních opatření namířených proti šlechtě si můžeme ilustrovat na příkladu ze státu Čchu, který zaznamenal S'-ma Čchien. Čchuský král Tao-wang v roce 383 př. n. l. jmenoval svým hlavním ministrem Wu Čchiho, který byl původně diplomatem a vojevůdcem ve státu Wej. Na Wu Čchiho návrh vydal král výnos, že příslušníci aristokracie „mohli odkazovat jako dědictví šlechtické hodnosti a právo vybírat daně z údělu jen do třetí generace“. Wu Čchi sám nemilosrdně „zbavoval nedbalé hodnostáře úřadů a propouštěl ze státní služby šlechtice, kteří se odcizili vládci“. Dokonce šlechtu násilně přesídloval na panenskou půdu a její původní úděly předával do osobní pravomoci krále, čímž účinně posiloval ústřední moc.

V průběhu období Válčících států v Podnebesí vykristalizovaly tři mocné státy: na západě Čchin, na severu Ťin a na jihu Čchu. Zabíraly více než dvě třetiny Podnebesí a zbytek území připadal na několik států střední velikosti a množství malých státeků a knížectví. Politická a vojenská rovnováha v Podnebesí závisela především na těchto třech největších státech. Jenže roku 403 (definitivně možná až 375) př. n. l. se rozpadem státu Ťin politická mapa Podnebesí výrazně změnila. Rozhodující úlohu začalo hrát sedm mocných států: Čchin, Čchu, Jen, Čchi, Chan, Wej a Čao (poslední tři uvedené státy byly původně součástí státu Ťin). Mezi nimi dominovaly státy Čchin a Čchu, zatímco zbývající malé státekky a knížectví byly pouhými satelity některého ze států mocné sedmičky (obr. 40).

Stát *Chan* byl jakýmsi pomyslným středem Země středu; zaujímal hornatý kraj v povodí Žluté řeky, část dnešních provincií Šen-si a Che-nan. Z tohoto strategického postavení však pro něj neplynuly žádné výhody, spíše naopak. Jako malý a chudý stát, který neměl ani dostatek zemědělské půdy a nerostných surovin, byl často vystaven agresi svých mocnějších sousedů. Z jihu Chan ohrožoval stát Čchu, ze západu Čchin, ze severu Čao a z východu Wej. Navíc mezi státy Chan a Wej bylo vklíněno malé území kolem Luo-jangu, spravované starobyrou dynastií Východních Čou a respektované zatím díky křehké rovnováze mezi ostatními státy i symbolickému výrazu jednoty Podnebesí.

Stát *Čchu*, jižní soused státu Chan, byl v mnohém jeho pravým opakem. Zabíral obrovské území (části dnešních čínských provincií Chu-pej, Chu-nan, Ťiang-si, An-chuej, Ťiang-su, Šen-si a Che-nan), rozložené kolem středního toku druhé největší čínské řeky – Dlouhé řeky (*Čchang-ťiang*). Po anexi jihovýchodních pobřežních

států se stal i námořní mocností. Měl nadbytek země vhodné pro zemědělství a bohatství rud, které umožňovalo rozvinout hutnictví bronzů i železa. Čchuští mistři jako jedni z prvních v Podnebesí začali vyrábět železné zbraně a nástroje a čchuští obchodníci, dokonce jako jediní, užívali v kvetoucím obchodě zlaté mince.

Stát *Čchin* ležel v severozápadní části Podnebesí (dnešní provincie Šen-si, Kan-su a S'-čchuan). Na západě sice sousedil s bojovnými kočovníky (Žungy), ale kontakty s nimi nebyly jen výhružné povahy. Obě strany totiž spojovaly obchodní zájmy. Obyvatelé Podnebesí si velice cenili koní a kočovníci zase výrobků čínských řemeslníků a dalších věcí. Tranzitní obchod s kočovníky procházel čchinským územím a Čchinové z něho bohatli. Od svých čínských sousedů na východě byli Čchinové odděleni Žlutou řekou a obtížně překonatelnými horami, což jim přinášelo zase strategické výhody při válečných střetech. Sprášová návrší a roviny byly kultivovány již od neolitu a prastaré zkušenosti a nové vymoženosti udržovaly zemědělství na vysoké úrovni, zatímco bohatá naleziště železných rud umožňovala rozvoj řady řemeslných odvětví.

Stát *Čao* se rozkládal na severu Podnebesí, nad velkým ohbím Žluté řeky (části dnešních provincií Šen-si, Šan-si a Che-pej). Čaové museli čelit ještě větší kočovnické hrozbě než Čchinové. Stejně jako Čchinové, měli s kočovníky dvojaké zkušenosti. Od kočovníků se Čaové naučili jezdit na koni. Jako jedni z prvních v Podnebesí vytvořili jízdu, kterou pak s úspěchem využívali ve válkách se svými čínskými rivaly. Negativní zkušenosti s kočovníky však výrazně převažovaly. Mocné kočovnické kmenové svazy Lin-chu, Siung-nu, Tung-chu a jiné kmeny soustavně ničily severní pohraničí. Neustálé útoky a udržování velké armády na hranicích vyčerpávaly celý stát. Proto Čaové nehleděli na námahu ani na velké náklady a postavili kolem roku 300 př. n. l. podél celých severních hranic kamennou hradební zeď.

Stát *Wej* zabíral střední oblast úrodného údolí Žluté řeky (části dnešních provincií Šan-si a Che-nan), což předurčovalo jeho hospodářské zaměření především na rozvíjení zemědělství. Patřil ke středně velkým státům a všechny své hranice měl s čínskými sousedy (Chan, Čchin, Čao). Wejové se obávali hlavně čchinské agrese, a proto na svých západních hranicích v polovině 4. století př. n. l. vybudovali obranný val.

Stát *Jen* se rozkládal v severovýchodním Podnebesí (v severní části dnešní provincie Che-pej). Východní

a Čchu, zůstávali dlouho ušetření válek s čínskými státy. Mohli proto poměrně nerušeně rozvíjet zemědělství a různá řemeslná odvětví a také obchod.

Stát Čchi zaujímal přímořskou oblast Podnebesí (jihovýchodní část dnešní provincie Che-pej a západní území provincie Šan-tung). Stejně jako severní Jen, také stát Čchi byl díky své zeměpisné poloze uchráněn od válečných konfliktů s čínskými státy. Navíc mu jeho severní soused poskytoval pevný štít proti kočovníkům. Na západě sousedil stát Čchi s malým státem Sung, kde vládli potomkové jinské dynastie, a s ještě menším státekem Lu (rodištěm Konfucia), který se vždy ztotožňoval s čchiskou politikou. Tyto příznivé okolnosti zřejmě způsobily, že Čchiové bohatli a prosperovali, takže mohli věnovat nemalé prostředky (plynoucí ze zemědělství, rybolovu, zpracování rud a těžby soli) i na povznesení kultury a vzdělanosti. Osvícený čchiský panovník Kchang-kung, jenž vládl v letech 404 až 379 př. n. l., dal dokonce zřídit v hlavním městě Lin-c' (které bylo obrovským obchodním střediskem) Akademii Ťi-sia, kde přednášeli a studovali taoisté, konfuciánci, legisté a představitelé nebo stoupenci dalších filozofických, etických a státoprávních učeních a směrů. Byla to tedy jakási vysoká škola, první instituce tohoto druhu v Podnebesí. Jeden z dalších čchiských panovníků uděloval autorům zvláště vynikajících přednášek tituly nejvyšších hodnostářů.

Historik S'-ma Čchien uvádí, že tito učenci „... nezasahovali do státních záležitostí a zabývali se jen posuzováním různých teorií. Učencům z akademie Ťi-sia se proto ve státě Čchi dařilo a byly jich stovky a tisíce“.

S'-ma Čchienova slova o nezasahování učenců do politiky možná platila ve státu Čchi. Jinde v Podnebesí už ne. Naopak lze říci, že učenci zásadním způsobem rozhodovali o průběhu a nakonec i výsledku mocenského zápasu v období Válčících států. Mnozí vzdělanci z akademie Ťi-sia i učenci odjinud se totiž jakožto tvůrci a stoupenci různých státoprávních koncepcí stávali putujícími politiky a rádci na panovníckých dvorech všech států v Podnebesí. Jistěže v konečném stadiu rozhodovala o výsledku hospodářská vyspělost a síla zbraní na bojišti, ale ta byla podmíněna ideologií a státoprávním uspořádáním, které jednotlivé státy přijaly a dokázaly prosadit.

K výběru bylo několik koncepcí základních a mnoho dílčích, neboť čínští filozofové s neobyčejným úsilím a zaujetím (které by stěžejně našlo obdobu jinde na světě) zkoumali otázky uspořádání vztahů jednotlivce, společnosti a státu („... soupeřily spolu stovky škol

a filozofických směrů,“ říká se ve starých čínských pramenech poněkud nadneseně, ale příznačně). Zabývali se jimi taoisté a moisté, stejně jako konfuciánci, legisté, přírodní filozofové nebo logikové (Bondy 1993, Dawson 1964, de Bary – Chan – Watson 1960, Dillon 1979, Forke 1927, Fung Yu-lan 1952–1953, Granet 1968, Hook 1982, Chan, Wing-tsit 1963, Cheng, Anne 1997, Konrad 1973, Liščák 1996, Littleton 1998, Munro 1969, Overmyer 1986, 1998, Paludan 1991, Schwartz 1985, Thompson 1998, Tu Wei-ming 1985, Vasiljev 1970, 1976, Wei-hsün Fu, Charles – Wing-tsit Chan 1980).

Zvláště taoisté nebyli spokojeni se soudobým stavem společnosti, která se podle jejich názoru odchýlila od ideálního stavu, jenž údajně existoval v dávné minulosti, ve zlatém věku lidstva (Graham 1989, Hartzová 1996, Jan Chin-šun 1954, Welch 1966). Pěkně je tento výchozí pocit (sdílený i jinými školami) popsán v konfuciánském traktátu *Sebraná společenská pravidla staršího Taje (Ta Taj Li-ťi)*:

„Když vládla Veliká spravedlnost, byla země společná. Tehdy byli vybíráni moudří a schopní, spoléhalo se na důvěru a zachovával se mír a svornost. Lidé se proto chovali jako k blízkým nejen ke svým příbuzným a považovali za své děti nejen své vlastní děti. Starci měli na sklonku života oporu, dospělí našli uplatnění, mladí vyrůstali, ovdovělí, osiřelí, osamělí a nemocní měli obživu. Muži dostávali svůj podíl a ženy nalézaly útočiště. Lidé byli spíše ochotni zanechat bohatství na zemi, než aby si je začali ukrývat. Spíše by se vůbec nenamáhal, než aby užívali svých sil jen pro svůj vlastní prospěch. Proto nevznikaly žádné špatné úmysly, nebylo krádeží ani loupeží, dveře se nezavíraly. (...)

Nyní, když Veliká spravedlnost mizí, lidé se dívají na svět z hlediska zájmů své rodiny, jako k blízkým se chovají jen ke svým příbuzným, za své děti považují jen vlastní děti. Bohatství a síly používají jen pro sebe samy.“

Ze všech škol to byli právě taoisté, kteří nejvíce věřili v existenci zlatého věku před dávnými lety i v možnost jeho znovunastolení. Avšak z archeologie pravěkých společností i z etnologie takzvaných přírodních národů víme, že to je značně idealizované, nereálné pojetí. A stejně nereálné a zjednodušené, alespoň z hlediska fungování společnosti jako celku, byly prostředky, které taoisté navrhovali k uskutečnění spravedlivého světa (jakkoli je taoismus v jiných ohledech složitou a sofistikovanou filozofií) (Kohn 1989, Welch 1966).

Zakladatel taoismu, Mistr Lao (*Lao-c'*), který žil v 6. století př. n. l. (Jan Chin-šun 1954, Lao-c' 1971, 1997) a jeho pokračovatel Mistr Čuang (*Čuang-c'*, asi

380–320 př. n. l.) (Watson, Burton 1968) prohlásili za základní metodu směřování k zlatému věku nezasa-hování (*wu-wej*) nebo následování přirozenosti. Pojem *wu-wej* objasnil Čuang-c' v jednom ze svých traktátů pomocí četných přírovnání:

„Pokud je v zemi mnoho neužitečných věcí, lid chudne. Jestliže má lid mnoho ostrých zbraní, vzrůstá v zemi nepo-koj. Je-li mezi lidem mnoho dovedných mistrů, množí se drahocenné předměty. Když se rozšiřují zákony a příkazy, roste počet zlodějů a lupičů.

Moudrý člověk proto praví:

Nebudu-li zasahovat, lid se bude sám měnit. Budu-li klidný, lid sám se bude spravovat. Budu-li nečinný, lid sám zbohatne. Jsem-li prost vášní, lid se stane ctnostným.“

Podle taoistů má člověk odvrhnout falešné hod-noty a vymoženosti civilizace, řídit se přirozeností prvních lidí a zákonů, které jsou vlastní samé přírodě. Nemá jednat, nýbrž hloubat a poznávat prazáklad všeho (*tao*) a stále se vnitřně zdokonalovat.

Taoismus byl jako státní ideologie, popřípadě jako koncept uspořádání společnosti, pochopitelně nepřijatelný. V průběhu čínské historie měl však stále dost stoupenců, z nichž se často stávali hloubaví poustevníci, mnohdy propadající mysticismu a okul-tismu (Kohn 1989, Saso 1990). Ti dále rozpracová-vali zejména prvky zdokonalení člověka a koncepce nesmrtnosti. Nakonec se z taoismu stalo nábožen-ství plné mysterií, jehož hlavním cílem bylo hledání prostředků dlouhověkosti a nesmrtnosti (Schipper 1993). V této podobě taoismus zásadním způsobem ovlivnil například osobnost Prvního svrchovaného císaře Čchinů, hlavně v posledních letech jeho života.

Nejblíže taoismu stál *moismus*. Jeho zakladatel, filo-zof Mistr Mo (*Mo-c'*, asi 470–390 př. n. l.), také ostře kritizoval soudobou společnost jako nepřirozenou (Watson, Burton 1963b). Návrat k původní rovnosti mezi lidmi spatřoval v rozšíření všeobjímající lásky:

„Prostý lid je vystaven trojímu neštěstí. Hladovějící nemají potravu, mrznoucí nemají oděv, znavení nemají odpočinek. Pro tyto tři pohromy zakouší lid nesmírné utrpení. Jestliže se však právě v takové době králové a vévodové baví vyzváněním zvonců a vířením bubnů, hrají na loutny, čchingy, píšťaly a šengy a pořádají-li bojová cvičení, aby předvedli zbraně, odkud vezme prostý lid prostředky na potravu a oděv?

Soudím proto, že to tak vůbec být nemá. Mým záměrem je všechno změnit. (...)

V celé říši se nedostává vzájemné lásky u všech lidí. Proto silní nevyhnutelně přemáhají slabé, bohatí se vysmí-

vají chudým, vznešení se vyvyšují nad nízkými a prohnání bezostyšně podvádějí důvěřivé.

Hledáme-li pramen veškeré bídy, přehmatů, nespoko-jenosti a nenávisti ve světě, vidíme, že pocházejí vesměs z nedostatku vzájemné lásky.

Kdo miluje ostatní, tomu se dostane odplaty v lásce, kdo jim přináší výhody, bude odměněn. Kdo ostatní nenávidí, bude nenáviděn, a kdo ostatním škodí, bude poškozen.

To vše je nevyhnutelné.“

Ale moisté nechtěli jako taoisté odvrhnout hod-noty civilizace a státu. „Uslyšíme-li o dobrém nebo špat-ném,“ říkal Mo-c', „je třeba to sdělit okresnímu náčelníkovi. To, co shledá správným, musí uznat za správné všichni. Kdežto to, co uzná za nesprávné, musí uznat za nesprávné všichni.“ Nebo: „Jestliže rolník, řemeslník nebo obchodník projeví nevšední schopnosti, je třeba ho vyzdvihnout, obda-řit ho vysokou hodností a platem, dát mu práci úměrnou jeho schopnostem a přidělit mu podřízené.“

Ideje o jednotě myšlení i o odměnách (ale i tres-tech, které Mo-c' vedle lásky také uznával jako důležitý nástroj řízení společnosti [Eberhard 1967]) převzali legisté, zatímco myšlenky o všeobecné rovnosti se staly populární v širokých vrstvách a podnítily tvůrce různých pozdějších etických učení. Jako ucelená stá-toprávní teorie a praxe se však moismus nikdy nepro-sadil. Nejen proto, že příliš spoléhal na všeobjímající lásku mezi lidmi, ale i proto, že příkře odsuzoval agre-sivní války a loupežná tažení, které vedli vládci jed-notlivých čínských států (Watson, Burton 1963b).

Tvůrci a stoupenci dalších eticko-politických učení byli realističtější než taoisté a moisté. Považovali vznik a existenci silných států s různými společenskými vrstvami za přirozené a nezrušitelné a formulovali teorie jejich výstavby a řízení.

Ze všech učení o uspořádání společenských vztahů, utváření a fungování rodiny a státu získalo v tradiční Číně největší vliv *konfucianství* (Fingarette 1972, Tu Wei-ming 1985). Konfucius neboli Mistr Kchung (*Kchung-fu-c'*, 551–479 př. n. l.), který je čínskou filo-zofickou tradicí považován za největšího mudrce všech dob, pohlížel na rodinu jako na mikrokosmos státu, jeho základní článek. Panovník byl otcem všeho lidstva a představitel státní správy na určitém stupni hierarchie byli mnohdy označováni jako „rodice lidu“ (Konfucius 1940, 1995). Konfucius uváděl:

„Vládce je srdcem lidu, lid je tělem vládce. Miluje-li srdce tělo, musí mu dát klid. Miluje-li vládce lid, musí jej následovat. Proto vládce i lid ctí synovskou a bratrskou láskou. Miluje zároveň společenská pravidla a spravedlnost. Klade

důraz na lidskost (žen) a čistotu, zároveň však pohrdá bohatstvím a ziskem. Považuje-li se to všechno za osobní povinnost nahore, pak bude početný lid dole se tím řídit a bude se šířit dobro.“

Nebo: *„Šlechtný muž (tün-c') činí základem své činnosti spravedlnost a uvádí ji do souladu s principy správného chování (li). (...) Nemůže se dívat na to, co odporuje principům, nemůže slyšet to, co odporuje zásadám, nemůže říkat to, co odporuje principům.“*

V těchto úryvcích jsou obsaženy pojmy, které Konfucius a jeho filozofický směr (*konfucianismus*) učinil základem teorie státu a práva: ušlechtilý, vzdělaný, dokonalý, pravý člověk (*tün-c'* nebo *tün-žen*), který stál v protikladu vůči malému, nízkému, nevzdělanému člověku (*siao-žen*), dále lidskost (*žen*) a morálně etické zásady (*li*).

V rozpravách se svými žáky, dochovaných v *Hovoroch (Lun-jü)*, Konfucius tyto pojmy podrobně osvětlil:

„Tün-žen ví, co je správné, kdežto siao-žen zná, co je výhodné. (...) Tün-žen nejdříve činí to, co káže, a teprve pak káže, co činí. (...) Tün-žen má požadavky na sebe, zatímco siao-žen na druhé. (...) Tün-žen je klidný a jeho srdce bije svobodně, kdežto siao-žen je upachtěný a malicherný. (...) Podstata tün-žena je podstata větru, podstata siao-žena je podstata trávy; a když vítr vane nad trávou, tráva se musí ohnout.“

Když byl Konfucius tázán, co to je *žen*, odpověděl tazateli takto:

„Být schopn uskutečňovat za všech okolností pět ctností, to je žen ...: zdvořilost, velkorysost, důvěra, píle a laskavost. Kdo je zdvořilý, není ponížen. Kdo je velkorysý, získává mnoho. Kdo má důvěru, tomu lidé věří. Kdo je pilný, získává své. Kdo je laskavý, tomu lidé slouží.“

Když se Konfucius otázal jeden z jeho žáků, jak se chová správný vládce, Mistr pravil:

„... dovede být dobročinný bez rozhazování. Umí přimět lid k práci, aniž vzbudil jeho nevoli. Má tužby, ale není nenasycený. Je hrdý, nikoli však domyšlivý. Budí respekt, ale nikoli násilím. (...) Vládnout znamená dávat věci do pořádku. Půjde-li sám vládce rovnou cestou, kdo se odváží kráčet cestou křivolakou? (...) Jestliže vládce je spravedlivý, všechno se děje bez příkazu. Pokud ovšem sám není řádný, pak i když vydá příkaz, nikdo jej nebude respektovat.“

Vládce státu podle Konfucia mohl být tedy jediné šlechtný, dokonalý člověk. Vyznačoval se moudrostí a rád se učil, vynikal skromností a neostýchal se ptát podřízených na to, co sám neznal. Přísně dodržoval celou propracovanou soustavu morálně etických norem (úcta k rodičům a k tradici, respekt a pokora

vůči starším, upřímnost, čestnost, usilování o sebezdokonalování) a sloužil tak lidu Podnebesí jako vzor správného jednání a chování.

Osud obyvatel Podnebesí od prostých členů vesnických občin až po nejvyšší hodnostáře panovnického dvora, dokonce i samotného vládce, ovlivňovala a určovala Nebesa. Ta byla pro Konfucia hlavním strážcem jeho učení: *„Ten, kdo nepochopil příkazy Nebes, nemůže se stát ušlechtilým člověkem.“* Vůli Nebes, projevující se prostřednictvím nejrůznějších přírodních jevů nebo podivuhodných úkazů a událostí, mohli pochopit a vysvětlit nevzdělanému lidu – kromě vládce (*Syna nebes*) – jediné konfuciansky vzdělaní hodnostáři. Takže také vládce byl kontrolován. Hodnostáři totiž mohli (a také to skutečně činili) v případě těžkého konfliktu s panovníkem na základě vhodného výkladu nějaké události vyhlásit, že Nebesa nejsou s vládcem spokojena.

Konfucianství odvozovalo uspořádání společnosti z modelu patriarchální rodiny: nadřazenost starší generace nad mladší a nadřazenost mužů nad ženami; pokud došlo mezi oběma těmito principy k rozporu, převládl první z nich – například babička dominovala nad vnukem; v čele tradiční čínské rodiny stál nejstarší mužský člen nejstarší generace, kterého střídal jeho nejstarší žijící syn; v rámci generací měli starší přednost před mladšími, což bylo založeno na podstatném konfucianském požadavku úcty vůči rodičům. Každému člověku přisuzovalo určité postavení v hierarchii rodinných (a společenských) vztahů, a to v závislosti na jeho příbuzenském poměru k ostatním, na věku a pohlaví. Z konfucianismu bylo odvozeno i pět základních etických vztahů: vladař – poddaný, otec – syn, muž – žena, starší – mladší a vztah mezi přáteli. Na nich byla založena hierarchie mezilidských vztahů (Chen Lie 1995, Poo 1998). Konfucianské učení, kanonizované za dynastie Chan (206 př. n. l. až 220 n. l.), zůstalo s určitými obměnami určující ideologií čínské společnosti až do konce 19. století; některé ze zásad konfucianismu přetrvávají v Číně, Koreji a v dalších zemích Dálného východu dodnes. Předtím, v době Válčících států (480 až 222 nebo 475–221 př. n. l.), se však Konfuciovo učení prosadilo a udržovalo jen v těch čínských státech, kde byla slabá ústřední moc, silní úřední vládcové a úřednická vrstva. Konfucianismus totiž vyhovoval vysoké aristokracii a byrokracii, vytvářející vládnoucí elitu, zatímco obchodníci a řemeslníci (o zemědělcích ani nemluvě) byli od podílu na moci odříznuti.

V průběhu doby se ukazovalo, že řízení společnosti založené na pouhém morálním apelu k dodržování lid-

skosti a etických zásad a na idealizované představě šlechtného vládce je nereálné a nemůže vést k nastolení pořádku a k vytvoření pevného státu. Není to možné proto, že téměř každý člověk ve své přirozenosti touží po prosazení svých zájmů i na úkor druhých. A pokud není spoután přísnými příkazy a zákazy, tresty a odměnami, dává přednost vlastním zájmům. Legistický teoretik a zároveň zkušený praktik Šang Jang (známý též jako Kung-sun Jang nebo Wej Jang) ve svém spisu *Knihá vévody z Šangu (Šang-tün šu)* se k tomuto problému vyjádřil jasně:

„Lidumil může být lidumilný k jiným lidem, ale nemůže lidi přimět k lidumilnosti. Spravedlivý vládce může milovat jiné lidi, ale nemůže lidi přimět, aby se milovali navzájem. Z toho je zřejmé, že sama lidumilnost nebo spravedlnost ještě nestačí, aby bylo dosaženo dobrého řízení Podnebesí.“

Z těchto předpokladů, zkušeností a zjištění začala v průběhu 4. století př. n. 1. vyrůstat nové velké státoprávní myšlenky – *legismus* (Vandermeersch 1965). Legisté (*fa-tia*) učinili východiskem a základem svého učení přesně definovaný zákon (*fa*). Legistický filozof Šen Tao ve 4. století př. n. 1. napsal:

„Právo nepřichází dolů z nebe, stejně jako nevychází ani ze země, nýbrž vzniká mezi lidmi a musí být ve shodě s jejich smýšlením.“

Právo vyrovnává stejnoměrně všechny pohyby v říši. Je nejspravedlivějším, jednou provždy ustanoveným řádem. Když máme k dispozici váhu, nemůže být nikdo ošizen vydáváním lehkého za těžké. Pokud jsou délkové míry, nemůže být nikdo ošálen při určení velikosti. A existují-li zákony a ustanovení, nemůže být nikdo podveden neoprávněnými manipulacemi.

I špatné zákony jsou lepší než žádné zákony ...“

Šang Jang (asi 390–338 př. n. 1.) povýšil zákon na princip nejvyšší síly, která měla působit nezávisle na vůli lidí i Nebes. Zákonu se měli bezvýhradně podřizovat všichni obyvatelé Podnebesí, od prostých lidí až po panovníka:

„Vládce se svými dobrými skutky obvykle neliší od ostatních lidí, neliší se od nich ani rozumem, nepřevyšuje je ani statečností, ani silou. Ale i když mezi lidmi jsou svrchovaně moudří, neodvází se proti panovníkovi intrikovat. I když jsou stateční a silní, neodvází se vládce zabít. I když lidé mohou nahromadit milionová bohatství z hojných odměn, neodvází se rvát se o ně. I když se budou uplatňovat tresty, lidé se neodvážejí na ně žehrat.“

A to vše proto, že existuje zákon.“

Dodržování a uplatňování vyhlášených zákonů ve společnosti (kde byli za nejváženější vrstvy prohlášeni

zemědělci jako tvůrci národního bohatství a vojáci jako vykonavatelé expanzivní politiky) měli zajišťovat úředníci nového typu. Do svých funkcí byli jmenováni na základě svých zásluh a schopností, nikoli podle stavovské příslušnosti; byli řízeni, placeni a povyšováni ústředními administrativními úřady podléhajícími despoticky vládnoucímu panovníkovi. Proto byli zainteresováni na prosazování státní politiky a upevňování centralistické moci. Nastolení rovných možností při přijímání lidí do státních služeb (na rozdíl od konfucíánské stavovské předurčenosti) vytvářelo předpoklady k sociálnímu pohybu, mělo ve společnosti příznivý ohlas a zároveň omezovalo vytváření silných úřednických klanů, které by se mohly vymknout kontrole panovníka.

Legismus se ve 4. století př. n. 1. začal uplatňovat v některých čínských státech a vedl tam k vytváření silných despotických monarchií (Vandermeersch 1965). V dalším století se však ukázalo, stejně jako předtím v případě konfucianismu, jak je i legismus pouhou šedou teorií, zatímco živý strom života se vždy znovu zazelená s plnou silou. Úředníci totiž dokázali nalézt cesty a prostředky k upevňování vlastní moci a pro ústřední správu i pro panovníka bylo stále obtížnější zbytnělou byrokracií řídit a omezovat její ambice stát se autonomní silou.

Znovu proto vzplanuly diskuse mezi teoretiky legismu a konfucianismu a ti nejlepší hledali nová východiska. Mistr Sün (*Sün-c'*, asi 298–238 př. n. 1.) vytvořil jakousi syntézu obou směrů (Watson, Burton 1963a). Přijal legistickou koncepci zákona, systém odměn a trestů i stejné možnosti pro všechny při vstupu do státních služeb. Zároveň však omezoval krutost při uplatňování zákona o trestech konfucíánskými humánními normami a zajištěním ochrany úředníků a konfucíánských učenců.

Vedle Mistra Süna proslul zejména Mistr Chan Fej (*Chan Fej-c'*, 288–233 př. n. 1.). Chan Fej byl nejlepším žákem Mistra Süna, ale na rozdíl od svého učitele byl přesvědčený legista. Ve svých stylisticky elegantních a logicky vybroušených spisech – jež se staly inspirací Prvnímu svrchovanému císaři a jeho rádci Li Šovi – uceleně vyložil legistickou státovědu (Watson, Burton 1964). Postihl i její hlavní slabinu – úřednictvo. Tendence úřednictva k upevnění vlastní moci na úkor jednoty státu byly v té době již zjevné a Mistr Chan Fej jako chanský princ mravy a zlovyky byrokracie navíc dobře znal i z vlastní zkušenosti. Tento legista a stoupenec mocného všečínského státu také ovšem dobře věděl, že silný stát není bez úřednictva možný. Proto

se ve svých úvahách soustředil na problém zvládnutí a kontroly úřednictva, který považoval za jeden z nejdůležitějších. Podobně jako později florentský politik Niccolò Machiavelli, vypracoval zásady umění vládnout. Radil panovníkovi, aby mezi úřednictvem nejrůznějšími prostředky neustále pěstoval ovzduší podezřívavosti, vzájemné nedůvěry a nevraživosti, aby štěpil toto spříseženské společenství spojené neviditelným předivem služeb a protislужeb na protichůdné skupiny a takto udržoval rovnováhu sil a stabilitu státu. Rovněž nabádal, že „*osvícený panovník štědře odměňuje a nemilosrdně trestá*“.

Legismus začal být nejdříve a nejdůsledněji uplatňován ve státech Chan a Čchin (i když ještě předtím došlo k jakémusi prologu legismu ve státu Čchu). V obou státech se o to zasloužili zhruba ve stejnou dobu (od poloviny 4. století př. n. l.) hlavní ministři: Šen Pu-chaj v Chan a Šang Jang v Čchin. Oba hlavní

ministři byli nejen dobrými skutečnými legistickými zásadami výstavby a řízení státu, ale také vynikajícími teoretiky tohoto učení, i když každý s poněkud jinou orientací. Podle hodnocení legisty a chanského prince Mistra Chan Feje se Šen Pu-chaj nadměrně věnoval metodám umění vládnout (*šu*), zatímco Šang Jang příliš preferoval zákony (*fa*).

V obou státech nicméně probíhal vývoj podobně. Došlo k potlačení privilegií úředních vládců, k posílení ústřední moci a ke zvýšení hospodářské úrovně. Jen uplatnění získané dynamické vnitřní síly bylo v obou státech odlišné. Malý stát Chan, obklopený největšími zeměmi Čchu a Čchin naprosto nemohl pomýšlet na agresi vůči svým sousedům, a proto chanský hlavní ministr využíval moc k dalšímu upevnění ústřední vlády. Naproti tomu velký a mocný stát Čchin vrhl nahromaděné síly do útoku proti ostatním státům Podnebesí.

2.5. Stát a dynastie Čchin (844/221–207 př. n. l.)

Šang Jang pocházel ze zchudlého šlechtického rodu ve státu Wej, kde působila řada vynikajících legisticky orientovaných filozofů a politiků. Po několika nepříliš úspěšných pokusech o prosazení vlastní osoby usoudil, že doma nemá příliš velké možnosti, jak uplatnit své znalosti a náležitě vyniknout, a nabídl své služby čchinskému vládci Siao-kungovi (361–338 př. n. l.). Byl přijat a jako hlavní ministr začal od roku 356 př. n. l. uskutečňovat ideu všemocného státu. Nejdůležitější prostředek spatřoval ve správně vymezeném a uplatňovaném zákonu. Soudil, že dobrý je jedině takový zákon, který zajišťuje naprostou a bezvýhradnou podřízenost všech obyvatel potřebám státu. Takový zákon nesmí být spojován ani omezován společenským postavením, morálkou nebo rodinnými či citovými pouty. Zákon hájící zájem státu stojí nad vším a nesmí se zastavit před ničím: když se vůči státu proviní otec, musí ho syn udat.

Šang Jang tedy usiloval o dosažení rovnosti všech před zákonem, šlechtice stejně jako malého rolníka nebo nádeníka. Neměl však zřejmě na mysli žádné humanistické nebo sociální cíle. Prosazoval pouze rovnost v poslušnosti a potlačování. Zemědělci mají být ctěni a jejich zaměstnání má být posuzováno jako nejdůležitější mezi všemi, ale jen proto, že základním způsobem zajišťují výživu a potřeby vládce, jeho úředníků

a armády. Vše, co odvádí zemědělce nebo řemeslníky od práce a plnění vojenské služby, je škodlivé. Prostí lidé musí vystačit pouze se znalostmi, jakých je potřeba k zdatnému a řádnému vykonávání jejich povinností. Rozvažování nad jinými věcmi, například studium učených pojednání a filozofických spisů, je nadbytečné, ba přímo škodlivé, protože může vést k pochybnostem o zavedených pořádcích. Proto by bylo nejlepší filozofické traktáty zakázat nebo zničit. Tato Šang Jangova myšlenka byla dovedena k ohnivému infernu za vlády Prvního svrchovaného císaře Čchinů.

V roce 356 př. n. l. podnikl Šang Jang první kroky na cestě k despotickému státu; podle S'-ma Čchiena vyhlásil tehdy tyto reformy:

„Nařídil lidu, aby se rozdělil na skupiny po pěti a deseti rodinách a zavedl systém vzájemného sledování a odpovědnosti za zločiny. Ten, kdo zločince neudá, bude přetát vedví. Ten, kdo zločince udá, bude odměněn jako voják, který usekl hlavu nepříteli. Kdo zločince ukryje, bude potrestán stejně jako voják, který se vzdal nepříteli.

Ti z lidu, kteří mají v rodině dva i více mužů a nerozdělili se s nimi o hospodářství, platí dvojistou daň.

Ten, kdo má vojenské zásluhy, dostává od vládce šlechtickou hodnost podle stanoveného řádu. Ten, kdo bojuje s jinými o osobní zájmy, bude tvrdě nebo lehce potrestán podle závažnosti trestného činu.

Stáří i mladí, kteří usilovně pracují v hlavním zaměstnání (zemědělství), ořou, tkají a produkují hodně obilí a hedvábí, se zprošťují pracovních povinností. Z těch, kdo těží výhody z druhořadých zaměstnání (obchod, řemesla), i z těch, kdo jsou chudí pro vlastní lenost, mají být učiněni otroci.

Příslušníci urozených rodů, kteří nemají vojenské zásluhy, se zbavují práva být zapsáni do soupisů šlechty. Pro nositele každé hodnosti se stanoví přesné rozměry soukromých polí, počet domů, sluhů, služek a druh oděvu. Těm, kdo mají zásluhy, je třeba prokazovat pocty. Těm, kdo je nemají, nemá být dovolen přepych, ani když jsou bohatí.“

Šang Jang pochopitelně na prvé místo vyzdvihl zákon se soustavou trestů, která byla mnohem širší, než uvádí S'-ma Čchien. Zahrnovala bičování, konfiskaci majetku, nucené práce a více než deset různých druhů trestů smrti. Provinilec mohl být připraven o život stětím, přeseknutím v půli těla, roztrháním těla mezi rozjetými vozy a jinými vcelku rychlými způsoby, ale také dlouhodobým mučením – pálením počínaje od hlavy, odtrháváním končetin, vylováním žeber a uvařením v kotli. Mohl být dokonce usmrčen i pětinasobným trestem smrti, který sestával z vypáleného znamení na čele, urážnutí nosu, nohou a dalších ukrutností, načež byla smrt způsobena bičováním. Hlava nebo celé tělo popraveného byly pak vystaveny na městském tržišti, aby na obyvatele působily odstrašujícím dojmem. Obžalovaný přitom dostával těžký trest i za poměrně lehký přestupek. Šang Jang totiž vycházel z filozofie předcházení zločinu. Domníval se, že menší přečin vede k většímu a každá shovívavost jen podněcuje k nedbání zákona, kdežto nesmlouvavá přísnost zastraší, takže jen málokdo se pak odváží provést nezákonný čin. K těm, kteří cílí směřoval Šang Jang i rozdělením obyvatelstva do malých skupin. Příslušníci těchto skupin za sebe vzájemně ručili a každý z nich byl povinen ohlásit úřadům trestný čin ostatních. Pokud tak neučinil, byl potrestán stejně jako viník. Šang Jang požadoval, aby úřady byly obsazovány lidmi přísnými, až krutými. Ve svém spisu *Knihy vévody z Šangu (Šang-tün šu)* kupříkladu uvádí:

„Vládnout prostřednictvím mírných lidí vede nevyhnutelně k nepořádkům, a dokonce až k rozpadu státu. Pokud se však vládne pomocí přísných lidí, dosáhne se dokonalé vlády a posílení země.“

Výnos o dělení do skupin vyvolal sice místy určité protesty, ale vzápětí se ukázala síla zákona a trestu. Nespokojenci byli posláni do vyhnanství v nehostin-

ných oblastech. A potom „se již nikdo z lidu neodvážil zákony odsuzovat,“ poznamenává S'-ma Čchien.

Stejně přísně a přesně jako tresty stanovil Šang Jang i systém odměn: zasloužilí byli zařazeni do některého z osmnácti hodnostních stupňů, které byly spojeny s určitými sociálními výhodami. Rozhodovaly přitom pouze osobní zásluhy o stát. Šang Jang tímto opatřením nepřímou sáhl na privilegia dědičné šlechty, která se často mohla vykázat nanejvýš zásluhami svých předků. Přímo proti aristokracii zaútočil v roce 350 př. n. l., kdy zemi rozdělil do jedenatřiceti okresů, v nichž měla správní a výkonná moc přejít z rukou šlechty do rukou úředníků čchinského panovníka (Xu Šu'an – Olivová 2002).

Šang Jang si byl pochopitelně vědom toho, že jednotný a silný stát, který chce ovládnout jiné státy, musí mít vedle poslušného obyvatelstva a vyspělé armády i prosperující hospodářství. Proto provedl celou řadu ekonomických reforem. Zrušil občinovou držbu půdy a uzákonil právo soukromého vlastnictví orné země. Daň, určovanou dosud z výše výnosu, stanovil konstantně podle plošné výměry pozemku. Opatření vedlo k očekávanému zvýšení produktivity, poněvadž rolník se snažil vypěstovat pro sebe co nejvíce. K otázce obchodu Šang Jang přistupoval v duchu tradičního čchinského ekonomického myšlení: o obchodu panovalo mínění, že poškozuje zemědělství odčerpáváním pracovních sil, takže byl někdy jen víceméně trpěným, nebo dokonce potlačovaným oborem. Ale Šang Jangův výnos o zotročení obchodníků a řemeslníků byl zřejmě pouhým zastíracím manévrem. Ve skutečnosti považoval Šang Jang podporu obchodu za jednu z důležitých funkcí státu a také jej ve prospěch státu využíval. Vysoké celní výnosy z této činnosti (například z tranzitního obchodu s kočovnými) věnoval k posilování armády.

Šang Jang dosáhl svého politického cíle. Ze státu Čchin učinil jednotný, hospodářsky i vojensky silný stát, schopný usilovat o ovládnutí ostatních států Podnebesí. Když dosáhl vrcholu své moci jako hlavní ministr a byl čchinským panovníkem Siao-kungem navíc obdařen titulem vévody z Šangu, mohl se domnívat, že vrchovatě naplnil i své osobní ambice. Závěr kariéry se však Šang Jangovi nevydařil. Byl svého úřadu zbaven, vyhnán od dvora a nakonec zabit.

Nepřirozená smrt mocných hodnostářů, politiků a diplomatů byla ovšem v bouřlivých časech v období Válčících států (i v pozdější staročchinské historii) natolik obvyklým jevem, že s ní bylo třeba počítat téměř jako s nezbytným rizikem.

Po Šang Jangových reformách se všechny jevy pří- značné pro období Válčících států ještě prohloubily a nabyly na intenzitě. Hospodářská, vojenská i územní převaha dvou největších států Čchin a Čchu začala být totiž natolik zřejmá, že i docela průměrní politikové v ostatních státech zjišťovali, že každá z obou velmocí usiluje o ovládnutí Podnebesí. Přirozeně se pokoušeli o uchování, nebo alespoň o prodloužení existence svých států. A k tomu vedly pouze dva reálné způsoby – buď spojenectví s Čchin, nebo spojenectví s Čchu. A naopak čchinští i čchuští politikové dobře věděli, že jejich stát nezvítězí nad druhým bez zvýšení vlastní síly dočasným spojenectvím nebo postupným ovládnutím malých států Podnebesí. V Podnebesí se proto odehrávala neo- byčejně intenzivní a komplikovaná jednání cestujících politiků a poradců, kteří vytvářeli koalice s Čchin proti Čchu nebo s Čchu proti Čchin. Jedním z vrcholů diplo- matické činnosti byla dohoda o společné obraně proti Čchinům, kterou v roce 241 př. n. l. uzavřely státy Čchu, Čao, Chan a Wej. Pěstování politiky bylo tehdy nejvý- nosnějším i nejriskantnějším povoláním, pro lidi prah- noucí po moci tedy tou nejpřitažlivější činností.

Stále spletitější politická hra vytvářela takové množství nejrůznějších variací a kombinací, že dochá- zelo ke zcela neočekávaným zvratům a překvapivým řešením. Svědčí o tom i kariéra Lü Pu-weje (asi 290 až 235 př. n. l.), který se stal zhruba sto let po Šang Jangovi čchinským hlavním ministrem a sloužil otci pozdějšího Prvního svrchovaného císaře Čchinů i jemu samému. Lü Pu-wejovo rozhodnutí a motivy jeho jednání vyplý- vají z rozhovoru s vlastním otcem, jež uvádí sbírka staročínských textů nazvaná *Plány Válčících států (Čan-kuo cche)*; je to sice fiktivní rozhovor, nicméně výstižně zrcadlí svou dobu:

„Lü Pu-wej pocházel z Pchu-jangu. V době, kdy působil jako obchodník v Chan-tanu (hlavní město státu Čao), setkal se s I-ženem, který tam žil jako čchinské rukojmí. Když se Lü Pu-wej vrátil domů, obrátil se na svého otce s těmito slovy:

„Jak velký zisk je možno dosáhnout obděláváním polí?“

Odpověď zněla:

„Desetinásobný.“

„Jak velký zisk lze mít z obchodu s perlami a nefritem?“

Odpověď byla:

„Stonásobný.“

„Jak velký zisk může plynout z dosazení vládců států?“

Odpověď zněla:

„To nelze ani odhadnout.“

Lü Pu-wej řekl:

„Když člověk pracuje do úmoru na poli, nezíská dostatek prostředků ani k tomu, aby se teple oblékl a dobře najedl. Ale zisk z ustavení státu a dosazení vládců bude plynout po celé věky. Chtěl bych to udělat ...“

Lü Pu-wej se poté odebral (někdy před rokem 260 př. n. l.) do státu Čao, aby navštívil I-ženu. I-žen, známý též jako Jing C'-čchu, byl jedním z dvaceti synů čchinského korunního prince Siao-wena, a to ještě od jeho druhé manželky, kterou princ nijak nemiloval. Za těchto okolností bylo naprosto nepravděpodobné, že by se I-žen mohl někdy dostat na čchinský králov- ský trůn. Spíše se dalo očekávat, že jako rukojmí při silících čchinských útocích přijde pro výstrahu o život. Lü Pu-wej byl tehdy asi jediný, kdo uvěřil v nemožné a na I-ženu vsadil. Věnoval mu větší částku peněz a I-žen ve své tísnivé situaci považoval jeho dar za šlechetný čin. Zřejmě při této příležitosti přislíbil Lü Pu-wejovi vysokou hodnost i úřad, kdyby se snad stal čchinským králem.

Lü Pu-wej pak pokračoval ve svém promyšleném plánu. Odebral se na čchinský dvůr a tam se výmluv- nými slovy i cennými dary pokusil přesvědčit milo- vanou první manželku prince Siao-wena, aby přijala Jing C'-čchua za vlastního syna. Ukázalo se, že ani nemusel vyvíjet velké úsilí. Princezna se totiž již delší dobu strachovala, že by jí bezdětnost mohla manžela odcizit a vzdálit, a nyní se možná konečně nabízelo dobré řešení. Tato kalkulace vyšla skvěle. Siao-wen nejenže tento návrh radostně přijal, ale dokonce usta- novil Jing C'-čchua (I-ženu) korunním princem.

Lü Pu-wej patrně natolik věřil v uskutečnění svých velkých plánů, že v roce 260 př. n. l. dokázal přemoci náklonnost ke své překrásné vedlejší ženě a postoupil jí Jing C'-čchuovi, jemuž se také nesmírně líbila.

Z tohoto svazku se 24. 11. roku 260 př. n. l. naro- dil chlapec Jing Čeng, který později proslul jako První svrchovaný císař Čchinů.

Roku 250 př. n. l. se stal čchinským králem Siao- wen. Zemřel však po třídenním panování. Poté na čchinský trůn pod jménem Čuang-siang konečně usedl Jing C'-čchu. Na Lü Pu-wejovy služby nezapo- mněl a jmenoval ho vévodou z Wen-sinu a ustanovil hlavním ministrem.

Krátce předtím, než oba spojenci dosáhli vrcholu své moci ve státu Čchin, jejich největší rival Čchu zabral Lu. Lu byl malým státem, ale celé Podnebesí jej respek- tovalo jako Konfuciovu vlast. To byla jasná výzva Čchi- nům. Odpověděli rázně. Dali obsadit území Východních Čou, které se rozkládalo kolem Luo-jangu, a panovníka

Čouů sesadili. Vojenské a politické řešení situace v Podnebesí dospělo do svého posledního stadia.

V roce 246 př. n. l. se na čchinském dvoře setkali dva muži, kteří pak spolu přes třicet let určovali osudy Číny. Některé rysy jejich společného díla se v průběhu dalších dvou tisíciletí více či méně výrazně projevovaly ve státoprávním uspořádání celého čchinského impéria.

Jeden z nich se jmenoval Li S'; druhý Jing Čeng (Bodde 1938 [1967], 1940, Čang Wen-li 1981, Jang Kchuan 1956, Lanciotti 1960–1961, Pokora 1958, 1967).

Li S' byl tehdy už zralý, více než třicetiletý muž. Vyznačoval se pronikavým intelektem, absolvoval solidní filozofické vzdělání, byl skvělý stylist a obratný řečník. Kromě toho vynikal nesmírnou ctižádostí. Na čchinském dvoře zastával však pouze místo nevýznamného úředníka. Jing Čeng v té době mužem vlastně ještě ani nebyl. Bylo mu tehdy pouhých čtrnáct let, svou životní filozofii si teprve vytvářel. Zato byl králem mocného státu Čchin.

Jeich setkání zevrubně popsal historik S'-ma Čchien v 87. kapitole *Zápisků historika*; zachytil také podněty, které možná chudého venkovského chlapce Li S'a přivedly až na dráhu mocného politika.

„Li S' pocházel z okresu Šang-cchaj ve státě Čchu. (Narodil se kolem roku 280 př. n. l.) V mládí se stal nižším úředníkem ve svém obvodu. Na dvorku úřadu, kde byl zaměstnán, pozoroval, jak krysy požírají výkaly v záchodku a ustrašeně se pokaždé rozprchnou, když se přiblíží člověk nebo pes. Pak si ještě povšiml, že krysy jsou také v sýpce, kde plení zásoby obilí. Protože však byly pod střechou, nelekaly se ani lidí ani psů.

Li S' si trpce povzdechl:

„Lidská důstojnost a opovržení mají hodně společného s krysami. Člověk se těší úctě nebo je vystaven ponížení podle toho, jaké postavení zaujímá.“

Stal se pak žákem konfuciánského učence Mistra Süna. Vzdělával se u něho v umění, jak mají vládnout králové a císaři. Po skončení studií usoudil, že čchuský král nestojí za to, aby k němu vstoupil do služby, a že právě tak žádný ze šesti států není natolik mocný, aby mu mohl poskytnout příležitost vykonat velké činy a vyniknout.

Li S' se proto rozhodl, že se vydá na západ do státu Čchin. S Mistrem Sünem se rozloučil těmito slovy:

„Říká se, že člověk má bez váhání využít příhodného okamžiku. Dnes, kdy proti sobě stojí mocné státy o síle desetitisíců válečných vozů, situaci ovládají cestující politikové. Král Čchinů se chystá dobýt celou zemi a vládnout jí jako císař. Nastala vhodná chvíle, kdy se mohou dostat do popředí lidé neurození. Je to čas sklízet pro nás, putující rádce.

Není větší pohany než žít v ponížení, není nic žalostnějšího než být chudý. Nepatří se, aby vzdělaný člověk žil věčně v podřízeném postavení, v opovržení a bídě, v odmítání světa, aby se vzdával světských statků a odsoudil se k nečinnosti. Proto chci odejít na západ do státu Čchin a stát se rádcem tamějšího krále.“

Li S' přišel do státu Čchin, právě když zemřel jeho král Čuang-siang. Li S'ovi se podařilo dostat se do družiny hlavního čchinského ministra Lü Pu-weje, vévody z Wen-sinu. Hlavní ministr posléze ocenil Li S'ovy schopnosti a jmenoval ho jedním z osobních strážců nového panovníka (Jing Čenga).

Li S'ovi se jednou naskytla možnost hovořit s králem Čchinů, kterému řekl:

„Vaše Veličenstvo, toliko lidé malí a nicotní nevyužívají příležitosti. Velkými činy se zaskví jen ten, kdo umí stavět na chybách svých protivníků a tvrdě se s nimi vypořádat. Proč se v minulosti za vlády čchinského panovníka Mu-kunga nepodařilo dobýt východní státy? Bylo tomu tak proto, že úředních knížat bylo tehdy ještě příliš mnoho. A autorita panovnického dvora dynastie Čou ještě nebyla v úpadku a pět hegemonů, kteří se střídali jeden po druhém, ještě zachovávalo úctu k domu Čou. Od dob čchinského panovníka Siao-kunga však moc dynastie Čou začala slábnout, úřední knížata si navzájem uzurpovala území a na východ od průsmyku Chan-ku vzniklo šest států.

Na čchinském trůnu se od těch časů vystřídalo šest panovníků. Autorita Čchinů značně vzrostla a moc úředních knížat byla spoutána. Dnes jsou lenní páni podřízeni Čchinům téměř tak jako přímo spravované prefektury a okresy. Stát Čchin je nyní silný a jeho velký a moudrý vládce může jednou provždy skoncovat s úředními knížaty, prohlásit se císařem a sjednotit celou zemi stejně snadno, jako když hospodyně vymetá pec.

Taková příležitost se naskytne jednou za deset tisíc pokolení. Bude-li promarněna, knížata se opět vzchopí, spojí se a pak je neporazí nikdo na světě, byť by měl schopnosti legendárního Žlutého císaře!“

Čchinský král pak jmenoval Li S'a dvorním historikem a naslouchal jeho radám.“

S plným uskutečňováním Li S'ových rad však musel Jing Čeng ještě nějaký čas posečkat. Teprve v roce 238 př. n. l. dosáhl totiž věku, kdy se podle tehdejších zvyklostí mohl opásat řemenem na znamení dospělosti a na hlavu si vsadit čapku muže. Do té doby čchinský stát převážně spravoval hlavní ministr Jing Čengova otce Lü Pu-wej.

Nyní se hlavní ministr stal první velkou překážkou, kterou musel mladý král překonat, aby se mohl stát

vladařem podle svých a Li Šových představ. Král zvolil taktiku, kterou poté s úspěchem uplatňoval po celý svůj život: mocného protivníka před rozhodujícím střetem oslabil. V tomto případě se rozhodl zúčtovat s Lü Pu-wejovým chráněncem a přívržencem Lao Ajem (vévodou z Čchang-sinu). Využil přitom pobuřujícího a obecně odsuzovaného faktu, že Lao Aj byl milencem královny matky, někdejší vedlejší ženy Lü Pu-wejovy.

Protřelý Lao Aj se pokusil nezkušenému králi vzdorovat. Vyvolal vzpuru a usiloval dokonce o čchinský trůn. Byl však brzy poražen a krátce nato, ještě v roce 238 př. n. l., byl i se svými nejbližšími společníky exemplárně popraven. Po tomto prvním králově energickém kroku následoval rychle druhý. V roce 237 př. n. l. zbavil hlavního ministra Lü Pu-weje jeho úřadu a hodnosti a poslal ho do vyhnanství ve vzdáleném Luo-jangu. Do vyhnanství vypověděl také všechny významnější Lü Pu-wejovy přívržence. A dal přitom jasně najevo, že podobně, nebo ještě hůře skončí v budoucnu všichni další potenciální odpůrci.

Vznikla tak situace, která zdánlivě ideálně vyhovovala uskutečňování Jing Čengových a Li Šových legistických záměrů. Ale ve skutečnosti to bylo první velice kritické stadium, kdy mohlo dosud krátké spojení obou mužů skončit. A možná by se historie Číny odvíjela poněkud jiným způsobem. Lao Aj i Lü Pu-wej a mnozí jejich stoupenci nebyli totiž původem z Čchin, pocházeli z různých jiných čchinských států. Mladý král, rozpálený ještě bojem se vzbouřenci, na základě tohoto faktu poněkud unáhleně usoudil, že hlavní příčinou většiny nesnází jsou cizinci. Krále v jeho názoru z pochopitelných důvodů utvrzovali hodnostáři, rodem pocházející z Čchin, a členové panovnickovy rodiny. Naléhali na krále, aby všechny cizince ze země vypověděl, protože jsou to ve skutečnosti prohnaní vyzvědači, kteří usilují o oslabení a pokoření státu Čchin.

Král svému prvotnímu dojmu i tlakům zvenčí podlehl a v roce 237 př. n. l. vydal dekret o vyhoštění cizinců. Mezi těmi, kdo měli být z Čchin vypovězeni, se ocitl také Li Š, který pocházel ze státu Čchu, největšího protivníka čchinského krále.

Li Š zřejmě dobře posoudil vážnost chvíle, protože v petici, kterou Jing Čengovi podal, prokázal vrchol stylistického mistrovství a přesvědčivé argumentace. V petici bylo uvedeno:

„Slyšel jsem, Vaše Veličenstvo, že úředníci Vám radí, abyste všechny cizince od dvora vyhnal. Považuji to za chybné.

Když kdysi čchinský panovník Mu-kung hledal zdatné muže, získal Jou Jüa na západě u Žungü, Po-li Siho na východě v Jüan, dále uvítal Tien Šua ze Sung, a ze státu Tün přišli Pchi Pao a Kung-sun Č'. Těchto pět mužů nebylo rodem ze státu Čchin, ale Mu-kung je použil. Sjednotil tak dvacet zemí a ovládl pak i Západní Žungy.

Vládcé Siao-kung využil Šang Janga, aby změnil zvyky a upravit mravy. Lidu se tak dostalo blahobytu a hojnosti a země zbohatla a zesílila. Mocné rody sloužily s radostí a údělná knížata se podrobovala uzavíráním sňatků s panovnickovými dětmi. Siao-kung porazil armády Čchu a Wej, zmocnil se území v rozsahu tisíce li a vláda pak zůstala pevná až do dnešních časů.

Král Chuej-wen-wang použil zase plánů Čang Iho. Obsadil komanderii San-čchuan a na západě získal oblasti Pa a Šu. Na severu zabral komanderii Šang, na jihu se zmocnil Chan-čungu. Sevřel do kleští devět kmenů barbarů I a ovládl Jen a Jing. Na východě dobyl strategický bod Čcheng-kao a připojil k Čchin úrodná území. Díky tomu rozbil severojižní spojení šesti států a tím je přinutil, aby se obrátily na západ a sloužily Čchinům. Jeho zásluhy se blahodárně projevují dodnes.

Král Čao získal Fan Sueje, odstranil vévodu z Žangu a vyhnal Chua Janga. Upevnil postavení panovnického domu a omezil opoziční skupiny. Jako bourec morušový postupně pohlcovatel údělné vládcy. A dosáhl toho, že Čchinové dovršili své vznešené poslání.

Všichni tito Vaši předchůdci na královském stolci mohli povznést svou zemi jen proto, že využívali služeb mužů z jiných států. Kdyby bývali neměli porozumění pro přistěhovalce a jejich služby odmítali, nezískali by Čchinové věhlas silného, mocného a bohatého království.

Vy, Výsosti, dnes dostáváte nefrit ze vzdálených hor Kchun-lun, zdobíte se vzácnými drahokamy Suej a Che, perlami třpytícími se jako svit měsíce. Po boku nosíte skvostný meč, který vyrobil zbrojář Tchaj O ve státu Čchu. Sedlají Vám rychlonohého oře ze Sien-li. Vaše korouhve jsou zdobeny perím ledňáčka. Svou božskou vůli dáváte na vědomí údery do bubnů potažených krokodýlí kůží. A ze všech těchto drahocenností ani jedna nepochází ze státu Čchin. Proč se však Vaše Veličenstvo těmito věcmi těší?

Kdybyste měl kolem sebe jen to, co rodí země Čchin, pak by Váš palác nekrášlily ozdoby z nefritu, jež v noci tak září. Netěšil byste se umnými výtvary ze slonoviny a rohů nosorožců. Ve Vašem harému by nebyly krasavice z Čeng a Wej a ve stájích by nerzáli uslechtilí oři. (Koně byli ve starověku nesmírně cenným majetkem a důležitým prostředkem moci a ovládnutí [Dewall, 1964]. Není proto divu, že je Li Š' radí hned vedle králových milostnic. Nejedna

dopis mezi panovníky tehdejší doby začíná slovy: „Hodně zdraví přeji Vám, Vaší rodině a Vaším koním ...“ A „království za koně“ bylo tehdy docela smysluplnou metaforou.) *Vaše pokladny by nenaplňovaly zlato a cín z Ťi-ang-nanu. Vaši barvíři by neměli skvělou rumělkou a indigo ze západního Šu. Na Váš dvůr by nepřicházely jehlice do vlasů vykládané perlami a náušnice z drahokamů, ani šaty z jemného hedvábí a látky krumplované zlatem či stříbrem. A nebylo by běžné, co je jinak velmi vzácné, že po Vašem boku dlí krasavice z Čao, které dokáží tolik zaujmout vynalézavou směsí prostoty a smyslnosti. (...)*

Vy však nevybíráte lidi náležitým způsobem. Netážete se, jsou-li vhodní, či nikoli. Nezkoumáte, zda jsou přími, nebo pokřivení. Ale zbavujete se všech, kdo nepocházejí ze státu Čchin, a vyháníte všechny cizince bez rozdílu. Pak ovšem krása žen, hudba, perly a nefrit jsou tím, čeho si ceníte, zatímco lidé jsou tím, čeho si nevážíte. To však není politika, kterou by bylo možné nasadit uzdu celé říši a ovládnout údělné vládc!

Slyšel jsem, že je-li území rozsáhlé, sklídí se i hodně obilí, je-li stát velký, je početné i jeho obyvatelstvo, je-li armáda silná, jsou chrabří i velitelé. Hora Tchaj-šan je tak vysoká proto, že nevydá ani kámen ze svého těla a nesvrhává prach, který se na ní hromadí. Žlutá řeka a moře jsou hluboké proto, že přijímají vodu všech toků. A moudrý je ten vladař, který umí kolem sebe semknout všechny lidi.

Vy však nyní zavrhujete prostý černovlasý lid a pomáháte nepřátelským státům. Odrazujete své rádce z jiných států tak, že pak slouží údělným knížatům. Tím způsobujete, že se zdatní muži z celé země stáhnou zpět, aniž by se odvážili obrátit svou cestu na západ, a zastaví své kroky, aniž by vstoupili do státu Čchin.

Věci, jež nemají svůj původ ve státu Čchin a které je možné považovat za vzácné, je mnoho. A nemálo je také moudrých mužů, kteří se v Čchin nenarodili, ale chtějí mu být prospěšní. Vyhánět dnes přistěhovalce a nutit je tak, aby odešli do nepřátelských států, znamená škodit vlastní zemi a prospívat nepříteli!“

Čchinský král poté uznal, že by stěží uskutečnil své dalekosáhlé plány bez pomoci cizinců, a dekret o vyhoštění přistěhovalců zrušil. Znovu uvedl Li S'a do jeho dosavadního úřadu a posléze ho jmenoval předsedou nejvyššího dvorního soudu. A jak poznamenává S'-ma Čchien, „řídil se pak ve všem Li Šovými radami“.

V prvních letech vlády se Jing Čeng se svým hlavním poradcem Li Šem soustředili na upevnění moci uvnitř státu. Soustavně omezovali výsady údělných knížat, a naopak upevňovali byrokratickou správu řízenou z ústředí, z královského dvora v Sien-jangu. Zároveň zvyšovali hospodářskou sílu státu podporou

zemědělství a zaváděním státní kontroly nad některými důležitými a výnosnými odvětvími, jakými bylo třeba zpracování železa a soli. Jing Čeng svůj stát tedy formoval zcela podle zásad legismu. A dokonce hned od počátku ukázal, že půjde i nad rámec této státoprávní nauky: svou energickou osobní účastí, nikoli jen usměrňováním a kontrolou svých ministrů, jak předpokládali legisté. Případ Lü Pu-weje toho byl jasným dokladem a zároveň odstrašujícím varováním pro případné odpůrce královny politiky.

Poté čchinský král věnoval své hlavní úsilí postupnému ovládnutí ostatních čchinských států a vytvoření jednotné říše. Nespoléhal se přitom jen na své zkušené generály a silnou armádu, ale soustavně vytvářel v nepřátelských státech jakousi pátou kolonu.

Podle Li Šových doporučení začal totiž posílat do jiných států Podnebesí agenty, aby zlatem, drahými kameny, perlami a sliby získávali jejich hodnostáře a vladaře. Ti hodnostáři, kteří se dali koupit, byli štědrě obdarováni a využíváni. Ti, kdo svolni nebyli, zemřeli nezřídkou násilnou smrtí z rukou čchinských agentů. Vysílal i putující politiky, aby přesvědčovali cizí vládcy o správnosti legistické ideologie a o prospěšnosti, ba nevyhnutelnosti sjednocení celé země pod žezlem Čchinů. Když se králi podařilo v těchto státech vyvolat zmatek a rozkol, poslal tam k dokončení díla své nejlepší vojevůdce.

Přímé vojenské akce proti ostatním čchinským státům zahájil Jing Čeng hned po svém nástupu na trůn v roce 246 př. n. l., ale skutečné dobovatelské války rozpoutal až o deset let později. Od té doby po patnáct let vytrvale útočil a dovedně využíval vhodných okolností (které často sám připravoval) a zmocňoval se postupně jednoho státu Podnebesí za druhým.

Když v roce 236 př. n. l. Čaové napadli Jen, zaútočil čchinský král na Čao a obsadil část jeho území. A o rok později pomáhal zase státu Wej ve válce proti Čchu.

Dopustil se ovšem i několika vážných chyb, které mohly vést k jeho porážce. Dílčí úspěch proti mocnému Čao, jehož ovládnutí bylo nutným předpokladem vítězství nad ostatními státy, Jing Čenga a jeho vojevůdce zřejmě natolik utvrdil v přesvědčení o vlastní neporazitelnosti, že se rozhodli pro konečný útok předčasně. Čchinský král vrhl do útoku proti Čao obrovské vojsko pod velením zdatného generála Chuan Čchiho. Tato armáda však byla v roce 229 př. n. l. opakovaně poražena a nakonec zdecimována.

Jing Čeng si potom záhy uvědomil, že přecenil své momentální vojenské možnosti. Upustil od dal-

ších bezhlavých útoků proti stále ještě stabilnímu Čao a soustředil se na diplomatická jednání, aby odvrátil rýsující se hrozbu koalice mezi mocným Čao na severovýchodě a neméně silným Čchu na jihovýchodě. Kdyby se spojení těchto dvou států opravdu uskutečnilo (a případně ještě přerostlo v obnovení protičchinské severojižní koalice z roku 241 př. n. l.), ocitl by se stát Čchin v kleštích a při vojenské konfrontaci by patrně neobstál. Krutá porážka v Čao zároveň přivedla čchinského krále k logickému závěru, že vojensky je možno situaci bez velkého rizika řešit až tehdy, když bude převaha jeho armády naprostá a strategická iniciativa nesporná. A rozhodl se dobýt stát Chan. Chan byl malý a vojensky slabý. Ale zato měl nesmírný strategický význam, který nyní ještě vzrostl, protože jeho území bylo vklíněno mezi dva možné protičchinské koaliční partnery – státy Čao a Čchu.

Královým rozhodnutím vznikla delikátní a v mnohém paradoxní situace. Korunním princem ve státu Chan byl totiž Chan Fej-č, brilantní legisticky orientovaný filozof, jehož dílo Jing Čeng i Li S' ctili a obdivovali. Li S' se navíc s Chan Fejem spřátelil v době společných studií u Mistra Süna. A právě Li S' byl pověřen jednáním ve státu Chan. Musel se proto rozhodnout mezi základním axiomem legistického učení o nadřazení povinností vůči státu nad vším ostatním a morálními závazky vyplývajícími ze starého přátelství. Chan Fej se ocitl snad v ještě obtížnější situaci. Jako představitel státu Chan by měl hájit zájmy své země a jako přední tvůrce a stoupenec legismu by měl podporovat tendence vedoucí k vytvoření silné jednotné říše.

Li S' dal přednost legismu a Chan Fej se rozhodl pro vlastenectví. Li S' se roku 233 př. n. l. vypravil do státu Chan. Oba někdejší přátelé se střetli jako nesmiřitelní protivníci.

Mistr Chan Fej samozřejmě věděl, že stát Chan se vojensky nemůže s mocným sousedem měřit, ale přesto se snažil na Čchiny zapůsobit argumenty o rozsáhlých přípravách chanské armády na tuhou obrannou válku i odkazy na údajnou pomoc silných spojenců. A zároveň prokazoval, že doba je výjimečně vhodná pro čchinskou expanzi proti Čao a Čchu. Hrál o čas – doufal, že by mezitím mohlo dojít v Čchin k vnitropolitickým otřesům nebo že Čchiny zadrží nová koalice.

Li S' licoměrně připustil nutnost čchinského útoku proti Čao a Čchu a obrátně v těchto plánech označil Chan jako velkou překážku. Květnatými slovy přirovnal vztah mezi Čchin a Chan k nemocnému člověku,

kterého sužuje žaludeční vřed. Pokud je člověk v klidu, vřed se neozývá, ale jakmile se člověk pohne, sklátí jej nesnesitelná bolest. Když se tedy čchinská vojska zvednou k útoku, bude je Chan zdržovat a oslabovat jejich síly, podobně jako člověka ničí žaludeční vřed.

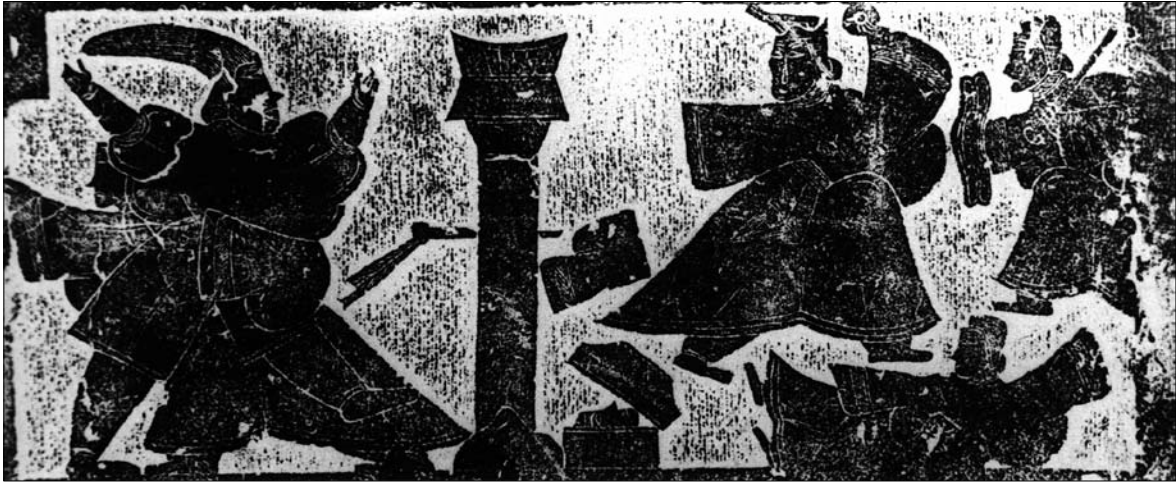
Li S' hodlal svými argumenty, podporovanými ještě výhruznými manévry čchinských vojsk na chanských hranicích, přimět chanského krále An-wanga, aby se dostavil k přímým jednáním k čchinskému dvoru. Tato „jednání“ by patrně skončila uvězněním nebo smrtí chanského krále. Li S' však neuspěl. Chanský král ho ani nepřijal, a Li S' se dokonce sám ocitl v úzkých. Vyplývá to výmluvně z Li S'ových memorandum chanskému dvoru, v nichž nadměru okázale vyhrožuje velmi tvrdou čchinskou odplatou, kdyby byl jeho život byt jen sebedméně ohrožen.

Li S' se vrátil nakonec z Chan s nepořízenou, ale živý. Chan Fej dopadl hůře, neboť jeho posláni v Čchin skončila za poněkud nejasných okolností smrtí.

Diplomatická jednání a řešení byla vyčerpána a čchinský král nastoupil do útoku. V roce 230 př. n. l. zajali jeho důstojníci chanského krále An-wanga a krátce nato obsadila čchinská vojska území celého státu. Jing Čeng tak dosáhl svého dalšího postupného cíle – vymanil se z čao-čchuských kleští, a naopak se v jeho sevření ocitl Čao. Stát Čao byl zčásti podmaněn v roce 228 př. n. l.; definitivně padl do čchinského područí o sedm let později.

V tomto stadiu dobovatelské války si Jing Čeng ověřil správnost své taktiky: napadnout nejdříve slabšího protivníka, obsadit jeho území, posílit se o nové zdroje a teprve poté zaútočit na silnějšího. A hodlal tohoto účinného způsobu využít při ovládnutí zbývajících čchinských států: blízkého nárazníkového státu Wej (ostatně již od roku 231 př. n. l. oslabeného o část území odstoupeného Čchinům), státu Jen na severovýchodě, Čchi na východě a Čchu na jihovýchodě. Navíc mohl tuto taktiku uplatňovat nyní za nesrovnatelně výhodnějších podmínek, protože ovládal velkou část severozápadní Číny a kontroloval strategickou cestu na východ.

Boj však nicméně nebyl rozhodnut. Představitelé států ohrožených čchinskou agresí totiž stále jasněji viděli, že naděje na úspěch proti stále mocnějším Čchinům na bojišti je malá, a proto se stále více uchýlovali k jiným, záškodnickým prostředkům, které by mohly Čchiny zastavit. I zkušeni a opatrní politikové vyzývali k teroristickým činům na čchinském území (dokonce i proti osobě panovníka), od nichž očekávali, že by mohly vyvolat nepokoje a zmatek a v konečném

41 Reliéf v kameni z hrobu hodnostáře Wu Lianga z roku 150 n. l. na poloostrově Šan-tung. Zobrazuje atentát, který v roce 227 př. n. l. spáchal Ťing Kche na čchinského krále Jing Čenga (pozdějšího Prvního svrchovaného císaře Čchinů). Scéna zachycuje situaci, kdy Ťing Kche (vlevo) s rozpjatými pažemi a vlajícím pletencem vlasů mrštil po králi dýkou, která se zaryla do sloupu. Postava za atentátníkem je patrně lékař Sia Wu-ťü, který v kritickém okamžiku udeřil Ťing Kchea těžkou brašnou s léky. Král je skryt za sloupem vpravo a v pozvednuté ruce drží nefritový kotouč jako symbol svého majestátu. Za králem stojí voják se štítem a mečem. Na podlaze leží Ťing Kcheův společník Čchin Wu-jang. U patky sloupu je pootevřená schránka s hlavou generála Fan Jü-čchiho.

důsledku vést třeba až k pádu čchinské dynastie. Byla to samozřejmě z nouze ctnost a sázka na náhodu, ale v případě zdaru by se takový odvážný individuální čin mohl vyrovnat porážce mnohatisícové čchinské armády na bojišti.

Toto úsilí vyvrcholilo v roce 227 př. n. l., kdy došlo k atentátu na Jing Čenga (Pokora 1962). Atentát spáchal jistý Ťing Kche a zosnoval jej korunní princ státu Jen (obr. 41).

Stát Jen byl zcela pokořen až roku 222 př. n. l., ale mezitím čchinský král v roce 225 př. n. l. přinutil ke kapitulaci stát Wej. Pak obrátil svá vojska na jihovýchod proti velkému a starobylému státu Čchu. V lesku dosavadních válečných úspěchů však zřejmě trochu pozapomněl na svou opatrnost a zásadu útočit až s dostatečnou převahou. Na poradě se svými vojevůdci odmítl totiž plán zkušeného Wang Ťiena, který požadoval nasazení šesti set tisíc vojáků, a přijal návrh Li Sina, jednoho ze svých mladších generálů, jenž hodlal potřít Čchu s pouhými dvěma sty až dvěma sty čtyřiceti tisíci mužů.

Omezený čchinský expediční sbor překročil čchuské hranice a narazil na odhodlaný odpor silné armády pod

velením proslulého čchuského vojevůdce Siang Jena. Došlo ke krvavé bitvě, v níž Siang Jen zvítězil. Chopil se sám iniciativy, a dokonce přešel do protiútku. A v další bitvě znovu porazil čchinskou armádu.

Jing Čeng uznal svou chybu a snažil se ji rychle napravit. Přijal původní Wang Ťienův plán a pod jeho velením vrhl proti Čchu obrovskou armádu. Proti takové ohromné přesile nezmohl nic ani tak skvělý stratég, jakým byl Siang Jen, a v beznadějně situaci spáchal sebevraždu. Čchuský král byl zajat a v roce 223 př. n. l. byl obsazen celý stát Čchu.

Mimo čchinskou svrchovanost nyní zůstal pouze nejvýchodnější stát Čchi. Jing Čeng Čchi napadl a ochromil obratným manévrem provedeným v severovýchodním směru přes někdejší stát Jen. A v roce 221 př. n. l. zničili jeho vojáci poslední ohniska čchinského odporu.

Jing Čeng tak v roce 221 př. n. l. sjednotil celý čchinský svět a stal se vládcem nad obrovským územím (zhruba oblast dnešní západní a střední Číny, sahající na severovýchodě k Pekingu a na jihu k Dlouhé řece – Čchang-ťiang), které obývalo na tu dobu neobyčejně velké množství lidí – zhruba třicet milionů (Čang Wen-li 1981, Jang Kchuan 1956, Lanciotti 1960–1961, Leeming 1993, Malina 1994b, Moule 1957, Paludan 1998, Perelomov 1962, Pokora 1958, 1967, Twitchett – Loewe 1986). Z hlediska čínské státoprávní filozofie ovládal nyní Jing Čeng jako Syn nebes vše pod Nebesy. A tehdy před krále předstoupili jeho ministři a hodnostáři, aby faktický stav věcí uvedli do souladu s formální etiketou. Předložili memorandum, v němž bylo uvedeno (Š-ťi 6, 22–23):

„My, Vaši ministři, po důkladném rozvažování a projednání závěrů s učenci rozsáhlých znalostí, navrhneme toto:

„V dávných dobách byli Svrchovaný vládce nebes, Svrchovaný vládce země a Nejvyšší svrchovaný vládce. Nejvyššímu svrchovanému vládci byla prokazována vrcholná úcta. Vaši ministři, podstupující riziko trestu smrti, navrhnou Vám, Veličenstvo, toto ctihodné označení. Nechtě se Vy, králi, nazýváte Nejvyšším svrchovaným vládcem, Vaše rozhodnutí nechtě jsou chápána jako dekrety a Vaše nařízení nechtě platí jako edikty. Syn nebes nechtě se potom sám označuje jako Nepostizitelný.“

Král odpověděl:

„Zavrhuji označení Nejvyšší, přijímám titul Svrchovaný. A přidávám z dávné minulosti označení císařské hodnosti. Můj titul tedy bude znít Svrchovaný císař.“

Král Jing Čeng pak vydal edikt tohoto znění:

„Slyšel jsem, že ve vzdálené minulosti existovaly tituly, nikoli však posmrtná jména. V bližší minulosti byly tituly, avšak po smrti se udělovalo vládci posmrtné jméno v souladu s jeho jednáním.

Takový stav znamená, že synové kritizují otce a poddaní vládce. To je velmi nevhodné a já to nepřipustím. Ruším proto starý systém posmrtných jmen.

Jsem Prvním svrchovaným císařem Čchinů (Čchin Š' chuang-ti) a vládcové následujících pokolení se budou označovat čísly druhý, třetí až do tisíců a desetitisíců generace, a na věky se budou řídit touto zásadou.“

Výjimečné postavení císaře při spravování „všeho pod Nebes“ bylo alespoň pro nejbližší dobu zajištěno a definováno jednoznačně podle legistických principů, ale způsob správy v celé právě sjednocené říši úplně jednoznačně vyřešen nebyl. Podle rozložení sil na císařském dvoře se dokonce zdálo, že se prosadí názor stoupenců starého systému vlády prostřednictvím údělů, zvláště když v čele zastánců starých pořádků byl sám hlavní ministr Wang Kuan. Hlavní ministr jednoho dne roku 221 př. n. l. oslovil císaře velmi jasně (Š'-t' 6, 25–29):

„Údělní vládci byli nedávno poraženi. Ale území někdejších států Jen, Čchi a Čchu jsou velmi vzdálená. Nепostaráte-li se, Veličenstvo, o ustanovení jejich králů, nebude možné je udržet v pořádku a poslušnosti. Prosím proto, abyste tam ustanovil jako vládce své syny. Kéž nás, Výsosti, poctíte svým osvíceným císařským souhlasem.“

Byly to svým způsobem oprávněné a logické argumenty. A určitě přijatelné – zejména když uvážíme, že je někteří jejich autoři zdůvodňovali omezenou dobou trvání, jen co se sotva sjednocená říše pevněji semkne kolem svého císaře. Navíc takové řešení muselo být pro Prvního svrchovaného císaře lákavé, neboť nově

42 Hypotetický portrét Prvního svrchovaného císaře Čchinů. Ilustrace na přebalu románu čínského autora Liou Le-tchua *Čchin Š' chuang-ti* (Peking: Pej-fing tchu-su-kuan čchu-pan-še [Nakladatelství Pekingské knihovny], 2002, 2 svazky, čínsky).

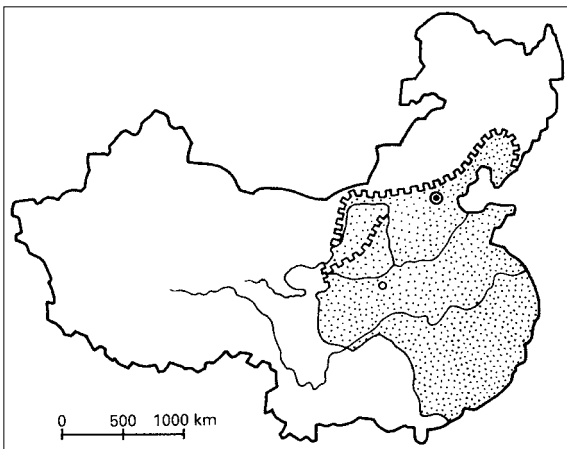
jmenování vládcové by pocházeli z jeho vlastní krve (obr. 42). Takovým svodům podlehl mnoho vládařů před ním i po něm (i Napoleon se uchýlil k tomuto způsobu vlády). Císař však, zřejmě za rozhodujícího přispění Li Š'a, svodům odolal. Hlavnímu ministru Wang Kuanovi a jeho stoupencům odpověděl zcela v duchu legismu (Š'-t' 6, 25–29):

„Celá říše trpěla a nemohla si vydechnout od neustálého krvavého válčení, protože měla údělná knížata a krále. (...) Kdybych nyní obnovil stará království, znamenalo by to podporu válce a rozbrojům. Byl by to konec nynějšího klidu ...“

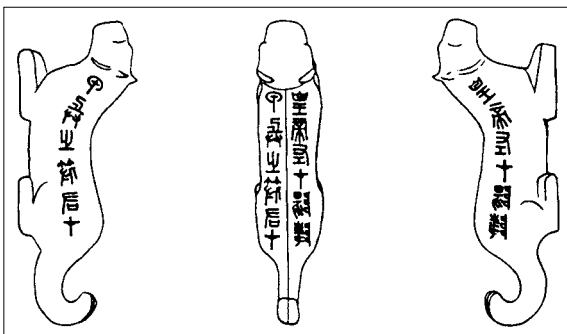
Zápas o způsob řízení nové říše svým zásadním významem a průvodními okolnostmi v leccems připomínal podobnou osudovou situaci před šestnácti lety (v roce 237 př. n. l.), kdy byl vydán dekret o vyhoštění cizinců ze státu Čchin.

Tehdy šlo o to, zda Čchinové využijí příhodných podmínek a sjednotí celé Podnebesí. Uskutečnění takového velkého plánu bez pomoci cizinců by bylo nemožné, nebo alespoň velmi komplikované.

Nyní se rozhodovalo o tom, jakým způsobem bude nový stát spravován, tedy o tom, jaké tvárnosti v budoucnu nabude. Kdyby byla správa jednotlivých oblastí svěřena císařovým příbuzným a zasloužilým hodnostářům, změnila by se říše zřejmě v pestrou mozaiku států, státek a knížectví s vlastními dílčími zájmy vedoucími ke konfliktům. Snad by byly otevřené

43 Přibližný rozsah Země středu v době vlády Prvního svrchovaného císaře Čchinů (vznačen tečkovaním v rámci dnešní Číny); čchinská říše byla tedy menší než současná Čína, avšak místy zřejmě přesahovala dnešní čínské hranice a zahrnovala zejména část území Korejského poloostrova a východní pobřeží Vietnamu.

44 Dvoudílný pověřovací odznak v podobě tygra z období dynastie Čchin (221–207 př. n. l.). Tento druh odznaku sloužil k ověřování pravosti předávaných rozkazů přiložením obou polovin k sobě. Vznikl v době Válčících států a používal se až do doby dynastie Tchang (618–907 n. l.).

střety po nějaký čas tlumeny autoritou císaře, ale pak by nepochybně propukly a přerostly do vlny nikdy nekončících bojů, stejně jako v období Válčících států. Čína se mohla vyvíjet podobně jako sousední Indie, sužovaná po celou svou historii etnickými a náboženskými válkami mezi jednotlivými státy a knížectvími. Prosadila se legistická idea jednotného státu spravovaného státními úředníky řízenými z ústředí. Byl to asi jediný způsob, jak stmelit tuto ohromnou říši a civilizaci (jeden z největších a nejlidnatějších států starověkého světa) s rozmanitými zeměpisnými a hospodářskými podmínkami, obývanou (přes všechny společné rysy) lidmi s rozdílnými etnickými, jazykovými a kulturními tradicemi (obr. 43–44).

Tak byly položeny základy pro nepřerušovaný a relativně svébytný vývoj čínské civilizace od starověkých dob až po dnešek. A to je jev, který nemá v dějinách lidstva obdoby.

Rozhodujícími postavami v obou zápasech – jak v roce 237 př. n. l., tak v roce 221 př. n. l. – byli Jing Čeng a Li S'ü. V prvním střetu Jing Čeng dlouho váhal, než přijal Li S'üův názor, ale při druhé krizi byli oba zajedno patrně od samého počátku.

Legistická koncepce jednotného státu byla tedy v roce 221 př. n. l. jednoznačně vyhlášena a uplatňována. Nyní ji bylo třeba prosadit příslušnými politikými, hospodářskými a zákonodárnými opatřeními. První svrchovaný císař i Li S'ü byli ideou zajištění jednoty v celé říši zřejmě zcela zaujati. Samotnému císaři jakožto Synu nebes se navíc její naplnění muselo jevit jako posvátný úkol daný mu Nebesy. Proto nepřekvapuje zápal, s nímž se tohoto poslání ujal. Vlastně všechno podstatné vykonal už v průběhu roku 221 př. n. l. (S'ü-ti 6, 25–29):

„... (První svrchovaný císař) přikázal zkonfiskovat zbraně v celé říši a shromáždit je v Sien-jangu. Dal je roztažit a zhotovit z nich zvony, podstavce pro zvony a dvanáct kovových plastik lidských postav, z nichž každá vážila tisíc funtů (asi třicet tun), a umístit je v císařských palácích v hlavním městě.

Sjednotil zákony a nařízení i váhové a délkové míry. Zavedl stejné rozchody kol vozů a nařídil užívání stejných znaků písma při psaní.“

Výnosem o konfiskaci zbraní sledoval císař několik záměrů: odzbrojení zbytků armád poražených šesti států, znemožnění ozbrojených povstání někdejších králů a úředních vládců usilujících o návrat starých pořádků, nastolení všeobecného míru. Nepochybně počítal s tím, že jeho opatření vyvolají v zemi, zdecimované v dobách Válčících států i právě skončeným bojem za sjednocení, všeobecné sympatie. Ale jako legistický vládce, jemuž byla nebeským mandátem svěřena správa všeho pod Nebesy, také věděl, že bez silné armády nemůže tento vznešený a složitý úkol splnit. Proto byla říšská branná moc nejen zachována, ale stále posilována, zvláště v obdobích obranných i dobytelských válek. Tento dekret, jeden z prvních, které První svrchovaný císař vydal, byl nicméně neobyčejně úspěšným politickým a propagandistickým tahem, který patrně umožnil snadnější prosazování celého legistického zákonodárství i státní administrativy.

Císař měl v přísném hierarchickém uspořádání společnosti i administrativy zcela výjimečné posta-

vení, jež vycházelo ze specifického státoprávního učení o Synu nebes a které uznávali (byť v rozdílné podobě) legisté, stejně jako konfuciánci. Bylo odvozeno z velmi starých představ o vládci jako o bohu na zemi, jejichž počátky sahají nejméně do druhé poloviny 2. tisíciletí př. n. l., kdy byly vyjádřeny čínským písmem na stěnách šangských rituálních bronzových nádob a též zaznamenány v *Knize dokumentů* (*Knize historie*):

„*Nebesa milují panovníky Sia* (název Podnebesí a jeho obyvatel za vlády dynastie Sia i později) *a ochraňují je a ti zase musí být poslušní Nebes. (...) Být vládcem znamená zaujmout postavení vůdce v ctnosti. Prostý lid pak takového vladaře napodobuje po všem světě.*“

Nebesa (*Tchien*) byla chápána jako zosobnění všech pozemských i mimozemských sil a celého osudu světa a vesmíru, jako zdroj veškeré moci. Nebesa propůjčovala císaři, Synu nebes (*Tchien-c'*), prostřednictvím nebeského mandátu (*tchien-ming*) vládu v Podnebesí (*Tchien-sia*), nad lidmi i nad přírodou. Syn nebes pak jako jediný mohl s Nebesy komunikovat. Obsah a výklad nebeských sdělení byl zprostředkováván císařskými věstci a byl přísně strážěn jako nejvyšší státní tajemství. Vhodný výběr nebeských sdělení byl základem císařských ediktů. Mohlo se však stát, že císař při správě Podnebesí neplnil náležitě vůli Nebes, a ztrácel tak ctnost danou mu nebeským pověřením. Tehdy začalo docházet k zemětřesením, záplavám, pádům meteoritů, povstáním nebo jiným neblahým úkazům (v případě potřeby je bylo možno připravit anebo zcela podružně jevy vhodně vyložit). Bylo to znamení, že Nebesa nejsou s panovníkovými činy spokojena a že mu nebeský mandát bude zřejmě brzy odňat (*ke-ming*). Pokud se pak stalo, že došlo k úspěšnému převratu a na trůn nastoupil nový panovník, byla tato událost dodatečně vyložena jako změna vůle Nebes, jako zásah vyšší moci (Vasiljev 1970, 1976, 1983).

Idea o Synu nebes pomáhala zejména v dobách politických zmatků a nástupu nových vládců zajišťovat legitimitu nástupnictví a uchovávat soudržnost společnosti a státu. Navenek zase umožňovala expanzi, která byla vždycky obvyklým projevem každého většího a mocnějšího státního organismu. Syn nebes byl, jak víme, nejen vládcem Číny, ale také všeho pod Nebesy, tedy celého světa (Kubešová 1978). Čína tvořila zvláštní útvar – Říši (Zemi) středu (*Čung-kuo*), zatímco ostatní státy a národy náležely mezi „*barbary čtyř světových stran*“. Pod svrchovanost čínského císaře tak patřil celý svět, a pokud ji snad některý národ neuznával, bylo

to považováno za projev jeho vlastní nedokonalosti. Posvátným úkolem Syna nebes pak bylo pomoci takovému zaslepenci jeho omyl odhalit, aby nakonec uznal podřízenost čínskému císaři. Císař svůj úkol řešil buď přímým připojením takového etnika k říši (pokud disponoval dostatečnou vojenskou mocí), nebo se snažil dosáhnout nátlakem a diplomatickým jednáním slibu vazalské poslušnosti a závislosti na Říši středu.

Základní rysy vazalských povinností vykrystalizovaly právě za mocné vlády Prvního svrchovaného císaře Čchinů (Š'-ťi 48, 22–23):

„*(...) Konečně pak První svrchovaný císař pokračoval ve slávě zděděné po šesti generacích. Mával je dlouhým karabáčem ovládl celý svět, pohltit obojí Čou a zahubil úřední vládců. Došel vrcholu pocty a uplatnil svůj řád ve všech šesti směrech Nebes i Země. Bičem i prutem mrskal říši a jeho moc otřásala územím mezi všemi čtyřmi moři. Na jihu obsadil území četných kmenů Jüe a vytvořil z nich komanderie Kuej-lin a Siang. Vládcové těchto kmenů se skloněnou hlavou a s provazem na krku svěřovali své osudy úředníkům podřízeným císaři ...*“

Představitelé vazalských států a kmenů nebo jejich zástupci museli především pravidelně navštěvovat čínský císařský dvůr a tam znovu a znovu podle přísného rituálu stvrzovat své závislé postavení. Jednoznačný význam takových „*navštěv*“ podtrhovalo i to, že čínský panovník nikdy návštěvy neoplácel; ostatně Říši středu opouštěl císař pouze jako vrchní velitel dobytelských výprav. Čím byla vazalská závislost tužší, tím byly císařovy požadavky na vazaly větší: od daní, vybíraných třeba v koních, až po povinnost vysílat urozená rukojmí ke dvoru (kde byla vychovávána v duchu čínské kultury a ideologie) a vojenskou účast na císařových válečných taženích. Věrní a oddaní vazalové byli odměňováni a potvrzováni do svých funkcí, vzpurní byli trestáni.

Doktrína o svrchovanosti Syna nebes nad celým světem se udržovala i v pozdějších dobách, kdy Čína ztrácela nebo zcela pozbyla své někdejší velmocenské postavení. Její uplatňování už pak sloužilo jenom k upevnování autority císaře uvnitř říše odkazem na to, jak je v cizině uctíván a respektován. Proto se v různých státních dokumentech, třeba z doby dynastie Ming ve 14. až 17. století, v rozmanitých obměnách vytrvale uvádí, že „*... císaři Velké dynastie Ming podléhají všechna čtyři moře, jeho moc sahá až tam, kam se prostírají Nebesa a Země. Jeho Veličenstvo ozařuje vše svým jasným světlem jako slunce a luna ...*“ Jinde stojí, že „*... nesčetné národy a státy ze všech čtyř světových stran*

spěchají, aby se staly vazaly císaře a podrobily se ... Není takových zemí, které by neposlaly císaři poselství, v nichž se označují za vazaly ...“

Tato čínská globální geopolitická představa se nám dnes může zdát bizarní nebo absurdní. Tím spíše, že se udržela a byla strnule a už zcela platonicky uplatňována až do pádu čínské monarchie na počátku 20. století. Ale cožpak jsou moderní geopolitické koncepce na ovládnutí světa jiné? Jsou snad hesla „*Německo nade vše!*“, „*Proletáři všech zemí, spojte se!*“ nebo „*Ochrana amerických zájmů!*“ méně bizarní a méně absurdní než staré ideje o „*Synu nebes*“ a „*barbarech čtyř světových stran*“? Čínské představy obsahují alespoň kousek poezie a nostalgie. A vzhledem k vysoké úrovni čínské kultury a civilizace v době svého vzniku a rozvoje měly snad alespoň tehdy jisté opodstatnění. Nic z toho se patrně nedá říci na obhajobu jejich citovaných novodobých následovnic.

Vraťme se do doby Prvního svrchovaného císaře Čchinů, kdy Syn nebes měl opravdu moc nad vším v Podnebesí. Držel ve svých rukou nejvyšší zákonodárnou, správní, výkonnou a soudní moc. Tato moc mu byla sice svěřena mandátem Nebes, ale její uplatňování a prosazování museli zajišťovat lidé, obrovský administrativní aparát. Nejblíže císaři stáli dva hlavní rádci (*čcheng-siang*). Zajišťovali správné plnění císařových příkazů a podle pokynů císaře řídili nebo inspirovali činnost jednotlivých administrativních orgánů. Ty se dělily na ústřední a místní. Ústřední administrativní orgány tvořilo celkem sedm úřadů: finanční, vojenský, soudní, nejvyšší prokuratura, úřad pro obřady, úřad pro císařovu ochranu a úřad císařského dvora. Tyto ústřední úřady měly své místní správy ve všech vyšších administrativních jednotkách po celé zemi a přispívaly k soustředění hospodářské, politické, vojenské a náboženské moci v rukou Prvního svrchovaného císaře. Pro zajištění skutečně nezávislého postavení panovníka měl zřejmě největší význam úřad císařského dvora. V čele tohoto úřadu stál vysoký hodnostář (*šao-fu*), který podle S'-ma Čchieny „*řídil vybírání daní z hor, moří, umělých vodních nádrží a jezer*“. Všechny tyto obrovské příjmy byly určeny na osobní výdaje císaře. Takže i ve finančních záležitostech císař důsledně uplatnil legistický požadavek o císařském monopolu na využití přírodního bohatství země. Císařský monopol se vztahoval na vlastnictví půdy, těžbu, zpracování a prodej soli i železa. Kromě toho existoval přísný dohled císařského úřadu na tvorbu cen obilí a na výrobu a skladování zbraní po celé zemi.

Ústřední úřady řídily síť místní správy, která pokrývala všechny větší administrativní jednotky. „*Říše byla rozdělena do třiceti šesti komanderií, do nichž byli jmenováni guvernéři, vojenští velitelé a cenzori* (sledovali nálady lidu, odhalovali nepořádky a zpravovali o tom císaře),“ uvádí S'-ma Čchien. Komanderie byly veliké územní celky (jejich počet se v průběhu vlády Prvního svrchovaného císaře zvýšil na čtyřicet pět), které měly ve správním systému v období čchinské dynastie podobné postavení jako pozdější provincie (ty byly územně ještě větší než komanderie). Komanderiím byly podřízeny menší oblasti zvané *sien* a těm byly zase podřazeny újezdy, které se dělily do deseti vesnic. Vesnice byla nejnižší administrativní jednotkou (ovšem již samosprávnou) a zahrnovala deset usedlostí.

V čele centralizované místní správy byli sice civilní úředníci (guvernéři) a vojenští velitelé, ale jim na roveň byla postavena zvláštní instituce cenzorů. Cenzori byli odpovědní přímo ústřední vládě. V této instituci se zřejmě skrývala jakási pojistka, aby příliš nevzrostla moc obou úředníků, protože určitá vzájemná kontrola a obvyklá nevráživost všech tří úředníků snižovala možnost vznikání odstředivých tendencí (Xu Shu'an – Olivová 2002).

Soudržnost a stabilita byrokratického aparátu, věrnost císaři a státu byla ovšem zajištěna naprosto zásadně. Každý úředník byl totiž zaměstnancem státu, na němž zcela závisela existence a postup na společenském žebříčku – jak vysokého hodnostáře v sídelním městě, tak i malého úředníka ve vzdáleném újezdu. Úředníci dostávali od státu plat ve formě pravidelných dávek v obilí z daňových příjmů finančního úřadu. Velikost příjmu odpovídala postavení v přísné byrokratické hierarchii. Rozdíly byly veliké. Rychtář kdesi na venkově obdržel padesát měr ročně, zatímco vysoký hodnostář v hlavním městě mohl počítat s příjmem i více než dva tisíce měr. V čchinském období existovalo celkem osmnáct stupňů hodností, které byly rozděleny do devíti skupin pod souhrnným označením „*devět úřadů, hodností*“ (*fiou čching*). Vzestup na tomto žebříčku závisel na dobré práci, stupni oddanosti vládě nebo na zvláštních zásluhách o stát. Vyžadovala se tedy spíše přesnost a poslušnost než improvizace a samostatnost. Ale přece jen to byl systém odvozený z vlastních schopností a zásluh, byl tedy spravedlivější než předchozí systém feudální, založený na rodové předurčenosti.

Loajalitu a výkonnost byrokratického aparátu zajišťoval kromě systému odměn i dobře propracovaný

system trestů. Ten byl zřejmě ještě účinnější, protože čchinské trestní právo tvrdě postihovalo nejen provinilého úředníka, ale podle legistické zásady vzájemné odpovědnosti (*pao tia*) také osoby, které viníka do funkce doporučily. A podle téže zásady úředník (nebo kdokoli jiný), jenž viděl zločin nebo o něm věděl, ale neoznámil jej včas úřadům, byl potrestán stejně jako pachatel. Tresty nebyly malé. Snížení hodnosti o jeden stupeň patřilo k nejmírnějším. Provinilý úředník mohl být ovšem také poslán jako řadový voják do těžké služby na severních hranicích, mohl být odsouzen k nuceným pracím na Dlouhé zdi, anebo dokonce připraven o život některým z dvanácti způsobů poprav.

První svrchovaný císař založil a rozšířil téměř dokonalý systém byrokratické správy a zároveň všestranně zajistil stabilitu jeho fungování. V hlavních rysech tento systém přetrval čchinské období a stal se vedle konfuciánské doktríny trvalým základem čchinského státu.

Další soubor císařových opatření v roce 221 př. n. l. byl především hospodářské povahy. Zavedením jednotné měnové soustavy i jednotné soustavy měr, vah, písma a rozchodu kol chtěl císař odstranit různá pojetí (vlastní někdejší státům Podnebesí), která bránila rozvoji hospodářských i kulturních styků mezi jednotlivými oblastmi říše a jejich srůstání (Vasiljev 1983).

Zavedl vyšší měnu, kterou tvořily zlaté mince, a nižší měnu, kterou představovaly mince měděné. Emise mincí byla výlučným právem všečchinského státu, nikoli jednotlivých měst (případně států), jako tomu bylo před sjednocením. Měděné mince byly okrouhlé s pravouhlým otvorem uprostřed. Jejich předlohou byly mince někdejšího přímořského státu Čchi, který se vyznačoval rozvinutým hospodářstvím a obchodem. (Tento tvar mincí se v Číně udržel po více než dva tisíce let.) Zároveň První svrchovaný císař zakázal oběh jiných mincí, jakož i různých předmincovních platidel jako jaspisu, želvích krunýřů, mušlí a stříbrných slitků, které se do té doby hojně používaly a byly velice oblíbeny. Napříště bylo možno tyto předměty užívat pouze jako ozdoby (Swann 1950).

Jednotné délkové, plošné, váhové a objemové míry pro celou říši dal císař odvodit ze soustavy vžitých ve státu Čchin (kde je před více než sto lety zavedl hlavní ministr Šang Jang). Postaral se i o jejich rychlé a spolehlivé rozšíření. Z hlavního města byly vzorové jednotky odeslány do každé komanderie a okresu a všechny tyto ústředně cejchované míry byly opatřeny tímto nápisem:

„Ve dvacátém šestém roce své vlády Svrchovaný císař zcela pokořil údělné vládcy říše. Přijal titul Svrchovaného

císaře a uložil svým dvěma hlavním ministrům Wej Čuangovi a Wang Kuanovi uzákonění míry délky a objemu. Vyskytnou-li se jiné nebo pochybné míry, je třeba je přesně upravit podle této jednotné.“

Přes důrazné prosazování se jednotné čchinské míry a váhy na rozdíl od peněz všeobecně neujaly, a nakonec znovu převládaly místní tradiční měrné jednotky.

Ustanovení o jednotném rozchodu kol vozů se může jevit mezi ostatními hospodářskými reformami císaře jako nejméně důležité, ba zanedbatelné. Takovému dojmu však může podlehnout pouze ten, kdo nikdy nespátřil severozápadní část Číny (v čchinském období nejdůležitější část říše). Je to oblast tvořená vsudypřítomnými sprašemi. Do jejich měkkého povrchu se hluboce vřezávala kola vozů. Zářezy se stálým používáním zpevňovaly a pro provoz měly podobný význam jako koleje pro dnešní vlaky. Ovšem výhodné byly jen pro ty vozy, které měly stejný rozchod kol, jako byla vzdálenost mezi vyježděnými žlábkami. Pro ostatní vozy byly žlábkami obtížně překonatelnými překážkami. Na hranicích oblastí s odlišnými rozchody kol bylo někdy nutné náklad přeložit.

Unifikační rozchodu kol se proto neobyčejně zrychlila a usnadnila přeprava lidí, zboží i přesuny armády. Zvláště když První svrchovaný císař téměř zároveň s touto reformou začal budovat síť silnic, které se z hlavního města Sien-jangu paprskovitě rozbíhaly do všech končin říše. Páteř této sítě tvořily strategické silnice. Byly padesát až šedesát metrů široké a z obou stran je lemovalo stromořadí. Východní strategická silnice končila na pobřeží v někdejších státech Jen a Čchi, jižní silnice vedla až do bývalého Čchu a na sever k Dlouhé zdi směřovaly dvě takové silnice. Prostřední pás těchto silnic byl vyhrazen císařskému průvodu a císař jej využíval zejména při svých inspekčních cestách. Byl přesvědčen, že při nich svým majestátem, Nebesy posvěceného vládce, stmeluje svůj černovlasý lid. Ovšem stejně účinně, ne-li účinněji, k tomu přispívaly samotné silnice, po nichž se jeho průvod ubíral. Umožňovaly rychlý oběh zboží, šíření idejí a všeho ostatního, co bylo potřebné k rozvoji nového státu.

Císař dobře věděl již z dob, kdy byl jako korunní princ rukojmím ve státu Čao a pak kdy jako čchinský král vedl diplomatická jednání a válečné výpravy, jak bývalo často obtížné nalézt s ostatními společnou řeč. A to nikoli jen proto, že by obě strany neústupně hájily svá stanoviska, ale někdy také proto, že užívaly odlišné

dialekty. Uvědomoval si nyní s novou naléhavostí, že jeho černovlasý lid v různých oblastech obrovitě říše mluví mnoha dialekty, mezi nimiž jsou veliké rozdíly. Ani písmo, přestože bylo od dob svého vzniku počátkem 2. tisíciletí př. n. l. hlavním pojítkem čínské civilizace, je nemohlo setřít. Písmo se totiž také v průběhu doby vyvíjelo a vyhranilo do několika místních variant. Společným základem byly obrázkové (piktografické) znaky. A právě písmo obrázkové, na rozdíl od jednoznačně určeného písma fonetického, dává velký prostor k tomu, aby při postupné stylizaci znaků mohlo docházet k jejich překrývání, popřípadě k záměně s graficky sice podobnými, ale obsahově odlišnými znaky.

Císař se logicky rozhodl rozetnout tento problém sjednocením písma a jeho vyřešení považoval z hlediska vytváření jednoty říše za prvořadý úkol. Svědčí o tom i fakt, že reformy písma se ujal jeho hlavní rádce Li Š'. Podle čínské historické tradice Li Š'ovi pomáhali hodnostáři Čao Kao a Chu-mu Ťing. Li Š' provedl reformu jednoduše, elegantně a účinně. Pro reformu vybral čouské písmo zvané velká pečeť (*ta-čuan*), které užívali Čchinové jako dědicové čouské kultury a vzdělanosti, jež zase svými kořeny sahalo až do dob dynastie Šang (Jin). Z tohoto písma odstranil znaky, které byly jen nadbytečnými a matoucími variantami, a ze zbylých znaků, jejichž psaní mnohdy ještě zjednodušil, sestavil seznam správných forem písma učenec Cchang Ťie. Tato upravená podoba písma (nazývaná také malá pečeť – *siao-čuan*) se stala závaznou pro celou zemi.

Šíření a přijímání nového písma naráželo pochopitelně na hluboké místní tradice, ale postupně se přece jen uplatnilo, protože bylo jediným písmem úředního styku. Nakonec se začala užívat ještě jednodušší varianta tohoto písma zvaná *li-šu*, která se zcela prosadila na konci dynastie Chan. V hlavních rysech se čchinské písmo udrželo až dodnes. Je všeobecně známo, že čínské znakové písmo ve srovnání s naším písmem se vyznačuje velkou grafickou složitostí, leč koho však možná překvapí, že stejný text lze v čínštině zapsat rychleji a na menší ploše než třeba v češtině nebo v angličtině. Ovšem zvládnutí čínského písma je obtížné. Existuje asi 50 000 znaků a hranici gramotnosti představuje ovládnutí zhruba 5 000 znaků.

Své reformy směřující k odstraňování různosti a odlišností císař ještě pojistil přestěhováním asi sto dvaceti tisíc mocných rodin (tedy zhruba kolem půl milionu lidí) ze všech končin říše do Sien-jangu. Svě potenciální odpůrce měl nyní lépe na očích a navíc

zvýšil lesk a kulturní úroveň sídelního města. Ale zejména tím dosáhl toho, co sledoval téměř každým svým činem – vytváření nové jednoty: Lidé s různými jazykovými, kulturními, sociálními a etnickými tradicemi se vzájemně ovlivňovali a přetavovali se tak na příslušníky nového jednotného státu.

Císař každého obyvatele své říše i všechny dohromady milostivě nazval *černovlasí* a hodlal pečovat o jejich blaho.

„Císařova zásluha spočívá v tom, že přiměl lid, aby se zabýval hlavní prací, když povzbuzoval zemědělství a vymycoval to, co je druhořadé. Černovlasí začali bohatnout.“

Tato slova uvedená na langjatchajské stéle, kterou dal První svrchovaný císař Čchinů vztyčit v roce 219 př. n. l., vystihují podstatu jeho hospodářské politiky. Vcelku se nelišila od stavu, který zavedl ve státu Čchin Šang Jang již v polovině 4. století př. n. l. Zemědělství bylo nadále považováno za hlavní a preferované zaměstnání a nejdůležitější zdroj bohatství, zatímco na obchod a řemesla se pohlíželo jako na vedlejší zaměstnání.

Na jiných stélách, v ediktech nebo na stěnách ústředně cejchovaných měr První svrchovaný císař Čchinů nazýval sám sebe ctitelem a ochráncem konfuciánské humánnosti, synovské úcty, oddanosti a míru. *„Svrchovaný císař je pln požehnání a majestátu. Dal světu mír a sjednotil jej. Jeho ctnost a dobrota trvají již dlouho ...“* uvádí nápis v Kchuej-Ťi, pořízený v roce 210 př. n. l., tedy v roce císařovy smrti.

Přestože jako Syn nebes vládl První svrchovaný císař velkou mocí, nemohl všechno blaho pro své černovlasé vytvářet a zajišťovat sám. Je pochopitelné, že od černovlasých vyžadoval, aby také sami přiložili ruku k dílu.

Všichni (nebo téměř všichni) černovlasí byli povinni odvádět do státní pokladny daně a podle potřeb císaře a státu vykonávat pracovní a vojenskou službu. Tato opatření doléhala tvrdě zejména na zemědělce, kteří byli tvůrci základních hodnot a představovali největší část společnosti. Původně byla daň z hlavy ukládána podle soupisů obyvatelstva, stávalo se však, že někteří nepoctivci ze soupisů úspěšně unikali. Buď odcházeli do jiných míst nebo se utíkali pod ochranu mocných rodin. V průběhu doby se ukázalo, že se zmenšují výnosy a některá pole pustnou. Císař zasáhl a v roce 216 př. n. l. daň z hlavy zrušil a nahradil ji daní z usedlosti. Zemědělec měl sám ohlásit plošnou rozlohu obdělávané půdy a na tomto základě mu byla vyměřena pevná daň. Rolník se pak snažil, aby mu po zaplacení daně zůstalo co

nejvíc. Obdělával proto půdu pečlivěji a pracoval usilovněji než předtím.

Císař byl spokojen. Také rolník mohl být spokojenější, pokud ovšem patřil k těm šťastnějším, kteří si dokázali svá pole udržet, nebo je dokonce zvětšit na úkor některých svých sousedů. Od dob Šang Jan-gových reform nepatřila totiž půda jen občině, ale mohla se stát soukromým majetkem. Na soukromých pozemcích vzrůstal výnos, a tak se mezi do té doby stejně chudými, ale stejně zajištěnými rolníky objevovali bohatší, kteří získávali novou půdu, a chudší, kteří půdu ztráceli.

„V období Čchin zabírala pole boháčů mez za mezi a chudákům nezbylo ani místo, kam by mohli šídlo zarazit.“ Je to sice zpráva z období chanské dynastie, kdy bylo příkazem doby vše čchinské očerňovat, ale v tomto případě asi není nijak nadsazená. Skutečně docházelo k situacím, kdy někteří rolníci přišli o všechno. Nezbylo jim pak nic jiného než se stát pachtýřem nebo nádeníkem. Neztráceli sice osobní svobodu, ale jejich postavení bylo obtížné.

Pachtýř, který si pronajal od velkostatkáře půdu, totiž dále platil daně státu a konal pracovní povinnosti a statkáři odevzdával jako pachtovné zhruba polovinu sklizně.

Postavení nádeníků vylíčil legistický filozof Mistr Chan Fej:

„Ti, kdo prodávají práci, stávají se námezdními pracovníky a začínou obdělávat pole. Tedy vydává-li hospodář rodinné prostředky na to, aby námezdním pracovníkům dal dobře najíst, ochotně jim dává látky a peníze, neznamená to, že námezdní pracovníky miluje. Říká se, že postupuje-li tak, znamená to, že se provádí hluboká orba a pečlivě se pleje. Jestliže námezdní pracovníci vynaloží všechny své síly a rychle plejí a ořou, jestliže vkládají do práce veškerý svůj um a mají rovné záhony, neznamená to, že milují hospodáře. Říká se, že počínají-li si tak, znamená to, že dostávají dobrou polévku a že je snadné získat za práci peníze a látky.“

Být nádeníkem nebo pachtýřem nebylo ještě tím nejhorším údělem, protože zůstávali svobodnými lidmi. Hůře se vedlo těm černovlasým, kteří se dostali do státního nebo soukromého otroctví.

Upadnout do státního otroctví bylo v čchinském období docela snadné. Císař totiž těžce nesl, když si někdo z černovlasých nevážil zvláštní milosti, které se mu dostávalo účastí na budování jednotné harmonické společnosti, ve své zaslepenosti se tomu bránil, a někdy dokonce společnému dílu škodil. V takovém případě císař nechával jednat své úředníky. Úřady

z celého souboru tvrdých čchinských trestů často volily nucené práce. Bylo to pochopitelné. Odsouzenec musel jako bezplatná síla pilnou prací napravit svou někdejší nedostatečnost. Vlastně už ani nepatřil mezi černovlasé, protože mu soudní zřízení vyetotovali kolem očí zelené kontury a oblékli okrový šat na znamení toho, že se stal státním otrokem. Navíc do státního otroctví mohli upadnout podle legistické zásady vzájemné odpovědnosti příslušníci rodiny provinilého. Nebo se na galejích mohli ocitnout členové různých ručitelských sdružení, která byla za tím účelem vytvářena třeba podle společné profese nebo jiných vazeb. Stačilo, když včas úřady neinformovali o provinění svého druha. Počet státních otroků tak nebývale rostl a v době vlády Prvního svrchovaného císaře jich byly statisíce. Císař je vysílal na budování největších staveb a na vykonávání těch nejtěžších prací: při budování záhrobního sídla, Dlouhé zdi, strategických silnic a četných paláců nebo při těžbě rud a soli.

Soukromým otrokem se mohl černovlasý stát dokonce i bez vlastního přičinění. „Když v bohatých rodinách dospěl syn, byl vyčleněn a byla mu přidělena půda. V chudých rodinách však, když dospěl syn, byl vyčleněn a dán jako rukojmí.“ Tato zpráva se sice vztahuje k chanskému období, ale stejně tomu bylo i za Čchinů. Zchudlí rolníci, aby si udrželi svůj kousek půdy, byli nuceni zastavovat své syny statkářům. Rukojmí se dostávali téměř do postavení otroků, a pokud nebyli ve sjednané lhůtě vykoupeni, stali se z nich otroci navždy. Statkáři je využívali při polních pracích nebo jako sluhy na svých usedlostech anebo z nich učinili výhodný obchodní artikl. Mladý statný otrok měl cenu jako tři koně nebo pět tažných volů. Přesto existovali statkáři, obchodníci nebo podnikatelé, kteří vlastnili stovky nebo tisíce otroků. S'-ma Čchien například uvádí, že jistý muž jménem Čuo tak zbohatl těžbou, zpracováním a obchodováním se železem, že si mohl dovolit vlastnit asi tisíc otroků a mít „potěšení z polí, rybníků a loveckých revírů jako sám panovník“.

Ale i svobodní lidé se čas od času dostávali do postavení, které si s otroctvím příliš nezádalo. Všichni (nebo téměř všichni) dospělí muži ve věku od třiačtyřiceti (dokonce možná už od sedmnácti) do padesáti šesti let byli totiž povinni vykonávat podle potřeb státu pracovní a vojenské povinnosti.

Pracovní povinnosti byly rozmanité: od přenášení nákladů v době míru a přepravy proviantu pro postupující nebo ustupující armádu v době války až po stavbu silnic, paláců, opevnění a jiných zařízení.

Vojenská služba se odbyvala v několika stadiích. Nováčci byli podrobeni ve svém okrese nebo kraji základnímu vojenskému výcviku v trvání jednoho měsíce. Po výcviku nastoupili jednoroční službu v pravidelném vojsku. Zvláště náročná a nebezpečná byla jednoroční služba při ochraně hranic říše. Ovšem v době válečného stavu, který byl v době vlády Prvního svrchovaného císaře častým jevem, se služební intervaly prodlužovaly.

Z plnění vojenských a pracovních povinností císař osvobodil jen úředníky a nositele šlechtických hodností, ale ještě existovalo právo výkupu. Výkup z povinností byl však velmi drahý, a proto se mohli vykupovat a zbavovat se povinností vůči státu jen ti nejzámožnější.

Slovům císaře o růstu blahobytu a šíření humanosti uvedeným na langjatchajské a kchuejtiské stéle asi všichni černovlasí nedávali za pravdu. S těmito tvrzeními se mohli ztotožnit boháč Čuo a jemu podobní. Ale ti, kteří se lopotili na strategických silnicích nebo robotovali a umírali na stavbě Dlouhé zdi (viz kap. 8.1. Velká čínská zeď), nebeskou Říši středu považovali spíše za ďábelské souostroví Gulag – kdyby se mohli vyjádřit v našich termínech.

V hlavních rysech dokončil První svrchovaný císař „*Nejmocnější z hradeb světa*“ v roce 213 př. n. l. Bylo to v době, kdy navzdory počínajícím hospodářským, vojenským i politickým potížím (nebo možná právě proto) začal císař zcela podléhat představám o své výlučnosti a svých neomezených možnostech a schopnostech jako vládce všeho pod Nebesy i jako taoistického Pravého člověka. Toto stanovisko ho vedlo k tomu, že nedopřával oddychu zemi vyčerpané stavbou Dlouhé zdi a již čtvrté desetiletí vysávané budováním jeho nákladného záhrobního sídla u Sien-jangu, zřizováním velkých dálnic a dalšími stavbami, a hnal černovlasé do nových velkorysých podniků.

Hned v roce 212 př. n. l. zahájil stavbu paláce O-pang, který měl svou mohutností a výstavností zastínit všech 270 paláců stojících v Čchin a dalších více než 400 paláců v ostatních oblastech říše. Stavěníště nového paláce zasadil do kouzelné scenerie na břehu řeky Wej nedaleko od hlavního města Sien-jangu. Bylo v půdorysu více než kilometr dlouhé a zhruba tři kilometry široké. V tomto prostoru vyrůstal komplex palácových budov uspořádaných a orientovaných podle astrologických výpočtů, aby tak bylo správně propojeno dění na Zemi i na Nebi. Mezi stavbami měla dominovat dvoupatrová budova na patnáct

metrů vysoké hliněné terase se zasedací síní pro deset tisíc lidí.

V této době, v letech 213 a 212 př. n. l., došlo k dvěma událostem – k pálení knih a popravě učenců –, které více než jiné císařovy činy po staletí vytrvale živily v čínské historiografii představu o Prvním svrchovaném císaři Čchinů jako o zosobnění zla, krutosti a kulturního barbarství. Takové pojetí císařovy osobnosti ovlivnilo i mnohé moderní evropské historiky. Ale uvážíme-li, že obě císařova opatření byla namířena především proti konfuciánskému staromilství v přístupu k sociálnímu a státoprávnímu učení a jeho stoupencům, měli bychom být v přijímání takových ostrých a jednoznačných odsudků přece jen asi opatrnější. Celá čínská historiografie v počínámském období byla totiž převážně v rukou konfuciánských historiků a ti přirozeně podléhali jistému stupni tendenčnosti a stranickosti. Bude proto vhodné, když se seznámíme s okolnostmi a průběhem těchto sporných událostí v pramenech, které jsou zřejmě nejméně poznamenány nánosy pozdější propagandy. Těmi jsou, jako obvykle v podobných případech, Š-ma Čchienovy *Zápisky historika* (Š'-ti, 6 a 87) (srov. též Kolmaš 1977):

„Ve třicátém čtvrtém roce svého panování (213 př. n. l.) uspořádal První svrchovaný císař ve svém paláci v hlavním městě Sien-jangu velkou hodovní slavnost. Dvorní učenec a správce střelby Čou Čching-čchen spolu s jinými hodnostáři opěvoval a velebil císařovu velikost a morální sílu. Pak však předstoupil Šun-jü Jüe, pocházející z někdejšího státu Čchi, a odevzdal pro Prvního svrchovaného císaře petici tohoto znění:

„Slyšel jsem, že panovníci dynastií Jin a Čou po více než tisíc let udělovali svým synům a mladším bratrům léna a povyšovali do šlechtického stavu věrné služebníky, kteří pak byli jejich oporami. Dnes Vaše Veličenstvo milostivě vládne obrovské zemi, ale Vaši synové a bratři jsou jen prostými lidmi. Kdyby se náhle objevili takoví věrolomní ministři, jako byli Tchien Čchang, který zavraždil svého vládce Ťiena, nebo šest ministrů, kteří způsobili zkázu státu Ťin, pak byste zůstal bez opory. Kdo Vás ochrání v případě nebezpečí? Neslyšel jsem dosud, že by se byl kdy někdo udržel u moci, aniž by si bral vzor z minulosti. Nyní však Čou Čching-čchen a jiní se vemlouvají do Vaší přízně a tak ještě zdvojují omyl Vašeho Veličenstva. To však nejsou oddaní služebníci!“

Císař postoupil jeho přepis hlavnímu ministrovi Li Šovi. Ten zkreslil a obrátil Šun-jü Jüevy výroky a panovníkovi odevzdal dokument, v němž se pravilo:

„V dávných dobách se říše rozpadla, zavládly v ní zmatky a sjednotit ji nebylo v lidských silách. Proto mohli zemi rozchvátit nejrůznější úřední vládcové a svou moc nadále upevňovat. A proto se dnes velmožové spojují a vychvalují minulost. Šíří pomluvy, aby rozvrátili nastolený pořádek. Pěstují vlastní filozofické školy a odmítají vše, co je nařízeno z ústředí.“

V dnešní době Vaše Veličenstvo oddělilo bílé od černého, sjednotilo říši a v celé zemi je uctíván jediný vládce. Přesto však stále bují různé filozofické školy a narušují zavedený právní řád. Stoupenci těchto škol se navzájem sdružují a kritizují Vaše zákony a nařízení. Jen co se dovědí, že byl vydán nový výnos, už jej napadají a každý tak činí na základě svých vlastních filozofických východisek. U císařského dvora s výnosem nesouhlasí vskrytu, zatímco mimo palác jej veřejně kritizují po ulicích. Zjednávají si takto pověst pomlouváním vlastního panovníka a honosí se tím, že vyjadřují opačné názory. Podněcují lid, aby šířil pomluvy.“

Nebude-li tomu učiněna přítrž, nahoře upadne Vaše svrchovaná moc a dole se utvoří opoziční skupiny a frakce. Bude vskutku nanejvýš potřebné takovou činnost zakázat.“

Váš služebník si proto dovoluje doporučit, aby byly spáleny všechny knihy v knihovnách s výjimkou historických zpráv o státu Čchin. Všichni obyvatelé říše, kromě členů Akademie, kteří vlastní Knihu písní a Knihu historie jakož i rozpravy nejrůznějších filozofů, nechtě je odevzdají místním úřadům, které je dají všechny spálit. Ten kdo by se odvážil o Knize písní nebo o Knize historie s někým třeba jen promluvit, ať je popraven a jeho tělo vystaveno na tržišti. Ten kdo by se zmínil o minulosti, aby haněl přítomnost, nechtě je i s celou rodinou usmrcen. Stejný trest ať postihne též úředníky, kteří neoznámí provinění, o nichž se dověděli. Kdo ani do třiceti dnů od vydání tohoto nařízení své knihy nezničí, tomu ať je vypáleno znamení zločinců a je poslán na stavbu Dlouhé zdi.“

Nedotčeny mohou zůstat pouze knihy o lékařství a farmakologii, věštné příručky a také knihy o zemědělství a pěstování ovocných stromů. Kdo bude chtít studovat, ať si vezme jako učitele některého z Vašich spolehlivých úředníků.“

První svrchovaný císař Li S'üv návrh přijal. Načež dal shromáždit a spálit básnické a historické knihy i spisy všech filozofů, aby byli lidé nevědomí a nemohli tak na příkladech z minulosti kritizovat přítomnost (...).“

Ve světle S'-ma Čchienovy zprávy o konfliktu mezi císařem a některými členy jeho dvora stěžejí obtožný portrét Prvního svrchovaného císaře jako „krutého despoty, jemuž není ve světě rovno“. Jak by bylo možno do takového obrazu vložit scénu, kdy v samotném centru moci a ovládnutí v osmém roce trvání despotického státu zazní tvrdá kritika nového režimu a nezakrytá

výzva k návratu ke starým pořádkům (které císař ostře odmítl již při první krizi v roce 221 př. n. l.)? Výzva ke kontrarevoluci, řekli bychom dnešními slovy. Z vlastní zkušenosti přece dobře víme, že první starosti moderních totalitních režimů po uchopení moci je vypořádat se se skutečnými nebo jen domnělými odpůrci rychle a jednou provždy. Ve srovnání s nimi se jeví císařský dvůr málem jako oáza liberalismu.

Na císařském dvoře vskutku působili vedle převládajících legistů také učenci a hodnostáři tradiční konfuciánské orientace. A měli rozdělené úlohy. Legisté pracovali a uváděli do života oficiální linii jednotné a centralizované správy říše. Konfuciánci byli více či méně spjati se starým feudálním systémem a rozdrobeností země, což bylo posilováno faktem, že většina z nich pocházela z vyspělých a bohatých východních států, kde konfucianismus vznikl a měl vždy hlavní oporu. Mnozí z konfuciánců na císařském dvoře uplatňovali ovšem zásadu o úloze minulosti jako učitelky přítomnosti ve vcelku nepolitické oblasti. Dbali na dodržování složitých starobylých rituálů dvorské etikety a při provádění státních kultů – a v tom byli nepostradatelní za kterékoli vlády v celém průběhu čínské historie. Jiní se s ohledem na vlastní kariéru dali do služeb čchinské dynastie zcela bezvýhradně. A pouze někteří konfuciánci učinili ze svého přesvědčení opoziční politický program, který v onom proslulém konfliktu přednesl Šun-jü Jüe.

Když už byla taková jasná „kontrarevoluční“ výzva veřejně předložena, dalo by se v autokratickém zřízení očekávat, že císař zakročí proti jejím původcům sám, a to hned a nemilosrdně. Namísto toho však císař požádal o názor na vzniklou situaci a její řešení svého nejbližšího rádce Li S'a.

Hlavní ministr Li S' ve svém podání císaři jako obvykle přesně vyhmátl jádro sporu. Usoudil, že se mnozí hodnostáři nechovají v duchu nové doby, nýbrž že se oddávají studiu minulosti jenom proto, aby mohli hanobit přítomnost. Šíří mezi lidem pochybnosti a zasévají do jejich myslí zmatek. Nyní, když císař sjednotil celou zemi k jejímu prospěchu, se tito lidé stavějí proti novým zákonům a nařízením a chtějí by se vrátit k dřívější roztráštěnosti a rozdrobenosti. To by bylo zhojbné. A pak již následoval výčet opatření, která bude nutno provést, aby se předešlo rozpadu říše. První svrchovaný císař Li S'üv návrh přijal a dal jej vykonat.

Císařovo rozhodnutí tedy nevyplývalo z nějakého málem vrozeného kulturního barbarství nebo okam-

žitého iracionálního hnutí myslí. Ani uplatňování císařových výnosů nebylo tak drastické a následky nebyly tak zhoubné a katastrofální, jak je líčila pozdější konfuciónská historiografie a jak je stále znovu a znovu přebírají různí autoři, zejména populárních článků a statí. V takových publikacích obvykle chybí jeden základní fakt: že totiž byly zabavovány a ničeny pouze soukromé spisy konfucianismu a jiných filozofických směrů, kdežto v císařských archivech a knihovnách úředně stanovených hodnostářů zůstaly tyto knihy zachovány a bylo s nimi možno i nadále pracovat. (K mnohem větší zkáze a nenapravitelnému ničení starých knih došlo v roce 207 př. n. l., kdy povstalci dobyli hlavní město říše Sien-jang a spálili císařské paláce s bohatými archivy.) A z konfiskace byly zcela vyňaty spisy o zemědělství, ovocnářství, lékařství, farmakologii i o různých druzích věštění a experimentování při usilovném hledání elixíru nesmrtnosti.

Tyto argumenty pochopitelně nemají sloužit k obhajobě Prvního svrchovaného císaře. Pálení knih jako forma „dialogu“ s opozicí by mělo zůstat za všech okolností opovrženímhodným činem nejhrubšího druhu. Ukazují jen na složitost celé situace a spravedlivěji hodnotí míru viny vládce, jenž v některých zprávách vystupuje jako první a zároveň největší ničitel kultury v celých dějinách. Zatím však podobné opatření prosazoval více než sto let před Prvním svrchovaným císařem čínský hlavní ministr Šang Jang. Později takové zásahy provedli další čínští císaři. Například v 18. století dal císař Čchien-lung z mandžuské dynastie Čching ničit stovky knih jen kvůli nepatrným zmínkám, které by snad bylo možno vykládat jako kritiku Mandžů. A tato smutná tradice byla nedávno dovršena za čínské „kulturní revoluce“. Konfiskace a pálení knih se bohužel neomezily na Čínu. Čas od času k tomu docházelo a dochází i jinde na světě: španělští conquistadoři ničili mayské kodexy, katoličtí inkvizitoři konfiskovali protestantské bible ... I nacisté a komunisté ničili a pálili knihy ...

Konflikt Prvního svrchovaného císaře a jeho legistické administrativy s konfucióncí a jinými odpůrci neskončil ovšem (jak se dalo očekávat) jen vydáním výnosu o konfiskaci a spálením některých spisů. Naopak zřejmě přispěl k prohloubení základního rysu císařovy osobnosti – totiž přesvědčení o jeho vlastní velikosti, nenahraditelnosti a obrovském významu jím vykonaného díla, které ovšem jeho okolí není schopno zcela pochopit a docenit. Množily se také příznaky nespokojenosti s jeho vládou, ba dokonce vznikaly konfliktní situace uvnitř říše i na jejích hra-

nicích. Velkou ranou pro císaře bylo nejspíš i to, že se k nespokojencům a kritikům přidal také jeho nejstarší syn Fu-su, který svého otce v jednom dopise přímo nabádal, aby změnil politiku, jinak by mohla říše padnout:

„(...) Říše byla nedávno upevněna, ale černovlasý lid vzdálených oblastí se s námi ještě nesjednotil. Všichni učenci se drží Konfuciova učení a jeho výroků, a Vy je, Veličenstvo, poutáte přísnými zákony. Obávám se, že tak nebude uchováno klid v zemi. Prosím, aby to Vaše Veličenstvo uvážilo (...).“

Nespokojenost s vládou Prvního svrchovaného císaře vyústila dokonce do několika atentátů, kterým panovník vždy unikl jen díky šťastné náhodě. Již v roce 227 př. n. l., kdy ještě jako pouhý vládce státu Čchin vedl kruté války s ostatními státy Podnebesí, jej málem připravil o život Ťing Kche. Těsně po roce 221 př. n. l., kdy dovršil své sjednocovací dílo a stal se Prvním svrchovaným císařem Čchinů, nepovedl se atentát Ťing Kcheova přítele, hudebníka Kao Ťien-liho. Třetí pokus o atentát se udál v roce 218 př. n. l. a ztroskotal jenom proto, že byl zaměřen na vůz císařského průvodu, v němž panovník proti očekávání zrovna v tom okamžiku neprodléval. Několika atentátům byl císař vystaven i při inspekčních cestách, zvláště na územích bývalých rivalských států.

Císař však tyto projevy nespokojenosti bral zřejmě jako další důkazy o své výlučnosti. Stále více se izoloval od svého okolí, propadal mysticismu a bytostně se upjal k hledání prostředku, který by zajistil jeho nenahraditelné osobnosti nesmrtnost. V tomto ovzduší a rozpoložení téměř každý problém a sebe-menší konflikt vyvolával u císaře záchvaty hněvu nad neschopností podřízených. Bylo jasné, že císař bude stále více tíhnout k iracionálnímu a zkratovitému jednání. Požár vzplál, když zástupci dvaasedmdesáti dvorních učenců Prvnímu svrchovanému císaři trpce vytýkali, že se s žádným z nich o důležitých věcech neradí a všechno rozhoduje a vykonává pouze za přispění soudních úředníků; ti v platné struktuře moci nevyšetřovali, nýbrž pouze prováděli rozhodnutí a rozsudky vynesené císařem.

Zdá se, že tentokrát měl císař na konflikt jasný názor okamžitě. Bez dlouhých úvah uvalil vyšetřování na všechny učence bez výjimky. Jenže se ani příliš nenamáhal posoudit míru individuální viny jednotlivců vyplývající z jejich vyšetřování (ostatně jen ledaž by provedeného) a dal v Sien-jangu údajně zahubit více než 460 učenců. Víme ze spolehlivých pramenů, že

u dvora působilo pouze dvaasedmdesát učenců, a také to, že někteří z nich císařovo pronásledování z rozmanitých důvodů přežili. Vysoký počet popravených (pokud není jen výsledkem protičchinské propagandy) proto naznačuje, že exekuci byli podrobeni nejen filozofové a politici konfuciánského či jiného zaměření, ale patrně také mágové a kouzelníci, kteří stále nebyli schopni připravit pro císaře elixír nesmrtnosti. Ti první museli zemřít proto, že podrývali císařovo geniální dílo, které mělo podle jeho přání trvat po deset tisíc generací. A ti druzí zase z toho důvodu, že ohrožovali život samotného císaře, jenž chtěl svou vládu udržet navždy, nebo její trvání alespoň co nejdéle prodloužit.

První svrchovaný císař Čchinů pravděpodobně dospěl do stadia, kdy zcela ztratil smysl pro poznávání a adekvátní hodnocení pravého stavu věcí, a to nejen na svém dvoře, ale tím spíše v říši a za jejími hranicemi. Přispívala k tomu i skutečnost, že po kruté exekuci v roce 212 př. n. l. se hodnostáři a zbylí učenci zmohli pouze na podlézavé lichocení nebo ustrašené mlčení. Neodvažovali se teď zavdat sebemenší příčinu k probuzení císařova hněvu a zášti. I tak bylo císařovo jednání pro ně často nevyzpytatelné a podobalo se chování nešťastného císaře Sien-cunga, zmámeného a mučeného následky užívání elixíru. Je tedy možné, že k zásadní proměně jednání Prvního svrchovaného císaře Čchinů přispělo vedle jeho osobních dispozic a dobových okolností také užívání rozmanitých elixírů (Čang Wen-li 1981).

Císař zatím cestoval po svých četných palácích v původním státu Čchin, z nichž mnohé byly replikami staveb vládců jiných čínských států, které porazil při vytváření jednotného impéria. Ale navštěvoval pochopitelně i skutečné paláce svých někdejších rivalů po celé Číně. Vracel se tak neustále do slavné doby, kdy svou nezlomnou vůlí a nezměrnou silou zvládl každý odpor a všechny překážky. Stále si utvrzoval přesvědčení a rozněcoval představy o své velikosti a výjimečnosti.

Žil vlastně minulostí a jakoby v minulosti a vůbec nepozoroval množící se příznaky úpadku říše.

A navíc chtěl žít věčně.

První svrchovaný císař Čchinů přes zjevné nezdary mágů a alchymistů stále tvrději nepřipouštěl žádné úvahy a diskuse o své možné smrti. Nakonec se ale ukázalo, že to byl pouze vnější postoj despotického a všemocného vládce, který tak docela neodpovídal jeho nejniternějším pocitům (Čang Wen-li 1981). Když totiž císař v roce 210 př. n. l. při své inspekční cestě po východních provinciích onemocněl, napsal dopis, který zahrnoval příkazy, jež bylo třeba vykonat v tom případě, kdyby přece jen zemřel. A to se vskutku brzy stalo.

Císařův dopis a jeho smrt zahájily pak řetězec obludných intrik a následných tragických událostí, které vyvolaly masivní povstání a občanskou válku, jež posléze vedly k pádu celé čchinské dynastie v roce 207 př. n. l.

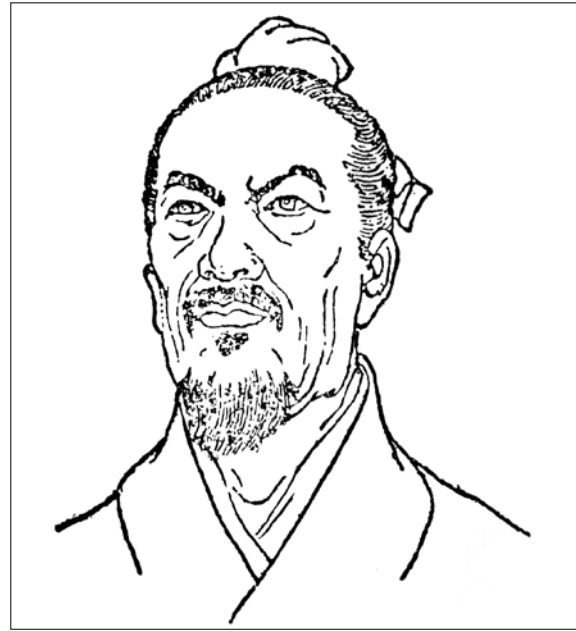
2.6. Dynastie Chan (206 př. n. l.–220 n. l.)

Strohost a nadměrná krutost vlády Prvního císaře Čchinů vyvolávaly v zemi prudký odpor. Téměř bezprostředně po císařově smrti vypuklo v roce 209 př. n. l. lidové povstání, do jehož čela se postavil chudý rolník Čchen Šeng. Ve vnitřních válkách po smrti Čchin Š' chuang-tiho nástupce Er Š' chuang-tiho (209–207) zvíťazil Liou Pang (v dějinách známý pod posmrtným jménem Kao-cu, 206–195), který byl prohlášen za císaře, zakladatele dynastie *Chan* (v prvním období její existence nazývané *Si* (Západní) či *Čchien* (Dřívější) *Chan*, 206 př. n. l.–8 n. l.). Sídlním městem byl Sien-jang a na trůnu se vystřídal třináct císařů rodu Liou. Tato dynastie ve svém celku je považována za jednu z nejmocnějších v celé čínské historii (po ní se také vžilo čínské pojmenování Čičanů jako Chanové) (obr. 45–48).

Ze státního zřízení předchozí doby Čchin převzala nová dynastie mnohé, ovšem mírnila krutosti její státní ideologie, určované koncepcemi školy legistů (*fa-tia*), a za svou státní ideologii převzala učení konfucianismu (*žu-tiao*). Za chanského císaře Wu-tiho (140–87 př. n. l.) bylo vytvořeno stálé vojsko, s jehož pomocí stát prováděl aktivní zahraniční politiku. Nejostřejší války byly vedeny proti kmenovému svazu Hunů (*Siung-nu*), který vznikl již ve 3. století př. n. l. a rozkládal se od Mandžuska na východě až po Střední Asii. Čínská říše zaujímal již tehdy obrovské území na severu, na západě i na jihu a zahrnovala i část Jün-nanu na jihozápadě. V osobě Wu-tiho vyslanec Čang Čchien v letech 138–126 a 115–113 př. n. l. Chanové poprvé objevili pro Čínu Západ (tj. Střední Asii), se kterým po tzv. hed-

45 S'-ma Čchien (asi 140 až asi 90 př. n. l.), historik z období dynastie Západní Chan, nejvýznamnější čínský historik, autor velkolepého díla *Zápisky historika (Š'-ťi)*, zachycujícího čínské dějiny od legendárních počátků spjatých s prvními dynastiemi v 3. tisíciletí př. n. l. až do počátku 1. století př. n. l. Hypotetický portrét z mingského vydání *Portrétů slavných osobností* (japonský reprint, 1651).

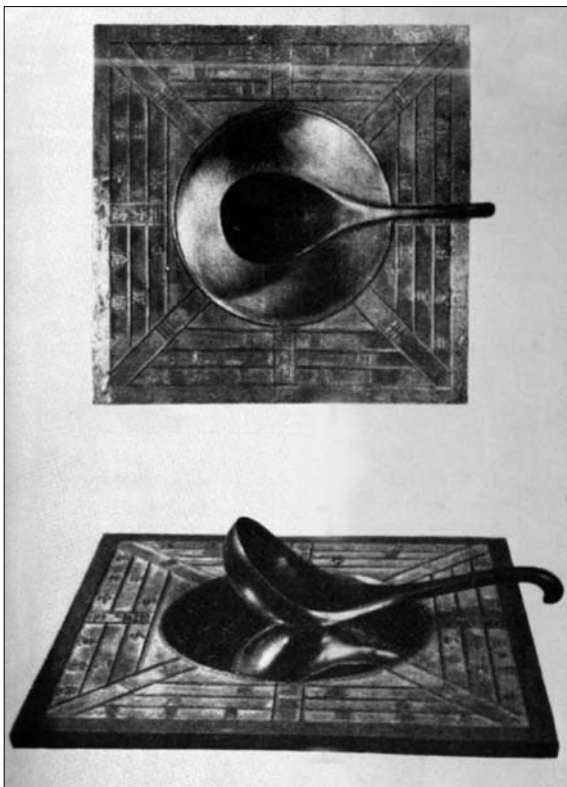

47 Materialistický filozof Wang Čchung (asi 29–100 n. l.) z doby Východní Chan. Moderní heroizující podoba z roku 1962.

vábné cestě provozovali karavanní obchod. V 1. století n. l. se poprvé dostalo do Číny povědomí o východních oblastech Římské říše (Ta Čchin, „Velcí Čchinové“), když čínský vojevůdce a dobyvatel Pan Čchao (33–103) pronikl až do Chórézmu a ke Kaspickému moři. Jím vyslaný diplomat Kan Jing (1. století n. l.) dorazil až do Mezopotámie, nepříliš již vzdálené od římské Sýrie. Byl to první a zároveň i poslední (neúspěšný) pokus Čínské říše o navázání oficiálních styků s některým evropským státem.

Hospodářské potíže a četná lidová povstání z konce doby Západních Chanů vedly v zemi k nespokojenosti a volání po obnově starých pořádků idealizovaných konfuciánci. Tehdy této situace využil význačný hodnostář a člen císařského domu Wang Mang, který v roce 8 n. l. uchvátil v zemi moc a na šestnáct roků založil vlastní dynastii *Sin* („Nová“, 9–25). Avšak jím prosazované reformy v čínském hospodářství nebyly s to vyřešit stávající rozpory, a tak byla tato krátkodobá dynastie smetena povstalcí tzv. Rudých obočí (Čch'-mej, pro odlišení si barvili obočí rudou barvou), vedenými Fan Čchungem. Jeho oddíly obsadily hlavní město Čchang-an a držely ho přes rok, než se oddílům vedeným Liou Siouem, potomkem chanské dynastie, podařilo uzurpátora Wang Manga svrhnout a obnovit starou dynastii Chan.

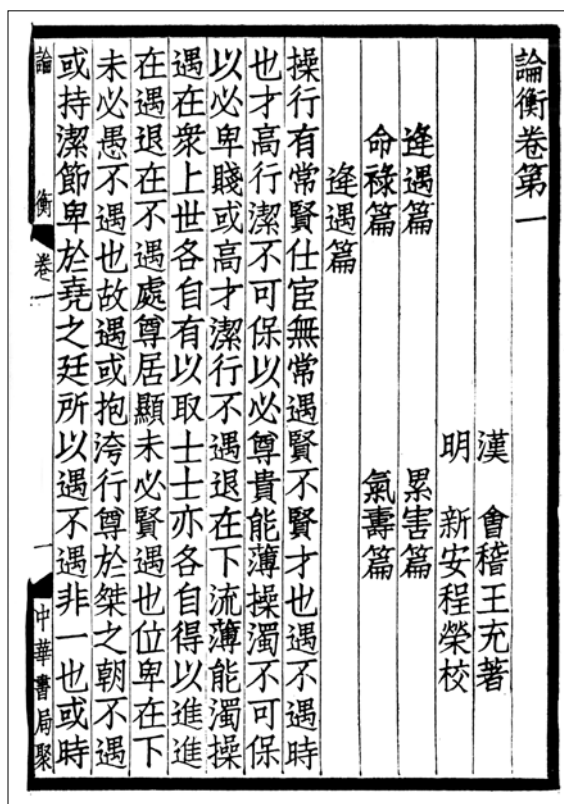
Za vlády Liou Sioua, prvního císaře obnovené Chanské dynastie (ve druhé fázi její existence nazývané dynastií

46 Nejstarší podoba magnetického kompasu z doby Chan (1. století př. n. l. až 1. století n. l.): lžičce naběračka šao na věštecce desce š'.

Tung (Východní) či Chou (Pozdější) Chan, 25–220), byl sídelním městem Luo-jang a na trůnu se za její éry vystřídal rovněž třináct císařů. Do značné míry byla obnovena velikost někdejší říše, bylo jí však svádět neustálé vyčerpávající boje s Huny. V roce 184 vypuklo velké lidové povstání, v jehož čele stál taoistický mnich Čang Ťiao, volající po svržení současného řádu a nastolení řádu „žlutého nebe“ na principu „cesty velké rovnosti“ (*tchaj-pching tao*). Jako poznávací znak nosili povstalci žluté turbany (*chuang tin*, odtud i jejich název). Vzbouřenci vypalovali budovy vládních úřadů, zabíjeli představitele moci, zabírali majetek boháčů a půdu velkých pozemkových vlastníků, otvírali vězení a osvobozovali otroky. Hnutí trvalo přes dvacet let a ve svých důsledcích vedlo k pádu druhdy slavné dynastie Chan.

V ohledu kulturním dala Chanská doba Číně a světu učence a politika Tung Čung-šua (asi 179–104 př. n. l.); materialistického filozofa Wang Čchung (asi 29–100); básníky Ťia Iho (201–169 př. n. l.) a S'-ma Siang-žua (179–117 př. n. l.); básničku Cchaj Jen (162–239); literáta Liou Sianga (asi 79–8 př. n. l.); „otce čínského dějepisce“ S'-ma Čchien (asi 140–90 př. n. l.); historika Pan Ku (32–92) a mnoho dalších (Crespigny 1967, Fairbank 1998, Gernet 1972, Goodrich 1961, Ch'ü T'ung-tsu 1972, Lattimore 1962a, Twitchett – Loewe 1986, Van der Sprenkel 1964).

48 Titulní stránka Wang Čchungových *Kritických pojednání (Lun cheng)* v čínském originálu. Moderní tisk z nakladatelství Čung-chua šu-tü, Peking 1957.

2.7. Období San kuo (Tři říše), dynastie Ťin, období Nan-Pej čchao (Jižní a Severní dynastie) a dynastie Suej (220–618)

Po pádu Chanské říše, a na jejích troskách, vznikly v Číně tři soupeřící státy Wej, Šu a Wu, tvořící v čínských dějinách období *San kuo* („Tři říše“).

O založení státu *Wej* (220–265) se zasloužil proslavený chanský generál Cchao Cchao (155–220), o kterém dodnes koluje rčení *I-šuo Cchao Cchao, Cchao Cchao ťiou tao* („Jen se o Cchao Cchaovi zmíníš, a už je tady“; srovnej s naším „my o vlku, a vlk za dveřmi“). Stát *Wej* měl svou základnu v Luo-jangu na severu a u moci se vystřídal pět panovníků rodu Cchao.

Stát *Šu* (nazývaný též *Šu Chan*, 221–263) měl svou základnu v I-čou, respektive v Čcheng-tu v S'-čchuanu a jeho zakladatelem byl Liou Pej, přímý potomek zakladatele dynastie Chan Liou Panga. Na trůnu se vystřídal pouze dva panovníci tohoto rodu.

U zrodu třetího státu *Wu* (222–280) se sídlem v Ťien-jie (starší název Nankingu) byl rod Sun a u moci se vystřídal čtyři panovníci. Teritorium státu tvořila oblast přímořské jihovýchodní Číny.

Doba Tří říší je v Číně nazývána jako romantické období válek, jejichž hlavní protagonisté, jako byli Cchao Cchao či populární vojenský stratég Ču-ke Liang (zemřel 234), našli své trvalé místo v Luo Kuan-čungově románu *Historie Tří říší* ze 14. století. V době Tří říší se jako básníci proslavili Cchao Pchej (187–226) a jeho mladší bratr Cchao Č' (192–232), oba synové pověstného Cchao Cchaoa.

*

Uvedené tři dynastické rody mezi sebou sváděly ustavičné boje, ze kterých jako vítěz vyšel wejský generál

49 Jang T'ien (581–604), vojevůdce a sjednotitel Číny pod dynastií Suej (581/589–618).

S'-ma Jen, který nakrátko sjednotil Čínu pod svou dynastií, nazvanou *Ťin* (v první fázi své existence s příslušností *Si*, „Západní“, 265–317). Její sídlo bylo v Luo-jangu a u moci se vystřídali čtyři císařové rodu S'-ma.

Když S'-ma Jen uchránil v roce 265 moc ve státě Wej a brzy si podmanil i stát Wu a Šu, nacházelo se hospodářství země v hlubokém úpadku – zavlažovací stavby byly pobořeny, pole zpustla, města byla vypálena nebo vyloupena a obchodní spoje přerušeny. Ve snaze upevnit říši a stabilizovat poměry po dlouhých vnitřních válkách provedl S'-ma Jen řadu hospodářských opatření – upevnil státní vlastnictví půdy, do jejího přerozdělování zavedl přísný systém atd. Rolníci, kteří obdrželi půdu, museli konat 20 dní v roce robotu a platit daň v hedvábných tkaninách podle usedlosti.

Dynastie Západních Ťinů neměla na severu dlouhého trvání a záhy našla své pokračování ve východní a jižní části země pod názvem *Tung* (Východní) *Ťin* (317–420). U moci se vystřídalo dalších jedenáct příslušníků rodu S'-ma.

*

Ve 4. století začala do Číny ze severu a severozápadu pronikat nechanská plemena Hunů, Sien-pejů, Tangu-

tů, Tibeťanů a turkických Tchuo-pa. V roce 311 padlo hlavní město Západních Ťinů Luo-jang a krátce nato i nové sídelní město Čchang-an. Od těch dob potom po více než sto let na severní Čínu neustále útočily nej-různější kočovné kmeny. Jih země byl sice ještě nějaký čas pod vládou dynastie Východních Ťinů, avšak celá severní Čína byla počínaje rokem 386 postupně ovládána třemi dynastiemi středoasijského původu Tchuo-pa (*Pej* [Severní], *Tung* [Východní] a *Si* [Západní] *Wejové*, 386–556) a dynastiemi *Pej* (Severní) *Čchi* (550–577) a *Pej* (Severní) *Čou* (557–581). Toto období je v Číně nazýváno dobou *Pej-čchao*, „Severní dynastie“ (386–581), kdy se v různých městech na čínském severu a severozápadu (Pching-čcheng, Jie, Čchang-an) vystřídalo celkem třicet panovníků rodů Tchuo-pa, Kao a Jü-wen.

Jih Číny byl v té době postupně ovládnán pěti dynastiemi tzv. období *Nan-čchao* („Jižní dynastie“, 420–587), s osmi vesměs krátkodobě panujícími vladaři. Byly to dynastie *Sung* rodu Liou se sídlem v Ťien-kchangu a s osmi panovníky (420–479); dynastie *Čchi* (též *Nan Čchi*) rodu Siao, rovněž v Ťien-kchangu, se sedmi panovníky (479–502); dynastie *Liang* téhož rodu Siao, s šesti panovníky (502–557) a sídlící rovněž v Ťien-kchangu; dynastie *Čchen* stejnojmenného rodu, s osmi panovníky (557–587) a sídlící v také Ťien-kchangu; a dynastie *Chou* (Pozdější) *Liang* rodu Siao s třemi panovníky (555–587).

Čínský severozápad se tehdy nacházel střídavě pod vládou šestnácti převážně nechanských dynastických rodů Hunů, Sien-pejů, Tiů, Čchiangů a dalších (tzv. období *Š'-liou kuo*, „Šestnáct států“, 304–439). Období Šestnácti států není čínskou historiografií zahrnováno do oficiálních dynastických rodů.

V dobách obou dynastií Ťin, Jižních a Severních dynastií a Šestnácti států se zejména v západní a severozápadní Číně značně rozšířil buddhismus (*fo-ťiao*), do země přicházeli cizí mniši z Turkestánu, Střední Asie a Indie. Z čínské strany naproti tomu se zase uskutečňovaly první cesty čínských buddhistických poutníků k posvátným místům Buddhova pozemského života. Nejznámějšími z nich byli Fa-sien z doby Východních Ťin (na cestách v letech 399–412), autor proslulých *Zápisků o buddhistických zemích* (*Fo-kuo ti*), Sung Jün a Chuej-šeng, cestující do Indie v letech 516–523 a další.

*

Dlouhému období vnitřních válek a rozdělení země (220–589) učinil konec vojevůdce Jang T'ien, v roce

581 při pádu dynastie Severních Čou prohlášený za císaře (obr. 49). Ten epochální dílo sjednocení celé země dokončil v roce 589, od kteréhožto roku se také někdy oficiálně datuje existence dynastie *Suej* (581/589–618). Za tří císařů dynastie *Suej* rodu *Jang*, vládnoucích ze starobylého sídelního města Čchang-anu, byly spojeny severní a jižní oblasti země, vybudován Velký kanál (*Jün-che*), spojující dolní toky řek *Chuang-che* na severu a *Jang-c'ťiang* na jihu se zálivem *Chang-čou-wan* jižně od ústí posledně jmenované řeky. Ve své době patřil tento kanál mezi nejvýznamnější stavitelská díla velkého hospodářského významu (kanál slouží prakticky svému účelu dodnes).

Za krátkého panování císařů dynastie *Suej* se nebývale zvětšilo území říše a byly navázány styky

s Japonskem a Siamem. Nová jednota a zastavení bojů umožnily také hospodářský a kulturní vzestup. Ovšem války na severovýchodě proti Koreji a na jihu proti Vietnamu a s tím související růst daňových povinností, jakož i zvyšování státních robot ostře zhoršily postavení rolnictva, hnací síly všech změn v tradičně zemědělské zemi, jakou je Čína. To pak v roce 610 vedlo k velkému rolnickému povstání na Šan-tungu, v jehož čele stál rolník *Tou Ťien-te*. Poté, co se k povstání přidaly rolnické nepokoje i v jiných oblastech země, dynastie *Suej* v roce 618 padla (zřejmě také vyčerpaná svým sjednotitelským úsilím, v čemž ji potkal stejný osud jako jinou „sjednotitelskou“ dynastií Čchin o 845 let dříve) (Crespigny 1966, 1968, Chen 1964, Künstler 1972, Pokora 1962b, Straughair 1973).

2.8. Dynastie Tchang a období Wu taj (618–960)

V bojích, které ukončily existenci dynastie *Suej*, se nejvíce prosadil *Li Jüan* z Šan-si, který byl v roce 618 prohlášen císařem jím založené dynastie *Tchang* (618–907). S výjimkou jedenadvaceti let panování císařovny *Wu Ce-tchien*, která si vytvořila vlastní krátkodobou dynastii *Wu-čou* (684–705), vládlo sjednocené zemi 21 tchangských císařů, sídlících zpočátku v metropolitním městě (*ťing-š'*) Čchang-anu a později v tzv. „východním hlavním městě“ (*tung-tu*) *Luo-jangu*.

Za *Tchangů* se Čína ve všech ohledech stala nej-mocnějším a nejvýznamnějším státem v Asii a prakticky i v celém tehdejší světě. Především říše dosáhla nebyvalých rozměrů od *Mandžuska* až po *Kaspické moře*: byly poraženy východní a západní *turkicko-tatarské chanáty*, připojeno území dnešního *Mongolska* a *Sin-ťiang*, mnohé *středoasijské země* západně od *Tchien-šanu* uznávaly svou závislost na Číně. Byly také navázány těsné styky s *tibetskou říší Tchu-po* na západě, čímž *Tchangské impérium* sahalo až k hranicím *Indie*.

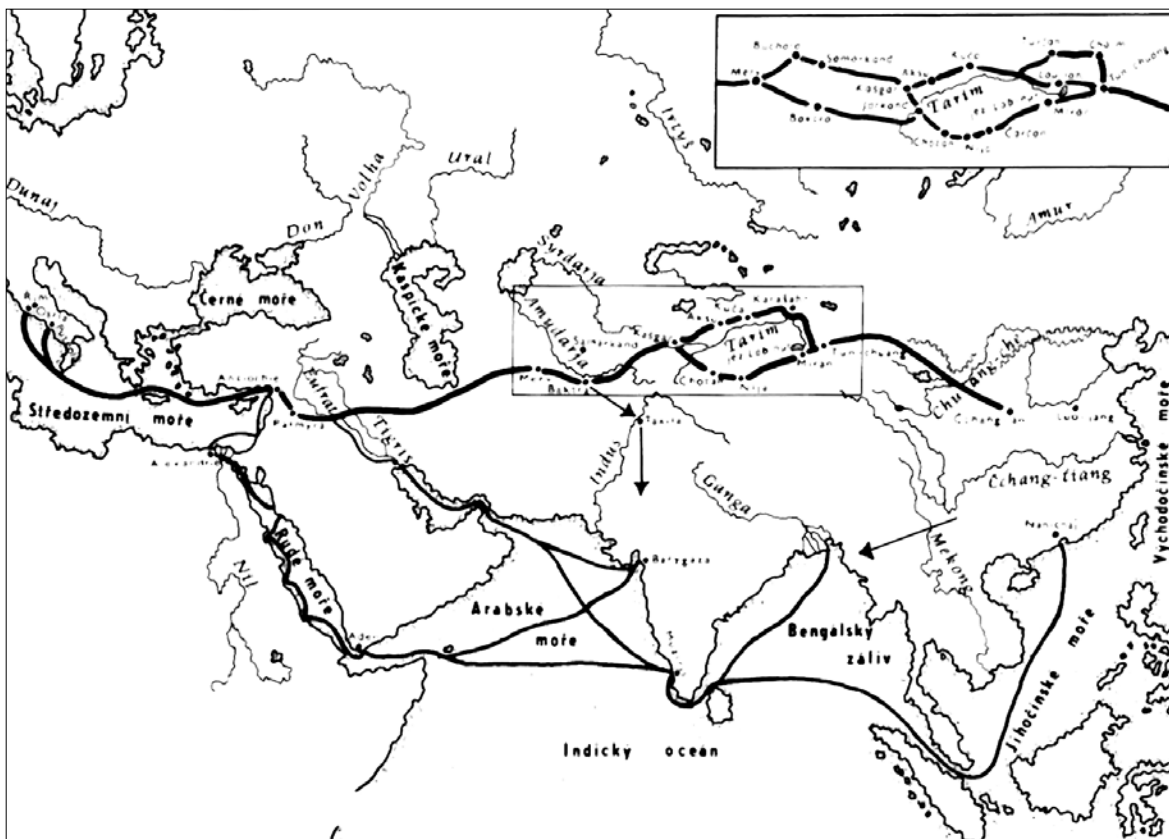
Z administrativního hlediska byla země rozdělena na deset velkých oblastí – provincií (*tao*), z nichž každá se dále dělila na řadu prefektur (*čou*) a újezdů (*sien*). Kromě civilních úřadů byli v provinciích i vojenští místodržící.

Za druhého tchangského císaře *Li Š'-mina* (627–641) byl dobudován také systém státní správy, převzatý od *Suejů* a spočívající na hierarchickém žebříčku hodností. Existovalo devět „vyšších“ (*čeng*) a „nižších“ (*cchung*)

hodnostních tříd (*pchin*) a 29 úřednických tříd. Proti minulým dobám mohl v *Tchangské říši* zaujímat jakoukoli hodnost každý, kdo úspěšně vykonal státní zkoušky.

Státní aparát se skládal ze tří nejvyšších kancléřství (*san šeng*) a šesti ministerstev (*liou pu*): 1. ministerstvo státní správy (*li pu*) dosazovalo a odvolávalo úředníky a organizovalo úřednické zkoušky; 2. ministerstvo daní (*chu pu*) provádělo sčítání lidu, vedlo evidenci daňových poplatníků a vybíralo daně; 3. ministerstvo obřadů (*li pu*; jiný znak *li*) bylo kompetentní pro otázky etiky, protokolu a obětí; 4. ministerstvo vojenství (*ping pu*) organizovalo výcvik vojska a obstarávalo výzbroj; 5. ministerstvo trestů (*sing pu*) řídilo soudy a věznice; 6. ministerstvo staveb (*kung pu*) zabezpečovalo práce na veřejných stavbách včetně obranných, vodohospodářských aj. Práci všech ústředních i místních úřadů a institucí kontroloval cenzorský úřad (*jü-š'-tchaj*).

Aby byl povzbuzen vnitřní obchod, bylo zrušeno na cestách mýto a byl upraven peněžní systém zavedením papírových peněz. V 8. století také neobyčejně vzkvétala města, v nichž se soustřeďovala řemesla a obchod. Městští řemeslníci vyráběli papír (vynalezený v Číně již ve starověku), cenné druhy hedvábných tkanin, kovové výrobky a přepychové předměty. Rozvíjela se polygrafie zavedením dřevotisku. Relativně velmi dokonalá byla stavba lodí. Pro válečné účely se začal používat střelný prach, rovněž vynalezený v Číně. Daleko za čínské hranice se vyvážely

50 „Hedvábné cesty“ (kolem roku 150 n. l.); představovaly dávné spojení mezi Čínou, zeměmi Střední Asie a Předního východu, po kterém se provozoval karavanní obchod; na intenzitě nabylo zvláště v období dynastie Tchang (618–907).

řemeslnické výrobky, ať již po souši po tzv. hedvábné cestě, vedoucí z Čchang-anu do Střední Asie a dále na západ, nebo po moři (obr. 50–52).

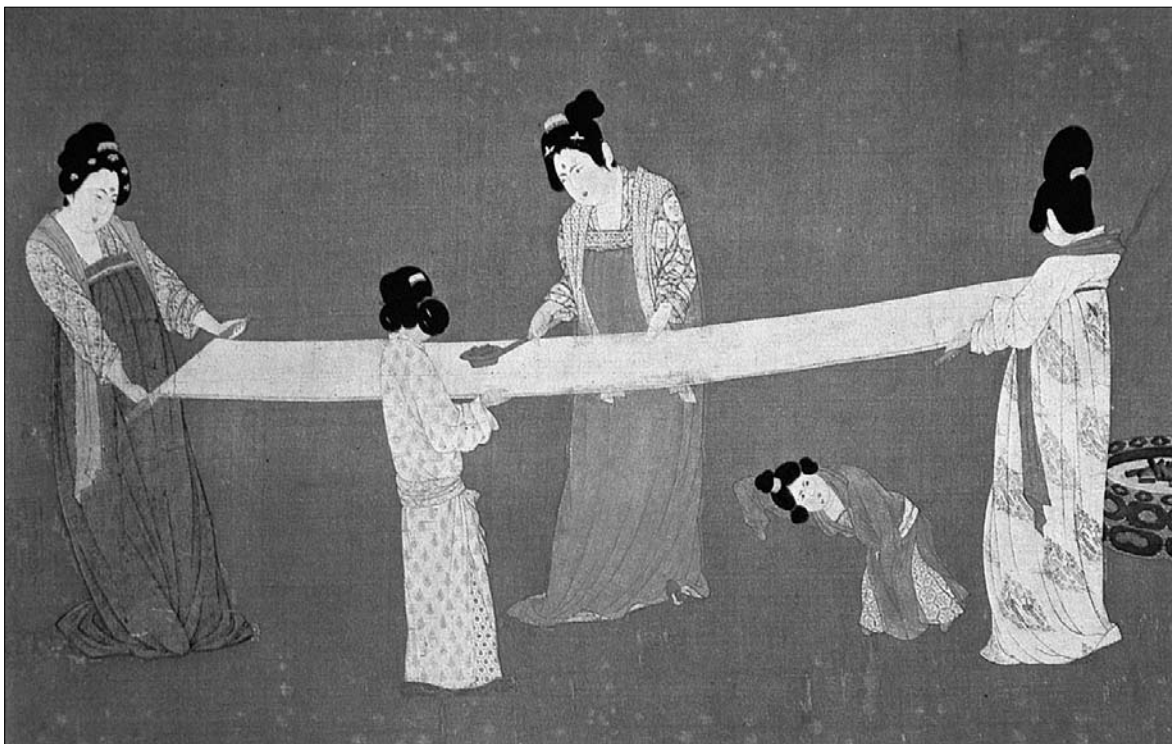
Za Tchangů dosáhli velkého bohatství a také politického vlivu buddhističtí mniši. O jejich náboženské horlivosti svědčí jednak pořizování překladů buddhistických textů ze sanskrtu do čínštiny, jednak odvážné cesty čínských buddhistů do Indie za poznáním Buddhova učení v jeho nezkažené podobě. Zcela mimořádného kulturně-historického významu je epochální cesta „knížete poutníků“, mnicha Sünan-canga do Indie, kterou navštívil po souši v obou směrech mezi roky 629–645. Jeho slavné *Zápisky o západních krajinách za Velkých Tchangů* (*Ta Tchang Si-jü ti*) tehdejšími lidem nesmírně rozšířily horizont poznatků o zemích Střední Asie, Afghánistánu a Indie. Jiným podobným cestovatelem byl mnich I-ting, navštívivší Indii a Sumatru mořskou cestou v letech 671–695. Rovněž

jeho cestovní zpráva je cennou výpovědí o náboženském životě v Indii.

Vedle buddhismu se v Číně v této době poprvé objevily i četné jiné náboženské nauky, přicházející vesměs ze Západu – zoroastrismus, nestorianismus, manicheismus a později i islám.

Říše Tchangů byla velkým kulturním a vzdělanecským střediskem, které svým významem daleko předčílo ostatní země. Čínskou kulturu reprezentovala například básnická díla básníků Li Poa (701–762), Tu Fua (712–770), Po Ťü-iho (772–846), Jüan Čena (779 až 831), prozaika Chan Jüho (768–824), malířů Li S'-süna (651–716), Wang Weje (699–759) a mnoha dalších.

Vnitřní stabilitou říše poprvé vážně otrásl povstání turkického generála An Lu-šana v roce 755, jemuž se podařilo vytlačit císaře Sünan-cunga (712–756) i s jeho milostnicí Jang Kuej-fej z Čchang-anu (tuto tragickou epizodu v dynastickém rodu Li zachytil básník Po Ťü-i ve své slavné básni „Píseň o věčném žalu“). Nedlouho nato v roce 763 hlavní město říše na patnáct dnů okupovala tibetská vojska a přinutila císaře k útěku. An Lu-šanovu vzpouru i tibetskou okupaci

51 Čang Süan, *Zpracování hedvábí*, 1. polovina 8. století, dynastie Tchang, detail, kopie připisovaná sungskému císaři Chuej-cungovi, tuš a barvy na hedvábí, 37x147 cm, uloženo: Boston Museum of Fine Arts, Massachusetts, USA.

Scéna zachycuje dvorní dámy při zpracování hedvábných látek. Výroba hedvábí, počínaje kmením bourců a konče tkaním a závěrečnou úpravou látek, byla tradičně ženskou prací, kterou vykonávaly i císařovny.

52 Portrét tchangského císaře Tchaj-cunga (627–649). Uloženo: The Metropolitan Museum of Art, New York, USA.

se Tchangům sice podařilo potlačit, ale tím vnitřní nepokoje neskončily a centralizovaný stát dále slábl a říše ztrácela svou moc. Na západě ji tísnili Středosijci, na severovýchodě útočily kmeny tunguzských Kitanů a na jihozápadě stát Nan-čao.

Jako už několikrát v minulosti (a také i v dobách pozdějších) to bylo vždy utiskované a nespokojené rolnictvo, vedené talentovanými vůdci, které rozhodlo o osudu dynastie. V roce 874 vypukla v Číně rolnická válka, vedená Wang Sien-č'em a po jeho smrti Chuang Čchaoem. Pod jeho vedením podnikli povstalci mohutné tažení na jih, roku 879 dobyli Kanton, odkud poté zamířili k řece Jang-c'-tiang a dál na sever, až v roce 880 obsadili „východní hlavní město“ Luo-jang. Císařský dvůr prchal, obyvatelstvo podporovalo povstalecké oddíly. Povstalci popravili členy císařského rodu a Chuang Čchao prohlásili císařem, jenž pak dva roky měl v rukou sídelní město Čchang-an. Monarchistickým silám se sice s pomocí najaté jízdy kočovných kmenů podařilo zanedlouho v roce 884 povstání potlačit (sám Chuang Čchao zahynul na Šan-tungu), avšak rolnické nepokoje pokračovaly sporadicky dál a pád dynastie v roce 907 se stal neodvratným.

*

Po pádu Tchangů se Čína na půl století znovu rozpadla na malé navzájem soupeřící feudální státečky a u moci se postupně vystřídalo pět rychle se střídajících dynastických rodů (období *Wu taj*, „Pět dynastií“, 907–960) – vesměs s předponou *Chou* (Pozdější): *Liangové* rodu Ču (907–923, v Luo-jangu a Kchaj-fengu), *Tchangové* rodu Li (923–936, ve Wej-čou, Tchaj-jüanu a Čen-čou), *Ťinové* rodu Š' (936–946), *Chanové* rodu Liou (947–950, v Pien-čou) a *Čouové* rodu Kao (951 až 960, v Pien-čou).

V téže době, kdy byl sever Číny pod Pěti dynastiemi zaměstnáván odrážením severních barbarských nájezdů, byla oblast ležící všeobecně podél řeky Jang-c'ťiang a jižně od ní třiasedmdesát let pod vládou deseti nezávislých režimů, známých v čínských

dějinách pod názvem Š' *kuo* („Deset států“, 907–979). Tyto „ministátečky“ nejsou však v ortodoxní čínské historiografii považovány za legitimní, a jejich vládnoucí rody tudíž nejsou ani počítány mezi oficiální dynastie. Byly to tyto státy: *Wu* rodu Jang (v Jang-čou a Chuaj-nanu), *Čchu* rodu Ma (v Čchang-ša), *Min* rodu Wang (v Čchang-luo a Fu-čou), *Wu-jüe* rodu Čchien (v Chang-čou), *Čchien* (Dřívější) *Šu* rodu Wang (v Čcheng-tu), *Chou* (Pozdější) *Šu* rodu Meng (v Čcheng-tu), *Nan* (Jižní) *Tchang* rodu Sü (v Ťin-lingu a Kuang-lingu), *Nan* (Jižní) *Chan* rodu Liou (v Kantonu), *Pej* (Severní) *Chan* rodu Liou (v Tchaj-jüanu) a *Nan* (Jižní) *Pching* rodu Kao (v Ťing-čou) (Chen 1964, Mackerras 1968, McMullen 1988, Pulleyblank 1955, Twitchett 1979, Xu Shu'an – Olivová 2000).

2.9. Dynastie Sung (960–1279)

Vnitřních bojů v říši v předchozím období využily kmeny tunguzských Kitanů (Čchi-tan) k nájezdům do severní Číny, kde si jejich rod Jie-lü dokonce

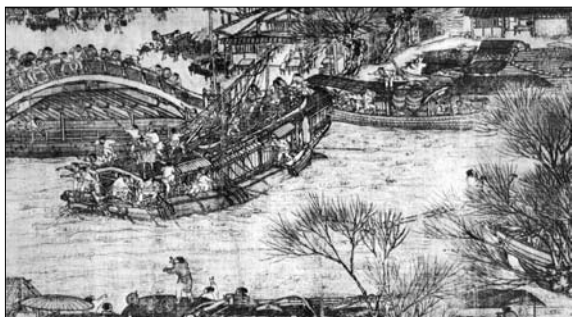
53 Wang An-š' (asi 1021–1086), sungský konfuciánský učenec, politik a sociální reformátor.

založil vlastní, značně sinizovaný stát *Liao* (907–1125), pokračující po jeho vyvrácení Džürdženy v roce 1125 a přemístění jeho zbytků dále na západ do Čínské Turkestánu pod názvem *Si* (Západní) *Liao* (též *Chej Čchi-tan* či *Kara Kitan*, „Černí Kitani“, 1124–1211). Sám stát *Si Liao* posléze podlehl náporu Mongolů.

Souběžně s Kitanskou říší fungoval v Ordosu a na území Vnitřního Mongolska rovněž značně sinizovaný tangutský stát *Si* (Západní) *Sia* (1038–1227), později vyvrácený Čingischánem a jeho vojsky.

Tím, kdo ukončil období rozpadu Číny za vlády Pěti dynastií a Deseti států a říši znovu sjednotil pod jednou vládou, byl vojenský velitel Čouské dynastie, poslední z Pěti dynastií, Čao Kchuan-žin (dynastický titul Tchaj-cu, 960–976). Ten založil novou dynastii *Sung* (960–1279). V první fázi své existence – *Pej* (Severní) *Sung* (960–1127) – byl hlavním městem říše Tung-ťing („Východní metropole“, dnešní Kchaj-feng) a u vlády se vystřídalo devět císařů. Ve druhé fázi – *Nan* (Jižní) *Sung* (1127–1279) – byl hlavním městem přímořský Lin-an (Chang-čou) a u vlády se vystřídalo rovněž devět císařů.

Ve snaze ukončit války se svými severními sousedy uzavřeli Sungové s Kitany v roce 1004 a 1042 mír a zavázali se odvádět jim tribut ve stříbrě a v hedvábí. Rovněž tak tangutské říši *Si Sia* odváděli každoroční daň v hedvábí, stříbrě a čaji. V Sungské Číně vyrostla tehdy velká a bohatá města Kchaj-feng při Žluté řece, Wu-čchang a Chan-kchou na Jang-c'ťiang, malebné Chang-čou,

54 Vodní transport hrál v období dynastie Sung zásadní roli. Detail ze svitku sunského malíře Čang Ce-tuana.

přímořské Čchüan-čou („Zaitun“ Marka Pola), Kanton a mnohá další. Vedl se čilý obchod se zeměmi jihovýchodní Asie a značně se rozšířilo užívání papírových peněz (rovněž čínský vynález) (obr. 53–54).

O řešení problémů v oblasti hospodářské, finanční a vojenské, které se mezitím nahromadily, se neúspěšně pokoušel přední tehdejší konfuciánský učenec Wang An-š' (asi 1021–1086). Jeho reformy, jedněmi napadané, jinými vychvalované jako primitivní forma „socialismu“, byly v roce 1076 odmítnuty, avšak po deseti letech se k nim tradicionalisté znovu vrátili.

Velkou bezprostřední hrozbou pro Sungy byli tunguzští Džürdženové, kočující na širých pláních severovýchodní Číny (Mandžuska). Ti byli původně vazaly kitanské říše Liao, avšak z jejich područí se vymanili a v roce 1115 si založili vlastní říši Ťin („Zlatá“, 1115–1234) s hlavním městem v Jen-ťingu (pozdější Peking). Džürdženi v roce 1127 obsadili sídelní město Kchaj-feng a vytlačili Sungy ze severní poloviny jejich říše na jih. Dělicí čarou mezi říšemi Ťin a Sung (od té doby nazývanou Jižní Sung) byla řeka Chuaj-che.

Mezitím pro všechny vyvstalo smrtelné nebezpečí ze strany vzrůstající se říše Mongolů, kteří si pod vedením Čingischána (1206–1227) a jeho nástupců postupně v Číně podrobili říše Západní Liao (1211), Západní Sia (1227), Ťin (1234) a nakonec i Jižní Sungy, se kterými Mongoli sváděli boje nepřetržitě od roku 1235, než se jim je podařilo úplně porazit v roce 1279. Na celém území Číny si pak založili vlastní mongolskou dynastii Ľüan (1271–1368) s prvním císařem Chubilajem (Kublajchán, 1260–1294). Tím se Čína stala součástí Mongolské veleříše, sahající až do Evropy.

55 S'-ma Kuang (1019–1086), sunský historik, autor *Zrcadla ku pomoci vládě* (*C'-č' tchung-fien*), zachycujícího dějiny Číny mezi roky 403 př. n. l. až 959 n. l. Hypotetický portrét z mingského vydání *Portrétů slavných osobností* (japonský reprint, 1651).

Jakkoli byli Sungové vystaveni trvalé hrozbě svých severních sousedů, přesto se jim dařilo vytvářet příznivé podmínky pro nebývalý rozvoj nejrůznějších manufaktur a obchodu. I přes určitou mocenskou slabost bylo sunské období dobou velkého kulturního rozkvětu. Malířství sunské epochy je dodnes pokládáno za jedno z nejlepších v Číně. Na poli literatury vynikli básníci Su Tung-pcho *alias* Su Š' (1036–1101), básnířka Li Čching-čao (1101–1141) a mnozí další. O univerzalistický pohled na výklad čínské historie se pokusil S'-ma Kuang (1019–1086) ve svém díle *Zrcadlo ku pomoci vládě* (*C'-č' tchung-fien*), zachycujícím dějiny Číny mezi roky 403 př. n. l. až 959 n. l. (obr. 55). Státní ideologie, konfucianismus, prodělal v této době zásadní změny, na kterých se podílel zejména filozof Ču Si (1130–1200). Celý tento myšlenkový systém se od tohoto období označuje jako neokonfucianismus.

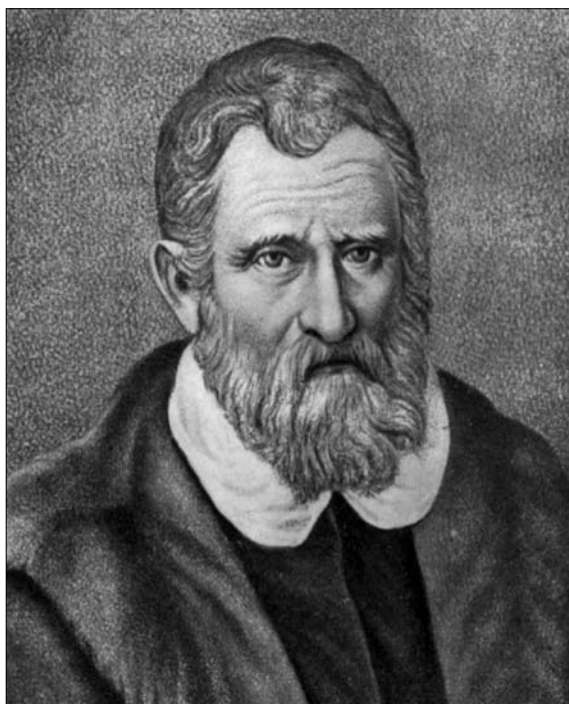
Rozvoj přírodních věd, zejména farmakologie a astronomie, jakož i některé technické vynálezy (například knihtisk z pohyblivých typů) svědčí o značné technické vyspělosti a vynalézavosti Číňanů (Ebrey 1984, Gernet 1962, Glahn 1996, Haeger 1975, Hrdličková – Hrdlička 1992, McKnight 1992, Lo 1987, Palát – Průšek 2001, Průšek 1940).

2.10. Dynastie Jüan (1271–1368)

Mongolský chán Chubilaj přijal titul jüanského císaře již v roce 1271, čili o osm let dříve, než definitivně padlo Chang-čou, hlavní město Jižních Sungů (1279) (obr. 56). Cizí dynastie nomádských Mongolů se musela

56 Chubilaj (Kublaj-chán, 1260–1294), zakladatel mongolské dynastie Jüan (1271–1368) v Číně.

57 Marco Polo (1254–1324), benátský kupec pobývající v Jüanské Číně mezi roky 1275 až 1291. Autor slavného cestopisu *Milión* na portrétu ze 17. století v římské galerii Badia.

poprvé potýkat s problémem správy a řízení hustě zalidněné země, výrazně orientované na usedlé zemědělství. Mongoli se proto při správě země opírali především o cizince (hlavně středoasijské muslimy), a od Číňanů si zachovávali odstup. Konfucianství, taoismus a buddhismus sice tolerovali, avšak obzvláštní přízni se u nich těšil tibetský buddhismus, islám a nestoriánské křesťanství.

Sjednocení země pod jednou vládou vedlo k obnovení a oživení obchodních a kulturních kontaktů mezi oblastmi čínského jihu a severu, které byly za dynastií Liao a Ťin dlouhou dobu přerušeny. Také došlo k protažení Velkého kanálu až k Chánbaligu („Chánovo město“; mongolský název Pekingu), odkud dynastie po smrti chána Chubilaje v osobách deseti krátkodobě vládnoucích císařů zemi spravovala.

Rozvoj kultury se dostal do zcela jiné roviny. Poněvadž byly odstraněny státní zkoušky a uplatnění literátů v byrokratickém systému bylo omezeno, byly opomíjeny dosavadní obvyklé klasické žánry a slovesní umělci věnovali teď pozornost tvorbě určené pro lid, především různým žánrům vyprávěčským, povídkám, románům a současně i tvorbě dramatické. Právě zpěvohry z jüanské doby patří k nejlepším v čínské historii vůbec. I malířství se těšilo rozkvětu, zvláště oblíbené bylo zobrazování koní (obr. 57–58).

Za Jüanů došlo také k prvním přímým kontaktům mezi Čínou a Západem. Čínu tehdy navštívili a v ní se jistý čas zdržovali benátská kupci Polové. Marco Polo pobýval v Číně sedmáct let (1275–1291) a ve svém cestopisu *Milión* zanechal jeden z prvních a zároveň nejlepších popisů Čínské říše a života jejího lidu.

58 Ni Can, malíř z doby Jüan (13.–14. století).

Stupňující se krutost mongolské administrativy v posledních desetiletích vlády Jüanů vyvolávala řadu lidových povstání, ve kterých se vedle obvyklého třídního charakteru objevoval i moment národnostního útisku. Na severu země byl velmi aktivní protimongolský tajný spolek Bílý lotos (*Paj-lien-tiao*), který ve

40. a 50. letech 14. století řídil protivládní akce oddílů Rudých turbanů (*Chung-tin*). Mezi vůdci povstaleckých oddílů nejvíce vynikl bývalý buddhistický novic Ču Jüan-čang, pozdější zakladatel a první císař domácí čínské dynastie *Ming* („Jasná“) (Gernet 1962, Langlois 1981, Palát – Průšek 2001).

2.11. Dynastie Ming (1368–1644)

Ču Jüan-čang (1368–1398) učinil hlavním městem říše Nanking na řece Jang-c' -ťiang (obr. 59) a teprve za druhého jeho nástupce, císaře Čcheng-cu, vládnoucího pod devízou Jung-le (1403–1424), se metropolí Číny stal Peking. Jung-le také založil vlastní slávu a velikost Mingské dynastie. Nastal nebývalý rozvoj manufaktur, svědčící o vysoké technické a technologické úrovni zejména tavení železa, výroby látek, porcelánu, lakového zboží, řezby ze slonoviny i dřeva ad. (obr. 60–62). Mocně se rozvinula stavba lodí, spojená s čínskými námořními výpravami do zemí jihovýchodní Asie, na Jávu a na Sumatru, do Indie a na Cejlon a dokonce až k břehům Arábie a Afriky, které mezi roky 1405 až 1433 podnikal odvážný admirál Čeng Che. Probíhala také rekonstrukce a dostavba Dlouhé zdi, mající chránit hlavní město před nájezdníky ze severu. V kulturní oblasti se pokračovalo v tvorbě určené pro lid, ať už šlo o oblíbené lidové romány či o díla dramatická, například Luo Kuan-čungův *Populární výklad Historie Tří říší*, Š' Naj-anův román *Příběhy jezerního břehu*, nebo Wu Čcheng-enovo *Vyprávění o cestě na západ*, zatímco tzv. vysoká literatura stagnovala a projevovala se nejlépe snad jen ve vytváření obrovských kompendií a děl encyklopedického charakteru, například *Velká Jungleova encyklopedie* (*Jung-le ta-tien*) aj.

Za Mingů došlo také k prvním těsnějším a početnějším stykům s Evropany, zvláště když v roce 1517 se poprvé u Kantonu objevily portugalské karavely. Na sklonku mingského období přicházeli do Číny ve větších počtech také evropští katoličtí misionáři, především jezuité (Ital Matteo Ricci, Němec Johann Adam Schall von Bell, Belgičan Ferdinand Verbiest a mnozí další), jimž umožňovalo styk s pevninou Macao, které se v roce 1520 stalo portugalskou kolonií.

Ve vnitřní správě se Mingové při výběru uchazečů o civilní službu na ústřední i místní úrovni vrátili k tradičnímu a osvědčenému zkouškovému systému, který byl za předchozí doby téměř zcela zapomenut.

V nově upravené podobě přetrvával pak tento systém až do počátku 20. století.

Posledních dvacet let éry dynastie Ming bylo poznamenáno vleklými válkami proti Mongolům na severu a Korejcům a Japoncům na východě. V roce 1618 zahájili útok na říši také mandžuské kmeny, sjednocené tou dobou pod vládou jejich vůdce Nurchačiho, který založil dynastii zprvu nazývanou *Ťin* („Zlatá“, 1616–1636) a v roce 1636 přejmenovanou na *Ta Čching* („Velká Čistá“). Mandžové se měli později po pádu Mingů ujmout vlády v celé zemi.

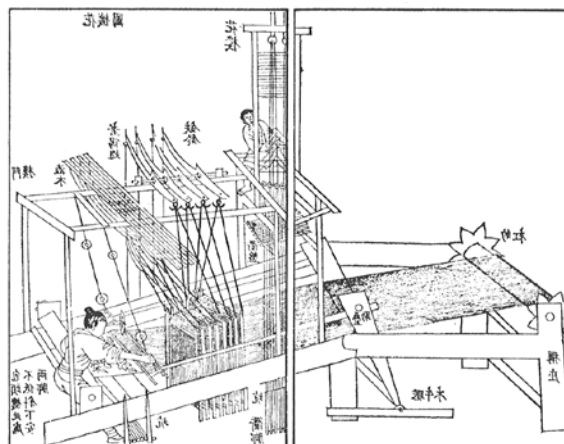
Celková společenská krize, živená obvyklými antagonismy mezi masami rolnictva a bohatými statkáři, spojenými co nejužěji s dvorem a s vysokou byrokracií, se nejvíce projevila ve velké rolnické válce, která

59 Ču Jüan-čang (1328–1398), zakladatel čínské dynastie Ming (1368 až 1644). Jako císař Tchaj-cu, panovník éry Chung-wu, vládl v Číně v letech 1368 až 1398. Portrét byl namalován kolem roku 1377.

60 Užití hrnčířského kruhu. Ilustrace z mingské encyklopedie čínského zemědělství a řemesel *Tchien-kung kchaj-wu* z roku 1637, jejímž autorem je Sung Jing-sing.

61 Užití tkalcovského stavu. Ilustrace z mingské encyklopedie čínského zemědělství a řemesel *Tchien-kung kchaj-wu* z roku 1637, jejímž autorem je Sung Jing-sing.

62 Vesnice Čen-šan v provincii Kuej-čou. Byla postavena v době dynastie Ming, dodnes se zachovala původní vstupní brána, opevnění, obydlí a ulice. Vesnice je zahrnuta do první skupiny ekologických muzeí pod širým nebem.

vypukla roku 1628 v severozápadních provinciích Šen-si a Kan-su. Jednotlivé oddíly povstalců se spojily a táhly na východ a postupně se k nim přidala celá severní Čína. Povstalci, vedení rolníkem Li C'-čchengem (asi 1605–1645), vstoupili nakonec v dubnu roku 1644 do Pekingu.

K pádu dynastie Ming došlo za tragických okolností: k boji proti povstalcům chtěl dvůr využít vojsk pod velením generála Wu San-kueje (1612–1678), dislokovaných na mandžuských hranicích při Dlouhé zdi. Generál však místo toho, aby střežil Čínu před vpá-

dem Mandžů, je do Číny vpustil pod příslibem jejich pomoci při potlačení povstalců. Mandžuoové však, jednou již v Peking, se na uvolněný trůn usadili a vyhlásili v zemi vlastní dynastii. Poslední mingský císař S'-cung (1628–1644) se na Uhelném pahorku v Peking, oběsil a generál Wu San-kuej se pro Číňany stal navždy symbolem nejčernější zrady (Bouillard 1931, Brook 1998, Geil 1909, Huang 1981, Jou Ťin 1980, Luo 1981, Olivová 2002, Waldron 1990).

2.12. Dynastie Čching (1644–1911)

Po pádu Mingů a nastolení mandžuské dynastie Čching pokračovala ještě ve sporadickém protimandžuském odboji na jihu Číny krátkodobá dynasti *Nan* (Jižní *Ming* (1645–1661) a konečné podrobení Číny Mandžuy si vyžádalo ještě několik desetiletí. Číňané, tj. Chanové, se s cizáckou vládou nikdy úplně nesmířili. V roce 1683 za pomoci Holanďanů definitivně padl stát mingského loajalisty Čeng Čcheng-kunga (Koxinga, 1624–1662), zahrnující provincie Fu-tien a ostrov Tchaj-wan (Formosa). Tím bylo opanování celé Číny Mandžuy dovršeno.

Mandžuoové odvozují svůj původ od tunguzských Džürdženů (v čínských pramenech nazývaných Nü-čen), kteří vedeni svým vůdcem Akutou rozdrtili moc Kitanů (stát Liao v severní Číně, 907–1125), které vyhnali daleko na západ, a vytvořili vlastní říši Ťin („Zlatá“, 1115–1234). Ta zabírala celý čínský severovýchod (pozdější Mandžusko), část Mongolska a oblasti střední Číny až po řeku Chuaj-che. Ťínská říše, která ukončila vládu dynastie Severních Sung (960–1127), se později sama stala obětí mongolského útoku. Rozprášená džürdženská plemena, odvislá nejprve od mongolské dynastie Jüan (1271–1368) a poté od čínské dynastie Ming (1368–1644), našla novou jednotu až v první polovině 17. století. Tehdy se pod Nurchačim (1583–1626) a jeho nástupcem Abachajem (1627–1643) zformoval na čínském severovýchodě silný mandžuský stát s politickým centrem v Mukdenu (dnešní Šen-jang). V upomínku na dávnou Džürdženskou říši si tento nový státní útvar zvolil název Ťin a teprve v roce 1636 přijal své pozdější jméno *Čching* („Čistá“). Po postupném rozšíření své moci na Mongolsko, Koreu a severní Čínu se Mandžuoové v roce 1644 zmocnili Pekinga a postupně ovládli i ostatní Čínu.

První císařové dynastie Čching obnovili moc Číny téměř v těch hranicích, jak tomu bylo za nejmocnější dynastie Tchang, tedy od Koreje až hluboko do střední Asie a od Mongolska až po Vietnam. Poprvé se také prosadila kontrola ústředí v těžko dostupném Tibetu.

Ve vnitřní správě země převzali Mandžuoové čínský systém, ponechávající si v rukou pouze vedoucí funkce ve státě. V důsledku toho, že sami převzali poměrně brzy v plném rozsahu čínskou kulturu, způsob jejich života i styl vlády byl prakticky naprosto čínský. Navíc se mnohdy chovali tradičněji a konzervativněji než samotní Chanové, připouštějící jen ortodoxní konfuciánské názory a bránící se šíření jakýchkoli nových

myšlenek. Proto jejich doba znamená značné utlumení tvůrčí činnosti, a naopak posílení činnosti sběratelské, historizující, bibliografické apod. Vedle čínštiny byla za oficiální jazyk prohlášena i mandžušтина.

V ohledu kulturním vydala čchingská epocha například Pchu Sung-lingovu (1640–1715) sbírku fantastických povídek *Podivuhodné příběhy ze studia Útulek* a dva vrcholné produkty čínského románu: Wu Ťing-c'ovu (1701–1754) *Neoficiální historii konfuciánů* a Cchao Süe-čchinův (1715–1764) román *Sen v červeném domě*. Z konce mandžuské doby pochází Liou Ovo (1857 až 1909) *Putování starého Chromce*.

V ohledu zahraniční politiky uzavřeli Mandžuoové v roce 1689 v Něrčinsku smlouvu s Rusy o hranicích a vzájemném obchodu. Za dlouhého panování císařů Kchang-siho (1662–1722), Jung-čenga (1723–1735) a Čchien-lunga (1736–1795) měli volný přístup do Číny a také ke dvoru četní katoličtí misionáři, mezi kterými bylo i osm jezuitů ze staré české řádové provincie (obr. 63).

63 Čchingský císař Čchien-lung (1736–1795), jeden z nejvýznamnějších panovníků čínské historie. Za dlouhého panování jeho samého i dvou předchůdců císařů Kchang-siho (1662–1722) a Jung-čenga (1723–1735) význam Číny nesmírně vzrostl; do země měli volný přístup a také ke dvoru četní katoličtí misionáři, mezi nimiž bylo i osm jezuitů ze staré české řádové provincie.

64 Pozůstatky bývalého císařského Letního paláce Jüan-ming-jüan v okolí Pekingu, zničeného cizími vojsky v polovině 19. století. Tato lokalita je od roku 1998 zapsána v Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO.

Podstatným zvratem ve vnitřním vývoji Číny byla až první konfrontace s mocí koloniální Anglie. Její dovoz z Číny, zahrnující především čaj, hedvábí a umělecké předměty, byl stále pasivní. I našli si angličtí obchodníci „zboží“, jímž začali podkopávat čínské hospodářství a zároveň i podřývat čínskou psychiku – byl to dovoz, a později i pašování, opia do Číny, čímž se platební bilance vzájemného anglicko-čínského obchodu výrazně změnila. Čína, aby tomu zabránila, sáhla k zoufalému pokusu – dala balíky s dováženým opiem v Kantonu spálit a obchodní styky s Anglií přerušila. A to zase bylo pro Anglii záminkou k vyhlášení tzv. 1. opiové války (1839–1842), prvního vojenského střetu mezi Čínou a evropskou mocností vůbec. Jak se dalo očekávat, Čína v tomto nerovném střetnutí podlehla a byla přinucena podepsat tzv. Nankingskou dohodu (29. 8. 1842), jíž se pro anglický obchod otvíralo pět jihočínských přístavů Kanton, Sia-men, Fu-čou, Ning-po a Šanghaj a anglickým majetkem se stal Hongkong.

Nespokojenost s výsledky prohrané opiové války se začala záhy projevovat v četných povstáních proti mandžuské feudální moci. Ta se stala předzvěstí velkého rolnického povstání Tchajpchingů (1851–1864), do jehož čela se postavil křesťansky orientovaný Chung Siou-čchüan (1814–1864). Povstalci si v provincii Kuang-si vyhlásili svůj stát *Tchaj-pching tchien-kuo* („Nebeská říše velké rovnosti“, 1851–1864). Ten však nakonec podlehl mandžuským armádám za vydatné pomoci evropských vojenských oddílů. Sám Chung Siou-čchüan v předtuše porážky spáchal v sídelním městě Nankingu sebevraždu. Zásah Evropanů byl určitým paradoxem, protože zhruba v téže době vedly Anglie spolu s Francií druhou (1856)

65 Cch'-si (1835–1908), císařovna-vdova z dynastie Čching, konzervativní panovnice vládoucí místo slabého císaře Kuang-sü (1875–1908).

a třetí (1860) opiovou válku proti Číně, tedy vlastně proti mandžuskému dvoru (obr. 64).

Tchajpchingské povstání představuje jistý předěl v dějinách Čchingů, za kterým už následoval jen jejich postupný a neodvratný pád. Protimandžuská povstání následovala jedno za druhým: povstání „Nosičů pochodní“ (*Nien-tün*) v provinciích Šan-tung a An-čuej v letech 1853–1868; povstání nechanského obyvatelstva v Jün-nanu na jihozápadě a v Šen-si a Kan-su na severozápadě v letech 1856–1877; povstání muslimských Dunganů a Ujgurů v Sin-ťiangy v letech 1862–1877 ad.

V druhé polovině 19. století ztratila Čína své dosavadní dependence v jihovýchodní Asii (Barma, Indochína) a koncem století se dokonce dostala do konfliktu s Japonskem (Čínsko-japonská válka, 1894–1895), v jehož důsledku přišla o ostrov Tchaj-wan a o své výlučné postavení v Koreji. Do imperialistického pronikání do Číny, tohoto „chorého muže Asie“, se postupně zapojilo Německo, které v roce 1897 obsadilo zátoku Ťiao-čou na Šantungském poloostrovu, a carské Rusko, které se v roce 1898 zmocnilo přístavu Port Artur a získalo řadu privilegií v severovýchodní Číně (Mandžusko). USA tehdy vyhlásily tzv. „politiku otevřených dveří“, která měla omezit dělení Číny na sféry zájmů a zajistit stejné možnosti pro všechny.

Pronikání mocností do Číny a stupňování čínské závislosti vzbuzovalo prudký odpor nejen čínského lidu, nýbrž postupně i samotného dvora a vedoucích vrstev. Císařovna vdova Cch'-si, která vládla v zemi v posledních desetiletích 19. století, byla příliš konzervativní, než aby přistoupila na jakékoli reformy, jež

66 Jüan Š'-kchaj (1859–1916), vysoký armádní činitel na sklonku Čchingů, který se spolu s císařovnou-vdovou Cch'-si podílel na potlačení reformních snah z „Období sta dní reforem“.

68 Aisin Gioro Pchu-i (1906–1967), v letech 1909–1911 byl jako Süan-tchung posledním císařem dynastie Čching i Podnebesí, v letech 1932–1945 byl formálním představitelem Mandžukua, státu založeného Japonci v severovýchodní Číně.

67 „Mramorová loď“ na hladině jezera v císařském letním sídle I-che-jüan (západně od Pekingů), kterou nechala čchingská císařovna-vdova Cch'-si (1835–1908) postavit z peněz, původně určených na výstavbu armády. Tato lokalita je od roku 1987 zapsána v Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO.

by mohly situaci v Číně změnit. V kruzích rostoucí čínské buržoazie, mezi liberálními statkáři a inteligencí se šířily ideje stojící v opozici k současnému

režimu. Nejvýznamnějšími ideology stoupců reforem byli Kchang Jou-wej (1858–1927) a Liang Čchi-čchao (1873–1921). Ti v roce 1898 získali dokonce na svou stranu císaře Kuang-sü (1875–1908) a zahájili tzv. „období sta dní reforem“ (11. června až 21. září). Dekrety z léta 1898 přinášely určité změny, pokud šlo o osvětu, o pomoc při rozvoji průmyslu a zemědě-

ství, vytvoření nové vojenské organizace aj. Ovšem císařovna vdova (regentka) za pomoci nejvýznamnějšího vojenského představitele té doby, Jüan Š'-kchaje (1859–1916), energicky tyto snahy potlačila, císaře prakticky uvěznila až do jeho smrti a vedoucí činitele reformního úsilí, pokud neutekli do ciziny, dala popravit (obr. 65–67).

Na přelomu století se zvedla nová vlna odporu proti pronikání cizinců. Lidové rolnické hnutí *I-che-čhüan* („Pěst ve jménu spravedlnosti a míru“; jeho symbolem byla zaťatá pěst, odtud také někdy název povstalců „boxeři“), později přejmenované na *I-che-tchuan* („Oddíly ve jménu spravedlnosti a míru“), bylo původně sice zaměřené proti mandžuské vládě, avšak později jí bylo obratně dirigované proti cizincům. Když povstalci v Pekingu obsadili diplomatickou čtvrt a zavraždili německého velvyslance, byl vyslán armádní expediční sbor osmi států – Anglie, USA, Japonska, Ruska, Francie, Německa, Rakouska-Uherska a Itálie, který povstání rázně potlačil.

Revoluční kvas však neochaboval, naopak byl stupňován novými názory, které čínští studenti přinášeli z ciziny. Do protimandžuského hnutí se tehdy zapojil i z Japonska se navrávší Sunjatsen (Sun I-sien,

1866–1925), který vytvořil i první moderní čínskou politickou stranu Tchung-meng-chuej („Spojenecká liga“), předchůdkyni budoucího Kuo-min-tangu („Národní strana“). Revoluční myšlenky pronikly i do nově organizované moderní armády a 10. října 1911 propukla ve Wu-čchangu v provincii Chu-pej revoluce, podle čínského jména dotyčného roku nazývaná Sinchajskou. Během krátké doby došlo dne 29. prosince 1911 k vyhlášení *Čínské republiky* (Čung-chua min-kuo) a k abdikaci mandžuské dynastie Čching (12. února 1912). Posledním představitelem dynastie Čching i posledním císařským vládcem Podnebesí byl nezletilý Aisin Gioro Pchu-i (Süan-tchung) (1906–1967), jenž posléze ještě zasáhl do čínských dějin, když byl v letech 1932–1945 formálním představitelem Mandžukua, státu založeného Japonci v severovýchodní Číně (obr. 68) (Aisin Gioro 1990, Bakešová 1992, Bouillard 1931, Fabricius 1971, Fairbank 1978, Fass 1960, Fu Luo-shu 1966, Geguin – Morel 1997, Hucker 1985, Chesneaux 1976, Ch'ü T'ung-tsu 1962, Kara-Murza 1953, Kolmaš 1967, 1994, 2002, Korsakov 1901, b. d., Kubešová 1969, Lattimore 1962b, Liščák 2003, Mayers 1897, Naquin 1987, Slavíček 1995, Spence 1990).

2.13. Čínská republika (1912–1949)

Pádem dynastie Čching skončilo v Číně více než dvoutisícileté období monarchických vlád domácích, případně cizích dynastií. Vyhlášení republikánského režimu, vůbec prvního v Asii, nakrátko v čele s dočasným prezidentem Sunjatsenem (1. 1.–1. 4. 1912), znamenalo však střet teoretických představ o zřízení nového státu a jeho přizpůsobení se ostatnímu světu s tvrdou realitou čínských tradic a poměrů (obr. 69). Sám Sunjatsen se proto musel vzdát své funkce ve prospěch představitele armády Jüan Š'-kchaje, aspirujícího na císařský trůn.

Od roku 1917 se Čína zúčastnila 1. světové války na straně Dohody, aniž by vážně zasáhla do vojenských akcí. Japonsko, rovněž v té době spojenec Dohody, využívši slabosti Číny a tamních neurovaných poměrů, hned na začátku války obsadilo německé državy na Šan-tungu, aniž je hodlalo po ukončení války Číně vrátit. Zprávy o tom, že na Mírové konferenci ve Versailles se Japonsku přiznala všechna práva na čínském území, jež si až dosud osvojovalo poražené

Německo, se setkaly v Pekingu s bouřlivým odporem. Ten vyústil v tzv. Hnutí 4. května (Wu-s' jün-tung). Dalším významným momentem tohoto období bylo založení Komunistické strany Číny (Čung-kuo kung-čchan-tang) 1. července roku 1921.

S některými principy komunistického učení se velmi sblížoval i Sunjatsen, tehdejší prezident revoluční vlády v Kantonu (1921–1925), a jejich zásadám připodobňoval i některé principy ideologie své strany Kuo-min-tang (založena koncem roku 1911). Jeho nástupcem ve vedení strany a jejích vojenských sil se stal Čankajšek (Čiang Čie-š', 1887–1975), který v červenci roku 1926 zahájil sjednocovací Severní pochod kantonské revoluční armády. Tě se podařilo do počátku roku 1927 dostat do rukou prakticky celou jižní Čínu až po Jang-c'-ťiang. V dubnu téhož roku se Čankajšek postavil proti svému dosavadnímu společní, Komunistické straně Číny, a v Šanghaji provedl puč, po kterém brutálně zlikvidoval nejen organizace komunistické strany, nýbrž i levicové křídlo Kuo-min-

69 Sunjatsen (Sun I-sien, Sun Čung-šan, 1866–1925), tvůrce první moderní čínské politické strany Tchung-meng-chuej (Spojenecká liga), předchůdkyně pozdějšího Kuo-min-tangu. První prozatímní prezident Čínské republiky (1. 1. – 1. 4. 1912) a pozdější prezident revoluční vlády v Kantonu (1921–1925).

-tangu. Zbylé síly KS Číny, vedené Mao Ce-tungem (1893–1976), Ču Tem (1886–1976) a dalšími, se po neúspěšném povstání v Nan-čchangu (1. srpna 1927; toto datum se dnes připomíná jako den zrodu Čínské lidově osvobozené armády) a po porážce Kantonské komuny (11.–13. prosince 1927) uchýlili do horských oblastí v jižní Číně kolem Ťing-kang-šanu (obr. 70).

Čankajšek nakonec po dohodě s místními „válečnými pány“ (warlords) sjednotil celou Čínu pod svrchovanou vládou Kuo-min-tangu (1928–1949). Tato vláda v letech 1930–1934 vedla pět vyhlazovacích výprav proti tzv. sovětským oblastem v jižní a západní Číně, které byly ovládány komunisty, než přinutila jejich vojenské oddíly k přesunu do severozápadní Číny (tzv. Dlouhý pochod, říjen 1934 až říjen 1935), kde se jejich novým opěrným bodem na dalších více než deset roků stal Jen-an v provincii Šen-si.

Po japonském vpádu do Mandžuska (18. září 1931) a obsazení provincie Džehol (březen 1933) byla útokem na Lu-kou-čchiao (Most Marka Pola) poblíž

70 Mao Ce-tung (1893–1976), vůdce Komunistické strany Číny, zakladatel Čínské lidové republiky a její předseda v letech 1949–1976.

Pekingu dne 7. července 1937 rozpoutána Japonsko-čínská válka, skončivší až totální porážkou Japonců 2. září 1945.

Po kapitulaci Japonska se zprvu zdálo, že bude možno obnovit koalici mezi Kuo-min-tangem a komunisty a vytvořit předpoklady pro postupnou realizaci reformních opatření v zemi. Ovšem velmi brzy se ukázalo, že rozpory jsou příliš hluboké, než aby je bylo možno překlenout i jednáním na nejvyšší úrovni mezi Mao Ce-tungem a Čankajškem v Čchung-čchingu na podzim roku 1945.

V červenci 1946 Čankajšek, důkladně vyzbrojený přebytky americké vojenské výzbroje a s oddíly reorganizovanými a cvičenými teď americkými vojenskými instruktory, přešel nyní k frontálnímu útoku na oblasti, které byly v držení revolučních sil. Jeho převaha byla zpočátku taková, že postupně obsadil nemalou část těchto oblastí a pronikl daleko na severovýchod. Lidové revoluční síly se proto stáhly až na nejzazší sever země a teprve po konsolidaci svých armád a koordinaci všech akcí s široce rozvětveným partyzánským hnutím v týlu nepřítel přešly v červenci roku 1947 do protiútoků.

71 Brána nebeského klidu (Tchien-an-men) v Pekingu s portrétem Mao Ce-tunga, který z jejího ochozu 1. října 1949 vyhlásil založení Čínské lidové republiky. Čínský nápis praví: „Ať žije velká jednota lidu světa!“

V mohutných obkličujících manévrech revoluční síly osvobodily do podzimu roku 1948 celý severovýchod a pronikly do severní Číny. V zimních měsících pak v několika rozhodujících bitvách zničily hlavní kuomintangské síly v oblasti Velké čínské nížiny, obsadily všechna významná města severní Číny včetně Pekingu a přemístily svou hlavní údernou sílu až k Jang-c'-ťiang. Čankajšek se sice pokoušel vyjednáváním oddálit svůj pád, ovšem v této době byl již jeho osud zpečetěn. V dubnu 1949 překročila Čínská lidové osvobozené armády Jang-c'-ťiang, zmocnila se Nankingu a mohutnými proudy pronikala do jižní Číny. Tak

byly během několika měsíců zbytky kuomintangských vojsk zlikvidovány, nebo samy přešly na stranu Lidově osvobozené armády. V září roku 1949 byla tak, až na malé výjimky, v rukou revolučních sil prakticky celá čínská pevnina (jednou z těchto výjimek byl Tibet) a Čankajšek se zbytkem svých armád a svého vládního aparátu uprchl na ostrov Tchaj-wan.

Vojenské vítězství umožnilo i zrychlení akcí politických, a proto už v září proběhlo v Pekingu první zasedání Čínské lidové politické poradního shromáždění za účasti více než 600 delegátů, zastupujících nejrozličnější vrstvy všeho čínskému lidu – dělníky, rolníky, národní buržoazii, Komunistickou stranu Číny i všechny ostatní demokratické strany a skupiny, veřejné organizace, Lidově osvobozenou armádu, různé nechanské menšinové národy a národnosti, Číňany žijící v zahraničí atd. Toto shromáždění projednalo a také zvolilo Ústřední lidovou vládu (Čung-ťang žen-min čeng-fu). Těmito politickými akcemi byla dovršena dlouhá desetiletí revolučních bojů a na masovém shromáždění na pekingském náměstí Tchien-an-men („Brána nebeského klidu“) byla 1. října 1949 slavnostně vyhlášena *Čínská lidová republika* (Čung-čua žen-min kung-che-kuo) (obr. 71) (Bakešová 2001, Erenburg 1952, Fass 1966, 1967, 1968, Forman 1949, Chesneaux 1977, Jensen 1950, Kisch 1954, Kubešová 1969, Lin Jü-tchang 1948, Mackerras 1995, Payne 1948, Průšek 1949, Stein 1948).

2.14. Čínská lidová republika (1949–)

Vznik Čínské lidové republiky (ČLR) znamenal počátek kvalitativně nové éry v dějinách Číny. Byl vytvořen nový typ státu opírající se o demokratickou diktaturu lidu jako jednu z forem diktatury proletariátu. Nemenší význam měl vznik ČLR i v oblasti mezinárodní.

Nejdříve však bylo nutno dokončit sjednocení země a likvidaci zbývajících pozic Kuo-min-tangu a sil s ním sympatizujících. Tibetským tažením bylo umožněno podepsání dohody mezi ústřední vládou v Pekingu a místní vládou ve Lhase o „podmínkách mírového osvobození Tibetu“ (23. května 1951), přiznávající Tibetu vnitřní autonomii. Nezapojen do struktury ČLR zůstal pouze (a dosud zůstává) ostrov Tchaj-wan. Dne 31. prosince 1952 předala sovětská vláda vládě ČLR čínskou Čchangčchunskou železnici a přístavy Port Artur a Dalnij (tyto v souvislosti

s vypuknutím korejské války 25. června 1950 předány až na podzim 1954) v Mandžusku, do té doby po desítky let v držení a pod správou carského Ruska a později Sovětského svazu (obr. 72).

Bezodkladně bylo třeba přejít k plnění mírových úkolů hospodářské výstavby a k uskutečňování základních demokratických reforem – a to v nesmírně komplikovaných podmínkách obrovské a přitom hospodářsky zaostalé země. Především byla na čínském venkově provedena pozemková reforma a s ní spojená likvidace moci statkářů na čínské vesnici; upevnění lidové moci na všech úrovních správního aparátu; zajištění obranyschopnosti země; v průmyslu, obchodu a peněžnictví zkonfiskování zahraničního kapitálu; nalezení vhodné formy spolupráce s národní buržoazií podporou jejího soukromého podnikání;

72 Předseda Ústřední lidové vlády Mao Ce-tung vyhláší 1. října 1949 na náměstí Tchien-an-men v Pekingu založení Čínské lidové republiky.

v oblasti školství likvidace negramotnosti; postupné zrovnoprávnění žen, až dosud z veřejného života prakticky úplně vyloučených. Zejména provádění pozemkové reformy, jež měla vedle obrovského ekonomického významu také nesmírný význam politický, bylo tím nejdůležitějším opatřením, které získalo pro podporu nového režimu široké rolnické masy.

Důležitou politickou zbraní v prvním období po roce 1949, a to jak při potlačování zbytků „reakčních“ sil, tak i při zajišťování hladkého chodu čínské ekonomiky a správního aparátu, byla častá „masová hnutí“ (*čchün-čung jün-tung*) či kampaně, dokonale organizované a soustřeďující pozornost všeho lidu na řešení určitého konkrétního problému. Hnutí či kampaně se v počátečních desetiletích existence ČLR staly v zemi jedním z nejvýznamnějších a nejtypičtějších jevů. Bylo to například hnutí *san-fan* („proti třem zlům“, totiž korupci, plýtvání a byrokratismu) ve straně, masových organizacích a armádě, nebo *wu-fan* („proti pěti zlům“, totiž proti podplácení státních zaměstnanců, daňovým podvodům, rozkrádání státního majetku, narušování státních dodávek a zneužívání státních hospodářských informací k soukromým spekulacím) u buržoazie, obě hnutí uvedená v život koncem roku 1951. Jejich cílem bylo jednak zabránit některým nepořádkům v ekonomické oblasti, jednak být mementem těm bývalým revolucionářům, kteří nyní v odpovědných funkcích někdy až příliš snadno přejímali byrokratické a přezíravé manýry starých mandarínů.

Další významnou vnitropolitickou akcí v tomto období byla rozsáhlá prověrka v řadách členů vládnoucí Komunistické strany Číny. Tato prověrka měla značný význam, protože počet členů strany stoupl od

73 Teng Siao-pching (1904–1997), dlouholetý generální tajemník Ústředního výboru Komunistické strany Číny, hlavní architekt politických a ekonomických přeměn v ČLR v 80. a 90. letech 20. století.

konce 2. světové války do roku 1952 pětkrát, a znamenal tak značné rozmělnění původního, poměrně úzkého jádra starých revolučních kádru.

V souvislosti s volebními přípravami bylo v roce 1953 provedeno první sčítání lidu. K 30. červnu 1953 žilo podle něho v Číně na 590 milionů obyvatel a spolu se započítanými 7 miliony Číňanů na Tchaj-wanu a 11 miliony Číňanů žijících v zahraničí to bylo dohromady téměř 608 milionů. V roce 1954 se konaly první všeobecné volby do zastupitelských orgánů všech stupňů, bylo vytvořeno Všečínské shromáždění lidových zástupců (parlament) a přijata první Ústava ČLR. Na tomto zasedání byla též zřízena funkce předsedy ČLR, kterou zaujal Mao Ce-tung, stojící v čele revolučního hnutí v Číně od dvacátých let a zastávající prozatímní funkce nejvyššího představitele státu již od 1. října 1949. Na ostatních vedoucích funkcích se objevili jeho nejbližší spolupracovníci Liou Šao-čchi (1898–1969) jakožto předseda parlamentu a Čou En-laj (1898–1976) jakožto předseda Státní rady (vlády).

Generální linie KS Číny pro přechodné období socialistické industrializace a budování socialismu z roku 1953 byla v roce 1955 radikálně pozměněna a termíny jejího plnění zkráceny: v zemědělství došlo k zakládání zemědělských výrobních družstev

a ke kolektivizaci čínského zemědělství; v průmyslu a obchodu se urychleně vytvářela družstva řemeslníků; a počátkem roku 1956 byly prakticky všechny soukromé podniky převedeny na podniky smíšené, tj. státně-soukromé, v nichž byl veškerý kapitál bývalých soukromých majitelů převzat státem s tím, že sice zůstával i nadále jejich vlastnictvím, že ovšem k němu ztratili právo dispoziční a mohli z něho dostávat pouze pevný úrok. Analogicky se postupovalo i v obchodním podnikání a v bankovníctví. V roce 1956 byla tak prakticky socialistická revoluce v oblasti vlastnictví výrobních prostředků pokojnou cestou dokončena. Začala být široce propagována zásada pracovat „více, rychleji, lépe a hospodárněji“ (*tuo kchuaaj chao šeng*).

Velkou pomocí při industrializaci země byla těsná spolupráce se Sovětským svazem a ostatními tehdejšími lidově demokratickými zeměmi, soustřeďující se nejdříve na dodávky investičních celků pro těžký průmysl, hutě, strojírenství, chemický průmysl atd. Nedílnou součástí této pomoci bylo i vysílání sovětských (a také například československých) expertů, kteří zajišťovali nejen výstavbu a montáž, nýbrž i zaškolování čínských pracovníků. A patří sem také tisíce čínských pracovníků, kteří si svou kvalifikaci získávali nebo zvyšovali na učilištích a pracovištích v evropských socialistických zemích.

Zbytek 50. let a celá dvě následující desetiletí byla ve znamení značně hektického politického dění, nejruznějších kampaní a četných personálních změn v čínském vedení.

Počátkem roku 1956 byla na ideologické frontě vyhlášena výzva čínské inteligenci, údajně na veřejnosti nijak aktivně nevystupující, aby se co nejintenzivněji podílela na budování země a na veřejném životě vůbec. Vyvrcholením těchto snah bylo v polovině roku 1956 vyhlášení tzv. politiky „sta škol a sta květů“ (*paj chua čchi-fang, paj tia čeng-ming*). Podle záměru jejích iniciátorů měla přispět k rozkvětu umění a k pokroku vědy, aby se volně rozvíjely různé umělecké formy a styly a aby spolu soupeřily různé vědecké a myšlenkové školy. Na VIII. sjezdu KS Číny (září 1956) bylo konstatováno, že v Číně byla úspěšně dovršena demokratická a socialistická revoluce a že hlavní boj s nepřáteli socialismu se přesouvá z oblasti ekonomické do oblasti ideologické a bude se odehrávat v rámci soupeření „sta škol“. Předsedou ÚV KS Číny zůstal Mao Ce-tung, jeho náměstky byli zvoleni Liou Šao-čchi, Čou En-laj, Ču Te a Čchen Jün (1905–1995), generálním tajemníkem ÚV Teng Siao-pching (1904–1997) (obr. 73).

Po teoretickém projevu Mao Ce-tunga „O správném řešení rozporů uvnitř lidu“ bylo od dubna 1957 zahájeno „hnutí za nápravu stylu práce“ (*čeng-feng jün-tung*), spojované s požadavkem, aby vedoucí pracovníci věnovali část doby fyzické práci, která měla sloužit k jejich „převychování prací“ (*lao-tung kaj-cao*). Od poloviny toho roku probíhalo hnutí proti „pravičákům“ (*jou-pchaj fen-c'*), za které byli považováni prakticky všichni, kdo v předchozích měsících v duchu soupeření „sta škol“ vystupovali s příliš radikálními kritickými připomínkami. Proti nim byla proto zaměřena kritika širokých mas, objevující se na „plakátech či v novinách psaných velkými znaky“ (*ta-c'-pao*). Propagační hesla „východní vítr převládá nad větrem západním“ (*tung-feng ja-tao si-feng*) bylo naznačováno, že centrum mezinárodního revolučního hnutí se přenáší do Pekingu.

Od roku 1958 byla vyzvedávána potřeba urychlených temp výstavby socialismu – opět formou masových hnutí. V důsledku toho byl vyhlášen tzv. „velký skok vpřed“ (*ta-jao-ťin*), znamenající extrémní zatížení čínského hospodářství, jakož i fyzických a psychických sil všeho čínského lidu: v miniaturních vysokých pecích se tavilo, ovšemže nekvalitně, železo a ocel; od srpna toho roku byly na vesnicích překotně zakládány „lidové komuny“ (*žen-min kung-še*), sdružující jak výrobu zemědělskou a průmyslovou, tak i obchod, školskou výchovu a státní správu ve svém obvodu. „Komunizace“ čínského venkova se záhy ukázala zhoubnou, neboť vedla k poklesu zemědělské výroby, k nezájmu lidí o účast na práci v komunách atd. „Velký skok“ a hnutí, která ho provázela, byly vystaveny rostoucí kritice a ta vedla až k tomu, že hlavní strůjce „velkého skoku“, Mao Ce-tung, se vzdal funkce předsedy ČLR (s odůvodněním, že se soustředí na teoretickou práci). Ve funkci předsedy ho v roce 1959 vystřídal Liou Šao-čchi a „velký skok“, který rozvrátil čínskou ekonomiku, byl po kritice odvolán.

V roce 1959 došlo ve Lhase k ozbrojenému povstání a 14. dalajlama uprchl z Tibetu. Státní rada ČLR tehdy místní tibetskou vládu rozpustila a její pravomocí převzal Přípravný výbor Tibetské autonomní oblasti. Zanedlouho nato došlo ke srážkám v čínsko-indickém pohraničí, vedoucím v roce 1962 až k otevřené válce.

Rok 1960 se vyznačoval zvýšenou zahraničněpolitickou aktivitou čínského vedení (smlouvy a dohody s Barmou, Nepálem, Mongolskem a některými africkými státy). Ve vztazích se SSSR došlo naproti tomu k výraznému ochlazení (odvolání sovětských expertů,

kterých v té době pracovalo v Číně asi 1 600). V provincii toho roku byl v Číně zaveden přidělový systém na potraviny, bavlněné a vlněné látky a na obuv. Sklizeň obilí za rok 1960 poklesla – přes výrazný nárůst obyvatelstva – na úroveň roku 1954. V letech 1960–1961 vypukl v celé Číně hlad.

V srpnu 1962 byla zveřejněna Liou Šao-čchiho práce „Jak se stát dobrým komunistou“, napsaná už v roce 1939, poprvé zastřeně kritizující Mao Ce-tungův subjektivismus.

Léta 1963–1965 byla nadále ve znamení široké zahraničněpolitické aktivity čínské vlády: s Pákistánem podepsána dohoda o hranicích (březen 1963); návštěva čínské obchodní delegace v západoevropských zemích (březen až květen); cesta předsedy ČLR do Indonésie, Barmy, Kambodže a Vietnamu (duben až květen); jednání v Moskvě o čínsko-sovětských vztazích (červenec); dohoda o hranicích s Afghánistánem (listopad) a především velké Čou En-lajovo turné po Africe (prosinec 1963 až únor 1964) atd. V lednu 1964 navázala ČLR diplomatické styky s Francií a došlo k některým konzultacím o upřesnění sovětsko-čínských hranic. V tomto roce byla také vydána pověstná „rudá knížka“ – sbírka Mao Ce-tungových citátů s předmluvou ministra obrany maršála Lin Piaa (1907–1971), původně určená pro armádu (v roce 1966 se začala rozšiřovat po celé zemi, kde do roku 1968 dosáhla nákladu 740 milionů výtisků; po Lin Piaově pádu byla v listopadu 1971 stažena z oběhu).

Předejít k následující neslavně proslulé „velké proletářské kulturní revoluci“ (*wu-čchan-ťie-ťi wen-chua ta ke-ming*) byla Mao Ce-tungem vyvolaná kampaň proti dramatikovi Wu Chanovi (1909–1969), autorovi historické hry *Chaj Žuej sesazen z úřadu*, v níž Mao spatřoval útok proti sobě. Období „kulturní revoluce“ (1966–1976) bylo spojeno s nebývalým kultem Maovy osobnosti a s nemilosrdnou kritikou kulturních pracovníků. Bylo oslabeno národní hospodářství a promarněny obrovské materiální a finanční prostředky, dezorganizována doprava a obrovské škody způsobeny rozvoji vědy, školství a kultury. Oběťmi bezuzdného řádění politicky nezkušené mládeže, vytvářející úderné oddíly „rudých gardistů“ (*chung-wej-ping*) a „rebelů“ (*cao-fan*), vydávaných za hlavní strážce čínské revoluce, se staly statisíce nevinných lidí. Celá země se na dlouhou dobu octla v nepředstavitelném chaosu, nebylo jasné, kdo a kde vlastně drží moc, a tak musela být nakonec vyzvána armáda k obnovení pořádku.

V červenci 1971 dojednával v Pekingu poradce amerického prezidenta pro otázky národní bezpečnosti Henry Kissinger s Čou En-lajem podmínky pro chystanou návštěvu prezidenta USA Richarda M. Nixonova v Číně. Ta se uskutečnila v únoru roku 1972.

Při stárnoucím Mao Ce-tungovi se hlavní osobou na rozbourané čínské politické scéně načas stal jím vyhlášený následník maršál Lin Piao. Ovšem tento tolik vychvalovaný „blízký spolubojovník a pokračovatel předsedy Maa“ se nerozpakoval v září 1971 uskutečnit puč. Byl však odhalen a na útěku ze země zahynul při zřícení jeho letadla nad Mongolskem (12. září).

Po pádu Lin Piaa se v letech 1974–1975 rozpoutala široká ideově politická kampaň „Kritiky Lin Piaa a kritiky Konfucia“ (*Pchi Lin pchi Kchung*), pochvalně hodnotící císaře Čchin Š' chuang-tiho (221–210 př. n. l.), který proslul pálením knih a pohřbíváním učenců zaživa. Rovněž opěvována byla starověká „škola legistů“ (*fa-ťia*), která požadovala slepou podřízenost vládců. Ve skutečnosti byla kampaň namířena proti reálnějším a pragmatictějším politikům z okolí premiéra Čou En-laje. Útoků skupiny kolem Mao Ce-tungovy ženy Ťiang Čching nezůstal ušetřen ani Čouův náměstek Teng Siao-pching (srpen 1975). Rok 1975 však přinesl Teng Siao-pchingovi i rehabilitaci, když byl zvolen jedním z náměstků předsedy Ústředního výboru Komunistické strany Číny a členem jeho politbyra a jmenován náčelníkem Generálního štábu čínské armády.

Rok 1976 byl poznamenán úmrtími tří nejčelnějších představitelů lidové Číny – premiéra Čou En-laje (zemřel 8. ledna; od roku 1972 byl ze zdravotních důvodů mimo praktickou politiku a zastupoval ho jeho švagr Teng Siao-pching); legendárního „vrchního velitele“ (*cung-s'-ling*) z dob osvobozovacích bojů maršála Ču Te (zemřel 6. července); a po zlověstném katastrofickém zemětřesení v oblasti Tchang-šanu poblíž Pekingu (28. července) i samotného zakladatele a prvního předsedy ČLR Mao Ce-tunga (zemřel 9. září).

Úřadujícím předsedou vlády byl po Čou En-lajově smrti překvapivě jmenován – prý „na návrh předsedy Maa“ – dosavadní ministr veřejné bezpečnosti Chua Kuo-feng (1920–1989), zatímco Teng Siao-pching, označovaný tehdy za „nejvyšší osobnost ve straně krácející kapitalistickou cestou“ a stále terč útoků svých protivníků, byl znovu zbaven všech stranických a státních funkcí (7. dubna 1976).

Po Maově smrti propukl naplno ostrý mocenský boj, který se v různých podobách projevoval již řadu

74 Prezident Čínské lidové republiky Ťiang Ce-min a prezident Spojených států amerických George W. Bush při setkání u příležitosti zasedání představitelů zemí APEC (Organizace asijsko-pacifické ekonomické spolupráce) v říjnu 2001 v Šanghaji.

75 Prezident Čínské lidové republiky Chu Ťin-tchao (narozen 1942), zvolený v březnu 2003 na zasedání Všečínského shromáždění lidových zástupců, s Ťiang Ce-minem, předsedou Ústřední vojenské komise.

let. Maova vdova Ťiang Čching, místopředseda ÚV KS Číny Wang Chung-wen, člen Stálého výboru politbyra ÚV strany a místopředseda vlády Čang Čchun-čhiao a Mao Ce-tungův zeť Jao Wen-jüan, dohromady označovaní jako „banda či gang čtyř“ (*s'žen-pang*), byli zatčeni a obviněni ze zločinů spáchaných v předchozím ultralevičáckém období a z pokusu o státní převrat. Dne 7. října 1976 se Ústřední výbor strany usnesl jmenovat premiéra Chua Kuo-fenga zároveň předsedou KS Číny. Tisk přinášel řadu dnů o Chuovi oslavné články.

Rok 1978 přinesl rehabilitaci mnoha vlivných stranických, hospodářských a vojenských činitelů, kteří se stali obětmi represí v období 50. a 60. let (maršálové Pcheng Te-chuaj a Che Lung, bývalý starosta Pekingu Pcheng Čen a mnozí další). Do popředí se znovu dostal dvakrát moci zbavený a dvakrát rehabilitovaný, charismatický Teng Siao-pching, považovaný za architekta moderních změn v Číně. V roce 1980 odstoupil z funkce předsedy Státní rady Chua Kuo-feng a nahradil ho v ní do roku 1987 Čao C'-jang (1919–2005). V následujícím roce 1981 byl Chua Kuo-feng uvolněn i z funkce předsedy Ústředního výboru KS Číny a vystřídán Chu Jao-pangem (1915–1989; v úřadu v letech 1981–1987). V roce 1982 bylo celé období nechvalně proslulé „kulturní revoluce“ s jejími negativními dopady na čínskou společnost podrobeno zásadní odmítavé kritice a byla zahájena rozsáhlá reorganizace vládních orgánů. V roce 1983 byla ustavena komise pro „nápravu strany“ (*čeng-tang*) a očista a konsolidace strany měla postupovat od nejvyš-

ších orgánů směrem dolů až po základní organizace a měla trvat tři roky (do konce roku 1986). Do centra zvýšené pozornosti čínského vedení se dostaly otázky rozvoje ekonomiky. V roce 1985 vystoupil Teng Siao-pching s obhajobou ekonomických reforem v měsících a s požadavkem budování „socialismu s čínskou specifikou“. Konečným cílem jím propagovaných čtyř „modernizací“ (*sien-taj-chua*, totiž v zemědělství, průmyslu, vědě a technice a v obraně) bylo vybudování prosperující socialistické Číny.

V roce 1987 byl Chu Jao-pang uvolněn z funkce generálního tajemníka ÚV KS Číny, kterou po něm na tři roky (1987–1989) převzal dosavadní předseda vlády Čao C'-jang. Předsednickou funkci ve vládě po něm od roku 1988 vykonával Li Pcheng (narozen 1928) a vedoucí funkci ve straně o rok později (1989–2002) získal Ťiang Ce-min (narozen 1926).

O celkově složité tehdejší ideologické situaci ve společnosti svědčily mimo jiné i masové demonstrace studentů v Šanghaji, Wu-chanu, Tiencinu, Nankingu, Pekingu a řadě dalších univerzitních měst, propukající od konce roku 1986. Účastníci demonstrací požadovali nejen zlepšení materiálních a sociálních podmínek pro studium, ale také vystupovali s hesly požadujícími větší demokracii, svobodu a reformu politického systému. To, co zkraje vypadalo jako nevinná a úřady tolerovaná studentská shromáždění, přerostlo postupem doby v otevřené, mnohatisícové protistátní demonstrace. S demonstrujícími lidmi na centrálním pekingském náměstí před „Bránou nebeského klidu“ (*Tchien-an-men*) odmítlo vedení strany

76 Wen Tia-pao (narozen 1942), od března 2003 nový předseda vlády Čínské lidové republiky.

77 Wu Pang-kuo (narozen 1941), od března 2003 nový předseda Všečínského shromáždění lidových zástupců (parlamentu) Čínské lidové republiky.

a vlády vyjednávat a místo toho proti nim vyslalo tanky (3.–4. června 1989). Podle oficiálních údajů bylo dvě stě demonstrantů zabito a tisíce dalších zraněno. Tak byl otevřený disent poražen.

Po smrti Teng Siao-pchinga (19. února 1997), všeobecně uznávaného „architekta současných hospodářských a politických změn“ v ČLR, výrazně posílila moc představitelů „třetí generace revolučních vůdců“ v čele s předsedou Ústředního výboru Komunistické strany Číny a v letech 1993–2003 též prezidentem republiky Ťiang Ce-minem (obr. 74). Teng Siao-pchingem vyhlášená politika „jedna země – dva systémy“ vedla za Ťiangova prezidentování k navrácení britské kolonie Hongkongu (1. července 1997) a portugalské enklávy Macaa (20. prosince 1999) pod čínskou svrchovanost. Oba celky získaly status „zvláštních administrativních oblastí“ (*tche-pie sing-čeng-čchü*). Praktikováním této politiky se zároveň otvírá i možnost mírového sjednocení pevninské lidové Číny s Čínskou republikou na Tchaj-wanu.

Ťiang Ce-mina ve funkci předsedy Ústředního výboru Komunistické strany Číny (1989–2002) vystřídal v roce 2002 Chu Ťin-tchao (narozen 1942),

který po něm v následujícím roce 2003 převzal také úřad prezidenta Čínské lidové republiky (obr. 75). Ťiang však i nadále zůstal ve funkci předsedy vlivné Ústřední vojenské komise Ústředního výboru strany. Předsedou vlády se po Ču Žung-tim (narozen 1928) v roce 2003 stal jeho dosavadní náměstek Wen Tia-pao (narozen 1942) (obr. 76) a Li Pchenga ve funkci předsedy parlamentu v témže roce nahradil člen Stálého výboru politického byra ÚV KS Číny a místopředseda Státní rady ČLR Wu Pang-kuo (narozen 1941) (obr. 77).

Devadesátá léta 20. století (i první roky 21. století) byla ve znamení jednak „otvírání se“ Číny světu, jednak jejího intenzivního úsilí o začleňování do mezinárodního společenství. Oživily teorie „nového konfucianství“ a „východoasijského modelu rozvoje“, rozvinula se podnikatelská aktivita, razilo heslo „socialistické tržní ekonomiky“ (Teng Siao-pching). Nebývalý hospodářský růst byl však nadále spojen s politickou kontrolou v podobě pokračující diktatury jedné strany, Komunistické strany Číny. Čínská ekonomika se záhy, doslova přes noc, stala třetí největší ekonomikou po USA a Japonsku. Následoval

78 Zkušební vrty na ropných polích, které každoročně v posledním čtvrtstoletí produkují 50 milionů tun ropy.

79 Otevření mostu v I-čchangu (v provincii Chu-pej) – čtyřiaadvacátého mostu na veletoku Jang-c'-ťiang.

80 Zvláštní ekonomická zóna Sia-men v provincii Fu-tien.

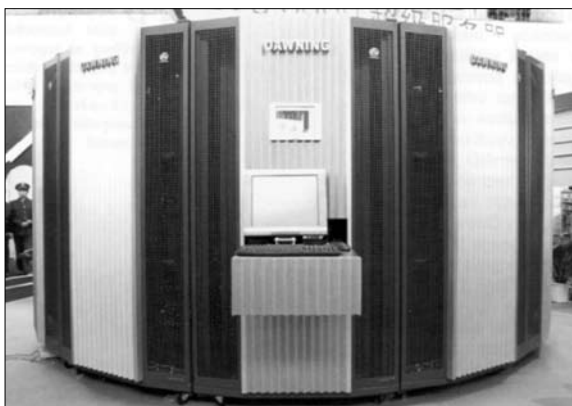
81 Moderní finanční a obchodní zóna Lu-fia-cuej v šanghajském Pchu-tungu.

82 Pohled na noční Hongkong (Siang-kang). Od Nankingské dohody, uzavřené 29. srpna 1842 s Velkou Británií, jíž se anglickému obchodu v Číně otvíralo pět jihočínských přístavů – Kanton, Sia-men (Amoy), Fu-čou, Ning-po a Šanghaj se stal Hongkong anglickým majetkem (Číně byl vrácen v roce 1997).

masivní příliv zahraničních investic stimulujících další vědecký a hospodářský rozvoj (obr. 78–85).

V ohledu dobové čínské kultury a literatury se může předchozí období republikánské a následující období lidové Číny vykazat celou plejádou vynikajících

83 Čínský superserver Šu-kuang 3000 („Rozbřesk 3000“). Jeho špičkové operační parametry (403,2 miliardy za vteřinu, paměť 168 GB) jsou využitelné při zpracování dat a informací v astronautice, ekonomice, finančnictví, energetice, meteorologii a dalších oblastech.

84 Vysílací věž Ústřední čínské televize (China Central Television – CCTV) v Pekingu. V televizním vysílání má nejvýznamnější postavení. Má největší počet diváků a spolupracuje s více než 250 televizními stanicemi ve více než 130 zemích a regionech celého světa. Spolu s ostatními více než 3 000 dalšími čínskými televizními stanicemi, včetně satelitních, představuje CCTV jednu z nejrozsáhlejších sítí světa.

85 Čtvrtá čínská kosmická loď bez lidské posádky Šen-čou IV. Byla vypuštěna ze střediska Ťiou-čchüan v severozápadní provincii Kan-su v závěru roku 2002 a 5. ledna 2003 se vrátila na Zemi. Úspěšné experimenty signalizovaly úsilí o vypuštění čínské kosmické lodi s lidskou posádkou, jež se zdárně uskutečnilo koncem roku 2003 a opakovaně v roce 2005.

cích literárních tvůrců a čelných kulturních činitelů, mezi nejvýznamnější z nich je možno uvést například (chronologicky): literárního teoretika a historika Wang Kuo-weje (1877–1927); zakladatele moderní čínské literatury, povídkáře a esejistu Lu Süna (1881–1936); literárního teoretika, filozofa a významného politika republikánské Číny Chu Š' a (1891–1961); spisovatele, vědce a čelného kulturního politika ČLR Kuo Mo-žua (1892–1978); básníka a esejistu Sü Č'-mo (1895–1931); romanopisce, novelistu a v letech 1949–1964 ministra kultury ČLR Mao Tuna (1896–1981); spisovatele a literárního historika Čeng Čen-tua (1898–1958);

průkopníka moderní čínské činohry a čelného kulturního činitele ČLR Tchien Chana (1898–1968); dramatika a romanopisce Lao Šeho (1899–1966); básnířku Ping Sin (1900–2005); novelistu a romanopisce Pa Ťina (1904–2005); dramatika a kulturního činitele ČLR Cchao Jüho (naroz. 1905); autorku povídek, románů a reportáží Ting Ling (1904–1986); básníka a teoretika umění Aj Čchinga (1910–1996); básníka a literárního kritika Che Čchi-fanga (1911–1977); a mnohé další (viz též oddíl 4.2.1.) (Adams 1966, Bakešová 1992, Becker 2004, Bydžovský 1978, Citáty 1968, Čejpa 1983, Dörlová 1986, Durej 1981, Ekono-

mické 1980, Guillermaz 1976, Formánek – Schindler 1980, Heroldová – Kolmaš 1977, Hoffmeister 1954, Hudson 1961, Chi Wen-shun 1969, Chronologie 1978, Kolmaš 1967, 1983–1990, 2002, Kolmaš – Janouš – Vlach 1974, 1979, Křížkovský 1975, Kubešová 1987, K vývoji KS Číny 1976–1980, Liščák 2002, 2003, Nejnovější dějiny 1974, Nikl 1975a–1976h, Obuchová 1999, Opluštil 1976, Politika a ekonomika 1976–1980, Rotterová 1959, Schindler 1982, 1982–1984, 1983, 1984, Skřivan 1996, Stamberger 1951, Stolzová 1991, Šíma 1979, 1980, Velvyslanectví ČLR 2003, Vlach 1980, 1983, Weiskopf 1953).

2.15. Chronologický přehled dynastií a vlád v dějinách Číny

2842–2184 Legendární vládci (Fu-si, Šen-nung, Chuang-ti, Pět císařů, Jao, Šun)
2183–1752 (2100–1600; datace podle Wan Kuo-tinga, 1956, 1958) **SIA**
1751–1028 (1600–1028; datace podle Wan Kuo-tinga, 1956, 1958) **ŠANG-JIN**
 Šang (1751–1399)
 Jin (1398–1028) (1300–1028; datace podle Wan Kuo-tinga, 1956, 1958)
1027–256 **ČOU** (Západní a Východní)
 Západní Čou (1027–771)
 Východní Čou (770–256)
221–207 (246–207; datace podle Wan Kuo-tinga, 1956, 1958) **ČCHIN**
206 př. n. l.–220 n. l. **CHAN**
 Si (Západní) či Čchien (Dřívější) Chan 206 př. n. l.–8 n. l.
9–25 **SIN** (uzurpátor Wang Mang)
 Tung (Východní) či Chou (Pozdější) Chan 25–220
220–280 **SAN KUO** (Tři říše)
 Wej 220–265
 Šu 221–263
 Wu 222–280
265–420 **ŤIN**
 Si (Západní) Ťin 265–317
 Tung (Východní) Ťin 317–420
420–589 **NAN-PEJ ČCHAO** (Jižní a Severní dynastie)
 Nan-čchao (Jižní dynastie) 420–589
 Sung 420–479
 Čchi 479–502

Liang 502–557
 Čchen 557–589
 Chou (Pozdější) Liang 555–587
 Pej-čchao (Severní dynastie) 386–581
 Pej (Severní) Wej 386–534
 Tung (Východní) Wej 534–550
 Si (Západní) Wej 535–556
 Pej (Severní) Čchi 550–577
 Pej (Severní) Čou 557–581

Poznámka 1.

Dynastie Wu z období Tři říše, Východní Ťin a dále dynastie Sung, Čchi, Liang a Čchen z období Jižních dynastií, všechny s hlavním městem v Ťien-kchangu (Nanking), jsou někdy v historiografii zahrnovány pod společný název *Liou čchao* („Šest dynastií“).

Poznámka 2.

V době, kdy ve vlastní Číně byly postupně u moci dynastie Ťin a Nan-Pej čchao, se severní a severozápadní oblasti Číny nacházely střídavě pod vládou šestnácti převážně nechanských dynastických rodů Čchien (Dřívější) a Chou (Pozdější) Čao; Čchien (Dřívější), Chou (Pozdější), Nan (Jižní) a Pej (Severní) Jen; Čchien (Dřívější), Chou (Pozdější) a Si (Západní) Čchin; Sia; Čchien (Dřívější), Chou (Pozdější), Nan (Jižní), Pej (Severní), Si (Západní) Liang; a Čcheng-chan. Toto období je v čínských dějinách známo jako *Š-liou kuo* („Šestnáct států“, 304–439).

581–618 **SUEJ**
618–907 **TCHANG**
 Wu Čou 684–705

907–960 WU TAJ (Pět dynastií)

Liang 907–923
Tchang 923–936
Ťin 936–946
Chan 947–950
Čou 951–960

Poznámka 3.

Současně s panováním Pěti dynastií a v prvních letech následující dynastie Sung se o moc v některých oblastech východní, jižní a západní Číny dělilo deset vládnoucích rodů, tvořících v čínských dějinách období *Š' kuo* („Deset států“, 907–979). Byly to „dynastie“: Wu, Čchu, Min, Wu-jüe, Čchien (Dřívější) Šu, Chou (Pozdější) Šu, Nan (Jižní) Tchang, Nan (Jižní) Chan, Pej (Severní) Chan a Nan (Jižní) Pching.

960–1279 SUNG

Pej (Severní) Sung 960–1127
Liao (Kitan) 907–1125
Si (Západní) Sia 1038–1227
Si (Západní) Liao 1124–1211
Ťin (Džürdžen) 1115–1234
Nan (Jižní) Sung 1127–1279

1271–1368 JÜAN (Mongolové)

1368–1644 MING

Nan (Jižní) Ming 1645–1648

1644–1911 ČCHING (Mandžuvové)

1912–1949 ČUNG-CHUA MIN-KUO (Čínská republika; od roku 1949 na Tchaj-wanu)

1949– ČUNG-CHUA ŽEN-MIN KUNG-CHE-KUO (Čínská lidová republika) (Moule 1957, Tung Cuo-pin 1960, Wan Kuo-ting 1956).

2.15.1. Poznámka k dynastické chronologii

V Číně existují v podstatě dva způsoby označování let dynastických vlád a panování císařů:

1. Bez ohledu na politické pozadí se používá tradičního *šedesátkového* cyklu, v němž se deset znaků známých jako „nebeské kmeny“ (*tchien-kan*) – *tia*, *i*, *ping*, *ting*, *wu*, *fi*, *keng*, *sin*, *žen*, *kuej* – kombinuje s dvanácti znaky, známými jako „pozemské větve“ (*ti-č'*) – *c'*, *čhou*, *jin*, *mao*, *čchen*, *s'*, *wu*, *wej*, *šen*, *jou*, *sü*, *čaj*. Takto označené roky mají své fixní pořadí (rok *tia-c'* = 1. rok cyklu, rok *i-čhou* = 2. rok cyklu atd., až rok *kuej-čaj* = 60. rok cyklu) a celý cyklus deseti „kmenů“ a dvanácti „větvi“ se opakuje. Kombinace *tia-c'* nastoupí po každých 60 letech a zahajuje další šedesátiletí.

2. Použití tzv. „pojmenování roků vlády“ (*nien-chao*), čili jakýchsi deviz či hesel, pod kterými dotyční panovníci vládli, doplněných příslušným pořadovým číslem. Před 2. stoletím př. n. l. se užívalo pouze jméno císaře + odpovídající rok jeho vlády. Od roku 179 př. n. l. začali někteří císařové užívat *nien-chao*, obvykle tvořené slovy nějakého blahověstného významu, a někteří z nich *nien-chao* za dobu svého panování i několikrát měnili. Každé *nien-chao* mělo své vlastní samostatné číslování roků vlády, počínaje číslem 1, 2 atd. Tak například tchangský císař Süan-cung (rodovým jménem Li Lung-ťi), vládnoucí v letech 712–755, použil za dobu své vlády tři *nien-chao*: Sien-tchien („Vrozené vlohy“, 1. rok = 712), Kčaj-jüan („Prvopočátky“, 1. až 29. rok = 713–741) a Tchien-pao („Nebeské poklady“, 1. až 14. rok = 742–755). Od doby Mingů a Čchingů císařové užívali toliko jednoho vladařského titulu, pod kterým jsou také na

Západě známi. Například celá éra vlády čhingského císaře Kao-cunga (1736–1795) je známá pod císařovým vladařským titulem Čchien-lung 1. až 60. rok.

Rok 1912 je označován jako 1. rok Republiky (*Min-kuo*), rok 1913 jako 2. rok Republiky atd. Tento způsob počítání let je dosud používán v Čínské republice na Tchaj-wanu. Vláda Čínské lidové republiky přešla od roku 1949 pro civilní účely na západní gregoriánský letopočet. Mezi obyvatelstvem zejména na venkově je však dosud běžný také tzv. sezonní zemědělský kalendář, jehož rok se dělí na čtyřiaadvacet patnáctidenních sezon (1. sezona *li-čchun*, „začátek jara“, 4./5. února; 2. sezona *jü-šuej*, „dešťová voda“, 19./20. února atd.).

V pracích historiografických se lze setkat s tzv. cyklickým kalendářem řadícím roky do šedesátiletých cyklů, ve kterých pět dvojic dvakrát za sebou se opakujících „prvků“ (jednou jako „mužský“, podruhé jako „ženský“ element) v pořadí dřevo (*mu*, cyklický znak *tia*, respektive *i*), oheň (*chuo*, cyklický znak *ping*, respektive *ting*), země (*tchu*, cyklický znak *wu*, respektive *fi*), kov (*tin*, cyklický znak *keng*, respektive *sin*) a voda (*šuej*, cyklický znak *žen*, respektive *kuej*), nazývaných „nebeskými kmeny“ (*tchien-kan*), je zkombinováno s dvanácti „zvířaty“ v pořadí myš (*šu*, cyklický znak *c'*), kráva (*niou*, cyklický znak *čhou*), tygr (*chu*, cyklický znak *jin*), zajíc (*tchu*, cyklický znak *mao*), drak (*lung*, cyklický znak *čchen*), had (*še*, cyklický znak *s'*), kůň (*ma*, cyklický znak *wu*), ovce (*jang*, cyklický znak *wej*), opice (*chou*, cyklický znak *šen*), slepice (*fi*, cyklický znak *jou*), pes (*čchüan*, cyklický znak *sü*) a prase (*ču*, cyklický znak *čaj*), nazývaných „zemskými větvemi“ (*ti-č'*).

Prvním rokem (*tia-c'*) prvního šedesátkového cyklu v novém letopočtu byl rok 4. Prvním rokem současného šedesátkového cyklu je rok 1984. Rok 2004 je

v pořadí 21. rokem v cyklu a odpovídá podle toho roku *tia-šen*, čili roku dřeva a opice (*mu-chou*) (Selešnikov 1974, Tung Cuo-pin 1960, Wan Kuo-ting 1956).

2.16. Literatura k 2.

- Adams, Ruth, ed. (1966): *Contemporary China*. New York: Pantheon Books. A Division of Random House.
- Aisin Gioro Pchu-i (1990): *Byl jsem posledním císařem čínským*. Z čínského originálu přeložil Martin Hála. Praha: Panorama.
- Allan, Sarah (1991): *The Shape of the Turtle: Myth, Art, and Cosmos in Early China*. Albany: State University of New York.
- Anonym (1978): *New Archaeological Finds in China, II. More Discoveries During the Cultural Revolution*. Peking: Foreign Languages Press.
- Bakešová, Ivana (1992): *Taiwan – jiná Čína*. Havířov: Nakladatelství Petr P. Pavlík.
- Bakešová, Ivana (2001): *Čína ve XX. století*. Díl 1. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Bakešová, Ivana – Fürst Rudolf – Heřmanová, Zdenka (2004): *Dějiny Taiwanu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Barnhart, Richard, M. – Cahill, James – Wu Hung (1997): *Three Thousand Years of Chinese Painting*. New Haven: Yale University Press.
- Becker, Jasper (2004): Čína: Potíže růstu. Více peněz, více majetku, více problémů. A řešení? *National Geographic Česká republika*, březen 2004, s. 42–69. Praha: Sanoma Magazines.
- Birrell, Anne (1993): *Chinese Mythology: An Introduction*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Blunden, Caroline – Elvin, Mark (1983): *Cultural Atlas of China*. Oxford: Phaidon Press.
- Blunden, Caroline – Elvin, Mark (1997): *Svět Číny*. Praha: Knižní klub.
- Bodde, Derk (1938; 1967): *China's First Unifier: A Study of the Ch'in Dynasty as Seen in the Life of Li Ssu (280?–208 B. C.)*. Leiden: E. J. Brill (Sinica Leidensia editit Institutum Sinologicum Lugduno-Batavum Vol. III), 1938; Hong Kong: Hong Kong University Press, 1967 (reprint).
- Bodde, Derk (1940): *Statesman, Patriot, and General in Ancient China: Three Shih Chi Biographies of the Ch'in Dynasty (255–206 B. C.)*. New Haven (Connecticut): American Oriental Society.
- Bodde, Derk (1991): *Chinese Thought, Society, and Science: The Intellectual and Social Background of Science and Technology in Pre-Modern China*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Bondy, Egon (1993): *Čínská filosofie*. Praha: Vokno.
- Böttger, Walter (1984): *Kultura ve staré Číně*. Praha: Panorama. (Český překlad německého vydání z roku 1979.)
- Bouillard, G. (1931): *Les Tombeaux Impériaux. Ming et Tsing. Historique – Cartes – Plans*. Pékin: Albert Nachbaur, Éditeur.
- Bray, Francesca (1997): *Technology and Gender: Fabrics of Power in Late Imperial China*. Berkeley – Los Angeles: University of California Press.
- Brook, Timothy (1998): *The Confusions of Pleasure. Commerce and Culture in Ming China*. Berkeley: University of California Press. – Česky (2003): *Čtvero ročních dob dynastie Ming. Čína v období 1368–1644*. Z angličtiny přeložil Vladimír Liščák. Praha: Vyšehrad.
- Buchanan, Keith M. (1970): *The Transformation of the Chinese Earth: Aspects of the Evaluation of the Chinese Earth from Earliest Times to Mao Tse-tung*. London: Bell.
- Bydžovský, Zdeněk, a kolektiv (1978): *Čínská lidová republika*. Praha: Institut zahraničního obchodu/ČTK-Pressfoto.
- Cang Li-che et al. (1930): *Čung-kuo ku-tin ti-ming ta cch²-tien* [Velký slovník starých a dnešních čínských zeměpisných jmen]. Šanghaj.
- Citáty z díla předsedy Mao Ce-tunga* (1968). Peking: Nakladatelství cizojazyčné literatury.
- Creel, Herrlee Glessner (1937; 1967): *The Birth of China: A Study of the Formative Period of Chinese Civilization*. New York: Reynal and Hitchcock, 1937; New York: Ungar, 1967 (6. reprint).
- Crespigny, Rafe de (1966): *The Biography of Sun Chien, Being an Annotated Translation of Pages 1 to 8a of Chüan 46 of the San-kuo chih of Chên Shou*. Canberra: The Australian National University, Centre of Oriental Studies (Occasional Paper, 5).

- Crespigny, Rafe de (1967): *Official Titles of the Former Han Dynasty*. Canberra: The Australian National University, Centre of Oriental Studies.
- Crespigny, Rafe de (1968): *The Records of the Three Kingdoms. A Study of the Historiography of San-kuo chih*. Canberra: The Australian National University, Centre of Oriental Studies.
- Crow, Carl (1921): *The Travelers' Handbook for China (including Hongkong)*. 3rd ed. Shanghai.
- Čang Wen-li (1985): Osobnost Prvního svrchovaného císaře Čchinů. *Wej-ting kchao*, 1985, č. 7, s. 370–384 (čínsky).
- Čejpa, Viktor (1983): *Průmyslový vývoj ČLR a tendence k militarizaci (1949–1980)*. Praha: Orientální ústav ČSAV (Problémy soudobého vývoje Číny, 38).
- Čeng Čen-tuo (1958): Archeologie nové Číny. *Nový Orient*, roč. 13, 1958, č. 3, s. 41–43. Praha.
- Čcha Ťien-jing (1979): Muzeum terakotových vojáků a koní Prvního svrchovaného císaře Čchinů. *C'-liao chuej-pien* (Sborník materiálů), I, 1979, s. 1–56 (čínsky).
- Čchang Jung – Li Tchung (1983): Předběžný výzkum lišanské rtuti v hrobce Prvního svrchovaného císaře Čchinů. *Kchao-ku*, 1983, č. 7, s. 659–671 (čínsky).
- Čchen Šou-cung (1984): Výzkum a analýza archeologických nálezů z Dlouhé zdi z období dynastie Čchin v oblasti provincie Kan-su. *Si-pej š'-ti*, 1984, č. 2, s. 88–96 (čínsky).
- Das Alte China: Menschen und Götter im Reich der Mitte 5000 v. Chr.–220 n. Chr.* (1995). München: Hirmer Verlag.
- Dawson, Raymond, ed. (1964): *The Legacy of China*. Oxford: At the Clarendon Press.
- de Bary, William T. – Chan, Wing-tsit – Watson, Burton (1960): *Sources of Chinese Tradition*, sv. 1. New York: Columbia University Press.
- Dějiny Číny od nejstarších dob do současnosti* (1978). Z ruštiny přeložil Zdeněk Kubeš. Praha: Svoboda.
- Dewall, Magdalene von (1964): *Pferd und Wagen im frühen China*. Bonn: R. Habelt.
- Dexel, Thomas (1955): *Die Formen chinesischer Keramik: Die Entwicklung der keramischen Hauptformen vom Neolithikum bis ins 18. Jahrhundert*. Tübingen: Ernst Wasmuth.
- Dexel, Thomas (1973): *Frühe Keramik in China: Die Entwicklung der Hauptformen vom Neolithikum bis in die Tang-Zeit*. Braunschweig: Klinkhardt und Biermann.
- Dillon, Michael (1979): *Dictionary of Chinese History*. London: Frank Cass.
- Dörlová, Eva (1986): Hospodářská strategie Číny na přelomu 80. let. *Historický sborník*, 33, 1986, s. 199–246. Praha: Academia.
- Dvořák, Rudolf (1900): *Čína. Popis říše, národa, jeho mravů a obyčejů*. Praha: České lidové knihkupectví Josefa Springra.
- Đurej, Ján (1981): *K některým otázkám zákonodárství ČLR (1975–1980)*. Praha: Orientální ústav ČSAV (Problémy soudobého vývoje Číny, 26).
- Eastman, Lloyd E. (1988): *Family, Field, and Ancestors: Constancy and Change in China's Social and Economic History, 1550–1949*. New York – Oxford: Oxford University Press.
- Eberhard, Wolfram (1967): *Guilt and Sin in Traditional China*. Berkeley (California): University of California Press.
- Eberhard, Wolfram (1971): *Geschichte Chinas: Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Eberhard, Wolfram (2001): *Lexikon čínských symbolů: Obrázková řeč Číny*. Praha: Volvox Globator.
- Ebrey, Patricia (1984): *Family and Property in Sung China: Yüan Tsai's Precepts for Social Life*. Princeton: Princeton University Press.
- Ebrey, Patricia (1989): *Cambridge Illustrated History of China*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ekonomické a sociální problémy současné ČLR* (1980). Praha: Orientální ústav ČSAV (Problémy soudobého vývoje Číny, 22).
- Elvin, Mark (1973): *The Pattern of the Chinese Past*. Stanford: Stanford University Press.
- Erdberg Consten, Eleanor von (1958): *Das alte China*. Stuttgart: Gustav Kilpper Verlag.
- Erenburg, Georgij Borisovič (1952): *Národně osvobozenecký boj čínského lidu (1919–1949)*. Z ruštiny přeložil Miroslav Pařava. Praha: Mír – Družstevní práce.
- Fabricius, Johan (1971): *Tajný deník čínské císařovny*. Z holandštiny přeložila Olga Krijtová. Praha: Odeon (Galérie moderních autorů).
- Fairbank, John K., ed. (1978): *The Cambridge History of China*. Volume 10: Late Ch'ing 1800–1911, Part 1. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fairbank, John King (1998): *Dějiny Číny*. Z angličtiny přeložili Martin Hála aj. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Falkenhausen, Lothar von (1993b): Issues in Western Zhou Studies: A Review Article. *Early China*, roč. 18, 1993, s. 139–226.

- Fan' Wen'-lan' (1958): *Drevnjaja istorija Kitaja: Od pervobytnoobščinnogo stroja do obrazovanija centralizovannogo feodalnogo gosudarstva*. Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR.
- Fass, Josef (1960): Revolutionary Activity in the Province Hu-pei and the Wu-ch'ang Uprising of 1911. *Archiv orientální*, roč. 28, 1960, č. 1, s. 127–149.
- Fass, Josef (1966): *Sunjatsen*. Praha: Nakladatelství Svoboda.
- Fass, Josef (1967): Sun Yat-sen and the World War I. *Archiv orientální*, roč. 35, 1967, č. 1, s. 111–120.
- Fass, Josef (1968): Sun Yat-sen and Germany in 1921–1924. *Archiv orientální*, roč. 36, 1968, č. 1, s. 135–148.
- Fingarette, Herbert (1972): *Confucianism: The Secular as Sacred*. New York: Harper and Row.
- Fitzgerald, Charles Patrick (1938): *China. A Short Cultural History*. New York – London: D. Appleton-Century Company.
- Fontein, Jean – Hempel, Rose (1968): *China. Korea. Japan. Propyläen Kunstgeschichte*, 17. Berlin: Propyläen Verlag.
- Forke, Alfred (1927): *Geschichte der alten chinesischen Philosophie: Geschichte der mittelalterlichen chinesischen Philosophie und Geschichte der neueren chinesischen Philosophie*. Hamburg: de Gruyter.
- Forman, Harrison (1949): *Co jsem viděl v rudé Číně*. Přeložili Herbert Ungár a Miloš Vacík. Praha – Brno: Mír.
- Formánek, M. – Schindler, Bohumír (1980): *Základní otázky maoistické ideologie*, I–III. Praha: Orientální ústav ČSAV (Problémy soudobého vývoje Číny, 21).
- French, Patrick (2004): *Tibet, Tibet: Historie ztracené země*. Z angličtiny přeložila Petra Andělová. Praha: BB/art s. r. o.
- Fu, Lo-shu (1966): *A Documentary Chronicle of Sino-Western Relations (1644–1820)*, I–II. Tucson.
- Fu Tianchou, ed. (1985): *The Underground Terracotta Army of Emperor Qin Shi Huang*. Peking: New World Press.
- Fung Yu-lan (1952–1953): *A History of Chinese Philosophy*. Vol. I: *The Period of the Philosophers (from the Beginnings to Circa 100 B. C.)*. Vol. II: *The Period of Classical Learning (from the Second Century B. C. to the Twentieth Century A. D.)*. Z čínštiny přeložil Derk Bodde. Princeton: Princeton University Press.
- Geguín, Gilles – Morel, Dominique (1997): *The Forbidden City, Heart of Imperial China*. London: Thames and Hudson.
- Geil, William Edgar (1909): *The Great Wall of China*. London: John Murray.
- Gernet, Jacques (1962): *Daily Life in China on the Eve of the Mongol Invasion, 1250–1276*. Stanford: Stanford University Press.
- Gernet, Jacques (1964): *La Chine ancienne des origines à l'empire*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Gernet, Jacques (1972): *Le monde chinois*. Paris: Librairie Armand Colin.
- Gernet, Jacques (1989): *A History of Chinese Civilization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Glahn, Richard von (1996): *Fountain of Fortune: Money and Monetary Policy in China, 1000–1700*. Berkeley – Los Angeles: University of California Press.
- Goodrich, L. Carrington (1943, 1951, 1959): *A Short History of the Chinese People*. 3rd edition (1963). New York and Evanston: Harper Torchbooks.
- Goodrich, L. Carrington (1961): *China's Contacts with Other Parts of Asia in Ancient Times*. Canberra: The Australian National University (The George Ernest Morrison Lectures in Ethnology).
- Granet, Marcel (1968): *La pensée chinoise*. Paris: Albin Michel.
- Grousset, René (1952): *The Rise and Splendor of the Chinese Empire*. London: Geoffrey Bles.
- Guillermaz, Jacques (1976): *The Chinese Communist Party in Power, 1949–1976*. Dawson.
- Haeger, John Winthrop, ed. (1975): *Crisis and Prosperity in Sung China*. Tucson (Arizona): The University of Arizona Press.
- Hentze, Carl (1951): *Bronzegerät, Kultbauten, Religion im ältesten China der Shang-Zeit*. Antwerpen: Nijhoff. 2 svazky.
- Heroldová, Dana – Kolmaš, Josef (1977): Úloha osobnosti v dějinách ve světle kampaně „kritiky Lin Piaa a Konfucia“. *Nový Orient*, roč. 32, 1977, č. 9, s. 268–271. Praha.
- Herrmann, Albert (1935): *An Historical Atlas of China*. Chicago. – New edition (1966): Chicago – Amsterdam – Edinburgh.
- Ho Ping-ti (1975): *The Cradle of the East: An Inquiry into the Indigenous Origins of Techniques and Ideas of Neolithic and Early Historic China, 5 000–1 000 B. C.* Hong Kong – Chicago: The Chinese University of Hong Kong.
- Hoffmeister, Adolf (1954): *Pohlednice z Číny*. Praha: Československý spisovatel.
- Holcombe, Charles (1994): *In the Shadow of the Han*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Honey, William Bowyer (1945): *The Ceramic Art of China and Other Countries of the Far East*. London: Faber and Faber.

- Hook, Brian, gen. ed. (1982): *The Cambridge Encyclopedia of China*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hrdličková, Věna – Hrdlička, Zdeněk (1992): *Čína císaře Šen-cunga*. Praha: Mladá fronta.
- Hsu Cho-yun (1965): *Ancient China in Transition*. Stanford: Stanford University Press.
- Hsu Cho-yun – Linduff, Kathryn (1988): *Western Zhou Civilization*. New Haven – London: Yale University Press.
- Huang, Ray (1981): *1597: A Year of No Significance; the Ming Dynasty in Decline*. New Haven: Yale University Press.
- Hucker, Charles O. (1985, 1989): *A Dictionary of Official Titles in Imperial China*. Stanford (California).
- Hucker, Theodor (1975): *China's Imperial Past*. Stanford: Stanford University Press.
- Hudson, G. F. et al., ed. (1961): *The Sino-Soviet Dispute*. London: The China Quarterly.
- Chan, Wing-tsit (1963): *A Sourcebook in Chinese Philosophy*. Princeton: Princeton University Press.
- Chang, Kwang-chih (1970): The Beginnings of Agriculture in the Far East. *Antiquity*, roč. 44, 1970, č. 175, s. 175–185. Cambridge.
- Chang, Kwang-chih (1976): *Early Chinese Civilization: Anthropological Perspectives*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press.
- Chang, Kwang-chih (1977): *The Archaeology of Ancient China*. New Haven (Connecticut) – London: Yale University Press.
- Chang, Kwang-chih (1983): *Art, Myth, and Rituals: The Path to Political Authority in Ancient China*. Cambridge (Massachusetts) – London: Harvard University Press.
- Chang, Kwang-chih (1986a): *Shang Civilization*. New Haven – London: Yale University Press.
- Chang, Kwang-chih, ed. (1986b): *Studies of Shang Archaeology*. New Haven – London: Yale University Press.
- Chang, Kwang-chih (1989): Ancient China and Its Anthropological Significance. In: Lamberg-Karlovsky, Clifford C., ed., *Archaeological Thought in America*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 155–166.
- Chao, Kang (1986): *Man and Land in Chinese History*. Stanford: Stanford University Press.
- Chase, William Thomas (1991): *Ancient Chinese Bronze Art: Casting the Precious Sacral Vessel*. China House Gallery – China Institute in America. Seattle (Washington): University of Washington Press.
- Chavannes, Edouard (1967): *Les mémoires historiques de Sse-ma Ts'ien*. 5 svazků. Paris: E. Leroux. (První vydání 1895–1905.)
- Chen, Kenneth (1964): *Buddhism in China: A Historical Survey*. Princeton: Princeton University Press.
- Chen Lie (1995): Der Ahnenkult im alten China. In: *Das Alte China: Menschen und Götter im Reich der Mitte 5000 v. Chr.–220 n. Chr.* München: Hirmer Verlag, s. 36–44.
- Cheng, Anne (1997): *Histoire de la pensée chinoise*. Paris: Edition du Seuil.
- Cheng Te-k'un (1959–1966): *Archaeology in China*. Volume 1: *Prehistoric China*, 1959 (Reprinted with Corrections, 1966). Supplement to Volume 1: *New Light on Prehistoric China*, 1966. Volume 2: *Shang China*, 1960. Volume 3: *Chou China*, 1963. Toronto: University of Toronto Press.
- Cheng Te-k'un (1964): New Light on Ancient China. *Antiquity*, roč. 38, 1964, č. 151, s. 179–186. Cambridge.
- Cheng Te-k'un (1973): The Beginning of Chinese Civilization. *Antiquity*, roč. 47, 1973, č. 187, s. 197–209. Cambridge.
- Chesneaux, Jean et al. (1976): *China from the Opium Wars to the 1911 Revolution*. Hassocks: The Harvester Press Ltd.
- Chesneaux, Jean et al. (1977): *China from the 1911 Revolution to Liberation*. Hassocks: The Harvester Press Ltd.
- Chi Wen-shun (1969): The Great Proletarian Cultural Revolution in Ideological Perspective. *Asian Survey* (Berkeley, California), roč. 9, 1969, č. 8, s. 563–579.
- China Cultural Relics Promotion Center, ed. (1992): *Treasures: 300 Best Excavated Antiques from China*. Peking: Cultural Relics Publishing House.
- China 2005*. Beijing: New Star Publishers.
- Chronologie událostí v Číně, 1949–1978* (1978). Praha: Československá tisková kancelář.
- Ch'ü T'ung-tsu (1962): *Local Government in China Under the Ch'ing*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press.
- Ch'ü T'ung-tsu (1972): *Han Social Structure*. Seattle: University of Washington Press.
- Jan Chin-šun (1954): *Staročínský filosof Lao-c' a jeho učení*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury. (Český překlad ruského vydání z roku 1950.)
- Jang Kchuan (1955): *Dějiny Válčících států (Čan-kuo š)*. Šanghaj: Žen-min čchu-pan-še (čínsky).
- Jang Kchuan (1956): *První svrchovaný císař Čchinů (Čchin Š' chuang-ti)*. Šanghaj: Žen-min čchu-pan-še (čínsky).

- Jefimov, Gerontij Valentinovič (1980): *Istoriko-bibliografičeskij obzor istočnikov i literatury po novoj i novějšej istorii Kitaja*. Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta.
- Jensen, Fritz (1950): *Vítězná Čína*. Přeložily K. Ošanová a H. Glaserová. Praha: Svoboda.
- Jia Lanpo (Āia Lan-pcho) (1980): *Early Man in China*. Peking: Foreign Languages Press.
- Jian Bozan – Shao Xunzheng – Hu Hua (1986): *A Concise History of China*. Peking: Foreign Languages Press.
- Johnson, Hewlett (1954): *Nový věk Číny*. Z angličtiny přeložila Jarmila Mašková aj. (Politická knihovna ČSL. Sv. 27.) Praha: Lidová demokracie.
- Jou Āin (Yu Chin), ed. (1980): *Čchang-čcheng (The Great Wall)*. Peking: Wen-wu čchu-pan-še (čínsky a anglicky).
- Kalinowski, Marc (1991): *Cosmologie et divination dans la Chine ancienne*. Paris: École française d'Extrême-Orient.
- Kamenarovič, Ivan P. (2001): *Klasická Čína*. Z francouzštiny přeložila Anna Hánová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Kara-Murza, Georgij Sergejevič (1953): *Tchaj-pchingové*. Z ruštiny přeložil Jaroslav Valenta. Praha: Státní nakladatelství politické literatury.
- Keightley, David N., ed. (1983): *The Origins of Chinese Civilization*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press.
- Keightley, David N. (1985): *Sources of Shang History: The Oracle-Bone Inscriptions of Bronze Age China*. Berkeley: University of California Press.
- Kisch, Egon Erwin (1954): *Tajná Čína*. Z němčiny přeložila Jarmila Haasová-Nečasová. Praha: Státní nakladatelství politické literatury.
- Kolmaš, Josef (1967): *Tibet and Imperial China. A Survey of Sino-Tibetan Relations up to the End of the Manchu Dynasty in 1912*. Canberra: The Australian National University, Centre of Oriental Studies (Occasional Paper, 7).
- Kolmaš, Josef (přeložil) (1977): Memorandum kancléře Li S' císaři Čchin Š' chuang-timu o konfiskaci a pálení knih (213 př. n. l.). *Nový Orient*, roč. 32, 1977, č. 10, s. 308. Praha.
- Kolmaš, Josef, vydavatel (1983–1990): *Dokumenty k vývoji Čínské lidové republiky*, sv. 1–25. Praha: Orientální ústav ČSAV, Středisko vědeckých informací.
- Kolmaš, Josef (1994): *The Ambans and Assistant Ambans of Tibet (A Chronological Study)*. Prague: The Oriental Institute (Archiv orientální Supplementa, 7).
- Kolmaš, Josef (2002): Tibet z antropologické perspektivy. In: Malina, Jaroslav, ed., *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: Modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných“ oborů*, 11. svazek. Brno: Nadace Universitas Masarykiana – Masarykova univerzita – Nakladatelství a vydavatelství NAUMA.
- Kolmaš, Josef – Janouš, Jan – Vlach, Václav (1974): *Dvacet pět let Čínské lidové republiky 1949–1974*. Praha: Orientální ústav ČSAV (Problémy soudobého vývoje ČLR, 1).
- Kolmaš, Josef – Janouš, Jan – Vlach, Václav (1979): *Tricet let Čínské lidové republiky 1949–1979*. Praha: Orientální ústav ČSAV (Problémy soudobého vývoje ČLR, 14.)
- Konfucius (1940): *Hovory Konfuciovy*. Praha: Jan Laichter.
- Konfucius (1995): *Rozpravy*. 2. vydání. Přeložil Jaroslav Průšek. Praha: Mladá fronta.
- Konrad, Nikolaj Iosifovič (1973): *Západ a Východ*. Praha: Lidové nakladatelství. (Český překlad ruského vydání z roku 1966.)
- Korsakov, V. V. (1901): *Pekinské události. Osobní vzpomínky z obléhání velvyslanectev v Pekině – květen-srpen 1900*. Z ruštiny přeložil Antonín Koudelka. Praha: Nakladatelství E. Beaufort.
- Korsakov, V. V. (b. d., po 1901): *Pět let v Pekině. Obrázky ze života Číňanů*. Z ruštiny přeložil Václav Kudrna. Praha: Nakladatelství E. Beaufort.
- Kroľ, Jurij L. (1963): *Syma Cjan' – istorik paděniija dinastii Cin'*. Leningrad: Leningradskij orděna Lenina gosudarstvennyj universitet imeni A. A. Ždanova.
- Kroľ, Jurij L. (1970): *Syma Cjan' – istorik*. Moskva: Nauka.
- Krupa, Viktor, a kolektiv (1999): *Geopolitické špeciální regiony světa. Afrika a Ázia* (zejména část 6., s. 187–220: Čína). Bratislava: Univerzita Komenského.
- Křížkovský, Ladislav (1979): *Vývojové přeměny politického a ústavního systému soudobé Číny*. Praha: Orientální ústav ČSAV (Problémy soudobého vývoje Číny, 15).
- Kubešová, Marcela (1968): Poslední vládce dynastie Čching. *Nový Orient*, roč. 23, 1968, č. 2, s. 45–47.
- Kubešová, Marcela (1969): *Čankajšek*. Praha: Svoboda.
- Kubešová, Marcela (1978): Představa o Synu Nebes jako základ zahraničně politické doktríny imperiální Číny. *Nový Orient*, roč. 33, 1978, č. 8, s. 231–233. Praha.
- Kubešová, Marcela (1983): *Úvod do studia dějin ČLR*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství (Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy v Praze).

- Kubešová, Marcela (1987): *Cesty čínské revoluce: 1946–1956*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Orientalia Pragensia (Philosophica et Historica. Monographia CXVII).
- Künstler, Mieczysław Jerzy (1972): *Pierwsze wieki cesarstwa chińskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna“.
- Ku Āie-kang (1955): *Mágové a konfuciánští učenci doby Čchin a Chan (Čchin Chan ti fang-š' jü žu-šeng)*. Šanghaj: Ku-tie čchu-pan-še (čínsky).
- Ku Āie-kang et al. (1955): *Čung-kuo li-š' ti-tchu-ti* [Historický atlas Číny]. Šanghaj: Ti-tchu čchu-pan-še.
- K vývoji Komunistické strany Číny (1976–1980)*. Praha: Orientální ústav ČSAV (Problémy soudobého vývoje Číny, 24).
- Lanciotti, Lionello (1960–1961): Shih Huang-ti, il creatore dell'unità imperiale cinese. *Società Italiana per l'organizzazione internazionale sezione di Torino. Progetto maggiore dell'U.N.E.S.C.O.: L'incontro oriente-occidente*. Torino.
- Landsberger, Stefan (1996): *Chinesische Propaganda: Kunst und Kitsch zwischen Revolution und Alltag*. Köln: DuMont Buchverlag.
- Langlois, John D., ed. (1981): *China Under Mongol Rule*. Princeton: Princeton University Press.
- Lao-c' (1971; 1997): *Tao-te-ťing*. Přeložila Berta Křebsová. Praha: Odeon, 1971; Praha: DharmaGaia, 1997.
- Lattimore, Owen (1962a): *The Inner Asian Frontiers of China*. Boston: Beacon Press.
- Lattimore, Owen (1962b): *Studies in Frontier History*. London: Oxford University Press.
- Leeming, Frank (1993): *The Changing Geography of China*. Oxford – Cambridge (Massachusetts): Blackwell.
- Lewis, Mark Edward (1999): *Writing and Authority in Early China*. Albany: State University of New York Press.
- Li Chi (1957): *The Beginnings of Chinese Civilization: Three Lectures Illustrated with Finds at Anyang (I. Digging up China's Past, II. Origin and Early Development, III. The Bronze Age of China)*. Seattle: University of Washington Press.
- Lin Jü-tchang (1948): *Okamžik v Peking*. Z angličtiny přeložil Augustin Palát. Praha: František Borový.
- Li Xueqin (1980): *The Wonder of Chinese Bronzes*. Peking: Foreign Languages Press.
- Li Xueqin (1985): *Eastern Zhou and Qin Civilizations*. New Haven (Connecticut) – London: Yale University Press.
- Liščák, Vladimír, ed. (1996): *Lexikon východní moudrosti: Buddhismus, hinduismus, taoismus, zen*. Z německého originálu *Lexikon der östlichen Weisheitslehren*, vydaného nakladatelstvím Otto Wilhelm Barth, přeložili: Jan Filipický, Helena Heroldová, Josef Kolmaš, Vladimír Liščák, Stanislava Vavroušková. Olomouc – Praha: Votobia – Victoria Publishing.
- Liščák, Vladimír (2002): *Čína*. Praha: Libri (Stručné dějiny států, 2).
- Liščák, Vladimír (2003): *Taiwan*. Praha: Libri (Stručné dějiny států, 8).
- Littleton, Scott C. (1998): *Moudrost Východu*. Praha: Knižní klub, Balios.
- Lo, Winston W. (1987): *An Introduction to the Civil Service of Sung China*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Loehr, Max (1968): *Ritual Vessels of Bronze Age China*. Greenwich (Connecticut): Asia Society.
- Loewe, Michael (1968): *Everyday Life in Early Imperial China*. London: Batsford.
- Loewe, Michael (1979): *Way to Paradise: The Chinese Quest for Immortality*. London: Allen & Unwin.
- Loewe, Michael (1982): *Chinese Ideas of Life and Death: Faith, Myth and Reason in the Han Period*. London: Allen & Unwin.
- Loewe, Michael (1994): *Divination, Mythology and Monarchy in Han China*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Loewe, Michael – Shaughnessy, Edward L., ed. (1999): *The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 B. C.* New York: Cambridge University Press.
- Luo, Zewen, et al. (1981): *The Great Wall*. New York: McGraw-Hill.
- Mackerras, Colin (1968): *The Uighur Empire (744–840). According to the T'ang Dynastic Histories*. Canberra: The Australian National University, Centre of Oriental Studies (Occasional Paper, 8).
- Mackerras, Colin (1995): *China's Minority Cultures: Identities and Integration Since 1912*. New York: St. Martin's Press.
- Malina, Jaroslav (1994; 2004): *První císař: Tvůrce Číny a osmého divu světa*. Brno – Boskovice – Praha: Nakladatelství Albert – Nakladatelství Jota – Nakladatelství Svoboda, 1994; 2., doplněné a přepracované vydání. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2004.
- Malina, Jaroslav – Malinová, Renata (1991): *Dvacet nejvýznamnějších archeologických objevů dvacátého století*. Praha: Svoboda.

- Malina, Jaroslav – Pavel, Pavel (1994): *Jak vznikly největší monumenty dávnověku*. Praha: Svoboda.
- Mayers, William Frederick (1897): *The Chinese Government. A Manual of Chinese Titles, Categorically Arranged and Explained, with an Appendix*. 3rd, revised edition. Shanghai – London.
- McKnight, Brian E. (1992): *Law and Order in Sung China*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McMullen, David (1988): *State and Scholars in T'ang China*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Michaelson, Carol (1999): *Gilded Dragons: Buried Treasures from China's Golden Ages*. London: British Museum Press.
- Moule, Arthur Christopher (1957): *The Rulers of China, 221 B. C.–A. D. 1949. Chronological Tables Compiled by A. C. Moule*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Munro, Donald J. (1969): *The Concept of Man in Early China*. Stanford: Stanford University Press.
- Naquin, Susan – Rawski, Evelyn (1987): *Chinese Society in the Eighteenth Century*. New Haven: Yale University Press.
- Needham, Joseph (with the Research Assistance of Wang Ling) (1954): *Science and Civilisation in China. Volume I: Introductory Orientations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Needham, Joseph, ed. (1971): *Science and Civilisation in China. Volume IV: Physics and Physical Technology. Part III: Civil Engineering and Nautics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Needham, Joseph, ed. (1983): *Science and Civilisation in China. Volume 5, Part V: Spagyric Discovery and Invention: Physiological Alchemy. Sexuality and the Role of Theories of Generation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Needham, Joseph, ed. (1984): *Science and Civilisation in China. Volume VI: Biology and Biological Technology. Part II: Agriculture*, by Francesca Gray. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nejnovější dějiny Číny, 1917–1970* (1974): Z ruštiny přeložil Zdeněk Kubeš. Praha: Nakladatelství Svoboda.
- Neuman, Alois (1954): *Čína a její lid*. Praha: Orbis.
- Nikiforov, Vladimir Nikolajevič (1980): *Východ a světové dějiny*. Praha: Svoboda. (Český překlad ruského vydání z roku 1977.)
- Nikl, Miroslav, a kolektiv (1975a): *Problémy soudobého vývoje Číny*. II, III. Praha: Orientální ústav ČSAV (Problémy soudobého vývoje Číny, 2, 3).
- Nikl, Miroslav, a kolektiv (1976b): *Základní problémy politiky Čínské lidové republiky vůči rozvojovým zemím*. Praha: Orientální ústav ČSAV (Problémy soudobého vývoje Číny, 5).
- Nikl, Miroslav, a kolektiv (1976c): *Základní problémy vztahů Čínské lidové republiky k Asii*. Praha: Orientální ústav ČSAV (Problémy soudobého vývoje Číny, 6).
- Nikl, Miroslav, a kolektiv (1976d): *Vztah Čínské lidové republiky k asijským socialistickým zemím*. Praha: Orientální ústav ČSAV (Problémy soudobého vývoje Číny, 7).
- Nikl, Miroslav, a kolektiv (1976e): *Politika Čínské lidové republiky vůči oblasti jihovýchodní Asie*. Praha: Orientální ústav ČSAV (Problémy soudobého vývoje Číny, 8).
- Nikl, Miroslav, a kolektiv (1976f): *Politika Čínské lidové republiky vůči oblasti jižní Asie*. Praha: Orientální ústav ČSAV (Problémy soudobého vývoje Číny, 9).
- Nikl, Miroslav, a kolektiv (1976g): *Politika Čínské lidové republiky vůči zemím Blízkého a Středního východu a Afriky*. Praha: Orientální ústav ČSAV (Problémy soudobého vývoje Číny, 10).
- Nikl, Miroslav, a kolektiv (1976h): *Politika Čínské lidové republiky vůči zemím Latinské Ameriky*. Praha: Orientální ústav ČSAV (Problémy soudobého vývoje Číny, 11).
- Nové a nejnovější dějiny Číny* (1953). Z ruštiny přeložili Věra a Jiří Staříkovi. Praha: Státní nakladatelství politické literatury.
- Obuchová, Lubica (1994): *Čína – Peking (Základní informace)*. Praha: Orientální ústav AV ČR.
- Obuchová, Lubica (1999): *Číňané 21. století. Dějiny – tradice – obchod*. Praha: Academia.
- Obuchová, Lubica (2000): *Čínské symboly*. Praha: Grada Publishing.
- O'Hara, Albert Richard (1971): *The Position of Women in Early Modern China: According to the Lieh Nü Chuan, „The Biographies of Eminent Chinese Women“*. Taipei: Mei Ya Publications.
- Olivová, Lucie (2002): *Zkouškový systém na Dálném východě*. Praha: Česká orientalistická společnost.
- Opluštil, Václav (1976): *Vydeděný dědic*. Praha: Lidové nakladatelství.
- Ošanin, Ija Michajlovič, ed. (1983): *Boľšoj kitajsko-russkij slovar'. Tom 1: Geografičeskije nazvanija. Chronologičeskije tablicy. Devizy carstvovanj. Kalendar'. Tablicy měř i vesov. Obichodnyje cifry. Ukazateli ieroglifov: po 4 uglam, ključevoj, fonetičeskij*. Moskva: Nauka.
- Overmyer, Daniel L. (1986): *Religions of China: The World as a Living System*. San Francisco: Harper and Row.

- Overmyer, Daniel L. (1998): *Náboženství Číny*. Praha: Prostor.
- Palát, Augustin – Průšek, Jaroslav (2001): *Středověká Čína: Společnost a zvyky v době dynastií Sung a Jüan*. Praha: DharmaGaia.
- Paludan, Ann (1991): *The Chinese Spirit Road*. New Haven: Yale University Press.
- Paludan, Ann (1998): *Chronicle of the Chinese Emperors*. London: Thames and Hudson.
- Payne, Robert (1948): *Cesta do Rudé Číny*. Z angličtiny přeložili Augustin Palát a Jaroslav Průšek. Praha: Družstevní práce.
- Perelomov, Leonard Sergejevič (1962): *Imperija Cin' – pervoje centralizovannoje gosudarstvo v Kitaje (221–202 gg. do n. e.)*. Moskva: Izdatel'stvo vostočnoj literatury.
- Plány válčících států (Čan-kuo cche)* (1994). In: Malina, Jaroslav, *První císař: Tvůrce Číny a osmého divu světa*. Brno – Boskovice – Praha: Nakladatelství Albert – Nakladatelství Jota – Nakladatelství Svoboda, 1994, s. 69–70.
- Pokora, Timoteus (1962a): *Atentát na Prvního svrchovaného císaře Čchinů*. *Nový Orient*, roč. 17, 1962, č. 5, s. 112–116. Praha.
- Pokora, Timoteus (1962b): *Císař Jang – obnovitel jednoty Číny*. *Nový Orient*, roč. 17, 1962, č. 4, s. 84–85.
- Pokora, Timoteus (1963a): *Čchen Še a Wu Kuang – vůdcové povstání proti Čchinům*. *Nový Orient*, roč. 18, 1963, č. 2, s. 58–59. Praha.
- Pokora, Timoteus (1963b): *Prošla Čína obdobím otrokářského řádu? Československý časopis historický*, roč. 11, 1963, č. 5, s. 615–627. Praha.
- Pokora, Timoteus (1963c): *První velké rolnické povstání v Číně v letech 209 až 208 př. n. l.* *Sborník historický*, roč. 11, 1963, s. 187–237. Praha.
- Pokora, Timoteus (1967): *Čchin Š' chuang-ti*. Praha: Orbis.
- Politika a ekonomika ČLR po Mao Ce-tungově smrti (1976–1980)*. Praha: Orientální ústav ČSAV (Problémy soudobého vývoje Číny, 25).
- Pomeranz, Kenneth (2000): *Great Divergence: China, Europe, and the Making of the Modern World Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Poo, Mu-chou (1998): *In Search of Personal Welfare: A View of Ancient Chinese Religion*. Albany: State University of New York Press.
- Powers, Martin J. (1991): *Art and Political Expression in Early China*. New Haven – London: Yale University Press.
- Preuss, Karel a kolektiv (1982): *Chrestomatie k dějinám starověku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Průšek, Jaroslav (1940): *Dějiny Číny do roku 1279 po Kr.* In: Šusta, Josef, ed., *Dějiny lidstva od pravěku k dnešku*. Díl 1. *Světla Východu a Hellady*. Praha: Melantrich, s. 123–168.
- Průšek, Jaroslav (1940; 1947): *Sestra moje Čína*. Praha: Družstevní práce, 1947. – Anglický překlad (2002): *My Sister China*. Z češtiny přeložil Ivan Vomáčka. Prague: The Karolinum.
- Průšek, Jaroslav (1947): *O čínském písemnictví a vzdělanosti*. Praha: Družstevní práce.
- Průšek, Jaroslav (1949): *Čínský lid v boji za svobodu*. Praha: Naše vojsko.
- Průšek, Jaroslav (1963): *Dějiny Číny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Průšek, Jaroslav (1970): *Chinese History and Literature. Collections of Studies*. Praha: Academia.
- Pulleyblank, Edwin G. (1955): *The Background of the Rebellion of An Lu-shan*. Oxford: Oxford University Press.
- Rawson, Jessica (1987): *Chinese Bronzes: Art and Ritual*. London: Published for the Trustees of the British Museum in Association with the Sainsbury Centre for Visual Arts, University of East Anglia.
- Rawson, Jessica (1990): *Western Zhou Ritual Bronzes from the Arthur M. Sackler Collections*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press.
- Rawson, Jessica, ed. (1996): *Mysteries of Ancient China: New Discoveries from the Early Dynasties*. London: British Museum Press.
- Rawson, Jessica – Michaelson, Carol (1995): *Chinese Jade from the Neolithic to the Qing*. London: British Museum Press.
- Ronan, Colin A., ed. (1976–1995): *The Shorter Science and Civilisation in China*, svazky 1–5. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rotterová, Ťing-jü (1959): *Lidové komuny v Číně*. *Nový Orient*, roč. 14, 1959, č. 6, s. 103–104 (přeložil Timoteus Pokora).
- Scarpari, Maurizio (2000): *Starověká Čína: Čínská civilizace od počátků k dynastii Tchang*. Dobřešovice: Rebo Productions Cz, spol. s r. o.
- Seiwert, Hubert Michael (1979): *Orakelwesen und Zukunftsdeutung im chinesischem Altertum*. Bonn: Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn.
- Selešnikov, S. I. (1974): *Člověk a čas. Dějiny kalendáře a chronologie*. Z ruštiny přeložil Jaroslav Maršálek. Praha: Práce (Delfin).
- Shaughnessy, Edward L. (1997): *Before Confucius: Studies in the Creation of the Chinese Classics*. Albany: State University of New York Press.

- Shaughnessy, Edward L., ed. (2001): *Čína: Země nebeského draka*. Praha: Knižní klub.
- Shepherd, William R. (1923): *Historical Atlas*. 3rd ed. New York: Henry Holt and Company.
- Schafer, Edward (1967): *Ancient China*. New York: Time-Life Books.
- Schafer, Edward (1980): *The Divine Woman: Dragon Ladies and Rain Maidens*. San Francisco: North Point Press.
- Schindler, Bohumír (1982): *Čínsko-afričké vztahy 1949–1976*. Praha: Orientální ústav ČSAV (Problémy soudobého vývoje Číny, 32).
- Schindler, Bohumír (1982–1984): *Chronologie KS Číny (1917–1982)*. Praha: Orientální ústav ČSAV (Problémy soudobého vývoje Číny, 33/1–8).
- Schindler, Bohumír (1983): *Chronologie ČLR 1982*. Praha: Orientální ústav ČSAV (Problémy soudobého vývoje Číny, 36).
- Schindler, Bohumír (1984): *Chronologie ČLR 1983*. Praha: Orientální ústav ČSAV (Problémy soudobého vývoje Číny, 40).
- Schram, Stuart R., ed. (1987): *Foundations and Limits of State Power in China*. London – Hong Kong: School of Oriental and African Studies – Chinese University Press.
- Schwartz, Benjamin I. (1985): *The World of Thought in Ancient China*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press.
- Silverberg, Robert (1965): *The Long Rampart*. Philadelphia: Chilton Books.
- Simonovskaja, Larisa Vasiljevna – Jurjev, M. F., ed. (1978): *Dějiny Číny: Od nejstarších dob do současnosti*. Praha: Svoboda. (Český překlad ruského vydání z roku 1974.)
- Siung Š'-i (1947): *Nebeský most*. Z angličtiny přeložila Běla Vrbová. Praha: Plzák.
- Skinner, William G., ed. (1977): *The City in Late Imperial China*. Stanford: Stanford University Press.
- Skřivan, Aleš (1996): *Teng Siao-pching*. Praha: Epocha.
- Slaviček, Karel (1995): *Listy z Číny a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1716–1735)*. Z latiny přeložil Josef Kolmaš. Praha: Vyšehrad.
- S'-ma Čchien (1994): Š'-fi. In: Malina, Jaroslav, *První císař: Tvůrce Číny a osmého divu světa*. Brno – Boskovice – Praha: Nakladatelství Albert – Nakladatelství Jota – Nakladatelství Svoboda, 1994, s. 94, 139–142, 164, 166–167.
- Soothill, William E. (1951): *The Hall of Light: A Study of Early Kingship*. London: Lutterworth.
- Spence, Jonathan D. (1974): *Emperor of China: Self-Portrait of Kang-hsi*. New York: Knopf.
- Spence, Jonathan D. (1990): *The Search for Modern China*. New York: Norton.
- Stamberger, Walter (1951): *Zápisky z lidové Číny*. Praha: Orbis.
- Stein, Gunther (1948): *Rudá Čína*. Z angličtiny přeložil Ladislav Hoch. Praha: Orbis.
- Stolzová, Marcela (1991): *Kdo je kdo v Čínské lidové republice (1949–1989)*. Sv. I (A–K). Praha: Orientální ústav ČSAV, Východní Asie (Studie a dokumenty, 3).
- Straughair, Anna (1973): *Chang Hua: A Statesman-Poet of the Western Chin Dynasty*. Canberra: The Australian National University, Faculty of Asian Studies (Occasional Paper, 15).
- Svoboda, Jiří (1990): Nové poznatky o vývoji člověka v Číně. *Živa*, roč. 38 (76), 1990, č. 6, s. 284–286. Praha.
- Svoboda, Jiří (2003): Paleolit a mezolit: Pohřební ritus. In: Malina, Jaroslav, ed., *Panorama biologické a socio-kulturní antropologie: Modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných“ oborů*, 19. svazek. Brno: Nadace Universitas Masarykiana – Akademické nakladatelství CERM – Masarykova univerzita – Nakladatelství a vydavatelství NAUMA.
- Swann, Nancy Lee (1950): *Food and Money in Ancient China*. Princeton: Princeton University Press.
- Syma Cjan' (1972, 1975): *Istoričeskije zapiski („Ši czi“)*. Moskva: Izdatel'stvo Nauka. 2 svazky.
- Ši-king (1897). Přeložili Rudolf Dvořák a Jaroslav Vrchlický. Praha: J. Otto, 1897.
- Šíma, Jiří (1979): *Postavení státních orgánů ČLR*. Část I. 1949–1969. Praha: Orientální ústav ČSAV (Problémy soudobého vývoje Číny, 12).
- Šíma, Jiří (1980): *Postavení státních orgánů ČLR*. Státní aparát ČLR v letech 1969–1979. Část II. Praha: Orientální ústav ČSAV (Problémy soudobého vývoje Číny, 23).
- Temple, Robert (1998): *The Genius of China*. London: Prion Books.
- The First Emperor's Terracotta Legion* (1988). Peking: China Travel and Tourism Press.
- Tchan Čchi-siang (1982): *Čung-kuo li-s' ti-tchu-ti* [Historický atlas Číny]. Peking: Ti-tchu čchu-pan-še.
- Tomášek, Michal (2004): *Dějiny čínského práva*. Praha: Academia.
- Topping, Audrey (1978): The First Emperor's Army: China's Incredible Find. *National Geographic*, 153, 1978, č. 4 (April), s. 440–459. Washington, D. C.
- Toynbee, Arnold Joseph, ed. (1973): *Half the World: The History and Culture of China and Japan*. London: Thames and Hudson.

- Tsuen-hsuein, T. H. (1962): *Written on Bamboo and Silk: The Beginning of Chinese Books and Inscriptions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tuan Yi-fu (1969): *China*. Chicago: Aldine.
- Tung Cuo-pin (Tung Tso-pin) (1960): *Čung-kuo nien-li cung-pchu (Chronological Tables of Chinese history)*. Hong Kong: University Press. 2 svazky.
- Tu Wei-ming (1985): *Confucianism Thought: Selfhood as Creative Transformation*. New York: State University of New York.
- Twitchett, Denis, ed. (1979): *The Cambridge History of China. 3: Sui and T'ang China, 589–906*. Part I. Cambridge: Cambridge University Press.
- Twitchett, Denis – Fairbank, John King, ed. (1979): *The Cambridge History of China, 10 svazků*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Twitchett, Denis – Loewe, Michael, ed. (1986): *The Cambridge History of China. 1: The Ch'in and Han Empires (221 B. C.–A. D. 220)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Valenstein, Suzanne G. (1975): *A Handbook of Chinese Ceramics*. New York: Metropolitan Museum of Art.
- Vančata, Václav (2003): Paleoantropologie – přehled fylogeneze člověka a jeho předků. In: Malina, Jaroslav, ed., *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: Modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných“ oborů*, 13. svazek. Brno: Nadace Universitas Masarykiana – Akademické nakladatelství CERM – Masarykova univerzita – Nakladatelství a vydavatelství NAUMA.
- Vandermeersch, Léon (1965): *La formation du légisme*. Paris: École Française d'Extrême-Orient.
- Van der Sprenkel, Otto Berkelbach (1964): *Pan Piao, Pan Ku, and the Han History*. Canberra: The Australian National University, Centre of Oriental Studies (Occasional Paper, 3).
- van Grasdorff, Gilles – Collard, Gilbert (2004): *Posvícení v rudých komnatách: Dokument o čínské okupaci Tibetu*. Přeložil Jaromír A. Máša. Praha: Volvox Globator.
- Vasiljev, Leonid Sergejevič (1970): *Kulťy, religii, tradicii v Kitaje*. Moskva: Nauka.
- Vasiljev, Leonid Sergejevič (1976): *Problemy genezisa kitajskoj civilizacii: Formirovanije osnov materialnoj kultury i etnosa*. Moskva: Nauka.
- Vasiljev, Leonid Sergejevič (1983): *Problémy genezisa kitajskogo gosudarstva: Formirovanije osnov socialnoj struktury i političeskoj administracii*. Moskva: Nauka.
- Velvyslanectví Čínské lidové republiky v České republice, ed. (2003): *Čína 2003*. Zpracováno na základě materiálů nakladatelství New Star Publishers v Pekingu. Praha: Nakladatelství FUTURA, a. s.
- Vlach, Václav (1980): *Úloha armády v čínské politice od „kulturní revoluce“ do současnosti (1965–1980)*. Praha: Orientální ústav ČSAV (Problémy soudobého vývoje Číny, 20).
- Vlach, Václav (1983): *K některým právním a politickým aspektům postavení armády v čínské společnosti v letech 1949–1983*. Praha: Orientální ústav ČSAV (Problémy soudobého vývoje Číny, 38).
- Vrhel, František (2003): Předkolumbovské literatury: Témata, problémy, dějiny. In: Malina, Jaroslav, ed., *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: Modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných“ oborů*, 14. svazek. Brno: Nadace Universitas Masarykiana – Akademické nakladatelství CERM – Masarykova univerzita – Nakladatelství a vydavatelství NAUMA.
- Wagner, Donald B. (1997): *The Traditional Chinese Iron Industry and Its Modern Fate*. Richmond (Virginia): Curzon Press.
- Waldron, Arthur (1990): *The Great Wall of China: From History to Myth*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Walker, Richard Louis (1953): *The Multi-State System of Ancient China*. Hamden (Connecticut): Shoe String Press.
- Walker, Richard Louis (1969): *Ancient China*. New York: Watts.
- Wan Kuo-ting (1956; 1958): *Čung-kuo li-š' ti-nien-piao*. [Chronologické tabulky k čínským dějinám]. Peking: Šang-wu jin-šu-kuan, 1956 (1. vydání), 1958 (4. dotisk) (čínsky).
- Wandel, Elke (1987): *Frauenleben im Reich der Mitte*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Wang Sü-li (1980): Předběžné hodnocení vyspělé výrobní technologie bronzových zbraní odkrytých při archeologickém výzkumu terakotových plastik dynastie Čchin. *Kchao-ku jü wen-wu*, 1980, č. 3, s. 99–108 (čínsky).
- Wang Sü-li (1981): Aktuální diskuse o zbraních hliněných čchinských vojáků. *Kchao-ku jü wen-wu*, 1981, č. 1, s. 59–80 (čínsky).
- Wang Sü-li (1982a): Nový názor na původní název hrobky Prvního svrchovaného císaře Čchinů Li-šan. *Kchao-ku jü wen-wu*, 1982, č. 1, s. 92–93 (čínsky).
- Wang Sü-li (1982b): Výzkum výstroje čchinských terakotových vojáků. *Sborník materiálů z prvního*

- zasedání šensiských archeologů, 1982, s. 101–130 (čínsky).
- Wang Sü-li (1988): *Malované bronzové vozy a koně ze záhrobního sídla Prvního svrchovaného císaře Čchinů*. Si-an: Žen-min čchu-pan-še (čínsky).
- Wang Sü-li (1989): Rekonstrukce východní části hodovního dvorce v Li-šanu. *Kchao-ku jü wen-wu*, 1989, č. 5, s. 125–129 (čínsky).
- Wang Sü-li – Čchin Jung (1980): Konstrukce záhrobního sídla Prvního svrchovaného císaře Čchinů a odkrývání hliněných vojáků a koní. *Žen-wen ca-č'*, 1980, č. 1, s. 46–55 (čínsky).
- Wang Zhongshu (1984): *Han Civilization*. New Haven – London: Yale University Press.
- Watson, Burton (1958): *Ssu-ma Ch'ien: Grand Historian of China*. New York: Columbia University Press.
- Watson, Burton, překladatel (1961; 1993): *Records of the Grand Historian of China. Translated from the Shih chi of Ssu-ma Ch'ien*, 3 svazky. New York – London: Columbia University Press.
- Watson, Burton, překladatel (1963a): *Hsun Tzu: Basic Writings*. New York: Columbia University Press.
- Watson, Burton, překladatel (1963b): *Mo Tzu: Basic Writings*. New York: Columbia University Press.
- Watson, Burton, překladatel (1964): *Han Fei Tzu: Basic Writings*. New York: Columbia University Press.
- Watson, Burton, překladatel (1968): *The Complete Works of Chuang Tzu*. New York: Columbia University Press.
- Watson, William (1960): *Archaeology of China*. London: Max Parrish.
- Watson, William (1961): *China: Before the Han Dynasty*. London: Thames and Hudson.
- Watson, William (1966): *Early Civilization in China*. London: Thames and Hudson.
- Wei-hsün Fu, Charles – Wing-tsit Chan (1980): *Guide to Chinese Philosophy*. Boston: G. K. Hall.
- Weiskopf, Franz Carl (1953): *Cesta do Kantonu*. Z němčiny přeložil Eduard Petiška. Praha: Československý spisovatel.
- Wilhelm, Hellmut (1969): *Společnost a stát v Číně. K dějinám světové říše*. Z němčiny přeložil Timoteus Pokora. Praha: Svoboda (Edice Instituce a společnost, 12).
- Wittfogel, Karl August (1957): *Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power*. New Haven (Connecticut): Yale University Press.
- Wolf, Margery – Witke, Roxana, ed. (1975): *Women in Chinese Society*. Stanford: Stanford University Press.
- Wolter, Gustav-Adolf (1987): *Geschichte Chinas: 4 000 Jahre Reich der Mitte*. München: Bechtle.
- Wu En – Wang Jun (1988): New Archaeological Finds in Recent Years. *Cultural Exchange*, roč. 1, 1988, č. 1 (January), s. 25–26, 31. Peking.
- Wu Ru Kang – Olsen, John (1985): *Palaeoanthropology and Palaeolithic Archaeology in the People's Republic of China*. London: Academic Press.
- Xu Guohua – Peel, L. J., ed. (1991): *The Agriculture of China*. Oxford – New York: Oxford University Press.
- Xu Shu'an – Olivová, Lucie (2000): *Vývoj správního systému v Číně*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Yang Xiaoneng (1999): *The Golden Age of Chinese Archaeology: Celebrated Discoveries from the People's Republic of China*. New Haven – London: Yale University Press.
- Yates, Robin (1997): *Five Lost Classics: Tao, Huanglao, and Yin-Yang in Han China*. New York: Ballantine Books.
- Yu, Li (1974): *The Before Midnight Scholar*. London: Corgi.
- Yu, Li (1992): *Chinese Women Through Chinese Eyes*. London: M. E. Sharpe.
- Yuan Zhongyi (1983): *Terra-Cotta Warriors in Armour and Horses at the Tomb of Qin Shi Huang*. Peking: Cultural Relics Publishing House.

3. Společnost

3.1. Etnické složení

3.1.1. Geneze mnohonárodnostního státu

Čína zaujímá rozlehlou oblast východní Asie, relativně izolovanou mořem, horami a pouštěmi, kde se od nepaměti vytvářelo úzké historické, sociální a kulturní společenství lidu nejrůznějších ras a plemen. Toto společenství, vzniklé převážně podmaňováním a násilným asimilováním malých kolektivů – rodů, kmenů, etnických skupin – bylo již od dob dynastií Čchin a Chan (3. století př. n. l.–3. století n. l.) postupně organizováno v jednotný centralizovaný stát, který se v chodu dějin tu rozpadal, tu opět znovu sjednocoval, který však dokázal vtisknout celé oblasti *Pax Sinica* určitou jednotu hmotné a duchovní civilizace a kultury. Úloha jednotícího a určujícího elementu v tomto dlouhodobém procesu připadla lidu *Chan* (Chan-žen), tj. vlastním Číňanům (Čung-kuo-žen, „lid Říše středu“), a to i přesto, že nejednou v dějinách měly vládu nad tímto prostorem ve svých rukou národy a dynastické rody nechanské, jako kupříkladu rozmanité prototurkické a prototibetské národy v dobách rozdělení Číny za tzv. Jižních a Severních dynastií (Nan-Pej čchao, 420–589), tunguzští Kitani či Kitati (Liao, 907–1125) a Džürdženi či Džürdžedi (Ťin, 1115–1234) za doby Sung (10.–13. století), Mongolové za dynastie Jüan (1271–1368) a Mandžouvé za dynastie Čching (1644–1911). Asimilační schopnost Chanů, zpravidla převyšujících civilizační úroveň svých podmanitelů, byla však taková, že cizí vládnoucí rody i s celou aparaturou jejich vojenské a administrativní moci Chanům vždy dříve či později

podléhaly a přejímaly společenské a ideové soustavy vytvořené Chany.

Chanské obyvatelstvo v důsledku militaristických výbojů a kolonizace dobytých území ovšem také pronikalo do míst původně osídlených jinými plemy, mísilo se s nimi a souvislými pruhy svého osídlení (například v provincii Kan-su) narušovalo kompaktní sídliště nechanských etnických celků. Přitom nepochybně docházelo k vzájemnému přejímání řady zvyků, praktik a idejí vytvořených na obou stranách. Obdobně i nechanská plemena a národnosti měnily svá sídla a vklíňovaly se jedny do druhých, jsouce dohromady připoutávány ke společné „Říši středu“ (*Čung-kuo*) tu těsněji, tu volněji – podle momentální pevnosti či slabosti centrální moci sjednocujícího státu. Soužití různých etnik čínské kulturní oblasti se tedy vyvíjelo po staletí a se střídavými šancemi a situace vytvořená tímto složitým historickým procesem vedla ve svých konečných důsledcích k tomu, že z Číny se během staletí stal typický mnohonárodní, respektive mnohonárodnostní stát, že její obyvatelstvo představuje dnes velmi pestrou mozaiku pokud jde o jeho antropologickou charakteristiku, etnické složení, sociální strukturu a jazykové, kulturní, náboženské a jiné zvláštnosti.

Jako mnohonárodnostní stát v jeho nynějších hranicích se Čína zkonstitovala teprve ke konci 18. století, a to jednak v důsledku postupné absorpce někdejších státních útvarů Čuangů, Mongolů, Tibeťanů, Ujgurů a dalších, jednak jako výsledek dobovatelských válek

čchingských císařů. Nechanské obyvatelstvo bylo v průběhu těchto akcí vystaveno buďto úplné likvidaci, nebo násilné kolonizaci a postupné dobrovolné či nedobrovolné asimilaci, tj. sinizaci čínskými dobyteli. Takto získaná nová území bývala osídlována přistěhovalci z čínského vnitrozemí, kteří se na nově získaných teritoriích poměrně rychle zabydleli a záhy také zmocnili klíčových pozic v místní administrativě, obchodu atd. a kteří pokračování své přítomnosti na těchto územích zabezpečovali praktikováním smíšených sňatků.

3.1.2. Problémy s termíny „národ“ a „národnost“

Kdykoli se dnes v Číně hovoří o jejích národech a národnostech, vždy se o každém či každé z nich – ať jakkoli početně velkém či malém – mluví jako o *min-cu*, respektive *-cu*, „lid, národ, národnost“ (druhého tvaru se užívá ve složeninách doplněných o označení dotyčného etnika, kupříkladu Chan-cu, „chanský národ, Chanové“, Cang-cu, „tibetský národ, Tibeťané“, Meng-ku-cu, „mongolský národ, Mongoli“, Wej-wu-er-cu, „ujgurský národ, Ujguři“ apod.). Čínština nemá totiž možnost rozlišovat termíny NÁROD (rusky „narod, nacija“; německy „Volk, Nation“; anglicky „nation, people“), tj. historicky vzniklé společenství lidí, spojených společnou řečí, územím, hospodářským životem a psychickým založením projevujícím se ve společné kultuře, a NÁRODNOST (rusky „nacionalnost“; německy „Nationalität“; anglicky „nationality“), tj. historický typ etnického společenství lidí spojených společným jazykem, územím a společnou hmotnou a duchovní kulturou. Oba tyto výrazy čínština vyjadřuje slovem jediným, totiž *min-cu*, respektive ve složeninách *-cu*, i když většinu nechanských etnik by vzhledem k jejich počtu a dosaženému stupni jejich společenského vývoje bylo spíše třeba radit do kategorie „národností“. Jediný rozdíl v označení většinové (chanské) a menšinové (nechanské) složky obyvatelstva ČLR je v tom, že první, zcela odpovídající uvedené definici národa, jsou nazýváni „národ Chan, Chanové“ (Chan-cu), kdežto ostatní, až na výjimky spíše odpovídající zmíněné definici národnosti, jsou jako celek označováni hromadným, nevědeckým termínem, či spíše opisem, „málo čtené národy“ – *šao-šu min-cu*. U nás, ale i v jiných jazycích, se ustálil zvyk překládat tento čínský termín slovy „menšinové národy/národnosti“ či „národnostní menšiny“ (rusky „nacionalnyje menšinstva“; německy „nationa-

le Minderheiten“; anglicky „minority nationalities“ nebo „national minorities“). Jak vidno, nepřihlížejí v Číně při označování jednotlivých etnik v zemi ke kvalitativní podstatě označovaného jevu, a vystihují pouze jeho vnější, kvantitativní stránku. Je pak jistě paradoxní, je-li spolu s více než miliardovým národem Chanů (Chan-cu) označován stejnou příponou *-cu* kupříkladu i pouhých několik tisíc duší čítající tunguzsko-mandžuský „národ“ Čečeů (Che-če-cu) v severovýchodní Číně nebo ještě menší Lhopové v jihozápadní Číně.

V rovině praktické politiky a propagandy bývá tento terminologický nedostatek překrýván tvrzením, že užitím nediferencovaného termínu *min-cu (-cu)* jak pro početně největší národ Chanů, tak pro početně malé národy a národnosti se chce naznačit snaha postupovat vůči nechanským menšinovým národům či národnostem (*šao-šu min-cu*) při řešení národnostní otázky stejně jako vůči příslušníkům vládnoucího národa Chan (Hinton 1955, Hudson 1960, Kolmaš 1978, 1980, Mosley 1965).

3.1.3. Klasifikace národů a národností Číny

Existuje několik možností a způsobů klasifikace národů, národností a etnických skupin Číny podle toho, o jaký aspekt národnostní problematiky v této zemi se jedná (Bruk 1958, Čeboksarov 1965, Dreyer 1976a, Serdjučenko 1957).

3.1.3.1. Klasifikace obyvatelstva podle velikosti

Tato zdánlivě exaktní metoda naráží však na problém nedostatku a spolehlivosti statistických údajů a jejich zastaralosti již v samém okamžiku jejich zveřejnění. Při neustále stoupajícím trendu populačního růstu (v roce 1949 měla Čína 542 miliony obyvatel, v roce 1969 to bylo 806 milionů, v roce 1982 jejich počet přesáhl 1 miliardu a v roce 2002 dosáhl 1 miliardy a 295 milionů) mají jakékoli číselné údaje, například pro případné srovnávání, význam pouze relativní, nikoli absolutní.

Dále uváděné počty příslušníků jednotlivých národů a národností ČLR se opírají o údaje sčítání lidu k 1. červenci 1990.

Čínu jako typickou multietnickou zemi obývá 56 oficiálně uznávaných národů, národností a etnických skupin. Největší z nich tvoří původní obyvatelé Číny Chanové, jichž je 92 %, zbývajících 8 % tvoří 55 menšinových národů a národností, z nichž nejpočetnější jsou Čuangové (15,555 milionu), Man-

džuové (8,846 milionu), Chuejové (8,612 milionu), Miaové (7,383 milionu), Ujguři (7,207 milionu), Iové (6,578 milionu), Tchutiaové (5,725 milionu), Mongolové (4,802 milionu) a Tibeťané (4,593 milionu). Nejmenší je etnikum Lhopa (2,3 tisíce) (Kolmaš 1980).

3.1.3.2. Klasifikace obyvatelstva podle oblastí jeho hlavního rozšíření

Zatímco některá etnika žijí v kompaktních celcích často na značně rozlehlém území (kupříkladu Chanové, Čuangové, Ujguři, Tibeťané, Mongoli aj.), jiné národnostní celky jsou „roztrhány“ a jejich rozptýlené obyvatelstvo, smíšené s jinými národnostmi, vytváří nanejvýš větší či menší izolované ostrůvky uvnitř majoritní populace. V souvislosti s masovými přesuny chanského obyvatelstva do oblastí obývaných menšinovými národy a národnostmi je někde situace dokonce taková, že i v největší oblasti jejich kompaktního osídlení žije lid dotyčného menšinového národa v početní menšině.

I když co do počtu představují menšinové národy a národnosti jen zlomek všeho obyvatelstva Číny, území, na kterém žijí, zabírá přes polovinu celkové plochy země (zhruba 60 % z 9,59 milionu km²). Jedná se přitom povětšinou o okrajové části Číny navazující na sousední asijské země, s nimiž nechanské obyvatelstvo již po staletí udržuje tradiční hospodářské a kulturní styky. V základě těchto vztahů není však jen geografická blízkost a vzájemná potřeba ekonomické a kulturní výměny, nýbrž i etnická a jazyková spřízněnost lidu žijícího na obou stranách hranice.

Početně nejsilnější a národnostně nejpestřejší koncentrace nechanského obyvatelstva se nachází v jižní a jihozápadní Číně, jmenovitě v provinciích Jün-nan, Kuej-čou, S'-čchuan a v Čuangské autonomní oblasti Kuang-si, dále v provinciích Kan-su, Čching-chaj a v Ujgurské autonomní oblasti Sin-tiang na čínském severozápadě a také v provinciích Chu-nan a Kuang-tung v jižní Číně a Che-pej, Liao-ning, Ťi-lin a Chej-lung-tiang v severní a severovýchodní Číně.

Mimořádný význam území obývaných příslušníky menšinových národů a národností je, vedle jejich nesmírné rozlohy (kupříkladu jen Sin-tiang, Vnitřní Mongolsko a Tibet zabírají dohromady plochu větší než 3 miliony km²), dán především tím, že značná část nerostného bohatství nezbytně nutného pro industrializaci země včetně bohatých energetických zdrojů a nalezišť ropy, se nachází právě zde. O vojen-

sko-strategickém významu těchto převážně horských, pralesních, případně pouštních oblastí není rovněž pochyb.

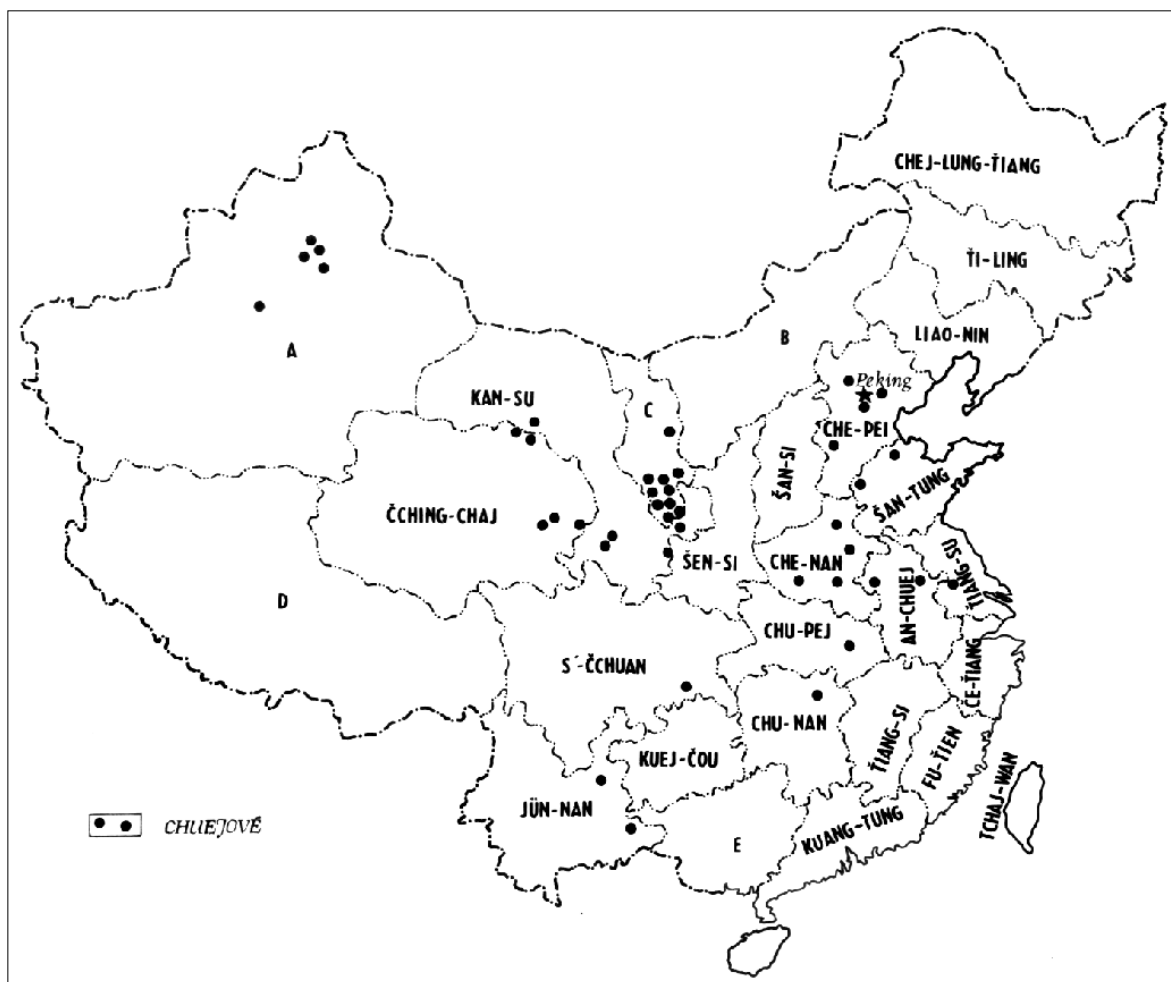
3.1.3.3. Klasifikace podle typu přiznané autonomie

Tato klasifikace vychází z typu správy a začlenění menšinových národů a národností do administrativní struktury země. Tento aspekt umožňuje zkoumat změny a úpravy v jejich administrativním zařazení, jakož i důvody a okolnosti zřizování, rušení či slučování takových autonomních útvarů a z toho všeho pak usuzovat o národnostní politice ČLR a jejích trendech jako celku.

V souladu s praxí zavádanou na osvobozeném území Číny ještě před vznikem ČLR a pak rozšířenou zejména v 50. letech minulého století byl některým vybraným nechanským národům a národnostem přiznán status „území s národnostní autonomií“ (*min-cu ti-fang c'-č'*). Tyto „národnostně územní autonomie“ jsou trojího typu (sestupně od vyššího k nižšímu): autonomní oblast (*c'-č'-čchü*), autonomní kraj (*c'-č'-čou*), autonomní okres (*c'-č'-sien*; na území s mongolským obyvatelstvem jeho ekvivalent autonomní „korouhev“, mongolsky chošún – *c'-č'-čchi*). Jejich druh, územní rozsah (velikost) i počet se během doby nejednou měnily či různě upravovaly, než se ustálily ve své dnešní podobě.

Z celkového počtu více než 2 000 teritoriálně-administrativních jednotek taxonomického typu I (provincie, autonomní oblasti, města pod přímou ústřední správou) a taxonomického typu II (kraje, autonomní kraje, okresy, autonomní okresy) na celém území ČLR je v současné době pět autonomních oblastí. Jejich území činí zhruba 4,305 milionu km², což je přibližně 37,5 % z celkové rozlohy ČLR. Chronologicky podle data vzniku to jsou:

1. Autonomní oblast Vnitřní Mongolsko, správní centrum Chu-che-chao-tche (Chöch хот), rozloha 1,183 milionu km², zřízena 1. května 1947.
2. Ujgurská autonomní oblast Sin-tiang, správní centrum Wu-lu-mu-čchi (Urumči), rozloha 1,6 milionu km², zřízena 1. října 1955.
3. Chuejská autonomní oblast Ning-sia, správní centrum Jin-čchuan, rozloha 66,4 tisíce km², zřízena 15. července 1957.
4. Čuangská autonomní oblast Kuang-si, správní centrum Nan-ning, rozloha 236,3 tisíce km², zřízena 5. března 1958.

86 Mapa Čínské lidové republiky s vyznačením oblastí, kde žijí Chuejové.

5. Tibetská autonomní oblast, správní centrum La-sa (Lhasa), rozloha 1,22 milionu km², zřízena 9. září 1965 (Mackerras 2003).

3.1.3.4. Klasifikace podle etnické příbuznosti

Toto členění vychází z určitých shodných antropologických rysů jednotlivých národů a národností Číny a z celkového jejich životního stylu a zvyklostí. S tímto dělením také úzce souvisí třídění nechanského obyvatelstva podle jeho jazykové příbuznosti (Ma Hsueh-liang 1954). Všechno obyvatelstvo Číny lze z těchto hledisek rozdělit zhruba do následujících skupin:

3.1.3.4.1. Chanové

Chanové (*Chan-cu*) patří k mongoloidnímu lidskému plemeni a na rozsáhlých prostorách severovýchodní, severní, východní, jižní a střední části východní Asie,

kde žijí v kompaktních celcích, jsou autochtonními obyvateli. V současné době tvoří na takto vymezeném teritoriu zhruba 92 % veškeré tamní populace (v roce 1990 přibližně 1 259 milionů). Chanové jsou jediným národem na světě s tak dlouhým a nepřetržitým historickým vývojem na jednom území, se společnými bioantropologickými rysy, s jedním společným písmem a jazykem a výraznou kulturou, převyšující okolní národy. Chanové (v obecném pojmenování „Číňané“) žijí kromě vlastní Číny a Tchaj-wanu ve větších celcích také v Indonésii, Malajsii, Singapuru, Thajsku, Koreji, Japonsku, Vietnamu, Austrálii a v USA. Z hlediska jazykového jsou řazeni do sino-thajské větve čínsko-tibetské jazykové rodiny.

3.1.3.4.2. Chuejové

K Chanům se většinou svých základních charakteristik přimykají Chuejové (*Chuej-cu*, též *Chuej-žen* či *Chuej-chuej*), zaujímající mezi oficiálně uznávanými

národy a národnosti v Číně třetí místo (8,612 milionu), hned za nejpočetnějším nechanským národem Čuangů a Mandžů. Chuejové představují typický ubikvitní národ, vyskytující se prakticky na celém území Číny: kromě vlastní Chuejské autonomní oblasti Ning-sia je nacházíme zejména v provinciích Kan-su, Che-nan, Che-pej, Čching-chaj, Šan-tung, Jün-nan a dále v Sin-tiangu a v městech Peking, Tiencin, Šanghaji a jinde (obr. 86).

Chuejové nemají svůj vlastní jazyk a mluví dialekty čínštiny okolního chanského obyvatelstva, s nímž mají také společné znakové písmo. V jejich slovní zásobě je však patrná příměs arabsko-perské islámské terminologie. V chanské populaci tvoří svérázné ostrůvky – ve městech žijí v samostatných čtvrtích, mají vlastní restauranty, svá specifická jídla, své zvyky a náboženské obřady. Jsou totiž pravověrnými muslimy sunnitského vyznání. Svůj původ na teritoriu Číny odvozují buďto od přistěhovalců ze střední Asie, Íránu a arabských zemí, přicházejících do Číny v dobách mongolské dynastie Jüan ve 13. století, nebo od potomků arabských obchodníků, doložených v Kantonu již v 8. století (Kolmaš 2001, Obuchová 1996, 1997).

3.1.3.4.3. Čuangsko-tungské národy a národnosti čínského jihu

Čuangové a s nimi antropologicky, etnicky a jazykově příbuzné národy a národnosti žijí na čínském jihu v provinciích Jün-nan, Kuej-čou, Chu-nan, Kuang-tung a v Čuangské autonomní oblasti Kuang-si. Jazykově tvoří samostatnou větev čínsko-tibetských jazyků, rozdělenou do skupiny čuangsko-tchajské (čuangština, puiština, tchajština), tungsko-šuejské (tungština, šuejština, molaoština, maonanština) a liské (lišťina a její dialekty).

Čuangové (*Čuang-cu*, 15,558 milionu) jsou potomky dávných kmenů Luo-jüe a Po-jüe z 1. století př. n. l. Jako samostatné etnikum jsou v čínských pramenech připomínáni až od dob dynastie Sung (10.–13. století). Dnes mají od roku 1958 vlastní autonomní oblast Kuang-si (hlavní město Nan-ning). Od téhož roku používají také jako písmo vlastní modifikovanou latinku.

Puiové (*Pu-i-cu*, 2,548 milionu) žijí v provincii Kuej-čou, kde mají od roku 1956 vlastní autonomní kraj Čchien-nan (administrativní centrum Tu-jün). Antropologicky a jazykově jsou nejbližšími příbuznými Čuangů. Používají rovněž modifikovanou latinku. Vedle taoismu a buddhismu je mezi nimi rozšířeno i křesťanství.

Tchajové či Tajové (*Tchaj-cu*, 1,025 milionu), početně středně velká národnost, žijí pouze v Jün-nanu, kde mají od roku 1953 vlastní autonomní kraj Si-šuang-pan-na (administrativní centrum Ťing-chung). Ve středověku tvořili součást mocné federace Nan-čao – Ta-li, od níž se ve 12. století oddělili a vytvořili si vlastní stát Meng-li-kuo, který však byl ve 13. století vyvrácen Mongoly.

Tungové (*Tung-cu*, 2,506 milionu) žijí v kompaktních celcích na pomezí provincií Kuej-čou, Chu-nan a Čuangské autonomní oblasti Kuang-si, kde mají od roku 1956 vlastní autonomní kraj Čchien-tung-nan (administrativní centrum Kchaj-li). Tungové odvozují svůj původ od Po-jüeů, společných prapředků všech čuangsko-tungských národů.

Šuejové (*Šuej-cu*, doslova „Vodáci“, 347,1 tisíce) žijí v jihovýchodní části provincie Kuej-čou, kde mají od roku 1957 vlastní autonomní okres San-tu (administrativní centrum San-che). Poprvé je nacházíme zmíněné v čínských kronikách 15. století, avšak jejich vlastní etnogeneze sahá až k počátkům čuangsko-tungské čeledi, s jejímiž ostatními členy mají Šuejové velmi mnoho společného.

Molaoové (*Mo-lao-cu*, též *Mu-lao-cu*, 160,6 tisíce) a Maonanové (*Mao-nan-cu*, 72,4 tisíce) jsou nevelké etnické skupiny na teritoriu severní, respektive severozápadní části Čuangské autonomní oblasti Kuang-si. S Čuangy mají také mnoho společných rysů. Obě tyto národnosti nezískaly dosud vlastní autonomní status.

Liové (*Li-cu*), patřící k středně velkým národnostem (1,112 milionu), žijí v kompaktních celcích v jižní polovině ostrova (dnes provincie) Čaj-nan v Jihočínském moři. Původně žili jižně od řeky Jang-c'ťiang, odkud se v důsledku stupňujícího tlaku ze strany Chanů přemístili na ostrov Čaj-nan. Liové, kteří neměli dříve vlastní písmo, používají od 50. let minulého století abecedu, vytvořenou na základě latinky.

3.1.3.4.4. Miaové, Jaové a ostatní národy a národnosti čínského jihu

Přidáme-li k výše vymezenému pojmu „jih Číny“ ještě další čtyři provincie, totiž S'čchuan, Ťiang-si, Fu-ťien a Če-ťiang a dále ostrov Tchaj-wan, dostaneme oblast rozšíření dalších devíti nechanských národů a národností ČLR následujících tří etnolingvistických čeledí (Liščák 1992).

3.1.3.4.4.1. Miaosko-jaoské národy a národnosti

Do této skupiny se řadí především početný národ Miaoů (*Miao-cu*, 7,383 milionu), žijících převážně

87 Dívka z etnika Miao. Miaové (Miao-cu, 7,383 milionu), starobylý nechanský národ v provincii Kuej-čou.

v provincii Kuej-čou. Miaové jsou potomky tribálního svazku San-Miao (Trojí Miao) z počátku našeho letopočtu a jsou tudíž autochtonními obyvateli jižní Číny. V lingvistickém ohledu je miaoština a její četné dialekty samostatnou větví společného čínsko-tibetského jazykového kmene.

Horský a lesnatý terén jejich sídel poskytuje málo vhodné půdy pro zemědělství, proto je mezi nimi poměrně hojně rozšířen také chov dobytka, rybolov, honitba a nejrůznější lesní práce. Na značně vysoké úrovni jsou i některá domácká řemesla, jako tkalcovství, vyšívání a batikování.

V ohledu náboženském byli Miaové ještě donedávna většinou animisté, avšak pod vlivem Chanů byl u nich rozšířen i kult předků, taoismus a buddhismus (obr. 87).

Jaové (*Jao-cu*), početná etnická skupina (2,137 milionu), se nacházejí především v Čuangské autonomní oblasti Kuang-si, v sousedním Kuang-tungu a dále v Chu-nanu a také v Jün-nanu. Původní etnická a jazyková jednota Jaoů s Miaoy se udržela zhruba do 8. století n. l., avšak od dob dynastie Sung (10.–13. století) prožívali Jaové již vlastní historický vývoj. Jaové nemají vlastní písmo a používají čínských znaků.

Hlavním zaměstnáním Jaoů je zemědělství a částečně také lov a sběračství. Na území obývaném Jaoy se ve větším množství nachází zlato, stříbro, železná ruda, cín a další užitkové nerosty.

Šeové (*Še-cu*, 634,7 tisíce), sídlící původně v provincii Ťiang-si, se někdy v průběhu 8. století n. l. přemístili dále na východ do přímořských provincií Če-ťiang, Fu-ťien a Kuang-tung, kde je dnes nacházíme ponejvíce v horských oblastech. Vzhledem k poměrně značnému

jejich rozptýlu nebyla pro ně zřízena žádná územně autonomní jednotka a jejich izolované postavení v mořichanského živlu je vystavuje nebezpečí postupné sinizace.

Kchelaové (*Kche-lao-cu*, v severočínské standardní výslovnosti *Čchi-lao-cu*, 438,2 tisíce) v provincii Kuej-čou a v Čuangské autonomní oblasti Kuang-si jsou nejbližšími příbuznými Čuangů a Tungů, avšak v důsledku dlouhého soužití s Miaoy převzali od nich tolik prvků do svého jazyka, kultury a životního stylu, že jsou dnes řazeni k národnostem miaosko-jaoským.

*

V přímořských, ale také v západních krajích Čuangské autonomní oblasti Kuang-si žije nepočetná, etnický a jazykově samostatná skupina obyvatel vietnamského původu, kteří se sami nazývají Kinh (vyslov Ťin), což Chanové přepisují a vyslovují Ťing (*Ťing-cu*, 18,7 tisíce). Ťingové hovoří severním dialektem vietnamštiny, kromě níž je mezi nimi rozšířený také kantonský dialekt čínštiny. Jako písma užívají stejně jako ostatní Vietnamci latinky.

Ťingové jsou většinou taoisté, avšak praktikují také kult předků. Od konce 19. století je mezi nimi rozšířeno rovněž katolické náboženství.

3.1.3.4.4.2. Mon-khmerské národy a národnosti

Etnická a lingvistická čeleď mon-khmerská je na území Číny zastoupena četnými etniky, žijícími v jihozápadních oblastech Jün-nanu, bezprostředně sousedících s Myanmarem (Barmou). Jsou to (podle početní velikosti) Kchawaové, Pulangové, Ťinoové, Teangové, Penglungové, Drungové a další). Čínští etnografové je považují za přistěhovalce z Indočíny představující pravděpodobně zbytky těch australoidů, kteří už v dobách střední doby kamenné (mezolitu) přišli do styku s mongoloidy jižních částí Číny a severních oblastí Indočínského poloostrova. Jiní autoři pokládají mon-khmerské národy za autochtonní obyvatele jak jihozápadních částí pevninské východní Asie, tak samotné jihovýchodní Asie. Z lingvistického hlediska náleží mon-khmerské jazyky do rodiny jazyků austrasijských, přičemž kchawaština spolu s pulangštinou a penglungštinou tvoří samostatné skupiny monských jazyků, které se v těchto místech vklínily do jazyků čínsko-tibetských.

Kchawaové (*Kcha-wa-cu*, též *Wa-cu*, 352 tisíce) obývají horské oblasti jihozápadního Jün-nanu, kde mají rovněž čtyři svoje autonomní okresy. Hlavním zaměstnáním Kchawaů je zemědělství doplňované

místy lovem. Pěstuje se rýže, obilí, kukuřice, proso, hrách a také mák na výrobu opia; loví se divoká zvěř žijící v horských lesích – tygři, levharti, medvědi ad. Z řemesel doznalo jistého rozvoje zejména tkalcovství, výroba náradí a předmětů z bambusu. U Kchawaů je kromě kultu předků rozšířen také buddhismus.

Pulangové (*Pu-lang-cu*, sami nazývaní *Wuové* a v západní literatuře Pumanové, 82,4 tisíce) žijí při čínsko-thajských hranicích v nejnižším cípu Jün-nanu. Sídliště Pulangů jsou tradičně budována na svazích hor uprostřed neprostupných džunglí, což odjakživa znesnadňovalo styk Pulangů s okolním světem a vedlo k uchování nízké úrovně výrobních sil a primitivní organizace pulangské společnosti. Hlavním zaměstnáním zůstává zemědělství, doplňované lovem, sběračstvím a podél řeky Lan-cchang-ťiang (Mekong) také rybolovem.

Penglungové (*Peng-lung-cu*, nazývaní též *Na-an-cu* či *Pu-lej-cu* a v evropské literatuře někdy Palaungové, v roce 1982 čítající 12 tisíc osob) žijí v nejzápadnějším cípu Jün-nanu a část také v sousedním Myanmaru (Barmě). Obživu si zajišťují hlavně zemědělstvím (pěstování čaje, bavlny, citrusových plodů), částečně i sběračstvím. Penglungské ženy se navíc věnují tkaní barevných látek, muži pletení z bambusu. Většinou vyznávají jižní (hínajánský) buddhismus, který převzali od sousedních Tchajů.

3.1.3.4.4.3. Malajsko-indonéská etnika

Kaošanové (*Kao-šan-cu*, doslova „Horalé“, 2,9 tisíc), což je souhrnné označení pro všechna původní nechanská plemena ostrova Tchaj-wanu, jsou v Číně jedinými zástupci etnolingvistické čeledi malajsko-indonéských (někdy označované též jako malajsko-polynéská) národností. Otázka jejich etnogeneze představuje dodnes jeden z nevyřešených problémů vědy. Údajně se měli v prvních stoletích našeho letopočtu přemístit z přímořských oblastí jižní Číny na Tchaj-wan a dále až na Filipíny a Indonéské souostroví. Čínští zemědělci, kteří se později začali usazovat v rovinné západní části ostrova, vytlačovali domorodé obyvatelstvo do vyšších horských poloh a nutili je tak věnovat se jako hlavní činnosti lovu.

Kaošanové podle místních podmínek provozují buďto zemědělství, lov nebo rybolov. Tchaj-wan, který leží na rozhraní subtropického a tropického pásma, má velké množství srážek a jeho příznivé podnebí umožňuje pěstování vzácných teplomilných kultur – citrusovníku, kafrovníku, čajovníku ad., zatímco

horské oblasti oplývají bohatými tropickými lesy s hojnou zvěří a ptactvem.

O ostrov Tchaj-wan (Formosu) sváděli v 17. století boje Portugalci, Holanďané a Španělé. Z rukou Španělů, posledních jeho držitelů, byl ostrov vyrván v roce 1661 a stal se částí Čchingské říše. Avšak po prohrané čínsko-japonské válce v roce 1895 se ho zmocnili Japonci, pod jejichž vládou se pak nacházel až do roku 1945, kdy přešel znovu pod čínskou správu. V roce 1949 se na Tchaj-wanu usadila Čankajšková kuomintangská vláda (Bakešová 1971).

3.1.3.4.5. Tibeťané a další jim příbuzné národy a národnosti čínského jihozápadu

Na obrovském teritoriu ČLR pokrývaném Tibetskou autonomní oblastí, provincií Čching-chaj a většími či menšími částmi přilehlých provincií Kan-su, S'-čchuan, Jün-nan a částečně i Kuej-čou, Chu-nan a Čuangské autonomní oblasti Kuang-si, jež dohromady představuje dobrou čtvrtinu veškeré plochy Číny, žije už od dob předhistorických autochtonní lid stejného či příbuzného etnického a jazykového složení, řazený pod souhrnné označení tibetsko-barmské etnické a jazykové čeledi (obr. 88).

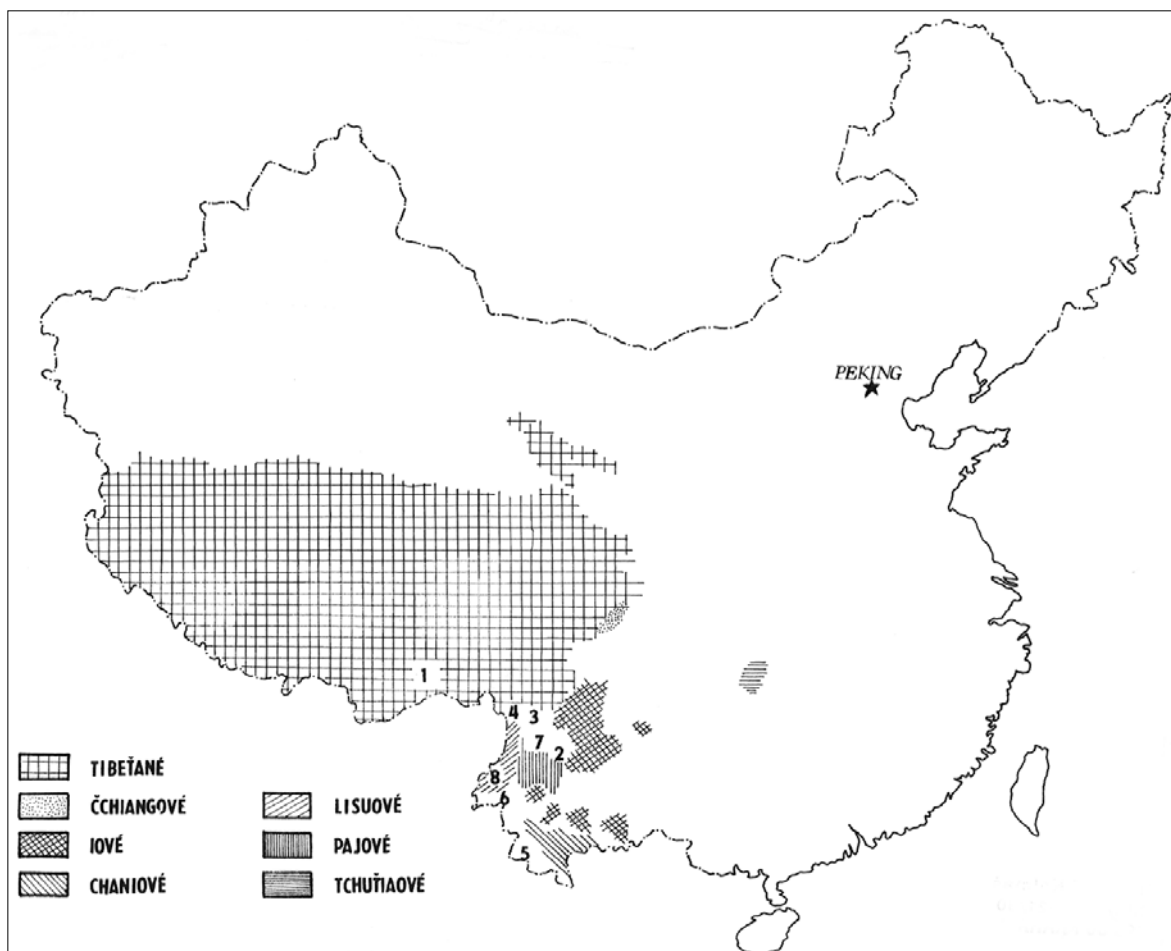
Historicky a etnicky jde o národy a národnosti sprízněné s lidem nazývaným v nejstarších čínských pramenech jako Žungové (Si-žung, Čchüan-žung ad.), respektive později Čchiangové (Žuo-čchiang ad.), případně pejorativně též jako Si-nan-iové (doslova „Jihozápadní barbaři“).

První skupinu tohoto lidu tvoří vlastní Tibeťané a jim nejbližší příbuzní Sifanové, Ďarongové, Phumiové a Mönповé a dále Čchiangové, Nuové a Tulungové, hovořící vesměs tibetsky, případně dialekty tohoto jazyka. Hlavními jejich sídly jsou Tibetská autonomní oblast a provincie Čching-chaj, S'-čchuan, Jün-nan a Kan-su (obr. 89).

Druhou, nejpočetnější skupinu představují Iové a jim etnicky a jazykově blízcí Chaniové, Lisuové, Lachuové (spolu s Kchucchungy), Ačchangové, Nasiové, Pajové a Tchutiaové, žijící především v Jün-nanu a S'-čchuanu a částečně i v Kuej-čou, Chu-nanu a Čuangské autonomní oblasti Kuang-si.

Do třetí skupiny náleží pouze Ťingpchové, kteří žijí v Jün-nanu a v mnoha ohledech již připomínají Barmance.

Tibeťané, kteří se sami nazývají Böpa a které Chanové nazývají buďto *Cang-cu* nebo *Si-cang-žen* (4,593 milionu), zauímají mezi ostatními nechanskými národy

88 Tibeťané a další jim příbuzné národy a národnosti čínského jihozápadu.

Čína v mnoha ohledech zvláštní a výjimečné postavení, a to jak z hlediska jejich vlastního historického vývoje, tak z hlediska jejich zcela ojedinělé a odlišné duchovní, zejména náboženské kultury čerpající především ze zdrojů indických, tak konečně i z hlediska vlivu jejich svérázné kultury a životního stylu na ostatní s nimi spřízněné národy a národnosti.

Tibeťané patří k starobylým asijským národům s vysokou úrovní materiální a duchovní kultury a tradičně silným vlivem na okolní svět (Mongolsko, Ladak, Nepál, Sikkim, Bhútán). K sjednocení vlastních tibetských kmenů v údolí řeky Cangpo v centrálním Tibetu v samostatný stát došlo v 6.–7. století n. l., kdy byl do země uveden také buddhismus z Indie a rozvíjeny styky hospodářské a kulturní se sousedními zeměmi.

Po rozpadu jednotného tibetského státu v 10. století se dostala do popředí politického života v zemi

buddhistická církev a boj mezi četnými jejími školami vyplňoval pak následující staletí. Sakjapovci ve 13. století se přiklonili k mongolským vládcům Číny, obdobně jako v 17. století představitel sekty Gelugpy, 5. dalajlama, hledal ochranu a oporu u mandžuských vládců Číny. Koncem 19. a začátkem 20. století se Tibet stal předmětem expanze ze strany Velké Británie, která si na něm vojenskou silou vymohla řadu výsad, ze kterých pak těžila po celé období republikánské Číny.

Od roku 1951 je Tibet zcela podřízen politice čínského ústředí. V důsledku přehmatů ze strany čínské administrativy došlo v roce 1959 ve Lhase k protičínskému povstání a jedním z jeho důsledků byl také masový odchod tibetského obyvatelstva do Indie a dalších zemí subkontinentu. Mezi uprchlíky byl rovněž nejvyšší církevní představitel Tibetu dalajlama, zdržující se v Indii dodnes.

Tibeťané jsou tradičně lid zemědělský a pastevecký a vynikají rovněž v obchodu a řemeslech. Obdivu-

hodně dobře snášejí drsné podmínky vysokohorské přírody a jejího klimatu. Jejich život soukromý i veřejný je výrazně poznamenán náboženstvím (buddhismus, respektive bönismus), projevujícím se také v umění, architektuře, písemnictví a vůbec v celé sféře nadstavby.

Hovoří jazykem zcela odlišným od čínštiny a používají vlastní slabičné písmo odvozené z indické abecedy, které se píše vodorovně zleva doprava (Kolmaš 2002).

K vlastním Tibeťanům bývají obvykle počítáni ještě Sifanové a Ďarongové, žijící v S'-čchuanu a hlásící se k buddhismu, respektive bönismu. A konečně i pestrá směs obyvatel nejzazšího tibetského jihovýchodu v sousedství Indie a Myanmaru (Barmy), jako jsou Mönpové (*Men-pa*, 7,5 tisíce), Lhopové (*Luo-pa*, 2,3 tisíce) a další, vesměs provozující zemědělství a lov. V celé této oblasti se projevuje silný kulturní a náboženský vliv Tibetu.

Čchiangové (*Čchiang-cu*, 198,3 tisíce), jimž jediným zůstalo historické jméno dávných kočovných plemen čínského středozápadu, žijí všichni v západním S'-čchuanu v Tibetském autonomním kraji Ngapa a věnují se zemědělství a pastevectví.

Pchumiové (*Pchu-mi-cu*, 29,7 tisíce) žijí v severozápadní části provincie Jün-nan, kam se dostali odkudsi ze severu, a to už ve 13. století v době tažení mongolských vojsk na čínský jihozápad. Hlavním druhem zaměstnání Pchumiů je zemědělství a chov domácího zvířectva, jako vedlejší činnost provozují lovectví a řemesla. V náboženském ohledu jsou animisté, případně buddhisté či bönisté.

Nuové (*Nu-cu*, 27,2 tisíce), nevelká národnostní skupina, žijící v severozápadním cípu Jün-nanu a v údolí řeky Lan-cchang-ťiang (Mekong) v nejvýchodnější části Tibetské autonomní oblasti. Hlavním zdrojem jejich obživy je zemědělství. V důsledku dlouholetého působení katolických misionářů v tom kraji je mezi nimi poměrně mnoho křesťanů.

Tulungové (*Tu-lung-cu*, zvaní též Drungové), patří k nejmenším nechanským národnostem (5,8 tisíce osob), žijí v Jün-nanu v okolí města Wej-si a věnují se zemědělství, rybolovu a honitbě. U Tulungů se ještě donedávna praktikovalo mnohoženství, zpravidla ve formě sňatku několika sester s jedním mužem, a také skupinové manželství, ve kterém několik sester bývalo provdáno za několik bratrů.

*

Iové (*I-cu*, 6,578 milionu), zvaní též Nosuové (případně pejorativně Lolo), jsou jedním z nejstarobylějších národů tibetsko-barmské etnické skupiny, známého

89 Tibetské děti v etnickém oblečení, z Autonomní oblasti Tibet, v jihozápadní Číně (1,22 milionu km²), hlavní město La-sa (Lhasa). Tibeťané, sami nazývají *Böpa*, případně – podle historických území, ze kterých pocházejí – *Amdowa*, *Canga*, *Khampa*, a čínsky *Cang-cu*, případně *Si-cang-žen* (4,593 milionu). Kompaktně žijí na území Tibetské autonomní oblasti a dále v sousedních čínských provinciích Čching-chaj, S'-čchuan, Kan-su a Jün-nan, kde mají zřízeny vlastní autonomní kraje či okresy.

již z 1. tisíciletí před n. l. V 7. století n. l. se šest iských a jiných plemen spojilo a pod vládou nejjihnějšího z nich, rodu Meng-še, vytvořilo v jihozápadní Číně a rovněž na území dnešního severního Vietnamu, Laosu, Barmy a Thajska mohutnou otrokářskou federaci Nan-čao (649–1252), nezávislou na ústřední čínské vládě. Nejkompaktněji dnes žijí v S'-čchuanu, rozptýleně pak v provinciích Jün-nan, Kuej-čou a částečně také v Chu-nanu a v Čuangské autonomní oblasti Kuang-si. Hlavním zaměstnáním většiny dnešních Iů je zemědělství, v podhorských oblastech doplňované chovem dobytka. Mezi ostatními nechanskými národy vynikají Iové bohatou poetickou tvorbou (známý lidový epos *Ašma*), lidovým uměním (kroje, výšivky),

90 Oslavy jednoho ze svátků etnika Ťing-pcho. Ťingpchové (Ťing-pcho-cu, též Cajwové, 19,3 tisíce), tibetsko-barmské etnikum žijící na pomezí Jün-nanu a Barmy, kde jsou známi jako Kačjinové.

písněmi a tanci. Iům („Lolo“) věnovali také cizí etnografové poměrně značnou pozornost.

Chaniové (*Cha-ni-cu*, 1,254 milionu) jsou etnický i jazykově nejbližšími a zároveň nejnádhlejšími příbuznými Iů. Žijí v nejjižnější části Jün-nanu, živí se pěstováním cukrové třtiny, kávovníku, banánovníku, kokosových palm, mangovníku ad.

Lisuové (*Li-su-cu*, někdy zvaní též Nisu, Losu, Mosu či Nosu) jsou středně početná národnost (574,6 tisíce osob), žijící v povodí řeky Nu-ťiang (Salvin) v severozápadní části Jün-nanu. Kromě toho nacházíme Lisuy také v sousedících oblastech Tibetu a S'-čchuanu a za hranicemi ČLR v Barmě (tzv. Yawyinové), Thajsku a v Kambodži. Od začátku 20. století je mezi Lisuy hojně rozšířeno křesťanství.

Lachuové (*La-chu-cu*, 411,5 tisíce), v minulosti rovněž členové federace Nan-čao. V jihozápadní části Jün-nanu obývají horské kraje se subtropickým klimatem a hojnými dešti. Vedle zemědělství, které je jejich hlavním zaměstnáním, se mimo sezónu věnují také lovu.

Blízkými příbuznými Lachuů (podle některých etnografů Chaniů) jsou Kchucchungové (*Kchu-cchung-cu*, 30 tisíc), malá národnostní skupina na území okresu Ťin-pching v Jün-nanu. Ještě donedávna neznali zemědělství a vedli kočovný život lovců a sběračů. Chanové je opovržlivě nazývali jie-žen, „divoši“.

Ačchangové (*A-čchang-cu*, 27,7 tisíce) žijí roztroušeně v jihozápadním Jün-nanu, v kraji příhodném pro pěstování rýže, kukuřice, brambor a zeleniny. Kromě zemědělství provozují Ačchangové rovněž řemesla, z nichž největšímu věhlasu se u nich těší kovotepc-

tví, mečířství, klenotnictví ad. Většina Ačchangů jsou vyznavači jižního (hínajánského) buddhismu.

Nasiové či Nakhiové (*Na-si-cu*, 277,8 tisíce), dříve nazývaní také Lüsi, Mosie nebo Moso, jsou velmi starobylý národ, jehož existence je doložena již v S'-ma Čchienových *Zápisích historika* (*Š'-ťi*) z 1. století př. n. l. Předkové Nasíů se v 7. století n. l. významně podíleli na organizaci federace Nan-čao. Dnes žijí v severozápadním Jün-nanu převážně v údolí řeky Ťin-ša-ťiang (horní tok Jang-c'-ťiang) čili Čchang-ťiang) a v Tibetském autonomním okrese Mu-li v sousedním S'-čchuanu.

Pajové (*Paj-cu*, doslova „Běloši“), dříve zvaní též Mín-ťia, představují středně velkou národnostní skupinu (1,598 milionu osob), koncentrovanou v západní části Jün-nanu, kde mají od roku 1956 vlastní Pajský autonomní kraj Ta-li. Jde o starobylý národ, významně se podílející na formování státu Nan-čao, společného řadě iských plemen. Po reorganizaci toho státu v roce 902 si Pajové zřídili vlastní stát Ta-li, zlikvidovaný až v roce 1252 vojsky chána Chubilaje. Pajové se věnují hlavně zemědělství, které doplňují chovem skotu a rybolovem. Hlásí se většinou k severnímu (mahájánovému) buddhismu, který do těchto míst pronikl již v 7. století, ale najdou se mezi nimi také stoupenci taoismu a primitivního animismu.

Tchuťiaové (*Tchu-ťia-cu*), početný národ (5,725 milionu osob), žijící na nejzápadním východním okraji území osídleného lidem tibetsko-barmské etnické a jazykové proveniencí – až v centrálních čínských provinciích Chu-pej a Chu-nan. Pro svůj těsný styk se sousedním chanským obyvatelstvem a přijetí čínského jazyka a kultury nebývali dříve považováni za samostatnou národnost, a pouze za jakési „místní domorodce“ (čínsky *tchu-ťia*) jižní Číny na rozdíl od Chanů, kteří sem přišli později ze severu a kterým se říkalo *kche-ťia*, „hosté“ (v jižních dialektech vyslovováno hakka).

*

Ťingpchové (*Ťing-pcho-cu*, 119,3 tisíce), zvaní též Cajwové, představující v ohledu etnickém a jazykovém přechodný typ k etnikům větve myanmarské (barmské), žijí na území Číny v menším množství v horských oblastech na pomezí Jün-nanu a Myanmaru, zatímco většina jich žije mimo území ČLR – v Myanmaru, kde jsou známi jako Kačjinové, a v některých dalších zemích jižní a jihovýchodní Asie (obr. 90). Čínští Ťingpchové se živí hlavně zemědělstvím, dobytkařstvím je u nich málo rozvinuto. V jejich náboženství převládá primitivní animismus, avšak vyskytují se mezi nimi i buddhisté a katolíci konvertité.

3.1.3.4.6. Mandžuoové, Korejci a další národy a národnosti čínského severovýchodu
Čínský severovýchod – Tung-pej (oblast bývalého Mandžuska) dnes tvoří provincie Chej-lung-tiang, Ťi-lin a Liao-ning, jež dohromady zabírají plochu o rozloze 1 230 tisíc km² (zhruba jedna osmina celkové plochy Číny). Částečně sem svými severovýchodními výběžky zasahuje i území Autonomní oblasti Vnitřního Mongolska. Kromě Chanů, představujících nejsilnější složku místní populace, a četných mongolských kmenů (viz v následujícím oddílu 3.1.3.4.7.) tu mají už od pradávna svůj domov i některá další nechanská etnika ČLR, především skupina národů a národností tunguzsko-mandžuských (Mandžuoové, Sipové, Čečeové, Evenkové, Oročoni) a dále Korejci a v menším počtu i starousedlí indoevropští Rusové (*E-le-s²-cu*, 13,5 tisíce).

3.1.3.4.6.1. Tunguzsko-mandžuské národy a národnosti

K tunguzsko-mandžuským etnikům žijícím na území ČLR počítáme Mandžuy, Sipoy, Čečey (Nanajce), Evenky (a k nim patřící Solony) a Oročony. I když tato etnika žijí povětšinou rozptýlena na území tří severovýchodních provincií, jednotlivé jejich představitele nacházíme také v jiných částech Číny, například v Ujgurské autonomní oblasti Sin-tiang, ve Vnitřním Mongolsku, na Šan-tungu, v Chu-peji, S²-čchuanu, Kuang-tungu, Kan-su a jinde. I když Mandžuoové zaujímají svým počtem jedno z předních míst mezi ostatními nechanskými národy, nebyl jim – nejspíš pro malou kompaktnost jejich sídel – poskytnut žádný stupeň územní samosprávy.

Všech pět vyjmenovaných etnik je spjata společným historickým původem, případně jednotou kultury a životního stylu, a všechna hovoří navzájem si velmi podobnými jazyky tunguzsko-mandžuskými, které tvoří samostatnou větev altajského jazykového kmene. K severní („sibiřské“) větvi se počítají evenčina a oročonština, k jižní („amurské“) větvi čečestina (nanajština) a k západní větvi mandžuštiny a s ní příbuzná sipoštiny, jež obě mají už poměrně blízko k jazykům mongolským.

Mandžuoové (*Man-cu*, 8,846 milionu) žijí v kompaktnějších celcích hlavně v provinciích Ťi-lin a Liao-ning, své původní domoviny, rozptýleně je pak nacházíme v Che-peji, Vnitřním Mongolsku a na Šan-tungu.

Do dějin Číny se zapsali mandžuskou dynastií Čching (1644–1911), poslední monarchickou vládou v této zemi. Japonský experiment s tzv. Mandžukuem (*Man-čou-kuo*), loutkovým státem zřízeným v roce 1932, v jehož čele z vůle japonských okupantů stanul

v roce 1934 poslední čchingský císař Süan-tchung (1908–1911; vlastním jménem Aisin Gioro Pchu-i, 1906–1967), skončil v důsledku porážky Japonska v 2. světové válce naprostým fiaskem.

Nevelké početní zastoupení vládnoucích Mandžůů v moři majoritní a vyspělé chanské populace vedlo nakonec k jejich postupnému odnárodnění, ztrátě rodného jazyka a totálnímu počínštění. Řada zvyků a obyčejů každodenního života Mandžůů se však zase v důsledku jejich dlouholetého vládnoucího postavení v zemi stala součástí zvyků a obyčejů Chanů a ostatních nechanských národů a národností Číny. Jakkoli dlouho byli Mandžuoové vládnoucím národem v Číně, vlastní vzdělanost v podstatě nevytvořili. Písmo převzali od Mongolů a ostatní vyšší vzdělanost od Číňanů. Jediné, čeho dosáhli ve svrchované míře, bylo pořízení dokonalých překladů základních děl čínské klasiky do mandžuštiny, jakož i virtuoza v čínské kaligrafii.

Dnešní Mandžuoové představují tradičně zemědělský lid, chov dobytka má u nich pouze podpůrný charakter a omezuje se povětšinou na tažný skot a brav. Uplatňují se ovšem také jako zdatní dělníci nejrůznějších profesí v průmyslových závodech a podnicích v Šen-jangu, Pao-tchou, v hutním kombinátu v An-šanu aj.

Sipové (*Si-po-cu*, 172,9 tisíce), mající k Mandžůům po všech stránkách nejbližší, žijí dnes převážně v Sin-tiangu, kam byli i s rodinnými příslušníky v polovině 18. století vysláni do Džungarska střežit hranice Čchingské říše. Dnešním jejich zaměstnáním je zemědělství, doplňované místy pastevectvím a rybolovem. Šamanismus, kdysi mezi Sipoy rozšířený, ustoupil později čínskému buddhismu, jehož prvky jsou patrné v sipoském folkloru.

Cečeové (*Che-če-cu*, 4,3 tisíce), blízcí příbuzní sibiřských Nanajců, žijí na nejzazším severovýchodě Číny v bažinatém kraji mezi řekami Sungari, Amurem a Ussuri. Spolu se starousedlými Rusy patří k nejmenším nechanským národnostem na území ČLR.

Evenkové (*E-wen-kche-cu*, 26,4 tisíce) žijí rozptýleně v provincii Chej-lung-tiang, kde mají poblíž Chajlaru vlastní autonomní chošún čili „korouhev“ (č²-č²-čchi; ekvivalent okresu sien). Část jich žije také v Sin-tiangu, kam se vystěhovali spolu se Sipoy v polovině 18. století. K Evenkům bývají tradičně řazeni také Soloni, Birarové, Manegerové a Tunguzové, žijící v horských údolích Velkého Chinganu (Ta-sing-an-ling), kam přesídlili v 19. a počátkem 20. století z levého břehu Amuru a ze Zabajkalska.

Evenkové provozují hlavně dobytkářství a lov. Z řemesel je u nich nejrozvinutější kovářství. Dřívější kočovný či

polokočovný způsob života byl u nich už prakticky zcela vystřídán usedlým životem v městech a na venkově.

Oročoni (*E-lun-čchun-cu*, 7 tisíc), jsou nevelká polo-kočovní národnost na svazích Velkého a Malého Chingganu v Chej-lung-tiangu. V etnolingvistickém ohledu mají Oročoni nejbližší k Evenkům a také v oblasti materiální kultury nacházíme mezi nimi řadu shodných prvků (například oděv, obuv a pokrývka hlavy zhotovované ze srncích koží ad.). Tak jako Evenkové jsou i Oročoni povětšinou šamanisté a uctívají přírodních sil.

3.1.3.4.6.2. Korejci

Korejci (*Čchao-sien-cu*, 1,923 milionu) žijí ponejvíce ve vlastním autonomním kraji Jen-pien (Jonbjon, zřízen v roce 1952) ve východní části provincie Ťi-lin, sousedícím jak se severní Koreou, tak s Ruskou federací. Korejci v ČLR jsou etnicky a jazykově spřízněni s obyvateli Korejského poloostrova, eventuálně s ostatními korejskými menšinami v zahraničí, zejména v Japonsku a Rusku. Jejich jazyk je typologicky jazyk aglutinující, nejčastěji řazený ke korejsko-japonské (podle jiných, tunguzské) větvi altajského jazykového kmene. Původně u Korejců používané čínské znakové písmo bylo v 15. století nahrazeno vlastní hláskovou abecedou.

Kraj Jonbjon představuje konglomerát malých zemědělsko-průmyslových měst a vesniček s rovinami intenzivní zemědělské produkce a s rozsáhlým horským zázemím. Místní průmysl se vyznačuje především těžbou uhlí a četných rud, výskytem zlata, slídy, břidlic a dále zpracováním ropy, výrobou papíru, cementu, keramického nádobí ad. Korejští zemědělci jsou v Číně proslulí jako pěstitelé rýže se zkušenostmi v zavodňovací technice, kromě toho pěstují obilí, proso, sorgho a dále sóju, tykve, slunečnice, tabák a ovoce. Lesy, pokrývající čtyři pětiny kraje, dávají vyhledávaný kořen ženšenu a jiné léčivé byliny.

Vzdělanost jonbjonských Korejců je na relativně vysoké úrovni. Z jejich tradic také vyrostla vůbec první menšinová vysoká škola v ČLR – Jonbjonská univerzita, založená v roce 1949.

3.1.3.4.7. Mongolové a jim příbuzné národy a národnosti čínského severu a severozápadu

Severní, severovýchodní a severozápadní Čína představuje poměrně velkou a pestrou koncentraci nechanského obyvatelstva, náležejícího k jedné společné rodině altajských národů a jazyků – k etnolingvistické čeledi mongolské.

K mongolským národům a národnostem ČLR se počítají především vlastní Mongolové a dále Tungsiangové, Paoanové, Monguori a Dahuri, žijící v dlouhém pásu severní Číny, táhnoucím se od Chej-lung-tiangu na nejzazším severovýchodě, přes Autonomní oblast Vnitřní Mongolsko, provincie Kan-su a Čching-chaj až po Ujgurskou autonomní oblast Sin-tiang na nejzazším severozápadě. Zatímco početně nejsilnější Mongoly nacházíme roztroušené v celém zmíněném pásu, Tungsiangy a Paoany nacházíme hlavně v Kan-su a Čching-chaji, Monguory v Čching-chaji a Dahury v Chej-lung-tiangu (Šíma 1990).

Mongolské jazyky, kterými se mluví na širých prostorách Vnitřní Asie od Amuru až po Volhu, představují samostatnou větev altajského jazykového kmene a patří k nim především vlastní mongolština (chalchština), již se mluví v Mongolsku a v Autonomní oblasti Vnitřní Mongolsko v ČLR, dále burjatština a kalmyčtina na teritoriu Ruské federace, tungsiangština, paoanština, monguorština a dahurština v ČLR a mogholština v Afghánistánu.

Mongolové (*Meng-ku-cu*, 4,802 milionu), řazení k početně silným nechanským národům ČLR, se z hlediska jazykového dělí na řadu historických kmenů, jako jsou Alašanové, Barguti, Čachaři, Charčinové, Ordosané, Suniti, Tümeti, Ůdzemčínové a mnozí další, žijící ve Vnitřním Mongolsku, Chuejské autonomní oblasti Ning-sia a v Kan-su; dále Chošúti, Ůleti a Torgúti (někdy společně nazývaní Ojraty) v Sin-tiangu, Dörbeti a Gorlosové v Chej-lung-tiangu a Ťi-linu a Kókenúrané v okolí jezera Kókenúr v Čching-chaji.

Historický vývoj čínských Mongolů je v podstatě shodný s vývojem u Mongolů v dnešním Mongolsku. Na jejich etnogenezi se podílely jak staromongolské, tak staroturkické, tak i některé paleoasijské kmeny tunguzsko-mandžuského původu, obývající v různých dobách rozsáhlé prostory Vnitřní Asie, jejichž přirozeným centrem je území dnešního Mongolska. V čínských pramenech se s těmito etniky setkáváme nejčastěji pod názvy Siung-nuové (Hunové), Tung-chuové, Ting-iové ad.

Kmenový svaz Hunů (3. století př. n. l. až konec 1. století n. l.) byl vystřídán nomádky kmeny Sienpiů, jejichž državy sahaly jednu dobu od Ussuri na východě po Ural na západě a od Sajanských hor na severu až po Velkou čínskou zeď na jihu. Sienpie na území vlastního Mongolska vystřídali Žoužani (na západě známí jako Avaři), pod jejichž mocí se tyto prostory nacházely ve 4.–6. století. Za Žoužany přišli

altajští Türkové (6.–8. století), za nimi jiný türkický národ Ujgurů (9.–10. století) a konečně v 10.–12. století protomongolští Kitani, jejichž původní vlast ležela v povodí řeky Liao-che v severovýchodní Číně.

K vytvoření vlastního mongolského státu, vzniklého sjednocením kmenových svazů Mongolů, Kereitů, Najmanů ad., došlo počátkem 13. století za Temüďžina, zvaného Čingischán (1162–1227). V důsledku válečných tažení Čingischánových a jeho potomků do severní Číny, Střední Asie, Persie a Evropy, vznikla světová mongolská veleříše. Za Čingischánova vnuka Batua, zakladatele tzv. Zlaté hordy, uskutečnila mongolská vojska v letech 1237–1242 dobovačnou výpravu do Uher, Polska, na Moravu a do Slezska (bitva s „Tatary“ u Lehnice v roce 1241) a další čingischánovec Chubilaj (Kublaj-chán) si podmanil Čínu a stal se tam zakladatelem dynastie Jüan (1271–1368).

V průběhu 14.–16. století si znesvářené Mongoly podmanili Mandžuoové a učinili si z jejich území součást vlastního mandžusko-čínského impéria Čching. Mandžuoové si z praktických důvodů rozdělili Mongolsko na Vnitřní (*Nej*), ležící blíže Číně (dnešní Autonomní oblast Vnitřní Mongolsko), a Vnější (*Waj*), ležící dále od Číny (dnešní Mongolsko).

Čínští Mongolové se podle místních podmínek věnují buďto kočovnému pastevectví, nebo zemědělství, vedlejším zaměstnáním je tradičně lov, dobývání soli a přepravnictví. V podmínkách ČLR se začal u Mongolů postupně rozvíjet i průmysl, především dřevařský, kožedělný, potravinářský, textilní aj. Územím Vnitřního Mongolska vede železniční trať spojující Peking s Ulánbátarem a Moskvou.

Mongolština ve Vnitřním Mongolsku na rozdíl od Mongolska používá staromongolské písmo, psané svisle odshora dolů s řádky psanými zleva doprava. Lid se tradičně hlásí k tibetské formě buddhismu, který se mezi Mongoly rozšířil již ve druhé polovině 16. století.

Tungsiangové (*Tung-siang-cu*, 373,7 tisíce) žijí v okolí města Lan-čou v provincii Kan-su. Jejich stáletá izolovanost od ostatního mongolského obyvatelstva zanechala stopy na jejich jazyku, který si uchovává řadu archaických prvků a ve slovníku obsahuje arabsko-perské prvky, což souvisí s tím, že Tungsiangové v důsledku dlouholetého soužití s muslimskými Chueji převzali od nich islám sunnitského vyznání. Protože nemají vlastní písmo, je vedena výuka ve školách a při mešitách jak na základě čínského znakového písma, tak na základě písma arabského.

Hlavním zaměstnáním Tungsiangů je zemědělství, provozované v podhorských a horských podmínkách a rovněž chov dobytka.

Paoanové (*Pao-an-cu*, 11,7 tisíce) patří k menším nechanským národnostem a hlavní svá sídla mají v provinciích Kan-su a Čching-chaj, kde se podle tradice začali usazovat už ve 14. století. Těsné sousedství s etnickými, jazykově a kulturně odlišnými národnostmi – muslimskými Chueji, turkickými Salary a buddhistickými Tibeťany – určuje i některé zvláštnosti paoanštiny (mongolština s příměsí čínštiny a tibetštiny), jakož i jejich náboženství (kansuští Paoanové jsou muslimové sunnitského vyznání, zatímco čchingchajští Paoanové se hlásí k tibetskému buddhismu). Hlavním zaměstnáním Paoanů je zemědělství, skot chovají především jako tažnou sílu a z řemesel vynikají především v ražbě do stříbra a výrobou nožů.

Monguorové (*Tchu-cu* či *Tchu-žen*, „Domorodci“, 192,6 tisíce) jsou středně velkou národností v nejvýchodnější části Čching-chaje, která prošla složitým utvářecím procesem. Má se za to, že Monguori představují výslednou kombinaci původních předmongolských Sienpiů s pozdějšími elementy západomongolských Tümetů, turkických Ujgurů, prototibetských Čchiangů a Chanů. V minulosti jejich sídliště sloužila jako vojenská stanoviště k ochraně západních hranic Jüanské říše proti tibetským nájezdníkům.

Monguorský jazyk představuje specifickou odnož mongolských jazyků a svou fonetikou a gramatickou stavbou má nejbližší k západomongolským (ojratským) nářečím. Rozšířená mezi nimi je však i tibetština a čínština, případně paoanština či turkická salarština.

Kůň je u Monguorů pokládán za posvátné zvíře a slouží pouze k jízdě, nikoli k tahání či nošení nákladů. Je mu také věnováno přední místo v monguorském folkloru. S tím se také velké oblibě u Monguorů těší řemesla tak či onak spojená s koněm, jako zhotovování houní pod sedlo, výroba a zdobení koňské strůže atd.

Dahuři, též Daguři, Dauři apod. (čínsky *Ta-chu-er*, respektive *Ta-wo-er-cu*, 121,5 tisíce), žijí převážně na severovýchodě Číny v provincii Chej-lung-ťiang. Menší část jich žije rovněž v Sin-ťiang-u na samé hranici s Kazachstánem. Z etnického hlediska jsou považováni za příbuzné historických Kitanů, ke kterým v dalším etnogenetickém vývoji přistoupily ještě některé prvky tunguzsko-mandžuské. Pro svou poměrně vysokou kulturní úroveň zaujímali Dahuři tradičně významná místa ve vojenské a civilní správě své oblasti.

91 Ujgurské ženy při vyšívání tradičních pokrývek hlavy. Ujguři (Wej-wu-er-cu, 7,207 milionu) představují starobylý turkický národ, žijící výlučně ve vlastní Ujgurské autonomní oblasti Sin-ťiang (zřízené v roce 1955), v severozápadní Číně (1,6 milionu km²), hlavní město Wu-lu-mu-čchi (Urumči).

V dahurštině jsou patrné některé stopy staromongolských dialektů 13.–14. století, obohacených ve slovníku množstvím elementů tunguzsko-mandžuského původu. Ve 20. letech minulého století byl učiněn pokus vytvořit pro ně vlastní dahurské písmo na základě latinky. To se však neujalo a v roce 1957 přešli Dahuri na písmo, odvozené z ruské grafiky. V náboženském ohledu jsou Dahuri povětšinou šamanisté, jen menší část se jich hlásí k buddhismu.

3.1.3.4.8. Ujguři a další národy a národnosti čínského severozápadu a západu

Čínský severozápad tvoří provincie Kan-su a Čching-chaj a Ujgurská autonomní oblast Sin-ťiang, v minulosti někdy nazývaná také Východním nebo Čínským Turkestánem. Zabírá rozsáhlé území o rozloze 2,85 milionu km², což odpovídá téměř jedné třetině celkové plochy Číny. Z etnolingvistického hlediska představuje tato oblast velmi pestrá mozaiku nechanských národů a národností patřících z převážné většiny k turkické čeledi altajských národů a jazyků a v menší míře také k čeledi jazyků a národů mongolských, tibetských a dokonce indoevropských. Své zastoupení tu samozřejmě mají také Chanové a Chuejové, ať starousedlí či nově přistěhovalí.

3.1.3.4.8.1. Turkické národy a národnosti

Turkické národy a národnosti ČLR se vyznačují některými společnými rysy: všechny žijí toliko na čínském severozápadě a jediné své příbuzné mají v příhraničních oblastech Ruské federace a Mongolska;

všechny jsou spjaty společným etnickým původem, jednotou materiální a duchovní kultury a životního stylu; všechny – až na Jükuy, kteří vyznávají buddhismus – se hlásí k islámu; všechny hovoří navzájem si blízkými turkickými jazyky, dělenými – pokud jde o jejich zastoupení na území Číny – na skupinu jazyků východohunských (sem patří jükuština a kyrgyzština) a skupinu jazyků západohunských (sem patří kazaština, salarština, tatarština, ujgurština a uzbecktina).

Ujguři (Wej-wu-er-cu, 7,207 milionu) se řadí svým počtem na páté místo mezi ostatními nechanskými národy ČLR. Žijí výlučně ve vlastní Autonomní oblasti Sin-ťiang, kde představují hlavní složku obyvatelstva. Etnicky jsou dnešní Ujguři potomky vnitroasijských Türků, ke kterým se v dalším vývoji přimísily elementy Hunů, Kušanů, Žoužanů (Avarů) a dalších, kočujících na širých prostorách Vysoké Asie, Altaje, Mongolska a Číny.

První historicky doložená říše Ujgurů vznikla v 8. století n. l. a rozkládala se na území mezi Altajem a Bajkalem. Říše udržovala přátelské styky s Čínou, odkud se k Ujgurům dostal také manicheismus, který se stal jejich oficiálním náboženstvím. V polovině 9. století tito Ujguři podlehli náporu Kyrgyzů z oblasti kolem dnešního Minusinska. Jedna část se jich tehdy přemístila na jih do okolí Kan-su (tzv. Žlutí Ujguři), kde se udrželi do 11. století, kdy je pohltili Tanguti. Druhá skupina přenesla svá sídla do Východního Turkestánu, kde měla od roku 850 vlastní stát s hlavním městem Khočo (historický Kao-čchang) v Turfanské proláclině. Ve své nové domovině vytvořili Ujguři pozoruhodnou kulturu, jak dosvědčují četné archeologické nálezy staveb a zejména nástěnných maleb.

Nastolení zprvu kitanské (12. století) a později mongolské nadvlády (13. století) ukončilo tuto slavnou kapitolu ujgurských dějin. V dalším vývoji se Ujgursko stalo součástí středoasijského Čaghatajského chanátu a od poloviny 14. století k nim začal pronikat islám. S jeho přijetím se rozšířilo rovněž užívání arabského písma. V polovině 18. století se Východního Turkestánu zmocnila mandžuská říše Čching, která si z jeho území v roce 1884 vytvořila provincii Sin-ťiang (doslova „Nové pohraničí“).

Hlavním zaměstnáním Ujgurů je zemědělství, doplňované domácími řemesly. Na uměle zavlažovaných polích pěstují obiloviny, kukuřici, boby a z technických plodin bavlnu a tabák. V širším měřítku provozují též intenzivní zahradnictví a sadařství (proslulé melouny,

dýně a vinná réva z Turfanu a Chami). Chov domácího zvířectva – koní, krav, koz, velbloudů a ovcí, stejně jako chov bource morušového, rybolov a honitba představují doplňkovou činnost. Severní polovina Sin-ťiangu – Džúngarsko – je posledním místem na naší planetě, kde ještě volně žijí vzácní koně Prževalského.

Od vzniku ČLR se začal v Sin-ťiangu rozvíjet též moderní průmysl a těžit nerostné bohatství (ropná pole v Karamai), značně pokročila výstavba dopravních spojů (železnice z Lan-čou do Urumči, strategická „Karakoramská silnice“ do Pákistánu ad.)

Všechna materiální a duchovní kultura Ujgurů, jejich písemnictví i folklor jsou hluboce poznamenány sunnitským islámem a jeho předpisy (obr. 91). Že kdysi ve Východním Turkestánu vzkvétal buddhismus dosvědčují Fa-sienovy *Zápisky o buddhistických zemích* z počátku 5. století n. l.

Kazaši (*Cha-sa-kche-cu*, 1,110 milionu) žijí převážně v severozápadním Sin-ťiangu. Etnicky souvisí s turkickými Najmany a Kereity z 13.–14. století, kteří se do svých dnešních sídel dostali až za Mandžůů v polovině 18. století. Hlavním a téměř jediným zdrojem jejich obživy je kočovný chov dobytka. Současný usedlý způsob života si vyžádal postupný přechod od jejich tradičního bydlení v jurtách k modernímu bydlení ve zděných domech.

Kazaština používá arabského písma a náboženstvím Kazachů je islám sunnitského vyznání, i když místy se mezi nimi dosud udržují zbytky šamanismu.

Kyrgyzové (*Kche-er-kche-c'cu*, 143,5 tisíce) žijí v nejzápadnějších výběžcích Sin-ťiangu, kam se měli přesunout ze západního Mongolska. Avšak v současné době převládá názor, že na formování kyrgyzského národa v ČLR se podílela četná turkická plemena, přišedší do svých dnešních sídel z oblasti Tchien-šanu, jižního Altaje, povodí Irtyše, jakož i etnika mongolského a kazašského původu.

Dříve bylo hlavní obživou Kyrgyzů pastevectví, ať kočovného či polokočovného typu, dnes však s přechodem k uselému způsobu života, a kde to místní a klimatické podmínky dovolují, se začíná ve větší míře uplatňovat i zemědělství. Lov patří k oblíbené činnosti každého Kyryze.

Kyrgyzové jsou známi bohatým lidovým folklorem, zpěvy a tanci. Jejich duchovní svět je dosud silně poznamenán náboženskou tradicí sunnitského islámu.

Salaři (*Sa-la-cu*, 87,5 tisíce) žijí značně rozptýleně, a to zejména v jihovýchodní části Čching-chaje, v sousedním Kan-su a dokonce až na nejzápadě Sin-

-ťiangu. Podle legendy měli přijít do Číny ve 14. století z okolí Samarkandu ve Střední Asii a v novém prostředí se dokonale sžili se svými sousedy – Chany, Chueji, Tibetany ad. Salarština, svou stavbou blízká uzbecktině, do sebe vstřebala četné prvky čínštiny a tibetštiny.

Salaři jsou usedlý zemědělský lid věnující se intenzivnímu zahradnictví a chovu domácího zvířectva. Náboženským vyznáním jsou muslimové.

Jükuové (*Jü-ku-cu*, 12,3 tisíce) jsou starobyloou turkickou národností čínské severozápadu, obývající severní výběžky pohoří Čchi-lien-šan v západním Kan-su. Etnický základ dnešních Jükuů (sami se nazývají Saryg Jugur, Šira Jugur či Sary Ujgur – „Žlutí Ujguři“) tvoří dvě vlny ujgurských přistěhovalců: první z Mongolska, odkud je v 9. století n. l. po pádu tamního ujgurského chanátu vypudili Kyrgyzové, a druhá z Turfanu na západě.

Jükuové jsou převážně pastevecký lid, ale v nížinných oblastech provozují i zemědělství a zahradnictví. Hmotná a duchovní kultura Jükuů, jakožto jediného turkického etnika, je výrazně buddhistická. Hlavním poutním místem jükuských buddhistů je tibetský klášter Kumbum (Tcha-er-s') poblíž jezera Čching-chaj (Kökenúr).

Uzbekové (*Wu-c'pie-kche-cu*, 14,8 tisíce) žijí výlučně v Sin-ťiangu, rozptýleni mezi ostatními národnostmi tohoto kraje, zejména ve městech I-ningu, Kášgaru, Tcha-čchengu, Urumči aj. Do svých dnešních sídel se ze svého hlavního etnického teritoria ve Střední Asii přistěhovali v polovině 18. století. Měšťtí Uzbeki se věnují hlavně obchodu, venkovští pak provozují zemědělství.

Uzbeki svými obyčejí a způsobem života silně připomínají Ujgury, vyznávají sunnitský islám a používají arabského písma.

Tataři (*Tcha-tcha-er-cu*, 5,1 tisíce) žijí převážně ve městě Tcha-čchengu (Čugučak) a v celém kraji I-li na nejzápadě severozápadě Sin-ťiangu. Etnicky souvisí s mongolsko-turkotatarskými kočovníky, kteří ve 13. století pronikli daleko na západ, za Ural a do východní Evropy. Část Tatarů usazených ve středním Povolží se koncem 19. a počátkem 20. století přemístila do Čínské Turkestánu, kde vytvořili základ dnešní tatarské populace, historicky vůbec nejmladšího nechanského etnika ČLR.

Hlavním zdrojem obživy čínských Tatarů je obchod a řemeslo. Píší arabským písmem a jejich duchovní kultura je ovlivněna sunnitským islámem.

3.1.3.4.8.2. Tádžikové

Tádžici (*Tcha-ti-kche-cu*, 33,2 tisíce) představují mezi nechanskými etniky ČLR jediný národ íránského etnolingvistického původu. Jejich domovem jsou pohraniční oblasti jihozápadního Sin-tiangu: Kášgarsko, východní Pamír a severozápadní Kchun-lun, kde mají od roku

1954 zřízen vlastní autonomní okres Táškurgán. Dnes tudy prochází strategicky důležitá tzv. Karakoramská silnice, spojující Čínu s Pákistánem okupovanými částmi Kašmíru. Duchovní kultura Tádžiků čerpá ze zdrojů persko-islámských. Náboženským vyznáním patří k muslimské šiitské sektě ismáilitů.

3.1.4. Literatura k 3.

Bakešová, Ivana (1971): Domorodé kmeny na Tchajwanu. *Nový Orient*, roč. 26, 1971, č. 3, s. 78–81.

Bräutigam, Herbert (1961): Tabellarischer Abriss der Nationalitäten Chinas. *Jahrbuch des Museums für Völkerkunde zu Leipzig* (Berlin), roč. 18, s. 29–30 a 5 tabulek.

Bruk, S. I. (1958): Rasselenije nacionalnych menšinstv Kitajskoj Narodnoj Respubliky. *Sovětskaja etnografija*, roč. 1, č. 1, s. 75–89.

Čebokсарov, N. N. aj., vydavatel (1965): *Narody Vostočnej Azii*. Moskva – Leningrad.

Doležal, Václav, pseudonym (1976–1977): Národnostní otázka v Číně, I–IV. *Nový Orient*, roč. 31, č. 7, s. 210–213; č. 8, s. 236–239; 32, č. 7, s. 193–197; č. 8, s. 237–240.

Doležal, Václav, pseudonym (1979): Základní údaje o nechanských národech a národnostech a o národnostní politice Čínské lidové republiky. *Dokumenty*, č. 23. Praha: Orientální ústav ČSAV, Oddělení asijského tisku a dokumentace.

Dreyer, June Teufel (1976a): *China's Forty Millions. Minority Nationalities and National Integration in the People's Republic of China*. Cambridge (Massachusetts) – London (England): Harvard University Press.

Dreyer, June Teufel (1976b): China's Minority Nationalities in the Cultural Revolution. *The China Quarterly*, č. 35, s. 96–109.

French, Patrick (2004): *Tibet, Tibet: Historie ztracené země*. Z angličtiny přeložila Petra Andělová. Praha: BB/art s. r. o.

Hinton, Harold C. (1955): The National Minorities in China. *Far Eastern Economic Review*, roč. 19, č. 11, s. 321–325; č. 12, s. 367–372.

Hudson, G. F. (1960): The Nationalities of China. *St. Antony's Papers* (London), č. 7, s. 51–61.

Kolmaš, Josef (1966a): China – the Land of Many Nationalities (Facts and Open Questions). *The Journal of the Oriental Society of Australia* (Sydney), roč. 4, č. 2, s. 12–19.

Kolmaš, Josef (1966b): The Minority Nationalities. In: Adams, Ruth, ed., *Contemporary China*. New York: Pantheon Books, A Division of Random House, s. 51–61.

Kolmaš, Josef (1978): K některým voprosam teorii i praktiki nacionalnoj politiky v Kitaje do 1949 goda. *Archiv orientální*, roč. 46, č. 3, s. 201–216.

Kolmaš, Josef (1980): China's Minority Nationalities (Some Statistical Observations). *Archiv orientální*, roč. 48, č. 1, s. 1–21.

Kolmaš, Josef (1980–1982): Nechanské národy a národnosti ČLR, I–VII. *Nový Orient*, roč. 35, č. 3, s. 78–82; č. 6, s. 171–174; roč. 36, č. 1, s. 15–17; č. 7, s. 206–209; roč. 37, č. 2, s. 43–46; č. 6, s. 169–172; č. 9, s. 260–263.

Kolmaš, Josef (2001): Ubikvitní národ Chuejů v Čínské lidové republice. *Univerzitní noviny – List Masarykovy univerzity a Nadace Universitas Masarykiana* (Brno), roč. 8, 2001, č. 11, s. 42–46.

Kolmaš, Josef (2002): Tibet z antropologické perspektivy. In: Malina, Jaroslav, ed., *Panorama biologické a sociokulturní antropologie: Modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných“ oborů*, 11. svazek. Brno: Nadace Universitas Masarykiana – Masarykova univerzita – Nakladatelství a vydavatelství NAUMA.

Kolmaš, Josef (2004): Jak se Číňané pojmenovávají. *Univerzitní noviny – List Masarykovy univerzity a Společnosti pro podporu univerzitních aktivit* (Brno), roč. 11, 2004, č. 3, s. 16–18.

Liščák, Vladimír (1992): Ethnic Situation in China with a Special Respect to South China (Some statistical data). *Archiv orientální*, roč. 60, č. 4, s. 251–268.

Ma, Hsueh-liang (1954): Minority Languages of China. *China Reconstructs* (Peking), roč. 3, č. 3, s. 37–41.

Mackerras, Colin (1995): *China's Minority Cultures: Identities and Integration Since 1912*. New York: St. Martin's Press.

Mackerras, Colin (2003): China's Ethnic Autonomy Policy: Ramifications and Evaluation. *Archiv orientální*, roč. 71, č. 3, s. 367–384. Praha: Orientální

- ústav AV ČR (Studia Sinica et Tibetica Dedicated to Josef Kolmaš to His 70th Birthday).
- Mosley, George (1965): China's Fresh Approach to the National Minority Question. *The China Quarterly*, č. 24, s. 15–27.
- Obuchová, Lubica (1996): Muslimové v ČLR – Návrat k víře otců? *Nový Orient*, roč. 51, s. 282–286.
- Obuchová, Lubica (1999): Muslimové na čínském území. In: Obuchová, Lubica, ed., *Variace na Korán. Islám v diaspoře (Evropská unie, Balkán, Indie, Čína)*. Praha: Orientální ústav AV ČR (Archiv orientální – Česká řada, 1), s. 135–174.
- Serdjučenko, G. P. (1957): K voprosu o klassifikacii narodov i jazykov Kitaja. *Sovětskoje vostokověděnije*, č. 4, s. 117–124.
- Šíma, Jiří (1990): Mongolové v Číně. Vnitromongolská autonomní oblast. *Nový Orient*, roč. 45, č. 1, s. 12–14; č. 2, s. 40–42.

Marta Taberyová, *Dračí paní*, 2003, kombinovaná technika na hedvábí, 29,5x21,0 cm.

4. Duchovní kultura

4.1. Jazyk a písmo

4.1.1. Jazyk

Čínský jazyk (čínština) je národním jazykem Chanů (Číňanů) a státním jazykem Čínské lidové republiky, respektive Republiky Čína na Tchaj-wanu. Kromě Číňanů žijících v Číně a částečně i nechanských národů na teritoriu Číny mluví čínsky i početné čínské obyvatelstvo, jež žije odedávna v Indočíně, v Malajsii, Indonésii, na ostrovech v Tichém oceánu a v severoamerických městech na Tichomořském pobřeží.

Čínský jazyk je jedním z nejstarších a nejbohatších kulturních jazyků světa. První čínské písemné památky – věštebné nápisy na kostech a želvích krunýřích a některé nápisy na bronzích – pocházejí již z doby před třemi a půl tisíci lety. Jako zrcadlo duchovní a hmotné kultury čínského lidu je čínský jazyk charakteristický obrovským množstvím výrazových prostředků, vyniká rozsáhlou slovní zásobou a schopností vyjadřovat i ty nejjemnější významové odstíny.

Čínský jazyk v průběhu dějin hluboce ovlivňoval jazyky sousedních zemí Japonska, Koreje a Vietnamu, které převzaly čínské znakové písmo a v případě Koreje a Japonska i psanou čínštinu, přizpůsobenou ovšem oběma těmito jazykům. Čínský vliv se projevoval i ve vytváření vlastních písem některých asijských národů sousedících s Číňany (Kitani, Džürdženi, Tanguti), která vznikala pod bezprostředním vlivem čínského znakového písma.

Z hlediska genealogického je čínština tradičně řazena mezi jazyky sino-tibetské (čínsko-tibetská jazyková rodina), které se dále dělí na větve čínsko-

-thajskou a tibeto-barmskou. U těchto jazyků byly zjištěny jisté shodné rysy, jako například jednoslabičný charakter slov, existence tzv. melodického přízvuku, tj. rozlišování homonym různou polohou či různým průběhem hlasu, některé shodné rysy v gramatice ad.

Z hlediska typologické charakteristiky se čínština zahrnuje mezi jazyky izolační (izolující), u kterých jsou slova neměnná a gramatické vztahy se vyjadřují slovosledem nebo spojováním slov, čímž se z jazyka původně jednoslabičného (monosylabického) stává jazyk mnohoslabičný (polysylabický) či mnohoskladný (polysyntetický).

Čínský národní jazyk dosud nepřekonal četné místní dialekty a nářečí, z nichž se některé vzájemně značně liší foneticky, částečně také slovní zásobou a někdy i gramaticky. Vzhledem k obrovské rozloze Číny jsou tyto dialekty tak rozdílné, že Číňané ze severu a z jihu si normálně nerozumějí, avšak přísná hlásková shoda čínských dialektů, jejich převážně společná slovní zásoba a jednotná gramatická stavba vylučují možnost klasifikovat dialekty jako samostatné různé jazyky.

Dialekty čínského jazyka můžeme rozdělit do dvou skupin – severní a jižní, mezi nimiž je přibližnou hranicí čára vedená po jižním toku řeky Čchang-ťiang (Jang-c'ťiang) a dále střední Čínou až do Jün-nanu. K severní skupině patří především dialekt pekingský (tzv. mandarínština, *kuan-chua*, „úředníčtina“), kterým hovoří zhruba dvě třetiny veškeré populace, a k němu se přimykající dialekty chunanský, rozšířený v Chu-nanu a ve východní části provincie Ťiang-

-si, a chuejčouský, jímž se mluví v jižní části provincie An-chuej.

Jižní skupina dialektů je značně nesourodá a patří k ní dialekty Wu v provinciích Ťiang-su, Če-ťiang a v okolí přímořských měst Su-čou, Šanghaj a Ning-po; dialekty Min v provinciích Fu-ťien, Kuang-tung, Chaj-nan, přímořských městech Fu-čou, Sia-men a Šan-tchou a téměř na celém Tchaj-wanu; dialekt Hakka, rozšířený v provinciích Kuang-tung, Ťiang-si, Chu-nan a v části Fu-ťien; a dialekt Jüe (kantonština) v provincii Kuang-tung. Sjednocujícím prvkem mezi mluvčími jednotlivých čínských nářečí se postupně stává oficiálně zaváděná „spisovaná čínština“ (*pchu-tchung-chua*), založená na pekingském dialektu.

Současný čínský národní jazyk se vyznačuje některými zvláštnostmi, které ho výrazně odlišují od ostatních jazyků světa.

*

Fonetika. – Základní fonetická jednotka slabika se zpravidla skládá z počáteční souhlásky (iniciála), slabikotvorné samohlásky (dvojhásky, trojhásky) a uzavírající souhlásky -j, -n, -ng, -r (finála). Například l+i (li, „švestka“), m+ao (mao, „vlas, chlup“), s+iao (siao, „malý“); ma+j (maj, „kupovat“), li+n (lin, „les“), lia+ng (liang, „dva“) a pod. Úhrnný počet takto tvořených slabik činí 422 (včetně zhruba jedné desítky fonémů vyskytujících se pouze v citoslovcích).

Fonetická struktura slabiky je v čínštině určována nejen tím či oním fonémovým složením, nýbrž i jinými činiteli – v jednoslabičném slově například tónem, ve víceslabičném důrazovým přízvukem. Tóny v nejrozšířenějším pekingském dialektu jsou čtyři (z technických důvodů zde označované indexy ¹⁻⁴): rovný (ma¹, „matka“), stoupající (ma², „konopí“), klesavo-vzestupný (ma³, „kůň“) a klesající (ma⁴, „hubovat, spílat“) (Švarný 1967, 1998–2000).

*

Tvorba slov a slovní zásoba. – Čínština vyniká neobyčejným slovním bohatstvím, a to jak ve smyslu celkového množství existujících slov, tak i ve smyslu prakticky neomezených možností tvoření slov nových cestou skládání stávajících morfémů, afixací, přízvukem apod. Mimo to, poněvadž starý literární jazyk byl běžně používán dlouhou dobu, zůstává stále jako slovní poklad dřívějších epoch nevyčerpatelným zdrojem obohacování současného slovníku. Mnohatisíciletý vývoj čínské kultury s jejím duchovním a hmotným bohatstvím nabízí velké možnosti vlastního tvoření slov bez přebírání slov cizích (výjimkou jsou některé

buddhistické termíny sanskrtské, jako *nie-pchan*, „nirvána“, či ojedinělé termíny evropské vědy, například *luo-ťi*, „logika“, *lej-ta*, „radar“ apod.).

Z morfoloického hlediska může být slovo tvořeno:

1. jednoduchým morfémem bez speciálních koncovek (*ta*, „velký“, *žen*, „člověk“);
2. dvouslabičným kořenem, nepodléhajícím etymologizaci (*kung-fu*, „volný čas“, *tung-si*, „věc, předmět“);
3. více morfémů spojenými podle pravidel slovtvorby.

Podle vzájemného vztahu mezi skládanými morfémy se slova dělí na čtyři skupiny:

- a. Typ spojení prvku určujícího (charakterizujícího) s prvkem určeným (charakterizovaným). Například *čeng*, „vládnout“ + *fu*, „palác“ = *čeng-fu* (vláda); *kao*, „vysoký“ + *liang*, „obilí“ = *kao-liang* (čirok, kaoliang).
- b. Typ smyslových dvojic, tj. synonym, analogií, antonym apod. Například *tao*, „cesta“ + *lu*, „cesta“ = *tao-lu* (cesta); *tuo*, „mnoho“ + *šao*, „málo“ = *tuo-šao* (kolik?).
- c. Typ spojení děje s předmětem. Například *čchu*, „vycházet z“ + *pan*, „tiskařský štoček“ = *čchu-pan* (vydávat, vycházet tiskem); *tung*, „pohybovat, uvádět v chod“ + *jüan*, „osoba či člen“ = *tung-jüan* (mobilizovat, mobilizace).
- d. Typ spojení činnosti s jejím výsledkem nebo cílem. Například *tchuej*, „strčit“ + *fan*, „překotit se“ = *tchuej-fan* (svrhnout); *jen*, „roztáhnout“ + *čchang*, „dlouhý“ = *jen-čchang* (roztáhnout, prodloužit).

Podle typu a. se tvoří i víceslabičná slova. Například *tung-wu*, „živočich“ (pohybovat se + bytost) + *jüan*, „sad, dvůr“ = *tung-wu-jüan* (zoologická zahrada); *čhuo-čche*, „ohnivý vůz“ (oheň + vůz = vlak) + *tchou*, „hlava“ = *čhuo-čche-tchou* (lokomotiva).

4. Slovo může být tvořeno kořenovými morfémy ve spojení s rozličnými slovtvornými sufixy. Například *čuo-c'*, „stůl“, *fang-c'*, „dům“, *mu-tchou*, „dřevo“, *č'-tchou*, „prst“ atd., kde -c', -tchou jsou slovtvorné sufixy podstatného jména. Nebo *tang-žan*, „ovšem“, *pi-žan*, „určitě“ atd., kde -žan je slovtvorným sufixem příslovce.
5. Slovo může být lexikalizovanou formou jiného slova. Například *ma-šang*, „na koni“ = ihned, okamžitě; *ťia-li*, „v rodině“ = doma; nebo lexikalizovaným spojením slov, například *i-sia-c'*, „jeden úder“ = rázem, náraz.
6. Slovo může být abreviaturou celého spojení slov, například *Pej-tchu* – pej, „sever“ + [ťing, „hlavní

město“] = Peking + tchu, „plánek, mapa“ + šu, „kniha“ + kuan, „kancelář, úřad“ = tchu-šu-kuan („knihovna“) = Pekingská knihovna (Vochala – Hrdličková 1985).

*

Morfologie. – Podle smyslových a syntaktických, ale i podle morfologických znaků existuje v současné čínštině sedm kategorií slovních druhů: podstatná jména, číslovky, ukazovací a tázací zájmena, přídavná jména, příslovce, slovesa a ostatní zájmena. K částicím patří především předložky, spojky a modální částice. U podstatných jmen ve spojení s číslovkami, ukazovacími a tázacími zájmeny se používá tzv. sčetených sufixů (numerativů), například *san-ke-žen*, [„tři + numerativ *ke* (kus) + člověk“] = tři lidé, *če-tchou-niou* [„tento + numerativ *tchou* (hlava) + býk“] = tento býk. Takových numerativů je přes sto.

Skloňování podstatných jmen neexistuje. Vztah podstatného jména k ostatním slovům ve větě se naznačuje například slovosledem, pomocnými slovy či částicemi apod. Například sufixem *-men* (doslova „dveře“) se označuje množné číslo.

Sloveso se nečasuje podle osoby, času a způsobu, ale může se upravovat pomocí vidových sufixů dokonavého, nedokonavého, trvajícího apod. (Gabelentz 1953, Kalousková 1954, Wang Li 1951).

*

Syntax. – Základním prostředkem vyjadřování syntaktických vztahů v čínštině je slovosled, doplňovaný poměrně skrovným množstvím slov pomocných, slovních spojení, rytmem a intonací řeči apod. Existuje několik typů souvětí – lineární, podřadné, semknuté. Zvláštností je i párovost či nepárovost větné konstrukce, kdy syntaktické jednotky stejného gramatického významu v jedné větě jsou kladeny obdobně vedle sebe i v druhé větě (tento postup se uplatňuje s oblibou zejména v básnictví).

4.1.2. Písmo

Čínské znakové písmo je jedním z nejstarších písмовých systémů na světě. Jeho první památky pocházejí asi z 20.–15. století př. n. l., jak dokazují nápisy na kostech a želvích krunýřích, sloužících věštebním účelům. Dnešní podoba čínských znaků vychází v podstatě z té formy písma, kterou užívali Číňané již v době dynastie Čchin (221–207 př. n. l.).

Čínské písmo vzniklo z původního písma obrázkového a je to svým svým charakterem písmo logografické, to znamená, že znaky představují pojmy,

Piktogramy:			
日	slunce	鳥	pták
月	měsíc	馬	kůň
水 (氵)	voda	虫	červ, hmyz
人 (亻)	člověk	木	strom, dřevo
子	ditě	車	vůz
女	žena	高	vysoký (obrázek budovy)
目	oko	酉	nádoba na víno
口	ústa	肉 (月)	maso (také evaý)
Symboly:			
上	hořejšek	口	obvod
下	dolejšek, spodek	夕	objímat
中	střed	八	dělit (číslice 8) atd.

92 Čínské piktogramy – zjednodušené a různě stylizované původní obrazy konkrétních předmětů, případně nejjednodušší symboly. Představují nejstarší formu písma.

nikoli konkrétní fonetickou podobu slova. Z historického hlediska je budováno na základě tří principů: piktografie, ideografie a na principu písma hláskového (slabičného).

Piktogramy jsou zjednodušené a různě stylizované původní obrazy konkrétních předmětů, případně nejjednodušší symboly (obr. 92).

Vedle piktogramů a jednoduchých symbolů, a vlastně současně s nimi, se však již v nejrannější vývojové fázi tvorby písma spolu s obrázkovým písmem používaly i složitější znaky, které měly sloužit k zachycování abstraktních pojmů – tzv. ideogramy. Ty se vytvářely slučováním dvou piktografických prvků v jeden znak ideografický. Vzájemným spojením těchto prvků se naznačoval význam označovaného slova. Kupříkladu spojení znaků pro „slunce“ (*ž*) a „měsíc“ (*jü*) v jeden nový samostatný znak bylo užito jako grafického symbolu pro pojem či slovo „světlý, jasný“ (*ming*) (obr. 93).

明	(Slunce – měsíc) = světlý, jasný
好	(žena – dítě) = milovat; též dobrý
泪	(voda – oko) = slzy
鸣	(ústa – pták) = zpívat
酒	(voda – nádoba na víno) = víno
相	(strom – oko) = dívat se, hledět
休	(člověk – strom) = odpočívat
林	(dva prvky dřevo) = les

93 Čínské ideogramy – složitější znaky, sloužící k zachycování abstraktních pojmů. Vznikly již v nejranější vývojové fázi tvorby písma spolu s obrázkovým písmem. Vytvářely se slučováním dvou piktografických prvků v jeden znak ideografický.

S vývojem stále početnější slovní zásoby jazyka a tím i s potřebou zápisu fonetického znění nově vznikajících slov, pro která speciální obrázek nebyl k dispozici, začalo se používat pro tyto pojmy-slova znaků, jež původně zachycovaly jiné, stejně nebo podobně vyslovované slovo. Přitom byl k zápisu takového slova připojován určitý prvek, naznačující nový obsah slova. Tak se postupně přecházelo od čisté ideografie k fonogramu, tj. zápisu zvukové stránky slov. Dnes jsou prakticky všechna slova-slabiky složena ze dvou částí, z tzv. radikálu, který je oním smyslovým (klasifikačním) určovatelem, a z tzv. fonetika, které naznačuje, byť někdy jen přibližně, jeho výslovnost (obr. 94).

Fonogramem skončil vývojový proces kompozice čínských znaků, poněvadž systém radikálů a fonetik umožňoval tvoreni nových znaků v neomezené míře. Zatímco čínské slovníky znají 214 radikálů o jednom až šestnácti tazích, fonetických kombinací s nimi, tedy znaků-slov, se v největších slovnících uvádí od 40 až do 70 tisíc (čtyřdílný Velký čínsko-ruský slovník Ilji Michajloviče Ošanina má 15 505 znaků a cel-

馬	ma ² = kůň (hnizdový znak)	媽	ma ² = mraveneček (radikál – hmyz)
媽	ma ¹ = matka (radikál – žena)	罵	ma ⁴ = hubovat (zdvojený radikál – ústa)
瑪	ma ³ = achát (radikál – drahokam)	石馬	ma ³ = závaží (radikál – kámen) atd.
網	osnova sítě (radikál – nit)	犏	býk (radikál – hovězí dobytek)
鋼	ocel (radikál – kov)	剛	tvrdý (radikál – nůž)

94 Čínské fonogramy – zápisy zvukové stránky slov. S vývojem stále početnější slovní zásoby jazyka a tím i s potřebou zápisu fonetického znění nově vznikajících slov, pro která speciální obrázek nebyl k dispozici, začalo se používat pro tyto pojmy-slova znaků, jež původně zachycovaly jiné, stejně nebo podobně vyslovované slovo. Přitom byl k zápisu takového slova připojován určitý prvek, naznačující nový obsah slova. Tak se postupně přecházelo od čisté ideografie k fonogramu, tj. zápisu zvukové stránky slov. Dnes jsou prakticky všechna slova-slabiky složena ze dvou částí, z tzv. radikálu, který je oním smyslovým (klasifikačním) určovatelem, a z tzv. fonetika, které naznačuje, byť někdy jen přibližně, jeho výslovnost.

kem okolo 250 000 slov a výrazů) (Vochala – Novák – Pucek 1975).

Standardní způsob psaní čínských znaků je odshora dolů a zprava doleva (dnes však i vodorovně zleva doprava). Čínské znaky mají kromě své sdělovací funkce též kvalitu, kterým se zvláště v minulosti přikládala velký estetický význam. Krasopis (kaligrafie) je v Číně dodnes považován za druh výtvarného umění. Čínské znaky převzala též japonština a ve starších dobách i korejština a vietnamština.

Poněvadž studium znaků je nesmírně namáhavé a zdlouhavé a jejich použití například na psacím stroji, v počítači, v telegrafii apod. je velmi komplikované, objevovala se v nové době snaha současný systém znaků buďto odstranit vůbec a nahradit jej písmem hláskovým, nebo alespoň složité znaky zjednodušit. První z těchto možností je zcela nereálná, neboť naráží na skutečnost, že fonetické rozruznění jednotlivých čínských dialektů je tak značné, že by odstranění znaků, anebo jejich latinizace, vedly k všeobecnému nedorozumění v zemi. Z toho důvodu byl také při reformě písma hlavní důraz kladen na zjednodušení používaných znaků.

Vláda Čínské lidové republiky ve snaze zpřístupnit vzdělání nejširším masám lidu a postupně tak odstraňovat negramotnost v zemi přistoupila od 50. let minulého století k reformě písma, spočívající ve zjednodušení

složitějších forem znaků: složité znaky (*fan-tchi-c'*) se nahrazovaly nově vytvářenými jednoduchými formami (*tien-tchi-c'*), aniž by přitom docházelo ke změně či posunu jejich původního významu.

4.1.3. Transkripce a výslovnost čínštiny

Čínské písmo, česky označované jako „čínské znaky“, jak jsme viděli, není písmo hláskové, nýbrž logografické, a proto se pro jeho přepis užívají různé systémy transkripce (přepisu) do latinky. Jako první začali v 17. století systematicky používat latinku pro transkripci znaků jezuitští misionáři, působící v Číně.

S rovojem sinologie v Evropě v 19. století vznikla celá řada národních přepisových systémů (Wade-Gilesova transkripce v Anglii, Vissièreova transkripce pro frankofonní oblast, Lessing-Othmerova a později Behrsingova transkripce pro německou jazykovou oblast či ruská transkripce Palladije Kafarova).

Autorem prvního pokusu o přepis čínských znaků do češtiny byl Jaroslav Průšek a použil jej ve své *Učebnici mluvené čínštiny*, která vyšla roku 1938 nákladem Vyšší lidové školy Tomáše Bati ve Zlíně. Po válce vytvořil Jaroslav Průšek ve spolupráci s Augustinem Palátem druhou, mírně pozměněnou variantu této transkripce, uplatněnou v jejich *Učebnici hovorové čínštiny*, vydané roku 1950 v rozmnožené podobě Orientálním ústavem v Praze.

Vypracováním standardního českého přepisu čínských znaků do latinky byl v 50. letech minulého století pověřen kolektiv sinologů Orientálního ústavu, vedený fonetikem Oldřichem Švarným. Poprvé byl tento nový systém, založený na grafických a fonetických možnostech a zvyklostech češtiny, aplikován v *Učebnici hovorové čínštiny* od Josefa Bartůška a Augustina Paláta (Praha 1951) (Bartůšek – Palát 1951, Kolmaš 1957, Průšek 1938, Průšek – Palát 1950, Trísková 1999).

Předností českého přepisu čínských znaků je, že i čtenář neznalý čínštiny je bez zvláštního poučení schopen přečíst a snadno vyslovit přepsaná čínská slova a bezpečně rozpoznat hranice slabik uvnitř víceslabičných slov. Naproti tomu nevýhodou, a to nikoli zanedbatelnou, je to, že v mezinárodním styku, odborném i laickém, je český přepis prakticky zcela nepoužitelný.

Latinizace čínského znakového písma, vypracovaná čínskými jazykovědci a známá pod názvem pinyin (*pchin-jin*), byla v Číně schválena Státní radou 1. listopadu 1957 a od té doby platí jako závazná forma fonetizace znakového písma. Pinyin je určen především k mezinárodnímu použití, a tudíž nebere příliš zřetel na grafické a fonetické odlišnosti národních jazyků. Z toho vyplývá, že český, respektive slovenský čtenář bez zvláštního poučení, případně bez srovnávací tabulky pinyinu a českého standardního přepisu není schopen text psaný pinyinem správně vyslovit. Jeho situaci dále ztěžuje skutečnost, že v pinyinu se víceslabičná slova píše dohromady, bez spojovníků vyznačujících ve slovech hranici jednotlivých slabik (srov. pinyinové *huochetou* a česky přepsané *chuo-čche-tchou*, „lokomotiva“). Předností pinyinu však nepochybně je, že nabývá univerzální charakter a platnost, že jsou v něm kodifikovány oficiální zeměpisné názvy a jména osob, že je používán v mezinárodním zpravodajství a že je také „kratší“ atd. (Heřmanová 1986, Trísková 1999).

Hlavní rozdíly mezi pinyinem a standardním českým přepisem a naopak zachycují následující tabulky veškerého čínského fonologického bohatství. České slabiky ni a ti se vyslovují tvrdě jako ny, ty, neaspirované c se vyslovuje téměř jako dz, podobně neaspirované č se vyslovuje jako dž. Hlávka ž se vyslovuje jako zvuk mezi ř a ž. Pomocí „ch“ se u hlásek c-, č-, k-, p-, t- vyjadřuje přídech.

4.1.3.1. Tabulka I. Čínské slabiky v českém standardním přepisu a v přepisu pinyin.

A		caj	zai	cchaj	cai	cchuej	cui
a	a	can	zan	cchan	can	cchun	cun
aj	ai	cang	zang	cchang	cang	cchung	cong
an	an	cao	zao	cchao	cao	cchuo	cuo
ang	ang	ce	ze	cche	ce	cou	zou
ao	ao	cej	zei	cchen	cen	cu	zu
		cen	zen	ccheng	ceng	cuan	zuan
C		ceng	zeng	cchou	cou	cuej	zui
c'	zi	cch'	ci	cchu	cu	cun	zun
ca	za	ccha	ca	cchuan	cuan	cung	zong

cuo	zuo	čuaj	zhuai	J		kuan	guan
		čuan	zhuang	ja	ya	kuang	guang
Č		čuang	zhuang	jaj	yai	kuej	gui
č	zhi	čuej	zhui	jang	yang	kun	gun
ča	zha	čun	zhun	jao	yao	kung	gong
čaj	zhai	čung	zhong	jen	yan	kuo	guo
čan	zhan	čuo	zhuo	jie	ye		
čang	zhang			jin	yin	L	
čao	zhao	E		jing	ying	la	la
če	zhe	e	e	jou	you	laj	lai
čej	zhei	ej	ei	jung	yong	lan	lan
čen	zhen	en	en	jü	yu	lang	lang
čeng	zheng	eng	eng	jüan	yuan	lao	lao
čch'	chi	er	er	jüe	yue	le	le
čcha	cha			jün	yun	lej	lei
čchaj	chai	F				leng	leng
čchan	chan	fa	fa	K		li	li
čchang	chang	fan	fan	ka	ga	lia	lia
čchao	chao	fang	fang	kaj	gai	liang	liang
čche	che	fej	fei	kan	gan	liao	liao
čchen	chen	fen	fen	kang	gang	lie	lie
čcheng	cheng	feng	feng	kao	gao	lien	lian
čchi	qi	fo	fo	ke	ge	lin	lin
čchia	qia	fou	fou	kej	gei	ling	ling
čchiang	qiang	fu	fu	ken	gen	liou	liu
čchiao	qiao			keng	geng	lou	lou
čchie	qie	CH		kcha	ka	lu	lu
čchien	qian	cha	ha	kchaj	kai	luan	luan
čchin	qin	chaj	hai	kchan	kan	lun	lun
čching	qing	chan	han	kchang	kang	lung	long
čchiou	qiu	chang	hang	kchao	kao	luo	luo
čchiung	qiong	chao	hao	kche	ke	lü	lü
čchou	chou	che	he	kchej	kei	lüe	lüe
čchu	chu	chej	hei	kchen	ken		
čchua	chua	chen	hen	kcheng	keng	M	
čchuaj	chuai	cheng	heng	kchou	kou	ma	ma
čchuan	chuan	chou	hou	kchu	ku	maj	mai
čchuang	chuang	chu	hu	kchua	kua	man	man
čchuej	chui	chua	hua	kchuaj	kuai	mang	mang
čchun	chun	chuaj	huai	kchuan	kuan	mao	mao
čchung	chong	chuan	huan	kchuang	kuang	me	me
čchuo	chuo	chuang	huang	kchuej	kui	mej	mei
čchü	qu	chuej	hui	kchun	kun	men	men
čchüan	quan	chun	hun	kchung	kong	meng	meng
čchüe	que	chung	hong	kchuo	kuo	mi	mi
čchün	qun	chuo	huo	kou	gou	miao	miao
čou	zhou			ku	gu	mie	mie
ču	zhu	I		kua	gua	mien	mian
čua	zhua	i	yi	kuaj	guai	min	min

ming	ming	pchao	pao	sü	xu	tchu	tu
miou	miu	pchej	pei	süan	xuan	tchuan	tuan
mo	mo	pchen	pen	süe	xue	tchuej	tui
mou	mou	pcheng	peng	sün	xun	tchun	tun
mu	mu	pchi	pi			tchung	tong
		pchiao	piao	Š		tchuo	tuo
N		pchie	pie	š'	shi	ti	di
na	na	pchien	pian	ša	sha	tia	dia
naj	nai	pchin	pin	šaj	shai	tiao	diao
nan	nan	pching	ping	šan	shan	tie	die
nang	nang	pcho	po	šang	shang	tien	dian
nao	nao	pchou	pou	šao	shao	ting	ding
ne	ne	pchu	pu	še	she	tiou	diu
nej	nei	pi	bi	šej	shei	tou	dou
nen	nen	piao	biao	šen	shen	tu	du
neng	neng	pie	bie	šeng	sheng	tuan	duan
ni	ni	pien	bian	šou	shou	tuej	dui
niang	niang	pin	bin	šu	shu	tun	dun
niao	niao	ping	bing	šua	shua	tung	dong
nie	nie	po	bo	šuj	shuai	tuo	duo
nien	nian	pu	bu	šuan	shuan		
nin	nin			šuang	shuang	Ť	
ning	ning	S		šuej	shui	ŧi	ji
niou	niu	s'	si	šun	shun	ŧia	jia
nou	nou	sa	sa	šuo	shuo	ŧiang	jiang
nu	nu	saj	sai			ŧiao	jiao
nuan	nuan	san	san	T		ŧie	jie
nung	nong	sang	sang	ta	da	ŧien	jian
nuo	nuo	sao	sao	taj	dai	ŧin	jin
nü	nü	se	se	tan	dan	ŧing	jing
nüe	nüe	sen	sen	tang	dang	ŧiou	jiu
		seng	seng	tao	dao	ŧiung	jiong
O		si	xi	te	de	ŧü	ju
o	o	sia	xia	tej	dei	ŧüan	juan
ou	ou	siang	xiang	ten	den	ŧüe	jue
		siao	xiao	teng	deng	ŧün	jun
P		sie	xie	tcha	ta		
pa	ba	sien	xian	tchaj	tai	W	
paj	bai	sin	xin	tchan	tan	wa	wa
pan	ban	sing	xing	tchang	tang	waj	wai
pang	bang	siou	xiu	tchao	tao	wan	wan
pao	bao	siung	xiong	tche	te	wang	wang
pej	bei	sou	sou	tcheng	teng	wej	wei
pen	ben	su	su	tchi	ti	wen	wen
peng	beng	suan	suan	tchiao	tiao	weng	weng
pcha	pa	suej	sui	tchie	tie	wo	wo
pchaj	pai	sun	sun	tchien	tian	wu	wu
pchan	pan	sung	song	tching	ting		
pchang	pang	suo	suo	tchou	tou		

Ž		žao	rao	žou	rou	žuej	ruí
ž'	ri	že	re	žu	ru	žun	run
žan	ran	žen	ren	žua	rua	žung	rong
žang	rang	ženg	reng	žuan	ruan	žuo	ruo

4.1.3.2. Tabulka II. Čínské slabiky v přepisu pinyin a v standardním českém přepisu.

A		chi	čch'	dun	tun	H	
a	a	chong	čchung	duo	tuo	ha	cha
ai	aj	chou	čchou			hai	čaj
an	an	chu	čchu	E		han	chan
ang	ang	chua	čchua	e	e	hang	chang
ao	ao	chuai	čchuaj	ei	ej	hao	chao
		chuan	čchuan	en	en	he	che
B		chuang	čchuang	eng	eng	hei	chej
ba	pa	chui	čchuej	er	er	hen	chen
bai	paj	chun	čchun			heng	cheng
ban	pan	chuo	čchuo	F		hong	chung
bang	pang	ci	cch'	fa	fa	hou	chou
bao	pao	cong	cchung	fan	fan	hu	chu
bei	pej	cou	cchou	fang	fang	hua	chua
ben	pen	cu	cchu	fei	fej	huai	chuaj
beng	peng	cuan	cchuan	fen	fen	huan	chuan
bi	pi	cui	cchuej	feng	feng	huang	chuang
bian	pien	cun	cchun	fo	fo	hui	chuej
biao	piao	cuo	cchuo	fou	fou	hun	chun
bie	pie			fu	fu	huo	chuo
bin	pin	D					
bing	ping	da	ta	G		J	
bo	po	dai	taj	ga	ka	ji	ti
bu	pu	dan	tan	gai	kaj	jia	tia
		dang	tang	gan	kan	jian	tien
C		dao	tao	gang	kang	jiang	tiang
ca	ccha	de	te	gao	kao	jiao	tiao
cai	cčaj	dei	tej	ge	ke	jie	tie
can	cchan	den	ten	gei	kej	jin	tin
cang	cchang	deng	teng	gen	ken	jing	ting
cao	cchao	di	ti	geng	keng	jiong	tiung
ce	cche	dia	tia	gong	kung	jiu	tiou
cen	cchen	dian	tien	gou	kou	ju	tü
ceng	ccheng	diao	tiao	gu	ku	juan	tüan
cha	čcha	die	tie	gua	kua	jue	tüe
chai	ččaj	ding	ting	guai	kuaj	jun	tün
chan	čchan	diu	tiou	guan	kuan		
chang	čchang	dong	tung	guang	kuang	K	
chao	čchao	dou	tou	gui	kuej	ka	kcha
che	čche	du	tu	gun	kun	kai	kčaj
chen	čchen	duan	tuan	guo	kuo	kan	kchan
cheng	čcheng	dui	tuej			kang	kchang

kao	kchao	me	me	pan	pchan	S	
ke	kche	mei	mej	pang	pchang	sa	sa
kei	kchej	men	men	pao	pchao	sai	saj
ken	kchen	meng	meng	pei	pchej	san	san
keng	kcheng	mi	mi	pen	pchen	sang	sang
kong	kchung	mian	mien	peng	pcheng	sao	sao
kou	kchou	miao	miao	pi	pchi	se	se
ku	kchu	mie	mie	pian	pchien	sen	sen
kua	kchua	min	min	piao	pchiao	seng	seng
kuai	kchuaj	ming	ming	pie	pchie	sha	ša
kuan	kchuan	miu	miou	pin	pchin	shai	šaj
kuang	kchuang	mo	mo	ping	pching	shan	šan
kui	kchuej	mou	mou	po	pcho	shang	šang
kun	kchun	mu	mu	pou	pchou	shao	šao
kuo	kchuo			pu	pchu	she	še
		N				shei	šej
L		na	na	Q		shen	šen
la	la	nai	naj	qi	čchi	sheng	šeng
lai	laj	nan	nan	qia	čchia	shi	š'
lan	lan	nang	nang	qian	čchien	shou	šou
lang	lang	nao	nao	qiang	čchiang	shua	šua
lao	lao	ne	ne	qiao	čchiao	shuai	šuj
le	le	nei	nej	qie	čchie	shuan	šuan
lei	lej	nen	nen	qin	čchin	shuang	šuang
leng	leng	neng	neng	qing	čching	shui	šuej
li	li	ni	ni	qiong	čchiung	shun	šun
lia	lia	nian	nien	qiu	čchiou	shuo	šuo
lian	lien	niang	niang	qu	čchü	si	s'
liang	liang	niao	niao	quan	čchüan	song	sung
liao	liao	nie	nie	que	čchüe	sou	sou
lie	lie	nin	nin	qun	čchün	su	su
lin	lin	ning	ning			suan	suan
ling	ling	niu	niou	R		sui	suej
liu	liou	nong	nung	ran	žan	sun	sun
long	lung	nou	nou	rang	žang	suo	suo
lou	lou	nu	nu	rao	žao		
lu	lu	nuan	nuan	re	že	T	
luan	luan	nun	nun	ren	žen	ta	tcha
lun	lun	nuo	nuo	reng	ženg	tai	tchaj
luo	luo	nü	nü	ri	ž'	tan	tchan
lū	lū	nüe	nüe	rong	žung	tang	tchang
lüe	lüe			rou	žou	tao	tchao
		O		ru	žu	te	tche
M		o	o	rua	žua	teng	tcheng
ma	ma	ou	ou	ruan	žuan	ti	tchi
mai	maj			rui	žuej	tian	tchien
man	man	P		run	žun	tiao	tchiao
mang	mang	pa	pcha	ruo	žuo	tie	tchie
mao	mao	pai	pchaj			ting	tching

tong	tchung	xiang	siang	you	jou	zhen	čen
tou	tchou	xiao	siao	yu	jü	zheng	čeng
tu	tchu	xie	sie	yuan	jüan	zhi	č'
tuan	tchuan	xin	sin	yue	jüe	zhong	čung
tui	tchuej	xing	sing	yun	jün	zhou	čou
tun	tchun	xiong	siung			zhu	ču
tuo	tchuo	xiu	siou	Z		zhua	čua
		xu	sü	za	ca	zhuai	čuaj
W		xuan	süan	zai	caj	zhuan	čuan
wa	wa	xue	süe	zan	can	zhuang	čuang
wai	waj	xun	sün	zang	cang	zhui	čuej
wan	wan			zao	cao	zhun	čun
wang	wang	Y		ze	ce	zhuo	čuo
wei	wej	ya	ja	zei	cej	zi	c'
wen	wen	yai	jaj	zen	cen	zong	cung
weng	weng	yan	jen	zeng	ceng	zou	cou
wo	wo	yang	jang	zha	ča	zu	cu
wu	wu	yao	jao	zhai	čaj	zuan	cuan
		ye	jie	zhan	čan	zui	cuej
X		yi	i	zhang	čang	zun	cun
xi	si	yin	jin	zhao	čao	zuo	cuo
xia	sia	ying	jing	zhe	če		
xian	sien	yong	jung	zhei	čej		

4.1.4. Literatura k 4.1. (a. Jazyk, písmo, transkripce; b. Slovníky)

a. Jazyk, písmo, transkripce

- Bartůšek, Josef – Palát, Augustin (1951): *Učebnice hovorové čínštiny*. Praha: Orientální ústav.
- Brandt, J. J. (1936): *Introduction to Literary Chinese*. 2. vydání. Peiping: Henri Vetch.
- Čína. *Čínský jazyk*. Hesla Velké sovětské encyklopedie (1957). Z ruštiny přeložili Timoteus Pokora a Josef Kolmaš. Praha: Státní nakladatelství politické literatury.
- Elementary Chinese*, I–II. (1975). Peking: Šang-wu jin-šu-kuan.
- Gabelentz, Georg von der (1953): *Chinesische Grammatik mit Ausschluss des niederen Stiles und heutigen Umgangssprache*. Berlin: Deutsche Verlag der Wissenschaften.
- Haenisch, Erich (1949, 1953): *Lehrgang der chinesischen Schriftsprache*, I–IV. Leipzig: Otto Harrassowitz.
- Heřmanová, Zdenka (1986): Český standardní přepis a oficiální čínský přepis pinyin. In: Kolmaš, Josef, ed., *Dokumenty k vývoji Čínské lidové republiky*, sv. 12, s. 145–161. Praha: Orientální ústav ČSAV.

- Heřmanová-Novotná, Zdenka (1969): *Affix-like Word-Formation Patterns in Modern Chinese*. Praha: Orientální ústav ČSAV (Dissertationes orientales, 21).
- Che-s'-man, Sa-wa [Heřman, Sáva] (1958): *Ťie-Chan chuej-chua / Česko-čínská konverzace*. Peking: Š'-taj čchu-pan-še.
- Kalousková, Jarmila (1954): *Vybrané kapitoly z gramatiky moderní čínštiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Kalousková, Jarmila (1964): *Les aspects du verbe chinois*. Praha: Orientální ústav ČSAV (Dissertationes orientales, 1).
- Kalousková, Jarmila (1966): *La phrase dans le chinois moderne*. Praha: Orientální ústav ČSAV (Dissertationes orientales, 8).
- Kolmaš, Josef (1957): Přepis čínských slov psaných rusky do češtiny. In: Čína. *Čínský jazyk*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, s. 382–383.
- Krupa, Viktor – Genzor, Jozef – Drozdík, Ladislav (1983): *Jazyky sveta*. Bratislava: Obzor (Malá moderná encyklopédia).
- Loukotka, Čestmír (1946): *Vývoj písma*. Praha: Orbis.
- Průšek, Jaroslav (1938): *Učebnice mluvené čínštiny*. Zlín: Vyšší lidová škola Tomáše Bati.

- Průšek, Jaroslav – Palát, Augustin (1950): *Učebnice hovorové čínštiny*. Praha: Orientální ústav.
- Švarný, Oldřich (1967): *Úvod do hovorové čínštiny*, I–II. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Švarný, Oldřich (1993): *Gramatika hovorové čínštiny v příkladech*. Ila. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Švarný, Oldřich (1998–2000): *Učební slovník jazyka čínšského (Sien-taj chan-jü čchang-jung jü-su chuej-pien)*, I–IV. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Třísková, Hana – Tchang Jün-ling Rusková – Illík, Drahomír (1990): *Česko-čínská konverzace*. Praha: Academia.
- Třísková, Hana (2004): Tónová čínština – jazyk zpěvný? *Nový Orient*, roč. 59, 2004, č. 1, s. 51–55 (Příloha).
- Třísková, Hana, ed. (1999): *Transkripce čínštiny*. I. *Sborník statí*; II. *Tabulky a návody*. Praha: Česko-čínská společnost.
- Vochala, Jaromír (1986): *Chinese Writing System*. Praha: Univerzita Karlova, Orientalia Pragensia (Philologica Monographia LXX).
- Vochala, Jaromír – Hrdličková, Věna (1985): *Úvod do studia sinologie. Část filologická*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Vochala, Jaromír – Novák, Miroslav – Pucek, Vladimír (1975): *Úvod do čínšského, japonského a korejského písma*. II. Praktický kurs. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Vochala, Jaromír – Vochalová, Žu-čen (1980): *Úvod do gramatiky klasické čínštiny*. Praha: Univerzita Karlova v Praze.
- Vochala, Jaromír – Vochalová, Žu-čen (1988): *Základní kurs současné čínštiny*, I–IV. 2. vydání Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- Vochala, Jaromír – Vochalová, Žu-čen (1990): *Verbo-nominal Phrasemes in Modern Chinese*. Praha: Univerzita Karlova, Studia Orientalia Pragensia, XIX.
- Vochalová, Žu-čen (1969): *A Few Remarks on the Problem of Delimiting the Basic Linguistic Units in Chinese*. Praha: Univerzita Karlova, Orientalia Pragensia VI (Philologica 2).
- Wang Li (1951): *Theorie čínské gramatiky*. Přeložil Karel Husárek. Praha: Orientální ústav.

b. Slovníky

- Cch'-chaj* [Encyklopedický slovník „Moře slov“], I–III. (1979). Šanghaj: Šang-chaj cch'-šu čchu-pan-še.
- Couvreur, F. Séraphin (1890, 1911, 1930, 1947): *Dictionnaire classique de la langue chinoise*. Peiping: Editions Henri Vetch.
- Čung-chua ta c'-tien* [Velký čínský slovník] (1958). Čung-chua šu-tü.
- Heřmanová, Zdenka, a kolektiv (1988): *Soubor čínšských termínů z ekonomiky a politiky*. Praha: Orientální ústav ČSAV.
- Kolektiv autorů (1974–1984): *Česko-čínský slovník*, I–IX. Praha: Academia.
- Kolmaš, Josef (1983): Čínsko-český terminologický slovníček k Ústavě ČLR (1982). In: *Dokumentační přehled k čínské problematice*, roč. 8, č. 6, s. 55–89. Praha: Orientální ústav ČSAV.
- Mathews' Chinese-English Dictionary*. Revised American Edition (1952). Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press.
- Ošanin, Ilja Michajlovič, ed. (1952): *Kitajsko-russkij slovar'*. Moskva: Gosudarstvennoje izdatel'stvo inostrannyh i nacionalnyh slovar'ej. 2. vydání 1955.
- Ošanin, Ilja Michajlovič, ed. (1983–1984): *Bolšoj kitajsko-russkij slovar'*, I–IV: Moskva: Izdatel'stvo Nauka.
- Sin T'ie-Chan cch'-tien / Nový česko-čínský slovník* (1998). Peking: Šang-wu jin-šu-kuan.
- Š'-čchüe-wej-čchi-kche-wa, Tan-na [Štovićková, Dana] (1961): *T'ie-Chan fen-lej cch'-tien / Česko-čínský tematický slovník*. Peking: Šang-wu jin-šu-kuan.
- Vochala, Jaromír (1997): *Stručný čínsko-český a česko-čínský slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Vochala, Jaromír (2003): *Čínsko-český a česko-čínský slovník*. Praha: Leda.

4.2. Literatura

4.2.1. Čínská literatura z ptačí perspektivy

Čínská literatura je jednou z nejstarších a největších světových literatur. Je pro ni charakteristická výrazně společenská funkce a protiklad mezi literaturou klasickou, psanou klasickým jazykem *wen-jen*, a literaturou v hovorovém jazyce *paj-chua*. Historická délka jejího vývoje, jakož i její obsahové a žánrové bohatství jsou ovšem tak obsáhlé, že nedovolují v této stati poskytnout více než pouhý stručný přehled vývoje čínského písemnictví s poukázáním na jeho nejvýznamnější tvůrce a jejich díla.

Nejstaršími dochovanými literárními texty jsou lidové zpěvy klasické *Knihy písní* (*Š'-ťing*) z 10.–6. století př. n. l. a dále základní traktáty čínského taoismu – Lao-c'ova (kolem 570–490 př. n. l.) *Knihy o tao a ctnosti* (*Tao-te-ťing*) a spisy filozofa Čuang-c'a (kolem 380–320 př. n. l.) aj. a základní díla konfucianismu – *Pět kanonických knih* (*Wu-ťing*): *Knihy proměn* (*I-ťing*), *Knihy dokumentů* (*Šu-ťing*), *Knihy písní* (*Š'-ťing*), *Knihy obřadů* (*Li-ťi*) a *anály Jara a podzimy* (*Čhun-čchiou*) a dále *Čtyři posvátné knihy* (*S'-šu*): *Velké učení* (*Ta-süe*), *Učení o středním* (*Čung-jung*), *Konfuciovy* (asi 551–497 př. n. l.) *Hovory* (*Lun-jü*) a *knihy filozofa Mencie* (*Meng-c'*, asi 372–289 př. n. l.).

Z druhé poloviny 1. tisíciletí př. n. l. pocházejí také *Dějiny států* (*Kuo-jü*), historie čouské dynastie (*Cuo-čuan*) a dále spisy filozofů Mo Tiho (*Mo-c'*, asi 479–400 př. n. l.), zmíněných již Čuang-c'a a Mencie, sofistů Chuej Š'a (asi 350–269 př. n. l.) a Kung-sun Lunga (kolem 284–259 př. n. l.), Süin-c'a (298–238 př. n. l.), legisty Chan Fej-c'a (280–233 př. n. l.) a dalších.

V polovině 4. století př. n. l. vzniká v říši Čchu na jihu Číny písemnictví zvané *čchu-cch'* (písň z Čchu), básnický žánr poměrně volné formy, rodící se z lidové tvorby. Nejvýznamnějším představitelem tohoto žánru je Čchü Jüan (asi 340–278 př. n. l.), autor lyricko-epických básní *Setkání s hořkostí* (*Li sao*), *Devět zpěvů* (*Ťiou ke*), *Otázky k nebesům* (*Tchien-wen*) ad. Čchü Jüanův vliv se později projevoval v tvorbě velkých čínských básníků a spisovatelů různých epoch.

Mocenské sjednocení Číny za Čchinů (221–207 př. n. l.) s sebou přineslo podezření vládců vůči jiným než oficiálně nařízeným názorům a rok 213 znamenal v oblasti písemnictví katastrofu: spálení všech knih celého předchozího období, obsahujících pro Čchiny nepřijatelné myšlenky.

Za doby dynastie Chan (206 př. n. l. až 220 n. l.), vyznačující se velkým rozmachem hospodářským

i kulturním (například vytvoření jednotného psaného jazyka *wen-jen*, vzdalujícího se od běžné hovorové řeči, vynález papíru, psaní štětcem atd.), vytvářeli svá díla básníci Mej Šeng (asi 219–140 př. n. l.), Ťia I (201–169 př. n. l.), S'-ma Siang-žu (179–117 př. n. l.), Jang Siung (53 př. n. l. –18 n. l.). V historiografii prosluli „otec čínského dějepiscectví“ S'-ma Čchien (asi 140–90 př. n. l.), autor *Zápisků historika* (*Š'-ťi*), a jeho pokračovatel Pan Ku (32–92), autor *Dějin Chanů* (*Chan-šu*) a další.

V následujícím období Tří říší (220–280) se proslavili „Tři Cchaoové“ – Cchao Cchao (155–220), jeho starší syn Cchao Pchaj (187–226), jeho mladší bratr Cchao Č' (192–232) a básnířka Cchaj Jen (162–239) a dále lyrický básník a kritik poměrů v říši Jüan Ťi (210–263), básník, estetik a malíř Ťi Kchang (223–262) a další. Z doby dynastie Východních Ťin (317–420) pochází slavný cestopis mnicha Fa-siena (asi 334/337–420–423) *Zápisky o buddhistických zemích* (*Fokuo ťi*), zachycující jeho putování po souši do Indie a po moři zpět do Číny mezi roky 399–412. V bouřlivém období Jižních a Severních dynastií (420–589) to byli zejména „básník polí“ Tchao Čchien *alias* Tchao Jüan-ming (365–427), opěvující práci rolníků, přírodní lyrik Sie Ling-jün (385–433), lidový poeta Pao Čao (asi 421–465) a další.

Vedle poezie se začala tehdy rozvíjet i novela s náměty historickými, fantastickými a dobrodružnými, kterou reprezentovali tvůrce Čang Chua (232–300) a historik Kan Pao (kolem roku 317). Teorii literárních stylů a metod se věnoval Liou Sie (asi 465–520), autor spisu *Vyřezávaný drak literárního myšlení* (*Wen-sin tiao-lung*). I když básnictví ke konci této doby načas poněkud upadlo, přesto v osobě Jü Sina (513–581) dosáhlo mistrovství v básních psaných rytmizovanou prózou. V této době vznikla rovněž nejcennější památka klasického čínského písemnictví, Siao Tchungova (501–531) šedesátisvazková *Literární antologie* (*Wen-süan*), zahrnující a systematicky třídící nejvýznamnější díla předchozích epoch s cennou předmlouvou o dějinách čínské literární kritiky a estetiky.

Veliký hospodářský rozvoj Číny za vlády dynastie Tchang (618–907) přispěl k nebyvalému rozmachu kultury včetně písemnictví. V tomto období vznikla díla čínské poezie, jež jsou oprávněnou chloubou čínského lidu. Čchen C'-ang (661–702) vystoupil s požadavkem překonání vyumělkované, složité formy veršů-

vání a oživení ducha a rytmu poezie básníka Cchao Č' z doby Tří říší.

„Zlatou dobou“ čínské poezie možno označit 8. až 9. století, kdy žili a tvořili velcí čínští básníci Wang Wej, Li Po, Tu Fu a Po Ťü-i.

Básník a malíř Wang Wej (699–759) se proslavil svou „poezií plnou obraznosti a obrazy plnými poezie“.

Největší čínský básník Li Po (701–762) psal prostým stylem, používaje romantických a epikurejských motivů. Li Poova tvorba, kterého současníci nazývali „nesmrtelným poslem nebes“, nejvíce ze všech ovlivnila čínskou poezii příštích století.

Nešvary u dvora a utrpení lidu, způsobované válečnými rozbroji, se odrazily v díle Li Poova současníka Tu Fua (712–770), jehož poezie naplněná horoucím patriotismem a humanismem, z něj udělala patrona čínské poezie a rovněž značně ovlivnila další vývoj čínské básnictví.

Čtvrtý velikán tchangské poezie Po Ťü-i (772–846) vytyčil svou tvorbou literaturě jasný úkol sloužit společnosti „ve jménu doby a skutečnosti“. Nejzávažnějšími díly jeho žalující poezie, reagujícími na nesnesitelné útrapy lidu, je jeho deset *Zpěvů z Čchin (Čchin-čung jin)* z roku 810 a soubor padesáti politických balad *Nové zpěvy jüe-fu (Sin jüe-fu)* z let 809–812. V Předmluvě k nim básník pregnantně vyjádřil své životní a zároveň i umělecké krédo: „Volím jednoduchá a prostá slova, aby si ten, kdo to čte, příměry snáz vyložil. Hovořím jazykem jasným a jadrným, aby ten, kdo to poslouchá, bezpečně věděl, co chci ... Zkrátka, píši své básně proto, abych pravdivě vylíčil panovníka, úředníky, lid, věci i události, a nikoli abych dělal literaturu.“

Dalšími předními tvůrci tchangské epochy jsou básník a novelista Jüan Čen (779–831), Po Ťü-iho nejbližší přítel, autor *Příběhu o Jing-jing (Jing-jing čuan)*; esejista, literární teoretik a konzervativní politik Chan Jü (768–824), iniciátor „hnutí za starý styl“ (*ku-wen*); novelista Po Sing-tien (asi 770–826), autor *Vyprávění o zpěvačce Li (Li-wa čuan)*, a další. Z těchto novel později čerpala mnohá dramata.

V období Tchang vzniká i druhý závažný proud čínské literatury, totiž tvorba v běžné hovorové řeči, tlumočená vyprávěči lidovým masám, neznalým čtení a tím spíše neschopným sledovat písemnictví psané jazykem nikoli hovorovým. Prvními ukázkami této tvorby byly buddhistické legendy promíšené zpěvy (*pjen-wen*), jimiž buddhističtí mniši propagovali svoje učení. Postupně byla tato náboženská tematika nahrazována tematikou světskou (náměty historické, milostné apod.).

K počátku epochy Tchang se vztahuje také jeden z největších a nejcennějších staročínských cestopisů – Süan-cangovy (600 nebo 602–664) *Zápisky o západních krajinách za Velkých Tchangů (Ta Tchang Si-jü ti)*, líčící autorovu pouť ke svatým místům indického buddhismu mezi roky 629–645. Dílo v 16. století posloužilo spisovateli Wu Čcheng-enovi námětem k jeho oblíbenému románu *Vyprávění o cestě na Západ*.

Sjednocením Číny za dynastie Sung (960–1279) se vytvořily podmínky pro nový rozmach klasické literatury. Nastal rozkvět volných básní *cch'*, vzniklých původně z lidových písní. Příkladem skvělé poezie a životopisné a historické prózy této doby je tvorba Ou-jang Siouova (1007–1072); literární práce historika S'-ma Kuanga (1019–1086), autora všeobecných dějin Číny *C'-č' tchung tien (Zrcadlo ku pomoci vládě)*; a práce předního politika té doby Wang An-ša (1021–1086). Dále se proslavili básníci Su Š' *alias* Su Tung-pcho (1036–1101); Chuang Tching-tien (1045–1105); básnířka Li Čching-čao (1101–1141); patriotický básník Sin Čchi-ti (1140–1207), burcující lid k odporu proti Džürdženům, okupujícím severní polovinu země. Na literárním poli se významně podílel i neokonfuciánský filozof Ču Si (1130–1200).

V této době vznikají i první varianty pozdějších románových zpracování delších příběhů s tematikou historickou, náboženskou či dobrodružnou, jakými byly *Populární výklad historie Tří říší, Vyprávění o cestě na Západ, Příběhy jezerního břehu* a další.

Za mongolské dynastie Jüan (1271–1368) se vedle rozvoje živých, hovorových forem jazyka nejvíce rozvíjí dramatické umění, navazující na umění lidových vyprávěčů. Nejvýznamnějším z autorů této doby je Kuan Chan-čching (asi 1210–1298), čerpající náměty pro své hry ze starých literárních předloh, ale do osudů postav se zřetelně promítaly poměry jeho doby i národnostní útlak za vlády Mongolů. Ve vykreslení různých ženských postav v jeho dramatech *Tou O jüan (Křivda spáchaná na Tou O)*, *Ťiou Feng-čchen (Zachránění nevěstky)*, *Chu-tie meng (Sen o motýlovi)* a dalších nemá Kuan Chan-čching sobě rovného. Wang Š'-fu (asi konec 13. a začátek 14. století) je zase autorem lyrické hry *Si-siang ti (Příběh západního domku)* a Ma Č'-jüan (asi 2. polovina 14. století) hry *Chan-kung čchiou (Podzim v paláci Chanů)*. Z období mongolské nadvlády se zachovalo na 170 divadelních her.

Dynastie Ming (1368–1644) si zakládala na zdůrazňování starých tradic a přežilých literárních forem, což s sebou neslo jistou stagnaci v rozvoji čínské kul-

tury. Tak vznikala šedivá scholastická díla, opírající se o zastaralé estetické normy. Současně s tím však, a jako protiváha k této úpadkové literatuře, vznikaly v hovorovém jazyce mistrovské povídky a dramata, navazující na dřívější vyprávěčské žánry. Luo Kuan-čung (asi 1330–1400) například napsal oblíbený historický román *Populární výklad Historie Tří říší* (*San-kuo č' tchung-su jen-i*), zpracovávající romantickým způsobem období konce dynastie Chan a po jejím pádu. Š' Naj-an (před rokem 1400) je zase autorem *Příběhů jezerního břehu* (*Šuej-chu čuan*), líčících dobrodružné příběhy zbojníků z doby Sung, a autor Wu Čcheng-en (asi 1500–1582) napsal román *Vyprávění o cestě na Západ* (*Si jou-ti*), zpracovávající romantickým způsobem cestu tchangského buddhistického mnicha Süan-canga do Indie a jeho neobyčejná dobrodružství. Mravoličný román „pana Siao-siao Šenga z Lan-lingu“ *Ťin Pching Mej* z konce 16. století líčí erotická dobrodružství zhýralce Si-men Čchinga na pozadí morálního rozkladu příslušníků bohatých vrstev tehdejších čínských měst.

Období vlády poslední dynastie na čínském císařském trůnu, mandžuských Čchingů (1644–1911), se vyznačovalo v literatuře návratem ke klasikům v tradici období předchozího. Proto také vysoká poezie i próza přes svou dokonalou formu mají jen epigonský charakter. Výjimkou jsou pouze fantastické krátké povídky spisovatele Pchu Sung-linga (1640–1715) *Podivuhodné příběhy ze studia Útulek* (*Liao-čaj č'-i*), kterými se pravděpodobně také uzavřel vývoj umělé literatury v psaném jazyce.

Z tvorby blízké hovorovému jazyku v tomto období největší popularity dosáhl Wu Ťing-c'üv (1701–1754) satirický román *Neoficiální historie konfuciánků* (*Žu-lin waj-š'*, asi 1748/1749), podrobně popisující život čínských literátů a úředníků. Slavný Cchao Süe-čchinův (1715–1764) společenský román *Sen v červeném domě* (*Chung-lou meng*) sleduje osudy tří pokolení jedné šlechtické rodiny s jejími patriarchálními vztahy i zvláštní lyrickou atmosférou milostných citů mladé generace. Úspěšný byl i povídkář Jüan Mej (zvaný též Jüan C'-cchaj, 1716–1798), autor mimo jiné sbírky kratičkových „strašidelných“ a erotických povídek *O čem Konfucius nehovořil* (*C' pu-jü*).

Druhá polovina 19. století přináší již první pokusy o nový pohled na skutečnost, ovlivněný myšlenkovými proudy z Evropy. Vedle překladů, či spíše úprav, evropských děl vznikají však i práce původní. V oblasti literatury je to tvorba mimo jiné básníka a literárního

teoretika Chuang Cun-siena (1848–1905), autora *Básnických travin z chýše daleko od lidí* (*Žen f'ing lu š' cchao*); Liou Ovo (1857–1909) *Putování starého Chromce* (*Lao Cchan jou-ti*); žurnalisty a romanopisce Wu Wu-jaoa (1866–1910), autora kritických románových děl *Podivuhodná pomsta za devět životů* (*Ťiou ming čchi jüan*), *Bolestná historie* (*Tchung š'*), *Moře nenávisti* (*Chen chaj*) ad.; Li Po-jüanův (vlastním jménem Li Pao-ťia, 1867–1906) proslulý sarkastický román *Současný stav úřednictva* (*Kuan-čchang sien sing ti*, 1901–1906); známého romanopisce a frankofila Ceng Pchua (1872–1935) *Květy v moři hříchu* (*Nie chaj chua*, 1907); rozsáhlé dílo překladatele evropských románů a divadelních her, kritika a esejisty Lin Šua (1882–1924) a dalších.

V oblasti filozofické eseistiky to pak je především Kchang Jou-wej (1858–1927), učenec a politik sympatizující mimo jiné s českým národním bojem, autor utopické *Knihy o Veliké jednotě* (*Ta tchung šu*, vyšlo až 1935); dále filozof a reformátor Liang Čchi-čchao (1873–1929), jeden z intelektuálních vůdců pokusu o nenásilnou syntézu staré čínské kultury a evropské civilizace, jehož vyvrcholením bylo tzv. „100 dní reform“ roku 1898; a konečně literární teoretik a historik Wang Kuo-wej (1877–1927), autor *Dějin dramatu za dynastií Sung a Jüan* (*Sung Jüan si-čchü š'*).

Mocným impulzem pro rozvoj čínské literatury se po pádu mandžuské dynastie v roce 1911 stalo Hnutí 4. května (*Wu-s' jün-tung*) roku 1919. Jeho protagonisté odmítali používat nadále psaný jazyk *wen-jen* a do vši literární tvorby zaváděli hovorový jazyk *paj-chua*. Spolu s tím byl vytyčen i požadavek pokrokového a demokratického obsahu literárních děl, majících tlumočit novou poválečnou skutečnost. Významným činitelem v Hnutí byl literární teoretik, filozof a kuomintangský politik a pozdější prezident Academia Sinica na Tchaj-wanu Chu Š' (1891–1961). Předním širitelům nových myšlenek se stal kulturně politický časopis *Nové mládí* (*Sin čching-nien*, 1915–1926), do kterého přispívali například Lu Sün, Chu Š', Čou Cuo-žen a později Čchü Čchiou-paj a jiní. V něm také již v roce 1918 vyšla první novela nejvýznamnějšího moderního čínského spisovatele a esejisty Lu Süna (vlastním jménem Čou Šu-žen, 1881–1936). Lu Sün je autorem celé řady realistických děl: *Bláznův deník* (*Kchuang-žen ž'-ti*, 1918), *Kchung I-ti* (1919), *Pravdivá historie A-Q* (*A-Q čeng-čuan*, 1921), *Vřava* (*Na-chan*, 1923), *Tápání* (*Pchang-chuang*, 1926), *Polní tráva* (*Jie-cchao*, 1927), *Ranní květy sebrané v podvečer* (*Čao-chua si-š'*, 1928), *Staré příběhy v novém rouše* (*Ku-š' sin-pien*, 1935).

Roku 1921 se v Šanghaji ustavila literární skupina realistického směru, známá pod názvem Společnost pro studium literatury (*Wen-süe jen-tiou chuej*), sdružující kolem sebe řadu literárních tvůrců a vydávající *Měsíčník povídek* (*Siao-šuo jüe-pao*, vycházel v letech 1909–1932), redigovaný střídavě Mao Tunem a Čeng Čen-tuoem. Do něj vedle Lu Süna přispívali zejména Lu Sünův mladší bratr, literární kritik a esejista Čou Cuo-žen (1885, rok úmrtí neznámý); Sü Ti-šan (1893–1941); novelista, romanopisec a dramatik Jie Šeng-tchao alias Jie Šao-tün (naroz. 1893), autor románu *Ni Chuan-c'* (1930, jméno hrdiny), shrnujícího tragické zkušenosti čínské inteligence v bouřlivých dvacátých letech 20. století; novelista a historik s učeným zájmem o náboženství Luo Chua-šeng (1893–1941), autor povídek *Pavoučí práce* (*Čuej-wang lao-ču*, 1925) a *Dějiny taoismu* (*Tao-tiao š'*, 1934); vlivný Mao Tun (vlastním jménem Šen Jen-ping, správněji Šen Te-chung, 1896–1981), autor trilogie *Zatmění* (*Š'*, 1927–1928), románů *Duha* (*Chung*, 1929), *Šerosvit* (*C'-jie*, 1931–1932) a *Korupce* (*Fu-š'*, 1941); básník a prozaik Wang Tchung-čao (1898–1957), autor sbírky básní *Chlapecké srdce* (*Tchung sin*, 1925) a románu *Děšť v horách* (*Šan jü*, 1932); literární kritik a kulturní historik Čeng Čen-tuo (1898–1958), autor cenných *Dějiny čínské lidové slovesnosti* (*Čung-kuo su wen-süe š'*, 1957); literární teoretik, esejista a básník Ču C'-čching (1898–1948), autor *Přehledu moderní literatury: Poezie* (*Sin wen-süe ta si: Š'-t'i*, 1935); Lao Še (vlastním jménem Šu Čching-čchun, 1899–1966), autor mimo jiné novely *Velbloud Siang-c'* (*Luo-tchou Siang-c'*, 1937), *Stoky dračích vousů* (*Lung-sükou*, 1951), *Čajovny* (*Čcha-kuan*, 1957) a mnoha dalších povídek a románů; básnička Ping Sin (vlastním jménem Sie Wan-jing, naroz. 1900), autorka básnické sbírky *Návrat na jih* (*Nan kuej*, 1931) a povídek *Nadčlověk* (*Čchao-žen*, 1923) a *Minulost* (*Wang-š'*, 1930).

V roce 1921 čínští studenti založili v Japonsku literární skupinu romantického směru s názvem Tvorba (*Čchuan-cao-še*), která měla později hlavní sídlo v Šanghaji (v roce 1929 byla zakázána). Jejím vůdčím představitelem byl levicově orientovaný básník, prozaik, dramatik, archeolog a historik Kuo Mo-žuo (vlastním jménem Kuo Kchaj-čen, 1892–1978), autor velkého počtu děl: v oblasti básnické tvorby například *Bohyně* (*Nü-žen*, 1921), v próze *Spadlé listí* (*Luo-jie*, 1928) a v dramatu *Čchü Jüan* (1942, jméno hrdiny). Kuo Mo-žuo proslul též jako odborník ve staré epigrafii, filozofii a historii, po založení Čínské lidové republiky

zastával řadu významných politických funkcí, kromě jiného byl předsedou Čínské akademie věd.

Ke skupině Tvorba se přimkli například novelista, romanopisec, básník a překladatel Jü Ta-fu (1896–1945), autor mimo jiné *Esejů o literatuře* (*Wen-süe kaj-šuo*, 1927), románu *Ona je slabá žena* (*Tcha š' i-ke žuo nü-c'*, 1933); dramatik a průkopník činohry Tchien Chan (1898–1968), autor například *Noci, kdy byl uloven tygr* (*Chuo chu č' jie*, 1921), *Smrti slavného herce* (*Ming jou č' s'*, 1929), *Písně o měsíčním svitu* (*Jüe-kuang čchü*, 1932); a mnozí jiní.

V roce 1930 se tito spisovatelé spojili v Ligu čínských levicových spisovatelů (*Čung-kuo cuo-i cuo-tia lien-meng*, 1930–1936) s hlavním sídlem v Šanghaji a v čele s Lu Sünem. Členy Ligy byli publicista, literární kritik a překladatel Čchü Čchiou-paj (1899–1935), činný v komunistickém hnutí (v roce 1935 popraven Kuomintangem); blízký Lu Sünův spolupracovník básník a literární kritik Feng Süe-feng (1903–1976), po roce 1949 redaktor hlavního kulturně politického časopisu *Wen-i pao*, v roce 1957 v době hnutí proti pravici obviněný jako protistranický živel a zproštěný funkcí, autor *Vzpomínek na Lu Süna* (*Chuej-i Lu Sün*, 1952); literární kritik a teoretik Čou Jang, v 60. letech rovněž obviněný z revizionismu, protistranického a protisocialistického záškodnictví; a literární kritik, teoretik a básník, propagátor evropského realismu a radikální odpůrce navazování na čínskou literární tradici Chu Feng, autor *Poznámek o literatuře* (*Wen-i pi-tchan*, 1936) a dalších děl.

V té době vycházela též díla dalších literárních tvůrců, například literárního kritika a teoretika Wen I-tua (1889–1946), autora básnických sbírek *Svíce* (*Chung-ču*, 1922), *Mrtvé vody* (*S'-šuej*, 1928) a teoretických prací *Nový význam klasiků* (*Ku-tien sin-i*), *Úvahy o tchangské poezii* (*Tchang-š' ca-lun*) ad.; dramatika a průkopníka činohry Chung Šena (1893–1955), autora divadelních her *Pekelník* (*Čao jen-wang*, 1922), *Kohout kokrhá* (*Ťi ming cao kchan tchien*, 1945) ad.; básníka, esejisty a překladatele z angličtiny Sü Č'-moa (1895–1931), zakladatele Společnosti přibývajících měsíce (*Sin-jüe-še*), autora básnických sbírek *Noc ve Florencii* (*Fej-leng-cchuej-ti i-jie*, 1926), *Tygr* (*Meng-chu*, 1930), *Toulky v mracích* (*Jün-jou*, 1931), románů *Sebeanalýza* (*C'-pchou*, 1926), *Spadalé listí* (*Luo-jie*, 1926) ad.; dramatika, levicového publicisty a významného kulturního činitele ČLR Sia Jena (vlastním jménem Šen Tuan-sien, 1900–1995), autora děl *Pod střechami Šanghaje* (*Šang-chaj wu-jen sia*, 1937), *Bacil fašismu* (*Fa-*

si-s' si-tün, kolem 1940), *Polehlá tráva* (Li-li cchao, po roce 1942) ad.; novelisty a romanopisce Pa Ťina (vlastním jménem Li Fej-kan, 1904–2005), autora mimo jiné povídek *Pomsta* (Fu-čchou, 1931), *Elektrické křeslo* (Tien-i, 1931) a románů *Rodina* (Ťia, 1931), *Chladné noci* (Chan-jie, 1947) ad.; dramatika Cchao Jüho (vlastním jménem Wan Ťia-pao, narozen 1905), autora her *Bouře* (Lej-jü, 1933), *Úsvit* (Ž'čchu, 1935), *Pustina* (Jüan-jie, 1937), *Pekiňan* (Pej-ting-žen, 1940) ad.; povídkářky a reportérky Ting Ling (1904–1986), autorky románů *Deník slečny Suo-fej* (Suo-fej nü-s' ž'-ťi), *Slunce nad řekou Sang-kan* (Tchaj-jang čao-tao Sang-kan-che šang, 1949) ad.; novelisty a romanopisce Čang Tchien-iho (1906–1985), satirika maloměstských mravů, autora povídek *Malý Petr* (Siao Pi-te, 1931), *Krajané* (Tchung-siang-men, 1939), románů *Zápisky z podsvětí* (Kuej tchu ž'-ťi, 1931), *Ve městě* (Caj čcheng-s' li, 1937); a dalších.

Z nových autorů, kteří začali tvořit buďto po skončení 2. světové války anebo až po vzniku Čínské lidové republiky v roce 1949, vynikli prozaikové Čao Šu-li (1906–1970), autor románu *Přerod vesnice rodu Li* (Li-tia-čuang-ti pien-čchien); romanopisec Aj Wu (vlastním jménem Tchang Tao-keng, narozen 1904), proživší pět let v Barmě, autor románů *Pustina* (Chuang-ti), *Rodná ves* (Ku-siang), *Horské pláň* (Šan-jie, po roce 1949) ad.; romanopisec, scenárista a překladatel ruské literatury Čou Li-po (1908–1979), autor dvoudílného románu *Bouře* (Pao-feng cou-jü, 1951 a 1958) o pozemkové reformě na mandžuské vesnici, *Železný potok* (Tchie-šuej pen-liou, 1955) ad.; básník, literární kritik a teoretik umění Aj Čching (vlastním jménem Ťiang Chaj-čcheng, 1910–1996), autor básnických sbírek *Za sluncem* (Siang tchaj-jang, 1938), *Sever* (Pej-fang, 1939) a později *Rubínové hvězdy* (Pao-s'-ti chung-sing, 1953), *Jaro* (Čhun-tchien, 1956) ad.; povídkářka a romaniérka Cchao Ming (narozena 1913), autorka *Energie* (Jüan-tung-li, 1948), prvního románu s dělnickou tematikou v čínské literatuře, povídek *Noví manželé* (Sin fu-fu), *Láska* (Aj-čching, 1959) aj.; básník a prozaik Wang Si-tien, příslušník čínské Rudé armády, autor románu *Převrat* (Ti-fu tchien-fan ťi, 1949); a mnozí další až do současnosti.

4.2.1.1. Vybraná literatura k dějinám čínského písemnictví

Aleksejev, Vasilij Michajlovič (1978): *Kitajskaja literatura. Izbrannyje trudy*. Moskva: Nauka.
Crespigny, Rafe de (1971): The Chinese war-lord in fact and fiction: A study of Ts'ao Ts'ao. In: Chinese

Historical Association, National Taiwan University, s. 304–328.

Černá, Zlata, a kolektiv (1970): *Rise and Development of Modern Literatures in Asia*. III. Praha: Orientální ústav ČSAV (Dissertationes orientales, 28).

Černá, Zlata, a kolektiv (1976): *Setkání a proměny: Vznik moderní literatury v Asii*. Praha: Odeon.

Černá, Zlata – Lomová, Olga, ed. (2002): *Z myšlenek a představ Žluté země*. Brno: Moravské zemské muzeum.

Čou Jang – Kuo Mo-žo – Mao Tun (1950): *O nové čínské literatuře*. Přeložila Věna Hrdličková. Praha: Československý spisovatel.

Doležalová, Anna (1971): *Yü Ta-fu: Specific Traits of his Literary Creation*. London – New York.

Doleželová-Velingerová, Milena, ed. (1980): *The Chinese Novel at the Turn of the Century*. Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press.

Doleželová-Velingerová, Milena, ed. (1988): *A Selective Guide to Chinese Literature 1900–1949*. Volume I. *The Novel*. Leiden: E. J. Brill.

Doleželová-Velingerová, Milena – Crump, James, I. (1971): *Ballad of the Hidden Dragon* (Liu Chih-yüan chu-kung-tiao). London: Oxford University Press.

Doleželová-Velingerová, Milena – Král, Oldřich, ed. (2001): *The Appropriation of Cultural Capital. China's May Fourth Project*. Cambridge (Massachusetts) – London: Harvard University Asia Center.

Dvorská, Xenie aj. (1991): *List of Books Concerning Modern Chinese Literature Held in the Lu Xun Library of the Oriental Institute, Czechoslovak Academy of Sciences, Prague*. Praha: Orientální ústav ČSAV, Východní Asie (Studie a dokumenty, sv. 1).

Encyklopédia literárnych diel (1989). Spracoval kolektív autorov, zostavovateľ Libor Knězek. Bratislava: Vydavateľstvo Obzor.

Erkes, Eduard (1922): *Chinesische Literatur*. Breslau: Jedermans Bucherei.

Fedorenko, Nikolaj Trofimovič (1956): *Kitajskaja literatura. Očerki po istorii kitajskoj literatury*. Moskva: Goslitizdat.

Findeisen, Raoul D. – Gassmann, Robert H., ed. (1998): *Autumn Floods. Essays in Honour of Marián Gálík*. Bern: Peter Lang (Schweizer Asiatische Studien, Monographien, Band 30).

Gálík, Marián (1963): The Names and Pseudonyms Used by Mao Tun. *Archiv orientální*, roč. 31, č. 1, s. 80–108.

- Gálik, Marián (1980): *The Genesis of Modern Chinese Literary Criticism (1917–1930)*. London – Bratislava: Curzon Pres – Veda.
- Gálik, Marián (1986): *Milestones in Sino-Western Literary Confrontation (1898–1979)*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz (Asiatische Forschungen, Band 98).
- Gálik, Marián (1990): *Interliterary and Transliterary Aspects of the May Fourth Movement 1919 in China*. Bratislava: Veda.
- Gálik, Marián, ed. (1994): *Chinese Literature and European Context* (Proceedings of the 2nd International Sinological Symposium, Smolenice Castle, June 22–25, 1993). Bratislava: Institute of Asian and African Studies of the Slovak Academy of Sciences.
- Gálik, Marián (1999): Lao She and His Reception in Bohemia and Slovakia. *Human Affairs* (Bratislava) 9, č. 1, s. 86–96.
- Gálik, Marián (2004): The Bible as a Source of Modern Chinese Poetry: From Zhou Zuoren to Haizi. In: *Book of Papers of International Sinological Workshop „From National Tradition to Globalization, from Realism to Post-Modernism: The Trends in Modern Chinese Literature“* (June 22–26, 2004). Saint Petersburg: Saint Petersburg State University, Faculty of Oriental Studies, s. 42–74.
- Giles, Herbert Allan (1901): *History of Chinese Literature*. London. – 1930 ed., New York.
- Goldman, M., ed. (1977): *Modern Chinese Literature in the May Fourth Era*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press.
- Grube, Wilhelm (1902): *Geschichte der chinesischen Literatur*. Leipzig.
- Heřmanová, Zdenka (2003): Čínští spisovatelé a exil. *Nový Orient*, roč. 58, 2003, č. 9, s. 409–413.
- Hightower, James Robert (1965): *Topics in Chinese Literature*. Cambridge.
- Hrdličková, Věna (1964): *Some Observations on Chinese Art of Story-telling*. Praha: Univerzita Karlova, Orientalia Pragensia III (Philologica 3).
- Hrdličková, Věna (1980): *Dějiny čínské klasické literatury*. Díl 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- Jabłoński, Witold (1956): *Z dziejów literatury chińskiej*. Warszawa: Wiedza powszechna.
- Kalvodová, Dana (1964): *Contribution to the Study of Categories of Types in Chinese Theatre*. Praha: Univerzita Karlova, Orientalia Pragensia II (Philologica 2).
- Kalvodová, Dana (1972 a 1982): *Divadelní kultura Číny*, I–II. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Kalvodová, Dana (1978): Poznávání divadelních kultur Východu v českých zemích a na Slovensku. *Acta Universitatis Carolinae, Philologica et Historica*, 5, Theatralia V, s. 93–111. Praha.
- Kalvodová, Dana (1991): *Kchung Šang-ženův Vějíř s broskvovými květy – Kapitoly ke studiu mingského divadla*. Praha: Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica (Monographia CXL).
- Kalvodová, Dana (1992): *Čínské divadlo*. Praha: Panorama.
- Kalvodová, Dana, ed. (1996): *The Bamboo-Leaf Boat. The Magic of the Chinese Theatre*. Praha: Karolinum, Orientalia Pragensia, Philosophica et Historica – 1994 (Theatralia X).
- Kalvodová, Dana (2003): *Asijské divadlo na konci milénia*. Praha: Academia.
- Kolektiv autorů (1967): *Slovník spisovatelů: Asie a Afrika*, I–II. Praha: Odeon.
- Kolektiv autorů (1976): *Setkání a proměny. Vznik moderní literatury v Asii*. Praha: Odeon.
- Kolmaš, Josef (1995): *Buddhistická svatá písma. Šestnáct arhatů*. Praha: Práh.
- Král, Oldřich (1964): *Several Artistic Methods in the Classic Chinese Novel Ju-lin wai-shih*. Praha: Univerzita Karlova, Orientalia Pragensia III (Philologica 3).
- Král, Oldřich (1965): *Umění čínské románu*. Praha: Univerzita Karlova, Orientalia Pragensia (Philologica Monographia VIII).
- Král, Oldřich, a kolektiv (1965 a 1969): *Rise and Development of Modern Literatures in Asia*. I–II. Praha: Orientální ústav ČSAV (Dissertationes orientales, 4 a 15).
- Krebsová, Berta (1953): *Lu Šün. Sa vie et son oeuvre*. Praha: Nakladatelství ČSAV (Archiv orientální Supplementa Series, 1).
- Kubin, Wolfgang – Wagner, Rudolf C. (1982): *Essays in Modern Chinese Literature and Literary Criticism*. Bochum: Brockmeyer.
- Lattimore, David (1973): Allusion and T'ang Poetry. In: Wright, Arthur F. – Twitchett, Denis, ed., *Perspectives on the T'ang*. New Haven – London: Yale University Press, s. 404–439.
- Lee, Leo Ou-fan, ed. (1980): *The Lyrical and the Epic: Studies of Modern Chinese Literature*. Bloomington: Indiana University Press.
- Lexikon východní moudrosti: buddhismus, hinduismus, taoismus, zen* (1996). Přeložil kolektiv autorů. Praha – Olomouc: Victoria Publishing – Votobia.

- List of Red Guard Publications in the Lu Hsün Library of the Oriental Institute Prague* (1975). Praha: Orientální ústav ČSAV (Dissertationes orientales, 35).
- Lu Sün (1959, 1976): *A Brief History of Chinese Fiction*. Peking.
- Mao Ce-tung (1950): *Rozhovory o literatuře a umění*. Přeložila Věna Hrdličková. Praha: Československý spisovatel. – 2. opravené vydání (1955). Praha: Československý spisovatel.
- Nagasawa, Kikuja (1954): *Dějiny čínské literatury*. Z němčiny přeložila E. Nováková. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Preuss, Karel, a kolektiv (1982): *Chrestomatie k dějinám starověku, I. Texty k dějinám Číny (s. 5–138) a Indie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství – Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- Průšek, Jaroslav (1947): *O čínském písemnictví a vzdělanosti*. Praha: Družstevní práce.
- Průšek, Jaroslav (1953): *Literatura osvobozené Číny a její lidové tradice*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- Průšek, Jaroslav, ed. (1964): *Studien zur modernen Chinesischen Literatur*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Průšek, Jaroslav (1967): *Origins and Authors of the hua-pen*. Praha: Orientální ústav ČSAV (Dissertationes orientales, 14).
- Průšek, Jaroslav (1969): *Three Sketches of Chinese Literature*. Praha: Orientální ústav ČSAV (Dissertationes orientales, 20).
- Průšek, Jaroslav (1970): *Chinese History and Literature*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- Průšek, Jaroslav, general editor (1974): *Dictionary of Oriental Literatures*. Volume I: East Asia (Volume editor Zbigniew Slupski). London: George Allen & Unwin Ltd.
- Schyns, J. (1948): *1500 Modern Chinese Novels and Plays*. Peiping.
- Slupski, Zbigniew (1966): *The Evolution of a Modern Chinese Writer: An Analysis of Lao She's Fiction with Biographical and Bibliographical Appendices*. Praha: Orientální ústav ČSAV (Dissertationes orientales, 9).
- Watson, Burton (1962): *Early Chinese Literature*. New York.
- 4.2.1.2. Bibliografie českých překladů čínského písemnictví**
- Bei Dao (2003): *Noční hlídka*. Přeložila Lucie Olivová. Praha: Nakladatelství Vlasty Brtníkové.
- Bohyně milosti aneb Jak zahubila vášeň řezbáře nefritu* (1942): Přeložili Jaroslav Průšek a Bohumil Mathe-sius. Praha: Nakladatelské družstvo Máj.
- Brokátový obraz* (1978). Vypravují Dana a Milada Štovičkovy. Praha: Albatros.
- Cchao Jü (1951): *Bouře*. Díl 1. Přeložila Berta Kresová. Praha: Československý spisovatel.
- Cchao Jü (1958): *Bouře*. Přeložil Bořek Tkalců. Praha.
- Cchao Ming (1952): *Pramen síly*. Přeložili Věna a Zdeněk Hrdličkovi. Praha: Práce.
- Cchao Süe-čchin (1987–1988): *Sen v červeném domě*. I–III. Přeložil Oldřich Král. Praha: Odeon.
- Co ty naše ruce všechno dovedou* (1952). Přeložili Oldřich Král, Bohuslav Zborek, Antonín Kolář. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy.
- Čajové květy. Verše ze staré Číny* (1934). Přeložil F. Ch. (= František Chudoba). Brno.
- Čao Šu-li (1950): *Vesnice Li mění tvář*. Z ruštiny přeložil Sergej Machonin. Praha: Československý spisovatel.
- Čao Šu-li (1951): *Na horských pláních*. Přeložily Dana Štovičková, Daniela Khestlová, Jarmila Kalousková. Praha: Naše vojsko.
- Čchan: Súra šestého patriarchy, Súra srdce, Súra důvěřivého srdce* (1998). Přeložil Oldřich Král. Praha: Inspirace.
- Čchen Teng-kche (1955): *Živoucí peklo*. Přeložili Věna a Zdeněk Hrdličkovi. Praha: Naše vojsko.
- Čchü Jüan (2004): *Z Čchuských písní*. Přeložil Jaromír Vochala. Praha: Nakladatelství BB Art. (Edice poezie).
- Čin Ping Mei čili půvabné ženy* (1948). Z německého převodu Franze Kuhna přeložila Sína Drahorádová-Lvová. Praha. – 2. vydání. (1995). Praha: Maxima.
- Čínská povídka dvacátého století (1997). Přeložil kolektiv autorů. Zvláštní číslo *Nového Orientu*, 1997, č. 1.
- Čínské lidové pohádky* (1962). Přeložily Danuška Heroldová-Štovičková a Milada Štovičková. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění.
- Čínské národní pohádky* (1952). Z ruštiny přeložil Jaroslav Hulák. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy.
- Čínští dobrovolníci*. Povídky a reportáže (1952). Přeložila Zdenka Novotná. Praha.
- Čou Mej-žu – Ču Wej-chua (1993): *Příběhy dračích králů*. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana.
- Čtyřverší ticha a krásy*. Čínská poezie z doby Tchang (2003). Přebásnil Gustav Franci. Praha: Vyšehrad (Verše. Sv. 11).
- Čung Kchuej aneb Vítěz nad dábly* (1997). Přeložil Pavel Lerit. Praha: Brody.
- Dan'ko, Jelena Jakovlevna (1949): *Čínské tajemství*. Praha.

- Džou Li-pcho (1951): *Bouře*. Přeložila Berta Kребsová. Praha: Československý spisovatel. – 2. vydání (1952).
- Fang Č'-min, *hrdina čínského lidu. Zápisky z vězení*. (1955). Přeložili Zdeněk a Věna Hrdličkovi. Praha: Mladá fronta.
- Fa-sien (1972): *Zápisky o buddhistických zemích*. Přeložil Josef Kolmaš. Praha: Odeon. – 2., doplněné vydání (1995). Praha: Aurora.
- Feng C'-kchaj (1998): *Nahé srdce*. Přeložil Dušan Andrš. Praha: Brody.
- Gálik, Marián (1990): *At the Beginning Was Shijing. On the Reception of Chinese Literature in Bohemia and Slovakia (1897–1988)*. Bratislava: *Asian and African Studies*, 25, s. 39–56.
- Globa, A. (1953): *Rozlitá číš* (na motivy klasické hry od Wang Š'-fua). Z ruštiny přeložil A. Šec. Praha.
- Häringová, Jarmila (1987): *Po stopách jedné Zeyerovy parafráze*. Praha: *Česká literatura* 35, čís. 3, s. 268–276.
- Hejzlarovi, Taj-tün a Josef (1996): *Minimum čínského moudra*. Výbor z čínských přísloví, rčení, průpovědek, výroků, sentencí a slavných veršů, jež kolují v ústních i písemných projevech už čtvrté tisíciletí. Praha: Olympia.
- Hejzlarová, Taj-tün – Hejzlar, Josef (1999): *Lexikon čínského mudrosloví*. Praha: Academia.
- Hovory Konfuciovy* (1940). Přeložili Vincenc Lesný a Jaroslav Průšek. Praha: Jan Laichter. – 2. vydání (1995) s názvem *Rozpravy*. Připravil Augustin Palát. Praha: Mladá fronta.
- Hrdličková, Věna (2002): *Moudrost staré Číny*. Praha: Portál.
- Hrst rýže*. Patnáct básní od 5. do 19. století (1946). Vybral a přeložil Otokar Žižka. Třebíč: Josef Filip.
- Hsiung, S. I. (1937): *Paní Studánka*. Z angličtiny přeložil M. Hlávka. Praha.
- Hui-neng Mistr (1999): *Tribunová sůtra Šestého patriarchy*. Přeložil Oldřich Král. 3., upravené vydání (ve Vyšehradu 1.). Praha: Vyšehrad (Mozaika).
- Hvězda vína. Ozvěny z Li Poovy poesie* (1946). Přeložil František Hrubín. Praha: Jaroslav Picka.
- Cha Ťin (2001): *Čekání na Lina*. Přeložil Petr Mikeš. Praha: Odeon.
- Chaj Šang – Šuo Meng-žen (1953): *Slečna Čang*. Přeložil O. Novotný. Praha.
- Chan Šan (1987): *Nad nefritovou túní jasný svit*. Přeložila Marta Ryšavá. Praha: Odeon.
- Chan Šan (1996): *Básně z Ledové hory*. Přeložily Alena Bláhová a Olga Lomová. Praha: DharmaGaia. – 2. vydání (1998).
- Che Ťing-č' – Ting I (1951): *Dívka s bílými vlasy*. Přeložil Augustin Palát. Praha: Osvěta.
- Chuej-neng (1988): *Tribunová sůtra šestého patriarchy*. Přeložil Oldřich Král. Praha: Odeon. – 2. vydání (1989). – 3. vydání (1990). – 4. vydání (1999).
- Chung Liu (1955): *Er šeng začíná žít*. Přeložil Pavel Kratochvíl. Praha.
- I-ťing. Kniha proměn* (2001). Přeložil Oldřich Král. Praha: Maxima.
- Jara a podzimy. Devět básníků ze staré Číny*. První a druhá kniha (2002). Přeložili Zlata Černá a Jan Vladislav. Praha: Jiří Buchal – BB art (edice Versus).
- Jara a podzimy staré Číny. Devět básníků ze staré Číny* (1961). Přeložili Zlata Černá a Jan Vladislav. Praha: Mladá fronta.
- Jarní hlasy* (Výbor čínských povídek) (1989). Přeložila Věna Hrdličková. Praha: Svoboda.
- Jie Čun-čan (1948): *Horská ves*. Z angličtiny přeložili F. Třešník a A. Kafka. Praha: J. Otto.
- Jüan Mej (2003): *O čem Konfucius nehovořil*. Přeložila Lucie Olivová. Praha: Brody.
- Jüan Ťing – Kchung Ťüe (1953): *Příběh o hrdinovi a hrdince*. Přeložila Danuška Štovičková. Praha: Mladá fronta.
- Kanonická kniha o Tau a ctnosti* (1931). Praha: F. Kadeřávek.
- Kchung Šang-žen (1968): *Vějíř s broskvovými květy*. Přeložili Dana Kalvodová a Jindřich Černý. Praha: Odeon.
- Kniha mlčení. Texty staré Číny* (1994). Přeložil Oldřich Král. Praha: Mladá fronta.
- Kniha proměn* (1995). Přeložil Oldřich Král. Praha: Maxima.
- Kolektiv autorů (1967): *Slovník spisovatelů: Asie a Afrika, I–II*. Praha: Odeon.
- Kouzelná tykev*. Pohádky z Dálného východu (1981). Přeložila Věna Hrdličková. Praha: Lidové nakladatelství.
- Kožený střevíc. Dračí plán. Dvě povídky kung-an ze středověké Číny* (1948). Přeložil Jaroslav Průšek. Praha: Symposium (Duše Východu, 8). – 2. vydání (1948). Praha: Václav Pour.
- Kožený střevíc – Dračí plán. Dvě povídky kung-an ze středověké Číny* (1949). Přeložil Jaroslav Průšek. Praha: Symposium.
- Kuan Chan-čching (1960): *Letní sníh a jiné hry*. Přeložili Dana Kalvodová, Jindřich Černý a Jana Štroblová. Praha: Odeon.
- Kundera, Ludvík (2003): *Piju čaj*. Brno: Nakladatelství Atlantis (Spisy L. K., sv. XI; s četnými ukázkami překladů čínské poezie).

- Kuo Mo-žo (1956): *Píseň o věrnosti a zradě*. Přeložila Milena Velingerová. Praha: Dilia.
- Kuo Mo-žo (1959): *Sto květů*. Přeložila Daniela Šejnohová. Praha.
- Kuo Mo-žo (1961): *Návrat Starého mistra a jiné povídky*. Přeložila Berta Krebsová. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění (Světová četba, 63).
- Lao-c' (1969): *Tao-te-ťing*. Přeložil Jiří Navrátil. Praha.
- Lao-c' (1971): *O Tao a ctnosti, Tao te ťing*. Přeložila Berta Krebsová. Praha: Odeon. – 2. vydání (1997). Praha: DharmaGaia. – 3., opravené a doplněné vydání (2004). Praha: DharmaGaia.
- Lao-c' (2000): *Tao-te-ťing*. V převodu a s poznámkami Jana Kotíka. Praha: MAKUM s. r. o.
- Lao Še (1947): *Rikša*. Z anglického převodu Evana Kinga přeložil Dušan Pokorný. Praha: Evropský literární klub.
- Lao Še (1951): *Stoka dračích vousů*. Přeložila Ema Bayelrová. Praha: Dilia.
- Lao Še (1962): *Konec slavného kopiníka*. Přeložili Jarmila Häringová a Zbigniew Słupski. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- Lao-tsi (1878): *Tao-te-king, Cesta k bohu a ctnosti*. Vysvětlil František Čupr. Praha.
- Lao-tsiova kanonická kniha o Tau a ctnosti (Tao-Tek-King)* (1920). Přeložil Rudolf Dvořák. Kladno: Jar. Šnajdr.
- Liao Ťing-wen (1989): *Život psaný štětcem*. Přeložila Zdenka Heřmanová. Praha: Práce.
- Li Čchao-wej (1971): *Dcera dračího krále*. Přeložila Dana Štovičková. Praha: Artia.
- Li Čching-čao (1992): *Květy skořicovníku*. Přeložil Ferdinand Stočes. Praha: Mladá fronta.
- Li Čching-čao (2004): *Jizvy rosy*. Přeložili Zlata Černá a Jan Vladislav. Praha: Protis.
- Lin Jutang (1938): *Můj národ a má vlast*. Přeložil Matouš Hoch (ve skutečnosti Aloys Skoumal). Praha: František Borový.
- Lin Yü-tchang (1948): *Okamžik v Pekingu*. Přeložil Augustin Palát. Praha.
- Liou O (1947): *Putování Starého Chromce*. Přeložil Jaroslav Průšek. Praha: Melantrich. – 2. vydání (1960). Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- Li Po (1954): *Pavilon u zelených vod*. Přeložili Augustin Palát a František Hrubín. Praha.
- Li Po (1977): *Měsíc nad průsmykem*. Přeložila Marta Ryšavá. Praha: Odeon.
- Li Po (1999): *Nebe mi pokrývákou a země polštářem*. Přeložil Ferdinand Stočes. Praha: Mladá fronta (Květy poezie, 217).
- Li Sing-tao (1947): *Křídový kruh*. Z německého převodu Wollheima de Fonseca přeložil Jaroslav Pokorný. Praha.
- Liu Xie (2000): *Duch básnictví řezaný do draků (Teoretická báseň v próze)*. Přeložil Oldřich Král. Praha: Brody.
- Lomová, Olga (1995): *Čítanka tangské poezie*. Praha: Karolinum.
- Lotosová zátoka*. Výbor z čínských povídek (1951). Přeložili Věna a Zdeněk Hrdličkovi. Praha: Práce.
- Lotosové květy* (1942). Z německého převodu Klambundova (*Li-tai-pe*, Leipzig 1915) přeložil Otakar Žižka. Pardubice.
- Lu Ču-kuo (1960): *Pirátské hnízdo*. Přeložil Jaromír Vochala. Praha.
- Lu Sün (1937): *Vřava*. Přeložil Jaroslav Průšek. Praha: Lidová kultura, č. 24.
- Lu Sün (1951): *Vřava. Polní tráva*. Přeložili Jaroslav Průšek a Berta Krebsová. Praha: Svoboda.
- Lu Sün (1954): *Tápání*. Přeložila Berta Krebsová. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- Lu Sün (1956): *Ranní květy sebrané v podvečer. Staré příběhy v novém rouše*. Přeložila Berta Krebsová. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- Lu Sün (1964): *Eseje, I*. Přeložila Berta Krebsová. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- Mao Ce-tung (1958): *Osmnáct básní na staré nápěvy*. Přeložili Josef Hejzlar a Vítězslav Nezval. Praha.
- Mao Tun (1950): *Šerosvit*. Přeložil Jaroslav Průšek. Praha: Svoboda. – Reprint 1958.
- Mao Tun (1959): *V tygří tlamě*. Přeložil Jaromír Vochala. Praha. – 2. vydání (1967) s názvem *Rozklad*. Praha.
- Mao Tun (1961): *Obchod rodiny Lin*. Přeložil Oldřich Král ad. Praha: Československý spisovatel.
- Mao Tun (1963): *Jarní hedvábníci*. Přeložil kolektiv autorů. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- Mathesius, Bohumil (1925): *Černá věž a zelený džbán*. Poesie básníků staré Číny. Praha: Ot. Štorch-Marien (edice Aventinum, sv. 109).
- Mathesius, Bohumil (1939–1949): *Zpěvy staré Číny*. 1.–8. vydání. Praha: Melantrich.
- Mathesius, Bohumil (1940–1949): *Nové zpěvy staré Číny*. 1.–7. vydání. Praha: Melantrich.
- Mathesius, Bohumil (1942): *Li Po. Dvacet tři parafráze starého čínského básníka*. Předmluva Jaroslav Prů-

- šek. Praha: Rudolf Kmoč (v edici Klub 777 bibliofilů, sv. 9).
- Mathesius, Bohumil (1943): *Krásné slovo o víně*. Výbor z čínské poesie. Praha: Jan Goldhammer.
- Mathesius, Bohumil (1949): *Třetí zpěvy staré Číny*. Přeložil, doslov a poznámky Jaroslav Průšek. Praha: Melantrich. – 2. vydání (1950).
- Mathesius, Bohumil (1950): *Zpěvy staré Číny ve třech knihách*. Přeložil a doslov Jaroslav Průšek. Praha: Melantrich.
- Mathesius, Bohumil (1953): *Zpěvy staré a nové Číny*. Výbor v novém uspořádání Jaroslav Průšek. Praha: Mladá fronta.
- Mathesius, Bohumil (1957): *Zpěvy staré a nové Číny*. Doslov Jaroslav Průšek. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- Mathesius, Bohumil (1958): *Zpěvy Dálného východu*. Přeložili Jaroslav Průšek a Vlasta Hilská. Brno: Krajské nakladatelství (edice Příležitostné tisky Domu umění).
- Mathesius, Bohumil (1960): *Zpěvy staré Číny*. Uspořádal Jaroslav Průšek. Praha: Odeon (edice Světová četba, sv. 236). Označeno jako vydání druhé. – 3. vydání (1961). Praha: Odeon (Klub čtenářů). – 4. vydání (1967, s ilustracemi Zdeňka Sklepnáře). Praha: Odeon. – 5. vydání (1974, ve výběru a uspořádání Oldřicha Vyhlídala). Praha: Československý spisovatel (Klub přátel poezie, jako vydání první).
- Mathesius, Bohumil (1988): *Zpěvy staré Číny. Souborné vydání Mathesiových překladů, parafrází a ohlasů čínské lyriky*. Přípravil a komentuje Jiří Franěk. Praha: Československý spisovatel (Klub přátel poezie).
- Mathesius, Bohumil (2002): *Zpěvy staré Číny. Výběr*. Praha: Vyšehrad.
- Melancholie. Básně dynastie Sungské 960–1277* (1948). Z francouzského převodu George Soulié de Moranta přeložil Vladimír Holan. Praha: František Borový. – 2. vydání (1990). Praha: Odeon.
- Minařík, Květoslav (1995): *Lao-c'ovo Tao-te-ťing*. Praha: Canopus.
- Mistr Čuang (1992): *Vnitřní kapitoly*. Přeložil Oldřich Král. Praha: Odeon.
- Mistr Sun (1949): *O umění válečném*. Přeložil Jaroslav Průšek. Praha: Naše vojsko.
- Mistr Sun (1995): *O válečném umění*. Přeložil Oldřich Král. Olomouc: Votobia.
- Moudrost a tajemství. Setkání s Lao-Tzem* (1945). Praha.
- Myšlenky čínského filosofa Chuang-tze* (1930). Praha.
- Na zemi vyšlo plno lamp* (1960). Přeložila Marta Ryšavá. Praha.
- Nefritová flétna. Čtyřverší z doby dynastie Tchangů* (1954). Přeložili Augustin Palát a František Hrubín. Praha: Nový Orient (Malá knižnice Orientu, 5). – 2. vydání (1978). – 3. vydání (2001).
- Opadálé květy. Formalisté a dekadenti* (1994). Přeložila Jarmila Häringová. Praha: DharmaGaia.
- Parafráze staré čínské poezie: Bohumil Mathesius* (1942). Praha: Speciální škola pro užitou grafiku, knižní umění a propagaci při Umělecko-průmyslové škole v Praze.
- Pastýř a nebeská přadlena. Čínské pohádky, pověsti a vyprávění* (1947). Přeložila Vlasta Hilská. Praha: Rudolf Kmoč.
- Pa Ťin (1959): *Rodina*. Přeložili Oldřich Král a Marta Ryšavá. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- Pavilon u zelených vod. Překlad Li Pových veršů* (bez data): Přeložil František Hrubín. Praha: Jaroslav Picka.
- Perlový závěs. Poezie staré Číny* (1988). Přeložil Ferdinand Stočes. Paris. – 2. vydání (1994). Praha: Mladá fronta. – 3. vydání (2002).
- Pchu Sung-ling (1955): *Zkazky o šesteru cest osudu*. Přeložil Jaroslav Průšek. Praha: – Reprint (1963). Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění; DharmaGaia (2004).
- Pchu Sung-ling (1974): *Vyznání*. Přeložila Marta Ryšavá. Praha: Odeon.
- Ping Sin (1967): *Hvězdy a jarní vody*. Přeložila Jarmila Häringová. Praha: Mladá fronta.
- Písně a verše staré Číny. Populární antologie čínské poezie od nejstarších dob do začátku 14. století* (2004). Přeložil Ferdinand Stočes. Praha: Mladá fronta, 2004.
- Písně moudrosti a dálek. Básně čínských autorů* (1940). Přeložil Bohumil Mathesius. Praha: F. S. Müller.
- Podivuhodné příběhy z čínských tržišť a bazarů* (1947). Přeložil Jaroslav Průšek. Verše přeložili Jarmila Urbánková a Pavel Eisner. Praha: František Borový. – 2. vydání (1954). Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění (Odeon). – 3. vydání (1964). Praha: Odeon. – 4. vydání (1991).
- Po Ťü-i (1958): *Drak z černé tůně*. Přeložili Josef Kolmaš a Jana Štroblová. Praha: Nakladatelství ČSAV (Malá knižnice Orientu, 12). – 2., rozšířené vydání (1964). Praha: Mladá fronta.
- Po Ťü-i (1996): *Datlovník v meruňkovém sadu*. Přeložili Josef Kolmaš a Jana Štroblová. Praha: Vyšehrad.
- Povídky o čínské mládeži* (1950). Přeložila Zdenka Novotná. Praha.

- Prameny života. Obraz člověka a světa ve starých kulturách* (1982). Přeložil kolektiv autorů. Praha: Vyšehrad. – 2., rozšířené vydání (1997) s názvem *Duchovní prameny života. Stvoření světa ve starých mýtech a náboženstvích*. Praha: Vyšehrad.
- Preuss, Karel, a kolektiv (1982): *Chrestomatie k dějinám starověku, I. Texty k dějinám Číny a Indie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Ranní jasmín. Moderní tchajwanské povídky* (2001). S kolektivem spolupracovníků přeložila a redigovala Lucie Olivová. Praha: DharmaGaia.
- Rozmarné a tajupné příběhy ze staré Číny* (1989). Přeložila Jarmila Häringová. Praha: Odeon (Světová četba, 561). – 2. vydání (2002).
- Siao San (1952): *Mláďí Mao Ce-tunga*. Přeložily Jarmila Kalousková, Daniela Khestlová a Danuška Štovičková. Praha.
- Sie Ping-jing (1971): *Nepoddajná*. Přeložila Jarmila Häringová. Praha: Odeon.
- Skříňka s poklady. Milostné povídky staré Číny* (1961). Přeložila Zdenka Novotná. Praha: Mladá fronta.
- Slova jako sen motýla* (2001). Z čínského originálu přeložil Wolfgang Ommerborn. Z němčiny přeložila Zuzana Lajčíková. Praha: Vyšehrad (Moudrost světa).
- Starožitné zrcadlo. Příběhy z doby Tchangů* (1977). Přeložil Josef Fass. Praha: Odeon.
- Stejskal, Miloš – Chuang Chuan-jou (1998): *Moudrost starých Číňanů*. Praha: Dar Ibn Rushd.
- Stoček, Ferdinand (2002): *Li Po – život v básních. Život a dílo básníka Li Poa (701–762)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Stoček, Ferdinand (2004): *Písně a verše staré Číny*. Praha: Mladá fronta.
- Stříbrný kůň*. Výbor moderní čínské poezie dvacátých až čtyřicátých let (1964). Přeložila Danuška Heroldová-Štovičková. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- Süan-cang (2002): *Zápisky o západních krajinách za Velkých Tchangů*. Přeložil Josef Kolmaš. Praha: Academia.
- Sü Kuang-jao (1953): *Požár na rovině*. Přeložila Jarmila Kalousková. Praha: Naše vojsko.
- Šen Fu (1944): *Šest historií prchavého života*. Přeložil Jaroslav Průšek. Praha: Plzákovo nakladatelství. – Reprint 1956. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- Šen Pcheng-fej – Ťiang Čeng-čchien (1952): *Dvě čínské pohádky*. Přeložili Antonín Kolář a Oldřich Král. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy.
- Šiking. Dílu prvního kniha I.–VI. (1897) a Dílu prvního kniha VII.–XV. (1912). Přeložili Rudolf Dvořák a Jaroslav Vrchlický. Praha: J. Otto.
- Š' Jü-kchun (1989): *Příběhy soudce Paoa aneb záhada císařského paláce*. Přeložily Olga Lomová a Jarmila Häringová. Praha: Vyšehrad.
- Š' Jü-kchun (1996): *Další příběhy soudce Paoa*. Přeložila Olga Lomová. Praha: Hrnčířství a nakladatelství M. Jůza a E. Jůzová.
- Š' Naj-an (1937): *Všichni lidé jsou bratři*. Z anglické adaptace Pearl S. Buckové přeložili Zdeněk Vančura, M. Nováková a M. Matoušková. Praha.
- Š' Naj-an (1962): *Příběhy od jezerního břehu*. Přeložil Augustin Palát. Praha: Naše vojsko.
- Tao. Texty staré Číny* (1971). Přeložil Oldřich Král. Praha: Československý spisovatel. – 2. vydání s názvem *Kniha mlčení* (1994). Praha: Mladá fronta.
- Tao-ťi (1996): *Malířské rozpravy Mnicha Okurky*. Přeložil Oldřich Král. Olomouc: Votobia.
- Testament pana Tena*. Knížka kulinářských veršů a vyprávěnek ... doplněná výběrem z básní starých čínských mistrů o jídle a pití (1987). Vybrali a uspořádali Vladimír Sís a Augustin Palát. Přebásnili Vladimír Sís a Jiří Žáček. Praha: Československý spisovatel spisovatel (Klub přátel poezie).
- Tchao Jüan-ming (1966): *Návraty*. Přeložili Marta Ryšavá a Josef Hiršal. Praha: Odeon. – 2. vydání (2003). Praha: BB/art.
- Tchien Ťien (1952): *Píseň o káře*. Přeložili Jaroslav Průšek a Bohumil Mathesius. Praha: Melantrich.
- Ting Ling (1951): *Slunce nad řekou Sang-kan*. Přeložil Augustin Palát. Praha: Melantrich.
- Ting Ling (1955): *Deník slečny Suo-fej a jiné prózy*. Přeložila Dana Kalvodová. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- Tretjakov, Sergej (1936): *Den Šihua*. Přeložil Bohumil Mathesius. Praha: Evropský literární klub (Bio-interview). – 2. vydání, zrevidované Jaroslavem Průškem s názvem *Teng Si-chua* (1958). Praha: Odeon.
- Tři nadání. 3 x 24 starých básní o básnictví, malířství a kaligrafii* (2000). Přeložili Oldřich Král a Karel Šiktanc. Praha: Mladá fronta.
- Tři zlaté Buddhovy vlasy a jiné čínské pohádky* (1972). Převyprávěly Dana a Milada Štovičkovy. Praha: Artia.
- Tu Fu (2003): *Kam spěchají ty květy*. Přeložil Jan Vladislav za jazykové spolupráce Marty Ryšavé. Praha – Litomyšl: Paseka.

- Tung-šan (2004): *Paradoxy čchanového mistra*. Přeložila Lucie Olivová. Praha: DharmaGaia.
- Velvyslanectví České republiky v České republice, ed. (2004): *Nejkrásnější díla literatury staré Číny*. Praha: Futura, a. s.
- Voglová, Karla (1954): *Zlá princezna a tři mandaríni*. Praha: Československé divadelní a literární jednotelství.
- Volání jeřábů*. Antologie čínské poezie 2. a 3. století (1996). Přeložily Zdenka Heřmanová a Milada Bláhová. Kladno: Nezávislý novinář (IV).
- Wang Čchung (1971): *Kritická pojednání*. Přeložil Timoteus Pokora. Praha: Academia.
- Wang Si-tien (1953): *Převrat*. Přeložil Augustin Palát. Praha: Melantrich.
- Wang Wej – Paj Siang-šan – Meng Chao-žan (1987): *Trojzvuk*. Přeložila Marta Ryšavá. Praha: Melantrich (Poesie, 139).
- Wen I-tuo (1990): *Mrtvá voda*. Přeložila Jarmila Häringová. Praha: Mladá fronta.
- Wu Čcheng-en (1961): *Opičí král*. Přeložila Zdenka Heřmanová. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy. – 2., rozšířené a upravené vydání (1997). Praha: Albatros. – 2. (sic) vydání (1997). Brno: Nakladatelství Svatá Mahatma.
- Wu Ťing-c' (1962): *Literáti a mandaríni*. Přeložil Oldřich Král. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění. – 2. vydání (1996). Olomouc: Votobia.
- Ze staré čínské poesie (VII.–IX. stol. po Kr.)*. Tlumočí Jaroslav Pšenička. Praha: J. Otto.
- Zpěvy od Žluté řeky* (1986). Přeložil Jaromír Vochala. Praha: Práce.
- Zpěvy staré Číny*. Výběr (2002). Přebásnil Bohumil Matheusius. Uspořádal Jiří F. Franěk. 1. vydání v tomto uspořádání. Praha: Vyšehrad (Verše. Sv. 8).

4.3. Filozofická, etická a sociální učení

Na úsvitu čínských dějin se setkáváme ještě s původními šamanskými kultury a tradicí uctívání předků. V dalším vývoji pak již náboženské názory v Číně do značné míry, a někdy takřka úplně, splývají s autochtonními filozofickými koncepcemi. Ty si všimaly převážně jen otázek praktické etiky a morálky a téměř opomíjely jakoukoli metafyziku.

Nejvýznamnějšími ze staročínských filozofických učení jsou domácí taoismus a konfucianismus a z Indie převzatý buddhismus, souhrnně nazývaná „třemi naukami“ (*san-ťiao*) (de Bary 1960, Creel 1962, Day 1962, Fung Yu-lan 1948, Král – Střeleček 1971, O čínské filozofii 1995, Střeleček 1969, Werner 2002).

4.3.1. Taoismus

Název taoismus (*tao-ťiao*) je odvozen od slova *tao*, „cesta“, respektive „koloběh“. Za legendárního zakladatele tohoto původního čínského nábožensko-filozofického učení, vyjadřujícího univerzalistický názor na svět na základě jeho přirozeného vývoje, je považován Lao Tan, zvaný Lao-c' („Starý Mistr“, kolem 570–490 př. n. l.). Ten měl podle legendy před svým odchodem do neznáma napsat na přání strážce průsmyku Chan-ku v jihozápadním Che-nanu spis o svém učení, *Knihu o tao a ctnosti* (*Tao te ťing*) (obr. 95). Věrohodností tohoto ústního podání otřásla pozdější textová kritika, která

datuje knihu až do 4. století př. n. l. Ale nezávisle na tom, zda jejím autorem je Lao-c' nebo jeho stoupenci, působila a působí hluboce na utváření čínské mentality.

Text *Tao te ťingu*, sestávající z pouhých pěti tisíc znaků, lákal moudrými výroky a v neposlední řadě i svou temnou záhadností. Jeho strohý a koncizní styl spolu s mnohovýznamovostí čínských znaků vedl k nejrůznějším interpretacím – od idealisticko-mystických až po materialistické. Cestou (*tao*) se rozumí prapodstata i konečný cíl všech věcí; ctností či virtuální silou (*te*) pak individuální přirozenost věcí. Ideálem taoistického mudrce je splynutí s *taem*, k čemuž dochází oproštěním se od věcí tohoto světa, od všeho zvenčí nabytého (obr. 96).

Filozofickým jádrem taoismu je zásada *wu wej* („ne-činění“), tj. nezasahování do daného stavu věcí. To na jedné straně vede sice k trpnému snášení osudu, pasivitě a fatalismu, na druhé straně pak k touze po nesmrtnosti, k hledání elixíru života a kamene moudrosti – tedy k magii a alchymii. Taoismus později převzal některé prvky náboženského charakteru a stal se tak učení, k němuž se hlásili především ti, kdo se nějakým způsobem dostávali do konfliktu se společností (Dvořák 1920, Hartzová 1996, Jan Chin-šun 1950, Kabeš 1945, Kramers 1968, Lao-c' 1971, Lexikon 1996, Werner 2002).

95 Lao-c' („Mistr Lao“), též Starý Mistr (kolem 570–490 př. n. l.), čínský myslitel, pololegendární osobnost, jíž se připisuje autorství *Tao-te-ťing* (*Kniha o Cestě a ctnosti*) a vytvoření taoismu. Imaginární portrét z období dynastie Ming (1368–1644) jej zachycuje při jízdě na volu.

Taoistickou ideologii dále rozvinul geniální starověký čínský myslitel Čuang Čou (Čuang-c', „Mistr Čuang“, asi 380–320 př. n. l.). Ten domýšlel Lao-c'ovy myšlenky do důsledku a dospíval k naprosté relativitě všeho, k odmítání objektivní pravdy. „Všechno přemýšlení je jen ke škodě, všechno snažení vede k zvrácenostem.“ Domníval se, že lidé nedokáží nikdy pevně určit, čím je nakonec ta či ona věc, protože se věci neustále mění; velkou věc lze nazvat malou a malou velkou (Ando 1986, Czuang-tsy 1953, Mistr Čuang 1992, Myšlenky 1930, Tao 1971).

Své pokračovatele Čuang-c' našel v sofistech Chuej Šovi (asi 350–269 př. n. l.) a Kung-sun Lungovi (asi 284–259 př. n. l.).

4.3.2. Konfucianismus, moismus, legismus

Konfucianismus (*žu-ťiao*) se stal v Číně na celá dvě tisíciletí oficiální ideologií, všeobecně přijímanou

96 Taoističtí kněží hrají posvátnou hudbu v Chrámu bílého mraku v Pekingu, 90. léta 20. století.

soustavou morálních a etických kategorií a hodnot, jakož i praktickou státovědou.

Základem konfucianství je učení staročínského myslitele Kchung Čchioua (Konfucius, asi 551–497 př. n. l.) (obr. 97). Slovo konfucianismus pochází od polatinštěné podoby čínského Kchung-fu-c' („Mistr Kchung“). Kchungova osoba je obestřena legendami, které měly zvyšovat jeho historický význam. Po chudobném dětství nastoupil prý ve svém rodném státečku Lu na Šantungském poloostrově úřednickou dráhu a vrcholu kariéry dosáhl roku 501 př. n. l., kdy se stal ministrem veřejných prací a potom spravedlnosti. Intrikou však byl donucen vzdát se svého postavení a od roku 497 př. n. l. se po třináct let toulal po státech východní Číny a živil se poskytováním rad a doporučení místním vládcům. Ve světle moderní kritické historie se však tato tradice jeví pouhou legendou.

Konfucius byl patrně ve styku se vzbouřenci z nižší šlechty proti různým větvím knížecího rodu parcelujícím si stát. Snahou nižší šlechty bylo vytvořit jednotný stát, na jehož řízení by se podíleli všichni podle zásluh, vzdělání a charakteru. Tyto myšlenky formulované Konfuciem se staly páteří byrokratického státu, jenž se začal v Číně tvořit během příštích staletí.

Konfucius postulát „řádu“ (*li*), co obdoba řádu vesmírného, má prolínat společnost a upravovat vztahy mezi lidmi. Podstatou Konfuciovy etiky je „humanita“ (*žen*) – mravní princip, který má určovat vztahy ve společnosti i v rodině a který se zakládá na úctě a lásce k lidem starším a společensky výše postaveným (teorie *wu lun* neboli „pět vztahů“, totiž mezi mužem a ženou, otcem a synem, starším a mladším

bratrem, pánem a poddaným a mezi přáteli). Proti nevypočitatelné zvůli mocných Konfucius zdůrazňoval, aby lidé byli k sobě ohleduplní a zachovávali posvátný kult předků. Hlásil se rovněž ke starším názorům o magické síle panovníkovy „mystické ctnosti“ (*te*), jež sama je s to uspořádat svět, učinit ho humánnějším, bez dovolávání se nadpřirozených příkazů. Pro Konfucia jsou „nebesa“ (*tchien*) spíše symbolem či ztělesněním světového morálního řádu, než osobním bohem. Od jeho výrazně laické morálky a zdrženlivého postoje vůči tradičním ritům vede pak cesta k obecnému racionalismu čínské filozofie a k odmítání náboženských nauk, nebo aspoň k zaujímání skeptického stanoviska k nim.

Konfuciové výroky byly po jeho smrti sebrány jeho žáky do knihy *Hovorů* či *Rozprav* (*Lun jü*).

Pro formování raného konfuciánství a jeho rozšíření měl velký význam filozof Meng Kche (Mencius, Meng-c', asi 372–289 př. n. l.), který vycházel z názoru o vrozené dobrotě. Každý člověk podle něj je od přirozenosti dobrý a niterně rozeznává, co je správné a co špatné. Kritériem mravnosti je podle Mencie shoda s nebeským řádem a rozkvět státu je úměrný výši jeho morálky. Menciovy myšlenky jsou obsaženy ve stejnojmenném díle *Meng-c'*, patřícím v Číně mezi nejčtenější, jehož prostřednictvím se také Evropa seznámila s Konfuciovou naukou. Význam Mencie v kontextu čínského filozofického myšlení tkví především v tom, že svým dílem dobyt Konfuciově nauce její dominantní postavení mezi ostatními školami a umožnil jí stát se státně uznávanou doktrínou.

Principy všeobecné lásky vnesl do konfuciánství filozof Mo Ti (Mo-c', Micius, asi 479–400 př. n. l.), jen o několik let mladší Konfuciovův současník. Jeho názory byly reakcí na tehdejší nekončící války mezi soupeřícími státy, na všeobecné násilí a boj o moc (Crow 1949, Čeng Tchien-s' 1948, Hooblerovi 1997, Hovory 1940, Kramers 1960, Legge 1893–1895, Staiger 1971, Werner 2002).

Dalším významným Konfuciovým stoupencem byl Sün-c' (asi 298–238 př. n. l.), který hlásal, že příroda je hmotná a že neexistuje ani bůh, ani jiná nadpřirozená síla, která by mohla v přírodě rozhodovat. Proti Menciovi soudil, že člověk je od narození egoista a že morální zákony nevycházejí z lidské přirozenosti. Sün-c'ův požadavek jednotné centralizované moci se stal základem školy legistů (*fa-tia*, „znalci zákona“), jejímž předním reprezentantem byl filozof Chan Fej (280–233 př. n. l.).

Evidentně v reakci na konfuciánské zdůrazňování ctnosti, humanity, dobra, všeobecné lásky atd. se škola

97 Kchung-fu-c' (Mistr Kchung, Konfucius) (551–479 př. n. l.), čínský filozof a etik, tvůrce jednoho z nejstarších morálně-etických a státoprávních učen, dochovaného v *Hovorech* (*Lun-jü*), o uspořádání vztahů a zájmů jednotlivce, společnosti a státu. Hypotetický portrét z rytiny na kamenné stéle v *Lese stél* (*Pej lin*) v Si-anu (doba Čching).

legistů ve své filozofii soustřeďovala výhradně na státoprávní a politicko-etické otázky a hlásala princip vlády, opírající se o propracovaný systém nezřídka drakonických zákonů. Ty měly nazírat na člověka jako na bytost, kterou je nutno řídit k jejímu vlastnímu dobru využitím jejích hmotných zájmů a strachu před trestem. Podle Chan Feje principy morálky, tolik zdůrazňované školou Konfucia a Mo Tiho, prokázaly svou slabost v době Válčících států (*Čan kuo*, 480–222 př. n. l.), a je tudíž třeba vytvořit nový pořádek: všechna moc musí být v rukou panovníka a oddanost a loajalita jsou prázdná slova. Zákon podle legistů je především výchovný prostředek, který má donutit lidi k novému pořádku a má fungovat zcela automaticky (Bayerlová 1986, Heroldová – Kolmaš 1977).

Zformování konfuciánství do jeho systemizované a oficiální podoby ve 2. století př. n. l. je dílem filozofa

Tung Čung-šua (asi 179–104 př. n. l.). Ten syntézou předchozích učení vytvořil eklektickou teorii vzájemného vztahu a součinnosti nebe a člověka. Podřízení každého vůli nebes znamenalo uspořádání společenské hierarchie, ale i podřízení vládce nebesům. Dobré nebo špatné činy císaře vyvolávají radost nebo hněv nebes, který se projevuje neobvyklými přírodními změnami. Tímto učením posvěcovala Tung Čung-šua moc císaře, ale zároveň jej varovala, aby nejednal příliš svévolně a nepředložené.

Kritikem této konfuciánské metafyziky v zásadě z materialistických pozic byl Wang Čchung (asi 29–100), jehož *Kritická pojednání (Lun cheng)* zdůrazňují hledání přirozených příčin věcí a nutnost všestranného, podrobného zkoumání všech jevů. Wang Čchungovy materialistické názory na přírodní jevy souvisely nepochybně s tím, že v té době přírodní vědy v Číně, zejména astronomie a medicína, dosáhly poměrně velkého pokroku (Wang Čchung 1971).

Ve 4. století se v Číně značně rozšířil buddhismus, který na jedné straně výrazně ovlivnil rozvoj taoistického náboženství, a na druhé straně se střetával s názory konfuciánců. Tyto střety se vyhroutil za dynastií Suej (581–618) a Tchang (618–907), kdy v Číně nastal „zlatý věk“ domácího buddhismu, vydatně podporovaného ze strany vládnoucích tříd. Proti jeho náboženským postulátům se z konfuciánských pozic stavěl zejména literát a militantní antibuddhistický polemik Chan Jü (768–824) a z pozic ateistických básník a esejista Liou Cung-jüan (773–819) a filozof Liou Jü-si (772–842).

K určité obrodě konfuciánství, obohaceného již některými idejemi z buddhismu a taoismu, došlo za dynastie Sung (960–1279). Zakladatelem a hlavním představitelem tzv. *neokonfuciánství (li-süe)* byl Ču Si (1130–1200), po něm někdy nazývaného „čusismus“. Ču Si doplnil tradiční konfuciánskou nauku vědeckou strukturou a vytvořil z ní filozofický systém, ve kterém základem všech věcí je rozum (*li*), který je prvotní a existuje mimo hmotu. Ten prostřednictvím kosmické energie či prasy (*čchi*) uvádí v pohyb látku, která pak kombinací principů *jin* a *jang* dává vzniknout celému světu.

Jin a jang tvoří nerozlučnou dvojici, v níž každá z těchto dvou složek se vyznačuje určitými typickými vlastnostmi, jež jsou navzájem protikladné.

Jin je ženským, pasivním principem světa. Je více hmotné povahy, zahušťováním dává věcem viditelnou podobu, vyživuje je a poskytuje jim stabilitu. Jejimi vlastnostmi jsou tma, chlad, vlhkost, tvarovost, nehybnost,

tíha, sestupný a dostředivý směr pohybu atd. V prostoru vytváří dolní část, vnitřek a pravou stranu věcí.

Jang představuje mužský, aktivní princip vesmíru. Je vnitřní hybnou silou a funkcí věcí, oživuje je a uděluje jim dynamiku. Jangovými vlastnostmi jsou světlo, teplo, sucho, beztvarovost, pohyb, lehkost, vzestupný a odstředivý směr pohybu apod. V prostoru modeluje horní část, povrch a levou stranu věcí.

Podle Ču Siho jsou morální zákony pouze aplikací zákonů přírodních. Tak se působením Ču Siho a jeho následovníků stala z konfuciánství, do té doby spíše praktické životní nauky, vědecká doktrína, již byl vtisknut charakter jediné pravé, pozitivní nauky zastupující náboženství.

Za dynastie Ming (1368–1644) se jako významný konfuciánský myslitel projevil Wang Jang-ming, známý též pod jménem Wang Šou-žen (1472–1528). Ten se ve své filozofii postavil proti obecně přijímané doktríně Ču Siho a vypracoval své pojetí konfucianismu, čirě morální, zcela v duchu názorů Menciových: pravdu získá člověk nikoli encyklopedickou vzdělaností, ale intuitivním poznáním a osobní mravností. Tyto subjektivistické a intuitivní prvky převzal Wang Jang-ming pravděpodobně z buddhismu.

Konfrontace s materiální i duchovní kulturou Západu za dynastie Čching (1644–1911) umožnila spojování myšlenek buržoazního liberalismu s některými tradičními konfuciánskými hodnotami. V tomto směru působili především iniciátoři „sta dnů reform“ v roce 1898 Kchang Jou-wej (1858–1927), Tchan S'-tchung (1865–1898) a Liang Čchi-čchao (1873–1939).

V období Čínské republiky (od roku 1912 napevniinské Číně a od roku 1949 pokračující na Tchaj-wanu) byl přední osobností na poli čínské filozofie profesor Národní pekingské univerzity Feng Jou-lan (Feng Yu-lan, 1895–1990), tvůrce autoritativního syntetického díla o dějinách čínské filozofie, *Stručné dějiny čínské filozofie (Čung-kuo če-süe siao-š')*, které vešlo v širší světovou známost díky kongeniálnímu anglickému překladu *Short History of Chinese Philosophy*, pořízenému americkým sinologem Derkem Boddem (1909–2003) v roce 1948.

Již od tzv. „Hnutí 4. května“ (1919) se v Číně začalo šířit učení *marxismu-leninismu*, které se postupně, ale zejména od založení Čínské lidové republiky v roce 1949, stávalo metodologickým východiskem pro představitele společenskovední fronty, na prvním místě pro filozofii. Došlo k založení Čínské filozofické společnosti a při tehdejších Oddělení filozofie a společenských věd v rámci Čínské akademie věd (Acade-

mia Sinica) pracovaly desítky výzkumných pracovišť v celé zemi. Během tzv. „Velké proletářské kulturní revoluce“ (1966–1976) se situace na kulturní a celé vědecké frontě zásadně zhoršila: vědecká pracoviště přestala fungovat a řada badatelů byla převedena na jinou práci nebo byla vysídlena na venkov. Někteří byli za své názory tvrdě postihováni.

4.4. Náboženství

4.4.1. Buddhismus

Buddhismus (*fo-tiao*), jeden z významných filozofických a náboženských systémů v dějinách Indie, odvozuje svůj název od Buddha („Duchovně probuzený, Osvícený“), indického askety, vlastním jménem Siddhártha Gautama (563–483 př. n. l.). Učení tohoto Mistra v pozdějších stoletích výrazně poznamenalo také náboženský a kulturní život Číny a ostatních zemí Východní Asie (Beal 1884, Conze 1951, 1997, Chèn 1964, Lesný 1948, Lexikon 1996, Liščák 1995, Lopez 2003, Lu Yun 1991, Miltner 2001, Overmyer 1998, Reichelt 1927, Zürcher 1962).

O prvních buddhistických věrozvěstech, kteří pronikli do vlastní Číny pravděpodobně už někdy na přelomu starého a nového letopočtu, nemáme bohužel žádných spolehlivých zpráv. Ortodoxním konfucíánským dějepiscům nestálo zřejmě za to zmiňovat se ve svých análech o přítomnosti několika cizích hlasatelů cizí víry, a tak jsou jejich jména pro nás navždy ztracena.

Zbožná tradice, později povýšená na dogma, přičítá uvedení buddhismu do Číny zázračnému snu chanského císaře Ming-tiho (58–75). Ten prý jednou viděl ve snu zlaté božstvo vznášející se před jeho palácem, což mu bylo vyloženo jako zjevení se Buddha. Vzápětí nato byli vysláni poslové na západ, aby zvěděli více o tomto indickém světci a jeho učení. Ti pak s sebou přinesli *Sútru o čtyřiceti dvou částech* (*S'-š'-er čang ťing*), jež se stala prvním známým čínským buddhistickým textem. Císař prý dal v sídelním městě Luo-jangu vystavět pagodu, v níž byl vzácný text pietně uchovávan.

Z chanské doby (206 př. n. l. až 220 n. l.) máme v Číně doloženo již několik center – například Pcheng-čcheng při řece Chuaj, Luo-jang při Žluté řece, Nanchaj (dnešní Kanton) při ústí Perlové řeky a Tiao-čou v Tonkinském zálivu –, kde buddhismus dosahoval již

S nástupem změn iniciovaných příchodem Teng Siao-pchinga (1904–1997) v roce 1978 k moci bylo Oddělení pro filozofii a společenské vědy přeměněno na samostatnou Čínskou akademii společenských věd (Čung-kuo še-chuej kche-süe-jüan), v jejímž rámci zaznamenávají všechny společenskovědní obory včetně filozofie a religionistiky velký kvantitativní i kvalitativní rozmach.

poměrně velkého rozmachu. Nejdůležitějším z nich, protože v blízkosti císařského dvora, byl Luo-jang, kde existovalo dokonce překladatelské středisko buddhistických textů a kde působil mimo jiné parthský princ An Š'-kao (do Číny přišel v roce 148 n. l.) a celá plejáda učených buddhistů skythských, indických, sogdských a dalších. Z téže doby pocházejí i první čínští buddhističtí konvertité, jimiž byli zatím převážně laici, pomáhající cizím učitelům s překládáním sanskrtských textů do čínštiny (Kolmaš 1995, 1997).

Za Chanů docházelo též k pozoruhodnému synkretismu cizího buddhismu („foismu“) s domácím taoismem, tradovaným v učení Starého Mistra Lao-c'. Tento proces velmi usnadňovaly i některé vnější podobnosti mezi oběma systémy, jako například společná víra v posmrtný ráj, důraz na meditaci, pústy atd. (podle legendy byl dokonce tajuplný odchod Starého Mistra na západ vykládán jako cesta do Indie, kde se měl stát buddhou!). Obě učení skutečně do značné míry splývala, a to bylo cizímu buddhismu jen ku prospěchu, neboť mu to pomáhalo snáze pronikat mezi nedůvěřivé Číňany a uplatnit se v jejich jazykově a myšlenkově zcela odlišném prostředí. Tím totiž, že buddhisté své učení předkládali jako jeden aspekt domácího taoismu, mohli snáze překonávat předsudky proti své víře. K úplnému splynutí obou učení však naštěstí nikdy nedošlo, neboť do Číny přicházeli stále noví a noví učitelé Buddhovy nauky z Indie a jiných krajin Centrální Asie a přibývalo také překladů buddhistických děl, v důsledku čehož se buddhismus stále více odpoutával od taoismu a stále více se osamostatňoval a vytvářel si vlastní organizační a doktrinální strukturu.

Pozdější politické změny na severu země a zejména pád obou kulturních středisek, v Luo-jangu a Čchang-anu, měly za následek hromadný odchod literátů, úředníků i učených mnichů na jih, kde se zapojo-

98 Šestiruká bohyně Kuan-jin, 1038, dynastie Sung, skalní reliéf, výška 234 cm, naleziště: Severní hora Ta-cu, Čínská lidová republika.

Z buddhistických spasilských postav, které si získaly v Číně oblibu, nebyla žádná tak milována a široce uctívána jako Kuan-jin, bohyně slitování.

vali do výstavby a upevňování státu Východních Ťin (Tung Ťin, 317–420). Úděl nechtěného vyhnanství tak přivedl na společnou platformu buddhistické mnichy a kulturní elitu tehdejší čínské společnosti, což ve svých důsledcích vedlo ke sblížení buddhismu s tradiční čínskou vzdělaností a k vzájemnému blahodárnému ovlivňování. Buddhismus na jihu se stal majetkem vyšších tříd a po jistou dobu hrál významnou roli i na císařském dvoře. Toto své exkluzivní postavení si pak dokázal udržet i v následujících dobách.

Proces pronikání buddhismu do Číny byl v podstatě dvojího druhu. Za prvé to byli cizí buddhističtí misionáři, přicházející ze zemí Střední Asie a Indie (často na pozvání čínských vládců) a přinášející s sebou nové učení a věnující se překládání jeho posvátných textů do čínštiny. Byli mezi nimi například Dharmakála ze střední Indie, Sanghavarman ze Sogdiany, Šrímitra z Kuči, Buddhabhadrá ze střední Indie, Dharmanandin z Tocharska, Kumáradžíva z Kuči, Buddhajašas z Kašmíru a přemnozí další od

doby dynastie Wej (220–265) až do dynastie Tchang (618–907). Za druhé to byli sami čínští buddhističtí mniši, vydávající se k svatým místům Buddhova pozemského života v Indii za poznáním jeho nauky, aby ji pak v čínském rouchu předávali svým soukmenovcům. Jako první čínský buddhistický poutník do Indie v letech 399–412 byl Fa-sien, autor *Zápisů o buddhistických zemích (Fo-kuo ťi)*, po něm v letech 629–645 „kníže poutníků“ Süan-cang, autor *Zápisů o západních krajinách za Velkých Tchangů (Ta Tchang Si-jü ťi)*, v letech 671–695 mnich I-ťing a další (Fa-sien 1972, Süan-cang 2002).

V letech 446 a 574–577 došlo dvakrát k pronásledování buddhismu, které však nezabránilo jeho rozmachu. Za dynastií Suej a Tchang (6.–10. století) dosáhl buddhismus v Číně svého největšího rozkvětu. Vznikly velké školy čínského buddhismu: Chua-jen, Tchien-tchaj, Čchan (v Japonsku známá jako Zen), Ťing-tchu (Čistá země) a další. Protože kláštery byly osvobozeny od placení daní a dostávalo se jim materiální podpory od majetných vrstev obyvatelstva, začaly představovat hrozbu pro panovnický rod. Tak došlo v roce 845 k dalšímu pronásledování, rušení klášterů, násilné sekularizaci mnišstva atd. I když z této rány se buddhismus v Číně nikdy zcela nezotavil, přesto zanechal na celé čínské kultuře nesmazatelné stopy.

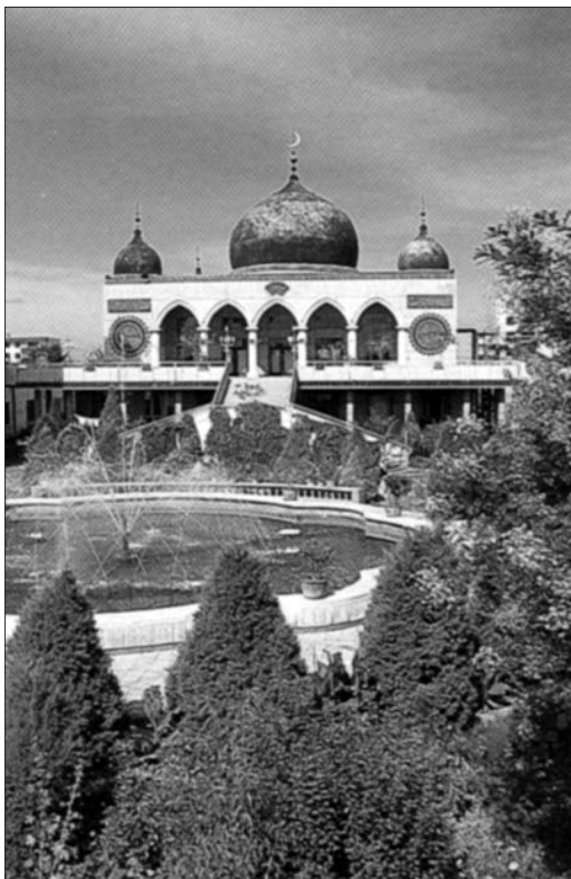
Za dynastie Sung (10.–13. století) docházelo ke splývání buddhistického myšlení s konfuciánstvím a taoismem (obr. 98). Zakladatelem pozdější dynastie Ming v roce 1368 byl dokonce zběhlý buddhistický mnich Ču Jüan-čang.

Za mandžuské dynastie Čching (17. až začátek 20. století) zažil velký rozvoj tibetský buddhismus („lamaismus“), rozšířený také v Mongolsku, tehdy součástí Čínské říše (Werner 2002).

4.4.2. Islám

Z dalších náboženských vyznání rozšířených v Číně je to především islám a křesťanství nejrůznějších denominací.

Islám (*i-s'-lan-ťiao*, též *chuej-ťiao*) se dostal do Číny v polovině 7. století spolu s rozvojem obchodních styků mezi Čínou a oblastmi Střední Asie, Perse a Arabského poloostrova. Příchozí z těchto zemí začali šířit v Číně Muhammadovo učení. Za další vlnu šíření islámu po Číně možno označit období vlády mongolské dynastie Jüan ve 13.–14. století, kdy se do Číny dostalo mnoho řemeslníků, vojáků a drob-

99 Velká mešita v Si-ningu, hlavním městě provincie Čching-chaj v severozápadní Číně.

ných úředníků ze Střední Asie, která tehdy byla pod mongolskou nadvládou. Dnes je v Číně islám rozšířen mezi Chueji, Ujgury, Kazachy, Tatary, Uzbeky, Kyrgyzy a jinými nechanskými menšinovými národy čínské severozápadu (obr. 99) (Lu Yun 1991, Panskaya – Leslie 1977).

4.4.3. Křesťanství

První kontakty s křesťanstvím prožila Čína v 7. století, kdy se v provincii Šen-si nakrátko usadila skupina tzv. nestoriánských křesťanů. Stoupenci heretického cařihradského biskupa Nestora (5. století) vysílali mezi 6.–10. stoletím z Bagdádu a Persie své misionáře do Indie a do Číny. Na jejich přítomnost v hlavním městě Tchangské Číny Čchang-anu upomíná známá nestoriánská stéla z roku 781 (obr. 100) (Küng 1999, Lu Yun 1991, Overmyer 1998).

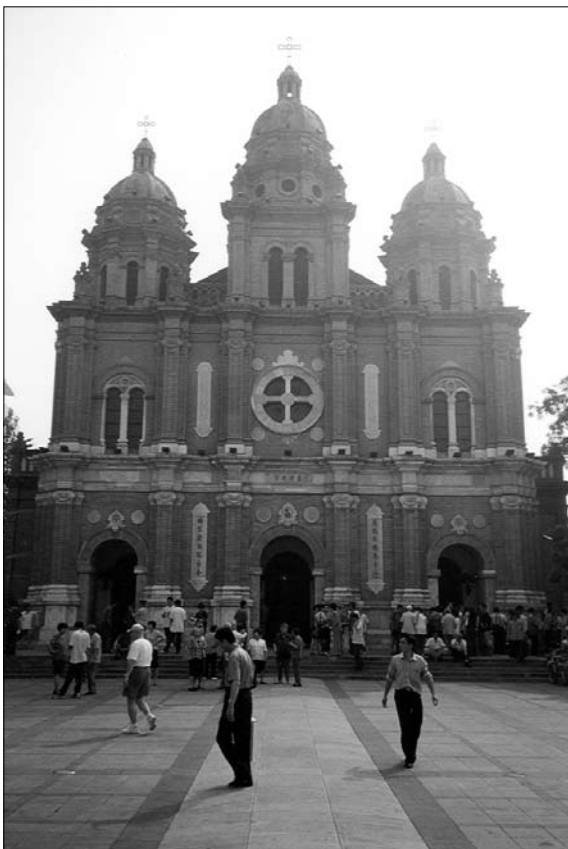
Ve 13. století do Jüanské Číny poprvé dorazili představitelé římsko-katolické víry (*tchien-ču-tiao*) – italský

100 Nestoriánská stéla z roku 781 v hlavním městě Tchangské Číny Čchang-anu upomíná na první kontakty Číny s křesťanstvím v 7. století, kdy se v provincii Šen-si nakrátko usadila skupina tzv. nestoriánských křesťanů. Stoupenci heretického cařihradského biskupa Nestora (5. století) vysílali mezi 6.–10. stoletím z Bagdádu a Persie své misionáře do Indie a do Číny.

františkánský mnich Giovanni dal Piano dei Carpini (též Giovanni dal Pian del Carpine, 1182–1252) a vlámský františkán Vilém Rubruk (též Ruysbroek, Rubruquis; zemřel asi 1270) a krátce po nich další italský františkán Giovanni de Montecorvino (1247–1328). Ten byl v roce 1307 dokonce vysvěcen na prvního pekingského (chánbalického) arcibiskupa. Tyto první pokusy o christianizaci Číny však skončily bez úspěchu.

Hlavní zásluhu na trvalejším uvedení katolictví do Číny mají v 17. století jezuitští misionáři – Ital Matteo Ricci (1552–1610), Němec Johann Adam Schall von Bell (1591–1666) a Belgičan Ferdinand Verbiest (1623–1688). Mezi četnými evropskými misionáři působícími v 17. až 18. století v Číně bylo také osm příslušníků staré české provincie Tovaryšstva Ježíšova, mezi nimiž obzvlášť vynikl Karel Slaviček (1678–1735) (obr. 101–102) (Lu Yun 1991, Polívková 1990, Simon 1959, 1965, Slaviček 1995, Udías 1994).

101 Průčelí chrámu sv. Josefa (tzv. *Tung-tchang*, „Východní chrám“) na rušné třídě Wang-fu-ting v Pekingu. Jeden ze tří zachovaných pekingských jezuitských kostelů ze 17. století.

Pravoslavné křesťanství (*čeng-tiao*, respektive *tung-čeng-tiao*) se etablovalo v Pekingu po uzavření rusko-čínské Něrčinské dohody v roce 1689. Později si zřídilo v Pekingu svou stálou Pravoslavnou duchovní misii (1715–1917), jejíž členové se vedle duchovenské činnosti věnovali také vědecké práci v oboru sinologie (například Iakinf Bičurin, 1777–1853, Palladij Kafarov, 1817–1878,

4.4.4. Literatura – souhrnně k 4.3. a 4.4.

- Ando, Vladimír (1986): Tao-cang – posvátné texty čínského taoizmu. *Nový Orient*, roč. 41, č. 1, s. 12–15.
- de Bary, Wm. Theodore et al. (1960, 1964): *Sources of Chinese Tradition*. Second printing 1965. New York – London: Columbia University Press.
- Bayerlová, Ema (1986): Staročínští legisté a historické osudy jejich učení. *Právněhistorické studie*, č. 27, s. 131–144. Praha: Academia.
- Beal, Samuel (1884): *Buddhism in China*. London: Society for Promoting Christian Knowledge.

102 Barokní průčelí jezuitského chrámu sv. Pavla v Makau (Aomen), postaveného Portugalci v letech 1601–1640. Stav po požáru chrámu v roce 1835.

Vasilij P. Vasiljev, 1818–1900 a další) (Lu Yun 1991, Panskaya – Leslie 1977, Parry 1940, Widmer 1976).

Protestantství (*sin-tiao*, respektive *ti-tu-tiao*) se poprvé dostalo do Číny až počátkem 19. století a je spjata s misionářskou činností Roberta Morrisona (1782–1834), příslušníka Londýnské misijní společnosti. Ten je autorem čínského překladu Bible (1819). Po skončení 1. opiové války v roce 1842 v šíření protestantství pokračovali další Britové, Američané, Němci a Francouzi. Součástí jejich působení bylo zakládání a provozování škol, nemocnic a různých sociálních a dobročinných institucí. Mezi rokem 1842 a třicátými lety 20. století začalo v Číně postupně působit několik desítek různých protestantských církví. Tak například v Šanghaji měla silnou základnu anglikánská církev, v Ning-po baptisté, v S'-čchuanu metodisté, v severovýchodní Číně presbyteriáni. K protestantství se hlásili například první čínský prezident Sunjatsen (1866–1925) i Čankajšek (pokřtěný v roce 1930) (Lu Yun 1991, Olivová 1995, Overmyer 1998).

- Conze, Edward (1951, 1953): *Buddhism. Its Essence and Development*. – 3rd ed. (1957). Oxford: Bruno Cassirer.
- Conze, Edward (1997): *Stručné dějiny buddhismu*. Z angličtiny přeložila Jolana Navrátilová. Brno: Jota (Edice Nové obzory, 14).
- Creel, H. G. (1962): *Chinese Thought*. London: Methuen & Co Ltd.
- Crow, Carl (1949): *Učitel Kung – podivuhodná historie života Konfuciova*. Z angličtiny přeložil Pavel Eisner. Praha: Aventinum.

- Czuang-tsy, *Nan-hua-czen-king. Prawdziwa księga południowego kwiatu* (1953). Přeložil Witold Jabłoński, Janusz Chmielewski a Olgierd Wojtasiewicz. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe.
- Čeng Tchien-s' (1948): *Mistr Kung, učitel všech dob*. Z angličtiny přeložil Karel Pižl. Praha: Vladimír Žikeš.
- Day, Clarence Burton (1962): *The Philosophers of China, Classical and Contemporary*. New York: The Citadel Press.
- Duchovní prameny života. Stvoření světa ve starých mýtech a náboženstvích* (1997). Kolektiv překladatelů. Praha: Vyšehrad.
- Dvořák, Rudolf (1920): *Lao-tsiova kanonická kniha o Tao a ctnosti (Tao-Tek-king)*. Praha.
- Fa-sien (1972; 1995): *Zápisky o buddhistických zemích*. Přeložil Josef Kolmaš. Praha: Odeon, 1972. – 2. vydání (1995). Praha: Aurora.
- Fung, Yu-lan (1948, 1960): *A Short History of Chinese Philosophy*. Přeložil a vydal Derk Bodde. – 3. tisk (1964). New York: The Macmillan Company.
- Hartzová, Paula R. (1996): *Taoismus*. Přeložila Stanislava Vomáčková. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Heroldová, Dana – Kolmaš, Josef (1977): Úloha osobnosti v dějinách ve světle kampaně „kritiky Lin Piaa a Konfucia“. *Nový Orient*, roč. 32, č. 9, s. 268–271.
- Hooblerovi, Thomas a Dorothy (1997): *Konfucianismus*. Z angličtiny přeložila Petra Jeřábková. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Hovory Konfuciovy* (1940). Přeložili Vincenc Lesný a Jaroslav Průšek. – 2. vydání (1995) s názvem *Konfucius: Rozpravy. Hovory a komentáře*. Připravil Augustin Palát. Praha: Mladá fronta.
- Chen, Kenneth K. S. (1964): *Buddhism in China. A Historical Survey*. Princeton (New Jersey): Princeton University Press.
- I-ťing. Kniha proměn* (1995). Přeložil Oldřich Král. Praha: Maxima.
- Jan Chin-šun (1950): *Drevněkitajskij filosof Lao-czy i jeho učení*. Moskva – Leningrad: Izdatělstvo Akademii nauk SSSR. – Český překlad (1954), *Starověký filosof Lao-c' a jeho učení*. Z ruštiny přeložila Ema Bayerleová. Praha: Státní nakladatelství politické literatury.
- Kabeš, Jaroslav (1945): *Moudrost a tajemství. Setkání s Lao-tzem*. Praha.
- Kniha mlčení. Texty staré Číny* (1994). Přeložil Oldřich Král. Praha: Mladá fronta (2., doplněné vydání).
- Kolmaš, Josef (1995): *Buddhistická svatá písma. Šestnáct arhatů*. Praha: Práh.
- Kolmaš, Josef (1997): Překládání buddhistických sůter: Fenomén sociokulturního přenosu. *Nový Orient*, roč. 52, č. 3, s. 64–67.
- Král, Oldřich (2005): *Čínská filosofie: Pohled z dějin*. Lásenice: Maxima.
- Král, Oldřich – Střeleček, Jaromír (1971): *Úvod do čínské filosofie. Historie a texty*. I. Čínská filosofie do příchodu buddhismu. Praha: Univerzita Karlova v Praze.
- Kramers, Robert P. (1960): Some Aspects of Confucianism in Its Adaptation to the Modern World. *Proceedings of the IXth International Congress for the History of Religions* (Tokyo and Kyoto 1958), s. 330–334.
- Kramers, Robert P. (1968): Die Lao-tzu-Diskussion in der Chinesischen Volksrepublik. *Asiatische Studien/Études asiatiques*, roč. 22, s. 31–67. Bern: Francke Verlag.
- Küing, Hans (1999): *Křesťanství a náboženství Číny*. Z němčiny přeložil Vladimír Liščák. Praha: Vyšehrad.
- Lao-c' (1971): *O Tao a ctnosti (Tao te ťing)*. Přeložila Berta Krebsová. Praha: Odeon. – 2. vydání (1997). Praha: DharmaGaia.
- Legge, James, překladatel a editor (1893–1895): *The Chinese Classics with a Translation, Critical and Exegetical Notes, Prolegomena, and Copious Indexes*, I–V. Oxford (2. vydání). – Reprint 1960, 1970. Hong Kong: Hong Kong University Press.
- Lesný, Vincenc (1948): *Buddhismus*. Praha: Samcovo knihkupectví.
- Lewis, Mark Edward (1999): *Writing and Authority in Early China*. Albany: State University of New York Press.
- Lexikon východní moudrosti. Buddhismus, hinduismus, taoismus, zen* (1996). Kolektiv překladatelů. Praha: Victoria Publishing – Olomouc: Votobia.
- Liščák, Vladimír (1995): Hedvábná cesta a počátky pronikání buddhismu do Číny. *Nový Orient*, roč. 50, č. 7, s. 260–263.
- Liu Ts'un-yan (1976): *Selected Papers from the Hall of Harmonious Wind*. Leiden: E. J. Brill.
- Lopez Jr., Donald S. (2003): *Příběh buddhismu. Průvodce dějinami buddhismu a jeho učení*. Z angličtiny přeložila Lenka Borecká. Brno: Nakladatelství Barrister & Principal.
- Lu Yun, ed. (1991): *Religion in China: 100 Questions and Answers*. Peking: New Star Publishers.

- Miltner, Vladimír (2001): *Vznik a vývoj buddhismu*. Praha: Vyšehrad.
- Mistr Čuang: *Vnitřní kapitoly* (1992). Přeložil Oldřich Král. Praha: Odeon.
- Myšlenky čínského filozofa Čuang-tze* (1930). Vybrala Marie Stechová. Praha.
- Nešpor, Zdeněk N. (2003): Sinizace náboženství jako cesta k náboženské toleranci. *Nový Orient*, roč. 58, 2003, č. 7, s. 300–309; č. 8, s. 358–365.
- O čínské filozofii, literatuře a umění* (1995). Sborník statí a esejů věnovaných památce Timotea Pokory. Praha: Hrnčířství a nakladatelství Michal Jůza & Eva Jůzová.
- Olivová, Lucie (1995): Protestantské misie v Číně. *Religio*, roč. 3, 1995, č. 2, s. 155–168.
- Overmyer, Daniel L. (1998): *Náboženství Číny*. Praha: Prostor.
- Panskaya, Ludmilla – Leslie, Donald Daniel (1977): *Introduction to Palladii's Chinese Literature of the Muslims*. Canberra: Australian National University Press, Faculty of Asian Studies (Oriental Monographs Series, No. 20).
- Parry, Albert (1940): Russian (Greek Orthodox) Missionaries in China, 1689–1917. Their Cultural, Political, and Economic Role. *Pacific Historical Review*, sv. 9, č. 4, s. 401–424.
- Polívková, Libuše (1990): Katolíci v Číně. *Nový Orient*, roč. 45, 1990, č. 7, s. 203–205.
- Prameny života. Obraz člověka a světa ve starých kulturách* (1982). Kolektiv překladatelů. Praha: Vyšehrad.
- Reichelt, Karl Ludvig (1927, 1928, 1930, 1934): *Truth and Tradition in Chinese Buddhism. A Study of Chinese Mahayana Buddhism*. Z norštiny přeložila Kathrina van Wagenen Bugge. Shanghai: The Commercial Press, Limited.
- Simon, Walter (1959): The Attribution to Michael Boym of Two Early Achievements of Western Sinology. *Asia Major* (London), N. S., roč. 7, část 1–2, s. 165–169.
- Simon, Walter (1965): The China Illustrata Romanization of Joao Soeiro's (Soerio's) *Sanctae Legis Compendium* and Its Attribution to Michael Boym. *Studia Serica Bernhard Karlgren Dedicata*, s. 265–270, Plates I–IV. Copenhagen: Munksgaard.
- Slavíček, Karel (1995): *Listy z Číny do vlasti a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1716–1735)*. Z latiny přeložil Josef Kolmaš. Praha: Vyšehrad.
- Slovník spisovatelů. Asie a Afrika. I–II* (1967). Kolektiv autorů. Praha: Odeon.
- Staiger, Brunhild (1971): Die gesellschaftspolitische Relevanz der Diskussionen über Konfucius in der Volksrepublik China. *Internationales Asien Forum* (München) 2, Heft 3, s. 412–421.
- Střeleček, Jaromír (1969): *Čínská filosofie*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- Süan-cang (2002): *Zápisky o západních krajinách za Velkých Tchangů*. Přeložil Josef Kolmaš. Praha: Academia.
- Tao. Texty staré Číny* (1971). Přeložil Oldřich Král. Praha: Československý spisovatel.
- Udías, Agustín (1994): Jesuit Astronomers in Beijing, 1601–1805. *Quarterly Journal of the Royal Astronomical Society*, roč. 35, s. 463–478.
- Wang Čchung (1971): *Kritická pojednání (Lun-cheng)*. Výbor z díla čínského filozofa 1. stol. n. l. Přeložil Timoteus Pokora. Praha: Academia.
- Werner, Karel (2002): *Náboženské tradice Asie. Od Indie po Japonsko*. Brno: Masarykova univerzita v Brně.
- Widmer, E. (1976): *The Russian Ecclesiastical Mission in Peking during the Eighteenth Century*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press (Harvard East Asian Monographs, No. 69).
- Zürcher, Erik (1962): *Buddhism. Its Origin and Spread in Words, Maps and Pictures*. London: Routledge & Kegan Paul.

4.5. Umění

Čínská tradice vytvořila pojem – trojice nejvyšších čínských umění (*san-tüe*), kam řadí *poezii* (viz 4.2. Literatura, 5.3. Sexualita, erotika, láska, manželství v literatuře), *malířství*, *kaligrafii* (mohli bychom připojit další trojici – *hudbu*, *vypravěčství*, *divadlo*, neboť ta má jak společné a velmi hluboké, prehistorické, kořeny, tak i velkou důležitost pro celou čínskou společnost).

Zato na *architekturu* a *sochařství* pohlížela zpravidla jako na pouhé řemeslo. Obdobně se stavěla k oborům takzvaného *užitého umění* (oděvnictví, šperkařství, kamenářství a dalším uměleckým řemeslům, jakými bylo například rytí do nefritů nebo výroba emailů), vzdor tomu, že v Číně mívaly vynikající úroveň a mnohé z produktů obohatily světovou kulturu – z nich snad

nejvíce, vedle hedvábí, umělecká keramika a porcelán (právě keramiku, vzhledem k zaměření této publikace, uvádíme jako model reprezentující užité umění). Teprve moderní čínská uměnověda a estetika také tyto obory vřadila mezi umělecké disciplíny.

4.5.1. Malířství

Malířství a kaligrafie se vždy vzájemně doplňovaly a jsou patrně nejvýznamnějšími a nejsvébytnějšími disciplínami čínské výtvarné kultury a vzdělanosti. Malířství (a kaligrafie) byly znakem gramotnosti, vzdělání a kultury a na rozdíl od evropského vývoje nadřazovány architektuře, sochařství a uměleckým řemeslům. Vytvořilo se velmi záhy (nejstarší nálezy pocházejí ze 7./6. tisíciletí př. n. l.) a jeho charakter se některými rysy odlišoval (například obrazovou podobou písma, svitkovými typy obrazů, zvláštními motivy a symboly) od malířství jiných kulturních oblastí, především evropské. Čínské malířství souvisí se vznikem a vývojem písma (pomineme-li jeho prehistorické kořeny, viz dále), za jeho původní podobu je považována kaligrafie (v čínštině je pro malování a psaní též znak). S kaligrafickým písmem bylo těsně spjato štětcové malířství, které proto vždy mělo zčásti povahu ideogramu. Práce štětcem byla na rozdíl od japonského tušového malířství téměř mytizována, jak o tom svědčí citlivé rozlišování štětcových tahů (tah polosuchým štětcem, zvaný „létající běl“, tah plným štětcem, úder štětcem, taženost stopy), vlastností papíru (struktura, zabarvení, rozpíjivost), hodnoty tuše (sytost, průsvitnost při rozmývání a valérovém odstupňování). Přestože základním výrazovým prostředkem čínské malířství je lineární rytmus, nedosáhla grafika v Číně nikdy většího významu, protože nebyla založena na práci štětcem. Tradiční čínské obrazy byly malovány hlavně tuší, barvy plnily roli spíše doplňkovou, podložkou bylo hedvábí nebo hedvábný papír, oblíbená byla malířská výzdoba vějířů. Vedle štětců bylo k malbě používáno i dřívěk, papírových proužků a prstů.

Jiné filozofické a společenské pojetí života a umění v Číně vedlo k tomu, že autory malířských děl byli jen v malé míře malíři z povolání; malování se věnovali a výtvarný vkus udávali císaři, státníci, vysocí úředníci, filozofové a básníci. Jejich spisy se staly kritériem umělecké dokonalosti. Malíř Sie Che, který se jako jeden z prvních soustavně věnoval výtvarné kritice, vyhlásil koncem 5. století n. l. slavných *Šest malířských pravidel*, jež předznamenala další vývoj čínské malíř-

103 Amforovitá nádoba ma-fia-jaoské kultury (Ma-fia-iao) z období neolitu (4. tisíciletí př. n. l.) v severní Číně, bohatě polychromně zdobena geometrickými a zoomorfními motivy, je dokladem vynikající úrovně čínské malířství a jeho hlubokých tradic.

ství: inspirace životem, kaligrafická výstavba osnovy, vystižení podstatných tvarových rysů, souvislost barvy s charakterem námětu, souvztažnost kompozičních prvků, následování příkladu starých mistrů.

Čínské malířství se vázalo k smyslové podobě zobrazené skutečnosti, její citové odezvě a myšlenkovému pochopení, úzce tedy souviselo s hudbou, poezií a filozofií a tvořilo základ takzvaného literátského malířství. Hlavní malířské druhy, horizontální svitky (japonsky „makimono“) nebo vertikální svitky (japonsky „kakemono“) na papírovém či hedvábném podkladu neměly jen funkci ozdobnou, sloužily spíše jako podnět k příležitostné meditaci a kontemplaci. Cílem téměř metrových nebo i mnohametrových svitků nebyla nápodoba zrakového vjemu, byly komponovány a zpracovávány jinak než evropské umění: svou zkratkovitou povahou snad mohou připomínat náčrt, ale nejde o letmý dojem, nýbrž o výsledek dlouhého a soustředěného pozorování skutečnosti směřujícího k pochopení podstaty a k dosažení moudrosti.

Doklady vynikající úrovně čínské malířství a jeho hlubokých tradic pocházejí již z nejstarší neolitické kultury na území Číny z 7./6. a 5. tisíciletí př. n. l., kultury jangšaoské a ma-fia-jaoské, jejichž keramické nádoby byly polychromně zdobeny geometrickými, zoomorfními a antropomorfními motivy (obr. 103).

Z doby dynastie Šang (1751–1028 př. n. l.) se dochovaly obrazce na želvovině a kostech, tzv. věš-

104 Ku Kchaj-č, *Rady dvorní vychovatelky*, konec 4 století, pozdější kopie z doby Tchang, detail horizontálního svitku, tuš a barvy na hedvábí, 24,9x348,1 cm, uloženo: British Museum, Londýn, Velká Británie.

Toaleta dvorní dámy, která má dbát na uměřenost a skromný zevnějšek.

tební kosti. Za následující dynastie Čou (1027–256 př. n. l.) se rozvinula nástěnná malba, doložená literárně Konfuciovým popisem výzdoby chrámu v Luo-jangu. Z této doby pochází také nejstarší dochovaná malba na hedvábí *Žena s fénixem*. Umělecké vzepětí v pozdní fázi dynastie Čou vedlo k bohaté výtvarné kultuře, avšak v průběhu doby Válčících států (475–221 př. n. l.) se moc přesunula do rukou nové dynastie Čchin (221–207 př. n. l.), za níž byla mimo jiné zbudována Dlouhá čínská zeď a vybudováno rozsáhlé záhrobní sídlo císaře Čchin Šchuang-tiho s mnoha doklady tehdejší vysoké úrovně čínského výtvarného umění; toto dědictví převzala slavná dynastie Chan (206 př. n. l.–220 n. l.). Z doby obou těchto dynastií se dochovaly popisy nástěnných maleb paláců, řada maleb v hrobkách, rytiny v kameni, reliéfní duté cihly, kodi-fikováno bylo písmo, vysoce hodnoceny byly kaligrafie a malířství.

Za dynastie Chan a v následujících stoletích se v čínské společnosti upevnila ideologie konfucianismu; jeden z jejích základních ideálů – ctnostnou ženu oddané pečující o rodinu a manžela – brilantně pojednal zejména malíř Ku Kchaj-č (4. století) (obr. 104).

Údobí dynastie Suej (581/589–618) a Tchang (618–907) znamenalo umělecký rozmach, označovaný jako „zlatý věk umění“; vynikli malíři Chan Kan (činný 742–756) – například *Koně a jezdec* nebo Čou Fang (činný 780–810) – například *Jang Kuej-fej vystupuje z lázně* (akvarel na hedvábí), zachycující slavnou milenku tchangského císaře Süan-cunga. Z malířských děl se však dochovalo jen velmi málo, třebaže je mnoho malířů známých z literárních pramenů. Určujícím uměleckým druhem bylo zřejmě nástěnné malířství, velkým rozmachem procházelo i tušové malířství, jež ovlivnil například básník, malíř a kaligraf Wang Wej (699–759). Těžištěm bylo krajinářství s hlavními motivy hor a vody. V pozdním údobí čínské malířství dospělo k specializaci umělců na jednotlivé motivy (koní, hor apod.) a k vyhranění dvou škol – severní, mající akademické a klasické rysy, a jižní, volnější ve výtvarném názoru a rozvíjející především monochromní tušovou malbu štětcem.

Kolem roku 1000, za vlády dynastie Sung (960 až 1279), byla na severu založena císařská malířská akade-

105 Neznámý mistr, *Krajina ve stylu malíře Fan Kchuana* (činný v letech cca 990–1030), počátek 12. století, závěsný svitek, tuš na hedvábí, lehce kolorováno, 165,8x103,8 cm, uloženo: Metropolitan Museum of Art, New York.

106 Čao Meng-fu, *Pacholci a koně*, 1296, detail první části svitku, tuš a barvy na papíře, 30,3x177,1 cm, uloženo: Metropolitan Museum of Art, New York.

mie. Její zásluhou se rozvíjelo krajinářství, ale i malba motivů koní, ptáků, rostlin, lidských postav. Významné postavení si zachovala kaligrafie. Po zániku akademie na neklidném severu byla císařská akademie opět otevřena na jihu země. Jižní akademie rozvíjela spíše lyricky a romanticky pojaté krajinářství. V druhé polovině vlády získala vliv buddhistická sekta čchan, která zásady prostého života v meditaci obsahově a ikonograficky přenesla do čchan-buddhistického malířství. V sungském období vynikli kromě jiných malířů a kaligrafů Fan Kchuan (asi 950–asi 1030), jeden z nejvýznamnějších novátorů čínské krajinomalby (obr. 105).

Za nadvlády mongolské dynastie Jüan (1271–1368) význam malířství poněkud poklesl, vynikající osobnosti se uchýlovaly do ústraní a k pasivnímu odporu, například Chuang Kung-wang, malíř pocitů a sply-

107 Jen Keng, *Krotitel ďáblů Čung Kchuej vdává svoji sestřičku*, kolem roku 1300, část horizontálního svitku, tuš na hedvábí, 24,4x253,4 cm, uloženo: Metropolitan Museum of Art, New York.

nutí s přírodou (*V horách Fu-čchan*) a jeho přítel Cchao Č'-po (*Pavilon se starými borovicemi*). Dále prosluli: Čao Meng-fu (1254–1322), jehož obrazy květin, krajin, koní, ovcí a dalších zvířat (například *Pacholci a koně*) představují sepětí tradičního pojetí a nového realismu brilantní kresby (byl často napodobován, protože v rodinách vzdělanců patřilo k dobrému tónu vlastnit jeho díla) (obr. 106), Jen Keng (činný kolem roku 1300) – například *Krotitel ďáblů Čung Kchuej vdává svoji sestřičku* (obr. 107) nebo Tchang Ti (1287–1355) (obr. 108).

S nástupem dynastie Ming (1368–1644) proběhl pokus o návrat k tradicím. Jednou z malířských škol byla škola Wu; její zakladatel, malíř krajinář, básník a teoretik Šen Čou (1427–1509), vynikal výtvarnou zkratkou. Kaligrafickému způsobu malby se věnoval Tung Čchi-čchang, který vypracoval i teoretický pojem malíře literáta a literátského malířství. Byly zpracovány též malířské příručky a vzorníky. Významné místo zaujala skupina Individualistů, jejichž díla se

108 Tchang Ti, *Pavilon prince Tchenga*, 1352, horizontální svitek (detail), tuš na papíře, 27,3x84,4 cm, uloženo: Metropolitan Museum of Art, New York.

109 Neznámý mistr, „Ubíjení letního času III“, pravděpodobně počátek dynastie Čching (po roce 1644), dřevorez tištěný červeně, list z erotického alba *Tiang-nan siao sia* (Ubíjení letního času na Jih od Řeky), 13,5x13,5 cm, uloženo: Anonymní sbírka, Šanghaj, Čína.

110 Ťin Mej-šeng, *Výsledky práce*, 50. léta 20. století, novoroční tisk, Šanghaj, Čínská lidová republika, uloženo: Knihovna Ústavu Dálého východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

vyznačují klidnou zdrženlivostí a monumentalitou, navazovala na tradici čínského literárního malířství, zdůrazňovala snahu po splynutí s přírodou. Vynikli například Tchang Jin (1470–1524) – *Hedvábný vějíř v podzimním větru*; *Krásky z paláce*; *Noční slavnost u Chan Si-cchaje*; *Tung-fang šuo s broskví* nebo Čchen Chung-šou – *Potěšení z chryzantém* (báseň *Tchao Jüan-ming*). Velkým rozmachem prošly ilustrační dřevorez, konfuciánské příručky, mravouky i *erotické manuály* (obr. 109).

Od poloviny 17. století vládla celé zemi dynastie Čching (1644–1911), jejíž první panovníci byli sami vynikající malíři a zasloužili se o rozvoj umění. Dvorské umění se vyznačovalo jistou okázalostí, ale i v tomto období se tvorba soustřeďovala do vzdálenějších provincií, kde malíři v buddhistických společenstvích nalézali svobodné tvůrčí ovzduší.

Koncem devatenáctého století a ve století dvacátém se čínské výtvarné umění a zejména malířství pronikavě proměňovalo. Představitelé mladé Čínské republiky viděli totiž v estetice a umění významný nástroj výstavby nové společnosti a při reformě školství tento postoj uplatnili. Výtvarná výchova na učitelských ústavech a výuka na nově zakládaných výtvarných akademiích začala vycházet ze západního umění, zdůrazňovala kresbu a olejomalbu. Tato zprvu spíše jen proklamativní opatření posléze naplňovali a upevňovali zvláště malíři-pedagogové navracující se ze stipendijních pobytů v Evropě. „Nové malířství“ (*sin kuo-chua*) se postupně stalo uznávaným proudem a v třicátých letech dokonce proudem oficiálně proťezovaným. Po stránce formální je ovlivnilo zejména evropské umění, zprostředkované často přes Japonsko, po stránce obsahové zrcadlilo nástup moderních společenských změn provázených i pádem tradičních tabu. V důsledku to znamenalo zásadní odklon od stagnující tušové malby, jež setrvala na kopírování mistrovských děl minulosti a malířských vzorníků, a naopak přechod ke studiu živých předloh a anatomie a k realistickému, případně avantgardnímu zobrazení – což byly jevy dosud v čínské malířské tradici neznámé nebo odmítané. K nejvýznamnějším tvůrcům nového malířství patří Liou Chaj-su (1896–1990) (například *Tanec v přírodě*, 1924, inspirovaný patrně Cézannovými *Koupajícími se ženami* a Matissovými *Radostmi života*), Lin Feng-mien (1900–1991), jenž uvedl do čínského malířství ženský akt v evropském pojetí nebo Sü Pej-chung (1895–1953), autor robustních mužských aktů či rozměrných pláten z třicátých a ze čtyřicátých let, v době ohrožení vlasti, zachycující

cích západním realistickým způsobem slavné příběhy z čínského starověku.

Druhou polovinu 20. století poznamenala čínské malířství ovšem i tvorba v duchu takzvaného socialistického realismu (obr. 110).

Tradiční čínská tušová malba a východní kaligrafie naopak ovlivnila některé proudy abstraktního malířství 20. století, například dílo německého malíře Hanse Hartunga (1904–1989) a amerického malíře Marka Tobeya (1890–1976).

4.5.2. Kaligrafie

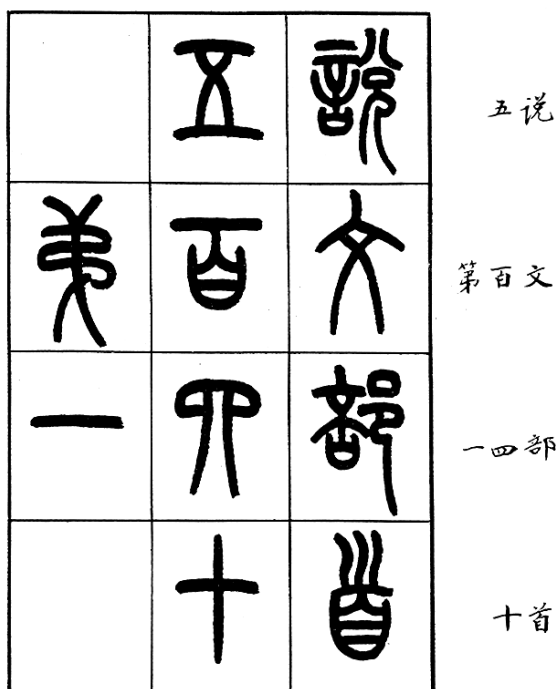
Kaligrafie (*šu-fa*) se s poezií a malířstvím řadí do trojice nejvyšších čínských umění (*san-tüe*) a lze říci, že mezi nimi zaujímá první místo. Z kaligrafického díla promlouvá v myšlenkové rovině smysl a význam nápisu, v technické rovině dovednost provedení a v estetické rovině formální dojem. Po stránce vizuální na kaligrafii nehodnotíme jen jednotlivé znaky, ale i kompozici celého textu, který se zpravidla zapisuje do svislých sloupců řazených zprava doleva.

V kaligrafii rozlišujeme pět základních stylů:

1. pečtní písmo (*čuan-wen*),
2. úřednické písmo (*li-šu*),
3. vzorové písmo (*kchaj-šu*),
4. kurzivní písmo (*sing-šu*),
5. konceptní písmo (*cchao-šu*).

Existují i další styly, například nejstarší známé písmo z věštebných kostí (*ťia-ku-wen*) nebo velké pečtní písmo, v kaligrafii se však užívají výjimečně. Shora uvedené pečtní písmo (1), přesněji takzvané malé pečtní, je typ uměle vytvořený po sjednocení Číny v roce 221 př. n. l., jímž byly sjednoceny různé varianty písma, užívané v porobených státech. Pečtní písmo je velmi starobylé a bez hlubších znalostí není čitelné. V kaligrafii ožilo díky rozkvětu paleografie a epigrafie (*ťin-š'*) v 18. století a 19. století v dílech Teng Š'-žua (1743–1805), Wu Si-caje (1799–1870) aj. Dnes se používá především na kamenných pečetích, do kterých se vyrývá. (Nutno však podotknout, že ono sjednocené písmo, které dnes nazýváme pečtní, nemělo žádnou souvislost s dobovými pečeti. Teprve od Tchangů se začalo téměř výlučně používat pro pečete a odtud se nezávisle rozvíjelo umění rytí pečeti, s kaligrafií úzce související.)

Nejznámější památkou původního pečtního písma jsou nápisy na deseti „bubnech“, respektive kamenech tvarovaných jako bubny. Tyto nápisy jsou zároveň nejstaršími známými texty rytými do kamene. Byly obje-

111 Wang Fu-an (1879–1960), Radikály slovníku *Šuo-wen tie-c'*, detail. Toto dílo se běžně užívá jako vzor při studiu pečtního písma.

veny na začátku dynastie Tchang v Pao-ťi (provincie Šen-si). Jejich výška je přibližně 90 cm, průměr 60 cm. Na každém bubnu je vyryta báseň o čtyřslabičných verších na lovecký námět, podobná Malým a Velkým ódám z *Knihy písní*. Celkem bylo vyryto asi 700 znaků, v době nálezů již značně poškozených; dnes jsou dochovány 272 znaky, i tak špatně čitelné, a nápis na jednom bubnu je zcela zarovnan. Většina badatelů se shoduje, že mohou být nanejvýš z 5. století či začátku 4. století př. n. l. V 18. století byly zhotoveny kamenné repliky, které jsou vystaveny v bráně Konfuciova chrámu v Pekingu. Avšak základním pramenem pro studium forem pečtního písma je slovník *Šuo-wen tie-c'*, který sestavil učenec Sü Šen před rokem 100 n. l. (obr. 111).

Za dynastie Chan se ujalo písmo úřednické (2), v němž každý znak nápisu zaujímal rovnoměrné pomyslné pole. Nerylo se do tvrdého materiálu, nýbrž psalo pružným a poddajným štětcem. Tahy se hranatě zalamují, oblouk pečtního písma se vytratila. Těla jednotlivých znaků jsou „podsaditá“, roztažená do šíře. Úřednické písmo působí velmi důstojně, proto se dnes používá zejména na slavnostních nápisech, nadpisech knih a podobně.

Autentické nápisy z dob, kdy úřednické písmo vznikalo, se dochovaly na dřevěných nebo bambusových

112 Wang Si-č' (asi 303–361), Předmluva k Pavilonu orchidejí (*Lan-tching sü*), z roku 353, detail frotáže.

proučcích, které se za Chanů používaly jako hlavní materiál pro zapisování textů. Další skupinu památek tvoří opisy ryté do stél z kamene, případně frotáže (otisky), které se z nich snímaly. Je nasnadě, že texty, jež stálo za to rýt do kamene, musejí mít nesmírnou hodnotu historickou; estetická hodnota zůstává na druhém místě. Jak významná, tak krásná je *Stéla obřadního náčiní* (*Li-čchi pej*), datovaná 156 n. l., umístěná v Konfuciově chrámu v Čchü-fu. Jinou ranou

113 Ou-jang Sü (557–641), Palác devíti dokonalostí (*Tiou-čcheng-kung pej*), z roku 632, detail frotáže.

památkou je fragment (125x123 cm) konfuciánského kánonu z roku 175 (*Si-pching š'-ting*). Je zajímavý mimo jiné i tím, že známe kaligrafa: učence Cchaj Junga (132–192), jehož císař pověřil – vůbec poprvé v čínských dějinách – zhotovením stél s konfuciánskými texty. Hotových 46 stél bylo vztyčeno roku 183 před císařskou univerzitou v hlavním městě Luo-jangu a již v roce 190 zničeno při bojích s povstalci známými jako Žluté šátky. Zmíněný fragment byl nalezen roku 1934 a je uchovávan v Palácovém muzeu v Tchaj-peji. Existují též staré frotáže tohoto konfuciánského kánonu, například sunské. V 17. století úřednické písmo ožilo v díle kaligrafa Čeng Fua (1622–1693), jiným významným kaligrafem tohoto stylu v novém věku byl Ťin Nung (1687–1763), jenž vytvořil variantu zvanou „lakové písmo“.

Také kurzivní písmo (4) vděčí za vznik na konci 2. století n. l. zdokonalení štětce, s kterým se dalo rychleji psát. Znaky psané tímto stylem jsou štíhlé, dynamické a elegantní a přes určitou redukci forem

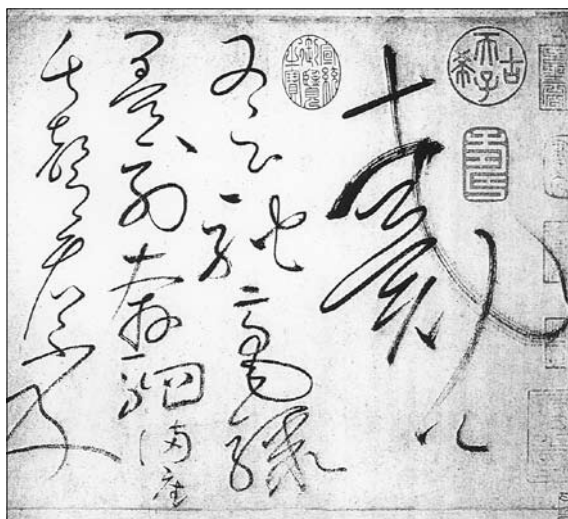
stále snadno čitelné. Pro krásu a rychlost se kurzívní písmo rychle ujalo a dnes je nejběžnějším stylem i při běžném – nikoliv kaligrafickém – psaní.

Nejoslavovanější kaligrafií v kurzívním stylu, a snad nejslavnějším kaligrafickým dílem vůbec, je *Předmluva k Pavilonu orchidejí* (*Lan-tching sü*), kterou nejen napsal, ale i složil Wang Si-č' (asi 303–361) (obr. 112). Je to podélný svitek s 324 znaky ve 28 sloupcích. Každý znak je originální a nový: řečeno slovy teoretika Sie Chea, „vnitřně rezonuje“. Wang Si-č' a jeho syn Wang Sien-č' (344–386) otevírají epochu umělecké kaligrafie, rozlišenou mnoha směry s rozpracovanými estetickými principy. Jejich hlavní přínos je však na poli konceptního písma, o němž bude pojednáno níže. Úchvatná díla v kurzívním stylu vytvořili tzv. čtyři mistři dynastie Sung: Cchaj Siang (1012–1067), Su Š', zvaný Su Tung-pcho (1036–1101), Chuang Tching-ťien, zvaný Chuang Šan-ku (1045–1105) a Mi Fu (1051–1107).

Teprve za dynastie Ťin ve 3. a 4. století se rozšířilo pečlivé vzorové písmo (3), též nazývané standardní či regulérní. Je pouhou modifikací písma úřednického, bez větších zásahů do struktury znaku. Pozbylo však statické rovnováhy úřednického písma a přineslo dynamické prvky, dané nestejnou tloušťkou tahu. Znakové pole je užší a vyšší, znaky jsou pravidelné, rovnoměrně uspořádané a působí zklidňujícím dojmem. Vzorové písmo se také lehce čte, což ale neznamená, že je snadné jím psát. Při studiu kaligrafie se začíná právě tímto stylem, ať již jde o čínské děti nebo cizince, kteří se teprve učí psát, anebo o začínající studenty kaligrafie, kteří se později většinou specializují na komplikovanější styly. Jako kaligrafický styl se *kchaj-šu* ujalo hlavně v buddhistických spisech, jmenovitě verze zvaná drobné vzorové písmo (*siao-kchaj*), kterou se také psaly eseje při úřednických zkouškách. Dnes stejně jako dříve se vzorové písmo používá v tištěných materiálech.

Největší mistři vzorového písma, Ou-jang Sün (557–641), Jü Š'-nan (558–638) a Čchu Suej-liang (596–658), působili na tchangském dvoře a podíleli na zbudování císařské sbírky kaligrafie (obr. 113). V 10. století za dynastie Sung bylo vyzdvíženo majestátní, ale zároveň prosté písmo pozdějšího dvorského kaligrafa Jen Čen-čchinga (709–785), konfuciánce vyhlášeného spravedlivostí a čestností.

Až abstraktním dojmem působí konceptní písmo (5), chybně označované jako „trávnové“. Tento původně rychlopisný styl pro praktické účely pozvedla na úro-

114 Chuaj-su (činný asi 730–770), *Vlastní životopis* (*C'-sü tchie*), z roku 777, detail rukopisu (sungské kopie), výška 28,3 cm, uloženo: Palácové muzeum, Tchaj-pej, Tchaj-wan.

veň kaligrafického umění elita z řad vzdělané aristokracie za dynastie Ťin; vyvíjelo se souběžně s vzorovým a kurzívním písmem. Konceptní písmo působí lehce a podmanivě, mistrovská ruka jím dokáže vyjádřit silné emoce. Vzniká v takové rychlosti, že jednotlivé znaky bývají pospojované: štětec se ani nezvedne od papíru. Přesto se konceptní písmo řídí přísnými zásadami, nic není tedy klamnějšího nežli jeho zdánlivá spontánnost. Ten, kdo nestudoval zásady zkracování konceptních znaků, zápis v tomto písmu nepřečte. Jeho radikální formou je takzvané bláznivé konceptní písmo (*kchuang-cchao*), v němž vynikl mnich Chuaj-su (činný asi 730–770) (obr. 114).

Čínská kaligrafie je vysoce náročný umělecký směr jak pro tvůrce, tak pro čtenáře nebo diváka. Třebaže je v Číně považována za nejvyšší umění, na západě se poměrně málo sbírá a zkoumá pro obtížné spojené se znalectvím. Výjimku tvoří okruh žáků profesora Wen Fonga z univerzity v Princetonu. Také Národní galerie v Praze má solidní sbírku čínské kaligrafie.

4.5.3. Hudba

Čínská hudba má bohatou prehistorii a historii. Při jejím zkoumání je třeba brát v úvahu velkou různorodost hudebních nástrojů i projevů, která je zapříčiněna obrovskou rozlohou území, na němž se čínská civilizace rozvíjela, a vlivy okrajových i vzdálenějších oblastí.

O nejstarších údobích hudební kultury jsme informováni díky četným archeologickým nálezům. Ty

115 Bronzový hudební nástroj *kche-po* z období dynastie Západních Čou v 8. století př. n. l. nalezený u Čchi-šanu v provincii Šen-si; výška 63,5 centimetru. Artefakt, zdobený složitým prolamovaným dekorem, je dokladem vysoké úrovně čínského kovolictví i hudební kultury.

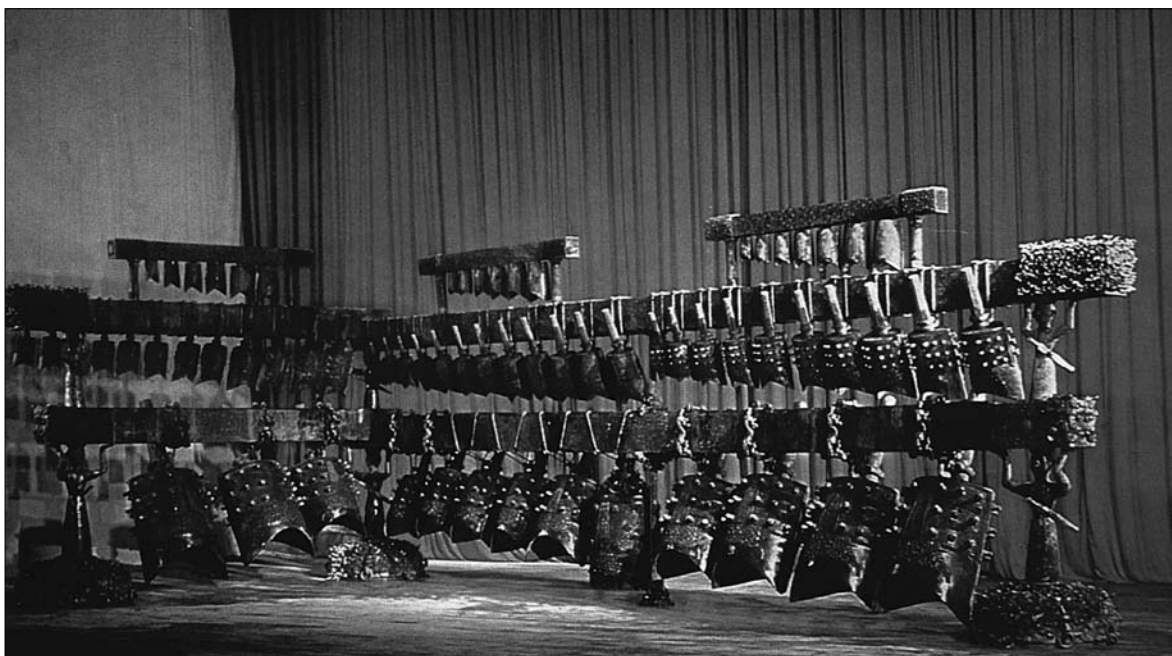
svědčí o tom, že se už na sklonku paleolitu, před více než deseti tisíci lety, užívaly kostěné flétny. V neolitických dobách, kdy vznikla keramická technologie, přibýly hliněné okaríny. Tyto nástroje sloužily patrně k obřadům s cílem získání přízně nadpřirozených sil, například k přivolávání deště pro zdárný chod zemědělského cyklu.

Z doby dynastií Šang (16.–11. století př. n. l.) a Čou (1027–256 př. n. l.) pocházejí sady litofonů (kamenných zvonkoher) nebo bronzových perkusních hudebních nástrojů – zvonů typu *čung* a *kche-po* (obr. 115). Tyto zvony zpravidla vydávaly dva různé tóny, které se vzájemně lišily o velkou nebo malou tercii, jeden tón vznikal při úderu zpříma a druhý při úderu na boční hranu.

Z následujícího období Válčících států (480–222 nebo 475–221 př. n. l.) pochází mimořádný archeologický nález hudebních nástrojů, jehož vyhodnocení přineslo pozoruhodné poznatky o čínské hudební kultuře. K objevu došlo v roce 1978 u Suej-sieny, kde archeologové odkryli hrobku z 5. století př. n. l. Byl v ní pohřben vysoce postavený hodnostář I z Cengu, což bylo jedno z malých knížectví v období Válčících

států, které se nacházelo ve východní části dnešní provincie Chu-pej ve střední Číně. Velmož I byl zřejmě velmi bohatý a velmi hudbymilovný člověk. Hrobka byla vybavena velkým množstvím drahocenných milodarů a její střední prostora byla využita pro umístění instrumentů celého orchestru se sto dvaceti čtyřmi hudebními nástroji osmi různých druhů. Mezi nimi největší pozornost upoutával soubor pětadesáti bronzových zvonů, které byly rozloženy podél dvou stěn pohřební komory; při hraní by byly zavěšeny na rámech dlouhých přes 270 centimetrů a vytvářely *pjen-čung* („zvonkohru“) (obr. 116). Dále tam byly bubny, flétny, několik typů citer, nefritové zvonky a nechyběl ani *šeng* („ústní varhánky“). Bronzové zvony, přestože ležely tak dlouho v zemi, byly dokonale zachované a při úderu vydávaly čisté tóny. Na vnějších stěnách zvonů bylo určeno 2 800 znaků nápisů, které vrhají nové světlo na hudební teorii a kulturu v období Válčících států i na předchozí dobu Jar a Podzimů (722–481).

Práce na replikaci bronzové zvonkohry i jiných nástrojů nalezených v hrobce započaly v roce 1979. Byl to mimořádně obtížný úkol, zvláště pak odlití zvonkohry: největší kus má totiž hmotnost 203,6 kilogramu a tvarování každého ze zvonů je velice složité. Řešení celého projektu se vedle archeologů z chupejského muzea zúčastnili badatelé ze tří výzkumných ústavů a ze dvou univerzit. Tvarové charakteristiky zvonů určili pomocí laserové holografie, složení kovu analyzovali chemickými a spektrálními testy i elektronovým rádkovacím mikroskopem, zkoumali také způsoby vytváření tónů, výšku tónů, audiofrekvenci i slévačskou technologii. Zjistili, že starověcí slévači našli optimální poměry mezi mědí, olovem a cínem, takže slitina umožňovala vytváření dokonalých tónů. Pokud by se použilo nadměrného množství cínu nebo olova, byl by tón plochý a pokud by se těchto kovů použilo málo, byl by zvon křehký a při úderu by mohl puknout. Starověcí mistři také vypočítali poměr mezi výškou tónů zvonů a jejich velikostí a tloušťkou jejich stěn. Na vnitřní stěně každého ze zvonů se nachází několik plastických žeber a různé geometrické tvary, které vytvářely potřebnou výšku tónů. Při úderu na různá místa zvonu tak bylo možno vytvořit dva vzájemně odlišné tóny. Na vnější stěně každého zvonu byl uveden název výšky tónu, který bylo možno docílit tím, že se na vyznačené místo udeřilo. Ke hře na bronzovou zvonkohru, která se provádí údery kladiv, je třeba pěti až sedmi hudebníků.

Po těchto složitých a dlouhodobých expertizách byly odlity repliky, i když jen v počtu osmadvaceti kusů z celkového počtu pětadesáti zvonů. I tak hmotnost této neúplné repliky spolu s rámem dosahuje úctyhodných pěti tun. Těchto osmadvacet zvonů je schopno vydat šestapadesát tónů, z nichž většina má odchylku nanejvýš pouze pět procent od originálu, což je odlišnost, která běžnému posluchači unikne. To konstatovala počátkem roku 1983 odborná komise složená z osmdesáti archeologů, hudebníků, hudebních skladatelů, paleomuzikologů a slévarenských odborníků, a také to, že na zvonkohře lze vytvořit sedm tónů a pět půltónů, tedy úplnou dvanáctitónovou stupnici. Před nálezem zvonkohry nebylo známo, že se v tak dávných dobách používalo této složité stupnice. Někteří badatelé se totiž domnívali, že dvanáctitónová stupnice se do Číny dostala z antického Řecka koncem období Válčících států. (Pentatonická stupnice, která byla pak i nadále v Číně používána u většiny skladeb po celá staletí, je jednodušší a pochází z daleko staršího období. Zvonkohra zabírala rozsah pěti oktáv, tedy jen o dvě méně než klavír.) Jiní odborníci vyslovili názor, že pojem modulace byl do Číny zaveden nejdříve v období dynastie Chan (206 př. n. l. až 220 n. l.) nebo dokonce až v období dynastie Suej (581/589–618). Dvanáctitónová stupnice zvonkohry však prozrazuje, že obě tato pojetí (pentatonika i chromatika) byla v Číně zřejmě prastará a byla známa již

116 Bronzová zvonkohra tvořená pětadesáti zvonky, z nichž nejtěžší váží 203,6 kilogramu; délka rekonstruovaného rámu je 2,73 metru. Pochází z hrobu velmože I objeveného v roce 1978 u Suej-sieny v provincii Chu-pej. I žil v 5. století př. n. l. v malém státu Ceng v období Válčících států. Velmož I byl zřejmě velmi bohatý a velmi hudbymilovný člověk. Hrobka byla vybavena velkým množstvím drahocenných milodarů a její střední prostora byla využita pro umístění instrumentů celého orchestru se sto dvaceti čtyřmi hudebními nástroji osmi různých druhů.

přínejmenším v období Válčících států. Při jejich použití je možno melodie provést v jakékoli tónině a je možno je přesunout do jakéhokoli klíče.

Slavný čínský skladatel Che Lu-tching se pod dojmem tohoto staročínského nástroje a jeho hudebních možností vyjádřil, že „bude nutno přezkoumat některé aspekty historie staré čínské hudby“. A houslista Yehudi Menuhin, který byl zvonkohrou nadšen, prohlásil: „Starořecké nástroje byly ze dřeva a rákosu a do současnosti se nedochovaly. Pouze v Číně je možno uslyšet stejné tóny jako před dvěma tisíci čtyřmi sty lety.“

Chupejský pěvecký a taneční soubor, inspirovaný orchestrem a zvonkohrou hodnostáře I, vytvořil hudební a taneční program, vycházející z toho, co je známo o kultuře státu Čchu, jednoho ze sedmi velkých čínských států, v jehož sféře vlivu se nacházelo panství velmože I. Přímo pro tuto zvonkohru byla již napsána řada skladeb; jiné skladby byly pro orchestr se zvonkohrou upraveny, mezi nimi také chorál Beethovenovy Deváté symfonie, *Óda na radost*. Při hře

117 Dvorní hráčka na loutnu *pchi-pcha* při tanci, dynastie Tchang (618–907), Tun-chuang. Loutna *pchi-pcha* se stala důležitým sólovým, doprovodným i orchestrálním nástrojem, který pronikl jak do vysoké literární kultury, tak do populárních a zábavných žánrů, kde na něj často hrály kurtizány.

118 Ku Chung-čung, *Noční slavnost u Chan Si-chaje*, 2. polovina 10. století, pozdější kopie originálu, který se nezachoval, detail horizontálního svitku, tuš a barvy na hedvábí, výška 28,4 cm, uloženo: Palácové muzeum, Peking.

Tchang Jinova (1470–1524) kopie Ku Chung-čungovy malby z 10. století dokládá provozování hudby (a užití loutny *pchi-pcha*) na banketech hodnostářů v tomto období.

na zvonkohru se docílí zajímavého a vzrušujícího akustického efektu, který se ještě prohlubuje v součinnosti s jinými nástroji nebo s celým orchestrem. Vysoké tóny jsou skvělé, jasné a melodické a basové tóny hluboké a mohutně působící. Otevřely nové obzory orchestrům čínských tradičních nástrojů i orchestrům západního typu a posluchačům tak přinášejí živý kulturní zážitek (Fan Yunfang – Ding Bingchang 1983).

Vraťme se zpět do minulosti. V čínském starověku měla hudba významnou úlohu v rituálu. Již v období Čou můžeme hudbu rozdělit na rituální – *ja-jüe* („vznešená, kultivovaná hudba“), pro státní obřady v chrámech předků a *su-jüe*, která zahrnovala vše ostatní včetně lidové hudby. Orchestry rituální hudby měly přesně určené uspořádání, skládaly se z dechových, bicích a později i strunných nástrojů.

O počátcích hudební teorie mýty praví, že v dávších dobách Žlutý císař vyslal svého úředníka Ling Luna do pohoří Kchun-lun, kde rostly bambusy s kolénky stejně vzdálenými od sebe, aby z nich nechal vyrobit píšťalu odpovídající délky a odvodil základní tón čínské hudby. Ve skutečnosti si každá dynastie určovala základní tón sama – a to na základě přesných propočtů. Doba Východních Čou (770–256 př. n. l.) měla již velmi propracovanou hudební teorii. Byl rozvinut systém dvanácti standardních tónových výšek *š-er lü-lü* a systém pěti základních tónů *kung*, *šang*, *tüe*, *č'*, *jü*. Odpovídají zhruba 1., 2., 3., 5. a 6. stupni v naší durové stupnici. Není však pravda, jak svědčí i uvedený náleze ze Suej-sieny, že by čínská hudba byla výhradně pentatonická, těchto pět tónů bylo brzy rozšířeno o další dva, které vznikly snížením tónů *č'* a *jü*.

Pět tónů pentatoniky zahrnoval i kosmologický systém pěti prvků (*wu sing*). Každému prvku byla přiřazena jedna z pěti světových stran (včetně středu), barev, tělesných orgánů, stavů mysli atd. Tóny byly k prvkům přiřazeny v tomto pořadí: dřevo – *tüe*, oheň – *č'*, kov – *šang*, voda – *jü*, půda – *kung*. Mezi tóny měly podobně jako mezi prvky fungovat vztahy produkce a restrikce, což patrně mělo vliv i na pravidla, podle kterých vznikaly melodie „v souladu s vesmírným řádem“.

Filozofické školy doby Válčících států se svými názory na hudbu velice lišily. Nejvíce si hudbu považovali konfuciáni. Zdůrazňovali především její kultivační a výchovnou funkci a zatracovali její vnímání pouze jako smyslový požitek. Hudba byla považována za reakci lidského nitra na vnější svět a měla zrcadlit společenskou realitu – dokládají to zmínky o harmonické a pokojné hudbě dobře spravované říše a disharmonické a rozhárané hudbě říše rozvrácené v Konfuciových *Hovorech*. Nejvýznamnější pojednání o hudbě z této doby se nazývá *Jüe-ting* (*Kniha o hudbě*). Podle tradičního podání ji kompiloval sám Konfucius. Bohužel se však nedochovala, neboť nepřežila velké pálení knih za vlády Prvního svrchovaného císaře Čchinů v roce 213 př. n. l. Taoisté si všimli proměnlivosti hudby a funkce ticha v hudbě – jejich filozofie měla velký vliv zejména na skladby pro citeru – *čchin* (viz dále). Lao-c' například tvrdil, že nejlepší hudba neobsahuje žádný zvuk. Mohisté naopak považovali hudbu za něco zbytečného, za plýtvání lidskými a materiálními zdroji.

Pro účely sbírání lidových písní byly vytvořeny zvláštní státní instituce. Za doby Čou to byla *Ta-s'-jüe*

119 Hudební ansámbl z doby dynastie Sung (960–1279). Kopie originální sungské malby pochází z období dynastie Ming. Nástroje zleva: harfa – *kchung-chou*, příčná flétna – *ti*, loutna – *pchi-pcha*, ústní varhánky – *šeng*, citera – *čeng*, flétna – *siao*.

(„Velká instituce pro řízení hudebních záležitostí“), pod jejímž dohledem byly sbírány písně obsažené v *Š' - ťing* (*Knize písní*). V době Chan (206 př. n. l.–220 n. l.) byl zřízen úřad *Jüe-fu*, který v určitých dobách zaměstnával dokonce více než 800 hudebníků, kteří sbírali lidové písně. Důvody zřízení úřadu byly rovněž politického charakteru – sebrané písně a zejména jejich texty byly určitým barometrem nálad mezi lidem.

Příchod buddhismu do Číny znamenal rozvoj některých vokálních i vokálně instrumentálních forem spjatých s recitováním sůter.

Období Suej (581/589–618) a zejména Tchang (618–907) jsou ve znamení kosmopolitnosti a přijímání cizích hudebních vlivů. Vzestup zažívá *jen-jüe* („dvorská světská hudba“), která plní zábavnou funkci. Na císařský dvůr přichází množství hudebních ansámbľů – vokálních, instrumentálních i tanečních. Hudebníci jsou organizováni podle země původu nebo podle charakteru jejich hudby. Hudba velké části těchto souborů pochází z okrajových severozápadních oblastí Číny (dnešní autonomní oblast Sin-ťiang), nebo přímo z ciziny (ze střední Asie, Indie a Koreje). Za vlády císaře Suan-cunga (712–756), štědrého patrona umění, dosáhl počet dvorských hudebníků údajně počtu třiceti tisíc. Na dvoře také vznikly různé instituce pro vzdělávání a zkoušení hudebníků – *Ta-jüe šu* („Úřad pro velkou hudbu“), *Ťiao-fang* (doslova „Výuková dílna“, někde se uvádí též „Úřad pro zábavnou hudbu“) a *Li-jüan* („Hrušňový sad“), který byl určen pro elitu mezi dvorskými hudebníky. Hudebníky na svých hostinách a banketech zaměstnávali též vyšší hodnostáři a rozvíjející se

120 Neznámý mistr, *Hráčka na trojstrunku san-sien*, ze souboru tzv. kantonských exportních obrázků na téma *Hudebnice*, 19. století, barva na papíře, 28,5x23,5 cm, nesignováno, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vm 5485).

121 Neznámý mistr, *Hráčka na loutnu pchi-pcha*, ze souboru tzv. kantonských exportních obrázků na téma *Hudebnice*, 19. století, barva na papíře, 25,3x17,8 cm, nesignováno, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vm 2250).

třída obchodníků. V ansámblech se uplatňují nástroje jako loutna – *pchi-pcha*, ústní varhánky – *šeng*, citera – *čeng*, flétna – *ti*, harfa – *kchung-chou* a další (obr. 117).

122 Hudebníci etnické skupiny Na-si hrají starou hudbu v městě Li-tiang v provincii Jün-nan. Hráč (vlevo) užívá příčnou flétna *ti*, starobylý nástroj s prehistorickými kořeny.

Některé nástroje z této doby, například čtyřstrunné a pětistrunné loutny *pchi-pcha* a původní notace některých tchangských skladeb se dochovaly v muzeu Šósoin v japonské Naře. Do Japonska se dostaly díky intenzivnější kulturní výměně, která nastala právě v tomto období. Dalším ojedinělým místem, kde byly nalezeny notované zápisy skladeb z této doby je Tun-chuang v čínské provincii Kan-su. Skladby, jichž je celkem pětadvacet a jsou psány patrně pro určitý druh ansámblu, pocházejí z roku 933 (byly nalezeny až v roce 1905).

V dobách Sung (960–1279) a Jüan (1271–1368) přetrvávají některé dvorské hudební instituce z doby Tchang (obr. 118–119). Kromě toho však dochází také k významnému rozvoji měst a obchodu, s čímž souvisí vznik a rozvoj hudebních forem spjatých s vypravěčstvím (*šuo-čchang*), často uváděným na městských tržištích a dalšími jevištními formami (například *ču-kung-tiao*, *nan-si*, *ca-tü*). Literáti a úředníci nejrůznějších hodností, ale také obchodníci si vydržují své domácí hudebníky. Hudba spjatá s jevištními formami zažívá rozmach v době Jüan, kdy dochází k významnému rozvoji divadla, u nějž nacházejí uplatnění literáti, kteří nemohou pracovat ve státní správě vedené mongolskými okupanty.

V období dynastií Ming (1368–1644) a Čching (1644–1911) se zdokonaluje instrumentální hudba, objevují se rozmanité školy různých nástrojů, u nichž dochází k přenosu tradice od učitele k žákovi. Dynastie Čching bývá u některých autorů považována za období úpadku čínské hudby. Rozšiřuje se však použití notace (viz dále). Vznikají operní formy jako například *kchun-čchü* a později, na přelomu

18. a 19. století, *ting-tü*, „Pekingská opera“, která se po hudební stránce vyznačuje specifickým způsobem zpěvu a důrazem na bicí nástroje (například buben – *pan-ku* mající úlohu vedoucího rytmického nástroje, jakoby „dirigenta“, velký a malý gong – *ta/siao luo* a další). V 19. století hudba provází městskou subkulturu v čajovnách, veřejných domech a opiových doupatech ... (obr. 120–121).

Na počátku 20. století sílil v Číně vliv Západu. Myšlenky Májového hnutí z roku 1919 zasáhly téměř všechny druhy umění včetně hudby. Mnoho tradičních skladeb zůstává bez výraznějších změn, vzniká však množství skladeb nových – inspirovaných západními skladebními postupy i čínskou tradicí. S novými hudebními skladbami začíná být na rozdíl od skladeb tradičních spojováno jméno konkrétního autora, začínají se užívat například tříčtvrtová metra a terciové harmonie. Jedním z nejvýznamnějších průkopníků „nové hudby“ byl Liou Tchien-čua (1895–1932).

Po vzniku Čínské lidové republiky byly v hojné míře zakládány konzervatoře. Na většině z nich se dodnes vyučuje hra na tradiční nástroje, převažují však zejména adepti západní vážné hudby. Během „kulturní revoluce“ (1966–1976) dostala tradiční hudba mnoho ran, konzervatoře byly uzavřeny a množství mladých lidí bylo vysídlováno na venkov. Krátce poté do Číny začala úspěšně pronikat i západní populární hudba. Zejména v 80. až 90. letech 20. století zažila velký růst popularity rocková hudba a hudba undergroundu (za zakladatele čínského rocku je považován pekingský zpěvák korejského původu Cchuej Ťien). V současné Číně nechybí ani takové hudební styly jako punk a metal. Tradiční hudba se hraje dále, ale ustupuje pod vlivem komercialismu poněkud do pozadí (obr. 122).

Nyní stručně o tom, jak se hudba v Číně zapisovala (obr. 123). Na notový zápis byla vždy volnější vazba než v evropské hudbě, zejména proto, že čínské notace zaznamenávaly v dosti omezené míře rytmus. Notace *wen-c' pchu* se používala zejména pro citeru *čchin* a byla spíše podrobným slovním návodem ke hře – „stisknout prostředník na struně *x*, pak prsteník na struně *y*“. Notace *čien-c' pchu*, rovněž pro *čchin*, se trochu podobala našim tabulaturám – skládala znaky ze symbolu pro prst, z čísla struny a z čísla polohy na struně. Velmi rozšířená byla až do poloviny 20. století notace *kung-čche pchu*, která se pravděpodobně vyvinula z tabulatury pro dechové nástroje. Používala devět znaků pro výšku tónu, mělo-li se

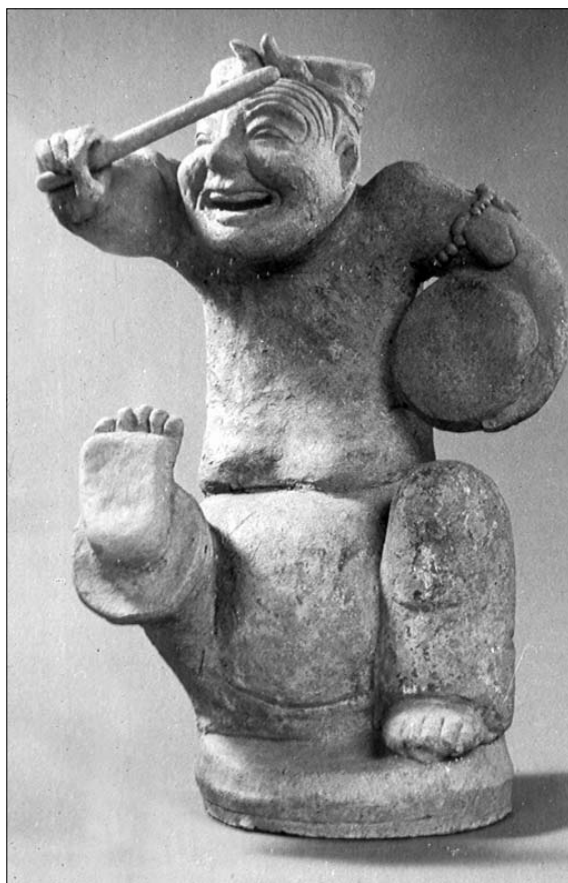
Cipher notation	Western solmizations (movable)	Gongche characters
5	sol	合 (he)
6	la	四 (si)
7	ti	乙 (yi)
1	do	上 (shang)
2	re	尺 (che)
3	mi	工 (gong)
4	fa	凡 (fan)
5	sol	六 (liu)
6	la	五 (wu)
7	ti	亿 (yi)
1̇	do	上 (shang)
2̇	re	尺 (che)
3̇	mi	工 (gong)

123 Srovnání čínské číselné notace *tien-pchu*, solmizačních slabik a čínské notace *kung-čche*.

hrát o oktávu výš, přidal se ke znaku radikál „člověk“, pokud o oktávu níž, pak se přidal tah *pchie*. Tato notace se hojně používala pro množství nástrojů, například pro loutnu *pchi-pcha*. Za zmínku stojí také takzvaná onomatopoická notace pro perkuse – jako bychom napsali „bumtarata“ a představili si pod tím sled různých úderů na bubny – Číňané napsali po sobě ve znacích slabiky *čchi*, *tchaj*, *i*, *tchaj* ve znacích a zapsali tak, které perkusní nástroje postupně zaznívají dobu po době. Dnes se hojně používá číselná notace *tien-pchu*, ve které číslice 1, 2, 3, ... odpovídají našim solmizačním slabikám *do*, *re*, *mi*, ..., a která se do Číny dostala ve 20. letech 20. století přes Japonsko (původně pocházela z Francie). Kromě toho se také používá standardní notová osnova běžná u nás.

4.5.4. Vypravěčství

Čínské vypravěčství (*čchü-i*, *šuo-čchang* nebo *šuo-šu*) je vytříbený druh ústní slovesnosti: profesionální jevištní umění mnoha regionálních variant a s tisíciletou historií, které – nejen v Číně, ale i dalších oblastech východní Asie – přežilo do dnešních dob, zatímco evropské obdoby v podstatě vymizely. Na rozdíl od homérských eposů a severských ság se čínské vypravěčství zformovalo na pozadí již zralého a bohatého písemnictví, za urbanizačního rozkvětu v době sungské (960–1279). Z dob mnohem starších, počínaje Chany, existují indicie o žánrech, které měly k vypravěčství velmi blízko, například soukromé i veřejné vyprávění krátkých příběhů či anekdot, ale jak přesně došlo k profesionalizaci takových zábav, je stále před-

124 *Vypravěč s bubnem*, období Východních Chan (25–220 n. l.), hrnčina se zbytky polychromie, výška 48 cm, naleziště: hrobka č. 23 v Ma-fia-šanu, San-che-siang, okres Sin-tu, provincie S'-čchuan, uloženo: Památkový ústav okresu Sin-tu, S'-čchuan.

mětem dohadů (obr. 124). Rozhodně k jeho rozvoji zásadně přispěly lidové výklady sůter a podobenství, jež ústně šířili buddhističtí mnichové ve středověku. Dokladem jsou četné příběhy na náměty náboženské, ale i světské (tzv. *pjen-wen*), které se zachovaly mezi tunchuangskými texty. Jsou psány hovorovým jazykem, srozumitelným na poslech, a užívají smíšený styl, střídající verše a prózu.

Rovněž pro ústní slovesnost, jak ji známe dnes, platí, že je „vyprávěná i zpívaná“, což je doslovný význam čínského termínu *šuo-čchang*. Záleží však na regionální vypravěčské variantě (útvary), zda převládají verše nebo prozaické vyprávění. Těchto útvarů se po celé Číně, včetně vypravěčství nechanských národností, předvádí na tři sta. Některé útvary jsou založeny na mluveném, či spíše deklamovaném slově (například jangčouské *pching-chua*); v jiných (například sučouské *tchan-cch'*) převládají verše, zpívané s hudebním doprovodem (loutny *pchi-pcha*, trojstrunky *san-sien* aj.), ver-

125 Masky bojových rolí *jing*. Grafická úprava pro pohlednici.

šované pasáže tedy představují samostatné písňové formy s rozličnými melodiemi. V dalších útvarech (například šantungské *khuaj-šu*) se verše nezpívají, nýbrž se za doprovodu bicího nástroje (klapaček *pan-c'*) recitují. Verš mívá sedm slabik, jak je pravidlem v klasické poezii.

Vypravěči jsou školení profesionálové, většinou z lidových vrstev, někdy to mohli být i příslušníci vyšších vrstev – deklasovaní vzdělanci. Je doloženo, že za dynastie Jüan, v době rozkvětu měst, psali vzdělanci, sdružení v období našich cechů, na zakázku vypravěčské i divadelní skladby. Každý vypravěč je úzce specializovaný na ten který vypravěčský cyklus. Jednotlivé příběhy cyklu bývají velice dlouhé, vystačí na dvě tři hodiny. Vypravěč musí text dokonale znát z paměti, kromě toho musí umět recitovat verše, zpívat a ovládat určité prvky hereckého projevu. Samozřejmě předvádí i nejrůznější jazykolamy a hlasové imitace (ptačího zpěvu, střelby a jiných zvuků). Těmto znalostem se učí od dětství. Výuka byla a je předávána ústně, neboť jen tím způsobem získává žák současně poučení o přednesu, prokládaném stereotypními vypravěčskými obraty (*tchao-jü*), o mimice a gestech. Proto nebyl důvod texty zapisovat a písemný materiál, který se sporadicky dochoval, ať již jde o tvorbu

126 Čínská herečka role *tan* při ličení. Kantonská regionální zpěvohra *Jüe-tü*. Příprava na vystoupení v roce 1997.

či dodatečný zápis, jsou stručné příručky s hlavními body příběhu a poznámkami k provedení (*chua-pen, ti-pen, tiao-pen*). Teprve od padesátých let 20. století bylo vynaloženo nemalé úsilí texty podchytit, písemně či zvukově, a některé vyšly tiskem.

Výjimku tvoří skupina takzvaných posvátných (též drahocenných) svitků, čínsky *pao-tüan*. Tyto příběhy čerpaly náměty z lidových výkladů buddhistických nebo taoistických písemností; pokud byl jejich námět světský, měl silné moralistní vyznění. Hrdiny byli světci anebo obyčejní lidé, nejčastěji ženy, vystavení krutému zacházení nebo stížení krutým osudem, nakonec však vždy zvítězila ctnost nad zkažeností a dobro nad zlem. Posvátné svitky jsou doloženy již za Sungů, ve velké oblibě byly v druhé polovině 19. století, kdy vycházely běžně tiskem, a proto se jich z této doby mnoho zachovalo.

Obecně vzato bývají skladby ústní slovesnosti založeny na tradičním příběhu literárním či folklorním, v různé míře nově prezentovaném. Jsou převážně epického charakteru, čímž se odlišovaly od lyrických lidových písní, například dobrodružné příběhy z *Romance tří říší* (*San-kuo jen-i*), z *Příběhů od jezerního břehu* (*Šuej-chu čuan*), nebo nověji z partyzánských bojů za Protijaponské války. Méně často šlo o vlastní skladby vypravěčů, čerpající i z jejich současnosti, které se ovšem dále tradovaly a přetvářely. Co se kompozice příběhů týče, skládají se z prologu a vlastního příběhu, který postupně graduje a vrcholí na švech kapitol, kdy bylo nutné vybrat peníze a přilákat posluchačstvo na příští vystoupení. Stavba je pro pobavení posluchačů kontrapunktována napětím a lyrismem, dramatickostí a burleskním humorem. Zaměření na nižší městské vrstvy se odráží ve

vědomě lidové tematicce: hlavní postavou je městský řemeslník, maloobchodník, dokonce i vyvrženec společnosti; pokud je z vyšších vrstev, například student, je zlidovělý, líčený z pohledu nižších vrstev. Vzhledem k tomu bývají příběhy pozoruhodně realistické, proniká do nich naturalismus a vulgarismy. Vypravěč kalkuluje se spoluúčastí obecnostva, kterému naoko klade různé otázky (otázky může klást i hrdinům příběhu, o kterých vypravuje) a pro něž děj v odbočkách s humorným nadhledem komentuje.

Specifickým útvarem ústní slovesnosti jsou komické dialogy *siang-šeng*, které se ještě donedávna, počátkem devadesátých let, těšily značné oblibě. Vznikly na severu Číny, vyvinuly se z divadelních situačních dialogů a jako samostatný žánr se běžně předváděly již za dynastie Ming. Obsahově stavějí na satíře.

Ústní slovesnost zaujímá významné místo v čínské tradiční literatuře, přestože spadá do jejího neortodoxního, pomíjeného proudu, ležícího do 20. století mimo zájem literární kritiky. Na vypravěčských příbězích a technikách částečně rostla povídka, román a divadelní hry a jsou jimi zřetelně poznamenány. Uchovaly v sobě hlas vypravěče, jenž představuje postavy, komentuje a vysvětluje, moralizuje atd. Skutečnost, že se ve společnosti tradoval stejný příběh v psané i v ústní podobě, tedy současně na poli vysoké i nižší kultury, zůstává zajímavou okolností čínské duchovní tradice.

4.5.5. Divadlo

Tradiční čínské hudební divadlo (*si-čchü*) snoubí hudbu, zpěv, taneční pantomimu, akrobacii, herectví a výtvarné prvky (kostým, líčení). Toto umění se nesnaží skutečnost napodobit, nýbrž ji obrazně vystihnout, či přesněji – vystihnout podstatu jevů. Přetváří ji tedy specificky jevištními prostředky: pomocí stylizace, zkratky, vykrášlení a nadsázky. Prostor i čas zprostředkovávají herci, kteří vystupují na jevišti v podstatě bez kulis, vybaveném jen stolem, židlemi, závěsem ... Ty stejně jako další jednoduché rekvizity (skládací vějíř, prapor, veslo, bič, oháňka na mouchy atd.) samy o sobě nic neurčují a teprve prostřednictvím herce nabývají významu a funkce.

Velmi nápadná, až oslnivá je vizuální stránka čínského divadla, postavená na kostýmech a líčení. Nádherné, jasně barevné hedvábné kostýmy s doplňky (paruka, čepice, obuv) vycházejí z dvorského oděvu doby mingské. Kostým je také zásadně zapojen do hercova pohybového projevu, ale jednotlivé postavy se podle něho rozlišit nedají. Ty určuje líčená maska

127 Ženské role *tan*: mladá dáma *čching-i* (v modrém, vlevo) a služka *chua-tan* (v červeném). Kantonská regionální zpěvohra *Jü-fü*. Vystoupení v roce 1997.

každého herce. I způsob líčení je ovšem pevně dán. Nejnápadnější a nejrozmanitější masky patří typu bojovníka *ting* (obr. 125). V čínském tradičním divadle existují totiž čtyři základní typy rolí (plus škála diferenciací v rámci typu), jimž je podřízen pohyb i hlas, kostým i charakter role. Jsou to mužské role *šeng*, ženské role *tan*, zmíněné role bojovníků *ting* a komické role *čchou* (obr. 126–127). Vytříbením běžného tělesného a hlasového projevu vznikly na divadle konvence, respektive znakové vzorce pro každý typ role, které musí herec ovládnout a podle nich postupuje. Jeho herecký projev je vázán na roli, kterou vystudoval, a je jí určován (obr. 128–132).

Ve 12. století, v souvislosti se vzestupem městské kultury, se dramatické umění v Číně zformovalo, a to jednak přes dvorský nebo religiózní tanec a hudbu, jednak přes lidové vypravěčství. Tanec již za Tchangů určil hrací prostor a v chrámech se ustálila podoba jeviště: zvýšeného podia se stříškou, otevřeného do tří stran. Kořeny vypravěčství se projevují v dlouhých

128 Služka *chua-tan*. Kantonská regionální zpěvohra *Jüe-tü*. Vystoupení v roce 1997.

130 Scéna z tchajwanské regionální zpěvohry *Ke-caj-si*. Večerní vystoupení v tchajpejském chrámu v roce 1997. Lidové divadlo přijímá moderní trendy: Herci zpívají do mikrofonů a pod jevištěm je nápis s reklamním telefonem.

131 *Opičí král*. Státní soubor Kuo-kuang, Tchaj-wan. Z tiskové konference v Národním divadle v Praze v červnu roku 2001.

129 *Dům rodu Čao* – scéna z divadelní hry, barevný dřevorez, 18. až 19. století.

monolozích, ve kterých postavy samy sebe představují, i ve volbě hovorového jazyka, srozumitelného širokým vrstvám. Klasický jazyk zůstal omezen jen na

slova písní, tedy na poetické texty. Písně, respektive árie, se zpívají v jednom z devíti hudebních modů. Jejich nápěv představuje předem daný hudební rám, do něhož dramatik vložil vlastní verše.

Z dob tohoto prvního rozkvětu se dochovaly písemné záznamy o divadle a hercích a seznamy titulů her – zřejmě autorských kusů. Divadlo, včetně loutkového, se hrálo (a dosud hraje) ve velkých městech v lidovém prostředí, o svátcích v chrámech, ale i v zábavních čtvrtích (obr. 133–136). Neobvyklý – zvláště v asijském kontextu – je světský charakter čínského divadla, většinou se hrály frašky a podobné komediální výstupy.

V polovině 13. století nastupuje poměrně náhle zlatý věk městského divadla a trvá po celou dobu dynastie Jüan. Zaslouží si tedy podrobnější zmínky. Z té doby je dochováno asi 180 textů (včetně fragmentů) zpěvoher zvaných *ca-tü*, což původně a doslova znamenalo „různé hry“. Jüanská *ca-tü* se skládala z úvodní nebo

132 *Opičí král*, detail. Státní soubor Kuo-kuang, Tchaj-wan. Z tiskové konference v Národním divadle v Praze v červnu roku 2001.

vložené scény (*sie-c'*) a čtyř dějství (*če*), postavy spadaly do typových rolí muže (*muo*), ženy (*tan*), darebáka (*ťing*), vedlejší postavy (*waj*), úředníka (*ku*) nebo dítěte (*laj*). V úvodu zahájila vedlejší postava hru jednou nebo dvěma písněmi (*čchü*). Každé další dějství sestávalo z tónicky jednotného písňového cyklu, zpívaného hlavní postavou. Písně byly lyrické a střídaly se s deklamovanými dialogy, nesoucími děj. V původních libretech však nebyly dialogy uváděny; začaly se zapisovat až v 15. století.

Autory jüanských *ca-ťü* byli čínští vzdělanci, kterým, jednoduše řečeno, mongolští dobyvatelé zne-možnili podílet se na správě země, a proto se obrátili k různým jiné činnosti, včetně psaní her. Dobový katalog dramatiků uvádí sedmdesát sedm jmen. Z nich nejvýznamnější jsou Kuan Chan-čching (1220–1230 až 1300–1310), jenž údajně napsal šedesát tři hry, dochovala se necelá třetina, včetně *Křivdy spáchané na ženě*

135 Loutka Opičího krále. Tchajwanské maňáskové divadlo *pu-taj-si*. Amatéřský středoškolský soubor, Tchaj-pej, 1997.

133 Kantonské loutky – javánky s loutkáři. Mezinárodní festival loutkových divadel, Praha 1999.

134 Kantonské loutky – javánky s loutkáři. Mezinárodní festival loutkových divadel, Praha 1999.

136 Loutka z čínského stínového divadla (kresba). Představuje mladého vzdělance, který se umístil jako první v úřednických zkouškách.

Tou O (*Tou E jüan*, česky pod názvem *Letní sníh*); Ma Č'-jüan (asi 1250–1324), autor poeticky laděného *Smutku v paláci Chanů* (*Chan-kung čchiou*) o promarněné lásce chanského císaře a jiných her; Paj Pchu (1226–asi 1306), autor *Deště v platanech* (*Wu-tchung jü*), Čeng Kuang-cu (asi 1260–asi 1320), autor historické hry *Čouský vévoda regentem* (*Čou-kung še-čeng*), nebo Wang Š'-fu (asi 1260–1336), jehož her se dochovalo čtrnáct, mezi nimi i poměrně dlouhé ca-tü *Příběh ze západních komnat*, též pod názvy *Příběh západního domku* nebo *Příběh západního křídla kláštera* (*Si-siang ti*), které patří mezi nejznámější milostné příběhy čínské literatury. Ca-tü z pozdějších dob je dochováno asi 250 a v různých úpravách jsou dodnes na divadle živé. Nejčastějšími náměty ca-tü byly příběhy válečné, čerpané z historie; milostné, většinou přepracované z literárních předloh; kriminální, kde hlavní postavou

bývá spravedlivý soudce Pao; a náboženské, čerpající z buddhistických a taoistických příběhů. Mnohá ca-tü nepřímo poukazovala na dobové nešvary, lze tedy hovořit o tematice občanské.

Vedle této severní školy se na jihu Číny zformovala škola jižní, a to již od 12. století, nikoliv později, jak se usuzovalo donedávna. Takzvané „jižní hry“ (*nan-si*) se však z raného období nezachovaly, jejich příklady známe až od poloviny 14. století. Vrcholným dílem z okruhu jižních her je *Příběh o loutně* od Kao Minga (asi 1305–1359). K jižní škole, respektive tradici dále patří zpěvohry typu *čchuan-čchi* s různými regionálními variantami.

Od 16. století nebylo již divadlo soustředěno do několika velkoměst jako za Sungů a Jüanů, ale v souvislosti s hospodářským růstem se šířilo po východním pobřeží a později i do vnitrozemí. Ca-tü poněkud ustoupila novějším dramatickým formám, které dokládá přes 1500 dochovaných textů. Vzhledem k tomu, že divadlo v této fázi proniklo do vysoké kultury, vznikala i řada velmi náročných stylů, s širokým námětovým rejstříkem a forem předvádění. Patří mezi ně především zpěvohra typu *kchun-čchü*, která se udržela dodnes. Pro tuto jevištní formu byly napsány texty her, které jsou hodnoceny jako vrchol literární dramatické tvorby: *Pavilon pivoňek* od Tchang Sien-cua (1550–1617), *Palác věčného mládí* od Chung Šenga (1645–1704) a *Vějíř s broskvovými květy* od Kchung Šang-žena (1648–1718).

Pro ilustraci stručně uvedme děj *Paláce věčného mládí*, celkem v padesáti obrazech. Hlavním námětem, v čínské literatuře velmi oblíbeným, je tragická láska tchangského císaře Süan-cunga (zvaného též Ming-čuang, „Jasný císař“, rodovým jménem Li Lung-ti) a dvorní dámy Jang Kuej-fej z 8. století. Druhá dějová linie sleduje dvorské intriky, vrcholící povstáním proti císaři. Drama je psáno vynikajícím veršem, dokonale sladěným s hudební složkou. V dilematu osobní lásky a loajality vůči státu upřednostňuje Chung Šeng jednoznačně význam lásky a nechává hlavní postavy, aby se opět šťastně setkaly na onom světě. Hra byla uvedena roku 1688, v období smutku za zesnulou císařovnu-matku, kdy se divadlo nemělo hrát. Následně musel Chung Šeng opustit státní kolej v Pekingu a nezbylo mu, než vrátit se do rodného Chang-čou. Nemalou měrou k autorově suspenzi však přispěla skutečnost, že postavy hry ve skutečnosti komentovaly dobovou politickou situaci. Také Kchung Šang-ženovo opus magnum, které vyšlo v úplném českém překladu v roce 1968, má silný politický podtext.

Navzdory právě uvedenému je však na místě objektivně přiznat, že převažující většina zpěvoher doby mingské a čchingské není příliš zajímavá po stránce literární; také divadelní kritika, kterou známe teprve ze 17. století a v níž se zaskvěl dramatik Li Jü (1611–1680), se spíše zaměřovala na hudbu a veršované pasáže. Herecké role se předávaly ústně a memorovaly se, herci spíše než celé texty her používali poznámky nebo „stručné scénáře“ (*tiao-pen*) jako podklad pro vystoupení, a to po celou historii čínského divadla.

Nejznámější divadelní formou dnes je takzvaná „pekingská zpěvohra“ (*ťing-si*), která se vyvinula z anchuejských regionálních forem a pod císařskou patronací se zformovala po polovině 19. století. Pekingská zpěvohra nedodržuje tak přísný hudební rámec jako například *kchun-čchü* a dává hercům určitou možnost improvizace. Také díky tomu se stala uměním, které staví na hereckém a hudebním umění spíše než na literárním textu (obr. 137). Náměty her, převážně idealizované historické příběhy, jsou čerpány z oblíbených klasických románů (například *Příběhů jezerního břehu*, *Romance tří říší*, *Putování na západ* neboli *Opičtího krále*) i z jiných zdrojů a byly upravovány pro divadlo. V různých částech Číny se pak hraje vlastní regionální divadelní styl (*ti-fang-si*), který vychází z typizovaných hereckých i hudebních konvencí a mívá svůj okruh her. Uvést počet těchto regionálních divadel je velmi těžké, neboť není tak snadné vymezit, kde jeden druh začíná a druhý končí, co je regionálním divadlem a co pouhou jeho variantou či subkategorií. Navíc se tyto formy neustále vyvíjejí a ovlivňují.

Počátkem 20. století se v Číně pod silným vlivem evropského realistického divadla, především Henryka Ibsena a Georga Bernarda Shawa, zrodila moderní činohra (*chua-ťü*, doslova „mluvená hra“). Vzhledem k trvající oblibě tradiční čínské zpěvohry se zpočátku prosazovala spíše v mimořádných okolnostech za účelem propagace. Například po svržení císařství roku 1911 si v městech získaly určitou oblibu „hry o revoluci“, či za 2. světové války sloužily „úderné hry“ osvětě ve venkovských oblastech držených komunisty. O umělecký růst činohry se ve 30. letech 20. století v Šanghaji a dalších městech zasadili Tchien Chan (1898–1968), Ou-jang Jü-čchien (1889–1962) a Chung Šen (1894–1955), kteří hry nejen psali, ale také inscenovali. Nejvýznamnějším dramatikem té doby byl Cchao Jü (narozen 1910), jehož dodnes velmi úspěšné hry (*Bouře*, *Rozbřesk* aj.) pozvedli činohru na

137 Scéna z představení Pekingské zpěvohry *Ženy z rodu Jang* v čele vojska.

roveň ostatním literárním žánrům. Toto formativní období uzavírá Lao Še (1898–1966) monumentálně koncipovanou *Čajovnou*, napsanou po založení Čínské lidové republiky. V 50. letech komunistická vláda rozvoj činohry podporovala: byly uváděny hry Williama Shakespeara, Jeana-Baptisty Molièra, Carla Goldoniho a dalších evropských dramatiků, ale i sovětské hry. Za Kulturní revoluce byla činohra umlčena jako cizí úpadkový žánr a propagovaly se takzvané modelové zpěvohry. Po liberalizaci v 80. letech nastává prudký rozvoj nejen realistického, ale i experimentálního mluveného divadla.

4.5.6. Architektura

Čínská architektura má hluboké kořeny. Sahají až do neolitu, kdy také stavitelé poprvé užili tvary, které se staly pro čínskou architekturu typické. Přestože se tedy čínská architektura vyznačuje mnohatisíciletou prehistorií a historií, dochovalo se poměrně málo skutečně starých staveb. Nermalou vinu na tom má základní stavební materiál – dřevo, které záhy podléhá zkáze. Právě ze dřeva se stavěly nosné prvky (sloupy) a krov (trámoví), zatímco zdvo z cihel nebo jiných materiálů tvořilo pouhou výplň (příčky) mezi sloupy. Čínská budova nebyla podsklepená, nýbrž stavěla se na udusané podnoži. Jejím nejnápadnějším prvkem, co se velikosti a ozdobných prvků týče, byl krov s keramickou krytinou. Tento způsob stavby byl běžný až do druhé poloviny 20. století.

Čínská stavební tradice byla v mnoha ohledech silně konzervativní a některé její rysy se v průběhu času neměnily. Kruh představoval v dávné kosmologii nebe, hranatý půdorys naopak představoval čtvercovou zemi. Kruhový půdorys a klenba zůstaly proto vyhrazeny hrobkám a chrámům Nebes. Koncepte

138 Hrobový model architektury, období dynastie Ming (1368–1644), hrnčičina, 32x39x17 cm, naleziště: hrobka, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vu 1860).

139 Severozápadní rohová věž Zakázaného města, počátek 15. století, Peking.

prostoru vymezeného a uzavřeného zdmi je doložena archeologicky již na valených městech šangských králů z 16. století před n. l. Je rovněž zřejmá na říši ohrazené Dlouhou zdí, na městech obklopených hradbami i na soukromých sídlech uschovaných za zdí. Konfuciánský smysl pro autoritu a spořádanost se odráží v pravidelném uspořádání budov na ústřední

ose, která protíná různorodé areály z jihu na sever a dělí je do symetrických půlek. Naproti tomu taoistická nespoutanost a důraz na přirozené se projevuje v neformálním řešení čínských zahrad, které usilují o souznění s přírodou.

Z dynastie Čchin, která v roce 221 př. n. l. zahájila císařskou epochu, se datují dvě velkolepé stavby: záhrobní sídlo Prvního svrchovaného císaře Čchinů a Dlouhá zeď (obr. 271–285; 298–306). Také v následujícím miléniu dokládají stavební činnost především hrobky velmožů. Platí obecně, že je kryly rozměrné, většinou kruhové mohyly. Mohyla se navršila nad podzemními komorami, vyzdobenými jako palác. Staly se dočasným sídlem zesnulého před definitivním přechodem na onen svět a byly vybaveny replikami (keramickými figurkami *ming-čchi* a nástěnnými malbami) toho, čím se za života obklopoval. Snad si ani neuvědomujeme, jak význačný díl v historii čínské architektury náleží stavbám pod úrovní země: hrobkám.

Zásluha za stavbu Dlouhé zdi nepatří pouze Prvnímu císaři. Obranné hraniční valy se budovaly mnohem dříve. Údajně už v 7. století př. n. l. byly pospojovány tvrze kolem království Čchu hradbou se strážními věžemi. Tato hradba na jihu dnešní provincie Che-nan měřila asi 100 kilometrů. Ve 4. století př. n. l. se několik států chránilo obrannými zdmi navzájem vůči sobě i proti severním nomádům. Po sjednocení Číny dal První svrchovaný císař propojit obranné valy států Jen, Čao a Čchin zhruba na území dnešního Vnitřního Mongolska; valy dalších států dal naopak zničit. Proti nomádům stavěly obrannou hradbu téměř všechny dynastie, nejvíce Chanové, jejichž hradba měřila snad 10 000 kilometrů a táhla se z Liaoningu až do Turkestánu; džürdženští Ťinové zas postavili 5 000 kilometrů dlouhý val proti Mongolům na severovýchodě. Z těchto dávných staveb jsou však pouhé trosky, zarostlé valy ve stepi či sešlapané stezky. Dnešní Dlouhá zeď je z velké části z počátků mingské dynastie; dokončena byla k roku 1500. Některé starší úseky byly tehdy opraveny, jiné nově zbudovány. Díky přirozenému zasazení do kopcovité krajiny je Dlouhá zeď jednou z nejpůsobivějších staveb světa (viz kapitulu 8.1.).

V pramenech se též píše, že si dal První svrchovaný císař postavit honosný palác A-fang-kung, čili zahradní areál s 270 budovami. Stavbu paláce s obytnými a obřadními síněmi dokládá však mnohem starší nález ve Feng-čchu (provincie Šen-si), z konce 2. tisíciletí př. n. l.

ciletí př. n. l. Čínské paláce pro vládnoucí rody tvořily budovy rozmístěné po obvodu několika dvoran, řazených za sebou podél severojižní osy, celý areál byl obehnan zdí a vstupovalo se do něho branou z jihu.

Mnoho spekulací se rozvinulo kolem podoby Paláce velkého jasu (Ta-ming-kung), který dal v roce 634 postavit císař Tchaj-cung pro svého sesazeného otce, na obdélníkovém pozemku přiléhajícím ze severovýchodu k městskému opevnění Čchang-anu (dnešní Si-an). Reprezentační část paláce sestávala z halových staveb uprostřed rozlehlých dvoran. Za nimi byl komplex se zahradami a obytnými budovami, rozmístěnými kolem středového jezera. Z Paláce velkého jasu zůstaly jen podnože budov a početné stavební fragmenty. Podobně je řešený císařský palác (tzv. Zakázané město) v Pekingu, z počátku 15. století. Je to největší (720 000 m²) a nejlépe dochovaný komplex historické architektury v Číně (obr. 138–139). Také tento areál se dělí na dvě části: na jihu reprezentační část zvanou „vnější“ a na severu obytnou část zvanou „vnitřní“. Na středové ose reprezentační části stojí v obrovské dvoraně tři trůní sály (tj. tři budovy), také po stranách jsou palácové areály. Celé Zakázané město se totiž skládá z desítek menších paláců a samo je městem uprostřed města. V takzvané vnější části také sídlily různé politické a správní úřady. Vnitřní, obytná plocha byla hustěji zastavěna: kromě audičních sálů a obydli císařské rodiny a služebnictva zde byly zahrady, chrámy, divadla aj. Obdélníkový půdorys Zakázaného města chrání široký vodní příkop a vysoká zeď, v každém rohu stojí věž s nádherným krovem. Budovy stojí na podnožích z bílého kamene, mají červené stěny a střechy pokrývají tašky s jasně žlutou polevou – symbolickou barvou vladaře. Střešní hřebeny zdobí a zvýrazňují keramické sošky.

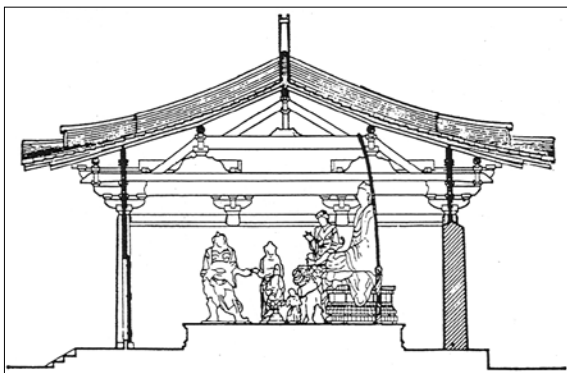
Takovéto rozmístění budov v rámci stavebního komplexu bylo blízké koncepci prvních buddhistických klášterů (sanskrtsky *vihára*) v Indii, což byly mnišské cely soustředěné po obvodu čtvercového dvora; uprostřed stála stúpa. Z indických zdrojů byly přejaty jeskynní chrámy, zmíněné uspořádání klášterů, dále stúpa – proměněná v čínskou pagodu – a ozdobné brány (sanskrtsky *čajta*) kolem ní – ty se přizpůsobily podobným čínským stavbám: strážním věžím (*lou*) a vstupním pilířům (*čchüe*). Pronikání buddhistické architektury na území čínské civilizace, která měla vlastní stavební tradici, bylo spletité a není snadné přesně určit, kdy přestala být – po výrazném počínštění ovšem – vnímána jako cizorodá. Je zřejmé,

140 Dřevěná pagoda v okrese Jing-sien v provincii Šan-si. Byla zbudována v roce 1056, je nejvyšší starověkou dřevěnou stavbou, dochovanou v Číně.

že výpůjčky z čínské světské architektury měly za následek vnější jednotnou podobu světských a sakrálních staveb v Číně. Pouze pagody, tj. věže nad svatými ostatky, zůstávají specifickou sakrální stavbou a nadto jsou výrazným příkladem proměnlivosti a různorodosti i v čínském kontextu. Rané pagody z období rozpadu Číny a z dob tchangské dynastie obvykle měly čtvercový půdorys, stavěly se z kamene a byly zdobeny bohatými reliéfy. Pozdější dřevěné a kombinované (dřevěné a cihlové) pagody jsou šesti či osmiboké a dosahují značných výšek; sinizačním prvkem je zdůraznění zdobnosti krovu (opakovaných střešních říms) (obr. 140). Také příchod tibetské buddhistické architektury od 15. století a dále je v architektuře nejzřetelnější na nových formách pagod.

V souvislosti s kláštéry je třeba zmínit nejstarší dochované, dřevěné stavby klasického typu. Jde přibližně o dvacet jednotlivých svatyní v různých, nepřiléhavých honosných kláštěrech na severu Číny. Nejstarší z nich

141 Hlavní svatyně kláštera Nan-čchan-s' (pohled z boku), 782, Nan-čchan-s', provincie Šan-si.

143 Soudobý tradiční chrám v moderní zástavbě, Tchaj-pej.

142 Soustava opěrných konzol, Svatyně bódhisattvy Kuan-jin (Kuan-jin-ke), 984, provincie Che-pej.

je hlavní svatyně kláštera Nan-čchan-s' v posvátném pohoří Wu-tchaj-šan (provincie Šan-si), postavená roku 782 (obr. 141). Ostatní jsou z 10. a hlavně 11. století, kdy na severu Číny vládla dynastie Liao. Dřevo, jak bylo již řečeno, je relativně choulostivý materiál, ale s kvalitní impregnací a v příhodné vlhkosti a tep-

lotě času odolá. Jeho vynikající kvalitou je pružnost, která činí konstrukci odolnou vůči zemětřesením vysokého stupně. Čínští stavitelé s tímto rizikem počítali a sestavovali stavby z drobných dílů, zaklesnutých tesařskými spoji nad hlavicemi sloupů. Tak jako je svatyně v Nan-čchan-s' ojedinělá svým stářím, je Svatyně bódhisattvy Kuan-jin pozoruhodná výškou 22 metry (obr. 142). Tato svatyně z roku 984 stojí v klášteře Tu-le-s' v okrese Ťi-sien (provincie Che-pej). Kryje dvacetimetrovou sochu Kuan-jin s jedenácti hlavami, vnitřek obíhají ochozy v úrovni jejího pasu a hrudi. Socha je příčinou, proč je tento typ svatyně výjimečně vysoký: čínská klasická budova se totiž držela při zemi a měla-li působit monumentálně, rozrůstala se do šíře, nikoliv do výšky. V současné době se tradiční chrámy nadále stavějí i v moderní zástavbě (obr. 143).

Zcela jiným dojmem působí *čínské zahrady*, tj. typ okrasných zahrad nevelké rozlohy, jaké si začali stavět vzdělanci od konce 16. století v oblasti Ťiang-nan. Tře- baže vycházely z literátské estetiky a jsou líčeny jako útočiště po odchodu z veřejného života do ústraní, je pravděpodobnější vidět v nich domov bohatých měšťanů a mnohdy dějiště nákladných společenských akcí. Představují kultivovaný mikrokosmos uměle vytvořených scenerií. Základním prvkem je plocha jezírka, které generuje „klid v pohybu“. S poddajností vody a s rovným horizontem její hladiny kontrastují tvrdá, do výšky se tyčící umělá skaliska dynamických tvarů, osazená besídkami, vyhlídkami, altánky a terasami, které nepředstavují izolované prvky, ale celistvou prokomponovanou soustavu. Rozličné typy těchto drobných stavbiček se ustálily již za Sungů. Jsou otevřené do všech stran, jejich prostor je však možné oddělit či rozčlenit prostým spuštěním žalu-

144 Zahrada rodu Lin, 1894, Pan-čchiao, Tchaj-wan.

146 Zahrada Ťing-sin-čaj, původní mingská zahrada, přestavěná a rozšířená v roce 1759, Pej-chaj, Peking.

145 Zahrada Sie-čhü-jüan, 50. léta 18. století, Letní palác, Peking.

147 Klasická jihočínská zahrada, 18. století, Sučou.

zií. Pod umně sestavenými pahorky jsou někdy i průchody, protože celá zahrada je protkána klikatými stezkami, mostky, ostrůvky a krytými chodbami, ale i zdmi, které četná zákoutí oddělují a spojují zároveň. Umně tvarovanými průhledy (kruhovými, oválnými, ve tvaru vějíře nebo dýně) spatřuje návštěvník nečekané a jedinečné „vypůjčené scenerie“. Vše doplňují okrasné detaily: kamenné mozaiky na pěšinkách, spleť mřížových oken, řezba balustrád, kaligrafické nápisy s poetickými názvy zákoutí, scenerií a staveb atd., nebo se známými verši. Vyvolávají řetěz asociací a představují syntézu kulturních hodnot. K požitku ze zahrad organicky přispívaly i okrasné ryby a ptactvo, které tam byly pěstovány. Zahrada však žádným případem nesměla být přeplněná a také barevnost byla střídmapá: zelené rostliny (květů bývá poměrně málo), bílé stěny a černé střechy, branky a kmeny stromů.

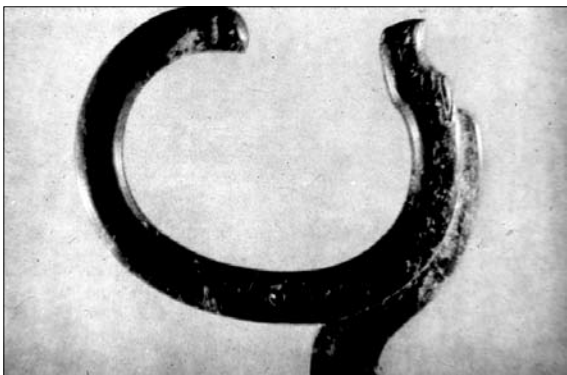
Osmnácté století se díky hospodářskému růstu stalo dobou čilého budování takovýchto soukromých zahrad. Stavěly je nejen rodinné klany, ale i školy a akademie, cechovní spolky, restaurace, nevěstince,

148 Ozdobný vstup rezidence rodu Š', 1875, Jang-liou-čching, municipalita Tiencin.

lázně a kláštery. Města jako Jang-čou, Wu-si nebo Su-čou zahradami proslula. Zahrady, které se dochovaly do dnešních dob, jsou však většinou dílem 19. století (obr. 144–148).

Paláce, chrámy a další honosné stavby vykazují po staletí určitou stálost forem, i když zdaleka nelze mluvit o neměnnosti. Největší rozmanitost v rámci regionů pak můžeme sledovat na architektuře běžných lidových obydlí, která je výrazně modifikována podle přírodních podmínek a celkem otevřeně přijímá vlivy

149 *Drak ve tvaru písmene C*, 3. tisíciletí př. n. l., pozdní neolit, nefrit, výška 2,6 cm, naleziště: Autonomní oblast Vnitřní Mongolsko.

150 *Čtyřboký pohár (fang-cun) zdobený plastickými beraními hlavami*, období dynastie Šang, bronz, výška 58,3 cm, naleziště: Jue-šan, Ning-siang, provincie Chu-nan, uloženo: Muzeum historie, Peking.

etnik jiných než chanských. Právě tyto stavby však v dnešní době rapidně mizí pod náporom moderní architektury globálního typu.

4.5.7. Sochařství

Na rozdíl od Řeků a Římanů nehleděli staří Číňané na sochařství, ale ani na architekturu jako na vysoké umění, nýbrž jako na pouhé řemeslo. Podle použitých materiálů hovořili o řezbě, ať již trojrozměrné nebo reliéfní, v nefritu, v kameni, ve dřevě, v bambusu, v kosti nebo o bronzích, keramice atd. Nicméně předměty z nefritu a z bronzu byly díky ušlechtilosti těchto materiálů posuzovány s úctou, tím spíše že se

jednalo o předměty obřadní. Jako izolovanou skupinu nahlíželi Číňané buddhistické umění, sochařství i malířství, ovšem až ve dvacátém století, kdy je začali jako umění zkoumat. (Paradoxně se v moderní době pod pojmem sochařství v úzkém slova smyslu prezentuje pouze buddhistická plastika.) Následující výklad však přistupuje k čínskému sochařství jako ke komplexnímu, jednotnému oboru a v časovém sledu upozorní na některé z jeho pozoruhodných výtvořů. Stylová odlišnost jednotlivých epoch i regionální rozličnost, zřejmě samy o sobě, by měly narušit nesprávnou, avšak obecně přijímanou představu, že stará čínská civilizace byla homogenní celek, který se nepřetržitě vyvíjel na pevně vymezeném území.

Nefrit se stal kultovním materiálem neolitických kultur při pobřeží Číny od Liao-ningu až k Fu-ťien. Nálezy pocházejí z období 3600 až 2400 př. n. l. a spadají pod kultury liangčuskou (Liang-ču) (provincie Če-ťiang a Ťiang-su), lungšanskou (Lung-šan) (provincie Šan-tung) a o něco starší chungšanskou (Chung-šan) (provincie Liao-ning a Vnitřní Mongolsko). Zejména nálezy z posledně jmenované kultury Chung-šan se vymykají stylizovaným a abstrahujícím formám spojených s čínským starověkem: jsou to naopak trojrozměrná zobrazení draků (obr. 149), ptáků a lidských postav včetně takzvaných venuší. Z hlediska sochařského umění mezi nimi zaujme maska bohyně s azuritovými očima. Nefrit (čínsky *jü*) se od těchto dob stal pro Číňany posvátným kamenem a byl spojován s těmi nejušlechtlejšími vlastnostmi, schopnostmi a tužbami, jež svou magickou mocí může pozitivně ovlivňovat.

Dojmem skulptury působí rituální bronzové nádoby. Rané bronzы byly hladké, zdobené ornamentálním pásem. Později výzdoby na povrchu přibývalo: nádoby z pozdní doby Šang nebo z období západních Čouů mohou být cele zdobené nápadným, vícevrstveným reliéfním dekorem, jehož řešení vychází z plochy. Dekor je řešen geometricky, z motivů jsou nápadné masky, později nazvané *tchao-tchie*. Zůstává předmětem dohadů, co vlastně zpodobňovaly. Pod povrchním dojmem ornamentu nejen na bronzích, ale i předmětů z laků a jiných materiálů, se skrývá svět mytických tvorů a příšer, které nemohly být vnímány jako pouhá ozdoba. Mohly to být obrazy totemických zvířat či rodové symboly, jež nelze jednoznačně určit na základě stávajících pramenů. Složitý tvar i velikost šangských bronzových nádob nás mnohdy vedou k tomu, že je vnímáme jako skulpturu i s odhlédnu-

tím od složitého reliéfního dekoru. V některých ojedinělých případech přejímá tělo nádoby částečně nebo úplně zvířecí podobu. Z hran čtyřbokého poháru (*fang-cun*), nalezeného v Jüe-šanu v provincii Chu-nan, vystupují beraní hlavy s mohutnými stočenými rohy (obr. 150). Na pomezí skulptury stojí nádoby s víkem (*cun*) tvarované jako slon, nosorožec, pták nebo blíže neurčitelné monstrum. Přestože jsou tato nepočtená díla datována do období dynastie Šang, neznamená to nutně, že vznikala na územích spadajících pod moc šangských králů.

V roce 1986 byla v Sang-sing-tuej, v odlehlé provincii S'-čchuan, odhalena kultura s bronzovou technologií z konce druhého tisíciletí př. n. l., jejíž rituální předměty jsou především zoomorfní a antropomorfní (obr. 151). Jsou to bronzové hlavy (trojrozměrné masky), dvoumetrová socha krále (šamana), ptáci a další motivy. Jejich styl a pojetí se výrazně liší od výtvorů z Centrální planiny, ale i jiných oblastí, přestože v dekoru vykazují vzájemné vlivy.

Za Východních Čouů umění obřadních bronzů upadá v závislosti na proměně rituálu. Ohnisko se přesouvá z chrámu předků k hrobce. Mezi hrobovým inventářem, ve zvýšené míře od 5. století př. n. l. dále, upoutávají dokonalým provedením ploché nefritové pendanty, které se přivěsily k pasu nebo ze kterých se sestavovaly náhrdelníky. Jejich povrch většinou zdobí reliéfy s geometrizovaným vzorem ohnutých dračích těl, či konfigurace spirálovitých i jinak stočených křivek a vlnovek, interpretovaných jako stylizace mráček či rýžového zrna.

Následující doba Čchin a Chan je v umění převratná tím, že se obrací od světa nadpřirozených, teriomorfních bytostí ke světu lidí. Trojrozměrná plastika dokázala věrně a přirozeně zachytit lidskou i zvířecí figuru v sebeobtěžnějším pohybu, jak přesvědčivě ukazují dva příklady chanských bronzů, které uchvacují lehkostí a půvabem. Bronzová lampa představuje klíčící dívku, která ve zdvižené ruce drží svítilnu. Ruka je pohyblivá tak, aby se dalo regulovat světlo. Nápis na předmětu uvádějí, že je z paláce Čchang-sin-kung, z majetku knížete z Jang-sinu, což umožňuje dataci do let 179 až 151 př. n. l. (obr. 153). Strhující *Pádící* (též *Nebeský*) *kůň* z období východních Chanů, balancující na jediné noze, dokládá mistrovský smysl umělce pro trojrozměrný prostor a pohyb v něm (obr. 270).

Koncem dynastie Čou se již do hrobek neukládalo pouze zesnulý s ozdobami a obětinami. Byly vybaveny i hliněnými replikami předmětů, které mu sloužily za

151 *Hlava muže*, 13.–10. století př. n. l., kultura Šu, bronz a zlatá fólie, výška 48,5 cm, naleziště: hrobka č. 2 v San-sing-tuej, okres Kuang-chan, provincie S'-čchuan, uloženo: Archeologický ústav provincie S'-čchuan.

života, zhotovenými za tím účelem, aby s ním byly pohřbeny. Tyto repliky se nazývají *ming-čchi*, doslova „předměty světla“, avšak v daném kontextu je „světlo“ nutné chápat jako světlo ozařující přechod z lidské existence do záhrobí (obr. 152). Z archeologických nálezů vyplývá, že hrobové figurky lidí a zvířat nahradily skutečné lidské oběti. Za Válcícih států rozlišujeme dva hlavní typy figurek: na jihu, respektive na území spadající pod kulturní vliv státu Čchu se vyráběly ze dřeva, tváře měly malované pestrými barvami, a na nich připevněny vlasy a vousy ze skutečného materiálu. Pokud neměly na těle namalovaný pestrý šat, byly oblečeny do hedvábných látek. Naproti tomu figurky ze severu byly z pálené hlíny, nikoliv individuální typy, ale skupiny definované sociálně (sluhové, vojáci, hudebníci). Často byly pouze 7 až 10 cm vysoké a tváře i oděvy měly jen jednoduše naznačeny. Stylově jsou to předchůdci hliněné armády Prvního svrchovaného císaře Čchinů, která však má záměrně

152 Hrobová figurka ming-čchi, první polovina 2. století př. n. l., polychromovaná hrnčina, výška 42,5 cm, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vp 13).

gigantické rozměry (obr. 275–285). Můžeme však oprávněně poukázat na to, že esteticky pokulhávají za hrobovými figurami z doby Chan, která byla jejich zlatou érou: repliky představovaly lidské bytosti, zvířata, budovy a jejich části a nejrůznější předměty, například kuchyňské náčiní, které umožňují náhled do běžného života té doby (obr. 154). V následujících staletích rozpadu a opětného sjednocení za dynastií Suej a Tchang se hrobky nadále vybavovaly lidskými a zvířecími figurkami, které se stylově výrazně proměňovaly podle té které epochy. Od dynastie sungské jich z hrobového inventáře ubývá, avšak zvyk vybavit zesnulého na poslední cestu užitnými předměty nevy-mizel z pohřebního rituálu dodnes, kdy se při obřadu spalují repliky zhotovené z papíru.

Rysy přirozenosti hraničící s naturalismem jsou vlastní sochám bájných chimér, jejichž svalnatá těla, zpravidla s krátkými křídly, připomínají kočkovitou šelmu. Chimér je více druhů: například tzv. *pi-sie* nemá rohy a může mít trojrozeklaný ocas, tzv. *tchien-lu* má

153 Lampa z paláce Čchang-sin-kung, 179–151 př. n. l., období dynastie Chan, bronz, výška 48 cm, naleziště: hrobka prince Liou Šenga v Man-čchengu, provincie Che-pej, uloženo: Muzeum provincie Che-pej.

dva rohy a tzv. *čchi-lin* mívá jeden roh, někdy ale i dva, a šupinaté tělo. Tato fantaskní zvířata jsou vyobrazena již na reliéfech v hrobkách z konce Válčících států, avšak z dob Východních Chanů se dochovaly četné příklady trojrozměrných plastik, drobných i velikých, dosahujících výšky cca 1,5 metru. Nádherné sochy chimér úctyhodných rozměrů, vysokých až dva metry, se rozmisťovaly do dvojstupu před hrobky císařů Jižních dynastií, tedy v 5. a 6. století, v okolí dnešního Nankingu. Jednoznačný důraz na trojrozměrný objem a až zaslepené okouzlení proporcerami propůjčilo jejich masivním tělům esovitě křivky, které se táhnou podél prohnuté páteře až k zdvižené zadní části těla, přes vypnutý hrudník podél krku nataženého vzad, po nakročené noze i mohutném chvostu a v neposlední řadě tento tvar podtrhuje i vyplazený jazyk.

Avšak pozdější sochařství od výrazného zaujetí pro hmotu a plasticitu upustilo (obr. 155). V 5. a 6. století n. l. dochází v severní a střední Číně k nápadné proměně ve výtvarném pojetí lidského těla. Nikoliv Číňané, ale dobyvatelé původně nomádští, vyznačící

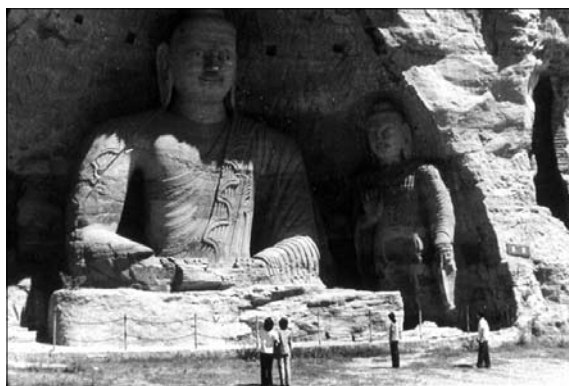

154 *Kočkovitá šelma*, období Východních Chan (25–220 n. l.), kámen, výška 105 cm, naleziště: Sien-jang, provincie Šen-si, ČLR, uloženo: Muzeum provincie Šen-si.

buddhismu, zůstali velkolepé sochařské památky, především buddhistické skalní chrámy. Také první tvůrci byli zřejmě původem ze západu, a přestože se nepochybně snažili dosáhnout jihočínské vzory, vytvořili vlastní styl, který se šířil po severu a zůstal s buddhistickým uměním spjatý i v budoucnu. Komplex skalních chrámů v Jün-kangu v provincii Šan-si patří k největším, ale i nejstarším. Začal se budovat za Severních Wejů, roku 460, z kteréžto doby se datuje i největší socha celého komplexu, kolos vysoký 17 metrů (obr. 156). Strnulost a nehybnost mu neubírají na spiritualitě, která z něho vyzařuje. Klasické výtvořiny v tzv. severowejském stylu, charakterizovaném stíhlými postavami, vlajícími draperiemi a podlouhlými tvářemi, však vznikaly v Jün-kangu až v letech 489 až 524. Další významné jeskynní chrámy, založené za Wejů, se nacházejí na hoře Maj-ťi-šan v provincii Kan-su. Zdejší hliněné sochy byly rekonstruovány za Sungů; za Tchangů tento komplex nebyl kupodivu rozvíjen. Je významný rovněž pro dějiny malířství, tak jako chrámy u Tun-chuangu. Na konci 5. století začali Wejové budovat nové skalní chrámy v provincii Čen-nan, do útesu nad Žlutou řekou, zvaném Lung-men. Také lungmenské sochy časově přesahují až do Sungů. Styl je jemnější a odráží jihočínské vlivy. V období rozpadu se pochopitelně tvořily i volně stojící plastiky, drobné i monumentální. Mezi nejzdařilejší se řadí asi čtyři sta soch buddhistické provenience z doby Severních Čchi (550–577), která byla dotud považována za přechodnou. Byly náhodně objeveny nedávno (v roce 1996) v Čching-čou v provincii Šan-tung, v místě zaniklého kláštera Lung-sing-s'. Stylově buď vykazují silnou závislost na umění indickém, anebo jsou

155 *Ochranná stvůra*, 5. století n. l., šedá keramika, výška 28 cm, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vp 32).

156 *Buddha Šákjamuni v lotosovém sedu*, 460 n. l., výška 17 m, kámen, jeskyně č. 20, Jün-kang, provincie Šan-si, ČLR.

tesány v počínštném stylu a také v dekoru uplatňují čínské motivy.

Za vrcholné období rozkvětu umění (zejména buddhistického) je v Číně považována vláda dynastie Tchang, kdy čínské umění obohacovaly cizí podněty (obr. 157–158). Také buddhistické náboženství tehdy dosáhlo rozkvětu a kláštery nepředstavitelně zbohatly. Tchangský styl se začal formovat koncem 7. století

157 *Kůň*, začátek 8. století, polychromovaná hrnčina, výška 31 cm, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vp 2673).

158 *Lókapála*, 1. polovina 8. století, hrnčina s trojbarevnou polevou, výška 81 cm, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vp 935).

159 *Bódhisattva*, 1038, dynastie Liao, detail ze souboru 29 soch, výška 3,02 m, Chrám Sia-Chua-jen-s', město Ta-tchung, provincie Šan-si, ČLR.

za vlády císařovny Wu Ce-tchien, která byla horlivou vyznavačkou buddhismu a neúnavnou patronkou buddhistického umění; právě z jejího podnětu vznikly největší svatyně v Lung-men. Sochy v tchangském stylu mají oblé tváře s pravidelně klenutým obočím, lehce působící draperie přiléhají na těla tak, aby zvýraznily široká ramena a útlé pasy. Prohnutá křivka stojícího těla a mírná rotace dává postavám živost, elegantní dojem je též jako na hliněných hrobových soškách dvorních dam. Sekularizace uměleckého projevu je tchangskému stylu vlastní; což jej nepochybně obohatilo.

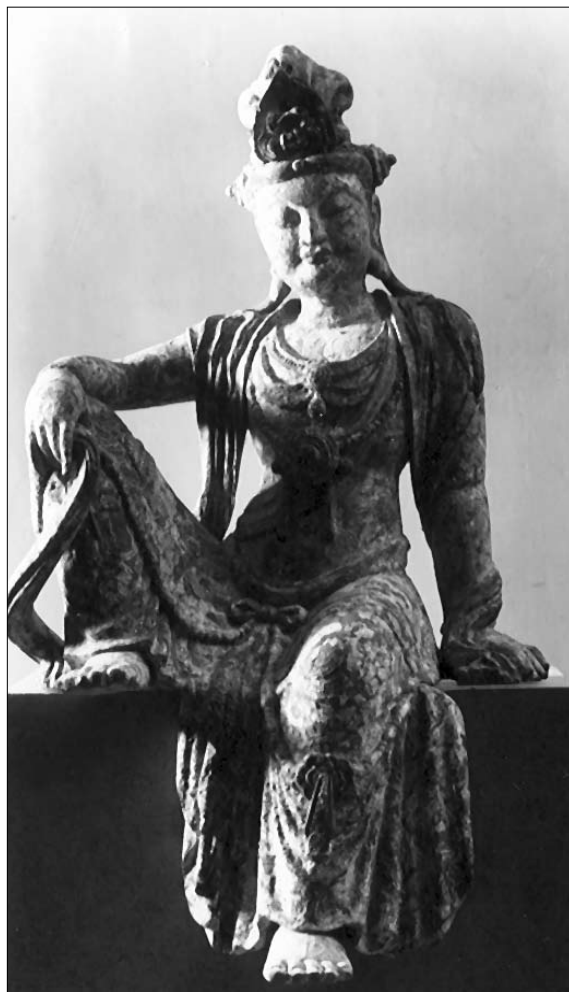
Od 10. století nastává prudký a překotný rozvoj měst, který s sebou přinesl změnu společenských struktur a kulturu nového ražení. V sochařství se pozměněné trendy projevily další sekularizací buddhistických a taoistických námětů a v realistickém pojmání témat (obr. 159–161). Je to zjevné na výzdobě skalních útesů – nejvýznamnější památky jsou chrámy v okrese Ta-cu

160 *Bůh větru*, 12. století, dynastie Sung, reliéf vytesaný do hory Pej-šan, okres Ta-cu, provincie S'-čchuan.

a největší čínská socha Buddha v Le-šanu, obě v provincii S'-čchuan – i na trojrozměrných dřevěných a štukových sochách v životní velikosti, dochovaných v několika klášterech v provincii Šan-si, nad níž vystřídaly vládu dynastie Severní Sung, Liao a Ťin. Od dynastie Jüan se k běžným materiálům, z nichž se zhotovují plastiky, přidává i kvalitní, polévaný porcelán.

Do čínského buddhistického panteonu pronikly i v sochařství nové postavy: bódhisattva Kuan-jin v ženském provedení (obr. 162), tlustý mnich Pu-taj, osmnáct podivínských luo-chanů (arhatů), Bódhidharma a další patriarchové. Od 14. století byl do Číny pod císařskou patronací uveden tibetský buddhismus a vtiskl se do buddhistického umění: začaly se vyrábět ikonograficky odlišné sošky a sochy z bronzu, na kterých se projevuje jiná estetika, vzešlá z indických, nepálských, mongolských a tibetských kořenů. V lidovém náboženství se mísila božstva různých kultů, nastával volněji inspirovaný pohyb, opouštěly se pevně dané atributy. Výsledkem jsou nekonečné kombinace stylistických výrazů a interpretace, které se projevily v mnoha neortodoxních a individuálně pojatých dílech. Není však nutné se domnívat, že kategorizace těchto děl není možná. Spíše

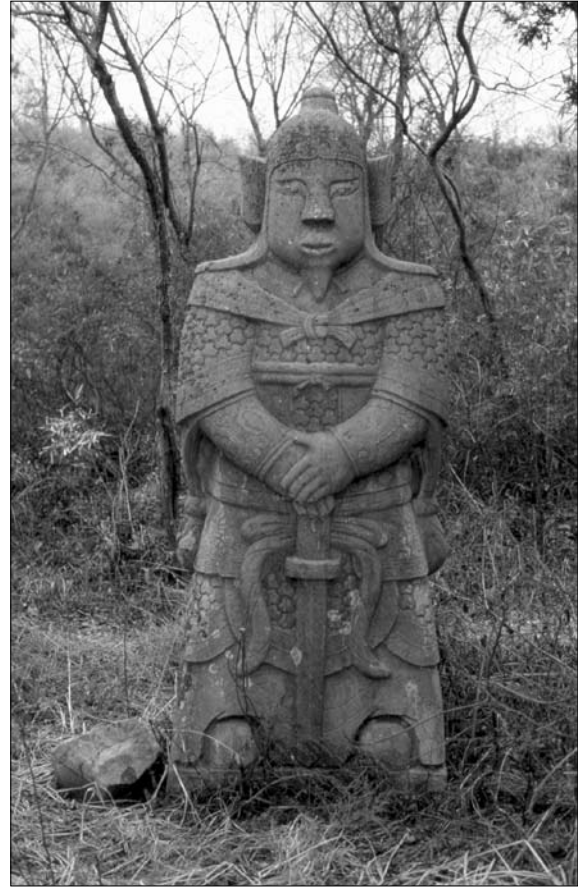
161 *Bódhisattva Kuan-jin v královské pozici*, 12.–13. století, polychromované dřevo, výška 82 cm, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vp 43).

se jí málokdo zabýval, protože čínská uměnověda se kloní k ne zcela opodstatněnému stanovisku, že období po dynastii Sung je úpadkové, a to nejen v sochařství. Tento kalkul může napravit jen další seriózní bádání.

Na závěr je třeba zmínit svéráznou tematickou skupinu čínského sochařství, jež žila bok po boku buddhistické tradice, aniž se vzájemně ovlivňovaly. Jedná se o monumentální sochy ochránců hrobek, o nichž padla zmínka již v souvislosti s chimérami: nebarvené párové sochy monster, majestátních zvířat a civilních a vojenských úředníků, jež lemovaly jako kamenná alej cestu k hrobce význačné osobnosti (obr. 163–164). Jejich plochost a strnulost je zřejmě záměrná, právě tak jako masivnost. Tato tradice vychází z prastarého a obecně platného kultu předků, proto se poměrně dobře uchované aleje strážců nalézají roztroušené po

162 *Bódhisattva Kuan-jin*, 17. století, porcelán s bílou polevou (tzv. *blanc-de Chine*), produkt z dílen Te-chua, provincie Fu-tien, výška 23 cm, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vp 2997).

163 *Vojenský úředník*, 1408, kámen, výška 170 cm, jedna z monumentálních skulptur tvořících alej kamenných strážců chránících přístup k hrobce prince z Bornea, Nanking.

celém území Číny; nejstarší se datují z roku 117 př. n. l. (hrobka generála Chuo Čchü-pinga, Mao-ling, provincie Šen-si), nejmladší z roku 1934 z pohřebiště Konfuciova rodu v Čchü-fu, provincie Šan-tung.

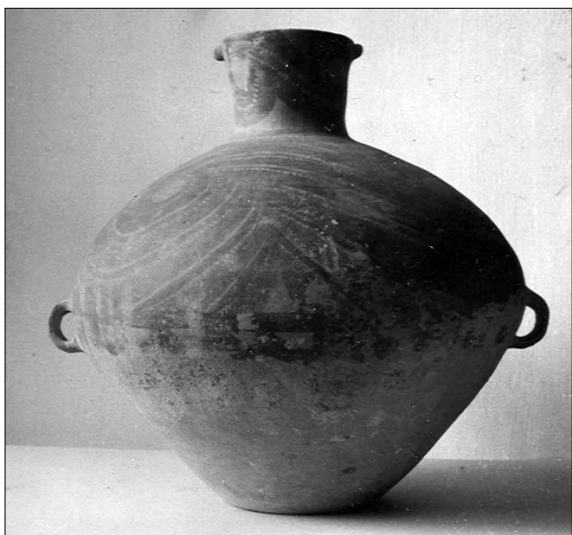
4.5.8. Keramika

Mezi poznatky a produkty, jimiž Čína obohatila svět, má výsostné postavení keramika a porcelán, s nimiž může v jistém ohledu soupeřit snad jen hedvábí. Máme-li jen velmi stručně upozornit na klíčové body vývoje keramiky, musíme se vrátit zpět až do 6. tisíciletí př. n. l. i dříve, tedy do počátků neolitu, kdy je vypalované hliněné zboží doloženo četnými archeologickými nálezy. Většinou jde o užitkovou, hrubou hrnčinu (čínsky *tchao*) šedé nebo nahnědlé barvy, pálenou při teplotě 700 až 900 °C, s porézním střepelem. Pro obřadní účely se však vyrábělo zboží s jemnějším střepelem, pozoruhodně malované. Z různých nalezišť pocházejí nádoby rozmanitých forem (zásobnice *kuan*, ploché

misky *pchan*, trojnožky *li*, lahve *chu* atd.) a dekoru, odpovídajících té které kultuře či jejím fázím z celého území dnešní Číny. Kultura *jangšaoská* (nazvaná podle eponymní lokality Jang-šao) (asi 6000/5000–3000 př. n. l.) na středním toku Žluté řeky proslula šedou nebo červenou keramikou s geometrickými i antropomorfními vzory, malovanými černým nebo červeným pigmentem (obr. 165). Pro navazující kulturu *lungšanskou* (lokality Lung-šan) v Centrální planině (asi 2600–2000 př. n. l.) je typická šedá užitková keramika, zdobená otisky provazů, a „obřadní“ hladká černá keramika (obr. 166). Na jihu provincie Šan-tung bylo objeveno velké množství keramických typů z nalezišť kultury *tawenkchouské* (lokality Ta-wen-kchou) (asi 4300–2400 př. n. l.), včetně malovaných nádob. Jsou zde i nové, kombinované tvary, například konvice s třemi laločnatými nožkami *kuej* nebo misky na vysoké nožce *tou*. V závěrečném období se na hrnčířském kruhu vytáčely tenkostěnné nádoby z černých i bílých,

164 *Velbloud*, 1. polovina 15. století, kámen, jedna z monumentálních skulptur tvořících alej kamenných strážců chránících přístup k hrobcům, pohřebiště císařů dynastie Ming nedaleko Pekingu.

165 *Zásobnice*, 3. tisíciletí př. n. l., jangšaoská kultura (Jang-šao), malovaná hrnčičina, uloženo: Národní galerie v Praze Inv. č. Vp 415).

zřejmě kaolinických hlín. Extrémně tenkostěnné černé zboží, leštěné a dokonale hladké, znala též kultura lungšanská v Šan-tungu. Později byla hrnčičina z kvalitnějšího užitím polev, například olovnatých (obr. 167).

V době bronzové, za dynastie Šang, se pro obřadní účely používala bronz. Užitková keramika, prostá

167 *Šálek na víno*, 1. století n. l., hrnčičina s olovnatou polevou, 3,3x9,3 cm, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vu 2889).

168 *Nádoba na ohřívání vína*, dynastie Východní Chan (25–220 n. l.), kamenina s reliéfním dekorem pod polevou, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vu 2554).

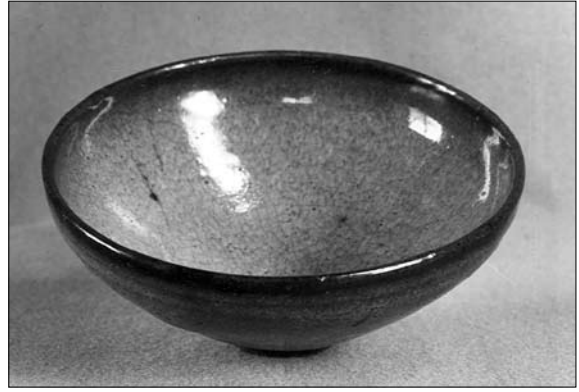

166 *Pohár na vysoké nožce – pej*, 3. tisíciletí př. n. l., lungšanská kultura (Lung-šan), černá tvrdě pálená keramika, výška 20 cm, tloušťka stěny 0,1–0,2 cm, uloženo: Muzeum provincie Šan-tung, Ťi-nan.

169 *Nočník v podobě tygra*, 2. polovina 3. století, kamenina s živcovitou polevou typu Jüe-jao, výška 19 cm, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vu 172).

171 *Miska*, období dynastie Jüan (1271–1368), glazovaná kamenina, výška 8,5 cm, průměr 18,7 cm, produkt dílen Tün-jao, uloženo: Národní galerie v Praze.

170 *Amfora s uchy západoasijského typu*, 7.–8. století, glazovaná kamenina, výška 36 cm, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vu 3786).

172 *Podhlavník*, 11. století, kamenina zdobená sgrafitem, 28x16x14 cm, produkt dílen Cch'-čou-jao, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vu 2896).

173 *Čajová miska*, období dynastie Severní Sung (960–1126), kamenina s polevou typu temmoku, výška 5,5 cm, průměr 12,6 cm, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vu 3944).

a levná, se příliš nelišila od neolitické. Obřadní nádoby se objevují jen vzácně: jde o bílou keramiku, tvarovanou podle bronzových nádob, které nejspíše za určitých okolností nahrazovala. Pro vývoj keramiky je však tato

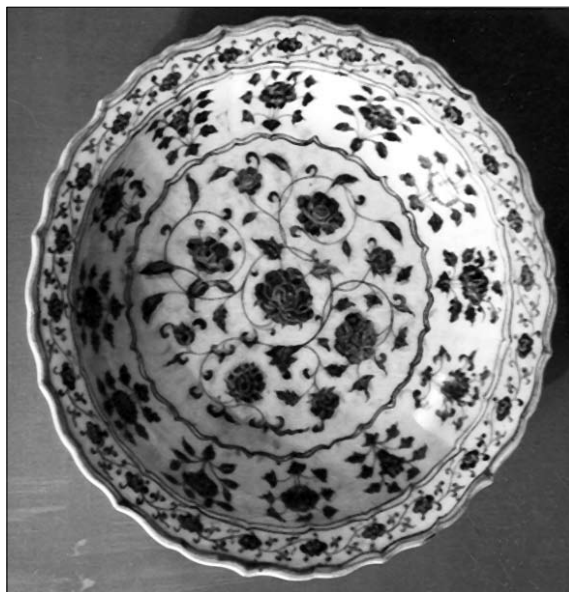

174 Umyvadélko, 13. století, protoporcelán s reliéfním dekorem pod polevou, průměr 13 cm, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vu 2700).

doba důležitá tím, že na jejím konci, údajně v průběhu 13. století př. n. l., vyvinuli v Číně nový keramický typ: *kameninu* (čínsky *cchi'*) s tvrdým, hutným střepem, který nepropouští vodu, a zvonivého tónu. Tento objev byl podmíněn důvěrnou znalostí suroviny, tedy kaolinu (podle Kao-lingu, naleziště v provincii Ťiang-si) i dokonalením stoupavých komorových pecí, zabudovaných v propojené soustavě do svahu, neboť kameninu je třeba pálit při vysoké teplotě okolo 1200 °C. Kamenina má mezi keramickými typy, užívanými v Číně, nejdelší historii (obr. 168–173). Dominovala až do doby sungské, kdy ji vystřídal protoporcelán (obr. 174) a porcelán (obr. 175–182).

Následující čouské období, nadále orientované na bronz, se uvedlo do umění keramiky výrobou pohřebních figurín (*ming-čchi*), které se vkládaly do hrobů místo obětí a lidských obětí. Kromě lidských postav (vojáků, úředníků, služebnictva, hudebníků) to byly též plastiky zvířat, modely domů a drobnějších užitných předmětů; v této souvislosti si připomeňme slavný nález terakotové armády Prvního svrchovaného císaře Čchinů. Velikost plastik a jejich složité tvarování vyžadovaly dokonalé ovládnutí technologie. Keramickou produkci v závěrečné fázi Válčících států využívá i architektura: mnohé hrobky byly obloženy cihlami s malbou nebo s tlačným reliéfem. Střechy význačných budov se pokrývaly pálenými taškami.

Další vývojový mezník představuje vynález olovnaté polevy, která se po vypálení zbarví do zelena nebo žlutohněda, někdy se stříbřitým či zlatavým leskem.

175 Mísa s květinami, počátek 15. století, porcelán, malba kobaltem pod polevou, průměr 38,5 cm, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vu 2908).

Nejstarším nálezem keramiky s olovnatou polevou jsou figurky v hrobce z dob chanského císaře Wu-tiho (140–87 př. n. l.). Nízký bod tavení olovnaté polevy (asi 700 °C) umožnil rozvoj „měkké“ glazované keramiky (hrnčiny). Tvrdá keramika, s vysokožárnými polevami, spadá do dvou velkých skupin daných základní barvou: takzvaných seladonů (*čching-cchi'*) čili kamenin s rovnoměrně lnoucí olovnatou polevou, a bílého zboží (*paj-cchi'*). Vývoj v době rozpadu (3. až 6. století) lze sledovat podle různých keramických dílen, z nichž uvádíme jen několik nejznámějších. Dílny Jüe-jao v dnešní provincii Če-ťiang vyráběly seladonové zboží, mezi nimž tvarem zaujmou například přenosné nočníky ve tvaru tygra (obr. 169). Bílou kameninu vyráběly četné dílny v severní Číně: například v Čchang-nanu, v Ťi-čou a v Sing-čou. Za Tchangů produkovala bílou keramiku dílna Sing v provincii Che-pej, seladon vyráběly dílny Jao-čou v provincii Šen-si a císařské dílny Žu v Pao-fengu v provincii Čen-nan. Snad nejpůsobivější tchangský dekor představuje takzvaná trojbarevná poleva *san-cchaj*, tj. žlutá, hnědá a zelená nebo modrá, volně a nekontrolovaně stékající po předmětu.

Za Sungů prosluly seladony elegantních tvarů z četných dílen v okrese Lung-čchüan v provincii Če-ťiang, jejichž provoz pokračoval i za dynastií Jüan a Ming (s polevou olivové barvy). Nádoby se světle modrou

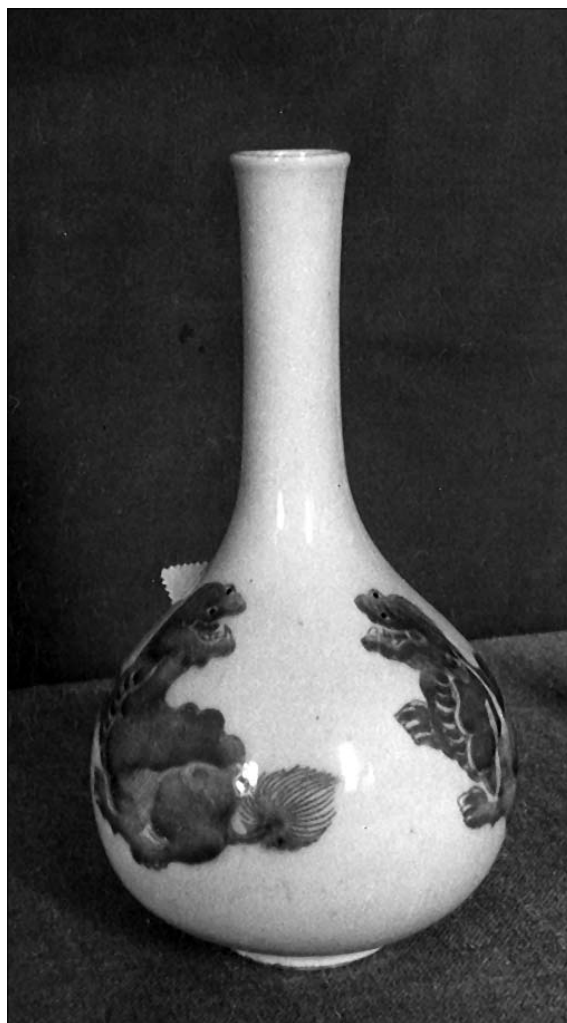

176 Miska s učenci na vycházce, konec 16. století, porcelán, malba kobaltem pod polevou, značeno Wan-fu jou-tchung, průměr 12,5 cm, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vu 2713).

177 Mísa s malbou typu kraak, cca 1590–1610, porcelán, malba kobaltem pod polevou, průměr 57 cm, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vu 2243).

polevou a fialovými skvrnami vycházely z dílen Ťün v provincii Che-nan, bílé a černohnědé zboží, zdobené rytím i malbami, pochází z dílen Cch'čou v provincii Che-pej. Dvě posledně jmenované skupiny dílen započaly výrobu za severních Sungů a jejich zboží se vyrábí i dnes. Sungské technické vymoženosti, včetně knihtisku, který urychlil a znásobil jejich šíření, vedly i keramiku k podivuhodné dokonalosti, a to nejen technické, ale i umělecké. Samotný počet keramických dílen nebývale vzrostl, třebaže dnes je zvykem zmiňovat jen pět největších: Ting-jao, Žu-jao, Kuan-jao, Ke-jao a Ťün-jao (obr. 171). Státní (doslova „úřední“) dílny

178 Vázička s dlouhým krkem, s třemi lvičky, cca 1700, porcelán, malba mědi pod polevou, výška 18 cm, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vu 1037).

kuan-jao vyráběly pro císařský palác stejnojmenné zboží se světlezelenou polevou studeného tónu, zatímco soukromé (doslova „lidové“) dílny *min-jao* spíše experimentovaly s barevnými polevami. Vyráběly se nádoby zdobené mělkým reliéfem nebo rytím, například s motivy květin, jež se teprve poté namáčely v polevě a vypálily. Další efektní metodou, jak zvýraznit polevu, byla krakeláž. Obruba talířů a misek se vykrajovala do tvaru květu. Uvedené druhy dekoru sdílejí jemnost, střídmost a nevtíravost, tedy estetické hodnoty související se čchanovou (*zenovou*) filozofií. Ta tehdy prožívala své vrcholné období a její estetika pronikla do keramických dílen nepochybně i prostřednictvím čajového obřadu, který má rovněž čchanové kořeny. Oblíbenou barvou pro čajové mističky se stala temně

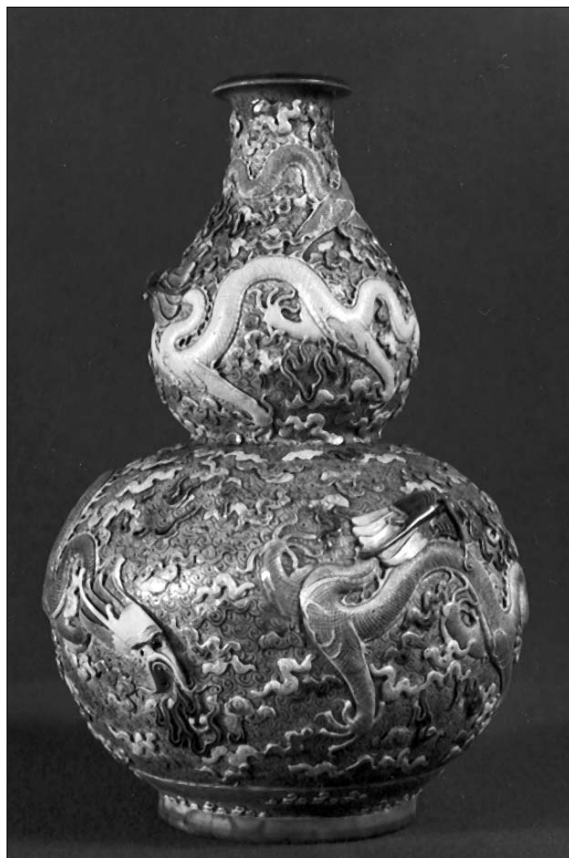
179 Talířek s císařskou konkubínou Jang Kuej-fej, období dynastie Čching, éra Kchang-si (1662–1722), porcelán, malba průsvitnými emaily přes polevu, průměr 18,5 cm, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vu 2727).

180 Pohár, přelom 17. a 18. století, porcelán s bílou polevou, výška 8,5 cm, průměr 14 cm, produkt dílen Te-chua, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vu 3644).

hnědá a černá (polevy nazývané japonským termínem *temmoku*).

Přibližně od 10. století se začal vyrábět pravý porcelán, tedy směs kaolinu, živce a křemene, pálená při průměrných teplotách až 1300 °C; první nálezy však pocházejí již z 6. století z hrodek v období dynastie Suej. Díky ložiskům kvalitního kaolinu se vyvíjel v jižních provinciích Če-ťiang a Ťiang-su a dalších, v klíčovém období od 11. do 13. století. Číňané jej názvem nerozlišují od „porcelánu primitivního“ (kameniny) a dlouho ho necenili jinak než jako žádaný artikl obchodu s cizími zeměmi. Tyto postoje vůči hodnotě porcelánu se v Číně samotné změnilly až od 14. století.

181 Váza ve tvaru tykve s draky, období dynastie Čching, éra Čchien-lung (1736–1795), porcelán, malba emaily na střepech přes reliéfní dekor, značeno Čchien-lung nien-č, výška 30 cm, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vu 2875).

Na začátku 14. století za dynastie Jüan byly státní (císařské) dílny zřízeny v městě Ťing-te-čen – vzhledem k jakosti tamějších surovinových zdrojů i k snadné dosažitelnosti po říční síti. Vzápětí se staly hlavním výrobcem porcelánu, určeného pro císařský palác (tzv. *jü-jao*), pro úřední aparát (tzv. *kuan-jao*) a pro vývoz. Obchod s Japonskem, jihovýchodní Asií, Tureckem a Evropou vytvořil již ve 14. století ideální podmínky pro rozvoj výroby keramiky, tohoto nejžádanějšího zboží z tajemné a vzdálené Číny. Zejména barevná kombinace modré a bílé okouzila svět, jehož pokusy o výrobu porcelánu se zdařily až mnohem později. Působivý modrobílý porcelán (*čching-chua*), malovaný kobaltovou modří pod průsvitnou polevou, byl vyvinut a zdokonalován právě během dynastie Jüan. Nápaditost a zdobnost nejen modrobílých, ale též červenobílých, mědí malovaných porcelánů, vychází z lineárních technik tušového malířství. Čím ostřejší je výsledná modř, která může mít mírně rozpité kon-

182 Plochá láhev imitující sungské zboží, 18. století, porcelán s krakelovanou polevou, výška 18,5 cm, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vu 1038).

tury, tím více vyniká bílá barva porcelánového střepu. Běžnými náměty jsou květy (pivoňky, chryzantémy, lotosy aj.) nebo plody (granátová jablka, tykve), obtáčené a rámované vlastními stonky a lístečky, dále rybky mezi vodními rostlinami nebo draci a fénixové v mracích, případně na vlnách, které případně tvoří i pás obepínající nádoby nade dnem. Horizontální lemování při dně a na hrdle často tvoří stylizované hroty listů banánovníku, řada hlavic žezla *žu-i*, vlnovky atd. Motivy se postupem dob, i za následující dynastie Ming, zhojňují.

Jen málo znalců odmítne názor, že nejkrásnější porcelán se vyráběl během tří set let panování mingské dynastie, zejména za císařských ér Süan-te (1426–1435), Čcheng-chua (1465–1487), Ťia-ting (1522–1566) a Wan-li (1573–1619). K typickým rysům císařského porcelánu patří dokonalá bílá poleva s namodralým nádechem. Byl zdokonalen modrobílý porcelán, i porcelán s červenou polevou (zvanou obětní červeň – *jou-li-chung*), která se kombinovala s dalšími barvami. Na

183 Čajová konvička, 20. století, kamenina bez polevy (biskvit), výška 9 cm, délka 19,5 cm, produkt dílen v I-singu, uloženo: Soukromá sbírka.

pestrobarevném zboží (*wu cchaj*), malovaném kobaltem pod polevou a průsvitnými emaily přes polevu, se jako nikdy dříve rozvíjí tematická nápaditost dekoru. Keramika se inspiruje textilem, zejména tkaným brokátém. V takzvaném přechodném období (rozumí se období kolem střídání dynastií), kdy upadalo přísné vedení v císařských dílnách, dosahuje uměleckého vrcholu figurální malba na porcelánu. Objevuje se hojnost nových, nápaditých tvarů, přejímaných od lakovaných předmětů a výrobků z kovu. K obvyklým miskám, pohárkům, talířům, mísám a vázám (neboli lahvím: čínsky *pching*) přibývá například baňatá váza s dlouhým úzkým hrdlem nebo kruhová zásobnice s víkem. Porcelán se stává uměním, které se staví na roveň profesionálnímu malířství a sochařství, předmětem zájmu starožitníků a sběratelů, kteří o něm v posledních dvou dynastiích sepsali řadu hodnotných pojednání.

Válečné události, provázející pád dynastie Ming a nástup dynastie Čching v polovině 17. století, výrobu porcelánu ochromily. Mandžuská vojska postupující na jih zničila císařské dílny v Ťing-te-čenu. Teprve v roce 1654 byl jejich chod v omezené míře obnoven, avšak dočasně do roku 1660; ke skutečné obnově došlo roku 1672. Postupně se výroba kvantitou vyrovnala době mingské, aby ji nakonec za císařských ér Kchang-si (1662–1722), Jung-čeng (1723–1735) a Čchien-lung (1736–1795) překonala. Co se týče stránky estetické, těžko můžeme mingské a čchingské období srovnávat, obě jsou totiž příliš odlišná výrazově. Z nových technologií je třeba zmínit malbu neprůsvitnými emaily (*fa-lang-cchaj*), přejetou z Evropy, zavedenou v císařské dílně v Pekingu roku 1683. Osmnácté století při-

neslo různost a neobvyklost tvarů: například nádoby s dvojitou stěnou, jejichž částmi se dá otáčet, takže malované výjevy na vnitřním těle je možné pozorovat skrze otvory na vnějším těle. Eklektický vkus doby postihuje nejen snaha napodobovat v porcelánu (ale i jinde) odlišné materiály jakými jsou mramor, dřevo, bambus atd., ale především hromadění různých dekorů vedle sebe. Složité dekorační vzorce, komponované z orámovaných medailonů na přezdobeném pozadí, kdy každý komponent může být malován odlišnými barevnými technikami, zvládali umělci té doby s udivující bravurou – zdá se, že nebylo nic, co by nebyli dokázali. Na straně druhé v 18. století sílí záliba v předmětech s jednobarevnou polevou. Nádherných barev, aplikovaných na tyto monochromy, byla vyvinuta neobyčejně bohatá škála.

Kupodivu některé lidové dílny, existující již za Mingů, si i pod dynastií Čching udržely smysl pro

jednoduchou krásu. Literátský vkus odrážely dílny v I-singu, známé čajovou keramikou: červenohnědou kameninou bez polevy (*c'-ša*), která je směsí několika hlín (obr. 183). Tvary jsou střídme a elegantní, jindy naturalisticky zpodobující přírodní motivy: větve, ořechy, ovoce ... Dílny Te-chua v provincii Fu-tien produkovaly krémově bílé monochromy známé v Evropě jako *blanc-de-Chine*. Původně se jednalo hlavně o plastiky zdobící oltáře, teprve evropská poptávka rozvinula i výrobu nádobí. Dílna Š'-wan u města Fo-šan v provincii Kuang-tung se specializovala na trojí okruh zboží: střešní ozdoby, imitace keramiky Tün-jao a sošky. Dílny Fa-chua vyráběly keramiku, zdobenou kombinovaným dekorem azurové a fialové barvy. Výroba z těchto čtyř významných lidových dílen pokračuje i dnes a také Ting-te-čen je v současné době znovu jedním z největších středisek výroby porcelánu na světě.

4.5.9. Literatura k 4.5.

Andrews, Julia F. (1994): *Painters and Politics in the People's Republic of China, 1949–1979*. Berkeley: University of California Press.

Auboyer, Jeannine – Goepper, Roger (1972): *Umění Dálného východu*. Praha: Artia. (Český překlad anglického vydání z roku 1967.)

Barnhart, Richard, M. – Cahill, James – Wu Hung (1997): *Three Thousand Years of Chinese Painting*. New Haven: Yale University Press.

Bickford, Maggie (1996): *Ink Plum: The Making of a Chinese Scholar-Painting Genre*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bordahl, Vibeke, ed. (1999): *The Eternal Storyteller*. Richmond: Curzon Press.

Borotová, Lucie (1995): *Čínská figurální umění v 19. století*. Praha: Národní galerie v Praze.

Böttger, Walter (1984): *Kultura ve staré Číně*. Praha: Panorama. (Český překlad německého vydání z roku 1979.)

Brinker, Helmut (1995): Vom Ursprung des Menschenbildes in der chinesischen Kunst. In: *Das Alte China: Menschen und Götter im Reich der Mitte 5000 v. Chr.–220 n. Chr.* München: Hirmer Verlag, s. 13–35.

Clunas, Craig (1997): *Art in China*. Oxford: Oxford University Press.

Cooper, Rhonda and Jeffrey (1997): *Masterpieces of Chinese Art*. New York: Todtri Productions Limited.

Čchen Šao-feng (1987): *Čung-kuo tiao-su š' [Dějiny čínského sochařství]*. Guangzhou: Nakladatelství Lingnan meishu.

Das Alte China: Menschen und Götter im Reich der Mitte 5000 v. Chr.–220 n. Chr. (1995). München: Hirmer Verlag.

Dexel, Thomas (1955): *Die Formen chinesischer Keramik: Die Entwicklung der keramischen Hauptformen vom Neolithikum bis ins 18. Jahrhundert*. Tübingen: Ernst Wasmuth.

Dexel, Thomas (1973): *Frühe Keramik in China: Die Entwicklung der Hauptformen vom Neolithikum bis in die Tang-Zeit*. Braunschweig: Klinkhardt und Biermann.

Doran, Valerie C., ed. (1993): *China's New Art, Post-1989*. Hong Kong: Hanart T Z Gallery.

Douglas, Nik – Slinger, Penny (1987): *The Pillow Book: The Erotic Sentiment and the Paintings of India, Nepal, China, & Japan*. Rochester: Inner Traditions International Ltd.

Douglas, Nik – Slinger, Penny (1994): *The Erotic Sentiment: In the Paintings of China and Japan*. Rochester: Inner Traditions International Ltd.

Du Yaxiong (1999): *Fundamentals of Chinese Music Theory and Its Cultural Basis. Eurasian Studies Yearbook*, roč. 71 (1999).

Dvorská, Xenie (1972): Systémy čínské notace. *Nový Orient*, roč. 27, č. 10, s. 310–314.

- Dvorská, Xenie (1991): Stručně o dějinách čínské hudby. In: *Tradiční hudba Číny* [textová příloha k souboru tří gramofonových desek]. Praha: Supraphon.
- Eberhard, Wolfram (2001): *Lexikon čínských symbolů. Obrazková řeč Číny*. Praha: Volvox Globator.
- Ecke, Betty (1992): *History of the Art of Chinese Calligraphy*. Hong Kong: Chinese University of Hong Kong.
- Fan Yunfang – Ding Bingchang (1983): Fifth Century B. C. Orchestra Recreated. *China Reconstructs*, roč. 32, 1983, č. 11, November, s. 7–11. Peking.
- Fong, Wen C. (1992): *Beyond Representation: Chinese Painting and Calligraphy 8th–14th Century*. New York – New Haven – London: The Metropolitan Museum of Art – Yale University Press.
- Fong, Wen C. – Watt, James C. Y. (1996): *Possessing the Past: Treasures from the National Palace Museum, Taipei*. New York – Taipei: The Metropolitan Museum – National Palace Museum.
- Fontein, Jean – Hempel, Rose (1968): *China. Korea. Japan. Propyläen Kunstgeschichte*, 17. Berlin: Propyläen Verlag.
- Franke, Herbert, ed. (1976): *Sung Biographies. Painters*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GmbH (Münchener Ostasiatische Studien, 17).
- Franzblau, Abraham Norman (1977): *Erotic Art of China: A Unique Collection of Chinese Prints and Poems Devoted to the Art of Love*. (Introduction by Abraham N. Franzblau, Ph.D., M.D., L.H.D. Postscript by Etienne, Professor at the Sorbonne.) New York: Crown Publishers.
- Gluchareva, Olga Nikolajevna (1958): *Iskusstvo narodnogo Kitaja: Živopis', grafika, skulptura, prikladnoje iskusstvo*. Moskva: Gosudarstvennoje izdatel'stvo „Iskusstvo“.
- Gulik, Robert Hans van (1951): *Erotic Colour Prints of the Ming Period with an Essay on Chinese Sex Life from the Han to the Ch'ing Dynasty, B. C. 206–A. D. 1644*. Tokyo: Privately Published.
- Hájek, Lubor (1954): *Čínské umění: O národní výtvarné tradici čínské*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- Hájek, Lubor – Kesner, Ladislav, a kolektiv (1985): *Čínské hrobové figury ve sbírkách Národní galerie v Praze*. Praha: Národní galerie v Praze.
- Hájek, Lubor – Kesner mladší, Ladislav (1990): *Nejstarší čínské umění ve sbírkách Národní galerie v Praze*. Praha: Národní galerie v Praze.
- Honey, William Bowyer (1945): *The Ceramic Art of China and Other Countries of the Far East*. London: Faber and Faber.
- Hrdlička, Zdeněk (1957): Old Chinese Ballads to the Accompaniment of the Big Drum. *Archiv orientální*, roč. 25, 1957, č. 1, s. 83–145.
- Hrdličková, Věna (1956): O původu „vyprávění smíšených se zpěvy“. *Nový Orient*, roč. 11, 1956, č. 6, s. 93–95.
- Hrdličková, Věna (1958): The First Translations of Buddhist Sūtras in Chinese Literature and Their Place in the Development of Storytelling. *Archiv orientální*, roč. 26, 1958, č. 1, s. 114–144.
- Hrdličková, Věna (1964): Some Observations on the Chinese Art of Story-Telling. *Acta Universitatis Carolinae – Philologica*, roč. 3, 1964, *Orientalia Pragensia*, III, s. 53–78.
- Hrdličková, Věna (1965): The Professional Training of Chinese Storytellers and the Storytellers' Guilds. *Archiv orientální*, roč. 33, 1965, s. 225–248.
- Hrdličková, Věna (1967): Vyprávění o chůvě a prášilovský motiv v pekingském folkloru. *Český lid*, 1967, č. 2, s. 91–98.
- Hrdličková, Věna (1968): The Motif of the God of the Hearth and the Division of the Joint Family in Chinese Chap-Books. In: Král, Oldřich – Hilská, Vlasta, ed., *Charles University on Far Eastern Culture: Studies and Essays*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, s. 81–102.
- Hrdličkovi, Věna a Zdeněk (1997): *Umění čínských zahrad*. Praha: Argo.
- Hung, Wu (1995): *Monumentality in Early Chinese Art and Architecture*. Stanford: Stanford University Press.
- Hung Wu et al. (1997): *3,000 Years of Chinese Painting*. New Haven: Yale University Press.
- Chase, William Thomas (1991): *Ancient Chinese Bronze Art: Casting the Precious Sacral Vessel*. China House Gallery – China Institute in America. Seattle (Washington): University of Washington Press.
- Chiang Yee (1973): *Chinese Calligraphy: An Introduction to Its Aesthetic and Technique*. Cambridge (Massachusetts) – London (England): Harvard University Press [1. vydání 1938].
- China Cultural Relics Promotion Center, ed. (1992): *Treasures: 300 Best Excavated Antiques from China*. Peking: Cultural Relics Publishing House.
- China: 5000 Years (1998). Selected by Sherman Lee, edited by Howard Rogers. New York – Peking: The Solomon R. Guggenheim Foundation – Art Exhibitions China.
- Jones, Stephen (1995): *Folk Music of China: Living Instrumental Traditions*. Oxford: Clarendon Press.

- Kalvodová, Dana (1992): *Čínské divadlo*. Praha: Panorama.
- Kalvodová, Dana (2003): *Asijské divadlo na konci milénia*. Praha: Academia.
- Kaufmann, Walter (1967): *Musical Notations of the Orient*. Bloomington: [s. n.]
- Klinger, Dominik M. (1982): *Erotische Kunst in China, Japan, Indien und Arabien*. Band 3. Nürnberg: DMK-Verlags-GmbH.
- Klinger, Dominik M. (1983): *Erotische Kunst in China, Japan, Indien und Arabien*. Supplementband 3a. Nürnberg: DMK-Verlags-GmbH.
- Klinger, Dominik M. (1984): *Erotische Kunst in China, Japan, Indien und Arabien*. Supplementband 3b. Nürnberg: DMK-Verlags-GmbH.
- Král, Oldřich (1992): *Znaky. Čínská kaligrafie*. Praha: Národní galerie v Praze.
- Kulturní tradice Dálného východu* (1976). Praha: Odeon, 1976.
- Kuttner, Fritz A. (1990): *The Archaeology of Music in Ancient China: 2,000 Years of Acoustical Experimentations, 1400 BC–AD 750*. New York: Paragon House.
- Laifr, Václav (2003): *Chinese Musical Instrument Pipa*. Nепublikovaná magisterská diplomová práce. Praha: Ústav Dálného východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.
- Landsberger, Stefan (1996): *Chinesische Propaganda: Kunst und Kitsch zwischen Revolution und Alltag*. Köln: DuMont Buchverlag.
- Langová, Simona (2002): *Pozdní buddhistické sochařství ve sbírkách Náprstkova muzea*. Nепublikovaná magisterská diplomová práce. Praha: Ústav Dálného východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.
- Ledderose, Lothar (2000): *Ten Thousand Things: Module and Mass Production in Chinese Art*. Princeton: Princeton University Press.
- Lee, Sherman – Rogers, Howard, ed. (1998): *China: 5,000 Years: Innovation and Transformation in the Arts*. New York: Guggenheim Museum.
- Li Xueqin (1980): *The Wonder of Chinese Bronzes*. Peking: Foreign Languages Press.
- Loehr, Max (1968): *Ritual Vessels of Bronze Age China*. Greenwich (Connecticut): Asia Society.
- Malina, Jaroslav (1994; 2004): *První císař: Tvůrce Číny a osmého divu světa*. Brno – Boskovice – Praha: Nakladatelství Albert – Nakladatelství Jota – Nakladatelství Svoboda, 1994; druhé, rozšířené a doplněné vydání – Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2004.
- Michaelson, Carol (1999): *Gilded Dragons: Buried Treasures from China's Golden Ages*. London: British Museum Press.
- Murck, Alfreda – Wen C. Fong, ed. (1991): *Words and Images: Chinese Poetry, Calligraphy and Painting*. New York – Princeton: The Metropolitan Museum of Art – Princeton University Press.
- Myers, John (1992): *The Way of Pipa: Structure and Imagery in Chinese Lute Music*. Kent (Ohio): Kent State University Press.
- Needham, Joseph (1971): *Civil Engineering and Nautics*. In: *Science and Civilization in China*, IV. 3. Cambridge: Cambridge University Press, s. 58–210.
- O čínské filosofii, literatuře a umění* (1995): Praha: Českočeská společnost, 1995.
- O čínském umění a vzdělanosti* (1994): Praha: Českočeská společnost, 1994.
- Olivová, Lucie (2002): *Erotické náměty ve sbírce čínského malířství Národní galerie v Praze*. *Univerzitní noviny – List Masarykovy univerzity a Nadace Universitas Masarykiana*, roč. 9, 2002, č. 9, s. 30–37. Brno.
- Olivová, Lucie (2003): *Čínská architektura*. Praha: Orientální ústav České akademie věd.
- Palát, Augustin – Průšek, Jaroslav (2001): *Středověká Čína. Společnost a zvyky v době dynastií Sung a Jüan*. Praha: DharmaGaia, s. 179–186.
- Paludan, Ann (1981): *The Imperial Ming Tombs*. New Haven – London: Yale University Press.
- Paludan, Ann (1991): *The Chinese Spirit Road: The Classical Tradition of Stone Tomb Statuary*. New Haven – London: Yale University Press.
- Pearlstein, Elinor L. – Ulak, James T. (1993): *Asian Art in The Art Institute of Chicago*. Chicago: The Art Institute of Chicago.
- Powers, Martin J. (1991): *Art and Political Expression in Early China*. New Haven – London: Yale University Press.
- Průšek, Jaroslav (1954): *Čui-c'šu: Lidové zpěvy z Chenanu*. Praha.
- Rawson, Jessica (1987): *Chinese Bronzes: Art and Ritual*. London: Published for the Trustees of the British Museum in Association with the Sainsbury Centre for Visual Arts, University of East Anglia.
- Rawson, Jessica (1990): *Western Zhou Ritual Bronzes from the Arthur M. Sackler Collections*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press.
- Rawson, Jessica, ed. (1996): *Mysteries of Ancient China: New Discoveries from the Early Dynasties*. London: British Museum Press.

- Rawson, Jessica – Michaelson, Carol (1995): *Chinese Jade from the Neolithic to the Qing*. London: British Museum Press.
- Rawson, Philip (1969): *Die erotische Kunst des Ostens*. In: Comfort, Alex, ed., *Weltgeschichte der erotischen Kunst*. Band I. Hamburg: Hoffmann und Campe Verlag.
- Rawson, Philip (1973): *Erotic Art of the East: The Sexual Theme in Oriental Painting and Sculpture*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Rawson, Philip (1981): *Oriental Erotic Art*. London – Melbourne – New York: Quartet Books.
- Reinhard, Kurt (1956): *Chinesische Musik*. Eisenach – Kassel: [s. n.]
- Sadie, Stanley, ed. (2001): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. [China, §II: History and Theory.] London: Macmillan, s. 637–652.
- Scarpari, Maurizio (2000): *Starověká Čína: Čínská civilizace od počátků k dynastii Tchang*. Praha: Rebo Productions.
- Shaughnessy, Edward L., ed. (2001): *Čína: Země nebeského draka*. Praha: Knižní klub.
- Soulié de Morant, George (1931): *A History of Chinese Art from Ancient Times to the Present Day*. London: G. G. Harrap.
- Spěšněv, Nikolaj A. (1986): *Kitajskaja prostonarodnaja literatura*. Moskva: Nauka.
- Steinhardt, Nancy Shatzman (1990; 1999): *Chinese Imperial City Planning*. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- Steinhardt, Nancy Shatzman (1997): *Liao Architecture*. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- Stock, Jonathan (1996): *Musical Creativity in 20th Century China: Abing, His Music and Its Changing Meanings*. Woodbridge (United Kingdom): University of Rochester Press.
- Sullivan, Michael (1961): *An Introduction to Chinese Art*. Berkeley – Los Angeles: University of California Press (London: Faber and Faber).
- Šnejerson, Grigorij Michailovič (1955): *Hudební umění Číny*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- Thorp, Robert L. (1988): *Son of Heaven: Imperial Arts of China*. Seattle: Imperial Arts of China Exhibition.
- Tři nadání. 3x24 básní o básnictví, malířství a kaligrafii (2000). Přeložili Oldřich Král a Karel Šiktanc. Praha: Mladá fronta.
- Tsuen-hsuein, T. H. (1962): *Written on Bamboo and Silk: The Beginning of Chinese Books and Inscriptions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Valenstein, Suzanne G. (1975): *A Handbook of Chinese Ceramics*. New York: Metropolitan Museum of Art.
- Vinogradova, Naděžda Anatoljevna (1988): *Iskusstvo Kitaja*. Moskva: Izdatělstvo „Izobrazitělnoje iskusstvo“.
- Vinogradova, Naděžda Anatoljevna – Nikolajeva, N. S. (1979): *Iskusstvo stran Daľného vostoka*. Moskva: Iskusstvo.
- Violet, Renée (1981): *Einführung in die Kunst Chinas*. Leipzig: VEB E. A. Seeman-Verlag.
- Vochala, Jaromír – Novák, Miroslav – Pucek, Vladimír (1975): *Úvod do čínské, japonské a korejské písmo*. 1. díl: *Vznik a vývoj*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Wang C'-jün (1988): *Čung-kuo tiao-su i-šu š' [Dějiny sochařského umění v Číně]*. Peking: Nakladatelství Žen-min mej-šu (čínsky).
- Watson, William (1984): *The Arts of China to AD 900*. New Haven – London: Yale University Press.
- Weider, Marsha, ed. (1994): *The Latter Days of the Law: Images of Chinese Buddhism 850–1850*. Honolulu: Spencer Museum of Art, University of Kansas in Association with University of Hawai'i Press.
- Weinhold, Rudolf (1982): *Ton in vielerlei Gestalt: Eine Kulturgeschichte der Keramik*. Leipzig: Edition Leipzig.
- Wood, Frances (1992): *Blue Guide: China*. London: A & C Black.
- Yimen (1997): *Dreams of Spring: Erotic Art in China. From the Bertholet Collection*. Amsterdam: The Pepin Press.
- Yimen (1997): *Frühlingsträume: Erotische Kunst aus China. Die Sammlung Bertholet*. Amsterdam: The Pepin Press.
- Zábranská, Sylvie (1996): *Raně buddhistické plastiky ve sbírkách Národní galerie a Náprstkova muzea*. Nepublikovaná magisterská diplomová práce. Praha: Ústav Dálného východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

5. Sexualita, erotika, láska, manželství

5.1. Sexualita, erotika, láska, manželství v reálném životě

Čínští myslitelé, jak uvedeno, zkoumali již od starověkých dob otázky uspořádání vztahů jednotlivce, společnosti a státu, muže a ženy, funkce a smyslu rodiny – zabývali se jimi taoisté a mohisté, stejně jako konfuciánci, legisté, přírodní filozofové nebo logikové. Shoda panovala v dominanci komunity – rodiny, obcí, společnosti, státu – nad jednotlivcem a muže nad ženou (obr. 184). Je to pojetí společné snad všem velkým východním civilizacím a kulturám, které vyplývalo ze specifických přírodních podmínek, velké lidnatosti a dalších aspektů: jedinec musí mít na paměti především zájem pospolitosti, individualismus západního typu je považován za sobectví. Při respektování těchto zásad vládla v Číně ve věcech sexuality a erotiky tolerance: ženská i mužská homosexualita byla soukromou věcí, nikoli společenským přestupkem; za existence instituce konkubinátu, kdy v rodině kromě manželky žila jedna nebo více konkubín, byl skupinový heterosexuální nebo homosexuální sex běžnou záležitostí; vzhledem k tomu, že konkubíny mohli mít jen velmi bohatí lidé, tolerovala se prostituce i zřizování veřejných domů – zvláště zlatý věk čínské kultury za dynastií Tchang a Ming byl dobou rozkvětu „veřejné lásky“, nový rozmach nastal za dynastie Čching v 19. století, kdy do nevěstinců proniklo opium a výrazně ovlivnilo erotickou kulturu zejména v některých velkých městech. Existovala celá hierarchie služebnic lásky od pouličních prostitutek až po emancipované kultivované dámy, jejichž postavení bylo srovnatelné s úrovní proslulých hetér v antickém Řecku nebo gejš vyšší třídy v Japonsku, které vedly vlastní salony a byly vyhledávanými společníkyněmi věhlasných mužů.

Východiskem mnohých těchto filozofických, etických i kosmologických koncepcí (shodovaly se v názoru, že nebe, země a lidstvo tvoří propojený systém, v němž je každá z těchto tří oblastí jenom další dimenzí druhých dvou) se stala dvojice pojmů *jin* a *jang*, která v sobě skrývá i sexuální symboliku danou jednotou protikladů ženského a mužského principu – představovala totiž dvě navzájem protikladné síly, z nichž se skládá původní substance bytí *čchi*. *Jin* a *jang* vzniká z *tao*, nepostřehnutelného pramene všeho bytí, je jeho polárním projevem. *Jin* představuje ženský princip univerza, dává věcem viditelnou formu, je hmotnou složkou *čchi*. Vyznačuje se pasivitou, klidem, tíhou, vlhkem, chladem, klesavým směrem pohybu; typickým představitelem *jin* je voda. *Jang* zosobňuje mužský princip univerza, je

184 Zámožný Číňan s manželkami, služebnictvem a dětmi, 1890, fotografie, uloženo: Archiv Olgy Lomové.

Dáma uprostřed je zjevně první manželka, kousek opodál vedle ní sedí dvě vedlejší ženy. Obuv žen (boty na vysoké bílé podrážce, nožky nejsou zmrzačeny) a účesy obou mladších žen vyvázané na dlouhé vodorovné hřebeny ukazují, že jsou to Mandžujky. Stojící dívka je pravděpodobně služebná.

neviditelnou hybnou silou a funkcí věcí, energetickou složkou *chi*. Vyznačuje se aktivitou, pohybem, lehkostí, suchem, teplem, stoupavým směrem pohybu; jeho typickým představitelem je oheň. Pro *jin-jang* je však příznačné, že každá z jeho dvou složek obsahuje v sobě zárodek svého protějšku, a je s ním proto nerozlučně spjata. Spjatost vlastností protichůdných sil způsobuje ustavičné změny a pohyb *chi*, jež jsou principem procesu vznikání a zanikání všech věcí a jevů. Tento proces má cyklický charakter, neboť po dosažení svého extrému se *jin* mění v *jang* a naopak. Tak jako byl vznik pojmu *jin-jang* inspirován rozdílnostmi mezi oběma pohlavími, posloužil různým teoriím jako východisko při konstruování zásad chování obou pohlaví v sexuálním, erotickém i manželském životě.

V neotaoistické mystice a magii, rozvíjejících se zvláště v prvních staletích našeho letopočtu, začíná hrát určitou roli spojení muže a ženy vnímané jako blahodárné sjednocení mužského principu *jang* s ženským *jinem*, jejichž harmonie je prospěšná k udržení vesmírné harmonie a jež především pomáhá prodloužit lidský život. Legendárním patronem sexuálních praktik byl předek Pcheng, který se prý dožil věku 700 let. Jemu připisovaný systém sebepěstování, rozvinutý ve 2. století n. l., doporučuje přizpůsobit životosprávu, dietu, cvičení, dýchání a „*vstupování do nefritové komnaty*“ (metafora pro koitus) dynamice mívajících ročních dob. Sexuální kultivace se většinou zaměřovala na posílení mužského partnera vstřebáváním ženského *ling* a zadržováním spermatu, jehož se dosáhne stažením konečnicku. Pchengova dlouhověkost z něho učinila také patrona jiných zdravotních systémů, například *tao-jinu*. Taoistická pojednání o prospěšných způsobech tělesného obcování také posléze inspirovala vznik ilustrovaných příruček, jež bývaly součástí výbavy bohatých nevěst. Taoistická sexuální mystika, stejně jako pozdější příručky rozkoší manželské ložnice, mají namnoze ryze technický ráz, byť zahalený do frazeologie, která uším dnešního západního čtenáře může znít poeticky.

První takový ucelený návod, jak dosáhnout dokonalosti a harmonie v milostném životě, údajně vytvořil sám Žlutý císař před více než čtyřmi a půl tisíci lety. Pozdější autoři sexuálních příruček se sice na Žlutého císaře odvolávali jako na nejvyšší autoritu, je však nepochybné, že císařské rady jsou dílem až mladších věků. První bezpečně doložené erotické příručky jsou známy z doby dynastie Chan (206 př. n. l.–220 n. l.) (srov. Gulik 1971, s. 101–112). Znalosti

předchůdců i své vlastní poznatky skloubil lékař Tung Chaj v 7. století n. l. do rozsáhlé učebnice lásky, jež je jakousi čínskou obdobou indické *Kámasútry*, kterou o několik století dříve sepsal mudrc Mallanága Vátsjájana. Tung Chaj a jeho četní pokračovatelé, zejména z řad taoistických učenců a mnichů vycházejících z pojmu *jin-jang*, důkladně rozvinuli a propracovali na metafory bohatou erotickou terminologii, pomocí níž popsali rozmanité techniky i etiku sexuálního života. Jejich spisy se jako příručky pro milence v podobě takzvaných *Knih do podhlavníku* či *Ložnicových svitků* staly běžnou součástí čínských domácností.

Téměř každý základní termín erotického slovníku měl obvykle několik synonym. Například – mužské genitálie: *Mušská lodyha*, *Mušský kořen*, *Mušský vrcholek*, *Nefritová flétna*, *Nefritová lodyha*, *Nefritové kopí*, *Nefritový prut*, *Nefritový stonek*, *Želví hlava*; – ženské genitálie: *Korálová brána*, *Kouzelné pole*, *Nefritová brána*, *Nefritová komnata*, *Nefritový pavilon*, *Nefritový práh*, *Perla na nefritovém stupni* (klitoris), *Rumělkový vchod*, *Terasa klenotu* (klitoris), *Zkušební komnata* (vagina), *Zlatá rokle* (prostor mezi stydkými pysky), *Zlaté údolí*; – pohlavní styk: *Hory Wu*, *Mlha a déšť*, *Oblaka a déšť*, *Otevření nebe* (orgasmus).

Pomocí těchto a dalších termínů byly udíleny rady pro všechny možné situace milostného života. Například problém mužské dostatečnosti a optimální připravenosti k intimnímu styku a na druhé straně rozmanitá funkčnost ženské vaginy, daná její morfologií a topografií, jsou řešeny ve fiktivním rozhovoru mezi Žlutým císařem a Moudrou konkubínou.

Žlutý císař: Jak může velikost a tvrdost ovlivnit stupeň rozkoše u ženy?

Moudrá konkubína: Všechno je jen věcí pocitu a na velikosti a tvrdosti příliš nezáleží. Skutečná rozkoš přichází teprve při splynutí s Všehomírem. Muž a žena toho dosahují vzájemnou láskou a respektem jednoho k druhému. Dosahují splynutí prostřednictvím touhy a vzájemné vášně.

Žlutý císař: Ale co ty rozdílů?

Moudrá konkubína: I když je dlouhý a přitom jen polotuhý, přináší menší uspokojení než malý, ale tvrdý jako železo. A krátký, tvrdý jako železo přináší méně uspokojení, je-li používán nešetrně a hrubě, než týž používaný zkušeně a ohleduplně.

(...)

Moudrá konkubína (o Čtyřech podmínkách mužské připravenosti): 1. Nefritový stonek se trochu probouzí,

ale nedosahuje ještě plných rozměrů. 2. Zvětšil se, ale ještě není tvrdý. Znamená to, že se ještě neprobudil duch jang. 3. Již je tvrdý, ale není ještě horký a tepající. To je znamení, že jang potřebuje poslední kapku oduševnění. 4. Když je horký a tvrdý a přehradá ještě zadržuje Životní esenci, pak jsou splněny všechny čtyři podmínky připravenosti.

(...)

Moudrá konkubína: Citlivost Nefritové komnaty nezávisí na její pozici. Ať je vysoko, nízko či uprostřed. Existují však rozdíly, které je třeba vysvětlit. Ženy s vysokými Nefritovými komnatami, směřujícími dopředu, je lépe milovat v zimě. Muž leží přitisknut k ženě, oba se vzájemně zahřívají. Ženy s nízkými Nefritovými komnatami, směřujícími dozadu, jsou jako stvořené k lásce v horkém létě. Ve stínu bambusu či na chladivém mramoru muž přistupuje k ženě zezadu, aniž by se dotýkali těla. Její Nefritová komnata je ideální k poloze zvané Pálení ohně za horami. Žena s prostřední Nefritovou komnatou je vhodná k lásce ve všech čtyřech ročních obdobích.

Další rady v příručkách milostného života se týkají například optimálního způsobu vnikání do ženského lůna.

1. Přiblížit se k Nefritovému prahu a pak se vklínit pohybem, jako když je otevírána mušle, hledáme-li perlu.
2. Vnikat do Zlatého údolí jemnými pohyby tam a sem, jako když se otevírá skála, aby se našel drahokam.
3. Používat Mužský vrcholek jako paličku, která tluče do hmoždíře.
4. Pohybovat Mužským vrcholkem pomalu a vytrvale jako při zušlechťování Pěti základních prvků.
5. Používat Nefritovou lodyhu, jako by to byl pluh při podzimní orbě, obracející půdu napříč Kouzelným polem až k Dalekému údolí.
6. Teprve když jin zdivočí, mohou se těla srážet jako kusy padajících skal, které o sebe bít a pohřbívají jeden druhého.

Po vniknutí do lůna se doporučovalo:

1. Kývat Nefritovým stonkem zleva doprava a naopak, jako když statečný válečník proráží šiky nepříteli.
2. Jako když kůň přeskakuje řeku, hýbat se dolů a nahoru.
3. Ponořovat a vynořovat se zároveň, jako když se potápí kachna na zčeřeně hladině jezera.
4. Klovat jako vrabčák sbírající zrnka rýže, jednou hluboko, jednou mělce.
5. Ponořit se jako balvan klesající ke dnu moře.
6. Pohybovat se pomalu jako had zalézající do své díry

k zimnímu spánku. 7. Pohybovat se rychle, jako když zdivočelá krysa mizí ve své noře.

Pro pohlavní styk jsou popsány a doporučovány desítky nejrůznějších poloh, z nichž mnohé jsou neobyčejně rafinované a hraničí s akrobatickými výkony, jiné jsou fyzicky nenáročné a mají mít léčebný účinek.

Kopající mezek: Jin leží uprostřed postele na zádech. Jang zasune levou ruku pod její hlavu a pravou ruku pod její pravou nohu. Hlavu Jin i její nohu pomalu zvedá, dokud není Nefritový stoněk zasunut. Pravou nohu paní Jin pak zvedá a pouští v rytmu zasouvání. Nehybní milenci: Žena i muž stojí a mají na hlavách šálky s čajem. Jejich snahou je při pronikání nevytít ani kapku.

Polykající ryby: Paní Jin a konkubína leží jedna na druhé a dotýkají se vzájemně Nefritovými branami. Pohybují se proti sobě jemně, jako když ryba chytá na hladině otevřenými ústy mouchy. Pan Jang sleduje tu hru, a když vidí, že se rybí ústa rozšiřují, vtrhne se svým Nefritovým prutem dovnitř. Všichni tři se pohybují společně a všichni splynou s Všeohmírem najednou. Trojí proud Životní esence působí na zpevnění kostí a zlepšuje dýchání.

Otázky uspokojení obou partnerů se řeší opět v rozhovoru mezi Žlutým císařem a Moudrou konkubínou.

Moudrá konkubína: Jsou-li muži dobře naladěni, pak se Nefritový stoněk vztyčuje lehce, jsou-li mrzutí a zahořklí, pak se stěží dostaví zázrak. Jestliže se má nebe správně otevřít, pak je třeba, aby muž dbal zásad Pěti rozpoložení a byl veden Pěti odpověďmi ženy.

Žlutý císař: Co je Pět rozpoložení?

Moudrá konkubína: Musí být uvolněný a odpočatý a nesmí mít předem žádné nároky. Jestli chce rozdávat svou mužnou sílu, musí být v ložnici šlechetný. Jeho tělo obsahuje mnoho dutin, musí tedy dobře dýchat, aby dosáhl potřebné kapacity. Jeho tělo sestává z kruhu a prstenců, muž tedy musí být vyrovnaný. Pátá zásada říká, že je třeba předcházející zásady důsledně dodržovat.

Žlutý císař: A jakých je Pět odpovědí ženy, jimiž se má muž řídit?

Moudrá konkubína: Za prvé: Žena rudne a červená ve tváři. To je znamení, že se k ní může muž přiblížit. Za

185 Neznámý mistr „Nepřekonané rozkoše prostopášnosti I“, dynastie Ming, éra Wan-li (1573–1619), dřevorez, list z erotického alba Feng-liou ťüe-čchang (Nepřekonané rozkoše prostopášnosti), 13,5x13,5 cm, uloženo: Sběrka Šibui, Tokio, Japonsko.

187 Neznámý mistr, „Lepší než nesmrtelnost“, dynastie Ming (pravděpodobně 60.–70. léta 16. století), barevný dřevorez, list z erotického alba Šeng Pcheng-laj (Lepší než Ostrovy nesmrtelných), 13,5x13,5 cm, uloženo: Sběrka Šibui, Tokio, Japonsko.

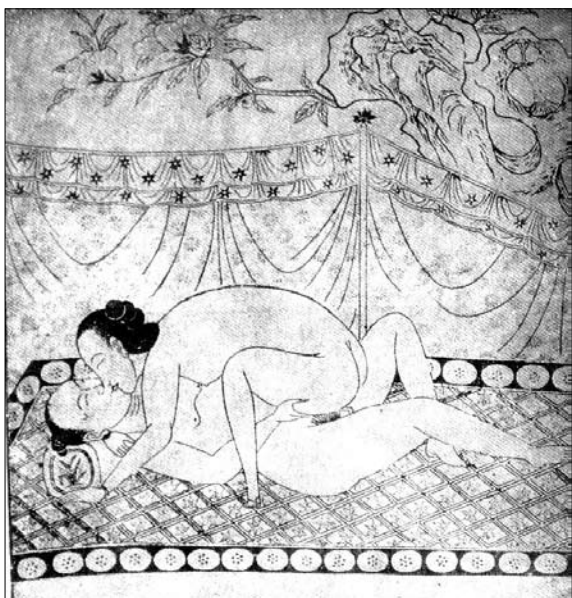
186 Neznámý mistr, „Nepřekonané rozkoše prostopášnosti II“, dynastie Ming, éra Wan-li (1573–1619), dřevorez, list z erotického alba Feng-liou ťüe-čchang (Nepřekonané rozkoše prostopášnosti), 13,5x13,5 cm, uloženo: Sběrka Šibui, Tokio, Japonsko.

Na této a některých dalších ilustracích mají ženy uměle zmenšené nohy.

druhé: Její bradavky se vztyčí a ztvrdnou. Znamená to, že muž je vítán v Nefritové bráně. Za třetí: Ústa ženy jsou otevřená, dýchá rychle, nosní dírky má rozšířené. To je znamení k útoku. Za čtvrté: Zlata rokle je vlhká. Útok. Za páté: Štáva pokrývá její stehna a ztratila všechnu sílu. To je znamení k odpočinku a k přestávce před dalším útokem.

Žlutý císař: Slyšel jsem, že kromě Pěti odpovědí ženy je třeba znát ještě Deset vyzývajících ženských pohybů. Které to jsou?

Moudrá konkubína: První: Jestliže žena obejmě muže pažemi, znamená to, že chce, aby se těla i jin a jang dotýkaly. Druhý: Jestliže žena zvedá kolena z lůžka, znamená to, že se chce v Nefritovém pavilonu třít a dotýkat. Třetí: Jestliže se žena prohýbá v zádech, je připravena k útoku Nefritového kopí. Čtvrtý: Jestliže se její zadek začíná trást, je to výzva k většímu spěchu. Pátý: Jestliže její nohy vyletí vzhůru, je to výzva k hlubšímu útoku. Šestý: Jestliže pohybuje bedry zleva doprava a naopak, je to výzva k opačnému pohybu jang. Sedmý: Jestliže stiskne stehna k sobě, je to chvíle klidu před Velkým tajfunem.

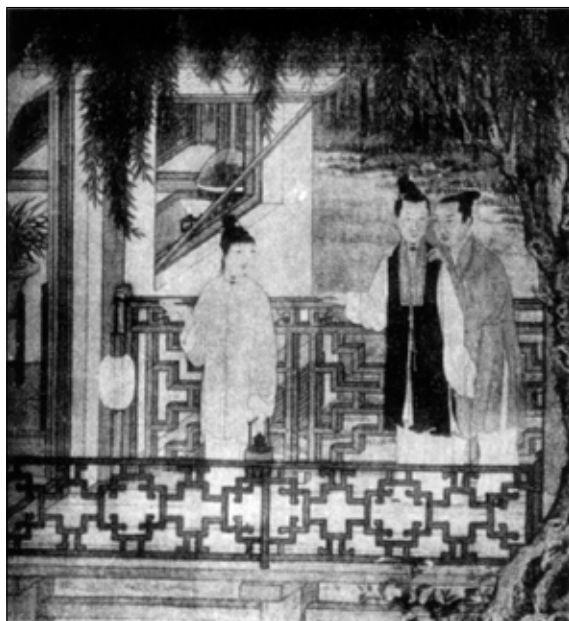

188 Neznámý mistr, „Ubíjení letního času I“, pravděpodobně počátek dynastie Čching (po roce 1644), dřevorez tištěný červeně, list z erotického alba *Tiang-nan siao sia* (Ubíjení letního času na Jih od Řeky), 13,5x13,5 cm, uloženo: Anonymní sbírka, Šanghaj, Čína.

Osmý: Jestliže se její tělo třese tak divoce, že muže bezděky odstrkuje, nastal moment splynutí s Všeomírem. Devátý: Jestliže její tělo ochabuje, pak se splynutí s Všeomírem dostavilo. Desátý: Jestliže stavy plynou, je to znamení, že Životní esence byla uvolněna.

Jestliže jsou tyto pohyby zpozorovány, znamená to, že žena byla uspokojena.

K rozšíření představivosti byly popisy v „učebnicích lásky“ někdy navíc provázeny názornými ilustracemi různých forem milostného spojení. Dálo se tak zejména v období rozkvětu městské kultury za dynastie Ming (obr. 185–188), ale i později za dynastie Čching (obr. 224–232); vesměs se jedná o dřevorezy, často vícebarevné. Cílem obrázků byla především praktická instruktáž. V očích čínského znalce nebyl tento typ „výtvarného umění“ ničím jiným než řemeslem, které nelze srovnávat s díly slavných malířů. Pokud se takové ilustrace objeví v souvislosti s pojednáními o krásné literatuře a o inspiracích pro výtvarné umění, jako v našem případě, mohlo by to vést k domněnce, kterou občas čteme v západní uměnovědné literatuře, že „Číňané neuměli malovat postavy“, a že tedy „nebyli příliš zdatnými malíři“. Rutinní schematická kresba skutečně postrádá, až na výjimky, individuální styl. Jen

189 Čchiou Jing, „Nevázané city“, kolem roku 1550, obraz z cyklu *Jen-čchin i-čching* (Nevázané city ložnice), malba na hedvábí, uloženo: původně ve sbírce Palácového muzea v Pekingu, Čínská lidová republika.

Známi a slavní malíři se zobrazování erotických výjevů věnovali jen zřídka; k takovým výjimkám patří například Tchang Jin (1470–1523) a jeho o něco mladší současník Čchiou Jing (činný kolem roku 1550). Jejich kultivované obrazy proto kontrastují se schematickým a rutinně řemeslným neosobitým podáním erotiky v příručkách sexuálního života. Z pozdějších dob náleží k propracovanějším ukázkám erotické malby z období dynastie Čching, během níž však dochází k celkovému úpadku erotického umění.

ojetině se zobrazování podobných výjevů věnovali známí malíři, například Tchang Jin (1470–1523), který vynikl jako krajinář, a zejména jeho o něco mladší současník Čchiou Jing, činný kolem roku 1550 (obr. 189, 216). Mezi našimi ukázkami patří k propracovanějším malby z období dynastie Čching (obr. 217).

Dalším učením, které ovlivnilo pojetí vztahu mezi oběma pohlavími v životě i v literatuře, byl *buddhismus*, importovaný v prvních staletích našeho letopočtu z Indie a záhy výrazně počínštný. Za dynastie Suej (581–618) se stal státním náboženstvím a jeho vliv ještě vzrostl v době Tchang (618–907). Toto učení sice přiznávalo ženě větší autonomii než konfucianství, avšak pouze v tom, že jí poskytovalo možnost opustit rodinu a vstoupit do kláštera. Milostný cit byl z hlediska buddhismu jen další v řadě pošetilých tužeb, které člověka poutají k věčnému koloběhu strastiplných životů. Byl tedy chápán jako překážka pravého poznání, světská marnost, již je třeba odho-

dit. Buddhistické moralizování v konečném důsledku pohlíželo na lásku stejně negativně jako konfucianství. Je zajímavé, že z buddhistických spasitelských postav, které si získaly v Číně oblibu, nebyla žádná tak milována a široce uctívána jako Kuan-jin, bohyně slitování. Kuan-jin („ta, která slyší volání“) je čínské jméno *bódhisattvy* Avalókitéšvary („shlízejícího dolů se soucitem“), který je dobře znám v celém buddhistickém světě. V jižní Asii a Tibetu je Avalókitéšvara všeobecně zobrazován jako muž. Čínská zpodobení Kuan-jin byla však už ve 14. století skoro výlučně ženská. Kuan-jin se objevuje často jako štíhlá žena ve splyvavém bílém rouše, třímající v rukou vázičku s nektarem osvětlení a vrbovou větvíčku k zahrnutí nemocí. Někdy drží také dítě, aby se naznačila její moc udělovat dětem požehnání. Kuan-jin asistuje buddhovi Amitábhovi, když pomáhá duším dostat se do Čisté země. Jiná podoba bohyně má tisíc očí a paží jako symbol schopnosti vidět všechna nebezpečí a pomoci všem, kdo v nouzi zvolají její jméno.

Navzdory oficiálně hláсанé morálce a náboženskému moralizování se v čínské literatuře setkáváme s řadou příběhů, ať smyšlených či skutečných, v nichž vzplane prudká láska, které nelze zabránit. Literatura tak nepřímou podává svědectví o rozporu mezi ideálním konfucianským schématem, jak je známe z kanonických knih a moralizujících traktátů, a buddhistickým přesvědčením o škodlivosti vášni na jedné straně a skutečným životem na straně druhé.

Příznačným rysem všech milostných příběhů tradiční Číny je důraz na sexuální touhu a otevřenost ve vztahu k tělesným rozkoším lásky. Je proto jistým paradoxem, že v moderní době bývají tyto pasáže ze starších literárních děl vypouštěny nebo reinterpretovány tak, že jejich původní smysl se ztrácí.

Ze všech učením o uspořádání vztahů mezi mužem a ženou, utváření a fungování rodiny získalo však v tradiční Číně největší vliv konfucianství. Konfucius pohlížel na rodinu jako na mikrokosmos státu, jeho základní článek. Panovník byl otcem všeho lidstva a představitel státní správy na určitém stupni hierarchie byli mnohdy označováni jako „rodiče lidu“.

Panovník měl být lidu vzorem i v oblasti sexuálního a erotického chování; ovšem jako Syn Nebes vedl přece jen odlišný životní styl než poddaní (Beurdeley 1969a, b, Byron 1987, Douglas – Slinger 1987, 1994, Fang Fu Ruan 1991, Franzblau 1977, Girchner 1957, Goldin 2002, Gulik 1951, 1961, 1971, 1974, Hesemann – Watanabe 2001, Chang, Jolan 1967, 1979, Levy 1966,

Mengchu 1964, Rawson, Philip 1969, 1973, 1981, Schon 1982, Smedt 1981, Vacek 1995, Wandel 1987, Wile 1992, Wolf – Witke 1975, Woo Chan Cheng 1963). Jeho sídlo bylo patrně již od starověkých dob přísně rozčleněno na „vnitřní palác“ a „vnější dvůr“. Vnitřní palác obývali císař, císařovna a jeho další manželky, nejbližší rádčové a císařská stráž; vnější dvůr zahrnoval úřady vládní exekutivy včetně šesti rad čili ministerstev. Vedle své choti císařovny měl císař také několik (zpravidla čtyři) vysoce postavených „vedlejších manželek“ (*fej*). Císař mívá také konkubíny. Ve starověku jich bývaly snad desítky, tedy relativně málo ve srovnání s dobou tchangského císaře Süan-cunga (vládl 712–756), kdy jich údajně byly tisíce.

Počet vladařových manželek i dvorních dam byl pevně stanoven. Podle záznamů dal Žlutý císař, první z pěti legendárních císařů, přivést svému synu Ti Ku čtyři manželky, z nichž jedna měla výsadní postavení. Toto číslo odpovídalo hvězdám na nebi, kde Číňané rozeznávali čtyři hvězdy, zosobňující vladařovy manželky, a čtyři hvězdy, zosobňující jejich eunuchy. Za dynastie Sia se počet manželek zvýšil na dvanáct, rozdělených do dvou hierarchizovaných skupin tři a devíti. Za dynastie Jin (pozdní etapa Šangů) došlo k dalšímu zvýšení na třicet devět: k původní dvanáctce se přidal násobek tří a devíti, tj. dvacet sedm. Za Čouů byl počet královen zvýšen na sto dvacet. Chanský císař Wu-ti měl několik tisíc palácových souložnic, jeho leníci a vysocí úředníci mívali několik stovek žen. Za Tchangů žily v takzvaném vnitřním paláci (*nej-kung*) tisíce žen, ale jen sto dvacet dva mělo tituly, které jim dávaly postavení císařských manželek. Jejich tituly měly hierarchii. První z nich byla samozřejmě císařovna (*chou*), za ní následovaly čtyři vedlejší manželky *fej* (konkrétně *kuej-fej*, *šu-fej*, *te-fej*, *sien-fej*), další byly dvě devítičlenné skupiny: císařovny dámy *čou-pchin* a učené ženy *tie-fu*. Celý počet uzavíraly tři sedma-dvacetičlenné skupiny konkubín *pao-lin*, *jou-nü* a *cchaj-nü*. Kromě nich žily na dvoře dvorní dámy s různými jinými povinnostmi, od hudebnic a tanečnic po císařovy osobní služebné. Jeho manželkám, respektive konkubínám naopak sloužili eunuši. Je pochopitelné, že císařovy osobní preference neodpovídaly nutně této hierarchii, která se s výjimkou císařovny (*chou*) mohla měnit, například po narození dítěte čekalo matku povýšení.

Život na císařském dvoře byl do minucióznosti svázán přísnou etiketou, protokol pamatoval rovněž na císařův sexuální život. Když se chtěl pobavit

s konkubínou, vybral si její jméno z misky s popsanými nefritovými tabulkami. Eunuch se pak postaral, aby tato žena byla svlečena, vykoupána, depilována a přinesena k císaři zahalená jen do pláště, aby u sebe nemohla skrývat zbraň. Před dveřmi ložnice pak vyčkával vhodnou dobu, načež zvolal: „Čas vypršel!“ Po třech zvoláních vstoupil do komnaty a nechal odnést milostnici zpátky. (Toto líčení však vychází pouze z lidových historických románů, které pojednávají o císaři Čchien-lungovi z 18. století, nemá oporu v dobových archivních dokumentech.) Detaily návštěvy se zaznamenávaly, protože statut konkubíny závisel na tom, jak často ji císař poctil svou přízní. Některé konkubíny čekaly na takovou návštěvu měsíce, ba i celá léta, případně panovníka nespátřily nikdy – například Wang Čao-tün (viz s. 250; obr. 216, 254), či byly z výsluní přízně zapuzeny – například Pan T'ie-jü, někdejší favoritka chanského císaře Čcheng-tiho, jiné zaujaly panovníka natolik, že získaly výsadní postavení a velkou moc – Jang Kuej-fej (s. 237; obr. 213, 252), nebo se dokonce staly faktickými vládkyněmi – například Wu Ce-tchien (s. 205). O několika císařích je naopak známo, že byli monogamní, například mingský císař Chung-č' (vládl 1488–1505) údajně neměl vztahy s žádnou jinou ženou než s císařovnou Čang.

Vykleštění muži a akt kastrace představují v čínských dějinách významný fenomén – čas od času se projevil negativně i pozitivně v osudech země. Příčiny a přesná doba jeho vzniku jsou nejasné, ale eunuchové nepochybně působili už ve službách králů dynastie Čou a na císařském dvoře Prvního svrchovaného císaře Čchinů (vládl 221–210 př. n. l.). Pravidelnou součástí dvora se stali poté, co císař dynastie Chan Kuang-wu-ti (vládl 25–57 n. l.) rozhodl, aby všichni mužští sluhové sloužící dvorním dámám byli vykastrováni. V průběhu doby se někteří chlapci a muži nechali vyklestit dobrovolně, aby si zajistili živobytí u dvora, jiné prodali rodiče nebo obchodníci s dětmi; císařský přístřešek pro provádění kastrace stával hned za zdmi paláce. Po zotavení obdrželi doklad o vykleštění a odcházeli pracovat do paláce – jako pomocníci v kuchyni, metaři, hudebníci, herci nebo loutkáři ..., starší a zkušenější zastávali odpovědnější funkce, například kontrolovali všechno, co bylo dodáno pro královskou rodinu – od císařových konkubín až po oděvy, potraviny ... Nejstarší a nejtalentovanější pečovali o úřední císařskou pečeť a císaři je rovněž zaměstnávali jako zvláštní důvěr-

níky a rádce. Vliv eunuchů vrcholil v období dynastií Tchang a Ming, kdy jejich počet přesáhl deset tisíc. Za poslední dynastie Čching počet eunuchů klesal a v době pádu dynastie v roce 1911 jich zůstalo už jen něco přes tisíc. Mnozí eunuši sloužili svému vladaři věrně a podporovali jeho politiku, mnozí se angažovali ve prospěch odpůrců panovníka a někteří usilovali o nemezenou moc i za cenu intrik a zločinů (například Čao Kao po smrti Prvního svrchovaného císaře Čchinů) – možná v podvědomé či vědomé reakci na potupný akt kastrace. Kastrace byla totiž vážným porušením předpisu synovské oddanosti, protože tělo bylo považováno za dar rodičů. Důležité bylo, aby každý byl po smrti pohřben kompletní, a proto eunuchové chovali své mumifikované pohlavní orgány v zapečetěném vaku nebo pouzdru. Vykleštění bylo od starověkých dob rovněž jedním z nejtvrdsích a nejpotupnějších trestů; byl jím postižen i slavný historik z doby dynastie Chan – S'-ma Čchien. Kastrace mužů a její neblahé psychické a společenské důsledky představují do jisté míry paralelu k umělému zmenšování nohou žen (s. 205).

Blaho země, společnosti a správné fungování státu záviselo na tom, zda jsou řádně vykonávány rodinné povinnosti. Rodina, jejíž neoddelitelnou součástí byli i předkové, byla chápána jako nikdy neumírající kolektiv, živý organismus přesahující i spojující jednotlivé členy v průběhu věků. V tradiční Číně rodina stála na dvou principech (které ostatně představovaly všepronikající předivo konfuciánského způsobu života): nadřazenost starší generace nad mladší a nadřazenost mužů nad ženami; pokud došlo mezi oběma těmito principy k rozporu, převládá první z nich – například babička dominovala nad vnukem. V čele tradiční čínské rodiny stál nejstarší mužský člen nejstarší generace, kterého střídal jeho nejstarší žijící syn. V rámci generací měli starší přednost před mladšími, což bylo založeno na podstatném konfuciánském požadavku úcty vůči rodičům. Tento zásadní vzorec chování byl tématem nesčetných moudrých rad, mravních naučení, básní i povídek, které se tradovaly po celé Číně. Například Lao-laj-c' ve svých sedmdesáti letech údajně bavil matku a otce tím, že se choval jako hravé dítě, tančil a metal kozelce. Jiný doklad synovské oddanosti zaznamenal S'-ma Čchien v *Zápisích historika* v souvislosti s řešením nástupnických otázek po smrti Prvního svrchovaného císaře Čchinů v roce 210 př. n. l., kdy se měl podle všech zvyklostí stát panovníkem nejstarší císařův syn Fu-su (s. 356).

Ženě bylo přisouzeno podřízené postavení: než se provdala, byla povinována poslušností rodičům, jako vdaná žena se musela podřídit manželovi a jako vdova podléhala svému nejstaršímu synovi nebo jiným mužským příbuzným v rodině. Konfuciánský ideál ženy zachytil Liou Siang (1. století př. n. l.) ve svých *Životopisech žen* (*Lie-nü čuan*), ve výtvarném umění jej pojednal malíř Ku Kchaj-č' (4. století) (obr. 204). Obecně uznávaným ideálem rodinného života bylo mít pod jednou střechou čtyři generace, a i když se toho v praxi dosáhlo jen zřídka, bylo běžné, že několik synů obývalo stejnou rodinnou usedlost.

Dvoření v tradiční Číně takřka neexistovalo: budoucí nevěsta a ženich se jen zřídka vůbec znali a poté, co se dozvěděli jméno budoucího partnera, etiketa vyžadovala, aby se do svatby vyhýbali jakémukoli styku. Byla-li žena spatřena ve společnosti muže před svatbou, a to i za zcela nevinných okolností, mohlo jí to zkazit pověst a znemožnit provdání. Pokud se dva mladí lidé do sebe zamilovali, mohlo to být důvodem zrušení svatby, protože by se mohli řídit spíše vlastními city než vůlí rodičů.

Sňatky byly plně v kompetenci rodičů. Vyhledáním vhodné nevěsty pro svého syna obvykle pověřovali dohazovačku, přičemž konečná volba závisela zčásti i na shodě horoskopů budoucího páru. Pokud měli rodiče vyhlédnuté dívky přehnané požadavky na dary (peníze, oděvy, šperky, ...) od příbuzných a přátel ženicha, musela dohazovačka vyjednávat tak dlouho, dokud se obě strany nedohodly. Pak mohla být uzavřena manželská smlouva. Nevěsta opouštěla svůj domov a připojovala se k manželově rodině. O svatebním dnu byla přinesena ve „svatebních nosítkách“. Než na ně usedla, předstírala odpor a skrývala tvář za závojem. Do ženichova domu dorazila za doprovodu hudby – bývalo to často poprvé, co nevěsta a ženich spatřili tvář toho druhého. Svatební obřad byl prostý: dvojice se poklonila portrétům nebo tabulím ženichových předků a jeho rodičům – a byli z nich manželé. Po obřadu následovala svatební hostina. Nakonec se pár odebral do svatební komnaty, aby došlo k naplnění manželství.

Po sňatku byla žena vydána na milost a nemilost tchyni: ta mohla nastolit vztahy harmonické, stejně jako stresující a traumatizující. Základní povinností ženy bylo porodit syny, a pokud se jí to nepodařilo, mohl se s ní manžel rozvést nebo si vzít konkubínu. Podle konfuciánských zásad měla věrnost muže vůči rodičům přednost před láskou k manželce. Jestliže

žena porodila syna, její postavení se zlepšilo a později se sama stala tchyní jiné dívky.

Narození dítěte bylo očekáváno s radostí, ale samotný porod byl považován za nečistou záležitost. Zpravidla se ho zúčastnila jenom matka rodičky a porod se mohl odbývat mimo dům, aby se zabránilo znečištění. Po porodu v ideálním případě odpočívala rodička měsíc na lůžku, ale jen málo rodin si mohlo dovolit takový přepych. Když novorozeně dovršilo první měsíc života, konaly se velké oslavy; toho dne dostalo nemluvně „dětské jméno“, často nelichotivého znění – „pes“, „kočka“ ..., aby zlí duchové uvěřili, že dítě je nemilované, a nechali je na pokoji.

Rodina zahrnovala jako současné a „živé“ členy i předky – a podobně, jak se tím rozšířila do minulosti, musela se šířit také do budoucna. Nevyhnutelnou povinností proto bylo zplodit mužské dědice: „*Jsou tři způsoby, jak se zpronevřit synovským povinnostem, a nejvážnějším z nich je nezplodit potomky*“, zdůrazňoval Konfucius. Pokud nebylo možné učinit to obvyklým způsobem, mohla se rodina uchýlit k adopci, nebo v případě zámožných rodin ke konkubinátu. Důležité pojitko rodiny představoval rituál (viz kap. 6.2., 6.3.).

Dělba povinností mezi mužem a ženou byla přesně vymezena. Muži se věnovali vztahům a povinnostem rodiny k jiným rodinám nebo k vnějšímu světu. Ženy se staraly o interní záležitosti domácnosti a rodiny, jak je tomu často dodnes. V raných dobách starověku, zejména v období panování dynastie Šang a zřejmě i v předchozích protohistorických dobách, však ženy z aristokratických vrstev zaujímaly význačné postavení (možná související i s přetrvávajícími pravěkými kulty plodnosti). Nápisy a archeologické nálezy, k nimž náleží například bohatě vybavená hrobka královské manželky Fu Chao, odkrytá v roce 1976 v An-jangu v provincii Che-nan, dokládají, že ženy měly v šangském státě značnou moc. Král šangské dynastie Wu Ting (vládl asi 1215–1190 př. n. l.) nechal hrobku své oblíbené manželky Fu Chao vybavit okázalým bohatstvím: více než čtyři sta čtyřiceti bronzovými předměty, pěti sty devadesáti nefritovými řezbami, skoro sedmi tisíci mušlemi kauri a šestnácti lidskými oběťmi. Některé z šangských žen dokonce velely vojskům a možná také ovlivňovaly nástupnictví. Trůn zpravidla přecházel z bratra na bratra, ale za určitých okolností se přesouval na příští generaci. Jestliže totiž králova manželka zaujímala vyšší postavení než další bratr (dědic), mohlo nástupnictví přejít na syna, kterého měla s králem. V choulostivém přechodném

období byl tedy rozhodující vliv postavení matek kandidátů. Následující dynastie Čou však už používala prvorozenectví a upírala tak ženám rozhodující význam – čouská propaganda odsuzovala šangské krále za to, že je ovládaly ženy.

Poté už se pouze ojediněle dokázaly v čínské společnosti prosadit ženy vynikající silnou osobností, velkým talentem či erotickou přitažlivostí. Ženy nesměly skládat státní zkoušky, a tak měly málo podnětů ke studiu, ale do čínských dějin se zapsala řada nadaných učených žen – například Pan Čao básnířka Li Čching-čao (1084–1141) z období dynastie Sung, která pocházela z literátské rodiny a psala se silnou citovostí a představivostí o přírodě a lidských emocích. Některé ženy vstoupily i do vrcholné politiky země: například Wu Ce-tchien a Cch'-si. Wu Ce-tchien byla původně konkubínou tchangského císaře Tchaj-cunga (vládl 626–649) a Kao-cunga (vládl 649–683). Byla vysoce inteligentní a charismatickou osobností a osvojila si správné zásady císařské vlády. Když císař Kao-cung zemřel, sesadila jeho nástupce – svého vlastního syna – a vládla jako císařovna. Její dvacetiletá vláda byla obdobím prosperity. Cch'-si („Mateřská a Příznivá“) byla rovněž konkubínou a k moci se dostala díky tomu, že porodila syna. Na rozdíl od Wu Ce-tchien se nikdy neprohlásila hlavou státu, zůstala regentkou. Po smrti císaře Sien-fenga (vládl 1851 až 1861) se prosadila mezi regenty svého syna, dětského císaře Mu-cunga; ten v roce 1874 zemřel (oficiálně na neštovice, neoficiálně na syfilis) a o rok později prosadila Cch'-si nástupnictví teprve tříletému synovci. Svých schopností a autority používala spíše k tomu, aby zvýšila svou vlastní moc, než aby zachránila chřadnoucí čchingskou dynastii. Když císař Kuang-sü v devadesátých letech 19. století uvažoval o zavedení některých reforem euroamerického typu, Cch'-si ho izolovala v domácím vězení a dala popravít reformátory. Po Boxerském povstání jen neochotně souhlasila s některými reformami, ale ty přišly už příliš pozdě, než aby mohly zachránit dynastii – Cch'-si zemřela roku 1908 a o tři roky později padlo císařství. V souladu s konfuciánským uspořádáním rodiny měla většina žen, kterým se podařilo získat moc na císařském dvoře a zásadní vliv na císaře, pozici císařovny-matky, méně často se jednalo o pozici císařovny-manželky.

K podřízenosti ženy přispívaly i mnohé praktiky, které formovaly či spíše deformovaly tělo i duši ženy, jak ukazuje následující příklad. Počínaje panováním dynastie Sung (960–1279) se mezi čínskými ženami

na císařském dvoře začala šířit móda uměle zmenšených nohou, poeticky označovaných v západní literatuře jako „zlaté lilie“ (správný překlad čínského označení tohoto jevu – *tin-lien* zní „zlaté lotosy“). Celý bolestivý proces, který ženu nadosmrti zbavoval schopnosti přirozené chůze, začínal v dětství. Kolem pátého roku věku byly děvčatům pruhu tkaniny podvazovány prsty na noze pod chodidlo tak, aby se docílilo co nejmenší nožky, zhruba deseticentimetrové. Postupně docházelo k deformaci nártu a celého chodidla – nožní oblouky se zlomily a prsty ohnuly pod bříška; bolestivý proces pokračoval ve dne v noci, dokud nohy nepřestaly růst. Takto utvářené drobné nožky byly považovány za nezbytný atribut krásné ženy z vyšších společenských vrstev (obr. 186). Zvyk se postupně rozšířil i mimo privilegované vrstvy po celé chanské čínské společnosti; neprováděli jej Hakkové na jihu ani většina jiných národností, například Mongolové a Mandžouové. Když se vlády v Číně roku 1644 zmocnili Mandžouové, zakázali svým ženám napodobovat tento obyčej (obr. 184). Mezi Čiňany bylo podvazování nohou zakázáno až po vzniku republiky roku 1911, navzdory zákazu se však udrželo, zejména v méně vzdělaných vrstvách, až do konce 40. let 20. století. Předpokládá se, že se jedná o svého druhu institucionalizovaný mužský sexuální fetišismus: zachovala se svědectví, že zmenšená nožka (za všech okolností obutá do vyšívaného střevíčku) dráždila mužskou představivost a vzbuzovala touhu. Odborníci zároveň zdůrazňují, že deformace nohou, která přirozeně omezovala také pohyb žen (ztěžovala chůzi a prakticky znemožňovala běh), tvořila součást snah patriarchální společnosti držet ženu doma a v područí muže.

Z rigorózně konfuciánského pohledu byl jediným oprávněným milostným citem cit manželský (*en*). Milostné vzplanutí (*čching*) mimo kontrolu rodiny představovalo v očích konfuciánských moralistů hrozbu pro stabilitu rodiny a celého společenského řádu. Sňatek byl, jak uvedeno, považován na prvním místě za záležitost obou zainteresovaných širších rodin a uzavíral se za přispění prostředníků dohodou mezi otci ženicha a nevěsty. Protože puritánská konfuciánská morálka předpokládala přísné oddělení dorůstajících chlapců a děvčat, ženich s nevěstou se zpravidla poprvé uviděli až v den svatby. Konfuciánství však, jak řečeno, připouštělo polygamii (obr. 184) a tolerovalo také mužovy avantýry s kurtizánami v zábavních čtvrtích, pokud nepřerostly v hlubší vztah.

5.2. Sexualita, erotika, láska, manželství ve výtvarném umění

Písemné prameny o sexuálním životě a o postoji společnosti vůči sexu jsou pro starou Čínu velmi zlomkovité. Stejně tak je tomu s jejich odrazem ve výtvarném umění. Poněkud více materiálu pochází až z doby dynastie Chan (206 př. n. l.–220 n. l.), kdy se také ustavily základní vzorce jednání, včetně sexuálního chování. Z nich lze jednak odvíjet hypotézy o starších etapách, jednak sledovat jejich působení a proměny v pozdějších časech – proto tento oddíl otevřeme zmíněnou dynastií.

V čínské společnosti za Chanů dominovaly dva hlavní duchovní proudy, jejichž postoj k sexu a erotice zásadně ovlivnil vztah k tomuto důležitému aspektu lidského života po celé následující čínské dějiny. Prvním z nich byl *konfucianismus*, který se právě tehdy stal oficiální ideologií čínského císařství a zůstal jí až do počátku 20. století. Konfuciánci, jak bylo již několikrát připomenuto, věnovali pozornost hlavně otázkám správného uspořádání společnosti, za jejíž základ považovali patriarchální rodinu s dominantním postavením otce. Uspořádání vztahů v rodině bylo předobrazem uspořádání vztahů ve státě. Z toho vyplýval i postoj konfuciánců vůči sexu: byl rezervovaný a pruderní. Sex zůstal soukromou záležitostí muže a ženy (popřípadě více žen) spojených legitimním svazkem, jehož hlavním cílem bylo zplodit potomky (pokud možno mužského pohlaví), zajistit tak pokračování rodiny a péči potomků o žijící i zemřelé předky (Gulik 1971, s. 75). Číně bylo naopak cizí spojování sexu s hříchem v křesťanském pojetí: například vysoké hodnocení žen, které se nikdy nevdaly a zachovaly si panenství, jak ho formulovali raní církevní otcové v pozdní antice, je v Číně nemyslitelné, protože by bylo v rozporu se základní koncepcí fungování společnosti a rodiny a s představou o povinnostech mužů a žen vůči předkům. Negativní hodnocení sexuálních vztahů, které je již v čínském starověku poměrně časté, se týká případů, kdy tyto vztahy překračovaly svoji společenskou úlohu a ohrožovaly správné fungování společnosti. Kritizováni jsou hlavně vládcové, kteří podléhali vlivu svých „zkažených“ žen, konkubín a tanečnic a kteří se více než svým vladařským povinnostem věnovali frivolním zábavám. Podobně byly z tohoto hlediska přísně odsuzovány i mimomanželské a cizoložné vztahy.

Z uvedené kritiky „špatných vládců“ vyplývá, že muži se na scestí často dostali kvůli „špatným ženám“,

když podleli jejich sexuálním svodům a rozhodování i ve státních záležitostech pak nezřídka podřídili tužbám a rozmarům svých milostnic (shrnutí údajů o „špatných ženách“ v čínském starověku – viz Dluhošová 2000). Ženám byla tedy v sexuálních a erotických záležitostech přičítána iniciativní role, o čemž svědčí i fakt, že pozdější čínské erotické příručky jsou většinou formulovány jako dialog muže (často některého z bájných vládců), který klade otázky, a ženy (popřípadě více žen), která na dotazy odpovídá a zasvěcuje muže do tajemství sexu (Gulik 1971, s. 110).

Avšak šedivá je teorie a zelený bývá strom života – v záležitostech sexuálního života to platí snad více než kdekoli jinde. Je nepochybné, že sexuální život v době dynastie Chan byl bohatý, o čemž vypovídá i to, že v dobových seznamech literárních děl z oficiálních dynastií jsou doloženy nejstarší erotické příručky, které byly později v Číně značně oblíbeny (Gulik 1971, s. 101–112). O rozmanitosti sexuálního života za Chanů, zvláště v městském prostředí, vypovídá i rozvoj prostituce a veřejných domů.

Taoismus – druhý velký proud čínského myšlení, který se za dynastie Chan stále více prosazoval, věnoval otázkám sexu mnohem větší pozornost než konfucianismus. V taoismu přitom nacházíme rozvinutí celé řady představ, jichž jsme se dotkli v předchozím výkladu. Za Chanů – a zřejmě již o něco dříve – došlo k organickému spojení taoismu s jin-jangovými teoriemi a není divu, že taoismus, který od svého vzniku kladl velký důraz na ženský element *jin*, spojovaný s měkkostí, submisivitou, vodou a vlhkostí, zdůrazňoval právě sexuální roli žen. Kromě toho se taoisté stavěli zcela indiferentně k otázce správného fungování vztahů v rodině a společnosti, tak důležité v konfucianismu, což otevíralo široké pole pro rozvinutí teorií o roli přírody, v nichž měl významné místo právě vztah *jin-jang* a jeho realizace v lidském světě, tedy pohlavní spojení muže a ženy. Bez nadsázky je možno říci, že právě taoismus rozvinul skutečnou teorii sexuality, která pak ovládala čínské myšlení až do 20. století.

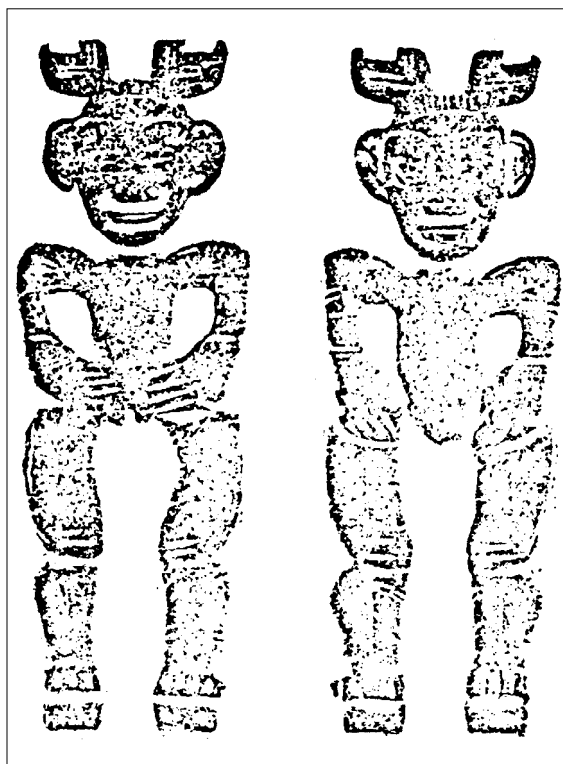
Jedním z hlavních praktických cílů pokleslého mystického taoismu doby Chan byla snaha co nejvíce prodloužit život člověka (implicitně muže), popřípadě dosáhnout nesmrtelnosti (viz kap. 6.1.). K tomu sloužila celá řada praktik, mimo jiné i sexuálních. Velká role přitom příslušela ženám, přesněji konkré-

ním transformacím jinové vlhkosti, tedy poševním sekretům. Ty byly pro muže zdrojem životodárné síly, kterou je třeba při pohlavním styku přijímat a vstřebávat. Proto bylo sice doporučováno fellatio, nikoliv však až do vyvrcholení, neboť tím by muž marnotratně ztrácel svoji šťávu a především se připravoval o možnost vstřebávat esenci z ženské vlhkosti; naproti tomu výše byl hodnocen cunnilingus, umožňující muži plně využít životodárnou sílu ženy (podrobně viz Gulik 1971, s. 113–121).

Tyto představy nezůstávaly pouhou teorií, jak o tom vypovídají i údaje o sexuálních praktikách, jimž holdovaly rozličné taoistické sekty. Některé z nich se domohly značné důležitosti, což dosvědčuje případ sekty, jež vedla slavné rolnické povstání Žlutých turbanů roku 184 n. l., které definitivně otřáslu dynastií Chan (Gulik 1971, s. 123).

Doba Chan byla dobou rozvinuté městské a byrokratické civilizace i velkého rozmachu intelektuálních spekulací, které sice v řadě ohledů navazovaly na starší, „primitivnější“ představy, které je dále rozvíjely a transformovaly v rámci svého vlastního pojetí světa a společnosti. Jak to však bylo se sexuálním životem a jeho odrazem ve výtvarném umění ve starších obdobích? Záměrně jsme tento oddíl začali pojednáním o sexualitě za dynastie Chan, protože se ocitáme na poněkud pevnější půdě a můžeme řadu prvků a koncepcí, jež byly zmíněny, retrospektivně sledovat hlouběji do minulosti. To však neznamená, že by bylo možné mechanické přenášení pozdějších představ do starších období. Čína před dobou Chan a Obdobím Válčících států (475–221 př. n. l.) byla do značné míry odlišnou civilizací a analogie s pozdějšími dobami je třeba hledat obezřetně.

Prvky sexuality ve výtvarném umění čínského pravěku a starověku (vyobrazení sexuálních orgánů, antropomorfních i zoomorfních postav se znázorněnými pohlavními znaky, popřípadě přímo zpodobení sexuálního aktu lidí i zvířat) dávají badatelé obvykle do spojitosti se čtyřmi hlavními okruhy náboženských představ, které je možno na základě etnografických i pozdějších historických analogií pro tato období předpokládat: s kultem předků, s kultem plodnosti, se šamanistickými představami a s jin-jangovými teoriemi. Není třeba zdůrazňovat, že tyto okruhy se mohou navzájem prolínat a že žádná z těchto interpretací není bez problémů. Kult předků hrál nepochybně velmi výraznou úlohu v čínské společnosti nejméně od 2. tisíciletí př. n. l., byl těsně spjat s nobilitou, měl výrazně společen-

190 Neznámý mistr, „Mužský (*jang*) a ženský (*jin*) princip“, 13.–11. století př. n. l., období dynastie Šang (Jin), nefrit, naleziště: hrobka č. 5, An-*jang*, provincie Che-nan, Čínská lidová republika, uloženo: Historické muzeum, Peking.

Nefritová soška zachycuje dvě nahé lidské postavy, což je v kontextu šangského umění ojedinělý, ne-li jediný případ aktu; na její jedné straně je postava s mužskými genitáliemi, na druhé straně bytost s ženskými pohlavními orgány. Skulptura představuje možná ztvárnění teorií o dvou protikladných a přitom se doplňujících principech – mužského (*jang*) a ženského (*jin*) – které určují chod světa.

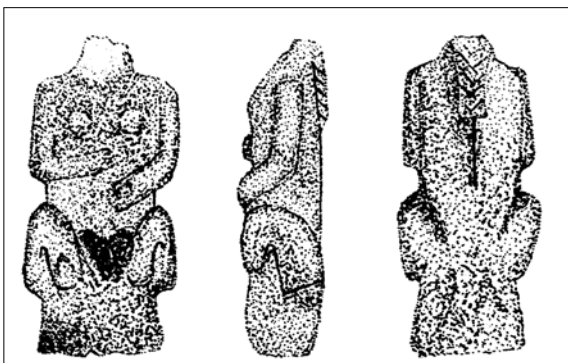
ský charakter, avšak takřka bez sexuálního kontextu. Představa o kultech plodnosti v paleolitu a neolitu je do značné míry odvozena z evolucionistického a univerzalistického pojetí vývoje náboženství a je otázkou, zda doklady uváděné na její podporu z Číny (ale i z řady jiných světových kultur) nejsou uměle zařazeny do již předem daného modelu. Totéž platí do značné míry o šamanismu; k jin-jangovým teoriím se vyjádříme poněkud podrobněji.

K rozšíření a propracování koncepce dvou protikladných a přitom se doplňujících principů – mužského (*jang*) a ženského (*jin*) – které určují chod světa, došlo v Období Válčících států, za dynastie Chan byly tyto teorie začleněny jak do konfucianismu, tak do taoismu. Kdy se ovšem tato představa v Číně objevila poprvé, zůstává problémem. Určité odkazy na ni obsahuje již

191 Neznámý mistr, „*Oboupohlavní bytost?*“, 3. tisíciletí př. n. l., ma-tia-jaoská kultura (Ma-tia-jao), reliéf na hrobové keramické nádobě, výška 33,4 cm, naleziště: pohřebiště v Liou-wan, provincie Kan-su, Čínská lidová republika, uloženo: Historické muzeum, Peking.

Podle některých autorů reliéf zobrazuje bytost s mužskými i ženskými orgány, jiní badatelé se domnívají, že jde pouze o zpodobení ženy.

192 Neznámý mistr, „*Sedící žena*“, asi 5000–4500 př. n. l., neolit, kámen, naleziště: Chou-tchaj-c', provincie Che-pej, Čínská lidová republika.

Knihy písní (Š'-t'ing) z 11.–8. století př. n. l. (Seiwert 1979, s. 88–89) a jin-jangová teorie implicitně prostupuje i nejstarší vrstvu *Knihy proměn* (I-t'ing, popřípadě Čou-i) ze stejné doby. Starší doklady jsou problematické,

193 Neznámý mistr, „*Nahá těhotná žena*“, asi 4000–3000 př. n. l., chungšanská kultura (Chung-šan), keramika, výška 7,8 cm, naleziště: Tung-šan-cuej, okres Kcha-cuo, provincie Liao-ning, Čínská lidová republika, uloženo: Historické muzeum, Peking, Čínská lidová republika.

Plastika byla součástí souboru asi dvaceti bezhlavých keramických plastik (výška 5–7,8 cm) zobrazujících nahé těhotné ženy, který byl objeven v jednom z rozsáhlých, pečlivě do krajiny zakomponovaných obřadních center, jaká budovali příslušníci vysoce vyspělé lungšanské kultury.

nicméně naznačují, že jin-jangová koncepce mohla mít v Číně dlouhou prehistorii. Z doby dynastie Šang (13.–11. století př. n. l.) pochází nefritová soška dvou nahých lidských postav (což je v kontextu šangského umění ojedinělý, ne-li jediný případ aktu), na jejíž jedné straně je postava s mužskými genitáliemi a na druhé straně bytost s ženskými pohlavními orgány (Chen 1995, s. 39) (obr. 190). Jako bytost nejasného pohlaví (s mužskými i ženskými orgány) interpretují někteří badatelé i poloreliéfni vyobrazení na keramické nádobě neolitické kultury Ma-tia-jao (zhruba 3. tisíciletí př. n. l.) z pohřebiště v Liou-wan (provincie Kan-su; srov. Das Alte China 1995, s. 176–178, Chen 1995, s. 39) (obr. 191); v tomto případě se však přikláníme k názoru, že jde pouze o zpodobení ženy. Pozoruhodné ovšem je, že představa o mužském a ženském principu ovládajícím a prostupujícím vesmír není omezena na Čínu. Setkáváme se s ní i v jiných oblastech světa, například ve starých amerických kulturách: v Mexiku u Aztéků (Coe 1994, s. 177–179, Klápšťová – Krátký 2001, s. 49–50), přičemž keramické

plastiky z prehistorické lokality Tlatilco (1. tisíciletí př. n. l.), kde se opakuje téma duality život – smrt, muž – žena, naznačují její daleko starší původ (Coe 1994, s. 49, Klápšřová – Krátký 2001, s. 50). Známa mohla být i v předkolumbovském Peru, jak ukazují ozdoby a šperky kultury mochické (asi 100–750 n. l.) a nazcaské (asi 100–600 n. l.), jejichž jedna polovina je zlatá a druhá stříbrná. To vše napovídá, že mohlo jít o koncepci velmi dávného původu, a nelze vyloučit, že její kořeny jdou až do paleolitu, tedy do doby před posledním osídlením Ameriky (k výčtu těchto a dalších paralel mezi předkolumbovskou Amerikou a Čínou srov. Čang 1999c, Chang 1989, s. 155–166, 1993).

Obrátme nyní pozornost k dalším konkrétním dokladům sexuality ve výtvarném umění v čínském pravěku a starověku. Přitom je třeba mít na paměti, že jednotnou Čínu dotvořila až dynastie Chan a že ve starším období existovala na území Číny celá řada lokálních tradic, které není možné spojovat do jednotného vývojového proudu.

První nálezy uměleckých artefaktů pocházejí v Číně, stejně jako jinde na světě, z období mladšího paleolitu, kdy se rozšířily populace moderního člověka. Například v takzvané Horní jeskyni Kopce dračích kostí u Čou-kchou-tienu nebo u Siao-ku-sanu žili lidé, kteří se zdobili kostěnými šperky. Dosud však postrádáme umělecké projevy (plastiky, rytiny a malby zobrazující ženy [„venuše“], muže, zvířata, falické symboly ...), jaké známe z oblasti od západní Evropy až po Sibiř. Zdá se proto, že v tomto ohledu byla mladopaleolitická Čína spíše periferií Sibiře než nezávislým centrem. Tím se stala až od neolitu, kdy v Číně zkvétaly svébytné kultury a zakládaly tradice vyspělého hrnčířství, malířství, sochařství, stavitelství a dalších řemesel a uměleckých oborů. V té době byly vytvářeny rovněž artefakty, které mají sexuální a erotické konotace. Zatím nejstarší takové předměty na území Číny pocházejí z Číny severovýchodní, z oblasti historického Mandžuska, tedy z moderních provincií – Liao-ning, severní části provincie Che-pej a z východní části Vnitřního Mongolska: v prostředí neolitických kultur z doby kolem roku 5000 př. n. l. byly vytvářeny kamenné sošky nahých ženských postav se znázorněnými pohlavními znaky (Chen 1995, s. 38) (obr. 192).

Na tuto tradici navázala kultura chungšanská (asi 4000–3000 př. n. l.), ve své době jedna z nejvyspělejších na území Číny. Archeologické výzkumy ukazují, že tato kultura dosáhla vysokého stupně společenské organizace, což se mimo jiné odrazilo ve výstavbě

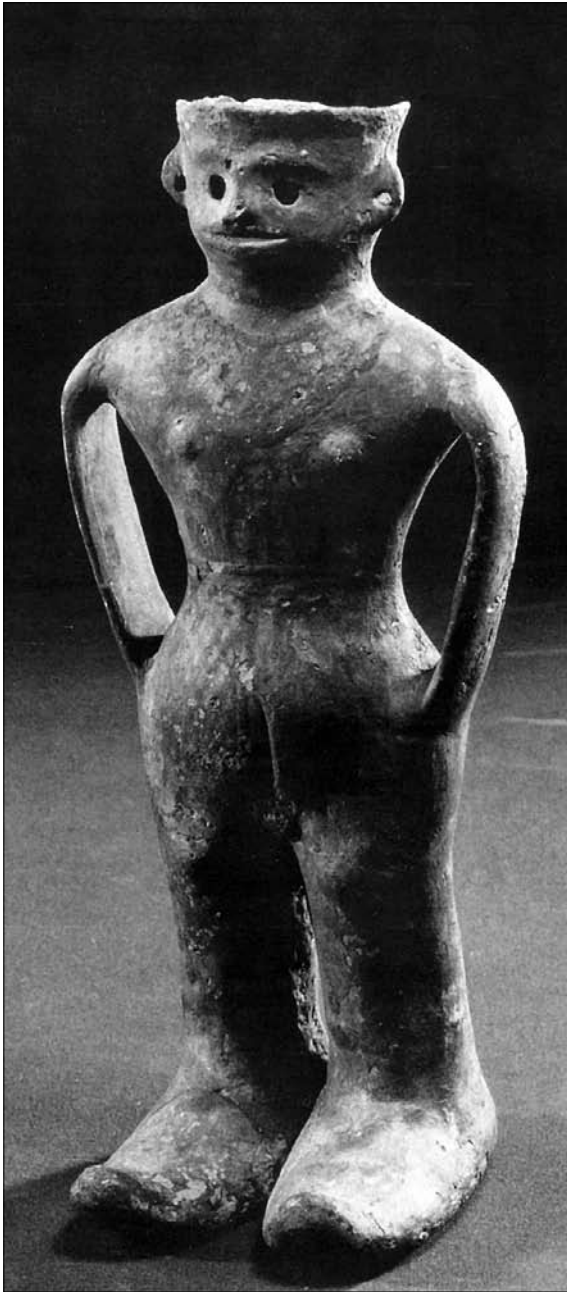

194 Neznámý mistr, „Nahá bohyně s nefritovými očima“, asi 4000 až 3000 př. n. l., chungšanská kultura (Chung-šan), keramika a nefrit, nadživotní velikost (tvář 22,5x16,5 cm), naleziště: Niou-che-liang, okres Ťien-pching, provincie Liao-ning, Čínská lidová republika, uloženo: Historické muzeum, Peking.

Plastika nahé bohyně s očima vyloženými nefritem byla součástí výzdoby hlavní stavby komplexu obřadního centra. Význam tohoto zřejmě kultovního artefaktu podtrhuje užití nefritu, který je v Číně od prehistorických dob vnímán jako kámen nadaný magickými vlastnostmi.

rozsáhlých obřadních center citlivě zakomponovaných do krajiny. V jednom z nich u Tung-šan-cuej (provincie Liao-ning) byl poblíž kamenné kruhové platformy nalezen soubor asi dvaceti keramických plastik (výška 5–7,8 cm) zobrazujících nahé těhotné ženy (Das Alte China 1995, s. 175–176) (obr. 193). Další zajímavý nález pochází z obřadního centra v nedalekém Niou-che-liangu: v polozahloubené stavbě (o délce 22 m a šířce 4–9 m) hlavní budovy komplexu byly odkryty pozůstatky hliněné plastiky ženy v nadživotní velikosti. Největší pozornost budí detailně vypracovaná tvář (šířka 16,5 cm, výška 22,5 cm) s očima vyloženými nefritem (obr. 194); další zlomky (rameno a prs) ukazují, že původně šlo o zpodobení nahé ženy (k celkovému popisu nálezů z Tung-šan-cuej a Niou-che-liangu srov. Guo 1995, s. 37–39, Niou-che-liang 1997).

Tyto nálezy naznačují uctívání jakéhosi ženského božstva, jež pravděpodobně zosobňovala socha z Niou-che-liangu. Plastiky z Tung-šan-cuej mohou být odrazem obřadů spojených s plodností a zrozením. Někteří badatelé považují tyto nálezy za doklad kultu ženských předků, což je však názor, který má malou oporu (Bar-

195 Neznámý mistr, „Nahá žena“, 3. tisíciletí př. n. l., maťiajaoská kultura (Ma-tia-jao), antropomorfní keramická nádoba, výška 20 cm, naleziště: Jü-men, provincie Kan-su, Čínská lidová republika.

nes – Guo 1996, s. 216, Brinker 1995, s. 30, Das Alte China 1995, s. 176, Nelson 1995, s. 11). V každém případě tento kult nebyl spojen s izolovanou lokalitou, nýbrž s rozsáhlejším sídelním územím. Poblíž Niou-che-liangu se nenašlo žádné sídliště a zakomponování obřadního centra do krajinného kontextu (k tomu

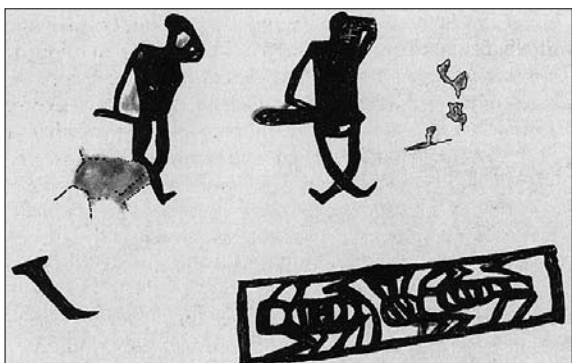

196 Neznámý mistr, „Nahí tančící muži“, 3. tisíciletí př. n. l., maťiajaoská kultura (Ma-tia-jao), malba na keramické míse, výška 14 cm, šířka ústí 29 cm, šířka dna 28 cm, naleziště: Ta-tchung, provincie Čching-chaj, Čínská lidová republika.

Výjev zachycuje tři skupiny pěti nahých mužů se znázorněnými pohlavními údů. Muži se drží za ruce a pravděpodobně tančí. Interpretace scény je nesnadná. Možná představuje kolektivní rituální tanec, při němž byla zřejmě důležitá nahota, protože tvůrce ji neopomněl zdůraznit vyobrazením pohlavních údů; lze uvažovat o jeho spojitosti s pozdějšími kolektivními lidovými slavnostmi známými z písemných pramenů, při nichž se muži a ženy oddávali volné lásce v přírodě. Tyto rituály, nazývané *peng*, se odehrávaly na jaře a měly zaručit dobrou úrodu na polích a plodnost žen. Zdá se, že s těmito a dalšími jarními slavnostmi je možno spojovat již některé básně z *Knihy písni*. Podobné slavnosti jsou doloženy ještě z počátku 20. století u národnosti Na-si z provincie Jün-nan. Existuje však rovněž hypotéza, že malba zobrazuje nikoli pohlavní údů, nýbrž meče nebo dýky: v tomto případě by výjev patrně představoval rituální válečné tance.

podrobně Barnes – Guo 1996) dovoluje pomýšlet na těsné sepětí místního kultu s přírodou.

Nálezy z chungšanské kultury (Chung-šan) jsou v Číně ojedinělé a jsou zřejmě odrazem svěbytné lokální tradice. Z ostatních oblastí neolitické Číny je známo podobných artefaktů poskrovnu. Z širší severní Číny pocházejí zpodobení nahých žen, především ze západní provincie Kan-su, z prostředí místní maťiajaoské kultury (Ma-tia-jao) (zhruba 3. tisíciletí př. n. l.): například antropomorfní nádoba v podobě stojící nahé ženy se znázorněným pohlavím nalezená poblíž Jü-men (Brinker 1995, s. 25) (obr. 195) nebo již zmíněná nádoba z hrobu u Liou-wan (obr. 191). V téže oblasti, poblíž Ta-tchungu v provincii Čching-chaj, se našla malovaná mísa zdobená vyobrazením tří skupin pěti nahých mužů se znázorněnými pohlavními údů (Brinker 1995, s. 33) (obr. 196). Muži se drží za ruce a pravděpodobně tančí. Jakýmsi pandánem k tomuto nálezu je obraz, který se zachoval na podlaze jednoho z obydlí u Ta-ti-wan v provincii Kan-su (Brinker 1995, s. 34) (obr. 197). V horní části obrazu jsou zachyceni

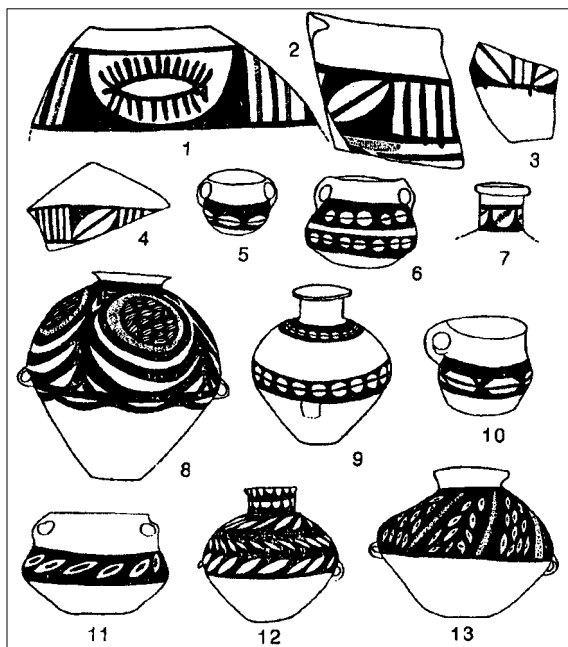

197 Neznámý mistr, „Šamanistický rituál“, kolem roku 3000 př. n. l., neolit, malba na podlaze obydlí, výška postav 34 a 34,5 cm, naleziště: Ta-ti-wan, okres Čchin-an, provincie Kan-su, Čínská lidová republika.

V horní části obrazu jsou dva (původně zřejmě tři) muži v taneční pozici, kteří se pravou rukou drží za pohlavní úd a levou mají pozvednutou k hlavě; v dolní části se nachází obdélníkový obrazec s kresbou uvnitř, jenž snad představuje rakev s dvěma mrtvými lidskými těly nebo obětní jámu se zvířaty. Nahota hrála roli nejen v kultech plodnosti, ale patrně i při jiných typech obřadů, jako v tomto případě, kdy scéna možná představuje šamanistický rituál při pohřbu.

dva (původně zřejmě tři) muži v taneční pozici, kteří se pravou rukou drží za pohlavní úd a levou mají pozvednutou k hlavě; v dolní části se nachází obdélníkový obrazec s kresbou uvnitř, jenž možná představuje rakev se dvěma mrtvými lidskými těly nebo obětní jámu se zvířaty (Čang 1999b, s. 139–141).

Interpretace těchto nálezů je obtížná. Zobrazení nahých žen, jak uvedeno, jsou dávána nejčastěji do souvislosti s kultem plodnosti, případně s kultem ženských předků, avšak spolehlivější opory pro takový výklad chybí. Poněkud oprávněnější je vysvětlení scény na míse z Ta-tchungu jako kolektivního rituálního tance provozovaného muži. Při této činnosti byla zřejmě důležitá nahota, protože tvůrce nádoby ji neopomněl podtrhnout zobrazením mužských údů. Můžeme snad uvažovat o spojitosti této scény s pozdějšími kolektivními lidovými slavnostmi známými z písemných pramenů, při nichž docházelo ve volné přírodě mezi muži a ženami k pohlavnímu styku. Tyto rituály, odbývané na jaře, měly zřejmě zaručit úrodu na polích a plodnost žen. Podobné slavnosti jsou doloženy ještě z počátku 20. století u národnosti Na-si v provincii Jün-nan (Chen 1995, s. 39) a dodnes je praktikují Chanové (etničtí Číňané) například v provinciích Kan-su, Čching-chaj. Nahota byla zřejmě důležitá i při jiných typech obřadů, jak naznačuje malba z Ta-ti-wan, jejíž výklad je ovšem

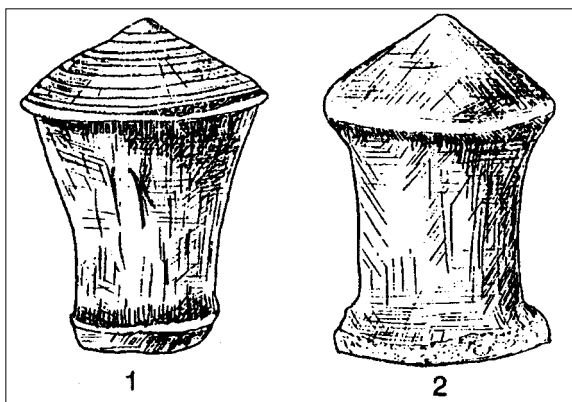
198 Neznámý mistr, „Ženské pohlavní orgány“, konec 4 tisíciletí př. n. l., jangšaoská kultura (Jang-šao), malba na keramické nádobě, naleziště: Čchin-wang-saj, provincie Che-nan, Čínská lidová republika.

Tyto a podobné motivy, které jsou interpretovány jako symboly ženských pohlavních orgánů, se objevují na keramických nádobách neolitických kultur Jang-šao a Ma-tia-jao.

vzhledem k nejisté interpretaci výjevu ve spodní části obrazu sporný: podle Kuang-č' Čanga (Čang 1999b, s. 141) představuje celá scéna šamanistický rituál při pohřbu; v úvahu připadají i jiná vysvětlení (srov. například Brinker 1995, s. 34).

Další neolitické výtvarné projevy spojované se sexualitou jsou abstraktnějšího rázu. Jako symboly ženských pohlavních orgánů jsou často chápány některé motivy na malované keramice jangšaoské kultury v centrální Číně (5.–4. tisíciletí př. n. l.) a kultury maťiajaoské (obr. 198), což je však vysvětlení problematické (Čang 1999a, s. 129–133). Spolehlivější je výklad některých keramických předmětů z těchto kultur popisovaných jako falické symboly (Čang 1999b, s. 132–133, Karlgren 1930, 1942) (obr. 199). Uvažuje se o nich v souvislosti s kultem mužské plodnosti, popřípadě s kultem předků a poukazuje se na podobnost falů s pozdějším znakem *cu* („předek“, srov. Das Alte China 1995, s. 184).

Nejpůsobivější artefakty, které můžeme pravděpodobně považovat za falické symboly, nepocházejí ze severní Číny, nýbrž z Číny jižní, z prostředí kultury Čchü-tia-ling (asi 2900–2600 př. n. l.), rozšířené

199 Neznámý mistr, „Mužské pohlavní orgány“, 4 tisíciletí př. n. l., jangšaoská kultura (Jang-šao), keramika, výška 12 cm, naleziště: Jang-šao-cchun, okres Mien-čch', provincie Che-nan, Čínská lidová republika, uloženo: Museum of Far Eastern Antiquities, Stockholm, Švédsko.

Z neolitických kultur Jang-šao, Ma-tia-jao, Čchü-tia-ling a dalších pocházejí keramické předměty interpretované jako zobrazení falů; uvažuje se o nich v souvislosti s kultem mužské plodnosti, popřípadě s kultem předků a poukazuje se na podobnost falů s pozdějším znakem *cu*, „předek“ v období dynastie Šang.

na středním toku řeky Jang-c'-ťiang. U Teng-tia-wan v provincii Chu-pej byla odkryta jáma (obklopená na obvodu ohništi), jež obsahovala čtyři kónické předměty z pálené hlíny. Každý z nich sestával ze dvou částí a dosahoval výšky kolem 150 cm (Das Alte China 1995, s. 183–184) (obr. 200). Nálezová situace implikuje, že šlo o dějiště jakéhosi rituálu nebo opakovaných rituálů, v nichž falickým předmětům příslušelo významné místo. Je známo, že obřadní předměty byly v jižní Číně rituálně zakopávány do země ještě ve 2. a 1. tisíciletí př. n. l. (například Falkenhausen 1993a, s. 139, Gao 1986). Nelze ovšem jednoznačně rozhodnout, zda tento nález spojovat s kultem předků, nebo spíše s jakýmsi obřady k počtě přírodních božstev. Pozdější údaje o jižním náboženství včetně toho, že rituální předměty byly následně zakopávány na úpatí hor a na březích řek, hovoří podle našeho názoru spíše ve prospěch kultu přírodních božstev.

Druhé tisíciletí před naším letopočtem bylo dobou formování prvních státních útvarů v severní Číně – v oblasti kolem Žluté řeky. Od 13. století př. n. l. jsou již k dispozici písemné prameny, konkrétně nápisy na věšebných kostech a želvích krunýřích, jejichž velké množství bylo odkryto u dnešního An-jangu v severovýchodní části provincie Che-nan. An-jang byl ve 13.–11. století př. n. l. centrem říše Šang, mocného státu, jenž ovládal značnou část centrální Číny. Kolem

poloviny 11. století př. n. l. byli Šangové poraženi svými západními sousedy – Čouy. Čouové pak vytvořili mohutnou říši, která zaujímala téměř celou severní Čínu, vtiskli jí svou ideologii, a položili tak základ politicky, kulturně a etnicky jednotné Číny.

Z této doby téměř postrádáme výtvarné projevy, které by bylo možno klást do souvislosti se sexualitou. Je to možná způsobeno i tím, že náboženství Šangů i Čouů dominoval kult předků. Akcentu na společenský status, formalismu a faktické asexualitě elitního kultu a kultury severní Číny doby bronzové odpovídá podle našeho názoru i charakter nejstaršího čínského písma. Přestože se někteří badatelé snaží hledat v podobách určitých znaků jisté sexuální konotace – tak například zmíněný znak pro předka *cu* je vysvětlován jako falický symbol, znak *jie* se někdy interpretuje jako vyobrazení vulvy (Das Alte China 1995, s. 184, Woo 1963, s. 92) – postrádáme i ve znacích označujících rozličná pohlaví akcent na pohlavní znaky. Například znak *nü*, označující ženu, se nepíše symbolem vulvy, jak je běžné v jiných písmech, nýbrž obrazem klečící lidské postavy, jejíž pohlaví je naznačeno pouze zdůrazněnými řadry.

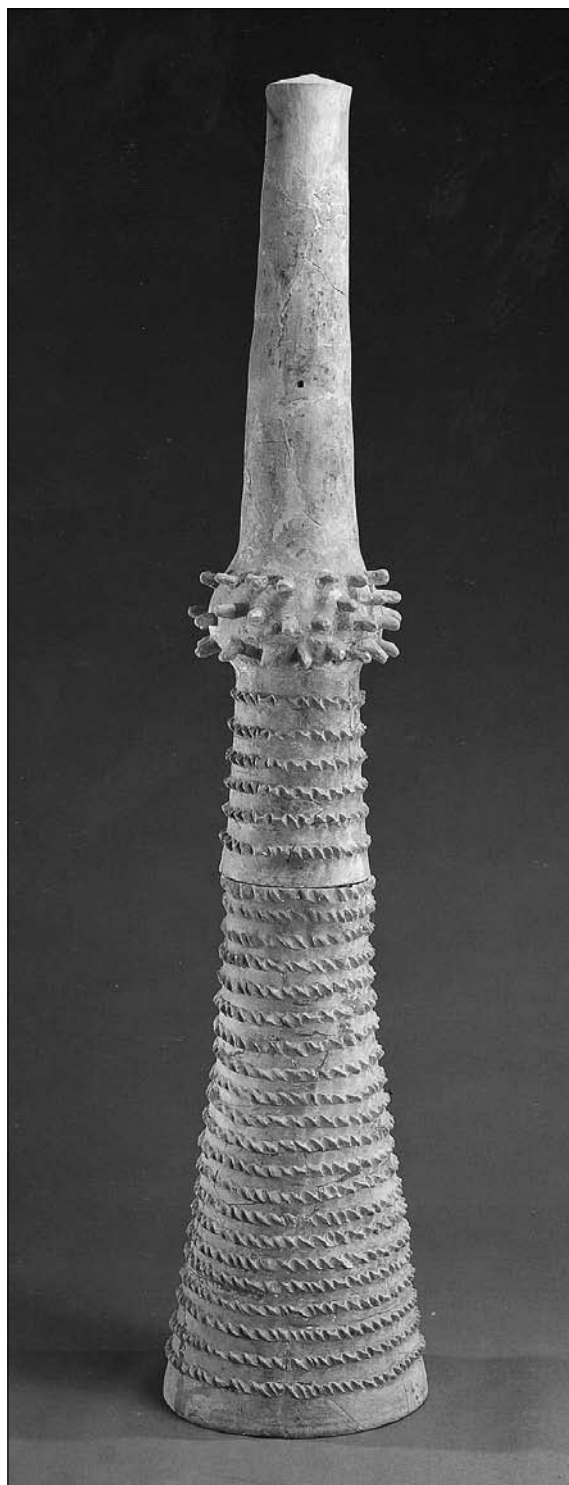
Určité sexuální prvky s důrazem na roli ženy-rodičky jsou přítomny v zakladatelských mýtech Šangů a Čouů. Podle nich předkyně obou dynastií otěhotněly poté, co spolky vejce snesené černým ptákem (u Šangů) nebo vstoupily do stopy hlavního božstva (u Čouů). Jak vejce, tak stopa zde zřejmě zastupují mužské rozplodovací orgány. Tento motiv však není v obřadních hymnech obou dynastií, jež se zachovaly v *Knize písní* (srov. Legge 1871, s. 620–621, 636–637), blíže rozváděn a hymny dále oslavují slavné činy vládců. Rozhodně nelze z těchto textů vyvozovat závěry o důležitější úloze žen v náboženství a společnosti doby Šang, což je někdy dokonce považováno za pozůstatek matriarchální společnosti (Chen 1995, s. 38–39). Předkyně obou dynastií pouze splnily svou přirozenou roli žen, které porodí významné potomky, a proto jsou oslavovány; stejně tak, jako je v básni *Ta ming ze Š'-ťingü* velelena matka ctnostného čouského krále Wena (srov. Legge 1871, s. 433).

Poněkud výrazněji se mohla sexualita uplatnit mimo kult předků, v uctívání přírodních sil a božstev, což byl onen proud čínské duchovní kultury, na nějž zčásti navazoval taoismus doby Chan. Naše informace jsou v tomto ohledu jen zlomkovité. Více materiálu poskytuje pouze básnická sbírka *Čchu-cch' (Písně z Čchu)*, která vznikla na konci Období Válčících států v jihočínském

státě Čchu (právě v té oblasti, odkud pocházejí neolitické faly kultury Čchü-tia-ling). Řada básní této sbírky obsahuje motivy interpretované jako šamanistické. Převládá popis setkání šamana či šamanky s božstvem opačného pohlaví, který má výrazný erotický podtext. Velká část básní popisuje krásu božstev, obvykle žen, ale někdy i mužů (k překladu a rozboru *Čchu-cch'* – viz Hawkes 1959, Waley 1955; v současné době se této problematice věnuje Zuzana Němečková). Básně z *Čchu-cch'* pravděpodobně odrážejí existenci rituálů, při nichž docházelo k sexuálnímu styku mezi šamany a božstvy snad za účelem přivolání deště. Do jaké míry byly tyto rituály praktikovány na čchuském dvoře v době vzniku básní, zůstává otázkou. Je totiž dobře možné, že *Čchu-cch'* jsou již určitou básnickou variací na dané téma, která sloužila především zábavě aristokracie (Lewis 1999, s. 184–185). I tak by však sbírka byla zajímavým odrazem kultivované erotické kultury na dvorech vysoké aristokracie Období Válčících států, jejíž rozmařilý život s velkým množstvím konkubín, tanečnic a zpěvaček, provozujících rozhodně jinou než rituální hudbu, byl častým předmětem kritiky konfuciánců (obr. 201). Ostatně byly to právě *Pisně z Čchu*, které se staly vzorem pro dvorské eroticky laděné básně doby Chan a dob pozdějších (viz například Jeřábková 1996).

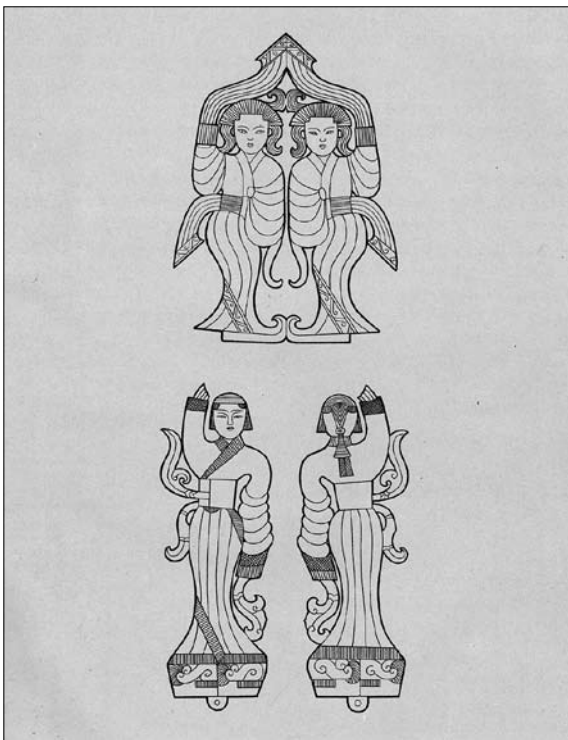
Je obtížné rozhodnout, do jaké míry je erotické ladění kultu přírodních božstev, jež nacházíme v *Čchu-cch'*, specifické pro jižní náboženství, protože postrádáme srovnatelný materiál ze severu Číny. Příkladem starobylého božstva, jež přestalo konfuciánský tlak a sekularizaci, je bohyně Nü-wa, archaická hadí žena. Jak již bylo řečeno, má napůl hadí a napůl ženskou podobu. Víme, že za Šangů byla podobně jako jiné hadí a dračí ženy uctívána, konkrétně jako mocná bohyně deště a plodnosti (Schafer 1980, s. 40). Jindy byla uctívána společně se svým bratrem, císařem Fusi-m, na chanských a pozdějších vyobrazeních je i on od pasu dolů hadem a jejich ocasy jsou propleteny. Božské krvesmilné páry jsou běžné u nechanských etnik na jihu Číny a je pravděpodobné, že odtud byla tato její obdoba přejata. Hierarchický sestup bohyně Nü-wa za Chanů zapříčinila dominance mužských oficiálních kultů i zdráhavost vzdělanců, aby nadále akceptovali podobné zoomorfické bytosti. Zůstala však v literatuře, ještě v 8. století ji opěvoval básník Čchiao Tchan.

Ze severu pocházejí další doklady spojení sexuality s náboženstvím v lidovém prostředí: zmíněné jarní slavnosti, nazývané *peng*, při nichž se muži a ženy věnovali volné lásce. Klasický údaj o těchto festivalech

200 Neznámý mistr, „Nadměrný falus“, asi 2900–2600 př. n. l., čchüťialingská kultura (Čchü-tia-ling), keramika, výška 157 cm, naleziště: Teng-tia-wan, okres Ťing-čou, provincie Chu-pej, Čínská lidová republika, uloženo: Muzeum oblastí Ťing-čou.

Tento keramický falus byl jedním ze čtyř kónických předmětů, z nichž každý sestával ze dvou částí a dosahoval výšky kolem půldruhého metru.

201 Neznámý mistr, *Tanečnice*, 475/453–221 př. n. l., Období Válčících států, nefrit, naleziště: Ťin-cchun u Luo-jangu, provincie Chenan, Čínská lidová republika.

Plastika tanečnice z drahocenného nefritu je odrazem kultivované erotické kultury na dvorech vysoké aristokracie v Období Válčících států, jejíž rozmařilý život s velkým množstvím konkubín, tanečnic a zpěvaček byl častým předmětem kritiky pruderních konfuciánků.

se nachází v *Čou-li* (*Čouských obřadech*), což je systematizovaný přehled ideálního uspořádání úřadů doby Čou (kniha ovšem pochází až z konce Období Válčících států). Zde se uvádí, že povinností hodnostáře označovaného jako zprostředkovatel (*mej-š'*) bylo uspořádat každý rok na jaře setkání svobodných mladíků a dívek, kteří se pak oddávali volné lásce v přírodě. Ti, kteří vytvořili dvojice, se pak, obvykle na podzim, vzali (*Čou-li, Ti-kung*). Úřad samotný je zřejmě výmyslem pořadatelů knihy, nicméně fakt existence takovýchto slavností potvrzují i jiné texty autorů z Období Válčících států (například Kuo-jü, Lu-jü šang; Mo-c', Ming kuej pien – srov. Kuo-jü čchüan-i 1995, s. 156–157; Š'-t'i, *Kchung-c' š'-t'ia* – srov. Š'-t'i chuej ču-kchao teng-fu tiao-pchu 1986, s. 1144). Účelem slavnosti, která se konala v blízkosti oltářů země (*še*), bylo zajistit úrodu na další rok a rovněž plodnost žen. Zdá se, že s těmito a podobnými jarními slavnostmi je možno spojovat již některé básně z *Knihy písní* (Granet 1929).

V odlehlých oblastech západní Číny, například v provincii Kan-su, byly každoroční festivaly se zpěvy

202 Neznámý mistr, „*Erotické scény*“, 25–220 n. l., dynastie Východní Chan, reliéfy na cihlách z pálené hlíny, výška 29 cm, šířka 50 cm, naleziště: Sin-nung-siang, okres Sin-tu, provincie Š'-čchuan, Čínská lidová republika, uloženo: Úřad pro kulturní památky okresu Sin-tu, provincie Š'-čchuan.

Na dvou cihlách pocházejících z chanské hrobky jsou zachyceny dvě fáze milostného aktu.

a volnou láskou v přírodě, zdokumentovány i v současnosti. Nazývají se ovšem jinak: *chua-er*, podle písní (halekaček), které se při nich zpívají.

Do souvislosti s *peng* je možno klást i nejstarší nálezy skutečně erotických vyobrazení, jaká z Číny známe. Jde zejména o výjevy na dvou cihlách z chanské hrobky odkryté u Sin-nung-siangu v provincii Š'-čchuan (Das Alte China 1995, s. 411–413), jež zachycují dvě fáze milostného aktu (obr. 202), odehrávajícího se ve volné přírodě. Opice a ptáky v koruně stromu zaujalo dění pod nimi a zvědavě je pozorují; vedle ženy leží pohozený košík, což zvyšuje akčnost a erotičnost výjevu a může naznačovat i jeho časové zařazení – na jaře ženy sbíraly do košíků morušové listy. Zasažení scény do volné přírody a její možné časové určení opravňuje úvahu o její spojitosti s jarními slavnostmi *peng*, jež měly zajistit úrodu na polích a plodnost žen.

V době dynastie Chan byly tyto slavnosti pouze reliktem dávných rituálů, které se udržovaly ve venkovském prostředí. Dokládají je hrubě tvarované kamenné sochy zpodobující nahého muže a nahou ženu v životní velikosti, dochované na více místech. Na aristokratických dvorech a ve městech se bohatě roz-

výjela erotická kultura osvobozená od náboženských konotací, stejně jako již v úvodu naznačené filozofické spekulace o sexualitě a erotice. Čína vstupovala do nového období svých sexuálních dějin, jež se rovněž odrazilo ve výtvarném umění.

Dříve než se pokusíme podat základní informace o těchto mladších dobách, upřesněme si pojem „umění“ v čínském kontextu. Podobně jako v případě literatury, o níž je pojednáno v dalším oddílu, také ve výtvarném umění tradiční Číny, zhruba od doby Šesti dynastií (317–589 n. l.), existovaly vedle sebe tři do značné míry na sobě nezávislé vrstvy – vrstva vysokého, elitního umění, reprezentovaná kaligrafií a tušovou malbou, vrstva středního (či profesionálního) umění, kam se obvykle řadí sochařství, umělecké řemeslo, ale také například grafika a knižní ilustrace, a konečně lidový umělecký projev (tradiční) vesnice. Rustikální umění je svou povahou blízké lidovému umění na celém světě a není třeba je zvláště představovat. Zásadní rozdíl mezi „vysokým“ a „středním“ uměním spočívá především v tom, k jaké společenské vrstvě se dané umění primárně obrací, v pojetí osobnosti autora a od toho odvozené estetiky. Vysoké umění vzniká v prostředí vzdělané elity, kaligrafové a malíři jsou často lidé významného společenského postavení a nominálně nejsou profesionálními umělci. Při hodnocení díla vysokého umění se klade důraz na jeho subjektivní, expresivní složku. V některých dobách je ve vysokém umění také akcentována společensky prospěšná, výchovná funkce. Naproti tomu autoři děl střední vrstvy umění jsou většinou anonymní profesionálové, řemeslníci žijící ve městech, kteří se obracejí k širšímu publiku a pochopitelně usilují o to, aby se zalíbili jeho vkusu. Expresivní a subjektivní prvky jsou v jejich díle potlačeny. V Číně nebyli považováni za tvůrčí umělce, nýbrž za dovedné řemeslníky.

Nastíněné vrstvy umělecké tvorby nemohou být od sebe pochopitelně hermeticky odděleny a jejich vymezení není neměnné. Existovaly žánry na pomezí populární a vysoké tvorby, postupně docházelo k vzájemnému ovlivňování v oblasti tematické i formální a s proměnou doby nastávala i proměna chápání společenské úlohy některých žánrů. K výraznému posunu dochází zejména na sklonku dynastie Ming a za Čchingů, kdy se v malířství a kaligrafii prosazuje tendence k práci na veřejnou zakázku za odměnu a kdy se tyto formy vysokého umění, kdysi údajně povznesené nad materiální zisk, částečně přibližují „tržně orientované“ kultuře. A naopak, některé umělecké projevy, původně chápané

203 Ku Kchaj-č, *Rady dvorní vychovatelky*, konec 4. století, pozdější kopie z doby Tchang, detail horizontálního svitku, tuš a barvy na hedvábí, 24,9x348,1 cm, uloženo: British Museum, Londýn, Velká Británie.

Výjev zachycuje paní Tia, jak se odvážně staví do cesty medvědovi, který nečekaně zaútočil na jejího manžela, císaře.

jako „pouhé“ řemeslo, docházejí uznání srovnatelného s oceněním vysokého umění. Hranice mezi oběma vrstvami jsou stále výrazněji narušovány zejména od počátku 20. století, kdy se mění společenská struktura a výrazně působí vlivy západního umění.

Vymezení tří vrstev výtvarného umění je užitečné pro pochopení, jakým způsobem byla v Číně zobrazována žena, láska a jak umění reflektovalo erotiku a sexualitu. V umění tradičně označovaném jako vysoké a chápaném jako umění ušlechtilých hodnot a seberealizace vzdělaného muže nehraje žena (o lásce ani nemluvě) důležitou roli. Pokud se zde objevuje, pak se zpravidla jedná o dílo s didaktickým posláním, které zachycuje ženy ztělesňující konfuciánský ideál oddané dcery (snachy), manželky a matky. Nejstarším známým malířem obrazů na toto téma byl Ku Kchaj-č (asi 348–409), jehož díla se zachovala pouze v pozdějších kopiích. Za nejstarší jsou považovány *Rady dvorní vychovatelky*, dnes uložené v Britském muzeu v Londýně. Na téměř tři a půl metru dlouhém horizontálním svitku inspirovaném textem, jehož autorem byl básník, učenec a politik Čang Chua (232–300), je postupně zachyceno několik figurálních scén, kde ústřední role přísluší císařovně Tia, manželce finského císaře Chuej-tiho. Výjevy vyjadřují ideál konfuciánské manželky, která dbá na dekorum, ctí svého muže a v případě nutnosti je připravena pro něj i zemřít (obr.

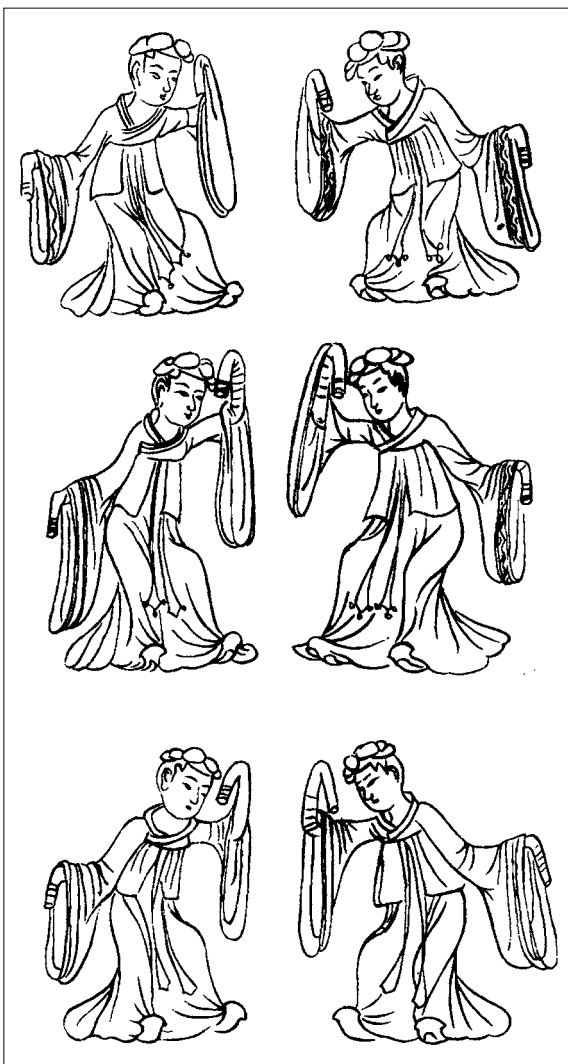
204 Ku Kchaj- č, *Životopisy žen*, konec 4. století, pozdější kopie z doby Sung, detail horizontálního svitku, tuš na hedvábí, slabě kolorováno, 25,8x470,3 cm, uloženo: Palácové muzeum, Peking.

Svitok je ilustrací k Liou Siangovým *Životopisům žen* (*Lie-nü čuan*).

206 Neznámý mistr, „*Průvod vznešených dam*“, období Jižních dynastií (420–589), reliéfní cihly, 19x38 cm, naleziště: hrobka, okres Teng-sien, provincie Che-nan, Čínská lidová republika.

Zvláštní oblast výtvarného umění raného středověku v Číně představuje výzdoba hrobek – fresky a reliéfní cihly na stěnách pohřebních komor, obrazy ryté do kamenných sarkofágů a drobná hrobková plastika. Také zde často nalzáme ženské postavy: hrđinky příběhů o příkladných ženách nebo tanečnice, hudebnice, služebné a společnice vznešených mužů a žen pohřbených v hrobce.

203). Tato žena však zároveň neváhá svého muže kritizovat, pakliže zanedbává státnické povinnosti. Křehká postava s elegantními gesty, složitý účes a vlající roucho ztělesňují dobový ideál krásy. Podobné postavy se objevují i na dalších Ku Kchaj-čových obrazech, opět inspirovaných literárními předlohami: například ilustrace Liou Siangových *Životopisů žen* (obr. 204), nebo obraz na motivy Cchao Čovy básně *Bohyně řeky Luo* (viz též literární ukázkou, s. 252). Urozenému muži se zjeví překrásná vodní víla, obcuje s ním, načej jej opustí. Právě tímto dílem uvedl Ku Kchaj-č do čínské figuralistiky ikonografický vzor svůdkyně, štíhlé postavy v rozevlátém, velmi často rozepjatém šatě, jež se vznáší vzduchem a hledí přímo na diváka.

Krásné dámy se objevují i na reliéfech a freskách zdobících hrobky panovníků a aristokratů z dob Severních a Jižních dynastií a dynastií Suej a Tchang (obr. 205). Přestože je vytvořili profesionální umělci – „řemeslníci“ – zahrnujeme je do okruhu dvorského vysokého umění. Výzdoba hrobek rozhodně představuje svébytnou oblast výtvarného umění raného středověku v Číně: stěny pohřebních komor byly obloženy reliéfními nebo malovanými cihlami, za Tchangů bývaly zdobeny celoplošnými nástěnnými

205 Neznámý mistr, „*Tanečnice*“, před rokem 630, překres reliéfu v kameni, naleziště: hrobka Li Šoua, okres San-juan, provincie Šen-si, Čínská lidová republika.

V umění a řemeslech profesionálních tvůrců jsou ženy odedávna mnohem častějším námětem. Na reliéfech a freskách zdobících hrobky a chrámy z doby Severních a Jižních dynastií a dynastií Suej i Tchang se nejčastěji objevují postavy hudebnic a tanečnic.

207 Neznámý mistr, *Dáma v dvorském oděvu*, období dynastie Tchang (618–907), překres rytiny na stěnách vnější rakve, naleziště: hrobka Li Čung-žuna poblíž dnešního Si-anu, provincie Šen-si, Čínská lidová republika.

malbami. I do povrchu sarkofágů byly rytý obrazy nebo tesány reliéfy. Do bočních menších komor se skládala drobná figurální plastika z keramiky (*ming-čchi*). Ženské postavy zobrazovaly příkladné ženy ze známých příběhů, ale nejčastěji tanečnice, hudebnice

209 Neznámý mistr, *Dvorní dáma na koni*, 1. polovina 8. století, dynastie Tchang, hrobová keramická plastika se zbytky polychromie, naleziště: neznámé, uloženo: Art Institute of Chicago.

208 Neznámý mistr, *Vznešené dámy přicházejí obětovat do chrámu*, období Pěti dynastií (907–960), kopie fresky z jeskynních chrámů, naleziště: Jü-lin, provincie Kan-su, Čínská lidová republika.

210 Neznámý mistr, „Císařovna se přichází poklonit Buddhovi“, počátek 6. století, nízký reliéf v kameni, 76x109 cm, naleziště: skalní chrám Lung-men, Luo-jang, provincie Che-nan, Čínská lidová republika.

Na reliéfech ve skalních chrámech v Lung-menu jsou v procesí věřících přicházejících obětovat Buddhovi vyobrazeny také krásné ženy, mezi nimi vyniká císařovna obklopená dvorními dámami.

212 Čou Fang, *Dáma s květinou ve vlasech*, kolem roku 800, tuš a barvy na hedvábí, uloženo: Palácové muzeum, Peking.

Obraz je připisován malíři Čou Fangovi, jenž byl činný v letech 780–810.

služebné a společnice vznešených mužů a žen, pohřbených v hrobce (obr. 206–209).

Také v buddhistických skalních chrámech, například v Lung-menu (provincie Che-nan), které byly tesány na popud císařského dvora od 6. století, jsou vyobrazeny krásné ženy, například v procesí věřících, přicházejících s obětními dary k Buddhovi (obr. 210). Mnohem erotičtější než tyto zbožné dvorní dámy působí v buddhistickém sochařství polonahé, šperky ověšené postavy bódhisattvů, bytostí ani ženských ani mužských. Nejlepší díla jsou navíc prodchnuta mystickou oduševnělostí, kterou jim propůjčuje náboženský obsah.

Ve figurálním malířství dynastie Tchang a následujícího období Pěti dynastií se žena začíná objevovat i v méně vznešeném pojetí. Malíři jako Čang Süan (činný v první polovině 8. století), Čou Fang (8. sto-

211 Neznámý mistr, *V paláci*, před rokem 1140, kopie podle malíře Čou Wen-tüho (činný 940–975), detail horizontálního svitku, tuš na hedvábí, lehce kolorováno, 26,5x146 cm, uloženo: Metropolitan Museum, New York.

letí), Čou Wen-tü (činný kolem poloviny 10. století) a další umělci zachycují dvorní dámy nejen jako společnice císaře, ale při různých každodenních činnostech – jak zpracovávají hedvábí, koupou děti, věnují se společenským hrám, hrají na hudební nástroje, hodují, procházejí se v zahradě, projíždějí se na koních (obr. 211–212). Korpulentní krásky na obrazech z doby Tchang a Pěti dynastií odpovídají dobovému ideálu krásy – údajně uvedenému do Číny pod vlivem vkusu severních kočovníků. Cílem malířů těchto obrazů bylo bezpochyby zdůraznit půvaby a erotickou přitažlivost ženy. Nejedná se tedy o obrazy, které by zpracovávaly téma lásky. Na této umělecké úrovni představuje jistý náznak snad jen kopie obrazu od Čou Fanga, na němž namaloval císařskou milostnici Jang Kuej-fej, jak jen spoře oděná vystupuje z lázně (obr. 213). Podle tradičního podání, zpracovaného i v literatuře (viz ukázku z Po Tü-iho básně *Píseň o věčném žalu* – s. 237), ji takto poprvé spatřil císař Süan-cung (zvaný též Ming-chuang) a zahořel k ní vášní, která nakonec přivedla pád jeho říše.

Zachovaly se však i obscénní kresby, které jsou nejstarší známou ukázkou *sui generis* v Číně. Byly nalezeny mezi rukopisy v Tun-chuang, obsahujícími i četné nestandardní materiály, například žákovské cvičné texty a náčrtky, občas doprovázené karikaturou a ve čtyřech případech zmíněnými kresbami. Některé cvičné texty jsou datované: vznikaly kolem poloviny 10. století. Po této odbočce se vraťme k uhlazenému projevu vysoké malby.

Obraz *Noční slavnost u Chan Si-cchaje* od Ku Chung-čunga (činný za dynastie Jižní Tchang, ve druhé polovině 10. století) již zobrazuje nevázanou zábavu prvního ministra Chan Si-cchaje a jeho hostů se zpěvačkami a kurtizánami. Obraz byl údajně namalován z příkazu císaře, který chtěl vědět, jak vypadají proslulé večírky jeho prvního ministra: poslal dvorního malíře na výzvědy a ten pak podle paměti namaloval jakousi reportáž o událostech jednoho večera. Na dlouhém horizontálním svitku rozděleném do několika scén vidíme různé výjevy, na nichž hudebnice, kurtizány a služebnice dělají společnost vznešeným mužům, postava hostitele se vícekrát opakuje. Provozuje se zde hudba, popíjí víno, muži objímají dívky ... (obr. 214). Za pozornost stojí, že osoby méně významné (včetně většiny ženských postav) jsou menší než postavy významných mužů.

Dílo malířů doby Tchang, Pěti dynastií a Sung se stalo základem žánru „dvorní dámy“ (*š-nü*), respek-

213 Čou Fang, *Jang Kuej-fej vystupuje z lázně*, kolem roku 800, akvarel na hedvábí, 155x120 cm, uloženo: Státní muzeum umění národů Východu, Moskva, Rusko.

Podle tradičního podání, zpracovaného i v literatuře (viz ukázkou z Po Tü-iho básně *Píseň o věčném žalu*, s. 237), takto tchangský císař Süan-cung poprvé spatřil Jang Kuej-fej a zahořel k ní vášní, která nakonec přivedla pád jeho říše.

tive „krasavice“ (*mej-žen*), pěstovaného až do konce císařství. Na nejstarších obrazech tohoto typu vidíme ideální krásky a výjevy z jejich života v paláci. Jedním z neznámějších je obraz *Palác Chanů* od Čao Po-tüho (1120–1182) (obr. 215). Na kruhovém hedvábném vějíři o průměru 24,5 cm vidíme mohutný palác v zahradě z umělých skal, doplněných horskou „vypůjčenou scenerií“ v pozadí. Po terase před palácem pro-

214 Ku Chung-čung, *Noční slavnost u Chan Si-cchaje*, 2. polovina 10. století, pozdější kopie originálu, který se nezachoval, detail horizontálního svitku, tuš a barvy na hedvábí, výška 28,4 cm, uloženo: Palácové muzeum, Peking, Čínská lidová republika.

Tento obraz od Ku Chung-čunga (činný za dynastie Jižní Tchang, ve 2. polovině 10. století), na rozdíl od předchozích dob, zachycuje nevázanou zábavu vyšších vrstev – prvního ministra Chan Si-cchaje a jeho hostů se zpěvačkami a kurtizánami. Za pozornost stojí, jak postavy méně významné (včetně většiny ženských postav) jsou menší než postavy významných mužů. Jako u většiny obrazů z tohoto období se pravděpodobně jedná o pozdější víceméně přesnou kopii originálu, který se nezachoval.

215 Čao Po-tü (1120–1182), *Palác Chanü*, detail, kolem poloviny 12. století, tuš a barvy na hedvábí, kruhový vějíř o průměru 24,5 cm, uloženo: Palácové muzeum, Tchaj-pej.

Průvod vyšňořených dam, seřazených do dvojstupu, prochází kolem paláce do zahrady. Obraz je prolnutý množstvím detailů přepychového prostředí, v němž žily konkubíny chanského císaře.

chází průvod dam seřazených do dvojstupu; některé drží baldachýny, kterými chrání vznešenou dámu uprostřed, jiné drží hudební nástroje. U odbočky do

vnitřní části zahrady vedou v průvodu ovcí, kterou hodlají obětovat na slavnosti. Přestože jsou postavy pouze asi dva centimetry vysoké, mají pečlivě a do detailu provedená roucha. Přesvědčivě je zachycen ladný, pomalý krok i vzpřímený postoj přehnaně štíhlých postavíček, odpovídajících dobové, tedy sungské představě o ideální kráse.

Návrat do historie a s ním pohled do paláců a života mocných dynastií nabízí i jiný vynikající obraz, tentokrát z přelomu dynastií Sung a Jüan, kdy se Čína ocitla v osudovém ohrožení nomádů. Malíř Čchien Süan (asi 1234–po 1301) oživuje tchangskou císařskou milostnici Jang Kuej-fej, zmiňovanou výše, jejíž tragický příběh lásky je v Číně tak známý jako příběh Romea a Julie v Evropě. V nenuceně sestavené kompozici se císař, sedící na bělouši, otáčí za korpu-lentní Jang Kuej-fej, které služky pomáhají do sedla. Výjev je klidný a tichý, působí jako strnulý živý obraz, a přesto je plný nevyřčeného dění. K dokreslení zvyklostí v čínském paláci ve středověku dodejme, že obě protáhlé postavy s baldachýnem, sluha v zeleném před koněm i dva „chlupci“ vlevo nejsou muži, nýbrž služky, které nosily mužský oděv.

Za dynastie Ming v žánru „dvorních dam“ vynikají profesionální malíři, jejichž styl stojí na hranici mezi vysokým a profesionálním uměním. Nejslavnější z nich jsou Tchang Jin (1470–1524) a Čchiou Jing (činný kolem roku 1550) (obr. 216). Také v jejich díle oblíbeným tématem zůstávají historické příběhy

216 Čchiou Jing, *Podzim v paláci Chanů*, kolem roku 1550, detail horizontálního svitku, tuš a barvy na hedvábí, výška 30,4 cm, uloženo: Palácové muzeum, Tchaj-pej.

o krásných ženách, jako je tomu například u Čchiou Jingova obrazu *Podzim v paláci Chanů*. Název obrazu je převzat z dramatu o krásné konkubíně Wang Čao-fün, která chřadla zapomenuta v císařském paláci a nakonec byla provdána do severních barbarských krajů (viz literární ukázka *Podzim v paláci Chanů* – s. 250).

Ve vysokém umění se erotika rovněž zpodobovala nepřímo, narážkou. Běžným námětem evokujícím takové představy byla již zmiňovaná bohyně řeky Luo svůdně si pohrávající s dlouhými tkaničkami pásku, případně si pásek rozvazující ... Jiným případem z vysokého umění vzdělanců jsou obrazy květů, především květů pivoňek, nazývaných „královnou květin“, které byly symbolem ženské krásy. Je nutné upřesnit, že v případě pivoňek šlo o krásu smyslnou a vyzývavou, podněcující tělesnou lásku. Tuto interpretaci splňuje nádherná *Pivoňka* od Jün Tching-čea (18. století), potomka slavného malíře květů Jün Šou-pchinga (1633–1690), jehož styl přejal. Na hedvábném vějíři je tuší a barvami pečlivě, z blízkého pohledu provedena věrná, zdobná podoba květiny, která vyplňuje levou dolní část plochy a příčně ji dělí. V prázdném prostoru je úhledným vzorovým písmem nadepsána báseň:

*Měďáky z tenkých plátek padají a provoňují zem,
dotančily, dále však poutají mne, vnímavého!
Rád bych byl oddaným sluhou královniny květin,
vílu do zlatého zámku nezamkneš!*

„Zlatý zámek“ v posledním verši je narážkou na příběh o císařovně, která chtěla ve svém paláci vypěstovat stále kvetoucí květy.

Obrazy krasavic a kurtizán zaujímaly v čínské figuralistice významné místo od 16. století. Malovali je profesionální mistři působící zejména v městech na řece Jang-c' (tj. Dlouhé řece), která byla sídly vzděla-

ných a kultivovaných kurtizán. Z této malířské tradice vychází zástěna s dvanácti krasavicemi, jedno z nejvýpravnějších a také z nejzdařilejších děl svého druhu (obr. 217). Vzniklo v rozmezí let 1709–1723 a jeho autorem by mohl být Čang Čen, malíř působící v Su-čou, městě zahrad, zpěvoher a zahálky. Ženy na sobě mají elegantní hedvábná roucha, sedí, případně postávají v přepychově zařízených interiérech s výhledem do zahrady. Zaujímají rozličné pózy a svůdně odhalují ruce. Jejich tváře jsou si podobné: jde o zjevnou idealizaci, nikoliv o portréty konkrétních osob. Různými způsoby je naznačeno, že myslí na milého: jedna hledí do zrcadla, jiná sedí při svíčce, což znamená, že nemůže v noci spát. Ptáček, kočička a motýl v páru, které zahlédneme na čtyřech obrazech, jsou běžným způsobem, jak podtrhnout osamělost vyobrazené. Tento soubor bývá někdy nesprávně označován jako „konkubíny“ císaře Jung-čenga. Portrétování císařových manželek a konkubín se však řídilo jednoznačnými pravidly, před nimiž by zástěna s dvanácti krasavicemi neobstála: Obličej na skutečných portrétech palácových dam byl nahlížen čelně, postava byla vzpřímená a strnulá a v žádném případě nenaznačovala jakýkoliv pohyb. V pozadí bylo vymalováno nanejvýš křeslo a koberec; u portrétů, které zachycovaly pouze tvář nebo poprsí, se žádné pozadí nevyznačovalo. Dámy byly oblečeny v mandžuském šatě, na kterém jsou nápadné zejména kožešinové doplňky. Tyto zásady se přísně dodržovaly: každý portrét musel před dokončením projít inspekcí císařského malířského ateliéru. Co se oděvů týče, dámy z obytných paláců zásadně nosily mandžuské odění, čínské prostě není ani na portré-

217 Neznámý mistr (snad Čang Čen?), *Dvanáct krasavic*, zástěna s dvanácti díly, tuš a barvy na hedvábí, vzniklo mezi lety 1709 až 1723, uloženo: Palácové muzeum, Peking.

Obrazy krasavic a kurtizán zaujímaly v čínské figuralistice významné místo od 16. století.

tech ani v kolekci textilií Palácového muzea doloženo. Tím provokativněji působí uvedená zástěna. Portréty krasavic byly nicméně u mandžuského dvora ve velké oblibě. V této souvislosti se poukazuje i na to, že mandžuským dobyvatelům mohlo jít o určitou rehabilitaci kulturních hodnot, které poničili vydrancováním jihu a omezením prostituce v roce 1673.

V 18. a 19. století si portréty krasavic získaly velkou oblibu i mezi středními vrstvami. Vyvinul se nový žánr, na který se úzce specializovali mnozí profesionální malíři. Nejznámějšími tvůrci byli Kaj Čchi

218 Kaj Čchi, *Kráska a motýli*, nedatováno (18./19. století), tuš a barvy na hedvábí, 27,7x25,3 cm, autorská pečeť Čchi-liang, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vm 508).

(1774–1829), Fej Tan-sü (1801–1850) nebo Žen Jü (1853–1901). Jejich ideální portréty mohly nadále představovat legendární a historické bohyně a královny, ale vzhledem k tomu, že během 19. století tyto obrázky nakupovaly i nižší vrstvy, došlo k určité vulgarizaci tématu. Nejběžnější bylo vypodobení hrdinek z oblíbených příběhů nebo kurtizán, ztvárnovaných též pod vlivem japonských tisků. Například Kaj Čchi se především proslavil ilustracemi k románu *Sen v červeném domě*. Z výtvarného hlediska nepřinášely portréty krasavic mnoho nového. Většinou uplatňovaly techniku „pracného štětce“ (*kung-pi*), která pečlivě a bez náznaku zkratky zachycuje dívku – křehký typ s nadsazeně útlými rameny, bezbranný a zranitelný. Důraz na pozadí je minimalizován, často chybí. Postava dívky na obraze *Kráska a motýli* připsaného Kaj Čchimu je technicky bravurní a námět je rozveden do poloh, které u většiny portrétů krasavic chybějí (obr. 218). Divák se stává jakýmsi voyeurem, když pozoruje mladou dámu v zahradě, která je přesvědčena o svém nerušeném soukromí a chová se naprosto nenuceně. Usazena v bambusovém křesle stáčí trup rotačním pohybem za poletujícími motýly. Ti symbolizují manželskou lásku, která plní dívčinu mysl. Prudký pohyb, uvolněný účes i zvýrazněný pásek, spínající oděv, vnášejí do výjevu nepatřičnost a erotický náboj. Šikmý sklon postavy je zasazen do

219 Ou Žuej, *Potrestaná služka*, nedatováno (konec 18. století), tuš a barvy na papíře, 32x29,3 cm, signatura Jüe-čchüan fü-s' sie, autor-ská pečeť, nápis: „Paní Čengovou rozhněvala služka. Za trest musí klečet v blátě a odmlouvá: Už dříve jsem zažila váš hněv a také se to takhle řeši- lo.“; uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vm 520).

rámce bambusů a zahradní skalky, jejíž technické provedení neodpovídá zcela Kaj Čchiově úrovni.

Přechodnou polohu mezi profesionálním a lidovým uměním může reprezentovat i dílo malíře Ou Žueje. Byl profesionálním umělcem, činným v městě Kantonu ve druhé polovině 18. století. Jeho klienty byli prostí měšťané, je tedy považován za lidového malíře (*min-tien chua-tia*, doslova „lidový malíř“). Proslavil se figurálními výjevy a schopností postihnout psychiku postav. Například žánrový výjev na obraze *Potrestaná služka*, malovaný spontánními tahy, zachytil paní, jak se chystá potrestat služku, ta se otáčí a odmlouvá. Jejich konflikt sleduje pán domu, který si čte, popíjí čaj a hodlá snad s pobavením přihlížet fyzickému trestu křehké služky (obr. 219). Výjev má nepochybný erotický podtext.

Díla uvedených figuralistů se řadí, měřeno klientelou, do středního proudu, ale jejich umělecká úroveň je vynikající a konkuruje tou dobou již ustrnulému výtvarnému projevu literátů, mnohdy jej i zastihuje. Devatenácté století je nepochybně dobou, kdy dělení na elitní a profesionální umění přestává platit. Náš výklad se však podrží této koncepci a bude pokračovat stručným výkladem o tzv. střední vrstvě v umění.

220 Neznámý mistr, „*Portrét Jing-jing*“, dynastie Ming, éra Wan-li (1573–1619), dřevořez, ilustrace k Wang Š'-fuově divadelní hře *Příběh ze západního křídla kláštera* (13.–14. století, dynastie Jüans, inspirované novelou Jüan Čena *Setkání s opravdovou láskou* (počátek 9. století, dynastie Tchang), jež vypráví o lásce krásné Jing-jing a mladého Čanga.

S pojetím dokonalé ženské krásy se setkáme na nástěnných malbách (*šuej-lu-chua*) klášterů ze 14. století. Ústřední božstvo, zobrazené jako král nebo královna, je na nich obklopeno vznešeným doprovodem, mužským i ženským, plynoucím skrze barevné mraky. Postavy bývají v životní velikosti. Nejstarší takové malby byly rozpoznány v roce 1953 v taoistickém klášteře Jung-le-kung na jihu provincie Šan-si.

Ze zachovaných materiálů lze soudit, že explicitní milostné téma se i ve střední vrstvě umění zpočátku objevuje jen sporadicky. Teprve s rozvojem knihtisku a knižní ilustrace za dynastie Jüan a Ming a v návaznosti na nové trendy v literatuře (především na rozvoj dramatu, povídkové tvorby a románu) se milostné téma v středním uměleckém proudu rozhojňuje. Mezi nejkrásnější ukázky patří ilustrace k Wang Š'-fuově divadelní hře inspirované tchangskou novelou o lásce Jing-jing a mladého Čanga – *Příběh ze západních komnat*, též *Příběh západního křídla kláštera* (*Si-siang ti*) (viz literární ukázkou tchangské novely na tento námět [s. 244]

221 Neznámý mistr, „Setkání Jing-jing a mladého Čanga“, 1498, dřevořez, ilustrace k Wang Š'-fuově divadelní hře *Příběh ze západních komnat*, též *Příběh západního křídla kláštera (Si-siang ti)* (13.–14. století, dynastie Jüan), inspirované novelou Jüan Čena *Setkání s opravdovou láskou* (počátek 9. století, dynastie Tchang) o lásce krásné Jing-jing a mladého Čanga, vydání z roku 1498, uloženo: Pekingská knihovna, Peking, Čínská lidová republika.

223 Neznámý mistr, „Jing-jing píše dopis“, 30.–40. léta 17. století, dřevořez, ilustrace k Wang Š'-fuově divadelní hře *Příběh ze západních komnat*, též *Příběh západního křídla kláštera (Si-siang ti)* (13.–14. století, dynastie Jüan), inspirované novelou Jüan Čena *Setkání s opravdovou láskou* (počátek 9. století, dynastie Tchang) o lásce krásné Jing-jing a mladého Čanga, uloženo: Pekingská knihovna, Peking, Čínská lidová republika.

222 Neznámý mistr, „Zamilovaná Jing-jing čte dopis“, 30.–40. léta 17. století, dřevořez, ilustrace k Wang Š'-fuově divadelní hře *Příběh ze západních komnat*, též *Příběh západního křídla kláštera (Si-siang ti)* (13.–14. století, dynastie Jüan), inspirované novelou Jüan Čena *Setkání s opravdovou láskou* (počátek 9. století, dynastie Tchang) o lásce krásné Jing-jing a mladého Čanga, uloženo: Pekingská knihovna, Peking, Čínská lidová republika.

i její pozdější divadelní adaptace [s. 247]). Ilustrace mimo jiné představují ideální portrét Jing-jing a pak krok za krokem zachycují vzplanutí hlavního hrdiny k náhodně zahlédnuté Jing-jing, namlouvání, sblížení a okamžiky společně strávené na lůžku (obr. 220–223).

Bohatě byly ilustrovány i další divadelní hry a romány v době Ming a Čching. Z hlediska našeho tématu tvoří mezi nimi zvláštní kategorii ilustrace v takzvaných pornografických románech. Nejznámějším románem tohoto druhu je anonymní dílo nesoucí ve svém názvu jména tří klíčových ženských postav – *Ťin Pching Mej* (česky jako *Čin-Ping-Mei – Půvabné ženy*; viz literární ukázku na s. 261). Scény, na nichž je zachycen hlavní hrdina – prostopášný Si-men Čching –, jak se oddává rozkoším se ženami, se tu nenuceně střídají s všedními i nevšedními událostmi života. Si-men Čching je zpravidla vyobrazen, jak se zmocňuje své partnerky v neobvyklé póze a na nečekaném místě. Příznačná je absence soukromí: někdy milencům asis-

224 Neznámý mistr, *Rybář a venkovanka (Přepadení)*, list z „*Erotického alba*“, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vm 6183).

225 Neznámý mistr, *Milování na čajovém stolku*, list z „*Erotického alba*“, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vm 6183).

tuje služka, jindy je voyeur zaujatě pozoruje oknem nebo pootvřenými dveřmi.

Krkolomné pozice, v nichž se nevinně se usmívající souložící dvojice (případně trojice) nezřídka ocitají, připomínají obrázky z manuálů rozkoše, jejichž produkce vzkvétala zhruba ve stejné době (obr. 185–188).

Manuály rozkoše, případně erotická alba se jako příručky pro milence staly běžnou součástí čínských domácností, zejména ve městech. Jedno z takových ukázkových děl (pravděpodobně z 18. století) – soubor deseti kolorovaných tušových kreseb – vlastní též Sběrka čínského malířství Národní galerie v Praze; může posloužit jako charakteristický příklad této tvorby (obr. 224–231). První scéna zobrazuje namlouvání. Dosud oblečená dvojice sedí na kamenné lavičce, skryté pod stromem a za skalou. Jeho knihy i její vějíř jsou odloženy stranou, ona mu sedí na klíně a hraje na flétnu, zatímco on ji objímá rukou kolem pasu a šeptá jí něco do ucha. „Hra na flétnu“ je jednoznačnou narážkou na milostné hrátky. Jiná scéna (list č. 9) zobrazuje koupel, již oknem pozoruje voyeur; osm ostatních milostný akt v různých pozicích. Jde o ukázkou takzvaných manuálů rozkoše (*Knih do podhlavníku* či *Ložnicových svitků*), jaké byly běžné přede-

226 Neznámý mistr, *Milování před obrazem s mandarínskými kachničkami*, list z „*Erotického alba*“, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vm 6183).

227 Neznámý mistr, *Milování na banánových listech*, list z „*Erotického alba*“, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vm 6183).

229 Neznámý mistr, *Milování na rohoži*, list z „*Erotického alba*“, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vm 6183).

228 Neznámý mistr, *Milování na lůžku typu „tcha“*, list z „*Erotického alba*“, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vm 6183).

230 Neznámý mistr, *Milování na loďce*, list z „*Erotického alba*“, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vm 6183).

vším v druhé polovině vlády mingské dynastie: byly určeny novomanželům pro poučení nebo jakémukoliv páru hledajícímu inspiraci pro tělesné vzrušení. Pochopitelně se prohlížely i pro pouhé pobavení. Produkce takových manuálů byla omezena, avšak nikoliv přerušena různými nařízeními o zpřísnění mravů za éry Čchien-lung (1736–1795). Jak lze u podobného námětu předpokládat, album není signováno, nicméně jemná kresba linií, vkusná barevnost, jistá kompozice a zvládnutí figurálních pozic naznačují, že jeho anonymní tvůrce byl velmi schopným malířem.

Většina scén je zasazena do elegantních, luxusně zařízených interiérů nebo do zahrady a zobrazuje milence jako mladého literáta. Ženy mají maličké nožky, takzvané „zlaté lilie“ neboli „zlaté lotosy“ (*tín lien*). Nahota postav je zdůrazněna odloženými svršky, pozornost od milující se dvojice odvádí průhled oknem do zahrady nebo obrazy s přírodní tematikou na stěnách. Jen dvě scény se odehrávají ve volné přírodě a zobrazují dvojice z nižších vrstev: na listu č. 2 muž nejspíš přepadl v lukách venkovanku (obr. 224), na listu č. 8 se milostný styk odehrává v loďce na řece – milenec má plnovous, který nebyl u mladých mužů obvyklý, nosili ho například taoisté (obr. 230).

Čínským malířům bývá někdy vytýkáno, že na rozdíl od Evropanů neuměli nakreslit postavu. Toto album by nás mělo přesvědčit o omylu. Sledovali totiž odlišný záměr. Evropané se snažili o trojrozměrný dojem, anatomickou přesnost, jejich akty jsou až neskutečně krásné, někdy stylizované, Číňané se spokojili s plošnou kresbou, při vyobrazení rádi používali zkratku, jejich figury nemusejí být štíhlé v pase a mohou působit komicky, ale naprosto přesvědčivě znázornili to, co chtěli sdělit.

V první polovině 19. století se zejména v Kantonu začaly malovat tzv. exportní obrázky, určené pro vývoz do Evropy. Ve snaze přiblížit se evropské malbě si vytvořily vlastní, rádooby realistický styl, který není nehodnotný. Malovaly se ostrými minerálními barvami na tuhý bílý papír (nesprávně zvaný „rýžový“). Mírnou modelací postav se pokoušely naznačit trojrozměrnost a kompozicí budov a nábytku perspektivu, respektive hloubku. Exportní obrázky mají především dokumentační hodnotu, protože co nejvěrněji zachycovaly různé žánrové výjevy, ale i ptactvo, rostliny, pohledy na město a podobně. Pochopitelně mezi nimi nechybějí výjevy z prostředí veřejných domů. Ze sbírky Národní galerie v Praze jsme vybrali soubor portrétů kurtizán (obr. 232–236). I divákovi

231 Neznámý mistr, *Koupele*, list z „*Erotického alba*“, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vm 6183).

232 Neznámý mistr, *Píšťala a páv*, ze souboru tzv. kantonských exportních obrázků na téma *Portréty kurtizán*, 19. století, barva na papíře, 23,5x19,5 cm, nesignováno, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vm 5498).

v cizině je při pohledu na ně hned jasné, o jaké ženy jde a jaké mají záměry, přestože nezná čínské mravy ani symboliku. Páv na prvním obrázku (*Píšťala a páv*) znamená ženinu volbu manžela (obr. 232). Vztahuje se k příběhu prvního tchangského císaře a císařovny, zapsanému ve *Starých dějinách Tchangů* (Tjou Tchang

233 Neznámý mistr, *Vyšívání*, ze souboru tzv. kantonských exportních obrázků na téma *Portréty kurtizán*, 19. století, barva na papíře, 23,5x19,5 cm, nesignováno, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vm 5499).

235 Neznámý mistr, *Alkohol a ovoce*, ze souboru tzv. kantonských exportních obrázků na téma *Portréty kurtizán*, 19. století, barva na papíře, 19,5x18,5 cm, nesignováno, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vm 5501).

234 Neznámý mistr, *Milostný dopis*, ze souboru tzv. kantonských exportních obrázků na téma *Portréty kurtizán*, 19. století, barva na papíře, 23,5x19,5 cm, nesignováno, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vm 5500).

236 Neznámý mistr, *Domino*, ze souboru tzv. kantonských exportních obrázků na téma *Portréty kurtizán*, 19. století, barva na papíře, 23,5x19,5 cm, nesignováno, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vm 5502).

šu): Rodiče dívce povolili, ať si sama vybere manžela. Namalovala tedy dva pávy a vyzvala nápadníky, ať je zasáhnou šípem. Li Jüan (pozdější císař) oběma vystřelil oko a získal ji za ženu. Symbolika podélné flétny (*siao*), na níž kráska hraje, vyjadřuje milostnou touhu. Třetím jednoznačným symbolem je ovoce v košíku na stole, *Citrus medica*, lidově zvaný Buddhova ruka, protože může připomínat zavírající se ruku. Může však též připomínat drobnou nožku zbařenou obinadla – „zlatou lilii“. Zlaté lilie, jak již bylo řečeno, se staly sexuálním fetišem a ženy je odhalily pouze v intimních chvílích, něco takového se však dalo očekávat spíše od prostitutek než od řádných žen.

Proto se tyto plody běžně objevují na vyobrazeních se sexuální konotací. Další podobností mezi zmraženými nožkami a Buddhovou rukou bylo pronikavé, typické aroma. Nadsazená póza vyšívající kurtizány na druhém obrázku (*Vyšívání*) je až komická. Pravá ruka je odhalena až po loket, tělo se protahuje, plášť se vpředu rozevívá. Kurtizána hledí přímo na diváka, což se od slušné ženy neočekávalo (obr. 233). Žena na třetím obrázku (*Milostný dopis*) píše dopis, je obklo-

237 Neznámý mistr, *Hráčka na činely*, ze souboru tzv. kantonských exportních obrázků na téma *Hudebnice*, 19. století, barva na papíře, 25,3x17,8 cm, nesignováno, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vm 2250).

pena knihami a svitky ve stojanu na stole (obr. 234). Takové prostředí poukazuje na kurtizánu, neboť literární vzdělání a pracovní podobná této byly rovněž její výsadou; u počestných žen se vzdělání nepředpokládalo. Pokud naučili dívku z dobré rodiny číst, bylo to především proto, aby byla schopna vést hospodářství. Také čtvrtý obrázek (*Alkohol a ovoce*) s prázdnými lahvemi na stole a džbery na rýžové víno pod ním je výmluvný (obr. 235). Žena hledí vyzývavě na diváka, do čela má sčesaný módní a poněkud koketní pramínek vlasů. Na pátém obrázku (*Domino*) uvolněná, pololežící kurtizána s odhalenými zápěstími a pravou nohou ohnutou pod sebe očekává spoluhráče (obr. 236). Obvyčejná žena se v soukromí mohla podobně posadit, ale nikdy by se v takové pozici nedala portrétovat.

Na další ukázce exportních obrázků jsou hudebnice (obr. 237–238). Také ony poskytovaly zábavu ve veřejných domech, ale ve srovnání s kurtizánami působí cudně. Sedí na okraji sedátek bez opěr, se skloněnými hlavami otočenými stranou, jak se očekávalo

238 Neznámý mistr, *List z tzv. Opiového alba*, ze souboru tzv. kantonských exportních obrázků na téma *Hudebnice*, 19. století, barva na papíře, 25,3x17,8 cm, nesignováno, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vm 6252/10).

239 Neznámý mistr, *Evropanka*, konec 19. století, tuš, barvy a zlato na skle, 51,5x46,5 cm, nesignováno, původně sbírka Emila Filly, uloženo: Národní galerie v Praze (inv. č. Vm 1899).

od vchovaných dívek. Pokud mají nohu přehozenou přes nohu, jako hráčka na *san-sien* (*Hráčka na trojstrunku san-sien*), je to dáno držením nástroje (obr. 120). Také prudký pohyb a shrnuté rukávy hráčky na činely (*Hráčka na činely*) zapříčinila hra (obr. 237).

240 Sü Pej-chung, *Bohyně hor*, 1943, tuš a barvy na papíře, 111x63 cm, uloženo: Sü Pej-chungův památník, Peking.

V moderní době padají všechna tradiční tabu. V první polovině 20. století se erotika a láska stává jedním z dominantních témat literatury i výtvarného umění. Do vysokých malířských žánrů proniká námět dříve zde nemyslitelný – ženský akt. Například Sü Pej-chung (1895–1953) v obraze na námět ze starověkých *Čhuských písní* maluje překvapivě robustní ženu, jež nemá nic společného s křehkými kráskami tradiční Číny.

Pouze hráčka na loutnu *pchi-pcha* (*Hráčka na loutnu pchi-pcha*), což byl nástroj patřící do výbavy kurtizán, sedí na otomanu pro dvě osoby, na němž je umístěn stůl s vázou, na zemi před ním plivátko (obr. 121). Hráčka má nohu přes nohu, jak to hra na *pchi-pchu* vyžaduje. Stojí za povšimnutí, že ona jediná ze všech dvanácti hudebnic v souboru nemá zlaté lilie, ale přirozeně velké nohy – nejspíš se jedná o konkrétní portrét. Poslední ukázka hudebnic (*List z tzv. Opiového alba*) je vybrána z alba, v němž se na dvanácti listech ilustruje neodvratný pád kuřáka opia (obr. 238).

Zachycuje tedy scény z opiových doupat, což byly většinou i veřejné domy s ženskou obsluhou. Na jednom listu je zachycena celá pětičlenná kapela, nejméně jednotlivé portréty jako na dosud uváděných příkladech. Hráč na bubínek je ovšem muž. Výjev je vymezen černým rámečkem, v pozadí stojí uprostřed masivní skříň a na obou okrajích „useknuté“ stolky s vázou. Kompozice nábytku na pozadí je neuměle plochá, zatímco postavy v předním plánu jsou rozmístěny tak, aby jejich seskupení na zalamané lince vytvářelo určitou hloubku. Služky na pravé straně, jedna s obcerstvením a druhá s vějířem, jsou namalovány menší než hudebnice; to byl obvyklý primitivní způsob, běžný v lidovém umění, jak zpodobit méně důležité osoby.

Velmi oblíbeným výtvozem z řemeslných dílen produkujících obrázky pro nenáročné, prosté zákazníky byly portréty krasavic a milostné scény malované na skle či vytvářené v porcelánu. Národní galerie v Praze získala ze sbírky malíře Emila Filly kuriózní portrét Evropany v rokokovém šatě, s hlubokým výstřihem, která drží v ruce slunečnici a také ve vlasech má vetknuty tyto květiny (obr. 239). Exotičnost portrétované v očích domorodého zákazníka bezpochyby přidávala i na její přitažlivosti ...

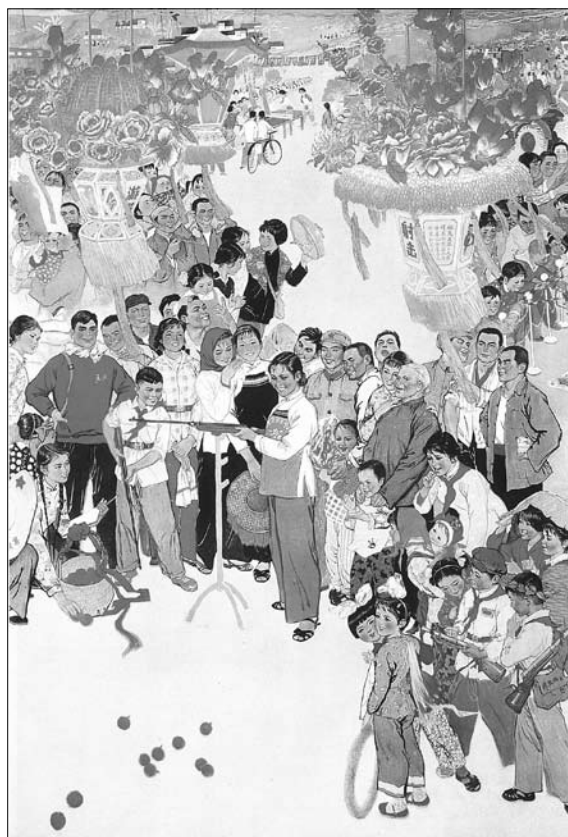
Od konce 19. a v průběhu 20. století se čínské malířství vyrovnává s vlivy evropského a amerického umění (viz str. 160). Vzniká „nové malířství“ (*sin kuo-chua*), které přineslo i námět dříve nemyslitelný – ženský akt.

Malíř Liou Chaj-su (1896–1990), jeden z nejvýznamnějších synkretiků čínské a evropské malby, namaloval v roce 1924 *Tanec v přírodě*, inspirovaný nejspíše Cézannovými *Koupajícími se ženami* a Matissovými *Radostmi života*. Je příznačné, že své vzory studoval jen z reprodukcí, zejména za pobytu v Japonsku v letech 1919 a 1920. Na rozdíl od něho poznal Sü Pej-chung (známý též pod francouzskou podobou svého jména Jupéon, 1895–1953) evropské umění bezprostředně, když studoval malířství ve Francii a v Německu. Na podzim roku 1925 se nakrátko vrátil do Číny a uspořádal v Šanghaji výstavu, kde představil své olejomalby z Francie: technicky vynikající, podle západních měřítek snad konzervativní figurální výjevy. Čínské publikum v nich rozpoznalo zásadní odklon od stagnující tušové malby. Realistické zpodobení a studium živých předloh a anatomie byly v čínské malířské tradici, která se učila kopírováním mistrovských děl a malířských vzorníků, neznámé. Sü Pej-chung šokoval publikum tím, že uvedl mužský

akt, na kterém podtrhl sílu a robustnost těla. Relativní plností kontrastují s tradičními útlými krasavicemi i jeho mnohem vzácnější ženské akty (obr. 240). Také Lin Feng-mien (1900–1991) studoval od roku 1920 do roku 1925 malířství ve Francii, Dijonu a v Paříži. Od počátku jej přitahovaly fauvismus a další avantgardní směry. Svůj osobitý styl, zřetelně ovlivněný zejména dílem Henri Matisse a Amedea Modiglianiho, vytříbil na počátku 30. let. V jeho díle zaujímá ženský akt ústřední místo.

Společnost přijímala vyobrazení nahé postavy, ženské či mužské (objevuje se v Sü Pej-chungově díle), s určitými rozpaky. V Nan-čchangu dal v roce 1924 guvernér provincie s okamžitou platností zavřít výstavu, kde byly předvedeny akty. Liou Chaj-su, ředitel soukromé akademie, kde dotyčný malíř vystudoval (a kde byla kresba podle modelu zavedena v roce 1914, v Číně poprvé), se obrátil s vysvětlením na ministra školství a ten výstavu opět povolil. Důsledkem skandálu bylo, že kresbu podle nahých modelů zavedla řada státních škol. Nicméně v malbě, určené širšímu publiku a nenáročující si statut vysokého umění (to znamená v karikatuře, reklamě a podobně), se objevuje nahé tělo jen sporadicky. Například na stránkách bulvárního časopisu z února 1918 je kresba nahé sádrové sošky, bez souvztažnosti k novinovým článkům. Je příznačné, že akt zobrazuje Evropanku a „neinkriminuje“ Číňanku. Takový postoj zůstal v čínském malířství dodnes; R. Croizier a další odborníci upozornili, že čínští malíři osmdesátých let zobrazovali častěji jako nahé postavy ženy z „nechanských etnik“. Můžeme v tom ze strany Číňanů spatřovat jak pruderní autocenzuru, tak určitou morální přezíravost vůči takzvaným menšinám. Tento problém se ostatně dotýkal i největšího „skandálu“ kolem aktů po Kulturní revoluci. V roce 1979 vyzdobil Jüan Jün-šeng restauraci na novém mezinárodním letišti v Pekingu nástěnnými malbami vodních slavností v provincii Jün-nan v dobovém apolitickém a dekorativním duchu. V části malby provedl i obnažené postavy tajsých dívek, jak odpovídá skutečnosti. Političtí pracovníci je však zkritizovali jako „obscénní“ a v příštím roce byla sekce s nahými postavami zakryta dřevěnou deskou. Avšak během pár let začal být akt v novém čínském umění běžně přijímán.

Žena v nové erotické podobě, byť oblečená, však pronikla do reklam, médií a knižních ilustrací. Stala se ústředním motivem v žánru zvaném *jüe-fen-pchaj* (doslova: „styl nástěnných kalendářů“, které od konce 19. století rozdávaly podniky svým zákazníkům). Tento

241 Neznámý autor, *Státní svátek v lidové komuně*, 70. léta 20. století, propagační plakát, Čínská lidová republika, uloženo: Knihovna Ústavu Dálného východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Ústřední postavou plakátu malovaného ve stylu lidových novoročních obrázků je žena v národním kroji s puškou v ruce.

ryze komerční směr získal vlastní výtvarný charakter díky šanghajskému malíři Čeng Man-tchuovi (1888 až 1961), který ve 20. letech 20. století vymyslel a uplatnil novou techniku modelace těl, a to kombinací „pracného štětce“ a fotografické retuše; plakáty byly nakonec množeny jako litografie. V počátcích byly spjaty s reklamou na tabákové výrobky, postupně se staly jediným výsostným proudem v reklamě. Uvádějí sebevědomý typ dívky s přirozeně velkýma nohama, oděnou do módních, těsných šatů *čchi-pchao* nebo i do sportovního úboru, s krátkým sestřihem, koketním pohledem, nožku nápadně přehozenou přes nožku, pokud to situace dovolí. Pryč je cudná konfuciánka se sklopeným pohledem, tato dívka z reklamy symbolizuje šťastnou konzumentku moderního zboží západní provenience. *Jüe-fen-pchaj* se udržely až do konce 30. let 20. století, kdy reklamu ovládla fotografie.

V 19. století a v první polovině století 20. přísluší zvláštní místo ve vizuálním ztvárnění eroticky při-

242 Neznámý autor, *Jsem mořský pták*, 1973, propagační plakát, Čínská lidová republika, uloženo: Knihovna Ústavu Dálného východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

243 Anonym, *Strano, ach, strano, milovaná strano*, 1991, plakát k 70. výročí založení Komunistické strany Číny, uloženo: Sbirka Olgy Lomové.

Propaganda v Čínské lidové republice dokládá, že sex-appeal je stále žádoucnějším artiklem ve stranických kruzích modernizující se země, která buduje „socialismus s čínskými specifickými rysy“.

tažlivé ženy hercům čínské zpěvohry. Tento syntetický divadelní žánr, v němž jsou ústrojně propojeny prvky zpěvu, recitace, tance a akrobacie, patřil k nejoblíbe-

244 Sung Jung-chung, *Pravdivé fantazie*, 1992, olej na plátně, 81x100 cm.

Malíř Sung Jung-chung se narodil v roce 1966 v provincii Che-pej.

nější zábavě. Jelikož na začátku 18. století císař zakázal – s ohledem na dobré mravy – vystupování žen na divadelní scéně, byli k ženským rolím od dětství cvičeni chlapi. Postupně byl vypracován celý soubor technik, s jejichž pomocí se mužští herci dokázali proměnit v rafinované ztělesnění ženské krásy, údajně „ženštější“ než skutečná žena. V obchodních centrech a ve velkých přístavních městech, zejména v Šanghaji, se rovněž objevuje typ žádoucí ženy vycházející z cizích vzorů – ve 20. a 30. letech 20. století se jimi stávají zejména herečky z hollywoodských filmů.

Uvolnění čínské sexuální kultury a přizpůsobení se západním vzorům ve 20. století však doprovázela i pruderie. Tradiční příručky „manželského štěstí“ se považovaly za feudální přežitek a pornografií a jejich šíření se zakazovalo. Stejněmu osudu byla konec konců vystavena i klasická literární díla, v nichž se nepokrytě hovoří o tělesné lásce. V komunistické Číně tento trend zesílil a v otázkách vztahu muže a ženy nastoupila pruderie, hraničící až s hysterií. Odmítavý vztah komunistické propagandy bezpochyby souvisel i se snahou důsledně zbavit člověka individuality a soukromí a proměnit jej v bezpohlavní bytost, v poslušné kolečko do soustrojí nového státu. Za Kulturní revoluce se obvinění z „prostopášnosti“ objevovala vedle obvinění z kontrarevoluční činnosti a byla trestána stejně přísně. Tomu odpovídá obraz ženy v oficiálním výtvarném umění 50.–70. let 20. století v Čínské lidové republice: vévodí mu žena-revolucionářka připravená oddaně sloužit straně a vlasti (obr. 241–242).

245 Li Šan, *Rouge B*, 1991, akryl na plátně, 140x340 cm.

Od konce 70. let 20. století se ideologický tlak v Číně poněkud uvolňuje a přestává tak důsledně zasahovat do každodenního života lidí: žena, láska i sex znovu nalézají místo ve výtvarném umění.

246 Anonym, „Příběh Bílého hada: Pozvání do loďky – Zapůjčení deštníku – Sü Süan dává pít Bílému hadu víno – Rozezlená Černuška chce zabít Sü Süana, ale Bílý had jí v tom zabrání“ (v pořadí zprava doleva), konec 19. století, dřevorez, lidové novoroční obrázky, 31x53 cm, uloženo: Ermitáž, Petrohrad, Rusko.

V nejvíce explicitní podobě se milostné náměty v lidovém umění objevují na novoročních obrázcích, které zachycují výjevy z populárních historických příběhů a zejména z divadelních her. Příkladem může být Příběh o Bílém hadu.

Od konce 70. let 20. století se ideologický tlak v Číně poněkud uvolňuje a přestává tak pronikavě zasahovat do každodenního života lidí: žena, láska, sex a erotika znovu nalézají místo ve výtvarném umění. V posledních letech se sex-appeal stává dokonce nástrojem propagandy Komunistické strany Číny (obr. 243).

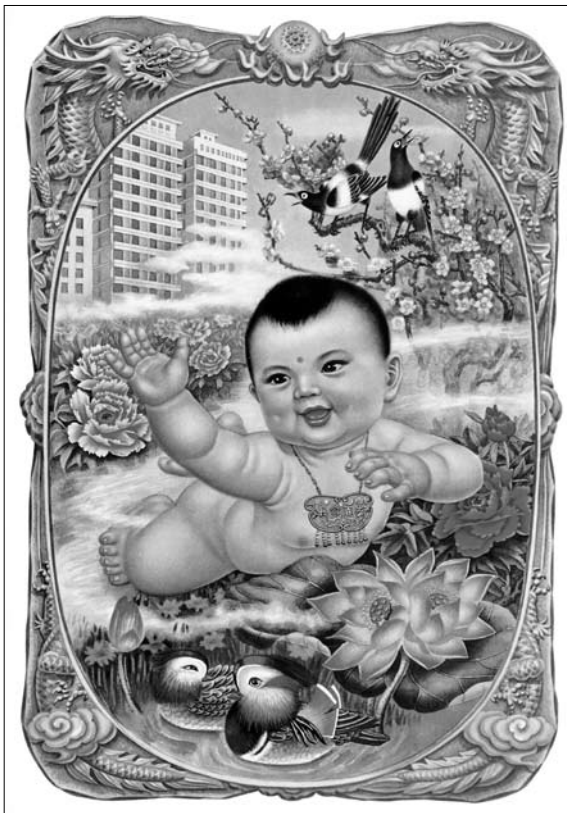
247 Anonym, „Strom s dvojitou radostí – šuang-si“, papírová vystřihávka pro výzdobu okna, 20x30 cm, okres Tchao-juan, provincie Chu-nan.

Zašifrovaná poselství lásky vyšivaly dívky na váčky a šerpy, které darovaly svým snoubencům, a zejména je vystřihovaly z papíru a bohatě jimi zdobily dům během svatby. Mezi nejvýznamnější svatební motivy patří takzvaná „dvojitá radost“ (*šuang-si*), tj. dva znaky čínského písma s významem „radost“ spojené dohromady.

248 Neznámý mistr, „Mandarínské kachničky – symbol manželského štěstí“, konec 20. století, papírová vystřihovánka, severní oblasti Čínské lidové republiky, uloženo: Sbirka Olgy Lomové.

V lidové kultuře je téma lásky – nezbytně spjaté s plozením dětí, přítomno především v zašifrované podobě. Zejména na papírových vystřihovánkách, jimiž vesničané zdobí svá obydlí, a na výšivkách, nalézáme v hojně míře rostlinné a zvířecí motivy, jež tradičně symbolizují lásku, intimní styk a plodnost.

249 Neznámý mistr, „Narození dítěte v roce draka“, 2000, novoroční obrázek pro rok 2000, Čínská lidová republika, uloženo: Sbirka Olgy Lomové.

Obrázku dominuje baculaté nemluvně – kýžený plod manželské lásky. Moderní novoroční obrázky i nadále užívají tradiční sexuální symboliku. Párek strak, párek mandarínských kachniček, dvojice lotosů i pivoňky implikují tělesnou lásku mezi manžely.

Řada malířů mladší generace reaguje na prudérii předchozí maoistické éry soustředěným zájmem o téma lidské sexuality jako dominantní síly určující každodenní jednání (obr. 244–245). Líbivý a tech-

250 Che Sin-jen, „Trest za smilstvo a prostopášný život: Pátá síň buddhistického pekla“, bez data, detail vertikálního svitku, lidová malba na papíře, Sin-ču, Tchaj-wan, Čínská republika.

Svitky s obrazy pekla se vyvěšují v chrámech při pohřebních rituálech a vzpomínkových obřadech za zemřelé.

Lidový malíř Che Sin-jen se narodil v roce 1899 a proslul jako autor obrázků pro rituální potřebu. Malíři jako Che Sin-jen obvykle zůstávají v anonymitě – Che Sin-jenovo jméno známe pouze díky americkému sběrateli.

nicky dokonalý fotorealismus Čchen I-feje (narozen 1946) se naopak vrací k zidealizované čínské minulosti prostřednictvím něžných a zámčivých krašavic v životní velikosti, zahalených tajemnou tmou. Uměleckých směrů, dnes v podstatě ničím nebrzděných, je v tak velké zemi jako Čína příliš mnoho na to, aby se dalo generalizovat.

Na závěr ještě připojíme zmínku o motivech lásky v lidovém umění na venkově. V nejvýraznější podobě se milostné náměty objevují na novoročních obrázcích, které zachycují výjevy z populárních historických příběhů, zejména z divadelních her. Příkladem může být *Příběh o Bílém hadu*, který je uveden v oddílu o literatuře (obr. 246).

V lidové kultuře je však téma lásky – nezbytně spjaté s plozením dětí – přítomno především v zašifrované podobě. Zejména na papírových vystřihovánkách, jimiž vesničané zdobí svá obydlí, a na výšivkách nalézáme v hojné míře rostlinné a zvířecí motivy, jež tradičně symbolizují lásku, intimní styk a plodnost. Významy mohou být odvozeny od vnější podobnosti: stromy s propletenými větvemi symbolizují milence, kteří se nikdy neod-

loučí; obdobně „mandarínské kachničky“ (*jüan-jang*), známé tím, že se drží věrně v páru, symbolizují věrnost manželů, ale také radosti manželské ložnice; květní kalich, na kterém sedí motýl, může vyjadřovat spojení muže a ženy. Ještě častěji je symbolika založena na homonymii a slovních hříčkách. Nejznámějším příkladem je květ lotosu (čínsky *lien*), který symbolizuje lásku (*lien*) a její plody (*c'*) – milovaného chlapce (*c'*), nebo také syny (*c'*). Jakmile pronikneme do symboliky na první pohled zdánlivě ryze dekorativních motivů, pochopíme, že láska a plození dětí jsou jedněmi z dominantních témat čínské lidové kultury (obr. 247–249). V průběhu pohřebních a vzpomínkových obřadů za zemřelé se v chrámech vyvěšují svitky s obrazy pekla, kde nechybějí výjevy trestů za smilstvo a prostopášný život (obr. 250).

5.3. Sexualita, erotika, láska, manželství v literatuře

Literatura, chápaná jako jeden ze základních komponentů lidské civilizace, měla ve staré Číně výsadní postavení. Byla považována za autentické svědectví o době a lidech, za závažný projev, v němž se spojuje objektivní vyjádření řádu světa se subjektivní expresí osobnosti autora. Takto pojiímaná literatura, kterou někdy označujeme jako literaturu vysokou, zahrnovala vedle lyrické poezie také takzvanou neszyzetovou prózu (*wen-čang*), tj. především subjektivně laděný esej, ale také širokou škálu účelových textů vztahujících se k morálce a k otázkám správy státu. Neszyzetová próza se psala klasickým jazykem a ve vybroušených formách podřízených pietně dodržovaným konvencím. Narativní žánry založené na fiktivním příběhu, jako jsou drama, povídka a román, které v Číně vznikají relativně pozdě, se z perspektivy tradičních čínských vzdělanců jeví jako neslučitelné se vznešeným posláním vysoké literatury a zpočátku byly považovány za pouhou zábavu nevzdělaného lidu. Teprve na sklonku dynastie Ming se mezi nekonformními vzdělanci začíná prosazovat tendence posuzovat i tyto „populární“ žánry podle měřítek literatury vysoké a postupně vzniká takzvané „literátské drama“ a „literátský román“, tedy útvary formálně odvozené od populární literatury, avšak hovořící o závažných osobních a společenských tématech a vyjadřující subjektivní postoj, charakteristický pro literaturu vysokou. Specifický přístup k literatuře a jejímu smyslu bezprostředně ovlivnil také podobu milostných příběhů a „milostných scén“ ve

vysoké literatuře. Lyrický charakter vysoké literatury nedával mnoho prostoru pro rozvinutí příběhu bohatého na děj. Její společenské poslání, včetně subjektivní reflexe a exprese autora, vylučovalo témata svázaná s intimním životem jako nedostatečně závažná. Pokud se ve vysoké literatuře milostné téma přece jen objeví, je vyjádřeno v podobě letmo zachycených lyrických nálad a pocitů v rámci konfuciánského ideálu vztahů mezi mužem a ženou. (Pochopitelně existují i výjimky – o nich se zmíníme později.)

Zaměření na barvitý děj a poutavá témata, charakteristické pro populární literaturu, teoreticky dává větší možnost rozvinout také milostný příběh s mnoha složitými zápletkami a působivými scénami. V Číně však vzniku děl, v nichž by ústředním tématem byl příběh lásky, bránila bytostná konzervativnost populárních žánrů a jejich okázalé ztotožnění s tradiční konfuciánskou morálkou a s buddhistickým moralizováním. Příběhy lásky jsou v těchto žánrech pojaty převážně epizodicky, jejich význam nepřevažuje nad významem jiných epizod a nakonec jsou vždy více či méně podbarvené pragmatickou životní filozofií. Zvláštní kategorií v populární literatuře tvoří romány označované v západní sinologii jako „pornografické“, které věnují mnoho prostoru popisům tělesné lásky, kde však sotva může být řeč o citovém vztahu, jaký obvykle spojujeme s představou „milostného příběhu“ v romantické evropské literatuře. Milostné scény zde reprezentují erotické výjevy popsané lapidárním sty-

251 Neznámý mistr, „Si Š' pere v potoce hedvábí“, dynastie Ming, éra Wan-li (1573–1619), dřevorez, knižní ilustrace.

Výjev zachycuje legendární krásku Si Š' v okamžiku, kdy ji objevil Fan Li, ministr krále Kou-ťiena.

Nejstarší písemně zaznamenané příběhy lásky v Číně jsou známy z historických kronik. Zpravidla v nich vystupuje krásná žena jako předmět touhy bohatých a mocných, zároveň však i jako strůjkyně jejich zkázy.

lem příruček rozkoše. Pozoruhodné je, že většina žen v těchto románech jsou postavy v různé míře záporné a v pozadí jejich honby za rozkoší je touha po moci. Nezbytná závěrečná moralita ukazuje zhoubnost nezřízených vášní a nabádá k uměřenosti, a někdy přímo k odmítnutí světského života.

S ohledem na tyto skutečnosti se výběr nejznámějších milostných příběhů z čínské literatury často jeví jako zvýraznění těch témat a částí, které v původním celku díla a v celkovém kontextu čínské literatury mohou hrát pouze vedlejší úlohu. Čtenář musí být připraven na to, že propracované milostné scény, vášnivá vyznání, výraz okouzlení milovanou bytostí a vše ostatní, co patří do výbavy evropských milostných příběhů, v čínské literatuře až na ojedinělé a netypické případy buď zcela chybí nebo je odsunuto na vedlejší kolej. Téma romantické lásky (*čching*) bývá rozptýleno

252 Neznámý mistr, „Milostnice tchangského císaře Süan-cunga Jang Kuej-fej tančí“, dynastie Ming, éra Wan-li (1573–1619), dřevorez.

V čínském středověku se příkladem zhoubné vášně stala láska tchangského císaře Süan-cunga k půvabné konkubíně Jang Kuej-fej.

do drobných epizod a především je vloženo do lyrické nálady, která prostupuje delší úseky textu a proplétá se s náladami a tématy jiného druhu.

V dalším pojednání o milostném tématu v čínské literatuře se pokusíme představit charakteristické modely známé z krásné literatury a zároveň zmíníme některé legendární dvojice milenců, v Číně všeobecně známé, přestože jejich příběh není rozpracován v obšáhlejším literárním díle.

Nejstarší písemně zaznamenané příběhy lásky v Číně známe z historických kronik. Zpravidla v nich vystupuje krásná žena jako předmět touhy bohatých a mocných, zároveň však i jako strůjkyně jejich zkázy. Podle starověkých kronik se krásné ženy staré Číny jeví jako skutečné *femmes fatales*: kvůli jejich rozměrům zanikaly říše, pro jejich jediný úsměv padaly hradby nedobytných měst. Prototypem takové krásky

se stala Si Š' z jihočínské státní Jüe (5. století př. n. l.). Si Š' pocházela z prosté rodiny a původně se prý živila prodejem chrastí. Náhodou ji objevil Fan Li, ministr krále Kou-tiena z Jüe, který na dívčině kráse založil lest, jejímž cílem bylo zničit sousední stát Wu (obr. 251). Panovník ve Wu byl totiž znám svou slabostí pro krásné ženy, a když mu Fan Li daroval Si Š', byl jí natolik okouzlen, že pustil z hlavy všechny vladařské povinnosti. Za těchto okolností bylo pro krále Kou-tiena snadné porazit stát Wu (roku 473 př. n. l.) a prohlásit se hegemonek jižní Číny. Není divu, že jednou z nejčastěji se opakujících výstrah historiků a konfuciánských učenců na adresu čínských panovníků bývalo varování před „přílišnou láskou k ženám“.

Po Tü-i: *Píseň o věčném žalu*

(Čchang-chen ke, první polovina 9. století)

V čínském středověku se všeobecně známým příkladem zhoubné milostné vášně stala láska tchangského císaře Süan-cunga k půvabné Jang Kuej-fej (obr. 213, 252). Tento příběh, zaznamenaný v dynastických kronikách, ale zřejmě rozšířený i mezi lidem v ústním podání, inspiroval mnoho umělců k literárnímu zpracování. Prvním a nejznámějším je *Píseň o věčném žalu* od tchangského básníka Po Tü-iho.

Po Tü-i (772–846) patří k slavným básníkům dynastie Tchang (618–907). Pocházel z rodiny s literátským zázemím. Byl vzdělán a vychován v duchu konfuciánské tradice, ke konci života jej však stále více vábil buddhismus. Od mládí byl slavný jako geniální básník. Vystoupil s radikálními požadavky na zjednodušení formy a přiblížení jazyka poezie hovorové řeči. Veden konfuciánským přesvědčením volal po proměně poezie v nástroj společenské kritiky a nápravy nespravedlnosti. Za svého působení u císařského dvora psal hlavně sociálně laděné básně, soustředěné na strádání a těžký úděl prostých lidí. Vedle toho je znám jako autor delších lyricko-epických skladeb na milostné náměty. V úřednické kariéře neuspěl a po sesazení se stáhl k tématům osobní lyriky.

Píseň o věčném žalu je přebásněním v čínských dějinách nechvalně známého milostného příběhu slavného tchangského císaře Süan-cunga (vládl 712–756) a jeho nejmilejší konkubíny Jang Jü-chuan, později známé pod titulem Jang Kuej-fej (719–756). Nejdříve, v roce 735, se stala konkubínou (fej) císařova 18. syna, prince Šou. Do harému císaře Süan-cunga byla vybrána až o deset let později a tehdy jí byl také udělen titul *kuej-fej*, „vzácná konkubína“, jímž pak byla

označována. Císaře okouzila natolik (1. část ukázky), že si dobyla výsadní postavení mezi zástupy milostnic a následně i vlivné úřady a pocty pro členy své rodiny: tři Jang Kuej-fejiny sestry byly přijaty do císařského harému a poctěny tituly dam z Chan-kuo, Kuo-kuo a Čchin-kuo, její bratranec Jang Čao se stal prvním ministrem a císař mu udělil titul *Kuo-čung*, „Věrný říši“. Za vlády císaře Süan-cunga se postupně vyostřovalo politické napětí. Nepokoje v roce 755 vyústily ve zničující vojenské povstání generála An Lu-šana (jeho hlavním stanem bylo město Jü-jang v severní Číně, nedaleko Pekingu), jenž byl velitelem vojsk bojujících na severních hranicích říše proti Kitanům. Zmíněného roku obrátil své vojenské síly proti císaři, přičemž si zajistil podporu Kitanů. Císař byl nucen uprchnout do provincie S'-čchuan (tehdy zvané Šu). An Lu-šan poté dobyl hlavní město Čchang-an. Za viníky této pohromy byla mezi jinými označena i intrikující rodina Jangova, především pak sama Jang Kuej-fej a její bratranec Jang Kuo-čung, kteří byli údajně ve spojení s generálem An Lu-šanem. Na útěku z Čchang-anu u Ma-wej se garda doprovázející císaře vzbouřila a žádala smrt obou hlavních viníků. Císař byl nucen vydat rozkaz k popravě. Jang Kuej-fej uskrtil eunuch Kao Li-š' hedvábným šátkem, Jang Kuo-čung zabili vzbouření vojáci. Císař Süan-cung po An Lu-šanově rebelii abdikoval, trůn postoupil svému synovi Li Chengovi, který jako císař Su-cung vládl v letech 756 až 763, a sám se uchýlil do ústraní. Po celý zbytek života nedokázal na Jang Kuej-fej zapomenout, ještě ve stáří se obklopoval taoistickými mnichy a žádal po nich, aby mu alespoň na okamžik přivolali zpět duši milované ženy (2. část ukázky).

Píseň o věčném žalu

Chanskému vládci se líbily ženy.
Snil o té, jejíž krásou okouzlený
by s ním byl celý svět,
a neznal takovou.

V Jangově domě dorůstala panna.
V komnatách vnitřních byla vychovaná
a nikdo z okolí
ji nikdy neviděl.

Nebe jí dalo něhu, půvab tváře,
a pak ji přišli vybrat pro císaře,
protože krásu už
komnaty neskrýly.

Sotva se pohnou smíchem oči její,
z překrásných tváří půvab poztrácejí
hned všechny ostatní,
po celém paláci.

Byl jarní den a za pramenem pramen
z teplého vřídla splýval z jejích ramen.
Poprvé stanula
v jezeře Chua-čching.

S pomocí služek na břeh vystoupila,
zde ji, tak něžnou, opouštěla síla.
Tehdy ji císař sám
svou láskou obdařil.

Bohaté vlasy, šperky, co v nich nosí,
obličej, vůně. V loži pod lotosy
prožila s císařem
tu vlahou jarní noc.

Za jarních nocí brzy měsíc hasne
a brzy svítá. Audience časné
začíná proto prý
teď císař odmítat.

Ona mu snáší jídla při tabuli,
stále ho baví, směje se a tulí
a za to patří jí
každíčká jeho noc.

Lesk všech tří tisíc krásek zvolna bledne
v odlehlých síních. Císař jen té jedné
dá lásku, která dřív
stačila pro všechny.

Ona si večer sčeše husté vlasy
a v nefritovém sále sluha zhasí.
Tak skončí hostina
a císař objímá ...
(...)

Po letech císař poslal taoistického mistra, aby v říši
nesmrtelných vyhledal Jang Kuej-fej. Taoistický mistr
ji našel a vyslechl od ní vzkaz pro císaře.

Než nastal rozchod, ještě zašeptala
přísahu, již jen jejich srdce znala.
Znovu ji pronesla,
tu přísahu jich dvou:

– V měsíci sedmém, v sedmém dni jsme kdysi
v Síni věčného žití slíbili si,
zmámení půlnocí,
samotou střežení:

V nebi jak párek ptáků roztoužený,
na zemi jako spolu srostlé kmeny
chceme být navěky,
navěky chceme být. –

A nebe trvá, země nepomíjí,
a přijde čas – je strhne, rozlomí ji.
Žal lásky potrvá
a nikdy neskončí.

Po Tü-i (1996): Píseň o věčném žalu. In: Po Tü-i, *Datlovník v meruňkovém sadu*. 3., opravené vydání. Přeložil Josef Kolmaš, přebásnila Jana Štroblová. Praha: Vyšehrad, 1996, s. 11–21.

Knihy písní (Nápěvy států)

(Š'-ting [Kuo-feng], 11.–6. století př. n. l.)

Od starověku je v Číně zaznamenána milostná poezie, nikdy však nepředstavovala dominantní žánr, snad jen s výjimkou poezie lidové. Počátky čínské lyriky sahají ke starověké *Knize písní* (Š'-ting, 11.–6. století př. n. l.). Podle tradice Konfucius vybral z více než tři tisíc skladeb shromážděných z různých koutů Číny tři sta básní, které údajně obsahují morální naučení. Vlastní poezie *Knihy písní* v naprosté většině případů vykazuje řadu rysů společných lidové poezii celého světa; moralizující výklad je doplňován až dodatečně v komentářích sepsaných za dynastie Chan.

Na pozdější čínskou poezii měly největší vliv skladby zařazené v *Knize písní* do oddílu *Kuo-feng* („Mravy států“; překládáno též jako „Nápěvy států“). Zde jsou podle regionálního klíče seřazeny písně, jejichž nejčastějšími náměty jsou válka, lov, zemědělské práce a také láska a svatba. Celý oddíl začíná svatební písní, později spojenou s osobou příkladného krále Wena a jeho manželky, která prý pro svého chotě starostlivě vybírala vedlejší ženu.

Knihy písní (Nápěvy států)

Pár kachen střídavě zakejhá

Pár kachen střídavě zakejhá,
na ostrově řeky hnízdo má;
je skrytá, cudná, tichá dívka,
s ní spojití se mladý princ plá.

Nestejně bují lekníny kol,
proud v levo, v pravo v ně se hrouží,
je skrytá, cudná, tichá dívka,
po níž on v bdění, snění touží.

Ji nenachází, po níž práh',
na kterou myslí v bdění, v snách.
Jak trápí se, jak trápí se,
v před, v zad se válí sem tam v tmách.

Nestejně bují lekníny kol,
je v levo, v pravo vybíráme,
je skrytá, cudná, tichá dívka,
ji s harfou a loutnou uvítáme.
Nestejně bují lekníny kol,
je v levo, v pravo vybíráme,
je skrytá, cudná, tichá dívka,
jí zvony a bubny v ples rozehráme.

Ši-king (1897). Přeložili Rudolf Dvořák a Jaroslav Vrchlický. Praha: J. Otto, 1897, s. 33–34.

Vedle svatební poezie a písní opěvujících krásu a dobrotu nevěsty se v milostné lyrice oddílu *Kuo-feng* nejčastěji setkáváme s písněmi, v nichž žena hovoří o svých citech k muži. Většinou vyprávějí o stesku ženy po manželovi, který odjel z domova za službou nebo do války, jak ukazuje například 3. skladba z kapitoly Šao-nan oddílu *Kuo-feng*.

Cvrček v trávě cvrliká

Cvrček v trávě cvrliká,
kobyłka sem tam utíká,
ach, posud nezřím svého pána,
ach moje bolest veliká!
Kéž mohla bych jej zřítí, ó,
a jemu v ústrety jíti, ó,
hned mír v mé srdce proniká.

Na jižní stráň jsem vstoupila,
tam býlí trhala a vřes,
ach, posud nezřím svého pána,
v mé srdce nepokoj zlý kles'.
Kéž mohla bych jej zřítí, ó,
mé srdce cítilo by ples.
Na jižní stráň jsem vstoupila,
pro kaprad' sedla do trávy,
ach, posud nezřím svého pána,

žal srdce mé tu otráví.
Kéž mohla bych jej zřítí, ó!
a jemu v ústrety jíti, ó,
hned srdce mé se uzdraví.

Ši-king (1897). Přeložili Rudolf Dvořák a Jaroslav Vrchlický. Praha: J. Otto, 1897, s. 47–48.

Dalšími náměty z oddílu *Nápěvy států* *Knihy písní* vztahujícími se k milostnému tématu jsou nářky zapuzené ženy či opuštěného děvčete a touha po milém. Zrada lásky a slibu manželství je námětem delší skladby ze státu Wej, kterou český překladatel nazval *Meng* podle jména věrolomného milence.

Meng

Přišel k nám – úsměv na tváři,
hedváb prý směnil by rád ...
Obchod však Menga sem nepřived,
vědět chtěl, zda se chci vdát!
Přes řeku Čchi šla jsem potom s ním,
k pahorku Tung-čchiou až.
Že sňatek musel se odložit,
vinu má námluvčí váš!
Nezlob se milý, až na podzim
navždy mi své srdce dáš!

Listoví moruše opadalo,
svou žlutí pokrylo zem.
Tři dlouhá léta jsem strádala,
u něho když byla jsem.
Vlny vod řeky Čchi bouřlivé
zkropily vůz můj i šat.
Já vinu na ničem nenesu,
to on mě přestal mít rád!
On všechny přísahy porušil
a zradil na tisíckrát.

Zpěvy od Žluté řeky (1986). Přeložil Jaromír Vochala. Praha: Práce, 1986, s. 15–16.

Mezi nejznámější a nejčastěji překládané skladby *Knihy písní* patří píseň dívky, která skrývá svou lásku před rodiči a bratry (*Písně ze státu Čeng*) a lehkovážná píseň děvčete, které vzdorně hovoří k svému nevěrnému milenci (*Písně ze státu Wej*). *Písně ze státu Čeng* byly od starověku proslulé frivolností a Konfucius je prý proto neměl v oblibě.

Dopis děvčete

Miláčku, nechod do naší vesnice,
naši to neradi vidí.
Tebe mám ráda ze všech nejvíce,
nesmí to být – znáš lidi!
Maminka pláče, otec se mračí,
bratři mě hubují – to už jsou naši.
Je mi dost těžko – věř mi, Čung Cel!

Miláčku, nelez k nám v noci přes tu zeď,
mohl bys moruši zlomit,
tebe mám ráda – buď rozumný, hled,
naši se budou zas zlobit.
Maminka pláče, otec se mračí,
bratři mě hubují – to už jsou naši.
Je mi dost těžko – věř mi, Čung Cel!

Miláčku, nešlap na záhon lilí,
lehounce moh bys je zlámat.
Ze srdce krev mi to pomalu upíjí –
o tobě chce se mi zdávat.
Maminka pláče, otec se mračí,
bratři mě hubují – to už jsou naši.
Je mi dost těžko – věř mi, Čung Cel!

Mathesius, Bohumil (1988): *Zpěvy staré Číny*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 103.

Na mne-li myslíš ...

Na mne-li myslíš
ještě jen trošinku,
vykasám sukýnku,
přebrodím řeku Čen.
Když na mne nemyslíš
už ani trošinku –
inu, jsou na světě
jiní přec, blázínku!

Na mne-li,
vykasám sukýnku,
přebrodím řeku Wej.
Když na mne nemyslíš
už ani trošinku –
inu, jsou na světě
jiní přec, blázínku!

Mathesius, Bohumil (1988): *Zpěvy staré Číny*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 52.

Zařazení *Knihy písní* do konfuciánského kánonu za dynastie Chan (206 př. n. l.–220 n. l.) přispělo k tomu, že tato nejstarší poezie nikdy neupadla v zapomnění, a naopak byla neustálým zdrojem inspirace. Autorita starověké antologie přispěla také k neutuchajícímu zájmu čínských vzdělavců o lidovou píseň. V písních *jü-fu*, které začaly být zapisovány za panování dynastie Chan, v anonymních *Devatenácti starých básních* z počátku našeho letopočtu i v pozdějších imitacích lidové písně se opakovaně objevuje milostné téma v polohách, s nimiž jsme se poprvé setkali v *Š-ťing*: jako touha po nepřítomném milém, stesk opuštěné ženy, ale i jako žertovný popěvek lehkomyšlné dívky. Nejproslulejší milostné lidové písně pocházejí z jižní Číny a poprvé byly zaznamenány ve 4.–5. století.

V době Jižních dynastií (zhruba 3. století až konec 6. století) vzniká pod vlivem lidové poezie milostná báseň naplněná dvojsmysly a narážkami na tělesnou touhu. Pozdější konfuciánská kritika tuto poezii spojovala s politickým úpadkem krátkodechých Jižních dynastií a odmítala ji jako nemravnou. Nepřilíš četné básně tohoto typu, které se zachovaly, představují krátké skladby, v nichž je v několika smyslných detailech naznačeno milostné setkání s krásnou ženou. Tón navozuje atmosféru duchaplné konverzace mezi mužem a kurtizánou. (O milostné dvorské poezii viz Lin Wen-Yüeh [1999], s. 118–148.)

Li Po: Píseň o sbírání lotosu

(*Cchaj lien čchi*, kolem poloviny 8. století)
Variace na lidové písně skládali i slavní básníci dynastie Tchang, například Li Po. Li Po, přezdívaný též Li Tchaj-po (701–762), patří k nejslavnějším čínským básníkům v období dynastie Tchang (618–907). Je bytostným lyrikem, zamýšlejícím se nad smyslem života a opěvujícím přírodu, víno, lásku a komentujícím důležité události v dějinách Číny. Z četných parafrází a překladů do českého jazyka jsou nejznámější předválečné parafráze Bohumila Mathesia v antologii *Zpěvy staré Číny* a přebásnění Františka Hrubína v antologii *Nefritová flétna*. Obsáhlý výbor z Li Poova díla pořídila Marta Ryšavá ve spolupráci s Josefem Hiršalem (*Měsíc nad průsmykem*). V poslední době se k Li Poovi znovu vrací také Ferdinand Stočes (Li Po: *Nebe mi pokrývákou, zem polštářem*. Praha: Mladá fronta, 1999).

Píseň o sbírání lotosu

Lotosy sbírá žena na bystřině,
usmívá se a s muži rozpráví.

Dno sluneční se blyští, vítr líně,
vzdouvá jí provoněné rukávy.

Tu schýlenými větvemi vrb cízí
jezdci sem vtrhnou, po třech, po čtyřech,
vjíždějí do květů a zase mizí.
Vidí to, váhá, v prázdnu tají dech.

Hrubín, František (1978): *Nefritová flétna*. Praha: Mladá fronta, 1978, s. 24.

Perly a růže

Když jsem ráno růže
v hedváb vyšivala,
trošku jsem si vzdychla.
Do prstu mě jehla píchla:
bílá růže
zčervenala.

Ve válečné dáli
dlí můj milý.
Krev snad roní.
Slyším dusot koní?
Jeho koní?
Ne – to srdce mi jak hříbě zvoní.

Slzy v hedváb kanou
bez konce a cíle:
ruka má je vetká
tam jak perly bílé.

Mathesius, Bohumil (1988): *Zpěvy staré Číny*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 29.

Liou Jung: *Ve spánku stojím na schodech*

(1. polovina 11. století)

Z čínské lyrické poezie jsou s milostným tématem nejtěsněji spjaty písně *cch'*, forma, která sahá svými počátky k písním profesionálních zpěvaček dynastie Tchang. Mezi nejslavnější autory milostných písní *cch'* patří sungský básník Liou Jung (konec 10.–11. století). Pohrdal úřednickou kariérou a většinu života strávil ve společnosti zpěvaček a kurtizán. Byl mezi nimi natolik oblíben, že jej po jeho smrti po staletí každoročně uctívaly vzpomínkovým obřadem. Liou Jung vytváří milostné básně prodchnuté melancholií pramenící z vědomí pomíjivosti mileneckého štěstí a nevyhnutelnosti odloučení.

Ve spánku stojím na schodech

Ve spánku stojím na schodech
strmého altánu.
Ztápím se mlčky v jarním smutku.
Na lemu nebe vidím stoupat tmu.
Mlha se plazí po trávě
ve světle, jež jen tlí.
Kdo pochopí, co cítí muž
u sloupku zábradlí?

Chtěl bych se jednou vesele a bezstarostně zpít.
U vína přece musí každý zpívat!
Ale já nemám ani při tom klid ...
Šat na mně visí víc a víc ...
Proč bych však litoval?
Kvůli ní musí každého usoužit stesk a žal.

Jara a podzim: Devět básníků ze staré Číny (1961). Přeložili Zlata Černá a Jan Vladislav. Praha: Mladá fronta, 1961, s. 59.

Ču Šu-čen: *Zraněna jarem*

(1. polovina 13. století)

Mezi autory písní *cch'* vyniká i několik básníků, které rafinovaným způsobem rozvíjejí zejména klasické téma touhy po nepřítomném milém. To může mít podobu neurčitěho roztoužení mladé dívky, probouzejícího se s příchodem jara, jak o něm hovoří Ču Šu-čen (konec 12.–13. století).

Zraněna jarem

Jsem sama v pavilonu, pláč můj slzy lije.
Upustila jsem knihy poezie.
Při okoušení teplých likérů jsem stále sama,
a přece se mi zdá, že trpím náhlým odloučením.
Mé srdce nese už zranění jarem.
Lehký stín vrby oplétá slunce.
Lupínky květů poletují
a prach už zpola halí.
Zpěv žlup ruší sny motýlů
a vzbouzí ve mně zašlé žaly
a novou úzkost vnuká.

Melancholie: Básně dynastie sungské 960–1279 po Kristu (1990). Přeložil Vladimír Holan. Praha: Odeon, s. 31.

Pávi letí ...

(*Kchung-čchüe tung-nan fej*, pravděpodobně 2. století.)

Na sklonku dynastie Chan vzniklo také několik anonymních delších skladeb v pětislabičném metru, v nichž se hovoří o lásce, namlouvání a nedobrovolném

odloučení manželů. Tyto básně postrádají intimní ráz osobních vyznání a téma strastí manželského života pojímají v duchu lidových balad. Najdeme v nich schematické líčení ideální krásky a konfuciánské pojetí ženské cti (Moruše u cesty, viz Lin Wen-Yüeh [1999], s. 137–141), ale také hluboký cit manželské dvojice, kterou zoufalství z nedobrovolného rozloučení dožene k sebevraždě (Pávi letí ...). Následující ukázky z básně Pávi letí ... představují ženský ideál a zároveň smutný úděl manželky, která musí trávit čas o samotě se zlou tchyní (1. ukázka), smutné loučení manželů, jejichž společnému štěstí tchyně nepřeje (2. ukázka), a jejich smrt (3. ukázka).

Pávi letí ...

(1. ukázka)

„V třinácti hedváb uměla jsem již tkát,
v čtrnácti šaty šít a také vyšít,
v patnácti na loutnu hrát jsem se učila,
v šestnácti v přednesu básní se cvičila.
Potom jsem, pane můj, za vás se provdala,
v srdci svém často však smutek jsem skrývala.
Vy jste byl v úřadě, daleko mnoho mil,
žil jste jak káže mrav, váš cit se nezměnil,
však v prázdném pokoji já sama zůstala
a naše setkání tak vzácná bývala!
Od rána časného žila jsem ve spěchu,
každý den do noci, bez chvilé oddechu.
Za tři dny celých pět štůčků jsem utkala,
však vaše paní má? – Prý jsem se loudala!
Byla to záminka, vím, že jsem bez viny,
je těžké snachou být u vaší rodiny! ...“

(2. ukázka)

Muž z koně sesedá a k vozu pospíchá,
k ženě se naklání, šeptá jí do ucha:
„Přísahám, že s vámi nechci se rozejít,
jen na čas domů teď musíte odejít!
Určitě brzy se z úřadu navrátím,
nebesům přísahám, nikdy vás nezahladím!“

Žena mu odpoví, hladíc ho očima:

„Váš cit mě, pane můj, hluboce dojíká.
Když vím, že chcete mi zachovat přízeň svou,
budu žít nadějí na brzku shledanou.
Vy budte, pane můj, jak skála v útesu,
já zase budu jak ta vlákna rákosu,
co sice měkká, však pevná jak nitě jsou,
a skála – tou živly tak snadno nepohnou! ...“

(3. ukázka)

Navečer, když tma se do kraje přikrádá,
vše vůkol utichá, k spánku se ukládá ...
„Můj čas se naplnil, životu sbohem dám,
duše má odejde, tělo tu zanechám ...“
Střevíce odkládá, i šat svůj svatební,
pak nad ní zavře se hladina jezerní ...

Když slyšel mladý muž tu zprávu děsivou,
poznal, že navždycky ztratil již družku svou.
K stromu se potácí s posledním zbytkem sil,
na jeho větví se v zoufalství oběsil ...
Spolu je pohřbili na přání obou stran,
věčný sen budou snít pod horou Chua-šan.
Hrob jejich ze dvou stran lemují cypřiše,
na dalších dvou stranách platany tyčí se.
Větve se navzájem jak ruce splétají,
chvojí a listy se v dotecích líbají.
V korunách stromová je hnízda ptáků dvou,
dvou věrných „jüan-jang“, co věčně spolu jsou,
zobáčky zvednuty tesklivě zpívají,
noc co noc, do rána na sebe volají. ...

Zpěvy od Žluté řeky (1986). Přeložil Jaromír Vochala. Praha: Práce, s. 45–62.

Ve starověkých kronikách i v pozdější literatuře se zachovaly také příběhy hluboké a nezištné lásky ženy k muži. K nejznámějším patří příběh lásky paní Jü, vedlejší ženy Siang Jüho (233–202 př. n. l.), krále-uzurpátora ze státu Čchu, nelítostného vojáka a jednoho z vůdců povstání proti Čchinům (viz s. 356), jenž nakonec podlehl v boji o hegemonii nad Čínou Liou Pangovi, zakladateli dynastie Chan. V předvečer rozhodující bitvy v roce 202 př. n. l. již bylo jasné, že Siang Jü bude poražen a nejspíš také zabit. Král nabídl své nejmilejší ženě, aby pod rouškou noci uprchla a stala se konkubínou v harému jeho nepřítele. Paní Jü však nabídnutou svobodu odmítla a raději si na místě prořízla hrdlo. Příběh Siang Jüho a paní Jü, poprvé pouze naznačený v S'-ma Čchienově kronice *Zápisky historika*, se později stal námětem četných dalších historických próz, básní a divadelních her. V moderní době se dočkal originálního zpracování ve filmu *Sbohem, má konkubino*.

Zcela zvláštní místo mezi milostnými příběhy staré Číny přísluší skutečným příběhům lásky manželské, které v útržcích poznáváme prostřednictvím básní a dopisů, jež si mezi sebou vyměňovali manželé,

a o nichž se dočítáme také ve vzpomínkových esejích a v biografiích slavných mužů a žen. V těchto skutečných osudech nalézáme ta nejkrásnější vyznání lásky, jaká kdy zaznamenal štetec čínského literáta. V řadě dalších literárních děl, jež představují autentický dokument o vztazích mezi mužem a ženou, vystupuje žena jako milující manželka, chápavá přítelkyně a také jako spolence sdílející manželovu zálibu v literatuře a umění. Relativně pozdním svědectvím o romantické lásce mezi manželi jsou deníkové záznamy jinak málo známého literáta z přelomu 18. a 19. století, Šen Fua, v českém překladu publikované pod názvem *Šest historií prchavého života*.

Manželská láska, jak o ní hovoří tyto literární památky, je často vystavena těžkým zkouškám a manželé bývají nuceni žít v odloučení. Předobrazem takového smutného manželství je legenda o *Nebeské přadleně* a *Nebeském pasáčkovi*, zmiňovaná v literatuře od starověku a dodnes známá v lidovém podání. Vypráví se, že Přadlena a Pasáček byli dva nebešťané ztotožňovaní se dvěma hvězdami. Přadlena předla hedvábí pro potřeby nebešťanů. Když ji provdali za Nebeského pasáčka, oba mladí manželé začali pro samou lásku zanedbávat své povinnosti. Nebeský císař se rozhněval a navěky je od sebe oddělil Nebeskou řekou (tj. Mléčnou dráhou). Od té doby se mohou setkávat pouze jedenkrát do roka, sedmého dne sedmého měsíce lunárního kalendáře, kdy se slétají straky z celého světa a ze svých těl pro Pasáčka a Přadlenu postaví most přes Nebeskou řeku. Den sedmého sedmý je dodnes slaven jako svátek dívek a žen a straky symbolizují setkání milenců.

Čchin Ťia: První báseň věnovaná ženě

(*Ceng čchi i šou*, kolem roku 160 n. l.)

Manželská láska – zpravidla skutečná láska autora básně k jeho životní partnerce (či autorky k partnerovi) – je také námětem celé řady básnických skladeb. V nejstarších básních na toto téma, které pocházejí z konce dynastie Chan, se hovoří o protivenstvích, která musejí manželé překonávat, a o odloučení. Jedná se o tři pětislabičné básně, které Čchin Ťia věnoval své ženě, poté co ji musel opustit, byv povolán úředními povinnostmi do vzdálených krajů.

První báseň věnovaná ženě

Život je jako ranní rosa,
na světě jsou jen samé překážky.

Záhy se dostaví smutek a trápení,
radost, ta přichází příliš pozdě.
Vzpomínám, jak jsem tehdy povolán do služby
do dálky od tebe musel odejít.
Poslal jsem vůz, abys přijela za mnou,
prázdný jel za tebou a prázdný se vrátil ke mně.
Trápím se v čekání na dopis,
nemám chuť k jídlu, jen na tebe myslím.
Sedím sám v prázdném pokoji,
kdo mne utěší vlídným slovem?
Za dlouhých nocí nemohu spát,
sám se převaluji na lůžku.
Stesk ke mně přichází stále dokola,
není to rohož, kterou bych mohl svinout!

Šen Te-čchien (1673–1769), ed. (1963): *Ku š' jüan (Pramen starých básní)*. Ukázku přeložila Olga Lomová. Peking: Čung-chua šu-tü, s. 58.

Siao Kang, císař Ťien-wen dynastie Liang:

O manželčině spánku za bílého dne

(*Jung nej-žen čou mien*, kolem poloviny 6. století)

Nevázanost dvorského prostředí v době Jižních dynastií se promítá i do nového způsobu traktování tématu manželské lásky v poezii. V tomto směru proslul zejména Siao Kang, císař Ťien-wen dynastie Liang (503–551). Následující osmiverší složil o vlastní ženě. Významné odmlčení po čtvrtém verši spolu s některými detaily (rozcuchaný účes, voňavým potem prosáklé prádlo) implikují milostný akt, a báseň byla proto později kritikou oceňována jako „pornografická“ a zatracována jako projev úpadku mravů na jižních dvorech.

O manželčině spánku za bílého dne

U severního okna se na chvíli odebrala na lůžko,
slunce nad jižní střechou ještě nekleslo.
Natáhla se k háčkům, spustila brokátový závěs,
zastrčila trsátko, loutnu odložila stranou.
Ve snu se usmívá, na tvářích rozkošné dolíčky,
uzel vlasů ve spánku zamáčkli opadalé květy.
Na nefritových předloktích se otiskl vzor rohože,
rudý mušelin prosákl voňavým potem.

To vlastnímu muži dělala společnost,
nepleťte se, není to kurtizána.

Jü-tchaj sin jung (Nové zpěvy z nefritové terasy), ťüan 7 (1985). Ukázku přeložila Olga Lomová. Peking: Čung-chua šu-tü, 1985, ťüan 7, s. 314.

**Su Tung-pcho: Sen, který jsem měl v noci
na dvacátý den prvního měsíce roku 1075**

(Na melodii *Ťiang-čcheng-c'*, *Š'-nien šeng s' liang mang-mang*, 1075)

Úplně jinak hovoří o pět set let později básník Su Tung-pcho (1037–1101) v písni *cch'* o svém citu k zemřelé ženě, která se mu zjevila ve snu. Su Tung-pcho (Su Š') patří k nejvýznamnějším osobnostem čínské literatury a kultury za dynastie Sung. Do dějin čínské literatury se mimo jiné zapsal tím, jak přetvořil žánr písni *cch'*, původně spjatých s prostředím profesionálních zpěvaček. V jeho pojetí se písně *cch'* odpoutávají od hudby, stávají se především literárním dílem a přestávají hovořit výhradně o „méně závažných“ tématech spjatých s životem v zábavních čtvrtích.

**Sen, který jsem měl v noci na dvacátý den
prvního měsíce roku 1075**

Deset let, co už nežiješ,
co žiji zavát jinam,
a třebaš nevpomínám,
nezapomínám.
Tvůj rov spí v dálce opuštěný
a já tu také ležím v hoři sám.
I kdybychom se setkali,
už bys mě nepoznala:
na tváři mám prst prachu,
na skráních prokvétám.

Dnes v noci jsem měl tajný sen,
náhle jsem přišel domů,
a ty ses v stínu stromů
česala pod oknem.
Stáli jsme mlčky proti sobě,
jen slzy se nám lily potokem.
Vždyť ty víš, co mě rok co rok
vždy znovu tolik mučí ...
Ten vršek nízkých sosen,
nebe měsíc v něm ...

Jara a podzimy: Devět básníků ze staré Číny (1961). Přeložili Zlata Černá a Jan Vladislav. Praha: Mladá fronta, 1961.

Li Čching-čao: Vítr už ztich, prach voní

(Na melodii *Wu-ling čhun: Feng ču čchen siang chua i tin*, 1. polovina 12. století)

Nejpůsobivější mezi milostnými básněmi věnovanými vzpomínce na milovanou bytost, která zemřela, patří písně *cch'* Su Tung-pchoovy umělecké odpůrkyně, bás-

nířky Li Čching-čao (1084–1155?). Li Čching-čao získala vynikající vzdělání, a když se provdala, sdílela se svým mužem zálibu v literatuře a historii. Po letech šťastného manželství přišla katastrofa – Sungská dynastie byla poražena Džurčeny a Li Čching-čao musela opustit svůj dům a prchnout na jih. Vzápětí zemřel i její milovaný muž. Většinu písni *cch'* básniřka složila proto, aby vyjádřila smutek nad svým neblahým osudem. Konvenční téma tesknící ženy, v žánru *cch'* zavedené klíše spojované s písněmi profesionálních zpěvaček, transformuje do podoby hluboce upřímného osobního vyznání.

Vítr už ztich, prach voní

Vítr už ztich, prach voní,
květy vadnou.
Měla bych vstávat, ale nač?
Věci tu jsou – a on, on tady není.
Chci promluvit a spustím pláč.

V Šuan-si prý je dosud krásné jaro.
Smět se tam v loďce projíždět!
Jenom mám strach, zda by ta lehká lodka
unesla tíhu všech těch béd.

Jara a podzimy: Devět básníků ze staré Číny (1961). Přeložili Zlata Černá a Jan Vladislav. Praha: Mladá fronta, 1961, s. 156.

Jüan Čen: Setkání s opravdovou láskou

(*Jing-jing čuan*, začátek 9. století)

Ve vysoké literatuře čínského středověku, spjaté s kultivovaným prostředím dvora a císařských úředníků, se zpočátku objevuje představa, že manželská láska je jedinou legitimní podobou lásky mezi mužem a ženou. Manželství v té době pochopitelně není jen záležitostí muže a ženy. Uzavírá se na základě tradicí posvěceného postupu dohazování nevěsty a souhlasu obou zainteresovaných širších rodin. Takové mravní ponaučení plyne například i z jednoho z nejznámějších milostných příběhů čínské literatury všech dob, z novely tchangského básníka Jüan Čena *Příběh Jing-jing*. Jüan Čen (779–831) pocházel ze vznešené aristokratické rodiny, vyrostl však ve skromných poměrech. Od útlého mládí projevoval mimořádné nadání a jako všichni vzdělání mužové té doby sloužil postupně v různých funkcích ve státním aparátu. Sprátelil se s básníkem Po Ťü-im, s nímž sdílel estetické ideály, a společně usilovali o oproštění literatury od složitých pravidel zdobného paralelismu a vytvoření prostého stylu v duchu starověku.

Jüan Čenovo prozaické dílo sestává z esejů a dalších účelových textů. Výjimku tvoří jediná novela, *Příběh Jing-jing*, do češtiny přeložená pod názvem *Setkání s opravdovou láskou*. Příběh Jing-jing se stal snad nejslavnějším příběhem lásky v klasické čínské literatuře; jeho pozdější Wang Š'-fuova dramatinizace z doby mongolské nadvlády nazvaná *Příběh ze západních komnat*, též *Příběh západního křídla kláštera* (*Si-siang ti*) žije v různých adaptacích na čínských jevištích dodnes (viz dále na s. 247; obr. 220–223, 253).

Mladý literát Čang, pohledný muž, avšak plachý před ženami, se jednou při jakési cestě mimo hlavní město zastaví na noc v buddhistickém klášteře. Shodou okolností se tam ubytovala také vdova po ministru panu Cchuejovi se svou mladičkou dcerou Jing-jing. V té době se vzbouřila místní vojenská posádka a jen díky zásahu mladého Čanga nedojde k vyrabování kláštera. Vdova po ministru Cchuejovi z vděčnosti pozve mladého muže na malou slavnost, kde jej uctí jako vlastního příbuzného, a představí mu svoji dceru, aby ji přijal za svou sestřenku. Čang je uchvácen dívčinou krásou, ve dne v noci na ni myslí. Prostřednictvím dívčiny služičky Chung-niang jí nakonec pošle milostné psaní. Jako odpověď dostane báseň, v níž ho dívka v jinotaji zve na dostaveníčko. Když však Čang podle jejího pokynu přijde na místo naznačené v básni, dívka jej stroze odmítne a přísně pokárá za nečestné úmysly.

Po několika dnech Jing-jing sama přijde za Čangem a stráví s ním noc. Ještě měsíc se pak tajně scházejí v západním domku klášterního areálu, nakonec však mladý Čang musí odjet do hlavního města k císařským zkouškám. Zdrží se déle, než původně očekával, napíše Jing-jing dopis a ona mu odpoví svým vyznáním lásky (ukázka). Zároveň mu ovšem dá najevo, že si je vědoma nepatřičnosti svého citu, neposvěceného souhlasem rodičů.

Čang také začíná pohlížet na svou lásku k Jing-jing jako na nebezpečnou vášeň, která, jak učí příklady z historie, bývá příčinou velkých neštěstí, a s bolestí v srdci se rozhodne vše skoncovat. Po čase se Jing-jing provdá za jiného muže a také Čang uzavře řádný sňatek. Nikdy se již nesetkají.

Setkání s opravdovou láskou

Po neúspěchu u zkoušek onoho termínu se musil Čang v hlavním městě zdržet, aby v příštím termínu znovu zkusil své štěstí, a slečně Cchuejové poslal dopis, ve kterém ji znovu ujistil o svých citech a tužbách. Dopis, kterým mu odpověděla, zněl asi takto:

253 Neznámý mistr, „Dvě mladé dámy na zahradní terase“, dynastie Čching, éra Kchang-si (1662–1722), malba (famille verte) na ploché míse, průměr 52,4 cm, uloženo: Staatliche Kunstsammlungen, Porzellansammlung, Drážďany.

Malba byla inspirována jednou ze scén Wang Š'-fuovy divadelní hry *Příběh ze západního křídla kláštera*.

„Dostala jsem váš dopis, ve kterém se mne ptáte, jak se mi daří, je to od vás milé a laskavé. Váš dopis mi způsobil radost i žal. Poslal jste mi s dopisem také dárek, pouzdro s umělými květinami a s líčidlem, abych se mohla krásně nalíčit a ozdobit. Jsem vám vděčna za tuto milou pozornost, ale pro koho se mám nyní krásnit, řekněte mi. A tak pohled na tyto věci jen zvýšil můj stesk, a smutek, který se ve mně nahromadil za celý ten čas, vynutil z mých rtů v té chvíli ne jeden povzdech. Nesmíte zanedbat nic z toho, co je zapotřebí, abyste zabezpečil svou kariéru. Víím a uznávám, že vás nejsem hodna, ačkoli se nemohu ubránit lítosti nad tím, že mně, prostě osobě, je souzeno, abych už provždy zůstala sama a opuštěná.

Od minulého podzimu mne neopouští pocit, jako bych cosi nenávratně ztratila. Ve shonu denního života se musím někdy nutit do řeči a do zábavy, jakmile však večer osamím, nemohu si pomoci, rozpláču se, a tak není jediného večera, abych neplakala. A když konečně usnu, kolikrát se mi zdá o samém loučení a stýskání! Už se mi také zdálo, že jsme byli opět spolu, že jsme se zase sešli, jako jsme se dřív scházivali, ale dřív než mohla naše schůzka skončit, váš duch náhle zmizel, rozplynul se, jako by se čehosi polekal.

Není to tak dlouho, co jste odešel. Vaše polovina mého polštáře zdá se ještě teplá, a přeče mi to všechno připadá hrozně dávno a daleko. Starý rok, rok našeho rozloučení, odešel do nenávratna. Město Čchang-an je rušné a veselé místo, plné svodů a lákadel, a já musím být šťastná, že jste dosud nezapomněl na tu nepatrnou bytost, která žije tady v té pustině, a že mne dosud chováte ve své mysli. Čím vám to mohu oplatit, já ubohá? Naši přísahu, tím si můžete být jist, nepřestanu mít na paměti a ani na okamžik se jí nezpronevřím. Poprvé jsme se viděli jako dva příbuzní na onom slavnostním obědě pořádaném na vaši počest mou matkou. Ale když jsem za vámi přišla se svou služkou do vašeho příbytku, už jsem neměla dost sil, abych se ubránila. Obloudil jste mne svou loutnou a já jsem už nedokázala po vás hodit odmítavě svým člunkem. Když jsme spolu spali, nechali jsme se vést těmi nejkrásnějšími city a nejhlubší touhou a já jsem si tenkrát ve své mladé prostoduchosti říkala, že jsem vaše navždy. Jak jsem si jen mohla myslit, že naše spojení, prosté všech obvyklých závazků a smluv, povede k něčemu jinému než k mé hanbě, protože se nikdy nestanu vaší právoplatnou družkou pro celý život. Do smrti toho nepřestanu litovat, ale je už zbytečné vzdychat nad tím a hořekovat.

Zachováte-li se ve své nekonečné šlechetnosti přesto tak, jak bych si z té duše přála, stanu se vaší nejvěrnější otrokyní a zůstanu jí až do hrobu. Jestliže se však jako člověk rozmyslný a prozíravý rozhodnete zapudit svou lásku a zbavit se všech malicherností, které by vám mohly překážet na cestě za věcmi velkolepými a vznešenými, budete-li napříště považovat naše spojení za hanebný poklesek a usoudíte, že sliby k němu se vízící nestojí za úvahu, pak má věrná oddanost k vám pro to nezaklikne, i tak potrvá věčně, jako navěky zůstanou nepatrná zrnka prachu kroužit ve větru a mlze. V tom setrvám, i kdyby to měl být můj konec! Živá či mrtvá, zůstanu vám věrná, to je vše, co vám mohu říci.

Zalykajíc se touhou nad tímto listem, uvědomuji si víc než kdykoli jindy, že není možné vyjavit zcela a úplně, co člověk cítí. Ach, můj drahý! Můj nejdražší! Vidíte ten nefritový prstýnek, s ním jsem si hrála už jako malá holčička, nyní vám jej posílám, abyste jej nosil při sobě, protože nefrit je znamením pevnosti a stálosti odolávající proměnám a kruh prstenu znamená nekonečno. K tomu přidávám smotek hedvábné niti a malý čajový mlýnek z kroupnatého bambusu. Nejsou to žádné cennosti a chci jimi říci jen tolik, abyste zůstal pevný a opravdový mezi muži, jako je mezi kameny opravdový nefrit, abyste zůstal stálý ve svých citech a přáních jako kruh

prstenu, jenž je bez konce. Na bambusu, z něhož je zhotoven čajový mlýnek, najdete stopy slz, jimiž jsem jej ve své samotářské skrápěla, a byla to moje zkormoucená mysl, jež zadržela onu hedvábnou nit. Těmito maličkostmi vám chci vyjavit, co cítím, abyste na mne nezapomněl. Naše srdce si zůstanou blízka, i když my sami budeme daleko od sebe bez naděje na brzké shledání, vždyť tajný stesk a touha dokáží spojit naše duše neviditelným poutem přes vzdálenost tisíců mil. Můj nejdražší! Jarní počasí bývá zrádné, snažte se hodně jíst, udělá vám to dobře. A dávejte si pozor na řeč, abyste se vyhnul nepříjemnostem. Nedělejte si přehnanou starost o mne nehodnou!"

Starožitné zrcadlo: Příběhy z doby Tchangů (1977). Přeložil Josef Fass. Praha: Odeon, 1977, s. 162–176.

Pan Ťüe-jü: Vějíř

(*Jüan ke sing*, tradičně datováno do 1. století př. n. l., pravděpodobně 4.–5. století n. l.)

Mezi starověkými historickými příběhy, které v čínské literatuře a umění utvářely modelové vztahy mezi mužem a ženou, zaujímá od starověku zvláštní místo láska ženy z císařského harému, která byla zapuzena vládcem. Vzorem pro četná pozdější zpracování je příběh Pan Ťie-jü, někdejší favoritky chanského císaře Čcheng-tiho (vládl 32–7 př. n. l.). Z císařovy přízně ji vystrnadila legendární Čao Fej-žen (Vlaštovka), dívka tak útlá, že prý tančila císaři na dlani. Když byla Pan Ťie-jü zapuzena, vyjádřila své zoufalství v kratší popisné básni. Později jí byla připisována také pěti-slabičná báseň o vějíři, která je však nejspíš anonymní skladbou vzniklou až po pádu dynastie Chan. V této skladbě žena promítá své postavení do role vějíře, který má muž u sebe na každém kroku, dokud je horko. Když se však ochladí, lhostejně jej odhodí.

Vějíř

Vějíři z hedvábí, ty lichotný a hladký,
ty sněhu bělejší, bělejší jinovatky,

jak luna kulatý, když kráčí oblohou,
jdi k němu, vějíři, jdi za mne, nebohou!

Buď ve dne v noci s ním, skýtej mu doprovod,
tvůj vánek chladivý měj vůni stinných vod!

Pak – chladný podzimek až lehne do kraje
a žlutým listovím si vítr zahraje –

on v skříně zásuvku tě hodí nedbale
jak symbol, vějíří, znak lásky nestálé.

Mathesius, Bohumil (1988): *Zpěvy staré Číny*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 63.

Wang Š'-fu: Příběh ze západních komnat

(*Si-siang-ti*, 13. století)

Literární dílo, které jako první napadne Číňana, když se řekne romantický příběh o lásce, je každopádně zpěvohra *Příběh ze západních komnat*, též *Příběh západního křídla kláštera (Si-siang ti)*, složená v dramatické formě (*ca-tü*), tak jako *Podzim v paláci Chanů*. Text složil pravděpodobně Wang Š'-fu, činný ve 13. století. Je rozvedením novely *Setkání s opravdovou láskou* od Jüan Čena, o níž bylo psáno výše. Je nasnadě, že v jevištním zpracování se příběh snáze šířil, nicméně i libreto, literárně velmi hodnotné, bylo oblíbenou četbou. Stalo se až otřepaným příkladem „zapovězené, nemravné“ literatury, neboť vyprávělo o lásce nesezdaného páru. Ve srovnání s původní předlohou je zde zvýrazněna komediální postava služky Červenky, která k seznámení milenců svou horlivostí přispěje. Následující vybraná scéna, nazvaná Rozloučení v besídce, je obdivovaná pro básnickou hodnotu. Dochází v ní ke zlomu v dramatické stavbě: sledujeme vnitřní monolog hlavní hrdinky slečny Jing-jing, která si uvědomí, že její vášeň byla marná.

Rozloučení v besídce (4. dějství, 3. scéna)

Paní:

Dnes se rozloučíme s mladým panem Čangem, který odjíždí do hlavního města. Dala jsem připravit pohoštění v besídce v Desáté vsi. Pojedu tam s panem opatem napřed. Ale kde je mladý pán a kde je slečna?

Slečna:

Dnes se rozloučíme s mladým panem Čangem, odjíždí ke dvoru složit úřednické zkoušky. Už to loučení bolí, a ještě ke všemu ta chmurná podzimní atmosféra. Jak mne to trápí! Radost i žal se smísí ve stejném poháru, cesta bude předlouhá, ať povede na sever, jih, východ či západ!

Slečna zpívá:

Modravé mraky na nebi,
žlutavé astry na zemi.
Od západu pofukuje,

husy táhnou ze severu na jih.
Kdo to jen zrána zbarvil ojíňený les, až opile zbrunátněl?
Jak jinak! byly to slzy loučení. . .

Pozdě jsme se setkali, tím se soužím,
záhy se rozcházíme, tím se rmoutím.

Hedvábné větve jív, ač dlouhé,
nesvážou bujného hřebce.
Proč jen neumím na kmeny
zavěsit klesající slunce?

Pomalů kráčí tvůj kůň,
bystře ho dohnal můj vůz.
Pronesli jsme slova loučení,
čas odnese i naše toužení.
Rozhovor sotva začal
a už se máme rozejít.

Opouštím tě, zaznělo
a zlatý náramek sklouzl rozechvěním.
Než spatřím besídku v Desáté vsi
mé nefritové tílko se ztratí soužením.

Kdo kdy poznal takovou bolest!

Červenka:

Pročpak se ještě neoblékáte, slečno?

Slečna:

Jak bys mohla vědět, co se děje v mém nitru!

Slečna zpívá:

Vozy a koně jsou přichystáni,
leč ve mně vše bouří a vře.
Copak mám chuť se zdobit šperky,
líčit se, být půvabná, být sličná?

Raději rozprostřu příkrývku a polštář,
chci pouze spát, netečně a hluboce.
Blůzku i rukávce už napořád
slzy skrz naskrz promáčejí.

Ta trýzeň mne snad zahubí, ach běda!
Ta trýzeň mne snad zahubí!

Až přijde konec,
psaníčka a listy
musíš mně, zoufalé, posílat.

(V besídce v Desáté vsi)

Paní:

Pane Čangu a pane opate, posadte se. Slečna si sedne sem.

Dones víno, Červenko!

Vy pojdte blíž, pane Čangu, buďte jako doma. Vždyť jsme jedna rodina, není třeba držet se zpátky. Právě teď jsem vám slečnu Jing-jing přislíbila, tak ne abyste tam v hlavním městě vyváděl a mou dceru zostudil! Snažte se, abyste se ze zkoušek odešel jako vítěz!

Čang:

Rád přijímám vaše povzbuzení, madam. Nemám velký talent, ale s odvoláním na vašeho zesnulého chotě je získat úřad stejně snadné jako utrhnout stéblo trávy.

Opat:

Váš úsudek, madam, je trefný. Mladý pan Čang se u zkoušek neumístí někde vzadu.

Slečna zpívá:

Zežloutlé listí v podzimním větru poletuje,
pod jinovatkou rozčuchaná tráva hyne.
Na hostině vklíněn mezi stolovníky sedí,
obočí zkrivené bolem, zničeně hledí.

Vím, musím zadržet padající slzy,
nesmím se projevit, ať lidé nic nepoznají.
Když na mne někdo pohlédne, hlavu sklopím,
s povzdechem bílou sukni uhladím.

Snad jednou budeme blaženi a spolu.
Za jak dlouho? Což mohu smutná nenaříkat?
S bolavou myslí, srdcem zmámeným
mi uběhla včerejší noc i dnešní den.
Mé štíhlé tělo se před očima ztrácí.

Paní:

Slečno, pozvedněme číše!

Slečna:

Přijměte ode mne pohár, pane Čangu!

Slečna zpívá:

Blažené setkání ani neskončilo,
zármutné loučení je vystřídalo.
Na naše večerní schůzky vzpomínám.
Včera v tvém objetí,

dnes se s tebou rozcházím.

Dobře znám soužení někdejších dní ...

Však bolest z loučení je převyšuje nastokrát!

Jsi mlád a svůj odjezd bereš lehce,
bezcitný jsi a zapomeneš lehce,
jak se přimkly naše paže,
přitiskly naše tváře, na to vůbec nemyslíš.
Jen na to, že budeš zetěm mého otce,

císařského rádce,

že tvá choť bude vážená a vznešená.

Jen dosáhnout tohoto svazku
a zvítězit u zkoušek co první!

Paní:

Rychle, Červenko, přines pokrmy!

Červenka:

Hned, paní.

Slečna zpívá:

Příliš chvatně se nosí na stůl!
Jen okamžik tváří v tvář posedíme,
za chvilku se spolu rozloučíme.
Nebýt na hostině, nemuset se ovládat před matkou,
jak ráda bych na tvoji počest zvedla čísi až k obočí!
Hodinu a půl potrvá tato slavnost a já se musím přemoci,
ačkoliv sedíme a hodujeme jak manželé za jedním stolem.
Mé oči mu zbytečně dávají znamení,
co se ve mně děje, přemítám, zda tuší.
Běda, budu tě marně vyčkávat, tak dlouho
dokud nez kamením!

Červenka:

Slečno, vy jste nesnídala, snězte trochu té polévky.

Slečna:

Nedokážu nic sníst, Červenko.

Slečna zpívá:

Víno a jídlo, jež přinášíš,
jak hlína a bláto chutnají mi.
Kdyby však byly z hlíny a bláta,
měly by alespoň jejich vůni.

Ohrátý stéká lahodný mok,

jak voda čirý a bez chuti.

Není to spíše slzí tok?

Pochoutky přede mnou rozložené

nedokážu pozřít,
tak plna jsem hoře.

Pro slávu planou jak chlup z hovězího pysku,
pro zisk nicotný jak hlava mušky
se pouto mandarínských kachen trhá,
jedna tam, druhá onde,
jen z dálky budou vzdechy opětovat.

Paní:

Je zapřaženo. Pan opat a já se vrátíme napřed a slečna
s Červenkou přijedou za námi.

(Odchází ze scény.)

Opat:

Loučím se s vámi před odjezdem a nemám co dodat.
Jsem chudý mnich, leč vím, že u zkoušek uspějete. Nebyl
jsem hoden pozvání na tyto zásnubní hody. Držte se,
pane Čangu, a po cestě se opatrujte! Od této chvíle
budu dál bez lpění deklamovat sútry a modlitby. Rád
uslyším první jarní bouřku - zvěst o vašem umístění.
(Odchází ze scény.)

Slečna zpívá:

Jen okamžik zbývá do konce hostiny,
na stole převrácené číše a talířky.
Můj vůz odjede na východ,
tvůj kůň vyrazí na západ.
Mysl nás obou se zmítá,
slunce se za modré hory ukládá.
Kdo ví, kde dnes večer složíš hlavu?
I ve snách tě jen těžko najdu.

Slečna:

Pane Čangu, ať již vaše cesta povede k úřadu nebo ne,
hlavně se vraťte co nejrychleji zpátky.

Čang:

Tentokrát je nasnadě, že se u zkoušky umístím první.
Říká se přece: Komu modré nebe vydláždilo cestu, ten
dojde k cíli. Nevrátím se, dokud mé jméno nebude zlatým
písmem zapsané na desce vítězů.

Slečna:

Nemám pro vás žádný dárek na rozloučení, přednesu jen
čtyřverší, které vás bude vyprovázet:

Necháváš mne a opouštíš! Co počít?
A přece jsme se kdysi milovali!

Vrátí-li se ti dávná vzpomínka,
věnuj ji s láskou té, jež bude tvá.

Čang:

Mýlíte se, slečno! Copak bych mohl milovat jinou? Odpo-
vím také básní:

Život nám přichystal odloučení,
kdo mi však zůstane nejdražší?
Nebýt setkání s vámi, má jediná,
kdo by dnes sdílel mé soužení?

Slečna zpívá:

Šat smáčejí krvavé slzy, jež prolévám,
nad zmařenou láskou ani básník tolik nešťkal.
Na východ odletí tuhýk, na západ vlaštovka,
dříve než započne pouť, poptám se, kdy se vrátí.
Tisíc mil bude vzdálený ten, na nějž hledím,
pijeme poslední číš na rozloučení.
Ani jsem se nenapila a již má mysl blouzní,
s očí stéká krev, srdce na troud shořelé.

Pozor na počasí v hlavním městě,

na cestách pořádně jez a pij,
opatruj se a nepřepínej!
Za deště v neznámém kraji brzy uléhej,
za sněhu v cizím hostinci pozdě vstávej.
Na koni v podzimním nečase
nebude lehké se o sebe starat,
bude ti scházet něčí opora.

S kým promluvíš o svém zármutku?

Jen já sama o něm vím.

Nebesa nedbají, že mě zmáhá žal.

Mých slzí je tolik, že by Žlutou řeku naplnily,
má bolest tak tíží, že by hory Chua stlačila.
Navečer, až mne přepadne tíseň,
vyhlížet budu ze západních komnat
na starou cestu ozářenou sluncem,
na smuteční vrby na hrázi.

Společně jsme se vesele smáli,
naříkat budeme každý sám.

Domů se vrátím a ulehnu pod hedvábný baldachýn,
kde včera v noci pokrývka voněla a hrála,
dnes večer zastudí a ty přijdeš jen ve snu.
Má smysl mluvit o lásce, když vsedáš koně?
Jen slzám a vráskám se nebráníme.

254 Neznámý mistr, Wang Čao-tün odjíždí k barbarům, 1616–1617, dřevořez, ilustrace dramatu *Podzim v paláci Chanů* od Ma Č'-jüna (přibližně 1250–1334).

Námětem obrazu je známý příběh krásné konkubíny Wang Čao-tün, která chřadla zapomenuta v císařském paláci a nakonec byla provdána do severních barbarských krajů. Malíř zachytil Wang Čao-tün s jejím tradičním atributem – loutnou *pchi-pcha* v náručí, jak hledí do vln řeky Amuru, do nichž se podle Ma Č'-jünova podání – ze stesku po císaři a po domově – nakonec vrhne a spáchá sebevraždu.

Čang:

Chcete mi ještě něco povědět?

Slečna zpívá:

Nezpytuj, zda tvá učenost přinese štěstí,
mě děsí, žeš jednu opustil a jinou najdeš,
že celý rok nenapíšeš.
Musíš mně často dopisy posílat!
Jen nepiš, že se nevrátíš,
dokud tvé jméno zlatě nezapišou na desku vítězů.
To si, prosím, pamatuj.
Až spatříš v dálných krajích divukrásné květy,
s tím, co jsme spolu prožili, je nesrovnávej.

Čang:

Vám, slečno, se žádá nevyrovná, stále na vás budu vzpomínat!

(Odchází ze scény.)

Slečna zpívá:

Modravé hory mezi námi stojí,
stromy tě před mýma očima skryjí,
večerní opar se mezi nás vkládá,
utihla cesta sluncem ozářená.
Jen vítr přináší přes pole tvého koně ržání.
Dokážu nastoupit do vozu?
Cesta sem uběhla tak rychle
cesta zpátky se pomalu vleče.

Červenka:

Paní už před drahnou chvílí odjela, slečno, musíme se také vrátit.

Slečna zpívá:

Sevřená horami ze všech stran
naposled zahlédnu koně s mým milým.
Všelidské trápení dolehlo na mne jedinou,
copak je uveze tak malý vůz?
(Odchází ze scény.)

Wang Š'-fu (1978): *Si-siang-fí (Příběh ze západních komnat)*. Ukázkou 3. scény 4. dějství přeložila Lucie Olivová. Šanghaj, Šang-chaj ku-ti čchu-pan-še, s. 151–157.

Ma Č'-jüan: *Podzim v paláci Chanů*

(*Chan kung čchiou*, kolem roku 1300)

Velkou proslulost mezi příběhy nešťastných žen z císařského paláce získala nenaplněná láska krásné Wang Čao-tün a císaře Jüan-tiho dynastie Chan. Wang Čao-tün (Zářící paní Wang), původním jménem Wang Čchiang, byla prostá vesničanka, kterou objevili poslové, když hledali dívky pro císařův harém. Dříve než se císař setkal se svými novými ženami, dal je portrétovat dvornímu malíři. Podle těchto portrétů si pak volil své favoritky. Wang Čao-tün odmítla malíře podplatit, a ten jí za to přimaloval vrásky. Císař ji proto nikdy neuznal za hodnu své pozornosti. Když roku 33 př. n. l. přišlo k čínskému dvoru hunské poselstvo a žádalo za ženu čínskou princeznu, byla vybrána Čao-tün. Tak se stalo, že císař spatřil Wang Čao-tün teprve v okamžiku, kdy měla opustit palác a navždy odjet do severních, „barbarských“ krajů. Císař byl omráčen její

krásou a pojal k ní hlubokou lásku. O Čao-tün však již bylo rozhodnuto, odjela k Hunům (podle tradičního podání s loutnou *pchi-pcha*, na kterou hrála smutné písně) a stala se ženou jejich chána.

Příběh inspiroval mnoho pozdějších básníků i malířů (obr. 216, 254). Vztah císaře, jenž vzpomíná na ženu, která je pro něj nedostupná, a Čao-tün, která v barbarských krajích myslí na domov a na císaře, byl zpracován i do podoby alegorií, v nichž se k nešťastné ženě přirovnává básník – dvořan a úředník, zapuzený vladařem.

Nejslavnější literární zpracování tohoto příběhu nalezneme v dramatu z doby mongolské *Podzim v paláci Chanů* od Ma Č'-jüana (přibližně 1250–1334). V Ma Č'-jüanově podání se císař s Wang Čao-tün setká při náhodné procházce palácem, je jí okouzlen, vyčítá si, že ji doposud zanedbával, a stráví s ní milostnou noc (ukázka). Zamilovaný císař pak vydá rozkaz k potrestání malíře, který zohavil portrét Wang Čao-tün. Malíř však uprchne k Hunům a podnítí hunského chána, aby za ženu žádal právě Wang Čao-tün. Císař nemůže vzhledem k napjaté politické situaci odmítnout a zoufalá Wang Čao-tün pak cestou k barbarům spáchá sebevraždu. Je pohřbena ve stepi v mohyle, na které roste celý rok zelená tráva. Nešťastný císař až do konce života truchlí pro svoji velkou lásku.

Podzim v paláci Chanů

(1. jednání)

(Císař zpívá na melodii *Jou-chu-lu*.)

Ach prosím, odpust mi, já nyní k tobě přicházím sám,
vinu mi nedávej, že dříve nespátřen teprve nyní k tobě
pospíchám.

Přišel jsem, abych ti šáteček nahradil, slzami zmáčený,
z hedvábí mořských víl

a vrátil teplo tvým rosou zmáčeným punčoškám.

Ten zjev tak líbezný byl nebem zrozen as,

já milostivě shlédnu k ní a srdce své jí dám.

Dnes v noci barevnou svíci do stříbrného svícnu dám,
až plamen se rozhoří, svou radost svěříme jiskřičkám.

(Říká.)

Komorníku, pohleď, jak se rozzářila svíce v hedvábném
lampionu. Pozvedni jej, ať se lépe podívám.

(Zpívá na melodii *Tchien-sia-le*.)

Spolu s ní hrát si, až naše duše purpurem brokátku vyletí
k výšinám,

má drahá pohleď, to jsem já!

Ach, její tělo, steskem jak šedá skála sešlé, radostí
bude umírat.

(Čao-tün říká.)

Já nehodná jsem již dávno tušila, že mě Vaše Veličen-
stvo ráčí jednou poctit návštěvou. Jaká škoda, že oka-
mžik našeho setkání nastává tak pozdě. Vaše otrokyně
by zasloužila desetitisícero smrt za to, že jsme se
nesetkali dříve.

(Císař zpívá.)

Vzdává mi pocty, říká „já nehodná“,

jejími ústy jsem Veličenstvem zván,

ta kráska jistě není jen obyčejná dívčina.

(Říká.)

Hledím na její půvabný zevnějšek, je to vskutku krásná
žena.

(Zpívá na melodii *Cuej-čung-tchien*.)

Obočí jako dva lístky, když palácem žene je větru van,

tváře pokryté pudrem, jak hodí se k účesu vznešených dam.

Voňavé spánky, zelené kvítky září tam,

jediný úsměv způsobí zhroucení městských bran.

Jako bych spatřil proslulou krásku ze státu Jüe

blížít se k sučouským terasám –

ne, ani Si Š' krásou s ní nesrovnám!

Být o deset let mladší, mohla by ničit říše, záhubu při-
nést nám.

(Říká.)

Z jaké pocházíš rodiny, ty, která svým zevnějškem tolik
vynikáš nad ostatní?

(Čao-tün říká.)

Já nehodná jsem z rodu Wangů, jmenuji se Čchiang, dru-
hým jménem jsem zvana Čao-tün. Pocházím z okresu C'-
kuej poblíž města Čcheng-tu. Můj otec, stejně jako děd
i praděd, se živí obděláváním půdy. Jsme jen obyčejní lidé
z doškových chýší a neznáme mravy císařského paláce.

(Císař zpívá na melodii *Tin-čan-er*.)

Vidím tvé obočí líčidlem černým pokryté

a vlasy – křídla vran.

Pás útlý jako vrba,

obličej jíním posypán.

Druhou takovou jako ty já nikde ve svém paláci nepotkám,

kdo by mluvil o tom, že tvým údělem byl kdysi jen pluh
a dvojice polních bran.

Ano, tvůj pán zde zanechá měkké rohože

a svůj podhlavník,

děšť s rosou konopí, moruše zkropí, s tebou zde setrvám.

Nebylo třeba jít tisíce mil, přes hory, přes doly

a podél řek,

našli tě v doškové chýši, tam, kde své poddané mám.

Ma Č'-jüan (1958): *Chan kung čchiou* (Podzim v paláci Chanů). In: *Jüan čchiü süan* (Výbor jüanských dramát), díl 1. Ukázku přeložila Olga Lomová. Peking: Čung-chua šu-tü, s. 2–3.

Sung Jü: Popisná báseň o horách Kao-tchang

(*Kao-tchang fu*, počátek 3. století př. n. l.)

Z čínského starověku známe dále příběhy lásky mezi smrtelníkem a vílou či bohyní. Svými kořeny sahají k náboženským obřadům, rozšířeným zejména v jižním regionu, ve starověkém státě Čchu, během nichž šaman usiloval o mystické spojení s ženským božstvem (anebo naopak, šamanka vzývala boha). Obřady doprovázel tanec a písně podobné těm, které se zachovaly ve sbírce *Čchu-čch' (Písně z Čchu)*. Ozývá se v nich marná touha po nedosažitelné bohyni. Ta se zjevuje ve vši své kráse a chvílemi se zdá, že je šamanovi nakloněna, nakonec však odchází a zanechává ho v zoufalství. Básník a významný dvorský hodnostář Čchü Jüan (konec 4. století př. n. l.), autor, s jehož jménem jsou *Písně z Čchu* tradičně spojovány, zpracoval toto téma mimo jiné také v dlouhé autobiografické básni *Li-sao (Setkání s hořkostí)*. Touha po nedostižné bohyni ztrácí náboženský podtext a nabývá alegorického významu – dotváří výraz zoufalství dvořana zapuzeného vladařem.

V dvorském prostředí dynastie Chan soustředěném kolem panovníka, jenž byl ve starověké Číně vnímán jako záruka řádu pozemského i nebeského, se původně šamanský motiv marné touhy po nedostupné bohyni proměňuje v milostnou schůzku krále a nebešťanky. V těchto podáních bohyně přichází sama o své vůli nabídnout králi rozkoše lásky a tím nepřímou stvrzuje jeho moc nad celým světem. Takové setkání poprvé líčí Čchü Jüanův žák Sung Jü (počátek 3. století př. n. l.) v delší popisné básni zpracovávající legendární příběh, podle kterého jednoho z dávných čchuských králů během vyjíždky do přírody vyhledala bohyně hory Wu-šan a nabídla mu, aby spolu strávili noc. Druhého dne mu na rozloučenou zazpívala:

Popisná báseň o horách Kao-tchang

„Vaše otrokyně přebývá na slunečné straně hory Wu,
na kamenných svazích a mezi strmými útesy.

Zrána jsem jitřním obláčkem,
navečer měním se v hojný déšť.“

Sung Jü (1999): *Fu o hoře Kao-tchang*. Přeložila Petra Jeřábková-Ringrose. In: *Literatura: Sborník literatur Dálného východu*. Praha: Brody, 1999, s. 51–54.

Od té doby se výraz „oblaka a déšť“ užívá v čínštině jako opisné pojmenování pro tělesnou lásku.

Cchao Č': Bohyně řeky Luo

(*Luo šen fu*, počátek 3. století n. l.)

Pozdější básníci po vzoru čchuských písní popisovali v delších výpravných skladbách setkání smrtelníka s bohyní, jež nakonec muži uniká a zanechává po sobě marnou touhu, a do svých veršů vkládali různě zaměřené alegorické významy. Příkladem takového zpracování starého tématu je popisná báseň *Bohyně řeky Luo*, jejímž autorem je Cchao Č'.

Cchao Č' (192–232) byl prvorozeným synem generála Cchao Cchao a jedním z největších básníků Číny všech dob. Svým původem byl předurčen stát se prvním císařem dynastie a státu Wej (220–265), který jeho otec vybojoval v dlouhotrvající válce. Cchao Cchao nakonec změnil své rozhodnutí a císařem učinil Cchao Č'ova bratra Cchao Pcheje. Cchao Č' se tak ocitl v nezáviděníhodné pozici podezříváného rivala mladého vládce. Roku 222 jej bratr pod záminkou, že se má ujmout správy odlehlého kraje na východě říše, poslal pryč z hlavního města, aby ho odstranil do bezpečné vzdálenosti ode dvora. Během cesty do vyhnanství Cchao Č' složil dlouhou popisnou báseň *fu* o setkání s Fu-fej, bohyní řeky Luo. Cchao Č' odcházel z hlavního města nerad, čekal ho život bez přátel a vybraných zábav. Podle některých pramenů se básník navíc trápil láskou k ženě svého bratra-panovníka – a právě ji prý zobrazil v postavě nedosažitelné bohyně.

Cchao Č' v uvedené básni využívá prastaré téma touhy smrtelníka po nedosažitelné bohyni a – podobně jako ve starověku Čchü Jüan – vtiskuje svému zpracování výrazné autobiografické rysy. Básník nejprve hovoří o svém neradostném odjezdu z hlavního města. Vzápětí zmíní nečekané setkání s bohyní, k němuž došlo na břehu řeky Luo, opředené mnoha legendami. S okouzlením popisuje krásu bohyně (ukázka), hovoří o tom, jak ji touží zadržet. Bohyně se mu zpočátku zdá být nakloněna, dokonce „zoufale vzdychá, láskou se trápí“, nakonec však zcela nečekaně a bez vysvětlení odchází. Naposledy se ještě otočí k roztouženému básníkovi a se smutkem v hlase hovoří o marnosti touhy po společném štěstí. Pak v doprovodu duchů a víl nadobro zmizí. Básník ji zoufale hledá, ale marně (pokračování ukázky).

Bohyně řeky Luo

Její postava,

zmítá se ve větru jako vyplašená labuť,
vlní se jako v řece drak,

nádherný květ podzimní chryzantémy,
 bujná košatost jarní sosny,
 sotva zřetelná, ach, jako sněhové vločky ve větru.
 Při letmém pohledu z dálky
 svítí jak bílé slunce, když vstává z jitřních červánků,
 a když se podíváš blíž,
 je jako lotos, co noří se z průzračné vody.
 Plná i štíhlá, jak náleží,
 souměrných údů, bez nejmenší vady.
 Útlá ramena jako z alabastru,
 tenounký pas stažený hedvábnou stuhou,
 na štíhlém krku, na protáhlé šíji
 prosvítá oslnivá úběl pleti.
 Parfém a vonný olej neužívá,
 nepotřebuje líčidlo ani pudr.
 Nad čelem se kupí mračno vlasů,
 protáhlé obočí půvabně se klene,
 leskne se karmínový ret
 a pod ním se třpytí bělostné zoubky.
 Pokradmu vábí svůdným pohledem,
 tváře s důlky a křehké lícní kosti.
 Líbezná gesta, půvab sám,
 dýchá z ní klid, naprostá volnost,
 je vlídná a laskavá,
 milostiplná v každíčkém slově.
 Skvostný šat nevidané krásy,
 postava jako z obrazu,
 v šustící hedvábí oděná,
 okrášlená nefrity s jemnou řezbou,
 na hlavě zlato a peří ledňáčeků,
 tělo obklopuje záře perel,
 na nohou barevné střevíce pro dalekou pouť –
 lehce nadzvedá spodničku z mlžného mušelinu.
 V závanu jemné vůně lesních orchidejí
 váhavě kráčí přes protější svah.
 (...)

A tehdy Pching-i sbalil vítr,
 Čchuan-chou zklidnila vlny,
 Feng-i rozezněl bubny
 a Nü-wa začala zpívat.
 Za doprovodu létajících ryb
 nasedli všichni do nádherného vozu,
 v čele průvodu důstojně šestispreží draků,
 bezstarostné oblačné vozy,
 pod koly dovádějí delfini,
 ostatní vodní havěť vzdává čest.
 Dále pak,
 když míjeli severní písčinu
 a jižní hráz,

otočila se ke mně bělostná šíje,
 z dálky sem zalétl zářivý pohled,
 rudé rty se pohnuly a vydaly slovo,
 hovoří ke mně o našem setkání:
 „Hněvám se, že cesty bohů a lidí se míjejí, ach,
 zoufám si, že v tomto světě se již nesetkáme.“
 Rukávem si zakrývá usazené oči,
 slzy jí kanou proudem a máčejí šat.
 „Zoufám si, navždy je přervána chvíle krásného setkání, ach,
 naříkám, neb odejít musím do dalekých krajů.
 Nikoliv chvilkové vzplanutí, je to ta nejzazší vášeň, ach,
 na důkaz lásky, zde moje náušnice z Jižních moří.
 Ačkoliv se vrátím do temné říše bohů,
 budu vás, pane, navždy chovat v srdci.“
 Náhle,
 jako by tady nikdy nebyla,
 bohyně zmizela, slunce pohaslo, a mně lítost svírá hrdlo.

A tehdy
 jsem se obrátil zády k té skále,
 nohy mne nesou pryč, ale duše zůstává,
 nechávám zde svou lásku, stále ji vidím před sebou,
 s bolestí v srdci se otáčím,
 doufám, že znovu se zjeví bohyně.
 V lehké lodici pluji kolem písčín,
 nadnášen proudem zapomínám na návrat,
 vlákno vzpomínky rozdmýchává mou touhu,
 v noci se soužím a nemohu spát,
 silná je jinovatka nad ránem.
 Nakonec dávám rozkaz svým sluhům, jedeme dál,
 zpátky na východní cestu!
 Rázně se chopím opratí a zvedám bič,
 a přece váhám, nemohu odtud pryč.

Cchao Č' (1995): Bohyně řeky Luo. Přeložila Olga Lomová. *Nový Orient*, roč. 50, 1995, č. 5, s. 192–195.

Čang Cu: *Procházka jeskyní nesmrtelných víl*

(*Jou sien kchu*, 2. polovina 7. století n. l.)

Staré téma setkání smrtelníka s bohyní se dále proměňuje v aristokratickém prostředí Jižních dynastií (420 až 589). Někdejší magické či alegorické významy těchto setkání se ztrácejí a stává se z nich pouhá kurióza, která slouží pobavení a milostným romancím dodává exotického zabarvení příběhů z jiného světa. Na literární vkus Jižních dynastií navazuje Čang Cuova novela *Procházka jeskyní nesmrtelných víl*, která vznikla v 7. století, na počátku panování dynastie Tchang (618–907).

Čang Cu (zemřel kolem roku 730), druhým jménem Wen-čcheng, byl nepřilíš významný dvořan a císařský úředník. Dochované útržky dobových svědectví naznačují, že Čang Cu byl vyhledávaným společníkem při různých dvorských zábavách, obdivovaným pro svůj smysl pro humor, duchaplnou konverzaci a schopnost elegantního vyjádření. Byl zřejmě módním autorem básnických i prozaických děl, uznávaným především cizinci (zejména Japonci a Korejci), kteří tehdy byli častými hosty u čínského dvora. V Číně samotné však jeho dílo záhy upadlo v zapomnění a do dnešních dnů se uchovala právě jen půvabná milostná novela prokládaná básněmi, ze které uvedeme ukázkou. Toto dílo se zachovalo v Japonsku, kde bylo pro čínské čtenáře znovu objeveno v 19. století.

Procházka jeskyní nesmrtelných víl pojednává o milostném setkání a odloučení. Autor vypráví svůj příběh v první osobě a stylizuje ho jako pravdivý záznam skutečného zážitku. Pro popisy prostředí a líčení ženských půvabů užívá zdobný paralelní styl; popisované události ožívuje básněmi, které si protagonisté příběhu vyměňují mezi sebou. Vlastní děj je velmi jednoduchý. Mladý aristokrat jménem Čang se ubírá, poslušen příkazu svého císaře, do vzdálených míst říše a při cestě pustou horskou krajinou nečekaně spatří dívku, jak u potoka pere prádlo. Požádá ji o přístřeší a ona ho zavede do domu své paní, zvané Desátá dáma, která zde žije sama v ústraní, pouze ve společnosti švagrové, Páté dámy. Obě tyto mladé, půvabné ženy pocházejí z urozené rodiny, příliš záhy však odvoděly a ve svém smutku se uchýlily daleko od ruchu hlavního města. Ženy provedou poutníka po domě i po zahradě, společně popijí víno a vychutnají vzácné lahůdky, poslouchají hudbu, hrají společenské hry a neustále se častují improvizovanými básněmi, v nichž se v dvojsmyslných narážkách hovoří o milostné touze. Pátá dáma se pokouší být prostřednicí mezi Čangem a Desátou dámou. Na mužovy smysly působí nejen krása žen, ale také nádhera prostředí – zejména krásné barvy a vzory, jež ožívují interiéru. Nakonec Čang dosáhne svého a stráví noc v objetí Desáté dámy (ukázkou). Druhého dne ráno se Čang rozloučí s oběma ženami, s nimiž si mimo jiné vymění básně a drobné dárky na památku. Nakonec s těžkým srdcem odchází, na setkání s Desátou dámou však nedokáže zapomenout. Příběh končí melancholickou básní o trýzni, již působí odloučení od milované ženy.

Procházka jeskyní nesmrtelných víl

A tehdy slunce kleslo k západním hlubinám a měsíc se vyhoupl nad ostrůvky východu. Pátá dáma řekla: „Vaše verše i žerty jsou po všech stránkách dokonalé, nyní se však schyluje k soumraku, a proto se vraťme do domu, ať se pan Čang na noc uloží u vás, drahá přítelkyně.“

Desátá dáma na to odpověděla: „Když se náhodou potkají dva lidé, patří se, aby spolu pouze vypili číši vína. A kromě toho, můj pokojík je příliš malý, zbytečně se snažš.“

Posléze mě však přece jen zavedly na práh ložnice Desáté dámy. Spatřil jsem dvanáctidílný paraván na každém panelu zdobený několika malbami, po obou stranách naaranžované pestrobarevné závěsy, ve všech čtyřech rozích místnosti váčky s vonavým kořením a s betelem. Vytkávané ornamenty na podhlavniku a rohožích, změť divokých barev oblečení poskládaného na truhle. Následoval jsem je hlouběji do místnosti, kde křížem krážem vystřelovaly své paprsky zářivé barvy mušelinů a brokátů, kolem zrcadla vykvétaly lotosové květy, ze zlatých střevíčků vzletali měňaví ledňáčci, závěsy nad lůžkem zdobili stříbrní draci a ve hlavách postele stál pár nefritových lívků. Na deset vrstev silný koberec se vzorem bájných tvorů v těsném objetí, pokrývky v osmi stupních a na nich dvojice mandarínských kachniček, několik ženských rób exoticky dráždivé krásy.

Desáté dámě byl vrozený půvab a její vybrané způsoby vycházely ze samé její přirozenosti. Drobná předloktí jí těsně objímaly úzké červené rukávy spodní košile, kolem útlého pasu se vinuly široké rukávce ze zeleného brokátu. Co chvíli se otřela hedvábným šátkem, a hned se zase věnovala pálení vonných bylin. Ačkoliv od přírody byla nadaná úžasnou krásou, také se uměla zkrášlit oděvem a nalíčením. Potlačila úsměv a narovнала si zlaté jehlice ve vlasech, se škádlivým výrazem natřepala hedvábné pokrývky. Neprávem získala manželka chanského generála Liang Ťiho slávu ženy s nejkrásnějšími vlasy, dokonalost obočí, která své ženě kdysi maloval Čang Pi, bledne při pohledu na křivky obočí Desáté dámy. Poté Desátá dáma odešla dozadu. Hluboce jsem vzdychal, že dlouho nepřichází, a nakonec jsem se zeptal Páté dámy: „Kam odešla Desátá dáma? Určitě si pozvala někoho jiného.“

Pátá dáma odvětila: „Žena se stydí sama se nabízet, čeká, až ji zavoláte.“

Ještě jsme ani nedomluvili, a Desátá dáma se objevila vedle nás.

Řekl jsem jí: „Ráno přichází oděné v obláčcích. V místech, kde se vznášejí vůně, hledal jsem květ, náhle však

zvedl se vichr a milenec milenku ztratil mezi lotosy. Kde-
pak jste chodila, Desátá dámo?“

Desátá dáma ke mně obrátila hlavu a s úsměvem
řekla: „Pročpak se tolik divíte, pane tajemníku, vždyť
i Přádlena z hvězdy se nakonec někdy ocitne mezi lidmi
a víla Čchang-e se zase odebere na nebesa.“

Poté jsme se oba posadili proti sobě a netroufali si
dotknout se jeden druhého. Jak se noc prohlubovala, mé
city se stávaly čím dál tím bouřlivější, až jsem zaslepený
touhou složil báseň:

„Tisíckrát na ni pohlížím, tisíc mě napadá
tajných přání,
s každickým pohledem má touha po ní jediné
se prohlubuje.
Kéž bych ji mohl za ruku uchopit,
pak ochotně dám se třeba na kousky rozsekat.“

Desátá dáma zvažněla a chystala se k odchodu, Pátá
dáma však zarecitovala:

„Ona dobře rozumí tvým náhlým přáním,
nechce tě vzápětí zahrnout pohledem.
Je třeba se bez meškání vydat po cestičce,
kde pro tvé city není překážek.“

Na to jsem uchopil Desátou dámu za ruce, cítil jsem
však, že mi to nestačí, a znovu jsem zazpíval:

„Tisíce tužeb, na tisíckrát nitro mé rozpaluje,
s jednou každou myšlenkou, celé srdce se mi svírá.
Jestli ji smím o něco požádat,
prosím, ať půjčí mi na chvíli svůj roztomilý pas.“

Desátá dáma stále nebyla svolná, pokoušel jsem se ji
přitáhnout k sobě za ruce, ona se však bránila, a tehdy
Pátá dáma zarecitovala:

„Ústa si obratně schovává cípem šatů,
pod látkou umí skrýt křivky svého těla.
Jsem si však jista, že v duchu souhlasí,
vždyť proto si pozvala hosta.“

Desátá dáma se rozesmála a vláčně se mi přivinula do
náruče. V útrokách se mi rozbourila vášeň, srdce se mi
rozhořelo a zarecitoval jsem tyto verše:

„Jen jednou jsem ji vzal kolem pasu,
a srdce mě na sto místech rozbolelo.

Kdybych tak mohl ještě získat ústa,
po ničem dalším už bych netoužil.“

Desátá dáma mi hněvivě odpověděla dalším čtyřver-
ším:

„Ona vám nechala ruce, pane,
a také pasem se k vám přivinula.
Ačkoliv je to bezcenná osoba,
krůček za krůčkem, žádáte stále víc.“

Potom však řekla: „Ačkoliv pana Čanga odmítám, nako-
nec přece jen podlehnu jeho ústům.“ A mé chřípí se vzá-
pětí skrz naskrz naplnilo sladkou vůní jejích úst, patrem
mi proniklo aroma jejího jazyka. Pátá dáma zarecito-
vala:

„Skrývá se, ale nakonec rozkoš nabízí,
navenek užívá četné lsti.
Nejprve musela ho odmítnout,
jen proto, aby mu nakonec byla po vůli.“

Desátá dáma řekla: „Dříve jsem si pohrávala s jinými,
dnes však on pohrává si se mnou.“

Zvedl jsem se a uctivě se zeptal: „Je zde jedna věc,
na kterou myslím a o níž bych rád hovořil, netroufám si
však promluvit. Prosím Pátou dámu, aby mi pomohla.“

Pátá dáma odpověděla: „Jen mluvíte zpříma, nic
nezamlčujte.“ A já jsem tedy zarecitoval:

„Ochutnal jsem ode všech bylinek,
žádná však mému zdraví neprospěla.
Potřebuji jen jedno jediné,
však víte co, i když to nevyсловím.“

Desátá dáma mi odpověděla verši:

„Bílých rukou jste se zmocnil,
stiskl jste útlý pas.
Nyní jste dokonce ústa vyhrál,
cožpak lze ubránit to poslední, co ještě zbývá?!“

Uklonil jsem se a odvětil jsem: „Choval jsem se zbrkle,
byť jsem se v hloubi srdce bál, abych neučinil něco nepa-
třičného. Nicméně vy, Desátá dámo, jste byla poutníkovi
milostivě nakloněna a ušetřila jste mu život. Cítím se
jako člověk, jehož vyschlé kosti znovu obrůstají masem,
jako suchý strom, jenž nečekaně opět vykvétá. Až
k zemi se klaním a žadoním o odpuštění.“

Pátá dáma se zvedla k odchodu a řekla: „Slýchala jsem, že na to, aby nit pronikla látkou, potřebuje jehlu a žena zase musí mít prostředníka, který jí najde ženi-cha. Z celého srdce jsem byla nápomocna vaší věci, co bude dál, netroufám si předpovídat. Má drahá přítelkyně, dobrou noc, já odcházím do své ložnice.“

Noc se prohlubovala, byl jsem stále více vzrušený a napadaly mě stále odvážnější myšlenky. Kolem lampičky ve tvaru ryby se šířilo světlo a po obou stranách zářily svíce. Desátá dáma zavolala Skořicový kvítek a Pivoňku a společně mi zuly boty, úhledně složily můj svrchní oděv, odložily mou čapku a pověsily pás. Já jsem pak sám pomáhal Desáté dámě ukládat kabátek z lesklého, pestrého brokátu, rozvazovat sukně a spodničky, svlékat červenou košilku, sundávat smaragdově zelené punčošky. Její půvaby mě zaslepily, chřípím mi pronikala omamná vůně, ztratil jsem hlavu a nikdo by mě nedokázal zastavit, zmocnila se mě neovladatelná vášně. Vnořil jsem ruce do červeného prádla, pod zelenou přikrývkou se propletly naše nohy. Ústy jsme se těsně přimkli jeden k druhému, v těsném objetí jsem laskal její ňadra a hladil jí hýždě; co kousnutí, to slast, co objetí, to nával stesku. Do očí se mi draly slzy a srdce se mi svíralo sladkou bolestí. Po chvíli se mi začaly dělat mžitky před očima a v uších mi hučelo, cítil jsem, jak mi v žilách buší a rozlévá se krev a teprve nyní jsem si náležitě uvědomil, jak málo pravděpodobné bylo naše setkání, jak vzácná je to příležitost. A v příštím okamžiku jsme se spojili, a pak ještě mnohokrát.

Oba jsme dočista zapomněli na mrzkou straku, která dokáže člověka i v noci probudit, i na zlomyslného, ošklivého kohouta, který již o třetí hlídce přivolává svítání. Posadili jsme se proti sobě, přes ramena lehce přehozený šat, s očima uplakanýma jsme se dívali jeden na druhého, až jsem si nakonec utřel slzy a řekl jsem: „Trápím se tím, jak snadno nastává loučení a jak těžko přichází setkání, jak zlá je vzdálenost mezi tím, který odchází, a tou, která zůstává. Avšak mám povinnost, které nesnesou odkladu. Pokaždé, když se v roz-toužených myšlenkách vydám za tebou, bolest mi bude pronikat až do morku kostí.“

Desátá dáma odvětila: „My dva jsme neměli čas rozvinout společný život, díky náhodnému setkání jsme na okamžik dohromady splekli své životy, ještě jsme však ani nevyčerpali všechnu rozkoš, a již nám nastává loučení! Inu, lidský život – to jsou jen samá setkávání a rozloučení, a kdoví, co nás ještě čeká.“

Čang Cu (1955): *Jou sien kchu*. Vydání připravil a komentoval Fang Š'-min. (Ukázku přeložila Olga Lomová.) Šanghaj: Šang-chaj ku-ti čchu-pan-še, s. 37–55.

Li Che: *Hrob Maličké Su*

(*Su Siao-siao mu*, počátek 9. století)

V krátké písni *jüe-fu* připisované (zřejmě neprávem) pozdně tchangskému básníku Li Cheovi (790–816) autor hovoří o svém setkání s duší zemřelé dívky Su Siao-siao (Maličká Su), proslulé kurtizány z konce 5. století n. l. Z imaginárního rozhovoru s duchem zemřelé se ozývá osamělost a vědomí pomíjivosti pozemských rozkoší.

Hrob Maličké Su

Rosa na temné orchideji
se podobá plačícím očím.
Nemám nic, čím bych zpečetil náš svazek,
květiny trhat nedokážu.
„Tráva je mým sedátkem,
borovice stříškou,
za sukni mám vítr,
za přívěsky pramínky vody.
Malovaný vozík
večer čeká,
chladná zelená svíce
hoří nadarmo.“

Pod Západním kopcem
prohání se vítr a dešť.

Lomová, Olga (1995): *Čítanka tangské poezie*. Praha: Karolinum, s. 153–154.

Anonym; Feng Meng-lung: *Bílý had*

(*Paj še čuan*, 12.–13. století; 1. polovina 17. století)

Později, ve středověkých vyprávěních z „tržišť a bazarů“ nabývá příběh lásky smrtelníka k bohyni či víle podoby hrůzostrašné historky o ženě-démonovi, která ohrožuje nic netušícího zamilovaného muže. Vedle magic- kých představ lidového synkretického náboženství se zde výrazně projevuje konfuciánské i buddhistické moralizování. Nejslavnější milostná povídka tohoto žánru – *Bílý had* (12.–13. století) – se nakonec promění v příběh o boji za záchranu muže, který se dostal do tenat zlých duchů. Ve středověké vypravěčské povídce je pozitivní význam přisuzován pouze lásce manželské, kde žena zpravidla vystupuje jako energický protějšek slabého (a často chybujícího) muže, pečuje o něj a také o jeho rodiče, za všech okolností mu zachovává věrnost a je ochotná kdykoliv se pro něho obětovat.

Příběh o *Bílém hadu* je lidového původu. Známe jej z několika literárních úprav, v zásadě si však zacho-

vává charakter populárních vyprávění anonymních středověkých vypravěčů. Ve vypravěčské literatuře, v lidovém divadle i ve výtvarném umění žije až do 20. století (obr. 246). Ukázka je z povídky, která snad původně byla vyprávěna na tržištích v Chang-čou v době Jižních Sungů (1127–1279), o více než tři sta let později však prošla zpracováním Feng Meng-lunga (1574–asi 1645), sběratele povídek a folkloru i talentovaného spisovatele doby Míng. Pro tuto vrstvu literatury je charakteristické pojetí lásky jako ničivého živlu. Žena je vlastně démonem a milostný vztah končí vždy tragicky – buď hyne muž, který upadl do osidel nečistých sil, nebo hyne žena, aby muž mohl žít dál.

Vyprávění o *Bílém hadu* patří k nejznámějším příběhům tohoto druhu. Dva démoni, Bílý had a zázračná černá ryba, zatoužili po životě obyčejných smrtelníků. Proměnili se v bílou paní a její služku Černušku a vydali se na procházku kolem půvabného Západního jezera u města Chang-čou. U přívozu je potká Sü Süan, mladý lékárník, a bílá paní ho zaujme svou krásou. Dají se do řeči a naleznou v sobě zalíbení (1. část ukázky). Protože prší, Sü Süan nakonec ženám půjčí svůj deštník. Bílá paní, které se Sü Süan líbí, využije záminky, kterou jí skýtá vypůjčený deštník, a pozve ho k sobě do domu. Tam se mu vyzná ze svých citů a oba se dohodnou, že budou spolu žít jako muž a žena (2. část ukázky). Sü Süan ovšem nemá ani tušení, že tato žena je převtělený démon.

Postupem doby však nastanou různé nepříjemnosti. Bílá paní svými kouzly několikrát uvrhne Sü Süana do podezření, že je ve spojení s lupiči a nečistými silami, a on pokaždé jen o vlasek unikne trestu. Konečně Sü Süan potká buddhistického mnicha Fa-chaje, který na první pohled pozná, že mladík žije ve spojení s démonem. Fa-chaj Sü Süana ukryje v klášteře a svou nadpřirozenou mocí se postaví kouzlům bílé paní, která chce manžela získat zpět. Po dlouhém zápase nakonec vítězí Fa-chaj, který bílou paní i její služku promění zpět do jejich pravé podoby a zardí pod pagodou na Hromovém pahorku nedaleko Chang-čou. Sü Süan se zřekne světského života a stane se Fa-chajovým učedníkem.

Bílý had

Paní se služkou sestoupily do člunu. Jakmile spatřily Sü Süana, poodkryly rudé rtíky, odhalily dvě řady zoubků hladkých jako nefrit, a hluboce se uklonivše, popřály mu štěstí. Sü Süan též spěšně povstal a opětoval pozdrav. Nato se paní se služkou pohodlně usadily v kabince

člunu. Paní pak upřela své oči, jasné jako vody na podzim, na Sü Süana a zálibně si ho prohlížela. Sü Süan byl sice mladík nezkušený, ale když před sebou uviděl ženu tak spanilou, že by svou krásou nefrit předčila, a půvabnou služtičku po jejím boku, přece jen se neubráníl touze.

„Mohu se osmělit, vzácný pane úředníku,“ oslovila ho paní, „a zeptat se vás na vaše ctěné jméno?“

„Jmenuji se Sü Süan,“ odpověděl skromně.

„A kde račte bydlet?“ vyptávala se paní dále.

„Bydlím u Vojenského mostu, v uličce Černé perly,“ ozval se Süan nesměle, „a prodávám v lékárně.“ Paní se ještě chvíli vyptávala a Sü Süana napadlo, že by ji mohl také vyzpovídat. Povstal tedy a přeuctivě se zeptal: „Směl bych zvědět jméno vzácné paní? Kde ráčí vzácná paní přebývat?“

„Jsem sestra velitele třetí gardy palácové stráže, Paje,“ pravila paní, „provádala jsem se za úředníka pana Čanga, ale můj manžel, žel bohu, zemřel a je pochován na Hromovém pahorku. Protože nadešly svátky Všechných duší, vydala jsem se se služkou zametat na hrob, avšak překvapil nás déšť. Kdyby nás vzácný pan úředník nebyl vzal na loď, nevěděly bychom, co si počít.“

2. část ukázky: v domě bílé paní, kam si Sü Süan přišel pro deštník.

Vstoupila bílá paní, hluboce se Sü Süanovi uklonila a popřála mu štěstí.

„Včera mi vzácný pán hned při prvním seznámení prokázal takovou laskavost, jsem vskutku velice zavázána.“

„To opravdu nestojí za řeč,“ odvětil Sü Süan.

„Napijte se trochu čaje,“ vyzvala ho bílá paní.

Když popili čaje, bílá paní navrhla, aby na přátelství vypili tři číše vína.

Sü Süan se chystal odmítnout, ale Černuška začala hbitě snášet celé mísy všemožné zeleniny a ovoce.

„Děkuji vám, vzácná paní, za pohoštění,“ zdráhal se dále Sü Süan, „ale nerad bych vás obtěžoval.“

Přece však popili několik číší, když tu se Sü Süan zvedl a začal se loučit:

„Je již pozdě a mám to daleko, budu už muset jít.“

„Pánův deštník jsem bohužel včera byla nucena půjčit příbuzným,“ pravila bílá paní, „popijme ještě několik číší a zatím vám pro něj pošlu.“

„Je již skutečně pozdě, budu se muset opravdu rozloučit,“ odmítal Sü Süan.

„Tak ještě alespoň jednu číši,“ naléhala bílá paní.

„Vaše pohoštění bylo vskutku skvělé, jsem vám nesmírně zavázán,“ stál na svém Sü Süan.

255 Neznámý mistr, *Básník Tu Mu usnul v úřadě a zdá se mu o krásné dívce*, kolem roku 1616, ilustrace dramatu *Podzim v paláci Chanu* od Ma Č'-jüna (přibližně 1250–1334).

Básníci dynastie Tchang, „Zlatého věku“ čínské poezie, začínají rozvíjet milostné téma také v nové podobě – jako výraz (nezávazné) lásky mezi básníkem a kurtizánou. V tomto směru vynikl například básník Tu Mu (803–852), který mládí strávil v bouřlivých zábavách v jihočínském městě Jang-čou, proslulém zábavními čtvrtěmi. I v jeho poezii však dominuje téma loučení.

„Musíte-li již opravdu jít,“ pravila bílá paní, „budu vás prosit, abyste se pro deštník obtěžoval zítra.“

Sü Sün se tedy konečně rozloučil a odešel.

Druhého dne zrána opět přišel do krámu a hleděl si trochu obchodu. Pak se znovu na něco vymluvil a vydal se za bílou paní pro deštník. Bílá paní ho opět zvala na tři číše vína.

„Jen mi, vzácná paní, vraťte deštník, nemohu vás přece déle obtěžovat,“ opět se zdráhal Sü Sün.

„Když už jsem dala vše připravit, musíte přece popít a pojíst,“ pobízela bílá paní.

Sü Sün tedy musel usednout, ať chtěl nebo nechtěl.

Bílá paní pak naplnila pohár a podala jej Sü Sünovi. Potom, plna laskavých úsměvů, řekla líbezným hláskem,

poodkryvši své třešňové rtíky a odhalivši své zoubky jako perličky:

„Jak tu přede mnou stojíte, vzácný pane, nechtěla bych vám nic nalhávat. Můj manžel už zemřel a my dva jsme si patrně souzeni osudem. Od prvního setkání jste byl ke mně tak milý, že si toho stěží zasluhuji. Máte-li mne opravdu rád, jsem se vším svolna. Velmi bych vás prosila, abyste vyhledal dohazovačku, mohli bychom být spolu šťastni do sta let. Takovému páru by samo nebe přálo. Což vám by se to nelíbilo?“

Jak to Sü Sün uslyšel, pomyslel si v duchu:

„Byl by to vskutku dobrý sňatek. Nebylo by špatné dostat takovou ženu. Velice rád bych souhlasil, ale jedna věc mi v tom brání. Po celé dny pracuji v lékárně starého pana Li a nocuji ve švagrově domě. Pár věci sice mám, ale musel bych si opatřit nové šaty. Kde bych vzal peníze na svatbu?“

A tak jenom povzdechl a neřekl ani slova.

„Pročpak vzácný pán neodpovídá?“ zeptala se bílá paní.

„Jsem vskutku pohnut vaší láskou,“ ozval se konečně Sü Sün. „Nebudu však před vámi nic tajit. Jsem příliš chud, než abych se mohl opovážit.“

„To je to nejmenší,“ řekla na to bílá paní, „můj měsíc je dosti bohatý, o to se není třeba strachovat.“

Skříňka s poklady (1961). Přeložila Zdenka Heřmanová-Novotná. Praha: Mladá fronta, 1961, s. 35–42.

Tu Mu: *Dvě básně na rozloučenou*

(*Ceng pie er šou*, 1. polovina 9. století)

Básníci dynastie Tchang, „Zlatého věku“ čínské poezie, začínají rozvíjet milostné téma také v nové podobě – jako výraz (nezávazné) lásky mezi básníkem a kurtizánou. V tomto směru vynikl například básník Tu Mu (803–852), který mládí strávil v nevázaných zábavách v jihočínském městě Jang-čou, proslulém zábavními čtvrtěmi. I v jeho poezii dominuje téma loučení (obr. 255).

Dvě básně na rozloučenou

Půvabná, líbezná, sotva čtrnáct let,

poupě kardamonu na počátku jara.

Z těch, které na deseti mílích jangčouské cesty

nadzvedají perlové závěsy, žádá se ti nevyrovná.

Lomová, Olga (1995): *Čítanka tangské poezie*. Praha: Karolinum, s. 155–156.

Vášeň tak hluboká,
a přec nic nedáváme znát.
Nad zvonícími poháry
na rtech nám hasnou
prázdné úsměvy.
I svíčka má srdce
a lituje,
že se loučíme.
To pro nás teď pláče.
Za slzou slza kane
a bude skapávat
až do bílého dne.

Stočas, Ferdinand (1994): *Perlový závěs*. Praha: Mladá fronta, s. 82.

Tchang Sien-cu: *Besídka mezi pivoňkami* (*Mu-tan tching*, 1598)

Na konci panování tchangské dynastie se do čínské milostné poezie dostává do té doby zcela nemyslitelné téma – hluboký milostný cit, který nemůže být naplněn, neboť je v rozporu se společenskými konvencemi. Autorem básní s tímto námětem, ve starší čínské literatuře zcela ojedinělých, byl Li Šang-jin (813–858), známý mimo jiné též jako autor dojemných básní věnovaných manželce. Nutnost tajit identitu milované bytosti vysvětluje kryptičnost jeho sedmislabičných básní – Bez názvu (srov. Lomová 1995, s. 158–164).

Spolu s rozvojem městské kultury a nekonformních myšlenkových proudů se postupně objevuje nové pojetí lásky – láska romantická, která boří konvence a stává se nejvyšší hodnotou v životě obou milenců. S takovou láskou se setkáváme v *Příběhu ze západního křídla kláštera*, Wang Š-fuově (13.–14. století) divadelní adaptaci Jüan Čenova příběhu o dívce Jing-jing. Ve srovnání s původní předlohou jsou v divadelní hře mnohem podrobněji rozvedeny motivy touhy studenta po Jing-jing, jejich počáteční letmá setkání a konečně i naplno prožívaná rozkoš. Moralizující vyznění původní povídky se ztrácí, je nahrazeno charakteristickým divadelním happyendem a Jing-jing se nakonec za svého tajného milence provdá.

Romantické zabarvení, do jisté míry blízké evropskému pojetí milostného příběhu, získávají „politeratštěné“ lidové žánry v pozdějších fázích svého vývoje: jsou to některá lyrická dramata a romány, případně povídky psané klasickým jazykem z doby Ming a Čching. Tchang Sien-cu, autor *Besídky mezi pivoňkami*, v předmluvě ke své divadelní hře jako jeden

z prvních v Číně vyslovil myšlenku, že milostný cit patří nezávisle na požehnání rodičů k nejušlechtlejším z lidských citů.

Tchang Sien-cu (1550–1617), vysoký státní hodnostář, strávil kvůli konfliktům s vládnoucí mocí část života ve vyhnanství na jihu Číny. Pro vlastní potěšení psal dramata, poznamenaná buddhismem a taoismem. *Návrat duše neboli besídka mezi pivoňkami* je lyrické libreto pro operu kchun-čchü a Tchang Sien-cu je dokončil roku 1598. V předmluvě vyslovil obhajobu milostného citu, ojedinělou v celé klasické čínské literatuře: „*Je snad na světě druhá dívka, která by dokázala milovat tak jako Krásná? (...) Její cit přilétl neznámo odkud, avšak jednou procítěn, navěky se jí vryl do srdce, přivodil jí smrt a pak ji znovu probudil k životu. Jen láska, která sahá až za hrob, je skutečnou láskou. A že to byla láska prožitá jen ve snu? To jí nic neubírá na opravdovosti. Vždyť kolik lidí prožívá svůj život jako pouhý sen! Ti dva zpečetili svůj svazek, když chlapec odložil čapku a dívka s ním vstoupila na lož, ale to byla pouze jedna, tělesná stránka velkého citu.*“

Drama je příběhem mladičké slečny Tuové, které se říká Krásná, dcery vysokého státního úředníka. Jednou na jaře čte Krásná se svým domácím učitelem starověkou *Knihu písní (Š'-ťing)*. Básně spolu s vůní jara, která do studovny zavanula ze zahrady, v dívce probudí neznámou touhu. Vyjde si na procházku a nakonec zmámena jarem usne v besídce obrostlé pivoňkami. Ve snu, který jí přičaruje Bůžek květin, k ní přichází půvabný mladý muž. Po chvíli se osmělí, dívku obejmě a společně prožijí rozkoše lásky (ukázka). Po probuzení nemůže Krásná na svého milence ze snu zapomenout a marnou touhou po něm den ode dne chřadne. Nakonec namaluje svůj vlastní portrét a pak žalem zemře (obr. 256). Rodiče ji dají pohřbit v zahradě, poblíž besídky, kde se jí zdál osudný sen. Besídku promění v malou svatyni a na zeď pověsí dívčin autoportrét. Pak odjedou daleko na jih.

Po třech letech navštíví tato místa chudý student. Je to tentýž mladík, který kdysi vstoupil do snu nešťastné dívky. Náhodou spatří portrét Krásné a zahoří k němu láskou. Usne v besídce a ve snu se mu zjeví duch zemřelé dívky, která ani po smrti nemůže dojít pokoje. Dívka se vyzná ze své lásky a chlapec její vyznání s radostí opětuje. Cit, který je nyní spojuje, je tak silný, že zemřelou dívku přivede opět k životu. Oba pak společně putují za jejími rodiči. Po mnoha peripetiích, kdy se život mladého páru ocitá v nebezpečí, se nakonec šťastně setkají se starým panem Tuem a jeho ženou a slaví svatbu.

256 Neznámý mistr, „Krásná maluje svůj vlastní portrét“, dynastie Ming, éra Wan-li (1573–1619), dřevorez, ilustrace k dramatu Tchang Sien-cua (1550–1617) *Besídka mezi pivoňkami* (*Mu-tan tching*, 1598).

Drama je romantickým milostným příběhem mladičké slečny Tuové, které se říká Krásná.

Besídka mezi pivoňkami

Scéna 10. Probuzení ze snu (*Ťing meng*) (kráceno).

(Chlapec, zpívá:)

Pod hřejivými paprsky slunce žluva klokotá,
když něžný vítr zavane, na lidských tvářích úsměv usedá.
K jezírku míří cestička okvětními plátky posetá,
přišel jsem do kouzelných míst a hle,
zde sedí víla zakletá.

Přicházím dnes navštívit slečnu Tuovou, ale jak to, že
si mě nevšímá? Slečno, slečno, co jsem se vás nahledal,
a vy jste zatím zde.

(Dívka se probouzí, kradmo hledí na mladíka a nic neříká.)

Jsem v zahradě, a tak jsem pro vás ulomil vrbový proutek. Sestřičko nejdražší, jste tak moudrá a sečtělá, nesložíte na vrbový proutek báseň?

(Dívka je překvapena i potěšena zároveň, chystá se promluvit, ale nakonec se zarazí a potichu si říká jen pro sebe:)

Nikdy jsem toho mladíka neviděla, kde se tady bere?

(Mladík se usmívá:)

Slečno, k smrti vás miluji.

(Zpívá:)

Jen proto, že jsi jak kvítek půvabná,
stále jsem tě hledal,
rok za rokem s vodou v řece uplýval,
zatímco ty jsi tesknila v přítí své dívčí komnaty.

(Dodává:)

Dívko má, pojd', musím ti všechno povědět.

(Dívka se plaše usmívá, mladík ji uchopí za rukáv, dívka se potichu ptá:)

Kam mě vedeš?

(Chlapec odpovídá a jeho odpověď vzápětí přechází ve zpěv:)

Jenom kousíček,
kolem zábradlí obrostlého pivoňkami,
k jezírku, do zákoutí ukrytého za skalkami.

(Dívka se tiše ptá:)

A co tam budeme dělat?

(Chlapec odpovídá zpěvem:)

Límeč ti uvolním,
rozvážu pás –
ty do bílých zoubků stiskneš svůj rukáv široký,
a pak, po něžném laskání, společně usneme v objetí.

(Dívka se plaše odklání, chlapec ji objímá; společně zpívají:)

Kdepak jsme se již potkali my dva?
Oči od tebe odtrhnout nemohu
a v tuto chvíli, na tomto místě, nenalézám slov.

(Chlapec objímá dívku, která se ještě slabě zdráhá, a odvádí ji ze scény.)

(...)

(Na scénu přichází Bůžek květin, hovoří o lásce jako o díle osudu a přitom strásá plátky odkvétajících pivoňkových květů. Pak odchází a na scéně se znovu objeví mladý pár – poznámka Olgy Lomové.)

(...)

(Chlapec zpívá:)

Na okamžik Nebesa naše přání splnila,
v trávě a květinách nám lože ustlala.

(Zeptá se:)

Dívkeno má, je ti také tak dobře jako mně?

(Dívka klopí hlavu, chlapec pokračuje ve zpěvu:)

Svým úcесem oblačným lehce jsi přikývla
a mezi temnými mraky červeň se rozlila.
Nezapomínej, dívko má, sotva jsem tě spatřil,
pevně jsem si tě zamiloval,
zatoužil jsem po tom, aby naše těla
navěky spolu splynula a nikdy se nerozloučila,
chtěl bych tě škádlit, až by se sluneční záři
tvá líčka vláhou zkropená
něhou se rozzářila.

(Dívka:)

Drahý můj, ty odcházíš?

(Společně zpívají:)

Kdepak jsme se již potkali my dva?
Oči od tebe odtrhnout nemohu
a v tuto chvíli, na tomto místě, nenalézám slov.

(Chlapec:)

Sestřičko drahá, jsi unavená, odpočiň si, odpočiň.

(Odvádí dívku na místo, kde prve seděla.)

Sestřičko, odpočívaj, já odcházím. Dobře si odpočiň, přijdu se na tebe zase podívat.

(Recituje:)

Když přišel jsem, jaro se napilo deště,
jak bohyň usíná, hora se do mraků halí.

(Dívka:)

Milý můj, milý, ty odcházíš?

Tchang Sien-cu (1980): *Mu-tan tching*. Úryvek ze scény s názvem *Ťing meng*. Přeložila Olga Lomová. Peking: Žen-min wen-süe čchu-pan-še, 1980, s. 44–46.

Anonym: Půvabné ženy

(*Ťin Pching Mej*, konec 16. století)

Vedle výše zmíněné tendence k zduchovnění milostných příběhů se v literatuře čínského středověku dále rozvíjejí populární žánry, které v zásadě respektují konvenční konfuciánskou morálku, případně akcentují morální naučení buddhistické, na druhé straně však nezakrytě věnují pozornost smyslným touhám a požitkům tělesné lásky. Tuto tradici za dynastie Ming po svém využívají autoři mravoličných a často také sociálně kriticky zaměřených románů z prostředí bohatých měšťanů. Jedná se o díla označovaná ne zcela oprávněně jako literatura pornografická. Nejvýznamnějším románem tohoto druhu je anonymní dílo nesoucí ve svém názvu jména tří klíčových ženských postav – *Ťin Pching Mej* (česky jako *Čin-Ping-Mei – Půvabné ženy*). Česky vyšel pouze překlad zkrácené německé verze, která lascivní pasáže vypustila. Následující ukázka nicméně určitou představu dává. Líčí příjezd návštěvy do domu hlavního hrdiny Si-men Čchinga; dáma, která jej zaujme, je mu společensky nedostupná.

Příjezd slečny Lan

Chvěje se rozčilením, pozoroval Si-men za spuštěnými závěsy v postranní místnosti v západním křídle, jak jeho krásná návštěvnice vysunula nožku z velkých pohodlných nosítek, která nesli čtyři nosiči. Jeho ženy ji doprovázely do přijímací haly. Mohlo jí být asi osmnáct let. Roucho z temně rudého těžkého damašku s pětibarevným vyšívaným vzorem čtyř bájných zvířat, jednorožce, draka, želvy a fénixe, halilo její vysokou, stejnoměrnou, plnou, ale štíhlou postavu. Pás byl zhotoven ze zelených nefritů, vsazených do zlata. Navrch oblékla

kráska krátkou modrou, rozstřiženou hedvábnou tuniku, jejíž konce narážely při chůzi lehce na její kolena, jakoby jí chtěly bránit v kroku. Vlňa pižma a orchidejové vůně jí obklopovala a dráždila příjemně čichové nervy okolostojících. Komorná, která sem přibyla rovněž v nosítkách, kráčela po jejím boku, podírajíc ji pod loktem. Několik lidí z družiny šlo za ní. Vlekli kufr na šaty s jejím kožichem. Si-men se opájel její krásou. Jak lehký a lepý byl krok jejích „liliových“ nožek! Podobala se vřle, která se tiše vznáší v měsíční noci nad květnatým paloukem, lesknoucím se perlami rosou! Byla víc než květina, protože květiny jsou němé! Byla víc než drahokam, protože drahokamy nevoní! Duše Si-menova se rozpoltila na své dvě části. Duchovní duše se vznesla až do deváté nebeské sféry, tělesná duše se však okamžitě vtělila do krásné cizinky. Když ho brzy nato zvala paní Luna, aby ho představila urozené Lan, musil se s námahou opanovat. Zatímco se shýbl k uctivé pokloně, jak hluboko jen mohl, bušilo jeho srdce na žebra a před očima se mu dělaly kruhy. Zdvouřlost bohužel kázala, aby se brzy po seznámení vzdálil.

Čin-Ping-Mei (*Převabné ženy*) (1995): Přeložila Sína Drahorádová-Lvová. Praha: Maxima, 1995, s. 569–570.

Jak tedy vyznívají ony pověstné pasáže, čtenář těžko zjistí, dokonce i v případě, že může číst originál, protože většina čínských vydání je od nejstarších dob vynechává. Moderní necenzurované edice vycházely v Hongkongu, který byl před navrácením Čínské lidové republiky liberálnější než Čína nebo Tchaj-wan.

Následující ukázka je z 29. kapitoly takové relativně vzácné edice.

Polední boj paní Pchan Ťin-lien („Zlatého lotosu“) v orchidejové lázni

(...) Po chvíli, když Si-men Čching dojedl, objal Meruňku kolem ramen a společně tak došli až k postrannímu vchodu ložnice paní Lotos. Si-men Čching pak odhrnul závěs a vstoupil dovnitř, kde spatřil paní spící na nově koupěném loži vykládaném perletí. Jakmile totiž paní Lotos zjistila, že v pokoji paní Vázy je široká postel s baldachýnem zdobená perletí, hned chtěla, aby jí Si-men Čching za sto dvacet lotů stříbra také takové lůžko se zábradlčkem koupil. Paravány po obou stranách lože zdobily motivy přepychových staveb společně s obrazy květin a ptáků vyvedenými v perletí. Uvnitř bylo čelo lůžka hřebenovitě rozeklané do tří částí: ty pak byly zdobeny třemi přáteli holomrazu, tedy borovicí, bambusem a meruňkou. Na lůžku byly také závěsy z purpurové per-

linky s brokátovými stuhami a stříbrnými háčky a na obou stranách postele byla nadto zavěšena vykuřovadla.

Nahé, nefritově bílé tělo paní Lotos halil jen nátělník z červeného hedvábí. Byla přikryta pokrývkou z červené perlinky a pod hlavou měla kamenný podhlavník ve tvaru mandarínských kachniček. Spala hlubokým spánkem na chladivé rohoži a v místnosti se vznášela podivuhodná vůně, která Si-men Čchinga doslova uhodila do nosu. Z toho co viděl, se Si-men Čchingovi sevřelo srdce touhou. Prikázal Meruňce, aby odešla. Sám si pak potichounku vysvlékl svrchník a kalhoty, vylezl na lůžko a odhrnul perlinkovou pokrývku. Nefritová barva těla paní Lotos ladila s červenou barvou pokrývky tak, že se nad ní sklonil, lehce jí rozevřel stehna, vtlačil mezi ně svůj prašník a pomalu pomaloučku jej vstrčil do její samičky. Než se její oči pomalu narůstajícím překvapením rozzářily jako dvě hvězdy, vsunul jej a zase vytáhnul již desetkrát. Paní Lotos se smíchem otevřela oči: „Vy jeden raubíři, kdo vás sem pozval, co? Já si tady tak sladce spím a ani ve snu by mě nenapadlo, že se mnou bude trást, až z toho málem budu mít smrt.“ „To jsi se mnou rychle hotova,“ řekl Si-men Čching. „Kdyby to ale byl místo mě nějaký cizí chlap, kdo sem vlezl, taky bys tvrdila, že tě to ani ve snu nenapadlo.“ „Vy osočujete mě?“ bránila se paní Lotos. „V tomhle domě je jen jeden filuta, který má tolik kuráže, aby vešel ke mně, nezdvouřáku jeden!“

To všechno se stalo proto, že předevírem Si-men Čching v modrém pokoji vychvaloval bělost těla paní Vázy. Paní Lotos proto, aby ji nikdo neviděl, vzala tyčinky květu jasmínu, smíchala je s máslem a udělala prášek, který si nanasla na celé tělo tak, že bylo bílé, lesklé, zářivé a hladké, a podivuhodná vůně, která z něj vystupovala, byla tak hutná, že se dala nabrat do dlaní. Jakmile ji Si-men Čching spatřil, vzplanul k ní vášní: tak uloupila jeho náklonnost. Když tedy Si-men Čching spatřil její sněhobílé tělo a na nohou pár nových sytě rudých ponožek na spaní, přidržel vedle ní, sklonil se nad ní, oběma rukama rozevřel její stehna a celého jej do ní zasunul. S bradou přitaženou k tělu pak sledoval jak do ní vstupuje a zase z ní vychází. „Blázinku,“ vyčítala mu paní Lotos, „zajímají vás jen a jen drobnosti. Kdybych byla černá a ne bílá jako paní Váza, ani byste si mě nevšiml. Když chová v náruči vaše dítě, neznáte se k naší lásce a milujete jen ji. Copak jsme smetlí, že s námi takhle zacházíte?“ „Prý na mě čekáš s koupelí?“ řekl Si-men Čching. „Kdo vám to řekl?“ Když jí pověděl, co mu svěřila Meruňka, paní Lotos řekla: „Tak se tedy vykoupe, řeknu Meruňce, aby nanosila vodu.“

Netrvalo dlouho a Meruňka přinesla do pokoje vanu. Když pak do ní nanosila horkou vodu, oba sestoupili z lůžka,

společně se v orchidejové lázni umyli a byli spolu šťastni jako ryby ve vodě. Když jim tedy Meruška nalila horkou vodu a oni se okoupali, *Si-men Čching* vystoupil z lázně, zvedl paní do náručí a položil ji na koupací desku. Oběma rukama jí uchopil za chodidla, položil si je na ramena, zasunul jej dovnitř a brousil až brousek oschl. Protože nezůstalo jen u dvou, tři set zasunutí, mlaskal brzy jako krab v blátě a ne a ne přestat. V obavě o svůj účes si jej paní Lotos podepírala jednou rukou a druhou se přitahovala za okraj vaničky. Z úst se jí linulo tolik podob zpěvu vlaštovek a slavíků, že je těžké je tady všechny popsat. Jak se nám tedy jeví tento jejich souboj? Vidíme, že:

Jezírko přetéká – květy se přelévá,
hladinou ve zmatku vlnky běží,
modrá nit s útkem osnovu poutá,
na zimním nebi mraky leží.

Burácí v muži milostná touha,
chystá se udeřit za chvilěčku,
ač zmatené srdce je zkušené ženy,
prohlédne ihned jeho léčku.

On zatřese kopím svým tvrdým, pevným
chce na ni dosáhnout,
ona mu v odpověď seká mečem,
hodlá jej ocelí zasáhnout.
On zapomněl na smrt, život chce,
dovnitř se zavrtává,
ona zas volá mrak, staví déšť,
kmen stromu osekává.

Ve víru bubnů, jež k útoku velí,
meč s třeskotem na kopí dopadá.
Doléhá, tísní druhého prvý,
s lomozem splývají v jedno dva.

Vzdor přání řeky, proud skalami prýští,
blyští se, v peřejích koryto tříští,
kluzký je, těžko jej přehradit,
překročit, ujařmit, zastavit.

Když na ni útočí, vyjde mu vstříc,
odrazí útok a odplatu hledá.
Horký dech sráží se v mlžný mrak,
kol kolem opojná vůně se zvedá.

Tak jako lodník když bidlem vede loď,
od stehem bílých se odráží.

Tak jako převozník když jistě svírá veslo,
objímá pevně svou paní:
Ryzák se vzpíná, silák jí uhání vstříc,
nádherná útoku nastaví bílou svou líc.

Šťasten ten mocný spravedlivý muž,
blaženým citem plní srdce krásy,
pár oddá se znova radostné touze,
v objetí poznávat zmatek z lásky.

Boj na život – na smrt neskončí brzy,
kdo vítězí, ten z války nemá strach.
Hlas mnohých volá: Na poplach!
Láska se nikdy neomrzí.

Nelze ty velké, ryčné války,
dob minulých, dob současných,
srovnávat s touto vodní bitvou,
myslím tím, ani v nejmenším ...

Lan-ling Siao-siao Šeng (bez data): *Čchu-kche-pen Ťin Pching Mej cch'-chua*, sv. 1. Hongkong: I-jüan Čchu-pan-še, s. 370–372. Ukázku přeložil David Uher.

Li Jü: *Dům, který mne zrodil*

(Šeng-wo lou) (ze sbírky povídek *Dvanáct věží [Š'-er lou]*, 1658); sbírka úvah *Náhodné zápisky z ledabylých chvil (Sien-čching ou-ti)*.

V „pornografických“ románech je cesta hlavního hrdiny životem líčena jako putování za stále novými a rafinovanějšími rozkošemi. Konec bývá tragický – nezřízené požitkářství jej strhává k nejrůznějším přestupkům a zločinům a přivede ho do záhuby. Román ústí do morality o pomíjivosti života a marnosti světských požitků.

Podobně moralizující vyznění má také román Li Jüho (1611–1679?) *Modlitební rohož tělesných rozkoší (Žou pchu tchuan)*, proslulý líčením extravagantních požitků a sexuálních technik, jimž se oddává hlavní hrdina jen proto, aby nakonec poznal svoji pošetilost. Jako v četných jiných románech z této doby je také zde implicitně vyjádřen satirický obraz lidských neřestí a prohnílé společnosti. Láska mezi mužem a ženou je pojímána jako tělesná touha, kterou nelze nikdy zcela uspokojit. Li Jü, zvaný Li Li-weng (doslova „Stařík v bambusovém klobouku“), je znám jako dramatik; napsal šestnáct her (deset vydal), dvě sbírky povídek, knihu úvah a již zmiňovaný román. Do čínského povědomí vstoupil jako znalec žen a lásky, proto

stručně nastíníme jeho osobnost. Živil se jako spisovatel, nakladatel, divadelní impresárió, ale především byl bonviván žijící nad poměry. Krásně se oblékal, bydlel v luxusních domech, vydržoval mladičké konkubíny. Jeho domácnost čítala asi čtyřicet osob, včetně manželky, dětí, řady konkubín a služebnictva. Byl zábavný. Zdá se, že hlavní příjem měl z divadelních turné svého souboru a z darů mecenášů, které bezostyšně prosil o příspěví. Ať mu bylo sebehůře, nepolevil z marnotratného životního stylu, který považoval za *ars vivendi*. Popsal jej v knize úvah nazvané *Náhodné zápisky z ledabylých chvil (Sien-čching ou-ti)*. Jeho povídky jsou zahrnuty do sbírek *Bezhlásé divadlo (Wu-šeng si)*, asi z roku 1654, a *Dvanáct věží (Š'er lou)* z roku 1658. Jsou líbivé, někdy snad plynou jen na povrchu problému. Li jü vymýšlí originální zápletky a především nevynechá žádnou příležitost, kdy může sklouznout do lechtivých, z hlediska děje někdy i zbytečných odboček. Ukázka je vybrána z povídky *Dům, který mne zrodil* ze sbírky *Dvanáct věží*. Typický je humorný nadhled vypravěče, s kterým závažný vývoj děje podává.

Dům, který mne zrodil

Jin Chou byl největším boháčem své doby, ale dosud nikdy nepostavil dům. Po svatbě se ukázalo, že se neosvědčil jako muž, jistě proto, že jangový element v jeho domě nebyl v pořádku. Proto dal vedle domu předků postavit malý domek. Sousedé se tomu posmívali: „Boháč, který má tisíce ba desetitisíce, a nepomyslí na stavbu velkého domu s fasádou a branou! To se několik let namáhal jen proto, aby nakonec postavil domek o třech místnostech? Asi mu dáme nějaké vznešené jméno, třeba Chaloupka Jin!“ Ale Jin Choua to velmi potěšilo, když se o tom doslechl, a vzal si tu přezdívku za vlastní.

Jak byl domek hotov, zařídili si tam manželé ložnici, nastěhovali se a brzy nato paní otěhotněla. Za devět měsíců porodila chlapce, kterého pojmenovali Lou-šeng, to jest „v domku zrozený“. Byl roztomilý, veliký tak akorát, bohužel v pytlíku měl jen jedno varle. „Chaloupka“ Jin slýchal, že muži s jedním varletem jsou neplodní, což by znamenalo, že se nedočká vnuka, ale to zatím nebylo nutné řešit.

Jednou, když chlapci byly asi čtyři roky, šel ven hrát si s kluky. Navečer se jeden z nich nevrátil – a byl to právě synáček našeho boháče. Kdopak by se toho byl nadál! Tou dobou v kraji řádil tygr; běžně se stávalo, že se ztratilo prase, koza, dokonce i člověk. Když ho po několika dnech stále ještě nenašli, usoudilo se, že ho

sežral tygr. Oba manželé téměř ztratili chuť žít. Kdo by tušil, že osud je tak vrtkavý a štěstí tak přelétavé! Ještě nedávno se rmoutili, že nebudou mít vnuky, a teď je zřejmé, že dokonce ani děti mít nebudou.

„Paní je mladá,“ těšili je ostatní, „nemusíte se tolik trápit. Jednou už rodila, děti mít může. Proč by nemohlo přijít další?“

„Vždyť je to pravda,“ řekli si manželé „Chaloupkovi“.

Od té chvíle si hleděli jen manželských povinností. Celé dny věnovali veškeré síly pouze tomu, aby opět počali dítě. Na počátku jejich konání jim bylo třicet a činili se, dokud jim nebylo přes padesát, v kterémžto čase měla paní více jak tři sta krát měsíčky a pán více jak tři tisíce krát ejakuloval, ale veškeré sémě vyšlo nazmar, žádná zeň z něho nevezšla. „Chaloupka“ Jin s tím byl smířený, a když mu známí radili, ať si vezme vedlejší manželku, dovolával se Buddha a říkal:

„Zbytečně vedete takovéhle řeči, připravili bychom se tím o šťastný úděl na onom světě. Kdybych to opravdu udělal, nebylo by to správné!“

A tak žili stále jen ve dvou, přestože jim bylo už padesát, a stále neměli děti.

Na jiném místě *Domu, který mne zrodil*, zavede Li Jü čtenáře na trh s ženami. Takové trhy opravdu existovaly a sám Li Jü na nich nakupoval konkubíny. V *Náhodných zápiscích z ledabylých chvil* také popisuje takový případ a poznamenává, že při vybírání nelze ženu posuzovat jen podle vzhledu, ale i podle pohledu a reakcí, které prozradí její povahu. Podobné názory Li Jümu získaly pověst chápavého a laskavého partnera. Další úryvek z *Domu, který mne zrodil*, však líčí trh s ženami s humornou, až karikující nadsázkou.

Zde se příběh rozděluje. Jao Ťi vystoupil na břeh a utíkal rovnou do Cchaova domu, jakoby šel pozdravit, ale vlastně chtěl zjistit, jak je to s jejich dcerou. Nenapadlo ho, že se všechno vyvine jinak! Hned ve dveřích viděl, že jsou tam jen muži a žena žádná. Jakmile totiž do Chu-nanu dorazily zvěsti o válce, místní rebelové, vydávající se za mongolské vojáky, začali loupit a plenit. Všechny ženy, staré i mladé, odvedli na loď, včetně Cchaovy dcery, o které se teď nevědělo, zda je ještě naživu. A i kdyby to přežila, stejně nevěděli, kde vlastně je. Když se to Jao Ťi dozvěděl, byl zoufalý a potají zaplakal. Pak se rozloučil s hospodářem, nasedl na další loď, jak bylo domluveno, a vyplul do Jün-jangu.

Cesta netrvala ani den, když zastavili při molu v městečku Sien-tchao-čen, nebo též Sien-jü-khou.

Nesčetní rebelové zde zakotvili a zahájili obrovský trh, na kterém prodávali unesené ženy. Jao Ťi byl dobrák, věděl, že jeho milá byla lapena a chtěl vypátrat, kde se nachází. Měl se bát a zůstat stranou, když se nabízela taková příležitost? Říkalo se, že rebelové potřebují kupce a že na tomto místě, jako jediném, už loupit nebudou. Proto se uklidnil, vzal si nějaké peníze a šel přímo na trh. Bude se tvářit, jakoby přišel nakoupit, bude postávat u prodávčů a každou unesenou ženu, ať už bude odkudkoliv, si dobře prohlédne. Avšak rebelové byli nesmírně lstiví. Tušili, že kdyby odhalili ženám tváře, budou ty bystré a plnoštíhlé hned rozprodány a jim zůstanou jen zmetky, které nikdo nechce. Proto nařídili nový způsob obchodu. S ženami naložili jak se solenými herinky nebo sušenými treskami, každou strčili do pytle, zavázali a prodávali od kusu. A tak jsi nevěděl, zda kupuješ herinka či tresku, vytáhl sis prostě svůj los. Všechny ženy byly v pytlí, zvažovat se dala jen váha, nikoliv krása, vše za jednotnou cenu. Když jsi měl štěstí, dostal jsi krasavici, když ne, připadla ti šereda. Od nejstarších dob po dnešek to byl jediný trh na principu naprosté rovnosti. Jao Ťi vida, že mu plán nevyšel, hodlal se obrátit nazpátek, když tu uviděl u cesty oznámení:

Vyhlaška:

*Na trhu není dovoleno bezúčelně postávat a očumovat.
Kdo nic nekoupí a odejde s prázdnou, bude obviněn
z provokací a ihned bez milosti stáť.*

Jao Ťi se pochopitelně vyděsil. Pochopil, že bylo chybou sem jít, ale odejít se už chybou stát nesmí. Peníze, které měl při sobě, bude muset vydat na nákup. A tak si šel pro své štěstí, vždyť leckdo má sňatek předurčený. Nemohl vědět, zda si nakonec nekoupí právě tu, kterou měl rád. Jestliže na ni nenarazí a koupí nějakou jinou, zamění ji za slečnu Cchaovou, jen když bude dobře vypadat a hodit se na ženu boháčovu. Přivede ji domů a nikdo nic nepozná. Když si to takhle rozebral, vrátil se k hromadě pytlů, ukázal na jeden a řekl:

„Tuhle dívku bych chtěl.“

Rebelové posadili pytel na váhu, vyšťěkli cenu a nastavili závaží k navázení stříbra. Jeho štěstí moc nevážilo, s požadovaným obnosem se nemusel těžce loučit.

Když Jao Ťi zaplatil, ani nečekal, až se vrátí na loď, ještě před prodávčem chtěl zjistit, na čem je. Povolil provaz a nahlédl do otvoru, odkud se linula čistě bílá barva.

„Když má tak bělostnou tvářičku,“ pomyslel si, „je to očividně mladé poupě. Dobře jsem své peníze vynaložil.“

Spěšně pytel rozvázal, aby si tu ženu pořádně prohlédl, ale vtom bylo po radosti a on začal křičet, že ho podvedli. Ta čistě bílá barva nezasvítla z tváře, ale z vlasů! Žena měla sněhobílé skráně a obličej samou vrásku, byla to zkrátka stařena mezi padesátkou a šedesátkou. Když vojáci viděli, že si stěžuje, volali:

„Máš dnes prostě smůlu a koupil jsi starou herku, stížnosti nepomůžou. Raději se odtud pakuj!“

Při poslední větě zamával jeden z nich mečem a hnal ho pryč. Co jiného Jao Ťimu zbývalo než vytáhnout ženu z pytle a odvést ji s sebou na loď. Tam si ji celou znovu prohlédl. Přestože byla stará, měla obstojné zvevření; nevyšla z nízkých, chudobných kruhů. Ani nevěděl jak a lýtý vztek vystřídala cituplná náklonnost. Nejenže nelitoval, naopak byl rád.

Li Jü (1992): *Šeng-wo lou (Dům, který mne zrodil)*. In: Li Jü, *Š'er lou (Dvanáct věží)*. Šang-chaj: Šang-chaj ku-ti čchu-pan-še, s. 156–171. Ukázkou přeložila Lucie Olivová.

Jüan Mej: O čem Konfucius nehovořil

(C' pu-jü, 1788)

Další vzdělanec, který získal pověst Casanovy po Li Jüem, byl o jedno století mladší Jüan Mej (1716–1798), významný básník a teoretik. vzdal se úřední kariéry, aby mohl žít podle vlastní chuti, a neskrývanými liberálními postoji a volným sexuálním životem nejednou budil pohoršení. Byli lidé, kteří se s ním dokonce odmítali stýkat, například dobový historik Čao I o něm pohoršeně prohlásil, že „je mu jedno, zda jde o muže nebo ženu, jen když se dostane k mladému a mrštnému masu ...“ Jüan Mejův zájem o druhé pohlaví však nebyl plytký. Je známo, že ve svém domě vyučoval básnictví nejen muže, ale i ženy, což v jeho době hraničilo se skandálem. Mnozí v tom viděli zkaženost, jiní – zejména reformátoři na počátku 20. století – nadčasovou uvědomělost. Patrně však nešlo o nic jiného než o toleranci a nekonvenčnost. Tím ale nemíníme vyvracet, že Jüan Mej si pověst záletníka vysloužil opodstatněně. Ve svém domě žil v kruhu četných konkubín a na veřejnosti prožil mnoho afér. Svou zálibu v erotice plně vyjevil v pozdním díle, které se jeho ostatní tvorbě poněkud vymyká: obsáhlou sbírkou povídek v klasické čínštině o nadpřirozených jevech. V tomto žánru vynikl již Pchu Sung-ling (1640–1715), jehož povídky někdy také popisují setkání mezi smrtelníkem a ženou-démonem, kde nakonec nad zhoubnou mocí převáží upřímný cit. Jüan Mejova sbírka, trefně nazvaná *O čem Konfucius nehovořil*, erotické

prvky záměrně vyhledává a s bezprostředností rozvádí. Jako „obscénní spis“ se v 19. století třikrát ocitla na seznamu částečně cenzurovaných děl a i dnes se některé povídky, včetně následující ukázky (povídka Tajné záznamy z Pavilonu ochočeného jeřába), vynechávají. V povídce vystupuje císařovna Wu Ce-tchien, proslulá postava čínské historie. Wu Ce-tchien (žila 627–705) byla původně služebná v císařském paláci. Získala panovnickovu přízeň a uzurpovala vládu, zprvu jako regentka, později jako císařovna – byla jedinou ženou v čínské historii, jež si titul (*chuang-ti*) přisvojila. Konfuciánská historiografie ji kritizuje pro porušení konvence, že žena má setrvat v podřízenosti, a líčí ji jako zhýralou stařenu, která se obklopovala mladými služebníky. Tento námět byl rozpracován v řadě povídek a románů, z nichž nejznámější je *Život knížete ukojení* (*Žu-i-tün čuan*) z pozdních Mingů, obecně považovaný za první čínský erotický román a vzor pro další takové spisy, včetně svrchu zmiňované *Modlitební rohože tělesných rozkoší*. Pozornost se typicky upírá na penis, symbol mužské dominance a zároveň metaforu závislosti na tělesných rozkoších, která vede k zhoubě. V čem se však Jüan Mej liší od autorů před ním i po něm je zdůrazněný a zohledněný prožitek ženských postav.

Tajné záznamy z Pavilonu ochočeného jeřába

Tajné záznamy z Pavilonu ochočeného jeřába napsal za panování Tchangu jistý Čang Ťi. V domě jeho potomka uchovávají asi deset stránek z ručně psaného opisu. Jsou v nich vylíčeny obscénní příhody, které se odehrály v tchangském císařském paláci, a jsou rozhodně skandálnější než *Neoficiální životopis císařovny Wu Ce-tchien*.

Zde je jeden takový příběh:

Chuaj-i, jsa po několik let favoritem císařovny, zpychnul a nedbal žádných nařízení. Až jednou vjel koňmo až do úřadu prvního ministra, a ten ho za to osobně zpoličkoval. Císařovna se o tom doslechla a přidělila Chuaj-imu jiný úřad.

O několik dní později popíjela ve svých komnatách a při té příležitosti se obrátila na princeznu Čchien-ťin: „Víte přece o tom incidentu s mým bývalým služebníkem? Jsem z toho rozladěná. Co si o tom myslíte?“

„Vaše otrokyně už dlouho touží po tom, aby mohla císařovně vyjevit své mínění, ale když jste nic neříkala, neodvážila jsem se začít první. Dnes už Veličenstvo ví o prohřešcích svého miláčka. V skrytu věřím, že jste svatým buddhou vysokého stupně, který na sebe vzal

lidskou podobu a přišel mezi nás. Při volbě konkubína jste vybrala syna z prastarého a vznešeného rodu, jehož příroda obdařila pevným a dokonalým mužstvím, aby dokázal pobavit vaše svaté city a rozptýlit vaše chmury, když se ustele lože a stáhnou bambusové žaluzie. Ale nebylo to nic platné, neboť šlo o nevzdělaného a nezvedeného kupce, toužícího se předvádět! Když už to trvalo příliš dlouho, byl po zásluze potrestán. Jiné možnosti nebylo.“

„To, co říkáš, vím také. Když premiér před několika dny uhodil Chuaj-iho do tváře, právem usměrnil uličníka z tržiště,“ opáčila císařovna a povzddechla si.

„Není třeba vzdychat, Veličenstvo. Jistě znáte věhlas Čang Ťiou-čchenga, ministerského úředníka z dob císaře Tchaj-cunga? Jeho vnuk Čchang-cung právě vstoupil na práh dospělosti. Tvář má jako vyřezanou z nefritu a pleť jako sníh, obočí a oči jak z obrázku. Jeho půvab nepředčí žádná královská milostnice.“

Císařovna mlčky sklopila hlavu a neodpověděla.

Princezna před ní poklekla, načež jí do ucha zašeptala: „Nelamte si tím příliš hlavu, Veličenstvo, já dokonce vím, jak vypadá od pasu dolů. Když na jaře rozkvetly květy, sezvala jsem do svého paláce na Zeleném jezeře hosty. Po hostině jsem jim nabídla koupel a potají je sledovala zpoza skleněné zástěny. Nikdo z přítomných dvořanů nebyl hezčí než Čchang-cung. Jeho tělo je sněhobílé, bez jediného šrámu nebo pihy. Je štíhlý, ale ne kostnatý, oblý, ale bez nadbytečného tuku. Špička jeho přirození je plná a stoněk štíhlý. Ve stavu bez vzrušení mělo obvyklou délku husího vejce. Z předkožky vyčníval červený, měkký žalud.“

Ještě nedomluvila a z císařovny výrazu bylo zřejmé, že ji to zajímá. „Vyzkoušela jsi ho?“ vyzvíдалa.

„Nejsem ostýchavá,“ řekla princezna, „ale s ohledem na vás jsem si to nedovolila. Protože jsem však neměla úplnou jistotu, vyslala jsem služku, aby ho svedla.“

Zavolaly tedy služku a rozkázaly: „Po pravdě a beze studu vše pověz císařovně!“

Služka poklekla a stejně jako princezna přednesla šeptem císařovně do ucha: „Při prvním setkání s Čchang-cungem jsem měla pocit, že požívám čerstvé ovoce li-č' z Jižních moří. Neobyčejně hebký se vnořil do mých úst a rozevřel jako slunečník. Několikrát se pozvedl a mne se zmocnila vrcholná blaženost, má duše div neodlétla z těla. Čchang-cung neřídil čas a rychlost podle sebe, nýbrž je láskyplně sladil s mým prožitkem. Když bylo po všem, červený nefrit klesl, ale ještě se zachvěl, kdykoliv jsem se ho dotkla.“

Císařovna byla velmi spokojená a pronesla směrem k princezně: „Správně jste jej odhadla. Často slýchávám,

že dnešní ženy mají prý rády jen sílu a o něhu nedbají, ale to se týká akorát nenasytných bab ze vsi. Mužskou vytrvalost lze zajistit účinnými afrodisiaky, dováženými ze zámoří. V mém paláci jsou jich tuny, ale neužíváme je. Přednosti mužského pohlaví jsou dány celkovým půvabem a vstřícnou něhou. Můj bývalý služebník Chuaj-i měl více svalů než tuku a používal je s prudkostí a silou. V onu chvíli mne to uspokojilo, ale po tom jsem měla celé tělo jak rozlamané. Náš palácový lékař Šen Nan-čchiou ho zase má pěkně masitého, ale všude stejně objemného. O špičce nic netuším, zakrývá ji předkožka, je vidět jen nepatrně a ukáže se jen při vzepnutí křídel. Budí to ve mně pocit nečistoty. Ale to, co jste popsala vy, má drahá, je dokonalost sama.“

Jen co odešla, dala princezna rozkaz, ať k císařovně uvedou Čchang-cunga. Do císařovniných komnat vešel po koupeli v orchidejové lázni oblečen do lehkého, řaseného hedvábného roucha, se světlým, průhledným šátkem omotaným kolem hlavy. Císařovně způsobil veliké potěšení, takže lékař Šen Nan-čchiou ani jiní dvořani už nikdy nebyli povoláni.

Císařovna měla již vysoký věk a dbala na různé způsoby správné životosprávy. Často usínala s Čchang-cungovým přirozením v ústech. Bylo objemné, a to působilo císařovně určitou námahu, až to nakonec nezvládla a pokousala ho. Kousnutí bylo bolestivé a Čchang-cung doporučil, ať ho nahradí jeho bratr I-č'. Od té doby císařovna držela ústy I-č'a, Čchang-cunga přijímala spodní částí těla a její city se rozplývaly sladkou vášní. I-č'a si oblíbila hned po Čchang-cungovi a když se koupala, bratři jí střídavě posluhovali. Každému poslala domů konkubínu, která se nemusela manželce na nic ptát a vstupovala rovnou do ložnice.

Čchang-cungovi věnovala dřevěnou sochu jeřába, na které měl jezdit, a ona to komentovala slovy, že je převtělencem nesmrtelných. Dále mu přikázala, ať sestaví knihu nazvanou *Poklady Tří nauk*, a poskytla mu k této práci Pavilon ochočeného jeřába, jakož i asistenty Cchuej Žunga, Sung Č'-wena a další učence.

Princezně věnovala tisíc loktů dračího brokátu se slovy: „Slyšela jsem, že princezny v dávných dobách vyhledávaly milence, za což ovšem byli odpovědní ti, kdo jim vybrali partnery. Poručím, aby dvorní malíř namaloval Čchang-cungovo tělo od hlavy až k patě, a to se od této chvíle stane normou, podle které se budou manželé pro princezny vybírat. Tak budou jejich manželství šťastná, jak se ostatně v jejich královské vznešenosti očekává.“

Princezna, služebnictvo a dvořané padli čelem k zemi a popřáli jí deset tisíc let života. A tak se stalo. Císařovna dcera princezna An-le se provdala za Wu Jen-

-sioua a žila s ním lásce a spokojenosti, přestože bývala nadměrně zhýčkaná. Bylo zásluhou císařovny, že si nikdy nepořídila osobního služebníka. Císařovna rovněž předvolala do paláce Čchang-cungovu spanilou manželku a vyznamenala ji hodností prvního stupně.

Z ničeho nic povstal pátý princ, vtrhnul s vojskem do paláce a oba bratry Čangovy zabil. Jejich těla byla rozsekána na tak drobné kousky, že je k všeobecnému zármutku nebylo možné složit dohromady. Dvorní dáma Wan-er vyhověla císařovnině přání, z rozsekaných zbytků vylovila kousek penisu, růžový a čerstvý jako zaživa, a vlastnoručně jej císařovně předala.

„Ten je určitě Čchang-cungův,“ rozplakala se císařovna, „takového nikdo jiný neměl!“ Načež vybrala v pokladnici skříňku z bělostného nefritu a uložila ho do ní. „Až za deset tisíc let zemřu,“ řekla, „pochovejte to se mnou!“

Jüan Mej. *Kchung-che tien mi-ti*. In: Jüan Mej. *Sin Čchi sie. Sü sin Čchi sie*. Redigoval Šen Si-kchang. Peking: Žen-min wen-süe čchu-pan-še, 1996, s. 545–547. Ukázku přeložila Lucie Olivová.

Cchao Süe-čchin: Sen v červeném domě

(*Chunglou meng*, polovina 18. století)

Opačný trend, který lásku zduchovňuje a lásce přiznává stále významnější úlohu, vrcholí v 18. století ve velkolepém Cchao Süe-čchinově románu *Sen v červeném domě*. Zde se schopnost milovat ženy vyšším, „duchovním“ způsobem stává nejdůležitější vlastností hlavního hrdiny románu, jež svědčí o jeho neobyčejné citovosti a nekonvenčním charakteru.

Cchao Süe-čchin (1715–1764), romanopisec, dramatik a básník, žil v době, kdy v Číně vládla mandžuská dynastie Čching. Pocházel z bohatého mandžuského rodu a dostalo se mu důkladného a širokého vzdělání. Poté, co jeho rodina upadla u císařského dvora v nemilost, žil z malého důchodu ve značné chudobě a věnoval se téměř výhradně literární tvorbě. Dramatické osudy rodiny i vlastní pohnutý život poznamenaly Cchao Süe-čchinovu tvorbu pocitem tragické deziluze. Hlavním a zároveň jediným jeho dochovaným dílem (pomineme-li několik rozptýlených básní) je román *Sen v červeném domě* (též překládáno jako *Sen z rudého paláce*; *Sen rudé věže* aj.).

V románu *Sen v červeném domě* vystupuje kolem 420 postav, ústřední dějovou linií však tvoří osudy a milostná dobrodružství mladého syna z bohaté rodiny Tia Pao-jüho a několika sestřenic, které s ním žijí v rozlehlém rodinném sídle (v podobném domě Cchao sám vyrostl). Hlavní osou je tragický příběh

257 Neznámý mistr, „Scéna ze *Sen v červeném domě*“, kolem roku 1791, dřevorez, ilustrace k vydání románu Cchao Süe-čchina (1715–1764) *Sen v červeném domě* (*Chung-lou meng*, polovina 18. století) z roku 1791.

Do tohoto velkolepého románu se promítá trend, který lásku zduchovňuje a přiznává jí stále významnější úlohu v lidském životě.

nenaplněné lásky Pao-jüho a Lin Taj-jü, osiřelé dívky spřízněné s rodinou Ťia (obr. 257–260). Vyprávění je barvitou mozaikou života staré Číny. Je prodchnuto lyrismem a romantickou nostalgií, pojící se s deziluzí ze společnosti a její pokrytecké morálky. Ačkoli vychází z tradice lidových románů a je psáno jazykem *paj-chua*, blízkým hovorové řeči (nikoli klasickým literárním jazykem *wen-jen*), vstřebává zároveň tradice klasického básnictví i prózy, s nimiž autora pojilo jeho hluboké klasické vzdělání. *Sen v červeném domě* je vyvrcholením klasické epochy čínské literatury.

Ukázka je vybrána z páté kapitoly, jejíž téma dalo název celému románu. Hlavní hrdina usne a ve snění jej navštíví víla Probuzení, která ho zavede do nadpозemské říše víl. Hostí jej kouzelným vínem a předvede mu dvanáct tanečnic, z nichž každá formou zpěvu a tance seznámí mladičkého Pao-jüho s jednou z jeho budoucích dvanácti lásek. Na závěr mu víla prozradí,

258 Neznámý mistr, „*Pao-jü*, hlavní hrdina románu *Sen v červeném domě*“, kolem roku 1879, dřevorez, ilustrace k vydání románu Cchao Süe-čchina (1715–1764) *Sen v červeném domě* (*Chung-lou meng*, polovina 18. století) z roku 1879.

že je jako jeden z mála nadán velkým citem, jež nazývá „smilstvem duše“ (výraz „smilstvo“ zde nemá pejorativní přídech), který ho odlišuje od obyčejných přizemních hříšníků. Nabádá Pao-jüho, aby s tímto darem nakládal uvážlivě, a uvádí jej do tajemství lásky.

Sen v červeném domě

Písně dozněly a zpěvačky se chystaly k dalším, ale víla Probuzení si všimla, že Pao-jü začíná být unaven, a povzdechla si: „Bláhový chlapec, stále nic nechápe!“

Pao-jü skutečně také chvatným pohybem naznačil zpěvačkám, aby už nezpívaly, a omlouval se, že je asi trochu opilý a že by si rád maličko odpočinul.

Víla Probuzení tedy nařídila sklidit ze stolu a sama doprovodila hosta do jakéhosi dívčího pokoje, zařízeného s takovým přepychem, že Pao-jü musel opět uznat, že mnoho věcí tady vidí poprvé. Víc jej však ohromilo, když zjistil, že je v pokoji očekáván vílou, která se krásou

259 Neznámý mistr, „Taj-jü, hlavní hrdinka románu *Sen v červeném domě*“, kolem roku 1879, dřevorez, ilustrace k vydání románu Cchao Süe-čchina (1715–1764) *Sen v červeném domě* (*Chung-lou meng*, polovina 18. století) z roku 1879.

260 Neznámý mistr, „Scéna z románu *Sen v červeném domě*“, kolem roku 1791, dřevorez, ilustrace k vydání románu Cchao Süe-čchina (1715–1764) *Sen v červeném domě* (*Chung-lou meng*, polovina 18. století) z roku 1791.

a půvabem velmi podobá Pao-čchaj a eleganci a svůdností připomíná Taj-jü. Nevěděl, co si má o tom myslet, a tu uslyšel vílu Probuzení, jak říká: „Svět je plný velkých paláců a bohatých domů s dívčími komnatami, jež byly za jasných měsíčních nocí a zamlžených červánků poskvrněny zkaženými hejsky a lehkými ženštinami. A co je nejsmutnější, mnozí z těch mladíků vysvětlují své chování zalíbením v ženách a zastírají své smilstvo tvrzením, že u nich nejde o smilstvo, ale o lásku. Jsou to jen řeči, kterými se má přikráslit nemrav a zakrýt ohavnost. Vždyť už sama záliba v ženách je smilstvo a tím spíš milostné vzrušení, které cítíte. Konec konců každé setkání na hoře Wu a každá milostná rozkoš začíná jako prosté zalíbení v druhém pohlaví, teprve potom přerůstá v lásku. Tebe, hochu, jsem si proto tak zamilovala, že je v tobě nejsmilnější z lidí, kteří kdy žili na této zemi!“ Pao-jüa její slova pořádně vylekala, pospíšil si vílu ujistit: „Víla se mýlí. Pro mou liknavost v učení mi sice doma neustále

domlouvají, peskují mne, ale smilstvo – ne, toho bych se nikdy nedopustil! Ostatně jsem ještě příliš malý a ani dobře nevím, co to to smilstvo je.“

„Mýlíš se. Smilstvo je sice jen jedno, ale může mít různý smysl. Ti, kdo se na světě oddávají smilnění, mají třeba jen potěšení z pěkné tváře, nebo mají rádi písňe a tance, nepřestávají koketovat a škádlit se, neustále by souložili a litují, že nemohou mít všechny ženy světa najednou. To jsou však jen ubozí příživníci smilstva! Ale takovým, jako jsi ty, je už od přírody dán jeden velký poblouzněný cit, my tomu zde říkáme smilstvo duše. Toto duchovní smilstvo lze srdcem pochopit, ale těžko je sdělit někomu řečí. Ty jsi dnes jediný, kdo ztělesňuje význam těch dvou slov. Budeš platit za dobrého a laskavého přítele v komnatách dívek, ale v ostatním světě neujdeš nepochopení, a dokonce ani pohrdání, stovky úst tě pomluví a desetitisíce očí na tebe popatří se zlobrným odporem. Setkala jsem se nedávno s tvými

slovutnými dědy, vévody z Ning a Žung. Usilovně mne žádali, abych nepřipustila, abys zůstal pouhou ozdobou dívčích komnat a upadl do obecného opovržení. Proto jsem tě zavedla sem, proto jsem tě opila dobrým vínem, proto jsem tě napojila božským čajem, proto jsem tě varovala těmi krásnými písněmi. Nyní ti dám svou mladší sestřičku. Její dětské jméno je Kráska, její přezdívka zní Ke-čching. Zasnubuji tě s ní. Dnešní noc má příznivé znamení a svatba se může konat okamžitě. Chci jenom, abys pochopil, že tak jako je tomu v bájně krajině nesmrtelných, jinak bude tomu ve světě smrtelníků. Ode dneška budeš tedy vědět všechno, jistě pochopíš, změníš své dřívější city a upneš se ke Konfuciovi a jeho žáku Menciovi a dáš se po jejich vzoru na pravou cestu mravnosti a pořádku!“

Pošeptala mu ještě krátce, co znamená „oblak a déšť“, a postrčila Pao-jüa do pokoje, tiše za ním zavřela a vzdálila se.

Zpočátku bezradný a zmatený Pao-jü nakonec učinil, jak mu řekla víla Probuzení, řídě se ve všem jejím doporučením. A tak došlo i na tyto věci, jež se stávají mezi chlapcem a dívkou a o nichž se těžko vypráví.

Když se rozednilo, byli k sobě ti dva připoutáni těmi nejněžnějšími city, pro samé něžnosti a laskání se od sebe nemohli s Ke-čching odtrhnout. Držíce se za ruce šli se projít, a pojednou se octli v místech, kde rostlo už jen bodláčí a trní a zpovzdálí je začali sledovat vlci a tygři. Cestu jim náhle zahradila temná řeka, přes níž nevedl žádný most. Bezradně zůstali stát. Tak je také dostihla víla Probuzení. Varovně vykřikla: „Dál ani krok! Rychle zpátky, pospěšte si!“

Zaražený Pao-jü se zeptal: „Kam jsme se to dostali?“

A víla Probuzení pravila: „Tohle je Bludný brod, je hluboký deset tisíc sáhů, je široký tisíc mil, není na něm žádná loď, na níž by se dalo přeplout, jediný vor řídí Dřevěný mnich a pohání jej Popelavý sluha. Ti dva neberou od nikoho žádné peníze, převezou však jen ty, kterým je souzeno přejít na druhý břeh. Kdybys došel až tam, zřítíl by ses dolů a všechny mé výstrahy bys obrátil vniče.“

Od Bludného brodu se ozvalo zahřmění, jako když docela blízko uhoří blesk, a náhle se sápal na Pao-jüa dav jakšů a strašných mořských nestvůr a snažili se ho stáhnout k sobě dolů. Vyděšený Pao-jü se zalil potem a z úst mu unikl zoufalý výkřik: „Ke-čching, pomoz mi!“

Vylekaná Aroma a ostatní služky vběhly do pokoje. Aroma uchopila svého pána do náruče a volala na něho: „Pao-jü, co se stalo, nebojte se, jsme u vás!“

Cchao Süe-čchin (1986): *Sen v červeném domě*. Přeložil Oldřich Král. Praha: Odeon, 1986, s. 106–108.

V 19. století se objevuje próza s homosexuální tematikou, z níž je nejznámější Čchen Šen-suüv román *Zrcadlo pro posouzení květin* – tj. prostitutů, herců (*Pchin-chua pao-fien*) z hereckého prostředí Šanghaje, vydaný roku 1852. Jiný pohled na lásku, erotiku a sex představuje román od Šu liou-šan fanga (pseudonym, autor neidentifikován) *Devítiocasá želva* (*Ťiou-wej kuej*) z přelomu 19. a 20. století, z prostředí nevěstinců v Su-čou a Šanghaji.

Jü Ta-fu: Utonutí

(*Čchen-lun*, 1921)

Ve 20. století vzniká v Číně literatura, která se programově staví zády k tradiční kultuře a hledá inspiraci na Západě. Ve dvacátých letech 20. století, v době Hnutí za novou kulturu, čínští spisovatelé horlivě importují z Evropy romantický ideál lásky. Mezi nejčtenější díla mladé generace této doby patří *Utrpení mladého Werthera* v překladu básníka Kuo Mo-žou. Romantická láska, o které píší autoři dvacátých a první poloviny třicátých let 20. století, je součástí generační vzpoury proti patriarchální rodině a její morálce (Pa Ťinüv román *Rodina*). Milostné příběhy z této doby jsou vyjádřením touhy po svobodě, také je však poznamenává nejistota a strach, prožívaný tváří v tvář chaosu zániku tradiční čínské kultury. Láska hrdinů těchto povídek je provázána bídou, jejich činy paralyzuje pocit absolutní vykořeněnosti, nechybějí ani výčitky svědomí.

O všech těchto pocitech píše Jü Ta-fu ve svých částečně autobiografických povídkách, kde hovoří o skutečných a imaginárních láskách dospívajícího chlapce a mladého muže. Téma romantické lásky zaujímá výrazné místo i v mnoha dalších více či méně autobiografických prózách autorů z meziválečného období (*Ting Ling*, *Deník slečny Suo-fej*, *Sie Ping-jing*, *Nepoddajná* a další).

Prozaik a básník Jü Ta-fu (1896–1945) patří k příslušníkům první generace západně orientovaných čínských spisovatelů. Roku 1922 vystudoval v Tokiu ekonomii. Ještě před návratem do vlasti se podílel na založení vlivné, romanticky orientované literární společnosti Tvorba. Ve třicátých letech krátce spolupracoval s levicovými umělci v Šanghaji. Po vpádu japonských vojsk do Číny se aktivně zapojil do osvětové práce na pomoc vlasti. Roku 1941 odjel do Singapur, krátce nato se vzdal veřejného působení, uchýlil se na Sumatru a žil zde v anonymitě. Za záhadných okolností byl na konci války zabit japonskými vojáky.

Povídka *Utonutí*, zachycující pocity mladičkého čínského studenta v Japonsku, napsal Jü Ta-fu roku

1921. Povídka postrádá vyhraněný děj, převažuje v ní lyrický tón, vyprávění je jen sledem zážitků a podnětů, částečně zprostředkovaných ve vypjatě emocionálním tónu přímo ústy hlavního hrdiny. Mladík se oddává snění, propadá melancholickým náladám, dále umocněným četbou anglických a německých romantických básníků, cítí se osamělý a ponížený, o to víc, že Japonci s pohrdáním hledí na jeho vlast, trpí bídou, má pocit, že jeho život postrádá smysl, chvílemi se mu zdá, že propadá šílenství. V návalu zoufalství zatouží po lásce (ukázka). Posléze se hlavní hrdina zamiluje do mladičké dcery majitelů penzionu, v němž bydlí. V této lásce se touha po chápavé, milující bytosti prolíná s neovladatelnou tělesnou touhou po ženě, za níž se student stydí. Tajně pozoruje dívku v lázni (pokračování ukázky), v rozrušení ji vyruší a zmocní se ho strach, že se mu dívka bude posmívat. Po tomto incidentu propadne ještě hlubší depresi, a nakonec prchá z penzionu a stěhuje se do opuštěného venkovského obydlí. Zde se jeho smysly uklidní a on v tichu přírody pomalu spěje k vyrovnanosti. Jednou však na procházce v lese náhodou objeví dvojici milenců – tajně je pozoruje a pohled na jejich laskání v něm opět probudí pozapomenuté touhy. V zoufalství prchá i z tohoto úkrytu a bez jasné představy o cíli svého putování nasedne do vlaku, který jej doveze až na břeh moře, do malého přístavu. Zde se nechá gejšou zlákat do vinárny, odtud s ní odejde do jejího pokojíku. Zmateně se jí pokusí svěřit své trápení, nakonec se však jen opije a usíná. Po probuzení nechává gejšu všechny peníze, které mu ještě zbývají, a odchází, hluboce nešťastný, na břeh moře s úmyslem vrhnout se do jeho vln. Před smrtí ještě vzpomíná na svou vzdálenou vlast a obviňuje ji, proč „*nechává tolik svých synů a dcer bezmocně trpět*“.

Utonutí

Netoužím po vědění ani po slávě, chci pouze nalézt srdce, které mi porozumí, které mě utěší. Čisté, žhavé srdce! Soucit, jenž by se v tom srdci zrodil! A plod tohoto soucitu – láska! To, po čem toužím, je láska! Kdyby se našla krásná žena, jež by pochopila moje trápení, život bych za ni dal. Kdyby se našla žena – ať krásná nebo ošklivá, jež by mě dokázala upřímně, z hloubi srdce milovat, rád bych za ni položil život. To, po čem toužím, je láska k ženě! Ó Nebesa, po vědění netoužím, ani po slávě, ani po penězích, jež nepřinášejí žádný trvalý užitek, kdybyste však mi dokázala přivést z Rajské zahrady Evu, jejíž tělo i duše by patřily jen mně, pak bych byl šťasten!

(...)

Někdy se cítil tak opuštěný, že se mu chtělo umřít, naštěstí tu však byla dcera majitele penzionu, jež poutala jeho srdce, jinak by mu skutečně nezbyvalo nic jiného než sám se sebou skoncovat. Dívce bylo právě sedmáct let, měla oválný obličej, veliké výrazné oči, a když se usmála, dělaly se jí ve tvářích dolíčky a v ústech se jí zableskl zlatý zoubek. Věděla, jak je roztomilá, když se usměje, a smála se ráda a často.

Velice ji miloval, avšak kdykoliv mu přinášela jídlo nebo přišla vyměnit povlečení na lůžku, celý se naježil a tvářil se nepřístupně. V hloubi srdce toužil si s ní pohovořit, avšak sotva ji spatřil, neodvažoval se otevřít ústa. Když vstoupila do jeho pokojíku, tajil se mu dech a téměř se ani neodvažoval pořádně se nadechnout. Nepředstavitelně v její přítomnosti trpěl a v poslední době, jakmile se ocitla v jeho blízkosti, utíkal pryč. A přece ho k ní cosi přitahovalo den ode dne silněji.

Jednou v sobotu večer odešli všichni jeho spolužáci za zábavou do blízkého městečka N. Neměl dost peněz, a tak se po večeři vydal sám na procházku k Západnímu rybníku a pak se vrátil do prázdného penzionu. Chvilí jen tak seděl v pokoji, intenzivně pociťoval, že je jedinou živou bytostí v celém rozlehlém patře domu, zneklidněl a zatoužil opět vyběhnout ven. Cestou ven by však musel projít kolem pokoje, v němž bydlel majitel penzionu s dcerou – jejich pokoj přiléhá těsně k hlavnímu vchodu. Zahlédl je před chvílí, když se vracel z procházky, jak právě večeří. Při pomyšlení, jaké trápení mu přináší každé, byť letmé setkání s dívkou, raději svou touhu po večerní procházce vzdal.

Vzal do ruky Gisingův román, bez valného zájmu přečetl tři čtyři stránky, když tu se náhle v tichu večera ozvalo šplouchání vody. Zaposlouchal se do těch zvuků se zatajeným dechem, tváře se mu rozhořely. Chvilí váhal a pak polehoučku otevřel dveře svého pokojíku a bos, opatrně a bez hluku sešel ze schodů. Dole neslyšně otevřel dveře na toaletu, vešel dovnitř a natáhl se na špičky, hlavu přitiskl ke sklu okénka a tajně pozoroval, co se děje vedle. K toaletě totiž přiléhala koupelna a malým okénkem bylo možné zahlédnout koupající se postavu. Nejprve si říkal, že se jen jednou podívá a odejde, ale jakmile jednou stál u okénka, zůstal tam jako přibitý a nemohl oči odtrhnout.

Ó ta sněhobílá ňadra!

Kyprá bílá stehna!

Úchvatné křivky celého těla!

Téměř se neodvažoval dýchat, chvíli dívku upřeně pozoroval, tváře mu planuly a začínal se chvět. Čím déle se na ni díval, tím silněji se chvěl, až nakonec nechtě

zavadil o sklo, které zadrnčelo. Půvabná „Eva“ zahalená v páře se zeptala něžným hlasem: „Kdo je tam?“

Neodpověděl, okamžitě utekl od okénka a vyklopýtal nahoru do svého pokojíku.

Jü Ta-fu (1980): Čchen-lun. In: Kolektiv autorů Čínské akademie společenských věd, ed., *Čung-kuo sien-taj tuan-pchien siao-šuo sian*. Díl I. Peking: Žen-min wen-süe čchu-pan-še, 1980, s. 25–31. Ukázku přeložila Olga Lomová.

V Čínské lidové republice byla veškerému umění přisouzena role sloužit potřebám komunistické propagandy. Totalitní režim příliš nepřál příběhům velké lásky, neboť ty v sobě vždy tají chválu individuality a vzpoury proti společnosti. Netoleroval ani líčení milostných dobrodružství v zábavných žánrech, a s příslovečnou prudeří cenzuroval dokonce i klasickou literaturu. Téma lásky se výjimečně objevovalo pouze v literatuře, která v osvědčených a zaručeně cudných schématech líčí vzpouru mladých lidí ve „staré Číně“, tj. před komunistickou revolucí, proti konzervativním rodičům a právo na volbu partnera bez zásahu rodiny (Čao Šu-li, *Svatba malého Er-cheje*).

Teprve po Kulturní revoluci (1966–1976) se také v komunistické Číně postupně objevují méně konformní literární díla, v nichž znovu ožívá téma romantické lásky, o jaké psali předváleční autoři. Jedno z neoriginálnějších zpracování tohoto tématu nalézáme v novele *Vlny* (1978) básníka Čao Čen-kchaje (narozen 1949, známý pod pseudonymem Pej Tao). Na pozadí zkorumpované a rozkládající se společnosti sklonku Kulturní revoluce rozehrává Čao Čen-kchaj příběh mladého idealisty a dívky, která se po krušných osobních zkušenostech bojí znovu uvěřit snu o lásce.

Čang Sien-liang: Polovina muže je žena

(*Nan-žen te i-pan š' nü-žen*, 1985)

V měřítkách své doby a země se jeví jako odvážný a průbojný spisovatel Čang Sien-liang (narozen 1936). Za svou prvotinu, shelleyovskou *Ódu na vítr* (*Da-feng ke*, 1957), byl odsouzen jako pravičák k nápravě ve výchovném táboře. Na svobodu se dostal až po dvaadvaceti letech. Hned novelou *Duše a tělo* (*Ling jü zou*, 1981), která byla úspěšně zfilmována, na sebe výrazně upozornil a za trpce laděnou, autobiografickou *Mimózu* (*Lü-chua-šu*) získal cenu nejlepší povídky roku 1984. Jeho vrcholným dílem je román *Polovina muže je žena* (*Nan-žen te i-pan š' nü-žen*, 1985), příběh odvěkého selhání v situaci hlubokých společenských deformací.

Krátce po svém uveřejnění způsobil román rozruch a vyvolal rozvášněnou polemiku v literárních kruzích, neboť se s nebývalou otevřeností zabýval sexualitou, kolem níž i soudobá literatura v souladu s tradičním etickým povědomím ještě stále chodila po špičkách a přecházela její psychologické konotace zkonvencionalizovanými náznaky a průhlednými metaforami. Hlavní hrdina je vězněn v nápravném pracovním táboře a o ženách může on i jeho spoluvězňové jen snít.

Polovina muže je žena

Všechny sny v téhle chatrči z vepřovic byly plné ženských bytostí. Byly to výboje statické elektřiny, které každou chvilku třaskaly v mužských mozcích.

Hoši z nápravné skupiny spávali zcela nazí, aby si ušetřili prádlo (nátělníky a spodky si museli kupovat za své nebo jim je posílali z domova), a také proto, aby se jich nedržely vši. Pod pokrývkou jsem přejížděl drsnou rukou po svalnatých prsou, která se neklidně chvěla, jako zvíře, které se chystalo zařvat. Láska ve mně již dávno vymřela, vyvanula beze stop spolu s milovanou bytostí. Právě proto, že jsem ji miloval, nemohl jsem připustit, aby se mnou sdílela tento ošidný osud. Zcela bezhledně jsem ji zapudil a vrátil jí svobodu. Právě proto, že jsem ji miloval, nesměl jsem již na ni myslet. Myslet na ni bylo vlastně pokrytectví, jako bych svůj citový dluh násilím přenášel právě na ni.

Ušnul jsem. Do mého snu vstupovaly ženy. V mém podvědomí byly nehmatatelné, bez zřetelných obrysů. Bylo mi jedenatřicet a od okamžiku, kdy jsem vstoupil do dospělosti, jsem nikdy nezažil tělesný styk. Záviděl jsem všem těm mladým rolníkům, s nimiž jsem sdílel chatrč z vepřovic. Tady v kraji bylo zvykem se ženit brzy. Mohli si alespoň ve snu oživovat všechno to, co prožívali při spojení s opačným pohlavím. To věžeňské snění jim rozvazovalo pouta na rukou i na nohou a odvádělo je do ráje. Žena v mých snech však byla zcela odtazžitá, bez tvará, rozplizlá, její tělo se kroutilo jako žížala, měla mdlé barvy *secese*, byla jako nehybná mlhovina či bělavý mrak. Přímo náruživě jsem však sám sobě říkal, sám sebe přesvědčoval: toto je žena.

Někdy mi žena splývala s věcmi, jež mi poskytovaly požitky: byla cigaretou s ladnými křivkami dívčího těla, byla příjemně kyprým a pružným kynutým bochánkem z bílé mouky, byla knížkou s šustivými listy, hladkými jak úbělová pleť, byla motykou, jejíž dřevěná násada, tak zrovna do ruky, vyvolávala pocit tělesna ... propadával jsem se všemi těmito věcmi do propasti a v nekonečné temnotě jsem prožíval pocit fyzické rozkoše.

Jednoho dne hrdina spatří na odlehlém místě koupající se mladou ženu. Když je po letech propuštěn a stává se pasákem ovcí a koní s příkázaným místem pobytu, přivane náhoda i tuto ženu na stejný statek. Hrdina je k ní silně přitahován a nakonec se s ní ožení. Zjistí však, že není schopen sexuálního života a je z opakovaného selhání nesmírně deprimován. Jeho žena se domnívá, že má vrozenou sexuální vadu; vmete mu do tváře, že je jen polovinou muže. Třebaže se o něho dál stará, začíná se mu odcizovat a nakonec je mu nevěrná. Pokoření a bezvýchodnost situace doženou hrdinu až k myšlenkám na sebevraždu. Ve chvílích duševních agoní mu přináší úlevu sebeidentifikace s koněm, s kterým vede fiktivní filozofické hovory. Román není pouhým vyzněním sexuální frustrace, spisovateli šlo zřejmě o víc – o humánní přístup k člověku v totalitě bytí i vazeb muže a ženy, v jejich existenciálním prožívání citovém, duševním, společenském, fyzickém i materiálním. Vyústění bez řešení je v rámci didaktičnosti čínské literatury opět něco neobvyklého.

Čang Sien-liangův román byl průlomem, ve své době vyvolal senzaci a dokonce spory, zda nejde o pornografii. Nechme tedy opět promluvit autora, abychom posoudili, jak daleko zachází.

Šplouchání vody zesílilo. Strídalo se s jemným zurčením, jakoby si kapky vody špitaly s vodním rostlinstvem. To vůbec nevypadalo na kachny.

Co to tedy je?

Zvědavě jsem rozhrnul rákosí a pohlédl k protější strouze. Strnul jsem - to, co jsem viděl, byla silueta ženského těla. Ta žena ale byla nahá! Koupala se.

Také se neodvážila vstoupit do strouhy. Obě její nohy byly ponořeny do vodních travin při břehu, máchala oběma pažemi a lžicemi dlaní si stříkala vodu na krk, ramena, prsa, záda a podbřišek. Její tělo bylo plné, svěží, všechno na něm bylo pružné a vláčně pevné. Sluneční paprsky padaly přímo dolů mezi dvě stěny zeleně. Ženina pleť, napjatá jako brokát, vyvolávala pocit příjemné hladkosti a něžného doteku hedvábí. Stále potřásala rameny a z chvějivého pohybu jejích prsních brdavek vycházelo opalizující teplo. Pod vztyčenými prsy se vytvářely stínové obloučky. Bylo to k zešílení.

Její pleť nebyla bílá, spíš mléčně žlutá, což podtrhovalo napjatost a přirozenou, nepěstěnou krásu. Jak na sebe stříkala, horní polovina jejího těla se rytmicky předkláněla a zakláněla, byla jako skotačící tuleň, oddávající se v širých ledních prostorách uvolněnému, živelně ladnému pohybu. Všechna místa svého těla, na něž

dopadala vodní tříšť, si energicky třela dlaněmi v touze vykřesat z něho všechnu vitální energii. Spršky chladné vody vpisovaly do její tváře radost přímo dětskou. Jak natahovala krk a zdvihala hlavu, rákosím prosvítala její hezká, přitažlivá tvář. Oči, nos i ústa byly spíše malé, patřily k sobě, dokonale propojeny přirozeným půvabem. Krátké zmáčené vlasy jí rozpustily splývaly po krku a dodávaly její ženské tváři něco z chlapecké smělosti.

Zapomněla na všechno kolem sebe. Zapomněla, že je v pracovním táboře, že se za ní každou chvíli někdo přizve a seřve ji, zapomněla na svou minulost i přítomnost, na to, že opodál se suší její vězeňský oděv, jehož černí jí vypaluje potupný cejch. Plně se oddávala blahu koupele, myla se s nesmírným zaujetím, jakoby si chtěla proprat všechny vnitřnosti i duši.

Neuvědomovala si ani sebe. Ani já jsem si sám sebe neuvědomoval. Můj pohled běžděčně sledoval intimní částí jejího těla. Najednou z této scény vystoupilo něco, co mě dojalo - závan mýtu nadpozemskosti, který se vznesl nad tento znechucující život.

Čang Sien-liang (1994): Polovina muže je žena. In: *Světová literatura*, roč. 36, č. 4, s. 112–132. Ukázku přeložila Zdenka Heřmanová.

Po neúspěchu studentských demonstrací na jaře 1989 a krvavých událostech na náměstí Tchien-an-men v Pekingu jako by se smysl pro romantické příběhy z čínské literatury vytratil. V rychle se komercializující společnosti 90. let 20. století nalézá odbyt především literatura, v níž se nepokrytě líčí sexuální život hlavních hrdinů a která částečně obnovuje tradici starých pornografických románů. Mezi ve své době nejskandálnější díla tohoto druhu patří Tia Pching-waův román *Město v troskách (Fej-sü)* (1993). Podobně jako ve starých románech, i zde jsou naturalisticky líčené avantýry součástí širšího obrazu rozkladu společnosti a úpadku mravů a součástí zamyšlení nad pomíjivostí světské slávy a krátkostí života.

V polovině 90. let se erotické romány z městského prostředí dokonce stávají národními bestsellery. Líčí nejen sexuální, ale i drogové vyžití. Je zajímavé, že mezi autory dominují ženy, například Čou Wen-chuej a Mien Mien. Jednoduchost, kterou vytyká těmto autorkám kritika, neplatí o proudu takzvané individualizované tvorby (*ke-žen-chua sie-cuo*). I ta se ocitla na okraji literární scény, ne pro literární druhořadost, ale pro odkrytí dosavadních ženských tabu: masturbace, lesbiánství a narcisismu. Autorkami jsou výhradně ženy, například Lin Paj s románem *Válka jednotlivce (I-ke žen te čan-čeng)*, vydaným roku 1994 nebo Čchen Žan s románem *Soukromý život (S'-žen šeng-chuo)*, vydaným roku 1996.

5.4. Literatura k 5.

- Andrews, Julia F. (1994): *Painters and Politics in the People's Republic of China, 1949– 1979*. Berkeley: University of California Press.
- Barnes, Gina – Guo Dashun (1996): The Ritual Landscape of „Boar Mountain“ Basin: The Niuheliang Site of North-Eastern China. *World Archaeology*, roč. 28, č. 2, s. 209– 214.
- Barnhart, Richard, M. – Cahill, James – Wu Hung (1997): *Three Thousand Years of Chinese Painting*. New Haven: Yale University Press.
- Becker, Susanne (1999): *Lyrik Chinesischer Dichterinnen: Von den Anfängen (11. Jh. v. Chr.) bis zum 10. Jh. n. Chr.* Frankfurt am Main: Lang.
- Bei Dao (1990): *Gezeiten*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag GmbH.
- Beurdeley, Michel, ed. (1969): *Jeux des nuages et de la pluie: L'art d'aimer en Chine*. Fribourg: Office du Livre.
- Beurdeley, Michel et al. (1969): *Chinese Erotic Art*. Secausus: Chartwell Books.
- Birrell, Anne (1993): *Chinese Mythology: An Introduction*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Bishop, Clifford – Osthelder, Xenia, ed. (2001): *Sexualia: From Prehistory to Cyberspace*. Köln am Rhein: Könnemann Verlagsgesellschaft mbH.
- Blunden, Caroline – Elvin, Mark (1997): *Svět Číny*. Praha: Knižní klub.
- Bodde, Derk (1938): *China's First Unifier*. Leiden: E. J. Brill.
- Bondy, Egon (1993): *Čínská filosofie*. Praha: Vokno.
- Borotová, Lucie (1995): *Čínská figuralistika v 19. století*. Praha: Národní galerie.
- Böttger, Walter. (1984): *Kultura ve staré Číně*. Praha: Panorama.
- Brinker, Helmut (1995): Vom Ursprung des Menschenbildes in der chinesischen Kunst. In: *Das Alte China: Menschen und Götter im Reich der Mitte 5000 v. Chr.–220 n. Chr.* München: Hirmer Verlag, s. 13–35.
- Byron, John (1987): *Portrait of a Chinese Paradise: Erotica and Sexual Customs of the Late Qing Period*. London: Quartet Books.
- Cchao Č' (1995): Bohyně řeky Luo. Přeložila Olga Lomová. *Nový Orient*, roč. 50, 1995, č. 5, s. 192–195.
- Cchao Süe-čchin (1986): *Sen v červeném domě*. Přeložil Oldřich Král. Praha: Odeon.
- Coe, Michael (1994): *Mexico: From the Olmecs to the Aztecs*. London: Thames and Hudson.
- Cooper, Rhonda and Jeffrey (1997): *Masterpieces of Chinese Art*. New York: Todtri Productions Limited.
- Čang Cu (1955): *Jou sien kchu*. Vydání připravil a komentoval Fang Š'-min. Šanghaj: Šang-chaj ku-ti čchu-pan-še.
- Čang Kuang-č' (1999a): Čung-kuo jüan-š' š'-taj i-š' šeng-chuo ti žuo-kan c'-liao. In: Čang Kuang-č', *Čung-kuo kchao-ku-süe lun-wen ti*. Peking: San-lien šu-tien, s. 115–135.
- Čang Kuang-č' (1999b): Jang-šao wen-chua ti wu si c'-liao. In: Čang Kuang-č', *Čung-kuo kchao-ku-süe lun-wen ti*. Peking: San-lien šu-tien, s. 136–150.
- Čang Kuang-č' (1999c): Čung-kuo ku-taj wen-ming ti Tchaj-pching-jang ti ti-ccheng. In: Čang Kuang-č', *Čung-kuo kchao-ku-süe lun-wen ti*. Peking: San-lien šu-tien, s. 357–369.
- Čang Sien-liang (1991): Polovina muže je žena. Přeložila Zdenka Heřmanová. In: *Světová literatura*, roč. 36, 1991, č. 4, s. 112–132.
- Čang Wen-čcheng (1955): *Jou sien kchu*. Šanghaj: Čung-kuo ku-tien wen-süe.
- Čao Šu-li (1951): *Na horských pláních*. Praha: Naše vojsko.
- Černá, Zlata (1980): Charakterizační umění v čínské a evropské středověké povídce. In: *Kulturní tradice Dálného východu*. Praha: Odeon, s. 197–210.
- Černá, Zlata a kolektiv (1976): *Setkání a proměny: Vznik moderní literatury v Asii*. Praha: Odeon.
- Čin-Ping-Mei (Půvabné ženy) (1948; 1995): Přeložila Sína Drahorádová-Lvová. Praha: Václav Naňka, 1948; Praha: Maxima, 1995.
- Dal Lago, Francesca (2000): How „Modern“ the Modern Woman? In: *East Asian History*, roč. 19, 2000, s. 102–144.
- Das Alte China: Menschen und Götter im Reich der Mitte 5000 v. Chr.–220 n. Chr.* (1995). München: Hirmer Verlag.
- Ding, N. (2002): *Obscene Things: Sexual Politics in Jin Ping Mei*. Durham:
- Dluhošová, Táňa (2000): „Zmätok neprichádza z nebies; vytvára ho žena“. (Ženy zo siedmej kapitoly Lie Nü Zhuan). Nepublikovaná seminární práce. Praha: Ústav Dálného východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.
- Donnelly, Neal (1990). *A Journey through Chinese Hell: Hell Scrolls of Taiwan*. Taipei: Artist Publishing.
- Doran, Valerie C., ed. (1993): *China's New Art, Post-1989*. Hong Kong: Hanart T Z Gallery.

- Douglas, Nik – Slinger, Penny (1987): *The Pillow Book: The Erotic Sentiment and the Paintings of India, Nepal, China, & Japan*. Rochester: Inner Traditions International Ltd.
- Douglas, Nik – Slinger, Penny (1994): *The Erotic Sentiment: In the Paintings of China and Japan*. Rochester: Inner Traditions International Ltd.
- Eberhard, Wolfram (1967): *Guilt and Sin in Traditional China*. Berkeley (California): University of California Press.
- Eberhard, Wolfram (1971): *Geschichte Chinas: Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Eberhard, Wolfram (2001): *Lexikon čínských symbolů: Obrázková řeč Číny*. Praha: Volvox Globator.
- Ebrey, Patricia Buckley (1984): *Family and Property in Sung China: Yüan Ts'ai's Precepts for Social Life*. Princeton: Princeton University Press.
- Eliasberg, Danielle (1999): Les graffiti figurés dans les manuscrits de Dunhuang. In: Drege, J.-P., ed, *Images de Dunhuang. Dessins et peintures sur papier des fonds Pelliot et Stein*. Paris: École française d'Extrême-Orient.
- Elvin, Mark (1973): *The Pattern of the Chinese Past*. Stanford: Stanford University Press.
- Etiemble (1970): *Yun Yu: An Essay on Eroticism and Love in Ancient China*. Geneva: Nagel.
- Fairbank, John King (1998): *Dějiny Číny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Falkenhausen, Lothar von (1993a): *Suspended Music: Chime Bells in the Culture of Bronze Age China*. Berkeley – Los Angeles, Oxford: University of California Press.
- Falkenhausen, Lothar von (1993b): Issues in Western Zhou Studies: A Review Article. *Early China*, roč. 18, 1993, s. 139–226.
- Fang Fu Ruan (1991): *Sex in China: Studies in Sexology in Chinese Culture*. New York – London: Plenum Press.
- Fingarette, Herbert (1972): *Confucianism: The Secular as Sacred*. New York: Harper and Row.
- Fong, Wen C. (1992): *Beyond Representation: Chinese Painting and Calligraphy 8th–14th Century*. New York – New Haven – London: The Metropolitan Museum of Art – Yale University Press.
- Fong, Wen C. – Watt, James C. Y. (1996): *Possessing the Past: Treasures from the National Palace Museum, Taipei*. New York: The Metropolitan Museum; Tchapei: National Palace Museum.
- Francis, Sing-chen Lydia (2002): „What Confucius Wouldn't Talk About“: The Grotesque Body and Literati Identities in Yuan Mei's *Zi buyu*. *Chinese Literature: Essays, Articles, Reviews*, roč. 24, s. 129–160.
- Franzblau, Abraham Norman (1977): *Erotic Art of China: A Unique Collection of Chinese Prints and Poems Devoted to the Art of Love*. (Introduction by Abraham N. Franzblau, Ph.D., M.D., L.H.D. Postscript by Etiemble, Professor at the Sorbonne.) New York: Crown Publishers.
- Fu Si-chu (1981): *Čung-kuo ku-tien wen-süe pan-chua süan-fü* [Výbor ilustrací ke klasickým dílům čínské literatury]. Šanghaj.
- Gao Chi-hsi (1986): An Introduction to Shang and Chou Bronze Nao Excavated in South China. In: Chang, K. C., ed., *Studies of Shang Archaeology*. New Haven: Yale University Press, s. 275–299.
- Gernet, Jacques (1962): *Daily Life in China on the Eve of the Mongol Invasion, 1250–1276*. Stanford: Stanford University Press.
- Gernet, Jacques (1989): *A History of Chinese Civilization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Girchner, Lawrence E. (1957): *Erotic Aspects of Chinese Culture*. USA: Private Press.
- Goldin, Paul (2002): *The Culture of Sex in Ancient China*. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- Granet, Marcel (1929): *Fêtes et chansons anciennes de la Chine*. Paris: Librairie Ernest Leroux.
- Gulik, Robert Hans van (1951): *Erotic Colour Prints of the Ming Period with an Essay on Chinese Sex Life from the Han to the Ch'ing Dynasty, B. C. 206–A. D. 1644*. Tokyo: Privately Published.
- Gulik, Robert Hans van (1961): *Sexual Life Survey of China: A Preliminary Survey of Chinese Sex and Society from ca. 1500 B. C. till 1644 A. D.* Leiden: E. J. Brill.
- Gulik, Robert Hans van (1971): *La vie sexuelle dans la Chine ancienne*. Paris: Gallimard.
- Gulik, Robert Hans van (1974): *Sexual Life in Ancient China*. Leiden: E. J. Brill.
- Guo Da-shun (1995): Hongshan and Related Cultures. In: Nelson, Sarah Milledge, ed., *The Archaeology of Northeast China: Beyond the Great Wall*. London – New York: Routledge, s. 21–64.
- Hájek, Lubor (1954): *Čínské umění: O národní výtvarné tradici čínské*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- Hájek, Lubor – Kesner mladší, Ladislav (1990): *Nejstarší čínské umění ve sbírkách Národní galerie v Praze*. Praha: Národní galerie.

- Hawkes, David (1959): *Ch'u Tz'u: The Songs of the South*. Boston: Beacon Press.
- Hesemann, Sabine – Watanabe, Ken (2001): Forbidden Zones – China and Japan. In: Bishop, Clifford – Osthelder, Xenia, ed., *Sexualia: From Prehistory to Cyberspace*. Köln am Rhein: Könnemann Verlagsgesellschaft mbH, s. 449–487.
- Hill, Charlotte – Wallace, William (1999): *Erotikon: Erotische Kunst und Literatur aus aller Welt*. Köln: Benedikt Taschen Verlag GmbH. (Překlad anglického originálu: *Erotica: An Illustrated Anthology of Sexual Art and Literature*, Volumes I, II+III. London: Eddison Sadd Editions Limited, 1992, 1993, 1996.)
- Hou, Sharon Shih-juan (1986): Women's Literature. In: Nienhauser Jr., William H., *Indiana Companion to Traditional Chinese Literature*. Bloomington: Indiana University Press, s. 175–194. (Doplňně bibliografi.)
- Hrdličková, Věna – Hrdlička, Zdeněk (1992): *Čína císaře Šen-cunga*. Praha: Mladá fronta.
- Hrdličková, Věnceslava (1980): *Dějiny klasické čínské literatury*. Díl I. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Hrubín, František (1978; 2001): *Nefritová flétna*. Praha: Mladá fronta, 1978; Praha: BB Art, 2001.
- Hucker, Theodor (1975): *China's Imperial Past*. Stanford: Stanford University Press.
- Cha T'in (2001): *Čekání na Lina*. Přeložil Petr Mikeš. Praha: Odeon.
- Chang, Jolan (1967): *Sex Histories: China's First Modern Treatise on Sex Education*. Yokohama: Po yuan Press.
- Chang, Jolan (1979): *The Tao of Love and Sex: The Ancient Chinese Way to Ecstasy*. London: Panther.
- Chang, Kuang-chih (1976): *Early Chinese Civilization: Anthropological Perspectives*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press.
- Chang, Kuang-chih (1983): *Art, Myth, and Rituals: The Path to Political Authority in Ancient China*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press.
- Chang, Kuang-chih (1986): *Shang Civilization*. New Haven: Yale University Press.
- Chang, Kuang-chih (1989): Ancient China and Its Anthropological Significance. In: Lamberg-Karlovsky, C. C., ed., *Archaeological Thought in America*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 155–166.
- Chang, Kuang-chih (1993): Shamanism in Human History: A Preliminary Definition. *Kchao-ku žen-lej-süe kchan*, roč. 49, 1993, s. 3–6.
- Chen, Keneth (1964): *Buddhism in China: A Historical Survey*. Princeton: Princeton University Press.
- Chen Lie (1995): Der Ahnenkult im alten China. In: *Das Alte China: Menschen und Götter im Reich der Mitte 5000 v. Chr.–220 n. Chr.* München: Hirmer Verlag, s. 36–44.
- Chu-nan min-tien mej-šu čchüan ti (Úplně sebrání lidového umění z provincie Chu-nan). *Min-tien tien-č' mu-pan-chua (Lidové vystřihovánky a dřevorezy)* (1995). Taipei: Tchang-le-tchu, 1995.
- Ishihara, Akira – Levy, Howard Seymour (1989): *The Tao of Sex: An Annotated Translation of the Twenty-Eighth of the Essence of Medical Prescriptions Ishimpo*. New York: Harper & Row.
- Jara a podzimy: Devět básníků ze staré Číny* (1961). Přeložila Zlata Černá, přebásnil Jan Vladislav. Praha: Mladá fronta, 1961.
- Jeřábková, Petra (1996): *Popisná báseň fu s tematikou qing fu – charakteristika a vymezení žánru*. Nепublikovaná diplomová práce. Praha: Ústav Dálného východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.
- Jüan Mej (1996): *C' pu-jü (O čem Konfucius nehovoří)*. Peking: Žen-min wen-süe čchu-pan-še.
- Jüan Mej (2003): *O čem Konfucius nehovořil*. Přeložila Lucie Olivová. Praha: Brody.
- Jü Ta-fu (1960): *Večer opitý jarním větrom*. Přeložila Anna Vlčková. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- Jü Ta-fu (1980): Čchen-lun. In: Kolektiv autorů Čínské akademie společenských věd, ed., *Čung-kuo sien-taj tuan-pchien siao-šuo süan*. Díl I. Peking: Žen-min wen-süe čchu-pan-še, 1980, s. 15–57.
- Jü-tchaj sin jung [Nové zpěvy z nefritové terasy]*, t'üan 7 (1985). Přeložila Olga Lomová. Peking: Čung-chua šu-tü, 1985.
- Kalinowski, Marc (1991): *Cosmologie et divination dans la Chine ancienne*. Paris: École française d'Extrême-Orient.
- Kalvodová, Dana (1992): *Čínské divadlo*. Praha: Panorama.
- Karlgren, Bernhard (1930): Some Fecundity Symbols in Ancient China. *Bulletin of the Museum of Far Eastern Antiquities*, roč. 2, 1930, s. 1–54.
- Karlgren, Bernhard (1942): Some Ritual Objects of Prehistoric China. *Bulletin of the Museum of Far Eastern Antiquities*, roč. 14, 1942, s. 65–70.
- Kchung Šan-žen (1968): *Vějíř s broskvovými květy*. Přeložila Dana Kalvodová. Praha: Odeon.
- Klápšťová, Kateřina – Krátký, Čestmír J. (2001): *Encyklopedie bohů a mýtů předkolumbovské Ameriky*:

- Mexiko a Střední Amerika*. Praha: Nakladatelství Libri.
- Klinger, Dominik M. (1982): *Erotische Kunst in China, Japan, Indien und Arabien*. Band 3. Nürnberg: DMK-Verlags-GmbH.
- Klinger, Dominik M. (1983): *Erotische Kunst in China, Japan, Indien und Arabien*. Supplementband 3a. Nürnberg: DMK-Verlags-GmbH.
- Klinger, Dominik M. (1984): *Erotische Kunst in China, Japan, Indien und Arabien*. Supplementband 3b. Nürnberg: DMK-Verlags-GmbH.
- Kolektiv autorů (1967): *Slovník spisovatelů: Asie a Afrika*, I–II. Praha: Odeon.
- Konfucius (1995): *Rozpravy*. 2. vydání. Přeložil Jaroslav Průšek. K vydání připravil Augustin Palát. Praha: Mladá fronta.
- Krehké ako chryzantémy* (1992). Překlad, doslov a poznámky Marián Gálik. Přebásnila Viera Prokešová. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- Kronhausen, Phyllis – Kronhausen, Eberhard (1978): *The Complete Book of Erotic Art. Erotic Art. Volumes 1 and 2. A Survey of Erotic Fact and Fancy in the Fine Arts*. New York: Bell Publishing Company.
- Kulturní tradice Dálného východu* (1976). Praha: Odeon, 1976.
- Kuo-ju čchüan-i* (1995). Kuej-jang: Kuej-čou žen-min čchu-pan-še, 1995.
- Landsberger, Stefan (1996): *Chinesische Propaganda: Kunst und Kitsch zwischen Revolution und Alltag*. Köln: DuMont Buchverlag.
- Lan-ling Siao-siao Šeng (bez data): *Čchu-kche-pen Tšin Pching Mej cch'chua* [původní vydání *Tšin Pching Mej*]. Hongkong: I-juan Čchu-pan-še.
- Lao-c' (1971; 1997): *Tao-te-ťing*. Přeložila Berta Krebsová. Praha: Odeon, 1971; Praha: DharmaGaia, 1997.
- Lee, Sherman (1998): *China: 5,000 Years: Innovation and Transformation in the Arts*. New York: Guggenheim Museum.
- Legge, James (1871): *The She King or the Book of Poetry*. Hongkong: Lane, Crawford and Co.; London: Trübner and Co., Paternoster Row.
- Levy, Howard Seymour (1965): *The Dwelling of Playful Doddesses*. Tokyo: Dai Nippon Insatsu.
- Levy, Howard Seymour (1966): *Chinese Footbinding: The History of a Curious Erotic Custom*. New York: W. Rawls.
- Lewis, Mark Edward (1999): *Writing and Authority in Early China*. Albany: State University of New York Press.
- Lexikon východní moudrosti: Buddhismus, hinduismus, taoismus, zen* (1996). Z německého originálu *Lexikon der östlichen Weisheitslehren*, vydaného nakladatelstvím Otto Wilhelm Barth, přeložili: Jan Filipický, Helena Heroldová, Josef Kolmaš, Vladimír Liščák, Stanislava Vavroušková. Olomouc – Praha: Votobia – Victoria Publishing.
- Li Čching-čao (1992): *Květy skořicovníku*. Přeložil Ferdinand Stočes. Praha: Mladá fronta.
- Li Jü (1992): *Š'er lou (Dvanáct věží)*. Šanghaj: Šang-chaj ku-ťi čchu-pan-še.
- Li Jü (1992): *Dům, který mne zrodil (Šeng-wo lou)*. In: Li Jü, *Š'er lou (Dvanáct věží)*. Šanghaj: Šang-chaj ku-ťi čchu-pan-še, s. 156–171.
- Li Po (1976): *Měsíc nad průsmykem*. Přeložila Marta Ryšavá, přebásnil Josef Hiršal. Praha: Odeon.
- Li Po (1999): *Nebe mi pokrývákou, zem polštářem*. Přeložil Ferdinand Stočes. Praha: Mladá fronta.
- Lin Jutang (1938): *Život ženy*. In: *Můj národ a má vlast*. Praha: František Borový, s. 149–182.
- Lin Wen-Yüeh (1999): *Devět zastavení s čínskou básní*. Praha: DharmaGaia.
- Liou Ta-lin et al. (1992): *Čung-kuo tang-taj sing wen-chua (Sexual Behaviour in Modern China)*. Šanghaj: San-lien šu-tien.
- Lo Duca, J. M. (1969): *Erotique de l'art*. Paris: La Jeune Parque.
- Lo Duca, J. M. (1969): *Histoire de l'érotisme*. Paris: La Jeune Parque.
- Lomová, Olga (1995): *Čítanka tangské poezie*. Praha: Karolinum.
- Lomová, Olga (1997): *Čchü jüan a Devět zpěvů. Nový Orient*, roč. 52, 1997, č. 8, s. 309–310.
- Lucie-Smith, Edward (1972; 1991; 1997): *Sexuality in Western Art*. London: Thames and Hudson Ltd. (Německý překlad: *Erotik in der Kunst*. München: Lichtenberg Verlag GmbH., 1997.)
- Lucie-Smith, Edward (1997): *Ars Erotica: An Arousing History of Erotic Art*. London: George Weidenfeld and Nicolson Ltd. – The Orion Publishing Group. (Německý překlad: *Ars Erotica*. München: Wilhelm Heyne Verlag, 1998.)
- Ma Č'-jüan (1958): *Chan kung čchiou (Podzim v paláci Chanů)*. In: *Jüan čchü süan (Výbor jüanských dramát)*. Díl 1. Peking: Čung-chua šu-tü.
- Malina, Jaroslav (1994): *První císař: Tvůrce Číny a osmého divu světa*. Brno – Boskovice – Praha: Nakladatelství Albert – Nakladatelství Jota – Nakladatelství Svoboda.

- Mathesius, Bohumil (1988): *Zpěvy staré Číny*. Praha: Československý spisovatel.
- Melancholie: *Básně dynastie Sungské 960–1279 po Kristu* (1990). Přeložil Vladimír Holan. Praha: Odeon, 1990.
- Mengchu, Ling (1964): *Chinesischer Liebesgarten*. Herrenalb, Schwarzwald: Erdmann.
- Michaelson, Carol (1999): *Gilded Dragons: Buried Treasures from China's Golden Ages*. London: British Museum Press.
- Mistr Sun (1999): *O válečném umění*. Přeložil Oldřich Král. Praha: Maxima.
- Munro, Donald J. (1969): *The Concept of Man in Early China*. Stanford: Stanford University Press.
- Naquin, Susan – Rawski, Evelyn (1987): *Chinese Society in the Eighteenth Century*. New Haven: Yale University Press.
- Needham, Joseph, ed. (1983): *Science and Civilisation in China*. Vol. 5, Part V: *Spagyric Discovery and Invention: Physiological Alchemy. Sexuality and the Role of Theories of Generation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nelson, Sarah (1995): *Ritualized Pigs and the Origins of Complex Society: Hypotheses Regarding the Hongshan Culture*. *Early China*, roč. 20, 1995, s. 1–16.
- Neumann, Stanislav Kostka (1925–1926): *Dějiny lásky. Populární obrazy z dějin snubnosti, manželství a prostituce od pravěku až po dobu nejnovější. Podle výsledků bádání moderního a z vědeckých děl nejspolehlivějších sest. a zprac. Hynek Záruba a Jiří Votoček*. 5 svazků – Díl 1. (Láska primitivní), 1925, 359 s., 17 obr. Díl 2. (Láska antická), 1925, 395 s., 18 obr. Díl 3. (Láska středověká), 1925, 509 s., 22 obr. Díl 4. (Láska východní), 1925, 491 s., 22 obr. Díl 5. (Láska novodobá), 1926, 602 s., 26 obr. Praha: Šotek.
- Neumann, Stanislav Kostka (1931–1932): *Dějiny ženy: Populární sociologické, etnologické a kulturně-historické kapitoly*. 4 svazky – Díl 1. (Žena přírodní), 1931, 542 s., 210 obr. Díl 2. (Žena starověká), 1932, 452 s., 172 obr. Díl 3. (Žena středověká a renesanční), 1932, 349 s., 140 obr. Díl 4. (Žena novodobá a moderní), 1932, 512 s., 196 obr. Praha: Melantrich.
- Neumann, Stanislav Kostka (1999): *Dějiny ženy: Populárně sociologické, etnologické a kulturně historické kapitoly*. (Reedice s doplňkem Evženie Kloučkové.) Praha: Otakar II., Euromedia group k. s., Knižní Klub Praha.
- Niou-che-liang chung-šan wen-chua i-čjü jü-čchi ting-čchuej* (1997). Peking: Wen-wu čchu-pan-še, 1997.
- O'Hara, Albert Richard (1971): *The Position of Women in Early Modern China: According to the Lieh Nü Chuan, „The biographies of Eminent Chinese Women“*. Taipei: Mei Ya Publications.
- Olivová, Lucie (2002): *Erotické náměty ve sbírce čínské malířství Národní galerie v Praze*. *Univerzitní noviny*, roč. 9, 2002, č. 9, s. 30–37.
- Overmyer, Daniel L. (1986): *Religions of China: The World as a Living System*. San Francisco: Harper and Row.
- Paludan, Ann (1998): *Chronicle of the Chinese Emperors*. London: Thames and Hudson.
- Pa Ťin (1959): *Rodina*. Přeložili Marta Ryšavá a Oldřich Král. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- Palát, Augustin – Průšek, Jaroslav (2001): *Středověká Čína: Společnost a zvyky v době dynastií Sung a Jüan*. Praha: DharmaGaia.
- Pearlstein, Elinor L. – Ulak, James T. (1993): *Asian Art in The Art Institute of Chicago*. Chicago: The Art Institute of Chicago.
- Pchu Sung-ling (1955; 1963): *Zkazky o šesteru cest osudu*. Přeložil Jaroslav Průšek. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- Plány válčících států (Čan-kuo cche)* (1994). In: Malina, Jaroslav, *První císař: Tvůrce Číny a osmého divu světa*. Brno – Boskovice – Praha: Nakladatelství Albert – Nakladatelství Jota – Nakladatelství Svoboda, 1994, s. 69–70.
- Podivuhodné příběhy z čínských tržišť a bazarů* (1991). Přeložil Jaroslav Průšek. 3. vydání. Praha: Odeon, 1991.
- Po Ťü-i (1996): *Datlovník v meruňkovém sadu*. Přeložil Josef Kolmaš, přebásnila Jana Štroblová. 3., opravené vydání. Praha: Vyšehrad.
- Po Ťü-i (1996): *Píseň o věčném žalu*. In: Po Ťü-i, *Datlovník v meruňkovém sadu*. 3., opravené vydání. Přeložil Josef Kolmaš, přebásnila Jana Štroblová. Praha: Vyšehrad, 1996, s. 11–22.
- Preuss, Karel a kolektiv (1982): *Chrestomatie k dějinám starověku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Průšek, Jaroslav (1947): *O čínském písemnictví a vzdělanosti*. Praha: Družstevní práce.
- Průšek, Jaroslav (1963): *Dějiny Číny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Pulleyblank, Edwin G. (1955): *The Background of the Rebellion of An Lu-shan*. Oxford: Oxford University Press.

- Rawson, Jessica (1995): *Chinese Jade from the Neolithic to the Qing*. London: British Museum Press.
- Rawson, Jessica (1996): *Mysteries of Ancient China: New Discoveries from the Early Dynasties*. London: British Museum Press.
- Rawson, Philip (1969): *Die erotische Kunst des Ostens*: In: Comfort, Alex, ed., *Weltgeschichte der erotischen Kunst*. Band I. Hamburg: Hoffmann und Campe Verlag.
- Rawson, Philip (1973): *Erotic Art of the East: The Sexual Theme in Oriental Painting and Sculpture*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Rawson, Philip (1981): *Oriental Erotic Art*. London – Melbourne – New York: Quartet Books.
- Rouzer, Paul (2001): *Articulated Ladies*. Harvard-Yenching Monograph Series. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press.
- Rozmarné a tajuplné příběhy ze staré Číny (1989): Přeložila Jarmila Häringová. Praha: Odeon, 1989.
- Rudelsberger, Hans (1988): *Altchinesische Liebeskomödien*. Zürich: Manesse Verlag.
- Scarpari, Maurizio (2000): *Starověká Čína: Čínská civilizace od počátků k dynastii Tchang*. Přeložili Ondřej Šanca a Anna Kopecká. Dobřejšovice: Rebo Productions Cz, spol. s r. o.
- Seiwert, Hubert Michael (1979): *Orakelwesen und Zukunftsdeutung im chinesischem Altertum*. Bonn: Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn.
- Shaughnessy, Edward L., ed. (2001): *Čína: Země nebeského draka*. Praha: Knižní klub.
- Schafer, Edward (1980): *The Divine Woman: Dragon Ladies and Rain Maidens*. San Francisco: North Point Press.
- Schipper, Kristofer (1993): *The Taoist Body*. Berkeley: University of California Press.
- Schmidt, J. D. (2003): *Harmony Garden: The Life, Literary Criticism, and Poetry of Yuan Mei (1716–1798)*. London: Routledge Curzon.
- Schon, Jenny (1982): *Frauen in China: Eine Studie über die gesellschaftliche Stellung der chinesischen Frau vor 1949*. Bochum: Studienverlag Brockmayer.
- Simonovskaja, Larisa Vasiljevna – Jurjev, M. F., ed. (1978): *Dějiny Číny: Od nejstarších dob do současnosti*. Praha: Svoboda. (Český překlad ruského vydání z roku 1974.)
- Skříňka s poklady (1961). Přeložila Zdenka Heřmanová-Novotná. Praha: Mladá fronta, 1961.
- S'-ma Čchien (1994): *Š'-ti*. In: Malina, Jaroslav, *První císař: Tvůrce Číny a osmého divu světa*. Brno – Boskovice – Praha: Nakladatelství Albert – Nakladatelství Jota – Nakladatelství Svoboda, 1994, s. 94, 139–142, 164, 166–167.
- S'-ma Siang-žu (1999): Báseň v próze o hezkém muži. Přeložil Timoteus Pokora. In: *Literatura: Sborník literatur Dálného východu*. Praha: Brody, 1999, s. 55–57.
- Smedt, Marc de (1981): *Chinese Eroticism*. New York: Crescent Books.
- Starožitné zrcadlo: Příběhy z doby Tchangů (1977). Přeložil Josef Fass. Praha: Odeon, 1977.
- Stočes, Ferdinand (1994): *Perlový závěs*. Praha: Mladá fronta.
- Sung Čen-chao (1996): *Sia Šang še-chuej šeng-chuo š'*. Peking: Čung-kuo še-chuej kche-süe čchu-pan-še.
- Sung Jü (1999): Fu o hoře Kao-tchang. Přeložila Petra Jeřábková-Ringrose. In: *Literatura. Sborník literatur Dálného východu*. Praha: Brody, 1999, s. 51–54.
- Šen Cchung-wen (1992): *Čung-kuo ku-taj fu-š'jen-ťiou*. Šanghaj: Šang-chaj šu-tien čchu-pan-še.
- Šen Fu (1956): *Šest historií prchavého života*. Přeložil Jaroslav Průšek. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- Šen Te-čchien (1673–1769), ed. (1963): *Ku š' jüan* [Pramen starých básní]. Peking: Čung-chua šu-ťü.
- Ši-king (1897). Přeložili Rudolf Dvořák a Jaroslav Vrchlický. Praha: J. Otto, 1897.
- Š'-ti chuej ču-kchao teng-fu ťiao-pchu (1986). Šanghaj: Šang-chaj ku-ťi čchu-pan-še, 1986.
- Temple, Robert (1998): *The Genius of China*. London: Prion Books.
- Thompson, Laurence G. (1998): *Chinese Religion: An Introduction*. 5. vydání. Belmont (California): Wadsworth.
- Tchang Sien-cu (1980): *Mu-tan tching*. Peking: Žen-min wen-süe čchu-pan-še.
- Ting Ling (1955): *Deník slečny Suo-fej a jiné prózy*. Přeložila Dana Kalvodová. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- Vacek, Jaroslav (1971): *Buddhismus, askeze a sex*. In: Bayerleová, Ema – Heyrovská, Eva, ed., *Sborník úvah. Odvěké tabu a dnešní člověk*. Praha: Avicenum, s. 88–98.
- Vacek, Jaroslav (1995): *Sexualita v józe a mystice a tantra a tao*. Praha: Nejvyšší jóga a mystika.
- Waley, Arthur (1955): *The Nine Songs: A Study of Shamanism in Ancient China*. London: George Allen and Unwin Ltd.
- Waley, Arthur (1956): *Yuan Mei: Eighteenth Century Chinese Poet*. London: George Allen & Unwin.

- Wandel, Elke (1987): *Frauenleben im Reich der Mitte*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Wang Š'-fu (1978): *Si-siang-ti* [Příběh ze západních komnat]. Šanghaj: Šang-chaj ku-ti čchu-pan-še.
- Welch, Holmes (1966): *Taoism: The Parting of the Way*. Boston: Beacon Press.
- Wile, Douglas (1992): *The Art of the Bedchamber: The Chinese Sexual Yoga Classics Including Women's Solo Meditation Techniques*. Albany: State University of New York Press.
- Wilhelm, Helmut (1969): *Společnost a stát v Číně*. Přeložil Timoteus Pokora. Praha: Svoboda.
- Vinogradova, N. A. (1988): *Iskusstvo Kitaja*. Moskva: Izdatělstvo „Izobrazitělnoje iskusstvo“.
- Vinogradova, Naděžda Anatoljevna (1988): *Iskusstvo Kitaja*. Moskva: Izdatělstvo „Izobrazitělnoje iskusstvo“.
- Vinogradova, Naděžda Anatoljevna – Nikolajeva, N. S. (1979): *Iskusstvo stran Dalněgo vostoka*. Moskva: Iskusstvo.
- Wolf, Margery – Witke, Roxana, ed. (1975): *Women in Chinese Society*. Stanford: Stanford University Press.
- Woo Chan Cheng (1963): *Érotologie de la Chine*. Paris: Éditions J.-J. Pauer.
- Yimen (1997): *Dreams of Spring: Erotic Art in China. From the Bertholet Collection*. Amsterdam: The Pepin Press.
- Yimen (1997): *Frühlingsträume: Erotische Kunst aus China. Die Sammlung Bertholet*. Amsterdam: The Pepin Press.
- Yu, Li (1974): *The Before Midnight Scholar*. London: Corgi.
- Yu, Li (1992): *Chinese Women Through Chinese Eyes*. London: M. E. Sharpe.
- Zpěvy od Žluté řeky* (1986). Přeložil Jaromír Vochala. Praha: Práce, 1986.

6. Hledání nesmrtnosti, smrt a pohřbívání

6.1. Hledání elixíru nesmrtnosti

Pojem nesmrtnosti nebo dlouhověkosti je vlastní takřka všem legendám a mýtům přírodních a pravěkých společností na celém světě (Loewe 1968, 1979). Tvoří ústřední ideu téměř všech pozdějších zpracovaných starověkých náboženských soustav a filozofií života. Je útěšnou odpovědí na strach ze smrti, který tolik traumatizuje snad každého člověka. Otázky spjaté s nesmrtností, nebo alespoň s dlouhověkostí lidské bytosti, duši a existencí na onom světě jsou zkrátka předmětem úvah od počátků lidského rodu. Mnozí z nás tuto představu sdílejí dosud. Zda oprávněně, nevíme: doposud se nikdo z onoho světa nevrátil a nepodal svědectví.

Ze zkušeností při lopotném obstarávání obživy lidé ovšem věděli, že k tak velkým cílům, jakými byly dlouhověkost nebo nesmrtnost, nepovede snadná cesta. A začali hledat rozmanité prostředky, jak ji nalézt a překonat: asketizmus a zřeknutím se světských požitků, jako třeba taoisté, jogíni nebo poustevníci, či všeobjímající láskou ke všem bytostem i k přírodě, jako třeba buddhisté nebo křesťané. Anebo úporným hledáním a vytvořením vhodného preparátu – takovou cestu nastoupili čínští alchymisté, vedení taoistickým učením.

Taoismus, druhé nejvlivnější filozofické učení čínského starověku, se příliš nezajímal o mezilidské vztahy a nepředepisoval ani zásady morálky. Ve svém dalším vývoji absorboval mimo jiné řadu starších náboženských představ a praktik, označovaných někdy jako šamanské, a stále více se soustřeďoval na hledání cest k dosažení nesmrtnosti, nebo alespoň dlouhověkosti

a životní vitality, včetně vitality sexuální (Ishihara – Levy 1989). Vzhledem k světovému názoru, který pojímal nebe, zemi a lidstvo jako propojený systém, v němž je každá z těchto tří oblastí jenom další dimenzí druhých dvou, a také vzhledem k poznatku, že lidské tělo je replikou makrokosmu v miniatuře, bylo docela logickým vyústěním, že se v Číně vyvinula dlouhá tradice alchymie – proměnit obyčejné ve vzácné. Zatímco cílem alchymistů v jiných kulturně historických oblastech světa bylo zejména získání bohatství výrobou zlata z obyčejných kovů, v Číně (a do určité míry také v Indii) byly cíle alchymie častěji „duchovní“. Je sice pravda, že nejranější formy čínské alchymie zahrnovaly i pokusy o výrobu zlata, ale to bylo prostředkem, jak se stát nikoli bohatým, nýbrž nesmrtelným, zlato bylo totiž považováno za jediný nezničitelný a trvalý element v přírodě a vládla domněnka, že strávení zlata v dostatečném množství může učinit trvalým také život člověka.

Historik S'-ma Čchien v *Zápisích historika* uvádí, že jedním z prvních učenců, jenž znal tajemství nesmrtnosti, byl taoistický filozof Cou Jen, který žil ve 3. století př. n. l. Při líčení pobytu jistého Li Šao-jüna na císařském dvoře dynastie Západních Chan přibližně kolem roku 133 př. n. l. naznačuje způsob, jak byla tehdy tajemství nesmrtnosti vykládána. Li Šao-jün, který občas udivoval okolí svými znalostmi osob i věcí z minulosti vzdálené i několik století, při jedné audienci chanskému císaři tajuplně sdělil:

„Musíte přinést oběť Peci a potom můžete učinit, aby (duchové) byli přítomni. Poté, co (duchové) prokáží svou

přítomnost, prášek rumělky může být proměněn ve zlato. Když je toto zlato hotové, může se ho použít na nádoby pro nápoje a pokrmy, což zvětší délku Vašeho života. Když délka Vašeho života vzroste, může být poskytnuta audience Nesmrtelným z (ostrova) Pcheng-laj uprostřed oceánu. Když jim bylo uděleno slyšení, obětováním Nebesům a Zemi se stanete nesmrtelným.“

Tato procedura se nazývala *waj-tan* („vnější alchymie“). Druhá forma čínské alchymie, známá jako *nej-tan* („vnitřní alchymie“), sdílela cíl nesmrtelnosti, ale pokoušela se ho dosáhnout transformováním prvků obsažených v lidském těle. Vnitřní alchymie byla integrální součástí mnoha různých lékařských praktik a byla také úzce spjata s teorií i praxí tradiční čínské medicíny.

K dlouhověkosti a nesmrtelnosti se tedy ve staré Číně mělo dospět prostřednictvím uměle vyrobeného zlata a tajuplných magických rituálů a obětí. Bylo to chytře vymyšleno. Rituály byly přece velice komplikovanou věcí, spojenou s tolika neznámými veličinami, a dokonce s nadpřirozenem. A tak bylo možné případné neúspěchy (dnes víme, že neúspěchem skončily všechny pokusy) svést nikoli na tvůrce preparátu, nýbrž na chybné jednání obětníka. Z hledání preparátů dlouhověkosti a nesmrtelnosti i uchování nebo vzbuzení sexuální apetence se stal postupně docela výnosný obor. Například učenec Ke Chung ve své taoistické přírodovědné encyklopedii z počátku 4. století n. l. *Mistr objímající prostotu (Pao-pchu-c’)*, jak také zněla jeho přezdívka, uvádí desítky nejrůznějších elixírů nesmrtelnosti a celou jedenáctou kapitolu věnoval lékopisu Nesmrtelných. Z Ke Chungova popisu vyplývá, že se používaly minerální a rostlinné preparáty. Z minerálních látek to byly nefrit, slída nebo realgar (sulfid arzenitý). Z rostlin byly při přípravě elixírů užívány sezam, moruše, bodlák, tuřín a mnohé další. Ke Chung uvádí, že jistý Tu C’-wej pojídal chřest, což mu umožňovalo uspokojovat osmdesát konkubín a zplodit s nimi sto třicet synů. Navíc dokázal ujít tři sta *li* (asi 150 kilometrů) denně; v chodeckém výkonu ho překonal Čao Tchou-c’, který po dvacetiletém užívání skořice byl schopon urazit v jednom zátahu až 500 *li*.

Z moderních lékařských, botanických a chemických rozborů preparátů uváděných v čínských spisech vyplynulo, že se za nimi skrývá nikoli elixír nesmrtelnosti, ale buď zcela neškodné látky, nebo drogy s posilujícími či halucinogenními účinky, anebo jedy. Slída ublížit nemusí a také nefrit je téměř neškodný. Zato realgar (sulfid arzenitý) mohl podlehnout pře-

měně (při výrobě elixíru se směs často zahřívala, nebo dokonce žihala) na oxid arzenitý, který je prudce jedovatý.

Škodlivost některých elixírů ostatně odhalili již osvětenější čínští učenci. Čeng Jin ve svém spisu z 9. století n. l. uvádí, že připravil pětatřicet tehdy běžně užívaných elixírů a o řadě z nich experimentálně zjistil, že jsou jedovaté, někdy dokonce smrtelně. A v historických pramenech jsou doloženy i praktické důsledky. V letech 820 až 859 zahynulo v důsledku užívání prostředků údajně prodlužujících život a léčících neduhy či sexuální nedostatečnost nejméně šest císařů. První v řadě obětí byl císař Sien-cung (vládl 806–820): používání takzvaného zlatého elixíru z něho učinilo krutou a psychicky nevyrovnanou osobnost. Vězení se plnila obětmi jeho nevypočitatelné zášti. Nakonec se stal pro své okolí natolik nebezpečný, že jej sloužící zavraždili.

Po takových a podobných zkušenostech není divu, že se občas našli panovníci, kteří se k otázce dlouhověkosti, nesmrtelnosti a sexuální vitality postavili přece jen rozumněji. Například císař Wen-cung (vládl 827–840), poté co obdržel elixír nesmrtelnosti, uzavřel jej do nefritové skříňky. Přitom ironicky prohlásil, že se ještě příliš těší rozkošemi pozemského světa, než aby chtěl odletět okamžitě na Nebesa, a že po elixíru sáhne teprve tehdy, až se bude chystat zemřít.

Touha po elixíru se čas od času objevovala i v pozdějších staletích. Za mingského císaře Ťia-ťinga (vládl 1522–1566), jednoho z nejzanícenějších taoistů na čínském trůně, dosáhla dokonce jednoho ze svých vrcholů. Prostředek k dosažení nesmrtelnosti byl na jeho dvoře obohacen o nový předpis: vytvářel se z menstruační krve panen (za tímto účelem byly do paláce vybírány panny z celé říše) a byl užíván nikoli jako nápoj, nýbrž v podobě kuliček, respektive pilulek (*chung-wan*).

Čínská víra v možnost dosažení nesmrtelnosti je starší než taoismus a neomezuje se jen na taoisty. Teprve taoismus však z různých metod a technik zaměřených na získání věčného života vytvořil propracovaný systém. Základním východiskem tohoto systému je vzájemný vztah mikrokosmického těla a makrokosmického vesmíru. Adept se musí ztotožnit s „prvotním dechem“ (*jüan-čchi*), který odpovídá životodárnému, nerozlišenému *tao* na počátku stvoření. Musí udržet životně důležité tělesné esence „dechu“ (*čchi*), „životní síly“ (*ťing*) a „ducha“ (*šen*) a zvrátit postupné vyčerpávání těchto podstat, jež

jinak nakonec vede k smrti. Obrácení procesu stárnutí se dosáhne celou řadou metod a technik. Při meditačních a vizualizačních cvičeních je třeba se soustředit na *tao* nebo na mocné astrální bohy, sídlící v nebi a v těle; bohy lze vzývat i terapeutickými a posilovacími pohyby. Dechové techniky vedou k tak pomalému a mělkému dýchání, že i peříčko položené na nos zůstane nehybné. Očistu dechu a těla posiluje vhodná strava, včetně požívání potravy spjaté s dlouhým životem, jako jsou určité houby nebo semínka a míza borovice. Sexuální techniky jsou zaměřeny na kontrolu orgasmu, o němž se tvrdí, že způsobuje ničivé vyčerpání životních esencí. Taoistické praktiky zaměřené na získání nesmrtnosti předpokládaly splynutí očistěných a zdokonalených tělesných esencí – například sexuálních tekutin, slin, ducha a *čchi* – ve „Svatý zárodek“ čili „Zárodek nesmrtnosti“ (nazývaný též „Červené dítě“), jenž byl vyživován v břiše adepta, kde se při správné výživě a prováděním daných úkonů vyvinul ve zdokonalené tělo, nesmrtné „skutečné“ já; to pak nahradilo adeptovo staré já podléhající zkáze. Rakve těch, kdo dosáhli nesmrtnosti, se naleznou prázdné, s výjimkou nemnoha pozůstatků a památek, třeba sandálu nebo hole.

Nesmrtní mají tělo hladké jako led, sněhobílou pokožku a podivné rysy, jako třeba čtvercové oční panenky a dlouhé uši; žijí v odlehlých, těžko přístupných horách a jeskyních nebo na bájných místech, jako je Pcheng-laj, jeden z Ostrovů nesmrtných ve Východním moři. Jako mistři času i prostoru procházejí se mezi hvězdami a planetami a nepoznání příležitostně navštěvují i Zemi, aby udělovali nesmrtnost smrtelníkům, kteří si to zaslouží.

Nad tímto počínáním, kromě jiných božstev, bděla nejvyšší bohyně taoistického panteonu, Královna Matka západu (Si-wang-mu) – Královna nesmrtných. Je jednou z nejrozšířenějších a nejoblíbenějších postav mezi nesmrtnými. Taoisté ji považovali za prvopočáteční dech Nejvyššího Jin – za božskou milenku a učitelku lidských bytostí pátrajících po nesmrtnosti. Královna nesmrtných žila v pohoří Kchun-lun, v místě spojujícím nebe a zemi, oplývající nalezišti zázračného nefritu, kouzelném i děsivém území za západními hranicemi čínské civilizace, oplývající radovánkami, krásou i nebezpečím. Byla zobrazována s levhartím ocasem a tygřími zuby, též s rozčuchanými vlasy a výraznou pokrývkou hlavy; sloužili jí nefritoví mládenci a dívky a doprovázely ji kouzelné bytosti jako devítiočasá liška, fénix, troj-

nohý pták a zajíc z Měsíce. Královna Matka západu byla uctívána po více než dva tisíce let jak v elitních, tak lidových kultech. V lidových představách je nejslavnější její pěstování broskví nesmrtnosti, které dozrávají jednou za tři tisíce let; slouží nesmrtným jako závěrečný chod nebeských hodovních slavností, zahrnujících takové lahůdky jako medvědí tlapy nebo dračí játra.

Ani otázky dlouhověkosti a nesmrtnosti nebyly, jak vidno, specifickou záležitostí Prvního svrchovaného císaře Čchinů. Byl to vskutku problém, který čínskou společnost hluboce zajímal řadu staletí před vládou čchinské dynastie i dlouho po jejím pádu. První svrchovaný císař Čchinů snad vynikal jen tím, s jakou bezvýhradnou důvěřivostí této vizi podlehl a jak s jejím řešením nakonec spojoval všechny své plány a naděje. Za svého života vynakládal veliké úsilí, aby se vyhnul smrti – v jednom traktátu z následného období Chan se uvádí, že v době Prvního svrchovaného císaře Čchinů lidé v celé říši „odložili pluky a motyky a soupeřili mezi sebou, aby bylo slyšet jejich hlas ve věci nesmrtných a kouzelníků. Tvrdili, že nesmrtní jedli zlato a pili perly, aby jejich život trval stejně dlouho jako Nebe a Země“. A nezapomínejme, že byl všemocným vládcem všeho pod Nebesy. Vládl nejen lidem, ale i přírodě. Jak lidi, tak přírodu odměňoval za zásluhy, nebo trestal za špatné skutky a provinění: strom poctil titulem hodnostáře pátého stupně za to, že mu poskytl za bouře úkryt; jednu horu zbavil stromů a dal ji nabarvit okrovou barvou oděvu trestanců proto, že nezadržela vítr, který ohrožoval jeho přepravu přes řeku.

Pro mágy a mistry okultních věd byl tedy První svrchovaný císař neobyčejně vhodným objektem. Nemuseli zřejmě ani vynaložit příliš velké úsilí, aby získali jeho souhlas a nemalé prostředky k provádění nejrůznějších alchymistických experimentů i k pořádání všelijakých dosti pochybných podniků. Tak třeba v roce 219 př. n. l. jistý Sü Š' (pocházel z někdejšího přímořského státu Čchi) požádal císaře, aby vyslal námořní výpravu k Ostrovům nesmrtných ve Východním moři. Bylo totiž známo, že podobné námořní expedice pořádali již ve 4. století př. n. l. čchiští panovníci Wej-wang a Süan-wang i vladaři státu Jen, aby znovuobjevili božské Ostrovy nesmrtných – Pcheng-laj, Fang-čang a Jing-čou. Podle prastarých zpráv prvotních objevitelů měli údajně na těchto ostrovech žít Nesmrtní a prý se tam nacházela látka zajišťující nesmrtnost. Ale všechny následné „obje-

vitelské“ výpravy skončily neúspěchem. Když se totiž lodi k ostrovům přiblížily, začal vát ostrý protivítr, který zahnal plavidla nazpět, anebo se dokonce ostrovy údajně potopily pod mořskou hladinu.

První svrchovaný císař Čchinů přes zjevné neúspěchy všech dosavadních výprav (nebo právě proto – vždyť sám sebe považoval ve všem za výjimečného) vystrojil Sü Šovi flotilu s několika tisíci jinochů a dívek na palubě, která skutečně vyplula hledat Ostrovy nesmrtelných.

Císař tedy zpočátku mistrům okultních učení bezmezně důvěřoval. Avšak po roce 216 př. n. l., kdy ve vývoji říše zvolna končilo klidné období a císař se blížil padesáti letům věku, začala být jeho důvěra vystavována prvním zkouškám. Stále naléhavěji potřeboval důkazy o kvalitě elixíru. Zatím však na sobě žádné blahodárné účinky nepociťoval. Konflikty s mágy vzrůstaly, a pro ty méně výmluvné a protřelé to mělo neblahé důsledky.

Zkušební mistři černé magie tehdy usoudili, že je potřeba sáhnout k osvědčenému způsobu. Mistr Lu v rozhovoru s císařem sice pokorně uznal, že dosavadní úsilí nevedlo k patřičnému výsledku, ale to jen proto, že nastala nějaká osudová chyba v magickém rituálu. Hlubokomyslně rozebral všechna možná nedopatření, k nimž mohlo dojít, a dospěl k jednoznačnému závěru. Císař se nesmí objevovat veřejně před lidmi! Chce-li se Jeho Výsost stát zasvěcenecem, Pravým člověkem taoistické věrouky, musí žít v ústraní. Jedině tak se vyhne neblahému působení zlovlných duchů. A jediné tak získá nadpřirozené schopnosti Pravého člověka: bude bezpečně procházet ohněm i vodou, vznášet se na parách i oblacích, dosáhne stejného stáří jako Země i Nebe (Schipper, 1993). A pak bude konečně možno objevit a získat nikdy neselhávající elixír nesmrtelnosti (Ku Ťie-kang, 1955).

Mistr Lu pochopitelně u císaře uspěl. Dobře věděl, že jeho teorie o Pravém člověku neobyčejně hladce zapadne do císařových představ o vlastní velikosti a výlučnosti. Později se ukázalo, že Mistr Lu uspěl až přespříliš.

První svrchovaný císař se do nového úkolu vložil s nesmírným zaujetím a pojal jej vskutku velkoryse. Nehodlal se totiž uchýlit do jednoho ze svých paláců a tam se asketicky uzavřít okolnímu světu. Chtěl i nadále užívat všechny pozitivky, náležející jeho majestátu, ve svých dvě stě sedmdesáti palácích rozmístěných v okruhu zhruba sta kilometrů kolem sídelního města Sien-jangu. Dal proto všechny paláce propojit

síť krytých nebo vysokými zdmi lemovaných cest, aby jeho pohyby zůstaly skryty před zraky nepovolaných. A ve všech palácích museli být neustále připraveni hudebníci se svými nástroji a krásné ženy se svými půvaby, protože císař se mohl objevit kdykoli. Nikdo totiž nesměl pod trestem smrti prozradit, kam se Jeho Výsost chystá nebo kde se zrovna zdržuje. Stálým zhušťováním příkazů a zákazů dosáhl císař nakonec toho, že bylo tajné téměř všechno, co se týkalo jeho osoby. Dokazuje to i následující případ, který vyznívá skoro anekdoticky, ale vzhledem k jiným podobným příhodám je alespoň zčásti autentický.

První svrchovaný císař Čchinů se jednoho dne kochal pohledem z výše hory Liang-fu do otevřeného kraje. Přitom se jen tak mimochodem kriticky zmínil o nadměrném počtu vozů v průvodu hlavního ministra Li Ša. Hlavní ministr se později nějakou dobře míněnou či uštěpačnou indiskrecí o císařově poznámce dozvěděl. A udělal to, co považoval za rozumné: napříště zmenšil svůj doprovod. Jenže císař už reagoval nikoli jako hospodář, který ocení úsporu, nýbrž jako Pravý člověk, který je dotčen tím, že byla jeho slova vyzrazena. Povolal všechny, kteří se mohli indiskrece dopustit, a když se nikdo z nich nechtěl priznat, dal je všechny popravít.

Po této tragické události už samozřejmě nikdo raději nevěděl, kde císař je, ani co zamýšlí.

Ještě nedlouho před tímto incidentem, který se udál kolem roku 212 př. n. l., řešil První svrchovaný císař každý důležitější problém s hlavním ministrem Li Šem. Nyní hlavního ministra obcházel i ve věcech, jež se týkaly přímo ministrovy osoby. Tím spíše se stranil ostatních rádců, ministrů a hodnostářů, které navíc podezíral z nejrůznějších nekalých záměrů. A tak Mistr Lu a jeho kumpáni mohli být spokojeni. Císaře téměř dokonale izolovali od možné konkurence v oboru i od jeho legistických hodnostářů a konfuciánských učenců. Ale nakonec se i pro ně stala půda v blízkosti císaře horká, jelikož oběti císařových nevyzpytatelných nálad a záští se přístě mohl stát kdokoli. Mistr Lu se svým nejbližším druhem Mistrem Chou proto usoudili, že hledání elixíru nesmrtelnosti pro takového nebezpečného tyрана je příliš riskantní věcí a ve spěchu potají císařský dvůr opustili (Ku Ťie-kang 1955).

Ve věrolomném činu obou mistrů magických učení viděl císař jen potvrzení svého tušení: Všichni bez výjimky jej podvádějí a zrazují, a to přes podporu a péči, kterou jim vždy velkoryse projevovat! A to

byla možná další příčina popravu údajně více než 460 učenců a mágů.

První svrchovaný císař Čchinů pravděpodobně dospěl do stadia, kdy zcela ztratil smysl pro poznávání a adekvátní hodnocení pravého stavu věcí, a to nejen na svém dvoře, ale tím spíše v říši a za jejími hranicemi. Přispívala k tomu i skutečnost, že po kruté exekuci v roce 212 př. n. l. se hodnostáři a zbylí učenci zmohli pouze na podlézavé lichocení nebo ustrašené mlčení.

Neodvažovali se teď zavdat sebemenší příčinu k probuzení císařova hněvu a zášti. I tak bylo císařovo jednání pro ně často nevyzpytatelné a podobalo se chování nešťastného císaře Sien-cunga, zmámeného a mučeného následky užívání elixíru. Je tedy možné, že k zásadní proměně jednání Prvního svrchovaného

císaře Čchinů přispělo vedle jeho osobních dispozic a dobových okolností také užívání rozmanitých elixírů (Čang Wen-li 1981).

Císař zatím cestoval po svých četných palácích v původním státu Čchin, z nichž mnohé byly replikami staveb vládců jiných čínských států, které parazil při vytváření jednotného impéria. Ale navštěvoval pochopitelně i skutečné paláce svých někdejších rivalů po celé Číně. Vracel se tak neustále do slavné doby, kdy svou nezlomnou vůlí a nezměrnou silou zvládl každý odpor a všechny překážky. Stále si utvrzoval přesvědčení a rozněcoval představy o své velikosti a výjimečnosti.

Žil vlastně minulostí a jakoby v minulosti a vůbec nepozoroval množící se příznaky úpadku říše.

A navíc chtěl žít věčně.

6.2. Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých

„Máme-li (...) hodnotit pohřební rituály jiných kultur, je z metodického hlediska podstatné uvědomit si, že mohou pramenit z odlišného pojmání času, života a smrti. Tedy vyvarovat se toho, abychom archeologický záznam dávné pohřební situace „oživovali“ naším vlastním chápáním pohřebního aktu přímo tak, jak jej známe ze současnosti“ (Svoboda 2003, s. 13). Tato slova musíme mít na paměti tím spíše, hodnotíme-li nejstarší období lidské kultury, z nichž se dochoval jen nepatrný zlomek archeologických a antropologických pramenů. V Číně je nejstarší období spjato s paleolitem a s osídlením člověka známého pod jmény *Sinanthropus pekinensis* nebo *Homo erectus pekinensis* či *Homo erectus*. Nejvíce antropologických a archeologických nálezů pochází z lokality Kopec dračích kostí u města Čou-kchou-tien, asi čtyřicet kilometrů jihozápadním směrem od Peking. Nejstarší nálezové vrstvy jsou staré přibližně 550 000 let; kolem tohoto data osciluje většina měření, ale připouští se i větší stáří – až 730 000 let. Vrstvy ve svrchní části profilu v puklině 1 jsou datovány do doby před 220 000 lety. Z jiných míst Kopce dračích kostí jsou známy i mladší nálezy, z doby před 200 000 až 100 000 lety, a dokonce byly odkryty i pozůstatky populace člověka anatomicky moderního typu. Právě zde, v souvislosti s *Homo erectus*, byly zaznamenány první praktiky, které lze snad označit jako „zacházení s těly zemřelých“. Zdejší *Homo erectus* totiž možná pojídal také mozek svých

druhů: všechny dosud známé lebky byly šetrně otevřeny na lebeční spodině, zřejmě proto, aby se z nich dal vybrat mozek.

Byl tedy první čínský člověk kanibalem? Nálezy tomu nasvědčují. Mnohého z nás při tomto zjištění zamrazí. Kultivovaní lidé v jedenadvacátém století obvykle pohlížejí na lidojedství jako na projev nelidské bestiality. Ale tento jev v tehdejší prostředí bychom měli chápat spíše jako doklad lidskosti a rozvinutého duchovního života. Kanibalismus sloužící jako součást pravidelné obživy by totiž vedl k ohrožení existence druhu. Takové počínání by odporovalo základním biologickým zákonům. První čínský člověk pojídal proto mozek svých mrtvých druhů zřejmě z nějakých rituálních důvodů. Třeba tím vyjadřoval úctu zemřelému a možná věřil, že síla a schopnosti mrtvého budou dále žít v něm samém. Různé formy kanibalismu, z nichž by mohly vyplývat analogie pro čínské nálezy, jsou dobře doloženy zvláště z Ameriky: nebožtík byl spálen a jeho popel a rozdrcené kosti se rozmíchaly v rituálním nápoji, který pozůstalí vypili, ve víře, že v nich tak bude zemřelá osoba žít dál. V předkolumbovské a částečně i v pokolumbovské Mezoamerice představoval kanibalismus význačný náboženský akt, související s rituály lidských obětí. Informace z mayského Yucatánu v koloniálním období hovoří o mase lidských obětí, které bylo považováno za posvátnou potravu, neboť povyšovalo člověka pojídajícího tělo obětovaného na

úroveň bohů. Podobně Aztékové španělským dobyvatelům, které pokládali za bohy, nabízeli jídlo prosycené lidskou krví. Španělé také pozorovali, jak při aztéckých obětních obřadech člověk, zosobňující určité aztécké božstvo, konzumoval lidské maso. Nejúplnější dokumentace rituálního kanibalismu pochází právě z aztéckého prostředí. Z těstové hmoty zvané *tzoalli*, uhnětené z rozdrčeného amarantu, medu a lidské krve, modelovali Aztékové figury bohů, například Huitzilopochtliho, nebo horských duchů. Při obřadech měsíce Panquetzaliztli věšeli tyto figury vysoko do větví stromů xocolli nebo je rituálně „zastřelili“ a pak je pojídali (obřad se příznačně nazýval *tecualo*, „pozření božstva“). Misionáři dokonce zpočátku tento rituál přirovnávali ke křesťanskému přijímání Kristova těla. Jednalo se však o magický úkon, jehož smyslem byla představa, že se obřadníci takto stávají spolustolovníky bohů, s nimiž mohou rozmlouvat. Nejvyhrocenější formou rituálního kanibalismu byl obřad *tlacatlacualli*, během něhož se části těla obětovaného uvařily v kotli spolu s kukuřicí a kořením. Tento pokrm – zároveň tedy i komunikace s bohy – byl vyhrazen nobilitě (Vrhel 2003, s. 74). Podobně si donedávna počínaly mnohé takzvané přírodní národy – a původní obyvatelé na náhorní rovině Papuy-Nové Guineje tak činí dodnes.

Pohřební rity a rituály se na území Číně začaly intenzivně rozvíjet od mladší doby kamenné, kdy zde existovalo několik neolitických kultur. Nejvíce informací o pohřebním ritu máme z prostředí dobře archeologicky prozkoumané jangšaoské kultury (v 7./6. až 3. tisíciletí př. n. l., podél středního a horního toku Žluté řeky). Jedno z největších pohřebišť jangšaoské kultury bylo objeveno na lokalitě Pan-pcho (poblíž Si-anu v provincii Šen-si), která byla osídlena od počátku 5. do poloviny 4. tisíciletí př. n. l. Pohřebiště s více než dvě stě padesáti hroby, z nichž jedenaosmdesát obsahovalo ostatky dětí uložené v keramických urnách, bylo součástí rozsáhlého sídelního areálu. Popelnice mívaly amforovité tvary, bývaly tenkostěnné a po vypálení bohatě malované antropomorfními a geometrickými motivy; na okraji ústí bývala dvě malá ouška, která snad sloužila k zajištění poklice. Pro bližší charakteristiku pohřbů dospělých nejsou doklady (Kuhn 1995, s. 49). Mohly být praktikovány způsoby, po nichž nezůstanou žádné stopy: mrtvý byl ponechán na místě skonu ve volné krajině nebo byl přenesen z obydlí někam do polí a tam pouze překryt trávou a větvemi (tento zvyk přetrvával v Číně v prostředí tradiční venkovské společnosti minimálně do

19. století); pohřební mohyly jsou totiž poznávacím znamením hrobů přibližně od života Konfucia (asi 551–479 př. n. l.) (Kuhn 1995, s. 47–48). Od neolitu až do období dynastie Západní Čou (1027–771 př. n. l.) byly též praktikovány kolektivní pohřby, ty ale byly v konfuciánské Číně zakázány jako nemorální.

Jangšaoská kultura byla patrně matrilineární, sociálně a ekonomicky nepřilíš diferencovanou společností, ale v oblastech kolem Žluté řeky umožnila další vývoj v mladším a pozdním neolitu, který vyústil do vzniku kultury *tawenkchouské* a *lungšanské* (závěr 4. tisíciletí až 2000 let př. n. l.). Tyto kultury již představují patrilineární, majetkově diferencovanou a hierarchicky uspořádanou společnost (Ho Ping-ti 1975, Maršálek 2003). V rámci obou kultur se zformovaly socioekonomické a politické systémy, z nichž vrostly první státní útvary v celém regionu kolem Žluté řeky. Uvedené změny se zrcadlí v proměnách pohřebního rituálu. Patrilineární společnost začala praktikovat kult předků; tento kult se stal dominantním a vše prostupujícím rituálem ve všech vrstvách společnosti v celých následujících dějinách Číny, i když se rituály rozmanitě proměňovaly v čase a i když se výrazně lišily podle společenského statusu; proto je o kultu předků pojednáno ve zvláštní kapitole (viz 6.2.2.). Společenské rozvrstvení bylo vyjádřeno zavedením systému vnějších a vnitřních rakví (*kuan-kuo*) a rozdílů ve velikosti a konstrukci hrobových jam, v kvantitě, kvalitě a struktuře hrobové výbavy milodary (tento systém byl posléze kodifikován v ritualistických textech z 1. tisíciletí př. n. l. – *Li-ti*, *I-li* aj.).

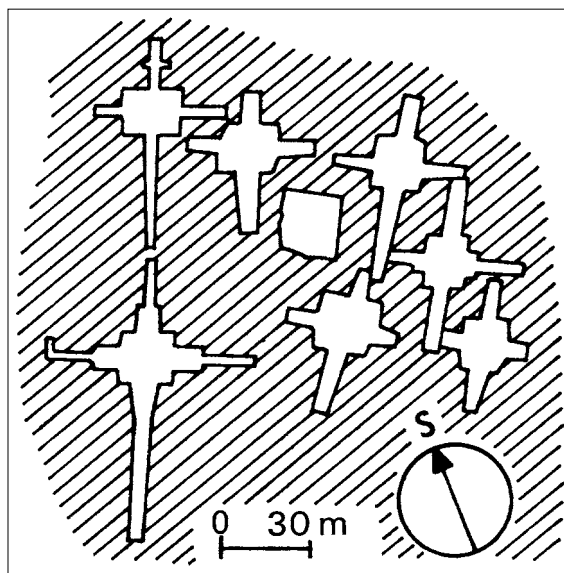
Největší a nejhonosnější hroby dosahují plošné výměry přes 8 m², v několika případech dokonce 20 m² a hrobové jámy mívají stupňovité zahloubení, mrtvý je uložen v dřevěné rakvi, někdy dvojité – vnitřní a vnější (*kuan-kuo*), a obklopen několika desítkami milodarů. Mezi milodary měly zřejmě důležitou roli předměty z nefritu, poháry *pej*, bubny potažené aligátoří kůží a spodní čelisti vepřů. Nefrit byl v Číně tradičně uctíván jako kámen nadaný magickými schopnostmi, v historickém období byl rituálním materiálem a zároveň symbolem společenského postavení aristokracie. Zdá se, že obdobné funkce plnil již v pozdním neolitu. Z nefritu byly tehdy zhotovovány jehlicovité předměty, členky (reliéfně zdobené, výjimečně i vykládané tyrkysy), sekery a jiné předměty. Nefritové sekery se v hrobech objevují výjimečně a spolu se svědectvím pozdějších historických pramenů vztahujících se k dynastiím Šang a Čou, kdy byly symbolem králov-

ské moci, lze předpokládat, že podobně označovaly autoritu pozdně neolitických vládců. Poháry *pej* byly vyráběny z plavené keramické hmoty, vytaženy do tloušťky stěny pouhých 0,5 mm (někdy jen 0,2 mm), vypalovány za vysokých teplot a na vnějším povrchu leštěny (obr. 166). Představují luxusní artefakty, jejichž křehkost téměř vylučuje praktické použití, zatímco jejich honosnost indikuje zvláštní význam: snad symbol významného společenského postavení. Tomu nasvědčuje způsob uložení pohárů v hrobech: nachází se odděleně od jiných keramických milodarů, v řadě případů jsou umístěny uvnitř rakve v bezprostřední blízkosti zemřelého, někdy bývají dokonce vloženy do speciální schránky. Bubny potažené aligátory kůže (jejich pozůstatkem v hrobech snad jsou aligátory šupiny) mohly být dalším znakem moci a společenského postavení. Tyto hudební nástroje popisují texty z období dynastie Čou jako významné součásti orchestrů sloužících k provozování rituální hudby a symboly politické moci. Čelisti vepřů, na rozdíl od předchozích milodarů, se vyskytují v hrobech mnohem častěji. Obvykle jsou považovány za symbol bohatství zemřelých nebo kultovní prostředek odvracející svou magickou mocí zlo (apotropsion) (Kuhn 1995, s. 49–51). Někteří badatelé se domnívají, že jsou to pozůstatky vepřů zkonsumovaných při pohřební hostině, což však nevylučuje uvedené symbolické funkce.

Lze shrnout: neolitické kultury na území Číny obsahují prvky víry charakteristické i pro jiné neolitické civilizace – souvztažnost mezi životem, plodností, smrtí a posmrtnou existencí (Eliade 1996, s. 15).

Z doby bronzové, za vlády dynastie Šang (1751 až 1028 př. n. l.), existuje bohatá dokumentace pohřebního rituálu. Mnoho informací poskytují zejména královské hrobky, novým cenným pramenem jsou věštebné nápisy vyryté do zvířecích kostí nebo do želvoviny, které odhalují tehdejší filozofické, etické a náboženské koncepce. Dominantní postavení v kultu zaujal nejvyšší nebeský bůh Ti („Pán“) nebo-li Šang-ti („Pán z Výšin“), který řídí kosmické dění a přírodní procesy, sesílá nemoci, smrt apod. Král a jeho předkové jsou jedinými přímluvci u boha Ti – pouze vládce, Syn nebes, je schopen komunikovat se svými předky. Bohu Ti, ostatním bohům a předkům jsou přinášeny oběti v podobě obilí, masa nebo krve. Kult předků byl za Šangů povýšen na rituál nejvyšší státní a politické důležitosti (Eliade 1996, s. 17).

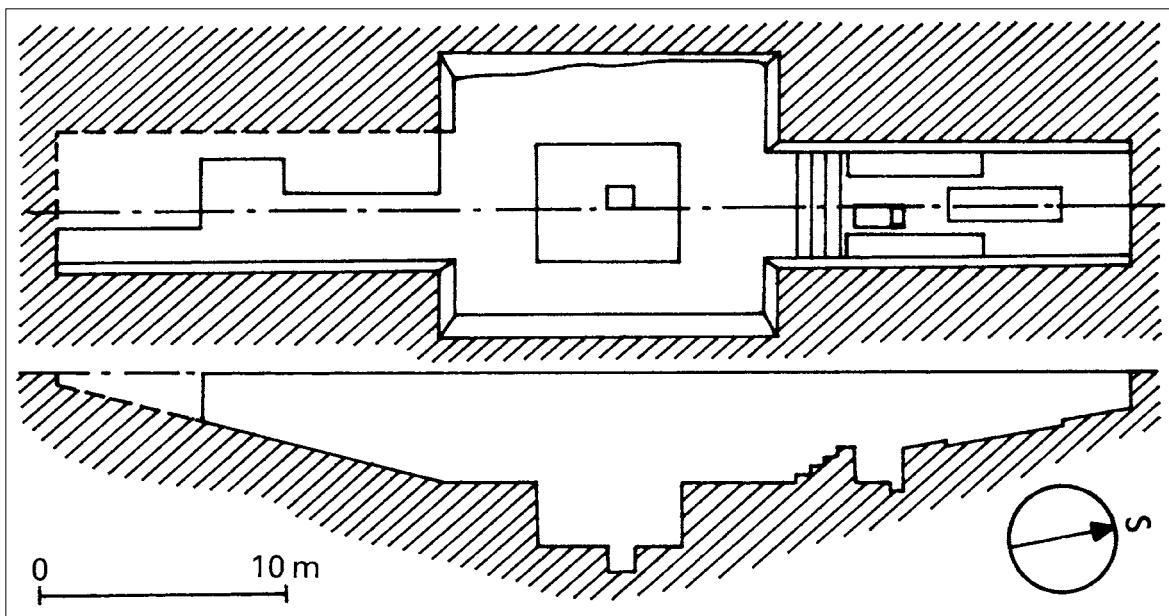
V období Šang dávali pozůstalí do hrobů mnoho pohřebních darů – nástroje, keramické nádoby a nef-

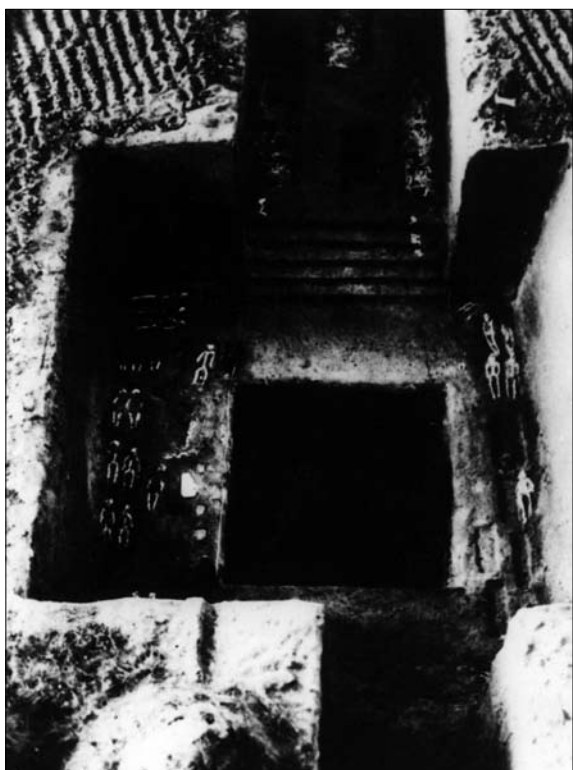
261 Půdorys části pohřebiště s šachtovými hroby ve tvaru kříže z období dynastie Jin (Šang) v 12. až 11. století př. n. l. u Chou-fia-čuangu poblíž města An-jangu (kde stálo „Veliké město Šang“) v provincii Che-nan. Šangští (jinští) vládcové byli pohřbíváni s bohatými milodary a početnými lidskými obětmi do hrobů, které měly plošný rozsah až několik set čtverečních metrů.

ritové ozdoby, což svědčí o víře, že mrtvý může tyto předměty použít „v nějaké formě života po životě“. Hroby byly blízko sídlišť, seskupeny vedle sebe „evokující tak specifický vztah mezi živými a mrtvými“ (Overmyer 1998, s. 32). Králové měli být i po smrti obklopeni stejným přepychem jako za života, proto byli pohřbíváni „v obrovských hrobkách se všemi druhy pohřebních obětí, což byly nejen nástroje z bronzu a nefritu, ale i psi, koně a vyobrazené lidské bytosti. Věřilo se, že i po smrti si mají králové dopřávat takového luxusu, jakým by byli obklopeni za života“ (Overmyer 1998, s. 33).

Hroby vládců a příslušníků jejich rodin byly neobvykle výstavné, jak dokládá zejména královské pohřebiště z lokality Si-pej-kang u An-jangu v severovýchodní provincii Che-nan. Byly konstruovány v podobě podzemních šachtových hrobů o plošné rozloze až 200x70 cm se severovýchodní orientací a přístupovými šikmými rampami; základní hrobová jáma má často tvar kříže a byla zapuštěna i více než deset metrů do spráše. Zemřelý (zavinutý do rohože a někdy posypaný červeným barvivem spočíval na podložce v natažené poloze na zádech, přičemž jeho hlava směřovala ve většině případů k jihu nebo východu) byl uložen v nádherné vnitřní dřevěné rakvi (*kuan*) zdobené obvykle černými a červenými malbami a reliéfy

262 Šachtový hrob s dvěma šikmými rampami (půdorys a podélný řez) z období dynastie Jin (Šang) v 12. až 11. století př. n. l. u Wu-kuan-cchunu poblíž An-jangu.

263 Ústřední část šachtového hrobu z období dynastie Jin (Šang) v 12. až 11. století př. n. l. u Wu-kuan-cchunu, poblíž An-jangu. Těla lidských obětí doprovázejících vládce jsou uložena podél okrajů zahloubené pohřební komory, na jejímž dně byla jáma pro zvířecí oběť (patrně psa). Koně byli pohřbeni na vstupní rampě (na fotografii nahoře).

(zobrazujícími koně, opice, jeleny, ale i lidské postavy nebo abstraktní kompozice), kterou obklopovala další rakev jako vnější schránka (*kuo*). Mezi stěnami vnitřní a vnější rakve umístili pozůstalí bronzové i keramické rituální nádoby, plastiky, sošky, zbraně, ozdoby ze zlata, nefritu a jiné věci. Další předměty byly rozmístěny všude kolem na podlaze pohřební komory. Ležely tam dokonce pozůstatky válečného dvoukolého vozu s koňským spřežením. Mezi tím vším se nacházely kostry desítek lidských obětí; lidské oběti se nacházejí přibližně v deseti procentech hrobů (Kuhn 1995, s. 50–53) (obr. 261–263). Zřejmě se zde projevila podobná filozofie o existenci posmrtného života jako před tisíci lety na sumerském královském pohřebišti v Uru v Mezopotámii nebo o více než tisíc let později v hrobkách vládců mochické kultury v Peru (Malina – Malinová 1991, s. 183–186, 380). Obětovaní lidé měli zemřelému vladaři poskytovat rozmanité služby a plnit všechna jeho přání.

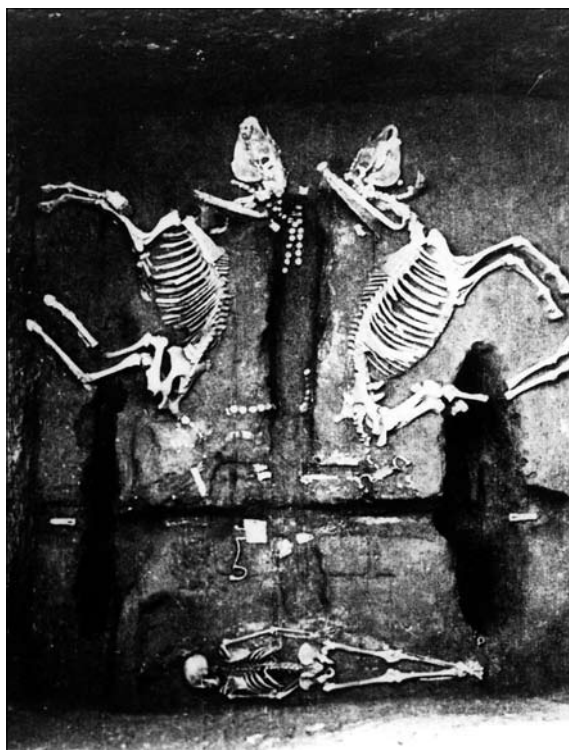
V šangské době, na rozdíl od období pozdějších, byly vytvářeny samostatné honosné hrobky i pro manželky vládců. K takovým dokladům náleží hrobka královské manželky Fu Chao, odkrytá v roce 1976 v An-jangu. Král šangské dynastie Wu Ting (vládl asi 1215–1190 př. n. l.; podle Wan Kuo-tinga [1958, s. 65] v letech 1238 až 1180 př. n. l.) nechal hrobku své oblíbené manželky Fu Chao vybavit okázalým bohatstvím: více než čtyři sta čtyřicet bronzovými předměty, pěti sty devadesáti nefritovými řezbami, skoro sedmi tisíci mušlemi

264 Soška klečící ženy s pečlivě propracovaným účesem a velkým uzlem v pase (z doby kolem roku 1200 př. n. l., období dynastie Jin (Šang), naleziště: hrobka královny Fu Chao, An-jang, provincie Che-nan) byla zhotovena z nefritu, tedy kamene, který je v čínské kultuře odedávna spojován s těmi nejušlechtlejšími vlastnostmi, schopnostmi a tužbami, jež svou magickou mocí může pozitivně ovlivňovat. Byla nalezena v hrobce královny Fu Chao, kterou dal její manžel, panovník šangské dynastie Wu Ting (vládl asi 1215–1190 př. n. l.), vybudovat s velkorysým rozmachem a vybavit okázalým bohatstvím: více než čtyři sta čtyřicet bronzovými předměty, pěti sty devadesáti nefritovými řezbami, skoro sedmi tisíci mušlemi kauri a šestnácti lidskými oběťmi. Tato hrobka i jiné archeologické a písemné prameny ukazují, že v raných dobách starověku, zejména v období dynastie Šang a zřejmě i v předchozích protohistorických dobách, – na rozdíl od následujících dob – zaujímaly ženy z aristokratických vrstev význačné postavení v čínské společnosti (možná související i s přetrvávajícími pravěkými kultury plodnosti).

kauri – a šestnácti lidskými oběťmi (obr. 264). Nejimpozantnější hrob náležel zřejmě samotnému mocnému králi Wu Tingovi: podél severojižní osy hrob měří šestašedesát metrů, podél východozápadní osy čtyřiačtyřicet metrů.

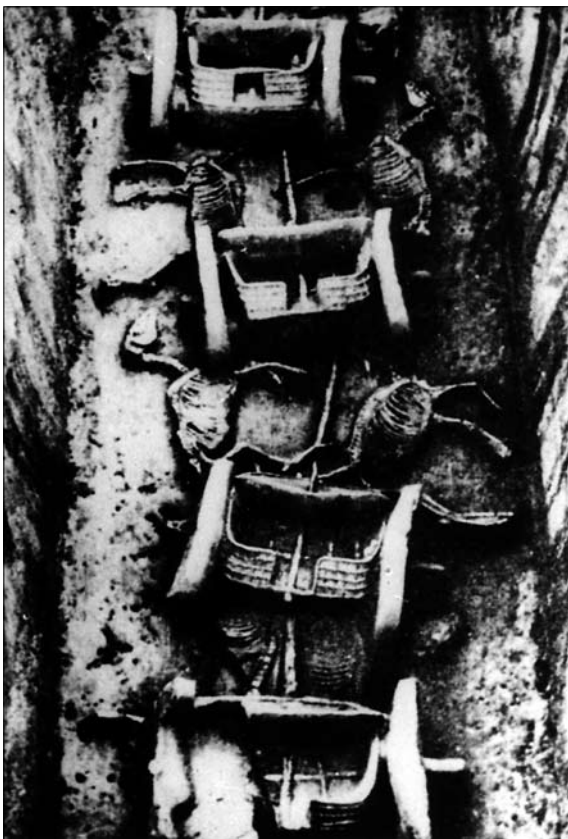
Méně honosné šangské (jinské) hroby patřily pravděpodobně významným hodnostářům a šlechticům (obr. 265). Obsahovaly sice také bronzové nádoby, zbraně a ozdoby, ale pohřební komora byla jen asi 4 až 5 metrů dlouhá a 4 metry široká. Byla zapuštěna pod úroveň terénu zhruba 5–7 metrů. Lidské oběti chyběly. Prostý lid se musel po smrti spokojit s mělkou jámou, trochou šatstva a jídla a několika hliněnými nádobami (Ahern 1973).

265 Pohřeb vozataje s válečným vozem a koňským dvojspřezím z období dynastie Jin (Šang) v 11. století př. n. l. u Ta-s' Kchunghu poblíž An-jangu. Do dna hrobové jámy byly vykopány příkopy pro zapuštění osy, spodní poloviny obou kol a oje.

Duším zemřelých bylo potřeba stále sloužit. Příbuzní museli pečovat o hrob a v chrámech předků konat rituály a přinášet oběti. Jen tak mohli očekávat, že je mrtví budou chránit.

O pohřebních rituálech samých v období Šang a zejména Sia máme však jen skrovné informace. Během období Šang a Západních Čou chrám a hrobka existovaly jako dvě oddělená kultovní místa sloužící k uctívání předků (obr. 266). Chrám, patřící zpravidla jednomu rodu, byl budován uvnitř městských hradeb, zatímco hrobka byla umístěna vně městského areálu. V rodovém chrámu byly uloženy rituální nádoby a pamětní tabulky předků, z nichž zde byli uctíváni zejména zakladatelé rodu, ale i vzdálení příbuzní (Hung 1988, s. 79). Malá svatyně k uctívání předka mohla být však postavena i nad hrobem. V písemných pramenech vztahujících se k období Šang a Čou existují sice zmínky o chrámových rituálech, ale obvykle se popisované obětiny v hrobech nenajdou (Hung 1988, s. 87–88). Kult předků byl celebrován v chrámu (svatyni) či u oltáře předků. Aristokracie doby Čou uctívala své předky u příležitosti velkých slavnostech;

266 Šachtový hrob s válečnými vozy a koňskými dvojsprężími z období dynastie Čou v 8. až 7. století př. n. l. u Šang-cchung-lingu v provincii Che-nan. V hrobu bylo uloženo celkem jedenáct válečných vozů, z nichž pět se uchovalo ve velmi dobrém stavu. Vysoký počet vozů potvrzuje fakt známý z písemných pramenů, že Čouové považovali válečné vozy za nejmocnější útočný prostředek, jímž často rozhodovali o výsledku bitvy.

při nich byl předek symbolizován synovcem nebo vnukem, jehož oblečení a chování bylo přísně formalizováno (Overmyer 1998, s. 33).

V období Čchin a Západní Chan tradiční svatyně předků upadaly, uctívání předků bylo přeneseno do komplexu hrobky, ale až do období Východních Chanů byl chrám stavěn mimo území pohřebiště. Později následovala naprostá nezávislost hrobky co do významu v oblasti uctívání předků. Pohřebiště se stalo centrem rozmanitých sociálních aktivit, kde byly pravidelně konány oběti, rodinná pohřebiště sloužila ke konání hodovních slavností, hudebních představení apod. (Hung 1988, s. 101–103).

Pravděpodobně v 5. století př. n. l., s určitostí v průběhu 4. století př. n. l., se objevuje nová představa o povaze smrti, mrtvých a bytí vycházející zejména z konfuciánské etiky, ale i z taoismu, která se odrazila

i v pohřebním rituálu a budování hrobů; plně se prosadila za dynastie Chan (Kuhn 1995, s. 45). Pro myslitele čínského starověku a Konfucia samého „nebeský bůh pozbývá svého náboženského charakteru a stává se principem kosmického řádu, zárukou morálních zákonů“ (Eliade 1996, s. 19). V ritualistických textech z 1. tisíciletí *Li-ti* (*Kniha obřadů* nebo *Záznamy o rituálech*) a *I-li* (*Ceremonie a rituály*) jsou vyjádřeny rituální aspekty konfucianismu a mimo jiné jsou zde zaznamenány i správné postupy při pohřebních rituálech. Problémem ale je, že učenci ve spisech nezobrazují věrně svou dobu, ale dochází v nich k určité idealizaci (Kuhn 1995, s. 63). Vznikla idea o existenci dvou „duší“ – duševní síly *čchi* (duch), která představovala duši *pcho*, jež zůstávala v hrobě, a duševní síly *šen*, která představovala duši – *chun*, jež odlétá a stává se duchovní bytostí (Hung 1988, s. 88). Správný průběh tohoto procesu mohl ohrozit zlovolnost duchů – proto hrob potřeboval ochranu, která byla zajišťována rituály, kázáními a ochrannými figurkami (Kuhn 1995, s. 46).

Smuteční rituály, jejich časový průběh nebo druh oděvu byly popsány ve spisech o rituálech a etiketě až do nejmenších detailů. Dodržování všech předpisů zajišťovalo dobrou pověst u veřejnosti i u státní správy, což bylo v doporučujícím systému (klientelismu) tehdejší doby neobyčejně důležité.

Po úmrtí byla smutná zvěst spolu s pozváním na pohřební obřady šířena mezi příbuznými a známými zemřelého; na pohřební obřady příslušníka bohaté rodiny bývalo zváno až několik set lidí. Místnost s mrtvým byla oddělena závěsem. Pohřební hosté měli v domě zemřelého určeno místo přísným zasedacím pořádkem a došlo i na oběti – víno, naložené a sušené maso. Mrtvý byl oplakáván, byly vyvěšeny pruhy z hedvábí, popsané textem, který byl kopírován na dřevěnou – „čestnou“ tabulku (*čung-ču*). Mrtvému byly dány zátky z hedvábí – do uší bílé, do očí černé, následovalo mytí těla, plnění úst rýží a mušlemi, oblékání. Následujícího dne byl mrtvý uložen do rakve. U této příležitosti byly pořádány nové oběti. Rakev s tělem byla transportována na voze s koňským záprahem k chrámu rodu, kde bývaly vystaveny milodary – dárky, potraviny, věci, kterých si mrtvý cenil, jeho bambusová hůl, pokrývka hlavy.

Po těchto rituálech následoval průvod k hrobu. Prozatímní dřevěná tabulka byla spálena, nová tabulka představující sídlo ducha předka byla dalšího dne vystavena v rodovém chrámu – tímto aktem

přešel zemřelý k předkům. Oltář předků s tabulkou se nacházel buď v chrámu rodu nebo v hlavní hale domu. V následujících letech museli hlavní nositelé smutku dodržovat komplikované předpisy, což se na většině míst zachovalo až do konce císařství (Kuhn 1995, s. 62–64). Konfucius požadoval, aby syn truchlil nad smrtí rodičů plně tři roky. Toto období smutku, které kromě jiného vyžadovalo, aby se truchlící vzdálil na tři roky z veřejného života, bylo kritizováno jako přepjaté už ve starověku, ale konfuciánci je považovali za emocionální nutnost. Čtyřikrát do roka se konaly obřady, při nichž byla vyzývána duše předka a bylo mu přinášeno obilí, maso a další obětiny. Duše byla personifikována některým členem rodiny, jenž pak obdržel část darů (Eliade 1996, s. 20, Shaughnessy 2001, s. 143).

Taoismus vnesl do pohřebních rituálů některá specifické prvky. Šen („duše“) se ve chvíli smrti oddělí od těla, zůstane ale poblíž něho, dokud není pohřbeno. Část duše, která ovládá vášně, žal a podobná silná citová hnutí je pohřbena společně s tělem. Z bytosti zůstane jen čistá duchovní esence. Odborník na taoistický kalendář vybere vhodný den pohřbu. Pohřeb bývá obvykle velmi honosný, aby se tak případně duše mohla vykoupit z božského trestu. O obřady se starají taoističtí kněží, tzv. černé hlavy (na hlavách nosí černou pokrývku). Tělo je uloženo do rakve a děti do ní dávají oblíbené předměty mrtvého. Dále jsou do rakve vloženy nebožtíkovy oblíbené pokrmy, proužky bílého papíru s modlitbami, které se později zapálí jako obětiny. Při pohřebním průvodu kněží kráčejí před rakví, vyzvánějí zvonky, hrají na hudební nástroje a odřikávají magické formule. Celý pohřeb může trvat dva až tři dny – zahrnuje hudbu a chvalo zpěvy. Poté je uspořádána hodovní slavnost, kterou je obřad zakončen (Hartzová 1996, s. 88–90). U některých taoistických myšlenek vedoucích ke kremaci se nedá říct nakolik jsou ovlivněny buddhismem – tělo může být spáleno, hozeno do řeky či pohřbeno s rakví nebo bez rakve. Od období Chan taoisté preferovali rychlý rozklad těla (Ebrey 1990, s. 408).

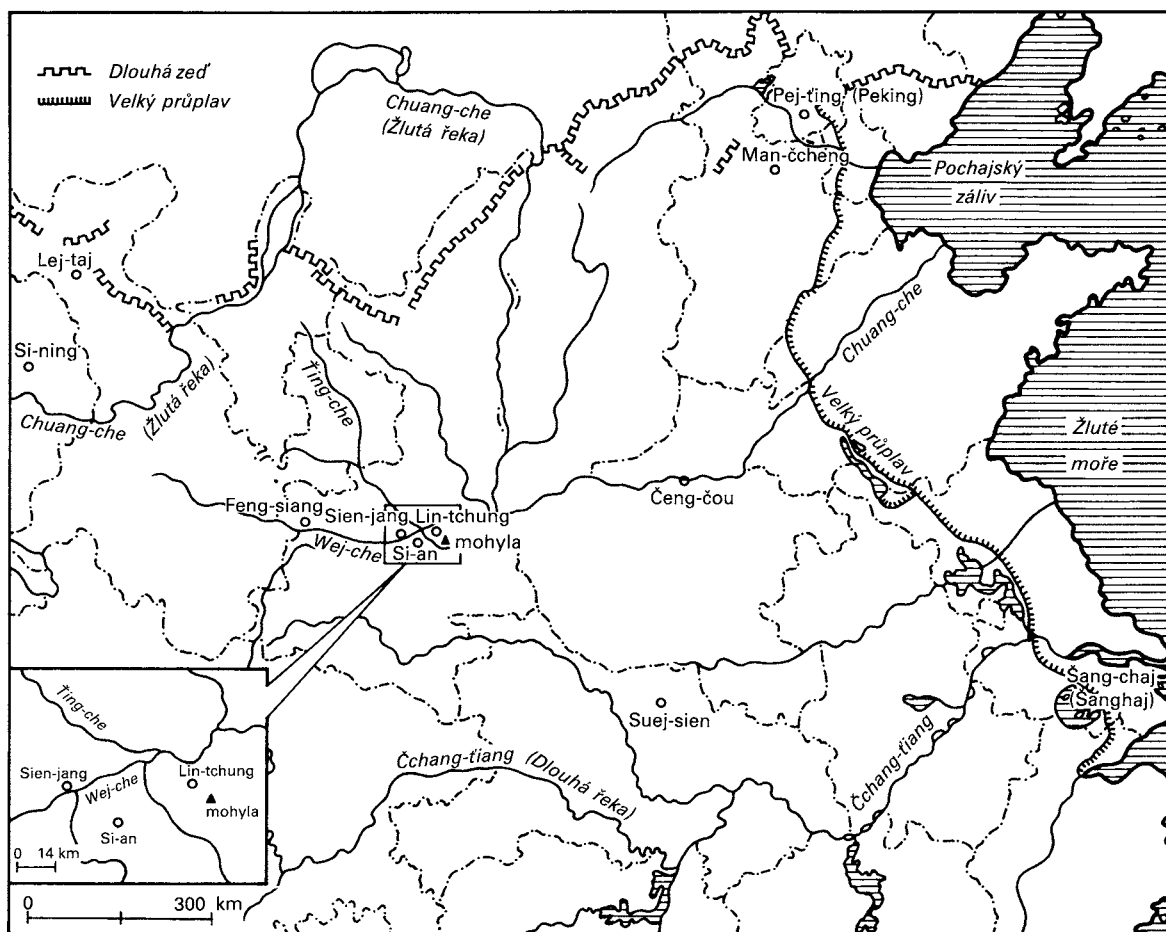
Důležitým úkonem pohřebního rituálu byla orientace těla zemřelého. Za dynastií Sia (2183–1752 př. n. l.), Šang (1751–1028 př. n. l.) a Čou (1027–256 př. n. l.) hlava mrtvých směřuje k severu. Mrtví jdou do tmy, temnoty (*jou*), která se předpokládá na severu. Za Chanů se začíná uplatňovat určování místa k pohřbení na základě geomantických kritérií, což má potomkům zajistit štěstí (Kuhn 1995, s. 49).

V období dynastie Čou se hierarchické uspořádání společnosti odrazilo rovněž v pohřebním ritu. Společenské rozdíly se projeví například i v počtu rakví. Císař, Syn nebes, býval pohřben v pěti do sebe navzájem zapadajících rakví, přičemž dvě nejvnitřnější byly z kůže buvola či nosorožce, vnější, jež mohly mít tvar obydlí, byly zhotoveny z cypřišového dřeva. Vnitřní rakev panovníka byla vyložena červeným hedvábím, vyšších úředníků zase černým. Nositelé hodnosti měli o jednu rakev méně než císař, nižší úředníci se museli spokojit s jednou rakví, prostí lidé byl pohřbíváni bez rakví. Rovněž druh dřeva, z něhož byla rakev vyrobena, se používal podle postavení zemřelého (Kuhn 1995, s. 65). Soubor rituálních nádob byl ještě mnohem komplikovanější, takže byly vydány takzvané „omezující zákony“, jež měly vést k snížení výdajů za předměty tohoto druhu: králové mohli nadále dostat soubor devíti kotlů a osmi mís, úřední vládcí soubor sedmi kotlů a šesti mís, vysocí úředníci pět kotlů a čtyři mísy, příslušníci aristokracie tři kotle a dvě mísy (archeologické nálezy uvedené předpisy potvrzují) (Shaughnessy 2001, s. 142).

V období Západních Čou se mezi dvě rakve vkládaly izolační materiály – uhlí, Malta, hlína, které sloužily jako ochrana před vodou a spolu s červeným okrem měly zabránit rozkladu těla. Od této doby zaznamenáváme také výrazné členění vnější rakve. Za Východních Čou (770–256 př. n. l.) je členění prostoru vnější rakve pomocí dřevěných přepážek různé. Do výklenků takto vzniklých byly přidávány bronzové milodary. Díky členění ztratil vnější sarkofág charakter pohřební komory. Šachtové hroby s rozděleným vnějším sarkofágem se uplatňují zejména od období Válčících států až do období vlády Západních Chanů (Kuhn 1995, s. 53–54).

Za dynastie Čou a Chan existovaly nákladné pohřby – *chou-cang* – ve velkých hrobech bývali pohřbeni příslušníci vyšší společenské vrstvy, ale také jednodušší pohřby – *pchu-cang*, které sestávaly ze sarkofágu z tenkého dřeva a tří šátků, do nichž byl mrtvý zabalen. V době Chan, byl tento typ pohřbu praktikován často bez použití rakve, aby tělo rychleji zetlelo. Za Čou i Chanů byly rakve ještě bez hřebíků (Kuhn 1995, s. 65).

Nástěnné malby a reliéfy v podzemních hrobkách vyprávějí o životě mrtvého, který je tu zpodoběn se svými blízkými, přáteli či sloužícími například při hodovní slavnosti nebo zábavě. Na stropě hrobek se uplatňovaly zejména motivy nebeských těles – slunce, měsíce a souhvězdí, někdy planet a také znaky zvěrokruhu (Shaughnessy 2001, s. 225).

267 Mapa části Číny s vyznačením záhrobního sídla Prvního svrchovaného císaře Čchinů u Lin-tchungu (210 př. n. l.), hrobu čchinského panovníka, patrně Ťing-kunga, u Feng-siangu (537 př. n. l.), hrobu velmože I u Suej-sien (5. století př. n. l.), skalního dvojhrobu chanského prince Liou Šenga a jeho manželky Tou Wan u Man-čcheng (113 př. n. l.) a hrobu chanského generála u Lej-taje (2. století n. l.).

Symbolem nové sociální elity se staly hrobky, kdy například výška mohyly nad hrobkou symbolizovala postavení zemřelého. Charakter hrobky demonstroval osobní úspěch (Hung 1988, s. 90). V období Čou se tak začínají objevovat nad hrobovými jámami i rozsáhlé terasovité mohyly. V období Čchin (221–207 př. n. l.) se někdy namísto terasovité struktury nad hrobkou budoval opodál hrobky dřevěný komplex (Hung 1988, s. 94).

Z období dynastie Čchin pochází mimořádný archeologický nález, záhrobní sídlo Prvního svrchovaného císaře Čchinů, které ukazuje, jak byl asi honosný pohřební rítus panovníka v tehdejší Číně, proto mu budeme věnovat podrobnější pozornost.

První svrchovaný císař Čchinů usiloval sice o vlastní nesmrtelnost, nebo alespoň o prodloužení svého života až o několik set let, ale zároveň se stavbou svého záhrobního sídla se vši důkladností připravoval na život posmrtný. To se nakonec ukázalo jako prozíravé počínání, protože mistři okultních věd, kteří pro něj měli připravit elixír nesmrtelnosti, naprosto zklamali.

Výstavbou honosného záhrobního sídla nezakládal ovšem První svrchovaný císař žádný nový zvyk. Pouze rozvíjel čínský pohřební rituál, který vznikl již v dávných neolitických dobách a postupně se obohatil a sofistikoval o nové prvky vyplývající z rozvíjení náboženských kultů, etických učení a prohlubující se společenské diferenciaci (Barnes, Gina – Guo Dashun 1996, Ebrey 1990, Eliade 1996, Chang, Kwang-chieh 1983, 1993, China Cultural Relics Promotion Center 1992, Kuhn 1995, Kulturní tradice Dálného východu 1976, Küng 1999, Matsunami, Kodo 1998, Overmyer 1986, 1998, Seiwert 1979, Shaughnessy 2001a, Schafer, 1980, Waley 1955, Yang Ching-kun 1967). V období

dynastie Šang (Jin) byly, jak jsme uvedli, výstavné pohřební komory panovníků a velmožů vybavovány množstvím drahocenných milodarů, a dokonce i lidských obětí. V jednom staročínském traktátu, který komentuje onu dobu, je uvedeno:

„Kvůli císaři bývá usmrceno mnoho lidí, stovky nebo alespoň tucty. Kvůli generálovi jsou to tucty nebo alespoň několik lidí, podobně jako kvůli vysokému hodnostáři.“

Rituál s lidskými oběťmi měl zřejmě podpořit ideu o výlučnosti Syna nebes jako vládce s neomezenou mocí, vést k upevnění vnitřní jednoty říše a uchovat zesnulému i v záhrobí jeho dosavadní životní styl. Tento rituál pokračoval i za dynastie Čou, a dokonce ještě v první polovině období Válčících států provázely pohřby králů desítky lidských obětí.

Velkolepý případ pohřbívání lidských obětí v mladších dobách objevili nedávno čínští archeologové v dnešní provincii Šen-si (v okrese Feng-siang), na území, kde se v letech 678 až 385 př. n. l. nacházelo hlavní město státu Čchin, nazývané Jung. Bylo to záhrobní sídlo jednoho z čchinských panovníků, snad Ťing-kunga (576–537 př. n. l.). Rozkládalo se na ploše 5 334 čtvereční metry; několikanásobně tedy převyšuje rozlohu i těch největších hrobek z šangského (jinského) období u An-jangu. Čchinská pohřební komora, ukrytá pod mohutným mohylovým pahorkem, byla 59,4 metru dlouhá, 38,8 metru široká a 24,5 metru vysoká. V hrobce bylo uloženo více než dva tisíce drahocenných milodarů z keramiky, kovu, laku, drahých kamenů a dalších ušlechtilých materiálů – a sto dvaosmdesát lidských obětí. Zároveň bylo zjištěno, že hrob je součástí královského pohřebiště z tohoto období čchinských dějin, které zaujímá celkovou plochu asi jedenadvaceti čtverečních kilometrů (obr. 267).

V průběhu doby Válčících států lidské oběti začaly být nahrazovány modely ze dřeva, slámy, terakoty nebo kovu (kromě jiných důvodů vládcové možná dospěli k závěru, že bude vhodnější uplatnit životy svých poddaných na bitevních polích), což se odráží i v jednom údajně Konfuciově výroku: „Dobrou vůli projevují ti, kteří zhotovují čchu-ling ...“ (zde má výraz čchu-ling význam figuríny ze svazků slámy pohřbené se zesnulým).

Jeden takový hrob (z 5. století př. n. l.) odkryli archeologové v roce 1978 u Suej-sien. Byl v něm pohřben významný velmož jménem I, pocházející z Cengu, což byl jeden z malých státek v období Válčících států, který se nacházel ve východní části dnešní provincie Chu-pej. Hrob neobsahoval lidské oběti, zato byl vypl-

268 Obřadní nádoba na víno *pchan-cun* (*cun* uvnitř *pchan*) z hrobu velmože I; výška 24 centimetru (*pchan*), 33,1 centimetru (*cun*).

něn velkým množstvím drahocenných šperků, obřadních nádob a dalších předmětů, včetně vybavení pro celý orchestr, jež sestávalo ze sto dvaceti čtyř hudebních nástrojů osmi různých druhů. Byla tam i zvonkohra, tvořená souborem pětadesáti bronzových zvonů a zvonků, z nichž největší vážil 203,6 kilogramu (obr. 268). Tento hrob je sice mimořádným nálezem, nicméně představuje jen jeden z mnoha dokladů, že neobyčejná hudbymilovnost je prastarým čínským rysem (Granet 1929, Kuttner 1990, Lai – Mok 1981, Yang Mu 1993). Číňané totiž hudbu považovali za nadpozemský jev, odraz a součást všemocného kosmického řádu: „Hudba je vzorcem Nebes i Země, principem rovnováhy a harmonie. Lidské city se nemohou vymanit z jejího vlivu,“ uvádí se v konfuciánském traktátu *Li-ti*.

Zvyk přenést k mrtvému do hrobu v podobě modelů všechno dobré a užitečné, co ho na zemi obklopovalo, aby to jeho život v záhrobí dále zpříjemňovalo a obohacovalo, dosáhl vyvrcholení v dobách dynastií Chan a Tchang. Téměř z každého hrobu významnějšího vládce nebo hodnostáře pocházejí desítky nebo stovky plastik, ze záhrobních sídel císaře a jeho rodiny to bývají stovky i více než dva tisíce plastik z rezné pálené hlíny, polévaných glazurou, či z jiných materiálů: dřeva, laku, kamene a kovu. Hrobové nálezy tak dávají takřka ucelenou představu o vývoji čínského umění od nejstarších prehistorických dob až do novověku a pro některá údobí čínských dějin nezřídka bývají jediným dochovaným pramenem.

Tento jednoznačně vymezený účel otvíral zejména pro sochařství v hlíně, rozvíjené už od neolitických dob, škálu námětově tak širokou, jako byl celý tehdejší život. Hrobové plastiky o něm podávají názorné svědectví. Jsou to nejrůznější zvířata, koně, psi, kachny, velbloudi, lvi, prasata, ptáci, celá spřežení, vozíky tažené koňmi nebo voly, mnohdy zvířata v kompozici s lidmi, třeba s muzikanty, artisty či akrobaty, sluhové či půvabné figurky příjemných společnic, hudebnic a tanečnic. Čínští sochaři dále zobrazovali domy, paláce, chrámy, strážní věže a pevnosti. Všechny postavy vymodelovali živě, v pohybu a v činnosti. Mnohdy z nich vytvořili navíc celé kompozice a složité výjevy.

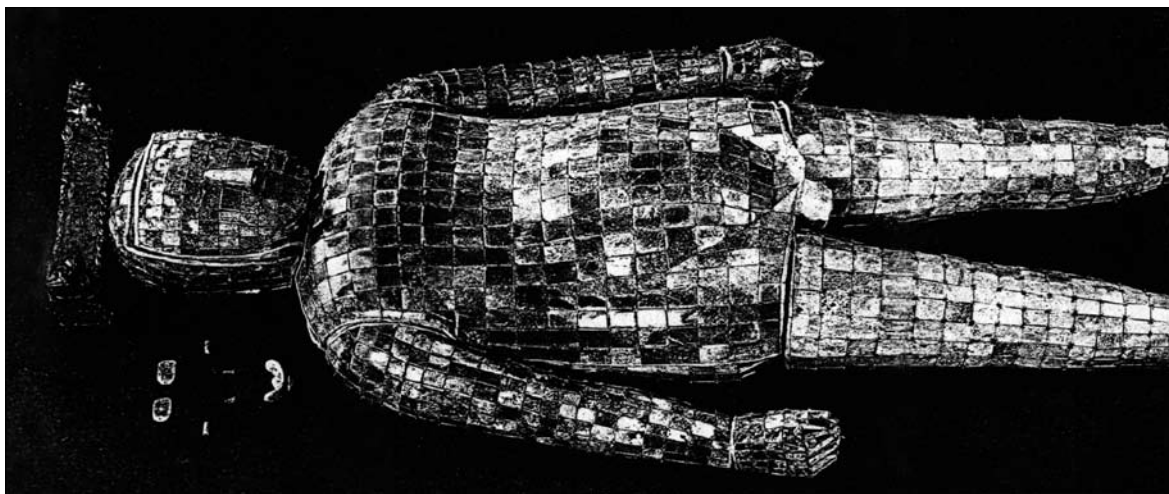
Všechny tyto plastiky byly ovšem většinou drobnějších rozměrů, zhruba v rozmezí deseti až padesáti centimetrů. Větší artefakty, dosahující nebo přesahující výšku jednoho metru, se vyskytovaly pouze výjimečně.

269 Nefritový rubáš, podložka hlavy a devět plomb tělesných orgánů prince Liou Šenga z doby kolem roku 113 př. n. l., období dynastie Západních (Dřívějších) Chan, rubáš (2 498 obdélníkových destiček nefritu o rozměrech 1,5x1 až 4,5x3,5 cm spojených zlatým drátkem o celkové váze 1,1 kilogramu), délka 188 cm, podložka hlavy (zlacený bronz vykládaný nefritem, jádro z jasanového dřeva), délka 44,1 cm, výška 17,6 cm, šířka 8,1 cm, váha 3,4 kg, devět speciálních plomb z nefritu k ochraně tělesných orgánů: dvojice očních destiček, délka 4,5 cm, šířka 3 cm, dvojice nosních zátek, délka 2,2 cm, dvojice ušních zátek, délka 2,2 cm, vložka do úst, délka 7,2 cm, šířka 3 cm, uzávěr řitního otvoru, délka 4,4 cm, uzávěr genitálií, délka 6,8 cm, průměr 6,8 cm, naleziště: hrob č. 1, Man-čcheng, provincie Che-pej, Čínská lidová republika, uloženo: Muzeum provincie Che-pej. Oděv z nefritu byl vyhrazen pouze členům císařské rodiny, neboť pro Číňany byl nefrit symbolem nejvyšších hodnot: nezměrné tvrdosti a odolnosti, hedvábného lesku, měkkého tepla, krásy dívčí pleti, ale i lidské dobroty a nezničitelnosti zdravého rozumu a mravní integrity. Jeho zvuk považovali za ozvěnu božské blaženosti. V této honosné hrobce byl nefrit patrně použit především pro magickou schopnost zabránit rozpadu lidského těla.

Podobně vynalézavě jako při vybavování hrobů milodary si počínali staří Číňané i při konstruování vlastních hrobek. Budovali sice nejčastěji typ pohřební komory zapuštěné do země a překryté hliněnou mohylou, ale někdy (zvláště když šlo o pohřeb příslušníků panovnické rodiny) tesali i rozsáhlé skalní hrobky, podobně jako starověcí Egypťané v dobách Nové říše. Takový skalní hrob byl objeven v roce 1968 u Man-čchengu (asi 150 kilometrů jihozápadně od Pekingu). Archeologové byli tentokrát neobyčejně spokojeni, poněvadž hrob byl neporušený. Z tohoto důvodu, ale především z hlediska mimořádného historického významu, bývá jejich nález někdy přirovnáván k slavnému objevu skalní hrobky faraona Tutanchamona, který v roce 1922 učinil anglický archeolog Howard Carter.

Památník u Man-čchengu představuje vlastně dvojhrob, v němž byl pohřben chanský princ Liou Šeng (155–113 př. n. l.) a jeho manželka princezna Tou Wan. Dispozice obou skalních hrobů byla obdobná. Tvoří je pohřební komora s velkým sálem a dvěma protáhlými bočními halami na severní a jižní straně a vstupní chodba, která byla zasypána kameny a hlínou a uzavřena železnými dveřmi a cihlovou zdí. Hrob prince je 52 metry dlouhý, 37 metrů široký a více než 7 metrů vysoký; celkově zabírá prostor 2 700 krychlových metrů. Hrob jeho manželky je ještě o 300 krychlových metrů prostornější (Das Alte China, 1995).

Oba zesnulí byli pochováni ve zvláštní schránce, kterou by snad bylo možné srovnávat s vnitřní antropomorfní rakví faraona Tutanchamona. Jenže rakve čínského prince a princezny byly zhotoveny nikoli ze

zlatého plechu jako v případě egyptského panovníka, nýbrž z drobných obdélníkových destiček nefritu (1,5x1 až 4,5x3,5 centimetru), spojených navzájem jemným zlatým drátkem. Na vytvoření každé z obou schránek užívali čínští kamenáři a šperkaři 2 160 nefritových destiček a zlatý drátek o celkové váze 1,8 kilogramu (obr. 269). Čínany uchvacoval nefrit (čínsky *jü*) od pravěkých dob. Byl pro ně symbolem nezměrné tvrdosti, hedvábného lesku, měkkého tepla, krásy dívčí pleti, ale i lidské dobroty a nezničitelnosti zdravého rozumu a mravní integrity. Proto si také dokonalého panovníka, Nefritového císaře – vládce Nebes, představovali jako obyvatele ideálního ráje, místa koupajícího se v éterické záři nefritu. Od neolitu a v dalších údobích pravěku a starověku i později z nefritu vytvářeli ozdoby, šperky a symboly politické a duchovní moci – ploché disky (*pi*), na články rozdělené duté trubkovité artefakty (*chung*), pověřovací odznaky v podobě tygra (*viz*), nefritové kotouče jako symboly královského nebo císařského majestátu aj. Za dynastie Čou začali nefrit užívat k výzdobě přední části obřadních rouch (oděv z nefritu byl vyhrazen pouze členům císařské rodiny) a k pokrývání těl zesnulých, neboť také věřili, že má magickou schopnost zabránit rozpadu lidského těla (Rawson – Michaelson 1995). Zřejmě z těchto důvodů pohřbili prince Liou Šenga a jeho manželku Tou Wan v nefritových schránkách antropomorfního tvaru. Není proto divu, že existuje více než pět set čínských znaků založených na kořenu znamenajícím „nefrit“ (mnoho z nich s konotacemi k uvedeným hodnotám) a že jej Konfucius údajně užil k symbolickému označení pěti lidských ctností: lidskost, mravní integritu, moudrost, spravedlnost a vytrvalost představuje prý teplá záře, čistota, příjemný zvuk, tvrdost a odolnost nefritu.

Nefritové schránky nebyly pochopitelně jedinými drahocennými artefakty. V obou hrobech bylo nalezeno více než 2 800 nejrůznějších milodarů: plastiky, sochy, nádoby, zbraně, vykuřovadla, rituální nádoby, lampy, podložky pod hlavu, jehly na akupunkturu i osobní šperky a ozdobné předměty z nefritu, zlata, stříbra, bronzu, železa, terakoty, laku a hedvábí. Všechny dokládají vysokou úroveň uměleckého řemesla, složitost pohřebního rituálu a neobyčejnou kultivovanost aristokratických vrstev v období dynastie Západních (Dřívějších) Chan.

Bohaté milodary byly někdy dávány do hrobu i zemřelým, kteří nebyli vládci, ani nepatřili mezi příslušníky panovnických rodin. Jedním takovým pří-

270 Bronzová plastika létajícího koně, který se kopytem opírá o vlašťovku, z období dynastie Východních (Pozdějších) Chan v 2. století n. l. u Lej-taje v okrese Wu-wej provincie Kan-su; výška 34,5 centimetru. Pochází z hrobu chanského generála, který byl již v minulosti zčásti vyloupen, a přesto ještě obsahoval více než dvě stě artefaktů z nefritu, laku, terakoty, bronzu, železa, zlata a stříbra vynikající řemeslné a umělecké úrovně.

kladem je hrob chanského generála z Lej-taje v okrese Wu-wej (v provincii Kan-su) z 2. století n. l., z období dynastie Východních (Pozdějších) Chan, který archeologové objevili v roce 1969. Přestože byl tento hrob již v minulosti zčásti vyloupen, obsahoval více než dvě stě artefaktů z nefritu, laku, terakoty, bronzu, železa, zlata a stříbra. Mezi nálezy zvláště vynikají bronzové plastiky zobrazující oddané sluhy, krásné společnice, urostlé vozataje, štíhlé jezdce na koních a jiné postavy a kompozice (vysoké 34 až 53 centimetry). Vrcholným dílem starověkého kovolitectví a sochařství je bronzový létající kůň, který se jedním z kopyt opírá o vlašťovku (obr. 270). Je to plastika s vyváženými proporcemi a plná pohybu.

Pohřbívání figurín spolu se zemřelým vládcem se udrželo ještě dlouho po skončení chanského období. Tento zvyk začal upadat až za dynastie Sung (960–1279) a Jüan (1260/1279–1368).

Ze starověké a středověké Číny jsou tedy známy desítky, či snad spíše stovky velkolepých hrobek císařů a velmožů, avšak se záhrobním sídlem Prvního svrchovaného císaře Čchinů se žádná z nich měřit nemůže.

Záhrobní sídlo panovníka bývalo situováno do malebné krajiny a do terénu bylo zasazeno podle přírodních geomantických pravidel, neboť správné umístění příznivě ovlivňovalo fungování říše i dynastie. Architektonické řešení bylo odvozeno ze staročínských kos-

mogonických představ – Země (sídlo lidí) má půdorys čtverce, zatímco nad ní se klenoucí Nebesa (sídlo bohů a nadpozemské moci) jsou kruhová: objekty, kde živí obětovali předkům, mají proto půdorys čtverce, kdežto struktury (mohyla a pod ní se nacházející krypty) vyhrazené zemřelému císaři (Synu Nebes) jsou kruhového tvaru. Stavět se začalo obvykle rok či dva po nástupu panovníka na trůn a postupovalo se podle tradičního kánonu, i když rozlehlost a velkolepost provedení byly závislé na momentálním stavu císařské, respektive státní pokladny. Vstup zpravidla tvoří bílá slavobrána z kamene, v ose za sebou následují červená brána, stéla s posmrtným jménem císaře spočívající obvykle na krunýři kamenné želvy jakožto symbolu dlouhověkosti, dlouhá alej kamených strážců (čínsky *šen-tao*, doslova „cesta duchů“; v mingské době dosahující délky až jednoho kilometru) z dvojic sloupů a soch mytických lvů, jedno-rožců, koní, velbloudů, slonů, generálů a ministrů, chránících přístup k hrobce (v úseku aleje strážců se pomyslná ústřední osa svazující všechny části záhrobního sídla mírně stáčela, což bylo opatření proti zlovolným duchům a démonům, kteří se podle čínských pověr pohybují po přímkách); alej uzavírá Brána draka a fénixe s dvěma průchody, symbolizující císaře a císařovnu (v symbolice kultur Dálného východu dvojice draka a fénixe vyjadřuje manželskou shodu a lásku), kousek za branou se přes říčku klene most a pak již začíná vlastní kultovní areál představovaný komplexem staveb rozvržených jako císařský palác, za ním je ohrazená pohřební mohyla ukrývající kryptu se sarkofágem, komory a výklenky pro milodary (Olivová 2001).

Výstavbu svého záhrobního sídla zahájil pozdější První svrchovaný císař Čchinů možná již v roce 246 př. n. l., kdy jako Jing Čeng nastoupil na čchinský trůn, nebo o dva roky později. Staveniště zasadil do mírně zvlněné krajiny kolem středního toku Žluté řeky, na severním úpatí pahorku Li-šan, asi padesát kilometrů vzdušnou čarou na východ od sídelního města Sien-jangu, poblíž dnešního Lin-tchungu v provincii Šen-si. Je to půvabná krajina na jižním břehu řeky Wej, dnes stejně jako před dvěma tisíci dvěma sty lety porostlá borovicemi, jejichž pokroucené kmeny a větve navozují obraz moudrého starce, a cypřiši, jejichž přímé a úzké jehlancovité koruny tmavozelené barvy naopak působí dojmem mladého vojáka vypjatého v bezvadném pozoru. Kromě malebné scenerie působily při volbě místa ještě jiné okolnosti, alespoň to vyplývá

z *Komentáře ke Knize o řekách* (Šuej-ting ču), proslulého pojednání z 6. století: „... (hora Li-šan) oplývá na severním svahu zlatem a na jižním svahu nefritem. A První císař, zlákan vřelostí tohoto místa, vybral je pro stavbu své hrobky.“ Jeden z pahorků Li-šanu, zvaný Wang-feng, který se tyčí jakoby osamoceně, určil prý císař jako jistý předobraz budoucí mohyly. Z obou stran Wang-fengu se daleko k obzoru táhnou další pahorky střídající se s roklinami a severně odtud se klikatí řeka Wej. Dnes bychom určitou symboliku v umístění záhrobního sídla Prvního svrchovaného císaře mohli ještě doplnit o skutečnost, že na jih odtud u města Lan-tchieny žil zhruba před 900 000 lety „první čínský člověk“, který byl objeven v roce 1963.

O zhruba šestařicetiletém vytváření (246–210 př. n. l.), zařizování a nakonec i použití císařova záhrobního sídla se dochovalo několik zpráv ve starověkých čínských spisech. Patrně nejspolehlivější (i když stručný) popis zanechal S'-ma Čchien v *Zápisích historika*, v kapitole věnované životopisu Prvního svrchovaného císaře Čchinů:

„Když První císař usedl na (čchinský) trůn, započal s pracemi na Li-šanu. Po sjednocení země bylo na tuto stavbu naverbováno 700 000 lidí ze všech končin říše. Ti vyhloubili jámu pro pohřební komoru přímo do skály. Její stěny byly před uložením rakve vyloženy bronzem. Hrob pak byl vyplněn vzácnými předměty a drahocennými klenoty, které byly předtím sneseny z různých paláců, věží a sálů. Stavitelé dostali příkaz, že musí vložit šípy do všech samostřelů tak, aby automaticky vystřelily na každého, kdo by se pokoušel vloupat dovnitř hrobky.

Byla tam dodána i maketa říční sítě země se Žlutou řekou (Chuang-che) a Dlouhou řekou (Čchang-tiang) se rtutí, jež tekla koryty řek do miniaturního oceánu. To vše řídil speciální mechanismus. Na stropě byla zobrazena nebeská souhvězdí, na podlaze pozemská krajina. Osvětlení obstarávaly lampy, jež byly naplněny velrybím tukem, aby jejich knoty hořely co nejdéle.

Druhý císař řekl: „V harému zesnulého císaře jsou ženy, které nedaly svému pánovi mužského potomka. Bylo by vhodné je propustit.“

A tak bylo všem ženám přikázáno zemřít, a mnoho bylo těch, které byly usmrčeny a pohřbeny s císařem.

Po uložení rakve v pohřební komoře se našli lidé, kteří tvrdili, že všem otrokům je známo, kde stavitelé umístili nástrahy, a že ti toto tajemství vyrazí. Proto byla „božská cesta“ napřed uzavřena ve vchodu k pohřební komoře a pak byla zatarasena brána ústící z této chodby na povrch. Takže se žádný ze stavitelů ani otroků nedostal ven.“

Ve spisu *Starý kodex zvyklostí dynastie Chan* je uvedeno, že První svrchovaný císař pověřil dohledem nad pracemi v záhrobním sídle svého nejbližšího spolupracovníka, hlavního ministra Li Ša. Při jedné audienci podal Li Š císaři tuto zprávu:

„Robotníci a zločinci v počtu 720 000, kteří pracují u Li-šanu pod vedením Vašeho služebníka, kopali podle příkazu do hloubky. Dostali se až na dno, jímž jejich dláta již nemohla proniknout, a ani vsazení ohně nevedlo k jeho rozrušení. Když se do tohoto podkladu udeří, zazní dutý zvuk, až se zdá, jako by měl člověk pod nohama samu spodní klenbu Nebes.“

Li Š chtěl zřejmě dosáhnout toho, aby bylo další hloubení zastaveno. Císař odpověděl:

„Rozšiřte hlavní chodby o dalších tři sta čangů (sáhů) (asi 700 metrů) a teprve potom práce ukončete.“

V jiném starověkém pramenu, v životopisu Ťia Šana v *Dějinách Chanů (Chan-šu)*, je zaznamenána tato zpráva:

„(První svrchovaný císař) byl pohřben u hory Li-šan, kde předtím po deset let těžce pracovaly statisíce dělníků a trestanců. Ti vyhloubili jámu přes tři úrovně podzemní vody, lámali kámen v lomech a v dolech kutali rudy. Zpevňovali zdivo komor hrobky roztaveným bronzem a pak je natírali lakem. Vnitřní stěny posázeli perlami a nefritem a ještě je vyzdobili gemami a drahokamy. Okolí bylo upraveno jako skutečné sály a pavilony a osázeno stromy.

Dosud nikdy nebyl žádný pohřeb proveden tak výstředním způsobem.“

Podobná zpráva je obsažena v rozsáhlém spisu z chanského období *Rozmanité zápisky ze Západní metropole (Si-ťing ca-ťi)*:

„První císař byl pohřben v pahorku Li-šan, na skalnatém podloží zpevněném roztaveným kovem, pod mohylou vysokou 50 čangů (sáhů) (asi 115 metrů). Hrobka zabírala plochu, jejíž vnější obvod činil 700 kroků. Interiér byl vyzdoben měsícem zhotoveným z perel, stříbrnými a zlatými kachnami a husami a vyplněn třiceti skříňkami zlatých bourců morušových. Byl osvětlen lampami naplněnými rybím tukem.

Všechny čtyři brány byly opevněny.

Pohřeb byl vskutku ukázkou nevsední extravagance.“

Podle zápisu v *Komentáři ke Knize o řekách* dal prý Siang Jü, jeden ze strůjců vítězného protičchinského povstání, hrobku Prvního svrchovaného císaře Čchinů otevřít:

„A tři sta tisíc mužů se na jeho příkaz pustilo do práce a vynášelo drahocenné věci. Tvrdě pracovali po třicet dnů, a přesto nedostali ven všechny poklady. Potom kuantungští

271 Mohyla Prvního svrchovaného císaře Čchinů v jeho záhrobním sídle u vesnice Si-jangu, poblíž Lin-tchungu v provincii Šen-si při pohledu z východu. Její silueta splývá s reliéfem okolní zvlněné krajiny a vypadá jako poměrně nepřilíhý vysoký pahorek, zarostlý travou, keři a stromy v sousedství pečlivě obdělávaných polí.

bandité zničili vnější (císařovu) rakev, aby získali bronz. Pastýři, kteří tam hledali zatoulané ovce, stavby zapálili, a oheň pak řádil po devadesát dnů.“

Tyto a další podobné zprávy dávaly tušit, že První svrchovaný císař Čchinů vytvořil u Lin-tchungu vskutku mimořádné, monumentální dílo. Ale v dnešní době téměř nic nenasvědčilo o tom, že by na úpatí Li-šanu existovaly nějaké velkolepé stavby, že tady byl vybudován možná největší a nejbohatší hrob světa. Pouze hliněná mohyla, vysoká asi sedmdesát metrů, překrývající snad císařovu pohřební komoru, byla jistým příznakem někdejšího stavebního úsilí. Jenže ani tato mohyla nevyvolává žádný velkolepý dojem, zvláště u těch návštěvníků, kteří znají pyramidová pole a návrší v Egyptě nebo ve Střední a Jižní Americe (Malina – Pavel 1994, s. 99–139, 141–167). Když k císařově mohyle přicházíme od východu, splývá nám na obzoru její silueta s reliéfem okolní zvlněné krajiny. Vypadá jako poměrně nenápadný, nepřilíhý vysoký pahorek, zarostlý travou, keři a stromy v sousedství pečlivě obdělávaných polí (obr. 271–272). Navíc jsou v této oblasti, na centrální rovině provincie Šen-si u Si-anu, známy stovky hrodek a mauzoleí čínských císařů, velmožů a hodnostářů ze starověku a středověku a mezi nimi neupoutá mohyla Prvního svrchovaného císaře Čchinů ničím mimořádným.

Ostatní, a to nižší nadzemní stavby, které obklopovaly mohylu Prvního svrchovaného císaře, může dnes v terénu rozeznat pouze cvičené oko zkušeného archeologa. Běžnému návštěvníkovi zcela unikají. Nadzemní, viditelné součásti záhrobního sídla zanikly totiž zřejmě záhy po svém dokončení.

272 Mohyla nad hrobkou Prvního svrchovaného císaře Čchinů v jeho záhrobním sídle u vesnice Si-jangu, poblíž Lin-tchungu v provincii Šen-si v době zahájení archeologického výzkumu; výška asi 76 metrů, rozměry obdélníkové základny 345x350 metrů.

Svědčí o tom jedna z hrobek z období dynastie Východních (Pozdějších) Chan (25–220 n. l.), jejíž pohřební komora byla zahloblena do podzemního objektu (který po zahájení odkryvů označili archeologové číslem 2) s císařovými terakotovými vojáky a koňmi; tyto plastiky byly přitom zčásti rozbity a zčásti odneseny. To znamená, že již nejméně před 1 800 lety byla tato plocha pustá a zarostlá vegetací, když tam lidé začínali hloubit nové hroby.

O několik století později zaznamenal autor Su Tching z tchangské doby (618–907) tuto zprávu:

„Si Fang měl pohřbít svou ženu v Li-šanu. Bylo místním zvykem, že nové hroby se zřizovaly stržením jiných z dávné doby. Si Fang zničil starou mohylu a pod ní našel hrob majestátních rozměrů, plný pohřebních milodarů. Po jeho otevření bylo slyšet zvuk bubnů a rohů.“

Podobným způsobem si místní lidé počínali v průběhu dalších věků. Až do 17. století, do konce mingské doby a nástupu mandžuské dynastie Čching, bylo toto místo veřejným pohřebištem, o které se nikdo nestaral nějakým plánovitým způsobem. Od těch dob se

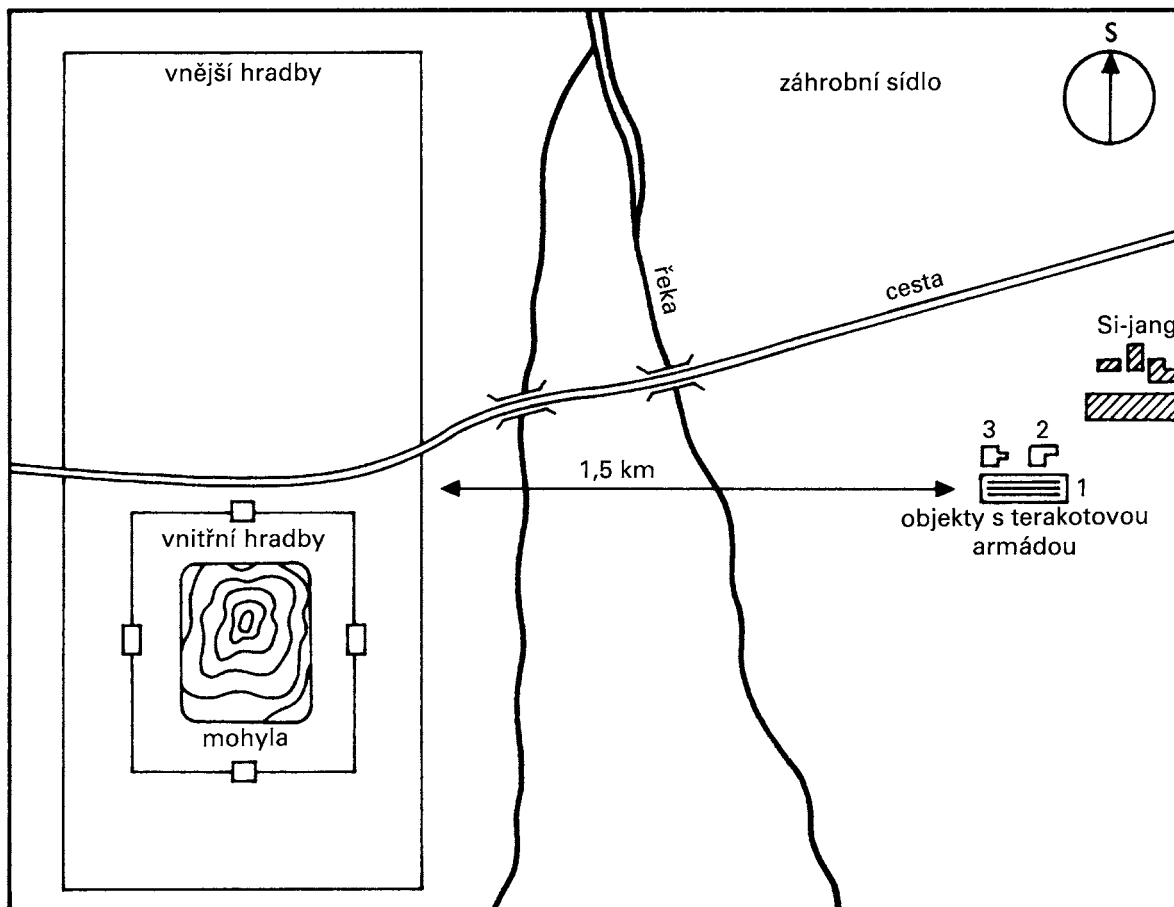
273 Terén nad podzemním objektem č. 2 s terakotovou armádou (podobný stav byl i nad objekty 1 a 3) před zahájením odkryvů v roce 1976. Tato nálezková situace ukazuje, že kromě mohyly nebylo v dnešní krajině na první pohled patrné téměř nic z jiných staveb a zařízení záhrobního sídla Prvního svrchovaného císaře Čchinů.

mezi místními lidmi šířilo ústním podáním, že jejich předkové při kopání hrobů nebo jiných zemních pracích našli obrovité předměty natolik podivné, že je nikdo nedokázal ani pojmenovat. Těmito předměty byly zřejmě terakotové plastiky vojáků a koní, které tvořily podzemní armádu Prvního svrchovaného císaře Čchinů.

V sedmdesátých letech dvacátého století jistý Che Wan-čchun vyprávěl, že když mu bylo asi deset let, jeho otec při hloubení studny objevil kromě vody, kterou hledal, také terakotovou postavu válečníka v životní velikosti. Voda, která se ukázala na dně studny, však po několika dnech náhle zmizela. Che Wan-čchunův otec usoudil, že to neštěstí způsobila hliněná „příšera“. Vyprostil ji proto z jámy a ponechal ji na slunci. Přesto se voda neukázala. Nepomohlo ani to, když sochu „za trest“ pověsil na strom a poté ji znovu pohřbil.

Poblíž tohoto místa se v březnu roku 1974 zopakovala téměř stejná situace. Tehdy rolník Jang Pchej-jen hloubil spolu se svými pomocníky z jenčajské komuny u osady Si-jang studnu, asi 160 metrů od svých obydlí a téměř půldruhého kilometru na východ od mohyly Prvního svrchovaného císaře. Po usilovném kopání v hloubce několika metrů narazili na zlomky hliněných plastik, bronzové spouště samostřílů a bronzové hroty šípů.

Tento druhý objev již nezůstal utajen. Rolníci totiž ihned práci zastavili a nález oznámili Ústavu památkové péče. Na místo se dostavili archeologové ze Si-anu. A záhy proměnili okolní plochu v typické archeologické terénní pracoviště. Již po krátkém povrchovém průzkumu této lokality a několika sondách jim totiž bylo jasné, že došlo k objevu mimořádného významu

(Malina – Malinová 1991, Wang Sü-li 1982a, Wang Sü-li – Čchin Jung 1980, Yuan Zhongyi 1983).

Rozšířením a prohloubením výkopu rolníků a pomocí nevelkých sondážních odkryvů brzy odhalili rozsah a obsah prvního objektu. Později, v létě roku 1976, našli další dva podobné objekty, které označili čísly 2 a 3 (obr. 273). Postupně zjišťovali, že rozsah záhrobního sídla Prvního svrchovaného císaře Čchinů je daleko větší, než bylo uváděno v historických spisech, a že se tam nacházejí dokonce věci a artefakty, o nichž neměl dosud nikdo ani tušení. To se týkalo zejména obrovské císařovy terakotové armády uložené ve třech klenutých objektech východně od císařovy mohyly (obr. 274–285).

Podle historických záznamů byla mohyla po dokončení vysoká 115,5 metru, měla základnu obdélníkového tvaru s délkou strany od východu na západ 485 metrů, od severu k jihu 515 metrů, s obvodem 2 000 metrů a s plošným rozsahem základny 249 777 čtverečních metrů; hlavní vchod a průčelí byly na východní straně. Archeologové zjistili, že dnes

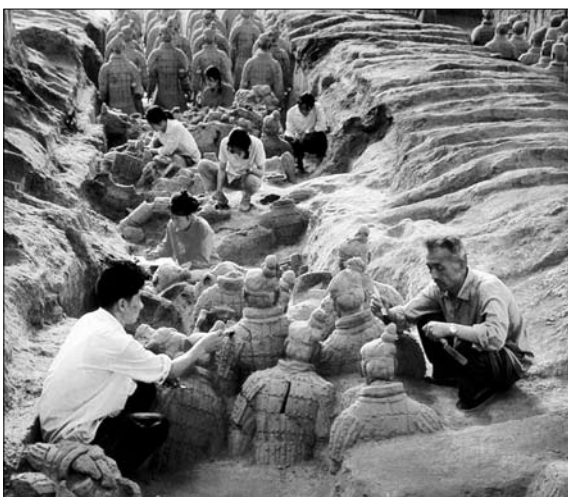
274 Půdorys ústřední části záhrobního sídla Prvního svrchovaného císaře Čchinů u vesnice Si-jangu, poblíž města Lin-tchungu v provincii Šen-si, které bylo budováno v letech 246 (244) až 210 př. n. l. Císařova mohyla je uzavřena obdélníkovými hradbami vnitřního a vnějšího města (2 165x940 metrů). Na východě jsou tři objekty s terakotovou armádou a vesnice Si-jang; objekt 3 vzhledem ke své malé velikosti (pouhých cca 520 čtverečních metrů) je znázorněn oproti objektům 1 (cca 14 260 čtverečních metrů) a 2 (cca 6 000 čtverečních metrů) ve zvětšeném měřítku.

je mohyla nižší (asi 76 metrů), což bylo způsobeno erozí a dalšími přírodními i jinými procesy v průběhu více než dvou tisíc let. Ze stejných důvodů se snížily rozměry stran (345 metrů ve východozápadním směru, 350 metrů v severojižním směru), obvod (1 390 metrů) i plošný rozsah základny (120 750 čtverečních metrů).

Mohyla byla navržena z hlíny, která pocházela jednak přímo z jámy hloubené pro pohřební komoru, jednak z místa vzdáleného asi 2,5 kilometru od hrobky. V tomto určení se shodují výsledky moderních petrologických analýz se starými písemnými prameny (*Komentář ke Knize o řekách*): „První císař dal přinášet hlínu na stavbu hrobky a na tom místě vznikla jáma. V průběhu doby se jáma zaplnila vodou a stal se z ní rybník ... Nachází

275 Odkrývání terakotové armády v objektu 1 záhrobního sídla Prvního svrchovaného císaře Čchinů u Lin-tchungu. Vojíci, koně a válečné vozy stáli původně v podzemních klenutých chodbách tvořených dřevěnými sloupy, stropními trámy a rohožemi, na nichž spočívala asi dvoumetrová vrstva mazanice a hlíny. Po čase dřevěná konstrukce ztrouchnivěla a masa hlíny a suti rozmetala a zavalila všechny věci a artefakty, z nichž se navíc mnohé uchovaly jen v podobě otisků v okolní zemině (zvláště dřevěné části vozů a zbraní, luky nebo samostřily). Proto musí archeologové odkrývat tyto pozůstatky po jemných vrstvách špachtlemi a noži a nálezovou situaci průběžně přesně dokumentovat kresebně i fotograficky, aby měli po skončení terénního výzkumu podklady pro tvarovou rekonstrukci nálezů a jejich vzájemných vztahů. Od roku 1974, kdy byly zahájeny odkryvy objektu 1, byla proto z něho do dnešních dnů prozkoumána jen asi pětina. Výzkumy záhrobního sídla Prvního svrchovaného císaře tedy potvrzují několik desetiletí.

276 Odkrývání části chodby v objektu 1 záhrobního sídla Prvního svrchovaného císaře Čchinů u Lin-tchungu, v níž je uložena jedna z pochodových kolon jádra bojové formace.

277 Horní partie částečně odkrytých plastik terakotových těžko-oděnců v objektu 1; jejich větší část ještě spočívá v závalu spráše a suti.

se pět li (2,5 kilometru) na severovýchod od hrobky a má obvod čtyři li (2 kilometry).“

Hlínu přenášely tisíce nosičů pomocí košíků zavěšených na obou koncích vahadlové hole, která jim spočívala na ramenou. Podle místní legendy byla hlína před uložením do těla mohyly vypálena, aby se zabránilo uchycení plevele. Tato domněnka však není pravdivá. Hlína nebyla vypalována, byla pouze důkladně udusána, jak dokazují archeologické a petrologické rozbory i každoroční bohatá úroda rudých granátových jablek (plodů) z granátovníku obecného, kterému se v hlíně mohyly dobře daří.

Kolem císařovy mohyly leželo vnitřní a vnější město, uzavřené do hliněných hradeb obdélníkového půdorysu (Wang Sü-li 1989, Wang Sü-li – Čchin Jung 1980). Hradební zeď vnějšího města má délku 2 165 metrů (v severojižním směru), šířku 940 metrů (východozápadním směrem), její obvod měří 6 210 metrů. Hradební zeď vnitřního města je dlouhá 1 355 metrů (v severojižním směru), široká 580 metrů (východozápadním směrem) a obvod měří 3 870 metrů (obr. 274).

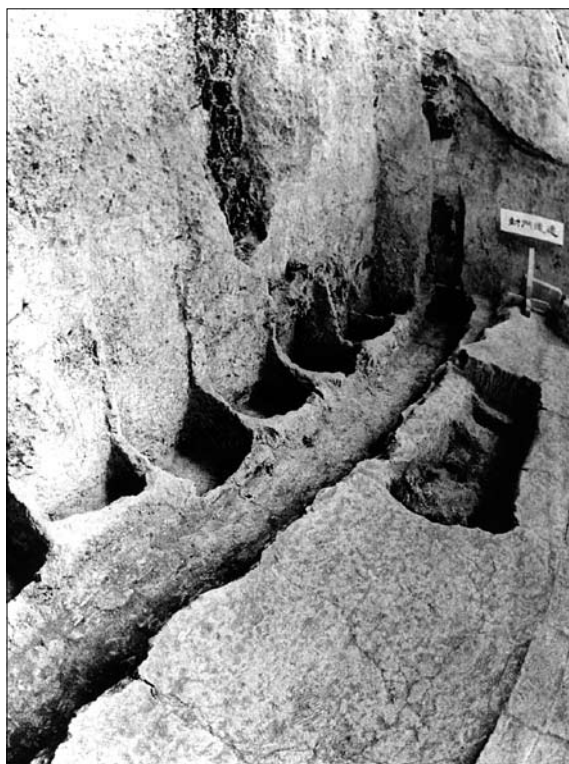
278 Plastiky terakotových koní (na spodním okraji snímku) a vojáků v objektu 1 jsou zcela odkryty a připraveny k restauraci a rekonstrukci.

Vnější i vnitřní hradby byly prolomeny jednou branou v každé ze čtyř stran, s výjimkou severní zdi vnitřního města, kde byly zřízeny dvě brány. Nad branami se původně tyčily strážní věže, z nichž se dochovaly, stejně jako z hradebních zdí (u základny širokých 8 metrů), pouze základové a spodní části, nejvíce do výšky dvou tří metrů.

Vnitřní město bylo zdí vedoucí východozápadním směrem rozděleno do dvou částí. Jižní polovinu zabírala císařova mohyla a v severní polovině stál Palác císařova ducha (*Čchin-tien*) a byly tam ještě další nadzemní stavby. Všechny byly zřejmě zničeny za válečných událostí krátce po smrti Prvního svrchovaného císaře. Dnešní pozůstatky tvoří jen základové terasy z dusané hlíny, kamenné stupně a schody, keramické dlaždice, terakotové architektonické články a hladké nebo bohatě reliéfně zdobené střešní tašky, které svědčí o někdejší výstavnosti těchto objektů. Mezi těmito stavebními pozůstatky vyniká keramický artefakt (široký asi 60 centimetrů) zdobený stylizovaným zobrazením draka, který snad původně zakrýval konec vaznice (Wang Sü-li 1989, Yuan Zhongyi 1983).

Existence Paláce císařova ducha v tak dávných dobách byla před tímto objevem známa pouze z písem-

280 Část pochodové kolony jádra útvaru v objektu 1 s válečným vozem, z něhož se dochovaly jen nepatrné pozůstatky: kovové součásti, polovina loukoťového kola a několik dalších zlomků vozu přeměněných k nepoznání, nebo jen v podobě otisků v okolní zemině.

279 Sloupy a trámy se místy dochovaly v podobě okrouhlých, oválných nebo protáhých jam, v nichž byly původně zakotveny. Po ztrouchnivění se dřevo proměnilo ve výplň těchto jam, která se svým tmavým zbarvením ostře odráží od okolní žluté spraše nebo jílu. Na snímku jsou jámy v dně podzemní prostory po vybrání výplně. Z jejich uspořádání a z celkové nálezové situace vyplynulo, že v nich byla zasazena dřevěná konstrukce jednoho ze vstupů do podzemního objektu.

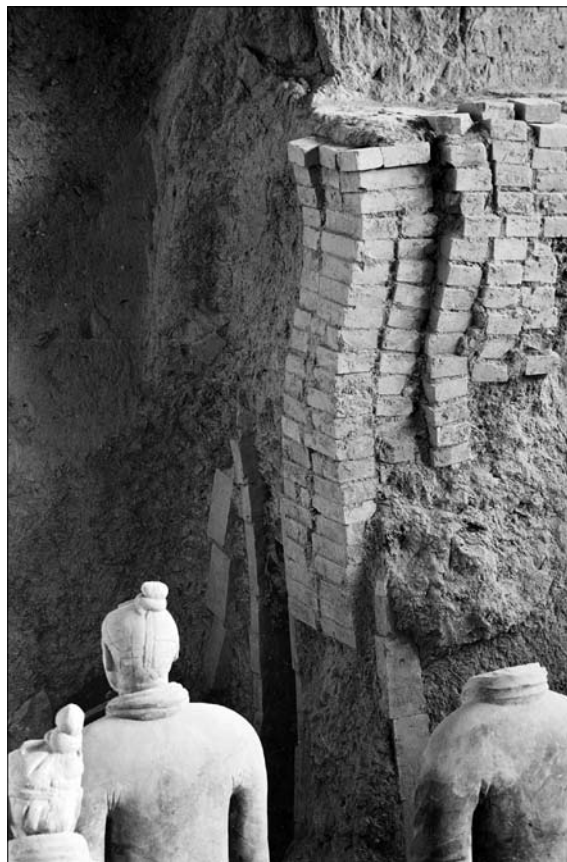

281 Pohled do jedné z dlouhých chodeb objektu 1. Podlaha je vydlážděna cihlami pravouhelného tvaru. Zářezy v obou hliněných stěnách a rozmístění poloh dřevěných uhlíků svědčí o tom, že než byly dřevěné sloupy spáleny nebo zetlely, stály od sebe ve vzdálenosti přibližně 1,4 metru.

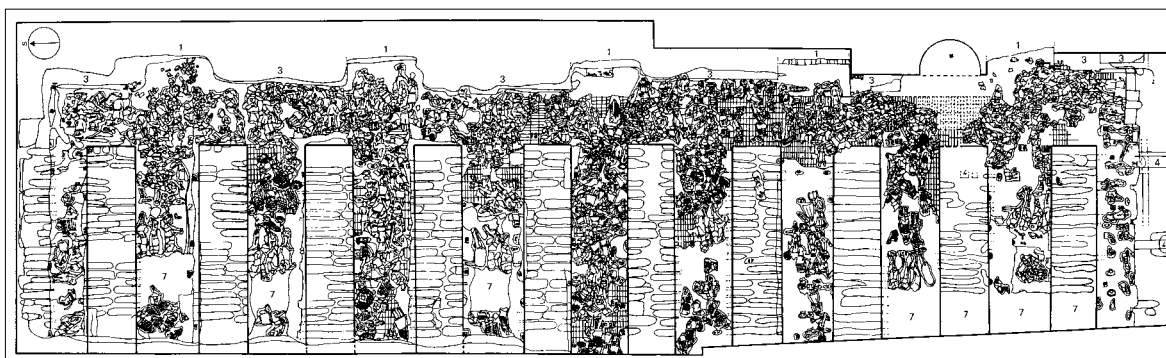

282 Jedna z odkrytých chodeb v objektu 1, jejíž stěny byly tvořeny kompaktní hlinou a dřevěnými sloupy, avšak v některých namáhaných místech (zvláště na nárožích) byly zpevněny cihlovým zdivem.

283 Pozůstatky cihlového zdiva v jihovýchodním rohu objektu 1. Zdivo užíli stavitelé zřejmě proto, aby dobře staticky zajistili toto obzvláště namáhané místo u vchodu do objektu.

ných pramenů. Například z *Knihy rituálů uctívání* z doby Východních (Pozdějších) Chan se dovídáme, že tato zvláštní stavba sloužila k uchování koruny mrtvého císaře, jeho oděvů a ložního prádla. A dále, že osoby k tomu určené měly tam v přesně stanovených hodinách podávat pro mrtvého císaře denní jídla, chystat lůžko, nosit vodu a připravit všechno potřebné k osvěžující koupeli. Byla to tedy instituce podobající se egyptským zádušním chrámům, kde prodléval jakýsi duchovní dvojník zemřelého faraona *ach* či *ba* nebo *ka*. S výkladem nalezené stavby jako *Čchin-tien* jsou v souladu i další archeologické nálezy, které byly objeveny v severní polovině areálu mezi západními zdmi obou měst. Kromě zdobené i nezdobené střešní krytiny, bronzových zvonků inkrustovaných zlatem a stříbrem a dalších artefaktů byly nalezeny i pozlacené nádoby s keramickými pokličkami, na nichž byly tyto nápisy: „*důstojník pro zásobování Li-šanu*“, jemuž byli podřízeni „*důstojník pro zásobování Li-šanu – levý (cuo)*“ a „*důstojník pro zásobování Li-šanu – pravý (jou)*“.

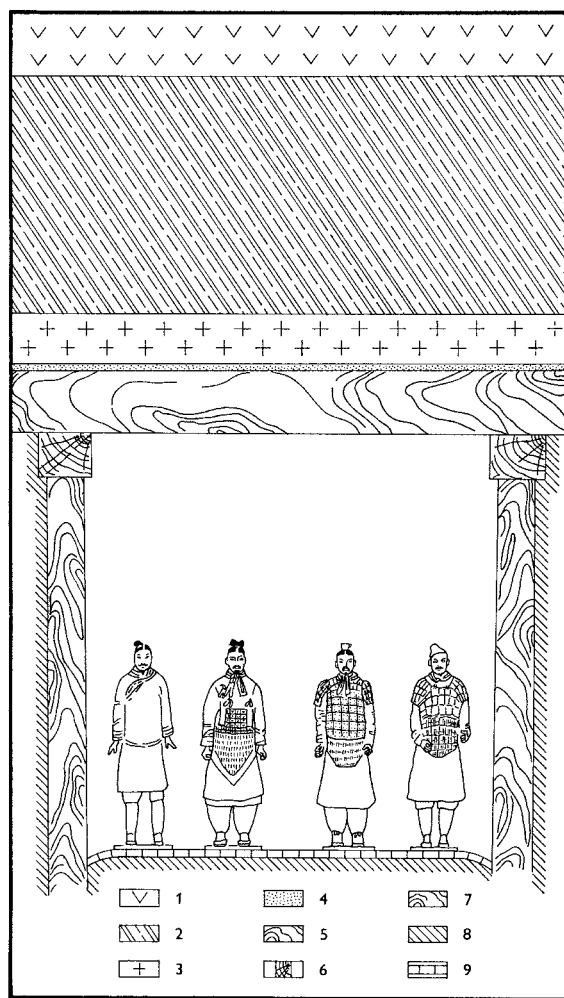

Ještě rozsáhlejšími a složitějšími než povrchové stavby v záhrobním sídle byly struktury zapuštěné pod zemí. Mezi hradbami vnitřního a vnějšího města (v těsném západním sousedství císařovy mohyly) bylo vybudováno jedenatřicet menších pohřebních jam, uspořádaných do tří řad severojižního směru. V každé jámě jedné řady byla umístěna terakotová rakev, obsahující modely ptáků, jelena a jiných zvířat, zatímco v každé jámě obou ostatních řad byla nalezena terakotová plastika lidské klečící postavy, vysoká asi 70 centimetrů, s výrazem oddanosti ve skvěle vymodelované tváři.

Čiňští archeologové a historici se domnívají, že tyto vedlejší pohřební komory na západní straně mohyly (průčelí a vchod se nacházely na východní straně) patrně symbolizovaly císařské zahrady, lesy a lovecké revíry, v nichž klečící postavy představovaly zahradníky, lovcí a hajné, kteří se měli pečlivě starat o květiny, stromy, ptactvo a zvěř. O Prvním svrchovaném císaři Čchinů je totiž známo, že ve velkém počtu zakládal a udržoval rozsáhlé zahrady a lovecké revíry zejména v okolí hlavního města Sien-jangu, z nichž nejproslulejší byly Císařské lesy (Šang-lin-jüan), a také je často využíval ke svému potěšení.

Další podzemní komory se nacházejí asi 350 metrů východně od vnějších hradeb (u dnešní vesnice Šang-tiao). Byly uspořádány do tří řad, z nichž každá se

284 Plán archeologického výzkumu východní části objektu 1, kde bylo umístěno čelo bojové sestavy. Celý objekt 1 je obdélníkového půdorysu, dlouhý 230 metrů (ve východozápadním směru), široký 62 metry (v severojižním směru), hluboký 4,5 až 6,5 metru a zaujímá plochu 14 260 čtverečních metrů. Na každé straně ústilo do tohoto objektu pět vchodů s šikmými rampami. Severní a jižní vchody byly úzké a poměrně krátké. Východní a západní vchody byly delší a širší, takže představovaly patrně hlavní vstupy. A vzhledem k tomu, že terakotové postavy vojáků a koní pohlížející východním směrem, nacházely se zřejmě nejdůležitější vchody na východní straně.

285 Příčný řez klenutou chodbou, který zobrazuje způsob její konstrukce, užitý zhruba ve stejné podobě ve všech třech podzemních objektech s terakotovou armádou záhrobního sídla Prvního svrchovaného císaře Čchinů. Podlahu tvořily pravoúhlé cihly, stěny tvořila hlína a zhruba tři metry vysoké dřevěné sloupy vzdálené od sebe v podélné ose asi půldruhého metru. Na vrcholcích sloupů se stýkaly podélné trámy, přes něž byly napříč vedle sebe položeny silné stropní trámy, které nesly rohože spletené z bambusu, slámy nebo rákosu, mazanici a hliněnou výplň o celkové mocičnosti zhruba dvou metrů. 1 ornice, 2 hliněná výplň, 3 hliněná mazanice, 4 rohože, 5 stropní trámy, 6 podélné trámy, 7 dřevěné sloupy, 8 hlinité podloží, 9 cihly.

táhne asi tisíc metrů. Čínští archeologové odkryli prostorově reprezentativní vzorek několika desítek z celkového počtu několika set těchto jam. Zjistili, že obsahují v podstatě jeden ze tří typů nálezů: samotnou kostru skutečného koně, klečící lidskou postavu z terakoty, nebo kostru koně s terakotovou postavou klečící u koňské lebky. Nálezová situace některých koňských koster navíc ukazuje, že koně byli pohřbeni zřejmě zaživa, se spoutanýma nohama zaklíněnými v okrouhlých jamkách na dně jámy, s hlavou v otvoru zídky. Jsou tam však také koně, kteří byli do jam uloženi již mrtví. V jamách byly dále objeveny keramické pánve a hrnce, z nichž některé obsahovaly zuhelnatělé obilí, kovové srpy, rýče a jiné zemědělské nástroje. Nápisy na keramice jako „levá stáj“, „střední stáj“, „třetí stáj“ nebo „všeobecná stáj“ svědčí o tom, že jámy asi představovaly císařské stáje s koňmi, podkominí a příslušným inventářem.

Koně měli pro lidi ve starověku neobyčejný význam, a proto nemohli chybět ani v císařském záhrobním sídle. První svrchovaný císař miloval koně a údajně sám vlastnil sedm slavných ořů. Jejich jména, například Blesk, Letící pírkó, Bílý zajíc nebo Pronásledovatel větru, výmluvně svědčí o jejich vynikajících vlastnostech. O každém z nich prý bylo známo, že byli schopni urazit za den až tisíc *li* (asi 500 kilometrů). Další koně císař užíval jako záprah císařských ekvipáží, což bylo nádherně zobrazeno na dvou bronzových plastikách nalezených v pohřební komoře na západní straně mohyly, i pro svou vynikající jízdu a vozatajstvo, jak o tom zase svědčí terakotové plastiky ve třech podzemních objektech na východ od mohyly. První císař proto udržoval rozsáhlé konírny v hlavním městě i v jiných důležitých místech své říše.

Správnost výkladu těchto jam jako císařských koníren potvrdil nedávný archeologický nález bambusových destiček s nápisy u Jün-mengu v dnešní provincii Chu-pej, kde je mezi zaznamenanými čchinskými zákony také zvláštní „zákon pro správu pozemků patřících ke stájím“, jinde se píše o „všeobecných stájích“, „středních stájích“ nebo „palácových stájích“.

Tři klenuté podzemní prostory (objekty 1 až 3), v nichž je umístěna císařova hliněná armáda, tvoří velkolepý architektonický komplex. Zaujímá celkově plochu 20 780 čtverečních metrů (a se čtvrtým nedokončeným objektem dokonce 25 388 čtverečních metrů). Při jeho budování dělníci a řemeslníci vykopali a přemístili asi 100 000 krychlových metrů zeminy. Na výdřevu použili přes 8 000 krychlových metrů

dřeva, převážně borového a cypřišového. Stropy pokryli rohožemi spletenými z bambusu, rákosu a slámy o celkovém objemu asi 18 000 krychlových metrů. Na hliněnou podlahu položili přibližně 250 000 keramických cihel a dlaždic. *Objekt 1* je obdélníkového půdorysu, dlouhý 230 metrů (ve východozápadním směru), široký 62 metry (v severojižním směru), hluboký 4,5 až 6,5 metru a zaujímá plochu 14 260 čtverečních metrů. Na každé straně ústilo do tohoto objektu pět vchodů s šikmými rampami. Severní a jižní vchody byly úzké a poměrně krátké. Východní a západní vchody byly delší a širší, takže představovaly patrně hlavní vstupy. A vzhledem k tomu, že terakotové postavy vojáků a koní pohlížejí východním směrem, nacházely se zřejmě nejdůležitější vchody na východní straně. Po obvodu všech čtyř stran objektu 1 se táhnou dlouhé chodby, které obklopují devět koridorů. Koridory se prostírají východozápadním směrem v délce asi 184 metry. Navzájem jsou od sebe odděleny širokými zdmi z dusané hlíny. Konstrukce všech devíti koridorů je stejná (což platí i o zaklenutých místnostech objektů 2 a 3). Podlahu tvoří dlaždice modravé barvy. Z podlahy vyrůstaly dřevěné sloupy ze všech čtyř stran a přepážky v pravidelném odstupu 1,40 metru, aby udržely všechnu tu tíhu, která na nich spočívala. Na vrcholcích sloupů se stýkaly podélné trámy, přes něž byly napříč těsně vedle sebe položeny silné stropní desky, které nesly rohože a vrstvy jílu a hlíny o celkové mocnosti asi dvou metrů. Výška zaklenutého prostoru od podlahy ke stropu činila 3,2 až 3,8 metru. Terakotovní vojáci, koně, dřevěné válečné vozy, výzbroj a další věci a artefakty byly dovnitř dopraveny vstupními otvory, které byly poté uzavřeny dřevěnými trámy a utěsnány hliněnou mazanicí. V objektu 1 odkryli archeologové zatím pouze pět oddílů z celkového počtu sedmadvaceti oddílů, tedy necelou pětinu celé stavby. Na prozkoumané ploše našli pozůstatky osmi dřevěných válečných vozů, dvaatřicet terakotových koní ve skutečné velikosti, přes tisíc terakotových vojáků v mírně nadživotní velikosti (přibližně 1,8 metru), více než deset tisíc zbraní různého druhu, zhotovených převážně z bronzu. Z počtu, druhu a způsobu uspořádání těchto památek v místě odkryvu, jež jsou podle sondážních průzkumů dodrženy v celém objektu, lze odhadnout, že v objektu 1 je alespoň šest tisíc terakotových vojáků a koní, několik desítek válečných vozů a přes padesát tisíc různých zbraní. *Objekt 2* se nachází ve vzdálenosti asi

20 metrů od východního okraje objektu 1. V půdorysu má tvar ležatého písmene L. Je 124 metry dlouhý (ve východozápadním směru), maximálně široký 98 metrů (v severojižním směru), hluboký zhruba 5 metrů, výška zaklenutého prostoru činí 3,8 metru. Objekt zaujímá celkovou plochu asi 6 000 čtverečních metrů. Na východní a západní straně je umístěno po třech vstupech opatřených rampami, jeden vstup se nachází na severní straně. Dispozice objektu 2 je poměrně složitá, a proto bude kvůli názornosti vhodné, popsat ji jako čtyři samostatné oddíly (A–D). Oddíl A, na východním okraji objektu 2, lze považovat za horní část písmena L. Má zhruba čtvercový půdorys a je tvořen dlouhými chodbami podél všech čtyř stěn a čtyřmi koridory, které jsou od sebe odděleny hliněnými zdmi. Terakotové plastiky umístěné v koridorech představují výlučně střelce z luků a samostřílů. Proto je tento oddíl považován za ležení lučištníků. Oddíl B se nachází v jižní části objektu 2. Na východě a západě je lemován dlouhou chodbou, táhnoucí se v obou případech severojižním směrem. Mezi chodbami je osm koridorů, probíhajících východozápadním směrem, které jsou vyplněny přesně seřazenými řadami válečných vozů, představujícími zřejmě bitevní šik vozatajstva. Oddíl C, uprostřed úhelníku L, se skládá ze tří koridorů. Jeho východní okraj přiléhá k oddílu A a jeho strany sousedí s oddíly B a D. Západní okraj poněkud vystupuje z půdorysu spodní části písmena L. V tomto oddílu byly umístěny převážně válečné vozy provázené pěchotou a dále jezdci na osedlaných koních. Je to bitevní sestava s různými druhy zbraní. Oddíl D zaujímá část levého okraje písmena L a tvoří jej tři koridory. Jeho východní okraj je oddělen od oddílu A hliněnou zdí, v níž je vstupní otvor. Tento prostor náležel výlučně jízdě. Objekt 2 archeologové po sondážním průzkumu a odkryvu znovu zasypali zeminou, aby byl interiér nezměněně zachován pro budoucí systematické výzkumy. V sondách objevili 11 dřevěných vozů, 67 tažných koní z terakoty, 27 terakotových osedlaných jezdeckých koní, 224 postav hliněných válečníků a 1 929 bronzových součástí výzbroje a výstroje. Podle těchto údajů a pečlivých prostorových analýz dospěli archeologové k závěru, že v objektu 2 bylo celkem umístěno 89 vozů, 356 tažných koní, 261 vozatajů, 116 jezdeckých koní a stejný počet jezdců, 562 pěšáků a mnoho zbraní. Objekt 3 leží pětadvacet metrů severně od západního okraje objektu 1. V půdorysu má tvar písmena U, je dlouhý 17,6 metru (jedna strana pís-

mena U ve východozápadním směru), široký 21,4 metru (spodní část písmena U – v severojižním směru), hluboký 4,8 až 5,4 metru, výška zaklenutého prostoru činí asi 3,6 metru. Objekt 3 ve srovnání s objekty 1 a 2 je velmi malý, zabírá pouze plochu 520 čtverečních metrů. Na východní straně je umístěn hlavní vchod, jehož šikmá rampa ústí dolů do jámy a do místnosti s válečným vozem, koňským sprežením a osádkou. Vpravo od této komory je chodba směřující k severu. Vlevo od ní je rozměrná hala, táhnoucí se od východu k západu, kterou vyplňují řady terakotových válečníků; dále tu byly nalezeny kostry skutečných zvířat a jelení parohy. Pravděpodobné vysvětlení neobvyklé nálezové situace je následující: Ze staročínských pramenů je známo, že než vojáci vytáhli do pole proti nepříteli, byly pořádány slavnostní přísahy a rituální náboženské obřady, při nichž se tázali Nebes, zda jsou okolnosti pro válečné tažení příznivé. A při těchto věštbách se jako důležité pomůcky již od šangských dob užívaly zvířecí kosti. Tato prostora tedy možná představovala svatyni pro náboženské rituály předcházející válečnému tažení. Bez takových obřadů nebyla zahájena žádná větší bitva. Nyní se znovu vrátíme k hlavnímu vchodu na východní straně objektu 3. Chodba, podobná té, která směřovala vpravo od vchodu, byla také vlevo a táhla se jižním směrem. Střední část levé chodby je spojena s jinou, východozápadní chodbou, která vede do velké přední místnosti a potom do menší místnosti vzadu. Všude podél zdí delší chodby, podél zdí druhé chodby a v přední i zadní místnosti byly umístěny strážce. Z celkové dispozice a rozmístění postav a artefaktů vyplývá, že přední místnost byla snad hlavním stanem, kde velící generál přijímal důstojníky svého štábu a pořádal válečné porady. Zadní místnost užíval k odpočinku a ke spánku. Tato fakta svědčí o tom, že objekt 3 pravděpodobně představuje velitelské stanoviště. V objektu 3 bylo objeveno čtyřiašedesát terakotových postav tělesných strážců, jeden dřevěný vůz, čtyři terakotové vozatajové a více než třicet součástí různých zbraní. Kromě těchto tří objektů byl objeven ještě čtvrtý podzemní objekt (*objekt 4*), který zůstal nedokončený a nebyl vyplněn žádnými plastikami ani jinými artefakty. Je to vlastně prázdná zaklenutá jáma. Nachází se severně od střední části objektu 1 a mezi objekty 2 a 3. Jáma má obdélníkový půdorys, je 48 metrů dlouhá (ve východozápadním směru), 6 metrů široká (v severojižním směru), hluboká 4,8 až 5,2 metru pod povrchem současného terénu a zabírá

plochu 4 608 čtverečních metrů. Odpověď na otázku, proč zůstal tento objekt nedokončený, je v tomto případě výjimečně jednoznačná. V roce 209 př. n. l., kdy protičchinští povstalci ohrožovali hlavní město Sien-jang, byli otroci a dělníci dokončující záhrobní sídlo Prvního svrchovaného císaře naverbováni do čchinské armády. Takže veškeré práce v záhrobním sídle byly přerušeny jak kvůli rozhodnutí čchinského dvora, tak vzhledem k přítomnosti povstalců. Všechny dosavadní nálezy, v jednotlivostech i ve svém celku, nasvědčují tomu, že První císař dal vytvořit repliku, která je věrným obrazem výzbroje, výstroje i sestavy a činnosti jeho armády. Podzemní objekty v záhrobním sídle představují tedy dobře organizovanou čchinskou armádu a současně model starověké bitevní sestavy. Podle čchinských historických pramenů sestávala starověká bojová formace obvykle ze střední kolony a z levého a pravého křídla. Zdá se tedy, že v objektu 1 záhrobního sídla stojí pravé křídlo armády, v objektu 2 je umístěno levé křídlo a v objektu 3 se nachází velitelské stanoviště. Čtvrtý objekt, který zůstal nedokončen, by podle tohoto výkladu zřejmě náležel útvaru umístěnému ve středu armády. Proč však zůstal čtvrtý objekt prázdný? Jedno z možných vysvětlení vychází ze zprávy S'-ma Čchieny v *Zápisích historika*: První svrchovaný císař hodlal navázat na starý rituál, rozvinutý zejména v období dynastie Šang, a obětovat zde opravdové vojáky, nejspíše mladé odvedence, kteří se podíleli na stavbě jeho záhrobního sídla. Za situace, kdy v říši končilo klidné období (propukala nespokojenost a dokonce i povstání, na severních hranicích existovala trvalá hrozba od nespoutaných kočovníků), bylo třeba každého vojáka. Proto zřejmě císař přijal návrh jednoho ze svých ministrů, od svého záměru, alespoň pro tuto chvíli upustil, ony muže ušetřil a poslal je na bitevní pole. Další nepříznivý vývoj v říši a brzká smrt pak císaři znemožnily, aby svůj původní záměr uskutečnil. Je možné i jiné vysvětlení: objekt 2 ukrýval pravé křídlo sestavy, tvořené hlavně pěšáky a válečnými vozy; objekt 3 byl levým křídlem s vozatajstvem jako hlavní údernou silou, podporovanou jízdou a pěšími oddíly; objekt 1, v němž se uprostřed možná nacházejí velitelské vozy, představoval nejvyšší velení. Tři objekty s terakotovou armádou jsou neobyčejně bohatým pramenem informací o různých stránkách života v čchinském období, o nichž jiné prameny buď mlčí, nebo vypovídají pouze nedostatečně či zkráceně. Nálezy terakotových válečníků a jejich výzbroje

nejsou totiž jen dokladem o vojenské strategii a taktice ve staré Číně nebo o uspořádání čchinské formace a úrovni vojenského řemesla vůbec. Antropologové a etnologové rozpoznali podle fyziognomických rysů tváře, úpravy vlasů a jiných významných znaků terakotových figur určité národnostní skupiny zastoupené v čchinském vojsku. Ekonomové zase odvodili z rozboru bohaté výzbroje a výstroje čchinských vojáků poznatek, že moc čchinské dynastie byla zřejmě ještě větší, než jak ji líčí staré písemné prameny. Technologové na základě moderních metalografických analýz nalezených kovových předmětů zjistili, že staří čínští metalurové a zbrojíři užívali velmi účinné způsoby ochrany proti korozi, jaké byly v Evropě vyvinuty až v moderní době. Petrologové spolu s technologi zase odhalili, že starověcí keramici si při vytváření a zejména při výpalu rozměrných plastik počínali neobyčejně zdatně. Ale jejich terakotové postavy lidí a zvířat jsou především mimořádně působivým uměleckým dílem.

Dosud odkryté nadzemní a podzemní stavby, jejich uspořádání i obsah interiérů v záhrobním sídle Prvního svrchovaného císaře Čchinů svědčí o tom, že byly do určité míry replikami toho, co císař budoval a užíval za svého života. Mohyla snad představovala císařský palác, vnitřní a vnější město asi symbolizovalo zakázané město a hlavní město s jeho předměstími, zahradami, loveckými revíry a konírny a terakotovní vojáci a koně možná byli císařskou posádkou umístěnou před branami hlavního města.

Celková rozloha záhrobního sídla byla zřejmě mnohem větší. Kromě podzemních objektů s terakotovou armádou, umístěných více než tisíc metrů na východ od vnějšího hradebního pásma, jsou totiž nalézány při archeologické sondáži, po hluboké orbě nebo při hloubení zavlažovacích kanálů a studní cihly, střešní tašky, dlaždice a různé jiné artefakty a milodary z čchinského období, které vymezují plochu přibližně šestapadesáti čtverečních kilometrů. Na základě takového omezeného zjišťovacího výzkumu nelze pochopitelně spolehlivě stanovit, zda celá tato plocha byla součástí záhrobního sídla Prvního svrchovaného císaře Čchinů. Ale i kdyby bylo tvořeno pouze hrobkou a jejím bezprostředním zázemím s terakotovou armádou, bylo by monumentem, jaký nemá ve světě srovnatelnou dobu. I v této zúžené podobě potrvá jeho systematický archeologický výzkum po několik generací, rozhodně delší dobu, než po kterou bylo ve starověku budováno. Archeologové se soustřeďují na odkryv objektů v bezprostřední blízkosti hrobky,

kde byly objeveny unikátní plastiky dvou vozů s koňským zápražem provedené v bronz, a na podzemní objekty východně od hrobky, kde byla objevena a částečně odkryta početná císařova armáda z terakoty. Záhrobní sídlo Prvního svrchovaného císaře Čchinů je považováno za jeden z nejvýznamnějších archeologických objevů 20. století, bylo oprávněně vzato pod ochranu UNESCO a zařazeno do seznamu světového kulturního a přírodního dědictví. V roce 1980 byla nad objektem 1 vzklenua mohutná prosklená hala, takže vzniklo Muzeum terakotových bojovníků a koní Prvního svrchovaného císaře Čchinů, přístupné široké veřejnosti.

Pohřbívání v počchinském období, za následující dynastie Chan (206 př. n. l.–220 n. l.), bylo neobyčejně diferencované: uplatňovaly se nové typy hrobů a rakví: jeskynní, skalní a katakombové hroby, komorové hroby z cihel a kamenných desek, rozsáhlé vícekomorové hroby v různém provedení, takzvané podzemní paláce a hroby s ochozy, urnové rakve, cihlové rakve aj. Přetrvával typ hrobu běžný v období Čou s dřevěnými rakvemi, kdy byly ve vnitřní rakvi nezřídka uloženy manželské páry (Kuhn 1995, s. 57). Například jeskynní hroby byly většinou umístěny horizontálně v pahorku. Na severu ležící příčné komory byly uzavřeny kameny. V zadní komoře se nacházel vnější sarkofág. Prostory byly rozlišeny podle určité funkce – hudební sál, pokladnice, kuchyně, toaleta, sýpka apod. Na stěnách hrobů jsou reliéfy či fresky zobrazující povětšinou taoistická a konfuciánská témata. Milodary tvořily drahocenné ozdoby, šperky a umělecké artefakty ze zlata, stříbra, laku, terakoty, nefritu a jiných materiálů, v oděvech bývaly vetkány zlaté nitě. Původně sloužil tento typ hrobu panovníkovi, později byly budovány jeho zjednodušené varianty i pro příslušníky aristokracie, vysoké důstojníky a úředníky (Kuhn 1995, s. 59–61). Od Západních Chanů byly budovány podzemní hrobky napodobující sídlo, které zemřelý užíval za života. Dřevěné či kamenné svatyně byly vztyčeny za pahorkem nad hrobkou (Hung 1988, s. 96).

V chanském období se zvláště ve vyšších vrstvách společnosti rozšířil zvyk uchovat tělo po smrti neporušené (podobné snahy však existovaly už v prostředí lungšanské kultury). Byly k tomu užívány rozmanité prostředky, některé z nich podobné jako při tvorbě elixírů nesmrtnosti: například olovo, rtuť, sulfid arzenitý, rumělka, z kamenů nepostradatelný nefrit – vyniká uložení chanského prince Liou Šenga (155 až 113 př. n. l.) a jeho manželky Tou Wan v nefritových

schrámkách antropomorfního tvaru ve skalní hrobce u Man-čchengu (obr. 269). Dále měly napomoci silné rakve, utěsněné oděvy a rubáše, pohřební komory ze dřeva, kamenů či cihel. Snahy zabránit rozkladu mrtvého těla trvaly až do období dynastie Sung, poté se vytrácely.

Počátkem 10. století se pod vlivem buddhismu objevuje nový typ pohřebního rituálu – kremace a uchování popela v urnách, jež se pak vkládaly do jam nebo umísťovaly do svatyní. Zpopelňování se pak šířilo v 10.–14. století za dynastií Sung a Jüan, a to i přes odpor konfuciánské elity a byrokracie, jež se v roce 962 promítl v Sungském zákoníku do právní normy o zákazu kremace, která je sankcionovala podobně jako například zločin usmrcení zardoušením (výjimka se připouštěla u buddhistických mnichů, cizinců a těch, kteří zemřeli daleko od domova nebo neměli potomky). Přesto již v 11. století byla kremace přijímanou formou pohřbívání, zejména mezi obyčejnými lidmi.

Archeologové a antropologové zjistili, že v období Sung existovalo zpopelňování téměř na celém území Číny. Velikost, tvar a dispozice hrobů pro uchování pozůstatků kremace měly své specifické rysy spjaté se společenským statutem, regionem a časem. Například hrobka v Luo-jangu ve střední Číně datovaná kolem roku 1100 měla čtvercovou komoru (2x2 m) z cihel, s klenutým stropem a obloukovitými dveřmi. Interiér napodoboval obydlí s dveřmi a okny. Byly zde uloženy pozůstatky osmi lidí, sedm bylo podrobeno kremaci, jeden z nich byl pohřben nejdříve na jiném místě a až po čase byly jeho kosti přeneseny do hrobky. Spálené pozůstatky jednoho jedince byly v dřevěné rakvi, dalších šest bylo uloženo v urnách z kameniny. Od období Sung byly v hrobkách nezřídka uloženy dvě rakve – pro manžele, a v urnách zde umístěných se nacházeli jiní příbuzní – nejčastěji děti. Některé hroby tohoto období jako například v S'-čchuanu v západní Číně (zde byla kremace hlavním způsobem pohřbívání) obsahují milodary: misky, láhve na víno, bronzová zrcadla aj.

V období Sung bylo celkově zpopelněno (přičemž užívání kremace se měnilo v závislosti na regionu, období, případně jiných okolnostech) 10–30 % zemřelých (Ebrey 1990, s. 410–413). I při kremaci byl ovšem dodržován zásadní konfuciánský požadavek zbožné pohřební přípravy a uctivé oběti duchům předků, jež bylo třeba provádět po několik generací (Ebrey 1990, s. 406–407).

286 Pohřebiště císařů dynastie Ming (1368–1644) nedaleko Pekingu. Část aleje kamenných strážců (čínsky *šen-tao*, doslova „cesta duchů“; v mingské době dosahující délky až jednoho kilometru) z dvojic sloupů a soch mytických lvů, jednorožců, koní, velbloudů, slonů, generálů a ministrů, chránících přístup k hrobce (v úseku aleje strážců se pomyslná ústřední osa svazující všechny části záhrobního sídla mírně stácela, což bylo opatření proti zlovonným duchům a démonům, kteří se podle čínských pověr pohybují po přímkách). Tato lokalita je od roku 2000 zapsána v Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO.

V této souvislosti je třeba zaznamenat jistou podobnost mezi kremací a sekundárním pohřbíváním – oba způsoby umožňují destrukci nečistých tkání a získání kostí. Archeologové však nenašli důkazy o zpopelňování laiků v původních čínských (chanských) oblastech před obdobím Sung (Ebrey 1990, s. 416–419). Stoupenci konfucianismu protestovali proti kremaci jako bezohlednému znesvěcení těla, barbarskému, buddhistickému a neuctivému ... V 11. století byla zakládána na podporu boje proti kremaci pohřebiště, na nichž bylo umožněno pohřbívat i chudým bez výraznějších nákladů (Ebrey 1990, s. 421–423). Archeologické nálezy ukazují, že již v raném období vlády Ming byl úpadek kremace velmi rychlý. Nicméně kremace nepřestala být v Číně cizím prvkem, což ještě podtrhl Sungský zákoník (Ebrey 1990, s. 426–427).

V období dvou posledních dynastií čínského impéria Ming (1368–1644) a Čching (1644–1911) vynikají zejména pohřebiště mingských a čchingských císařů. Navíc jsou do dnešních dnů zachována ve velmi dobrém stavu. Nejznámější mingské pohřebiště založil třetí mingský císař Jung-le. Rozkládá se u Pekingu a je zde pohřbeno třináct mingských vládařů. Hrobky jsou orientovány k jihu, mají okrouhlý půdorys symbolizující všemocná Nebesa, zatímco Zemi představuje čtvercový půdorys; ten mají také místa, kde živi uctívali mrtvé. Popsané rozvržení hrobky je starobylé, obdobně byla koncipována již například hrobka prince

I-teho z počátku 8. století a další středověké pohřební monumenty (Olivová 2001, s. 266–268). V prvních stoletích našeho letopočtu tvořila přístup k císařské hrobce brána. Později cestu lemovaly sochy úředníků, zvířat, exotických tvorů, cizinců nebo císařských tělesných strážů v životní velikosti (obr. 286). Buď měly znázorňovat pohřební průvod nebo strážce hrobky. V císařských nekropolích dynastií Ming a Čching sloužila pro celou skupinu hrobek jedna cesta. Většinou ale platilo, že jedna cesta náležela jedné hrobce (Shaughnessy 2001, s. 225). Císařské hrobky lze v krajině rozpoznat podle uměle navršené mohyly. Pod mohylou je podzemní pohřební komora – krypta (vícekomorová, klenutá a zbudovaná z kamenných kvádrů), v níž se nacházel sarkofág, rozmanité cennosti a předměty denní potřeby pro posmrtný život pohřbeného.

Krypty Mingů a Čchingů jsou většinou nepřístupné, odkryty jsou pouze ty, které byly v minulosti vyloupeny, pro ostatní platí z etických a rituálních důvodů zákaz archeologického výzkumu.

V moderní Číně je nejrozšířenějším způsobem pohřbívání v rakvi. Tělo zemřelého je v natažené poloze, s obličejem nejčastěji směřujícím k jihu. V severní Číně převládají mohylové hroby, na jihu jsou časté hroby v kamenných schránkách. Spalování se uplatňuje místy na jihu či na severu Číny, kde žije nejvíce buddhistických mnichů. Jedním z užívaných způsobů pohřbu udržovaných od prehistorických až do 19. století a místy i později bylo ponechání mrtvého na místě skonu nebo jeho pouhé přenesení někam do polí a překrytí trávou; později bylo možno kosti pohřbít do jámy nebo do popelnice. Rovněž ženy zemřelé při porodu jsou často pohřbeny jen volně v poli (Bernatzik 1962, s. 458–459).

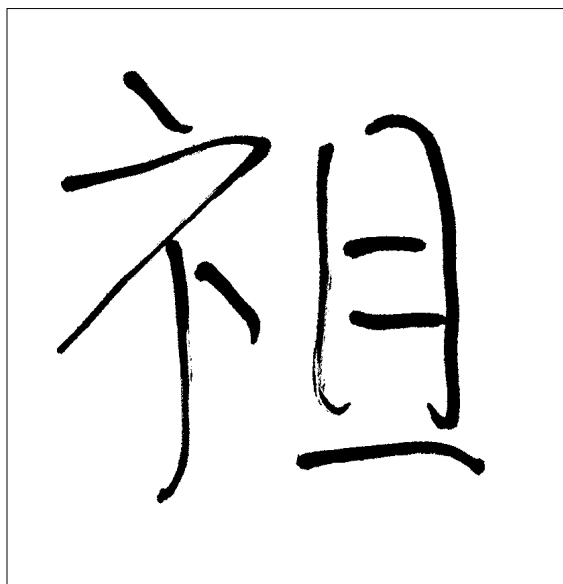
Po pohřbu bylo třeba, dokud se tělo přirozeně nerozloží, aby mohly být sesbírány kosti k sekundárnímu pohřbu. Pozůstalí nesmějí umělými zásahy zbytky měkkých tkání z kostí odstraňovat: překročení tohoto zákazu by se svou závažností rovnalo vraždě příbuzného (Ahern 1973, s. 205).

Zacházení s mrtvým v moderní Číně však nepatří jen do sféry buddhismu či konfucianismu, obsahuje starobylé, snad již prehistorické praktiky – geomancii, šamanismus, víru v duši a posmrtný život, které bychom mohli spíše označit jako tradiční náboženství nebo taoismus, než jako buddhismus či neokonfucianismus a které nadto prolíná všudypřítomný starobylý kult předků (Ebrey 1990, s. 409, Chen Lie 1995, Overmyer 1986, 1998).

6.3. Kult předků

Kult předků představuje všepronikající předivo čínského způsobu života na zemi i na onom světě patrně již od neolitických dob; pro raná období doložená nejen archeologickými, ale i písemnými prameny se tato hypotéza mění v jistotu: oficiálnímu náboženství Šangů i Čouů kult předků dokonce dominoval (obr. 287). Tehdy byl kult předků především záležitostí aristokracie, která jeho prostřednictvím legitimovala svoje společenské postavení (srov. Chang 1983). Obřady k počtě předků měly podobu hodovních slavností, při nichž se scházeli členové rodu a hodovali společně se zemřelými předky (podrobný popis na základě *Š'-tingu* – viz Falkenhausen 1993b, s. 148–150). Rituály k počtě předků byly velmi formalizované a hlavní důraz byl kladen na společenský status jejich účastníků. Později tento kult ztratil akcent aristokratické výlučnosti, zato se však rozšířil ve všech vrstvách společnosti a Konfucius jej učinil jedním z pilířů svého učení. „Základní otázky sociální a náboženské identity jsou v Číně určovány příslušností k rodině a uctíváním předků. V Číně rodinný kult předků konstituuje celou jednu univerzální náboženskou strukturu. Nepatřit k žádné skupině a neuctívat předky je ve svém důsledku vlastně totéž jako nebýt osobou, nebýt součástí reality“ (Overmyer 1998, s. 122). Mělo se rovněž za to, že prosperita země a společnosti, správné fungování říše odvisí od řádného vykonávání rodinných povinností.

Rodina, jejíž neoddělitelnou součástí byli i předkové, byla chápána jako nikdy neumírající kolektiv, živý organismus přesahující i spojující jednotlivé členy v průběhu věků. Rodina zahrnovala jako současné a „živé“ členy i předky – a podobně, jak se tím rozšířila do minulosti, musela se šířit také do budoucna. Důležité pojítko rodiny představoval rituál. Nejprostší formou bylo zapálit ráno i večer kadidlo buď před portrétem předka nebo před tabulí s jeho jménem a uctivě se uklonit – kouř kadidla stoupající vzhůru symbolicky udržoval kontakt s duchem předka. Složitější obřady se konaly o zvláštních dnech – o svátcích nebo výročích zesnulých předků rodiny. Každý člen rodiny, napřed její hlava a potom ostatní členové v pořadí svého postavení, se pomodlili a provedli před portrétem či tabulkou předka *kchou-tchou*, „hlubokou úklonu“. Největší pozornost byla zpravidla věnována nedávno zesnulým a nejstarším známým předkům. Jako oběť byly přinášeny také potraviny, které byly po obřadu při hodovní slavnosti zkonsumovány.

287 Znak *cu* („předek“) v dnešní podobě. Je složen v levé polovině z radikálu 礻 („vyhlašovat, „demonstrovat“, „proklamovat“ apod.) a v pravé polovině z archaického piktogramu („falus“, „penis“), což celé vyjadřuje „kult předků“, „uchování rodu“ apod. Jeho nejstarší forma se objevuje již v nápisech na věštechních kostech v období dynastie Šang.

Rodiny byly v rámci určitého kraje seskupeny v rody, jež se skládaly ze všech rodin se stejným příjmením. Pravidelně se konaly důležité rodové obřady, zejména k počtě patriarchy, který v daném místě založil rodinu. Obřady tohoto druhu, zahrnující i rituální oběti zvířat, se odbyvaly v rodovém chrámu předků, kde byly vystaveny portréty nebo tabulky předků z předchozích generací.

Uctívání předků má tedy v Číně hluboké, prehistorické kořeny a v tradiční čínské společnosti hraje ústřední roli dosud. Oltář předků byl umístěn v hlavní hale domu nebo ve zvláštní svatyni. Na oltářích bylo umístěno množství dřevěných tabulek, z nichž každá reprezentovala jednoho mrtvého. Kult mrtvých a rituály s ním spjaté zahrnují tedy dvě základní stadia: pohřební rituály, které následují bezprostředně po smrti a obětní rituály, které posléze udržují dlouhodobé vztahy mezi živými a mrtvými (Yang 1967, s. 29–31). Po pohřbu byla zhotovena papírová tabulka a uložena u oltáře předků. Asi po roce byla papírová tabulka spálena a nahrazena novou ze dřeva. Před tabulkou byly prováděny oběti i jiné obřady, například zasnoubení. Uctívání každé tabulky trvá v tra-

diční společnosti tři až čtyři generace, pak je tabulka zničena (Ahern 1973, s. 92–94).

Oltář k uctívání předků není vlastnictvím jen jedné domácnosti. Pro získání svého místa ve svatyni předků jsou zapotřebí dvě věci: aktuální nebo potenciální přínos v souvislosti s majetkem nebo členstvím v rodu a rodové příjmení. Muž, který se přiřzení do rodiny své manželky a dovolí svým dětem převzít její příjmení, ztrácí nárok na to, aby mohl mít ve svatyni vlastního rodu po své smrti umístěnu tabulku (Ahern 1973, s. 97, 121–122). Kdybychom se pokusili pro ilustraci čínské uctívání předků srovnat například s křesťanským postojem, můžeme s Hansem Küngem konstatovat: „*Křesťanství bylo sice náboženstvím otců, nikdy však v přísném smyslu náboženstvím uctívajícím předky, jakým bylo staré čínské náboženství.*“ Křesťanští církevní otcové poukazovali záhy na to, že vzývání mrtvých je porušením prvního přikázání, „*za teologicky únosnou byla zpočátku pokládána modlitba k zemřelým. (...) Z křesťanského teologického hlediska je třeba rozlišovat – uctívání předků ano, kult předků (manismus) ne*“ (Küng 1999, s. 53–54).

Z kultu předků jsou odvozovány příslušné pohřební zvyklosti a rituály.

Zemřel-li jedinec jako svobodný nebo do svých dvanácti let, pak se mu po smrti dostalo jen jednoduchých nebo žádných rituálů. Podle konfucianistů tyto rituály, oběti předkům pomáhají při zušlechťování morálních hodnot, zejména pak synovské oddanosti (Yang 1967, s. 45–47). Pohřební rituály – *sang li* představují komplex kultovních praktik, které se v detailech liší v různých oblastech, ale v podstatě celou Čínou prostupují velmi podobně (Yang 1967, s. 29–31).

Mrtvý (umírající) je položen na lůžko, které je umístěno v domě ve svatyni předků před jejich tabulkami. Lože s umírajícím je poblíž vchodu, aby duše mohla snadno opustit dům. Do úst zemřelého jsou vkládány různé obětiny, třeba čajové lístky. Ze slámy

nebo z papíru jsou vytvářeny nejrůznější věci – koně, služebníci, vozy či peníze, aby to všechno mohlo být spáleno a bylo k dispozici zemřelému v zemi mrtvých (Bernatzik 1962, s. 458–459). Předtím než je zemřelý v domě uložen do rakve, je umístěn nohama ke dveřím: aby nemohl škodit uvnitř domu, kdyby snad povstal jako upír, aby nejkratší cestou zamířil ven (Yang 1967, s. 33).

První část procedur je vedena najatými taoistickými mnichy, kteří hrají na gongy a zvony, zatímco pozůstalí stojící kolem mrtvého zpívají žalozpěvy. Pak je tělo přemístěno do rakve. Před uzavřením rakve se odehrává „obřad odřezání“: kolem zápěstí mrtvého se uváže motouz, který prochází rukama všech příslušníků jeho rodiny; poté každý ze zúčastněných dostane kadidlo a nepravé papírové peníze, které přeloží, aby takto vytvořeným záhybem mohl motouz procházet a nedotýkat se rukou, načež taoistický kněz před každou osobou provázek přestříhne. Provázky, papírové peníze a kousky kadidla jsou dány do koše, který je později spálen. Celý tento obřad slouží k oddělení živých od mrtvého (Ahern 1973, s. 168–172).

Po úmrtí je přizván geomant, aby určil správný den a místo pohřbu. V určený den zrána je tělo přemístěno na vybrané místo. Některé ženy se shromáždí kolem rakve, lkají a nařikají, mrtvému se obětuje jídlo. Pak je rakev symbolicky zatlučena hřebíky. Místo pro hrob je zvoleno tak, aby bylo chráněno před podzemní vodou a větrem, aby zde byl koncentrován „kosmický dech“ a aby okolní pahorky měly příhodný tvar a výšku.

Po šesti až sedmi letech, kdy už jsou měkké tkáně odděleny od kostí, je rakev otevřena, kosti jsou očištěny a naaranžovány do keramické nádoby, která se umístí do hrobové jámy na levou stranu od rakve; někdy se nad místem s nádobou vztyčí hrobový kámen, někdy je postaven celý přístřešek (Ahern 1973, s. 164–165, s. 170, 176). Po těchto úpravách je hrob každoročně na jaře navštěvován.

6.4. Literatura k 6.

- Ahern, Emily M. (1973): *The Cult of the Dead in a Chinese Village*. Stanford: Stanford University Press.
- Auboyer, Jeannine – Goepper, Roger (1972): *Umění Dálného východu*. Praha: Artia. (Český překlad anglického vydání z roku 1967.)
- Barnes, Gina – Guo Dashun (1996): The Ritual Landscape of „Boar Mountain“ Basin: The Niuheliang Site of North-Eastern China. *World Archaeology*, roč. 28, č. 2, s. 209–214.
- Bernatzik, Hugo A. (1962): *Die Neue Grosse Völkerkunde*. Einsiedeln: Bertelsmann Lesering.
- Bouillard, G. (1931): *Les tombeaux impériaux: Ming et Tsing. Historique – cartes – plans*. Pékin: Albert Nachbaur, Éditeur.
- Čang Wen-li (1985): Osobnost Prvního svrchovaného císaře Čchinů. *Wej-ting kchao*, 1985, č. 7, s. 370–384 (čínšsky).
- Das Alte China: Menschen und Götter im Reich der Mitte 5000 v. Chr.–220 n. Chr.* (1995). München: Hirmer Verlag.
- Ebrey, Patricia (1990): Cremation in Sung China. *The American Historical Review*, roč. 95, 1990, č. 2, s. 406–428.
- Eliade, Mircea (1996): *Dějiny náboženského myšlení*, II. Praha: Oikoymenh.
- Falkenhausen, Lothar von (1993a): *Suspended Music: Chime Bells in the Culture of Bronze Age China*. Berkeley – Los Angeles – Oxford: University of California Press.
- Falkenhausen, Lothar von (1993b): Issues in Western Zhou Studies: A Review Article. *Early China*, roč. 18, 1993, s. 139–226.
- Granet, Marcel (1929): *Fêtes et chansons anciennes de la Chine*. Paris: Librairie Ernest Leroux.
- Hartzová, Paula R. (1996): *Taoismus*. Praha: Prostor.
- Ho Ping-ti (1975): *The Cradle of the East: An Inquiry into the Indigenous Origins of Techniques and Ideas of Neolithic and Early Historic China, 5 000–1 000 B. C.* Hong Kong – Chicago: The Chinese University of Hong Kong.
- Hung, Wu (1988): From the Temple to Tomb. In: Keightley, David N., ed., *Ancient Chinese Art and Religion in Transition*. University of California: East Asian Studies, s. 78–115.
- Chang, Kwang-chih (1976): *Early Chinese Civilization: Anthropological Perspectives*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press.
- Chang, Kwang-chih (1977): *The Archaeology of Ancient China*. New Haven (Connecticut) – London: Yale University Press.
- Chang, Kwang-chih (1983): *Art, Myth, and Rituals: The Path to Political Authority in Ancient China*. Cambridge (Massachusetts) – London: Harvard University Press.
- Chang, Kwang-chih (1986a): *Shang Civilization*. New Haven – London: Yale University Press.
- Chang, Kwang-chih, ed. (1986b): *Studies of Shang Archaeology*. New Haven – London: Yale University Press.
- Chang, Kwang-chih (1989): Ancient China and Its Anthropological Significance. In: Lamberg-Karlovsky, Clifford C., ed., *Archaeological Thought in America*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 155–166.
- Chang, Kwang-chih (1993): Shamanism in Human History: A Preliminary Definition. *Kchao-ku žen-lej-süe kchan*, roč. 49, 1993, s. 3–6.
- Chen Lie (1995): Der Ahnenkult im alten China. In: *Das Alte China: Menschen und Götter im Reich der Mitte 5000 v. Chr.–220 n. Chr.* München: Hirmer Verlag, s. 36–44.
- China Cultural Relics Promotion Center, ed. (1992): *Treasures: 300 Best Excavated Antiques from China*. Peking: Cultural Relics Publishing House.
- Ishihara, Akira – Levy, Howard Seymour (1989): *The Tao of Sex: An Annotated Translation of the Twenty-Eighth of the Essence of Medical Prescriptions Ishimpo*. New York: Harper & Row.
- Kuhn, Dieter (1995): Totenritual und Beerdigungen im chinesischen Altertum. In: *Das Alte China: Menschen und Götter im Reich der Mitte 5000 v. Chr.–220 n. Chr.* München: Hirmer Verlag, s. 45–67.
- Kulturní tradice Dálného východu* (1976). Praha: Odeon, 1976.
- Küng, Hans (1999): *Křesťanství a náboženství Číny*. Praha: Vyšehrad.
- Kuttner, Fritz A. (1990): *The Archaeology of Music in Ancient China: 2,000 Years of Acoustical Experimentations, 1400 BC–AD 750*. New York: Paragon House.
- Lesová, Pavlína (2002): *Antropologie pohřebního ritu*. Nepublikovaná magisterská diplomová práce. Brno: Katedra antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně.
- Loehr, Max (1968): *Ritual Vessels of Bronze Age China*. Greenwich (Connecticut): Asia Society.
- Loewe, Michael (1968): *Everyday Life in Early Imperial China*. London: Batsford.

- Loewe, Michael (1979): *Way to Paradise: The Chinese Quest for Immortality*. London: Allen & Unwin.
- Loewe, Michael (1982): *Chinese Ideas of Life and Death: Faith, Myth and Reason in the Han Period*. London: Allen & Unwin.
- Loewe, Michael (1994): *Divination, Mythology and Monarchy in Han China*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Loewe, Michael – Shaughnessy, Edward L., ed. (1999): *The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 B. C.* New York: Cambridge University Press.
- Malina, Jaroslav – Malinová, Renata (1991): *Dvacet nejvýznamnějších archeologických objevů dvacátého století*. Praha: Svoboda.
- Malina, Jaroslav – Pavel, Pavel (1994): *Jak vznikly největší monumenty dávnověku*. Praha: Svoboda.
- Maršálek, Jakub (2003): *Sociální analýza pohřebišť pozdního neolitu (cca 3000–2000 př. n. l.) na území provincie Shandong*. Nепublikovaná Ph.D. práce. Praha: Ústav Dálného východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.
- Matsunami, Kodo (1998): *International Handbook of Funeral Customs*. London: Greenwood Press.
- Mazzatenta, O. Louis (1992): A Chinese Emperor's Army for Eternity. *National Geographic*, 182, 1992, č. 2 (August), s. 114–130.
- Mazzatenta, O. Louis (1996): China's Warriors: Rise from the Earth. *National Geographic*, 190, 1996, č. 4 (October), s. 68–85.
- Olivová, Lucie (2001): Čínské císařské hrobky. *Nový Orient*, roč. 56, 2001, č. 8, s. 266–269. Praha.
- Overmyer, Daniel L. (1986): *Religions of China: The World as a Living System*. San Francisco: Harper and Row.
- Overmyer, Daniel L. (1998): *Náboženství Číny*. Praha: Prostor.
- Rawson, Jessica – Michaelson, Carol (1995): *Chinese Jade from the Neolithic to the Qing*. London: British Museum Press.
- Seiwert, Hubert Michael (1979): *Orakelwesen und Zukunftsdeutung im chinesischen Altertum*. Bonn: Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn.
- Shaughnessy, Edward L. (2001a): Oblast přízraků a duchů. In: Shaughnessy, Edward L., ed.: *Čína: Země nebeského draka*. Praha: Knižní klub.
- Shaughnessy, Edward L., ed. (2001b): *Čína: Země nebeského draka*. Praha: Knižní klub.
- Schafer, Edward (1980): *The Divine Woman: Dragon Ladies and Rain Maidens*. San Francisco: North Point Press.
- Siliotti, Alberto, ed. (2001): *Příbytky věčnosti: Hrobky, chrámy, pohřebiště*. Dobruška: Rebo Productions CZ, s. r. o.
- Svoboda, Jiří (2003): Paleolit a mezolit: Pohřební ritus. In: Malina, Jaroslav, ed., *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: Modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných“ oborů*, 19. svazek. Brno: Nadace Universitas Masarykiana – Akademické nakladatelství CERM – Masarykova univerzita – Nakladatelství a vydavatelství NAUMA.
- Vrhel, František (2003): Předkolumbovské literatury: Témata, problémy, dějiny. In: Malina, Jaroslav, ed., *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: Modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných“ oborů*, 14. svazek. Brno: Nadace Universitas Masarykiana – Akademické nakladatelství CERM – Masarykova univerzita – Nakladatelství a vydavatelství NAUMA.
- Waley, Arthur (1955): *The Nine Songs: A Study of Shamanism in Ancient China*. London: George Allen and Unwin Ltd.
- Wang Sü-li (1982a): Nový názor na původní název hrobky Prvního svrchovaného císaře Čchinů Li-šan. *Kchao-ku jü wen-wu*, 1982, č. 1, s. 92–93 (čínsky).
- Wang Sü-li (1989): Rekonstrukce východní části hodovního dvorce v Li-šanu. *Kchao-ku jü wen-wu*, 1989, č. 5, s. 125–129 (čínsky).
- Wang Sü-li – Čchin Jung (1980): Konstrukce záhrobního sídla Prvního svrchovaného císaře Čchinů a odkrytí hliněných vojáků a koní. *Žen-wen ca-č'*, 1980, č. 1, s. 46–55 (čínsky).
- Yang Ching-kun (1967): *Religion in Chinese Society*. Berkeley – Los Angeles: University of California Press.
- Yang Mu (1993): *Chinese Musical Instruments: An Introduction*. Canberra: Coralie Rockwell Foundation, Australian National University.
- Yuan Zhongyi (1983): *Terra-Cotta Warriors in Armour and Horses at the Tomb of Qin Shi Huang*. Peking: Cultural Relics Publishing House.

7. Poznávání Číny Evropany a kontakty českých zemí s Čínou

7.1. Evropské poznávání Číny

Zájem Evropy (název pochází ze semitského *ereb* nebo *irib*, „západ, západní“) o Asii (ze semitského *asu*, „východ, východní“), obě části jednoho a téhož po souši snadno schůdného světadílu, se datuje již od dob antiky. Větší aktivitu v tomto směru projevovali zkráje Asijci, konkrétně Číňané. Obchodní cesty, kterými putovaly karavany s hedvábím a jiným zbožím z Číny do západních krajín, jsou staré tisíce let. Každému, kdo se v mládí učil latinu, bude známo, že hedvábí – *sericum* – znali už staří Římané. Psal o něm Plinius Starší ve své *Naturalis historia*, jeho hebkost a vláčnost opěvali básníci Ovidius, Vergilius i Horatius. Filozof Seneca varoval dokonce krajanů, aby nenechávali své ženy a dcery nosit šat zhotovený z této transparentní látky, pod kterou se tak svůdně rýsují ladné křivky ženského těla, protože to má demoralizující účinek na veřejnou morálku a rodinný život.

Od cizích kupců, kterým staří Římané za hedvábí platili zlatem, se lidé dovídali, že tato atraktivní látka pochází z jakési daleké země Seres či Serica. Řecké slovo *serikos* souvisí nepochybně s archaickým čínským *sieg* (dnes *s'*, „hedvábná nit“; srov. k tomu v témž významu korejské *sil* nebo *sir*, anglické *silk*, ruské *šolk*, či německé *Seide* a francouzské *soie*).

Jiný antický název pro Čínu, *Sina*, respektive *terra Sinica*, je odvozen od velké čínské sjednotitelské dynastie Čchin (246–207 př. n. l.), již znali v Indii jako Číná, na Cejlonu Sinaí, odtud v Řecku jako Tsinaí a v Římě jako Sina, Sinae, respektive *terra Sinica* či *terra Sinarum*. Odtud je i naše slovo Čína, německé China, francouzské Chine, polské Chiny, maďarské

Kína ad. Ruský název pro Čínu „Kitaj“ je mnohem pozdější proveniencí a souvisí s tunguzskými Kitany, vládoucími v severní Číně jako dynastie Liao, respektive Si Liao (Západní Liao) v letech 907–1211.

Za císaře Augusta se hedvábí stalo v Římě velkou módou. Oděvy, které se z něj zhotovovaly, byly měkké a splývavé, v zimě hřály, v létě příjemně chladily. Žádou tak kvalitní látku v zemi dosud nepoznali. Vlněné a lněné tkaniny syrské s jejich neumělými vzory a příliš sytými barvami jim nutně musely připadat nepoddajné a tuhé a nedaly se vůbec srovnávat s lehkostí a jemností nové tkaniny, zhotovené snad ani ne lidskou rukou, jejíž vlast ležela někde daleko na Východě.

Hedvábí však proniklo na západ již v dobách před vznikem Římské říše, jak dosvědčují nálezy jeho zbytků ve vykopávkách domů dávných řeckých kolonistů na březích Černého moře (například v Kerči na Krymu) (Drège – Bühner 1997, Gálik 1994, Kolmaš 1989, 2003b, Liščák 2000).

Jakýsi makedonský obchodník s hedvábím jménem Maes Titianus měl své agenty až v dnešním Čínském Turkestánu a zprávy o dotud neznámých krajinách na východě se přes ně dostaly k zeměpisci Marinovi z Tyru (dnešní Súr v Libanonu). Ten se posléze stal pramenem informací alexandrijskému geografovi a kartografovi Klaudiu Ptolemaiovi (2. století n. l.). To, co Ptolemaios ve svém zeměpisném díle označuje názvem *Scythia extra Imaum* (Skythska za Tchien-šanem), odpovídá zhruba Východnímu nebo také Čínskému Turkestánu (dnešní Ujgurská autonomní oblast ČLR).

*

Z čínské strany byl průkopníkem styků se Západem, tj. zatím kontaktů jen se Střední Asií, vyslanec chan-ského císaře Wu-tiho (140–87 př. n. l.) Čang Čchien, který v letech 138–126 a 115–113 př. n. l. podnikl nesmírné dobrodružné i nebezpečné cesty, aby spojil Čínu se Západem. Po velkých svízelných se dostal až do Persie a zemí kolem Aralského jezera a Kaspického moře a navázal první přímé styky mezi Čínou a západním světem.

Za Čang Čchienem následoval vojevůdce Pan Čchao (33–103), který se na četných dobovatelských výpravách dostal až ke Kaspickému moři, přičemž „podrobil nominální čínské moci na padesát cizích království“. Na Čang Čchienovy úspěchy navázal jeho podřízený, voják a diplomat Kan Jing (1. století n. l.), který v Mezopotámii (Tchiao-č'), sousedící již s římskou Sýrií, přišel do bezprostředního kontaktu s Římskou říší, v čínských análech nazývanou Ta Čchin („Velcí Čchinové“, nepochybně v narážce na sjednotitelskou dynastii Čchin).

Vůbec nejdále na západ pronikl až v 15. století čínský mořeplavec Čeng Che (asi 1360–1433), který na jedné ze svých sedmi námořních výprav mezi roky 1405 a 1433 dorazil až k břehům Afriky (Mogadišu, Bráva a Malindi v Somálsku a Keni) a Rudým mořem proplul do Mekky a Medíny v Arabii (Hrbek – Kolmaš 1979).

*

V opačném, západovýchodním směru uskutečnil významnější průnik do zemí Střední Asie, Indie a dále do Číny až v polovině 1. tisíciletí řecký kupec a později mnich Kosmas Indikopleustés z Antiochie (6. století), který za návštěvy Indie a Cejlonu získal i informace o Číně, kterou ve svém díle nazývá Tzintitza (z perského Činistán).

Málo efektivní epochou západního pronikání do Číny byla přítomnost a působení nestoriánských mnichů již přímo na půdě Čínské říše, kam je v roce 635 uvedl jistý A-luo-pen (? Rabban). Činnost nestoriánů, stoupenců cařihradského patriarchy Nestora (5. století), v Číně skončila s posledním jejich biskupem Izadbuzidem z Balchu (čínsky I-su z Wang-še-čchengu) v roce 781. Z toho roku na jejich pobyt v Číně upomíná známá Sianská stéla v blízkosti Čchang-anu (dnešní Si-an) s čínsko-syrským nápisem obsahujícím výklad základních křesťanských dogmat, poučení o kříži, křtu a svatých knihách.

Arabský kupec a mořeplavec Sulajmán at-Tádžir (9. století n. l.) se v polovině 9. století několikrát plavil

z Perského zálivu do Indie a Číny (Kanton) a zanechal podrobný popis navštívených přístavů a námořních spojů. Jeho údaje doplnil další arabský kupec z Basry Ibn Wahb (9. století n. l.), který vykonal mezi roky 870 a 878 několik plaveb do Číny a popsal tehdejší hlavní město Tchangské říše Čchang-an (Hrbek – Kolmaš 1979, Lewicki 1936).

*

Oživení zájmu Evropy o země Střední a Východní Asie vyvolaly politické události na Předním východě. Obsazení Svaté země, města Jeruzaléma a Božího hrobu muslimskými Saracény vyburcovalo křesťanskou Evropu k zorganizování několika křížáckých výprav s cílem osvobození památných křesťanských míst z rukou pohanských „mohamedánů“. V té souvislosti přišla Evropanům velmi vhod právě v těch dobách se šířící legenda o mocné říši kněze Jana (Presbyter Ioannes), vládce středoasijských končin a údajného spojence mongolských chánů. Ti měli být přizváni na pomoc při útoku na Saracény z východu. Bylo proto třeba navázat s Janovou říší spojení a přes něj vytvořit s Mongoly koalici. K tomuto úkolu se propůjčila římská církev vysláním několika poselstev k Mongolům, spojených s pokusem o christianizaci těch krajů, které dosud víru Kristovu nepoznaly. 13. a 14. století jsou tak svědky četných významných návštěv evropských církevních poselstev, podporovaných zejména francouzským králem a římským papežem, k mongolským chánům, později císařům Jüanské Číny (1271–1368). Papežským legátům se sice jejich hlavní úkol splnit nepodařilo, nicméně svými zprávami o Mongolské, respektive Čínské říši neobyčejně přispěli k dalšímu a hlubšímu evropskému poznání těchto částí světa. Těmi, kdo na této akci měli obzvlášť velký podíl, byli františkánští mniši a za nimi pak i čilí benátští kupci (de Rachewiltz 1972).

Giovanni dal Piano dei Carpini (též dal Pian del Carpine, 1182–1252) byl italský františkán, řádový představený v Německu a Španělsku, misionář v Čechách, Uhrách, Dánsku a Norsku. Od roku 1243 byl u dvora papeže Inocence IV. (1243–1254), který ho v roce 1245 vyslal jako legáta Sv. Stolice k mongolskému velkému chánovi, aby se ho pokusil přimět ke spolenectví proti Saracénům. V doprovodu řádových bratří Štěpána z Čech a Benedykta z Polska vyšel z Lyonu přes Německo, Čechy a Polsko do Kyjeva, tehdy již v držení Zlaté hordy. V zimě 1246 pokračoval v cestě po zamrzlém Dněpru k Černému moři, odtud do Povolží, severně od Aralského jezera do Turkestánu

a přes Altaj dospěl 22. 7. 1246 do mongolského hlavního města Karakorumu (západně od dnešního Ulánbátaru). Zde se při příležitosti Gjújkovy (1246–1248) volby novým chánem setkal s poselstvy nejrůznějších asijských vládců a viděl poprvé i Číňany.

Protože se mu jeho politické poslání nepodařilo splnit, vrátil se v roce 1247 zpět do Lyonu. Ve své zprávě papeži podal první evropský autentický popis zemí a národů evropského Východu, Vnitřní Asie a Mongolska. Ve zprávě jsou i četné zmínky o Kumánech, Alánech, Chazarech, Karakitanech a Najmanech a také o Číňanech a dokonce i o Japoncích. Relace je významným zeměpisným pramenem pro Asii ve středověku (Camps – McCloskey 1995, D'Elia 1934).

Villem Rubruk (též Ruysbroek, Rubruquis, zemřel asi 1270) byl vlámský františkán, kterého v roce 1253 papež Inocenc IV. a francouzský král Ludvík IX. (1226–1270) vyslali k mongolskému velkému chánovi Möngkemu (1251–1260), aby ho obrátil na křesťanskou víru a získal pro spojenectví v boji proti Saracénům. Když koncem prosince 1253 dorazil s družinou chána Batua, vládce Zlaté hordy, do Karakorumu, setkal se s několika tam usazenými Evropany, Francouzy a Rusy, a po šesti měsících pobytu se opět vydal na zpáteční cestu.

Zpráva o cestě, kterou připravil pro krále Ludvíka IX., má mimořádný geografický, historický a etnografický význam. Rubruk správně identifikoval středověký „Cathay“ (Čína) se starověkým „Seres“ a přinesl první cenné informace o Mandžusku a Koreji, Tangutech a Tibetanech a o některých etnikách východní Sibiře. Svou literární hodnotou se Rubrukův spis řadí k nejlepším středověkým cestopisům (tiskem vyšel poprvé v roce 1599; český překlad *Putování k Mongolům* je z roku 1964) (Rockhill 1900).

Italský františkán Giovanni de Montecorvino (1247–1328) byl v roce 1288 papežem Mikulášem IV. (1288–1292) vypraven s poselstvím k ílchánovi (mongolskému vládci Persie) do Tabrízu. Na své druhé cestě se v roce 1291 dostal přes Persii do Indie, kde zůstal přes rok mezi tamními křesťany sv. Tomáše. V roce 1294 dorazil do Chánbaligu (Peking) a v Číně pak působil až do smrti. V roce 1307 byl ustanoven prvním arcibiskupem chánbalickým (*Archiepiscopus Cambalucensis*). Jeho dopisy obsahují cenné informace o Číně a vhodně doplňují cestopisné dílo Marka Pola (Golubovich 1924).

Bratři Nicolò a Maffeo Polové podnikli svou první obchodní cestu do Číny v letech 1260–1269. Dospěvě

do Bucháry, připojili se k poselstvu ílchána Hülägüho (1217–1265), mířícímu z Persie do Chánbaligu k velkému chánovi Chubilajovi (1260–1294). U něho se jim dostalo vládného přijetí, načež se vydali na zpáteční cestu.

V roce 1271 se vypravili do Číny podruhé, doprovázeni tentokrát Nicolovým synem Markem (1254–1324). Když prošli Sýrií, Malou Asií a Persií, pokračovali z Hormuzu přes Afghánistán a Pamír do Kášgaru. Další cesta je vedla podél jižní větve tzv. hedvábné cesty přímo do Chánbaligu. Ve vlastní Číně se všichni tři Polové zdrželi 17 let (1275–1291). Marco byl přijat do císařských služeb a z titulu své inspektorské funkce navštívil četné kraje a města po celé zemi. Z jeho cest po Číně je významná východní, vedoucí z Chánbaligu do Jang-čou na řece Jang-c'ťiang, kde setrval tři roky v úřadu správce města, a dále na jih do města „Quinsai“ (Sing-caj, tj. Chang-čou) a do přístavu „Zaitun“ (Čchüan-čou v provincii Fu-tien). Druhá cesta, jihozápadní, jej přivedla do Čcheng-tu v S'čchuanu a dále po okraji východního Tibetu a přes provincii Jün-nan do Barmy (dnes zvané Myanmar).

V roce 1292 obdrželi Polové povolení k návratu a složitou námořní cestou dorazili do Hormuzu a odtud dále po souši do Arménie a pak lodí přes Cařihrad do Benátek (1295).

Krátce po návratu byl Marco v námořní bitvě zajat Janovany a vsazen do vězení, kde nadiktoval spoluvězni Rustichellimu (Rusticianus) z Pisy text své slavné knihy (později nazvané *Milión*), která patří k nejcennějším pramenům o tehdejších poměrech ve střední, východní a jižní Asii. V ní vylíčil nejen to, co sám viděl a zažil, nýbrž i co znal jen z doslechu. Díky jemu se Evropa dozvěděla o vysokých a bohatých civilizacích Dálného východu a jižní Asie, což sehrálo nemalou úlohu v epoše velkých zámořských objevů. Spolu s relací Rubrukovou představuje *Milión* to nejcennější, co nám středověk o Asii a zejména o Číně zanechal (Han 1946, Minajev 1955, Polo 1950, 1989, Serstevens 1966, Woodová 1999).

Italský františkán Giovanni Marignolli (asi 1290 až 1359) byl v roce 1338 vypraven s papežským poselstvím k mongolskému chánu Togón-temürovi (1333–1368). Výprava dorazila v roce 1342 do Chánbaligu, kde pak Marignolli pobyl celkem čtyři roky. Po dlouhém putování přes Indii, Cejlon, Persii, Irák a Sýrii dorazil do Palestiny a odtud do Evropy.

V letech 1353–1354 žil krátce v Praze na dvoře Karla IV. (1346–1378), který jej pověřil sepsáním čes-

kých dějin. Marignolli, který nebyl tímto úkolem asi nijak nadšen, našel východisko v tom, že při psaní své *Cronica Boemorum* (mezi roky 1354–1355) prokládal vlastní text kroniky hojnými exkurzemi a vzpomínkami na svůj pobyt a cesty v Asii. Jeho údaje o asijských věcech jsou však značně neúplné a místy i rozporné (stejně jako nevalné úrovně je i jeho zpracování české historie) (Meinert 1820, Sinica Franciscana 1929–1997).

Posledním v tomto výčtu „františkánských objevitelů“ Číny je Odorico de Pordenone (1286–1331), po česky Oldřich z Furlánska, italský františkán, který byl po otci, vojáku Přemysla Otakara II. (1253–1278), českého původu (proto někdy zván „Boemus“). Ten v letech 1316–1330 jako papežský legát vykonal velkou cestu do Asie, jež ho vedla z Benátek do Cařihradu, dále přes Bagdád a Perský záliv do Hormuzu, odkud pokračoval podél jižních břehů indických na Cejlon, Sumatru, Jávu a Borneo a podél Indočíny do Kantonu a dále přes „Zayton“ (Čchüan-čou), „Cansaiu“ (Chang-čou) do Chánbaligu. Tam pobyl celkem tři roky (1322–1324) a stýkal se pravděpodobně s chánbalickým arcibiskupem Montecorvinem. Zpět cestoval čínským vnitrozemím a dost možná i přes východní okraje Tibetu (o němž a jeho hlavním městě Lhase podal Evropě první zprávy). Po návratu do Itálie žil krátce v Padově, kde v roce 1330, již těžce nemocen, nadiktoval Vilému de Solagna své vzpomínky (*Odoricus de rebus incognitis*, tiskem poprvé 1513; česky *Popis východních krajů světa*, 1962), v nichž přední místo zaujímají informace o Číně. Odorikovo dílo je cenným doplňkem ke zprávám jeho předchůdců Carpiniho, Rubruka a Marka Pola (Bratr Oldřich 1962, 1998).

*

Největší arabský středověký cestovatel Muhammad Ibn Abdalláh Ibn Battúta (1304–1368 nebo 1369) pocházel z Tandži (Tanger) v Maroku. Jeho mnohaleté dobrodružné putování zeměmi Předního východu, Střední Asie, Afriky a Indie vyvrcholilo v roce 1342, kdy byl jmenován vyslancem dillíského sultána do Číny. Po příjezdu do „Zaitúnu“ (Čchüan-čou) zamířil spletitou sítí kanálů a řek do Chánbaligu, kde však zrovna v té době vypukly nějaké nepokoje a Ibn Battúta se rychle vrátil na jih a ze země odjel.

Po dalších cestách mj. do Tunisu, Španělska, na Saharu a do Mali se vrátil do Maroka, kde v roce 1355 k rozkazu sultánovu nadiktoval jednomu marockému literátovi své vzpomínky z cest a pobytů v navštívených zemích včetně Číny. Té ve svém cestopisu

věnuje obsáhlou kapitolu „Čína a Kitaj“. Obdivně popisuje její velikost, řeky, města, keramiku, hedvábí a mnoho dalších zajímavostí této země. O Číňanech praví, že „jsou ze všech národů nejobratnější v řemeslech a uměních a ovládají je skutečně s velkým mistrovstvím“. Ibn Battúta tak svým cestopisem poskytl celému arabsky mluvícímu světu první spolehlivé informace o Číně za vlády mongolských Jüanů (Ibn Battúta 1961).

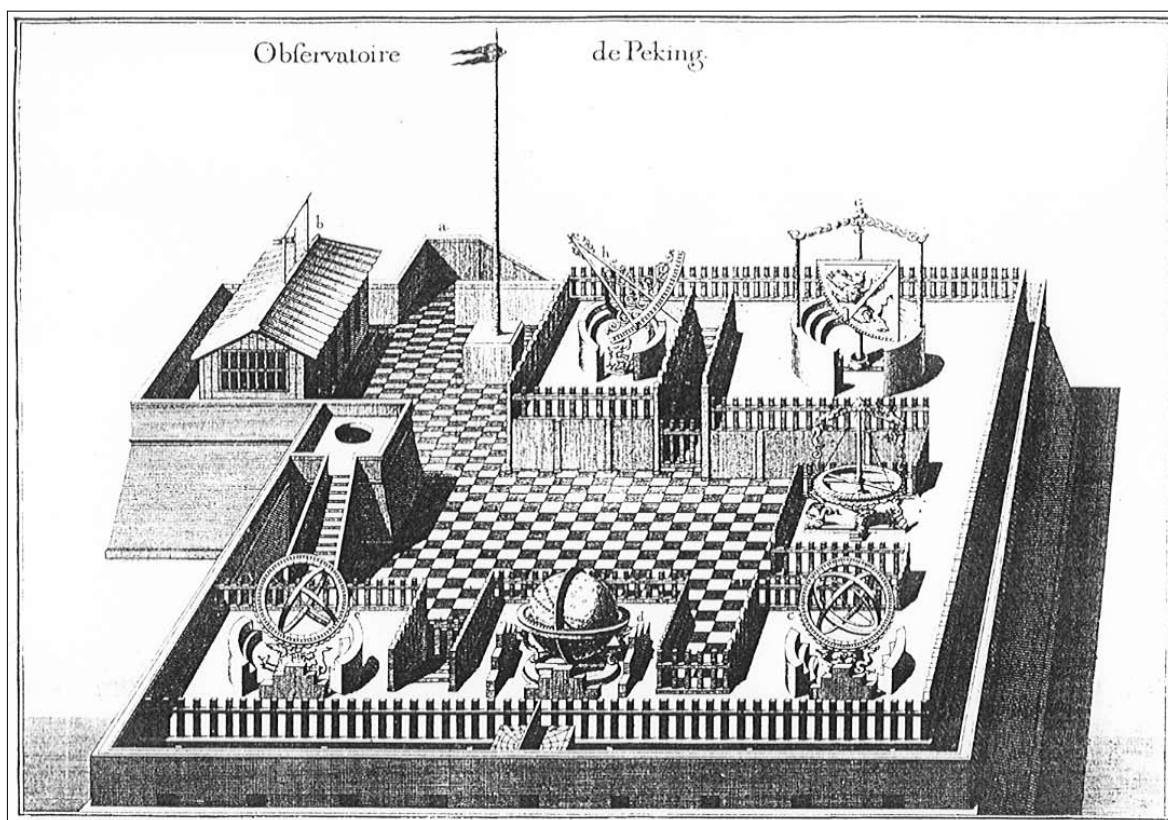
*

Na začátku novověku v souvislosti s novými zámořskými objevy a rozvojem plavby v 15. a 16. století nadešlo i nové období evropského zájmu o poznání Číny ve spojitosti s pokusy (neúspěšnými!) o její christianizaci. Po předchozím „františkánském období“ můžeme nyní hovořit o „jezuitském období“.

Příslušníci Ignácova Tovaryšstva Ježíšova, vojensky organizovaného a centrálně řízeného řádu, se nejvíce zasloužili o vzájemnou kulturní výměnu mezi Evropou a Čínou. Z jezuitských řad vyšla celá plejáda odvážných cestovatelů a učenců, kteří se významně zapsali do dějin poznávání starobylé čínské kultury, jazyka a písma, historie a geografie, literatury a filozofie, umění atd. a také v zprostředkovávání získaných poznatků západnímu světu.

Měli-li ovšem mít v Číně působící jezuité úspěch, museli – k výslovnému požadavku čínských císařů – za prvé sami i jejich čínští katechumeni ctít a tolerovat domácí zvyky a tradice (kupříkladu kult předků, úctu ke Konfuciovi ad.), za druhé misionáři sami museli být na svou činnost vedle náboženské horlivosti vybaveni také širokými znalostmi z oborů exaktních a přírodních věd, jako matematiky, astronomie, kartografie, případně i z oborů uměleckých (hudba, malířství, architektura atd.). Toto jezuité na rozdíl od příslušníků jiných řádů v Číně působících také v plném rozsahu akceptovali a praktikovali, i když jejich tolerantní přístup k některým domorodým zvykům a způsobům a přizpůsobování se jim (tzv. akomodace) bylo v Římě mylně chápáno jako nepřijatelný odklon od katolických dogmat a náboženské praxe. Že tento nemoudrý postoj římské kurie povede v konečných důsledcích k záhubě katolického misijního díla v Číně, to si tehdy asi připouštěl málokdo.

Důraz na to, aby byli do Číny vysíláni univerzálně vzdělaní a všestranně připravení příslušníci řádu, přinesl skvělé výsledky – lepší a všestrannější poznání Číny v Evropě na straně jedné a prohloubení zájmu Číny o úspěchy rozvíjejících se exaktních a dalších věd

288 Celkový pohled na bývalou Císařskou observatoř v Peking. Podle mědirytiny J. v. d. Spyka v knize J.-B. du Halde, *Description de la Chine*, Haag 1736.

v Evropě na straně druhé. Zásluhy příslušníků řádu Tovaryšstva Ježíšova na tomto díle jsou ve světě všeobecně přijímány a uznávány (Allan 1935, Dehergne 1973, Dunne 1962, Etiemble 1966, Kajdaňski 1999, Kolmaš 1996, Pfister 1932–1934, Ronan – Oh 1988, Rosso 1948, Sommervogel 1890–1930, Treutlein 1941, Udías 1994, Wessels 1924, Zürcher 1995).

Po neúspěchu Baska Franciska de Jassu y Xaviera (svatý František Xaverský, 1506–1552) dostat se do vlastní Číny (stačil se pouze dotknout jejich břehů, když na ostrově Šang-čchuan-tao při ústí Perlové řeky 2. prosince 1552 skonal), to byl až portugalský bratr laik Bento de Goes (1563–1607), který už do Číny pronikl. V roce 1603 v přestrojení za muslimského kupce nastoupil na tu dobu nezvyklou a riskantní cestu z indické Ágry přes Kábul do Járkendu, Chotanu a Aksu v západní Číně a v roce 1605 dorazil do Su-čou v provincii Kan-su. Tam útrapám cesty podleh. Byl však po Marignollim prvním Evropanem, který se ubíral do Číny pozemní cestou, čímž umožnil přesné zanesení její polohy na mapu. Jeho deníky byly přineseny do Peking, kde podle nich Matteo Ricci vypsal jeho putování (Bernard 1934, Yule 1866).

Dále uvedení jezuité se zapsali do dějin evropsko-čínské kulturní výměny do té míry, že jsou dodnes v Číně připomínáni svými čínskými jmény. Podle jednotlivých vědních disciplin to byli:

V oblasti matematiky a astronomie Ital Matteo Ricci (Li Ma-tou, 1552–1610), který žil v Číně od roku 1582 devětadvacet let (obr. 288–289). V ming-ském hlavním městě získal pro Tovaryšstvo trvalé sídlo a sám se vedle činnosti misijní horlivě věnoval matematice, mechanice, chemii, lékařství, astronomii, kalendáři a také geografii a kartografii. Do čínštiny přeložil mimo jiné prvních šest knih Euklidových (1607), pojednání o kosmografii, praktickou geometrii ad. Pro Evropu bylo významné jeho vypsání dějin Číny a zeměpisu této říše, doprovobeného podrobnými mapami (1602) (D'Elia 1942–1949, Tacchi Venturi 1911).

Jako hvězdář proslul Němec Johann Adam Schall von Bell (Tchang Žuo-wang, 1591–1666), působící v Peking, kde byl ředitelem Úřadu pro astronomii a mate-

289 Matteo Ricci (čínským jménem Li Ma-tou, 1552–1610), italský jezuita, matematik a astronom, působící v Číně od roku 1582 do 1610, zakladatel jezuitské misie v Číně.

290 Johann Adam Schall von Bell (čínským jménem Tchang Zuo-wang, 1592–1666), německý jezuita, matematik a astronom, působící v Pekingu jako ředitel Úřadu pro astronomii a matematiku a správce Pekingské observatoře.

matiku (obr. 290). S četnými svými čínskými asistenty přeložil či napsal velké množství základních děl o astronomii, matematice a kalendáři, vydaných v roce 1634 pod společným názvem *Compendium reformationis Kalendarii Sinici*. V Pekingu zřídil dosud stojící hvězdárnu Kuan-siang-tchaj a sám pro ni zhotovil přístroje. Jako mandarínu I. třídy povýšenému do šlechtického stavu mu byla svěřena výchova budoucího císaře Kchang-siho (1662–1722) (Malek 1998, Váth 1991).

V Schallově díle pokračoval jeho nástupce v Úřadu pro astronomii a matematiku, belgický matematik a hvězdář, ale také dovedný technik a mechanik, Ferdinand Verbiest (Nan Chuaj-žen, 1623–1688), působící v Číně od roku 1659 (obr. 291). Proslul jako zhotovitel hvězdářských přístrojů a pro mingskou armádu dokonce vyrobil 132 děl, mnohem dokonalejších než dosavadní děla čínská (Witek 1994).

Rakouský jezuita Johannes Baptista Grueber (Paj Naj-sin, 1623–1680), působící u Schalla na pekingské hvězdárně, uskutečnil v doprovodu belgického spolubratra Alberta d'Orville (Wu Er-tuo, 1621–1662) jako první Evropan cestu z Pekingu přes Tibet do Indie. Podrobně popsal trasu vedoucí od Si-ningu v Čching-chaji do „Barantoly“ (Lhasa), jejíž první topografické a astronomické zaměření provedl. Po návratu do

Evropy žil v Uhrách, kde působil mezi jiným v jezuitských domech v Trnavě, Trenčíně a Győru (Kolmaš 2002, 2003a).

Německý jezuita Kilian Stumpf (Ťi Li-an, 1655–1720), v Číně od roku 1694, spojoval všestranné teoretické vzdělání s technickou zručností a vynálezavostí (zřizoval například různé dílny, hutí, slévárny a sklárny). Byl dlouholetým ředitelem Císařské hvězdárny a aktérem ve sporech o tzv. čínské rity (*ritus*, případně *ceremoniae sinenses*).

Moravský jezuita Karel Slaviček (Jen Ťia-le, 1678 až 1736), působící v Číně od roku 1716, se věnoval astronomii, kalendáři a topografii Pekingu, kromě toho měl u dvora císaře Kchang-siho vliv i jako hudebník, hráč na spinet. Cenná je jeho korespondence s evropskými hvězdáři v Praze, Paříži a Petrohradu.

Spolu se Slavičkem přišel do Číny i bavorský jezuita matematik Ignaz Kögler (Taj Ťin-sien, 1680–1746), působící v Pekingu až do své smrti jako ředitel Císařské observatoře. V rukopise se zachovalo mnoho jeho hvězdářských pojednání čínských i latinských.

Astronomem, matematikem a zároveň lingvistou, který na Císařské překladatelské koleji vyučoval latinu, byl Francouz Antoine Gaubil (Sung Ťün-žung, 1689–1759). Hojně překládal z čínštiny, například *Knihu dokumentů* (Šu-ťing), *Knihu proměn* (I-ťing) ad.

Psal o dějinách Mongolů a udržoval rozsáhlou korespondenci s evropskými učiteli.

V oboru geografie vynikl francouzský jezuita Martino Martini (Wej Kchuang-kuo, 1614–1661), který na základě svých četných cest po zemi sestavil svůj cenný *Novus atlas Sinensis* (Amsterdam 1655). V oboru historie je znám svým spisem *De bello tartarico historia* (Antverpy 1654).

V oboru historie se uplatnil především francouzský jezuita Joachim Bouvet (Paj Ťin, 1656–1730), těšící se přízni císaře Kchang-siho. Je autorem řady spisů o čínských dějinách (například *Portrait historique de l'Empereur de la Chine*, Paříž 1697).

Věhlasným znalcem čínského a mandžuského jazyka byl Francouz Joseph Anna Marie de Moyriac de Mailla (Feng Ping-čeng, 1669–1748), autor překladu *Histoire générale de la Chine*, vytvořeného v letech 1730–1738, avšak vydaného až posmrtně (Paříž 1777–1785).

V oboru čínské jazykovědy nejvíce proslul Francouz Dominique Parrenin (Pa Tuo-ming, 1665–1741), znalec čínštiny a mandžuštiny a vynikající kartograf. V letech 1728–1740 byl představeným francouzské rezidence v Pekingu a rektorem Císařské překladatelské koleje. Dal mezi jiným podnět ke zhotovení velkého „jezuitského“ atlasu Číny z roku 1718 (poprvé tiskem v Paříži 1735) a účastnil se té práce i osobně. Je rovněž autorem rukopisných slovníků čínsko-latinského (*Lexicon Sinico-Latinum*) a latinsko-čínského (*Lexicon Latino-Sinicum*), oba dnes chované v Hunterově muzeu v Glasgowě.

Dalším francouzským lingvistou, předním znalcem čínského jazyka a literatury byl Joseph Henry Marie de Prémare (Ma Žuo-se, 1666–1736), autor gramatického díla *Notitia linguae Sinicae* (1728).

V oboru čínské filozofie se nejvíce proslavili Belgičané Couplet a Noël. Philippe Couplet (Po Jing-li, 1623–1693), od něhož pocházejí překlady, či spíše parafráze, tří základních konfuciánských spisů, *Ta-süe* (Velké učení), *Čung-jung* (Učení o středním) a *Lun-jü* (Hovory Konfuciovy). Dílo vyšlo pod názvem *Confucius Sinarum Philosophus, sive Scientia Sinensis latine exposita* (Paříž 1687).

Hvězdář François Noël *alias* Franciscus Natalis (Wej Fang-ti, 1651–1729) působil v Číně v letech 1687–1702 a po návratu do Evropy žil nějaký čas v Praze, kde vydal své matematické a filozofické práce *Observationes mathematicae et physicae in India et China factae* (1710), *Philosophia Sinica* (1711), *Sinensis Imperii libri classici sex* (1711) ad.

291 Ferdinand Verbiest (čínským jménem Nan Chuaj-žen, 1623 až 1688), belgický jezuita a matematik, působící v Číně od roku 1659.

V oblasti umění se vedle hudebníka Moravana Slavíčka (viz výše) a dalšího českého jezuita hudebníka Jana Waltra (Lu Čung-si, 1708–1759, v Číně v letech 1742–1759) nejvíce proslavil italský bratr laik Giuseppe Castiglione (Lang Š'-ming, 1688–1766), dvorní malíř mandžuského císaře Čchien-lunga (1736–1795) (Beurdeley 1971, Bouchot 1923, Collani 1985, Montuchet 1922, Simon 1970).

*

Následující staletí 18. až 20. jsou, pokud jde o evropské poznávání Číny, vyplněna jmény velkých osobností nejrůznějších národů, rozšiřujících naše poznání Číny z aspektů geologického a geografického, horopisného a vodopisného, botanického a zoologického, historického a kulturního a dalších (Bastid-Bruguière 1995, Bauer 1995, Bielenstein 1995, Doleželová-Velingerová 1995, Drège 1995, Franke, H. 1995, Loewe 1995, Zürcher 1995).

V tomto ohledu vykonali pro rozšíření poznatků o Číně pionýrské dílo především Rusové. Byla to zejména jejich Pravoslavná duchovní misie, působící v zemi mezi roky 1715 až 1917 s cílem udržování a šíření pravoslavné víry mezi obyvatelstvem severní a severovýchodní Číny. Misie měla ve svých řadách několik vynikajících sinologů, znalců čínského jazyka, historie a kultury.

V pořadí devátým jejím představeným (archimandritou) byl v letech 1802–1821 Nikita Jakovlevič Bičurin

(mnišským jménem Iakinf, 1777–1853). Znal výtečně čínsky a po návratu do Ruska napsal řadu knih o historii, etnografii, kultuře a zeměpisu Číny, Mongolska, Tibetu a Turkestánu. Přeložil také několik základních historicko-zeměpisných čínských děl, čímž podstatně přispěl k poznání jak vlastní Číny, tak obzvláště jejích okrajových území.

Dvakrát, v letech 1850–1859 a 1864–1878, byl představeným misie archimandrita Pjotr Ivanovič Kafarov (mnišským jménem Palladij, 1817–1878). Z jeho iniciativy se zrodily cenné *Trudy členov Rossijskoj duchovnoj missii v Pekině*, pro které Kafarov vyvinul nový, dodnes v Rusku používaný systém přepisu čínských znaků do azbuky.

Jinými, světskými příslušníky misie byli dále sinologové akademik Vasilij Pavlovič Vasiljev (1818–1900), Konstantin Andrianovič Skačkov (1821–1883), Pavel Stěpanovič Popov (1843–1913) ad.

Na badatelské výsledky členů Ruské pravoslavné duchovní misie navázali v 19. a 20. století přední odborníci v oblasti čínského jazyka a literatury, působící v Moskvě a Leningradu (abecedně a pouze výčet jmen a dat): Vasilij Michajlovič Aleksejev (1881–1951), Aleksandr Aleksandrovič Dragunov (1900–1955), Lev Zalmanovič Ejdlin (narozen 1910), Nikolaj Trofimovič Fedorenko (narozen 1912), Sergej Jevgenjevič Jachontov (narozen 1926), Vsevolod Sergejevič Kolokolov (narozen 1896), Nikolaj Iosifovič Konrad (1891–1970), Nikolaj Nikolajevič Korotkov (narozen 1908), Lev Nikolajevič Menšikov (narozen 1926), Ilja Michajlovič Ošanin (narozen 1900), Jevgenij Dmitrijevič Polivanov (1891–1938), Ljubov' Dmitrijevna Pozdnějeva (narozena 1908), Boris Lvovič Riftin (narozen 1932), Michail Kuz'mič Rumjancev (narozen 1922), Julian Konstantinovič Ščuckij (1897–1941), Vadim Michajlovič Solncev (narozen 1928), Vladislav Fedorovič Sorokin (narozen 1927) a přemnozí další (Livotova – Portugál 1966, Menšikov 1995, Menšikov – Čugujevskij 1972, Miliband 1977, Riftin 1995, Sorokin 1995, Speshnev 1995, Survey No. 4).

O geografický průzkum severní, severozápadní Číny a Tibetu se nejvíce zasloužili zeměpisec a etnograf Grigorij Nikolajevič Potanin (1835–1920) spolu se svou ženou etnografkou Alexandrou Viktorovnou, rozenou Lavrskou (1843–1893); přírodovědec generálmajor Nikolaj Michajlovič Prževalskij (1839–1888), organizátor a vedoucí četných výzkumných výprav do Vysoké Asie; hydrograf Michail Vasiljevič Pěvcov (1843–1902); přírodovědec Vsevolod Ivanovič Roborovskij (1856

až 1910); a Pjotr Kuz'mič Kozlov (1863–1935), všichni účastníci některé z Prževalského výprav.

Jako první z ruských výzkumníků pronikl až do Lhasy ruský poddaný Burjat Gonbožab Cebekovič Cybikov (1873–1930), který uskutečnil v letech 1899 až 1902 cestu přes Gobi do centrálního Tibetu a o jejích výsledcích napsal knihu *Buddist-palommnik u svjatyň Tibeta* (1919; česky *Cesta k posvátným místům Tibetu*, 1987 a 2001) (Hrbek – Kolmaš 1979).

*

Evropskou „sinologickou velmocí“ *par excellence* je Francie, kde tento vědní obor patří k nejstarším v Evropě. V návaznosti na práci francouzských misionářů, působících v Číně v 18. století (J. Prémare, J. de Moyriac de Mailla a další), byla v roce 1815 na Collège Royal (později Collège de France) založena první univerzitní stolice čínského jazyka, v jejímž čele stanul Jean Pierre Abel Rémusat (1788–1832).

Další slavná jména francouzské sinologie představují Henri Cordier (1849–1925), Séraphin Couvreur S. J. (1835–1919), Paul Demiéville (1894–1979), sinolog maďarského původu Étienne Balázs (1905–1963), Paul Marcel Granet (1884–1940), Yves Hervouet, Emmanuel Édouard Chavannes (1865–1918), Stanislas Julien (1797–1873), Henri Maspero (1883–1945), Paul Pelliot (1878–1945) a v Belgii působící Robert des Rotours (1891–1980) (Survey No. 1, Gernet 1995).

O geografické a etnografické poznání čínské Vnitřní Asie se zasloužili mezi jinými francouzští lazaristé Joseph Gabet (1808–1853) a Evariste-Régis Huc (1813 až 1860), kteří prošli v letech 1844–1846 trasou z Pekingu přes Čching-chaj do Lhasy a zpět přes východní Tibet do Macaa. E.-R. Huc je autorem poutavého cestopisu *Cesta do Lhasy* (Praha 1971; nově s názvem *Putování Tibetem L. P. 1845–1846*, Praha 2002).

Pierre-Gabriel Bonvalot (1853–1933) doprovázel v letech 1889–1890 jako vědecký spolupracovník vévodu Henriho z Orléansu při jeho cestě napříč Asií z Taškentu přes Tchien-šan a pohoří Altyn-tagh k tibetskému jezeru Tengri-núr a dále přes Ta-tien-lu a provincii Jün-nan do Hanoje. Výsledky z této průzkumné cesty uložil do knihy *L'Asie inconnu. À travers le Tibet* (Paříž 1896) (Hrbek – Kolmaš 1979).

*

U základů sinologie ve Velké Británii byl reverend Robert Morrison (1782–1834), autor knihy *A Grammar of the Chinese Language* (1815).

Největším anglickým sinologem 19. století byl oxfordský profesor James Legge (1815–1897), který

proslul jako překladatel a exegeta klasických knih konfucianismu, *The Chinese Classics* (Hong Kong 1861 až 1872), obsahujících v pěti objemných svazcích celé dílo Konfuciovo, Menciovo, Knihu dokumentů, Knihu písní a kroniku Jar a podzimů.

Jiným velmi plodným anglickým sinologem, seznamujícím veřejnost s literárními díly staré Číny, byl Herbert Allen Giles (1845–1935), profesor čínského jazyka na univerzitě v Cambridgi. K největším jeho pracím se řadí *A Chinese Biographical Dictionary* (London – Shanghai 1898) a *Chinese-English Dictionary* (2. vydání, 1912).

Významnými centry čínských studií ve Velké Británii jsou School of Oriental and African Studies při Londýnské univerzitě, kde se vyučuje čínštině od roku 1817 (reverend Samuel Beal, 1825–1889, Ernst Julius Walter Simon, 1893–1981, Cyril Birch). Dalšími centry jsou univerzity v Cambridgi (Arthur Christopher Moule, 1873–1957, Gustav Haloun, 1898–1951, Edwin G. Pulleyblank, Denis C. Twitchett, Joseph Needham, narozen 1900, Michael Loewe, Paul Kratochvíl, narozen 1932), v Durhamu (Raymond Dawson), v Edinburghu (J. Chinnery), v Leedsu (Owen Lattimore, 1900–1989, Brian Hook), v Oxfordu (Homer Hasenpflug Dubs, narozen 1892, David Hawkes, Piet van der Loon, Glen Dudbridge), v Sheffieldu (Robert Taylor), ve Westminsteru (Derek Bryan) a další.

Známým překladatelem čínských klasických děl je Arthur Waley (1889–1966) a významnými badateli v oblasti literatury jsou například Lionel Giles (1875 až 1958), Angus C. Graham a další (Birch 1995, Harbsmeier 1995, Pollard 1995, Survey No. 7, Whitfield 1995)

Zeměpisnému, geologickému a dalšímu prozkoumávání nejzápadnějšího výběžku Číny se věnovali Angličané Thomas Douglas Forsyth (1827–1886) se svými druhy, moravským geologem Ferdinandem Stoliczkou (1838–1874) a anglickým plantážníkem Robertem Barkleyem Shawem (1839–1879), kteří zmapovali části území v Čínském Turkestánu. Výsledky jejich práce jsou uloženy v několikavazkovém díle *Scientific Results of the Second Yarkand Mission* (Calcutta – London 1878–1891).

Archeologickému výzkumu a zkoumání starých obchodních cest procházejících Vnitřní Asií až po Gobi, Tun-chuangu s jeho jeskynním chrámem „Tisíce buddhů“ se věnoval britský archeolog maďarského původu sir Marc Aurel Stein (1862–1943).

Sir Francis Edward Younghusband (1863–1942) podnikl v roce 1887 proslulou cestu, při níž prošel z Pekingu podél jižních výběžků pouště Gobi a sever-

ního okraje Tarimské pánve do Kášgaru a průsmykem Muztagh se dostal až do Kašmíru. Její výsledky uložil do knihy *The Heart of a Continent* (London 1896; nové vydání 1937) (Hrbek – Kolmaš 1979).

*

Počátky německé sinologie sahají rovněž do 19. století a k jejich nejranějším průkopníkům patří Julius Heinrich Klaproth (1783–1835) a zejména lingvista Hans Georg von der Gabelentz (1840–1893), autor stěžejního díla *Chinesische Grammatik* (1881) a holandský etnograf a sinolog Jan Jakob Maria De Groot (1854 až 1921), první ředitel čínských studií na Humboldtově univerzitě v Berlíně.

Čínská studia dále po nich na četných německých univerzitách rozvíjeli mezi jinými literární historik Wilhelm Grube (1855–1908); jazykovědci Auguste Conrady (1864–1925) a do odchodu z Německa Walter Simon (1893–1981, viz výše); historici Otto Franke (1863–1946), Alfred Forke (1867–1944), Eduard Erkes (1891–1958), Gustav Haloun (1898–1951), Paul Ratchnevsky (narozen 1899), Siegfried Behrsing (narozen 1903) a Wolfram Eberhard (1909–1990); mandžuiista Erich Haenisch (1880–1966); kulturní historik Herbert Franke (narozen 1914); znalec vztahů Číny s regionem jihovýchodní Asie Wolfgang Franke; a mnozí další. Do výzkumu různých aspektů Číny se zapojila i celá plejáda sinologů bývalé východní části Německa, buddholog Friedrich Weller (1889–1980), literární vědec Fritz Gruner (narozen 1923), lingvista Klaus Kaden (narozen 1934), ekonom a politolog Roland Felber (narozen 1935) a mnozí další (Survey No. 2).

Ke geografickému průzkumu nejvíce přispěli Ferdinand von Richthofen (1833–1905), který se v letech 1868–1872 věnoval rozsáhlému geologickému a geografickému výzkumu Číny. Na sedmi expedicích prošel třináct z tehdejších osmnácti provincií a prováděl mezi jiným průzkum uhelných ložisek v Číně, studoval sprašovou oblast horního toku Žluté řeky, jakož i orografii Šantungského poloostrova a mapování čelnitého pobřeží jižní Číny. Svou cenu si dosud zachovává jeho práce *China. Ergebnisse eigener Reise* (5 svazků a atlas; Berlín 1877–1912).

Jako přírodovědci a geologové se proslavili čtyři bratři Schlagintweitové – Hermann (1826–1882), Adolf (1829–1857), Robert (1833–1885) a Emil (1835 až 1904), soustřeďující se na zkoumání oblasti Himálaje, Tibetu a Vnitřní Asie z jižní strany. Hermann za své výzkumy v oblasti horstva Kchun-lun obdržel v roce 1864 čestné přízvisko „Sakuenluenski“.

Zeměpisec a cestovatel Wilhelm Filchner (1877 až 1957) zkoumal končiny východního Tibetu a v letech 1926–1928 prošel s expedicí z Taškentu přes Tchien-šan na čínské území a na trase Kuldža – Urumči – Chamí – Su-čou – Si-ning prováděl cenná geomagnetická měření (Hrbek – Kolmaš 1979).

*

Z dalších evropských zemí, kde se pěstuje sinologie, jsou to zejména tyto (o čínských studiích v Československu viz v oddílu 7.4.; dále též Survey No. 5).

Dlouhou tradicí sinologických studií se může vykázat Itálie, a to zejména díky italským jezuitům, působícím v Číně v 17. a 18. století (viz výše), a jejich novodobým pokračovatelům Angelu Zottolimu (1826–1902), Carlu Puinimu (1839–1924), Lodovicu Nocentinimu (1849–1910), Guidu Amedeu Vitalemu (1862–1918), Albertu Castellanimu (1884–1932), Giovannimu Vacca (1872–1953), Pasquale d'Elievi (1890 a 6 1963), Lucianu Petechovi (narozen 1914) a dalším.

V současnosti se sinologii věnují hlavně v Římě na Istituto Italiano per il Medio ed Estremo Oriente, v Neapoli v Istituto Universitario Orientale, v Benátkách aj. Mezi předními současnými sinology jsou lingvisté Giuliano Bertuccioli, Maurizio Scarpari a Riccardo Fracasso; literární vědci Lionello Lanciotti a Martin Benedikter; historici Mario Sabattini, Paolo Santangelo, Piero Corradini, Giovanni Stary a v Austrálii působící Igor de Rachewiltz a mnozí další (Bertuccioli 1995, Lanciotti 1995).

V severských zemích Dánsku, Finsku, Norsku a Švédsku mají čínská studia dlouhou a slavnou tradici, zejména díky pracím uměnovědce Osvalda Siréna (1879–1966) a velmistra švédské sinologie, lingvisty Bernharda Karlgrena (1889–1978) a na jeho dílo v současnosti navazujících: v Dánsku komparativního lingvisty Kurta Wulffa a historika Knuda Lundbaeka; ve Finsku cestovatele Gustava Emila Mannerheima (1857–1951) a překladatele Toivo Koskikallia (1889 až 1967); na Islandu politologa Ragnara Baldurssona; v Norsku lékaře Adolfa Mauritze Fonahna (1873 až 1940) a lingvistů Henryho Hennea a Christoha Harbsmeiera; ve Švédsku, kde počátky čínských studií sahají hluboko do 18. století, především lingvisty, literárního vědce a překladatele Görana D. Malmqvista, historika a politologa Torbjörna Lodéna a dalších (Survey No. 3).

Co však na poli poznávání zeměpisu Číny Švédsko nejvíce proslavilo, byly výzkumné cesty Svena Hedina (1865–1952), který uskutečnil v letech 1894

až 1897 a 1899–1902 dvě velké objevné expedice do Vnitřní Asie. Hedin o svých cestách napsal řadu knih, vycházejících mezi roky 1898 a 1945, z nichž je velká část přeložena také do češtiny (Hrbek – Kolmaš 1979).

Mnoha úspěchy na poli sinologie se může chlubit Holandsko. K nejznámějším osobnostem nizozemské sinologie patří Gustaaf Schlegel (1840–1903), J. J. M. De Groot (1854–1921), J. J. L. Duyvendak (1889–1954), Robert H. van Gulik (1910–1967) a z mladší generace A. F. P. Hulswé (1910–1993), Erik Zürcher (narozen 1928), D. W. Fokkema (narozen 1930) a další (Idema 1995, Survey No. 6).

V Polsku se věnovali sinologii již před 2. světovou válkou, kdy byl v roce 1932 při Varšavské univerzitě založen Instytut Orientalistyczny s katedrou sinologie. Po válce zde pracovali, respektive pracují literární historik Witold Jabłoński (1901–1957), v letech 1950 až 1957 ředitel Instytutu, lingvisté Janusz Chmielewski a Jerzy Mieczysław Künstler, literární historici Tadeusz Żbikowski, Zbigniew Słupski (narozen 1934) a další.

Svou tradici sinologických studií mají také v Maďarsku (Csongor 1995, Survey No. 5), Belgii, Rakousku, Švýcarsku (Survey No. 6) a v dalších zemích.

O aktuálních problémech v současné evropské sinologii pravidelně informuje občasník *EACS Newsletter*, vydávaný od roku 1993 Evropským sdružením čínských studií (European Association of Chinese Studies/Association européenne d'études chinoises).

7.1.1. Literatura k 7.1.

1594–1994 *Ao-men šeng Pao-lu süe-jüan s'paj čou nien.*

Lun-wen tche-ti [Zvláštní sborník statí ke 400. výročí Akademie sv. Pavla v Macau, 1594–1994] (1994): RC Wen-chua ca-č' (Ao-men/Macao), č. 21, 245 s. (čínsky).

Allan, Charles Wilfrid (1935): *The Jesuits at the Court of Peking*. Shanghai.

Andrade, Antonio de (2004): *Niedawne odkrycie Wielkiego Kataju albo Państw Tybetu*. Z portugalskiego przełożył Ireneusz Kania. Wstępem poprzedył Marek Mejor. Kraków: Wydawnictwo WAM.

Ao-men šeng Pao-lu süe-jüan wen-ti: i-šu, kche-ti, wen-chua [Sborník statí Akademie sv. Pavla: umění, věda a technika, kultura] (1997): RC Wen-chua ca-č' (Ao-men/Macao), č. 30, 213 s. (čínsky).

Bastid-Bruguière (1995): Some Themes of 19th and 20th Century European Historiography on China. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 228–239. London: Han-Shan Tang Books.

- Bauer, Wolfgang (1995): Manchu Studies in Europe. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 419–437. London: Han-Shan Tang Books.
- Bernard, Henri (1934): *Le Frère B. de Goes chez les musulmans de la Haute Asie*. Paris.
- Bertuccioli, Giuliano (1995): Sinology in Italy. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 67–78. London: Han-Shan Tang Books.
- Beurdeley, Cécile & Michel (1971): *Giuseppe Castiglione: A Jesuit Painter at the Court of the Chinese Emperors*. Rutland, Vt.
- Bielenstein, Hans (1995): Chinese Historiography in Europe. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 240–244. London: Han-Shan Tang Books.
- Birch, Cyril (1995): On the History of the Translation of Chinese Plays into English. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 215–227. London: Han-Shan Tang Books.
- Bouchot, Jean (1923): *Un Franc-Comtois conseiller des Empereurs de Chine, Dominique Parrenin, du Russey (1665–1741)*. Peking.
- Bratr Oldřich, Čech z Furlánska (1962): *Popis východních krajů světa*. Z latiny přeložili František Gel a Rostislav Kocourek. Praha: Lidová demokracie. – 2. vydání. (1998) s názvem Blahoslavený Oldřich Čech z Pordenone, *Cesta do říše Velkého chána (1316 až 1330)*, *Popis východních krajů světa*. Praha: Nakladatelství Kvasnička & Hampl.
- Camps, Arnulf – McCloskey, Pat (1995): *The Friars Minor in China (1294–1955), Especially the Years 1925–55 Based on the Research of Friars Bernward Willeke and Domenico Gandolfi, OFM*. New York: Franciscan Institute St. Bonaventure University – Rome: General Secretariate for Missionary Evangelization, General Curia, Order of Friars Minor.
- Collani, Claudia von (1985): *P. Joachim Bouvet, S. J. – Sein Leben und sein Werk*. Nettetal (Monumenta Serica Monograph Series, XVII).
- Csongor, Barnabas (1995): A History of Chinese Studies in Hungary. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 48–66. London: Han-Shan Tang Books.
- Darkevič, Vladislav Petrovič (1984): *Argonauti středověku*. Z ruštiny přeložila Adéla Křikavová. Praha: Panorama.
- Dehergne, Joseph (1973): *Répertoire des Jésuites de Chine de 1552 à 1800*. Rome – Paris (Bibliotheca Instituti Historici S.J., 37).
- D'Elia, Pasquale M. (1934): *The Catholic Missions in China: A Short Sketch of the History of the Catholic Church in China from the Earliest Records to Our Own Days*. Shanghai.
- D'Elia, Pasquale M., vydavatel (1942–1949): *Fonti Ricciane*. I–III. Roma.
- Doleželová-Velingerová, Milena (1995): European Studies of Modern Chinese Literature. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 368–391. London: Han-Shan Tang Books.
- Drège, Jean-Pierre (1995): Tun-huang Studies in Europe. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 513–532. London: Han-Shan Tang Books.
- Drège, Jean-Pierre – Bühner, Emil M. (1997): *Hedvábná cesta*. Z němčiny přeložil Dušan Andrš. Praha: Grafoprint-Neubert.
- Dunne, George H. (1962): *Generation of Giants: The Story of the Jesuits in China in the Last Decades of the Ming Dynasty*. Notre Dame, Ind.
- Egerod, Sören (1995): Typology. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 280–296. London: Han-Shan Tang Books.
- Etiemble, R. (1966): *Les Jésuites en Chine, la querelle des rites (1552–1773)*. Paris.
- Folch, Dolores (1995): Sinological Materials in Some Spanish Libraries. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 149–160. London: Han-Shan Tang Books.
- Franke, Herbert (1995): In Search of China: Some General Remarks on the History of European Sinology. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 11–25. London: Han-Shan Tang Books.
- Franke, Wolfgang (1995): European Contributions to the Research on Relations between China and Southeast Asia and on the Overseas Chinese in that Area. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 438–466. London: Han-Shan Tang Books.
- Gálik, Marián (1994): *Viae Sericae alebo Hodvábné cesty – sprostredkovatelia medzi Áziou a Európou*. *Historický časopis* (Bratislava) 42, č. 2, s. 322–332.
- Gernet, Jacques (1995): Henri Maspero and Paul Demiéville: Two Great Masters of French Sinology. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 45–47. London: Han-Shan Tang Books.
- Golubovich, G. (1924): *Jean de Mont Corvin, O. F. M., Premier évêque de Khanbaliq (Peking) 1247–1328*. Lille.

- Han, Hung-soo (1946): Byl Marco Polo skutečně v Číně? *Nový Orient*, roč. 1, 1946, č. 7, s. 13–17.
- Harbsmeier, Christoph (1995): John Webb and the Early History of the Study of the Classical Chinese Language in the West. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 297–338. London: Han-Shan Tang Books.
- Hrbek, Ivan – Kolmaš, Josef (1979): *ABC cestovatelů, mořeplavců, objevitelů*. Praha: Panorama (Edice Encyklopedie – pyramida).
- Ibn Battúta, Muhammad ibn Abdalláh (1961): *Cesty po Africe, Asii a Evropě vykonané v letech 1325 až 1354*. Z arabštiny přel. Ivan Hrbek. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění (Živá díla minulosti, 29).
- Idema, Wilt L. (1995): Dutch Sinology: Past, Present and Future. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 88–110. London: Han-Shan Tang Books.
- Kajdański, Edward (1999): *Michał Boym, Ambassador Państwa Śródka*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Kolmaš, Josef (1989): Hedvábná cesta. *Nový Orient*, roč. 44, 1989, č. 7, s. 121–215.
- Kolmaš, Josef (1996): Akomodace – předchůdce aggrornamenta? (Na příkladu katolických misí v Číně). *Univerzitní noviny – List Masarykovy univerzity a Nadace Universitas Masarykiana* (Brno), roč. 3, 1996, č. 10–11, s. 28–33.
- Kolmaš, Josef (2002): První Evropané ve Lhase. Z dějin poznávání Tibetu. *Univerzitní noviny – List Masarykovy univerzity a Nadace Universitas Masarykiana* (Brno), roč. 9, 2002, č. 4, s. 39–43.
- Kolmaš, Josef (2003a): *První Evropané ve Lhase (1661). Kircherovo resumé Grueberovy cestovní zprávy (Latinský text a český překlad)*. In: Malina, Jaroslav, ed., *Panorama biologické a sociokulturní antropologie*, sv. 16. Edice Scientia Nadace Universitas Masarykiana. Brno: Akademické nakladatelství CERM – Masarykova univerzita – Nakladatelství a vydavatelství NAUMA.
- Kolmaš, Josef (2003b): Hedvábná cesta. *Univerzitní noviny – List Masarykovy univerzity a Společnosti pro podporu univerzitních aktivit* (Brno), roč. 10, 2003, č. 11, s. 13–14.
- Krämer, Walter (1971): *Die Entdeckung und Erforschung der Erde*. Leipzig: VEB F. A. Brockhaus Verlag.
- Lanciotti, Lionello (1995): Italian Sinology from 1945 to the Present. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 79–87. London: Han-Shan Tang Books.
- Ledderose, Lothar (1995): Collecting Chinese Painting in Berlin. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 175–201. London: Han-Shan Tang Books.
- Leslie, Donald – Davidson, Jeremy (1966): *Author Catalogues of Western Sinologists*. Canberra: Department of Far Eastern History.
- Lewicki, Tadeusz (1936): Les premiers commerçants arabes en Chine. *Rocznik orientalistyczny*, roč. 11, 1936, s. 173–186. Lwów: Nakładem Polskiego Towarzystwa orientalistycznego.
- Liu Ts'un-yan (1967): *Chinese Scholarship in Australia*. Canberra: The Australian National University.
- Livotova, Oľga Emanuilovna – Portugaľ, Vilen Borisovič (1966): *Vostokověděnije v izdanijach Akademii nauk 1726–1917. Bibliografija*. Moskva: Nauka.
- Loewe, Michael (1995): The History of Early Imperial China: The Western Contribution. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 245–263. London: Han-Shan Tang Books.
- Malek, Roman (1998): *Western Learning and Christianity in China: The Contribution and Impact of Johann Adam Schall von Bell (1592–1666)*. Nettetal: Steyler Verlag.
- Malmqvist, Göran D. (1995): On the History of Swedish Sinology. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 161–174. London: Han-Shan Tang Books.
- Martínek, Jiří – Martínek Miloslav (1998): *Kdo byl kdo. Naši cestovatelé a geografové*. Praha: Libri.
- Meinert, J. C. (1820): *Johannes von Marignola minderen Bruders und Päpstlichen Legaten Reise in das Morgenland v. J. 1339–1353*. Praha.
- Menšikov, L. N. (1995): Academician Vasilii Mikhailovich Alekseev (1881–1951) and his School of Russian Sinology. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 136–148. London: Han-Shan Tang Books.
- Menšikov, Lev Nikolajevič – Čugujevskij, L. I. (1972): Kitajevěděnije. In: *Aziatskij muzej – Leningradskoje otdělenije Instituta vostokověděnija AN SSSR*, s. 81–141. Moskva: Nauka.
- Miliband, Sofija Davidovna (1977): *Biobibliografičeskij slovar' sovětskich vostokovědov*. Moskva: Izdatělstvo Nauka.
- Minajev, I. P. (1955): *Kniga Marko Polo*. Moskva: Gosudarstvennoje izdatělstvo Geografičeskoj literatury.
- Montuchet, M. (1922): *Martin Martini, le père de la géographie chinoise*. Paris.

- Obručev, Vladimír Vladimirovič – Fradkin, N. G. (1950): *Ve vnitřní Asii*. Z ruštiny přeložili M. Novotná a K. Korotkov. Praha: Život a práce.
- Pfister, Louis (1932–1934): *Notices biographiques sur les Jésuites de l'ancienne mission de Chine, 1552–1773*. I–II. Shanghai. – Reprint (1971), Nendeln/Liechtenstein.
- Pollard, David E. (1995): H. A. Giles and His Translations. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed. *Europe Studies China*, s. 492–512. London: Han-Shan Tang Books.
- Polo, Marco (1950): *Milion*. K vydání připravili Quido Hodura a Bohuslav Horák. Praha: Orbis.
- Polo, Marco (1989): *Milión neboli O zvycích a poměrech ve východních krajích*. Z latiny přeložil Václav Bahník. Praha: Odeon (Klub čtenářů, 610).
- Prževalskij, Nikolaj Michajlovič (1954): *K pramenům Žluté řeky*. Z ruštiny přeložil Oldřich Kuba. Praha: Vyšehrad.
- Pulleyblank, Edwin G. (1995): European Studies on Chinese Phonology: The First Phase. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 339–367. London: Han-Shan Tang Books.
- Rachewiltz, Igor de (1972): *Prester John and Europe's Discovery of East Asia*. Canberra: The Australian National University (The 32nd George Ernest Morrison Lecture in Ethnology). – Nové vydání (1996), in: *East Asian History* (Canberra), No. 11, s. 59–74.
- Riftin, Boris (1995): Chinese Literature in Russia in the 18th and Early 19th Centuries. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 392–418. London: Han-Shan Tang Books.
- Rockhill, William Woodville (1900): *The Journey of William of Rubruck to Eastern Parts of the World*. London.
- Ronan, Charles E. – Oh, Bonnie B. C., ed. (1988): *East Meets West. The Jesuits in China, 1582–1773*. Chicago: Loyola University Press.
- Rosso, Antonio Sisto (1948): *Apostolic Legations to China of the Eighteenth Century*. South Pasadena, California.
- Serstevens, A. (1966): *Předchůdcové Marka Pola*. Praha.
- Schipper, Kristofer (1995): The History of Taoist Studies in Europe. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 467–491. London: Han-Shan Tang Books.
- Schreiber, Hermann (1974): *Mořeplavci, cestovatelé, objevitelé. 4000 let objevných cest*. Z němčiny přeložil Antonín Rykl. Praha: Olympia.
- Simon, Renée (1970): *Le P. Antoine Gaubil S. J., Correspondence de Pékin 1722–1759*. Genève.
- Sinica Franciscana*. Collectio documentorum ad historiam Fratrum Minorum in Sinis spectantium. I–X/1–2. (1929–1997). Roma: Segreteria Generale per l'evangelizzazione missionaria.
- Sommervogel, Carlos (1890–1930): *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*. I–XII. Bruxelles – Paris – Toulouse. – Reprint (1960), Louvain.
- Sorokin, Vladislav Fedorovič (1995): Two and a Half Centuries of Russian Sinology. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 111–128. London: Han-Shan Tang Books.
- Speshnev, Nikolai (1995): Teaching and Research on Chinese Language at St Petersburg University in the 19th and 20th Centuries. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 129–135. London: Han-Shan Tang Books.
- Stöcklein, Joseph, vydavatel (1728–58): *Der Neue Welt-Bott*. 36 dílů. Augsburg – Grätz – Wien.
- Survey No. 1 (1988): *Chinese Studies in France*. In: *EACS Newsletter* No. 2.
- Survey No. 2 (1990): *Sinologie in der Bundesrepublik Deutschland, Westberlin und in der Deutschen Demokratischen Republik im Jahre 1990*. In: *EACS newsletter* No. 3.
- Survey No. 3 (1994): *Chinese Studies in the Nordic Countries [Denmark, Finland, Norway, Sweden]*. In: *EACS Survey* No. 3.
- Survey No. 4 (1996): *Rossijskoje kitajevěděnije / Russian Sinology*. In: *EACS Survey* No. 4.
- Survey No. 5 (1996): *Czech, Hungarian, Slovakian, Slovenian Sinology*. In: *EACS Survey* No. 5.
- Survey No. 6 (1997): *Dutch, Belgian, Swiss, Austrian Sinology*. In: *EACS Survey* No. 6.
- Survey No. 7 (1998): *Chinese Studies in the U.K.* In: *EACS Survey* No. 7.
- Šimek, František, vydavatel (1963): *Cestopis tzv. Mandevilla*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění (Živá díla minulosti, 32).
- Tacchi Venturi, P., vydavatel (1911): *Opere storiche del P. Matteo Ricci*. Macerata.
- Treutlein, Theodore E. (1941): Jesuit Missions in China during the Last Years of K'ang Hsi. *Pacific Historical Review*, roč. 10, č. 4, s. 435–446.
- Udíás, Agustín (1994): Jesuit Astronomers in Beijing, 1601–1805. *Quarterly Journal of the Royal Astronomical Society*, roč. 35, s. 463–478.
- Väth, Alfons (1991): *Johann Adam Schall von Bell S. J., Missionar in China, kaiserlicher Astronom und Ratge-*

- ber am Hofe von Peking, 1592–1666.* Köln 1933. Neue Auflage. Nettetal: Steyler Verlag (Monumenta Serica Monograph Series, 25).
- Wessels, Cornelius (1924): *Early Jesuit Travellers in Central Asia 1603–1721.* Haag.
- Whitfield, Roderick (1995): Landmarks in the Collection and Study of Chinese Art in Great Britain. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 202–214. London: Han-Shan Tang Books.
- Witek, John W., ed. (1994): *Ferdinand Verbiest (1623–1688): Jesuit Missionary, Scientist, Engineer and Diplomat.* Nettetal: Steyler Verlag (Monumenta Serica Monograph Series, 30).
- Woodová, Frances (1999): *Byl Marco Polo opravdu až v Číně?* Z angličtiny přeložil Václav Klumpar. Praha: Nakladatelství Faun.
- Yamashita, Michael (2003): *Marco Polo: Po cestovatelových stopách.* Přeložil Jan Machula. Praha: Mladá fronta.
- Yule, Henry (1866): *Cathay and the Way Thither.* I–II. London: Hakluyt Society. – *Idem*, I–IV. Ed. Henri Cordier (1913–1916). London: Hakluyt Society.
- Zürcher, Erik (1995): From „Jesuit Studies“ to „Western Learning“. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China*, s. 264–279. London: Han-San Tang Books.

7.2. První Češi, Moravané a Slezané v Číně

V nejdávnější minulosti byly u nás zdrojem informací o Číně především překlady cizích cestopisných zpráv, jako například Marco Polova *Miliónu* (česky poprvé kolem roku 1400), de Bourgoigneho *Cestopisu tzv. Mandevilla* v překladu Vavřince z Březové (okolo roku 1400), jezuitu Jiřího Plachého (Ferus), *Mappa katolická, neb obrácení národův všeho světa a času a skrze které kazatele k poznání svatě víry katolické jsou přivedeni* (Praha 1630), kde je také popis Číny, případně Jiřího Dračovského (17.–18. století) *Cesty z Moskvy do Číny, kterouž s ruským vyslancem Isbrandem, skrze krajiny Ustyku, Sibirie, Taursko a Mongolskou Tartarii šťastně vykonal Jiří z Dráchova, Čech a rytíř vznešený, léta Páně 1693*, vydané českým vlastencem Janem Rulíkem v Praze roku 1800 (dílo bylo později prohlášeno za podvrh).

První vlastní autentické zprávy o Číně máme však až od českých, moravských, respektive slezských jezuitských misionářů, kteří pobývali v Číně v polovině 17. a v 18. století. Zatím se jich podařilo identifikovat těchto osm (chronologicky) (Vraštil 1927, 1934).

Astronom a matematik P. Václav Pantaleon Kirwitzer z Kadaně (1588–22. 5. 1626; čínským jménem Čchi Wej-cchaj), působící v různých částech Číny v letech 1620–1626, mezi jiným jako spolupracovník německého jezuitu hvězdáře Johanna Adama Schalla von Bell (1592–1666) na Pekingské observatoři. Od roku 1622 působil v Macau, kde také dne 22. května 1626 zemřel (Holeček 2004). Kirwitzer je autorem dopisu řádovému generálu Mutiu Vitteleschimu, psaného v Macau 27. října 1625 a otištěného v *Lettere annue del Tibet del 1626 e della Cina del 1624* (Řím 1628,

s. 59–130), ve kterém popisuje stav jezuitských misí v různých částech Číny.

Bratr laik František Ludvík Stadlin (psán též Stadelin, Städelin či Stadtlin; čínským jménem Lin Ťi-ke, 18. 7. 1658–14. 4. 1740) pocházel ze švýcarského Zugu. Jako hodinářský tovaryš prošel mnoha zeměmi, až 28. září 1688 vstoupil v Brně do noviciátu české řádové provincie. V roce 1708 odjel spolu s P. Františkem Tillischem (viz níže) do Číny, kde prožil celkem 34 let a byl dvorním hodinářem tří mandžuských císařů Kchang-siho, Jung-čenga a Čchien-lunga. Zejména císař Kchang-si si ho velmi oblíbil a přicházel k němu do dílny na besedu.

I když se na Stadlinově latinsko-čínské náhrobní stéle uvádí jako „Helvetus“ (Švýcar), je jako příslušník staré české řádové provincie u nás řazen mezi české jezuity.

P. Leopold Liebstein (22. 2. 1667–26. 4. 1711) pocházel z Mimoně (Niemes). Dne 14. října 1685 vstoupil do řádu, v němž vykonával funkce učitele humanitních oborů a filozofie. Do Číny se odebral v roce 1707 a po čtyřletém působení tam zemřel. O vlastní jeho činnosti v misii, o tom, jaké bylo jeho čínské jméno a kde se nachází jeho hrob, se autoru nepodařilo zjistit bližší údaje.

Matematik P. František Tillisch (psán též Thillisch, čínským jménem Jang Ping-i) pocházel z Vratislavi ve Slezsku (narozen 16. 1. 1670, zemřel 8. 9. 1716 v Že-che/Džehol). Tillisch vstoupil do řádu 1. října 1684 v Olomouci a noviciát prodělal v letech 1684–1686 v Brně. Po studiích v Praze, Olomouci, Litoměřicích a na teologické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze

292 Autor knihy o moravském misionáři, matematikovi, hvězdáři a hudebníkovi Karlu Slavičkoví (čínským jménem Jen Tia-le, 1678–1735), jenž působil v Číně od roku 1716 (*Listy z Číny*. Praha: Vyšehrad, 1995) profesor Josef Kolmaš s čínskými bohemisty profesorkou Li Mej (vlevo) a profesorem Cchung Linem (vpravo), překladateli této knihy do čínštiny (*Čung-kuo laj-sin*. Čeng-čou: Ta-siang čchu-pan-še [Nakladatelství Slon], 2002).

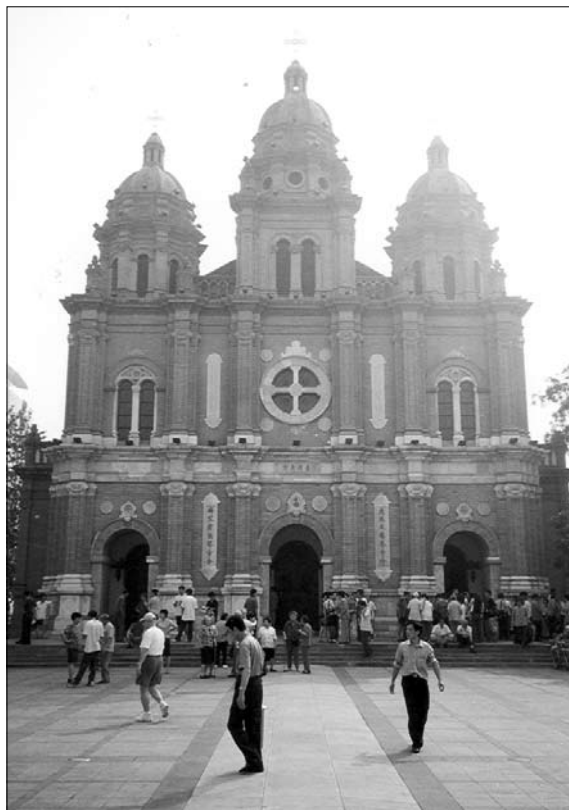
(v letech 1695–1698) byl od roku 1701 profesorem matematiky na Filozofické fakultě v Praze a v letech 1702–1708 působil v Olomouci jako profesor etiky, filozofie, matematiky a morální teologie.

V roce 1708 odjel spolu s bratrem laikem Františkem Stadlinem na misie do Číny, kde od roku 1710 vystupoval na císařském dvoře jako uznávaný matematik. Býval také pravidelným průvodcem císaře Kchang-si na jeho kratochvilných výpravách za lovem. Z doby jeho čínského pobytu je zachován jeho popis cesty z Kantonu do Pekingu, jakož i vyličení císařovy cesty do mandžuských lovišť, *Beschreibung der Reise von Canton bis Peking, und der Reise mit dem Kaiser in die Tartarey auf der Jagd* (1711).

Matematik, hvězdář a hudebník P. Karel Slaviček (čínským jménem Jen Tia-le) je nepochybně ze všech českých, respektive moravských jezuitů v Číně působících všeobecně nejznámější, a zaslouží si tudíž více slov.

Karel Slaviček se narodil 24. prosince 1678 v Jimramově poblíž Poličky na Moravě. Do řádu vstoupil v Brně 9. října 1694, filozofii studoval v Olomouci a bohosloví v Praze. Na kněze byl vysvěcen v roce 1706. Poté působil jako profesor poetiky, hebrejštiny, jako akademický kazatel, regent konviktu ad. Roku 1712 získal doktorát filozofie. V letech 1714 a 1715 byl v Brně svátečním českým kazatelem a pomocníkem svého bývalého profesora matematiky v Praze a v Madridu P. Jakuba Kresy (1648–1715) při přípravě jeho matematických spisů do tisku.

Z Brna odešel v létě roku 1715 do Prahy a požádal o vyslání do Číny. Jeho žádosti bylo ihned vyhověno,

293 Katolický chrám Sv. Josefa, nazývaný Východní chrám (Tung tchang) v Pekingu, při kterém v 18. století působil také moravský jezuita Karel Slaviček.

takže se mohl v doprovodu bavorského jezuita Ignáce Köglera (1680–1746) a portugalského pátera Ondřeje Pereyry (1690–1743) vydat z Lisabonu na šest a půl měsíce trvající plavbu do Číny. Přes Macao a Kanton pak pokračoval čínským vnitrozemím do Pekingu, kam dorazil po Novém roce 1717. V Číně pobyl celkem 19 let a povětšinou se zdržoval v Pekingu.

Slaviček proslul jako schopný matematik, astronom, výkonný hudebník (ovládal hru na spinet) a císařem vyhledávaný opravář mechanických strojů, hracích hodin atd. V císařském městě působil převážně na tamní observatoři, kde měřil Měsíční librace a věnoval se korekcím údajů o Slunečních a Měsíčních zatměních ve starých čínských kronikách z předkřesťanského období. Svá pozorování a výpočty posílal hvězdáři Štěpánu Soucietovi do Paříže (dopisy čís. X–XIV v Kolmašově edici z roku 1995), sinologovi T. S. Bayerovi do Petrohradu (dopisy čís. XV–XIX) a francouzskému astronomovi J. M. Delislovi (dopisy čís. XX–XXI).

Karel Slaviček zemřel v Pekingu dne 24. srpna roku 1735 a na jeho latinském náhrobním kameni na místním Čalanském hřbitově je uváděn jako „Mora-

294 Náhrobní kámen P. Karla Slavička, S. J. (1678–1735) na jezuitském Čalanském pohřebišti v Pekingu.

295) (obr. 292–295) (Kolmaš 1994a, 1994b, 1994c, 1995, Vraštil 1935).

Hudebník a rozhodný obhájce jezuitského misijního díla v Číně P. Florián Bahr (čínským jménem Wej Ťi-ťin) se narodil 7. června 1706 ve Falckenbergu ve Slezsku. Do řádu vstoupil 9. října 1726 v Brně a po obvyklé řádové formaci a absolvování předepsaných filozofických a teologických studií odplul v roce 1737 z Lisabonu do Macaa, kam dorazil 5. srpna 1738. 1. března 1739 se přemístil do Pekingu, kde se stal dvorním hudebníkem císaře Čchien-lunga. V hudbě spolupracoval s jiným našim pekingským jezuitou Janem Waltrem (viz níže).

Florián Bahr je v sinologických kruzích znám jako autor rukopisného německo–čínského slovníku o dvou tisících znaků. Jeho korespondenci s jistou Marií Theresií von Fugger a s jezuitou F. X. Heisslerem, U. Probstem a F. Volterem (sedm dopisů z let 1739 až 1749) a zejména jeho obsáhlý polemický spis *Obrana jezuitských misíí* (proti omylům a falešným tvrzením obsaženým v *Církevních dějinách* Lorenze Mossheima) zveřejnil Josef Koláček (1999).

295 Část Čalanského pohřebišť evropských misionářů v Pekingu. Poškozená stéla v popředí je náhrobní kámen Karla Slavička.

Florián Bahr, na náhrobním kameni označený jako „Germanus Silesius“ (Slezan z Německa), zemřel v Pekingu dne 7. června roku 1771.

Hudebník P. Jan Xaver Walter (čínským jménem Lu Čung-sien) se narodil 6. ledna 1708 v Bílině v severozápadních Čechách a zemřel dne 27. června 1759 v Pekingu. Do řádu vstoupil 9./16. října 1729 v Jičíně s poznámkou „určen pro misie“. V letech 1732–1734 byl ve Znojmě učitelem latinské gramatiky, další tři roky (1735–1737) studoval v Klementinu bohosloví a 20. října 1737 přijal v Praze kněžské svěcení.

V roce 1738 odplul z Lisabonu do malabárské misie v Indii, odkud byl v roce 1742 poslán do Číny, kde v Pekingu vystupoval jako dvorní hudebník, Slavičkův nástupce. Od Jana Waltra máme zachovanou bohatou rodinnou a další korespondenci (sedm dopisů z let 1739–1747), zpřístupněnou v českém překladu Koláčkové (1999).

Posledním z pětice českých jezuitů na Čalanském pohřebišti v Pekingu je malíř a architekt P. Ignác Sichelbart (psán též Sichelbarth či Sichelbart, čínským jménem Aj Čchi-meng), který se narodil 26. září 1708 v Nejdku u Karlových Varů (podle jiných v Jindřichově Hradci) a zemřel dne 6. října 1780 v Pekingu. Do řádu vstoupil 20. října 1736 v Brně a do misíí odplul z Lisabonu ještě jako neknež roku 1743. Kněžského svěcení dosáhl až o rok později v Macau.

V roce 1745 se odebral do Pekingu, kde se stal dvorním malířem, pomocníkem renomovaného malíře císaře Čchien-lunga, italského jezuitu bratra laika Giuseppe Castiglione (1688–1766). Sichelbart působil v Číně nejdéle ze všech Čechů – celkem 36 let (1745 až 1780), tj. ještě osm let po zrušení řádu v roce

1773. Ač je na latinsko-čínském náhrobním kameni zřejmě omylem uveden jako „Germanus Silesius“, tj. Slezan z Německa, je považován s ohledem na přijetí do noviciátu v Brně za příslušníka české řádové provincie. Josef Koláček (1999) jej připomíná výňatky z listu jistého misionáře z Číny z roku 1778, uveřejněného v pařížských *Lettres édifiantes et curieuses des missions étrangères* (sv. 24, 1781, s. 491–500).

Až na Kirwitzera, Liebsteina a Tillische mají ostatní výše uvedení členové staré české řádové provincie své náhrobní kameny na společném jezuitském hřbitově Ča-lan v dnešním parkovém areálu Politické školy Pekingského městského výboru KS Číny. Toto pohřebiště leží západně od staré městské brány Fu-čcheng-men v místech, kde se za Mingů nacházela „Oplocená půda pana Tchenga“ – Tcheng-kung ča-lan (odtud název Čalanské pohřebiště) (Kolmaš 2003b).

7.2.1. Literatura k 7.2.

Dlabacž, Gottfried Johann (1815): *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen und zum Theil auch für Mähren und Schlesien*. Sv. 3, sl. 123 [„Slaviček Karl“]. Prag.

Holeček, František J. (2004): Vědec a misionář V. P. Kirwitzer. *Jezuité*, roč. 13, 2004, č. 2, s. 10–11. Praha.

Kalista, Zdeněk, ed. (1941): *Cesty ve znamení kříže. Dopisy a zprávy českých misionářů XVII.–XVIII. věku ze zámořských krajů*. Praha.

Koláček, Josef (1999): *Čínské epistoly*. Velehrad: Refugium Velehrad – Roma s. r. o. (Edice Čeští jezuité, 16).

Kolmaš, Josef (1962): List císaře Kchang-si a Těšínsko. *Těšínsko* (Karviná), 1962, č. 1–2, s. 31–33.

Kolmaš, Josef (1973): List císaře Kchang-si a Čechy. *Nový Orient*, roč. 28, 1973, č. 1, s. 15–19.

Kolmaš, Josef (1994a): From the Correspondence of T. S. Bayer of St. Petersburg and Father Carolus Slavíček, S. J., of Peking: The Letter of January 6, 1735, Containing „Cryptic“ Text of an Indian Song. *Archiv orientální*, roč. 62, 1994, č. 1, s. 54–65.

Kolmaš, Josef (1994b): Jezuita Slavíček – první český sinolog. *Nový Orient*, roč. 49, 1994, č. 3, s. 105 až 107.

Kolmaš, Josef (1994c): Karel Slavíček, Čína a evropští hvězdáři. *Vesmír*, roč. 73, 1994, č. 6, s. 337–343.

Kolmaš, Josef, překladatel a editor (1995): *Karel Slavíček SJ, Listy z Číny do vlasti a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1716–1735)*. Praha: Vyšehrad.

Vyšehrad. – Překlad do čínštiny (2002). *Čung-kuo laj-sin (1716–1735)* ([Listy z Číny (1716–1735)]). Přeložili Cchung Lin a Li Mej. Čeng-čou: Ta-siang čchu-pan-še.

Kolmaš, Josef (2003a): Tři bývalé jezuitské chrámy v Pekingu. *Nový Orient*, roč. 58, 2003, č. 2, s. 82–84.

Kolmaš, Josef (2003b): U hrobů českých jezuitů v Pekingu. *Univerzitní noviny – List Masarykovy univerzity a Nadace Universitas Masarykiana* (Brno), roč. 10, 2003, č. 5, s. 42–46.

Kolmaš, Josef (2004a): Hroby českých jezuitů v Pekingu. *Jezuité*, roč. 13, 2004, č. 3, s. 1–8 (příloha).

Kolmaš, Josef (2004b): Tři bývalé Jezuitské chrámy v Pekingu. *Jezuité*, roč. 13, 2004, č. 4, s. 18–20.

Lundbaek, Knud (1986): *T. S. Bayer (1694–1738). Pioneer Sinologist*. London – Malmö (Scandinavian Institute of Asian Studies Monograph Series, 54).

Schmidl, Ioannes (1747–59): *Historia Societatis Iesu Provinciae Bohemiae*. 4 části v 5 sv. Pragae.

Stöcklein, Joseph, ed. (1728–58): *Der Neue Welt-Bott*. 36 dílů. Augsburg – Grätz – Wien.

Vraštil, Josef (1927): Účast staré české provincie Tovaryšstva Ježíšova na zámořských misiích. *Zprávy české provincie T. J.*, 1927, č. 2, s. 30–33.

Vraštil, Josef (1934): Seznam zámořských misionářů staré české provincie Tovaryšstva Ježíšova. *Zprávy české provincie T. J.*, 1934, č. 1, s. 7–10.

Vraštil, Josef, překladatel (1935): *P. Karla Slavíčka Listy z Číny, 1716–1727*. Přerov: B. Durych – Pardubice: V. Vokolek (Edice Delfin).

7.3. Kontakty mezi Čínou a českými zeměmi

K prvním a relativně četnějším stykům mezi Čínou a Českými zeměmi, tehdy součástí Rakousko-Uherské monarchie, v nové době došlo až v druhé polovině 19. a na začátku 20. století. Rakousko-Uhersko v porovnání s jinými evropskými mocnostmi se dostalo

k dělení Číny a získávání hospodářských výsad na jejím území poměrně pozdě. Krátce po skončení 1. opiové války (1839–1842) a podpisu tzv. Nankingské smlouvy připrula k čínským břehům fregata *Novarra* a v Šanghaji byla tehdy uspořádána výstava zboží vyráběného

v zemích monarchie. Po skončení 2. a 3. opiové války v letech (1856–1860) byla v roce 1868 mezi Rakouskem-Uherskem a mandžuskou Čínou podepsána první obchodní smlouva mezi oběma mocnostmi a v Šanghaji byl zřízen rakousko-uherský konzulát.

V roce 1890 podnikla cestu k čínským břehům korveta *Zrinyi* a krátce nato loď *Kaiserin Elisabeth*, na jejíž palubě byl i arcivévoda František Ferdinand d'Este. Obě tyto výpravy měly pomáhat rakousko-uherským podnikatelům otvírat cestu do Číny. Tehdy se v Čínské říši začalo sporadicky objevovat i několik odvážných jednotlivců z Čech, ať už to byli čeští sládci, uzenáři, později skláři (například Vítězslav Veselý, 1877–1964, pozdější rektor brněnské techniky, působící v Číně v letech 1908–1910), nebo muzikanti (harfeníci), starající se o výrobu piva, uzenin či sklářskou výrobu, respektive oblažující svou hudbou šanghajskou společenskou smetanou. Někteří z těchto podnikavců se udrželi v Číně až do vypuknutí války v Tichomoří.

Tak v roce 1899 se dostali první Češi do Charbinu (rodina pivovarníka M. Ermla a s ním i dva volyňští Češi – J. Motyčka, uzenář z Lucka, a J. Vomáčka, hodinář z Dubna). Početnější nárůst místní české kolonie nastal v průběhu 1. světové války a po ní, mezi jiným též v Mukdenu (dnešní Šen-jang) a jinde. Češi měli tehdy nepochybně rozhodující podíl na vybudování pivovarnictví v severovýchodní Číně (Mandžusku) (Dubovický 1989).

První trvalejší skupiny českých usadlíků tvořili váleční zajatci nebo legionáři, kteří se při návratu ze Sibiře přes Východní Asii do Evropy rozhodli z nej-různějších důvodů zůstat v severovýchodní Číně a také v Šanghaji (Bakešová 2003).

Vznikem Československa došlo k prvním oficiálním kontaktům mezi oběma zeměmi. Čínská vláda uznala Československou republiku dne 18. června 1919. V roce 1920 byl zřízen konzulát ČSR v Charbinu a 11. listopadu 1921 zahájil svou činnost úřad československého delegáta v Pekingu (jako regulérní zastupitelský úřad začal působit od roku 1931 v Šanghaji a od poloviny 30. let v Nankingu, sídlu Ústřední čínské vlády, a později v Čchung-čchingu) (Bakešová 1989, 1997, Bydžovský 1978).

V roce 1932 žilo v severovýchodní Číně celkem 249 našich krajanů. V červenci 1933 bylo recipročně otevřeno Vyslanectví Čínské republiky v Praze.

Když už se zdálo, že počáteční potíže pominuly, zasadil vývoj událostí našim krajanům novou ránu.

V březnu 1935 postoupil SSSR Japonsku (formálně loutkové vládě státu Man-čou-kuo, která byla pevně ovládána Japonskem) práva na Východočínskou dráhu. „Dráha přímo či nepřímo živila obchodníky, řemeslníky, lékaře, inženýry, advokáty atd. Desetitisíce lidí dostávaly výdělek od dráhy. Krejčí, obuvníci, truhláři, zámečníci, vozkové, šoféři, hudebníci, herci apod. – ti všichni žili z jednoho zdroje. Nyní se poměry změnily,“ napsal náš charbínský konzul ve zprávě za rok 1935 (Dubovický 1989, s. 108). Japonsko nemělo zájem o cizí dělníky na dráze, ani o cizí obchodníky či řemeslníky ... Česká kolonie nebyla následků těchto změn ušetřena. Během jednoho roku ji opustilo patnáct rodin, z nichž většina odešla na jih Číny.

Činnost československého zastupitelského úřadu v Číně byla v roce 1939 ukončena. Diplomatičké styky mezi exilovou vládou ČSR v Londýně a vládou čínskou byly znovu obnoveny až 27. července 1941 na úrovni diplomatických zástupců. V říjnu 1944 byli potom zástupci obou států povýšeni na velvyslance. Válečné události ve světě a i první poválečná léta nevytvářela však pro zdárný rozvoj vzájemných československo-čínských styků příhodné klima.

V plném rozsahu se tyto styky začaly rozvíjet teprve po navázání diplomatických vztahů mezi obnovenou Československou republikou a Čínskou lidovou republikou. Naše vláda jako šestá země na světě uznala Čínskou lidovou republiku 6. října 1949, tedy necelý týden po jejím vzniku.

Současně s tím zrušila diplomatické styky s kuomintangskou vládou v Kantonu. Po vzájemném navázání diplomatických styků předal první československý velvyslanec F. C. Weiskopf své pověřovací listiny představiteli ČLR v lednu 1950. Krátce nato zahájil činnost československý generální konzulát v Šanghaji a v roce 1957 konzulát v Kantonu.

Brzy po navázání diplomatických styků byla mezi ČSR a ČLR podepsána řada dokumentů, které vytvářely smluvní předpoklady pro založení a rozvoj styků v různých oblastech činnosti.

Období 1949–1960 bylo ve znamení intenzivního rozvoje všestranné politické, ekonomické a kulturní spolupráce: vzájemné návštěvy nejvyšších stranických a státních představitelů; v roce 1952 byla v Pekingu podepsána Dohoda o kulturní a vědeckotechnické spolupráci mezi ČSR a ČLR a dále ujednání o poštovní službě a telekomunikačním styku; v roce 1957 byla uzavřena Smlouva o přátelství a spolupráci mezi ČSR a ČLR a nová Dohoda o kulturní spolupráci mezi vládami.

dou ČSR a vládou ČLR, za kterou následovaly dohody o vědecké spolupráci mezi Československou akademií věd a Čínskou akademií věd; v roce 1959 navštívil Čínu prezident Československé republiky v souvislosti s oslavami 10. výročí založení ČLR atd. (Bydžovský 1978).

Mnohostranné a užitečné vztahy, odrážející tehdejší politický soulad ČSR a ČLR ve vzájemných vztazích i v mezinárodních otázkách, se udržovaly na poměrně vysokém stupni až do poloviny roku 1960. Ovšem toto první období velmi těsných přátelských styků mezi Československem a Čínou bylo poměrně náhle ukončeno. Hluboký pokles a stagnace politických a kulturních styků byl v následujícím desetiletí (1960–1970) ovlivněn hlubokými ideologickými rozpory mezi čínským vedením a většinou tehdejších komunistických a dělnických stran, které se přenášely i do vztahů s Československem. Postupně byly oboustranně zmrazeny i kulturní a vědecké styky, omezeny vzájemné výměny delegací atd. Vzhledem k poklesu intenzity vzájemných vztahů Československo dočasně uzavřelo svůj konzulát v Kantonu (1962) a generální konzulát v Šanghaji (1963).

V létě 1963 byla z československé strany ukončena činnost čínské zpravodajské agentury Nová Čína, působící u nás již od roku 1948, tedy ještě v době před vznikem ČLR.

Nehledě na celkový nevraživý tón ve vzájemných československo-čínských vztazích však československá zahraniční politika i nadále podporovala požadavek ČLR o obnovení jejich zákonných práv v OSN až do obnovení místa Číny v Radě bezpečnosti (1971) a vytrvale odmítala politiku „dvou Čín“.

V letech nechvalně známé „kulturní revoluce“ (1966–1976) vzájemné styky klesly na minimum. A bylo to až v souvislosti se zásadními změnami v ČLR po roce 1978 a v letech následujících, dále v souvislosti s rozpadem bipolárního světa, po změnách v SSSR a v dalších zemích někdejšího „východního bloku“ včetně v Československu koncem 80. let, kdy mohlo nastat období postupné normalizace ve vzájemných stycích, vedoucí k jejich současné plné obnově a všestrannému rozšíření a prohloubení v oblasti ekonomické, politické, kulturní nebo cestovního ruchu.

Například v ekonomické oblasti se na obrovském a stále se zvětšujícím trhu Čínské lidové republiky uplatňuje se svým produkty mnoho českých společností. K nejvýznamnějším exportérům patří:

AG Svoboda, s. r. o. (Karlov), AVX Czech Republic (Lanškroun), Biocel Paskov (Paskov), Bohemia Crys-

talex, a. s. (Praha), Celestica Ráječko, s. r. o. (Ráječko), Con. Teves CR, s. r. o. (Jičín), ČZ, a. s. (Strakonice), KOMFI, s. r. o. (Lanškroun), MSA, a. s. (Dolní Benešov), Osinek a. s. (Ostrava-Vítkovice), První brněnská strojírna (Velká Bíteš), Rieter Cz a. s. (Ústí nad Orlicí), Saurer Czech a. s. (Červený Kostelec), Strojimport, a. s. (Praha), Škoda Auto a. s. (Mladá Boleslav), Škodaexport (Praha), Škoda MachineTool (Praha), Tatra a. s. (Kopřivnice), Thermo King, s. r. o. (Kolín), Valeo Autoklim, s. r. o. (Rakovník), VDO ČR, s. r. o. (Brandýs nad Labem-Stará Boleslav).

7.3.1. Seznam velvyslanců Čínské lidové republiky v Československu (od roku 1993 České republice), 1950–2002

Tchan Si-lin (Tan Xilin), září 1950 – říjen 1954.

Cchao Jing (Cao Ying), listopad 1954 – červen 1961.

Čung Si-tung (Zhong Xidong), červenec 1961 – květen 1969.

Cung Kche-wen (Zong Kewen), červen 1971 – březen 1975.

Li En-čchiou (Li Enqiu), červen 1975 – září 1978.

Li Tching-čchüan (Li Tingquan), červen 1979 – říjen 1983.

Tchien Ceng-pchej (Tian Zengpei), duben 1984 – březen 1985.

Čang Ta-kche (Zhang Dake), duben 1985 – březen 1988.

Wang Sing-ta (Wang Xingda), duben 1988 – duben 1992.

Wan Jung-siang (Wan Yongxiang), červen 1992 – únor 1993.

Čchi Kuo-fu (Qi Guofu), březen 1993 – duben 1995.

Jen Pcheng (Yan Peng), červen 1995 – listopad 1999.

Li Čchang-che (Li Changhe), listopad 1999 – červen 2002.

Tchang Kuo-čchiang (Tang Guoqiang), červen 2002–.

7.3.2. Seznam velvyslanců Československé republiky (od roku 1993 České republiky) v Čínské lidové republice, 1950–2001 (pouze data jmenování či nástupu do funkce)

Franz Carl Weiskopf (7. 1. 1950).

František Komzala (18. 3. 1952).

Dr. Antonín Gregor (9. 4. 1955).

Ing. Ján Bušniak (22. 7. 1957).

296 Velvyslanec PhDr. Josef Fass, CSc., a prof. PhDr. Josef Kolmaš, DrSc., před budovou Velvyslanectví České republiky v Pekingu v roce 1995.

297 Tomáš Smetánka, mimořádný a zplnomocněný velvyslanec České republiky v Čínské lidové republice – od září 2001.

Josef Šedivý (26. 9. 1960).
 Dr. Václav Křístek (28. 4. 1964).
 Ing. Stanislav Kohoušek (5. 11. 1968).
 Ing. Karel Kurka (15. 12. 1971).
 Josef Příbyl (2. 2. 1977).
 Dr. Zdeněk Trhlík (18. 12. 1979).
 Zdenko Cheben (22. 3. 1984).
 Ing. Eduard Saul (5. 12. 1988).
 JUDr. Bořivoj Čuda (16. 5. 1990).
 PhDr. Josef Fass, CSc. (7. 5. 1993).
 Ing. Alexandr Karych (15. 4. 1997).
 PhDr. Tomáš Smetánka (27. 9. 2001) (obr. 296, 297).

7.3.3. Literatura k 7.3.

Bakešová, Ivana (1989): Počátky československo-čínských diplomatických styků. *Nový Orient*, roč. 44, 1989, č. 7, příloha, s. 1–4.
 Bakešová, Ivana (1997): *Československo – Čína 1918–1949*. Praha: Vlastním nákladem.
 Bakešová, Ivana (2001 a 2003): *Čína ve XX. století*. Díl 1. (2001) a Díl 2. (2003). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Bakešová, Ivana (2003): Československé legie v Číně. *Nový Orient*, roč. 58, č. 10, s. 433–445.
 Bydžovský, Zdeněk, a kolektiv (1978): *Čínská lidová republika*. Praha: Institut zahraničního obchodu/ČTK-Pressfoto (Obchodně ekonomické sborníky, Řada SZ – Ostatní socialistické země).
 Dubovický, Ivan (1989): Čeští krajané v Číně. *Nový Orient*, roč. 44, 1989, č. 4, s. 106–108.
 Hlavatý, Lukáš (1988): *Československo-čínské styky v letech 1985–1988*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů (Informace č. 17).
 Józsa, A[lexander] (1960): Bemerkungen zu den Ostasiatischen Beziehungen der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. *Acta Orientalia Hung.*, roč. 11, 1960, fasc. 1–3, s. 235–247.
 Józsa, S[ándor] (1962): Die Bemühungen der Österreichisch-Ungarischen Monarchie um die Erwerbung eines Settlements in China. *Acta Orientalia Hung.*, roč. 15, 1962, fasc. 1–3, s. 155–159.
 Koláček, Josef (2002): *Čínské elogium. Duchovní portrét P. Josefa Zemana C. M., misionáře v Číně*. Svitavy: Tritas.

Šíma, Jiří (1971): Český umělec autorem Sunjatsenovy sochy. *Nový Orient*, roč. 26, 1971, č. 10, s. 304–307.
Veselý, Vítězslav (2003): *O mé cestě do Číny*. Brno: Vysoké učení technické v Brně, Nakladatelství VUTIUM.

[S cenným doslovem, s. 116–153, Ivany Bakešové o zájmech evropských mocností a zejména Rakouska-Uherska v Číně ad.]

7.4. Z dějin československé sinologie

Počátky čínských studií u nás se spojují s činností zakladatele české orientalistiky, profesora Rudolfa Dvořáka (1860–1920), který se po studiích orientální filologie u profesorů Jaromíra Břetislava Košuta (1854–1880) a Maxe Grünerta (1849–1929) na pražské univerzitě vzdělával v letech 1882–1888 na univerzitách v Lipsku a Mnichově, kde mimo jiné u Gabelentze studoval čínštinu, japonštinu a mandžuštinu. V roce 1884 se habilitoval pro orientální filologii na české Univerzitě Karlově v Praze, kde byl v roce 1890 jmenován mimořádným a v roce 1896 řádným profesorem orientální filologie.

Rudolf Dvořák se zabýval především literaturou a kulturní historií východních národů, bádával v oblasti arabistiky, turkologie, íránistiky, asyriologie, egyptologie, biblistiky a také sinologie. Z posledně jmenovaného oboru patří jeho peru dvoudílný spis *Čínana Konfucia život a nauka* (1887 a 1889), *Chinas Religionen*, I–II (Münster 1895 a 1903), překlad klasické Knihy písní *Š'-ťing* (v básnické spolupráci s Jaroslavem Vrchlickým, 1897 a 1912), *Lao-c'ho Knihy o Tao a ctnosti Tao-te-ťing* (Kladno 1920) ad. Pro širokou laickou veřejnost napsal půvabnou knížku *Čína. Popis říše, národa, jeho mravů a obyčejů* (1900).

Profesor Dvořák neměl v oboru sinologie svého nástupce a pokračovatele, a tak byla u nás sinologická tradice na řadu let přerušena a obnovil ji až Jaroslav Průšek (1906–1980), vlastní její zakladatel.

Jaroslav Průšek v letech 1928–1930 absolvoval studia sinologie v Göteborgu u Bernharda Karlgrena a v Halle u Gustava Halouna. V roce 1931 pokračoval ve studiích sinologie v Lipsku u Ericha Hähnische a japonštiny u A. Wedemeyera. Už před válkou začal s výukou čínštiny na Vyšší lidové škole ve Zlíně, kde také vydal svoji *Učebnici mluvené čínštiny* (Zlín 1938). V roce 1945 byl jmenován docentem a vedoucím Semináře pro filologii Dálného východu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a v roce 1948 řádným profesorem čínské a japonské řeči a literatury na Katedře filologie a dějin Dálného východu. V roce 1952 se stal ředitelem nově

profilovaného Orientálního ústavu ČSAV a v této funkci setrval až do svého vynuceného odchodu v roce 1971.

Jaroslav Průšek je autorem řady vědeckých prací, populárněvědných knih a překladů. Jsou mezi nimi například *Sestra moje Čína* (1940), *O čínském písemnictví a vzdělanosti* (1947), *Čínský lid v boji za svobodu* (1949), *Literatura osvobozené Číny a její lidové tradice* (1953), *Slovník spisovatelů. Asie a Afrika*, I–II (1967; též anglicky, *Dictionary of Oriental Literatures*, I–III; vedoucí autorského kolektivu a autor úvodní studie o literatuře Dálného východu), *Chinese History and Literature. Collection of Studies* (1970) a další.

Z četných jeho překladů jsou to *Hovory Konfuciovy* (spolu s Vincencem Lesným, 1940), *Šen Fuových Šest historií prchavého života* (1944), *Liou Ovo Putování Starého Chromce* (1947), *Podivuhodné příběhy z čínských tržišť a bazarů* (1947), *Mistr Sun o umění válečném* (1949), *Mao Tunův Šerosvit* (1950), *Lu Sünova Vřava, Polní tráva* (1951, spolu s Bertou Krebsovou), *Pchu Sung-lingovy Zkazky o šesteru cest osudu* (1955) ad. Všeobecně známá je též jeho spolupráce na četných vydáních Mathesiových parafrází čínské poezie.

Jaroslav Průšek za svého působení na Filozofické (později Filologické) fakultě Univerzity Karlovy a posléze v Orientálním ústavu ČSAV vychoval celou řadu renomovaných českých a slovenských sinologů – jazykovědců, literárních vědců a teoretiků, historiků, překladatelů a dalších – a je tudíž právem považován za tvůrce Pražské sinologické školy (In Honour of Jaroslav Průšek 1991).

Tradičním centrem výuky čínského jazyka, literatury a historie je dnes Ústav Dálného východu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, který vznikl v roce 1993. Jeho předchůdci jsou Sinologický a japanologický seminář, založený v roce 1945, po pěti letech přeměněný na Katedru filologie a dějin Dálného východu, která byla v roce 1960 sloučena s obdobnými katedrami pro Přední východ a Indii v Katedru věd o zemích Asie a Afriky. V roce 1989 došlo opět k dělení do kateder a ústavů na základě regionálních

a kulturních hledisek, které vyústilo do vzniku čtyř současných samostatných univerzitních orientalistických ústavů (Vochala – Hrdličková 1985).

V oboru sinologie v Ústavu Dálného východu působili, případně dnes působí například lingvista David Sehnal (narozen 1964), literární historik Dušan Andrš (narozen 1961), znalkyně moderní čínské literatury Milena Doleželová-Velingerová (narozena 1932), literární vědec a překladatel Oldřich Král (narozen 1930) a literární historička a překladatelka Olga Lomová (narozena 1957; v současnosti ředitelka Ústavu Dálného východu), historici Martin Hála (narozen 1961) a Jakub Maršálek (narozen 1973), historička čínské kultury a překladatelka Lucie Olivová, rozená Borotová (narozena 1956) a další. Vědecké práce pracovníků ÚDV vycházejí v *Acta Universitatis Carolinae: Orientalia Pragensia* (1960–) a *Studia Orientalia Pragensia* (1969–) (Filipský 1999).

Čínštině se vyučuje také na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci (vedoucí katedry čínštiny lingvista David Uher; narozen 1970) ve spolupráci s pražskými sinology.

Pro širší laickou veřejnost byla při Orientálním ústavu již v dobách 2. světové války zřízena Škola orientálních jazyků (pozdější Státní jazyková škola v Praze), kde se konají večerní jazykové kurzy čínštiny, které vedou sinologové Orientálního ústavu AV ČR, respektive Ústavu Dálného východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

Otázkám čínského výtvarného umění a péči o bohaté čínské umělecké sbírky u nás se věnují pracovníci Orientálního oddělení Národní galerie na Zbraslavi, jakož i v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur v Praze a jeho depozitáři na zámku v Liběchově poblíž Mělníka.

Hlavním vědeckým centrem české sinologie ovšem je již tradičně Orientální ústav, založený z iniciativy arabisty Aloise Musila (1868–1944) a s finanční podporou prvního československého prezidenta T. G. Masaryka (1850–1937) v roce 1922, avšak fungující až od roku 1929. Skutečnou badatelskou institucí se ústav stal teprve v roce 1952, kdy byl organizačně začleněn do nově vzniklé Československé akademie věd (od roku 1993 Akademie věd České republiky) a kdy byl do jeho čela postaven profesor Jaroslav Průšek (Kolmaš 1999, 2002, Orientální ústav 1990, Palát 1967, Prosecký – Hruška – Dudák 1991). V ústavu se také nachází unikátní čínská Lu Sünova knihovna o více než 60 000 svazcích, samostatná Tibetická knihovna

a unikátní anglofonní sinologická knihovna, nesoucí jméno jejího dárce, harvardského profesora čínských dějin Johna Kinga Fairbanka (1907–1991). Jedním z vědeckých oddělení ústavu je Oddělení Východní Asie, ve kterém se pracovníci věnují vedle sinologie také japanologii, mongolistice a tibetanistice. V současné době to jsou v oboru sinologie badatel v oblasti teorie klasické čínské medicíny Vladimír Ando (narozen 1955), historici Jakub Hrubý (narozen 1978) a Vladimír Liščák (narozen 1954; v současnosti vedoucí Oddělení Východní Asie), znalkyně moderní Číny a národnostní problematiky ČLR Lubica Obuchová (narozena 1959) a lingvistka a fonetička Hana Třísková, rozená Kešnerová (narozena 1958) (Palát 1967, 1995).

Na Slovensku fungují v současnosti dvě orientalistická pracoviště, věnující se mezi jiným také čínským studiím:

Kabinet orientalistiky Slovenské akademie věd (KO SAV) v Bratislavě, založený v roce 1960, ve kterém pracují, respektive pracovali filozofka a překladatelka z klasické čínštiny Marina Čarnogurská (narozena 1940), literární historička a překladatelka z moderní čínštiny Anna Doležalová, rozená Vlčková (1935–1992), literární vědec, komparatista a překladatel Jozef Marián Gálík (narozen 1933) a historička a badatelka v oboru čínské lidové slovesnosti Henrieta Hatalová (narozena 1959).

Na Katedře jazyků a kultur zemí Východní Asie Filozofické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, kde se začalo s výukou čínštiny v roce 1988, působí dnes početná skupina mladých sinologů – filozofka a buddholožka Jana Benická (narozena 1970), lingvista Luboš Gajdoš (narozen 1976), literátka a překladatelka Elena Hidvéghyová (narozena 1970), překladatelka staročínské poezie Zuzana Kadlecová (narozena 1976), sinolog a tibetolog, historik a překladatel z obou jazyků Martin Slobodník (narozen 1970), specialista na starší čínskou literaturu Radovan Škultéty (narozen 1976) a Daniela Zhang-Cziráková (narozena 1969), odbornice na čínské umění.

Práce slovenských sinologů otiskuje vědecký časopis Kabinetu orientalistiky SAV *Asian and African Studies* (1965–) a sborník *Studia Orientalia Slovaca*, vydávaný Katedrou jazykov a kultur krajín Východnej Ázie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě (2002–).

*

K předním osobnostem české (do roku 1992 československé) sinologie posledních padesáti let patří, kromě

výše uvedených, tito pracovníci a pracovnice (abecedně a podle odborností):

Badatelé v oblasti čínského jazyka – lexikografka a malířka Taj-ťün Hejzlarová (narozena 1932), Helena Heroldová (narozena 1962), věnující se čínské literatuře počátku 20. století, filoložka, lexikografka a překladatelka Zdenka Heřmanová, rozená Novotná (narozena 1930), lingvistka Jarmila Kalousková (1908 až 1989), lingvista Pavel Kratochvíl (narozen 1932, od 60. let působící na Cambridžské univerzitě ve Velké Británii), lexikografka a překladatelka Daniela Šejnohová, rozená Khestlová (narozena 1929), lingvista a fonetik Oldřich Švarný (narozen 1920), lingvista, lexikograf a překladatel Jaromír Vochala (narozen 1927) a lingvistka Žu-čen Vochalová (1934–1998).

Badatelé v oblasti čínské literatury – překladatelka moderní čínské poezie Jarmila Häringová (narozena 1933), lexikografka a překladatelka moderní čínské poezie Danuška Heroldová-Štovičková (1929–1976), badatelka v oblasti vyprávěčských žánrů, překladatelka a spisovatelka Věnceslava Hrdličková (narozena 1924), překladatelka Berta Krebsová (1909–1973), překladatelka staročínské poezie Marta Ryšavá (narozena 1933), literární historik Zbigniew Słupski (narozen 1934, od roku 1973 působící na Varšavské univerzitě) a překladatelka moderní čínské poezie Marcela Stolová, rozená Boušková (1936–2005).

Badatelé v oblasti čínské historie, filozofie, kultury, politologie a sociální antropologie – znalkyně moderní čínské historie Ivana Bakešová (narozena 1939), politolog a diplomat Vladislav Dřínek (narozen 1929), historik a diplomat Josef Fass (1930–2004), politolog a ekonom Lukáš Hlavatý (narozen 1957), ekonom Jiří Hofman (narozen 1943), politolog, diplomat a spisovatel Zdeněk Hrdlička (1919–1999), historik a politolog Jan Janouš (narozen 1932), historik, sinolog a tibetolog, kulturní antropolog a překladatel z obou jazyků Josef Kolmaš (narozen 1933; v letech 1994–2002 ředitel Orientálního ústavu AV ČR), historička a politoložka Marcela Kubešová (narozena 1934), sociokulturní antropolog a archeolog Jaroslav Malina (narozen 1945), historik a diplomat Augustin Palát (narozen 1923), historik a filozof Timoteus Pokora (1928–1987), mongolista a sinolog, historik, etnograf a překladatel Jiří Šíma (narozen 1943), právník Michal Tomášek (narozen 1963), politolog Václav Vlach (1943–1999) a filozof Artur Zempliner (narozen 1921).

Badatelé v oblasti čínského výtvarného umění, hudby a divadla – historička umění a překladatelka

klasické čínské poezie Zlata Černá (narozena 1932), muzikoložka Xenie Dvorská (1932–1991), historik umění Ladislav Kesner mladší (narozen 1961), uměnovědec Lubor Hájek (1921–2000), historik umění, malíř a spisovatel Josef Hejzlar (narozen 1927), znalkyně čínského porcelánu Milena Horáková (narozena 1935), teatroložka a překladatelka Dana Kalvodová (1928–2003) a historička umění Eva Rychterová-Kreisová (narozena 1930).

Práce českých sinologů včetně překladů z čínštiny se objevují v následujících periodikách Orientálního ústavu: *Archiv orientální* (1929–), *Monografie Archivu orientálního* (mezi roky 1933–1964), *Nový Orient* (1945–), *Malé učebnice Nového Orientu* (mezi roky 1947–1991), *Malá knižnice Orientu* (mezi roky 1952–1959), *Archiv orientální Supplementa Series* (1953–), *New Orient Bimonthly* (mezi roky 1960–1968), *Dissertationes orientales* (1964–), *Problémy soudobého vývoje Číny* (mezi roky 1974–1984), *Bibliografická edice Orientálního ústavu ČSAV* (1977–), *Dokumenty k vývoji Čínské lidové republiky* (mezi roky 1983–1990), *Archiv orientální – Česká řada* (1999–) ad. (Chaloupka – Jiroušková 1998, 2001, Obuchová 1996).

Základní bio-bibliografické údaje o jednotlivých českých a slovenských sinolozích a sinoložkách nalezne čtenář v encyklopedické příručce *Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*, kterou za vedení Josefa Kolmaše, Viktora Krupy a Josefa Opatrného zpracoval kolektiv autorů a vydalo Nakladatelství Libri v Praze roku 1999 (hlavní redaktor Jan Filipický). Řadě z nich vyšly také v *Bibliografické edici OÚ ČSAV (AV ČR)* samostatné soupisy jejich prací, například bibliografie prací Danušky Heroldové-Štovičkové (sv. 2, 1977), Jaroslava Průška (sv. 7, 1994), Timotea Pokory (sv. 8, 1994), Jarmily Kalouskové a Oldřicha Švarného (sv. 9/1–2, 1995), Mileny Doleželové-Velingerové (sv. 10, 1997), Josefa Kolmaše (sv. 12, 1999) a Věny a Zdeňka Hrdličkových (sv. 15, 2002) (Bibliography of Dana Kalvodová 1996, Chaloupková – Slobodník 2003, Kaftan 1955, Kolektiv autorů 1965, 1968, 1970, 1971, 1995, Kolmaš – Krása 1999a, 1999b).

Informace o jejich mnohostranných aktivitách poskytují též knižně vydané článkové bibliografie *Archivu orientálního* (1996), *Nového Orientu* (1998), *New Orient Bimonthly* (2001), v posledním desetiletí (1992 až 2002) také anglicky vydávané ročenky *Orientálního ústavu AV ČR* a dále také *Bulletin Česko-čínské společnosti / Slovensko-čínskej spoločnosti* (1993–1994) a jeho pokračovatelé *Informační zpravodaj Česko-čínské společnosti* (1995–1999; od roku 2000 vychází s názvem *Fénix*).

Informační zpravodaj Česko-čínské společnosti [dostupný také v internetové podobě <http://ccspol.Ocatch.com.fenix.htm>]).

7.4.1. Literatura k 7.4.

- Bibliography of Dana Kalvodová (1996). In: *The Bamboo-leaf Boat. The Magic of the Chinese Theatre*. Praha: Univerzita Karlova v Praze (Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 5, Theatralia X).
- Kolektiv autorů (1965, 1968, 1970, 1971): *Československá orientalistika*, I–IV (1964–1970). Praha: Státní knihovna ČSSR/ČSR.
- Filipský, Jan, ed. (1999): *Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*. Praha: Nakladatelství Libri.
- Chaloupka, David – Jiroušková, Jana (1998): *Nový Orient. Článeková bibliografie*. Ročník 1.–50. (1945/1946 až 1995). Praha: Akademie věd, Orientální ústav.
- Chaloupka, David – Jiroušková, Jana (2001): *New Orient Bimonthly. Index to Volumes 1–7 (1960–1968)*. Praha: Akademie věd, Orientální ústav.
- Chaloupková, Lygžima – Slobodník, Martin, ed. (2003): *Studia Sinica et Tibetica Dedicated to Josef Kolmaš to His 70th Birthday*. In: *Archiv orientální*, roč. 71, 2003, č. 3, s. 245–489. Praha: Academia Publishing House.
- In Honour of Jaroslav Průšek whose 85th Anniversary of Birth We Commemorate (1991). In: *Archiv orientální*, roč. 59, 1991, č. 2, s. 105–216.
- Kaftan, Miroslav (1955): Čína. Bibliografický seznam literatury. In: *Čtete a studujeme*, rok 1955, seš. 2. Praha: Universitní knihovna.
- Kolmaš, Josef (1999): Orientální ústav. In: Filipský, Jan, ed., *Slovník českých a slovenských orientalistů, afrikanistů a iberoamerikanistů*, s. 553–558. Praha: Libri.
- Kolmaš, Josef (2002): Osmdesát let pražského Orientálního ústavu. *Univerzitní noviny – List Masarykovy univerzity a Nadace Universitas Masarykiana*, roč. 9, 2002, č. 2, s. 49–53.
- Kolmaš, Josef – Krása, Miloslav (1999a): Čeští a slovenští orientalisté ve vzpomínkách současníků, žáků a následovatelů. In: Filipský, Jan, ed., *Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*, s. 595–602. Praha: Libri.
- Kolmaš, Josef – Krása, Miloslav (1999b): Publikace o české a slovenské orientalistice. In: Filipský, Jan, ed., *Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*, s. 602–605. Praha: Libri.
- Obuchová, Lubica, with the Assistance of Josef Kolmaš and Blahoslav Hruška, ed. (1996): *Archiv orientální. Index to Volumes 1–60 (1929–1992)*. Praha: Oriental Institute.
- Kolektiv autorů (1995): *Očínské filosofie, literatury a umění*. Sborník statí a esejů věnovaných památce PhDr. et JUDr. Timotea Pokory, CSc. (1928–1985). Praha: Hrnčířství a nakladatelství Michal Jůza & Eva Jůzová.
- Orientální ústav ČSAV, Komise pro nápravu křivd, ed. (1990): *Materiály Komise pro nápravu křivd*. Praha: Orientální ústav ČSAV.
- Palát, Augustin (1967): The Oriental Institute, Prague. In: Oplt, Miroslav, ed., *Asian and African Studies in Czechoslovakia*, s. 87–96. Moscow: Nauka Publishing House.
- Palát, Augustin (1967): Sinology. In: Oplt, Miroslav, ed., *Asian and African Studies in Czechoslovakia*, s. 74–82. Moscow: Nauka Publishing House.
- Palát, Augustin (1995): On the History of Czech Sinology from the End of the 19th Century to the Present. In: Wilson, Ming – Cayley, John, ed., *Europe Studies China. Papers from an International Conference on The History of European Sinology*, s. 26–44. London: Han-Shan Tang Books.
- Prosecký, Jiří – Hruška, Blahoslav – Dudák, Vladislav, ed. (1991): *The Oriental Institute Prague (Basic information)*. Prague: Czechoslovak Academy of Sciences.
- Vochala, Jaromír – Hrdličková, Věna (1985): *Úvod do studia sinologie. Část filologická*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

8. Zaostření problému

8.1. Velká čínská zeď

Vybudování Velké čínské zdi bývá spojováno především se jménem Prvního svrchovaného císaře Čchinů. K rozhodnutí postavit Dlouhou zeď (Velkou čínskou zeď) dospěl První svrchovaný císař se svými ministry a vojevůdci po zevrubném zhodnocení historických i aktuálních zkušeností s krutými nomády na hranicích někdejších severních čínských států. Bral také v úvahu novou geopolitickou situaci po vytvoření obrovité říše a své přání uchovat ji po „deset tisíc pokolení“. Na západě chránily jeho říši obtížně překonatelné hory a z východu ji od nepřátelských útoků oddělovalo širé moře. Na jihu sousedila Čína s oblastmi, v nichž žili usedlí zemědělci schopní asimilace. Taková forma ovládnutí však zcela selhávala vůči nespoutaným stepním kočovníkům na severu a severozápadě.

Severozápadní pás byl místem dotyku již po staletí nesmiřitelných světů. V očích Číňanů byl dělítkem mezi cizím barbarstvím a jejich vyspělou civilizací. Na jihu od této linie vzkvétala čínská civilizace, založená na rozvinutém závlahovém zemědělství a spořádaném systému vlády. Byla to země protkaná sítí silnic a cest, vesnic a měst s honosnými chrámy, paláci a zahradami. V městech se rozvíjela filozofie a pěstovala se tam poezie a hudba. Byla to země kultivovaných a zjemněných lidí. Na severu žili lidé úplně jiného ražení. Byli divocí, stateční, houževnatí, tak jak to vyžadoval pohyblivý život spojený s vyhledáváním pastvin pro stáda dobytka. Muži byli malé postavy a ostře řezaných rysů a projížděli krajem na rychlých koních. Neměli města ani vesnice obklopené poli. Domovem kočovníků byla širá step. Ale přesto byli lidmi téhož

druhu jako civilizovaní Číňané, po jejichž bohatství a skladech naplněných zásobami obilí lačně toužili. Rozdíl byl v tom, že předkové Číňanů přešli již v 7. až 4. tisíciletí př. n. l. k zemědělství, zatímco oni zůstali pastevcí; místy sice stavěli též pevná sídla a pokoušeli se obdělávat půdu, ale vzhledem k neúrodnosti svého území patrně jen s malým úspěchem. Hunové (*Siung-nu* – jak je nazývali Číňané) a příslušníci ostatních pasteveckých kmenů žili proto převážně z chovu zvířat, příležitostného lovu a přepadů zemědělských sousedů.

Při pohledu na bohaté, úrodné krajiny zemědělských národů nevynechali kočovníci obvykle žádnou příležitost, při které se mohli vydat ze svých drsných a nehostinných stepí a polopouští a loupit mezi usedlíky. K takovým střetům docházelo bez rozdílu všude tam, kde se stýkal dvojí lid: v Číně stejně jako v Indii, Mezopotámii nebo starověkém Egyptě. Nomádští jezdci projížděli krajem usedlých zemědělců jako nuž máslem, a poněvadž byli pohyblivější, často vítězili. Navíc byli jezdci sami málo zranitelní, neboť jejich prostor, nekonečné stepi, byl pro pěšáky nedobytný. Kočovníci stačili vždy utéci, když bylo pěšáků víc. K takovým situacím však docházelo jen málokdy. Kočovníci totiž mívali zpravidla převahu. Díky pohyblivosti a rychlosti mohli být vždy tam, kde bylo pěšáků zrovna méně. V Indii, Mezopotámii a Egyptě poskytovaly zemědělským civilizacím alespoň jistou ochranu proti vpádům nomádů rozsáhlé pouště. Nic z toho neplatilo o Římanech, kteří byli nuceni budovat na hranicích impéria obranná zařízení, jež je chrá-

nila od změny letopočtu po pět století. Číňané stáli na severu a severozápadě před podobným problémem jako Římané, a dokonce o řadu staletí dříve než oni.

Víme, že jednotlivé čínské státy a knížectví budovaly své obranné zdi snad již v 7. století př. n. l. a pak zejména v období Válčících států (480–222 nebo 475–221 př. n. l.). Byly namířeny nejen proti cizím nomádům, ale i proti čínským rivalům. Hradební zdi odřezávaly zejména horské průsmyky a jiná zranitelná místa, odkud se dal očekávat útok nájezdníků. Taková obranná zařízení poskytovala však i v nejlepším případě jenom částečnou ochranu: pohyblivý nepřítel je totiž vždy mohl obejít, poněvadž před ním neuzavírala Čínu celou. Čínské státy se rovněž snažily udržovat stále vojenské posádky na některých strategicky důležitých místech. Ale i ty byly úspěšné jen zčásti, protože pomezí osídleného území se táhlo na linii dlouhé téměř 3 000 kilometrů a rychlí a početní kočovníci mohli v silném a účinně soustředěném klínu zaútočit na kterékoli z nechráněných míst.

Čínští dějepisci pozorně zaznamenali historii na severních hranicích čínských států před postavením Dlouhé zdi koncem 3. století př. n. l. Byla to doba vzrušující i tragická zároveň. A tak lze sestavit sice barvitý, ale docela realistický obraz hrozivých střetů mezi kočovníky a obyvateli Podnebesí, aniž by bylo nutné nějak příliš nadužívat vlastní fantazii. O načrtnutí takového obrazu se pokusil anglický badatel Leonard Cottrell (Cottrell 1962):

„Žijete v severočínském městě před vybudováním Dlouhé zdi. Jste třeba rolník, úředník nebo hodnostář nižšího stupně. Vaše město je obklopeno vysokou hradební zdí a panovník se stará o udržování stále posádky. Za hradbami se prostírají širá pole, klidná a tichá, na nichž se do hněda opaleni zemědělci hrbí nad brázdami. Je to malé civilizované místo. Bohatí a ti, kdo na sebe dbají, se těší vážnosti. Ulice jsou plné vozů a nosítek. Zámožní obchodníci a úředníci žijí v elegantních přibytých se svými milostnicemi, otroky, sluhy, hudebníky a mladými tanečnicemi. Zahrady se skví květy a pod blaněnou oblohou se třpytí hladiny ozdobných nádrží. Učenci a básníci, přicházející na návštěvu, jsou s úctou přijímáni. Po vzácných a jemných pokrmech se literáti rozjaří vínem. Probírají poezii a filozofii za zpěvu a hry hudebníků a ti z nich, kteří jsou mladší a frivolněji založení, se poohlížejí po stinných besídkách, v nichž se pak oddávají lásce ... Hudba neustále hraje, v poklidu noci se lesknou na obloze body hvězd. A šum hovorů se nese nad zahradami, aby se mísil s melodiemi, dokud nezanikne ve tmě, která pohltila všechno za městskými hradbami, nedbale strážnými hlídkami.

Nad ránem tiše vklouznete na lůžko. Ale ještě před úsvitem vás vyburcuje zvuk, jaký jste dosud neslyšeli. Odevšad se ozývá křik a strohé vojenské povely. Ty však téměř zanikají v barbarském vytí deroucím se z hrdel nájezdníků. Jakmile se rozední, vyšplháte se na jednu ze strážních věží. Pole na všech stranách ztmavla muži, pěšími vojáky i jezdci. Jejich počet se každým okamžikem zvětšuje. Jsou to lidé malých postav a drsného vzezření, špinaví, mají chlupaté koně. Ozbrojeni jsou luky, meči a oštěpy. Jejich vystupování je na první pohled nápadně neurovnané, jakoby bez organizace, ale jejich řady přesto ovládá tvrdá disciplína, stejně jako vojáky vašeho vlastního města. Vozy nemají. Na vnějším obvodu této hordy válečníků vidíte tmavé stany a planoucí táborové ohně, na nichž v hadrech oděné ženy pečou zvířata, uloupená rolníkům, kteří tímto masem předtím zásobovali město. (...) Ať pohlédnete kamkoliv, všude krouživě stoupá k obloze kouř z hořících zemědělských usedlostí. Nepřítel je na dosah ruky. Nalehl až na městské hradby. Pozorujete jejich divoké oči, nasloucháte jejich barbarské mluvě, dokonce je cítíte nosem. Jeden autor, který se setkal s kmeny Siung-nu, o nich řekl: ‚Nemají tváře ... jen oči ...‘

Odnikud není naděje na pomoc. Velitel posádky vám sdělí, že se pokusil vyslat posly ještě předtím, než Siung-nu dolehli tak těsně k městu, ale přesto už bylo pozdě. Ukazuje vám zohavená těla, která barbarský nepřítel vystavil pro zastrašení hned u městských hradeb. Podíváte se, a vzápětí pohled s hrůzou odvrátíte.

Ulice jsou přeplněny rolníky, kterým se podařilo uprchnout a nalézt ve městě útočiště proti barbarům, kteří zpusťovali pole a zapálili jejich domy. Vojáci dělají v řadách uprchlíků pořádek a důstojník některým z nich svěřuje zbraně, zatímco jiné přikazuje na práci při zpevňování obranných zařízení. Hodnostáři se s obtížemi prodírají ulicemi zaplněnými lidmi. Jdou pár kroků za sluhy, kteří holemi rozhrnují dav. Kolem sýpek jsou rozestaveny silné stráže. Všechny potraviny se přísně odměřují. Za tmy dojde občas k šarvátkám u některé z bran, přes hradby zasviští šípy.

Den za dnem, týden za týdnem se stráže na hlídkových věžích marně rozhlížejí, zda z některé strany nepřichází pomoc. Začíná se nedostávat vody. A řádí nemoci. Hladovějící obyvatelé jsou náchylní ke vzpouře. Dav se pokouší vzít útokem sýpku, mnoho lidí při tom umírá. Guvernér se takové počínání snaží davu rozmluvit. Marně. Všechna domácí zvířata, guvernérovy lovecké psy nevyjímaje, už byla zabita a snědena. Nakonec chudina, dohnaná hladem k zoufalství, začíná pojídat těla svých druhů v neštěstí.

Existuje pouze dvojí vyústění takové situace: buď se barbarům podaří pomocí žebříků ztéci hradby a přemoci oslabené obránce, nebo guvernér přikáže otevřít brány.

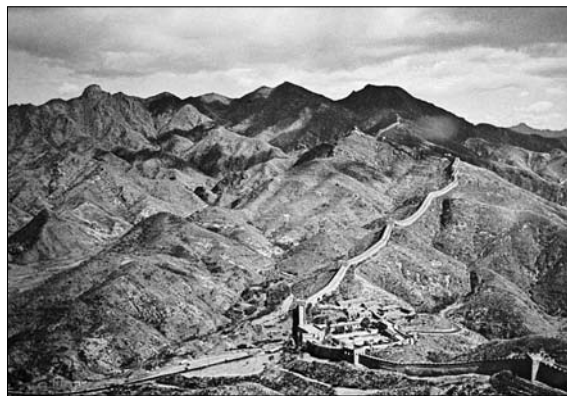

299 Dlouhá zeď v oblasti horského průsmyku Nan-kchou, severně od Pekingu, na fotografii pořízené kolem roku 1910. V tomto úseku je zeď dochována nejlépe; patrně proto, že probíhá v blízkosti Pekingu, který jako pozdější hlavní město Říše středu musel být dobře chráněn. V souvislosti s územními a politickými změnami byla Dlouhá zeď v různých dobách přestavována, a dokonce se změnila i její trasa. Nejdůkladněji se tak stalo v době dynastie Chan počátkem 1. tisíciletí n. l. a Ming v 15. a 16. století. Jen místy je tedy uchována původní zeď z doby vlády Prvního svrchovaného císaře Čchinů, kterou on sám údajně nazval „*Nejmocnější z hradeb světa*“. Tato slova do jisté míry platí dodnes, kdy je Dlouhá zeď stále jedním z největších monumentů, jaké člověk vytvořil. Čínané Dlouhou zeď označují od chanských dob *Wan-li čchang-čcheng* (Zeď dlouhá deset tisíc li – asi pět tisíc kilometrů) nebo *Čchang-čcheng* (Dlouhá zeď), zatímco jinde na světě je od 16. století známa spíše pod názvem *Velká čínská zeď*. Vzdušnou čarou měří více než 2 700 kilometrů, ale díky členité trase je skutečně dlouhá asi 5 000 kilometrů; se všemi odbočkami, zdvojeními či ztrojeními, protaženými do jedné linie, měří ještě mnohem více. Po ukončení stavebních prací v době Prvního svrchovaného císaře Čchinů byla Dlouhá zeď vysoká asi 7 metrů a široká dole 7 metrů a nahoře 5 metrů. Odhaduje se, že na její stavbě se podílelo několik set tisíc lidí, možná dokonce milion, a že spotřebovali asi 180 milionů krychlových metrů hlíny, kolem 60 milionů krychlových metrů kamene a cihel a množství kvalitní vápenné malty.

stoupá z nížin až do horských výšek a sleduje v krajině různé morfologické útvary vhodné k zesílení obranných záměrů, je její skutečná délka téměř 5 000 kilometrů. A se všemi odbočkami a zdvojeními, pokud by byly protaženy do jedné linie, by její délka byla ještě mnohem větší. Proto dostala císařova hradební zeď název Dlouhá (obr. 299–306).

Dlouhá zeď je skutečně obrovitým dílem. Zřejmě je to jedna z největších staveb v dosavadní lidské historii. Astronomové prohlašují, že Dlouhá zeď by byla údajně viditelná z Měsíce pouhým okem, a někteří autoři dokonce tvrdí, zřejmě nadneseně, že zeď je jediným lidským výtvořem takto pozorovatelným z Měsíce.

„*Jak dlouho císaři trvalo, než postavil Velkou zeď?*“ otázal se. „*Čas na to nebyl potřeba vůbec žádný,*“ odpověděli

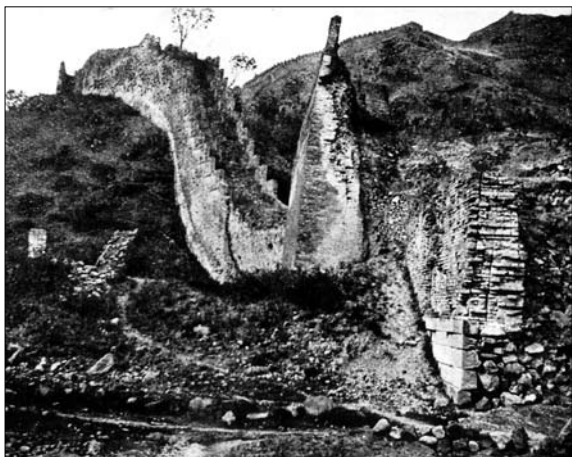
300 Dlouhá zeď v oblasti průsmyku Nan-kchou v horách nad Pekingem v podobě, kterou získala v 15. století v období dynastie Ming.

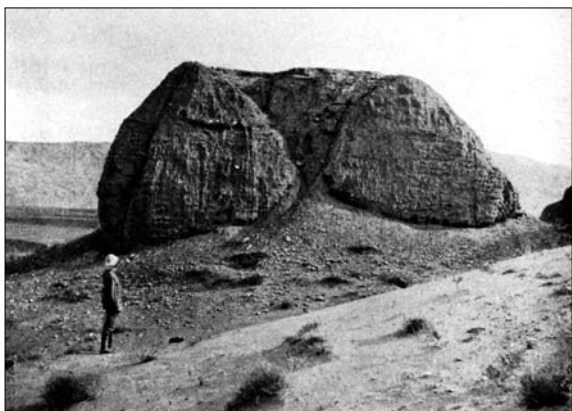
301 Koruna Dlouhé zdi se strážní věží u průsmyku Nan-kchou. Stěna směrem k nepříteli byla vyšší a opatřená cimbuřím, aby dobře chránila stojícího obránce. Po silnici dlážděné cihlami se pohodlně a rychle pohybovali pěší i jízdní poslové, jezdily vozy a pochoďovaly až osmistupý vojáků.

mu s odzbrojující samozřejmostí. „*Jel na zvláštním koni, který zarovnával údolí i hory a kam došlápl kopyto jeho koně, tam vyvstala náhle zeď.*“ Tazatelem byl americký badatel a cestovatel William Edgar Geil, který počátkem 20. století zkoumal Velkou čínskou zeď a v roce 1909 napsal o svých výzkumech knihu *The Great Wall of China* (Velká čínská zeď). Respondenty byla skupina čínských dělníků, kteří opravovali silnici, vedoucí poblíž Dlouhé zdi.

Tak jednoduché to nebylo. Dlouhá zeď se rozkládá na rozsáhlé ploše mezi 37. a 41. rovnoběžkou a protíná ji dvaadvacet poledníků, od 98. po 120. Kdybychom ji pomyslně přenesli třeba do Evropy, spojila by v rovné linii Moskvu s Londýnem a jako čtyřúhelník by pojala velkou část Francie, Itálie, Švýcarsko, Rakousko, Českou a Slovenskou republiku, Polsko,

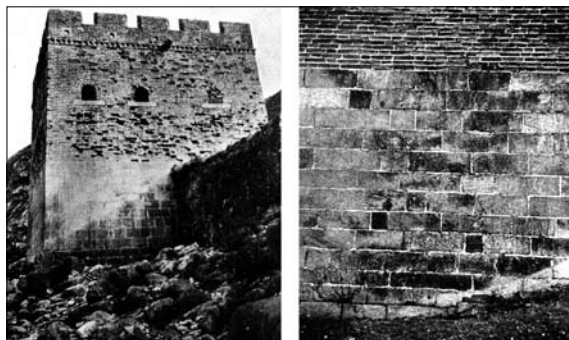
302 Úsek Dlouhé zdi se zřícenou obrannou věží, z něhož je zčásti patrný způsob stavebních prací. Dělníci vyhloubili v zemi nebo vysekali ve skále dva souběžné základové žlaby, které byly od sebe vzdálené asi 7 až 7,5 metru. V nich vyzdili z kamenných bloků základy široké asi 1,4 až 1,5 metru a vysoké přibližně 1,8 až 3,6 metru a poté pokračovali cihlovým zdívem až do výšky asi 7 metrů. Prostor mezi oběma zdmi vyplnili dobře udusanou hlínou. Na hliněné jádro položili cihlovou dlažbu.

303 Pozůstatky jedné z posledních věží v západním zakončení Dlouhé zdi v dnešní provincii Kan-su. V těchto místech, kde zeď šplhá až do výše 1 800 metrů, se z ní dochovaly jen jednotlivé pevnosti nebo strážní a obranné věže, které připomínají spíše hliněné ruiny mezopotamských zikkuratů než *Nejmocnější z hradeb světa*.

Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko a ještě kus Ruska. A kdybychom propojili všechny odbočky, zdvojení, či dokonce ztrojení Dlouhé zdi do jednoho pásu, dosáhla by její délka několika desítek tisíc kilometrů. Uvádí se, že ze stavebního materiálu (kámen, cihly, hlína, vápno) Dlouhé zdi by se dal postavit val dva metry široký a metr vysoký, který by podél rovničku obepjal celou zeměkouli.

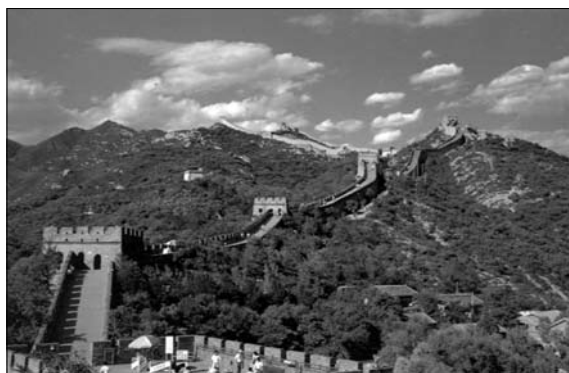
Mohli bychom v přirovnáních dále pokračovat, abychom si přiblížili Dlouhou zeď našim měřítkům. Avšak ani každé přirovnání zvláště, ani všechna dohro-

304 Věž Dlouhé zdi u průsmyku Ťiang-ku-lingu a detail zdiva této věže, které je tvořeno ve spodní části žulovými kvádry o rozměrech přibližně 50x30x30 centimetrů a ve svrchní části cihlami.

305 „První průsmyk v Podnebesí“ v Šan-chaj-kuanu (severovýchodně od Pekingů), kde začíná Dlouhá zeď.

306 Dlouhá zeď v okolí Pa-ta-lingu (severozápadně od Pekingů), výchozí bod turistických výprav. Tato lokalita je od roku 1987 zapsána v Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO.

mady nedokáží postihnout ty hory lidského důmyslu, vytrvalosti a dřiny; a především ony specifické zvláštnosti čínské krajiny (Čchen Šou-cung 1984, Geil 1909, Jou Ťin 1980, Leeming 1993, Luo 1981, Malina – Pavel 1994, s. 193–205, Silverberg 1965, Velingerová 1963, Waldron 1990, Xiao Yunkai 1989).

Dlouhá zeď se táhne třemi geograficky základními typy krajiny. Prvním z nich je bažinatá oblast u velké ohybu Žluté řeky, kde se rovněž nachází neúrodná step Ordos (Che-tchao), krytá na několika desítkách tisíců čtverečních kilometrů pohyblivými písky. Druhý krajinný typ tvoří západní pouštní oblast mezi pouští Gobi a tibetskou hranicí. Tam již značný úsek Dlouhé zdi téměř neexistuje. Dochovaly se jen její jednotlivé pevnosti a strážní věže. Ale zato některé tyto zbytky zdi šplhají až do výšky více než 1 800 metrů (obr. 303). Jsou jakoby přilepeny k holé skále na příkrých svazích. Na takových místech bychom si dokázali představit spíše horské kamzíky než stavební dělníky nebo vojska dobyvatelů. Třetí oblast, kterou Dlouhá zeď protíná, jsou východní pohorí. V tomto úseku je hradba zachována nejlépe, zřejmě proto, že probíhá v blízkosti Pekingu, který jako pozdější hlavní město Říše středu musel být dobře chráněn (obr. 300–301). Hradební pásmo bylo v těchto místech několikrát přestavováno a v poslední době nákladně restaurováno a rekonstruováno v délce asi deseti kilometrů z obou stran průsmyku Pa-ta-ling (Malina – Pavel, 1994, s. 193–205, Xiao Yunkai 1989). Za Pekingem se zeď klikatě vine napříč horskými hřbety až k moři v zálivu Liao-tung, kde starý nápis sděluje, že „*Nebesa dala vznik pohořím a horám*“. Tento úsek Dlouhé zdi spatří turisté nejčastěji. A je to část hradby, která je nejpůsobivější. Právě v této chvíli bude dobré připomenout, že Dlouhá zeď, jak ji můžeme spatřit dnes, není tak docela původní hradbou Prvního svrchovaného císaře Čchinů. Byla vícekrát přestavována, doplňována i rekonstruována, a dokonce se též změnila linie jejího průběhu. Nejdůkladněji byla přebudována v 15. a 16. století za panování dynastie Ming (obr. 298). (Nicméně většinou asi sleduje starou trasu a její součástí stále zůstávají velké stavební úseky z doby Prvního svrchovaného císaře Čchinů.)

Podobně složitá a pestrá jako geografie Dlouhé zdi je také její geologie a petrografie. Hradba stojí hlavně na velké geologické jednotce, zvané čínská tabule (platforma). Tento starý prahorní a prvohorní útvar je ohraničen mladšími horskými pásmy. Větší a známější část Dlouhé zdi spočívá na granitoidech (to znamená žulách a jim podobných kyselých horninách) prvohorního stáří. Menší úseky zdi stojí na vápencích, pískovcích a křemencích, ale také na zcela mladých sedimentech: třetihorních jílovcích i čtvrtohorních spraších. Tamější spraše mají nízký obsah organických látek i železa, takže se z nich dají dělat poměrně kvalitní cihly.

Hradební zeď, věže i pevnůstky se zpravidla stavěly z toho materiálu, na němž stavby stály, nebo z materiálu, který se nacházel v bezprostřední blízkosti staveniště. A tak stavivo hradebního pásma v úseku nad Pekingem, které leží na skalním granitoidním podloží, představují různé variety žul (granitů) a granodioritů. Žuly tam vystupují na povrch na mnoha místech. Blokovitě se rozpadají, což usnadňovalo jejich lámání jednoduchými nástroji. Ve starých lomech byly vylamovány kvádříky kolem 50 centimetrů dlouhé a obvykle zhruba 30 centimetrů široké a vysoké. Kamenné kvádříky byly vhodně doplňovány pěkně tvarovanými šedými cihlami, z nichž byla postavena hradební silnice a část cimbuří. Na jiných místech je zeď vybudována z krystalických vápenců prvohorního stáří, jinde zase z pískovců a křemenců.

Na stavbu Dlouhé zdi musely být tedy spotřebovány hory stavebního materiálu. Staročínské prameny jsou bohužel na informace tohoto druhu skoupé. Ale na základě zkušeností se spotřebou materiálu při novodobé rekonstrukci krátkých úseků zdi se odhaduje, že bylo celkem užito asi 180 milionů krychlových metrů dusané hlíny a zeminy, kolem 60 milionů krychlových metrů kamene a cihel a ještě množství kvalitní vápenné malty.

Při odhadu počtu pracovních sil a doby výstavby Dlouhé zdi se již můžeme opírat alespoň o několik údajů staročínských autorů. Starověcí historikové uvádějí, že jádro pracovní síly na Dlouhé zdi Prvního svrchovaného císaře Čchinů tvořila armáda v počtu asi 300 000 mužů pod velením jednoho z jeho neschopnějších generálů, Meng Tchiena, který proslul jako „*vítěz nad barbary*“. Avšak celkový počet mužů a zřejmě i žen, kteří otročili a umírali na stavbě trvající několik let byl nepochybně mnohem vyšší. Odhaduje se, že to mohlo být i číslo přesahující milion. Nepřímo to potvrzuje jeden staročínský pramen, který zaznamenává, že 400 000 mužů zemřelo při stavbě toho, co je nazýváno „*nejdelším hřbitovem na světě*“.

Je jisté, že takový obrovitý hradební systém mohlo vybudovat jen veliké množství lidí za cenu nesmírného vypětí a utrpení. Vždyť větší část zdi vedla hornatým a pouštním či polopouštním terénem. I klimatické podmínky, zvláště v extrémních obdobích zimních a letních měsíců, byly kruté. Desetitisíce lamačů, kameníků a pomocných dělníků pod velením Meng Tchiena musely dlátý a sochory rozbíjet skálu, vléci kameny, vyrábět cihly a dusat hlínu tam, kde letní písečné bouře člověka oslepovaly a kde ledový

zimní víchř rozmatal sibiřský sníh. V situaci, kdy lidský život neměl z hlediska legistické státní správy příliš velkou cenu, byl jistě každý z nich bez milosti vystavován nebezpečí, nepohodě a strádání. Jak jedni umírali, přicházeli z čínského vnitrozemí další a nastupovali na uvolněná místa. Dlouhá zeď vyprazdňovala vězení a pohlcovala válečné zajatce z dobytých zemí. A všichni ti, kteří se provinili proti tvrdým čchinským zákonům, putovali ke zdi na nucené práce. Údajně mezi těmi, kdo trpěli na stavbě Dlouhé zdi, byli také vzdělanci, u nichž se našly filozofické spisy, zakázané císařským ediktem v roce 213 př. n. l.

Nemalé lidské síly vyžadovala také obrana a ochrana. Není totiž pravděpodobné, že by kočovníci nečinně přihlíželi, jak Čičňané budují hradbu proti nim. A tak zatímco nepřehledné řady dělníků pracovaly na staveništi, stáli po jejich boku vojáci, aby jim zabraňovali v útěku z hrozných galejí, hlavně však aby chránili dělníky proti útokům krutých barbarů.

Další lidé se museli starat o potravu. Generál Meng Tchien údajně zřídil čtyřiatřicet rozsáhlých zásobovacích základen. A kdekoliv byla okolní krajina vhodná pro obdělávání, nechal sít a sklízet, aby dělníky a vojáky nasýtil. Takové zásobování samo o sobě bylo však nedostatečné. Z úrodných oblastí Číny stále směřovaly na sever k pomalu narůstající hradbě konvoje s potravinami. Při tom ovšem docházelo k velkým ztrátám. Podle jednoho dobového záznamu se ze 182 nákladů obilí odeslaných ze Šan-tungu dostal na místo určené pouze jeden jediný! Ostatní prý padly na stravu cestou, nebo byly rozkradeny.

Transport stavebních surovin vázal také spoustu pracovních sil. Materiál se bral sice většinou v blízkosti, existovalo nicméně nemálo úseků na celé trase Dlouhé zdi, kde bylo nutné bloky kamene dopravit z větší vzdálenosti. A někdy nebyla k sehnání v bezprostředním sousedství ani hlína nebo spraš na výplň vnitřku tělesa hradební zdi. Tyto suroviny přepravovaly stovky a tisíce nosičů s košíky, houpajícími se na obou koncích vahadlové hole nesené přes rameno. Na strmé svahy nebo na jinak obtížně dostupná místa byly stavební kameny vlečeny kozími zápražy, které byly k tomuto účelu speciálně cvičeny.

Samotné stavební práce, odhlédneme-li od geografických a geologických zvláštností terénu, kterým zeď probíhala, byly prováděny všude zhruba podle stejného schématu a jednotné technologie. Stavební dělníci nejprve vyhloubili v zemi dva souběžné základové žlaby, které byly od sebe vzdálené asi 7,50 metru;

v horách je bylo nutné pracně vysekat ve skále. Do těchto žlabů pak vkládali kamenné bloky, které vytvářely základy široké zhruba 140 centimetrů a vysoké 180 až 360 centimetrů. Na kamenných základech začali na maltu zdít z lehce vypálených cihel vnitřní a vnější zeď, která byla dole široká vždy kolem 140 centimetrů a nahoře se zužovala asi na 45 centimetrů. Vzniklý prostor mezi oběma zdmi vyplnili hlínou, kterou sešlapali nohama nebo udusali kamennými a dřevěnými pěchy (obr. 302, 304). Na povrch hliněného jádra nakonec položili cihlovou dlažbu, která umožňovala hladký a rychlý pohyb vojáků, koní a vozů. Tato cesta byla navíc chráněna předprsními se střílnami pro lučištníky a střelce ze samostřílů. Horní zakončení zdi bylo upraveno tak, aby z nich dešťová voda volně stékala do stružek, které ústily do otvorů nebo chrličů na vnějších stěnách. V příčném řezu působí hradební zeď dojmem pevné schránky z kamene a cihel jako tvrdého obalu s poněkud měkčím jádrem. Povrch byl tak tvrdý, že vzdoroval po nějaký čas i intenzivnímu působení železného nástroje. K této soudržnosti přispívalo výborné pojivo, které se po ztuhnutí svou tvrdostí takřka vyrovnalo kameni.

Po dokončení stavebních prací v době vlády Prvního svrchovaného císaře Čchinů měla Dlouhá zeď výšku asi 7 až 7,5 metru, dole byla široká zhruba 7 metrů a nahoře přibližně 5 metrů. Takže po silnici na hřebeni zdi mohly pochodovat osmistupy, na některých místech se mohly míjet dva jedoucí vozy a rychle a pohodlně se tudy pohybovali jízdní a pěší poslové. Ve vzdálenostech vždy zhruba po 90 až 460 metrech se nad zdi tyčily strážní a obranné pravoúhlé masivní věže jakoby navlečené na její těleso. Celkem jich existovalo kolem 25 000. Každá z nich zaujímala v půdorysu plochu asi čtyřiceti čtverečních metrů a byla dvanáct metrů vysoká. Tyto věže měly střílny pro lučištníky, aby bylo možno útočníky „přivítat“ křížovou střelbou. Obsahovaly také zvláštní plošiny, z nichž se daly vysílat světelné a kouřové signály po celé linii opevnění. Tam, kde byly intervaly mezi obrannými věžemi delší, byly zbudovány hradební pevnosti, z nichž každá mohla pojmut sto až dvě stě mužů s výzbrojí, výstrojí a zásobami. V horských průsmycích byly tyto hradební pevnosti chráněny předsunutými pevnůstkami umístěnými vně zdi, které často ještě zesilovaly hliněné valy a příkopy. Mimo vlastní hradební zeď bylo ještě postaveno mnoho pozorovacích věží a hlásek, z nichž byly podávány zprávy o pohybech nepřítele.

Ve dne v noci panoval na Dlouhé zdi čilý ruch. Přes den dávaly hlídky výstražné signály troubením na trubku, údery do gongů nebo bubnů, máváním praporky nebo kouřovými znameními, čehož se obvykle docílovalo zapálením vlhké slámy a roští. V noci byla vidět záplava pestrých světél, blikajících a zářících až daleko za horami. Tato světelná záplava vyzářovala ze žhnoucích polen či hromad klestí politých oxidy kovů, jež dodávaly plápolajícím plamenům rozličného zabarvení.

O významu jednotlivých signálů v době Prvního svrchovaného císaře Čchinů nemáme žádných přesnějších zpráv, ale je nepochybné, že tvořily přesný a jednoznačný znakový systém, tak jako v pozdějších stoletích. Například v roce 1466 za panování císaře Čcheng-chuy z dynastie Ming byla stanovena tato pravidla: zapálení jednoho signálního ohně a jeden výstřel z děla byly znamením, že se blíží nepřátelská jednotka v síle do sta mužů, dva signální ohně a dva výstřely odpovídaly počtu do pěti set útočníků, tři signální ohně a tři výstřely značily až tisíc nepřátel, čtyři signální ohně a čtyři výstřely znamenaly až pět tisíc vojáků a pět ohňů a pět výstřelů již oznamovalo skutečně vážné nebezpečí – blížilo se vojsko v síle až deseti tisíc mužů.

Celá dlouhá historie využívání Dlouhé zdi ukázala, že hradba sloužila nejen k zadržování nájezdníků při jejich postupu k jihu, ale že také bránila útěku čínského obyvatelstva v údobích zesíleného hospodářského a politického útisku. V některých obdobích zeď dokonce úplně ztratila svůj původní význam, poněvadž hranice Říše středu byly přesunuty na sever nebo na jih od jejího mohutného tělesa. Branami Dlouhé zdi procházel i obchod, zvláště se stepními koňmi, neboť koně byli pro Čiňany vždy neobyčejně důležitým artiklem. Dlouhá zeď tedy byla nejen vojenskou a politickou hranicí mezi rolníky a kočovníky, ale i hospodářskou a obchodní spojnici mezi oběma rozdílnými společnostmi.

Moderní přírodovědecké výzkumy odhalily ještě jeden velmi důležitý aspekt existence Dlouhé zdi, s nímž původní stavitelé možná ani nepočítali. Hradba totiž vytvořila hráz proti působení pouštních povětrnostních podmínek a bránila šíření pouště Gobi do čínského vnitrozemí. Stala se tak jedním z pozitivních krajinotvorných činitelů.

Uvedený výklad původu a významu Dlouhé zdi byl donedávna obecně uznáván. Téměř nikdo nepochyboval o tom, že idea mohutné spojitě zdi chránící

Podnebesí na severu a severozápadě před kočovníky vznikla a byla zhmotněna v době vlády Prvního svrchovaného císaře Čchinů. Poté byla tato čínská hradba již pouze opravována, přestavována a popřípadě v některých úsecích přesunována podle měnící se geopolitické situace. K tomu došlo zejména za dynastie Chan (206 př. n. l. až 220 n. l.), Severní Wej (386–534), Severní Čchi (550–577), Severní Čou (557–581), Suej (581/9–618) a Pozdější Liang (907–923). Nejdůležitější byl celý tento hradební systém přebudován v době dynastie Ming (1368–1644) (obr. 298).

Teprve v závěru 20. století americký sinolog Arthur Waldron toto pojetí Dlouhé zdi zpochybnil, a dokonce je prohlásil za mýtus (Waldron, 1990). Mýtus začal údajně vznikat koncem 16. století v mingské Číně, postupně byl přejímán v Západním světě a až po vzniku Čínské lidové republiky v roce 1949 se stala Dlouhá zeď (Velká čínská zeď) čínským národním symbolem, takto přijatým v celém světě. Waldron především odmítl výklad Dlouhé zdi jako činitele, který hrál rozhodující, nebo dokonce vylučnou roli ve vztazích mezi Čiňany a kočovníky. Neboť to by bylo v zásadním rozporu s universalismem čínské civilizace a geopolitiky – integrovat a ovládnout všechno pod Nebesy. Zeď mohla být podle Waldrona nanejvýš jen jedním rysem z celého souboru opatření, který zahrnoval vojenské výboje, ale především obchod, různé materiální subvence, dynastické sňatky a obratná diplomatická jednání vedená v duchu ideje „rozděl a panuj“. Teprve v průběhu panování dynastie Ming, zhruba od poloviny 15. století, začala být opouštěna tradiční čínská politika hledání mírového konsensu s kočovníky. Prosazovala se tvrdá linie vedení zahraniční politiky, včetně tak výhruzných prostředků, jakými byly popravy nomádských vyslanců a trestné výpravy, jejichž oběťmi se stávaly především ženy a děti. Konflikty na hranicích za těchto okolností pochopitelně vzrůstaly. A tehdy bylo na mingském císařském dvoře rozhodnuto vybudovat proti kočovníkům v podstatě původní neprodyšnou soustavu hraničních zdí a opevnění, posléze známou jako Dlouhá nebo Velká zeď. V čínské době, podle Waldrona, bylo postaveno jen málo nového; údajně došlo pouze k rozšíření a propojení několika obranných zdí, které byly vybudovány v předchozím období Válčících států. Navíc čínské hradby, stejně jako jejich pozdější přestavby v dobách před Mingy, byly prý provedeny většinou jen jednoduše z dusané hlíny, což snadno zvládla masa nekvalifikovaných dělníků, nádeníků nebo vojáků. Taková nepevná stavba rychle

podléhala erozi a zkáze. Teprve za dynastie Ming bylo postaveno dokonalé hraniční opevnění zkušenými pevnostními inženýry a kvalifikovanými kameníky a zedníky z kamene a cihel (obr. 317–319).

Waldronova koncepce působí sice překvapivě, autor ji však zdůvodnil ve své obsáhlé knize *The Great Wall of China: From History to Myth (Velká čínská zeď: Od historie k mýtu)*, publikované v roce 1990, skutečně závažnými fakty a argumenty. Důkladným zkoumáním čínských písemných pramenů Waldron zjistil, že jen málo z nich se vztahuje k pevnostním stavbám na severu Podnebesí. Dokonce v tradičním čínském slovníku chybějí slova nebo slovní spojení, jež by přesněji odpovídala západnímu termínu *Velká zeď* nebo *Velká čínská zeď*. Nejranější výrazy související s čínskými hraničními zdmi pocházejí z období dynastie Chan a znějí *Wan-li čchang-čcheng (Zeď dlouhá deset tisíc li)* nebo jen *Čchang-čcheng (Dlouhá zeď)*. A v téže době prý zároveň vytvořili chanští historikové konfuciánské orientace nadnesenou legendu o monumentálním rozsahu čchinské zdi, na níž robotovaly a umíraly tisíce lidí; měl to být vhodný propagandistický symbol bezpříkladné krutosti a tyranie Prvního svrchovaného císaře Čchinů.

Které z obou hypotéz o Dlouhé zdi dáme přednost – tradiční nebo Waldronově? To je obtížné rozhodování. Waldronovy argumenty jsou závažné a jeho zpracování celé problematiky je důkladné. Na druhé straně Waldronovo usuzování o malém významu a rozsahu zdi v předmingských dobách na základě omezené pozornosti, které jí věnují čínské prameny, může být ošidné. Vždyť v prostředí jiných starověkých civilizací byly i tak monumentální stavby jako třeba egyptské pyramidy nebo mezopotamské zikuraty rovněž zaznamenány pouze okrajově. Zdá se, že jasnější stanovisko bude možné zaujmout až po důkladném průzkumu Dlouhé zdi a archeologických odkryvech, což obojí je stále ještě na počátku (Čchen

Šou-cung, 1984). Snad Waldronova kontroverzní kniha poslouží čínským archeologům jako podnět k velkorysejšímu rozvinutí výzkumných prací.

I v té nejskromnější podobě by ovšem čchinská zeď byla velkolepým dílem vyžadujícím mnoho sil a prostředků. V hlavních rysech dokončil První svrchovaný císař „*Nejmocnější z hradeb světa*“ v roce 213 př. n. l.

Literatura

Cottrell, Leonard (1962): *The Tiger of Chin: The Dramatic Emergence of China as a Nation*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Čchen Šou-cung (1984): Výzkum a analýza archeologických nálezů z Dlouhé zdi z období dynastie Čchin v oblasti provincie Kan-su. *Si-pej š'-ti*, 1984, č. 2, s. 88–96 (čínsky).

Geil, William Edgar (1909): *The Great Wall of China*. London: John Murray.

Jou Ťin (Yu Chin), ed. (1980): *Čchang-čcheng (The Great Wall)*. Peking: Wen-wu čchu-pan-še (čínsky a anglicky).

Leeming, Frank (1993): *The Changing Geography of China*. Oxford – Cambridge (Massachusetts): Blackwell.

Luo, Zewen, et al. (1981): *The Great Wall*. New York: McGraw-Hill.

Malina, Jaroslav – Pavel, Pavel (1994): *Jak vznikly největší monumenty dávnověku*. Praha: Svoboda.

Silverberg, Robert (1965): *The Long Rampart*. Philadelphia: Chilton Books.

Velingerová, Milena (1963): Dlouhá čínská zeď. *Nový Orient*, roč. 18, 1963, č. 7, s. 207–209. Praha.

Waldron, Arthur (1990): *The Great Wall of China: From History to Myth*. Cambridge: Cambridge University Press.

Xiao Yunkai (1989): Progress Report: Renovating the Great Wall. *China Reconstructs*, roč. 38, 1989, č. 3 (March), s. 34–40. Peking.

8.2. Úloha osobnosti v dějinách ve světle „Kritiky Lin Piaa a Konfucia“

Rozvinutí politické kampaně nazývané čínsky *Pchi Lin pchi Kchung* (Kritika Lin Piaa a Konfucia) v únoru roku 1974 mělo za následek výskyt desítek, ne-li stovek článků, odsuzujících Konfucia a jeho učení a naopak zase vychvalujících školu legistů a velebících „Prvního císaře Čchinů“ – Čchin Š' chuang-tiho. Boj

mezi konfuciánci (*žu-tia*) a legisty (*fa-tia*), sledovaný v celém historickém vývoji, je v těchto člancích promítán až do přítomné doby. Připadá nám poněkud nezvyklé číst v současném denním tisku v moderním jazyce o událostech, které se odehrály před více než dvěma tisíci lety, a hledat viníka dnešních potíží

v daleké minulosti a ukazovat na přímé souvislosti mezi nimi a událostmi současnými. Kampaň *Pchi Lin pchi Kchung* zasáhla všechny důležité oblasti základny i nadstavby, přičemž na každou z nich je nazíráno ze zorného úhlu boje mezi dvěma liniemi, táhnoucími se čínskými dějinami a pramenícími z odvěkého boje mezi konfuciánci a legisty. Lin Piao v této souvislosti je pokládán za posledního z konfuciánců.

Boj mezi legisty a konfuciánci je vydáván za prototyp boje mezi silami revoluce a reakce, za ukázkou boje otevřeného a skrytého, zápasu politického a ekonomického, kulturního a vojenského v té které době. Úder je přitom veden proti všem projevům konfuciánského myšlení ve všech oblastech života – v politice, v průmyslu a zemědělství, ve školství a výchově, v kultuře a umění, ve vztahu k ženám atd., neboť údajně není oblasti, kam by „zhoubná moc konfucianismu“ nebyla zasáhla. Setkáváme se s články nejružnějších skupin „teoretiků“ z továren, lidových komun, vojenských jednotek, vědeckých ústavů a univerzitních kateder, pojednávajícími o zneužívání konfuciánství k porobení čínského lidu, ale i o protikonfuciánském boji různých rolnických povstání, zabývajících se souvislostmi pravicového oportunistu s konfuciánskými idejemi i pějíci ody na prvního čínského císaře Čchin Š' chuang-tiho a jeho drakonická opatření ve správě země.

Při pročitání těchto a podobných materiálů je však každému hned na první pohled zřejmé, že jejich autorům nešlo vůbec o vědecké poznání a zhodnocení konfuciánského, respektive legistického dědictví, nýbrž že celá tato bombastická kampaň zkoumání historických zkušeností vzájemného zápasu obou škol sledovala především a výlučně aktuální politický cíl: kritiku „odpadlíků, podvodníků a zrádců“ typu Lin Piaa a spol. Tím, že se články zároveň snaží dokazovat historickou pravdu legistů, chtějí vlastně nepřímou dokazovat i správnost maoistické linie a připívat k jejímu utvrzení a zajištění do budoucna. Všechno humbuk kolem kampaně „Kritiky Lin Piaa a Konfucia“ nebyl tak ve skutečnosti ničím jiným, než projevem dalšího kola mocensko-politického zápasu uvnitř samotného maoistického vedení.

*

Jednou z klíčových otázek konfuciánského a legistického duchovního dědictví a zároveň i příčinou vleklých rozporů mezi stoupenci obou táborů je odlišný názor na otázku vládce. Jak si úlohu vedoucí osobnosti – panovníka, vůdce apod. – představovali konfuciáni a jak legisté?

Už dávno před Konfuciem se ustalovaly určité představy týkající se úlohy panovníka. S těmito názory, byť ještě značně vágními, se můžeme setkat již v Knize dokumentů (*Šu-fing*), která obsahuje oficiální záznamy ze starých dob, později vydané Konfuciem. Všechno je odvozováno od „nebes“ (*tchien*) a lidé jsou pouze vykonavateli nebeské vůle. Na této primitivní představě vyrostl čínský politický systém. Panovník – „Syn nebes“ (*Tchien-c'*) – se může stát panovníkem jen z vůle nebes, jen má-li jejich pověření či „nebeský mandát“ (*tchien-ming*). Člověk, který je předurčen stát se vládcem, musí být ovšem obdařen „ctností“ (*te*). V *Knize dokumentů* se praví:

„Král nechť naléhavě věnuje pozornost vlastní ctnosti ... Nebe miluje vládce Sia (tj. Číny) a ochraňuje je a ti zase musí být poslušni nebes ... Být králem znamená zaujmout postavení vůdce v ctnosti; prostý lid pak takového napodobuje po všem světě“ (*Šao-kao*).

Měli-li bychom charakterizovat způsob čínského života za poslední dva tisíce let, pak tedy slovem konfuciánský. Žádná jiná postava čínských dějin totiž neovlivnila život své země tak hluboce a trvale jako Mistr Kchung – Konfucius. Konfucianismus se stal nedílnou součástí čínské kultury a vzdělanosti a proslávl veškerým snažením čínského člověka.

Konfucius (Kchung-c'), jehož postava je zahalena legendami, žil na rozhraní šestého a pátého století př. n. l. (asi 551–479). Prožil chudobné mládí, které jeho postavě vtisklo určitou střízlivost a vyhraněný smysl pro skutečnost. Žil v době rozdrobení Číny na malé státečky, které se mezi sebou neustále svářely a vzájemně se pohlcovaly. Živil se vyučováním, hojně putoval a byl v osobním styku s různými panovníky. Hledal vládce, který by byl ochoten uvést jeho myšlenky do praxe. Jeho učení, dochované v Hovorech (*Lun-jü*), se stalo později státní morálkou, uznávanou v Číně po další dva tisíce let jakožto norma lidského chování.

Ideálem je Konfuciovi „gentleman“ (*tün-c'* nebo *tün-žen*), člověk intelektuálně a eticky vysoko postavený. Bez ohledu na osobní pohodlí a bezpečí se musí upínat k vyšším ideálům a obracet lid od světa nadpřirozeného k problémům života zdejšího. *Tün-žena* činí šťastným jeho „humánnost“ (*žen*) a on žije ve své chudobné chýši, spokojen svou spravedlností a hodnotami svého ducha. *Tün-žena* nemůže zastrašit žádné nebezpečí, neboť ví, že jedná v souladu s nebeskými zákony. *Tün-ženem*, tj. pravým, urozeným, dokonalým, ušlechtilým člověkem se může stát každý, kdo o to usiluje, neboť lidé jsou všichni blízcí svou přirozeností, jen návyky je od

sebe vzdalují – „Mistr pravil: Jsou rozdíly ve vzdělání, nikoli však v povaze“ (*Lun-ju*, Kniha XV, odstavec 38). Tato možnost vychovatelnosti je ústředním bodem celé konfuciánské nauky. Cílem *tün-žena* je uskutečňování dobra, lásky, lidskosti, humánnosti (*žen*). O tuto vlastnost má člověk usilovat neustále, ale aby jí mohl dosáhnout nebo se k ní aspoň přiblížit, musí se zbavit panovačnosti, ješitnosti, hněvu a hrabivosti. U pravého *tün-c'* není v rozporu to, co je mu dáno jeho přirozeností a co teprve učením získá. V Hovorech je takto formulována konfuciánská sociální etika:

„C'-kung se tázal po podstatě pravého urozeného muže. Pravil Mistr: Nejprve sám uskutečňuje, co hlásá, a potom v tom setrvává“ (II, 13).

„Pravil Mistr: Urozený muž se vyzná v tom, co je správné, stejně jako se malí lidé (*siao-žen*) vyznají v tom, co se vyplácí“ (IV, 16).

„Pravil Mistr: Urozený muž má požadavky na sebe sama; malý muž má požadavky na jiné“ (XV, 20).

„Pravil Mistr: Pravý urozený muž je klidný a jeho srdce je svobodné. Malý člověk je upachtěný a ustrašený“ (VII, 36).

„Toužíš-li po Dobru, lid bude dobrý. Podstata urozeného muže je podstata větru. Podstata malého je podstata trávy. A když vítr vane nad trávou, tráva se musí ohnout“ (XII, 19).

„C'-čang se tázal Mistra Kchunga na Dobro. Mistr Kchung pravil: Kdo by dovedl provádět pět věcí všude pod nebem, byl by dobrý. C'-čang prosil o vysvětlení. Pravil Mistr: Zdvořilost, velkodušnost, poctivost, horlivost a laskavost. Kdo je zdvořilý, k tomu se nikdo nebude chovat opovržlivě, kdo je velkodušný, získává dav, kdo je poctivý, tomu lidé důvěřují, kdo je horlivý, má úspěch ve všem podnikání, kdo je laskavý, může snadno užívat lidí“ (XVII, 6).

O vládci praví Konfucius:

„C'-čang se tázal Mistra Kchunga řka: Co musí muž dělat, aby se tak hodil pro správu země? Pravil Mistr: Musí dbát pěti krásných vlastností a vystříhat se čtyř špatných vlastností.

C'-čang pravil: Co je to, co nazýváš pěti krásnými vlastnostmi? Pravil Mistr: Urozený muž dovede být dobročinný bez rozhazování, dovede přimět lid k práci, aniž vzbudil jeho nenávisť, má tužby, ale není nikdy hltavý, je hrdý, ale nikdy domýšlivý, budí úctu, ale nikdy není násilný ...

Pravil C'-čang: Co nazýváš čtyřmi špatnými vlastnostmi? Pravil Mistr: Usmrcovat muže, aniž byli poučeni o právu, tomu se říká surovost. Očekávat plnění

úkolů, aniž jsme dali výstrahu, tomu se říká útlak. Být nedbalý v dávání rozkazů, ale očekávat naprostou přesnost, tomu se říká tyranství. Když chceme někomu něco dát, mrzet se, že to jde z naší kapsy, znamená chovat se jako malý písař“ (XX, 2).

V praktickém počínání se člověk má řídit imanentním řádem, pronikajícím celou společností jakožto součástí řádu přírodního. Symbolem tohoto řádu jsou nebesa a celý mravní kodex se Konfuciovi jeví jako vůle nebes. Panovník podle Konfuciových představ by měl být vlastně tím nejdokonalejším *tün-ženem*, vedoucím lidi k dobru, a lid by měl být jediným předmětem jeho laskavé péče. V konfuciánství je hluboce zakotven odpor vůči jakémukoli donucování, eventuálně používání trestů; ideálem spíše je řídit lid pomocí vládcova ctnostného příkladu.

„Ťi Kchang-c' se tázal Mistra Kchunga na vladařské umění. Mistr Kchung pravil: Vládnutí (*čeng*) je přímění (*čeng*). Vedeš-li přímou cestou, kdo si bude troufat kráčet cestou křivou?“ (XII, 17).

„Pravil Mistr: Je-li vládce osobně poctivý, vše jde dobře, i když neporoučí. Ale není-li sám poctivý, i když poroučí, nebude rozkazů poslechnuto“ (XIII, 6).

„Vévoda z Še se tázal na umění vladařské. Pravil Mistr: Jestliže blízcí chválí a vzdálení přicházejí“ (XIII, 16).

„Pravil Mistr: Vládní lidem nařízeními, udržuje mezi nimi pořádek tresty, budou od tebe prchat a ztratí veškerou sebeúctu. Vládní jim mravní silou, udržuje mezi nimi pořádek Řádem, a podrží sebeúctu i přijdou k tobě z dobré vůle“ (*Lun-ju*, Kniha II, odstavec 3).

Konfuciov pokračovatel Mencius (Meng-c', asi 372–289 př. n. l.) konfuciánskou nauku dále rozvinul a zjednal jí dominantní postavení mezi ostatními školami a tím i její převládající vliv v praxi, takže se posléze stala nejen státně uznávanou doktrínou, ale i základem celého společenského pořádku. Jeho učení se točí celé kolem humánnosti (*žen*), ke které přidal ještě další představu – „spravedlnost“ (*i*; to, co se má dělat, povinnost; co je správné, spravedlivé). Mencius vycházel z názoru o vrozené dobrotě. Každý člověk je podle něho dobrý a niterně rozeznává, co je správné a co špatné. Rozkvět státu je podle něho úměrný výši jeho morálky, jejímiž konkrétními projevy jsou lidskost (*žen*) a spravedlnost (*i*). Pravý král je pro něj ten, kdo vládne ne silou, ale ctností.

„Aby se člověk stal pravým králem, nemusí mít k tomu velkou zemi ... Jestliže lidé jsou porobeni násilím, neznamená to, že se vzdávají srdcem, ale že jejich

síla je nedostačující. Když lidé jsou získáváni ctností, jejich srdce je naplněno radostí a jejich podrobení je upřímné“ (*Meng-c'*, II A, 3).

„Toto je cesta, jak si získat říši: získej si lid a získáš říši. Toto je cesta, jak si získat lidi: získej si jejich srdce a získáš si lidi. Toto je cesta, jak si získat srdce lidí: dávej lidem a sdílej s nimi, co mají rádi a nedělej jim, co rádi nemají“ (IV A, 9).

Velký důraz kladl Mencius na funkci lidu v životě státu. Panovník má dbát o hmotné a mravní zajištění poddaných. Vládce, který zanedbává základní povinnost uloženou mu samými nebesy, totiž uskutečňování humánní vlády, nebo ještě hůře, vládce, který utlačuje lid, není tím pravým vládcem a lid má právo se mu vzepřít a naložit s ním jako se zločincem a vyvrhellem. V tom se koneckonců také projevuje vůle nebes (*tchien*) a nebeský mandát (*tchien-ming*) získává ten, kdo se takto zmocňuje trůnu. Rebel je tedy v Číně ve dvojí pozici: pokud se mu nepodařilo panovníka svrhnout, je a zůstává pouhým rebellem; pokud se mu však podařilo panovníka svrhnout, zmocnit se trůnu a nastolit vlastní dynastii, je považován za „Syna nebes“ (*Tchien-c'*), která mu touto cestou svěřila svůj mandát. Tato myšlenka způsobila, že někteří panovníci, jimž se Mencius snažil vštípit své zásady, se na něho dívali jako na nebezpečného filozofa, který postuluje právo lidí na vzpouru.

„Lidé mají ve zvyku hovořit o světě, o státě a podobně. Ve skutečnosti základy světa spočívají ve státě, základy státu v rodině a základy rodiny v jednotlivci“ (IV A, 5).

„Král Süan z Čchi se zeptal: Může poddaný zabít svého vládce? Mencius odpověděl: Ten, kdo šlape po lidskosti, je ničema. Ten, kdo šlape po povinnostech, je vyvrhel. Ničema i vyvrhel jsou osoby zasluhující zavržení a nejsou to králové. Slyšel jsem o jednom takovém zavrženíhodném člověku, kterému říkali Čou a který byl zabit, ale neslyšel jsem nic o zavraždění panovníka“ (*Meng-c'*, I B, 8)

*

Největšími odpůrci konfuciánců byli legisté (*fa-ťia*, doslova „škola práva či zákona“), typičtí exponenti praktické politiky, které více zajímaly bezprostřední problémy a zvláštní mechanismy kontroly než obecné zásady vlády. U legistů nacházíme silný anti-intelektualismus a zvláštní nevráživost vůči prázdnému „tlačání filozofů“. Jako první známý představitel legistů, ještě před tím, než se stát Čchin dostal v celočínském měřítku k moci, vystupuje kancléř Kung-sun Jang, známý též jako Wej Jang či Šang Jang („Vévoda z Šan-

gu“, asi 390–338 př. n. l.). Zanechal Knihu vévody z Šangu (*Šang-tün šu*), pojednávající o některých praktických provozovaných státem Čchin. Šang Jang sám provedl řadu opatření ve státě Čchin, která jej velmi posílila. Dal kupříkladu rozdělit obyvatelstvo do malých skupin, jejichž členové za sebe ručili a každý z nich byl povinen oznámit trestný čin ostatních, jinak byl potrestán jako sám viník (toto „vzájemné ručení“, *pao-ťia*, se později stalo součástí společenského života v Číně). Mírní úředníci byli zavrhováni, krutí dosazováni. Tresty byly doplněny soustavou odměn. Podle míry zásluh a nikoli protekcí či společenským postavením byly udělovány jednotlivé hodnostní stupně, což představovalo útok na rodovou šlechtu. Legisté rovněž vynášeli zemědělství a obchod stavěli do pozadí. Šang Jangovy reformy posílily stát Čchin hospodářsky a vojensky natolik, že mohl snadněji začít expanzivní politiku vůči ostatním státům.

Teoretické základy legismu, zpracované v jednotný systém, nám zanechal filozof Chan Fej (280–233 př. n. l.). Byl žákem Süan-c'a (asi 298–238 př. n. l.), který učil, že člověk je od přirozenosti zlý a jen výchovou se stává dobrým. Chan Fej první uceleně formuloval státovědu legistů, což se později hodilo prvnímu císaři a sjednotiteli Číny Čchin Š' chuang-timu. Žil v době, kdy se urychlil proces pohlcování jednoho státečku druhým a likvidace slabších silnějšími. Jeho ideálem byla ne feudální rozdrobenost, ale silný stát s absolutistickým panovníkem. Zájmy státu je podle něho třeba klást před všechny zájmy ostatní. Jednotlivec s výjimkou eventuálního užitku pro stát je bezcenný. Všechna moc musí být v rukou panovníka; upevnit panovníkovu autoritu a zajistit státu vojenskou převahu nelze ovšem na základě abstraktní morálky, nýbrž jedině na systému „odměn a trestů“; oddanost a loajlnost, tolik zdůrazňované konfuciánci, jsou podle legistů jen prázdná slova.

Legisté veřejně propagovali války jako prostředek posilování státu a občany chtěli mít silné a disciplinované. Vycházeli přitom z lidské přirozenosti, jež touží po bohatství a společenském vzestupu a hrozí se trestu a smrti. Proto „osvícený panovník štědře odměňuje a nemilosrdně trestá“ (*Chan Fej-c'*).

Stát měl být spravován řadou zákonů, které by přesně stanovily práva a povinnosti občanů. Zákon je podle legistů především výchovný prostředek, který má donutit lidi k novému pořádku a zabezpečit jeho automatické fungování. Smyslem a cílem zákona není morálka, nýbrž zajištění daných úkolů. O zákonu nemá

člověk přemýšlet, má se mu toliko slepě podřizovat. Zákon má být co nejpřísnější a jakákoli shovívavost je absolutně nepřijatelná, neboť vede k znevažování zákona. Každý menší přečin podle legistů vede k většímu a každá shovívavost vede k zanedbávání zákona, zatímco naprostá přísnost zastrašuje tak, že nikdo se neodvážá učinit nic protizákonného. – To jsou některé z myšlenek filozofa Chan Feje a školy legistů. Ve svém naprostém zavržení všech etických hodnot a norem, jakož i zdůrazňováním vlády uskutečňované zákony spíše než osobním vedením a totálním zhrzováním ideály minulosti představují tyto názory naprostou protivu konfuciánského myšlení.

Učení školy legistů došlo plného uplatnění ve státě Čchin, který vyrostl v obrovskou politickou moc, jež svrhla poslední rivaly a sjednotila celou Čínu pod svou vládou. V roce 221 př. n. l. nastoupil na trůn „První svrchovaný císař Čchinů“, Čchin Š' chuang-ti (221–210 př. n. l.), který odmítl pokračovat v tradici feudální doby a dát části říše v léna členům císařského rodu. Celá říše byla rozdělena na kraje a okresy spravované často měněným úřednictvem. Všechny důležité věci civilní a vojenské správy rozhodoval císař osobně a ministři (dva hlavní a řada předsedů rozličných odborů) byli povinni přijímat jeho rozhodnutí bez další rozpravy.

Jako legista-praktik proslul nejvíce císařův kancleř Li Š' (v úřadu v letech 219–213), vystupující velmi ostře proti konfuciánským učencům na čhinském dvoře, kteří tvrdošjně vybízeli císaře k návratu ke starým ritům (tj. pořádkům) a ke starému způsobu života. Aby zlomil odpor starých filozofických škol, které nepřály novotám, zakázal císař – na Li Šovo doporučení – jakoukoli diskusi o politice, dal zkonfiskovat a spálit všechny knihy, pokud nesloužily praktickým účelům (zničení nepodléhaly pouze knihy o lékařství, farmakologii, věštění a o zemědělství a ovocnářství) a nechal údajně zaživa pohřbit na čtyři sta šedesát konfuciánských učenců.

Vedle těchto a dalších podobných opatření provedl stát Čchin (po něm máme naše pojmenování Číny) ovšem i celou řadu takových opatření, která je možno hodnotit pozitivně, kupříkladu aby byla dovršena kulturní jednotna říše, byly sjednoceny míry a váhy a vytvořena jednotná a jednoduchá soustava písma, byla odstraněna stará feudální šlechta a zrušeny její hodnosti a privilegia, agrární zákony dávající půdu rolníkům v plné, zcizitelné vlastnictví byly rozšířeny na celou říši, zbraně obyvatelstva byly sebrány a rozlity, spojením řady ochranných valů z předchozích dob

byla postavena Velká čhinská zeď chránící zemi proti nájezdům zvenčí atd. Přesto však doba vlády Čchin jako celek zůstává v čhinském povědomí především a navždy spojena s nekonečným útlakem lidu, posíláním lidí na nucené práce, pronásledováním učenců – slovem s nelidskostí a naprostou bezohledností.

Přestože se zakladatel Čhinské říše domníval, že jeho dynastie povládne dalších deset tisíc let, udržela se na trůně ve skutečnosti pouhých patnáct roků a byla smetena v roce 207 př. n. l. Protičhinská nálada a odpor lidí k praktikám zaváděným čhinskou vládou byly tak silné, že navždy ovládly mysl čhinského člověka. Pozdější vlády, i když samy nezřídka využívaly leckterých legistických myšlenek a praktik (například v zákonodárství či metodách správy), nikdy se k nenáviděné filozofii a státovědě Čchinů otevřeně nehlásily. První císař a jeho rádci se stali v čhinském povědomí symbolem zla a útluaku v čhinské historii a jakýmsi mementem pro pozdější vládcy.

Názory na panovníka u konfuciánců a legistů, jak jsme viděli, se od sebe diametrálně lišily. Zatímco konfuciánci si představovali správného panovníka jako šlechtného muže *tün-c'*, obdařeného ctností *te*, který vládne lidu pomocí humánnosti *žen* a spravedlnosti *i*, čímž nejlépe naplňuje svěřený mu mandát nebes *tchien-ming*, byl u legistů panovník jakýmsi polobožstvem, hrozivým a mlčenlivým, uzavřeným ve svém paláci, ke kterému nikdo nemohl proniknout, o kterém nikdo nikdy nevěděl, kde se vlastně zdržuje, jenž byl ztělesněním tvrdých, nelitostných zákonů, které sám ukládal a jejichž plnění nemilosrdně vyžadoval. Proti humánnímu, aktivnímu spolupůsobení na tvoření světa tak stojí koncepce chladná, vypočítaná, odlidštěná a nelidská.

*

Z článků, které se v Číně v souvislosti s kampaní „Kritiky Lin Piaa a Konfucia“ objevily, by se mohlo zdát, že boj mezi těmito dvěma koncepcemi trval po celou dobu čhinských dějin, ale ve skutečnosti byla diskreditace legistů tak silná a odpor k jejich učení tak hluboký, že se k nim Čína veřejně nikdy nehlásila. Byl to naopak konfucianismus se svým obecně platným požadavkem dobrých lidských vztahů, který po dva tisíce let ovládal mysl lidí v Číně. A i když postupem doby v tomto učení leccos zkostratělo, mnoho z Konfuciova učení zůstává platné dodnes.

Je ironií osudu, že v celé dlouhé čhinské historii je to vlastně až dnešní [1977] maoistická Čína (za Maova života, stejně jako po jeho smrti), jež si sama říká „socia-

listická“, která se veřejně a oficiálně hlásí ke zprofanovanému dědictví legistů a rozhořčeně odmítá vše, co jakkoli zavání konfucianismem. Avšak jak už řečeno úvodem, při všem tom dnešním žonglování se slovy „legismus“ a „konfucianství“ nejde vůbec o nějaký akademický spor, nýbrž výhradně a jen o špatně maskovaný projev mocenské krize, která Čínu provází už více než patnáct let a která pramení ze samé podstaty maoismu. Diskuse kolem učení legistů a konfucianců, glorifikace jedněch a zatracování druhých svědčí nanejvýš o tom,

jak málo se dnešní [1977] vládcové v Pekingu poučili z dějin vlastního národa a jak daleko se vzdálili skutečnému smýšlení a citění vlastního lidu. Ve svém hrdém sebeuspokojení zašli dnes už tak daleko, že zcela zapomněli na smutný osud, který potkal Čchiny, kdysi rovněž horlivé zastávce a hlasatele učení školy právníků.

*

Heroldová, Dana – Kolmaš, Josef (1977): Úloha osobnosti v dějinách ve světle „Kritiky Lin Piaa a Konfucia“. *Nový Orient*, roč. 32, č. 9, s. 268–271. – V roce 2004 byl text doplněn a mírně aktualizován (J. K.).

8.3. O čínských ekonomických reformách na Ekonomicko-správní fakultě Masarykovy univerzity v Brně

Dne 19. března 2003 se na Ekonomicko-správní fakultě Masarykovy univerzity v Brně uskutečnila další z cyklu ekonomických přednášek, která byla tentokrát věnována atraktivní tematice čínského hospodářství a čínských ekonomických reforem. Přednáška se konala u příležitosti návštěvy delegace Velvyslanectví Čínské lidové republiky v České republice v Jihomoravském kraji a v městě Brně. Členy delegace byli Tchang Kuo-čchiang, mimořádný a zplnomocněný velvyslanec Čínské lidové republiky v České republice, Liou Ming-kuo,

obchodní rada Velvyslanectví ČLR a Fu Chua-sing, vedoucí školského odboru Velvyslanectví ČLR. Přednášku do českého jazyka simultánně tlumočila paní Sung Ťing-wa, atašé čínského velvyslanectví (obr. 307–308).

Přednáška velvyslance Čínské lidové republiky v České republice Tchang Kuo-čchianga byla zaměřena zejména na ekonomickou problematiku. V první části své přednášky pan velvyslanec přítomné seznámil se stručným přehledem vývoje čínského hospodářství od 50. let minulého století do současnosti, a poté se soustředil na shrnutí základních principů ekonomických reforem, které v čínském hospodářství probíhají v současné době. Ve druhé části přednášky představil plán

307 Návštěva delegace Čínské lidové republiky v České republice na Ekonomicko-správní fakultě Masarykovy univerzity v Brně dne 19. března 2003. Děkan Ekonomicko-správní fakulty doc. Ing. Antonín Slaný, CSc., a Jeho Excelence Tchang Kuo-čchiang, mimořádný a zplnomocněný velvyslanec Čínské lidové republiky v České republice, při přednášce o čínské ekonomické problematice.

308 Návštěva delegace Čínské lidové republiky v České republice na Ekonomicko-správní fakultě Masarykovy univerzity v Brně dne 19. března 2003. Liou Ming-kuo, obchodní rada Velvyslanectví ČLR, a Fu Chua-sing, vedoucí školského odboru Velvyslanectví ČLR.

dovršení započatých reforem a výhled vývoje čínského hospodářství v příštích deseti letech.

Po přednášce, která se setkala s velkým zájmem nejen studentů a učitelů Ekonomicko-správní fakulty MU, ale i širší odborné veřejnosti, následovala beseda, kterou výborně moderoval Ing. L. Židek, Ph.D. Přestože přednáška čínského velvyslance byla zaměřena výhradně na problematiku ekonomickou, otázky z pléna pochopitelně směřovaly nejen k problematice čínského hospodářství, ale také k aktuální politické situaci v Číně, ke vztahu ekonomických a politických svobod v Číně, ke vztahu Číny k sousedním zemím. V diskusi však byly položeny také úzce odborně zaměřené otázky týkající se například finančního řízení čínských firem, možnosti uplatnění českých podnikatelů na čínském a asijském trhu vůbec, možnosti zahraničních investic, privatizace čínského hospodářství a celní poli-

tiky. Zajímavé informace doplnili také obchodní rada velvyslanectví Liou Ming-kuo a Fu Chua-sing, vedoucí školského odboru velvyslanectví, který připomněl, že v Číně je přes 200 vysokých škol a univerzit, na nichž v současné době studuje více než 60 000 zahraničních studentů. Případní zájemci o studium v Číně mohou podrobnější informace najít na webové stránce <http://www.csc.edu.cn>, respektive <http://www.edu-chinaembassy.org.uk/studyinchina.htm>.

V závěru přednášky čínský velvyslanec Tchang Kuo-čchiang věnoval studentům informační materiály o Číně a všechny přítomné pozval k návštěvě Číny v duchu úsloví: „Lépe jedenkrát vidět než stokrát slyšet.“

*

Gritzová, Denisa (2003): O čínských ekonomických reformách na ESF MU v Brně. *Univerzitní noviny – List Masarykovy univerzity a Nadace Universitas Masarykiana*, roč. 10, 2003, č. 4, s. 16–17.

Marta Taberyová, *Nápoj lásky*, 2003, kombinovaná technika na hedvábí, 29,5x21,0 cm.

9. Rozvolnění problému

9.1. Smrt Prvního císaře a pád dynastie Čchin

První svrchovaný císař Čchinů přes zjevné nezdary mágů a alchymistů stále tvrdodíjně nepřipouštěl žádné úvahy a diskuse o své možné smrti (obr. 309). Nakonec se ale ukázalo, že to byl pouze vnější postoj despotickeho a všemocného vládce, který tak docela neodpovídal jeho nejnítěrnějším pocitům (Čang Wen-li 1981). Když totiž císař v roce 210 př. n. l. při své inspekční cestě po východních provinciích onemocněl, napsal dopis, který zahrnoval příkazy, jež bylo třeba vykonat v tom případě, kdyby přece jen zemřel. A to se vskutku brzy stalo.

Císařův dopis a jeho smrt zahájily pak řetězec obludných intrik a následných tragických událostí, které posléze vedly k pádu celé čchinské dynastie.

Je to velice krvavá historie, která by snad mohla být i látkou pro dramatika velikosti Williama Shakespeara. V 87. kapitole svých *Zápisků historika* ji znamenitě zpracoval historik S'-ma Čchien:

„V desátém měsíci třicátého sedmého roku svého panování (210 př. n. l.) se První svrchovaný císař vydal na inspekční cestu po své říši. Navštívil Kchuej-ti, pak cestoval podél mořského pobřeží a na severu zavítal až do Lang-ja. Císaře doprovázel hlavní ministr Li S' a spolu s ním vrchní dozorce nad císařskými nosítky a zároveň strážce pečeti eunuch Čao Kao.

Císař měl více než dvacet synů. Nejstarší z nich Fu-su byl za trest poslán jako inspektor vojsk do starého pevnostního města Šang-tünu, protože otcí otevřeně a ostře kriticky říkal, co si myslí o jeho vládě. Vrchním velitelem v Šang-tünu byl generál Meng Tchien. Nejmladší císařův syn Chu-chaj, kterého měl otec velmi rád, prosil, aby se také směl cesty zúčast-

309 Hypotetický portrét Prvního svrchovaného císaře Čchinů od akademického malíře Pavla Dvorského. Ilustrace na přebalu knihy Jaroslava Malina, *První císař: Tvůrce Číny a osmého divu světa* (Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2004).

nit. A panovník svolil. K doprovodu však nepatřil žádný jiný z císařových synů.

V sedmém měsíci téhož roku dorazil První svrchovaný císař do Písečných pahorků (Ša-čchiou, v jižní části dnešní provincie Che-pej), kde těžce onemocněl. Nařídil Čao Kaovi, aby poslal principi Fu-suovi dopis, v němž svého nejstaršího syna žádal, aby se všemi vojsky podřízenými Meng Tchienovi přitáhl do hlavního města Sien-jangu a uspořádal otcův pohřeb.

List byl již zapečetěn, ale ještě nebyl odevzdán poslovi, když císař zemřel. Dopis i císařovu pečeť měl eunuch Čao Kao ve svém příbytku. O smrti Prvního svrchovaného císaře věděli jen nejmladší syn Chu-chaj, hlavní ministr Li S', Čao Kao a asi pět nebo šest oblíbených císařových eunuchů. Ostatní početní dvorští hodnostáři o císařově skonu neměli tušení.

Li S' usoudil, že je třeba císařovu smrt utajit, poněvadž zemřel mimo palác a není přítomen zákonný následník trůnu. Uložili tedy císařovy pozůstatky do krytého vozu a nadále mu, jako by žil, přednášeli úřední záležitosti a služobné mu dále pravidelně přinášeli jídlo. Eunuchové, kteří jeli přímo v tomto voze, předstírali, že předávají hodnostářům císařovo vyjádření k předkládaným návrhům.

K uvedenému stadiu mystifikace po císařově smrti, kterou zosnovali Li S' a eunuch Čao Kao, se vztahuje historika o rybách. Zpočátku všechno probíhalo hladce, neboť císař se jako taoistický Pravý člověk již delší dobu úzkostlivě stranil lidí, a dokonce i na úředních cestách skrýval co nejpečlivěji místo svého pobytu. A tak na počínání jeho nejbližších hodnostářů neshledával nikdo nic podivného nebo nepatřičného. Zakrátko se však ukázalo, že nebude nijak snadné přepravovat uprostřed horkého léta skoro přes celou Čínu rozkládající se císařovy tělesné pozůstatky, aniž by jejich zápach neupozornil okolí na pravý stav věcí. Vzniklý problém prý hodnostáři vyřešili tak, že za císařský povoz dali zařadit vůz s hnijícími rybami, aby jejich ostrý štiplavý zápach zastřel pach šířící se z císařova vozu.

První svrchovaný císař mohl dál po své smrti udílet audience a řešit problémy říše – a tak se alespoň dílčím způsobem splnilo císařovo toužebné přání o jeho věčné vládě.

Dejme znovu slovo S'-ma Čchienovi, neboť i kdyby se tato intrika skutečně stala, byla by pouze nevinnou hrou ve srovnání s tím, co následovalo.

„Čao Kao využil okolností, že měl u sebe císařskou pečeť a dopis, který měl být poslán Fu-suovi, a řekl principi Chu-chajovi:

„Císař dal před smrtí poslat dopis svému nejstaršímu synovi. Kdyby se tady Fu-su objevil, stal by se Svrchovaným císařem a ostatní synové by nedostali ani píď země, protože panovník jim za svého života neudělil žádná léna. Co učíníte v této záležitosti?“

Chu-chaj odpověděl:

„Je tomu vskutku tak. Já jsem ale slyšel, že moudrý vládce zná své poddané a moudrý otec zná své syny. Jestliže otec zemře, aniž by synům cokoli odkázal, mohou snad oni něco namítat?“

Čao Kao pravil:

„Tak to není. Budoucnost říše leží ve Vašich rukou a v rukou hlavního ministra. Byl bych rád, kdybyste to uvážil. A ještě něco navíc: je snad jedno, zda člověk má moc nad poddanými, nebo je sám v postavení poddaného?“

Chu-chaj odvětil:

„Pominout nejstaršího syna a dosadit na trůn místo něho mladšího bratra je nespravedlivé. Nedbat závěti otce je smrtelný hřích. Je to porušení povinné synovské úcty a poslušnosti. Nemá-li člověk sám dostatek schopností a talentu, zásluhou jiných se silným nestane. Jednání v rozporu se ctí může vést ke třem neblahým následkům: říše tě nebude poslušná, sám sebe uvrhneš do neštěstí a oltář předků nebude přijímat vládcovy oběti.“

Čao Kao na tyto úvahy odpověděl:

„Slyšel jsem, že Čcheng Tchang (zakladatel dynastie Šang) a Wu-wang (zakladatel dynastie Čou) zavraždili své vládce, ale říše je přesto nazývala spravedlivými a vůbec nebyli považováni za zrádce. Princ státu Wej zavraždil svého otce, ale anály wejského státu zaznamenaly naopak jeho ctnost. I Konfucius se o něm zmínil a nepovažoval ho za provinilce proti zásadě synovské poslušnosti. Jde-li totiž o velké činy, nepatří se brát ohledy na podružnosti. Ten, kdo je nadán mimořádnými schopnostmi, nemá ustupovat. V každé vesnici po celé zemi považují za náležité vždy něco jiného a žádný z četných úředníků nemá stejné zásluhy jako druhý. Budete-li tedy dbát o malichernosti a pomíjet důležité věci, musí z toho později vzejít pohroma. Budete-li nyní váhat, budete toho později litovat. Budete-li však rozhodný a odvážíte-li se jednat, pak se Vám vyhnou démoni i zlovolní duchové a později dosáhnete úspěchu. Byl bych rád, kdybyste následoval mé rady.“

Chu-chaj si zhluboka povzdechl a posmutněle pravil:

„Císařova smrt nebyla ještě veřejně oznámena a nebyly dosud zahájeny pohřební obřady. Nebylo by tedy snad vhodné obrátit se s celou záležitostí na hlavního ministra?“

Čao Kao ulehčeně zvolal:

„Ale závodíme s časem! Nečinnost škodí. Musíme rychle vymyslet plán! Je třeba si pospíšet, než bude pozdě.“

Chu-chaj nakonec na Čao Kaoův plán přistoupil. A Čao Kao řekl:

„A nyní mi tedy, Výsosti, prosím, dovoluňte, abych Vaším jménem promluvil s hlavním ministrem.“

Čao Kao pak vyhledal Li Sa a takto k němu promluvil:

„Dříve než císař zemřel, pověřil v dopise svého nejstaršího syna, aby doprovodil pohřební průvod do Sien-jangu a sám nastoupil na trůn. List nebyl dosud odeslán a panovníkův skon nebyl veřejně oznámen. Dopis určený nejstaršímu synovi i císařovu pečeti má nyní Chu-chaj. Určení následníka trůnu závisí na dohovoru mezi Vaší Výsostí a mnou. Jak tuto věc rozhodneme?“

Li S' strnul a pohoršeně odpověděl:

„Jak se jen odvažujete takových zrádných řečí, které mohou zahubit stát? Tak by neměl uvažovat věrný služebník!“

Čao Kao ale neústupně namítl:

„Cožpak Vaše Výsost sama neříkala, že generál Meng Tchien je nade všechny schopný? Že je ověřen zaslouhami a že se ve svých úsudcích nemýlí? A také to, že v celé říši nemá nepřítel? A komu je Fu-su oddán více než právě Meng Tchienovi?“

Li S' pravil:

„V těchto věcech se věru nevyrovnám Meng Tchienovi. Jak ostře si mne ovšem dovolujete posuzovat!“

Čao Kao se vytrvale držel svého:

„Jsem nepochybně jen nevolnický prostáček v úřadu pro císařovy milostnice, kterému se díky umění psát dostalo štěstí přístupu do paláce Čchinů, kde již působím více než dvacet let. Nikdy jsem však ještě neviděl, aby si hlavní ministr nebo zasloužilý hodnostář, který byl ve státu Čchin propuštěn ze svého úřadu, udržel své léno ještě v druhé generaci. Všichni – bez výjimky – byli popraveni nebo zahynuli jinak.“

Svrchovaný císař má více než dvacet synů, které Vy, pane, všechny dobře znáte. Nejstarší je udatný válečník. Těší se oblíbě u prostých vojáků a má důvěru důstojníků. Nastoupí-li na trůn, zcela jistě ustanoví hlavním ministrem Meng Tchienem. Vy nakonec přijdete o titul vévody z Tchangu a nezbude Vám, než se s hanbou vrátit do své rodné vesnice.

Já jsem po několik let z pověření panovníka vyučoval Chu-chaje právu a po celou tu dobu nestalo se ani jednou, že by se ve svých úsudcích zmýlil. Je to čestný mladík. Má rád lidi, opovrhuje hmotnými statky a váží si vzdělaných. V řeči sice trochu zadržuje, ale v srdci je velmi výmluvný. Dokonale dbá etikety a chová v úctě moudré rádce. Nikdo z ostatních císařových synů se mu nevyrovná. Má všechny předpoklady stát se dědicem trůnu.

Toto všechno, pane, uvažte a rozhodněte se!“

Li S' zůstával neoblomný:

„Pane, jednáte očividně v rozporu s postavením, které zaujímáte. Já respektuji vůli panovníka a jsem poslušen mandátu Nebes. Jaké by tedy mohly být pochybnosti o mém rozhodnutí?“

Čao Kao se však nedal odradit a mnohoznačně pravil:

„Jisté se může stát nejistým, nejisté zase jistým. Nerozhodnete-li se, co je jisté a co je nejisté, jak budete ctít moudrost?“

Li S' odpověděl:

„Jsem jen prostý člověk z uliček Šang-cchaje, kterého císařská milost učinila hlavním ministrem a udělila mu léno nejvyššího stupně. Všichni moji synové a vnuci dosáhli mimořádných postavení a nejhojnějších příjmů. Proto právě na mně závisí zachování nebo záhuba, jistota nebo nejistota země. Což bych se k tomu mohl obrátit zády? Věrný ministr nedosáhne dokonalosti, bude-li se obávat smrti, a řádný syn se nebude vyhýbat nebezpečí při své činnosti. Každý poddaný by se měl starat jen o své povinnosti a o nic jiného. Pane, neopakujte již svá slova, abyste mě nezapletl do nějakého zločinu.“

Čao Kao nepřestával naléhat:

„Také se říká, že moudrý člověk mění svůj směr a nedbá strnulých pravidel. Postupuje ve shodě se změnami a následuje svou dobu. Dívá se na větve a poznává tak jejich kořen, pozoruje prst a vidí, kam ukazuje. Takový je běh světa. Cožpak ten je nějak strnulý a neměnný? Nyní tedy moc a osud říše závisí na Chu-chajovi, ale já to s ním dokážu zařídit. Navíc lze nazvat pošetilostí pokus zvenčí ovládnout vnitřek a pokus zdola uchvátit vrcholek lze označit za rebelii. Proto rostliny a květy chřádnou s podzemní jinovatkou, zatímco vše ožívá při pohybu jarních vod. To je přirozený proces.“

Proč to, pane, chápete tak pomalu?“

Li S' odpověděl:

„Slyšel jsem, že po změně korunního prince nebylo v Ťin míru po tři generace. Vládce Chuan z Čchi bojoval se svými bratry o moc a jeho tělo bylo pak po smrti zneuctěno. Panovník Čou Sin zase zabíjel své příbuzné. Tehdy se jeho stát změnil v pustinu a oltáře předků chátraly. Tyto tři události byly vzpourou proti Nebesům a oběti v chrámech předků se proto mýjely účinkem. Což bych se já mohl chovat jako tito lidé? Mohl bych já strojit takové úklady?“

Čao Kao pokračoval, jako by Li S'ovy argumenty ani nevnímal:

„Věci mají dlouhé trvání jenom tehdy, panuje-li jednota mezi tím, co je nahoře a co je dole. Je-li shoda mezi tím, co je uvnitř a co je vně, pak věc nemá líc a rub. Pane, poslechnete-li mou radu, pak si nadlouho udržíte titul vévody a Vaši potomci se po generace budou moci honosit šlechtickými předikáty. Dožijete se dlouhého věku jako Wang Čchiao (taois-

tický nesmrtelný) nebo Mistr rudé borovice (Čch' Sung-c, taoistický nesmrtelný) a budete ctěn pro svou moudrost jako Konfucius a jeho následovník Mo Ti. Odvrhnete-li však můj plán, na Vaše potomstvo se snese takové neštěstí, že se Vaše srdce zachvěje chladem. Jak je mi Vás líto! Vždyť schopný člověk musí umět obrátit neštěstí ve štěstí a pohromu v požehnaní. Kam to jen spějete?'

Li S' pohlédl k nebesům a se slzami v očích zhluboka povzdychl:

„Ach, běda mi! Proč jsem se jen musel střetnout s tak pohnutou dobou? Když již tedy nedokážu zemřít, čemu mám svěřit svůj osud?'

Poté již Li S' naslouchal Čao Kaovi.

Čao Kao oznámil Chu-chajovi:

„Korunní princ, dovolil jsem si převzít Váš osvícený příkaz a vyřídil jej hlavnímu ministrovi. Jak by se jen Li S' odvážil nesplnit Váš osvícený rozkaz!'

Načež všichni tři zosnovali spiknutí. Hlavní ministr předstíraje, že jedná podle závěti Prvního svrchovaného císaře, prohlásil Chu-chaje následníkem trůnu. Také napsal jménem zemřelého císaře dopis jeho nejstaršímu synovi Fu-suovi, v němž stálo:

„My, císař, jsme podnikli inspekční cestu po celé říši. Modlili jsme se k duchům slavných hor a přinášeli jim oběti, abychom si vyprosili dlouhý život.

Vy, Fu-su, s generálem Meng Tchienem a vojskem o síle několika set tisíc mužů již dlouhých deset let stojíte na hranicích, ale nepodařilo se vám postoupit vpřed. Mnoho velitelů i prostých vojáků zemřelo, aniž by si vysloužili zásluhy v boji. Kromě toho jsem dostal od Vás několik dopisů, v nichž jste ostře a bez obalu kritizoval mou politiku.“

Fu-suovy dopisy byly vzhledem k dobovým zvykllostem skutečně ostré a neobyčejně troufalé. Dokazují, že jejich autor byl na rozdíl od císařova nejmladšího syna Chu-chaje silnou a svébytnou osobností.

„Z Vašich dopisů bylo také patrné, že se cítíte uražen, protože Vás nepovolávám ke dvoru a nejmenuji Vás svým následníkem.

Iste nehodný syn a posílám Vám proto díky, abyste vlastní rukou ukončil svůj život.

Generál Meng Tchien je spolu s Vámi dlouho na hranicích a musel již dávno prohlédnout Vaše záměry. Neučinil však nic, aby Vás přivedl na správnou cestu. Není to věrný služebník. A proto mu nařizuji, aby spáchal sebevraždu. Meng Tchienovi vojáci se přidělují plukovníkovi Wang Liovi.'

Dopis byl opatřen císařskou pečeti a po jednom z Chu-chajových služebníků odeslán do Šang-tünu Fu-suovi.

Když si Fu-su list přečetl, rozplakal se. Odebral se do vnitřních komnat a chtěl si vzít život.

Meng Tchien jej však zadržel se slovy:

„Když bylo Jeho Veličenstvo mimo hlavní město a nebyl ještě ustanoven následník trůnu, pověřilo mě, abych v čele třístatisícového vojska chránil hranice. A Vás, princ, jmenovalo inspektorem vojsk. To je přece důležitý státní úkol. Teď přišel jeden posel a Vy se chystáte odejít ze světa. Jak víte, že nejde o podlou lest? Požádejte o vysvětlení a teprve pak uvažujte o sebevraždě. Vždyť na smrt je vždycky dost času.'

Posel však opětovně naléhal na urychlené vyřízení věci. A Fu-su byl mužem vysokých morálních kvalit. Řekl Meng Tchienovi:

„Když otec přikáže svému synovi, aby zemřel, na co se má ten ještě dotazovat?'

Načež Fu-su vlastní rukou chladnokrevně ukončil svůj mladý život.“

V souvislosti s řešením nástupnických otázek po smrti Prvního svrchovaného císaře Čchinů se měl podle všech zvyklostí stát panovníkem nejstarší císařův syn Fu-su – v dané chvíli navíc disponující všemi mocenskými prostředky k prosazení svého práva. Fu-suovo jednání je však dokladem synovské oddanosti: blaho země, společnosti a správné fungování státu záviselo totiž na tom, zda jsou řádně vykonávány rodinné povinnosti. Rodina, jejíž neoddělitelnou součástí byli i předkové, byla chápána jako nikdy neumírající kolektiv, živý organismus přesahující i spojující jednotlivé členy v průběhu věků. V tradiční Číně rodina stála na dvou principech (které ostatně představovaly všepronikající předivo konfuciánského způsobu života): nadřazenost starší generace nad mladší a nadřazenost mužů nad ženami; pokud mezi oběma těmito principy došlo k rozporu, převládl první z nich. V rámci generací měli starší přednost před mladšími, což bylo založeno na podstatném konfuciánském požadavku úcty vůči rodičům. Tento zásadní vzorec chování byl tématem nesčetných moudrých rad, mravních naučení, básní i povídek, které se tradovaly po celé Číně (Chen Lie 1995, Poo 1998).

„Meng Tchien však svět opustit nechtěl. Posel ho proto dal spoutat a dopravit do vězení v Jang-čou.

Posel se vrátil se zprávou, která Chu-chaje, Li S'a i Čao Kaa převelice rozradostnila.

Po příjezdu do Sien-jangu byl vyhlášen smutek za mrtvého císaře a korunní princ Chu-chaj byl prohlášen Druhým svrchovaným císařem (Er Š' chuang-ti). Čao Kao byl jmenován náčelníkem palácových stráží a do jeho pravomoci spadaly všechny záležitosti týkající se císařského paláce. Když jednou Druhý svrchovaný císař odpočíval, dal zavolat Čao Kaa a takto k němu promluvil:

„Lidský život na tomto světě trvá tak krátce, jako když se kuň skokem přenese nad propastí. Stal jsem se nyní vládcem nade vším, co je pod Nebesy. Chtěl bych tedy poznat všechno, co přináší potěšení smyslům a oblažuje duši. Mým přáním je zajistit mír v říši a dlouho dobře a spravedlivě vládnout svému lidu. Jak toho mohu dosáhnout?“

Čao Kao císaři odpověděl:

„To vše, Vaše Veličenstvo, je plně v možnostech moudrého vládce, zato panovníkovi hloupému je to odepřeno. Budu k Vám upřímný, i když tím možná riskuji popravu sekerou. Věnujte mi tedy, Výsosti, pozornost. Princové a vysocí úředníci pojali podezření, že v Písečných pahorcích bylo zosnováno spiknutí. Princové jsou bratři Vašeho Veličenstva a úředníci jsou hodnostáři jmenovaní ještě za vlády Vašeho zvěčnělého otce. Tito lidé jsou nespokojeni a nehodlají se Vám podříditi. Obávám se dokonce zrady. Kromě toho je Meng Tchien již mrtev a vojskům na hranicích velí Meng I. Chvějí se obavami a strachem, jak tohle všechno skončí. Což může za takového stavu věcí Vaše císařská milost myslet na radovánky?“

Císař se otázel:

„Co však mohu učinit?“

Čao Kao mu bez váhání odpověděl:

„Musíte vydat přísné zákony a tvrdě potrestat každého, kdo se provinil. Musíte zbavit funkcí vysoké úředníky a odvrhnout od sebe příbuzné. Musíte povýšit lidi nízkého původu a zahrnout je bohatstvím. Musíte se zkrátka obklopit těmi, kterým plně důvěřujete.“

„Stane-li se tak, pak se dosud skrytá moc stane majetkem Vašeho Veličenstva. Bude odstraněno škodlivé, budou zmařeny hanebné plány a mezi všemi Vašimi ministry nebude nikdo, kdo by nepožíval Vaší blahovlnné laskavosti a komu by se nedostalo požehnání Vaší hojné ctnosti. Pak budete moci bezstarostně spočívat na vysokých poduškách a oddávat se rozkoším. Nemůže být lepšího plánu, než je tento.“

Druhý svrchovaný císař plně schválil Čao Kaovy návrhy. Vydal pak nové zákony, které umožňovaly Čao Kaovi vyslyšet na mučidlech vysoké úředníky i prince z rodu Čchin. Významný hodnostář Meng I a mnozí jiní byli popraveni. Na tržišti v hlavním městě Sien-jangu bylo veřejně státo dvanáct císařových bratrů a jejich mrtvolky byly pohozeny. Deset princezen bylo rozčtvrceno v okresním městě Tu. A majetek popravených propadl státu. Nelze ani odhadnout počet těch, kteří byli zapleteni do jejich případů a odsouzeni podle zásady společné odpovědnosti.

Princ Kao za této situace pomyslel na útěk. Obával se však, že by pak jeho rod byl za jeho čin vyhuben, a proto napsal císaři tento prosebný dopis:

„Když se dřívější císař těšil dobrému zdraví, dostávalo se mi pohoštění po vstupu do paláce a při odchodu jsem použí-

val jeho kočáry. Dostávalo se mi též krásných oděvů z císařských skladů, stejně jako nejlepších koní z palácových stájí.“

Měl jsem tedy následovat císaře i ve smrti. Ale nedokázal jsem to. Jako syn jsem se neřídil zásadami synovské oddanosti a jako poddaný jsem se nevyznačoval věrností. Pro mou slabost nezůstane po mně jméno, které by mě ve světě proslavilo.“

Prosím, Vaše Veličenstvo, abych mohl následovat svého otce ve smrti. Přál bych si být pochován na úpatí hory Li-šanu. Kež by se Vaše Výsost nade mnou nebohým laskavě smilovala!“

Když si Druhý císař tento dopis přečetl, byl velice potěšen. A dal hned zavolat Čao Kaa. Ukázal mu list a pravil:

„Tomu se říká rychlost!“

Čao Kao spokojeně odpověděl:

„Kdyby tak všichni ministři bez odkladu pomřeli hořem! Alespoň by nikdo nemohl chystat převrat.“

Císař pak projevil milostivý souhlas s přáním obsaženým v princově dopise a věnoval sto tisíc uncí peněz na pohřební výlohy.

Zákony, nařízení a tresty o hrdelních zločinech se uplatňovaly stále tvrději. Mnoho vysokých hodnostářů se obávalo o svůj život. Bylo i hodně takových, kteří pomýšleli na převrat.

Druhý svrchovaný císař pokračoval ve stavbě paláce O-pang a začal budovat nové silnice. Daňová břemena a nucené práce byly stále tíživější a vojenská služba na hranicích nekonečná. A tak se stalo, že Čchen Šeng a Wu Kuang, dva vojáci z někdejšího státu Čchu vyslaní na hranice, pozvedli prapor vzpoury. Jejich vojáci zastavili svůj postup až u Chuang-menu. Proti vládě čchinského dvora pozvedali zbraně také směli mužové v pokořených státech na východě a prohlašovali se knížaty a králi.

Druhý svrchovaný císař však stále myslel jenom na radovánky. A Li Sovi, který marně žádal o slyšení, aby panovníka varoval před nebezpečím hrozícím jeho říši, nakonec popuzeně řekl:

„Mezi mými vlastními názory je i jeden, který pochází od filozofa Chan Feje, jenž pravil:

Když Jao vládl říši, byla jeho audienční terasa vysoká tři sáhy, její dubové trámce nebyly otesány a její rákosové došky nebyly upraveny. Ani zájezdní hostinec nemohl být bídňější. V zimě se Jao oblékal do jelení kůže, v létě do šatů z hrubých rostlinných vláken. Jeho potravou bylo neloupané proso a polévka z býlí. Jedl z hliněných misek a pil z hliněných pohárů. Ani strava posledního hlídače u nějaké brány nemohla být horší.“

Jü prorazil Dračí bránu, pronikl na území Ta-sia, usplavnil všech devět řek a usměrnil jejich toky devíti hrázení.

Uvolnil stojaté vody a odvedl je do moře. Namáhal se tak, že na jeho stehnech nezůstal žádný tuk a na holeních neměl žádné chlupy. Jeho ruce a nohy byly samý mozol a ztvrdlé jako rohovina. Jeho obličej a oči zčernaly. Nakonec zemřel ve svém domově a byl pochován v Kchuej-ťi. Námaha sluhy nebo otroka nemohla být horší než tato.

Je-li tomu tak, zdaž by si měl ten, kdo je ctěn proto, že mu patří říše, přát namáhat své tělo a mořit svého ducha? Proč by měl pobývat v zájezdním hostinci? Proč by jeho ústa měla přijímat potravu nějakého hlídače brány? A proč by jeho ruce měly vykonávat práce sluhy nebo otroka?

To jsou věci, k nimž se propůjčí hloupý člověk, nikoli ten, který je moudrý. Dostane-li se moudrému vlády nad říši, soustředí svou pozornost výhradně na to, aby stav říše odpovídal jeho přáním. Ten, kdo chce být pokládán za moudrého, musí tedy rozhodně uklidnit říši a ovládnout všechnen lid.

Jestliže mně dnes nemá být dopřáno užívat si pro vlastní potěšení, jak bych mohl dobře spravovat stát? Chtěl bych žít v klidu a mít vše, po čem zatoužím.

Li S'üv syn Li Jou byl v té době vojenským velitelem v San-čchuanu. Povstalecké oddíly Wu Kuanga i další vzbouřenecké tlupy prošly tímto územím na západ, aniž je byl Li Jou schopen zadržet. Hlavnímu ministrovi, který za situaci v San-čchuanu odpovídal, to bylo vytknuto. Li S' se velmi vylekal, protože hluboce lpěl na svém titulu i majetku. Proto tedy souhlasil s názory Druhého svrchovaného císaře a navíc mu napsal podlézavý dopis s prosbou o shovívavost. Právilo se v něm:

„Moudrý vládce musí, a má k tomu všechny možnosti, respektovat zásady nejvyšší dokonalosti při prošetřování věcí a při vynášení trestů. Jedině pak jej poddaní velebí. Panovník, který nevládne tak, že nejdříve záležitost prošetří a teprve potom vynese ortel a který pro spokojenost v říši se sám v potu tváře lopotí a v tom vidí službu lidu, si ve skutečnosti nezaslouhuje úctu. Vykonává totiž hrubou práci, která přísluší mladým lidem a není opravdovou službou říši. Je-li lid poslušen panovníkovy vůle, těší se vladař vážností. Jestliže se však vládce podrobuje lidu, klesá sám do postavení poddaného. Proto ten, kdo pochlebuje lidu, je ubožák, kdežto ten, kdo si dá od lidu sloužit, nabývá úcty. Takto tedy bude panovník vládnout říši sám a nebude nikým ovládnán. Dokáže dosáhnout vrcholu rozkoše. Což by moudrý a věhlasný vladař mohl takovou věc neprozkoumat?“

Proto pravil filozof Šen Pu-chaj:

Mít říši a neodhodit všechny zábrany, tomu se říká učinit si z říše okovy.

Není jiné možnosti. Kdo nedokáže kontrolovat a pohánět k odpovědnosti, ale jen se stará, jak by sám pracoval pro lid říše, podobně jako Jao a Jü, toho říše je nazývána jeho okovy. Kdo nedokáže uskutečňovat věhlasné metody

filozofů Šen Pu-chaje a Chan Feje, řídit se zásadou kontroly a pohánění k odpovědnosti a neumí svou pozornost soustředit na to, aby stav říše odpovídal jeho přáním, ale naopak se jen věnuje namáhání svého těla a unavování svého ducha, aby tak mohl sloužit stu mocných rodů, ten je pak jen nevolníkem prostého černovlasého lidu, a nikoli vládcem a vlastníkem říše. Co je na tom hodno úcty?

Když se ostatní podřizují jedinci, jedinec je ctěn, zatímco ostatní jsou poniženi. Jestliže se však jedinec podřizuje ostatním, jsou ctěni ostatní, zatímco jedinec je ponižen. Tak a nejinak tomu bylo od počátku věků.

V dávné minulosti byli všichni uctíváni pro vznešenost a moudrost, zatímco jiní byli ponižováni pro neoblíbenost a nehodnost. Jestliže tedy Jao a Jü se osobně podřizovali říši a my je proto máme následovat a vážit si jich, pak to znamená ztrátu smyslu pro vznešené a moudré. To lze vskutku označit jako veliký omyl! Zdáli pak není na místě mluvit o okovech! To je chyba vyplývající z nedostatku kontroly a vedení k odpovědnosti.

Mistr Chan Fej správně říká:

Jak to, že milující matka vychovává marnotratného syna, a naopak v rodině, kde vládne přísnost, není vzpurných otroků? Co to znamená? Klíč je v umění trestat. Proto podle Šang Jangových zákonů mohl být na hrdle potrestán každý, kdo vyhodil na ulici nevyhaslý popel z kamen. Řeklo by se, že vyhodit na ulici žhavé uhlíky je přestupek malý a trest smrti za to je příliš tvrdý. Avšak co je malý přestupek, to může určit jen zevrubným prozkoumáním moudrý vládce. Ukazuje tak, že jestliže i malý přestupek je postižen důkladným trestem, tím spíše tomu bude u závažných zločinů. Proto se lid neodvážá porušovat zákony.

A dále filozof Chan Fej praví:

Kousek plátna je maličkost, a když leží na cestě, určitě jej pocestný nenechá bez povšimnutí. Objeví-li se však na ulici pohozeno sto slitek zlata, pak je nesebere ani takový zloděj, jako byl legendární Tao Č' (proslulý lupič z 6. století př. n. l.). Neučiní tak prostě proto, že by mu hrozila ztráta ruky, kdežto obyčejný pocestný se nemusí bát, že za sebrání kousku plátna bude potrestán.

A Li S' pokračoval:

„Proto by Lou Ťi (vynikající chodec z 5.–4. století př. n. l.) nepřekročil městskou zeď vysokou pět sáhů, zatímco chromý pastýř pase na stovky stop vysokém Tchaj-šanu. Důvodem, proč Lou Ťi shledává obtížnou překážku vysokou pět sáhů, zatímco chromý pastýř vcelku snadno zdolá výšku sta stop, je v rozdílných podmínkách příkrostiti a povlovnosti. (...)

Nevěnovat pozornost tomu, co brání porušování zákonů, a umožňovat, aby milujícím matkám vyrůstali nehodní

synové, by svědčilo o tom, že panovník nestuduje náležitě učení moudrých mužů minulosti. A bez znalosti tohoto učení nemůže prokázat dobrou službu říši.

Každý správný vládce musí umět napravovat svět a jeho mravy, odstraňovat vše, co mu není po vůli, a zavádět to, co se mu líbí. Jen takový panovník se bude za života těšit úctě a po smrti si uchová pověst moudrého a osvíceného vladaře.

Moudrý vládce musí mít vlastní úsudek, protože moc má on, a nikoli úředníci. Pouze tak může očistit humánnost a spravedlnost od nánosu špíny a zavřít ústa příliš horlivá k pronášení nevhodných rad. Ne nadarmo se říká: Zásady, jak vládnout, jsou prosté a není těžké si je osvojit. Ale jen moudrý panovník je umí uplatňovat.

Kdyby se filozofové Šen Pu-chaj a Chan Fej znovu objevili na světě, nedokázali by k tomu již nic přidat.

Druhý svrchovaný císař byl s Li Šovým memorandem spokojen.

Není divu. Vždyť Li Šovo memorandum bylo jen pouhým podbíživým rozvedením úvah císaře pronešených při jejich poslední rozmluvě. Je také dokladem toho, jak se Li Š stále více ocital ve vleku okolností a jak se pod tlakem možných osobních ztrát pozvolna vytrácela jeho někdejší vyhraněná osobnost.

„Byly pak zavedeny ještě přísnější tresty a úředníci, kteří uměli vyždímat z lidu nejvíce daní, byli chváleni jako schopní. Lidé byli popravováni přímo na ulicích a mrtvá těla se kupila na tržištích. A císař si pochvaloval:

„Tomu říkám umět trestat!“

Poté, co se stal velitelem císařovy osobní gardy, dal Čao Kao zabít mnoho lidí a velké množství jich udal. Teď měl strach, aby ho vysocí hodnostáři u dvora neočernili, a proto se vemlouval císaři:

„Syn nebes je natolik vznešený, že stačí, aby byl slyšen jeho hlas. Úředníci vůbec nemusí vidět jeho tvář. Vaše Veličenstvo je zkušené, nemusí osobně zkoumat každou věc. Nyní, když sedíte v audienční síni a učiníte nevhodné rozhodnutí, dvořané si Vaši chyby okamžitě všimnou. A to není způsob, jak ukazovat říši svou jasnou moudrost. Bylo by lépe, kdyby se Vaše Veličenstvo uchýlilo do uzavřené části paláce a pověřilo mne a několik tajemníků zběhlých v právních otázkách vyřizovat všechny záležitosti. My každý případ pečlivě prošetříme. A ministři se napříště neodvážejí předkládat nepravdivé zprávy a pochybné záležitosti a Vy budete slyšet moudrosti v celé zemi.“

Císaři se tento návrh zamlouval a zařídil se podle něho. Přestal přijímat ministry a hodnostáře v audienční síni a uchýlil se do vnitřních komnat paláce. Všechno za něho vyřizovali Čao Kao a několik tajemníků. Konečná rozhodnutí pak vynášel vesměs Čao Kao.

Jednou se Čao Kaovi doneslo, že hlavní ministr má vůči jeho počínání výhrady. Proto ho vyhledal a řekl mu:

„Na východ od průsmyku Chan-ku se ve velkém počtu vyrojili vzbouřenci. A v této těžké době vyhlásil císař další nucené práce na stavbu paláce O-pang a zabývá se takovými malichernostmi, jako je shromažďování psů a koní. Chtěl bych mu domluvit, ale mé postavení je nízké. Měl by to učinit vysoce postavený muž. Proč s ním nepromluvíte Vy, Vaše Výsosti?“

Li Š odpověděl:

„Máte pravdu. Chystám se k tomu již dlouho, ale císař v poslední době nepřichází do audienční síně a dlí jen v uzavřených komnatách. Chtěl bych se s ním setkat, nenaskýtá se mi však příležitost.“

Na to Čao Kao pravil:

„Vy, pane, byste měl rozhodně proti tomu protestovat. Chcete-li mu skutečně promluvit do duše, sjednám Vám s panovníkem soukromou rozmluvu.“

Čao Kao pak lstivě zvolil okamžik, kdy se císař právě oddával radovánkám se svými milostnicemi. A poslal k hlavnímu ministrovi svého člověka se zprávou, že císař ho nyní přijme. Li Š tedy přišel k bráně vnitřního paláce, ale marně se dožadoval audience. Když tak učinil už potřetí, Druhý svrchovaný císař se rozlítl:

„Mám tolik volného času a hlavní ministr nepřijde. Musí se objevit zrovna ve chvíli, když se bavím. Cožpak mě považuje za malého chlapce, že se ke mně chová tak nezdvořile?“

Čao Kao toho využil a dál na Li Ša nasazoval:

„Vaše Výsosti, jedná-li hlavní ministr taktó, je nebezpečný. Podílel se na vypracování plánu v Písečných pahorcích, jímž se Vaše Veličenstvo dostalo k moci. Nebyl však zahrnut ani hodnostmi, ani se mu nedostalo zvláštních poct. Doufal, že mu darujete půdu a udělíte knížecí titul. A co víc. Ministrův nejstarší syn Li Jou je vojenským velitelem v San-čchuanu. Čchen Šeng, odbojník ze státu Čchu, je rodem z okresu sousedícího s rodištěm Vašeho hlavního ministra. A to vysvětluje, proč mohli vzbouřenci na území kontrolovaném Li Jouem řídit tak bezuzdně. Dokonce se mi ze spolehlivých zdrojů doneslo, že Li Jou si s velitelem povstalců vyměňoval zprávy.“

To vše ukazuje, že Li Š má mimo hlavní město větší moc než samo Vaše Veličenstvo!“

Druhý svrchovaný císař Čao Kaovi uvěřil a chtěl pohnat hlavního ministra před soud. Protože však neměl po ruce dost pádných důkazů, poslal jednoho agenta, aby zjistil, zda Li Jou skutečně udržoval spojení s povstalcí.

Li Š se to doslechl, ale nepodařilo se mu setkat se s císařem, protože ten byl v té době v Kan-čchuanu na vojen-

ských hrách. Poslal mu proto list, v němž odmítl Čao Kaovo nařčení a zároveň se zmínil o Čao Kaových nedostacích:

„Říká se, že klame-li úředník svého panovníka, podvrací stát, stejně jako žena ohrožuje rodinné štěstí, podvádí-li svého muže. Nyní si jeden z Vašich předních dvořanů osobuje právo rozhodovat o nejzávažnějších záležitostech a chová se, jako by panovníkem byl on sám.

To je velmi nevhodné.

Když byl kdysi správce veřejných prací C' Chan ministrem státu Sung, ukládal sám tresty a uplatňoval přitom přisnost. O rok později vyhnal svého vládce. Tchien Čchang byl hodnostářem krále Ťiena. Jeho postavení nemělo sobě rovného v celé zemi a jeho soukromý majetek se vyrovnal bohatství královské rodiny. Předstíranou laskavostí a ctností získal dole mocné rody a nahoře hodnostáře, načež tajně ovládl stát Čchi. U dvora zabil Caj Jüa a v audienční síni zavraždil panovníka Ťien-kunga, čímž nakonec získal stát Čchi pro sebe. To je dobře známo v celé říši.

Čao Kao nyní nastoupil cestu zrady a strhává na sebe Vaši autoritu. Vede podvrtná jednání jako C' Chan, když byl ministrem ve státu Sung. Jeho bohatství je podobné majetku Tchienova rodu ve státu Čchi. Kráčí cestou vzpoury s Tchien Čchangem a C' Chanem a zbavil Vaše Veličenstvo Vaši imponující důvěryhodnosti. Jeho úmysly jsou stejné jako Chan Ťiho, který se stal ministrem krále An-wanga ze státu Chan.

Jestliže proti tomu Vaše Veličenstvo něco nepodnikne, obávám se, že svou zradu dokoná.

Druhý svrchovaný císař na to odpověděl:

„Jak by to bylo možné! Vždyť Čao Kao je můj věrný služebník. Nikdy si nepočínal svévolně a v nebezpečí mě neopouštěl. Nechoval se záluďně a konal jen samé dobro. Plně si zasloužil své nynější postavení a upevňuje je svou věrností. Nezklamal důvěru, jíž jsme ho poctili. Vážím si ho jako moudrého člověka a Vy ho považujete za proraďného.

Jak to vysvětlíte?

Ztratil jsem otce jako mladý hoch, mnoho toho neumím a nemám vladařské zkušenosti. Vy, pane, jste už v pozhnaném věku a obávám se, že se brzy můžete rozřehnat se světem. Odvrhnu-li od sebe Čao Kaa, kdo mi ho nahradí?

Pane, zanechte pochybností!

Li S' namítal:

„Není tomu tak. Čao Kao je člověk nízkého původu. Jsou mu vzdáleny zásady spravedlnosti a morálky. Je nenasytý. Jeho touha po bohatství je chorobná a bezřehá. A proto se ho stržte!“

Druhý císař však Čao Kaovi plně důvěřoval a varoval ho před hlavním ministrem.

Čao Kao řekl:

„Veličenstvo, já jsem jediný člověk, kterého se hlavní ministr obává. Kdybych zemřel, hlavní ministr by bez otálení provedl stejnou uzurpaci jako Tchien Čchang.“

Na to císař prohlásil:

„Záležitost Li Sa se předává k vyřízení veliteli císařovy osobní gardy panu Čao Kaovi!“

Čao Kao pak vyšetřoval Li Sa a připravoval proti němu soudní proces.

Hlavní ministr byl jat a v poutech uvržen do vězení. Ve vězeňské kobce lkal:

„Ach, běda, jaké neštěstí mě postihlo! Panovníkovi, který se neřídí principy mravnosti a spravedlnosti, věru těžko být rádcem. Ve starých dobách král Ťie-kuej dal zavraždit svého moudrého úředníka Kuan Lung-fenga, který ho káral pro rozmařilý život. Jinský panovník Čou Sin dal popravít svého děda za to, že mu vytýkal nemírné pití. A Fu-čhaj, vládce státu Wu, se násilně zbavil svého čestného a věrného rádce Wu C'-süa. Všichni tito mužové byli svým panovníkům plně oddaní, a přece museli zemřít. Mé vědomosti nedosahují ani nyní znalostí těchto tří mužů, zatímco zvrhlost Druhého císaře ještě překonává ničemnost Ťie-kueje, Čoua i Fu-čhaje. I já jsem odsouzen, abych položil svůj život na oltář věrnosti. Takový je můj osud.

Avšak vláda Druhého císaře nebude pokojná. Sprovdil ze světa své bratry, vraždí věrné služebníky a poctami zahrnuje lidi proraďné a podlé. Staví honosné paláce a z lidu ždímá poslední zbytky sil. (...) Není divu, že se vzmáhá v říši neposlušnost a že proti císaři již povstala polovina země. Jsem si jist, že jednou uvidím v ulicích hlavního města povstalce a v palácích pobíhat jeleny.“

Druhý svrchovaný císař pak uložil Čao Kaovi zavést vyšetřovací řízení s Li S'em a určit jeho provinění.

Li S' a jeho syn Li Jou byli nařčeni z toho, že osnovali spiknutí. Všichni jejich příbuzní a přívrženci byli zatčeni. Čao Kao osobně vyslychal Li Sa a nařídil ho zbičovat. Hlavní ministr, přemožen nesnesitelnou bolestí, sám sebe začal obviňovat a žádat, aby byl potrestán. Nakonec se mu podařilo z vězení propašovat dopis císaři, v němž vylíčil podrobně celý svůj život.

Druhý svrchovaný císař se nad ním ustrnul a ušetřil ho. Li S' pak poslal císaři ještě toto memorandum:

„Jako hlavní ministr jsem řídil stát po více než třicet let. Přišel jsem do státu Čchin v době, kdy jeho území bylo ještě malé. Nepřesahovalo tisíc li zděli (asi pět set kilometrů) a nemělo více než sto tisíc vojáků. Využil jsem všechny své skromné schopnosti. Zasadil jsem se o vydání nových zákonů. Posílal jsem putující politiky a tajné agenty se zlatem a drahými kameny k údělným vládcům a v tajnosti připravoval zbraně a výstroj. (...) Bylo pak možné zmocnit

se státu Chan a oslabit Wej, porazit Jen a Čao, dobýt Čchu a Čchi. Tak jsem přispěl k porážce šesti států a k tomu, že čchinský panovník sjednotil zemi a stal se Synem nebes. To je zřejmě můj zločin první.

Území Čchin se značně zvětšilo. Na severu byly vypuzeny barbarské kmeny Chu a Che, na jihu pokořena početná plemena Jüe a říše se stala ještě silnější. Což je asi můj zločin druhý.

Vážil jsem si vysokých úředníků, zahrnoval je tituly, bohatstvím a poctami, abych je připoutal ke dvoru. To je nejspíše můj zločin třetí.

Zřizoval jsem oltáře předků a upevňoval dynastii, abych proslavil moudrost panovníka. Tedy spáchal jsem tím nepochybně zločin čtvrtý.

Zavedl jsem v celé říši jednotné nástroje, sjednotil jsem míry a váhy a dal jsem vypracovat jednotné písmo. Nuže, tím jsem se dopustil zločinu pátého.

Postavil jsem pohodlné a rychlé cesty a silnice. Tím jsem spáchal zločin šestý.

Zmírnil jsem tresty a snížil daně, abych naklonil srdce lidu císaři. A tím jsem dovršil zločin sedmý.

Patřilo by se, aby služebník, který se tolik provinil, byl dávno poslán na popraviště. Vy jste mi však, Výsosti, dovolil, abych Vám až dodneška sloužil. Prosím Vás tedy, abyste nyní můj případ osobně prošetřil.

Čao Kao ale nařídil tajemníkům, aby Li S'ovo memorandum zadrželi jako nevhodné. Načež poslal asi deset svých lidí, kteří se vydávali za císařské cenzory, a ti Li S' znovu vyslechli. Hlavní ministr vypovídal upřímně a podle pravdy. Byl však krutě zmrskán.

Později Druhý svrchovaný císař skutečně poslal cenzory, aby hlavního ministra vyslechli. Li S' se obával, že to dopadne jako předtím, a proto přiznal vše, z čeho byl obviněn.

Zpráva o tom byla podána císaři. A ten s ulehčením zvolal:

„Nebýt pana Čao Kaa, hlavní ministr by mě zaprodal!“

Císař pak dal vypravit posla do San-čchuanu s nařízením, aby byl pohnán před soud tamní vojenský velitel Li Jou. Ten však byl v té době již mrtev. Zmocnil se jej totiž vzbouřenec Siang Liang a dal ho popravit.

V sedmém měsíci (podle jiných pramenů v druhém měsíci) druhého roku panování Druhého svrchovaného císaře (208 př. n. l.) byl hlavní ministr Li S' shledán vinným z pěti hrdelních zločinů a měl být v půli těla přetát na tržišti v hlavním městě Sien-jangu.

Li S' vyšel z vězení ruku v ruce se svým prostředním synem. Pohlédl na něho a se smutkem v unavených očích odevzdaně a tiše pravit:

„Jak bych si přál, abychom si mohli opět spolu vyjít za východní bránu rodné vsi a s naším žlutým psem prohánět zajíce. Ale což je to možné?“

Otec a syn zaplakali. Byli popraveni oni i jejich příbuzní do tří pokolení.“

Svévole a represe Druhého svrchovaného císaře se neomezovaly jen na zámožné a mocné hodnostáře a úředníky, kteří byli skutečnými nebo jen domnělymi odpůrci jeho vlády. Ještě tíživěji dopadaly prostřednictvím úřadů na chudé a bezmocné rolníky a zemědělské nádeníky. Ti byli nejpočetnější vrstvou obyvatelstva zhruba třicetimilionové čchinské říše. Zajišťovali výživu celého národa a vytvářeli hlavní zdroje pro vedení obranných a útočných válek a udržování nákladného způsobu života císařského dvora. Navíc byli největší pracovní silou na císařských i veřejných stavbách a základem obrovské armády. Přitom stěží užívali sebe a své rodiny. Neboť říše, teprve nedávno stmelená a sjednocená, se začala po smrti Prvního svrchovaného císaře otřásat v samých základech. Hranice narušovali kočovníci a vnitřní stabilitu rozleptávala slabost a rozmařilost Druhého svrchovaného císaře, čemuž se brzy přizpůsobili úředníci ústřední a místní správy. Zajišťování svých zvýšených osobních nároků i ochranu říše přenášeli hodnostáři a úředníci stále více na bedra zemědělců: daně rostly, pracovní povinnosti přibývaly, vojenská služba, zvláště na hranicích, se stávala čím dál těžší a nebezpečnější.

Množily se situace, kdy plnění povinností vůči císaři a státu bylo na samé hranici lidských možností. V době vlády Prvního svrchovaného císaře pomáhaly při mobilizování posledních zbytků sil a splnění úkolu tvrdé čchinské zákony hrozící smrtí i císařova autorita. Tehdy se skutečně zdálo, že platí axiom čchinského práva, že ostré tresty odvrátí každého od páchání přečinů a zločinů. Ale po vyblednutí majestátu Prvního svrchovaného císaře a s narůstajícími problémy se ukazovalo, že nelidské zákony mohou vést poddané k apatii, k úplné odevzdanosti a k trpnému očekávání trestu. Nebo naopak k zoufalému odporu proti nelitostné moci, při němž případné vítězství mohlo odvrátit i jistou smrt a změnit neblahý osud.

V srpnu roku 209 př. n. l., v sedmém měsíci vlády Druhého svrchovaného císaře, se do takového téměř bezvýhodného postavení dostal jeden vojenský oddíl. Byl složený asi z devíti set rolníků a zemědělských nádeníků zmobilizovaných v někdejší jihochčínském státu Čchu. Oddíl vedený císařskými důstojníky měl

po několikasetkilometrovém pochodu zaujmout postavení u Jü-jangu (poblíž dnešního Pekingu) v severním pohraničí a chránit zemi proti útokům kočovníků. Usilovný pochod ztěžoval a nakonec úplně zastavil vytrvalý déšť, který rozbahnil cesty a učinil je takřka neschůdné. Na rozkaz velitele se oddíl utábořil u vesnice Ta-ce poblíž řeky Chuaj (severozápadně od dnešního Nankingu v provincii An-chuej), aby tam přečkal nejhorší nepohodu a v příhodnou dobu se znovu vydal na cestu. Dny mýjely a lijáky neustávaly. Začínalo být zřejmé, že na sever oddíl ve stanoveném termínu nedorazí. Čchinské zákony pamatovaly i na takový případ: za nedodržení lhůty příchodu na místo určení byl stanoven trest smrti. Nedalo se očekávat, že by čchinské úřady projevíly shovívavost vzhledem k polehčujícím okolnostem, byť vyvolaným mocnými přírodními silami, neboť zákony byly nadřazeny i přírodě. Rozumělo se samosebou, že trest smrti za dezerci, nebo dokonce za vzpouru – což byly další dvě možnosti, které měli příslušníci oddílu „uvězněného“ v Ta-ce – by byl zcela neodvratný.

Za těchto neblahých okolností se Čchen Šeng a Wu Kuang rozhodli vzít osud do vlastních rukou. Oba byli prostí zemědělství nádeníci, ale nad svými druhy vynikali bystrým politickým rozhledem, vůdcovskými schopnostmi a Čchen Šeng se prý navíc již od mládí vyznačoval neobyčejnou ctižádostí (Pokora 1963a, c). To vše vyplývá z faktu, že oba zastávali v oddílu nižší vojenské funkce, a z rozmluvy, kterou spolu podle Š-ma Čchien oba spiklenci vedli, když zjistili, že naděje dostat se na sever včas je mizivá (Š-ťi 89):

„Když nyní utečeme, smrt nás stejně nemine. Vyhlásíme-li své velké plány (povstání), smrt nás rovněž pohltí. Je tedy lepší trpně očekávat smrt, nebo zemřít pro naši zemi?“

Čchen Šeng pak řekl:

„Říše pod Čchiny již dlouho strádá. Doslechl jsem se, že Druhý císař je nejmladším synem, takže mu trůn nenáležel. Na trůn měl usednout princ Fu-su. (...) Nedávno se kdosi dozvěděl, že Druhý císař Fu-sua zabil, ačkoli ten byl nevinný. Lidé zná dobře Fu-suovu moudrost, a neví ještě o jeho smrti.“

Siang Jen byl generálem státu Čchu. Několikrát se vyznamenal a měl rád velitele i vojáky. Obyvatelé Čchu ho chovají v úctě a oblibě.

Někteří se domnívají, že zemřel, zatímco jiní soudí, že se někde ukrývá. Kdybychom se nyní se svými stoupenci vydávali za zmocněnce prince Fu-sua a generála Siang Jena a stali se vůdci říše, mnozí by nepochybně odpověděli na naši výzvu.“

S tím Wu Kuang souhlasil.“

Oba spiklenci usoudili, že ze všeho nejdříve musí získat autoritu u svých spolubojovníků. Tento první krok provedli s velkým důmyslem a neobyčejně působivě, se znalostí psychologie svých druhů i státoprávní ideologie. Také při tom osvědčili svou osobní neohroženost a neobyčejnou statečnost.

Na proužek hedvábí napsali sdělení „Čchen Šeng bude králem“ a dali jej spolknout rybě chycené do sítě. Potom se postarali, aby se ryba dostala jednomu vojákově – a ten, když se ji chystal usmažit, našel proužek s nápisem. Se svým podivuhodným nálezem ihned seznámil ostatní. Objev vyvolal v táboře nesmírné vzrušení. Zaujetí všech příslušníků oddílu ještě více zjitřil Wu Kuang, který za tmy s hořící pochodní v ruce pobíhal kolem tábora a jakoby liščím hlasem provolával (lišce byla přisuzována schopnost dorozumět se s Nebesy): „Vznikne Veliké Čchu a Čchen Šeng bude jeho králem!“

Pro většinu byly tyto nezvyklé události jasným znamením, důkazem, že Nebesa udělují svůj mandát Čchen Šengovi. Mimořádně vhodnou chvíli využil Wu Kuang a vyprovokoval jednoho z nenáviděných císařských důstojníků k šarvátce. Obratně se zmocnil důstojníkovy meče a zabil ho. Nato spolu s Čchen Šengem usmrtili další dva čchinské velitele.

Jako hrdinové okamžitku předstoupili před všechny své druhy s tímto prohlášením:

„Zastihly vás deště a všichni jste promeškali stanovenou lhůtu. Za to vás čeká poprava stětím. Ale i kdyby se vám podařilo uniknout ztrátě hlavy, ve strážní službě stejně zahyne šest nebo sedm lidí z deseti. Stateční mužové přece nemají umírat jen tak pro nic za nic. Jejich smrt jim musí přinést velkou slávu.“

Cožpak jsou králové, velmožové, generálové a hodnostáři nějakým zvláštním plemenem?“

Bylo to opojné a strhující. Dvojnásobně projevená vůle Nebes a naděje, že mohou svrhnout krutý čchinský režim, a dokonce snad získat pro sebe uprázdněná místa čchinských hodnostářů, zjednaly oběma vůdcům rázem snad jednomyslnou podporu.

Povstalci nejdříve snadno obsadili vesnici Ta-ce, pak opanovali okresní město Čchi a řadu dalších menších i větších sídel v blízkém a vzdálenějším okolí. Ideje povstání se rychle šířily a za pochodu se k povstalcům přidávali prostí zemědělci i císařští vojáci. Když se proto po zhruba dvěstěkilometrovém pochodu přiblížili k hradbám někdejšího hlavního čchuského města Čchenu, kde bylo nyní sídlo okresu

a snad i komanderie, měli ve svých řadách několik desítek tisíc pěšáků, více než tisíc jezdců a šest nebo sedm set válečných vozů. Před branami Čchenu svedli s císařskou posádkou vítěznou bitvu a město ovládli.

Čchen Šeng byl pak povolán králem vznikajícího státního útvaru, který byl nazván *Veliké Čchu*. Nový král si ve zdech Čchenu zřídil svůj hlavní stan a královský dvůr, který se stal záhy živým střediskem všech vrstev protičchinské opozice, včetně aristokracie z bývalých států i konfuciánských učenců. Ti všichni nabízeli Čchen Šengovi své služby, protože se stal takřka přes noc neobyčejně známou a všude uznávanou osobností.

Zdá se, že Čchen Šeng sám, Wu Kuang a někteří jejich další blízcí spolupracovníci chtěli převzít čchinské dědictví a uchovat jednotu země bez čchinské dynastie, zatímco mnozí aristokraté a někdejší úředníci vládců odmítali s Čchiny zároveň také ideu jednoty říše a usilovali spíše o návrat k předčchinským poměrům.

Čchen Šeng začal energicky uskutečňovat své záměry na ovládnutí celé země. Nejprve upevnil svou moc v Čchenu a nejbližším okolí (proto bývá také nazýván králem Čchenu). To se mu podařilo bez nesnází. Nejen díky stále větší armádě a široké podpoře, ale především proto, že hlavní město říše Sien-jang s elitními císařskými voji bylo od Čchenu vzdáleno dlouhých osm set kilometrů. Teprve poté se rozhodl zaútočit a dobýt Sien-jang. Tento úkol byl ovšem mimořádně nesnadný, neboť Sien-jang se rozkládal na starém čchinském území (v dnešní provincii Šen-si). Tato oblast, ve starověku příznačně nazývaná Mezi průsmyky (Kuan-čung), byla na východě i na západě skutečně jakousi přirozenou pevností chráněnou horami a obtížně prostupnými průsmyky. V době Válčících států a poté při sjednocování země za Jing Čenga byla tato výrazná strategická výhoda jednou z příčin velkých čchinských úspěchů.

Povstalecká vojska se ze svého výchozího postavení v jihovýchodní Číně mohla na někdejší čchinské území dostat pouze třemi cestami: severní, jihovýchodní a střední.

Severní cesta byla nejdelší a nejobtížnější. Armáda by musela překročit Žlutou řeku a zamířit na sever do bývalého státu Čao, pak ostře změnit pochodovou osu k západu a znovu provést obtížný přechod Žluté řeky. Teprve poté se otevírala možnost ze severovýchodu napadnout Sien-jang.

Jihovýchodní cesta, vedoucí přes důležité město Nan-jang (v jižní části dnešní provincie Che-nan),

byla sice nejkratší, ale překonání průsmyku Wu, který se nacházel pouhých 200 kilometrů od Sien-jangu, bylo při dobře organizované obraně skoro nemožné.

Střední cesta, která začínala u Žluté řeky na území dnešní provincie Che-nan a směřovala podél jejího toku na západ, byla také obtížná. Vojáci se totiž museli probít několika průsmyky, mezi nimi i proslulým průsmykem Chan-ku nedaleko velkého ohybu Žluté řeky, kde tento veletok přijímá řeku Wej. Ale po překonání průsmyků a dobytí strategického města Žung-jangu bylo možné údolím řeky Wej rychle proniknout až k hradbám Sien-jangu. Touto cestou od nepaměti směřovaly všechny velké útoky vedené z východu na západ a přirozeně i opačným směrem ze západu na východ.

Povstalcům i čchinským velitelům bylo jasné, že rozhodnutí o vítězství nebo o porážce padne v údolí Žluté řeky. Čchen Šeng tam vyslal své hlavní síly v počtu několika set tisíc mužů pod vrchním velením svého přítele Wu Kuanga, který byl mezitím jmenován místokrálem. Jihovýchodním směrem postupovala menší armáda a konečně na sever do bývalého státu Čao směřoval pouze třítisícový oddíl pod velením jiného Čchen Šengova přítele – Wu Čchena. Ale síly povstalců rychle vzrůstaly díky přitažlivým a plameným výzvám agitátorů, které velitelé postupujících vojsk vysílali na všechny strany. Wu Čchen se obracel k lidu Čao s tímto manifestem (Š'-ří 89):

„Od doby, kdy Čchinové způsobili chaos svými nelidskými zákony, aby opanovali říši, uplynulo několik desítek let. Na severu se otročilo na Dlouhé zdi, na jihu se robotovalo na stavbě vojenských zařízení ... (...) Daně se vybíraly podle hlav jako hustým sítem, aby se pokryly vojenské výdaje. Lid ztratil všechno, jeho síly jsou vyčerpány a nemá z čeho žít. Všeobecnou bídu ještě prohlubují kruté zákony a tresty. Vedou k tomu, že v zemi již nemohou žít ve vzájemné shodě ani otec se synem.

Avšak král Čchenu mávl rukou a stal se pánem říše. Nejdříve ovládl území Čchu. V okruhu dvou tisíc li není nikoho, kdo by neodpověděl na jeho výzvu. Každá rodina může projevit své rozhořčení, každý člověk se může dát do boje, napadnout své utlačovatele a splatit tak utrpěné křivdy.

V okresech zabíjejte správce a jejich pomocníky, v komanderiích hubte guvernéry a vojenské velitele!

Nyní jsme vytyčili heslo ‚Zvětšit Čchu‘ a ustanovili Čchen Šenga králem v Čchenu. Král poslal Wu Kuanga a Čou Wena s milionem vojáků, aby na západě zaútočili na Čchiny. Kdo se v této chvíli nebude podílet na ustanovování vládců, není statečným člověkem.

Pokusme se o tom všem spolu poradit. Všichni lidé v říši jsou jednotní v názoru, že již dlouho trpí útlakem Čchinů. Využijme síly celé říše k útoku na hanebného vládcе, abychom se pomstili za křivdy spáchané na našich otcích a synech.

Uskutečněme úkol rozdělení země a přidělení půdy! Právě teď nastala doba pro zdatné muže!“

Po takových a podobných výzvách, které dokonce slibovaly přidělení půdy, není divu, že všechny tři Čchen Šengovy armády měly těsně před prvními velkými srážkami s čchinskými vojsky snad až kolem milionu mužů. Navíc se předpokládalo, že za souhry mimořádně příznivých okolností by mohly tři hlavní proudy splynout ve chvíli rozhodujícího útoku na Sien-jang.

Ale hned na začátku bojových operací povstalců se ukázalo, že tento předpoklad zůstane nesplnitelným přáním. Jihovýchodní armáda byla totiž zastavena u průsmyku Wu. Tím ještě více vzrostl význam hlavního směru v údolí Žluté řeky. Wu Kuang proto neprodleně zaútočil proti městu Žung-jangu, z něhož bylo možno spolehlivě kontrolovat všechny přístupové cesty na západ i na sever a ovládat obrovské skladiště obilí v Ao. To bylo pro další vývoj války stejně důležité jako strategické cesty, poněvadž umožňovalo zajišťovat plynulé zásobování stále se zvětšující armády.

Velitelem Žung-jangu byl Li Jou, nejstarší syn hlavního ministra Li Š'a. Li Jou zorganizoval velice umnou obranu a odrazil nejen všechny útoky proti městským hradbám, ale dokonce přinutil povstalce k dlouhodobému obléhání.

Patové postavení u Žung-jangu bylo pro povstalce vážným neúspěchem, který se mohl proměnit v katastrofu. Čchen Šeng se proto rozhodl rázně zakročit. Svola velickou poradu nejvýznamnějších osobností v Čchenu, na které padlo rozhodnutí vyslat na západ novou armádu. Velením byl pověřen čchuský šlechtic Čou Wen, jemuž Čchen Šeng předal „pečeť generála vojsk útočících na západ proti Čchinům“.

Čou Wen, přestože měl dosud s vojenským řemeslem spíše jen teoretické zkušenosti (slavnému čchuskému generálovi Siang Jenovi předvídal příznivé a nepříznivé dny pro vedení vojenských operací), se vrhl proti proudu Žluté řeky neohroženě do útoku. Slábnoucí čchinský odpor zdolával za pochodu a přitom ještě zvětšoval své šiky o velký počet císařských zběhů. Prošel průsmykem Chan-ku, překonal Žlutou řeku a již v říjnu roku 209 př. n. l. se nečekaně jako pří-

zrak objevil ve městě Si, vzdáleném pouhých několik desítek kilometrů od bran Sien-jangu. Před útokem na hlavní město mohl Čou Wen s uspokojením provést přehlídku armády, která měla asi tisíc válečných vozů a několik set tisíc pěšáků a jízdních bojovníků, jejichž řady stále ještě narůstaly o císařské dezertéry. Za sebou v týlu měl mocnou Wu Kuangovu armádu a před sebou demoralizované čchinské voje. Zdálo se mu, že o výsledku války již vlastně rozhodl svým překvapivě rychlým postupem a že do Sien-jangu vstoupí bez větší bitvy jako vítěz.

Čou Wenovým úvahám odpovídala nejen situace v čchinské armádě, ale i na samém císařském dvoře. Druhý svrchovaný císař se stále bezstarostně oddával radovánkám a o povstání a povstalcích nechtěl nic slyšet. Když jej – a to již v srpnu – informoval rychlý posel o vypuknutí povstání, císař se nesmírně rozhněval a dal mu své rozhořčení jaksepatří pocítit. Další posel se proto měl na pozoru a v rozporu se skutečností uvedl, že povstání bylo úspěšně potlačeno. Nad jeho zprávou ráčilo Jeho Veličenstvo projevit milostivé uspokojení.

Tehdy už stejně o všech záležitostech státu, významných i zcela podružných, spíše než císař rozhodoval Čao Kao, který se stal mezitím hlavním ministrem. Čao Kao byl natolik zpupný, že si troufal otevřeně a neomaleně ponížovat i samotného Druhého svrchovaného císaře (Š'-tš):

„Aby si (Čao Kao) ověřil, jak mocná je jeho autorita, daroval jednou císaři jelena, o němž prohlásil, že je to kůň. Druhý císař se obrátil na přítomné, aby potvrdili, že darované zvíře je přece jelen. Ti ale jednomyslně odpověděli:

„Kůň je to.“

Císař se vylekal, zda se snad nepomátl na rozumu. Dal si proto zavolat dvorního věšce, aby mu vyložil osud.

Dvorní věštec pravil:

„Vaše Veličenstvo obětuje při jarní a podzimní rovnodennosti v chrámu předků Nebesům a Zemi. Nedodržujete však postní příkazy. A proto Vás postihlo to, na co si stěžujete. Musíte pěstovat ctnosti a dodržovat půst.“

Za tohoto stavu věcí je skoro neuvěřitelné, že se císařský dvůr dokázal vůbec vzchopit k nějakému činu. Přitom to byl čin tak nečekaný a paradoxní, že ho můžeme zařadit do kategorie takzvaných koperníkovských obrátů. Císař zřejmě prožíval jednu ze svých vzácných jasnozřivých chvil a pochopil, že nespolehlivá čchinská armáda nemůže povstalcům vzdorovat. Na radu svých ministrů použil taktiku protivníka a vyhlásil všeobecnou amnestii pro obyvatel-

stvo v celé říši. Zatím ji ovšem bylo možno vztáhnout jen na nejbližší okolí Sien-jangu, kde se ještě uplatňovala čchinská pravomoc. Osvobození byli trestanci a otroci, kteří robotovali ve velkém počtu na stavbě císařského paláce O-pang a při dokončování záhrobního sídla Prvního svrchovaného císaře.

Bylo to opatření zoufalé a zdánlivě beznadějně, ale jako řada jiných koperníkovských obrátů nakonec úspěšné. Dalším šťastným krokem bylo jmenování vynikajícího generála Čang Chana vrchním velitelem. Čang Chan ve velmi krátké době zformoval z propuštěnců nové oddíly a doplnil jimi prořídlé čchinské šiky. (Toto netradiční řešení lze srovnat s činem francouzského maršála Josepha-Simona Galliého, který v roce 1914, v kritickém okamžiku německého útoku východně od Paříže, vyslal zálohy z Paříže k řece Marně v rekvírovaných taxících. Tímto rychlým zásahem zabránil hrozícímu prolomení fronty a zřejmě i pádu Paříže.)

Čang Chan v první krvavé bitvě porazil Čou Wenovu armádu a její zbytky vrhl o dvě stě kilometrů nazpět, patrně až za strategický průsmyk Chan-ku. Tímto vítězstvím získal iniciativu, a přestože mu Čou Wen ještě více než dva měsíce vzdoroval, znovu jej porazil a Čou Wen v beznadějně situaci spáchal sebevraždu.

Po řadě porážek a za zjevného čchinského nástupu se v povstaleckém táboře odhalily všechny rozpory a zájmy dosud tlumené Čchen Šengovou autoritou. Nastalo obviňování, hledání viníků neúspěchů a nakonec kruté represe. Jednou z prvních obětí se stal Wu Kuang. Profesionální důstojníci z jeho štábu mu kladli za vinu (a patrně nikoli neprávem), že útok na Sien-jang by neztroskotal, kdyby nemuseli nečinně ležet před Žung-jangem. Vyjadřovali se o jeho vojenských schopnostech velmi pohrdavě: „*Místokráľ Wu Kuang je domýšlivý a nezná knihy o vojenství. Nemůžeme s ním připravovat své plány. Obáváme se, že naše věc bude ztracena, jestliže ho nezabijeme.*“

Důstojníci pak svůj záměr chladnokrevně uskutečnili. Wu Kuangovu hlavu poslali Čchen Šengovi. Král patrně smrti svého někdejšího nejbližšího přítele příliš neželal. Byl už zřejmě víc státník než člověk, poněvadž jednoho z vrahů jmenoval vysokým hodnostářem a nejvyšším generálem. Sám totiž již postupoval podobným způsobem a jeho dvůr se začínal podobat dvoru Druhého svrchovaného císaře, včetně zadržování rukojmí. Ustanovil dokonce dva úředníky, jejichž oficiální tituly zněly palácový napravo-

vatel (*čung čeng*) a kontrolor nedostatků (*s' kuo*). Tito inkvizitoři často z malicherných důvodů a na základě neprokázaných obvinění přivedli na popraviště řadu schopných politiků, důstojníků a generálů. Čchen Šeng však oběma proradným úředníkům stále bezmezně důvěřoval, podobně jako Druhý svrchovaný císař Čao Kaovi, a tím si dosud věrné velitele a hodnostáře odcizil. Jím ustanovení vládcové jednotlivých oblastí, kteří již dávno pomýšleli na osamostatnění, začali své skryté záměry uskutečňovat, nebo alespoň dbát o zachování vlastního života a kariéry víc než o potřeby povstání a jednotu nového státu.

Roztržštění povstaleckých sil ovšem skvěle vyhovovalo čchinskému vojevůdci Čang Chanovi. U sklaďišťe Ao porazil jádro povstaleckých sil, tvořených někdejší Wu Kuangovou armádou, a po několika vítězstvích nad menšími jednotkami si otevřel cestu k přímému útoku na Čchen, středisko povstání. Město dobyl, a aniž by dopřál svým vojákům oddechu, pronásledoval Čchen Šenga, který se pokoušel ustoupit na východ a tam zformovat rozprášené zbytky své armády a doplnit je čerstvými silami. Ale tyto plány, jež by asi stejně stěží uspěly, překazil Čchen Šengův vozka, který Čchen Šenga zákeřně zabil v domnění, že si tak vykoupí milost u čchinských úřadů.

V lednu roku 208 př. n. l., necelého půl roku od vypuknutí povstání, byli tedy oba jeho protagonisté mrtvi. Ale jejich smrt neznamenala konec protičchinského odboje. Plamen povstání, který zažehli v srpnu roku 209 př. n. l., se rozšířil celou zemí jako stepní požár. A tak i po porážce hlavních povstaleckých vojsk uplatňovaly čchinské úřady svou pravomoc pouze tam, kde zrovna byla soustředěna císařská armáda. Ostatní území ovládali někdejší nebo noví vládci bývalých států Podnebesí, kteří se buď od začátku nebo po čase přidali k rolnickému povstání. Po smrti Čchen Šenga převzali vedení povstání do svých rukou. Nejzdatněji si počínali dva čchuští šlechtici Siang Jü a Siang Liang, kteří byli příbuznými vynikajícího čchuského vojevůdce Siang Jena. Ve vojenském umění za svým slavným předkem příliš nezaostávali a zvláště Siang Jü proslul neobyčejnou statečností, odvahou a velkorysostí, ale i nezměrnou krutostí. Oba Siangové byli však nejen zdatnými vojáky, ale i obratnými politiky. Převzali zbytky Čchen Šengových vojsk, a když zjistili, že si Čchen Šengovo jméno stále uchovává mezi obyvatelstvem burcující moc a sílu, neváhali se na jeho autoritu odkazovat. Tento fakt zřejmě přesně vystihl S'-ma Čchien, když hodnotil význam rolnického povstání při svržení

dynastie Čchin a vytvoření nové dynastie Chan: „(...) To vše vzalo svůj počátek od Čchen Šenga.“

Situaci na císařském dvoře po kruté popravě hlavního ministra Li Ša v roce 208 př. n. l. zcela ovládl Čao Kao. V roce 207 př. n. l., po příhodě s jelenem, dosáhl dokonce toho, že se Druhý svrchovaný císař odebral z císařského paláce do letního sídla v Šang-lin-juanu, aby se tam v ústraní postil a rozjímal. Ale světských radovánek se císař docela nezřekl. Každého dne totiž vyjížděl na lov. Jednou v lese při lovu neúmyslně šípem usmrtil náhodného pocestného.

Tehdy Čao Kao, který byl o nehodě a jejích okolnostech přesně informován, nařídil svému zeti a prefektu v Sien-jangu, aby obžaloval toho, kdo zabil člověka procházejícího Šang-lin-juanem. Po „zjištění“ viníka káral Čao Kao císaře těmito slovy (Š'-ti):

„Zabil jste, pane, bez příčiny nevinného člověka. To Nebeský vládce zakazuje. Duše předků nemají z Vašeho činu radost a Nebesa na Vás jistě sešlou trest. Uchylte se někde do odlehlého místa a upřímně se kajte!“

Císař se odebral do Paláce k dívání se na barbary (Wang-i-kung).

Čao Kao vyčkal tři dny a pak vydal palácové gardě rozkaz, aby se oblékla do hrubého šatu a se zbraněmi se shromáždila na nádvoří paláce. Císaři pak ohlásil:

„Právě dorazily početné hordy povstalců z východu.“

Druhý císař vystoupil na vyhlídkovou věž, a když vojáky uviděl, nesmírně se vylekal.

Čao Kao využil toho, že se císaře zmocnil panický strach, a přiměl ho k sebevraždě.

Pak mrtvému odebral císařskou pečeť a sám si ji zavěsil k pasu. Ale přesto mu všichni v paláci odmítli poslušnost. Odebral se do chrámu a cestou byl na něj třikrát podniknut útok. Čao Kao pochopil, že Nebesa mu odepřela mandát a úředníci jeho samozvaný nástup na trůn neschválí. A proto povolal mladšího bratra Prvního svrchovaného císaře C'-jinga a odevzdal mu císařskou pečeť.

Okamžitě po nástupu na trůn (207 př. n. l.) se C'-jing netajil podezřavostí vůči Čao Kaovi. Prohlásil se nemocným a neuděloval žádná slyšení. A zatím s eunuchem Chan Tchanem přemýšlel, jak se Čao Kao zbaví.

Jednou Čao Kao oznámil Třetímu císaři, že se necítí zdráv. C'-jing ho povolal k sobě a přikázal Chan Tchanovi, aby Čao Kao probodl.

Poté byl vyhlazen Čao Kaoův rod až do třetího pokolení.

V třetím měsíci C'-jingovy vlády (207 př. n. l.) pronikla přes průsmyk Wu z východu Liou Pangova povstalecká vojska a přitáhla až k Sien-jangu. Nikdo u dvora ani nepomyslel na odpor, všichni přešli na stranu povstalců.

C'-jing a jeho manželka si u Č'-tao sami pověsili na krk hedvábné oprátky a svůj kočár převrátili vedle cesty na znamení, že se odevzdávají do vůle Liou Panga. Ten zbavil C'-jinga císařského titulu a učinil ho obyčejným úředníkem. Potom však přitáhl do Sien-jangu jiný z povstaleckých vůdců Siang Jü a dal C'-jinga stít.

A tak tedy Čchinové ztratili říši.“

Siang Jü se rozhodujícím způsobem zasloužil o konečnou porážku čchinských vojsk v letech 207 a 206 př. n. l. Získal titul hegemona (*pa-wang*) Západního Čchu a se sobě vlastní velkorysostí rozdělil říši do mnoha územních celků a ustanovil jako úřední vládců desítky svých nejvýznamnějších spolubojovníků. S velkým údělem nezapomněl ani na nedávného mocného nepřítele, čchinského vojevůdce Čang Chana (kterého přetáhl na svou stranu), ani na svého největšího rivala Liou Panga. Obnovil tak vlastně poměry z doby Válčících států. Záhy se dostavily i průvodní znaky oněch předčchinských poměrů, poněvadž Siang Jüova autorita dlouho neobstála před ambicemi úředních vládců. Vzplanuly boje, které svou nelidskostí a sverepostí překonávaly dokonce nejkrvavější bitvy z období Válčících států.

V tomto krutém způsobu vedení války vynikal zvláště Siang Jü. Vlastně jen navazoval na své metody, kterých široce užíval v boji proti Čchinům. Tehdy neváhal masakrovat desetitisíce císařských vojáků, a dokonce také civilní obyvatelstvo v dobytých městech. Hlavní město Sien-jang s paláci, archivy a chrámy, které jeho spolubojovník Liou Pang ušetřil, změnil Siang Jü v jedno velké spáleniště. Byl to také on, kdo vydal katovi na sklonku roku 207 př. n. l. „Třetího“ (a posledního) svrchovaného císaře Čchinů C'-jinga, z kterého předtím Liou Pang učinil řadového úředníka.

Liou Pang byl na rozdíl od šlechtice Siang Jüa původem rolník a nízký úředník. Za protičchinského povstání sloužil jako jeden z vojevůdců obou Siangů. Dokázal s jen málokdy selhávající intuicí rozpoznat správný čas k útoku, ale i k ústupu, rychle se poučit a vzpamatovat z neúspěchů a dílčích porážek. K poraženému nepříteli (vzhledem ke krutým zvyklostem doby) se choval obvykle velkoryse a milosrdně; rozhodně byl lepší politik než voják. Tyto vlastnosti, schopnosti a činy se však v dlouhé a krvavé občanské válce „všech proti všem“ ukázaly jako rozhodující.

Liou Pang po řadě porážek (v roce 204 př. n. l. se stěží vymanil ze Siang Jüova obležení) a dílčích vítězství v lednu roku 202 př. n. l. obsadil území Siang Jüa, jenž pak spáchal sebevraždu. Koncem února téhož roku usedl Liou Pang na císařský trůn a s konečnou

platností založil a upevnil novou všečínskou dynastií Chan, která formálně existovala již od roku 206 př. n. l. Po několikaleté občanské válce a politické roztržiténosti tak znovu obnovil jednotu Číny vytvořenou Prvním svrchovaným císařem Čchinů a ponechal též v platnosti mnohé z legistických zásad a zákonů, i když se oficiální státní ideologií stal konfucianismus (Twitchett – Loewe 1986).

V mnohém však Liou Pang musel začít znovu i jinak, poněvadž hospodářství i správa země byly naprosto rozvráceny a některé instituce byly zdiskreditovány. Tuto pochmurnou situaci výstižně popsal S'-ma Čchien v *Zápiscích historika*:

„Když přišla k moci dynastie Chan, zdědila po dynastii Čchin naprostou zkázu. (...) Dospělí mužové byli ve vojsku. Starci a děti dopravovali proviant pro armádu. Bylo neobyčejně obtížné zabývat se jakoukoli činností. Bohatství se vyčerpalo. Ani pro spřežení Syna nebes nebylo možné nalézt čtyřspřeží koní téže barvy. Vojevůdci a vysocí hodnostáři jezdili ve vozech tažených býky. Prostý lid neměl nic.“

Liou Pang uvedl zpusťošenou zemi poměrně rychle do pořádku a zároveň dokázal obratnou politikou čelit všem snahám o rozdělení říše mezi staré aristokratické rody i novou mocnou vrstvu vzniklou z řad jeho spolubojovníků. Do čínské historie vstoupil posmrtným jménem Veliký zakladatel (*Kao-cu*). Je to zřejmě spravedlivé hodnocení Liou Pangova zakladatelského díla. Neboť za více než čtyřsetleté vlády dynastie Chan (206 př. n. l. až 220 n. l.) dosáhli obyvatelé Číny v kultuře, hospodářství, vojenství a dalších oborech vrcholů svého usilování a mnohé z toho se stalo vzorem pro pozdější pokolení.

Literatura

- Čang Wen-li (1985): Osobnost Prvního svrchovaného císaře Čchinů. *Wej-ting kchao*, 1985, č. 7, s. 370–384 (čínsky).
- Chavannes, Edouard (1967): *Les mémoires historiques de Sse-ma Ts'ien*. 5 svazků. Paris: E. Leroux. (První vydání 1895–1905.)
- Chen Lie (1995): Der Ahnenkult im alten China. In: *Das Alte China: Menschen und Götter im Reich der Mitte 5000 v. Chr.–220 n. Chr.* München: Hirmer Verlag, s. 36–44.
- Jang Kchuan (1956): *První svrchovaný císař Čchinů (Čchin Š' chuang-ti)*. Šanghaj: Žen-min čchu-pan-še (čínsky).
- Krol', Jurij L. (1963): *Syma Cjan' – istorik paděniija dinastii Cin'*. Leningrad: Leningradskij orděna Lenina gosudarstvennyj universitet imeni A. A. Ždanova.
- Krol', Jurij L. (1970): *Syma Cjan' – istorik*. Moskva: Nauka.
- Ku Ťie-kang (1955): *Mágové a konfuciánští učenci doby Čchin a Chan (Čchin Chan ti fang-š' jü žu-šeng)*. Šanghaj: Ku-ťie čchu-pan-še (čínsky).
- Lanciotti, Lionello (1960–1961): Shih Huang-ti, il creatore dell'unità imperiale cinese. *Società Italiana per l'organizzazione internazionale sezione di Torino. Progetto maggiore dell'U.N.E.S.C.O.: L'incontro oriente-occidente*. Torino.
- Liou Le-tchu (2002): *Čchin Š' chuang-ti*, 2 svazky. Peking: Pej-ťing tchu-šu-kuan čchu-pan-še (čínsky).
- Malina, Jaroslav (1993): První svrchovaný císař Čchinů. *Vesmír*, roč. 72, 1993, č. 2, s. 77–84. Praha.
- Malina, Jaroslav (1994a): *První císař: Tvůrce Číny a osmého divu světa*. Brno – Boskovice – Praha: Nakladatelství Albert – Nakladatelství Jota – Nakladatelství Svoboda.
- Malina, Jaroslav (1994b): První svrchovaný císař Čchinů – první z diktátorů? *Omega*, roč. 1, 1994, č. 1, s. 11–16. Hulín.
- Moule, Arthur Christopher (1957): *The Rulers of China, 221 B. C.–A. D. 1949. Chronological Tables Compiled by A. C. Moule*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Perelomov, Leonard Sergejevič (1962): *Imperija Cin' – pervoje centralizovannoje gosudarstvo v Kitaje (221–202 gg. do n. e.)*. Moskva: Izdatělstvo vostočnoj literatury.
- Pokora, Timoteus (1958): Čchin Š' chuang-ti – První císař. *Nový Orient*, roč. 13, 1958, č. 7, s. 124–125. Praha.
- Pokora, Timoteus (1962): Atentát na Prvního svrchovaného císaře Čchinů. *Nový Orient*, roč. 17, 1962, č. 5, s. 112–116. Praha.
- Pokora, Timoteus (1963a): Čchen Še a Wu Kuang – vůdcové povstání proti Čchinům. *Nový Orient*, roč. 18, 1963, č. 2, s. 58–59. Praha.
- Pokora, Timoteus (1963b): Prošla Čína obdobím otrokářského řádu? *Československý časopis historický*, roč. 11, 1963, č. 5, s. 615–627. Praha.
- Pokora, Timoteus (1963c): První velké rolnické povstání v Číně v letech 209 až 208 př. n. l. *Sborník historický*, roč. 11, 1963, s. 187–237. Praha.
- Pokora, Timoteus (1966): Představa a skutečnost – stavby Prvního svrchovaného císaře Čchinů. *Nový Orient*, roč. 21, 1966, č. 4, s. 117–119. Praha.
- Pokora, Timoteus (1967): *Čchin Š' chuang-ti*. Praha: Orbis.
- Poo, Mu-chou (1998): *In Search of Personal Welfare: A View of Ancient Chinese Religion*. Albany: State University of New York Press.

Syma Cjan' (1972, 1975): *Istoričeskije zapiski* („Ši czi“), 2 svazky. Moskva: Izdatel'stvo Nauka.
Twitchett, Denis – Loewe, Michael, ed. (1986): *The Cambridge History of China*. 1: *The Ch'in and Han Empires* (221 B. C.–A. D. 220). Cambridge: Cambridge University Press.

Watson, Burton (1958): *Ssu-ma Ch'ien: Grand Historian of China*. New York: Columbia University Press.
Watson, Burton, překladatel (1961; 1993): *Records of the Grand Historian of China*. Translated from the *Shih chi of Ssu-ma Ch'ien*, 3 svazky. New York – London: Columbia University Press.

9.2. Süan-cangova cesta do Svaté země buddhismu

V jedné z jeskyní v Tun-chuangu na starobylé Hedvábné cestě z Číny do centrální Asie je možno spatřit vyobrazení indického slona a čínského buddhistického mnicha. Jak se tam, tak daleko od Indie, vlasti slonů, tato nástěnná malba octla? Koho představuje mnich kráčející za bílým slonem?

O tom, kdo tuto fresku maloval, se můžeme dnes jen domýšlet. Avšak co k jejímu vytvoření neznámého umělce inspirovalo, můžeme snadno doložit. Víme-li, že indický buddhismus pronikl do Číny ze západu, pozemní cestou vedoucí právě přes Tun-chuang, jak o tom vydávají svědectví tamější „Jeskyně 1000 buddhů“ (Čchien-fo-tchung), musíme se v případě vyobrazení mnicha v doprovodu slona obrátit k dochovaným zprávám o životě a cestách čínského buddhistického „knížete poutníků“, Süan-canga.

*

Süan-cang ovšem nebyl ani první, ani poslední čínský buddhistický mnich, který se vydal do Indie za poznáním míst Buddhova pozemského života. Již na přelomu 4.–5. století navštívil Indii jiný čínský buddhista, Fa-sien, který nám o své cestě zanechal cenné *Zápisky o buddhistických zemích* (*Fo-kuo ti*, česky vyšlo v nakladatelství Odeon, Praha 1972; 2., rozšířené vydání vyšlo v nakladatelství Aurora, Praha 1995).

Süan-cangova epochální výprava, uskutečněná v letech 629–645, spadá do doby nově nastupující dynastie Tchang. Bylo mu 29 roků, když se vydal na dlouhou pouť do „138 zemí“ Centrální Asie a Indie. Novodobý jeho portrétista nám ho na svitkové malbě představuje jako typického Číňana ze severu – vysoké robustní postavy, s hustým tmavým obočím, oblečeného ve volném cestovním šatu, s krosnou knih na zádech, překrytou roztaženým slunečníkem, s oháňkou v ruce k odhánění dotěrného hmyzu a v rázném pochodu.

Süan-cang, vlastním jménem Čchen Chuej (600 nebo 602–665), se obeznámil s mnoha filozofickými

školami čínského buddhismu a byl nemile překvapen tolika jejich vnitřními rozpory (obr. 310). Aby se zbavil pochybností, vydal se v roce 629 do Indie, kolébky Buddhova učení, aby se přímo na místě dobral pravdy. Jeho odchod z Číny proběhl ve vší tajnosti, neboť úřady mu z jakýchkoli důvodů nedaly k cestě povolení. Proklouzl tedy pohraničním strážím za hluboké noci, doslova jako pašerák.

Svou pouť započal v Čchang-anu (dnešní Si-an), odkud ho vedla cesta podél trasy Hedvábné cesty do Jü-menu (Nefritová vrata) a dále do významného karavanního střediska Cha-mi. Začátek cesty se udál za dramatických okolností, při nichž přišel poutník málem o život. Jako by tušil hrozící nebezpečí, stačil se v noci probudit zrovna v okamžiku, kdy se k němu s nožem v ruce blížil jeho vlastní průvodce, kterého si najal na cestu. Útočník se vkrátku vytratil a Süan-cang se rozhodl pokračovat do Cha-mi sám. Cestou pouští však zabloudil, navíc ztratil vak s vodou, a tak byl nucen pět nocí strádat žízní. Pln zoufalství se obrátil k Bohyni milosrdenství Kuan-jin a bez ustání odříkával verše oblíbené sútry „Srdce“. Jako zázrakem přišel následujícího rána déšť, který zvlžil vzduch a přinesl poutníkovi i jeho polomrtvému koni osvěžení. Po dalších dvou dnech Süan-cang šťastně dorazil do Cha-mi, města proslulého sladce šťavnatými melouny. Tam se setkal s posly turfanského krále, k němuž se již donesla zpráva o jeho příchodu. Král byl čínským buddhistou tak nadšen, že ho nechtěl od svého dvora propustit. Süan-cang se však nedal od své mise odradit a na protest proti královi rozhodnutí vyhlásil hladovku. To krále natolik obměkčilo, že se nakonec stal jeho dánapatim (dobrodincem). Aby ulehčil jeho cestování, vystavil mu doporučující listy pro panovníky podél další jeho trasy a bohatě ho podaroval zlatem.

Nyní měl Süan-cang před sebou poušť Taklama-kan a Tarimskou pánev a za nimi „Nebeské hory“ – Tchien-šan, oddělující svým obloukem Čínu od

Střední Asie. Přejít jejich širokého hřebene mu a jeho skupině zabral celý týden, během něhož přišel o čtrnáct mužů z doprovodu a polovinu výbavy na cestu. Po zdolání Tchien-šanu dorazila prořídlá skupinka k jezeru Issyk-kul, odkud pokračovala přes Samarkand, Taškent a „Železná vrata“ (čínsky Tchienmen), do Afghánistánu. Tady navštívili Bámján, místo známé kolosální Buddhovou sochou, o níž víme právě ze Süan-cangova popisu.

Při přechodu Hindúkuše skupina zabloudila a našla se znovu až po patnácti dnech nedaleko od dnešního Kábulu. Odtud pak pokračovala přes Chajbarský průsmyk do Pěšávaru v starověké Gandháře. Zde se poutníci nezdrželi slz při pohledu na klášterní zříceniny, jež zde před dvěma sty lety zanechaly nájezdy Bílých Hunů. Ty zasadily smrtící ránu velkým buddhistickým centrům v Gandháře.

V sousedním Kašmíru se potom Süan-cang zdržel dva roky, aby se zdokonalil v indickém jazyku a filozofii. Za návštěvy kteréi místní památky buddhistického kultu padl spolu s družinou do rukou banditů, kteří ho chtěli obětovat bohům. Süan-cang požádal o poshovění, aby se mohl před smrtí pomodlit k Maitréjovi, „buddhovi příštího věku“. Když přednášel svou modlitbu, obloha se náhle zatáhla a zvedl se prudký vítr. To bandity tak vyděsilo, že zkroušeně prosili Süan-canga o odpuštění.

Tímto dramatem skončil Süan-cangovi druhý úsek cestování a započal se jeho patnáctiletý pobyt ve vlastní Indii, spojený s intenzivním studiem sanskrtu, buddhismu a návštěvami památných míst buddhistického kultu. Zavítal především do Lumbiní (dnes v Nepálu), místa Buddha narození; dále navštívil Sárnáth, kde Buddha pronesl své první kázání věnované učení o „střední cestě“ – o cestě mezi životem ve světských radovánkách a životem v odříkání; Bódhgaju, kde Buddha pod posvátným fíkovníkem dosáhl osvícení; a nakonec vyhledal i místo Buddha skonu v Kušinagaře.

Süan-cangovy intelektuální sklony a zvědavý duch ho nemohly nezavést do Nálandy, slavného klášterního učiliště středověkého indického buddhismu, místa vášnivých sporů a disputací mahájánských filozofů. Tady prožil za tří pobytů, přerušovaných pouze návštěvami dalších míst v Indii, celkem pět let a idealistické nauky indických metafyziků si ho doslova podmanily.

K Süan-cangově pobytu v Nálandě se vztahuje také dodnes tradovaný spor o něho mezi Haršavardhanou (606–647), králem v severní Indii, a ásámským králem,

310 Socha kanonizovaného čínského buddhistického mnicha Süan-canga (600/602–664), cestovatele do Indie v letech 629–645, autora spisu o této výpravě – *Zápisky o západních krajích za Velkých Tchangů (Ta Tchang Si-jü ti)* z roku 648 (česky – Praha: Academia, 2002). Socha se nachází v Bílé pagodě (Paj-tcha-s') v Pekingu.

z nichž každý chtěl mít učeného čínského mnicha pro sebe. Haršavardhana rozepří vyhrál a ásámský král, jehož byl Süan-cang právě hostem, musel k němu, jako mocnějším, čínského buddhistu osobně doprovodit. Haršavardhana uspořádal tehdy v přítomnosti vládců osmnácti vazalských zemí a 3000 buddhistických mnichů a 2000 džainistů a hinduistů veřejné filozofické klání, aby se pochlubil učeností a skvělostí svého cizího hosta. Oba králové se dostavili k disputaci oděni na způsob indických bohů. Süan-cang a čelní mniši byli přineseni v palankinech anebo přijeli na slonech. Všude vlály prapory vítězství. Filozofická disputace byla prý tak bojovná a vášnivá, že se při ní Süan-cang octl dokonce v nebezpečí života, když v jejím průběhu kterousi místní svatyni zachvátil požár. I sám král Haršavardhana přišel v nastalém zmatku málem o život. Tak velká prý se ukázala nelibost opozičníků s královou přemrštěnou podporou buddhismu.

Na zpáteční cestu do Číny zahrnul indický panovník svého hosta zlatem a stříbrem a podaroval ho také bílým slonem, schopným unést na zádech osm lidí. A to právě je onen slon, zvěčnělý na tunchuangské fresce.

Při přechodu kilometrovou řekou Sindhu přišel poutník nešťastnou náhodou o padesát vzácných buddhistických obrazů a rukopisů, které v Indii obstaral. Po zdolání zledovatělého Hindúkuše ho čekal nejobtížnější a nejnebezpečnější úsek jeho zpáteční cesty – Vachánské údolí, bičované sněhovými vánicemi ženoucími se od Pamíru. A zde ho potkala další nemilá příhoda – slon, kterého mu daroval král Haršavardhana, se zabil pádem do propasti.

Teprve po přechodu „Nebeských hor“ a dosažení Kášgaru bylo jeho další putování relativně bezproblémové – přimkl se k jižní větvi Hedvábné cesty lemující poušť Taklamakan a šťastně dorazil do Tun-chuangu, odkud už to neměl do vlastní Číny daleko.

Při návratu do hlavního města říše mu císař Tchaj-cung velkoryse prominul jeho ilegální odchod ze země a s velkou slávou ho přijal k osobní audienci. Protože Tchaj-cung velmi usiloval o rozšíření vlastních držav o území ležící při Hedvábné cestě, uvítal zejména Süan-cangovy autentické zprávy o zeměpisných a podnebních poměrech, produktech, národech a obyčejích „Západních zemí“. Vyzval dokonce poutníka, aby přijal místo u dvora a stal se jeho osobním rádcem. Mnich s ohledem na cíl své indické cesty zdvořile odmítl, a císař to uznale kvitoval slovy: „Kdyby se Süan-cang vzdal svých slibů a vrátil se mezi světské lidi, podobal by se člověku, který opustil pravidlo unášené mořským proudem a nahradil je károu taženou po souši.“

K velkému štěstí pozdějších generací císař Süan-canga vyzval, aby o svých cestách a zkušenostech v dalekých, neznámých krajích podal písemné svědectví. Tak z císařova podnětu vznikly v roce 648 znamenité Süan-cangovy *Zápisky o západních krajinách za Velkých Tchangů – Ta Tchang Si-jü ti*, skvost nejen staročínské, nýbrž i světové cestopisné literatury. Toto dílo, v Evropě známé dosud pouze z překladů do francouzštiny (S. Julien, *Mémoires sur les contrées occidentales*, 2 svazky, Paříž 1857–1858) a do angličtiny (S. Beal, *Buddhist Records of the Western World*, 2 svazky, Londýn 1884), zůstává i v nové době vyhledávaným pomocníkem archeologů, geografů, historiků, etnografů, buddhologů a dalších badatelů v problematice dávné Střední Asie a pro studium vlastní Indie v době

haršovské představuje pramen prvořadě důležitosti. [Nyní je Süan-cangův cestopis přístupný také v českém překladu Kolmašově, který v roce 2002 vydalo nakladatelství Academia v Praze pod názvem *Zápisky o západních krajinách za Velkých Tchangů*.]

Začtème se po třinácti stech letech do několika výňatků z Druhé knihy Süan-cangova cestopisu, věnované popisu různých aspektů života v Indii.

Rozloha a přírodní podmínky Indie

Pokud jde o územní dělení, lze v Indii mluvit o pěti velkých oblastech. Celá země má dohromady více než devadesát tisíc *li* (*li* asi 0,6 km – JK) v obvodu, ze tří stran je obklopena mořem a na severu se opírá o Himálaj a Hindúkuš. V severní části je široká, v jižní úzká a má tvar půlky měsíce. Dělí se na více než sedmdesát zemí.

Jednotlivá roční období jsou tu mimořádně teplá. Země je vlhká, s velkým množstvím vodních pramenů. Sever je tvořen souvislým pásem kopců a hor s půdou prosycenou solí, kdežto východ tvoří hojně zavlažovaná údolí a pláně s žírnou a úrodnou půdou. Jih oplývá rostlinstvem a stromovím, zatímco na západě je půda kamenitá a neplodná. Takový je v hrubých rysech obraz Indie.

Města a stavby

Pokud jde o jejich města a vesnice, jsou stavěné do šířky a do výšky, ale cesty uvnitř jsou úzké a klikaté. Obchody se nacházejí rovnou na ulici a krámy s vývěsními štíty se tísní po obou stranách cest. Řezníci, rybáři, komedianti, popravčí a metaři jsou vykázáni za město a své příbytky musí mít jaksepatří označené. Když tito lidé přicházejí do města anebo se z něho vracejí, musí chodit po levé straně cesty.

Pokud jde o to, jak se u nich domy a ohrady okolo nich stavějí, pak vzhledem k tomu, že tamní terén je nízko položený a vlhký, budují se městské zdi povětšinou z cihel, zatímco vlastní stěny domů se stavějí buďto z bambusu, nebo ze dřeva. U domů jsou terasy a vyhlídky zhotovené ze dřeva a s rovnou střechou; zvenčí bývají stavení ohozená omítkou a obložená dlaždicemi nebo taškami. Jsou neobyčejně vysoká a svou konstrukcí se podobají našim stavbám. Pokrývají se buďto rákosem, nebo jinou suchou trávou, anebo taškami či dřevěnými prkny. Zdi se pro ozdobu líčí vápnem a zem kvůli čistotě natírá kravským lejmem. Všude mají také rozmístěny sezonní květiny. V tomto se jejich domy od našich liší.

Kláštéry stavějí se zcela mimořádným uměním a dovedností. V každém ze čtyř rohů klášterního prostanství se tyčí věže a uvnitř se zpravidla nacházejí tři vysoké pavilony. Na břevnech a stropních trámech jsou vyřezány prapodivné figurky a dveře, stejně jako okna a stěny, jsou pokryty malbami v nejrůznějších barvách.

Příbytky světského obyvatelstva jsou uvnitř přepychové, kdežto zvenčí prosté. Vnitřní pokoje a prostřední síň se značně liší jak co do výšky, tak co do prostornosti. Tvar a konstrukce jednotlivých teras a pavilonků nejsou nikde předepsány. Dveře se otvírají na východ a rovněž královský trůn je obrácen k východu.

Oblékání a některé zvyky

Jejich šat a oděv není ani střížený, ani jinak upravovaný. Volí nejraději materiály svěží bílé barvy a nemají rádi látky strakaté.

Muži si ovinují kolem beder kus látky, kterou si vykasávají nahoru do podpaždí, načež si ji přehodí přes sebe tak, že mají pravou paži holou. Ženy nosí dlouhý šat pokrývající obě ramena a sahající až na zem. Vlasy si češou do drdůlku pouze na temeni hlavy, jinak je nechávají volně splývat dolů. Někteří muži si přistřihují kníry a mají ještě všelijaké jiné podivné manýry. Na hlavách nosí girlandy květů a tělo si zdobí náhrdelníky a kroužky.

V severní Indii, kde je podnebí chladné, nosí lidé oděv úzký a dobře přiléhavý, velice se podobající oděvu některých barbarských národů.

Oděv a ozdoby různých heretiků jsou neobyčejně rozmanité a navzájem značně odlišné. Jedni nosí péra z pavích ocasů, druzí se zdobí náhrdelníky z lebek, jiní zase nemají žádný oděv a chodí nazí a opět jiní si přikrývají tělo trávou či dřevěnými destičkami. Někteří si vytrhávají vlasy a stříhají kníry a jiní opět si pěstují licousy a vlasy vážou do drdolu a tak dále. V odívání nemají prostě žádných pravidel a i barva jejich oděvů, ponejvíce červená a bílá, nezůstává neměnná.

Kšatrijové a bráhmani se strojí skromně a neokázale, žijí spořádaně a jsou velmi šetrní. Král a ministři nosí velice zvláštní roucha a ozdoby. Hlavu si krásí girlandami květů a přikrývají pokrývkou posázenou drahokamy. Tělo zdobí prsteny, náramky a náhrdelníky. Bohatí kupci se nezdobí ničím než náramky.

Obyčejní lidé chodí většinou naboso a jen málokdy si obouvají něco na nohu. Zuby si barví buďto na červeno, nebo na černo. Vlasy si splétají a uši propíchují. Mají dlouhé nosy a veliké oči. Takový je jejich celkový vzhled.

O čistotnosti, umývání a podobně

Pokud jde o osobní hygienu a čistotu, dodržují je Indové úzkostlivě a nic si v tomto směru neodpustí. Před každým jídlem si napřed umyjí ruce; nikdy nejedí z toho, co zbylo z předchozího jídla; nepůjčují si navzájem své jídelní misky; hliněné a dřevěné nádoby po použití odhazují. Nádoby ze zlata, stříbra, mědi a železa se musí pokaždé dobře vytrít a vyleštit.

Ohledně čistoty zubů Indové čistí zuby žvýkacím vrbovým proutkem, vyplachují ústa a myjí ruce. Dokud s tím neskončí, nesmí se jeden druhého dotknout.

Po vykonání tělesné potřeby provádějí pokaždé důkladnou očistu. Tělo si natírají voňavkami, jako santalem, kurkumou a podobně.

Když se do koupele chystá král, je to doprovázeno vířením bubnů, zpěvem hymnů a zvukem strunných nástrojů. Po celou dobu, co se král myje a koupá, jsou přinášeny obětiny a konány modlitby.

O povaze Indů, jejich soudnictví a trestech

Jakkoli jsou Indové od přírody lidé i opatrní i prchlívi, pokud se jejich charakteru týče, jsou velice spravedliví a čestní. Ale zatímco ve věcech majetkových si nedovolí vzít cokoli nečestným způsobem, ve věcech spravedlnosti činí nadměrné ústupky. Na jedné straně se obávají trestů, jež je čekají v příštím životě, a na druhé straně opět skutky konané v tomto životě berou někdy na lehkou váhu. Nepodvádějí ani nešidí a své sliby a závazky plní.

Protože jejich veřejná správa respektuje spravedlnost, jsou i vztahy mezi lidmi harmonické a násilností a zločinů je poměrně málo. Když někdo poruší zákon své země nebo když kuje pikle proti svému králi, je celá věc nejdříve řádně vyšetřena a viník posléze uvržen na doživotí do žaláře. Odsouzenci nejsou vystaveni žádným zvláštním tělesným trestům – nechávají se prostě žít nebo umřít, avšak nikdo se k nim nechová jako k ostatním lidem.

Poruší-li někdo zásady slušnosti a společenské morálky, vzepře-li se povinné synovské úctě nebo je nevěrný, je mu useknut nos, nebo ucho, nebo ruka, nebo noha. Také může být vyhnán do jiné země nebo vykázán na pusté místo. Některé přestupky je možno si odpykat zaplacením určitého peněžitého obnosu.

V trestním řízení a při výslechu se nepoužívá trestné hole. Jestliže se obžalovaný při výslechu přizná, je mu vyměřen trest úměrný jeho provinění. Jestliže však někdo svůj zločin tvrdošíjně zapírá, anebo se všelijak vymlouvá a vykrucuje, pak soudu nezbude, má-li

se dobrat pravdy, než aby sáhl k některé z níže uvedených procedur, jimiž jsou zkouška vodou, zkouška ohněm, zkouška vážením a zkouška jedem.

Při zkoušce vodou jsou obžalovaný a kámen svázáni každý do jednoho pytle, které se pak spojí a ponoří do hluboké řeky. Pravda či lež se pak pozná tak, že když pytel s člověkem klesne ke dnu, kdežto pytel s kamenem zůstane na hladině, je obžalovaný vinen. Když zůstane na hladině pytel s člověkem, kdežto pytel s kamenem klesne ke dnu, pak je takový člověk nevinný.

Při zkoušce ohněm se rozpálí kus železa a obžalovaný si naň musí sednout, nebo se po něm musí projít, nebo ho musí uchopit do rukou, anebo ho dokonce musí olíznout. Bylo-li obvinění proti němu vznesené nepravdivé, nezpůsobí mu oheň žádnou újmu, bylo-li však pravdivé, zanechá mu popáleniny.

Lidé slabí a choulostiví, kteří nevydrží žár ohně, vkládají namísto toho do plamene květ, který se ještě nerozvil. Bylo-li obvinění proti nim vznesené nepravdivé, květ se otevře, bylo-li pravdivé, květ shoří.

Při zkoušce vážením se postupuje tak, že na jeden konec vah se postaví člověk a na druhý se položí kámen a rozhoduje, co je lehčí a co je těžší. Bylo-li obvinění

nepravdivé, člověk klesá dolů a kámen stoupá nahoru, bylo-li pravdivé, je kámen těžší a člověk lehčí.

Při zkoušce jedem se zabije beran a z pravého stehna se mu odkrojí kus masa. Potom se podle velikosti porce, kterou má obžalovaný pozřít, namíchá jed a ten se vloží do uříznutého stehna. Bylo-li obvinění proti takovému člověku vznesené pravdivé, jed zabere a člověka usmrtí. Bylo-li nepravdivé, jed ztratí svou sílu a člověk znovu ožije.

Pomocí pravidel a ustanovení těchto čtyř zkoušek lze zabránit všem zločinům.

*

Samostatnou kapitolu našeho výkladu o Süan-cangovi by představovalo pojednání o tom, jak se poutníkův téměř nadlidský výkon stal v pozdějších dobách základem slavného a oblíbeného čínského románu *Vyprávění o putování na západ (Si-jou ti)* autora Wu Čcheng-ena ze 16. století. Ale k němu má čtenář již mnoho let přístup díky skvělému českému překladu Z. Heřmanové-Novotné pod názvem *Opičí král* z roku 1961 (reprint z roku 1994).

*

Kolmaš, Josef (1996): Süan-cangova cesta do Svaté země buddhismu. *Nový Orient*, roč 51, 1996, č. 6, s. 210–214.

10. O autorech

10.1. Prof. PhDr. Josef Kolmaš, DrSc.

Kolmaš Josef (6. 8. 1933, Těmice, okr. Hodonín), prof. PhDr., DrSc., sinolog a tibetolog, sociokulturní antropolog, překladatel. Emeritní ředitel Orientálního ústavu Akademie věd České republiky v Praze (1994 až 2002) a emeritní profesor Masarykovy univerzity v Brně (obr. 311).

Po gymnazijních studiích na Velehradě a v Kyjově (1945–1952) absolvoval v letech 1952 až 1957 obory čínština a dějiny Dálného východu na Filologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a v letech 1957 až 1959 tibetský jazyk a literaturu na Ústředním národnostním ústavu v Pekingu. Od roku 1959 do roku 2003 působil v Orientálním ústavu, kde v letech 1961 až 1964 absolvoval interní vědeckou aspiranturu v oboru tibetanistiky.

Působil jako Visiting Lecturer na Australian National University v Canbeře (1966), byl profesorem tibetštiny na Státní jazykové škole v Praze (1975–1994), v roce 1997 se habilitoval v oboru antropologie na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně (*Antropologické struktury zemí východní a vnitřní Asie a jejich místo v současném světě: Fenomén sociokulturního přenosu*), v roce 2003 byl jmenován profesorem antropologie na Masarykově univerzitě v Brně. Je členem International Association for Tibetan Studies (1979), European Association of Chinese Studies (1990). V letech 1993–2001 byl členem Vědecké rady Akademie věd České republiky v Praze. Od roku 1998 je členem ediční rady Edice Scientia Nadace Universitas Masarykiana v Brně, od roku 2003 členem Vědecké

311 Prof. PhDr. Josef Kolmaš, DrSc.

rady Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, od roku 2004 je členem redakční rady časopisu *Univerzitní noviny* (Brno).

V odborné práci se zabývá sociokulturní antropologií a politickými a kulturními dějinami Číny a Tibetu, tibetskou historiografií, klasickou tibetskou a čínskou

literaturou, tibetským buddhismem a bibliografií tibetského a tibetologického písemnictví. Překládá z čínštiny, tibetštiny a některých evropských jazyků.

Publikoval u nás i v zahraničí řadu vědeckých knih, překladů a odborných statí, mimo jiné *Bibliography of Sino-Tibetan Languages*, sv. 2 (Wiesbaden 1963, spoluvydavatel); *Tibet and Imperial China: A Survey of Sino-Tibetan Relations up to the End of the Manchu Dynasty in 1912* (Canberra 1967); *A Genealogy of the Kings of Derge (Sde-dge'i rgyal-rabs)* (Prague 1968); *Tibetan Manuscripts and Blockprints in the Library of the Oriental Institute Prague* (Prague 1969); *Prague Collection of Tibetan Prints from Derge, I–III* (Wiesbaden – Prague 1971–1996); *Mezinárodní konference o otázkách statusu a hranic Tibetu (Simla, 1913–1914)* (Praha 1975); *Tibetan Books and Newspapers (Chinese Collection) with Bibliographical Notes* (Wiesbaden – Prague 1978); *The Iconography of the Derge Kanjur and Tanjur* (New Delhi 1978, 2002); *ABC cestovatelů, mořeplavců, objevitelů* (Praha 1979, ve spolupráci s I. Hrbkem); *Ferdinand Stoliczka (1838–1874): The Life and Work of the Czech Explorer in India and High Asia* (Wien 1982); *Chinese Studies on Tibetan Culture* (New Delhi 1983); *The Ambans and Assistant Ambans of Tibet (A Chronological Study)* (Prague 1994); *Buddhistická svatá písma. Šestnáct arhatů* (Praha 1995); *Svět tibetského buddhismu* (Praha 1996, spoluautor); *Vzpomínka na Tibet / Recalling Tibet* (Oslo – Praha 1997, spoluautor); *Tibet z antropologické perspektivy* (Brno 2002); *Smrt a pohřbívání u Tibetanů* (Brno 2003); *První Evropané ve Lhasě (1661) (Kircherovo résumé Grueberovy cestovní zprávy. Latinský text a český překlad)* (Brno 2003); *Tibet: dějiny a duchovní kultura* (Praha 2004); *Suma tibetského písemnictví* (Praha 2004).

Překlady z čínštiny: Po Ťü-i, *Drak z černé tůně* (Praha 1958, 1964, v básnické spolupráci s J. Štroblovou); Fa-sien, *Zápisky o buddhistických zemích* (Praha 1972, 1995); Po Ťü-i, *Datlovník v meruňkovém sadu* (Praha 1996, v básnické spolupráci s J. Štroblovou); Süan-cang, *Zápisky o západních krajinách za Velkých Tchangů* (Praha 2002).

Překlady z tibetštiny: *Bajka o ptácích a opicích* (Praha 1965); *Černý mrak v bílém. Tibetská lidová poezie* (Praha 1976, Ostrava 2000, v básnické spolupráci s J. Štroblovou); *Tibet, v knize Prameny života. Obraz člověka a světa ve starých kulturách* (Praha 1982, s novým názvem *Duchovní prameny života. Stvoření světa ve starých mýtech a náboženstvích*, Praha 1997); Sakja-pandita, *Pokladnice moudrých rčení* (Praha 1984, 1988, Praha – Litomyšl 2005, v básnické spolupráci s J. Štroblovou); *Tibetská kniha mrtvých. Bardo thödol. Vysvobození v bardu skrze*

naslouchání (Praha 1991, 1995, 1998, 2001, 2004; též ve slovenském překladu, *Tibetská kniha mrtvých*, Praha 1998); *Jádro transcendentální moudrosti* (Praha 1992); *Nangsa Öbum. Mystérium o životě a zmrtvýchvstání krásné paní Nangsy* (Praha 1993); Sönam Gjalchän, *Zrcadlo králů. Tibetská kronika 14. století* (Praha 1998).

Překlady z ruštiny: *Čína. Čínský jazyk* (Praha 1957, spolupřeklada- tel); G. C. Cybikov, *Cesta k posvátným místům Tibetu* (Praha 1987, 2001).

Překlady z angličtiny: XIV. dalajlama, *O Tibetu a tibetském buddhismu* (Praha 1992, spolupřeklada- tel); *Svoboda v exilu. Autobiografie 14. dalajlamy* (Praha 1992); Roy Willis, *Mytologie světa. Ilustrovaný průvodce* (Praha 1997, spolupřeklada- tel); W. D. Žagabpa, *Dějiny Tibetu* (Praha 2000).

Překlady z latiny a francouzštiny: Karel Slaviček, *Listy z Číny do vlasti a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1716–1735)*, Praha 1995 (překlad do čínštiny, Čung-kuo laj-sin [Listy z Číny], Čeng-čou 2002).

Překlady z němčiny: *Lexikon východní moudrosti. Buddhismus, hinduismus, taoismus, zen* (Praha – Olomouc 1996, spolupřeklada- tel).

Odborný editor cestopisných a jiných knih o Tibetu, autor odborných úprav, předmluv, doslovů, poznámek apod.: Arnošt Černík, *Trůny bohů. K nebetyčným štítům Himálaje* (Praha 1964, 1972); Láma Yongden [Lama Jongdän] a Alexandra David-Néelová, *Mipam, lama s Paterou moudrostí* (Praha 1969, 1990, Kutná Hora 2000); Evariste-Régis Huc, *Cesta do Lhasy* (Praha 1971, s novým názvem *Putování Tibetem L. P. 1845–1846*, Praha 2002); Heinrich Harrer, *Sedm let v Tibetu. Můj život na dvoře dalajlamy* (Praha 1972, 1998); Ippolito Desideri, *Cesta do Tibetu* (Praha 1976, 2001); W. Y. Evans-Wentz, *Miläräpa. Velký tibetský jógin* (Praha 1996); Helmut Uhlig, *Tibet. Tajemná země na střeše světa* (Praha 2002); Patrick French, *Tibet, Tibet: Historie ztracené země* (Praha 2004); Fosco Maraini, *Skrytý Tibet* (Praha 2004).

Je držitelem medaile Kőrösi Csoma Sándora (Budapest, 1984), Zlaté plakety Františka Palackého (Akademie věd ČR, 1993), několika nakladatelských cen ad. Věnován mu sborník *Studia Sinica et Tibetica* (Dedicated to Josef Kolmaš to His 70th Birthday). *Archiv orientální*, roč. 71, 2003, č. 3, s. 245–489. A dále Martin Slobodník (2003): *Vedecká dráha na pomezí sinica a tibetica – k životnému jubileu profesora Josefa Kolmaša. Studia Orientalia Slovaca*, 2, s. 23–27 (Bratislava).

Kontakt: Prof. PhDr. Josef Kolmaš, DrSc., Čihá- kova 30, 190 00 Praha 9, telefon: 284 823 782, e-mail: kolmas@post.cz.

10.2. Prof. PhDr. Jaroslav Malina, DrSc.

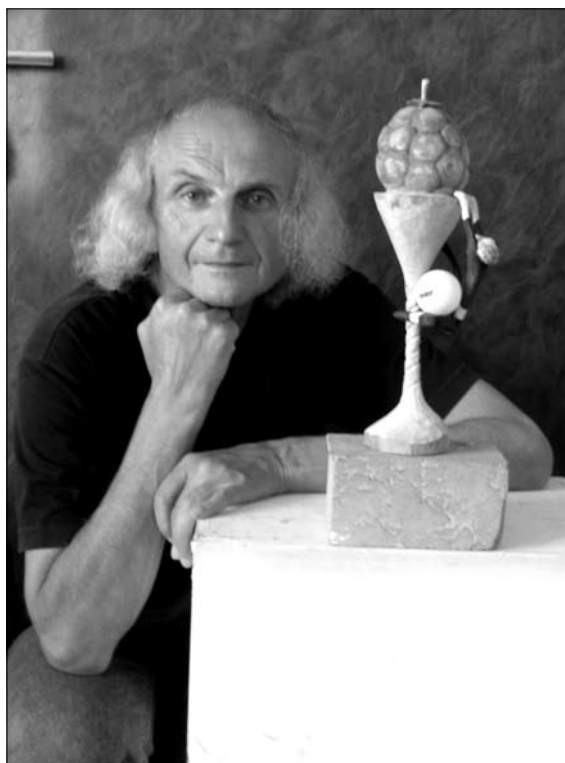
Malina Jaroslav (11. 4. 1945, Dolní Bučice u Čáslavi), profesor PhDr., DrSc., socio-kulturní antropolog, archeolog a spisovatel, profesor antropologie a vedoucí Katedry antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně (od roku 1999) (obr. 312).

Vystudoval Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně (1967), PhDr. (1968), docent pro obor antropologie (1993, *Experimentální metody a jejich aplikace v antropologii a příbuzných disciplínách*), DrSc. (1994), profesor antropologie (1995). Člen oborové rady Biologie, předseda oborové komise Antropologie, předseda komise pro státní závěrečné zkoušky v bakalářském, magisterském a doktorském studijním programu v oboru Antropologie na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně, předseda habilitačních a profesorských komisí v oboru Antropologie aj. Je rovněž členem našich a zahraničních grémíí a institucí (Vědecká rada Národní galerie v Praze, Komise pro udílení Ceny města Brna, Společnost pro podporu univerzitních aktivit v Brně a Praze aj.).

Počátkem devadesátých let minulého století spolu s profesorem Janem Benešem a docentem Vladimírem Novotným založil Katedru antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně jako vědecko-pedagogické pracoviště moderní integrální biologicko-socio-kulturní antropologie, která navázala na věhlasný Sukův Antropologický ústav, jehož činnost byla v letech 1948–1989 z ideologických důvodů redukována.

V roce 1993 spoluzaložil Nadaci Universitas Masarykiana (od roku 2004 Nadace Universitas), stal se jejím předsedou, dále předsedou Výboru Ceny Karla Engliše a předsedou Výboru Ceny Nadace Universitas Masarykiana. Je zakladatelem a šéfredaktorem časopisu *Univerzitní noviny – List Masarykovy univerzity a Nadace Universitas Masarykiana* (od roku 2003 *Univerzitní noviny – List Nadace Universitas [Masarykiana] a Společnosti pro podporu univerzitních aktivit*), který vychází od roku 1994, zakladatelem a editorem šesti nadačních knižnic – Beletrie, Heureka, Miscellanea, Osobnosti, Scientia, Scintilla, kde bylo dosud publikováno více než devadesát svazků.

Přednáší Úvod k antropologii, Antropologii starověku, Antropologii sexuality a další témata, vede Antropologický seminář. V letech 2001–2005 absolvovalo pod jeho vedením devět studentů doktorského studijního programu, v současné době je školitelem třinácti doktorských studentů.

312 Prof. PhDr. Jaroslav Malina, DrSc.

V odborné práci se zabývá tématy z oblasti experimentální, socio-kulturní a filozofické antropologie a archeologie, petroarcheologie a filozofie vědy. Kromě více než dvou set studií, článků a esejů v odborných časopisech publikoval u nás i v zahraničí na tři desítky knih: *Anwendung der Petrographie in der Archäologie*, 1970 (s Jindřichem Štelclem), *Archeologie: Jak a proč?*, 1975, *Základy petroarcheologie*, 1975 (s Jindřichem Štelclem), *System of Analytical Archaeography*, 1977, *Metody experimentu v archeologii*, 1980, *Archaeology Yesterday and Today: The Development of Archaeology in the Sciences and Humanities*, 1990 (se Zdeňkem Vašíčkem), *Kámen a hlína jako ekofakt a artefakt ve vývoji životního prostředí*, 1991, *O tvořivosti ve vědě, politice a umění*, I–III, 1993 (s kolektivem), *První císař*, 1994, *Čína z antropologické perspektivy*, 2005 (s Josefem Kolmašem) aj. V roce 1993 inicioval rozsáhlý vědecko-umělecký projekt několikasvazkové knihy a výstavy *Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsahem této knihy* (po preprintech čtyř

svazků publikovaných v letech 1999–2003 začne dílo v definitivní podobě vycházet od roku 2006). V roce 2000 zahájil dlouholetý vědecko-pedagogický projekt *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: Modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných“ oborů*, v jehož rámci pod jeho editorským vedením a za autorského přispění řady významných odborníků bylo dosud publikováno devětadvacet svazků; v roce 2006 bude zahájeno publikování čtvrté desítky.

Vydal také vědecko-naučné a umělecko-naučné knihy obracející se k záhadám dávné minulosti a lidské tvořivosti: *Vzpomínky na minulost aneb Experimenty odhalují tajemství pravěku*, 1982, 1992, *Zasáhli mimozemšťané a katastrofy do vývoje lidstva?*, 1988, *Obdivuhodný člověk: Úvahy o lidské tvořivosti*, 1991, *Dvacet nejvýznamnějších archeologických objevů dvacátého století*, 1991, *Jak vznikly největší monumenty dávnověku*, 1994 (s Pavlem Pavlem), *Adolf Born*, 1995 (s kolektivem autorů), *Olbram Zoubek*, 1996 (s kolektivem autorů), *Alois Mikulka*, 2001, *Vincenc Makovský*, 2002 (s Jířím Hlušičkou a Jířím Šebkem), *Vladimír Preclík*, 2002 (s kolektivem autorů), *První císař: Tvůrce Číny a osmého divu světa*, 2004, *Zdeněk Macháček*, 2005 (s Ninou Dvořákovou), *Nadace Universitas Masarykiana: 1993–2004*, 2005 aj.

Zasahuje i za hranice vědecké a vědecko-naučné činnosti a projevuje se na poli beletrie: *Amor: Počítačový systém k automatickému generování milostných scén*, 1993, *První pozemšťan: Zpráva o archeologickém podvrhu století*, 1995, *Světová katastrofa a jiné povídky s neblahým koncem*, 1996, *Smrt profesora a jiné příběhy z univerzitního prostředí*, 1997 aj.

Malinovy vědecké a vědecko-naučné knižní publikace vyšly u nás a v cizině v angličtině, bulharštině, francouzštině, italštině, němčině, rumunštině, ruštině a slovenštině (Academia, Cambridge University Press, Editura Artemis, Electa, Mysl, Obzor, Progress aj.) v celkovém nákladu více než půl milionu výtisků.

Obdržel dvakrát Cenu rektora Masarykovy univerzity v Brně za významný tvůrčí čin (1995, 1997), Cenu města Brna (1997), 3. cenu a Čestné uznání na 18. knižním veletrhu Libri v Olomouci za knihy *Vladimír Preclík a Vincenc Makovský* (2003), Cenu Akademického nakladatelství CERM za nejlepší knihu roku (*První císař: Tvůrce Číny a osmého divu světa*) (2005); je uváděn v našich a zahraničních „Kdo je kdo“ aj.

Kontakt: Prof. PhDr. Jaroslav Malina, DrSc., Katedra antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Vinařská 5, 603 00 Brno, telefon, záznamník, fax: 549 491 433, e-mail: jmalina@sci.muni.cz.

11. O spolupracovnících

11.1. Mgr. Václav Laifr

Laifr Václav (1. 1. 1977, Praha), Mgr., absolvent oboru sinologie, v současnosti překladatel a tlumočnick na volné noze (obr. 313). Po studiích na pražském gymnáziu (1991–1995) začal v roce 1996 studovat sinologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. V letech 1998–1999 pobýval na roční jazykové stáži na Žen-min ta-süe (Lidové univerzitě) v Pekingu, kde se začal zajímat o čínskou hudbu. V roce 2003 dokončil studium sinologie na Ústavu Dálného východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a obhájil diplomovou práci na téma *Čínský hudební nástroj pchi-pcha*. Publikovaný překlad z čínštiny: Čang Tchien-i, Pozvání na večeři. *Nový Orient*, 2002, č. 1, s. 12–16. Články v časopisech: Čínská astronomie a čínská souhvězdí, *Astropis*, 1999, roč. 6, č. 3–4, s. 6–10; Observatoře v Pekingu a Nankingu – historie a současnost, *Astropis*, 2000, roč. 7, č. 4, s. 10–12.

Kontakt: Mgr. Václav Laifr, dr. Z. Wintra 18a, 160 00 Praha 6, e-mail: laifr@e-mail.cz.

313 Mgr. Václav Laifr.

11.2. Doc. PhDr. Olga Lomová, CSc.

Lomová Olga (31. 5. 1957, Podbořany), doc. PhDr., CSc., sinoložka, docentka a vedoucí Ústavu Dálného východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (obr. 314). V roce 1981 absolvovala sinologii a orientalistiku na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. V současné době v Ústavu Dálného východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze přednáší dějiny čínské literatury, klasickou (a příležitostně i moderní) čínskou poezii a klasickou čínštinu. Čín-

skou literaturou obecně a klasickou poezií zejména se zabývá i v odborné práci. Publikovala *Čítanku tchangské poezie* (1995); *Poselství krajiny: Obraz přírody v díle tchangského básníka Wang Weje* (1999); připravila k vydání přednášky profesorky Lin Wen-yüeh: *Devět*

314 Doc. PhDr. Olga Lomová, CSc.

zastavení s čínskou básní (1999), je editorkou sborníků odborných studií o kultuře Dálného východu: *Acta Universitatis Carolinae – Orientalia Pragensia XIV* (2002), *Recarving the Dragon – Understanding Chinese Poetics* (2003). Usiluje o zpřístupnění prací českých sinologů starší generace českému i mezinárodnímu publiku. K vydání editorsky připravila anglický překlad kulturního cestopisu Jaroslava Průška *Sestra moje Čína* (*My Sister China*, 2002) a dále nové vydání překladu Berty Krebsové knihy – Lao-c': *Tao te ťing* (1997) a překlad Jaroslava Průška Pchu Sung-lingových povídek *Zkazky o šesteru cest osudu* (2004).

Právě dokončila monografii o textech doprovázejících pohřební rituál ve středověku. Překládá z čínštiny staré kriminální příběhy (1989, 1996), poezii i prózu moderních autorů (1989, 1997), podílela se na překladu básní tchangského excentrika a čchanového světce Chan-šana (1996), je autorkou úplného překladu Lu Jüho *Knihy o čaji* (2002). Publikovala a publikuje ve sbornících česko-čínské společnosti a v časopisech *Revolver revue*, *Literární noviny*, *Pěší zóna*, *Nový Orient* a další.

Kontakt: Doc. PhDr. Olga Lomová, CSc., Ústav Dálného východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 116 38 Praha 1, telefon: 224 491 422, fax: 224 491 423; e-mail: lom@ruk.cuni.cz.

11.3. Mgr. Jakub Maršálek, Ph.D.

Maršálek Jakub (22. 12. 1972, Praha), Mgr., Ph.D., sinolog a archeolog, odborný asistent na Ústavu Dálného východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

V letech 1991 až 1997 absolvoval obor sinologie na Ústavu Dálného východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a obor pravěká a raně středověká archeologie na Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou téže fakulty. Roku 2003 získal doktorát v oboru Dějiny a kultury zemí Asie a Afriky. Od roku 1999 působí jako asistent na Ústavu Dálného východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. V rámci studia i odborné práce absolvoval několik pobytů v Číně: v letech 1994 až 1995 roční studijní stáž na Pekingské univerzitě, kde studoval čínštinu a archeologii, v červnu 2002 se zúčastnil mezinárodního projektu (vedeného Archeologickým ústavem Čínské akademie věd) povrchového archeologického průzkumu v provincii Henan v centrální Číně. Účastní se rovněž mezinárodního projektu počítačové databáze starověkých čínských textů *The-saurus Linguae Sericae*, kde má na starosti části týkající se hmotné kultury čínského starověku, starověkých čínských dějin a historické geografie starověké Číny.

Hlavními oblastmi jeho zájmu jsou dějiny a archeologie pravěké a starověké Číny, především problematika formování prvních čínských států. Mimoto se

315 Mgr. Jakub Maršálek, Ph.D.

316 Lucie Olivová, Ph.D.

věnuje i otázce vztahů Číny se stepními kulturami v pravěku a starověku.

Magisterské studium ukončil diplomovou prací *Odras společenské struktury kultury Erlitou v jejím pohřebním ritu* (1997), postgraduální studium disertační prací *Sociální analýza pohřebišť pozdního neolitu (cca 3000–2000 př. n. l.) na území provincie Shandong* (2003).

Problematické pravěké a starověké Číny, stejně jako stepních kultur, věnoval několik článků v odborných periodikách a sbornících: *Katakombní kulturní komplex na Ukrajině a v přilehlých oblastech* (in: *Praehistorica*, XXIV, Praha 1999), *The Views of History in the Western Zhou Period* (in: *Acta Universitatis Carolinae – Philologica* 1, *Orientalia Pragensia* XIV, Praha 2001), *Vývoj v povodí Dlouhé řeky od počátku neolitu po sjednocení Číny* (in: *Plynutí času na Dlouhé řece*, Praha 2002), *Duchovní představy v rané Číně* (in: *Z myšlenek a představ Žluté země*, CDrom, Brno 2002), *Obřady, politika, hmotná kultura* (in: *Posvátno v životě člověka I a II*, Praha 2003), *Šamani a šamanismus v rané Číně* (in: *Posvátno v životě člověka I a II*, Praha 2003).

Kontakt: Mgr. Jakub Maršálek, Ph.D., Gogolova 2, 118 00 Praha 1 / Ústav Dálného východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1, telefon: 233 322 143, mobilní telefon: 721 435 147, e-mail: marsalekj@yahoo.com.

11.4. Lucie Olivová, Ph.D.

Olivová Lucie (27. 3. 1956, Praha), Ph.D., sinoložka (obr. 315). Vystudovala dějepis, čínštinu a italštinu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, později absolvovala postgraduální studium na Kalifornské univerzitě v Berkeley, USA, kde se specializovala na čínskou literaturu pozdního císařství a na dějiny čínského umění. Několik let, strávených v Číně a na Taiwanu, využila především k dalšímu studiu a cestování. Pracovala v Čínském oddělení Britské knihovny v Londýně, v Národní galerii v Praze, v Ústavu Dálného východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a na Katedře asijských studií Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

Zabývá se kulturními dějinami Číny v 18. století. Je autorkou prací z literatury a dějin Číny (do roku 1998 pod jménem Borotová): *A Confucian Story of the Prodigal Son: Li Lüyuan's Novel „Lantern at the Crossroads“*. Bochum: Brockmeyer, 1991; Seznam vlastních pečeti Čchi Paj-š ve Sbírkách Národní galerie. In: *O čínském umění a vzdělanosti*. Praha: Česko-čínská společnost, 1994, s. 36–38; Protestantské misie v Číně, *Religio*, roč. 3, 1995, č. 2, s. 155–168; *Čínská figurální umění v 19. století*. Praha: Národní galerie v Praze, 1995; O zbloudivším čaji a zpochybněných originálech. In: *O kultuře čaje v Číně: Čajová zastavení*. Praha: Česko-čínská společnost, 1997, s. 43–49; Vývoj žánrového malířství v Kuang-tungu v 19. století. In: *O čínské filosofii, literatuře a umění*. Praha: Česko-čínská společnost, 1995, s. 43–50; Chinese Paintings at the Lee Kong Chien Art Museum, Singapore. *Oriental Art*, roč. 63, Winter 1997/1998, č. 4, s. 40–48; Tygr v čínském povědomí. *Informační zpravodaj Česko-čínské společnosti*, roč. 4, 1998, č. 1, s. 1–2; Storytelling in Yangzhou in the Eighteenth Century: Yangzhou huafang lu. In: Børdahl, Vibeke, ed., *The Eternal Storyteller*. Richmond: Curzon Press, 1998, s. 197–209; The Album of Paupers. In: Børdahl, Vibeke, ed., *The Eternal Storyteller*. Richmond: Curzon Press, 1998, s. 45–52; Bulage de dangdai Zhongguohua shoucang [Sbírký moderního čínského malířství v Praze]. *Yishujia*, 280, 1998, č. 9, s. 338–345; *Vývoj správního systému v Číně* (spoluautor Xu Shu'an). Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2000; *Čínské komnaty v zámku Trója. Ateliér*, 2000, č. 20, s. 9; *Současná čínská tušová malba – tradice a experiment*. Praha: Národní galerie v Praze, 2001; Li Dou and Theatre: The Case of an Eighteenth Century Yangzhou Playwright. In: Hansson, Anders – McDougall,

317 PhDr. Hana Třísková.

Bonnie S. – Weightman, Frances, ed., *Chinese at Play: Festivals, Games and Leisure*. London: Kegan Paul, 2001, s. 109–136; Zlatý věk města Jang-čou (Obrázek literátské společnosti). In: *Plynutí času na Dlouhé řece. Sborník statí*. Praha: Česko-čínská společnost, 2002, s. 99–115; Příběh amerických Číňanů, 1848 až 1906. *Fénix*, roč. 3, 2002, č. 1, s. 10–18; Reminiscences from the Pleasure Boats of Yangzhou: A Book about City. *Acta Universitatis Carolinae – Philologica 1, Orientalia Pragensia*, roč. 14, 2001, s. 127–149; Koncepce města ve staré Číně. In: Syrová, Iljuše, ed., *Z myšlenek a představ Žluté země*. Brno: Moravské zemské muzeum v Brně, 2002, s. 109 až 118; Sakrální stavby v Zakázaném městě v Pekingu. In: *Posvátno*. Praha: Portál, 2003, s. 121–131; Tibetan Temples in the Forbidden City (An Architectural Introduction). *Archiv orientální*, roč. 71, 2003, č. 3, s. 409–432); *Čínská architektura*. Praha: Orientální ústav Akademie věd České republiky, 2003; a jiných.

Podílela se na publikacích: *Mistrovská díla asijského umění ze sbírek Národní galerie v Praze*. Praha: Národní galerie v Praze, 1998; *Zkouškový systém na Dálném*

východě. Praha: Česká orientalistická společnost, 2003; *Routledge Encyclopedia of Contemporary Chinese Culture*. London: Routledge (vyjde v roce 2004) a dalších.

Překládá také z čínské literatury: Wang Ceng-čchi, Máslové koláčky. *Nový Orient*, 1993, č. 5, s. 149–152; Wang Ceng-čchi, Svěcení. *Nový Orient*, 1993, č. 6, 7, 8, s. 179–183, 221–222, 253–254; Čchi Paj-š' vypravuje o svém mládí. In: *O čínském umění a vzdělanosti*. Praha: Česko-čínská společnost, 1994, s. 7–17; Buddhův výklad o zkáze dharmy. *Nový Orient*, 1995, č. 1, s. 30 až 32; *Ranní jasmín, moderní tchajwanské povídky*. Praha: DharmaGaia, 2001; Nejslavnější kůň starověké Číny (Mistr Kung-sun Lung, Disputace o bílém koni). *Nový Orient*, 2002, č. 4, s. 116–117; Pchu Sung-ling, O geomancii. *Nový Orient*, 2002, č. 10, s. 356–357; Bei Dao, *Noční hlídka*. Praha: Nakladatelství Vlasty Brtníkové a Festival spisovatelů, 2003; Jüan Mej, *O čem Konfučius nehovořil*. Praha: Brody, 2003; Tung-šan, *Paradoxy čchanového mistra*. Praha: DharmaGaia, 2004.

Kontakt: Lucie Olivová, Ph.D., Lounských 10, 140 00 Praha 4, e-mail: lucieolivova@quick.cz.

11.5. PhDr. Hana Třísková

Třísková Hana (4. 6. 1958, Turnov), PhDr., sinoložka, vědecká pracovnice Orientálního ústavu Akademie věd České republiky v Praze (obr. 316). V roce 1981 absolvovala obor vědecké informace a knihovnictví a v roce 1983 obor sinologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, v letech 1983–1985 postgraduálně studovala na Katedře čínského jazyka a literatury Pekingské univerzity. Od roku 1983 působí v Orientálním ústavu Akademie věd České republiky v Praze, od roku 1998 jako vědecká pracovnice. Zabývá se lingvistikou, zvláště pak fonetikou moderní čínštiny a metodami její výuky; čínskou fonetiku též od roku 1997 vyučuje na Ústavu Dálného východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Hlavní publikace: *Česko-čínská konverzace*. Praha: Academia, 1990; Třísková, Hana, ed. (1999): *Transkripce čínštiny*. I. *Sborník statí*; II. *Tabulky a návody*. Praha: Česko-čínská společnost, 1999. Třísková, Hana, ed. (2001): *Tone, Stress and Rhythm in Spoken Chinese*. Journal of Chinese Linguistics, monograph series No. 17. Berkeley: University of California, 2001, 208 s.

Kontakt: PhDr. Hana Třísková, Orientální ústav Akademie věd České republiky, Pod vodárenskou věží 4, 182 08 Praha 8, telefon: 266 052 412, e-mail: triskova@orient.cas.cz.

12. O autorce výtvarných děl

12.1. Akademická malířka Marta Taberyová

Taberyová Marta (22. 3. 1957, Praha), akademická malířka, módní návrhářka (obr. 317).

Marta Taberyová se narodila 22. března 1957 v Praze. Po maturitě na Gymnáziu Jana Nerudy v Praze se vyučila svrškařkou obuvi, v letech 1977–1983 absolvovala Vysokou školu uměleckoprůmyslovou v Praze v oděvním ateliéru profesorky Zdeny Bauerové.

V letech 1983–1993 pracovala většinou v zahraničí: 1983 návrhářka Flash GmbH Wiesbaden; 1986 ilustrace pro reklamní agentury – Frankfurt, Wiesbaden, Düsseldorf, layouty, grafika a CAD design – Karlsruhe, návrhy doplňků a oděvů pro reklamní účely a různé výstavy – Frankfurt, Milán, Paříž, Praha; 1988 pobyt ve Švédsku, inspirace pro výstavu v Bad Homburgu; 1989 pobyt v Singapuru, kde pracovala jako umělecká ředitelka Angel Films Production a vytvářela ilustrace, layouty a story boards pro reklamní agentury i výpravy pro televizní reklamy; 1993 (návrat do České republiky) návrhy kostýmů, pracovního oblečení a doplňků a jejich realizace ve spolupráci s různými českými a německými firmami; od 1995 vytvoření osnov a výuka návrhové a módní kresby na Střední soukromé výtvarné škole v Písku; účast na různých výstavách: Střední soukromá výtvarná škola v Písku, Český salon, Vltavotýnské výtvarné dvorky, Galerie sv. Martin v Soběslavi, Chodovská tvrz v Praze; od 2001 spolupráce na projektu „Areál zdraví Šumava“, vytvoření textilního designerského centra; od 2001 stálá expozice v salonu Style Haute Couture v Praze; od 2003 spolupráce na projektu „Komunikace sblížuje“.

318 Akademická malířka Marta Taberyová.

V centru její volné tvorby jsou obrazy a kresby s tematikou odívání. O této disciplíně říká: „Módní kresba nebo obrazy s oděvní tematikou bývají opomíjenou disciplínou, jež je veřejností často vnímána jen jako doprovodná pomůcka pro oděvní tvorbu. Není divu: výtvarně realizované oděvní kreace zařazené

do dvou kolekcí jaro-léto a podzim-zima jsou právě pro svou aktuálnost pomíjivé a z minulosti se zkáze podléhající materiály téměř nedochovaly. Malovaná módní tvorba naopak chce vyzářovat každodenní pocit z oděvního materiálu, snaží se zvěčnit okamžik určité nálady, harmonii a souznění bytí, zaznamenává životní styl a stává se tak důležitou zpodobou o vkusu, touhách a proměnách v určitém časově uzavřeném období. Dokumentárním způsobem zobrazuje barevné a materiálové kombinace v patřičném sociálním prostředí a vytváří tak výpověď o vnějším i vnitřním projevu osobnosti určité doby. Módní kresbu tvoří komplikované propojení několika výtvarných úkolů: znalost anatomie lidského těla převedená do „nadnesené“ linie, jež v módním přepisu obsahuje barevnou a materiálovou kompozici umístěnou do konkrétního formátu, jež s viditelným stříhovým řešením umožňuje realizování výtvarného záměru i z dob již dávno minulých.“

Ve své volné tvorbě se často inspiruje náměty a kulturou zemí Dálného východu (zejména Číny), které důvěrně poznala.

Díla vytvořená pro Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsahem této knihy:

Marta Taberyová, *Měsíční bohyně a střelec Jü*, 1998, kombinovaná technika na papíře, 62,5x42,5 cm. Inspirace: Staročínský mýtus o měsíční bohyni Čchang-o, mladší sestře Che-poa, pána vod. Ten chtěl Nebeskému

střelci Jüovi, vyslanému císařem Jaem, zabránit, aby zničil deset sluncí. Střelec zasáhl Čchang-o do vlasů a ušetřil ji. Z vděčnosti se stala jeho ženou.

Marta Taberyová, *Pověst o Velké čínské zdi*, 1998, kombinovaná technika na papíře, 62,5x42,5 cm. Inspirace: Povídka z knihy *Příběhy dračích císařů* (Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 1993).

Marta Taberyová, *Chrám touhy*, 2003, kombinovaná technika na hedvábí, 29,5x21,0 cm.

Marta Taberyová, *Čínské hedvábí*, 2003, kombinovaná technika na hedvábí, 29,5x21,0 cm.

Marta Taberyová, *Dračí paní*, 2003, kombinovaná technika na hedvábí, 29,5x21,0 cm.

Marta Taberyová, *Nápoj lásky*, 2003, kombinovaná technika na hedvábí, 29,5x21,0 cm.

Marta Taberyová, *Poupě*, 2003, kombinovaná technika na hedvábí, 29,5x21,0 cm.

Marta Taberyová, *Schůzka*, 2003, kombinovaná technika na hedvábí, 29,5x21,0 cm.

Marta Taberyová, *Vodní drak*, 2003, kombinovaná technika na hedvábí, 21,0x29,5 cm.

Marta Taberyová, *Výlet*, 2003, kombinovaná technika na hedvábí, 29,5x21,0 cm.

Marta Taberyová, *Vysněná projížďka*, 2003, kombinovaná technika na hedvábí, 21,0x29,5 cm.

Kontakt: Marta Taberyová, akademická malířka, U krčské vodárny 21/434, 140 00 Praha 4, telefon: 241 440 559, mobil: 603 841 026, e-mail: marta.tabery@cmail.cz.

13. Prameny a autoři ilustrací a fotografií

- Archiv Josefa Kolmaše, 46–48, 50, 52, 53, 57, 58, 69, 70, 86, 88, 92–94, 99, 288–291.
- Archiv Václava Laifra, 117–119, 123.
- Archiv Olgy Lomové, 184, 243, 248–249.
- Archiv Jaroslava Maliny, 8–45, 261–270, 273–285, 298–304.
- Archiv Lucie Olivové, 111–114, 125, 128, 136, 141, 150, 160, 166.
- Archiv Nadace Universitas Masarykiana v Brně, 115–116.
- Archiv Společnosti pro podporu univerzitních aktivit v Brně a Praze, 3, 49, 51, 54–56, 59–61, 63, 65, 66, 95, 97, 100–101, 103, 296–297, 311–318.
- Archiv Ústavu Dálného východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, 98, 104–110, 185–223, 240, 241–242, 244–247, 250–260, 287.
- Archiv Velvyslanectví Čínské lidové republiky v České republice, 1, 2, 4–6, 62, 72–85, 87, 89–91, 96, 122, 137, 140.
- Dvorský, Pavel, 309.
- Gritzová, Denisa, 307–308.
- Kolmaš, Josef, 7, 64, 67, 68, 71, 102, 286, 292–295, 305–306, 310.
- Malina, Jaroslav, 271–273.
- Národní galerie v Praze, 120–121, 138, 152, 155, 157–158, 161–162, 165, 167–182, 224–239.
- Olivová Lucie, 124, 126–127, 129–135, 139, 142–149, 151, 153–154, 156, 159, 163–164, 183.
- Taberyová, Marta, I–XI.

Marta Taberyová, *Poupě*, 2003, kombinovaná technika na hedvábí, 29,5x21,0 cm.

14. Poděkování

Autoři děkují všem, kdož přispěli ke vzniku tohoto svazku. Opírali jsme se o pomoc řady sinologů, antropologů, archeologů, historiků, jazykovědců a dalších odborníků i veřejných činitelů, kteří se s námi podělili o své zkušenosti i nejnovější poznatky a také nám poskytli dokumentační a ilustrační materiál ze svých výzkumů a archivů; jiní odborníci zase laskavě pomohli při konečném tvarování rukopisu: Čcheng Süe-chua, Čou Siao-čchin, Fu Tchien-čchou, Lukáš

Hlavatý, Jen Jü-čching, Jüan Čung-i, Jü Chuang, Kwang-chih Chang, Daniela Pikalová, Tomáš Smetánka, Š' Sing-pang, Tchang Kuo-čchiang, Ťia Lan-pcho, Wang Čung-šu, Wang Süe-li, Wu Žu-kchang, Žen Ping-sin.

Last but not least děkují autoři za umělecké ilustrace akademické malířce Martě Taberyové, jež zčásti vytvořila pro projekt *Kruh prstenu*, zčásti pro tuto publikaci.

Marta Taberyová, *Schůzka*, 2003, kombinovaná technika na hedvábí, 29,5x21,0 cm.

15. Literatura a prameny

15.1. Encyklopedická díla, chronologie

- Cch'-chaj* [Encyklopedie „Moře slov“], I–III. (1979). Šanghaj: Šang-chaj cch'-šu čchu-pan-še. – 6. tisk (1987).
- Couling, Samuel (1917): *The Encyclopaedia Sinica*. Shanghai: Kelly and Walsh, Limited.
- Čína. Čínský jazyk. Hesla Velké sovětské encyklopedie (1957). Z ruštiny přeložili Timoteus Pokora a Josef Kolmaš. Praha: Státní nakladatelství politické literatury.
- Ču Ting-min (1987): *Čung-wen kung-ťü-šu ťi čchi š'-jung* [Čínské pomocné knihy a jejich použití]. Peking: Pej-ťing čchu-pan-še.
- Eitel, Ernest J. (1904): *Hand-Book of Chinese Buddhism Being A Sanskrit-Chinese Dictionary with vocabularies of Buddhist Terms*. With a Chinese Index by K. Takakuwa. 2nd Edition, Revised and Enlarged. Tokyo: Sanshusha. – Reprint (1939).
- Fo-kuang ta cch'-tien* [Velký buddhistický slovník], I–VIII. (1988): Kao-siung, Tchaj-wan: Fo-kuang čchu-pan-še. – 4. tisk (1989).
- Franke, Wolfgang – Staiger, Brunhild, ed. (1974): *China Handbuch*. Düsseldorf: Bertelsmann Universitätsverlag.
- Golzio, Karl-Heinz (1983): *Rulers and Dynasties of East Asia: China – Japan – Korea. Chronological Tables*. Köln: In Kommission bei E. J. Brill (Arbeitsmaterialien zur Religionsgeschichte, 10).
- Hook, Brian, General Editor (1982): *The Cambridge Encyclopedia of China*. Cambridge – London: Cambridge University Press.
- Humphreys, Christmas (1962, 1963): *A Popular Dictionary of Buddhism*. New York: The Citadel Press. – Reprint (1987).
- Chao Ťien-liang – Pan Šu-ke, ed. (1957): *Čung-kuo li-š' jao-ťi tie-šao ťi süan-tu* [Doporučení významných knih k dějinám Číny a ukázky z nich]. Peking: Kao-teng tiao-jü čchu-pan-še.
- Lexikon východní moudrosti. Buddhismus, Hinduismus, Taoismus, Zen* (1996). Z němčiny přeložili Jan Filipický, Helena Heroldová, Josef Kolmaš, Vladimír Liščák (hlavní redaktor), Stanislava Vavroušková. Praha – Olomouc: Victoria Publishing – Votobia.
- Mayers, William Frederick (1924): *The Chinese Reader's Manual. A Handbook of Biographical, Historical, Mythological, and General Literary Reference*. Shanghai: The Presbyterian Mission Press (Reprinted from the Original Edition).
- Miltner, Vladimír (1997): *Malá encyklopedie buddhismu*. Praha: Práce. – 2., doplněné vydání (2002), Praha: Libri.
- Ošanin, Ilja Michajlovič, ed. (1983): *Bolšoj kitajsko-russkij slovar'. Tom 1: Geografičeskije nazvanija. Chronologičeskije tablicy. Devizy carstvovanij. Kalendar'. Tablicy měř i vesov. Obichodnyje cifry. Ukazateli ieroglifov: po 4 uglam, ključevoj, fonetičeskij*. Moskva: Nauka.
- Palát, Augustin (1970): *Čínská lidová republika*. Praha: Svoboda.
- Silná, Nataša – Škvařil, Jaroslav (1988): *Čínská lidová republika*. Praha: Svoboda.
- Soothill, William Edward – Hodous, Lewis (1934): *A Dictionary of Chinese Buddhist Terms, with Sanskrit and English Equivalents*. Oxford. – Reprint (1962), Taipei, Taiwan: Buddhist Culture Service.

- Tung Cuo-pin (1960): *Čung-kuo nien-li cung-pchu / Chronological Tables of Chinese History*, I–II. Hong Kong. Velvyslanectví Čínské lidové republiky v České republice, ed. (2003): *Čína 2003*. Zpracováno na základě materiálů nakladatelství New Star Publishers v Pekingu. Praha: Nakladatelství FUTURA, a. s.
- Wan Kuo-ting (1956): *Čung-kuo li-š' ťi-nien piao* [Chronologické tabulky k dějinám Číny]. Peking: Šang-wu jin-šu-kuan. – 4. tisk, 1958.
- Werner, E. T. C. (1932): *A Dictionary of Chinese Mythology*. Shanghai: Kelly and Walsh, Limited.

15.2. Biografické slovníky

- Cang Li-che et al. (1940): *Čung-kuo žen-ming ta cch'-tien* [Velký slovník čínské biografie]. Šanghaj: Šang-wu jin-šu-kuan.
- Filipský, Jan, hlavní redaktor (1999): *Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*. Praha: Libri.
- Franke, Herbert, ed. (1976): *Sung Biographies*, I–III. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GmbH (Münchener Ostasiatische Studien, 16/1–3).
- Franke, Herbert, ed. (1976): *Sung Biographies. Painters*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GmbH (Münchener Ostasiatische Studien, 17).
- Giles, Herbert A. (1898): *A Chinese Biographical Dictionary*. London – Shanghai. – Reprint (1939).
- Goodrich, L. Carrington – Fang, Chaoying, ed. (1976): *Dictionary of Ming Biography, 1368–1664*. Vol. I (A–L); Vol. II (M–Z). New York – London: Columbia University Press.
- Hummel, Arthur W., ed. (1943–1944): *Eminent Chinese of the Ch'ing Period (1644–1912)*. 2 sv. Washington, D.C.
- Leslie, Donald – Davidson, Jeremy (1966): *Author Catalogue of Western Sinologists*. Canberra: Australian National University, Department of Far Eastern History.
- Miliband, Sofija Davidovna (1977): *Biobibliografičeskij slovar' sovětskich vostokovědov*. Moskva: Nauka.
- Wilson, Ming, – Cayley, John, ed. (1995): *Europe Studies China*. Papers from an International Conference on The History of European Sinology. London: Han-Shan Tang Books.

15.3. Bibliografické příručky

- Cordier, Henri (1904–1908): *Bibliotheca Sinica*, I–V. Paris. Dodatek 1922. – Reprinty Peking (1938–1939);

Tchaj-pej (1966); New York (1968); San Francisco (1979).

- Hsu Ginn-tze [Sü Ťin-č'] (1958): *A Bibliography of the Tibetan Highland and Its Adjacent Districts*. Peking: Science Press.
- Chaloupka, David – Jiroušková, Jana (2001): *New Orient Bimonthly. Index to Volumes 1–7 (1960–1968)*. Praha: Akademie věd ČR, Orientální ústav.
- Chaloupka, David – Jiroušková, Jana (1998): *Nový Orient. Článková bibliografie. Ročník 1.–50. (1945/46–1995)*. Praha: Akademie věd ČR, Orientální ústav.
- Kaftan, Miroslav (1955): *Čína. Bibliografický seznam literatury*. In: *Čtete a studujeme*, roč. 1955, seš. 2. Praha: Universitní knihovna.
- Lust, John – Eichhorn, Werner (1964): *Index Sinicus, 1920–1955. A Catalogue of Articles Relating to China in Periodicals and Other Collective Publications*. Cambridge (England): W. Heffer & Sons Limited.
- Obuchová, Lúbia, ed. (with the Assistance of Josef Kolmaš and Blahoslav Hruška) (1996): *Archiv orientální. Index to Volumes 1–60 (1929–1992)*. Praha: Oriental Institute.
- Skačkov, Petr Jemeljanovič (1960): *Bibliografija Kitaja*. Moskva: Izdatel'stvo vostočnoj literatury.
- Teng Jen-lin (1958): *Čung-kuo pien-ťiang tchu-šu-lu* [Katalog knih k okrajovým územím Číny]. Šanghaj: Šang-wu jin-šu-kuan.
- Walravens, Hartmut, ed. (1980): *Die ost- und zentralasienswissenschaftlichen Beiträge in der Orientalistischen Literaturzeitung. Bibliographie und Register 1898–1975*. München: Kraus International Publications.

15.4. Čínská informační média

15.4.1. Časopisy, rozhlas, televize

V současnosti v Číně vychází více než 2 tisíce deníků a přes 8 tisíc časopisů a vysílá 311 rozhlasových a 358 televizních stanic. Na začátku roku 2002 bylo v zemi 770 krátkovlnných a středněvlnných retranslačních stanic a přes 88 milionů domácností mělo přístup k vysílání kabelových televizí. K rozhlasovému a televiznímu vysílání se dnes běžně používají satelity a bezdrátové systémy.

V rozhlasovém vysílání má nejvýznamnější postavení *Ústřední lidová rozhlasová stanice (Central People's Broadcasting Station – CPBS)*. Na jejích sedmi programech denně probíhá více než sto hodin vysílání. Do celého světa vysílá *Čínský rozhlas pro zahraničí (China Radio International – CRI)*, který má intenzivní kontak-

ty s rozhlasem ve více než šedesáti zemích a regionech. Vysílá v 38 jazycích, standardní čínštině a čtyřech čínských dialektech. Vysílací dobou a počtem jazyků se řadí na třetí místo mezi všemi rozhlasovými stanicemi na světě.

V českém jazyce vysílá CRI od roku 1968 a v současnosti nabízí každý den třicetiminutový program. Od 20.00 do 20.30 hodin SEČ (21.00–21.30 hodin SELČ) na frekvencích: 6020 kHz (49.83 m), 6150 kHz (48.78 m), 6933 kHz (43.27 m), 11775 kHz (25.48 m), 7150 kHz (41.96 m), 7235 kHz (41.46 m), 7375 kHz (40.68 m), 15415 kHz (19.46 m). Od 20.30 do 21.00 hodin SEČ (21.30–22.00 hodin SELČ) na frekvencích: 7250 kHz (41.38 m), 7305 kHz (41.07 m), 7150 kHz (41.96 m), 7235 kHz (41.46 m), 7375 kHz (40.68 m), 15415 kHz (19.46 m).

Tematické zaměření českého vysílání v jednotlivých dnech je následující: pondělí – dnešní Číňané, čínská kuchyně, úterý – čínské národnostní menšiny, novinky z Číny, středa – čínská kultura, čínská klasika, čtvrtek – čínská ekonomika a finance, čínské zajímavosti, pátek – jak se Číňanům žije, cestování po Číně, sobota – hudební kaleidoskop, neděle – společenský život, dopisy redakci. (Poznámka: Vysílané relace se čas od času mění.)

V televizním vysílání má nejvýznamnější postavení *Ústřední čínská televize (China Central Television – CCTV)*. Má největší počet diváků a spolupracuje s více než 250 televizními stanicemi ve více než 130 zemích

a regionech celého světa. Spolu s ostatními více než 3 000 dalšími čínskými televizními stanicemi, včetně satelitních, představuje CCTV jednu z nejrozsáhlejších sítí světa.

15.4.2. Internet

Internet v Číně funguje od poloviny 90. let minulého století. Došlo k vytvoření velkého množství webových stránek, neustále se objevují nové servery a zjednodušuje se k nim přístup.

V roce 1997 zahájilo činnost *Čínské centrum internetových zpráv (China Internet News Center)*, které využívá nejprogressivnější internetové technologie k seznamování světa s Čínou.

Nejrozsáhlejší a nejaktuálnější informace (dostupné v čínské a anglické verzi) bývají uloženy na webové stránce „Čína“, jejíž hlavní adresy jsou:

<http://www.chinanews.org>;

<http://chinaguide.org>.

Další důležité webové stránky:

Beijing Review (v angličtině): www.beijingreview.com.

China Daily (v angličtině): www.chinadaily.com.cn.

China Pictorial (v angličtině): www.chinapictorial.com.

Today China (v angličtině): www.china.org.cn.

Velvyslanectví Čínské lidové republiky v České republice: www.chinaembassy.cz.

People's Pictorial (v čínštině a angličtině): www.rmhb.com.cn.

Marta Taberyová, *Vodní drak*, 2003, kombinovaná technika na hedvábí, 21,0x29,5 cm.

16. Výkladový slovník důležitějších jmen a pojmů

Rejstřík obsahuje pouze jména a pojmy, jež nejlépe pomáhají při orientaci v obsahu knihy i hlavním tématu a jejich rozvedení (chybějí například jména moderních badatelů).

Data z doby před naším letopočtem jsou označována zkratkou př. n. l. Data u vládců vymezují obvykle dobu jejich vlády, zatímco u jiných osobností znamenají rok narození a úmrtí.

Hesla jsou řazena abecedně bez ohledu na pomlčky, apostrofy a mezery v čínských jménech a pojmech.

Abachaj (1627–1643), mandžuský vůdce, nástupce Nurčačiho (*viz*).

Ačchangové (A-čchang-cu, 27,7 tisíce), tibetsko-barmské etnikum v jihozápadním Jün-nanu.

Aisin Gioro Pchu-i (1906–1967), v letech 1909–1911 byl jako Süan-tchung posledním císařem dynastie Čching (*viz*) i Podnebesí (*viz*), v letech 1932–1945 byl formálním představitelem Mandžukua (*viz*), státu založeného Japonci v severovýchodní Číně.

Aj Čching (vlastním jménem Ťiang Chaj-čcheng, 1910–1996), básník, literární kritik a teoretik umění, autor básnických sbírek *Za sluncem* (*Siang tchaj-jang*, 1938), *Sever* (*Pej-fang*, 1939), *Rubínové hvězdy* (*Pao-š'-ti chung-sing*, 1953), *Jaro* (*Čchun-tchien*, 1956) ad.

Aj-čching, *viz* Cchao Ming.

Aj Wu (vlastním jménem Tchang Tao-keng, narozen 1904), romanopisec prožvíš pět let v Barmě, autor románů *Pustina* (*Chuang-ti*), *Rodná ves* (*Ku-siang*), *Horské pláně* (*Šan-jie*) ad.

Akademie Ťi-sia, jakási vysoká škola (kde působili tvůrci a stoupenci různých filozofických, etických a státoprávních učen), první instituce tohoto druhu

v Podnebesí, zřízená v hlavním čchiském městě Lin-c' panovníkem Kchang-kungem (404–379 př. n. l.).

Akuta (12. století n. l.), vůdce tunguzských Džürdženů (*viz*), rozdrtivších moc Kitanů (*viz*) v severní Číně (stát Liao, *viz*).

Amitábha, meditativní buddha (*viz*), jehož kult je rozšířen zejména v Číně a Japonsku. Za jeho pozemské převtělení jsou v Tibetu považováni pančhenlamové.

Amóghasiddhi, doslova „Úspěšně dokonalý“, jeden z pěti meditativních buddhů.

an-čche („pohodlný vůz“), název honosného vozu, jaký užívali vysocí hodnostáři, členové císařské rodiny i sám panovník. Poloviční model (provedený v bronzu) skutečné podoby takového vozu byl objeven v záhrobním sídle Prvního svrchovaného císaře Čchinů u Lin-tchungu (*viz*) spolu s takzvaným „vysokým vozem“ – kao-čche (*viz*).

An-chuej, provincie ve východní Číně (139 tisíc km²), hlavní město Che-fej.

An-jang, město v severním Che-nanu, v jehož okolí jsou bohatá archeologická naleziště (zejména pohřebiště s šachtovými hroby) z období dynastie Jin (Šang) (*viz*).

An Lu-šan (8. století), čínský generál turkického původu; oblíbenec císaře Süan-cunga (*viz*) a jeho milostnice Jang Kuej-fej (*viz*). Postupně získal nejvyšší vojenskou moc na rozsáhlém území a roku 755 rozpoutal povstání, které v základech otřásl impériem dynastie Tchang (*viz*). O dva roky později byl zavražděn vlastním synem An Čching-sünem, který se sám prohlásil císařem.

An Š'-kao (1. století n. l.), parthský princ, šířitel buddhismu (*viz*) v Číně.

antropofagie, viz kanibalismus.

An-wang (238–230 př. n. l.), poslední panovník státu Chan (viz), v roce 230 př. n. l. kapituloval před Čchiny (viz).

Ao, obrovské skladiště obilí poblíž strategického města Žung-jangu (viz), jež mělo zvláště v čchinském období velký význam zejména pro zásobování armády.

Ao, rozsáhlé šangské hlavní město v 16. a 15. století př. n. l. u dnešního města Čeng-čou v Che-nanu.

A-Q čeng-čuan, viz Lu Sü.

Ardipithecus ramidus („Ardipiték starobylý“), žil v období od 5,8 do 4,4 milionu let a byl to poměrně malý hominin (viz), který měl ještě výrazné starobylé znaky na zubech i kostře; některé z těchto znaků byly podobné znakům šimpanzů. Nálezy jsou poměrně hojné, ale velmi fragmentární. Pocházejí ze dvou nalezišť z Etiopie: *Middle Awash* (4,4 milionu let) a *Kaddaba* (5,75 milionu let). Ardipiték měl poměrně dlouhé stoličky s nízkou korunkou a tenkou sklovinou. Stavba horní končetiny měla ještě některé znaky velmi podobné šimpanzům. Přesto měl již dvojnohý typ chůze, i když velmi odlišný od chůze lidské. Prokazuje to jak člověku podobná poloha týlního otvoru, tak stavba nohy. Tento druh vážil do 30 kg. Ardipiték, stejně jako sahelantrop (viz), byl od našich běžných představ o předcích člověka velmi vzdálený.

Ašma, lidový epos národa Iú (viz).

Australopithecus, „australopiték“ – australopitéci, rod *Australopithecus*, označení fosilních hominidů (viz) vyrábějících nástroje před zhruba 4 miliony až 1,4–1,2 milionu let v jižní a východní Africe, z nichž později povstali lidé (*Homo*) (viz). Australopitéci měli všechny podstatné znaky, které předpokládáme u předků člověka, i když mnohé z nich byly na počátku svého vývoje. Některé znaky odrážejí adaptace typické pouze pro rané homininy (viz).

Autonomní oblast Tibet, v jihozápadní Číně (1,22 milionu km²), hlavní město La-sa (Lhasa).

Autonomní oblast Vnitřní Mongolsko, v severní Číně (1,183 milionu km²), hlavní město Chu-che-chao-tche.

Avalókitéšvara, též Avalókita, buddhistické božstvo, bódhisattva, symbol nekonečného soucitu a milosrdenství. V Tibetu (viz) uctíván jako hlavní patron země, převtělující se do dávných tibetských králů a do dalajlamů (viz).

Bahr Florián (čínským jménem Wej Ťi-tin, 1706–1771), český jezuita ze slezského Falckenbergu, hudebník a lingvista, působící v Číně v letech 1738–1771.

„**banda čtyř**“, též „**gang čtyř**“ (čínsky *s'-žen-pang*), Mao Ce-tungova vdova Ťiang Čching (viz), Wang Chung-wen, Čang Čchun-čchiao a Jao Wen-čuan, všichni obvinění po Maově smrti z pokusu o státní převrat.

barbaři čtyř světových stran, souhrnné čínské pojmenování etnik žijících za hranicemi Podnebesí (viz).

Bičurin Nikita Jakovlevič (mnišským jménem Iakinf, 1777–1853), devátý představený (archimandrita) Ruské pravoslavné duchovní misie v Pekingu (viz), překladatel základních čínských historicko-zeměpisných děl o zemích Mongolska, Tibetu a Turkestánu.

Bílí Hunové (Hefthalité), hunský svaz obývající stepi jižně od Altaje. V 6. století n. l. podnikli několik vpádů do severozápadní Indie.

Bílý lotos (Paj-lien-ťiao), protimongolský tajný spolek, který ve 40. a 50. letech 14. století řídil protivládní akce oddílů Rudých turbanů (viz).

Bodde Derk (1909–2003), americký sinolog, překladatel Feng Jou-lanových (viz) *Dějin čínské filozofie*.

bódhí („probuzení“), pojem, používaný především v buddhismu (viz), pro označení stavu vnitřního procitnutí (méně vhodně též osvícení), konečného a neomylného poznání absolutní pravdy.

Bojovný král, viz Wu-wang.

Bouvet Joachim (čínským jménem Paj Ťin, 1656 až 1730), francouzský jezuita historik, působící v Číně od roku 1685 do své smrti. Autor *Životopisu císaře Kchang-si* (1697).

Božský rolník, viz Šen-nung.

Buddha („Probuzený“), čestný titul, pod nímž je znám indický mudrc z rodu Šákjů, vlastním jménem Siddhártha Gautama (563–483 př. n. l.), od okamžiku, kdy v místě zvaném Bódhgaja, pod rozložitou smokvoní, duchovně procitl, prozřel podstatu strastného bytí a našel cestu k vysvobození, označovanou jako buddhismus (viz).

buddhismus, náboženské a filozofické učení, jehož zakladatelem byl indický princ Gautama, později zvaný Buddha (přibližně 563–483 př. n. l.) (viz). Kolem počátku našeho letopočtu se z Indie přes Střední Asii šířil do Číny a postupně na celý Dálný východ, kde zásadním způsobem ovlivnil další vývoj životní filozofie a kultury. **buddhovství**, cíl každého buddhisty, který spočívá ve „vysvobození se“ ze sansáry (viz) cestou morálního očištění a v konečném spočinutí v nirváně.

Caj čcheng-š' li, viz Čang Tchien-i.

Caj Jü (5. století př. n. l.), konfuciánský učenec na čchinském panovnickém dvoře; byl zavražděn za vzpoury Tchien Čchangovy (viz).

Cajwa, viz *Ťingpchowé*.

Cangpo (čínsky *Ja-lu-cang-pu-tiang*), tibetský veletok, na půdě Indie nazývaný Brahmaputra (délka 2 057 km, povodí 241 tisíc km²).

Carpini Giovanni del Piano dei (1182–1252), italský františkán, skutečnější v letech 1245–1247 cestu k mongolskému velkochánovi do jeho sídelního města Karakorum (západně od Ulánbátaru). Autor cenné zprávy o své cestě.

Castiglione Giuseppe (čínským jménem Lang Š'-ming, 1688–1766), italský jezuita bratr-laik, dvorní malíř císaře Čchien-lunga (viz).

ca-tü, druh dramatu vzniklý v době Jüan.

č'-č'-čchi („autonomní korouhev“), územně-správní status jednotky úrovně autonomního okresu (viz č'-č'-sien), uplatňovaný na území s menšinovým mongolským obyvatelstvem (mongolsky *chošün*).

č'-č'-čchü („autonomní oblast“), nejvyšší územně-správní autonomní jednotka u pěti vybraných nechan-ských národů ČLR.

č'-č'-čou („autonomní kraj“), územně-správní jednotka II. stupně u nechan-ských národů či národností ČLR.

č'-čchu, viz *Čuang-siang*.

č'-č'-sien („autonomní okres“), územně-správní jednotka III. stupně u nechan-ských národů a národností ČLR.

č'-č' tchung-tien, viz Š'-ma Kuang.

Ceng Pchu (1872–1935), romanopisec a frankofil, autor *Květů v moři hříchu* (*Nie chaj chua*, viz).

cenzor, jeden ze tří úředníků (vedle guvernéra a vojenského velitele) stojících v čele centralizované místní správy v Podnebesí (viz), plnil úlohu jakéhosi kontrolora ostatních úředníků a byl přímo odpovědný ústřední vládě.

Ceremonie a rituály, viz I-li.

Cesta, viz Tao.

cch', forma básni volného stylu, vznikajících z lidových písní. Jejich počátky sahají do doby Sung (viz).

Cchaj Jen (162–239), básnířka konce doby Chan (viz) a začátku období Tří říší (viz).

č' Chan (5. století př. n. l.), ministr a uzurpátor ve státu Sung (viz).

Čchang Ťie (3. století př. n. l.), spoluautor reformy čínského písma v době Prvního svrchovaného císaře Čchinů (viz).

Cchao Cchao (155–220), čínský politik, vojevůdce, literát; otec básníka Cchao Č' (viz). Od roku 196 vládl severní části říše Východní Chan. Autor básní a spisů o válečnictví, literárně vybroušených ediktů a dopisů.

Cchao Č' (192–232), čínský básník. Jeho poezie je považována za jeden z vrcholů pětislabičné formy v čínské literatuře, zejména jsou oceňovány básně z doby vyhnanství. Je autorem popisné básně *Bohyně řeky Luo* (viz) o setkání smrtelníka a bohyně.

Cchao Jü (vlastním jménem Wan Ťia-pao, narozen 1905), dramatik, autor her *Bouře* (*Lej-jü*, 1933), *Úsvit* (*Ž'-čchu*, 1935), *Pustina* (*Jüan-jie*, 1937) *Pekiňan* (*Pej-t'ing-žen*, 1940) ad.

Cchao Ming (narozena 1913), povídkářka a romancérka, autorka prvního čínského románu s dělnickou tematikou *Energie* (*Jüan-tung-li*, 1948) a povídek *Noví manželé* (*Sin fu-fu*), *Láska* (*Aj-čching*, 1959) aj.

Cchao Mo (7. století př. n. l.), atentátník ze státu Lu (viz).

Cchao Pchaj (187–226), první císař dynastie Wej, bratr básníka Cchao Č' (viz).

Cchao Süe-čchin (1715–1764), čínský romanopisec a básník. Mimo jiné je autorem *Snu v červeném domě* (*Chung-lou meng*), románu o lásce, vrcholného díla klasického čínského romanopisectví.

Cch'-si (1835–1908), císařovna-vdova, konzervativní panovnice vládoucí místo slabošského císaře Kuang-sü (1875–1908).

cchšanská kultura, neolitická kultura (6500–4900 př. n. l.) ve střední a severní Číně (v provinciích Che-nan, Che-pej a Šan-si).

císař, viz ti.

Císařské lesy, viz Šang-lin-jüan.

č'-jie, viz Mao Tun.

č'-jing (207–206 př. n. l.), „Třetí“ svrchovaný císař Čchinů, třetí a poslední císař dynastie Čchin (viz), vládnoucí jen několik týdnů, byl nazýván pouze Čchin-wang (Čchinský král).

Cou Jen (3. století př. n. l.), taoistický filozof zabývající se otázkami dlouhověkosti a nesmrtelnosti člověka.

Couplet Philippe (čínským jménem Po Jing-li, 1623 až 1693), belgický jezuita, působící v Číně od roku 1656, filozof a překladatel konfuciánských spisů do latiny.

č'-pchou, viz Sü Č'-mo.

Cronica Boemorum (mezi roky 1354–1355), dílo italského františkána Giovanniho Marignolli (viz), napsané z popudu císaře Karla IV., jež autor prokládal hojnými exkurzami a vzpomínkami na svůj pobyt a cesty v Asii.

č'-sia-š' („město pod přímou ústřední správou“), v současnosti jsou v Číně čtyři taková města – Peking, Tiencin, Šanghaj a Čchung-čching.

cu, viz min-cu.

Cuo-čuan, historie dynastie Čou (viz).

Cybičkov Gonbožab Cebekovič (1873–1930), burjatský mongolista a tibetolog, etnograf a cestovatel. Autor *Cesty k posvátným místům Tibetu* (česky 1987 a 2001).

Ča-lan, společné jezuitské pohřebiště v Pekingu, ležící západně od bývalé městské brány Fu-čcheng-men.

čang („sáh“), stará čínská délková míra, v různých dobách různá; více než 2 m, až 3,2 m,

Čang Cu, druhým jménem Wen-čcheng (zemřel kolem roku 730), čínský básník, císařský dvořan a úředník. Byl zřejmě módním autorem básnických i prozaických děl, obdivovaným především cizinci (zejména Japonci a Korejci), kteří tehdy byli častými hosty u čínského dvora. V Číně samotné však jeho dílo záhy upadlo v zapomnění a do dnešních dnů se uchovala jen půvabná milostná novela prokládaná básněmi *Procházka jeskyní nesmrtelných víl* (*Jou sien kchu*).

Čang Čchien (2. století př. n. l.), vyslanec chanského císaře Wu-tiho (*viz*) do zemí Centrální Asie a Persie v letech 138–126 a 115–113 př. n. l.

Čang Chan (zemřel roku 200 př. n. l.), čchinský politik a vojevůdce, v roce 208 př. n. l. porazil Čchen Šengova (*viz*) povstalecká vojska.

Čang Chua (232–300), moralista v období Tří říší (*viz*).

Čang I (zemřel roku 309 př. n. l.), poradce významného čchinského krále Chuej-wen-wanga (*viz*).

Čang Liang (3. století př. n. l.), šlechtic z někdejšího státu Chan (*viz*), v roce 218 př. n. l. spáchal neúspěšný atentát na Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*).

Čang Tchien-i (1906–1985), novelista a romanopisec, autor povídek *Malý Petr* (*Siao Pi-te*, 1931), *Krajané* (*Tchung-siang-men*, 1939), románů *Zápisky z podsvětí* (*Kuej tchu ž-ťi*, 1931), *Ve městě* (*Caj čcheng-š li*, 1937) ad.

Čang Tiao (2. století n. l.), taoistický mnich, vůdce povstání Žlutých turbanů (*viz*).

Čankajšek (Tiang T'ie-š, 1887–1975), po Sunjatse-novi (*viz*) vedoucí činitel Kuo-min-tangu (*viz*) a jeho vojenských sil. V letech 1932–1975 prezident Čínské republiky (od roku 1949 na Tchaj-wanu).

Čan-kuo („Válčící státy“) (480–222 nebo 475–221 př. n. l.), období v dějinách Číny předcházející vzniku čchinské říše, kdy formálně panovala dynastie Čou (*viz*), fakticky však o moc nad celou Čínou soupeřila regionální království. Vyznačovalo se četnými diplomatickými jednáními i válečnými konflikty mezi nejsilnějšími čínskými státy usilujícími o sjednocení celého Podnebesí (*viz*).

Čan-kuo cche (*Plány Válčících států*), sbírka staročínských textů, spíše beletristické povahy, líčící různé události z období Válčících států (*viz*).

Čao, též Cao-siang (306–251 př. n. l.), čchinský král, jenž dokončil zlomení moci údělných vládců.

Čao, jeden ze sedmi nejmocnějších států Podnebesí (části dnešních provincií Šen-si, Šan-si a Che-pej na severu Číny) v době Válčících států (*viz*), v roce 228 př. n. l. byl zčásti a o sedm let později zcela podmaněn Čchiny (*viz*).

Čao C'-jang (1919–2005), v letech 1980–1987 po Chua Kuo-fengovi (*viz*) předseda Státní rady (vlády) ČLR a v období 1987–1989 generální tajemník ÚV KS Číny.

Čao Čeng-kchaj, *viz* Pej Tao.

Čao-chua si-š', *viz* Lu Sün.

Čao jen-wang, *viz* Chung Šen.

Čao Kao (zemřel roku 207 př. n. l.), eunuch a čchinský hodnostář, na sklonku čchinské dynastie nejmocnější politik, který užíval bezohledných intrik, jež přispěly k pádu dynastie Čchin (*viz*).

Čao Kchuang-jing (vládl 960–976), čínský generál a státník. Roku 960 založil dynastii Sung (*viz*) a do čínských dějin vešel jako císař Tchaj-cu.

Čao Meng-fu (1254–1322), čínský malíř, kaligraf a státník. Jako přibuzný členů dynastie Sung (*viz*) udělal již v mládí velkou kariéru u císařského dvora, více se však věnoval uměleckým studiím. Jeho obrazy květin, krajin a koní představují sepětí tradičního pojetí a nového realismu brilantní kresby. Byl často napodobován a kopírován, protože zvláště v rodinách vzdělanců patřilo k dobrému tónu vlastnit jeho díla.

Čao-siang, *viz* Čao.

Čao Šu-li (1906–1970), prozaik, autor mimo jiné románu *Přerod vesnice rodu Li* (*Li-ťia-čuang-ti pien-čchien*; česky *Vesnice Li mění tvář*).

Čao Tchou-c', taoistický učenec, proslulý svou chodečkou vytrvalostí, údajně způsobenou užíváním prostředků z taoistického lékopisu *Nesmrtelných*.

čeng, strunný nástroj citerového typu, nazývá se též *ku-čeng*. V Číně se rozšířil už před 2. stoletím př. n. l. Korpus má podlouhlý, obdélníkový, se dvěma ozvučnými otvory. Na svrchní straně korpusu jsou přes kobylky nataženy struny v pentatonickém ladění. Kobylky lze posouvat a tímto způsobem nástroj ladit. Počet strun se postupně zvýšil z 12–13 na 15–16, dnes se můžeme setkat i s *čengy* s 21–25 strunami. Hraje se pravou rukou, a to speciálními umělými nehty, levá ruka se používá k drobným změnám výšky tónu, k ozdobám a skluzům.

Čeng, malý stát v období Válčících států (*viz*) v dnešním Che-nanu; byl známý frivolní hudbou.

Čeng Čen-tuo (1898–1958), literární vědec, kritik a kulturní historik, autor *Dějin čínské lidové slovesnosti* (*Čung-kuo su wen-süe š'*, 1957).

Čeng Čcheng-kung (Koxinga, 1624–1662), mingský loajalista, hájící v provincii Fu-tien a na ostrově Tchaj-wanu (Formosa) pozice svržených Mingů (*viz*).

Čeng-čou, město v Che-nanu, kde se v 16. a 15. století př. n. l. rozkládalo Ao (*viz*), jedno ze sídelních měst dynastie Šang (*viz*).

Čeng Che (asi 1360–1433), čínský mořeplavec, usku-tečnivší mezi roky 1405 až 1433 sedm velkých pla-veb do zemí Jihovýchodní Asie, na Jávu a Sumatru, do Indie a na Cejlon a dále až k břehům Arábie a východní Afriky.

Čeng Jin (9. století n. l.), autor kritického spisu o eli-xírech nesmrtelnosti (*viz*), založeného zčásti na jeho vlastních experimentálních pracích.

čeng-tiao (též tung-čeng-tiao), pravoslavné, orto-doxní křesťanství, uvedené do Číny koncem 17. století. O jeho šíření pečovala Ruská pravoslavná duchovní misie v Pekingu (*viz*).

Čen žen („Pravý člověk“), pojem z taoistické mystické filozofie označující lidskou bytost s nadpřirozenými vlastnostmi a schopnostmi včetně dlouhověkosti, nebo dokonce nesmrtelnosti.

černovlasý lid, *viz* li min.

Če-tiang, provincie ve východní Číně (101 tisíc km²), hlavní město Chang-čou.

čch' („stopa“), staročínská délková míra, v různých dobách různá; dnes 0,32 m.

Čcha-kuan, *viz* Lao Še.

Čchang-an („Věčný mír“), hlavní město některých čínských dynastií, mimo jiné i dynastie Tchang (na území dnešního Si-anu v provincii Šen-si).

Čchang-čcheng („Dlouhá zed“) (*viz* též Wan-li čchang-čcheng a Velká čínská zed'), staročínský název (z období dynastie Chan) soustavy hraničních opev-nění proti kočovníkům na severu a severozápadě Podnebesí (*viz*), jejíž první varianta byla postavena v době vlády Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*); později byla opravována, přestavována i různě přesouvána, naposledy a nejdůkladněji v období dynastie Ming (*viz*) v 15. a 16. století.

Čchang-chen ke, *viz* Píseň o věčném žalu.

Čchang-šeng-tien, *viz* Síň věčného žití.

Čchang-tiang („Dlouhá řeka“), též Jang-c'-tiang, řeka ve střední Číně (dlouhá 6 300 kilometrů), pramenící na severovýchodě Tibetské náhorní plošiny a ústící do Východočínského moře u Šanghaje; vedle Žluté řeky (*viz*) od pravěkých druhá životodárná osa čínské kultury a civilizace.

Čchao-žen, *viz* Ping Sin.

Čchen, území a město v Che-nanu, v letech 278–241 př. n. l. hlavní město státu Čchu (*viz*), v čchinském období sídlo okresu a snad i komanderie (*viz*), v letech 209 až 208 př. n. l. sídelní město protičchinského povstale Čchen Šenga (*viz*).

Čchen (557–589), krátkodobá dynastie v období Již-ních dynastií (*viz* Jižní a Severní dynastie).

Čchen C'-ang (661–702), tchangský literát, vystupu-jící s požadavkem překonání vyumělkované, složité formy veršování.

Čcheng-cu, druhý císař Mingské dynastie, vládnoucí pod devízou Jung-le (1403–1424), který přenesl sídlo dynastie z Nankingu do Pekingu.

Čcheng-čhua (1465–1487), císař dynastie Ming, za něhož byla upravena signální soustava užívaná na Dlouhé zdi (*viz*).

Čcheng-kao, strategické město v Che-nanu, jehož se ve 4. století př. n. l. zmocnil čchinský král Chuej-wen-wang (*viz*).

čcheng-siang, hlavní rádcové, hodnostáři císařského dvora stojící panovníkovi nejbliže.

Čcheng Tchang (snad 1751–1739 př. n. l.), náčelník šangského kmenového svazu, svrhl posledního vládce dynastie Sia (*viz*) a založil dynastii Šang (*viz*).

Čchen Jin, odborník na lukušské a lučičtické umění, uváděný v *Kronikách Wu a Jüe*.

Čchen Jün (1905–1995), ekonomický expert v čín-ském vedení, dlouholetý náměstek předsedy ÚV KS Číny a místopředseda Státní rady (vlády) ČLR.

Čchen Šeng (zemřel roku 208 př. n. l.), rolník a voják nižší hodnosti, vůdce mohutného protičchinského povstání v letech 209–208 př. n. l., král útvaru nazva-ného Veliké Čchu (*viz*).

Čchen-tia-wo, lokalita u Lan-tchieny, naleziště spodní čelisti staropaleolitického člověka (*Homo lantianensis*, *viz*) z doby před 650 000 lety.

čchi („duch, energie“), jehož prostřednictvím se proje-vuje kosmická energie *li* (*viz*), uvádějící látku v pohyb a kombinací principů *jin* a *jang* (*viz*) dává vzniknout a fungovat celému světu.

Čchi, jeden ze sedmi nejmocnějších států Podnebesí (jihovýchodní část dnešní provincie Che-pej a západní území Šan-tungu ve východní Číně) v době Válčících států (*viz*), v roce 221 př. n. l. byl podmaněn Čchiny (*viz*).

Čchi (22. století př. n. l.), druhý panovník dynastie Sia (*viz*), syn jejího zakladatele Jüa (*viz*).

Čchi, okresní město v někdejší státu Čchu (*viz*), které jako jedno z prvních větších sídel opanovali v roce 209 př. n. l. protičchinští povstalci.

Čchiangové (Čchiang-cu, 198,3 tisíce), potomci prototibetských kočovných plemen, dnes žijící převážně v západním S'-čchuanu.

Čchien-lung (1736–1795), císař mandžuské dynastie Čching (*viz*) vládoucí v Podnebesí; dal zničit stovky knih, které obsahovaly byť i jen domnělou kritiku Mandžů (*viz*).

Čchi-lao-cu, *viz* Kchelaové.

čchin, nástroj citerového typu, též se nazývá *ku-čchin*. V Číně se objevuje již před 2. stoletím př. n. l. Je menší než *ku-čeng*, na rozdíl od něj nemá posuvné ladící kobylky. Jeho sedm strun se zpravidla ladí C D F G A c d. Hraje se pravou rukou, podél strun se nacházejí značky pro levou ruku, která může svými hmaty měnit výšku tónu. Čchin má hluboký, meditativní zvuk. Byl vždy nástrojem vzdělanců a intelektuálů a dosáhl významného postavení v čínské literární kultuře.

Čchin, nejmocnější stát Podnebesí (v dnešních provinciích Šen-si, Kan-su a S'-čchuan v severozápadní Číně), který v roce 221 př. n. l. ovládl celé Podnebesí; v západním světě byl z termínu Čchin odvozen název pro Čínu a její obyvatelé.

Čchin (221–207 př. n. l.), dynastie, jejímž zakladatelem byl První svrchovaný císař Čchinů (*viz*).

Čchin-čung jin (*Zpěvy z Čchin*), deset sociálně laděných básní tchangského básníka Po Tü-iho (*viz*), líčících bídu a utrpení prostého lidu.

čching, staročínský hudební samozvučný nástroj zhotovený z kamenné desky (nejoblíbenějším materiálem byl „božský“ nefrit, *viz*) nepravidelně zaobleného tvaru (později ve tvaru písmene L); zvuk byl vyluzován úderem.

Čching (1644–1911), poslední dynastie (mandžuského původu) vládoucí v Podnebesí.

čching-cch', *viz* seladon.

Čching-chaj, provincie v severozápadní Číně (720 tisíc km²), hlavní město Si-ning.

Čching-chaj-chu (Kókenúr), bezodtoké jezero ve stejnojmenné provincii (plocha 4 583 km², nadmořská výška 3 196 m, hloubka 39 m).

Čchinové, obyvatelé státu Čchin (*viz*), příslušníci dynastie Čchin (*viz*).

Čchinská kronika, *viz* Čchin ti.

Čchin Š' chuang-ti („První svrchovaný císař Čchinů“) (24. 11. 260 až 18. 7. 210 př. n. l.), rodovým jménem Jing, osobním jménem Čeng, tedy Jing Čeng, byl zván též Čao Čeng podle státu Čao (*viz*), kde byli jeho rodiče rukojmími, nebo Lü Čeng podle svého údajného otce Lü Pu-weje; v letech 246–221 př. n. l. byl

čchinským králem, v letech 221–210 př. n. l. se stal Prvním svrchovaným císařem Čchinů.

Čchin-tien („Palác císařova ducha“), zvláštní stavba v staročínských záhrobních sídlech, kde prodléval jakýsi duchovní dvojník zemřelého panovníka a kde se mu pravidelně dostávalo jídla, pití a jiných potřeb.

Čchin ti (*Čchinská kronika*), ztracené dějiny Čchinů, z nichž zřejmě čerpal historik S'-ma Čchien (*viz*).

Čchin Wu-jang (zemřel roku 227 př. n. l.), Ťing Kcheův (*viz*) pomocník při atentátu na Jing Čenga (pozdějšího Prvního svrchovaného císaře Čchinů) v roce 227 př. n. l.

Čchi-šan, lokalita v Šen-si, pohřebiště z období dynastie Západních Čou (*viz*) v 8. století př. n. l.

Čchi-tan, čínský název historického nechanského etnika severovýchodní Číny (Kitani, *viz*).

čchou, komické role v tradiční čínské zpěvohře.

Čch' Sung-c' („Mistr rudé borovice“), taoistický Nesmrtelný; proslul svou gymnastikou.

Čchu, vedle státu Čchin (*viz*) nejmocnější stát Podnebesí (části dnešních čínských provincií Chu-pej, Chu-nan, Ťiang-si, An-chuej, Ťiang-su, Šen-si, Che-nan) v době Válčících států (*viz*), v roce 223 př. n. l. byl podmaněn Čchiny (*viz*).

Čchuan-cao še, literární skupina Tvorba romantického směru, založená čínskými studenty v Japonsku (od roku 1921 do 1929, kdy byla zakázána).

Čchuan-chou, starověké čínské božstvo, snad totožné s říčním bohem Che-po.

čchu-cch' („čchuské zpěvy“), básnický žánr volné formy, vznikající z lidové tvorby.

Čchu-cch' („Písňe z Čchu“), sbírka starověké čínské poezie.

čchu-ling, staročínské označení figuríny ze svazků slámy pohřbené se zesnulým jako oběť.

Čchun-čchiou (*Jara a podzimy*), kronika zachycující dějiny státu Lu (*viz*) v letech 722–481 př. n. l. a historiografický název období v těchto letech v celém Podnebesí (*viz*).

Čchun-tchien, *viz* Aj Čching.

čchü, píseň, melodie, árie.

Čchüan-žung, *viz* Žungové.

Čchü Čchiou-paj (1899–1935), publicista, literární kritik a překladatel.

čchü-i, vypravěčství.

Čchü Jüan, *viz* Kuo Mo-žuo.

Čchü Jüan (asi 340–278 př. n. l.), čínský básník a hodnostář; jeden z prvních významnějších představitelů starověké čínské poezie. V mládí zastával nejvyšší hodnosti na panovnickém dvoře, pro intriky odešel

do ústraní. Ústředním motivem jeho básní, vyznačujících se propojením jazykové a formální vytříbenosti s filozofickým a magickým myšlením, je hledání družky odpovídající vysněnému ideálu.

čchüťialingská kultura, neolitická kultura na středním toku Dlouhé řeky (*viz*) – Čchang-ťiang (viz); z jejího prostředí pocházejí doklady pěstování falických kultů.

Čingischán (Temüdzin, 1206–1227), vůdce kmene Mongolů, zakladatel jejich světové říše.

čínská hudba, jedna z nejstarších hudebních kultur s různorodými hudebními projevy (díky rozloze území, vlivům sousedních oblastí). O nejstarších údobích jsme informováni díky četným archeologickým nálezům, které svědčí o tom, že se už na sklonku paleolitu, před více než deseti tisíci lety, užívaly kostěné flétny. V neolitických dobách, kdy vznikla keramická technologie, přibýly hliněné okaríny. Z doby dynastií Šang (16.–11. století př. n. l.) a Čou (1027–256 př. n. l.) pocházejí soubory litofonů a bronzových zvonů – *čung* (*viz*) a *kche-po* (*viz*). Již v období Čou můžeme hudbu rozdělit na rituální – *ja-jüe* („vznešená, kultivovaná hudba“), a *su-jüe*, která zahrnovala vše ostatní včetně lidové hudby. Orchestry rituální hudby měly přesně určené uspořádání. Z doby Východních Čou (770–256 př. n. l.) známe již velmi propracovanou hudební teorii, systém dvanácti standardních tónových výšek *š-er lü-lü* a systém pěti základních tónů pentatoniky (*kung, šang, tüe, č, jü*). Pět tónů bylo brzy rozšířeno o další dva. Z filozofických škol doby Válčících států (480–222 nebo 475–221 př. n. l.) si hudby nejvíce považovali konfucíani, jejichž učení mělo po většinu dějin Číny na společnost největší vliv. Zdůrazňovali především její kultivační a výchovnou funkci a stavěli se proti jejímu vnímání pouze jako smyslového prožitku. Hudba byla považována za reakci lidského nitra na vnější svět a měla zrcadlit společenskou realitu. V době Chan (206 př. n. l.–220 n. l.) byl zřízen úřad *Jüe-fu*, jehož hlavní úlohou bylo rovněž sbírání lidových písní. Příchod buddhismu (*viz*) do Číny znamenal rozvoj některých vokálních i vokálně instrumentálních forem spjatých s recitováním suter. V období Suej (581/589–618) a zejména za kosmopolitně zaměřených Tchangů (618–907) zažívá vzestup *jen-jüe*, „dvorská světská hudba“, která plní zábavnou funkci. Na dvoře je mnoho hudebních ansámbľů z ciziny. Hudebníky zaměstnávají též vyšší hodnostáři a rozvíjející se třída obchodníků. V ansámblech se uplatňují nástroje jako loutna – *pchi-pcha* (*viz*), ústní varhánky – *šeng* (*viz*), citera – *čeng* (*viz*) a další. Pěťadvacet notovaných zápisů skladeb

z této doby bylo roku 1905 objeveno v Tun-chuangu v čínské provincii Kan-su. V dobách Sung (960–1279) a Jüan (1271–1368) dochází k významnému rozvoji měst a obchodu, vznikají a rozvíjí se hudební formy spjaté s vypravěčstvím (*šuo-čchang*), a jinými jevištními formami (například *ču-kung-tiao, nan-si, ca-tü*). Hudba spjatá s jevištěm zažívá rozmach zejména v době Jüan. V období Ming (1368–1644) a Čching (1644–1911) se zdokonaluje instrumentální hudba, objevují se rozmanité školy různých nástrojů, kde je tradice učitelem žákovi předávána ústně. Za dynastie Čching se rozšiřuje použití notace. Vznikají operní formy jako například *kchun-čchü* a později, na přelomu 18. a 19. století, *ťing-ťü* (Pekingská opera či zpěvohra). Myšlenky Májového hnutí z roku 1919 zasáhly i hudbu. Vedle tradičního repertoáru vzniká množství nových skladeb inspirovaných západními vzory i čínskou tradicí, například tvorba skladatele Liou Tchien-chua (1895–1932). Po vzniku Čínské lidové republiky (*viz*) byly v hojné míře zakládány konzervatoře, kde se vyučuje také západní vážná hudba. Po „kulturní revoluci“ (1966–1976), kdy byly konzervatoře uzavřeny a hudba stagnovala, začala do Číny úspěšně pronikat i západní populární hudba.

Čínská lidová republika (Čung-chua žen-min kung-che-kuo, ČLR), vyhlášena 1. října 1949.

Čínská republika, stát založený po pádu mandžuské dynastie Čching (*viz*) roku 1911. V roce 1949 převzali moc v Číně komunisté. Představitelé poražené vlády se uchýlili na Tchaj-wan a dodnes se považují za jediné legitimní pokračovatele někdejší republiky.

Čínská zeď, viz Čchang-čcheng.

čínské malířství, součást výtvarné kultury jedné z nejstarších světových civilizací. Vyuvíjelo se velmi záhy (nejstarší nálezy pocházejí ze 7./6. tisíciletí př. n. l.) a jeho charakter se některými rysy odlišoval (například obrazovou podobou písma, svitkovými typy obrazů, zvláštními motivy a symboly) od malířství jiných kulturních oblastí, především evropské. Čínské malířství souvisí se vznikem a vývojem písma (pomineme-li jeho prehistorické kořeny, viz dále), za jeho původní podobu je považována kaligrafie (*viz*) (v čínštině je pro malování a psaní týž znak). S kaligrafickým písmem bylo těsně spjata štetcové malířství, které proto vždy mělo zčásti povahu ideogramu. Práce štetcem byla na rozdíl od japonského tušového malířství téměř mytizována, jak o tom svědčí citlivé rozlišování štetcových tahů (tah polosuchým štetcem, zvaný „létající běl“, tah plným štetcem, úder štetcem, taženost stopy), vlastností papíru (struktura,

zabarvení, rozpíjivost), hodnoty tuše (sytnost, průsvitnost při rozmývání a valérovém odstupňování). Přestože základním výrazovým prostředkem čínského malířství je lineární rytmus, nedosáhla grafika v Číně nikdy významu, protože nebyla založena na práci štětcem. Tradiční čínské obrazy byly malovány hlavně tuší, barvy plnily roli spíše doplňkovou, podložkou bylo hedvábí nebo hedvábný papír, oblíbená byla malířská výzdoba vějířů. Vedle štětců bylo k malbě používáno i dřívěk, papírových proužků a prstů. Malířství a kaligrafie byly znakem gramotnosti, vzdělání a kultury a na rozdíl od evropského vývoje nadřazovány architektuře, sochařství a uměleckým řemeslům. Jiné filozofické a společenské pojetí života a umění v Číně vedlo k tomu, že autory malířských děl byli jen v malé míře malíři z povolání; malování se věnovali a výtvarný vkus udávali císaři, státníci, vysocí úředníci, filozofové a básníci. Jejich spisy se staly kritériem umělecké dokonalosti. Malíř Sie Che, který se jako jeden z prvních soustavně věnoval výtvarné kritice, vyhlásil koncem 5. století n. l. slavných *Šest pravidel*, jež předznamenala další vývoj čínského malířství: inspirace životem, kaligrafická výstavba osnovy, vystižení podstatných tvarových rysů, souvislost barvy s charakterem námětu, souvztažnost kompozičních prvků, následování příkladu starých mistrů. Čínské malířství se vázalo k smyslově podobě zobrazované skutečnosti, její citové odezvě a myšlenkovému pochopení, úzce tedy souviselo s hudbou, poezií a filozofií a tvořilo základ takzvaného literátského malířství. Hlavní malířské druhy, horizontální svitky (japonsky „makimono“) nebo vertikální svitky (japonsky „kakemono“) na papírovém či hedvábném podkladu neměly jen funkci ozdobnou, sloužily spíše jako podnět k příležitostné meditaci a kontemplaci. Cílem téměř metrových nebo i mnohametrových svitků nebyla nápodoba zrakového vjemu, byly komponovány a zpracovávány jinak než evropské umění: svou zkratkovou povahou snad mohou připomínat náčrt, ale nejde o letný dojem, nýbrž o výsledek dlouhého a soustředěného pozorování skutečnosti směřujícího k pochopení podstaty a k dosažení moudrosti. Od konce 19. století se čínské malířství vyrovnává s vlivy evropského a amerického umění. Východní kaligrafie naopak ovlivnila některé proudy abstraktního malířství 20. století, například dílo německého malíře Hanse Hartunga (1904–1989) a amerického malíře Marka Tobeye (1890–1976).

čínské písmo, vzniklo zhruba v polovině 2. tisíciletí př. n. l. (nebo o několik století dříve) a ve své refor-

mované podobě provedené v době Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*) v hlavních rysech přetrvalo až dodnes (*viz* též ta-čuan, siao-čuan, li-šu).

Čínsko-japonská válka (1894–1895), v jejím důsledku přišla poražená Čína o ostrov Tchaj-wan (*viz*) a svá výlučná práva v Koreji.

čou, za Tchangů (*viz*) územně-správní jednotka prefektura.

Čou (1027–256 př. n. l.; Západní Čou [1027–771 př. n. l.] (*viz*), Východní Čou [770–256 př. n. l.] (*viz*)), dynastie ve starověké Číně, od roku 770 př. n. l. vládnoucí již jen formálně; z tohoto období se zachovaly nejstarší literární památky.

Čou Cuo-žen (narozen 1885, rok úmrtí neznámý), literární kritik a esejista, Lu Sünův (*viz*) mladší bratr.

Čou Čching-čchen (3. století př. n. l.), konformní hodnostář a učenec na dvoře Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*).

Čou En-laj (1898–1976), v roce 1954 jmenovaný předsedou Státní rady (vlády) ČLR. Tuto funkci zastával až do roku 1972, kdy ze zdravotních důvodů odstoupil. Zemřel 8. ledna 1976.

Čou Jang, v 50. letech 20. století čelný komunistický literární kritik a teoretik.

Čou-kchou-tien, město asi čtyřicet kilometrů jihozápadně od Pekingů, u něhož bylo objeveno sídliště *Homo erectus* (*viz*) z doby před 730 000 až 550 000 lety i z mladších údobí paleolitu (*viz*).

Čou Li-po (narozen 1908), romanopisec, scenárista a překladatel z ruštiny, autor dvoudílného románu *Bouře* (*Pao-feng cou-jü*, 1951 a 1958), *Železný potok* (*Tchie-šuej pen-liou*, 1955) ad.

Čou Sin, též Ti Sin (11. století př. n. l.), poslední (a tedy podle čínského státoprávního učení špatný) vládce dynastie Jin (Šang) (*viz*), jenž krutě nakládal i se svými příbuznými; v roce 1028 př. n. l. ho svrhl čouský panovník Wu-wang (*viz*).

Čou Šu-žen, *viz* Lu Sün.

Čou Wen (3. století př. n. l.), jeden z velitelů povstaleckých vojsk proti Čchinům (*viz*) v roce 209 př. n. l.

Č'-tao, město ležící poblíž Sien-jangu (*viz*), hlavního města státu Čchin (*viz*) a Podnebesí v době dynastie Čchin (*viz*).

Čtyři posvátné knihy (S'-šu), totiž *Velké učení* (*Ta-süe*), *Učení o středním* (*Čung-jung*), *Konfuciovy hovory* (*Lun-jü*), *Mencius* (*Meng-c'*).

Čuang-c' („Mistr Čuang“), též Čuang Čou (asi 380–asi 320 př. n. l.), proslulý taoistický filozof, pokračovatel v díle zakladatele taoismu (*viz*) Mistra Lao-c' (*viz*).

Čuang-kung (8. století př. n. l.), čchinský panovník, vedle Siang-wanga (*viz*) je považován za zakladatele státu Čchin (*viz*).

Čuangové (Čuang-cu, 15,558 milionu), nechanský národ jižní Číny, který má od roku 1958 vlastní Čuangskou autonomní oblast Kuang-si (*viz*).

Čuang-siang (249–247 př. n. l.), čchinský král, známý jako I-žen nebo Jing C'-čchu, otec Jing Čenga (*viz*), pozdějšího Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*).

Čuangská autonomní oblast Kuang-si, v jižní Číně (236,3 tisíce km²), hlavní město Nan-ning.

Ču C'-čching (1898–1948), literární teoretik, esejista a básník, autor *Přehledu moderní literatury: Poezie* (*Sin wen-süe ta-si: Š'-fi*, 1935).

Čuej-wang lao-ču, *viz* Luo Chua-šeng.

ču-chou, vládcové dědičných držav („feudální páni“).

Ču Jüan-čang (1328–1398), zakladatel čínské dynastie Ming (*viz*). Jako císař Tchaj-cu, panovník éry Chung-wu, vládl v Číně v letech 1368 až 1398.

Ču-ke Liang (zemřel 234 n. l.), populární vojenský strateg období Tří říší (*viz*).

čung, zvon, starověký perkusní hudební nástroj. Nejstarší zvony byly hliněné, jak dokládá nález z okresu Čchang-an v provincii Šen-si z mladší doby kamenné, kdy v těchto místech převládala lungšanská kultura (*viz*). V období Šang se začínají vyrábět zvony bronzové. Soubory zvonů různých velikostí (zvonkohry) se nazývají *pien-čung*. Některé zvony byly při hře drženy v ruce za rukojeť, jiné, jejichž rukojeť byla vybavena otvorem nebo kroužkem, se věšely do řady vytvářející zvonkohru, která se rozeznávala údery. Byly často zdobeny složitými dekory, například zvířecím motivem *tchao-tchie*, často se na nich též objevuje jméno vlastníka. Velká část zvonů mohla vydávat dva různé tóny, lišící se o velkou tercii, malou tercii nebo případně o velkou sekundu, podle toho, zda se udeřilo na čelní nebo boční stranu zvonu. Zvony byly na zvonkohře uspořádány do pětitonové, šestitonové nebo sedmitonové stupnice. Z období Západních Čou a Válčících států se zachovaly zvonkohry složené z devíti, třinácti, ale i šedesáti čtyř zvonů (hrobka velmože I z Cengu, 5. století př. n. l., provincie Chu-pej). Od doby Čchin (221–207 př. n. l.) se zvonkohry hojně používaly v dvorské obřadní hudbě *ja-jüe* (*viz* čínská hudba).

čung čeng („palácový napravovatel“), úředník s represivním posláním na dvoře protičchinského povstale Čchen Šenga (*viz*).

Čung-chua žen-min kung-che-kuo, oficiální název Čínské lidové republiky (*viz*).

Čung-jung, *viz* Čtyři posvátné knihy.

Čung-kuo („Říše středu“, „Země středu“), čínský název pro vlastní zemi, domněle ležící uprostřed světa, odvozený ze starých kosmogonických představ o uspořádání světa a vesmíru. Ve starověkých dobách se Číňané domnívali, že svět má tvar čtverce, kdežto nebe že je kruhové. Podnebesí (*Tchien-sia*, *viz*), tedy vlastní Čína, bylo uprostřed světa a klenula se nad ním mocná Nebesa (*Tchien*) – zdroj řádu a pořádku. Země, které Podnebesí obklopovaly, se nacházely v rozích čtvercového světa, mimo blahodárné působení Nebes. V těchto zemích nefungovalo nic jako v Zemi středu. Nestřídala se tam roční období, nepohybovala se nebeská tělesa. V ničem nevládla sporádanost, všechno tam bylo horší než v Podnebesí. Podobně pohlíželi Číňané i na lid, který v těch strašných končinách žil. Byli to „barbaři čtyř světových stran“, kteří se od nich lišili způsobem obživy, chováním i jazykem. Vymezovali se tak zejména proti kočovníkům, kteří se jim jeví jako násilníci potulující se se stády dobytka po své nehostinné zemi a čas od času pustošící a loupící v kvetoucích čínských vesnicích a městech. Podobné „sebestředné“ ideje byly ovšem vlastní snad všem významnějším civilizacím starověku. Navíc ze srovnávacích výzkumů termínu „čung-kuo“ ve starověkých čínských textech vyplývá, že jeho výklad zdaleka není tak jednoznačný, jak bývá i v odborné literatuře tradováno. Spojení „Čung-kuo“ znamená totiž nikoli jen „Země středu“, ale také „Střední území“ ve smyslu centra uvnitř toho, co se považovalo za Čínu (tj. kulturního okruhu vymezujícího se proti okolním kočovníkům); často se objevuje i ve významu „Hlavní město“, dokonce je z textů zřejmé, že toto „Čung-kuo“ se mohlo přesunout z místa na místo, tak jak se lokalizace hlavního města měnila v průběhu historie. K ztotožnění „Čung-kuo“ s celou Čínou došlo až v období dynastie Chan (206 př. n. l. až 220 n. l.) (*viz*).

Čung-kuo cuo-i cuo-tia lien-meng („Liga čínských levicových spisovatelů“), sdružení levicově zaměřených spisovatelů, působící od roku 1930 v Šanghaji. Vůdčí postavou v Lize byl Lu Šün (*viz*).

Čung-kuo če-süe siao-š', *viz* Feng Jou-lan.

Čung-kuo su wen-süe š', *viz* Čeng Čen-tuo.

Ču Si (1130–1200), sungský filozof, tvůrce neokonfucianství.

ču-Sia („všichni Sia“), staročínské označení obyvatel Podnebesí (*viz*).

Ču Šu-čen (konec 12.–13. století), čínská básnířka z období dynastie Sung (*viz*). Vynikla v tvorbě básní

formou *cch'* (*viz*), zvláště v klasickém tématu touhy po nepřítomném milém.

Ču Te (1886–1976), vrchní velitel (*cung-s'-ling*) čínské Rudé armády, později maršál Čínské lidové osvobozené armády a dlouholetý předseda Všečínského shromáždění lidových zástupců (parlamentu, 1959 až 1976). Zemřel 6. července 1976.

Ču Žung-ti (narozen 1928), v letech 1998–2003 po Li Pchengovi (*viz*) předseda Státní rady (vlády) ČLR.

Daguři, *viz* Dahuři.

Dahuři, též Daguri, Dauři apod. (čínsky Ta-chu-er, případně Ta-wo-er-cu, 121,5 tisíce), mongolské etnikum žijící převážně v Chej-lung-ťiangu a částečně i v Sin-ťiangu na hranicích s Kazachstánem.

dalajlama, mongolsko (*dalaj*, „ocean“)–tibetský (*lama*, „nejvyšší“) titul čelného představitele školy Gelugpa, duchovní a světská hlava Tibetu, s tradičním sídlem ve Lhasě. Dalajlamové jsou považováni za pozemské převtělence bódhisattvy Avalókitéšvary (*viz*).

Dauři, *viz* Dahuři.

Dějiny Chanů, *viz* Chan-šu.

Dějiny států (*Kuo-ju*), historické dílo autora Cuo Čchiou-minga z období Čchun-čchiou (*viz*), zachycující dějiny státčků Čou, Lu a dalších z konce doby Západních Čou (*viz*) a období Čchun-čchiou.

devět úradů (hodností), *viz* tiou čching.

Dlouhá řeka, *viz* Čchang-ťiang.

Dlouhá zeď, *viz* Čchang-čcheng.

Dlouhý pochod (říjen 1934 až říjen 1935), přesun komunistických sil z tzv. sovětských oblastí v jižní a jihozápadní Číně do Jen-anu v provincii Šen-si, který se pak na dalších deset let stal jejich opěrným bodem.

doba bronzová, označení období následujícího po době kamenné (*viz*), kdy lidé vynalezli zpracování bronzu a začali jej užívat k výrobě základních nástrojů, zbraní a jiných artefaktů; v Číně nastala počátkem 2. tisíciletí př. n. l. a trvala přibližně do poloviny 1. tisíciletí př. n. l., kdy byl bronz při zhotovování pracovních i výrobních nástrojů a zbraní nahrazován železem.

doba historická, období lidské minulosti osvětlené převážně písemnými prameny, přestože archeologické prameny zůstávají nadále významným zdrojem poznatků; v Číně nastává přibližně od 2. tisíciletí př. n. l., plněji až v průběhu 1. tisíciletí př. n. l.

doba kamenná, nejdelší a nejstarší období lidské minulosti, kdy k výrobě důležitých nástrojů, zbraní a dalších artefaktů sloužil kámen (tato doba se dělí na paleolit – *viz*, mezolit – *viz* a neolit – *viz*); v Číně zabírá časový úsek 900 000 až 2 000 let př. n. l.

doba prehistorická, období lidské minulosti osvětlené pouze archeologickými (hmotnými) prameny; z globálního hlediska začíná zhruba před 3 miliony let ve východní a jižní Africe a končí objevem písma před více než 5 tisíci lety na Předním východě a v Egyptě (v jiných oblastech naší planety počíná a končí později); v Číně zahrnuje paleolit (*viz*), mezolit (*viz*) a neolit (*viz*) (900 000 až 3 000 let př. n. l.).

doba protohistorická, období lidské minulosti osvětlené archeologickými a zčásti již písemnými prameny, což je v Číně zhruba 3. tisíciletí př. n. l. (i když písemné prameny vztahující se k tomuto období pocházejí až z mladších dob).

doba železná, označení období následujícího po době bronzové (*viz*), kdy se začalo k výrobě základních nástrojů a zbraní užívat železo, v Číně k tomu došlo v polovině 1. tisíciletí př. n. l., v období Válčících států (*viz*).

dokonalý, šlechtitý člověk, *viz* tün-c'.

Dračí vrata, *viz* Lung-men.

Druhý svrchovaný císař, *viz* Er Š' chuang-ti.

Drungové, *viz* Tulungové.

dřevořez, technika tisku z výšky používaná v Číně již od konce 7. století, v Evropě od konce 14. století. Matrice vzniká z podélného řezu dřeva (hrušeň, ořech aj.) odřezáním netisknoucích ploch nožičky a dlátky.

„**Duhový šat**“, přesněji „Duhový šat, pérový úbor“ (čínsky *Ni-šang ju-i*), spolu s písní „Liou-jao“ dvě z nejoblíbenějších melodií v tchangské době, často zmiňované u tehdejších básníků.

Dungani, potomci Chuejü (*viz*), kteří v 70. letech 19. století po porážce tzv. Dungsanského povstání uprchli do carského Ruska.

Dvořák Rudolf (1860–1920), zakladatel české orientalistiky, profesor Univerzity Karlovy v Praze. Bádal také v oblasti sinologie, kde mj. ve spolupráci s Jaroslavem Vrchlickým přeložil klasickou čínskou *Knihu písní* (*Š'-ťing*, 1897 a 1912).

dynastie v dějinách Číny, období čínské minulosti začínající legendárními vládci počátkem 3. tisíciletí př. n. l. a končící pádem dynastie Čching (*viz*) v roce 1911.

Džomolungma (čínsky Ču-mu-lang-ma feng), tibetský název nejvyšší hory světa, tyčící se na nepálsko-čínské (tibetské) hranici (Mt Everest, 8 848 m).

Džungarsko, název severní poloviny Sin-ťiangu.

Džürdženi, též Džürdžedi (čínsky Nü-čen), tunguzský kmen v severovýchodní Číně, kde si založili svůj stát Ťin („Zlatý“, 1115–1234). V roce 1127 vytlačili Sungy (*viz*) ze severní poloviny země na jih a tím ukončili období Severních Sungů (*viz*).

elixír nesmrtnosti, taoistický termín vycházející ze spekulace o možnosti vytvořit prostředek, který člověku zajistí nesmrtnost.

E-mej, hora v jihozápadním S'-čchuanu, poutní místo čínských stoupců buddhismu (*viz*) a taoismu (*viz*).

Encyklopedie řemesel, *viz* Kchao-kung-ti.

er-chu, dvoustrunné housličky. Bambusový smyčec z koňských žíní se provléká mezi strunami, které jsou zpravidla laděny a₁, d₁. Struny se dříve používaly hedvábné, dnes se vyrábějí ocelové. Housličky *er-chu* mají rovný krk, tělo nástroje, které hráč na rozdíl od našich houslí drží v klíně, je ze dřeva, šestiúhelníková nebo osmiúhelníková ozvučná deska je vyrobena z hadí kůže.

Er-li-tchou, vesnice poblíž města Jen-š' v provincii Che-nan, kde bylo v roce 1959 objeveno vícevrstevné sídliště o rozloze 10 000 čtverečních kilometrů, obývané od konce 3. tisíciletí do 14. století př. n. l. Osídlení je stratigraficky uskupeno do čtyř výrazných kulturních vrstev, přičemž třetí vrstva možná představuje poslední město dynastie Sia (*viz*) a čtvrtá sídelní město prvního panovníka dynastie Šang (*viz*) Čcheng Tchang (*viz*).

Er Š' chuang-ti („Druhý svrchovaný císař“) (210–207 př. n. l.), původním jménem Chu-chaj (*viz*), nejmladší syn Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*).

eunuch, muž bez pohlavních žláz, nejčastěji po kastraci, kleštěnec. Kastrace mužů byla prováděna již přinejmenším ve 3. tisíciletí př. n. l. Motivy byly různé: trest, pomsta, religiózně-asketické důvody, léčebné účinky. Kastrování byli poražení nepřátelé nebo strážci harémů, kastrace byla zakotvena jako trest v zákonodárství mezopotamských civilizací, Persie, Indie, Číny a dalších zemí. V asyrské říši (rovněž v Persii, Číně, Indii nebo v antickém Římě) zastávali eunuši důležité funkce ve správě státu. Panovníci si jich cenili hlavně proto, že nebyli vázáni rodinnými svazky, a byli tedy oddáni pouze svému králi. Společenský status eunuchů byl však považován za ponižující. Úděl eunucha – na jedné straně opovrhovaného a sexuálně hendikepovaného, na straně druhé mocného muže – vyústil u řady z nich v touhu po uplatnění moci za každou cenu. Vykleštění muži představovali neobyčejně významný fenomén zejména v Číně – nejpozději od doby dynastie Čou (1027–256 př. n. l.) (*viz*) až do pádu poslední dynastie Čching (*viz*) v roce 1911, tedy po dobu nejméně tří tisíciletí. Pravidelnou součástí dvora se stali poté, co císař dynastie Chan Kuang-wu-ti (vládl 25–57 n. l.) rozhodl, aby všichni mužští sluhové sloužící dvorním dámám byli vykastrováni.

Někteří chlapci a muži se nechali vyklestit dobrovolně, aby si zajistili živobytí u dvora, jiné prodali rodiče nebo obchodníci s dětmi. Po zotavení obdrželi doklad o provedení kastrace a odcházeli pracovat do paláce – jako pomocníci v kuchyni, metaři, hudebníci, herci nebo loutkáři; starší a zkušenější prověřovali všechno, co bylo dodáno pro královskou rodinu, od císařových konkubín až po oděvy nebo potraviny. Nejstarší a neschopnější pečovali o úřední císařskou pečeť a císaři je rovněž zaměstnávali jako zvláštní důvěrníky a rádce. Vliv eunuchů dosáhl vrcholu v období dynastií Tchang (*viz*) a Ming (*viz*), kdy jejich počet přesáhl deset tisíc. Za poslední dynastie Čching počet eunuchů klesal a v době pádu dynastie v roce 1911 jich zůstalo už jen něco přes tisíc. Mnozí eunuši sloužili svému vladaři věrně a podporovali jeho politiku, mnozí se angažovali ve prospěch odpůrců panovníka a někteří usilovali o nemezenou moc i za cenu intrik a zločinů (například eunuch Čao Kao [*viz*] tímto způsobem přivedl v roce 207 př. n. l. k pádu mocnou dynastií Čchin [*viz*] – možná v podvědomé, možná vědomé reakci na potupný akt kastrace. Kastrace byla totiž kromě jiného vážným porušením konfuciánského předpisu synovské oddanosti, protože tělo bylo považováno za dar rodičů. Bylo důležité, aby každý byl po smrti pohřben kompletní, a proto eunuchové chovali své mumifikované pohlavní orgány v zapečetěném vaku nebo pouzdru. Vykleštění bylo od starověkých dob rovněž jedním z nejtvrdsích a nejpoptunějších trestů; byl jím například postižen slavný starověký historik S'-ma Čchien (*viz*).

Evenkové (E-wen-kche-cu, 26,4 tisíce), tunguzsko-mandžuské etnikum žijící v provincii Chej-lung-tiang a částečně také v Sin-tiang.

fa („zákon“, „právo“), základní pojem legismu (*viz*).

Fairbank John King (1907–1991), americký sinolog historik, dárce své anglofonní sinologické knihovny pražskému Orientálnímu ústavu (*viz*).

Fan Čchung (1. století n. l.), vůdce povstaleckého hnutí Rudých obočí (*viz*).

Fang-čang, jeden z bájných Ostrovů nesmrtných (*viz*) ve Východním moři.

Fan Jü-čchi (zemřel roku 227 př. n. l.), čchinský generál, zběhl do státu Jen (*viz*), kde spáchal sebevraždu, aby usnadnil Ťing Kcheovi (*viz*) provedení atentátu na čchinského krále Jing Čenga (*viz*).

Fan Kchuan (asi 950–asi 1030), čínský malíř a kaligraf. Jeden z nejvýznamnějších novátorů čínské krajinomalby.

Fan Suej (3. století př. n. l.), putující politik, sloužil čchinskému králi Čao-siangovi (*viz*).

- fan-tchi-c'**, původní (složitější) tvar čínského znaku.
- Fan Ťü** (3. století př. n. l.), čchinský hodnostář.
- Fa-sien** (4.–5. století n. l.), buddhistický mnich, cestovatel do Indie v letech 399–412. Autor *Zápisů o buddhistických zemích* (*Fo-kuo ťi*).
- Fa-si-s' si-lun**, viz Sia Jen.
- fa-ťia** („legismus“, „legisté“), politicko-filozofické a státoprávní učení (a jeho tvůrci a stoupenci) vzniklé v průběhu 4. století př. n. l. a zdůrazňující jako základ uspořádání a řízení společnosti přesně definované a přísně uplatňované zákony.
- Fej-leng-cchuej-ti i-jie**, viz Sü Č'-mo.
- feng**, jedna z mnoha rituálních obětí prováděných ve starověké Číně, jež měla sloužit k ovlivňování nadpřirozených sil.
- Feng-i**, blíže neurčený čínský bůh, pravděpodobně bůh vod.
- Feng Jou-lan** (Fung Yu-lan, 1895–1990), přední čínský filozof z doby Čínské republiky, autor syntetických *Dějin čínské filozofie* (*Čung-kuo če-süe siao š'*).
- Feng Meng-lung** (asi 1574–asi 1645 nebo 1646), čínský sběratel povídek a folkloru, spisovatel doby Ming (viz). Významně přispěl k popularizaci lidové literatury a přepracoval řadu klasických děl, historických a dobrodružných příběhů. Česky vyšly výběry *Podivuhodné příběhy z čínských tržišť a bazarů*, *Skříňka s poklady*.
- Feng Süe-feng** (1903–1976), básník a literární kritik, blízký spolupracovník Lu Süna (viz), po roce 1949 redaktor kulturně-politického časopisu *Wen-i pao* (*Literatura a umění*). Autor *Vzpomínek na Lu Süna* (*Chuej-i Lu Süna*).
- Filchner** Wilhelm (1877–1957), německý zeměpisec, cestovatel ve Vysoké Asii, kde prováděl mj. geomagnetická měření.
- foismus**, viz buddhismus.
- frotáž**, otisk, který se snímá z nápisů a reliéfů v kameni.
- fu**, takzvaná popisná báseň, útvar, který vznikl v Číně na sklonku období Válčících států a největší rozkvět zaznamenal za dynastie Chan, viz též Cchao Č'; Sung Jü.
- Fu-čhaj** (495–473 př. n. l.), král ve Wu, který krutě nakládal i se svými spolehlivými úředníky a hodnostáři.
- Fu-čhou**, viz Pa Ťin.
- Fu-čchu** (3. století př. n. l.), poslední panovník státu Čchu (viz), v roce 223 př. n. l. kapituloval před Čchiny (viz).
- Fu Chao** (žila na přelomu 13. a 12. století př. n. l.), manželka mocného šangského krále Wu Tinga (viz), jenž pro ni zbudoval na královském pohřebišti u An-jangu (viz) hrobku vybavenou s okázalou nádherou.
- fu-lao**, rada starších, viz též san-lao.
- Fu-si**, též Pao-si (2842–2738 př. n. l.), první mytický císař Tchaj-chao v počátcích čínského starověku.
- Fu-su** (zemřel roku 210 př. n. l.), nejstarší a patrně neschopnější syn Prvního svrchovaného císaře Čchinů (viz); o císařský trůn a o život přišel intrikou Čao Kaa (viz), Li Ša (viz) a svého nejmladšího bratra Chu-chaje (viz).
- Fu-š'**, viz Mao Tun.
- Fu-ťien**, provincie ve východní Číně (120 tisíc km²), hlavní město Fu-čou.
- Gabelentz** Hans Georg von der (1840–1893), německý sinolog lingvista, autor stěžejního díla *Chinesische Grammatik* (1881).
- Gabet** Joseph (1808–1853), viz Huc Evariste-Régis.
- Gaubil** Antoine (čínským jménem Sung Ťün-žung, 1689–1759), francouzský jezuita, astronom, historik a lingvista, působící v Číně v letech 1722–1759.
- Gelugpa** (Dge-lugs-pa), škola tibetského buddhismu, založená koncem 14. století Congkhapou (Bcong-kha-pa). Od 17. století úzce spolupracovala s Mandžuy.
- Gigantopithecus blacki**, označení velkých fosilních hominoidů Euroasie; nejranější formy byly nalezeny v Indii (stáří 6 300 000 let), nejmladší přežily v Číně až do doby před půl milionem let.
- Giles** Herbert Allen (1845–1935), anglický sinolog, znalec a překladatel čínské klasické literatury, autor základních sinologických děl *A Chinese-English Dictionary* (1892), *A Chinese Biographical Dictionary* (1898), *History of Chinese Literature* (1901) ad.
- glazura**, sklovitý kryt keramického střepu. Hlavní druhy glazur podle složení jsou: olovnaté, ciničité, solné, živcové a hlinité.
- Goes** Bento de (1563–1607), portugalský jezuita bratr-laik, který pronikl v roce 1603 pozemní cestou z Indie do Číny, kam dorazil v roce 1605.
- Grueber** Johannes Baptista (čínským jménem Paj Naj-sin, 1623–1680), rakouský jezuita působící na Peking-ské observatoři. Spolu s belgickým jezuitou Albertem d'Orville (čínským jménem Wu Er-tuo, 1621–1662) jako první Evropané navštívili v roce 1661 Lhasu.
- guvernér**, jeden ze tří úředníků (vedle vojenského velitele a cenzora) stojících v čele centralizované místní správy v Podnebesí (viz).
- hakka**, dialekt čínštiny rozšířený v provinciích Kuang-tung, Ťiang-si, Chu-nan a v části provincie Fu-ťien.
- Hakkové** (v místním dialektu z čínského *kche-ťia*, „host“), viz Tchutiaové.
- Hedin** Sven (1865–1952), švédský výzkumník, usku-tečnivší v letech 1894–1897 a 1899–1902 dvě velké objevné expedice do Vnitřní Asie.

Hedvábná cesta, dávné spojení mezi Čínou, zeměmi Střední Asie a Předního východu, po kterém se provozoval karavanní obchod.

hegemon, viz pa-wang.

hínajána, spolu s mahájánou a vadžrajánou tři základní „cesty či vozy“ k buddhistickému osvícení. Hínajána („malá cesta“) představuje původní, filozofičtější výklad Buddhovy nauky; mahájána („velká cesta“) zdůrazňuje především vnější, náboženskou a kultovní stránku učení; vývojově nejpозdější ezoterická vadžrajána („cesta vadžry“, tj. rituálu) učí metodám, jak pomocí okultních textů, magických praktik, zaklínacích formulek atd. dospívat k osvícení.

Hnutí 4. května (Wu-s' jün-tung), též „Májové hnutí“, v roce 1919, projevující se odporem proti rozhodnutí mírové konference ve Versailles přiznat Japonsku práva, jež si v Číně až dosud nárokovalo poražené Německo. V oblasti kultury bylo doprovázeno požadavkem odmítání strnulého psaného jazyka wen-jen (viz) v literatuře a zavádění místo něj živého hovorového jazyka paj-chua (viz). Zároveň byl vytyčen požadavek pokrokového a demokratického obsahu literárních děl, majících odrážet novou poválečnou skutečnost. Předním protagonistou hnutí byl filozof Chu Š' (viz).

Hominidae, „hominidi“ – čeleď *Hominidae*, jedna ze dvou čeledí nadčeledi *Hominoidea*. Dělí se na podčeledě *Ponginae* – orangutani, *Paninae* – šimpanzi a gorily a *Homininae* – lidé. Základním kritériem pro přiřazení k čeledi *Hominidae* jsou morfologické znaky na lebce a zubech. Lebka hominidů má poměrně širokou a robustní obličejovou část a také relativně velkou mozkovnu. Očnice jsou okrouhlé a poměrně velké. Řezáky jsou široké a zároveň vysoké. Stoličky a zuby třenové jsou nespécializované. Kritériem zařazení do jednotlivých nižších taxonů, podčeledí a rodů je zejména tvar stoliček a třenových zubů a charakter jejich skloviny, velikost a tvar řezáků, velikost a tvar špičáků, průřez a tvar dolní čelisti a stavba skeletu obličeje, například charakteristiky horní čelisti. Dlouhé kosti končetin mají široké diafýzy a robustní epifýzy. Typické jsou poměrně velké hlavice kosti pažní a stehenní.

Homininae, „hominini“ – lidská podčeleď *Homininae*, objevila se před 6–7 miliony let, ale stále není jasné, kdo byl prvním zástupcem lidské linie. Dosud neexistují zcela přesná kritéria na odlišení nejstarších zástupců afrických lidoopů a homininů. Důvodem je skutečnost, že mnohé „lidské“ znaky se objevily už u miocenních lidoopů a jiné až u rodu *Homo* (viz), a také to,

že nálezy nejstarších homininů vykazují překvapivou diverzitu. Základním kritériem pro zařazení do lidské linie je jednak přizpůsobení skeletu k dvojnohé chůzi včetně stavby lebky a polohy velkého týlního otvoru, přinejmenším částečné zmenšení špičáků, zkrácení délky a zvýšení korunky stoliček a „polidštění“ stavby třenových zubů. Tento komplex znaků charakterizuje všechny zástupce lidské linie, a musí se tudíž vyskytovat i u jejich nejstarších zástupců.

hominizace, polidštění, též hominizací proces; proces specifických změn v evoluci čeledi *Hominidae* (orangutani, gorily, šimpanzi, lidé), který podmiňoval a rozvíjel znaky typické pro fylogenetickou linii vedoucí od miocenních lidoopů k modernímu člověku, jíž nepřímo předcházela. Jedná se o komplexní proces zahrnující všechny aspekty biologické, od genetických až po somatické, chování, ekologie, sociální struktury i kultury v širokém slova smyslu.

hominizační proces, viz hominizace.

Homo, „člověk“, kromě druhu *Homo sapiens* (viz) jsou všechny druhy i poddruhy rodu *Homo* vymřelé. Rod *Homo* prodělal poměrně složitý vývoj a jeho nejstarší zástupci jsou obtížně definovatelní; vymezuje se jeden až sedm druhů. Stavba těla rodu *Homo* je jasně specializovaná na bipední lokomoci a v zásadních rysech se podobá stavbě těla současného člověka. Dolní končetina je prodloužená. Nejvýraznějším rysem je prodloužení a přestavba stehenní kosti. Pánev rodu *Homo* je široká a nízká a má pro člověka charakteristické „prostorové“ uspořádání. Skelet nohy je specializovaný na bipední lokomoci. Uchopovací a manipulační schopnosti nohy jsou velmi omezené. Trup je krátký a oploštělý, bederních obratlů je většinou pět. Horní končetiny jsou relativně krátké, gracilně stavěné. Ruka je gracilní, se štíhlými, pohyblivými prsty a relativně dlouhým palcem schopným téměř dokonalé opozice. Předpokládá se také, že pro všechny zástupce rodu *Homo* je typická ztráta původního ochlupení a charakteristický rozvoj kožních derivátů, jako jsou vlasy a chlupy. Důležitý je také rozvoj termoregulace, kde výrazný podíl hraje pocení. Typický je mozek, který je strukturou analogický mozku současného člověka; starší formy rodu *Homo* měly ve srovnání s anatomicky moderním člověkem výrazně menší kapacitu mozku. Velikostní pohlavní dimorfismus není u rodu *Homo* vysloveně velký, ale velikostní rozdíly mezi pohlavími byly a jsou jasně patrné a u některých druhů a populací byly dosti výrazné. Pro rod *Homo* byl charakteristický rozvoj typických primárních a sekundárních

pohlavních znaků, jako je dlouhý penis, typická stavba ženských pohlavních orgánů, ženská prsa a specifické mužské ochlupení obličeje. V potravě rodu *Homo* hraje velký význam živočišná potrava, i když její podíl mohl být u jednotlivých druhů rodu *Homo* výrazně odlišný. Zástupce rodu *Homo* lze charakterizovat jako všežravé predátory, kteří využívají k získávání masité potravy nástrojů a rozvinutých schopností mozku. Rod *Homo* je ekologicky velmi přizpůsobivý, od samého počátku své evoluce žil v tropickém, subtropickém i mírném pásu a je globálně rozšířen. Rozvinutá je materiální kultura spojená s výrobou sofistikovaných a složitých nástrojů. Její součástí je také upravování životního prostředí – například stavba přístřešků, úkrytů a obydlí. Výroba a používání standardizovaných nástrojů z kamene, kosti a dalších materiálů svědčí o tom, že zástupci rodu *Homo* museli disponovat rozvinutými formami učení, dobrou pamětí i schopností analýzy a rovněž rozvinutými formami komunikace. K vzniku tohoto komplexu nebyl bezpodmínečně nutný velký mozek, ale naopak lze předpokládat, že zvětšování mozku bylo produktem rozvoje materiální kultury a chování. Pro rod *Homo* je typická i kultura v dnešním slova smyslu.

Homo erectus („Člověk vzpřímený“), vývojové stadium člověka, jež nastalo zhruba před 1 800 000 až 1 700 000 lety ve východní Africe, odtud se pak *Homo erectus* přibližně před 1 000 000 let šířil do Evropy a Asie; nejstarší čínské nálezy byly nazvány *Sinanthropus pekinensis* (viz), *Homo erectus pekinensis* (viz) a *Homo lantianensis* (viz). Je obvykle považován za nejstarší a také nejdéle se vyvíjející lidský druh. Jeho evoluce probíhala minimálně jeden milion let, v průběhu této doby se příliš nezměnil ani morfologicky ani kulturně. V současné době není jasné, kdy a kde přesně tento druh vznikl, protože nejstarší africké a západoasijské „erektoidní“ formy jsou řazeny do samostatného druhu *Homo ergaster*. Pravděpodobně však vznikl v Africe asi před 1,4 milionem let. Jedním z typických znaků *Homo erectus* bylo velké zesílení kostí (zejména lebečních [tloušťka až 1 cm] a také dlouhých kostí končetin). *Homo erectus* měl ve srovnání s *Homo sapiens* (viz) odlišnou stavbu lebky, čelistí a do jisté míry i zubů, měl mohutné nadočnicové valy a zalomený týl s velkou plochou pro úpon krčních svalů. Za nadočnicovým valem byl typický nadočnicový žlábk. Charakteristické je výrazné postorbitální zúžení lebky a dlouhá, poměrně nízká mozkovna. U *Homo erectus* z Asie nacházíme specificky oploštělé temenní

kosti, čímž horní část mozkovny získávala „střeovitou“ podobu. Typické byly široké a ploché nosní kosti a výrazný alveolární prognatismus. *Homo erectus* neměl bradu, dolní čelist byla mohutná a široká. Stoličky se zvětšovaly směrem od první k třetí a měly velkou dřeňovou dutinu. Tento nejstarší, první skutečně lidský druh měl ještě relativně malý mozek, jehož velikost se pohybovala od 800 do 1200 cm³ s průměrnou hodnotou mezi 900–1000 cm³.

Homo erectus pekinensis („Vzpřímený člověk z Pekingu“), označení kosterních pozůstatků člověka *Homo erectus* (viz) z naleziště Čou-kchou-tien (viz) (nejstarší nálezy pocházejí z doby před 730 000 lety).

Homo habilis („Člověk zručný“, „Člověk schopný“), raný druh rodu *Homo* (viz) popsán Louisem Leakeym, Johnem Napierem a Phillipem Tobiasem na základě nálezů fosilních hominidů (viz) z Olduvaiské rokle v Tanzanii. Předpokládá se, že se vyskytoval ve východní a jižní Africe v období mezi 2,0–1,8 milionu let.

Homo lantianensis („Člověk z Lan-tchienů“), označení kosterních pozůstatků člověka *Homo erectus* (viz) v období před 900 000 až 790 000 lety v okolí dnešního města Lan-tchienů v provincii Šen-si.

Homo sapiens sapiens („Člověk moudrý“), anatomicky moderní člověk. Moderní formy *Homo sapiens* se poprvé objevují asi před 150 000 lety v Africe a asi před 100 000 lety také v Palestině. Anatomicky moderní člověk (dříve kromaňonec) měl lebku, zuby i stavbu těla a končetin velmi podobné dnešnímu modernímu člověku, byl vysoký a nepřítliš robustní. Asijské populace anatomicky moderního člověka kolonizovaly asi před 50–60 tisíci lety Austrálii, Tasmánii a Novou Guineu. Jak ukazují 70 tisíc let staré nálezy z jihoafrické jeskyně Blombos Cave, některé velmi pokročilé kulturní rysy se u anatomicky moderního člověka objevily již na konci středního pleistocénu. Podle všeho je tedy opodstatněné spojovat se vznikem anatomicky moderního člověka také jeho specifické, od ostatních lidských forem odlišné, kulturní a behaviorální charakteristiky. Nicméně tyto rozdíly se v plné míře projeví mnohem později – až v období zhruba před 35 000–30 000 lety –, kdy se anatomicky moderní člověk dostal do Evropy. Osídlení Evropy neznamenal pouze přítomnost nové biologické formy člověka, ale i prudký vzestup nové technologie kamenných čepelových industrií a nových typů nástrojů, výraznou změnu způsobu života a také rozvoj nových technologií (například broušení kamene, výroba keramiky a textilu) a umění (malby, rytiny, sochy, hudba)

nástroje aj.). Důležité byly také nové adaptace ekologické, například strategie lovu a další nové způsoby získávání a uchovávání potravy a pro tyto účely vyvinuté nástroje (například vrhač oštěpů). Rozvoj člověka v Evropě a západní Asii předznamenal také kolonizaci ostatních částí světa, nejprve mírného a arktického pásu Asie a později i kolonizaci Ameriky a dalších částí světa.

homosexualita, stejnopohlavní láska, sexuální náklonnost k osobám téhož pohlaví. Název zavedl německý psychiatr a sexuolog Richard von Krafft-Ebing (1840 až 1902), který do něj zahrnul nejen pouze sexuální vztahy mezi muži, jak bývá homosexualita často chápána, ale i styky lesbických žen a stejnopohlavní styky (velmi četné) ve světě zvířat. V době páření se zvířata často obrazejí k jedincům vlastního pohlaví, zejména když partneři druhého pohlaví nejsou k dispozici; vzácností nejsou ani homosexuální vztahy mezi dvěma různými druhy zvířat. Podle některých názorů je homosexualita geneticky determinována, podle názorů jiných je výsledkem kulturní aktivace velmi široké potence lidských sexuálních reakcí. Je rozšířena ve všech kulturně historických oblastech světa včetně Číny – za existence instituce konkubinátu, kdy v rodině kromě manželky žila jedna nebo více konkubín, byl skupinový heterosexuální nebo homosexuální sex běžnou záležitostí.

hora Li, hora, na níž dal císař Süan-cung (*viz*) postavit palác Chua-čching-kung, nazývaný někdy též Li-kung, tj. „palác na hoře Li“.

Hovory, *viz* Lun-jü.

Hovory Konfuciový, *viz* Čtyři posvátné knihy.

hrnčína (čínsky *tchao*), veškerá keramika s barevným průlinčivým střepem (*viz* též pórovina).

Hrušňová zahrada, též Hrušňový sad (čínsky *Li-jüan*), název školy hereckého a pěveckého umění, kterou v hlavním městě tchangské Číny Čchang-anu (*viz*) založil císař Süan-cung (*viz*).

Huc Evariste-Régis (1813–1860), francouzský lazarista, který spolu se svým představeným Josephem Gabetem (*viz*) podnikl v letech 1844–1846 cestu z misijní stanice Chej-šuej (severovýchodně od Pekingu) do Lhasy a své zážitky a poznatky uložil do vzpomínkové knihy *Cesta do Lhasy* (česky 2. vydání 1971; 3. vydání s názvem *Putování Tibetem L. P. 1845–1846* vyšlo v roce 2001).

Hunové (Siung-nu), nechanské etnikum kočující ve stepích severní a severozápadní Číny.

Chaj-che, řeka protékající provinciemi Che-nan a Che-pej (délka 1 090 km, povodí 265 tisíc km²).

Chaj-nan, ostrov v Jihočínském moři, čínská provincie (34 tisíce km²), hlavní město Chaj-kchou.

chalchština, mongolština, jíž se mluví v Mongolsku a v Autonomní oblasti Vnitřní Mongolsko v ČLR.

Chan (též Chan-cu či Chan-žen), Číňan, příslušník majoritního národa Chanů v ČLR.

Chan, jeden ze sedmi nejmocnějších států Podnebesí (část dnešních provincií Šen-si a Che-nanu) v době Válčících států (*viz*), v roce 230 př. n. l. byl podmaněn Čchiny (*viz*).

Chan (206 př. n. l. až 220 n. l.; Západní [Dřívější] Chan – 206 př. n. l. až 8. n. l., Východní [Pozdější] Chan – 25 až 220 n. l.), mocná dynastie, za níž došlo k všestrannému rozkvětu a územnímu rozšíření Podnebesí (*viz*), jehož obyvatelé od té doby nazývají sami sebe a svou zemi podle této dynastie.

Chánbalig („Chánovo město“), turkický název pro Peking za vlády dynastie Jüan (*viz*).

Chan-čung, město v Šen-si, které opanoval ve 4. století př. n. l. čchinský král Chuej-wen-wang (*viz*).

Chan Fej-c' („Mistr Chan Fej“) (280–233 př. n. l.), princ státu Chan (*viz*) a vynikající legistický filozof, jehož dílo inspirovalo politiku Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*) a jeho hlavního poradce Li S'a (*viz*).

Chang-čou, město v jižní Číně, za Jižních Sungů (*viz*) hlavní město říše.

Chaniové (Cha-ni-cu, 1,254 milionu), etnický a jazykově nejbližší příbuzní Iü (*viz*). Žijí v nejjižnější části Jün-nanu.

Chan-jie, *viz* Pa Ťin.

Chan Jü (768–824), tchangský konfuciánský esejista, literární teoretik, iniciátor „hnutí za starý styl ku-wen“, militantní antibuddhistický polemik.

Chan-kou, průplav na východě státu Čchu (*viz*) spojující řeku Chuaj-che (*viz*) a Čchang-tiang (*viz*), byl vybudován počátkem 5. století př. n. l.

Chan-ku, též Sien-ku, strategický průsmyk mezi Šen-si a Che-nanem.

Chan-kung čchiou, *viz* Ma Č'-jüan.

Chanský vládce, čínsky *Chan-chuang*, „císař Chanů“, tj. Číňanů. Tak byl běžně nazýván císař Wu-ti (140–87 př. n. l.) z dynastie Chan (*viz*). V básni Po Ťü-iho (*viz*) *Píseň o věčném žalu* však míněn slavný tchangský císař Süan-cung (*viz*), zvaný též *Ming-chuang*, „Jasný císař“.

Chan-šu, *viz* Pan Ku.

Chan-šu (*Dějiny Chanů*), historický spis o dynastii Západních (Dřívějších) Chan (*viz*) v letech 206 př. n. l. až 8 n. l., obsahující též zmínky o záhrobním sídle Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*).

Chan-tan, hlavní město státu Čao (*viz*).

Chan Tchan (3. století př. n. l.), eunuch na čchinském dvoře, v roce 207 př. n. l. na příkaz císaře C'-jinga (*viz*) zavraždil Čao Kaa (*viz*).

Chan Ťi (4. století př. n. l.), uzurpátor ve státu Chan (*viz*).

Chao, hlavní město dynastie Západních Čou (*viz*) nazývané též Cung Čou (K uctění Čouů).

che, čchinská generálská čapka, jejíž tvar byl odvozen ze siluety bažanta zvaného *che*, proslulého svou neobyčejnou odvahou a sveřepou bojovností.

Che, kočovnické kmeny na severním pomezí Podnebesí (*viz*) v čchinském období.

Chečeové (Che-če-cu, 4,3 tisíce), tunguzsko-mandžuské etnikum příbuzné se sibiřskými Nanajci, žijící na nejzazším čchinském Severovýchodě mezi řekami Sungari, Amurem a Ussuri.

Che Čchi-fang (1911–1977), básník a literární kritik.

Chej-lung-ťiang, provincie v severovýchodní Číně (469 tisíc km²), hlavní město Cha-er-pin (Charbin).

Chej-lung-ťiang, čchinský název Amuru, hraniční řeky mezi Ruskou federací a Čínou (délka 3 101 km, povodí 897 tisíc km²).

Che Lung (1896–1969), maršál Čínské lidové osvobozené armády, oběť represí v období 50. a 60. let. V roce 1978 rehabilitován.

Che-nan, provincie ve středojižní Číně (167 tisíc km²), hlavní město Čeng-čou.

Chen čaj, *viz* Wu Wu-jao.

Che-pej, provincie v severní Číně (190 tisíc km²), hlavní město Š'-ťia-čuang.

Che-tchao (Ordos), neúrodná a klimaticky nepříznivá oblast ve velkém ohybu středního toku Žluté řeky (*viz*).

China, anglický název pro porcelán; vznikl v 18. století z označení dováženého čchinského porcelánu jako „China ware“.

chinoiserie (z francouzštiny), evropský dekor s pseudoorientálními motivy, inspirovaný od konce 17. století dovozem čchinských předmětů.

chošún („korouhev“), mongolský název okresu na území s mongolským obyvatelstvem ČLR.

Chou-ťia-čuang, lokalita u města An-jangu (*viz*), pohřebiště jinských (šangských) vládců se šachtovými hroby obsahujícími bohaté milodary a početné lidské oběti z 12. až 11. století př. n. l.

Chu, kočovnický kmen na severním pomezí Číny.

Chua Jang, též Š' Jang (3. století př. n. l.), hodnostář a politik v Čchin (*viz*).

Chuai-che, řeka pramenící v jižní části provincie Che-nan (délka 1000 km, povodí 270 tisíc km²). V jejím

údolí se rozkládala významná sídliště siaotchunské kultury (*viz*), kterou vytvořili Šangové (*viz*).

Chua Kuo-feng (1920–1989), ministr veřejné bezpečnosti, v roce 1976 jmenovaný „na návrh předsedy Maa“ předsedou Státní rady (vlády) ČLR, v letech 1976–1981 předseda ÚV KS Číny.

Chuan Čchi (3. století př. n. l.), čchinský generál poražený roku 232 př. n. l. ve státu Čao (*viz*).

Chuang Cun-sien (1848–1905), básník a literární teoretik, autor *Básnických travin z chýše daleko od lidí* (*Žen ťing lu š' cchao*).

Chuang Čchao (9. století n. l.), vůdce rolnického povstání za Tchangů v letech 874–884, prohlášený povstalec za císaře.

Chuang-che (Žlutá řeka), druhá největší čchinská řeka (délka 5 464 km, povodí 750 tisíc km², průtok při ústí do Pochajského zálivu 2 500 m³/s); od pravěkých dob je jakousi životodárnou osou čchinské kultury a civilizace.

Chuang Tching-ťien (1045–1105), sunčský básník.

chuang-ti („svrchovaný císař“), titul vládce Podnebesí (*viz*).

Chuang-ti, „Žlutý císař“ (2696–2598 př. n. l.), podle čchinské tradice legendární vládce, symbol moudrosti, později vydáván za zakladatele taoismu (*viz*), medicíny a tvůrce první ucelené učebnice sexuálního života.

Chuang-ti, *viz* Aj Wu.

Chuan-kung (7. století př. n. l.), panovník státu Čchi (*viz*).

Chubilaj (Kublaj-chán, 1260–1294), zakladatel mongolské dynastie Jüan (*viz*) v Číně.

Chuej-i Lu Süin, *viz* Feng Süe-feng.

Chuejové (Chuej, Chuej-cu, Chuej-žen, Chuej-chuej, 8,612 milionu), ubikvitní nechanské etnikum Chuejů v ČLR, hlásících se k islámu (*viz*).

Chuej-sien, lokalita v Che-nanu, pohřebiště z období Válčících států (*viz*) v 5. století př. n. l., kde byly mezi hrobovými milodary válečné vozy s koňským spřežením.

Chuejská autonomní oblast Ning-sia v severozápadní Číně (66,4 tisíce km²), hlavní město Jin-čchuan.

Chuej Š' (asi 350–269 př. n. l.), staročchinský filozof sofista, pokračovatel Čuang-c'ho (*viz*).

Chuej-šeng (6. století n. l.), buddhistický mnich, průvodce Sung Jüna (*viz*) na cestě do Indie v letech 515–523.

chuej-ťiao, *viz* islám.

Chuej-wen-wang (337–311 př. n. l.), čchinský král, který výrazně rozšířil území svého státu.

Chu Feng (20. století), literární kritik, teoretik a básník, propagátor evropského realismu, radikální odpůrce

navazování na starou čínskou literární tradici. Autor *Poznámek o literatuře* (*Wen-i pi-tchan*, 1936).

chu-fu, pověřovací odznak v podobě tygra, jímž se ověřovala totožnost císařských posílů nebo pravost předávaných rozkazů, užíval se od období Válčících států (*viz*) až do doby dynastie Tchang (*viz*).

Chu-chaj (zemřel 207 př. n. l.), nejmladší syn Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*), *viz* též Er Š' chuang-ti.

Chu Jao-pang (1915–1989), v letech 1981–1987 předseda ÚV KS Číny.

Chu-mu Ťing (3. století př. n. l.), spoluautor reformy čínského písma po roce 221 př. n. l.

Chu-nan, provincie ve středojižní Číně (210 tisíc km²), hlavní město Čchang-ša.

Chung, *viz* Mao Tun.

Chung-ču, *viz* Wen I-tuo.

Chung-kou, velký čínský průplav spojující čtyři toky na jih od Žluté řeky (*viz*).

Chung-lou meng, *viz* Cchao Süe-čchin.

Chung Siou-čchüan (1814–1864), vůdce povstání Tchajpchingů (*viz*).

Chung Šen (1893–1955), dramatik a průkopník činohry, autor divadelních her *Pekelník* (*Čao jen-wang*, 1922), *Kohout kokrhá* (*Ťi ming cao kchan tchien*, 1945) ad.

Chuo chu č' jie, *viz* Tchien Chan.

Chu-pej, provincie ve středojižní Číně (187 tisíc km²), hlavní město Wu-chan.

Chu Š' (1891–1961), literární teoretik, filozof, kuomintangský politik, pozdější prezident Academia Sinica na Tchaj-wanu. Hlavní činitel Hnutí 4. května (*viz*).

Chu-tie meng, *viz* Kuan Chan-čching.

Chu Ťin-tchao (narozen 1942), od roku 2002 po Ťiang Ce-minovi (*viz*) předseda ÚV KS Číny a od roku 2003 též prezident ČLR.

I, kmenový svaz při dolním toku řeky Chuaj-šuej ve východní Číně.

I, pohraniční řeka mezi státy Jen (*viz*) a Čao (*viz*).

I, posvátná hora v Šan-tungu.

I (5. století př. n. l.), velmož z malého státu Ceng v období Válčících států (*viz*), jehož neobyčejně bohatě vybavený hrob byl objeven u Suej-sieny ve východním Chu-peji.

Ibn Battúta Muhammad Ibn Abdalláh (1304–1368/69), arabský (marocký) cestovatel, v roce 1342 na cestě z Indie do Číny, kde pobyl nějaký čas v Chánbaligu (*viz*). Autor *Cest po Africe, Asii a Evropě vykonaných v letech 1325 až 1354* (česky 1961).

Ibn Wahb (9. století n. l.), arabský kupec, který vykonal mezi roky 870 a 878 několik plaveb do Číny.

I-che-čchüan („Pěst ve jménu spravedlnosti a míru“), hnutí z let 1900–1901, v Evropě známé jako „boxerské hnutí“, původně rolnická revolta namířená proti mandžuské vládě, avšak později jí obratně dirigovaná proti přítomnosti cizinců v Číně. Hnutí bylo potlačeno spojenými silami osmi zahraničních států Anglie, USA, Japonska, Ruska, Francie, Německa, Rakouska-Uherska a Itálie.

I-che-tchuan, *viz* I-che-čchüan.

I-li (Ceremonie a rituály), ritualistický spis z 1. tisíciletí př. n. l., který zaznamenává i správné postupy při pohřebních rituálech.

Iové (I-cu, zvaní též Nosu či pejorativně Lolo, 6,578 milionu), jeden z nejstarobylejších nechanských národů tibetsko-barmské (myanmarské) etnické skupiny. Dnes žijí nejkompaktněji v provincii S'-čchuan a rozptýleně v provinciích Jün-nan, Kuej-čou a v Čuangské autonomní oblasti Kuang-si.

islám (čínsky i-s'-lan-ťiao, též chuej-ťiao), učení proroka Muhammada (*viz*) (asi 570/80–632 n. l.), které se dostalo do Číny v polovině 7. století n. l. spolu s rozvíjením obchodních styků mezi Čínou a oblastmi Střední Asie, Persie a Arabského poloostrova. Podle islámské věrouky je islám posledním z velkých světových monoteistických náboženství. Je to náboženství hláсанé prorokem Muhammadem, ale i proroky, kteří byli před ním. Dnes je muslimů, tj. vyznavačů islámu, asi 1 miliarda, z toho asi 800 milionů jsou sunnitě (*viz*) a zbytek šíité (*viz*) a ostatní menší skupiny. Islám však není pouhé náboženství, je to společenský režim, soubor morálních a společenských norem. Svatým písmem muslimů je *Korán*, soubor Muhammadových zjevení. V Číně má islám na 20 milionů stoupenců.

islámský rozkol (islámské schizma), Prorok Muhammad (*viz*) před smrtí neurčil svého nástupce, proto po jeho neočekávaném odchodu vyvstala otázka vedení obce věřících. Podle tradičního způsobu byl zvolen nejváženější z druhů Prorokových – Abú Bakr. Většina volbu přijala (*sunna* – tradice), část hájila nepominutelný nárok Prorokova bratrance, druha a zetě Alího, na kterého byla přenesena neomylná schopnost vést obec (*š'fa* – odvozeno od označení stoupenců Alího „š'fat Alí“ – „strana Alího“). Rozkol mezi sunnity a ší'ity se prohluboval a přetrvává dodnes (například v Iráku).

ismáilité, sekta šíítů (*viz*), nazvaná tak podle proroka Ismáíla, předchůdce Muhammadova, jemuž prý postoupil hodnost imáma, po němž ji dědí jeho potomci jako skrytí imámové.

I-ťing (*Knihy proměn*), raná věšební kniha zahrnující též historické události, první varianty pocházejí snad z přelomu 2. a 1. tisíciletí př. n. l.

I-ťing (635–713), čínský buddhistický mnich, navštívil v letech 671–695 Indii a Sumatru. Autor cestopisných *Zpráv o Buddhově učení zaslanych do Číny z Jižního moře* (*Nan-chaj ťi-kuej nej-fa čuan*).

I-ťing ta-čuan (*Veliké pojednání ke Knize proměn*), staročínský spis obsahující údaje o nejstarších údobích čínského starověku.

I-žen, viz Čuang-siang.

jadeit, viz jadeit a nefrit.

jadeit a nefrit, minerály metamorfovaných hornin. Tyto minerály nepatří k sobě ani svou genezí ani minerálním složením a přece jsou spolu spjaty svou společnou minulostí, kterou mají jako významná kamenná surovina ozdob, šperků, rituálních a ceremoniálních předmětů užívaná již od prehistorických dob; málokterým minerálům bylo v odborné i populární literatuře věnováno tolik pozornosti. Jadeit a nefrit, označované v obchodním styku společným anglickým termínem *jade*, jsou si podobné svou barvou i ostatními makroskopickými vlastnostmi tak, že jsou často v archeologické nebo uměleckohistorické literatuře a praxi zaměňovány, což vedlo i k vážným omylům, zejména při určení provenience materiálu a z toho vyplývajících úvah o některých sídelně geografických otázkách. *Jadeit* tvoří celistvé, jemnozrnné až drobně zrnité agregáty. Barvu má bílou, světle šedou nebo tmavě zelenou s různými odstíny. Někdy bývá světle i tmavěji skvrnitý. Textura agregátů je masivní, paralelní textura byla zjištěna u barských jadeititů. Chemickým složením se jedná o alkalický pyroxen jadeit – $\text{NaAl}(\text{Si}_2\text{O}_6)$. Z podružných součástí mohou agregáty obsahovat další minerály jako například chlorit, světlou slídu, křemen, granát, titanit, zirkon, epidot, nefelín aj. Jadeit se vyskytuje mnohem vzácněji než nefrit. Jeho čisté, monominerální agregáty jsou uváděny pouze z lokalit Tammaw (Barma) a Kotaki (Japonsko). Rovněž byl nalezen na Celebesu, v Kalifornii, v italském Piemontu, Srbsku a Alpách. *Nefrit* se vyskytuje v masivních agregátech, velmi houževnatých a pevných. Na rozdíl od jadeitu je tvořen jemnými, rozmanitě propletenými vlákénky a jehličkami amfibolu *aktinolitu* $\text{Ca}_2(\text{Mg, Fe})_5\text{Si}_8\text{O}_{22}(\text{OH})_2$. V Evropě patří k nejvýznamnějším nalezištím nefritu především Jordanów, Zlatý Stok a Kościeliska dolina na území Dolního Slezska v Polsku, dále lokality v Alpách (Val Malenco, Poschiavo, Oberhalbstein, Unterengadin),

v Harzu (Harzburg, Radautal), v jižní části Ligurie (Sestri Levante) aj. Z mimoevropských nalezišť jsou nejvýznamnější výskyty v Rusku (v okolí Bajkalského jezera, v Sajanském pohoří a na Urale), na Novém Zélandu, na Nové Guineji, na některých amerických lokalitách, bohatá naleziště jsou především v západní Číně (pohoří Kchun-lun, viz). Zvláště na Dálném východě (Čína, Korea, Japonsko) se stal nefrit posvátným kamenem spojovaným s těmi nejušlechtlejšími vlastnostmi, schopnostmi a tužbami, jež svou magickou mocí může pozitivně ovlivňovat. Číňany uchvaloval nefrit (čínsky *jü*) od pravěkých dob. Byl pro ně symbolem nezměrné tvrdosti, hedvábného lesku, měkkého tepla, krásy dívčí pleti, ale i lidské dobroty a nezničitelnosti zdravého rozumu a mravní integrity. Proto si také dokonalého panovníka, Nefritového císaře, vládce Nebes, představovali jako obyvatele ideálního ráje, místa koupajícího se v éterické záři nefritu. Od neolitu a v dalších údobích pravěku a starověku i později z nefritu vytvářeli ozdoby, šperky a symboly politické a duchovní moci – sekery (v pozdním neolitu a v dobách dynastie Šang a Čou symboly moci a autority vládce), ploché disky (*pi*), na články rozdělené duté trubkovité artefakty (*chchung*), pověřovací odznaky v podobě tygra (viz), nefritové kotouče jako symboly královského nebo císařského majestátu aj. Za dynastie Čou (viz) začali nefrit užívat k výzdobě přední části obřadních rouch (oděv z nefritu byl vyhrazen pouze členům císařské rodiny) a k pokrývání těl zesnulých, neboť také věřili, že má magickou schopnost zabránit rozpadu lidského těla. Zřejmě z těchto důvodů pohřbili například u Man-čchengu (viz) chanského prince Liou Šenga (viz) (155–113 př. n. l.) a jeho manželku Tou Wan (viz) v nefritových schránkách antropomorfního tvaru. Není proto divu, že existuje více než pět set čínských znaků založených na kořenu znamenajícím „nefrit“ (mnoho z nich s konotacemi k uvedeným hodnotám) a že jej Konfucius (viz) údajně užil k symbolickému označení pěti lidských ctností: lidskost, mravní integritu, moudrost, spravedlnost a vytrvalost představuje prý teplá záře, čistota, příjemný zvuk, tvrdost a odolnost nefritu.

Jang-c'ťiang, též Čchang-ťiang (Dlouhá řeka), největší čínský veletok (délka 6 300 km, povodí 1,8 milionu km^2 , průtok při ústí do Východočínského moře 25–30 tisíc m^3/s).

Jang-čou, město v Šen-si, v čchinském období mělo značný vojenský a hospodářský význam a nazývalo se Kuang-ling.

Jang Kuang (605–617), císař dynastie Suej (*viz*), sjednotitel Číny.

Jang Kuej-fej (719–756), konkubína tchangského císaře Süan-cunga (*viz*). Císaře okouzila natolik, že si dobyla výsadní postavení mezi zástupy milostnic a následně i vlivné úřady a pocty pro členy své rodiny. Za vlády Süan-cunga se postupně vyostřovalo politické napětí, které vyústilo ve zničující vojenské povstání. Za viníky této pohromy byla mezi jinými označena i intrikující rodina Jangova, především pak sama Jang Kuej-fej a její bratranec Jang Kuo-čung. Garda doprovázející císaře se vzbouřila a žádala smrt obou domnělých viníků. Císař byl nucen vydat rozkaz k popravě: Jang Kuej-fej byla uškrtna hedvábným šátkem, Jang Kuo-čung zabili vzbouření vojáci. Císař Süan-cung abdikoval a uchýlil se do ústraní. Avšak po celý zbytek života nedokázal na Jang Kuej-fej zapomenout, ještě ve stáří se obklopoval taoistickými mnichy a žádal po nich, aby mu alespoň na okamžik přivolali zpět duši milované ženy. Příběh inspiroval vznik řady literárních děl, z nichž vyniká zvláště *Píseň o věčném žalu* (čínsky *Čchang-chen ke*), skladba básníka Po Ťü-iho (*viz*).

Jang Kuo-čung (8. století), bratranec krásné Jang Kuej-fej (*viz*); rozmařilý první ministr za vlády tchangského císaře Süan-cunga (*viz*).

Jang Siung (53 př. n. l. až 18 n. l.), básník z doby Chan (*viz*).

Jang-šao-cchun, vesnice v Che-nanu, eponymní naleziště neolitické jangšaoské kultury (*viz*).

jangšaoská kultura, jedna z nejstarších neolitických kultur na území Číny, v 7./6. až 3. tisíciletí př. n. l., podél středního a horního toku Žluté řeky (*viz*).

Jang Ťien (581–604), vojevůdce a sjednotitel Číny pod dynastií Suej (581/589–618).

Jao (2333–2234 př. n. l.), legendární císař v počátcích čínského starověku.

-jao (morfém), čínské označení keramického střediska i jeho příslušných produktů (například Jüe-jao, Lung-čchüan-jao).

Jaové (Jao-cu, 2,137 milionu), starobylý nechanský národ jižní Číny, spřízněný s Miaoy (*viz*).

Jara a podzimy, *viz* Čchun-čchiou.

Jen, jeden ze sedmi nejmočnějších států Podnebesí (v části dnešní severovýchodní provincie Che-pej) v době Válčících států (*viz*), v roce 222 př. n. l. byl ovládnut Čchiny (*viz*).

Jen, město v Chu-peji, které ve 4. století př. n. l. ovládl čchinský král Chuej-wen-wang (*viz*).

Jen Jing (zemřel roku 500 př. n. l.), hlavní ministr státu Čchi (*viz*) proslulý diplomatickou obratností a prozíravostí.

Jie-cchao, *viz* Lu Sün.

Jie Šao-ťün, *viz* Jie Šeng-tchao.

Jie Šeng-tchao *alias* Jie Šao-ťün (narozen 1893), moralista, romanopisec a dramatik, autor románu *Ni Chuan-č' (1930; jméno hrdiny)*.

Jin (1398–1028 př. n. l.), název dynastie Šang (*viz*) po přemístění sídelního města do oblasti An-jangu (*viz*).

Jing, město v Che-peji, které ve 4. století př. n. l. ovládl čchinský král Chuej-wen-wang (*viz*).

Jing, vládnoucí rod Čchinů (*viz*).

Jing C'-čchu, *viz* Čuang-siang.

Jing Čeng, rodné jméno Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*), *viz* též Čchin Š' chuang-ti.

Jing-čou, jeden z bájných Ostrovů nesmrtelných (*viz*) ve Východním moři.

Jing-jing, hlavní hrdinka Jüan Čenovy (*viz*) novely a její dramatické adaptace (*viz* též *Příběh Jing-jing a Příběh západní komnaty*).

Jing-jing čuan, *viz* Jüan Čen.

jin-jang, důležitý pojem čínských filozofických, etických i kosmologických koncepcí, představující jednotu protikladů, z nichž se skládá původní substance bytí *čchi*. *Jin-jang* vzniká z *tao*, nepostřehnutelného pramene všeho bytí, je jeho polárním projevem. *Jin* představuje ženský princip univerza, dává věcem viditelnou formu, je hmotnou složkou *čchi*. Vyznačuje se pasivitou, klidem, tíhou, vlhkem, chladem, klesavým směrem pohybu; typickým představitelem *jin* je voda. *Jang* zosobňuje mužský princip univerza, je neviditelnou hybnou silou a funkcí věcí, energetickou složkou *čchi*. Vyznačuje se aktivitou, pohybem, lehkostí, suchem, teplem, stoupavým směrem pohybu; jeho typickým představitelem je oheň. Pro *jin-jang* je však příznačné, že každá z jeho dvou složek obsahuje v sobě zárodek svého protějšku, a je s ním proto nerozlučně spjata. Spjatost vlastností protichůdných sil způsobuje ustavičné změny a pohyb *čchi*, jež jsou principem procesu vznikání a zanikání všech věcí a jevů. Tento proces má cyklický charakter, neboť po dosažení svého extrému se *jin* mění v *jang* a naopak.

Jižní a Severní dynastie (420–589), období krátkodobých dynastií; Jižní dynastie: Sung (420–479), Čchi (479–502), Liang (502–557), Čchen (557–589), Pozdější Liang (555 až 587); Severní dynastie: Severní Wej (386–534), Západní Wej (534–556), Východní Wej (534–550), Severní Čchi (550–577), Severní Čou (557–581). Dynastie Wu

z období Tří říší (*viz*), Východní Ťin a dále dynastie Sung, Čchi, Liang a Čchen z Jižních dynastií jsou někdy v historiografii označovány termínem Šest dynastií (*viz*).

Jižní moře (Nan-chaj), nazývané někdy Jihočínské moře (plocha téměř 3,5 milionu km², hloubka místy přes 5 400 m).

Jižní Sung (1127–1279), čínská dynastie.

Jou Jü (7. století př. n. l.), poradce čchinského panovníka Mu-kunga (*viz*).

Jou-wang (781–771 př. n. l.), poslední vládce dynastie Západních Čou (*viz*) popravený Západními Žungy (*Si Žung*) (*viz*).

Jung, město v Šen-si, hlavní město státu Čchin (*viz*) v letech 678–385 př. n. l. a část někdejšího státu Čchin (*viz*), kterou dostal jako léno v roce 207 př. n. l. čchinský generál Čang Chan (*viz*), jenž přešel na stranu protičchinských povstalců.

Jung-čeng (dynastickým jménem Š'-cung, 1723–1735), třetí císař dynastie Čching (*viz*).

Jung-le ta-tien (Velká Jung-leova encyklopedie), vrcholné dílo encyklopedické literatury z doby Ming (*viz*), vytvořené mezi roky 1403–1408.

Jü, mocný kmenový svaz v Podnebesí v období dynastie Jin (Šang) (*viz*).

Jü, též Ta Jü, Veliký Jü (2183–2177 př. n. l.), pololegendární zakladatel čínské dynastie Sia (*viz*). Považován za kosmického tvůrce, který ukončil velkou potopu, zreguloval tok vod a spojil devět krajů. Jeho synem byl Čchi (*viz*), jenž je obvykle uváděn jako první vládce dynastie Sia.

Jü, též Jü-ti (zemřela 202 př. n. l.), vedlejší žena Siang Jüho (233–202 př. n. l.) (*viz*), čchuského krále-uzurpátora, vojevůdce a politika, jednoho z vůdců vítězného protičchinského povstání, jenž nakonec podlehl v boji o hegemonii nad Čínou Liou Pangovi (*viz*), zakladateli dynastie Chan (*viz*). Chování paní Jü je ve starověkých čínských kronikách i v pozdější literatuře uváděno jako příklad hluboké a nezištné lásky ženy k muži. V předvečer rozhodující bitvy v roce 202 př. n. l. již bylo jasné, že Siang Jü bude poražen a nejspíš také zabit. Král nabídl své nejmilejší ženě, aby pod rouškou noci uprchla a stala se konkubínou v harému jeho nepřítele Liou Panga. Paní Jü však nabídnutou svobodu odmítla a raději si na místě prořízla hrdlo. Příběh Siang Jüho a paní Jü, poprvé pouze naznačený v Š'-ma Čchienově kronice *Zápisky historika* (*viz*), se později stal námětem četných historických próz, básní a divadelních her. V moderní době se dočkal originálního zpracování ve filmu *Sbohem, má konkubíno*.

Jüan, dynastie mongolského původu vládoucí v Číně v letech 1271 až 1368. Za její vlády Čínu navštívil Marco Polo.

Jüan (3. století př. n. l.), král státu Wej (*viz*).

Jüan, město v Che-nanu, proslulé v době Válčících států (*viz*) zbrojířskými dílnami.

Jüan C'-cchaj, *viz* Jüan Mej.

Jüan Čen (779–831), čínský básník období dynastie Tchang (*viz*). Kromě jiného autor milostné novely *Příběh Jing-jing* (čínsky *Jing-jing čuan*; česky *Setkání s opravdovou láskou*), jednoho z neznámějších milostných příběhů čínské literatury.

Jüan-jie, *viz* Cchao Jü.

Jüan Mej (1716–1798), čchingský básník a teoretik. Vzdal se úřední kariéry, aby mohl žít podle vlastní chuti, a neskrývanými liberálními postoji a volným sexuálním životem nejednou budil pohoršení. Jüan Mejův zájem o druhé pohlaví však nebyl plytký. Je známo, že ve svém domě vyučoval básnictví nejen muže, ale i ženy, což v jeho době hraničilo se skandálem. Mnozí v tom viděli zkaženost, jiní – zejména reformátoři na počátku 20. století – nadčasovou uvědomělost. Svou zálibu v erotice plně vyjevil v pozdním díle, které se jeho ostatní tvorbě poněkud vymyká: obsáhlou sbírkou povídek v klasické čínštině o nadpřirozených jevech. Jiná Jüan Mejova sbírka, trefně nazvaná *O čem Konfucius nehovořil* (*C' pu-jü*, 1788), erotické prvky záměrně vyhledává a s bezprostředností rozvádí. Jako „obscénní spis“ se v 19. století třikrát ocitla na seznamu částečně cenzurovaných děl a i dnes se některé povídky vynechávají.

Jüan-mou, lokalita v Jün-nanu, naleziště staropaleolitických kosterních pozůstatků a kamenných nástrojů.

Jüan Š'-kchaj (1859–1916), vysoký armádní činitel na sklonku Čchingů, který se spolu s císařovnou-vdovou Cch'-si (*viz*) podílel na potlačení reformních snah z „Období sta dní reformem“ (*viz*).

Jüan-tung-li, *viz* Cchao Ming.

Jüan Ťi (210–263), lyrický básník a kritik poměrů v období Tří říší (*viz*).

Jüe, dialekt čínštiny rozšířený v provincii Kuang-tung, zvaný též kantonština.

Jüe, území, stát a bojovné kmeny na jihovýchodě Číny, které vázaly, a dokonce porazily několikasettisícovou armádu Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*).

jüe-čchin, strunný nástroj loutnového typu. Korpus nástroje má kulatý tvar, odtud název nástroje – „Měsíční loutna“. Má čtyři struny a kratší krk. Původně na krku měl 10–12 pražců, později tento počet vzrostl na 23–24. Používá se na sólovou hru i doprovod.

Jüe-kuang čchü, viz Tchien Chan.

Jü-jang, město v severní Číně (poblíž dnešního Pekingu). V čchinském období důležitý opěrný bod na severní hranici Podnebesí (viz). Odtud v roce 755 vedl svoji vzpouru proti císaři Süan-cungovi (viz) zrádný generál An Lu-šan (viz).

Jükuové (Jü-ku-cu, 12,3 tisíce), starobylé turkické etnikum obývající severní výběžky pohoří Čchi-lien-šan v západním Kan-su. Sami se nazývají Saryg Jugur či Šira Jugur anebo Sary Ujgur – Žlutí Ujguři.

Jün-jou, viz Sü Č'-mo.

Jün-meng, lokalita v Chu-peji, naleziště bambusových destiček s nápisy zachycujícími čchinské zákony.

Jün-nan, provincie v jihozápadní Číně (394 tisíce km²), hlavní město Kchun-lun.

Jü Sin (513–581), autor veršů psaných rytmizovanou prózou.

jü-š'-tchaj, za Tchangů (viz) cenzorský úřad.

Jü Ta-fu (1896–1945), novelista, romanopisec, básník a překladatel, autor mj. *Esejů o literatuře* (*Wen-süe kaj-šuo*, 1927), románu *Ona je slabá žena* (*Tcha š' i-ke žuo nü-c'*, 1933) ad.

Kabinet orientalistiky Slovenskej akademie vied, založený v roce 1960, hlavní orientalistické pracoviště na Slovensku, na kterém se pěstuje mj. také sinologie.

Kačjinové, viz Ťingpchové.

Kafarov Pjotr Ivanovič (mnišským jménem Palladij, 1817 až 1878), představený Ruské pravoslavné duchovní misie v Pekingu (viz) v letech 1850–1859 a 1864–1878, iniciátor řady *Trudy členov Rossijskoj duchovnoj missii v Pekině*. Tvůrce ruského systému přepisu čchinských znaků azbukou.

Kailás, nejvyšší hora v pásu Transhimálaje (6 714 m), posvátná jak buddhistům, tak hinduistům.

kaligrafie, „krasopis“, čchinsky *šu-fa*, dekorativní způsob písma, zvláště psaného, obvykle vkomponovaného do jednotně řešené plochy s ilustracemi, ornamentem apod. Uplatňuje se zejména v islámském a východoasijském umění, kde je považována za svébytný a vysoce ceněný obor, v evropské knižní malbě a v současnosti i v reklamě.

Kámasútra, viz Kámášástra.

Kámášástra, indická příručka obsahující návody, jak dosáhnout dokonalosti v manželském i mimomanželském sexuálním a erotickém životě; sepsal ji někdy mezi 3. a 5. stoletím n. l. mudrc Mallanága Vátsjájana; do češtiny bývá překládána jako *Kámasútra aneb poučení o rozkoši*.

kamenina (čchinsky *cch'*), označení keramiky (viz), jejíž střep je dokonale slinutý, nepropustný a zvonivě tvrdý (s výjimkou porcelánu – viz). Výpaluje se v teplotách

nad 1000 °C. Čínština užívá termínu *cch'* jak pro kameniny, tak pro bílý průsvitný porcelán. Jsou to totiž vesměs kameniny složením, glazurou i vlastnostmi příbuzné porcelánu, neboť jejich složkou jsou rovněž živce a kaolinité hlíny. Proto se tyto čchinské kameniny někdy označují jako „porcelánovité kameniny“. Nejstarší porcelánovité glazované kameniny byly objeveny v čchinských hrobkách z doby asi 1500 let př. n. l., největšího rozkvětu dosáhly v 10.–15. století.

Kan-čchüan, pohoří chránící severní hranice státu Čchin (viz).

kanibalismus, v širším slova smyslu označuje požívání jedinců vlastního, popřípadě příbuzného druhu. V případě člověka se označuje také jako *antropofagie*; jako jeden z nejstarších dokladů antropofagie bývají uváděny nálezy z prostředí *Homo erectus* (viz) z lokality Čou-kchou-tien (viz). Kanibalismus byl součástí celého souboru sociálních a rituálních zvyklostí. Často se pojil s představou přenosu oceňovaných vlastností pojídané osoby (statečnosti, síly, obratnosti apod.). Zvláštní formu představuje *endokanibalismus*, obřadní požívání zesnulých jedinců z vlastního společenství; v minulosti byl patrně rozšířen u mnoha etnik.

Kan Jing (1. století n. l.), voják a diplomat, který přišel v Mezopotámii (čchinsky Tchiao-č') do prvního kontaktu s Římskou říší, čchinsky nazývanou Ta Čchin („Velcí Čchinové“).

Kan Pao (kolem roku 317), historik doby Ťin (viz).

Kan-su, provincie v severozápadní Číně (450 tisíc km²), hlavní město Lan-čou.

kantonština, viz dialekt Jüe.

Kao (poslední třetina 3. století př. n. l.), čchinský princ, jeden ze synů Prvního svrchovaného císaře Čchinů (viz); zvolil dobrovolnou smrt, aby svou rodinu uchránil před represemi Druhého svrchovaného císaře (viz).

Kao-cu („Vznešený zakladatel“), viz Liou Pang.

kao-čche („vysoký vůz“), typ cestovního vozu opatřený slunečníkem a určený pro cestujícího a vozku v jedné osobě, který v něm stál vzpřímeně. Poloviční model (provedený v bronzu) skutečné podoby takového vozu byl objeven v záhrobním sídle Prvního svrchovaného císaře Čchinů u Lin-tchungu (viz) spolu s takzvaným „pohodlným vozem“ – an-čche (viz).

kaolin, základní surovina porcelánu (viz), zemina vzniklá dekompozicí pegmatitu a granitu. Název je odvozen od bohatého čchinského naleziště na hoře Kao-ling u Ťing-te-čenu (viz).

Kaošanové (Kao-šan-cu, „Horalé“, 2,9 tisíce), souhrnné označení původních nechanských etnik ostrova

Tchaj-wanu, patřících ke skupině malajsko-indonés-
kých, respektive malajsko-polynéských národů.

Kao Ťien-li (3. století př. n. l.), vynikající loutnista,
přítel atentátníka Ťing Kchea (*viz*); v roce 220 př. n. l.
provedl neúspěšný atentát na Prvního svrchovaného
císaře Čchinů (*viz*) pomocí loutny naplněné olovem.

Karlgren Bernhard (1889–1978), nejpřednější světový
sinolog švédského původu, lingvista.

karma, karman („čin, skutek“), činy, respektive odplata
za ně („jak zaseješ, tak sklídíš“), jimiž se řídí věčný
koloběh životů a postavení živých bytostí v něm.

kastrát, *viz* eunuch.

Katedra jazykov a kultúr krajín Východnej Ázie, od
roku 1988 hlavní centrum čínských studií na Filozo-
fické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě.

Kazaši (Cha-sa-kche-cu, 1,110 milionu), turkický
národ, žijící v ČLR na severozápadě Sin-ťiangy.

Ke Chung (4. století n. l.), taoistický filozof, autor
přírodovědné encyklopedie *Pao-pchu-c'* (*Mistr objíma-
jící prostotu*), obsahující mnoho předpisů na elixýry
nesmrtelnosti (*viz*).

ke ming, odnětí nebeského mandátu Synu nebes
(*viz*), jenž se zpronevěřil svému poslání (v moderním
jazyce je *ke-ming* termínem pro „revoluci“, „provést
revoluci“).

keramika, všechny předměty vyrobené z hlíny, která
prodělá chemické změny vlivem teploty nad 600 °C.

Kchang Jou-wej (1858–1927), učenec a politik, vůdčí
osobnost „Období sta dní reformem“ (*viz*), autor utop-
ické *Knihy o Veliké jednotě* (*Ta tchung šu*).

Kchang-kung (404–379 př. n. l.), čchiský panovník,
který proslul zřízením Akademie Ťi-sia (*viz*) v hlav-
ním čchiském městě Lin-c'.

Kchang-si (dynastickým jménem Šeng-cu, 1662 až
1722), druhý císař dynastie Čching (*viz*).

Kchawaové (Kcha-wa-cu, též Wa-cu, 352 tisíc), nechan-
ská národnost mon-khmerské etnolingvistické čeledi
v provincii Jün-nan.

Kchelaové (Kche-lao-cu; v severočínské standardní
výslovnosti Čchi-lao-cu, 438,2 tisíce), nechanské etni-
kum v jižní Číně, řazené ke skupině miaosko-jaos-
kých národů.

kche-po, starověký perkusní hudební nástroj, zvon
typu *po*. Tyto zvony byly zpravidla větší než podobné
zvony *čung*, vyráběly se z bronzu. Hrál se jak na jed-
notlivě zavěšené zvony, tak i na soubory těchto zvonů.
Zvony *po* byly často zdobeny složitými dekory. Nález
zvonu *kche-po* pochází z Čchi-šanu v provincii Šen-
si a je datován do 8. století př. n. l. (období Západ-

ních Čou). Jeho výška činí 63,5 cm. Sada tří zvonů
po z období Čchin (221–207 př. n. l.) byla nalezena
v okrese Pao-ťi, také v provincii Šen-si. Další nálezy
pocházejí z provincie Che-nan.

Kchuang-žen ž'-ťi, *viz* Lu Süň.

Kchung I-ťi, *viz* Lu Süň.

Kchao-kung-ťi (*Encyklopedie řemesel*), staročínský spis
z 5. století př. n. l.

Kchucchungové (Kchu-cchung-cu, asi 30 tisíc), etni-
kum žijící v Jün-nanu, pokládané za blízké příbuzné
Lachuů (*viz*) nebo Chaniů (*viz*).

Kchuej-ťi, komanderie (*viz*) zřízená v čchinském
období na území bojovných kmenů Jüe (*viz*) v jižní
Číně; stejnojmenná posvátná hora v této komandarii,
kde dal První svrchovaný císař Čchinů (*viz*) vytesat
v roce 210 př. n. l. skalní nápis oslavující jeho vládu.

kchun-čchü, druh tradiční zpěvohry.

Kchung Čchiou, *viz* Kchung-fu-c'.

Kchung-fu-c' („Mistr Kchung“, „Konfucius“) (551
až 479 př. n. l.), čínský filozof a etik, tvůrce jednoho
z nejstarších morálně-etických a státoprávních učeních,
dochovaného v *Hovorech* (*Lun-jü*), o uspořádání vztahů
a zájmů jednotlivce, společnosti a státu. V Číně je
uctíván jako jeden z největších mudrců všech dob.
Konfucius pohlížel na rodinu jako na mikrokosmos
státu, jeho základní článek. Panovník byl otcem všeho
lidstva a představitel státní správy na určitém stupni
hierarchie byli mnohdy označováni jako „rodiče
lidu“. Jeho učení, konfucianismus (*viz*), se stalo jed-
ním z nejdůležitějších pilířů čínské morálky a cho-
vání v nejširším smyslu, bylo z něho odvozeno i pět
základních etických vztahů: vladař – poddaný, otec
– syn, muž – žena, starší – mladší a vztah mezi přáteli.
Na nich byla založena hierarchie mezilidských vztahů
a některé z nich přetrvávají v Číně, Koreji a v dalších
zemích Dálného východu dodnes.

Kchun-lun, pohoří na západním pomezí Číny známé
nalezišti nefritu (*viz*).

Kinh, *viz* Ťingové.

Kirwitzer Václav Pantaleon (1588–1642), český jezuita,
astronom a matematik, původem z Kadaně, působící
v Číně v letech 1620–1642 na Pekingské observatoři.
Autor cenné zprávy o stavu katolických misíí v Číně, *Let-
tere annue ... della Cina del 1624*, Roma 1628 (s. 59–130).

Kissinger Henry (narozen 1923), poradce amerického
prezidenta pro otázky národní bezpečnosti a pozdější
státní tajemník, který v červenci roku 1971 v Pekingu
dojednával podmínky pro chystanou návštěvu prezi-
denta Nixona (*viz*) v Číně.

Kitaj, ruský název Číny, odvozený od jména tunguzského etnika Kitanů (množné číslo Kitat; čínsky Čchi-tan, viz).

Kitan, viz Čchi-tan.

Klaproth Julius Heinrich (1783–1835), průkopník sinologických studií v Německu.

Klasická kniha dokumentů, viz Šang-šu.

Klasická kniha o pluhu, viz Lej-s' ťing.

Klasická kniha písní, viz Š' -ťing.

kleštěnec, viz eunuch.

Kněz Jan (Presbyter Ioannes), údajný vládce středoasijských končin, vyhládnutý papeži za možného spojence mongolských chánů ve společném boji proti Saracénům, okupujícím Svatou zemi.

Kniha dokumentů, viz Šu-ťing.

Kniha historie, viz Šang-šu.

Kniha obřadů, viz Li-ťi.

Kniha o tao a ctnosti, viz Tao-te-ťing.

Kniha písní, viz Š' -ťing.

Kniha proměn, viz I-ťing.

Kniha rituálů uctívání z doby Východních (Pozdějších) Chan, staročínský spis o rituálních zvyklostech v období dynastie Chan (viz) i ve starších dobách.

Kniha vévody z Šangu, viz Šang-ťün šu.

knihtisk, nejstarší a nejrozšířenější technika tisku z výšky, kdy se barva na papír nebo jiný materiál přenáší tlakem vyvýšených míst tiskové formy. V Číně byl znám od 8. století tisk z desky a od 11. století tisk pohyblivými typy; knihtisk v Evropě vynalezl Johannes Gutenberg kolem roku 1445.

komanderie, viz ťün.

Komentář ke Knize o řečích, viz Šuej-ťing ču.

Komunistická strana Číny (Čung-kuo kung-čchan-tang), založena v Šanghaji 1. července 1921.

konceptní písmo (čínsky *cchao-šu*), jeden z pěti základních stylů čínského písma.

konfuciánci, viz žu-ťia.

konfucianismus, konfuciánství (čínsky *žu-ťia*), morálně etické a státoprávní učení o uspořádání vztahů a zájmů jednotlivce, společnosti a státu, jež se stalo jedním z nejdůležitějších pilířů čínské morálky a chování v nejšířším smyslu; jsou v něm vzájemně propojeny filozofické, náboženské (pro myslitele čínského starověku a Konfucia však nebeský bůh pozbývá svého náboženského charakteru a stává se principem kosmického řádu, zárukou morálních zákonů) a životanázorové aspekty. Konfuciánství odvozovalo uspořádání společnosti z modelu patriarchální rodiny: nadřazenost starší generace nad mladší a nadřazenost mužů nad ženami;

pokud došlo mezi oběma těmito principy k rozporu, převládá první z nich – například babička dominovala nad vnukem; v čele tradiční čínské rodiny stál nejstarší mužský člen nejstarší generace, kterého střídal jeho nejstarší žijící syn; v rámci generací měli starší přednost před mladšími, což bylo založeno na podstatném konfuciánském požadavku úcty vůči rodičům. Konfuciánství každému člověku přisuzovalo určité postavení v hierarchii rodinných (a společenských) vztahů, a to v závislosti na jeho příbuzenském poměru k ostatním. Z konfucianismu bylo odvozeno pět základních etických vztahů: vladař – poddaný, otec – syn, muž – žena, starší – mladší a vztah mezi přáteli. Na nich byla založena hierarchie mezilidských vztahů a některé z nich přetrvávají v Číně, Koreji a v dalších zemích Dálného východu dodnes. Základy učení vytvořil Konfucius (čínsky Kchung-fu-c') (viz); viz též neokonfuciánství.

konfuciánství, filozofické, etické a státoprávní učení založené Konfuciem (viz).

Konfucius, viz Kchung-fu-c'.

konkubinát, volné soužití muže a ženy bez uzavření sňatku existující takřka ve všech kulturně historických oblastech světa – alespoň v určitých dobách, v některých společenských vrstvách a ve specifických podmínkách.

kontrolor nedostatků, viz s' kuo.

Korejci (Čchao-sien-cu, 1,923 milionu), nechanský národ ČLR, žijící ponejvíce ve vlastním autonomním kraji Jen-pien (korejsky Jonbjon) ve východní části provincie Ťi-lin.

Kosmas Indikopleustés (6. století n. l.), byzantský zeměpisec, který za návštěvy Indie a Cejlonu získal některé informace i o Číně (Tzintitza). Autor *Křesťanského místopisu* (*Christianiké topografia*).

Kögler Ignaz (čínským jménem Taj Ťin-sien, 1680 až 1746), bavorský jezuita, matematik, ředitel Císařské observatoře v Pekingu.

krakeláž, viz kraklé.

kraklé (krakeláž), síť prasklin v glazuře, záměrně vyvolaná a někdy zdůrazněná zatřením barvy nebo tuše. Řídká síť větších kraklů je v čínské keramice označována jako „krabí klepeta“, hustá síť drobné krakelury jako „rybí jikry“.

král, viz wang.

Kronika Jar a podzimů, viz Čchun-čchiou.

Kroniky Wu a Jüe, staročínský historický spis.

kuan, tradiční čínské označení takzvané vnitřní rakve uzavřené v jedné vnější rakvi (*kuo*, viz) (případně něko-

lika vnějších rakví) a vytvářející tak systém „vnitřní a vnější rakve“ (*kuan-kuo*, viz).

Kuan-c' (*Mistr Kuan*), staročínský traktát, který obsahuje též údaje o hospodářské úrovni Podnebesí v době Válčících států (viz).

Kuan čchang sien sing ťi, viz Li Pao-ťia.

Kuan Čung (zemřel roku 645 př. n. l.), hlavní ministr státu Čchi (viz), proslulý diplomatickým uměním.

Kuan-čung („Mezi průsmyky“), strategicky významná oblast na západě čchinského území, mezi průsmyky Chan-ku, Wu, San a Si-ao.

Kuang-sü (1875–1908), předposlední císař mandžuské dynastie Čching (viz).

Kuang-tung, provincie v jižní Číně (186 tisíc km²), hlavní město Kanton (Kuang-čou).

Kuan Chan-čching (asi 1210–1298), sungský a jüanský dramatik, autor divadelních her *Křivda spáchaná na Tou O* (*Tou O jüan*), *Zachránění nevěstky* (*Ťiou Feng-čchen*), *Sen o motýlovi* (*Chu-tie meng*) ad.

kuan-čhua (doslova „úřední řeč“), čínština pekingského nářečí, dříve zvaná též mandarinština.

Kuan-jin („ta, která slyší volání“), čínské jméno bódhi-sattvy Avalókitéšvary (viz) („shlízejícího dolů se soucitem“), který je dobře znám v celém buddhistickém světě. V jižní Asii a Tibetu (viz) je Avalókitéšvara všeobecně zobrazován jako muž. Čínská zpodobení Kuan-jin byla však už ve 14. století skoro výlučně ženská. Kuan-jin se objevuje často jako štíhlá žena ve splývavém bílém rouše, třímající v rukou vázičku s nektarem osvícení a vrbovou větvičku k zahánění nemocí. Někdy drží také dítě, aby se naznačila její moc udělovat dětem požehnání. Kuan-jin asistuje buddhovi Amitábhovi (viz), když pomáhá duším dostat se do Čisté země. Jiná podoba bohyně má tisíc očí a paží jako symbol schopnosti vidět všechna nebezpečí a pomoci všem, kdo v nouzi zvolají její jméno. Je zajímavé, že z buddhistických spasitelských postav, které si získaly v Číně oblibu, nebyla žádná tak milována a široce uctívána jako Kuan-jin, bohyně slitování.

kuan-kuo, rituál pohřbívání zemřelého do vnitřní rakve (*kuan*), kterou obklopovala jedna nebo několik dalších vnějších rakví (*kuo*); tyto schránky někdy zdobily malby a reliéfy zobrazující koně, opice, jeleny, ale i lidské postavy nebo abstraktní kompozice. Mezi stěnami vnitřní rakve a vnější rakve (vnějších rakví) bývaly umístovány milodary. Tento systém, který je jedním z nejdůležitějších znaků vyššího společenského postavení, byl poprvé užít v pozdním neolitu (cca 3000–2000 př. n. l.) (například v tawenkchouské

kultuře [viz] a lungšanské kultuře [viz]), poté se rozvinul ve složitý rituál kodifikovaný v ritualistických textech z 1. tisíciletí př. n. l. – *Li-ťi* (viz), *I-li* (viz) aj.

Kuan Lung-feng (18. století př. n. l.), věrný a spolehlivý hodnostář na dvoře věrolomného vládce dynastie Sia Ťie-kueje (viz), který ho dal zavraždit.

Kuej-čou, provincie v jihozápadní Číně (170 tisíc km²), hlavní město Kuej-jang.

Kuej-lin, komanderie (viz) na jihu Podnebesí v čchinském období, osídlená bojovnými kmeny Jüe (viz).

Kuej tchu ž-ťi, viz Čang Tchien-i.

Ku-kchou, pohoří chránící severní hranice státu Čchin (viz).

kult předků, základní rituál čínskému způsobu života na zemi i na onom světě patrně již od neolitických dob; pro raná období doložená nejen archeologickými, ale i písemnými prameny se tato hypotéza mění v jistotu: oficiálnímu náboženství Šangů (viz) i Čouů (viz) kult předků dokonce dominoval. Tehdy byl především záležitostí aristokracie, která jeho prostřednictvím legitimovala svoje společenské postavení. Obřady k počtě předků měly podobu hodovních slavností, při nichž se scházeli členové rodu a hodovali společně se zemřelými předky. Rituály k počtě předků byly velmi formalizované a hlavní důraz byl kladen na společenský status jejich účastníků. Později tento kult ztratil akcent aristokratické výlučnosti, zato se stal dominantním a vše prostupujícím rituálem ve všech vrstvách společnosti v celých následujících dějinách Číny (Konfucius [viz] jej učinil jedním z pilířů svého učení), i když se rituály rozmanitě proměňovaly v čase a i když se výrazně lišily podle společenského statusu.

kulturní hrdina, v řadě mytologií, případně starých historiografií různých oblastí světa – zvíře, člověk, polobůh či bůh, který přináší lidem různé kulturní vymoženosti (oheň, zemědělské plodiny, písmo apod.); někdy je za to ovšem bohy ztrestán (Prométheus). Pro staročínskou historiografii představuje dobu legendárních dokonalých vládců a tvůrců základních civilizačních hodnot a vynálezů průběh 3. tisíciletí př. n. l.: 2842–2738 Fu-si, též Pao-si, první mytický císař Tchaj-čao (viz), 2737 až 2697 Božský rolník (Šen-nung) (viz), 2696–2598 Žlutý císař (Chuang-ti) (viz), 2597–2206 Pět císařů (viz), 2333 až 2234 Jao (viz), 2233–2184 Šun (viz), 2183–2177 Veliký Jü (viz). Období vlády těchto panovníků, a dokonce i sama jejich existence jsou možná jen spekulacemi starověkých historiků, avšak základní společenské dění a kulturní činy s nimi spojované jsou realitou ověřenou archeologickými prameny.

„**kulturní revoluce**“, přesněji „velká proletářská kulturní revoluce“ (wu-čchan tie-ti wen-chua ta ke-ming), v letech 1966–1976, spojená s nebyvalým kultem Mao Ce-tungovy osobnosti, kritikou kulturních pracovníků, poklesem národního hospodářství, dezorganizací veřejného života v zemi a bezbřehým utrpením lidu.

kung („vévoda“), původně označení pro předky panovníků dynastie Šang (*viz*), za dynastie Čou (*viz*) pro vládců jednotlivých států Podnebesí, v době dynastie Chan (*viz*) pro tři nejvyšší úředníky říše; později užíváno jako nejvyšší šlechtický titul.

kung-fu („umělec-muž“), označení čínské gymnastické soustavy vycházející z pravidelného opakování pohybových, fyziologických i duševních cviků, užívané k udržování tělesné a duševní svěžesti, k léčebným účelům, v pěstním zápasu i v boji zblízka; údajně pochází z doby legendárního císaře Chuang-tiho (*viz*) kolem roku 2698 př. n. l., avšak bezpečně doložené zprávy jsou až ze 6. století př. n. l.

Kung-sun Č' (7. století př. n. l.), poradce čchinského panovníka Mu-kunga (*viz*).

Kung-sun Lung (asi 284–233 př. n. l.), staročínský filozof sofista.

Kung-wang-ling, vesnice u Si-anu (*viz*), naleziště kosterních pozůstatků a kamenných nástrojů prvního čínskému člověka (*Homo lantianensis*, *viz*) z doby před 900 000 až 790 000 lety.

kuo, tradiční čínské označení takzvané vnější rakve obklopující vnitřní rakev (*kuan*, *viz*) a vytvářející tak systém „vnitřní a vnější rakve“ (*kuan-kuo*, *viz*).

kuo („úředlná oblast“), území propůjčené panovníkem uživateli za slib věrnosti a pomoci.

Kuo-ju, *viz* Dějiny států.

Kuo Kchaj-čen, *viz* Kuo Mo-žuo.

Kuo-min-tang („Národní strana“), politická strana, založená Sunjatsenem (*viz*) koncem roku 1911.

Kuo Mo-žuo (1892–1978), básník, prozaik, dramatik, archeolog a historik. Autor mj. děl *Bohyně* (*Nü-žen*, 1921), *Spadlé listí* (*Luo-jie*, 1928), *Čchü Jüan* (1942; jméno hrdiny) ad. Po vzniku ČLR zastával významné politické funkce, byl předsedou Čínské akademie věd atd.

kurzivní písmo (čínsky *sing-šu*), jeden z pěti základních stylů čínskému písma.

Ku-siang, *viz* Aj Wu.

Ku-š' sin-pien, *viz* Lu Sün.

Ku-tien sin-i, *viz* Wen I-tuo.

ku-wen, „starý styl“ v literatuře, propagovaný Chan Jüem (*viz*).

Kyrgyzové (Kche-er-kche-c'-cu, 143,5 tisíce), turkický národ žijící v ČLR v nejzápadnějších výběžcích Sin-ťiang.

Lachuové (La-chu-cu, 411,5 tisíce), etnikum tibetsko-barmské čeledi v jihozápadním Jün-nanu.

lama (*bla-ma*, „nejvyšší“), v tibetském buddhismu označení duchovního učitele, gurma. Nejvyšší mnišská hodnost.

Lama paleopithecus, označení fosilních pozůstatků lidoopa, který žil před třemi až čtyřmi miliony let v Číně a podle názoru některých čínských vědců směřoval k linii *Homo* (*viz*).

Lan-cchang-ťiang (Mekong), řeka v jihozápadní Číně (délka 2 153 km, povodí 161 tisíc km²).

Lang-ja, lokalita v Šan-tungu, kde v roce 219 př. n. l. dal vytesat První svrchovaný císař Čchinů (*viz*) nápis oslavující jeho vládu.

Lan-tchien, město v Šen-si, v jeho okolí (například u vesnice Kung-wang-ling [*viz*]) jsou naleziště kosterních pozůstatků a kamenných nástrojů prvního člověka na území Číny z doby před 900 000 až 790 000 lety (*Homo lantianensis* [*viz*]).

Lao Aj (vévoda z Čchang-sinu) (zemřel roku 238 př. n. l.), čchinský hodnostář a politik, milenec matky čchinského krále Jing Čenga (*viz*) a strýjce neúspěšné vzpoury proti Jing Čengovi.

Lao-c' („Mistr Lao“), též Starý mistr (kolem 570–490 př. n. l.), čínský myslitel, pololegendární osobnost, jíž se připisuje autorství *Tao-te-ťing* (*Kniha o Cestě a ctnosti*) a vytvoření taoismu (*viz*).

Lao Cchan jou-ti, *viz* Liou O.

Lao Še (vlastním jménem Šu Čching-čchun, 1899 až 1966), novelista a romanopisec, autor mj. děl *Velbloud Siang-c'* (*Luo-tchou Siang-c'*, 1937; česky *Rikša*, 1947), *Stoka dračích vousů* (*Lung-sü-kou*, 1951), *Čajovna* (*Čcha-kuan*, 1957) ad.

Lao Tan, *viz* Lao-c'.

lao-tung kaj-cao, převýchova fyzickou prací.

Legge James (1815–1897), přední anglický sinolog 19. století, překladatel konfuciánských klasických knih.

legismus, *viz* fa-ťia.

legisté, *viz* fa-ťia.

Lej-ju, *viz* Cchao Jü.

Lej-s' ťing (*Klasická kniha o pluhu*), spis Lu Kuej-minga (*viz*) z roku 880 n. l., který zevrubně pojednává o čínském zemědělství.

Lej-taj, lokalita v Kan-su, naleziště bohatě vybaveného hrobu chanského generála z 2. století n. l.

Lhopa, *viz* Mönповé.

li, čínská délková míra, ve starověku přibližně 500 metrů, nyní 576 metrů.

li, konfuciánský termín označující zásady správného chování.

li, v neokonfucianismu termín pro základ všech věcí, který je prvotní a existuje mimo hmotu.

Liang (502–557), krátkodobá dynastie v období Jižních dynastií (viz Jižní a Severní dynastie).

Liang Čchi-čchao (1873–1929), spolu s Kchang Jou-wejem (viz) iniciátor pokusu o nenásilnou syntézu staré čínské kultury s evropskou civilizací, intelektuální vůdce hnutí „sta dní reforem“ (viz).

liangčuská kultura (Liang-ču), mladoneolitická kultura na území dnešních provincií Če-ťiang a Ťiang-su; v jejím inventáři se nacházejí artefakty z nefritu.

Liao (907–1125), dynastie tunguzských Kitanů (viz) v severní Číně. Po přemístění na západ pokračovala pod názvem Si Liao (Západní Liao) nebo také Kara Kitan (Černí Kitani, 1124–1211).

Liao-čaj č'-i, *Podivuhodné příběhy ze studia Útulek* (česky *Zkazky o šesteru cest osudu*, 1955, 1963), viz Pchu Sung-ling.

Liao-che, řeka v severovýchodní Číně (délka 1 390 km, povodí 229 tisíc km²).

Liao-ning, provincie v severovýchodní Číně (145 tisíc km²), hlavní město Šen-jang (Mukden).

Liao-tung, provincie a poloostrov v severovýchodní Číně, kam se v roce 226 př. n. l. stáhly zbytky armády státu Jen (viz), aby zde vzdorovaly Čchinům (viz).

Li C'-čcheng (asi 1605–1645), vůdce rolnické války proti Mingům (viz), která vypukla v roce 1628.

Li Čching-čao (1101–1141), čínská básnířka z období dynastie Sung (viz). Její skladby patří k nejpůsobivějším mezi milostnými písněmi *cch'* (viz), neboť i konvenční téma dokázala transformovat do podoby hluboce upřímného osobního vyznání.

lidové komuny (žen-min kung-še), sdružení zemědělské a průmyslové výroby, obchodu, školské výchovy a státní správy v daném obvodu. Jejich zakládání vyhlášeno v srpnu roku 1958.

lidové synkretické náboženství v Číně, směs prastarých magických představ, šamanismu, konfucianství (viz), taoismu (viz) a buddhismu (viz).

lidskost, viz žen.

Liebstein Leopold (1667–1711), český jezuita z Mimoně, v Číně od roku 1707.

Li Fej-kan, viz Pa Ťin.

Liga čínských levicových spisovatelů, viz Čung-kuo cuo-i cuo-ťia lien-meng.

Li Jou (zemřel roku 208 př. n. l.), čchinský hodnostář, nejstarší syn hlavního ministra Li S'a (viz).

Li Jü (1611–1679?), čínský spisovatel, dramatik, nakladatel a divadelní podnikatel. Napsal šestnáct her, dvě sbírky povídek, knihu úvah *Náhodné zápisky z ledabylých chvil* (*Sien-čching ou-ťi*) a „pornografický román“ *Modlitební rohož tělesných rozkoší* (*Žou pchu tchuan*), proslulý líčením extravagantních požitků a sexuálních technik, jimž se oddává hlavní hrdina jen proto, aby nakonec poznal svoji pošestilost. Do čchinského povědomí vstoupil jako znalec žen a lásky, ale především byl bonviván žijící nad poměry. Vybraně se oblékal, bydlel v luxusních domech, vydržoval mladičké konkubíny. Jeho domácnost čítala asi čtyřicet osob, včetně manželky, dětí, řady konkubin a služebnictva. Ať mu bylo sebehůře, nepolevil z marnotratného životního stylu, který považoval za *ars vivendi*.

Li-jüan, viz Hrušňová zahrada.

Li-li cchao, viz Sia Jen.

Li Ling (2. až 1. století př. n. l.), chanský generál v roce 99 př. n. l. zajatý Huny a poté u císařského dvora obviněný ze zrady; generála se zastal snad jen historik S'-ma Čchien (viz), který byl za to vykleštěn.

li min („černovlasý lid“), název obyvatel čchinské říše, který jako výraz jednoty v roce 216 př. n. l. zavedl První svrchovaný císař Čchinů (viz).

Li Mou (zemřel roku 229 př. n. l.), generál státu Čao (viz), který v roce 232 př. n. l. porazil vojska státu Čchin (viz).

Lin-c', hlavní město státu Čchi (viz).

Ling-sien, lokalita v Šen-si, naleziště hrobu z počátku tchangského období (630 n. l.), v jehož pohřební komoře se zachovalo jedno z nejstarších čínských zobrazení orby.

Lin-chu, kočovnický svaz na severním pomezí Číny.

Lin Piao (1907–1971), maršál Čínské lidové osvobozené armády, ministr obrany ČLR, vyhlašovaný jako „blízký spolubojovník a pokračovatel předsedy Mao Ce-tunga“. Zahynul při leteckém neštěstí nad územím Mongolské lidové republiky při pokusu o útěk z Číny (12. září 1971).

Lin Šu (1882–1924), kritik, esejista a překladatel evropských románů a divadelních her.

Lin-tchung, město a okres v Šen-si, v jeho blízkosti se nachází záhrobní sídlo Prvního svrchovaného císaře Čchinů (viz).

Liou Cung-jüan (773–819), básník, esejista a ateista.

Liou čchao (Šest dynastií), v čínské historiografii vžitě souhrnné označení dynastií Wu z období Tří říší (viz),

Východních Ťin a dynastií Sung, Čchi, Liang a Čchen z období Nan-čchao (Jižní dynastie).

Liou Jung (konec 10.–11. století), čínský básník z období dynastie Sung (*viz*). Patří mezi nejslavnější autory milostných písní *cch'* (*viz*), vytvářel milostné básně prodchnuté melancholií pramenící z vědomí pomíjivosti mileneckého štěstí a nevyhnutelnosti odloučení. Pohrdal úřednickou kariérou a většinu života strávil ve společnosti zpěvaček a kurtizán. Byl mezi nimi natolik oblíben, že jej po jeho smrti po staletí každoročně uctivaly vzpomínkovým obřadem.

Liou Jü-si (772–842), tchangský filozof, antibuddhista.

Liou O (1857–1909), literát a romanopisec z konce doby Čching, autor *Putování starého Chromce (Lao Cchan jou-ťi)*.

Liou Pang (žil 247–195 př. n. l.), původním jménem Liou Ťi, čínský vojevůdce a státník, jeden z vůdců vítězného protičchinského povstání a protagonistů následné občanské války o hegemonii nad Čínou – v roce 202 př. n. l. porazil posledního soupeře Siang Jüho (*viz*); zakladatel a první císař dynastie Chan (*viz*) v letech 206–195 př. n. l., do historie vstoupil čestným posmrtným jménem *Kao-cu* („Vznešený zakladatel“).

Liou Pej (221–223), potomek Liou Panga (*viz*), zakladatel dynastie a státu Šu (221–263) v době Tří říší (*viz*).

liou pu, za Tchangů (*viz*) „šest ministerstev“: státní správy (li pu), daní (chu pu), obřadů (li pu), vojenství (ping pu), trestů (sing pu) a staveb (kung pu).

Liou Siang (asi 79–8 př. n. l.), literát doby Západních (Dřívějších) Chan (*viz*).

Liou Siou (25–56), obnovitel dynastie Chan (*viz*), první císař jím založené dynastie Východních (Pozdějších) Chan (*viz*).

Liou Šao-čchi (1898–1969), v roce 1954 zvolený předsedou Všečínského shromáždění lidových zástupců (parlamentu). Tuto funkci zastával až do roku 1959, kdy byl zvolen předsedou ČLR.

Liou Šeng (155–113 př. n. l.), chanský princ, jenž byl pohřben, stejně jako jeho manželka Tou Wan (*viz*), v rakvi antropomorfního tvaru z nefritových destiček uložené v honosném skalním hrobě u Man-čchengu (*viz*).

Liou tchao (*Šestero taktik*), traktát o vojenství připisovaný Lü Šangovi (*viz*) (11. století př. n. l.).

Liové (Li-cu, 1,112 milionu), nechanské etnikum žijící na ostrově Chaj-nanu v jižní Číně.

Li Pcheng (narozen 1928), v letech 1987–1988 po Čao C'-jangovi (*viz*) úřadující předseda Státní rady (vlády), v letech 1988–1998 předseda vlády a v letech 1998 až

2003 předseda Všečínského shromáždění lidových zástupců (parlamentu) ČLR.

Li Po, vlastním jménem Li Tchaj-po (701–762), čínský básník v období dynastie Tchang; lyrik zamýšlející se nad smyslem života a opěvující přírodu, víno, lásku a komentující důležité události v dějinách Číny. Z jeho díla byly česky publikovány parafráze Bohumila Mathesia ve výboru *Zpěvy staré Číny*, samostatně výbory *Pavilon u zelených vod*, *Měsíc nad průsmykem*. V jedné ze svých básní oslavil moc Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*).

Li Po-jüan (vlastním jménem Li Pao-ťia, 1867–1906), autor sarkastického románu *Současný stav úřednictva (Kuan-čchang sien sing ťi)*.

Li S' (vévoda z Tchangů) (asi 280–208 př. n. l.), čínský filozof, politik a státník legistické orientace; čchinský hodnostář, nejbližší spolupracovník Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*), tvůrce politiky a státoprávního uspořádání čchinské říše v duchu legismu (*viz*); postupně dvorní historik, předseda nejvyššího dvorního soudu, hlavní ministr.

Li sao (Setkání s hořkostí), lyricko-epické dílo básníka Čchü Jüana (*viz*).

Li Sin (3. století př. n. l.), čchinský generál, v roce 225 př. n. l. byl těžce poražen čchuským vojevůdcem Siang Jenem (*viz*).

Li S'-sün (651–716), tchangský malíř.

Lisuoové (Li-su-cu, někdy zvaní též Nisu, Losu, Mosu či Nosu, 574,6 tisíce), tibetsko-barmské etnikum v severozápadní části Jün-nanu. V Barmě (Myanmaru) známí jako Yawyinové.

li-süe („neokonfucianství), *viz* Ču Si.

Li-šan („hora Li“), pahorek u Lin-tchungu (*viz*), na jehož severním úpatí bylo v letech 246 (244) až 210 př. n. l. vybudováno záhrobní sídlo Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*).

Li-šan, název záhrobního sídla Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*) ve starých čchinských pramenech.

Li Šao-jün (2. století př. n. l.), taoistický učenec, hledač tajemství dlouhověkosti a nesmrtnosti člověka.

Li Š'-min (627–641), druhý císař dynastie Tchang (*viz*), tvůrce systému tchangské státní správy.

li-šu, zjednodušená varianta písma reformovaného v čchinském období, která se v Číně prosadila na konci dynastie Chan (*viz*) a v hlavních rysech se udržela až dodnes.

Li-ťi (*Kniha obřadů*), konfucianský traktát z druhé poloviny 1. tisíciletí př. n. l., zaznamenávající různé údaje o Podnebesí (*viz*) i za jeho hranicemi.

Li-wa čuan, viz Po Sing-tien.

Lolo, viz Iové.

Losu, viz Lisuové.

Lou Ťi (5. až 4. století př. n. l.), chodec, jenž byl znám svou neobyčejnou vytrvalostí a rychlostí.

Lu, malý stát na východě Číny vklíněný mezi stát Sung (viz) a Čchi (viz), jeho hlavní město Čchü-fu je považováno za Konfuciovo rodiště; v roce 256 (249) př. n. l. byl Lu zabrán státem Čchu (viz).

Lufengpithecus lufengensis, fosilní třetihorní primát nazvaný podle jihočínské lokality Lu-feng.

Lu-kou-čchiao (tzv. Most Marka Pola), poblíž Pekingu, japonským útokem na něj dne 7. července 1937 byla rozpoutána Čínsko-japonská válka (viz).

Lu Kuej-ming (9. století n. l.), čínský učenec, autor *Klasické knihy o pluhu* (*Lej-s' ťing*) z roku 880 n. l.

Lung-men („Dračí vrata“), hora u Žluté řeky (viz) mezi Šan-si a Šen-si.

Lung-sü-kou, viz Lao Še.

Lung-šan, lokalita na poloostrově Šan-tung, eponymní naleziště neolitické lungšanské kultury (viz).

lungšanská kultura, pozdně neolitická kultura nazvaná podle eponymní lokality Lung-šan v provincii Šan-tung; navázala na tawenkchouskou kulturu (viz) a rozvíjela se v letech 2600 až 2000 př. n. l. v severovýchodní, střední a jižní Číně. V jejím rámci vykrystalizovaly socioekonomické a politické systémy, z nichž vyrostly první státní útvary na území Číny; tvůrci kultury snad pocházeli z kmenů známých pod názvem Sia (viz).

Luncheng, *Kritická pojednání*, stěžejní dílo staročínského materialistického filozofa Wang Čchung (viz).

Lun-jü, viz Čtyři posvátné knihy.

Lun-jü (*Hovory*), staročínský spis obsahující základy Konfuciova učení (viz).

luo-chan (též arhat), postava čínského buddhistického panteonu; byla ztvárňována i sochařsky.

Luo Chua-šeng (1893–1941), moralista a historik s učeným zájmem o náboženství, autor povídek *Pavoučí práce* (*Čuej-wang lao-ču*, 1925), *Dějiny taoismu* (*Tao-ťiao š'*) ad.

Luo-jang, v Che-nanu, hlavní město dynastie Východních Čou (viz), Východních (Pozdějších) Chan (viz) a jiných dynastií.

Luo-jie, viz Kuo Mo-žuo.

Luo-jie, viz Sü Č'-mo.

Luo Kuan-čung (14. století), mingský autor historického románu *Populární výklad Historie Tří říší* (*San-kuo č' tchung-su jen-i*, viz), romantickým způsobem zpracovávajícího období konce dynastie Východních Chan (viz).

Luo-tchou Siang-c', viz Lao Še.

Lu Süin (vlastním jménem Čou Šu-žen, 1881–1936), spisovatel a esejista, zakladatel a hlavní představitel moderní čínské literatury. Autor řady realistických povídek a románů: *Bláznův deník* (*Kchuang-žen ž'-ťi*, 1918), *Kchung I-ťi* (1919), *Pravdivá historie A-Q* (*A-Q čeng-čuan*, 1921), *Vřava* (*Na-chan*, 1923), *Tápání* (*Pchang-chuang*, 1926), *Polní tráva* (*Jie-cchao*, 1927), *Ranní květy sebrané v podvečer* (*Čao-chua si-s'*, 1928), *Staré příběhy v novém rouše* (*Ku-š' sin-pien*, 1935) ad.

Lü Pu-wej (vévoda z Wen-sinu) (asi 290–235 př. n. l.), čínský státník a politik; hlavní ministr ve státu Čchin za vlády Čuang-sianga (viz) a v prvních letech panování Jing Čenga (viz).

Lüsi, viz Nasiové.

Lü Šang, zvaný též Ťiang Tchaj-kung (11. století př. n. l.), poradce prvních dvou čouských panovníků koncem 11. století př. n. l., patrně autor traktátu o vojenství *Liou tchao* (*Šestero taktik*).

Macao (Ao-men), od roku 1520 portugalská kolonie, vrácena Číně v roce 1999.

Ma Č'-jüan (asi 2. polovina 14. století), dramatik doby Jüan, autor *Podzimu v paláci Chanů* (*Chan-kung čchiou*).

Maes Titianus, starověký makedonský obchodník s hedvábím, jehož agenti v Čínském Turkestánu přinášeli do Evropy první zprávy o Číně.

mahájána, viz hínájána.

Mailla Joseph Anne Marie de Moyriac de (čínským jménem Feng Ping-čeng, 1669–1748), francouzský jezuita, znalec mandžuštiny, překladatel *Všeobecných dějin Číny* (1730–1738).

malá pečeť, viz siao-čuan.

malý člověk, viz siao-žen.

Man-čcheng, lokalita asi 150 kilometrů jihozápadně od Pekingu, naleziště skalního dvojhrabu chanského prince Liou Šenga (viz) (155–113 př. n. l.) a jeho manželky Tou Wan (viz), uložených v rakvích antropomorfního tvaru, které byly zhotoveny z nefritových destiček.

mandarinština, viz kuan-chua.

Mandžukuo (Man-čou-kuo), vazalský stát na území Mandžuska v severovýchodní Číně v letech 1932 až 1945, vytvořený po japonské agresi – nejprve byl republikou, od roku 1934 císařstvím. Formálním představitelem byl Aisin Gioro Pchu-i (viz), jenž byl v letech 1909 až 1911 jako Süan-tchung posledním císařem dynastie Čching (viz) i Podnebesí (viz).

Mandžouvé (Man-cu, 8,846 milionu), obyvatelé severovýchodní Číny, založili dynastii Čching (viz), poslední dynastii vládoucí v Zemi středu (viz).

Mandžuský stát, viz Mandžukuo.

manicheismus, náboženské hnutí rozšířené mezi obyvateli Středomoří, Přední Asie aj., vytvořené perským myslitelem Máním (asi 216–276). Proti křesťanství vyznává vypjatý dualismus ducha a těla, princip zla a princip dobra.

manželství, formy i obsah manželství jsou kulturně (sociálně a historicky) vysoce variabilní, je proto obtížné postihnout veškeré jeho charakteristiky. Nejčastěji se jako znaky manželství uvádí regulace sexuálních vztahů mezi určitými muži a ženami, ekonomická kooperace partnerů, fyzická reprodukce nových členů komunity a jejich enkulturace, zajištění plného sociálního statusu potomkům a ustanovení sociálně signifikantních vztahů mezi skupinami příbuzných obou partnerů. Nicméně žádný z těchto znaků není univerzálně dominantní a v některých manželských vztazích může dokonce chybět. Obecně lze manželství chápat jako jeden z univerzálních mechanismů, kterým kultura reguluje lidskou sexualitu tak, aby byly zajištěny fyzické i symbolické podmínky a činnosti nezbytné pro přežití a reprodukci společnosti.

Mao Ce-tung (1893–1976), vůdce Komunistické strany Číny, zakladatel ČLR a její předseda v letech 1949–1976. Zemřel 9. září 1976.

Maonanové (Mao-nan-cu, 72,4 tisíce), nechanské etnikum v Čuangské autonomní oblasti Kuang-si.

Mao Tun (vlastním jménem Šen Jen-ping, správněji Šen Te-chung, 1896–1981), romanopisec, v letech 1949 až 1964 ministr kultury ČLR. Autor mj. románové trilogie *Zatmění* (Š, 1927–1928), románů *Duha* (Chung, 1929), *Šerosvit* (C'-jie, 1931–1932), *Korupce* (Fu-š, 1941) ad.

Marignolli Giovanni (asi 1290–1359), italský františkán, v letech 1338–1342 na cestách do jüanské Číny (viz), kde pobyl celkem čtyři roky. Po návratu do Evropy žil v letech 1353–1354 v Praze při dvoru císaře Karla IV., který jej pověřil sepsáním českých dějin, *Cronica Boemorum* (1354–1355, viz), v nichž mj. podává některé informace o tehdejší Číně.

Marinus z Tyru, starověký zeměpisec, od něhož Klaudius Ptolemaios (viz) čerpal své informace o východních zemích.

Martini Martino (čínským jménem Wej Kchuang-kuo, 1614–1661), francouzský jezuita, kartograf, autor prvního kartografického díla o Číně, *Novus atlas Sinensis* (1655).

maťiajaoská kultura, neolitická kultura na severu Číny.

Ma-wej („Koňská skaliska“), místo západně od hlavního města tchangské Číny Čchang-anu (viz).

Mencius, viz Meng-c'.

Meng-c' (vlastním jménem Meng Kche, asi 372–289 př. n. l.), staročínský konfuciánský filozof. Též název jedné ze Čtyř posvátných knih (viz).

Meng-chu, viz Sü Č'-mo.

Meng I (zemřel roku 210 př. n. l.), čchinský generál, mladší bratr vojevůdce Meng Tchiena (viz).

Meng Kche, viz Meng-c'.

Meng Tchien (zemřel roku 210 př. n. l.), vynikající čchinský vojevůdce v době vlády Prvního svrchaného císaře Čchinů (viz); proslul vítězstvími nad severními kočovníky a stavbou Dlouhé zdi (viz).

Meng Ťia (3. století př. n. l.), hodnostář na dvoře čchinského krále Jing Čenga (viz).

Měsíčník povídek, viz Siao-šuo jüe-pao.

Mezi průmysly, viz Kuan-čung.

mezolit („střední doba kamenná“), druhé nejstarší období lidské prehistorie před 12 000 až 7 000 lety, kdy se člověk stále ještě živil lovem a zejména sběrem planě rostoucích plodin.

Miaové (Miao-cu, 7,383 milionu), starobylý nechanský národ v provincii Kuej-čou.

Micius, viz Mo-c'.

Min, dialekt čínštiny v provinciích Fu-tien, Kuang-tung, Chaj-nan, v přímořských městech Fu-čou, Sia-men a Šan-tchou a téměř na celém ostrově Tchaj-wanu.

min-cu, respektive -cu, čínský termín pro „národ, národnost, etnikum“.

min-cu ti-fang c'-č' („území s národnostní autonomií“, respektive „národnostně územní autonomie“), územně správní status, přiznaný v ČLR některým vybraným nechanským menšinovým národům či národnostem.

Ming (1368–1644), čínská dynastie. Byla založena Ču Jüan-čangem (viz) po svržení mongolské dynastie Jüan (viz). Postupně byla vytvořena centralizovaná absolutistická vláda: císař měl veškerou civilní i vojenskou moc, ústřední vláda měla přímou kontrolu nad místními úřady. K největšímu rozkvětu došlo v éře Jung-le, kdy byly navázány diplomatické a obchodní styky s mnoha zeměmi při Indickém oceánu až po Arabský poloostrov a východní pobřeží Afriky a kdy se Barma, Laos a Korea staly čínskými vazaly. V 16. století pronikali do Číny Evropané: v roce 1577 Portugalci založili Macao, první evropskou kolonii na čínském území, objevují se misionáři. Od počátku 17. století začaly útoky Mandžů (viz) ze státu Chou Ťin, které spolu s rolnickými povstáními vedly k svržení dynastie

Ming a k nastolení mandžuské dynastie Čching (*viz*); poslední mingský císař Čchung-čen, jenž vládl v letech 1628 až 1644, spáchal v Pekingu sebevraždu. Na jihu ve státu Jižní Ming však vládli mingští panovníci až do roku 1661. V mingské době došlo k rozkvětu stavitelství (vznikla současná podoba Dlouhé zdi), městské kultury, malířství, sochařství, uměleckých řemesel, odborné literatury (například encyklopedie *Jung-le ta-tien*) i beletrie (světově proslulé romány *Ťin-pching-mej – Švestkové květy ve zlaté váze*, *Šuej-chu-čuan – Příběhy od jezerního břehu*, *Si-jou-ti – Cesta na Západ*).

ming-čchi, hrobové figurky, modely objektů a předmětů z každodenního života.

Ming jou č' š', *viz* Tchien Chan.

Ming-ti (58–75), chanský císař, s jehož zázračným snem o zlatém božstvu vznášejícím se před jeho císařským palácem tradice spojuje začátek uvedení buddhismu (*viz*) do Číny.

Min-tia, *viz* Pajové.

Mistr Čching, *viz* Ťing Kche.

Mistr Čuang, *viz* Čuang-c'.

Mistr Chan Fej, *viz* Chan Fej-c'.

Mistr Chou (3. století př. n. l.), taoistický mág, hledač elixíru nesmrtnosti (*viz*) pro Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*).

Mistr Kuan, *viz* Kuan-c'.

Mistr Lao, *viz* Lao-c'.

Mistr Lu (3. století př. n. l.), taoistický mág, jeden z hledačů elixíru nesmrtnosti (*viz*) pro Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*).

Mistr Mo, *viz* Mo-c'.

Mistr objímající prostotu, *viz* Pao-pchu-c'.

Mistr rudé borovice, *viz* Čch' Sung-c'.

Mistr Sun, *viz* Sun-c'.

Mistr Sun O umění válečném, *viz* Sun-c' ping-fa.

Mistr Sün, *viz* Sün-c'.

Mistr Tchien, *viz* Tchien Kuang.

Mistr Ťing, *viz* Ťing Kche.

mladší doba kamenná, *viz* neolit.

Mo-c' („Mistr Mo“), též Mo Ti (asi 479–400 př. n. l.), čínský myslitel, tvůrce učení o uspořádání společnosti rozšířením a uplatněním idejí všeobjímající lásky.

modernizace (sien-taj-chua), ve čtyřech oblastech, totiž v zemědělství, průmyslu, vědě a technice a v obraně, s cílem vybudování prosperující moderní Číny.

moismus, učení Mistra Mo (*viz*).

Molaové (Mo-lao-cu), též Mulaové (Mu-lao-cu, 160,6 tisíce), nechanské etnikum v Čuangské autonomní oblasti Kuang-si v jižní Číně.

Mongolové (Meng-ku-cu, 4,802 milionu), nechanský národ ČLR patřící ke společné rodině altajských národů a jazyků, žijící v dlouhém pásu od severovýchodní až po severozápadní Čínu s centrem ve vlastní Autonomní oblasti Vnitřní Mongolsko (*viz*).

Monguorové (Tchu-cu či Tchu-žen, doslovně „Domo-rodcí“, 192,6 tisíce), mongolská národnost žijící v nejvýchodnější části provincie Čching-chaj.

monogamie, přesněji sériová monogamie, forma manželství (známá zejména z euroamerického kulturního okruhu) umožňující souběžné soužití pouze s jedním manželským partnerem.

Montecorvino Giovanni de (1247–1328), italský fran-tiškán, od roku 1294 až do své smrti působící v Číně. V roce 1307 byl v Chánbaligu (*viz*) ustanoven prvním arcibiskupem (*Archiepiscopus Cambalucensis*).

Morrison Robert (1782–1834), zakladatel sinologických studií ve Velké Británii, autor *A Grammar of the Chinese Language* (1815).

Mosie, *viz* Nasiové.

Moso, *viz* Nasiové.

Most Marka Pola, *viz* Lu-kou-čchiao.

Mosu, *viz* Lisuové.

mou, staročínská plošná míra (zhruba jedna šestnáctina hektaru).

Mönpové (tibetsky Mon-pa, čínsky Men-pa, 7,5 tisíce), tibetské etnikum v jihovýchodní části Tibetské autonomní oblasti (*viz*), nazývaní též Lhopové (tibetsky Lho-pa, „Jižané“, čínsky Luo-pa).

Muhammad (asi 570–632), (*rasúl Alláh*, „posel Boží“), arabský prorok; zakladatel islámu (*viz*) – třetího mono-teistického náboženství. Pocházel z Mekky, z rodu Hášim z kmene Kurajš. Záhy osiřel a byl vychován příbuzným. Po sňatku s bohatou vdovou Chadídždou se věnoval obchodování. První zjevení, které se mu dostalo prostřednictvím anděla Džibríla (Gabriela) kolem roku 610, vyzývají k víře v jediného Boha – Alláha, který nevěřící po smrti trestá a věřící odměňuje. K jeho prvním posluchačům patřili bratranec Alí ibn Abí Tálíb, manželka Chadídžda a několik přátel. Muhammadovo učení mířilo proti bohatým mekkánským rodům a ohrožovalo Mekku jako kultovní centrum západní Arábie. Jejich odpor donutil Muhammada a jeho stoupence hledat útočiště v Jathribu (pozdější Medína, Město Prorokovo). V Medíně vznikla pod jeho vedením obec muslimů; záhy získala vojenské a politické úspěchy v zápase s odpůrci islámu, v roce 630 ovládla i Mekku, což vedlo k širokému přistupování kočovnických kmenů k medínské obci muslimů a k nástupu

islámu jako nové světové moci. Muhammad zemřel po krátké nemoci a vzhledem k tomu, že nikdy neřešil otázku svého nástupnictví, nastal po jeho smrti složitý politický a ideologický boj. Později kanonizované Zjevení, které je považováno za přímé slovo Boží, je obsaženo v *koránu*, který je i návodem k uspořádání vztahů mezi oběma pohlavími.

Mu-kung (659–621 př. n. l.), čchinský panovník, vynikající vojevůdce a obratný politik, výrazně posílil postavení státu Čchin (*viz*) v rámci Podnebesí (*viz*).

Mu-lao-cu, *viz* Molaové.

Musil Alois (1868–1944), český arabista, v letech 1920 až 1938 profesor arabštiny na Univerzitě Karlově v Praze, autor četných vědeckých děl i velkého množství knih pro veřejnost. V roce 1922 inicioval založení Orientálního ústavu v Praze (*viz*).

Mu-tan tching, *viz* Besídka mezi pivoňkami.

Muzeum terakotových bojovníků a koní Prvního svrchovaného císaře Čchinů, muzeum vytvořené z objektu 1 s terakotovou armádou (*viz*) v záhrobním sídle Prvního svrchovaného císaře u Lin-tchungu (*viz*). Výstavní sál je v západovýchodním směru dvě stě třicet metrů dlouhý, sedmdesát metrů široký a dvaadvacet metrů vysoký.

Na-an-cu, *viz* Penglungové.

Na-chan, *viz* Lu Süen.

Nakhi, *viz* Nasiové.

Nan-čao (649–1252), mohutná otrokářská federace na území dnešního severního Vietnamu, Laosu, Barmy a Thajska, nezávislá na ústředních čínských vládách.

Nan-čchao (Jižní dynastie, 420–587), souhrnné označení pěti dynastií v jižní Číně – Sung (420–479), Čchi (též Nan Čchi, 479–502), Liang (502–557), Čchen (557–587) a Chou Liang (555–587).

Nan-jang, město v jižním Che-nanu, důležitý hospodářský a vojenský opěrný bod v čchinském období.

Nan-kchou, průsmyk severně od Pekingu, kde se v čelenité krajině nacházejí velmi dobře zachované a neobyčejně působivé úseky Dlouhé zdi z mingského období.

Nankingská dohoda, uzavřená 29. srpna 1842 s Velkou Británií, jíž se anglickému obchodu v Číně otvíralo pět jihočínských přístavů – Kanton, Sia-men (Amoy), Fu-čou, Ning-po a Šanghaj. Anglickým majetkem se od těch dob stal Hongkong (Siang-kang; vrácen Číně v roce 1997).

Nan kuej, *viz* Ping Sin.

Nan Ming (Jižní Mingové, 1645–1661), krátkodobá dynastie v jižní Číně, pokračující v tradici Mingů (*viz*) a v odboji proti Mandžům.

Nasiové (Na-si-cu, známí též jako Nakhi, Lüsi, Mosie nebo Moso, 277,8 tisíce), starobylý národ, doložený u S'-ma Čchien (*viz*) již v 1. století př. n. l. Žijí v severozápadním Jün-nanu při řece Ťin-ša-ťiang (*viz*).

Nebesa, *viz* Tchien.

nebeský mandát, *viz* tchien-ming.

nefrit, *viz* jadeit a nefrit.

Nejmocnější z hradeb světa, označení Dlouhé zdi (*viz*), které údajně zavedl a užíval První svrchovaný císař Čchinů (*viz*).

Nej-š' Tcheng (3. století př. n. l.), čchinský generál, v roce 230 př. n. l. se vyznamenal ve válce proti státu Chan (*viz*).

neokonfuciánství (čínsky *tao-süe* nebo *li-süe*), konfuciánské učení reformované za dynastie Sung (960 až 1279) (*viz*). Až do současné doby významně ovlivňuje společnost na celém Dálném východě.

neolit („mladší doba kamenná“), období vzniku a rozvíjení zemědělství a chovu zvířat, nejdříve na Předním východě v 9. tisíciletí př. n. l. V Číně k tomuto procesu došlo v 8.(?)/7. až 5. tisíciletí př. n. l. kolem středního a horního toku Žluté řeky v rámci kultury jangšaoské (*viz*), pěstující proso, a v neolitických kulturách v jihočínských provinciích Fu-ťien, Kuang-si, Kuang-tung, Kuej-čou a Ťiang-si, kde byla pěstována rýže.

Něřčinská smlouva (1689), mezi Ruskem a Čínou o hranicích a vzájemném obchodu.

nestoriánství, učení odpadlického cařihradského biskupa Nestora (5. století n. l.), šířící se mezi 6.–10. stoletím z Předního východu a Persie i do Číny. Na přítomnost nestoriánců v Číně upomíná tzv. Sianská stéla z roku 781 (*viz*).

nezasahování, nejednání, *viz* wu-wej.

Nie čaj chua, *viz* Ceng Pchu.

nien-čao („pojmenování roků [vlády]“), způsob počítání dynastických let vlády panovníka, vyjádřených slovem nějakého blahověstného významu + pořadovým číslem roku panování. Systém byl poprvé zaveden v roce 179 př. n. l.

Ni Chuan-č', *viz* Jie Šeng-tchao.

nirvána („vyvanutí“), v indické mystice pojem označující vyhasnutí všech světských tužeb, dosažení poznání prostého jakéhokoli klamu (*májá*) a falešného vědění (*avidjá*), a tedy oproštění duše od vlivu *karmanu*, její vysvobození (*mókša*). V buddhismu (*viz*), jenž neoperuje s představou nesmrtelné duše (*átman*), nirvána znamená stav nejvyššího vhledu, uvědomění a bdělosti (*bódhi*, *viz*), negaci všeho, co je strastné

a pomíjivé, odstranění všeho světského lpění a koloběhu znovuzrození (*sansára*, viz).

Nisu, viz Lisuové.

Nixon Richard M. (narozen 1913), prezident USA, uskutečnivší návštěvu ČLR v roce 1972.

Noël François (čínským jménem Wej Fang-ti, 1651 až 1729), belgický jezuita, hvězdář, matematik a filozof, autor mj. díla *Philosophia Sinica* (Praha 1711).

Nosiči pochodní (Nien-fün), protimandžusťi povstalci v provinciích Šan-tung a An-chuej v letech 1856–1868.

Nosu, viz Iové.

Nosu, viz Lisuové.

Nové mládí, viz Sin čching-nien.

nožová sekera, staročínská zbraň sestávající z bronzové čepele ve tvaru dýky v pravém úhlu připevněné k násadě.

Nuové (Nu-cu, 27,2 tisíce), tibetské etnikum žijící v severozápadním Jün-nanu v údolí řeky Lan-cchang-ťiang (viz) a v nejvýchodnější části Tibetské autonomní oblasti (viz).

Nurchači (1583–1626), vůdce kmene Mandžů (viz) v severovýchodní Číně, zakladatel dynastie Ťin („Zlatá“, 1616–1636), v roce 1636 přejmenované na Ta Čching („Velká Čistá“).

Nu-ťiang (Salvin), řeka v jihozápadní Číně (délka 2 013 km, povodí 125 tisíc km²).

Nü-wa, jedno z nejvýznamnějších božstev starověké Číny, bohyně, která stvořila lidi a vyspravila rozpukanou nebeskou báň.

Nü-žen, viz Kuo Mo-žuo.

Období Jižních a Severních dynastií (420–589 n. l.), viz Jižní a Severní dynastie.

Období Pěti dynastií (907–960 n. l.), viz Pět dynastií.

Období sta dní reformem (11. 6.–21. 9. 1898), jehož hlavními ideology byli Kchang Jou-wej (viz) a Liang Čchi-čchao (viz) a které se neslo ve znamení řady reformem v oblasti osvěty, průmyslu a zemědělství, vojenství atd. Skončilo nezdarem vinou císařovny-vdovy Cch'-si (viz) a generála Jüan Š'-kchaje (viz).

Období Tří říší (dynastie Wej, Šu, Wu) (220–280 n. l.), viz Tři říše.

Období Válčících států, viz Čan-kuo.

oblaka a déšť (čínsky *jün-jü*), opisné pojmenování pro tělesnou lásku rozšířené v čínské literatuře.

O Cestě a ctnosti, též O tao a ctnosti, viz Tao-te-ťing.

občina, společenská instituce sdružující obyvatele malého místa (vesnice) na základě teritoriálních a příbuzenských vztahů, vyznačující se společným vlastnictvím půdy, výrobních prostředků a částečnou

nebo úplnou samosprávou; v Podnebesí se uplatňovala od neolitických dob až do období Válčících států (viz), kdy se půda alespoň zčásti stala soukromým vlastnictvím a někdejší rovnostářství bylo rozrušováno.

odnětí nebeského mandátu, viz ke-ming.

okres, viz sien.

O-pang, čchinský palácový komplex na břehu řeky Wej u Sien-jangu (viz), jehož výstavbu zahájil První svrchovaný císař Čchinů (viz); pokračoval v ní Druhý svrchovaný císař (viz).

Ordos, viz Che-tchao.

Orientální ústav, založený v Praze v roce 1922 z iniciativy Aloise Musila (viz) a s finanční podporou prezidenta T. G. Masaryka, zahájil činnost v roce 1929 vydáváním vědeckého časopisu *Archiv orientální*. Od roku 1952 byl ústav součástí Československé akademie věd (od roku 1993 Akademie věd České republiky).

Oročoni (E-lun-čchun-cu, asi 7 tisíc), blízcí příbuzní Evenků (viz), kočovné tunguzsko-mandžuské etnikum na svazích Velkého a Malého Chinganu v provincii Chej-lung-ťiang.

Orrorin tugenensis (*Millenium Man*), „opočlověk tugen-ský“, části lebky a kostry končetin z lokality Tugen Hills v Keni staré zhruba 6 milionů let, které byly přiřazeny k novému druhu *Orrorin tugenensis*. Po podrobné analýze zubů, lebky a zejména kostry končetin se jeví pravděpodobné, že *Orrorin* je stejně příbuzný hominidům (viz) i paninům. Možná se jedná o předka obou skupin, nebo o jednoho ze zástupců prvních hominidů (viz), kteří vznikli na počátku vývoje této skupiny. Žádný z důkazů pro předpokládanou bipedii není přesvědčivý, naopak některé ze znaků na horní části stehenní kosti připomínají lidoopy – orangutana nebo dryopitéka. Z těchto a z řady dalších důvodů je vhodné považovat opočlověka tugenického za nejstaršího známého hominida s nejasným fylogenetickým postavením.

Orville Albert d', viz Grueber Johannes.

Ostrov nesmrtelných, několik ostrovů (Fang-čang, Jing-čou, Pcheng-laj) ve Východním moři, jež byly podle spekulací taoistických učenců a mágů obývány Nesmrtelnými, kteří znali elixír nesmrtelnosti (viz).

Ou-jang Siou (1007–1072), sungský básník a autor životopisné a historické prózy.

Pa, oblast ve východním S'-čchuanu kolem Čchung-čchingu, kterou ve 4. století př. n. l. ovládl čchinský král Chuej-wen-wang (viz).

Pa, řeka poblíž čchinského hlavního města Sien-jangu (viz).

pagoda, východoasijská věžovitá chrámová stavba buddhistické provenience, jejíž stupňovitě se zmenšující poschodí mají své vlastní střechy.

paj-čua, mluvená i psaná hovorová čínština.

Pajové (Paj-cu, doslovně „Běloši“), dříve zvaní též Min-ťia (1,598 milionu), nechanská skupina tibetsko-barmské etnoligvistické čeledi, žijící v západních oblastech provincie Jün-nan.

Paj-še čuan, viz Příběh Bílého hada.

Palác císařova ducha, viz Čchin-tien.

Palác k divání se na barbary, viz Wang-i-kung.

palác Záře, císařský palác Čao-jang-tien v hlavním městě tchangské Číny Čchang-anu (viz).

palácový napravovatel, viz čung čeng.

Palaungové, viz Penglungové.

paleolit („starší doba kamenná“), nejstarší a nejdější období lidské prehistorie před zhruba 3 000 000 až 12 000 lety, kdy se člověk živil lovem a sběrem; v Číně začíná přibližně před jedním milionem let.

Pan Čhao (33–103 n. l.), chanský vojevůdce, který na svých četných výpravách do Střední Asie pronikl až ke Kaspickému moři.

Pan Ku (32–92 n. l.), pokračovatel v díle dějepisce Š'-ma Čchien (viz), autor *Dějiny Chanů* (*Chan-šu*).

Pan-pcho, jedno z největších sídlišť neolitické jangšaoské kultury (viz). Nachází se poblíž dnešního velkoměsta Si-anu (viz) v provincii Šen-si v severozápadní Číně. Bylo osídleno zhruba v letech 4800 až 3600 př. n. l., na ploše obehnané mohutným ochranným příkopem a hliněným valem se nacházelo několik desítek obydlí čtvercového nebo kruhového půdorysu, kolem dvou set zásobnicových jam k uchování potravin, pece, tisíce předmětů každodenní potřeby a pohřebišť s více než dvě stě padesáti hroby, z nichž jedenaosmdesát obsahovalo ostatky dětí uložené v keramických urnách. Systematický archeologický výzkum zde probíhal v letech 1954 až 1957, v roce 1958 byla velká část odkryté plochy přeměněna na muzeum.

Pan-šan, lokalita v Kan-su, sídliště neolitické jangšaoské kultury (viz) známé malovanou keramikou (typu Pan-šan), jež patří k nejkrásnějším hrnčířským výrobkům v celosvětovém měřítku.

Paoanové (Pao-an-cu, 11,7 tisíce), mongolské etnikum v provinciích Kan-su a Čching-chaj.

Pao Čao (asi 421–465), lidový básník z doby Jižních a Severních dynastií (420–589).

Pao-feng cou-ju, viz Čou Li-po.

Pao-ju a Lin Taj-ju, hlavní postavy tragického příběhu nenaplněné lásky v románu *Sen v červeném domě*

(*Chung-lou meng*, polovina 18. století), jehož autorem je Cchao Süe-čchin (viz).

Pao-pchu-c' (*Mistr objímající prostotu*), přírodovědecká encyklopedie taoistického filozofa Ke Chunga (viz) ze 4. století př. n. l.

Pao-si, viz Fu-si.

Pao-š'-ti chung-sing, viz Aj Čching.

pao-ťia, skupinový systém vzájemné osobní záruky za činy a přečiny (kolektivně trestně postihované) příslušníků daného společenství (vesnické obcíny, úřadu apod.) uplatňovaný v Číně zejména v čchinském období (221–207 př. n. l.).

Parrenin Dominique (čchinským jménem Pa Tuo-ming, 1665–1741), francouzský jezuita, lingvista a kartograf, působící v Číně od roku 1695.

Pa Ťin (vlastním jménem Li Fej-kan, narozen 1904), novelista a romanopisec, autor mj. povídek *Pomsta* (*Fu-čchou*, 1931), *Elektrické křeslo* (*Tien-i*, 1931), románů *Rodina* (*Ťia*, 1931), *Chladné noci* (*Chan-jie*, 1947) ad.

Pavilon mezi pivoňkami (čchinsky *Mu-tan tching*), mingské drama autora Tchang Sien-cua (viz).

pa-wang („hegemon“), nejsilnější z vládců, který však neměl titul krále.

pečetní písmo (čchinsky *čuan-wen*), jeden z pěti základních stylů čchinského písma.

pej, označení jemného poháru na nožce. Nachází se například v inventáři pozdně neolitických kultur tawenkchouské (viz) a lungšanské (viz). Byl vyráběn z plavené keramické hmoty, vytažen do tloušťky stěny pouhých 0,5 mm (někdy jen 0,2 mm), vypalován za vysokých teplot a na vnějším povrchu leštěn. Představuje luxusní artefakt, jehož křehkost téměř vylučuje praktické použití, zatímco jeho honosnost indikuje zvláštní význam: snad symbol významného společenského postavení. Tomu nasvědčuje způsob uložení pohárů v hrobech: nachází se odděleně od jiných keramických milodarů, v řadě případů je umístěn uvnitř rakve v bezprostřední blízkosti zemřelého, někdy bývá dokonce vložen do speciální skříňky.

Pej-čhao (Severní dynastie, 386–581), souhrnné označení převážně nechanských dynastií, vládnoucích na čchinském severu a severozápadě.

Pej-fang, viz Aj Čching.

Pej-še čuan, viz Příběh Bílého hada.

Pej Tao (1949), pseudonym čchinského básníka Čao Čeng-kchaje; mimo jiné autora milostné novely *Vlhy* (*Po-tung*) situované do let „kulturní revoluce“.

Pej-ťing-žen, viz Cchao Jü.

Penglungové (Peng-lung-cu; v evropské literatuře nazývaní Palaungové, 12 tisíc), nechanské etnikum

mon-khmerské etnolingvistické čeledi v nejzápadnějším cípu Jün-nanu.

periodizace čínské prehistorie a historie, rozdělení čínské minulosti začínající zhruba před jedním milionem let.

Pět dynastií (Pozdější Liang [907–923], Pozdější Tchang [923–936], Pozdější Ťin [936–946], Pozdější Chan [947–950], Pozdější Čou [951–960]), krátkodobé dynastie Podnebesí v letech 907–960 n. l., následující po dynastii Tchang (viz).

Pět kanonických knih (Wu-ťing), pět konfuciánských klasiků – *Knih proměn* (*I-ťing*), *Knih dokumentů* (*Šu-ťing*), *Knih písní* (*Š'-ťing*), *Knih obřadů* (*Li-ťi*) a *anály Jara a podzimy* (*Čchun-čchiou*).

pět základních vztahů, míněno pět etických vztahů, odvozených z konfucianismu (viz): vladař – poddaný, otec – syn, muž – žena, starší – mladší a vztah mezi přáteli. Na nich byla založena hierarchie mezilidských vztahů a některé z nich přetrvávají v Číně, Koreji a v dalších zemích Dálného východu dodnes.

Pchang-chuang, viz Lu Sü.

pchejlikangská kultura, neolitická kultura (6500–4900 př. n. l.) ve střední a severní Číně (v provinciích Čen-nan, Če-pej a Šan-si).

Pcheng Čen (1902–1997), starosta Pekingu, oběť represí v období 50. a 60. let 20. století. V roce 1978 rehabilitován....

Pcheng-laj, v čínské mytologii palác na bájně „Hoře nesmrtelných“ (*Sien-šan*), uprostřed oceánu, případně jeden z bájných Ostrovů nesmrtelných (viz) ve Východním moři.

Pcheng Te-chuaj (1898–1974), velitel čínských dobrovolníků ve válce v Koreji, maršál Čínské lidové osvobozené armády, oběť represí v období 50. a 60. let 20. století. V roce 1978 rehabilitován.

pchi, staročínská bodná zbraň složená z přibližně třímetrového dřevce a kovové hlavice v podobě dýky.

pchin, za Tchangů (viz) stupnice devíti „hodnostních tříd“ (vyšší čeng, nižší cchung), dělicích se dále na 29 úřednických tříd.

Pching-i, starověký čínský bůh, s největší pravděpodobností bůh větru.

Pchi Pao (7. století př. n. l.), poradce čchinského panovníka Mu-kunga (viz).

pchi-pcha, druh loutny. Do Číny se postupně dostalo několik druhů louten, které se označovaly jako *pi-pa*, později *pchi-pcha*. První z nich, s kulatým korpusem, sem přišel už za dynastie Čchin (221–207 př. n. l.) od středoasijských nomádů, druhý s korpusem ve tvaru hrušky v 5.–6. století n. l. ze Středního východu

(zhruba z území dnešního Afghánistánu) a třetí, pětistrunný druh, se dostal do Číny patrně z Indie před dynastií Suej (581/589–618). Dnešní *pchi-pcha* se vyvinula z druhého zmíněného typu hruškovitého tvaru. Má čtyři struny (laděné zpravidla A, d, e, a) a dva druhy pražců – větší *siang* s trojúhelníkovým průřezem a menší *pchin* s průřezem obdélníkovým. Struny se zhruba do poloviny 20. století používaly hedvábné, později se přešlo na struny ocelové. Na *pchi-pchu* se hraje speciálními umělými nehty, které se upevňují náplastí. Jedná se o důležitý sólový, doprovodný i orchestrální nástroj, který pronikl jak do vysoké literátské kultury, tak do populárních a zábavných žánrů, kde na něj často hrály kurtizány.

Pcho-jang-chu, sladkovodní jezero v provincii Ťiang-si (plocha 3 583 km², nadmořská výška 21 m, hloubka 16 m).

Pchumiové (Pchu-mi-cu, 29,7 tisíce), tibetské etnikum v severozápadní části provincie Jün-nan.

Pchu Sung-ling (1640–1715), čínský prozaik, dramatik a básník z doby dynastie Čching (viz). Autor fantastických povídek (český výbor pod názvem *Zkazky o šesteru cest osudu*). V milostných příbězích zpravidla pojednává o lásce mezi ženou démonem a chudým literátem.

pchu-tchung-chua, spisovná čínština, založená na pekingském dialektu.

pien-wen, texty buddhistických legend, vyprávěné a promíšené zpěvy.

Ping Sin (vlastním jménem Sie Wan-jing, narozena 1900), básnířka, autorka sbírky básní *Návrat na jih* (*Nan-kuej*, 1931) a povídek *Nadčlověk* (*Čchao-žen*, 1923), *Minulost* (*Wang-s'*, 1930) ad.

pinyin (v standardním českém prepise a výslovnosti pchin-jin), tzv. čínská latinka neboli latinizovaná podoba čínských znaků, schválená vládou ČLR 1. listopadu 1957.

Písečné pahorky, viz Ša-čchiou.

Píseň o věčném žalu (čínsky *Čchang-chen ke*), skladba básníka Po Ťü-iho (viz); zachycuje příběh lásky tchangského císaře Süan-cunga (viz) a krásné Jang Kuej-fej (viz).

Plány Válcícih států, viz Čan-kuo cche.

Podnebesí, viz Tchien-sia.

pohodlný vůz, viz an-čche.

Po-li Si (7. století př. n. l.), hlavní poradce čchinského panovníka Mu-kunga (viz).

politika „sta škol a sta květů“ (paj chua čchi-fang paj ťia čeng-ming), vyhlášená v polovině roku 1956, měla přispívat k rozkvětu umění a k pokroku vědy, k roz-

voji různých uměleckých forem a stylů a k soupeření různých vědeckých a myšlenkových škol a směrů.

Polo Marco (1254–1324), Benátčan, doprovázející svého otce Nicola a strýce Maffea na jejich druhé cestě do Číny v letech 1271–1292. Ve vlastní Číně pobyl celkem 17 let a z titulu své inspektorské funkce navštívil četné kraje a města v celé zemi. Po návratu do Itálie (1295) byl v námořní bitvě zajat Janovany a ve vězení nadiktoval spoluvězni Rustichellimu text svého slavného *Miliónu*, představujícího to nejcennější, co nám středověk o Asii a zejména o Číně zanechal.

Polové, benátští kupci, bratři Nicolò a Maffeo, skutečivší dvě obchodní cesty do Číny (v letech 1260–1269 a 1271–1292). Na jejich druhé cestě je doprovázel Nicolův syn Marco (*viz*).

polyandrie, forma manželství (*viz*) umožňující souběžné soužití jedné ženy se dvěma a více muži; můžeme rozlišit polyandrii fraterální (bratrskou, někdy také zvanou adelfickou polyandrií), kdy manželé jsou bratři, a sdruženou, kdy manželé bratry nejsou.

polygamie, forma manželství (*viz*) umožňující souběžné soužití s více než jedním manželským partnerem.

polygynie, forma manželství (*viz*) umožňující souběžné soužití jednoho muže se dvěma a více ženami.

porcelán, keramika (*viz*) s bílým neprůlinčným střepelem, ve slabé vrstvě průsvitným. Nejstarší čínské porcelány byly objeveny v hrobkách z období dynastie Suej (*viz*) z konce 6. století. V Japonsku se začal vyrábět počátkem 17. století, v Evropě o sto let později. Název údajně pochází od Marca Pola (*viz*), který v porcelánu viděl podobu s mušlí – italsky *porcella*.

Pordenone Odorico de, též Oldřich, Čech z Furlánska (1286–1331), italský františkán, po otci českého původu. V letech 1316–1330 vykonal jako papežský legát velkou cestu do Číny a zpět. Ve svém cestopise (česky *Popis východních krajů světa*, Praha 1962, 1998) popisuje Tibet, který měl také údajně navštívit.

pórovina (čínsky *tchao*), druh hrčiny (*viz*) s bílým střepelem. Tvrdá pórovina se někdy blíží stupněm vypálení i tvrdostí kamenině (*viz*).

Po Sing-tien (asi 776–826), mladší bratr básníka Po Ťü-iho (*viz*), autor *Vyprávění o zpěvačce Li* (*Li-wa čuan*).

Poslední císař, *viz* Aisin Gioro Pchu-i.

Potanin Grigorij Nikolajevič (1835–1920), spolu se svou ženou etnografkou Aleksandrou Viktorovnou Lavrskou (1843–1893) se věnoval zeměpisnému a etnografickému průzkumu severní a severozápadní Číny a Tibetu.

Po Ťü-i (772–846), čínský básník; patří ke slavným básníkům dynastie Tchang (618–907) (*viz*). Pocházel

z rodiny s literátským zázemím. Byl vzdělán a vychován v duchu konfuciánské tradice (*viz*), ke konci života se však přiklonil k buddhismu (*viz*). Už za života se dočkal věhlasu. Navazoval na dílo velikánů tchangské poezie – Li Poa (*viz*) a Tu Fua (*viz*). Usiloval o maximální srozumitelnost výrazu, nikoli o přemělkovanost. Důraz kladl zejména na etické poslání básně. Za svého působení u císařského dvora psal hlavně sociálně laděné básně, soustředěné na strádání a těžký úděl prostých lidí. Po sesazení a neúspěchu v úřednické kariéře se stáhl k tématům osobní lyriky a epickým básním na motivy historických milostných příběhů. K nim patří i skladba *Čchang-chen ke* (*Píseň o věčném žalu*), zachycující příběh lásky tchangského císaře Süan-cunga (*viz*) a krásné Jang Kuej-fej (*viz*).

pověřovací odznak v podobě tygra, *viz* chu-fu.

Pozdější Liang (907–923), krátkodobá dynastie v období Pěti dynastií (*viz*).

pravičáci (jou-pchaj fen-c'), označení prakticky všech, kdo v 50. letech 20. století v ČLR v duchu soupeření „sta škol“ vystupovali s příliš radikálními kritickými připomínkami.

právo, *viz* fa-tia.

pravoslaví, *viz* čeng-tiao, respektive tung-čeng-tiao.

Pravý člověk, *viz* Čen žen.

prefektura, administrativní jednotka ve staré Číně, v jejímž čele stál civilní úředník.

Prémare Joseph Henry Marie de (čínským jménem Ma Žuo-se, 1666–1736), francouzský jezuita lingvista, působící v Číně od roku 1698, autor díla *Notitia linguarum Sinicae* (1728).

prostý člověk, *viz* šu-žen.

protestantství (sin-tiao, respektive ťi-tu-tiao), do Číny proniklo počátkem 19. století a u jeho počátků stál člen Londýnské misijní společnosti Robert Morrison (*viz*).

Protočínané („Prvotní Čínané“, „Předčínané“), moderní označení tvůrců prvních neolitických kultur (jangšaoské a lungšanské), kteří jsou považováni za předky dnešních Číňanů.

provincie, *viz* šeng.

Průsmyk mezi horami a mořem, *viz* Šan-chaj-kuan.

Průšek Jaroslav (1906–1980), profesor čínštiny na Univerzitě Karlově v Praze, zakladatel československé sinologie, autor první české *Učebnice mluvené čínštiny* (1938), historik, badatel v oblasti čínské literatury, překladatel.

první čínský člověk, *viz* Homo erectus.

První svrchovaný císař, *viz* Š' chuang-ti.

První svrchovaný císař Čchinů, viz Čchin Š' chuang-ti.
Prvotní Číňané, viz Protočíňané.

Přzevalskij Nikolaj Michajlovič (1839–1888), ruský generálmajor, přírodovědec, organizátor a vedoucí četných výzkumných výprav do Vysoké Asie.

Předčíňané, viz Protočíňané.

převtělování (reinkarnace), buddhistické dogma založené na dávných představách o stěhování duší (metempsychóza) na základě karmanového (viz) zákona.

Příběh Bílého hada (čínsky *Paj-še čuan*), milostná povídka z repertoáru čínských profesionálních vypravěčů.

Příběh Jing-jing (čínsky *Jing-jing čuan*, česky jako *Setkání s opravdovou láskou*), dílo tchangského básníka Jüan Čena (viz), jeden z nejznámějších milostných příběhů čínské literatury.

Příběh západního domku, též pod názvy *Příběh ze západních komnat* nebo *Příběh západního křídla kláštera* (čínsky *Si-siang t'í*), divadelní adaptace od Wang Š'-fua (viz) tchangské novely *Příběh Jing-jing* (viz) od Jüan Čena.

Ptolemaios Klaudius (2. století n. l.), starořecký geograf z Alexandrie, autor díla *Naturalis historia*, v němž píše mj. o Čínském Turkestánu (*Scythia extra Imaum*).

Puiové (Pu-i-cu, 2,548 milionu), nechanské etnikum jižní Číny, antropologicky a jazykově spřízněné s Čuangy (viz).

Pulangové (Pu-lang-cu, sami nazýváni Wuové; v evropské literatuře zvaní Pumanové, 82,4 tisíce), nechanské etnikum mon-khmerské čeledi při čínsko-thajských hranicích.

Pu-lej-cu, viz Penglungové.

Pumanové, viz Pulangové.

rada starších, viz fu-lao, san-lao.

„**rebelové**“ (cao-fan), oddíly zfanatizované mládeže, vydávané za hlavní strážce „kulturní revoluce“ (viz).

reflexní luk, vysoce účinná střelná zbraň užívaná v Podnebesí (viz) podle staročínských pramenů od počátku 2. tisíciletí př. n. l.; tvoří jej lučičště (v čchinském období 117–140 cm dlouhé a 3,0–4,5 cm tlusté) složené z několika vrstev dřeva, rohoviny i jiných materiálů a tětíva ze zvířecích šlach nebo hedvábných provazců.

Rémusat Jean Pierre Abel (1788–1832), francouzský sinolog, působící na první univerzitní stoličce čínského jazyka na Collège Royal v Paříži.

Republika Čína, viz Tchaj-wan.

Ricci Matteo (čínským jménem Li Ma-tou, 1552 až 1610), italský jezuita, matematik a astronom, působící v Číně od roku 1582 do 1610, zakladatel jezuitské misie v Číně.

Richthofen Ferdinand von (1833–1905), německý geolog a geograf, provádějící v letech 1868–1872 rozsáhlé zeměpisné výzkumy v Číně. Autor pětisvazkového díla *China. Ergebnisse eigener Reise* (1877–1912).

Rubruk Villem (též Ruysbroek či Rubruquis, zemřel asi 1270), vlámský františkán, v roce 1253 pobývající u Mongolů v Karakorumu. Jeho relace o cestě, vydaná tiskem poprvé v roce 1599, má mimořádný geografický, historický a etnografický význam (český překlad pod názvem *Putování k Mongolům*, 1964).

rudá knížka, sbírka *Citátů z díla předsedy Mao Ce-tunga* (*Mao ču-si jü-lu*), vydaná v roce 1964 (stažena z oběhu v roce 1971).

Rudá obočí (Čch' mej), povstalecké hnutí, které smetlo dynastii Sin (viz).

Rudé turbany (Chung-ťin-ťün), v polovině 14. století povstalecké oddíly proti jüanským vládcům Číny.

Rozmanité zápisky ze Západní metropole, viz Si-ťing ca-ťi.

„**rudí gardisté**“ (chung-wej-ping), úderné oddíly politicky nezkušené mládeže za „kulturní revoluce“ (viz).

Ruská pravoslavná duchovní misie, působící v Číně mezi roky 1715–1917.

Rusové (E-le-s'-cu, 13,5 tisíce), starousedlý indoevropský národ na čínském Severovýchodě.

římsko-katolická víra, viz tchien-ču-ťiao.

Říše středu, viz Čung-kuo.

Sahelanthropus tchadensis („Sahelantrop čadský“), nález lebky a čelistí starých 6–7 milionů let, který byl zařazen do nového rodu a druhu *Sahelanthropus tchadensis*. Jde o nejstaršího zástupce homininů (viz) s podivuhodnou mozaikou znaků podobných lidoopům, znaků šimpanzích, znaků relativně moderních, homininních, ale také znaků zcela unikátních. Má relativně krátké čelisti, málo zkosený obličej a relativně malé zuby. Mozek byl nevelký. Špičáky jsou přečnávající, ale výrazně menší než u lidoopů. Nápadným a unikátním znakem je mohutný nadočnicový val. Krátké čelisti, poměrně vertikální sklon obličejové části a malé zuby mohou být svou podobností s rodem *Homo* (viz) zavádějící. Není totiž známo, jak vypadala lebka jednoho z nejstarších homininů – ardiopitěka (viz). Možná se příliš nelišila od sahelantropa, protože například tvar, stavba i velikost zubů jsou u obou druhů velmi podobné. Lebka sahelantropa je značně zdeformovaná a její skutečný tvar bude možno rekonstruovat až počítačovým modelováním. Je však nepochybné, že mohutný nadočnicový val se v mnoha podstatných znacích zásadně liší od podobného útvaru, který nacházíme u raných forem rodu *Homo* (viz) a nelze vyloučit ani případnou patologii.

Sakjapa (tibetsky Sa-skja-pa), škola tibetského buddhismu, založená v 11. století, a její příslušníci. Ve 13. století škola úzce spolupracovala s Mongoly a později i s Jüany (*viz*).

Salafi (Sa-la-cu, 87,5 tisíce), turkické etnikum žijící převážně v jihovýchodním Čching-chaji, v Kan-su a částečně také na nejzápadě Sin-ťiang. Podle legendy přišli do Číny ve 14. století z okolí Samarkandu ve Střední Asii.

samostřil, střelná zbraň patřící od období Válčících států (*viz*) k standardní výzbroji armád Podnebesí; tvoří jej lučičště (zhotovené podobným způsobem jako lučičště luku – *viz* reflexní luk) uložené v dřevěné pažbě (v čchinské době zhruba 70 cm dlouhé a přibližně 10 cm široké) a tětíva, která se napínala zvláštním mechanickým zařízením; šíp byl vystřelován pomocí bronzové spouště.

San-cchaj tchu-chuej (*Tři géniové v obrazech*), spis z roku 1607 obsahující vyobrazení významných osobností čínské minulosti.

San-čchuan, strategické území u Žluté řeky (*viz*) východně od města Luo-jangu (*viz*).

san-fan, hnutí v počátečním období ČLR „proti třem zlům“, totiž proti korupci, plýtvání a byrokratismu ve straně, masových organizacích a armádě.

San-kuo, *viz* Tři říše.

San-kuo č' tchung-su jen-i, *viz* Luo Kuan-čung.

san-lao („rada starších“), představitelé obcí, *viz* též fu-lao.

sansára („koloběh životů“), nepřetržitý řetěz převtělování, založený na zákonu karmy (*viz*), z něhož vysvobozením je až nirvána (*viz*). Dělí se do šesti stavů, respektive světů existování – bohové, polobozi, lidé, zvířata, hladoví duchové a bytosti v pekle.

san-sien, třístrunný drnkací nástroj s dlouhým krkem, ladění A, d, a nebo d, a, d₁ nebo G, d, g (velký *san-sien*). Vyvinul se za dynastie Čchin (221–207 př. n. l.), je příbuzný loutně *pchi-pcha* (*viz*). Vyskytují se dva druhy podle velikosti, větší na severu, menší na jihu, zejména v oblasti Ťiang-nanu.

san šeng, za Tchangů (*viz*) tři nejvyšší kancléřství.

san-ťiao (tři nauky), *viz* taoismus (tao-ťiao), konfucianismus (žu-ťiao) a buddhismus (fo-ťiao).

san-ťüe, nejvyšší čínská umění: poezie, kaligrafie a malířství.

Saryg Jugur, *viz* Jükuové.

Saryg Ujgur, *viz* Jükuové.

Sbohem, má konkubíno, čínský film na motivy příběhu lásky starověkého vojevůdce a státníka Siang Jüho (*viz*) a paní Jü (*viz*).

S'cung (1628–1644), poslední mingský císař, oběšivší se při vstupu Mandžů do Pekingu.

S'čchuan, provincie v jihozápadní Číně (570 tisíc km²), hlavní město Čcheng-tu; toto území bylo ve starověku důležitým hospodářským a vojenským zázemím státu Čchin (*viz*) a čchinské říše.

Sebraná společenská pravidla staršího Taje, *viz* Ta Taj Li-ťi.

seladon (čínsky *čching-cch'*), termín pochází z románu *L'astrée* francouzského spisovatele Honoré d'Ufréa, jehož hlavní hrdina se jmenoval Seladon a nosil oděv olivově zelené barvy; toto jméno se v Evropě ujalo pro označení podobné barvy glazury (*viz*) i pro veškerou produkci porcelánovitých kamenin Dálného východu, krytých živcovitými glazurami. Seladonová barva vzniká redukcí oxidu železa v glazuře. Její tón se mění množstvím oxidu, výškou vypalovací teploty a způsobem redukce. Nejstarší „seladony“ pocházejí z čínských hrobek asi z 15. století př. n. l., jejich produkce v Číně vrcholila v 10.–15. století, v Koreji ve 12.–14. století a v posledních stoletích našeho letopočtu se uplatnila též v Evropě.

Sen v červeném domě (čínsky *Chung-lou meng*), román o lásce, vrcholné dílo čínské romanopisectví autora Cchao Süe-čchina (*viz*).

Seres, starořecký název pro Čínu.

Setkání s opravdovou láskou (čínsky *Jing-jing čuan*), milostná novela čínské básnické dílo Jüan Čena (799–831) (*viz*); obsahuje jedno z nejpodmanivějších vyznání lásky dívky milému ve světové literatuře.

Severní Čchi (Pej Čchi, 550–577), nechanská dynastie v severní Číně.

Severní Čou (Pej Čou, 557–581), nechanská dynastie v severní Číně.

Severní Sung (960–1127), dynastie.

Severní Wej (386–534), dynastie v období Severních dynastií (*viz* Jižní a Severní dynastie).

Seznam světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO v Číně, v Číně se nachází 28 objektů a lokalit, které jsou zapsány do Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO, což tuto zemi řadí na třetí místo na světě: 1. Dlouhá zeď (Velká čínská zeď) (Pa-ta-ling u Pekingu, zapsána v roce 1987); 2. Císařský palác (Zakázané město, Peking, 1987); 3. Homo erectus pekinensis („Vzprímený člověk z Pekingu“) / Sinanthropus pekinensis („Čínský člověk z Pekingu“) (Čou-kchou-tien u Pekingu, 1987); 4. Jeskyně Mo-kaio u města Tun-chuang (provincie Kan-su, 1987); 5. Záhrobní sídlo Prvního svrchovaného císaře Čchinů (Lin-tchung, provincie Šen-si, 1987); 6. Hora Tchaj-

-šan (provincie Šan-tung, 1987); 7. Pohoří Chuang-šan (provincie An-chuej, 1990); 8. Údolí Ťiou-čaj-kou (provincie S'-čchuan, 1992); 9. Údolí Chuang-lung (provincie S'-čchuan, 1992); 10. Přírodní areál Wu-ling-jüan (provincie Chu-nan, 1992); 11. Letovisko Čcheng-te a osm okolních chrámů (provincie Che-pej, 1994); 12. Palác Potála (Lhasa, Tibetská autonomní oblast, 1994); 13. Konfuciův chrám, rodinné sídlo a hřbitov (provincie Šan-tung, 1994); 14. Starověké stavby na hoře Wu-tang (provincie Chu-pej); 15. Národní park Lu-šan (provincie Ťiang-si, 1996); 16. Hora E-mej a Lešanský Velký Buddha (provincie S'-čchuan, 1996); 17. Starověké město Pching-jao (provincie Šan-si, 1997); 18. Klasické zahrady v Su-čou (provincie Ťiang-su, 1997); 19. Starověké město Li-tiang (provincie Jün-nan, 1997); 20. Letní palác (Peking, 1998); 21. Chrám nebes (Peking, 1998); 22. Hora Wu-i (provincie Fu-ťien, 1999); 23. Jeskyně Ta-cu (provincie S'-čchuan, 1999); 24. Pohřebiště císařů dynastií Ming a Čching (provincie Chu-pej a Che-pej, 2000); 25. Jeskyně Lung-men (provincie Che-nan, 2000); 26. Hora Čching-čcheng a zavlažovací systém Tu-ťiang (provincie S'-čchuan, 2000); 27. Prehistorická sídliště Si-ti a Chung-cchun (provincie An-chuej); 28. Jeskyně Jün-kang (provincie Šan-si, 2000).

Schall von Bell Johann Adam (čínským jménem Tchang Žuo-wang, 1592–1666), německý jezuita, matematik a astronom, působil v Pekingu jako ředitel Úřadu pro astronomii a matematiku a správce Pekingské observatoře.

Schlagintweitové, bratři Hermann (1826–1882), Adolf (1829–1857), Robert (1833–1885) a Emil (1835–1904), němečtí přírodovědci a geologové, zkoumající oblasti Vnitřní Asie a Tibetu.

Schlegel Gustaaf (1840–1903), průkopník sinologických studií v Holandsku.

Si, město ležící na stejnojmenné řece, pramenící na úpatí hory Li-šan (*viz*), několik desítek kilometrů od hlavního čchinského města Sien-jangu (*viz*).

Sia (2183–1752 př. n. l.), polohistorická pololegendární dynastie, za níž vznikly počátky čínské státnosti a kterou lze archeologicky spojit s lungšanskou kulturou (*viz*).

Sia Jen (vlastním jménem Šen Tuan-sien, 1900–1995), dramatik, levicový publicista a kulturní činitel ČLR. Autor děl *Pod střechami Šanghaje* (*Šang-čaj wu-jen sia*, 1937), *Bacil fašismu* (*Fa-si-s' si-lun*, kolem roku 1940), *Polehlá tráva* (*Li-li cchao*, po roce 1942) ad.

Si-an, hlavní město provincie Šen-si, kde sídlí archeologické a historické vědecké ústavy a v jehož blízkosti se nachází čchinské hlavní město Sien-jang (*viz*) i záhrobní sídlo Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*).

Siang, komanderie na jihu Podnebesí v čchinském období, osídlená bojovnými kmeny Jüe (*viz*).

Siang Jen (zemřel roku 223 př. n. l.), slavný čchuský vojevůdce, v roce 225 př. n. l. rozdrtil čchinskou armádu, nakonec byl poražen čchinským generálem Wang Ťienem (*viz*).

Siang Jü, též Siang Ťi (233–202 př. n. l.), čchuský vojevůdce a politik, jeden z vůdců vítězného protičchinského povstání. Do historie a literatury vstoupil nejen jako vynikající strateg a nelítostný voják masakrující poraženého nepřítele, ale i jako oddaný milenec své vedlejší ženy paní Jü (*viz*). Nakonec podlehl v boji o hegemonii nad Čínou Liou Pangovi (*viz*), zakladateli dynastie Chan (*viz*).

Siang Jü a paní Jü, *viz* Siang Jü.

Siang Liang (zemřel roku 208 př. n. l.), čchuský generál a politik, jeden z vůdců protičchinského povstání. **siang-šeng**, komický dialog.

Siang tchaj-jang, *viz* Aj Čching.

Siang-wang (777–766 př. n. l.), čchinský panovník, vedle Čuang-kunga (*viz*) je považován za zakladatele státu Čchin (*viz*).

Sianská stéla, první památka na působení nestoriánců (*viz*) v Číně, pocházející z roku 781. Obsahuje čínsko-syrský nápis s nestoriánským výkladem křesťanských dogmat.

Siao, průsmyk v Che-nanu.

siao-čuan („malá pečeť“), název reformovaného čchinského písma; reforma byla provedena na příkaz Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*).

Siao Jü, *viz* Malý Nefrit.

Siao Kang, císař Ťien-wen dynastie Liang (503–551), čínský panovník a literát. Je mimo jiné autorem osmi veršů o vlastní ženě; významné odmlčení po čtvrtém verši spolu s některými detaily (rozcuchaný účes, voňavým potem prosáklé prádlo) implikují milostný akt a báseň byla proto oceňována jako „pornografická“ a zatracována jako jeden z projevů úpadku mravů v době Jižních dynastií (zhruba 3. století až konec 6. století).

Siao-kung (361–338 př. n. l.), čchinský král, za jehož vlády hlavní ministr Šang Jang (*viz*) přeměnil Čchin (*viz*) v legisticky spravovaný silný stát.

Siao Pi-te, *viz* Čang Tchien-i.

Siao-šuo jüe-pao (Měsíčník povídek), časopis vycházející v letech 1909–1932, vydávaný Společností pro studium literatury (*viz*).

Siao-tchun, vesnice u An-jangu (*viz*) v Che-nanu, naleziště někdejšího Velikého města Šang (*viz*) a eponymní lokalita siaotchunské kultury (*viz*).

Siao Tchung (501–531), dějepisec čínské literatury, autor *Literární antologie* (*Wen-süan*).

siaotchunská kultura, vznikla koncem 3. tisíciletí př. n. l. v údolí řeky Chuaj-che a v průběhu 2. tisíciletí př. n. l. převrstvila jangšaoskou kulturu (*viz*) a lungšanskou kulturu (*viz*); jejími tvůrci byli Šangové (*viz*).

Siao-wen (zemřel roku 250 př. n. l.), čchinský král vládnoucí pouhé tři dny.

siao-žen („malý člověk“), konfuciánský termín označující opak dokonalého člověka – *tün-c'* nebo *tün-žen* (*viz*).

Sia Wu-fü (3. století př. n. l.), lékař na čchinském dvoře; duchapřítomným zásahem zmařil dokonání atentátu na Jing Čenga v roce 227 př. n. l.

Siddhártha Gautama, vlastní jméno zakladatele buddhismu (*viz*) Buddha Šákjamuniho (*viz*) (asi 563–483 př. n. l.).

Sie Ling-jün (385–433), přírodní lyrik z doby Jižních a Severních dynastií (*viz*).

sien, za Tchangů (*viz*) územně administrativní jednotka, újezd.

Sien-cung (806–820), tchangský císař, který se stal v důsledku užívání elixíru nesmrtelnosti (*viz*) psychicky nevyrovnanou a krutou osobností, a proto prý byl zavražděn svými sloužícími.

Sien-jang, hlavní město státu Čchin (u dnešního Si-anu) a posléze hlavní město Podnebesí v době vlády dynastie Čchin (*viz*).

Sien-ku, *viz* **Chan-ku**.

Sien-pej, nechanské etnikum pravděpodobně protomongolského původu, kočující ve 4.–5. století n. l. v severní a severozápadní Číně.

Sie Wan-jing, *viz* Ping Sin.

Si Fang, muž z tchangské doby, který při kopání hrobu u Li-šanu (*viz*) zřejmě odkryl část záhrobního sídla Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*).

Sichelbart Ignác (čínským jménem Aj Čchi-meng, 1708–1780), český jezuita z Nejdku u Karlových Varů (podle jiných z Jindřichova Hradce), působící v Číně od roku 1745 jako dvorní malíř, pomocník Giuseppa Castiglione (*viz*).

Si-chou-tu, vesnice v jižním Šan-si, naleziště pseudoartefaktů, které byly původně některými archeology považovány za staropaleolitické nástroje.

Si-jang, vesnice u Lin-tchungu (*viz*) v Šen-si, v jejíž bezprostřední blízkosti se nachází záhrobní sídlo Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*).

Si jou ťi, *viz* Wu Čcheng-en.

Simelská konference, Britsko-čínsko-tibetská konference v severoindické Simle v letech 1913–1914 o otáz-

kách statusu a hranic Tibetu. Na ní vytyčena koncepce Vnějšího a Vnitřního Tibetu a jednáno o tzv. McMahanově linii.

Sin („Nová“, 9–25), dynastie založená Wang Mangem (*viz*).

Sina, respektive Sinae, latinský název pro Čínu.

Sin čching-nien (Nové mládí), kulturně politický časopis, vycházející v letech 1915–1926. Hlavní mluvčí a propagátor myšlenek „Hnutí 4. května“ (*viz*).

Sin Čchi-ťi (1140–1207), sunžský patriotický básník.

Si-nan-i, *viz* Žungové.

Sinanthropus pekinensis („Čínský člověk z Pekingů“), označení antropologických nálezů u Čou-kchou-tienu (*viz*), *viz* též *Homo erectus*.

Sin fu-fu, *viz* Cchao Ming.

Sing-kchaj-chu (Chanka), pohraniční jezero v severovýchodní Číně (plocha 4 380 km², nadmořská výška 69 m, hloubka 10 m).

singlungwaská kultura, neolitická kultura (6500–5000 př. n. l.) založená na pěstování rýže, rozkládající se v severovýchodních provinciích kolem řeky Liao.

Sinchajská revoluce (1911), pojmenovaná tak podle čínského jména dotyčného roku (*sin chaj*), vypukla ve Wu-čchangu v provincii Chu-pej 10. října 1911 a vedla k vyhlášení Čínské republiky (*viz*) a k abdikaci mandžuské dynastie Čching (12. února 1912).

Sin jüe-fu (Nové zpěvy jüe-fu), soubor padesáti politických balad básníka Po Ťü-iho (*viz*) z let 809–812.

Sin-jüe-še, *viz* Sü Č'-mo.

sinleaská kultura, neolitická kultura (5000–3000 př. n. l.) založená na pěstování rýže, rozkládající se v severovýchodních provinciích kolem řeky Liao.

sin-ťiao, *viz* protestantství.

Sin wen-süe ta-si: Š'-ťi, *viz* Ču Č'-čching.

Sin věčného žití (čínsky *Čchang-šeng-tien*), síň v tchangském paláci Chua-čching-kung na hoře Li, zřízená v roce 742; též obecný název pro palácovou komnatu.

Sipové (Si-po-cu, 172,9 tisíce), tunguzsko-mandžuské etnikum, žijící dnes převážně v Sin-ťiang, kam bylo do Džúngarska (*viz*) v 18. století přestěhováno.

Sirén Oswald (1879–1966), švédský sinolog, uměnovědec.

Si Sia (Západní Sia, 1038–1227), tangutský, značně sinizovaný stát v Ordosu a na území dnešního Vnitřního Mongolska, v roce 1227 vyvrácený Čingischánem (*viz*).

Si-siang ťi, *viz* Wang Š'-fu.

Si-ťiang, řeka v jižní Číně, na dolním toku známá jako Perlová řeka (Ču-ťiang). Délka 2 210 km, povodí 443 tisíc km².

Si Ťin (Západní Ťin, 265–317), *viz* Ťin.

Si-ťing ca-ťi (*Rozmanité zápisky ze Západní metropole*), spis z chanského období, který obsahuje zmínky o záhrobním sídle Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*).

Siung-nu, čínské pojmenování kočovníků na severním a severozápadním pomezí Podnebesí (*viz*), jež odpovídá termínu Hunové; tradičně jsou líčeni jako krutí nájezdníci žijící z kořisti u zemědělských sousedů a z pohyblivého pastevectví; důkladné rozborů čínských a antických pramenů a zejména nové archeologické nálezy však ukazují, že Hunové stavěli též pevná sídla a věnovali se obdělávání polí, i když vzhledem k celkové neúrodnosti svého území patrně jen s nejistým výsledkem.

Si Žung, *viz* Žungové.

s' kuo („kontrolor nedostatků“), úředník s represivním posláním na dvoře protičchinského povstalec Čchen Šenga (*viz*).

skupinový systém osobní záruky, *viz* pao-ťia.

Slavíček Karel (čínským jménem Jen Ťia-le, 1678 až 1735) z Jimramova, moravský jezuita, matematik, hvězdář a hudebník, působící v Číně od roku 1716. Cenná je jeho korespondence z Číny do Brna, Prahy, Paříže a Petrohradu (*viz* v Kolmašově edici z roku 1995).

S'-ma Čchien (asi 140 až asi 90 př. n. l.), nejvýznamnější čínský historik, někteří moderní badatelé dokonce soudí, že S'-ma Čchien byl vůbec největším starověkým historikem, neboť jeho velkolepé dílo *Zápisky historika* (*Š'-ťi*) předčí prý i nejproslulejší spisy antických dějepisců. Narodil se někdy po roce 145 př. n. l. v rodině dvorního astronoma, či spíše astrologa a historika S'-ma Tchana (*viz*). V útlém věku zvládl čtení a psaní a již jako chlapec vášnivě rád studoval staré texty. Později vstoupil do služeb císaře Wu-tiho z dynastie Západních (Dřívějších) Chan (*viz*) a po smrti svého otce byl jmenován dvorním historikem a astronomem. Od té doby věnoval hlavní úsilí shromažďování a třídění pramenného materiálu pro své monumentální historické dílo *Š'-ťi*, které začal psát v roce 104 př. n. l. Zachytil v něm čínské dějiny od legendárních počátků spjatých s prvními dynastiemi v 3. tisíciletí př. n. l. až do počátku 1. století př. n. l.; tento spis je nejdůležitějším písemným pramenem o době Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*). Fakta o vývoji hospodářství, politických událostech v Číně i za jejími hranicemi, úrovni vědeckých poznatků, filozofie a umění organicky spojil s barvitými osudy vynikajících osobností i prostých lidí. Učinil tak s neobyčejným smyslem pro gradaci děje

a vybroušeným literárním stylem. Jeho dílo je nejen důležitým historickým spisem, ale také literárním skvostem, jehož četba zaujme i dnešního čtenáře.

S'-ma Jen (265–274), wejský (*viz*) generál, sjednotitel Číny pod vlastní dynastií Ťin (*viz*).

S'-ma Kuang (1019–1086), sungský historik, autor *Zrcadla ku pomoci vládě* (*C'-č' tchung-ťien*), zachycujícího dějiny Číny mezi roky 403 př. n. l. až 959 n. l.

S'-ma Siang-žu (179–117 př. n. l.), básník doby Západních Chanů (*viz*).

S'-ma Šang (3. století př. n. l.), generál státu Čao (*viz*), v roce 232 př. n. l. porazil čchinská vojska.

S'-ma Tchana (2. století př. n. l.), dvorní historik a astronom na chanském císařském dvoře, otec historika S'-ma Čchieny (*viz*).

Smetánka Tomáš (narozen 9. 10. 1959), PhDr., orientalista-arabista, diplomat; od září 2001 mimořádný a zplnomocněný velvyslanec České republiky v Čínské lidové republice. Kontakt: Czech Embassy, 2 Ritan Lu, Beijing 100600, China; www.mfa.cz/beijing.

Společnost pro studium literatury, *viz* Wen-süe jen-ťiou chuej.

S'-š'-er čang ťing („Sútra o čtyřiceti dvou částech“), první známý čínský buddhistický text, datující se do 1. století n. l.

S'-šu, *viz* Čtyři posvátné knihy.

S'-šuej, *viz* Wen I-tuo.

Stadlin František Ludvík (čínským jménem Lin Ťi-ke, 1658–1740), jezuita bratr-laik, hodinář, pocházející ze švýcarského Zugu, ale člen české provincie Tovaryšstva Ježíšova. V Číně působil mezi roky 1708 až 1740 jako dvorní hodinář tří mandžuských císařů.

starší doba kamenná, *viz* paleolit.

starší velké rodiny, *viz* š'.

Starý kodex zvyklostí dynastie Chan, staročínský spis, který obsahuje zmínky o záhrobním sídle Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*).

Starý mistr, *viz* Lao-c'.

Stein Marc Aurel (1862–1943), britský archeolog maďarského původu, podnikající výzkumné cesty ve Vnitřní Asii. V Tun-chuangu například objevil jeskyni „Tisíce buddhů“.

střední doba kamenná, *viz* mezolit.

střep, označení hmoty, která tvoří tělo keramického předmětu a jejíž povrch je zdoben či kryt malbou, nástřepím nebo glazurou (*viz*).

Stumpf Kilian (čínským jménem Ťi Li-an, 1655 až 1720), německý jezuita, ředitel Císařské observatoře v Peking.

stúpa, volně stojící stavba indické buddhistické provenience. Původně náhrobní objekt, uchovávající ostatky Buddha (*viz*), Buddhových žáků nebo jiných buddhistických osobností, později též stavba pamětní budovaná na významných buddhistických lokalitách. Stúpy menších rozměrů sloužily také jako votivní objekty. V Indii má zpravidla podobu polokulovité stavby na kruhovém půdorysu, završené kvádrem pro uložení ostatků, s kamenným slunečníkem na vrcholu, obehnané kamennou zdí se čtyřmi branami; obvykle oplývá bohatou sochařskou výzdobou. S buddhismem (*viz*) se rozšířila do dalších zemí a nabyla zde nových, místně modifikovaných podob: v Číně nazývána – *tcha*, v Tibetu – *čhörten*, v Mongolsku – *suburgan* atd.

Suej (581/589–618), čínská dynastie rodu Jang; po téměř třech staletích roztržiténosti znovu sjednotila sever a jih Číny. Provedla reformy směřující k centralizaci vlády, obnovila systém zkoušek státních úředníků, přijala nový trestní kodex a uskutečnila velké stavební projekty – například Velký (císařský) průplav. Pád říše způsobila mohutná rolnická povstání, z jejichž vůdců vzešel v roce 618 zakladatel nové dynastie Tchang (*viz*).

Suej a Che, označení slavného starověkého pokladu, který byl tvořen velikou perlou vévody Suej a nádherným nefritem Pien Che.

Suej-sien, lokalita ve východním Chu-peji, naleziště hrobu velmože I (5. století př. n. l.), bohatě vybaveného milodary včetně rozsáhlého souboru hudebních nástrojů.

Sulajmán at-Tádžir (9. století n. l.), arabský kupec a mořeplavec, který se v polovině 9. století několikrát plavil z Perského zálivu do Indie a do Kantonu v Číně.

Sun, rod, který stál u zrodu dynastie Wu z období Tří říší.

Sun-c' („Mistr Sun“), též Sun Pin (380–320 př. n. l.), vojevůdce a politik v Čchi (*viz*), autor knihy *Sun-c' ping-fa* (*Mistr Sun O umění válečném*).

Sun-c' ping-fa (*Mistr Sun O umění válečném*), kniha čchiského vojevůdce a politika Sun-c' (*viz*) ze 4. století př. n. l.

Sung, malý stát ve východní Číně v době Válčících států (*viz*).

Sung (960–1279), čínská dynastie; opětovně sjednotila sever a jih Číny a ukončila období rozdělení na Pět dynastií na severu a deset států na jihu a vybudovala silný autokratický stát. Dělí se na období Severních a Jižních Sungů, mezníkem je rok 1127, kdy Sungové byli nuceni ponechat sever země kočovníkům, opus-

tit hlavní město Kchaj-feng a přemístit je na jih do dnešního Chang-čou. Říše Jižní Sung, oslabená boji s Džürdženy, byla ovládnuta mongolskou říší Jüan (*viz*). Období Severní Sung se vyznačovalo velkým hospodářským rozmachem, byly například zavedeny papírové peníze, poprvé ve světovém měřítku. Vzkvétaly filozofie i etika (neokonfucianismus, *viz*), literatura (povídka, historiografie), výtvarné a dramatické umění.

Sung Jing-sing (17. století), autor spisu *Tchien-kung kchaj-wu* (z roku 1637), který představuje encyklopedii čínského zemědělství a řemesel.

Sung Jü (počátek 3. století př. n. l.), čínský básník; žák Čchü Jüanüv (*viz*). Mimo jiné první autor popisných básní *fu* (*viz*) s milostnou tematikou.

Sung Jüan si-čchü š', *viz* Wang Kuo-wej.

Sung Jün (6. století n. l.), čínský hodnostář na cestách do Indie v letech 516–23.

Sunjatsen (Sun I-sien, Sun Čung-šan, 1866–1925), tvůrce první moderní čínské politické strany Tchung-meng-chuej (Spojenecká liga), předchůdkyně pozdějšího Kuo-min-tangu (*viz*). První prozatímní prezident Čínské republiky (1. 1. – 4. 1912) a pozdější prezident revoluční vlády v Kantonu (1921–1925).

sunnité, v islámu stoupec principu, že hodnost náčelnictví v muslimské obci je hodností volenou, což se uplatňovalo pouze do roku 662. Pak byl uplatňován princip dynastický. Sunnité dnes tvoří asi devět desetin všech muslimů.

Sun Pin, *viz* Sun-c'.

Sun Wu (4. století př. n. l.), slavný čchiský generál.

Su Š', *viz* Su Tung-pcho.

Su Tching, autor z tchangské doby; zaznamenal dobové zprávy o stavu místa, kde byl pohřben První svrchovaný císař Čchinů (*viz*).

Sútra o čtyřiceti dvou částech, *viz* Š'-š'-er čang ťing.

Su Tung-pcho *alias* Su Š' (1036–1101), čínský básník z období dynastie Sung (*viz*). Vynikl v tvorbě básní formou *cch'* (*viz*); hlubokou citovostí se vyznačuje například jeho vzpomínka na zemřelou ženu „Sen, který jsem měl v noci na dvacátý den prvního měsíce roku 1075“.

Süan-cang (600/602–664), čínský buddhistický mnich, cestovatel do Indie v letech 629–645. Autor *Zápisků o západních krajinách za Velkých Tchangů* (*Ta Tchang Si-jü ťi*) z roku 648.

Süan-cung (685–762), císař čínské dynastie Tchang (*viz*), zvaný též Ming-chuang, „Jasný císař“, rodovým jménem Li Lung-ťi. Vládl v letech 712–756. Jeho láska k Jang Kuej-fej (*viz*) se stala předlohou mnoha literárních děl.

Süan-cung a Jang Kuej-fej, viz Jang Kuej-fej, Süan-cung.
Süan-tchung, viz Aisin Gioro Pchu-i.
Süan-wang (4. století př. n. l.), panovník státu Čchi (viz), známý pořádáním námořních výprav na Ostrovy nesmrtelných (viz).
Sü Č'-mo (1895–1931), básník, esejista a překladatel z angličtiny. Zakladatel Společnosti přibývajících měsíce (Sin-jüe še) a autor básnických sbírek *Noc ve Florencii* (*Fej-leng-cchuej-ti i-jie*, 1926), *Tygr* (*Meng-chu*, 1930), *Toulky v mracích* (*Jün-jou*, 1931), románů *Sebeanalýza* (*C'-pchou*, 1926), *Spadlé listí* (*Luo-jie*, 1926) ad.
Sü Fu-žen (3. století př. n. l.), proslulý čaoský zbrojíř, zhotovil ostrou dýku pro atentátníka Ťing Kchea (viz).
Sün-c' („Mistr Sün“), též Sün Čching nebo Sün Kchuang (298–238 př. n. l.), čínský materialistický filozof konfuciánské orientace, učitel Chan Feje (viz) a Li Sa (viz).
Sü Š' (3. století př. n. l.), taoistický učenec a dobrodruh, jenž s podporou Prvního svrchovaného císaře Čchinů (viz) uspořádal okázalou výpravu na Ostrovy nesmrtelných (viz).
Sü Ti-šan (1893–1941), moderní čínský spisovatel.
svrchovaný císař, viz chuang-ti.
Syn nebes, viz Tchien-c'.
š' („starší velké rodiny“), představitelé velkých rodin, kteří byli podřízeni náčelníkům velkých rodinných a rodových klanů – ta-fu (viz).
Š', viz Mao Tun.
Ša-čchiou („Písečné pahorky“), místo v jižní části dnešní provincie Che-pej, kde v roce 210 př. n. l. zemřel První svrchovaný císař Čchinů (viz).
šan, jeden z mnoha typů rituálních obětí prováděný ve starověké Číně, určený k ovlivnění nadpřirozených sil.
Šang (1751–1028 př. n. l.), čínská dynastie; vytvořila první pevnější státní útvar ve starověké Číně; od roku 1398 př. n. l.; po přenesení hlavního města do oblasti dnešního města An-jangu (viz) bývá nazývána Jin (viz).
Šang-cchaj, lokalita v Che-nanu (v někdejší státu Čchu, viz), rodiště čchinského politika Li Sa (viz).
Šang-cchung-ling, lokalita v Che-nanu, naleziště šachtového hrobu z období dynastie Čou (viz) v 8. až 7. století př. n. l., bohatě vybaveného drahocnými milodary, mezi nimiž bylo jedenáct válečných vozů s koňským dvojspřežím.
Šang-chaj wu-jen sia, viz Sia Jen.
Šang Jang (známý též jako Kung-sun Jang nebo Wej Jang, případně jako vévoda z Šangu) (asi 390–338

př. n. l.), čínský filozof legistické orientace a hlavní ministr ve státu Čchin (viz), kde prosadil legistické státoprávní uspořádání; patrně je autorem legistického spisu *Šang-tün šu* (*Kniha vévody z Šangu*) (viz).
Šang-lin-jüan („Císařské lesy“), rozsáhlý lesopark u Sien-jangu (viz), lovecký revír panovníků čchinské dynastie (viz).
Šang-tiao, vesnice u Lin-tchungu (viz), ležící v bezprostřední blízkosti záhrobního sídla Prvního svrchovaného císaře Čchinů (viz).
Šang-tün, důležité pevnostní město na severním pomezí Podnebesí (v severovýchodní části dnešní provincie Šen-si).
Šang-tün šu (*Kniha vévody z Šangu*), legistický spis ze 4. století př. n. l., jehož autorem je patrně čchinský hlavní ministr Šang Jang (viz).
Šan-chaj-kuan („Průsmyk mezi horami a mořem“), místo na pobřeží Žlutého moře (severovýchodně od Pekingu), kde začíná Dlouhá zeď (viz).
Šan jie, viz Aj Wu.
Šan jü, viz Wang Tchung-čao.
Šan-si, provincie v severní Číně (156 tisíc km²), hlavní město Tchaj-jüan.
Šan-tung, provincie ve východní Číně (153 tisíce km²), hlavní město Ťi-nan.
šao-fu, hodnostář stojící v čele úřadu císařského dvora.
šao-šu min-cu („málo četný národ“), souhrnné označení příslušníků nechanských minoritních národů, národností a etnických skupin v ČLR.
šedesátkový cyklus (též šedesátiletý cyklus), tradiční způsob čínského měření času, spočívající v kombinování deseti znaků pro „nebeské kmeny“ (tchien-kan) s dvanácti znaky pro „pozemské větve“ (ti-č').
Šen Fu (1763–1809), čínský spisovatel. Autor autobiografické prózy *Šest historií prchavého života* (*Fu-šeng liou ti*), jež je jedním z nejkrásnějších svědectví o manželské lásce v čínské literatuře.
šeng, ústní varhánky. Skládají se ze tří částí – z kovových, dříve bambusových píšťal, kterých může být různý počet, nejčastěji 17, ale můžeme se setkat i se šengy, které mají i 21, 24 nebo i 36 píšťal, dále z nátrubku a spojovací části z bronzu, dříve také z bambusu. Hráč při hře odkrývá a zakrývá otvory na píšťalách. Šeng je důležitým orchestrálním lidovým nástrojem, dnes se používá i k sólové hře.
šeng, mužská role v tradiční čínské zpěvohře.
šeng („provincie“), největší jednotka územní správy Číny, jež vznikla v počchinském období.
Šen Jen-ping, viz Mao Tun.

Šen-nung („Božský rolník“) (2737–2697 př. n. l.), legendární vládce v počátcích čínského starověku.

Šen Pu-chaj (asi 400–337 př. n. l.), legistický filozof a hlavní ministr státu Chan (*viz*).

Šen-si, provincie v severozápadní Číně (205 tisíc km²), hlavní město Si-an.

Šen Tao (4. století př. n. l.), čínský filozof legistické orientace.

Šen Te-chung, *viz* Mao Tun.

Šen Tuan-sien, *viz* Sia Jen.

Šeové (Še-cu, 634,7 tisíce), nechanské etnikum miaosko-jaoské čeledi v provincii Ťiang-si.

Šest dynastií, historiografické označení údobí v letech 222–589 n. l. tvořeného dynastiemi Wu z období Tří říší (*viz*), Východní Ťin a dále dynastiemi Sung, Čchi, Liang a Čchen z Jižních dynastií (*viz* Jižní a Severní dynastie); jsou to dynastie vládnoucí v době politické roztržiténosti Číny.

Šest králů, souhrnné označení vládců šesti států, kteří byli v době Válčících států (*viz*) rivaly státu Čchin (*viz*).

Šest států (Čao, Čchi, Čchu, Chan, Jen, Wej), státy vzdorující Čchinům v době Válčících států (*viz*).

Šestero taktik, *viz* Liou tchao.

Š' chuang-ti („První svrchovaný císař“), titul zavedený v době dynastie Čchin (*viz*) pro vládce Podnebesí (*viz*).

šíté, muslimská sekta, podle níž jedině Alí ibn Abí Tálíb, čtvrtý chalífa v irácké Kúfě (656–661), a jeho potomci mají právo na vedení muslimské obce. Dělí se do mnoha frakcí a mezi muslimy mají jednoznačnou početní převahu (*viz* sunnité).

Šira Jugur, *viz* Jükuové.

Š' kuo („Deset států“, 907–979), období, kdy po pádu Tchangů (*viz*) panovaly v jižní Číně paralelně s Pěti dynastiemi (Wu-taj, *viz*) na severu dynastie Wu, Čchu, Mín, Wu-jüe, Dřívější Šu, Pozdější Šu, Jižní Tchang, Jižní Chan, Severní Chan a Jižní Pching. Ortodoxní čínská historiografie je neřadí do seznamu oficiálních dynastií.

šlechtný člověk, *viz* tün-c'.

Š'-liou kuo („Šestnáct států“, 304–439), období, kdy na čínském severozápadě vládly nechanské dynastické rody Hunů, Sien-pejů, Tiů, Čchiangů a dalších. Období není čínskou historiografií zahrnováno do oficiálního seznamu dynastií.

Š' Naj-an (před rokem 1400), mingský romanopisec, autor *Příběhů jezerního břehu* (Šuej-chu čuan).

Šou-čchun, hlavní město Čchu (*viz*) v jednom z údobí existence tohoto státu.

Š'-ti (*Zápisky historika*), encyklopedické dílo starověkého historika Š'-ma Čchieny (*viz*) o politických,

hospodářských a kulturních dějinách Podnebesí od nejstarších dob až do počátku 1. století př. n. l.

Š'-ťing (*Knihy písní*), nejstarší a nejhodnotnější výbor čínské poezie 10. až 6. století př. n. l. odrážející též historické události oné doby; jeden z pěti kanonických spisů konfucianství. Podle tradice Konfucius (*viz*) vybral z více než tři tisíc skladeb shromážděných z různých koutů Číny tři sta básní, které údajně obsahují morální naučení. Vlastní poezie *Knihy písní* v naprosté většině případů vykazuje řadu rysů společných lidové poezii celého světa; moralizující výklad byl doplněn až dodatečně v komentářích sepsaných za dynastie Chan (*viz*); milostná poezie existuje sice v Číně od starověku, nikdy však nepředstavovala dominantní žánr, snad jen s výjimkou poezie lidové. Na pozdější čínskou poezii měly největší vliv skladby zařazené v *Knize písní* do oddílu *Kuo-feng* („Mravy států“; překládáno též jako „Nápěvy států“). Zde jsou podle regionálního klíče seřazeny písně, jejichž nejčastějšími náměty jsou válka, lov, zemědělské práce a také láska a svatba. Celý oddíl začíná svatební písní, později spojovanou s osobou příkladného krále Wena.

šu, staročínská zbraň složená z třímetrového až čtyřmetrového dřevce a přibližně deset centimetrů dlouhé kovové hlavice v příčném řezu ve tvaru mnohostěnu; šu původně užívali vozatajové pro boj zblízka, později se stalo hlavně obrannou a ceremoniální zbraní palácových a jiných strážů.

šu („umění vládnout“), součást staročínských státoprávních učení, zevrubně se jí zabýval zejména legistický filozof Chan Fej-c' (*viz*).

Šu, oblast v západním Š'-čchuanu okolo Čcheng-tu, které se ve 4. století př. n. l. zmocnil čchinský král Chuej-wen-wang (*viz*).

Šu (221–263 n. l.), dynastie.

Šu Čching-čchun, *viz* Lao Še.

Šuej-chu čuan, *viz* Š' Naj-an.

Šuejové („Vodáci“, 347,1 tisíce), nechanské etnikum čuangsko-tungské čeledi v jižní Číně.

Šuej-tung-kou, lokalita v severní Číně, naleziště z období mladšího paleolitu, kde se již před 38 000 lety uplatnila pokročilá technika zhotovování stíhlých čepelí z jednoho kamenného jádra a výroba listovitých hrotů.

Šuej-ťing ču (*Komentář ke Knize o řekách*), spis z 6. století n. l., ve kterém jsou zmínky o záhrobním sídle Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*).

šu-fa, *viz* kaligrafie.

Šun (2233–2184 př. n. l.), legendární vládce kmenového svazu Sia (*viz*).

Šun-č' (1644–1661), první vládce mandžuské dynastie Čching (*viz*), poslední dynastie Země středu (*viz*).

šunjatá, prázdno, prázdnota. Základní filozofická koncepce mahájánového buddhismu. Prázdnota představuje negaci bytí sama od sebe, ničím nepodmíněného, na ničem nezávislého, vytrženého ze své zákonité souvislosti, a připouští existenci toliko podmíněnou či odvislou od existence jiné.

Šun-jü Jüe (3. století př. n. l.), konfucíánský učenec na čchinském císařském dvoře; v roce 213 př. n. l. vystoupil s tvrdou kritikou legistické politiky Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*).

šuo-čchang, vypravěčství.

šuo-šu, vypravěčství.

Šuo-wen tie-c', slovník, který sestavil učenec Sü Šen před rokem 100 n. l.

Šu-ťing (*Knihla dokumentů*, případně *Klasická kniha dokumentů* nebo též *Knihla historie*), nejstarší spis o čínské historii, mnohokrát v minulosti tendenčně redigovaný, takže jeho dnešní text je zhruba z poloviny nespolehlivý; první varianty vznikly v první polovině 1. tisíciletí př. n. l.

šu-žen („prostý člověk“), označení obyvatel Podnebesí (*viz*), kteří tvořili nejnižší a nejchudší společenskou vrstvu.

Ta-ce („Veliké bažiny“), vesnice v dnešní provincii An-chuej, kde v roce 209 př. n. l. vypuklo velké protičchinské povstání.

ta-c'-pao, v době „kulturní revoluce“ (*viz*) plakáty či noviny psané velkými znaky.

Ta Čchin („Velcí Čchinové“), staročínské jméno pro Římskou říši.

Ta Čching („Velká čistá“, 1636–1643), mandžuská dynastie v severovýchodní Číně, předchůdkyně dynastie Čching (*viz*).

ta-čuan („velká pečeť“), čouské písmo užívané Čchiny, jež se stalo základem pro reformu čínského písma v době Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*).

Tádžikové (Tcha-ti-kche-cu, 33,2 tisíce), představují mezi nechanskými národy vedle starousedlých Rusů (*viz*) jediné etnikum iránského a tedy indo-evropského etnolingvistického původu. Žijí převážně v jihozápadním Sin-ťiang-u v oblasti Kášgaru a Táškurgánu.

ta-fu, náčelník velkého rodinného nebo rodového klanu, rovněž vysoký hodnostář.

Taj, malý stát v dnešní provincii Šen-si v období Válčících států (*viz*).

ta-jao-ťin („velký skok vpřed“), hnutí zahájené v Číně v roce 1958, znamenající extrémní zatížení čínského

hospodářství, jakož i fyzických a psychických sil celého národa.

Taj-cung (vládl 762–780), čínský císař z dynastie Tchang (*viz*) vypuzený z tchangského hlavního města Čchang-anu tibetským vojskem.

Ta-li, město v Šen-si, naleziště raného *Homo sapiens* (*viz*) z doby před 230 000 až 180 000 lety.

Ta-liang, hlavní město státu Wej (*viz*).

ta-liang-cao, označení jednoho z vyšších hodnostářů v čínském systému šlechtických a úřednických hodností, v čchinském období byl nejvyšším vojenským činitelem.

tan, ženské role v tradiční čínské zpěvohře.

Tan (zemřel roku 227 př. n. l.), korunní princ státu Jen (*viz*), který v roce 227 př. n. l. podnítl Ťing Kchea (*viz*) k provedení atentátu na čchinského krále Jing Čenga (*viz*).

Tang Guoqiang, *viz* Tchang Kuo-čchiang.

Tanguti, starobylé nechanské etnikum severní a severozápadní Číny, dnes již vyhynulé.

tao, za Tchangů (*viz*) územně-správní jednotka, provincie.

Tao („Cesta“), základní pojem čínské filozofie, zejména taoistické (*viz*), vyjadřující prazáklad a smysl všeho.

Tao Č' (6. století př. n. l.), lupič proslulý důmyslem a odvážnými kousky.

taoismus, souhrnný pojem pro dva proudy čínské filozofie a náboženství – filozofický a religiózní taoismus, který má řadu škol. V případě religiózního taoismu se jedná o mystické učení, které je soustředěno kolem pojmu *tao* („cesta“) a *wu-wej* („nezasahování“, „nejednání“). Ústředním bodem mnoha taoistických škol je usilování o nesmrtelnost. Nejvýznamnějším dílem filozofického taoismu je spis *Tao-te-ťing* (*O tao a ctnosti*), který je připisován mistru Lao-c' (6. století př. n. l.) (*viz*). Tao je zde považováno za zdroj všeho bytí, je bezejmenné a nepojmenovatelné.

taoisté, stoupenci taoismu (*viz*).

Tao-te-ťing (*O Cestě a ctnosti* nebo *O tao a ctnosti*), nejvýznamnější spis filozofického taoismu, který je připisován mistru Lao-c' (6. století př. n. l.) (*viz*).

Tao-ťiao š', *viz* Luo Chua-šeng.

Tao-wang (401–381 př. n. l.), král státu Čchu (*viz*), za jehož vlády došlo k posílení ústřední moci na úkor úředních vládců.

Ta-sia, území mezi Žlutou řekou (*viz*) a řekou Fen, které mělo velký význam při rozvíjení starého čínského zemědělství.

Ta-s' Kchung-cchun, lokalita u An-jangu (*viz*), pohřebiště s šachtovými hroby z období dynastie Jin (Šang) (*viz*) v 11. století př. n. l.

Ta-süe, *viz* Čtyři posvátné knihy.

Ta Taj Li-ti (*Sebraná společenská pravidla staršího Taje*), konfuciánský traktát z druhé poloviny I. tisíciletí př. n. l.

Tataři (Tcha-tcha-er-cu, 5,1 tisíce), turkické etnikum žijící na nejzazším severozápadě Sin-tiangu, kam se koncem 19. a počátkem 20. století přesunulo z ruského Povolží.

Ta Tchang Si-jü ti, *viz* Süan-cang.

Ta tchung šu, *viz* Kchang Jou-wej.

tawenkchouská kultura, mladoneolitická až pozdně neolitická kultura nazvaná podle eponymní lokality Tawen-kchou v provincii Šan-tung v severovýchodní Číně; rozvíjela se od 4. tisíciletí do poloviny 3. tisíciletí př. n. l. v severní Číně (zejména v oblastech kolem Žluté řeky) a plynule přerostla do lungšanské kultury (*viz*). Obě kultury představují již diferencovanou, hierarchicky uspořádanou společnost, což se projevilo i v pohřebním rituálu zavedením „systému vnějších a vnitřních rakví“ (*viz*) a rozdílů ve velikosti hrobových jam, v kvantitě, kvalitě a struktuře hrobové výbavy. V rámci obou kultur se zformovaly socioekonomické a politické systémy, z nichž vyrostly první státní útvary v celém regionu kolem Žluté řeky (*viz*).

Ta-wo-er-cu, *viz* Dahuři.

te („ctnost“), mystická síla panovníkova.

Temüdzin, *viz* Čingischán.

Teng Siao-pching (1904–1997), dlouholetý generální tajemník ÚV KS Číny, hlavní architekt politických a ekonomických přeměn v ČLR v 80. a 90. letech. Zemřel 19. února 1997.

terakota (z italského *terra cotta*, „pálená hlína“), označení sochařských výtvorů a výrobků (plastik, dlaždic, architektonických článků aj.) z pálené hlíny vytvářených pomocí kadlubů i z volné ruky nebo kombinací obou způsobů.

terakotová armáda Prvního svrchovaného císaře Čchinů, terakotová replika císařské armády v záhrobním sídle Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*). Tři klenuté podzemní prostory (objekty 1 až 3), v nichž je umístěna císařova hliněná armáda, tvoří velkolepý architektonický komplex. Zaujímá celkově plochu 20 780 čtverečních metrů (a se čtvrtým nedokončeným objektem dokonce 25 388 čtverečních metrů). Při jeho budování dělníci a řemeslníci vykopali a přemístili asi 100 000 krychlových metrů zeminy. Na výdřevu použili přes 8 000 krychlových metrů dřeva, převážně boro-

vého a cypřišového. Stropy pokryli rohožemi spletenými z bambusu, rákosu a slámy o celkovém objemu asi 18 000 krychlových metrů. Na hliněnou podlahu položili přibližně 250 000 keramických cihel a dlaždic. Kromě těchto tří objektů byl objeven ještě čtvrtý podzemní objekt (objekt 4), který zůstal nedokončený a nebyl vyplněn žádnými plastikami ani jinými artefakty. Všechny dosavadní nálezy, v jednotlivostech i ve svém celku, nasvědčují tomu, že První císař dal vytvořit repliku, která je věrným obrazem výzbroje, výstroje i sestavy a činnosti jeho armády. Podzemní objekty v záhrobním sídle představují tedy dobře organizovanou čchinskou armádu a současně model starověké bitevní sestavy. Tři objekty s terakotovou armádou jsou neobyčejně bohatým pramenem informací o různých stránkách života v čchinském období, o nichž jiné prameny buď mlčí, nebo vypovídají pouze nedostatečně či zkreseně. Nálezy terakotových válečníků a jejich výzbroje nejsou totiž jen dokladem o vojenské strategii a taktice ve staré Číně nebo o uspořádání čchinské formace a úrovni vojenského řemesla vůbec. Antropologové a etnologové rozpoznali podle fyziognomických rysů tváře, úpravy vlasů a jiných významných znaků terakotových figur určité národnostní skupiny zastoupené v čchinském vojsku. Ekonomové zase odvodili z rozboru bohaté výzbroje a výstroje čchinských vojáků poznatek, že moc čchinské dynastie byla zřejmě ještě větší, než jak ji líčí staré písemné prameny. Technologové na základě moderních metalografických analýz nalezených kovových předmětů zjistili, že staří čínští metalurové a zbrojíři užívali velmi účinné způsoby ochrany proti korozi, jaké byly v Evropě vyvinuty až v moderní době. Petrologové spolu s technology zase odhalili, že starověcí keramici si při vytváření a zejména při výpalu rozměrných plastik počínali neobyčejně zdatně. Ale jejich terakotové postavy lidí a zvířat jsou především mimořádně působivým uměleckým dílem.

Tchaj-čen (též Tchaj-čen-fej), přízvisko, jež císař Süan-cung (*viz*) v roce 740 udělil své konkubíně Jang Jü-chuan (Jang Kuej-fej, *viz*). Odvozeno od názvu paláce Tchaj-čen-kung („Palác nejvyšší opravdovosti“), v němž tato krasavice žila.

Tchaj-chu, sladkovodní jezero v provincii Ťiang-su (plocha 2 425 km², nadmořská výška 3 m, hloubka 3,3 m).

Tchaj O, věhlasný čchuský zbrojír v období Válčících států (*viz*).

Tchajové (též Tajové, Tchaj-cu, 1,025 milionu), nechan-ské etnikum čuangsko-tchajské etnolingvistické skupiny v provincii Jün-nan (*viz*).

Tchajpchingové, velké protimandžuské rolnické povstání v letech 1851–1864, vedené křesťansky orientovaným Chung Siou-čchüanem (*viz*). Povstalci si v provincii Kuang-tung vyhlásili svou Nebeskou říši velké rovnosti (Tchaj-pching tchien-kuo, 1851–1864), byli však mandžuskou vládou s pomocí evropských vojsk poraženi a jeho vůdce spáchal v Nankingu, sídelním městě „Nebeské říše“, sebevraždu.

Tchajské jezírko, jezero Tchaj-jie v severním sousedství paláce Wej-jang v jihozápadním předměstí hlavního města tchangské Číny Čchang-anu (*viz*).

Tchaj-šan, posvátná hora na poloostrově Šan-tung.

Tchaj-wan, ostrov ve Východočínském moři, čínská provincie (36 tisíc km²), hlavní město Tchaj-pej. Dnes pod správou Republiky Čína (*viz*).

Tchang (618–907), čínská dynastie. Její vláda představuje jedno z nejslavnějších období čínského impéria. Na konci dynastie Suej (*viz*) se říše rozpadla na řadu států a státeků. Roku 617 Li Jüan obsadil hlavní město Ta-sing (dnešní Si-an) a roku 618 se prohlásil za císaře nové dynastie Tchang; roku 623 sjednotil celou Čínu. Do poloviny 8. století trval takzvaný zlatý věk říše Tchang, který byl podložen vítězstvími nad Východními a Západními Turky, spojenectvím s nejbližšími národy a diplomatickými vztahy se státy Předního východu a s Byzantskou říší. Rozvíjely se vědy, filozofie, výtvarná umění, umělecká řemesla a literatura, kde dominovala zejména poezie (Jüan Čen, *viz*, Li Po, *viz*, Po Tü-i, *viz*, Tu Fu, *viz*), duchovní život ovládal především buddhismus (*viz*). Tchangské právo se stalo vzorem pro mnohé státy. Počátek úpadku říše znamenalo v letech 755 až 761 An Lu-šanovo povstání (*viz*), úpadek pak prohloubila rolnická povstání a intriky dvořanů a vojenských hodnostářů. V roce 907 vojenský velitel Ču Wen sesadil posledního tchangského císaře a sám se prohlásil císařem dynastie Liang.

Tchang Kuo-čchiang (Tang Guoqiang) (narozen 1951), mimořádný a zplnomocněný velvyslanec České republiky v České republice – od června 2002. Kontakt: Pelléova 18, 160 00 Praha 6, Česká republika; www.chinaembassy.cz.

Tchang Sien-cu (1550–1617), čínský dramatik doby Ming (*viz*). Je autorem milostného dramatu *Besídky obrostlé pivoňkami* (čínsky *Mu-tan tching*); česky někdy uváděno také jako *Pivoňkový pavilon*.

Tchan S'-tchung (1865–1898), spolu s Kchang Jou-wejem (*viz*) a Liang Čchi-čchaoem (*viz*) na konci doby Čching protagonista Období sta dní reform (*viz*).

Tchang-š' ca-lun, *viz* Wen I-tuo.

Tchang Tao-keng, *viz* Aj Wu.

Tchang Ti (1287–1355), čínský malíř a kaligraf.

Tchao Čchien *alias* Tchao Jüan-ming (365–427), „básník polí“, opěvující život na venkově.

Tchao Jüan-ming, *viz* Tchao Čchien.

tchao-tchie, maska bájného tvora, zdobící hrany starověkých bronzových artefaktů.

Tcha š' i-ke žuo nü-c', *viz* Jü Ta-fu.

tche-pie sing-čeng-čchü („zvláštní administrativní oblast“), územně-správní jednotka v současné administrativní struktuře ČLR (Hongkong a Macao, *viz*).

Tchien („Nebesa“), pro obyvatele Podnebesí (*viz*) zosobnění všech pozemských i mimozemských sil a veškerého osudu světa, vesmíru i člověka, zdroj vsehazrující moci.

Tchien-an-men („Brána nebeského klidu“), centrální pekingské náměstí, kde ve dnech 3. a 4. června 1989 došlo k pogromu na demonstrující studentstvo.

Tchien-c' („Syn nebes“), označení čínského císaře, moc v Podnebesí (*viz*) mu byla svěřována nebeským mandátem – tchien-ming (*viz*).

Tchien Čchang (6. až 5. století př. n. l.), bezohledný politik a uzurpátor, roku 481 př. n. l. zabil vládcu státu Čchi (*viz*).

tchien-ču-ťiao („učení Pána nebes“), římsko-katolická víra, poprvé uvedená do Číny za vlády Mongolů ve 13. století.

Tchien Chan (1898–1968), dramatik a průkopník činohry v Číně, autor například *Noci, kdy byl uloven tygr* (*Chuo chu č' jie*, 1921), *Smrt slavného herce* (*Ming jou č' s'*, 1924), *Píseň o měsíčním svitu* (*Jüe-kuang čchü*, 1932) ad.

Tchien Kuang (3. století př. n. l.), učenec ze státu Jen (*viz*).

Tchien-kung kchaj-wu, encyklopedie čínského zemědělství a řemesel z roku 1637, jejímž autorem je Sung Jing-sing (*viz*).

tchien-ming („nebeský mandát“), akt, jímž Nebesa (*viz*) propůjčovala Synu nebes (*viz*) moc v Podnebesí (*viz*).

Tchien-sia („Podnebesí“), čínský název vlastní země, domněle ležící pod středem nebeské klenby, odvozený ze starých kosmogonických představ (*viz* též Čung-kuo).

Tchien-wen (Otázky k nebesům), lyricko-epická báseň čchuského básníka Čchü Jüana (*viz*).

Tchie-šuej pen-liou, *viz* Čou Li-po.

Tchung-kuan, průsmyk na území státu Čchin (*viz*).

Tchung-siang-men, *viz* Čang Tchien-i.

Tchung sin, *viz* Wang Tchung-čao.

Tchung š', *viz* Wu Wu-jao.

Tchuo-pa, turkické etnikum středoasijského původu žijící v první polovině 1. tisíciletí n. l. v severní a seve-

rozápadní Číně. Kmen Tchuo-pů počínaje rokem 386 n. l. tvořil v severní Číně dynastie Severní Wej, Východní Wej a Západní Wej (386–556).

Tchu-po, čínský název pro Tibet a pro první období tibetského království (7.–9. století).

Tchuťiaové (Tchu-ťia-cu, 5,725 milionu), národ tibetsko-barmského etnolingvistického původu, žijící v centrálních čínských provinciích Chu-pej a Chu-nan. Tchu-ťia znamená v čínštině „místní domorodci“ na rozlišení od Chanů, kteří do těchto míst přišli později ze severu a kterým se v místním dialektu říká Hakkové (viz).

Tchu-žen, viz Monguorové.

ti, příčná flétna. Vyskytují se dva druhy – kratší *pang-ti* s vyšším rozsahem d_2 – e_4 a delší *čchü-ti* s nižším rozsahem a_1 – b_3 . Vyrábí se z bambusu a používá se pro sólo i doprovod. Na podobné flétny hrají rovněž různé menšinové národnosti Číny.

ti („císař“), z hlediska čínského státoprávního učení byl císař bohem na zemi, Synem nebes (viz), tvořil vrchol společenské pyramidy císařské Číny.

Ti, kočovníci na severním pomezí Podnebesí (viz).

Tibet, tibetsky *Böjül* (Bod-jul, čínsky *Si-cang*), od roku 1965 Tibetská autonomní oblast Čínské lidové republiky. 1,222 milionu km². Hlavní město Lhasa.

Tibetská autonomní oblast, území zahrnující kromě vlastního Tibetu (Ü, Cang, Ngari) též bývalou Oblast Čamdo (Čchang-tu ti-čchü) v západní polovině někdejší provincie Si-kchang. Viz též Tibet.

Tibetáné, sami nazývaní *Böpa* (Bod-pa), případně – podle historických území, ze kterých pocházejí – *Amdowa*, *Canga*, *Khampa*, a čínsky *Cang-cu*, případně *Si-cang-žen* (4,593 milionu). Kompaktně žijí na území Tibetské autonomní oblasti (viz) v jihozápadní Číně a dále v sousedních čínských provinciích Čching-chaj, S'-čchuan, Kan-su a Jün-nan, kde mají zřízeny vlastní autonomní kraje či okresy. Tibetský etnický živel dále nacházíme v celé podhimalajské oblasti – v indických státech Džammú a Kašmír (zejména v jeho východní části Ladaku) a Himáčalpraděš na severozápadě a v Sikkimu a Arunáčalpraděši na severovýchodě. Velké množství Tibetánů žije také v Bhútánu a Nepálu a v souvislosti s migrací, vyvolanou událostmi v Tibetu v roce 1959, také v Evropě, USA, Kanadě aj. Celkový počet lidí mluvících tibetsky se v některých pramelech udává na šest milionů.

ti-čchü, v prvních letech ČLR označení šesti nejvyšších územně-správních jednotek, oblastí.

Tien-i, viz Pa Ťin.

ti-fang-si, regionální zpěvohry.

Ti-fu tchien-fan ti, viz Wang Si-tien.

Ti I (11. století př. n. l.), král z konce dynastie Jin (viz), obratný politik a zdatný válečník.

Tillisch František (čínským jménem Jang Ping-i, 1670–1716), z Vratislavi ve Slezsku, jezuita matematik, působící v Číně od roku 1708. Býval častým průvodcem císaře Kchang-si (viz) na jeho kratochvilných loveckých výpravách.

Ting-cchun, vesnice v Šan-si, naleziště raného *Homo sapiens* (viz) z doby před 210 000 až 160 000 lety.

Ting Ling (1904–1986), povídkářka a reportérka, autorka románu *Slunce nad řekou Sang-kan* (*Sang-kan-che šang*, 1949), *Deník slečny Suo-fej* (*Suo-fej nü-s' ž'-ti*) ad.

Ti Sin, viz Čou Sin.

Tou O jüan, viz Kuan Chan-čching.

Tou Ťien-te (7. století n. l.), vůdce rolnického povstání proti dynastii Suej (viz).

Tou Wan (2. století př. n. l.), chanská princezna, manželka prince Liou Šenga (viz), s nímž byla pohřbena ve velkolepém skalním hrobě u Man-čchengu (viz).

„Třetí“ svrchovaný císař Čchinů, viz C'-jing.

tři buddhovská těla, tři projevy buddhovství: v abstraktní rovině jakožto tělo dharmy (viz), v etické rovině jakožto tělo hojnosti a v konkrétní rovině jakožto tělo proměnění.

Tři géniové v obrazech, viz San-cchaj tchu-chuej.

Tři říše (220–280), historiografické označení zahrnující dynastie Wej (220–265), Šu (221–263) a Wu (222–280).

Tři státy Ťin, souhrnné označení států Čao, Chan a Wej, jež vznikly na území velkého státu Ťin (viz) po jeho konečném rozpadu v roce 403 (375) př. n. l.

Tu C'-wej, stoupenec taoismu z období čínského starověku, proslul neobyčejnou sexuální potencií, což bylo údajně způsobeno užíváním prostředků z taoistického lékopisu Nesmrtelných.

Tu Fu (712–770), čínský básník tchangské doby. Pro estetické a morální hodnoty svého díla je považován za patrona čínské poezie. Vyjadřoval se k závažným tématům doby a zejména k těžkým podmínkám lidí za války. Psal všemi tehdy užívanými formami, avšak kompozice básní je pevná a vyznačuje se málo zdobným jazykem. Ukázky z jeho tvorby vyšly v českém výběru *Zpěvy staré Číny*.

Tu-kchang, území starověkého státu Jen (viz) v dnešní provincii Che-pej.

Tulungové (Tu-lung-cu), nejmenší nechanské etnikum tibetského původu, čítající pouhých několik tisíc osob a žijící v Jün-nanu v okolí města Wej-si.

tung-čeng-ťiao, viz pravoslaví.

Tung Čung-šu (asi 179–104 př. n. l.), konfuciánský filozof, syntetizátor Konfuciova (*viz*) učení do jeho oficiální podoby.

Tung Chaj (7. století n. l.), čínský učenec. Znalosti předchůdců i své vlastní poznatky skloubil do rozsáhlé učebnice lásky, jež je jakousi čínskou obdobou indické *Kámasútry* (*viz*). Tung Chaj a jeho četní pokračovatelé, zejména z řad taoistických učenců a mnichů vycházejících z pojmu jin-jang (*viz*), důkladně rozvinuli a propracovali na metafory bohatou erotickou terminologii, pomocí níž popsali rozmanité techniky i etiku sexuálního života. Jejich spisy se jako příručky pro milence v podobě takzvaných *Ložnicových svitků* staly běžnou součástí čínských domácností.

Tung Chu („Východní Chu“), kočovnický svaz na severovýchodním pomezí Podnebesí (*viz*).

Tungové (Tung-cu, 2,506 milionu), etnikum čuangsko-tungské skupiny národů a národností jižní Číny.

Tungsiangové (Tung-siang-cu, 373,7 tisíce), mongolské etnikum v okolí města Lan-čou v provincii Kan-su.

Tung-tching-chu, sladkovodní jezero v provincii Chu-nan (plocha 2 820 km², nadmořská výška 34 m, hloubka 30 m).

Tung Ťin (Východní Ťin, 317–420), *viz* Ťin.

Tvorba, *viz* Čchuan-cao še.

ťi, název stromu označovaného metaforicky „strom hovězích šlach“, jehož houževnaté a pružné dřevo bylo užíváno k výrobě lučiště.

ťia, typ staročínské honosné bronzové rituální nádoby.

Ťia (228–222 př. n. l.), král státečku Taj sousedícího s Jen (*viz*); podnítil jenského krále Wang-sia (*viz*) k popravě jenského korunního prince Tana (*viz*) – s poukazem, že tím zabrání čchinské agresi proti Jen.

Ťia, *viz* Pa Ťin.

Ťia I (201–169 př. n. l.), chanský básník.

Ťia-jü-kuan, průsmyk v západočínské provincii Kan-su u dnešního města Jü-men, kde končí Dlouhá zeď (*viz*).

Ťiang Ce-min (narozen 1926), v letech 1989–2002 předseda ÚV KS Číny a v letech 1993–2003 též prezident ČLR.

Ťiang Čching (narozena 1914), Mao Ce-tungova (*viz*) žena, souzená po jeho smrti jako vůdce „bandy čtyř“ (*viz*).

Ťiang Chaj-čcheng, *viz* Aj Čching.

Ťiang-ku-ling, průsmyk v severní Číně, kde jsou zachovány pozůstatky Dlouhé zdi (*viz*) z mingských dob.

Ťiang-nan, oblast na dolním toku řeky Dlouhé řeky (Jang-c’-ťiang) (*viz*).

Ťiang-si, provincie ve východní Číně (166 tisíc km²), hlavní město Nan-čchang.

Ťiang-su, provincie ve východní Číně (102 tisíce km²), hlavní město Nanking (Nan-ťing).

Ťia Pao-čchaj, *viz* Pao-čchaj.

Ťia Pao-jü, hlavní hrdina románu Cchao Süe-čchina *Sen v červeném domě* (*viz*).

Ťia Pching-wa (1949), čínský prozaik. Proslavil se zejména jako autor moderního „pornografického románu“ *Město v troskách* (*Fei-tu*).

Ťi-čcheng, hlavní město státu Jen (*viz*) (na území dnešního Peking).

Ťie-kuej, též Li-kuej (1818–1767 nebo 1802–1752 př. n. l.), poslední vládce dynastie Sia (*viz*), vyznačující se velkou krutostí a jinými špatnými vlastnostmi.

Ťien-jie, starší název Nanking.

Ťien-ke, lokalita v severní části provincie S’-čchuan. Tudy procházel dvůr císaře Süan-cunga (*viz*) na svém útěku z hlavního města.

Ťien-kung (484–481 př. n. l.), panovník v Čchi (*viz*), jenž byl zavražděn věrolomným ministrem Tchien Čchangem (*viz*).

Ťien Šu (7. století př. n. l.), významný čchinský hodnostář, pocházející ze státu Sung (*viz*).

ťien-tchi-c’, jednodušší formy čínských znaků, zaváděné v ČLR od padesátých let 20. století.

Ťien-wen, *viz* Siao Kang.

ťie-ťing, „vypůjčená scenerie“, architektonické řešení užívané v čínských zahradách.

Ťi Kchang (223–262), básník, estetik a malíř doby Tří říší (*viz*).

Ťi-lin, provincie v severovýchodní Číně (187 tisíc km²), hlavní město Čchang-čchun.

Ťi ming cao kchan tchien, *viz* Chung Šen.

Ťin, velký stát v dnešní severní a střední Číně, který se v roce 403 (375) př. n. l. rozpadl a na jehož území vznikly státy Čao (*viz*), Chan (*viz*) a Wej (*viz*).

Ťin (Západní a Východní) (265–420 n. l.), dynastie.

Ťin („Zlatá“, 1616–1636), mandžuská dynastie v severovýchodní Číně, založená Nurchačim (*viz*).

ťing, role bojovníka v tradiční čínské zpěvohře.

Ťing, přítok řeky Wej u čchinského hlavního města Sien-jangu (*viz*).

Ťing Kche, známý též jako Mistr Čching nebo Mistr Ťing (zemřel roku 227 př. n. l.), udatný zápasník a obratný šermíř, v roce 227 př. n. l. provedl neúspěšný atentát na čchinského krále Jing Čenga (*viz*).

Ťing-kung (576–537 př. n. l.), čchinský panovník, jehož rozsáhlé záhrobní sídlo se 182 lidskými oběťmi bylo nedávno objeveno u Feng-siangu v Šen-si.

Ťingové (Ťing-cu, 18,7 tisíce), národnostní skupina Vietnamců v nejjižnější Číně. Sami se nazývají Kinh (vyslov Ťin).

Ťingpchové (Ťing-pcho-cu, též Cajwové, 19,3 tisíce), tibetsko-barmské etnikum žijící na pomezí Jün-nanu a Barmy, kde jsou známi jako Kačjinové.

ťing-si, pekingská zpěvohra.

Ťing-te-čen, největší světové středisko výroby porcelánu (*viz*) v čínské provincii Ťiang-si (zejména díky jakosti a bohatství tamějších surovinových zdrojů kaolinu [*viz*] i snadné dosažitelnosti města po říční síti). Pod císařskou patronací pracovaly tamní dílny od 13. století. Největší rozkvět nastal v letech 1684–1749: vedle tří tisíc státních pecí tam pracovalo několik set soukromých manufaktur. V současné době je Ťing-te-čen znovu jedním z největších středisek výroby porcelánu na světě.

ťin-lien, *viz* zlaté lotosy.

Ťin Pching Mej, název románu „pana Siao-siao Šenga z Lan-lingu“ z konce 16. století, líčícího erotická dobrodružství zhyralce Si-men Čchinga.

ťin-š', 1. titul absolventa nejvyššího kola zkoušek, 2. epigrafie.

Ťin-ša-ťiang (Řeka zlatého písku), horní tok Dlouhé řeky *alias* Jang-c'-ťiang (*viz*).

ťiou čching („devět úradů“, „devět hodnot“), systém šlechtických a úřednických hodností užívaný v čchinském období.

Ťiou Feng-čchen, *viz* Kuan Chan-čching.

Ťiou ke (Devět zpěvů), lyricko-epická skladba čchuského básníka Čchü Jüana (*viz*).

Ťiou ming čchi jüan, *viz* Wu Wu-jao.

Ťi-tu-ťiao („Kristovo učení“), *viz* protestantství.

ťün („komanderie“), největší územní administrativní jednotka v čchinském období, jichž bylo nakonec čtyřicet pět, v čele stál vojenský velitel.

ťün-c' (nebo ťün-žen) („dokonalý, šlechtný člověk“), konfuciánský termín označující moudrého a ušlechtilého člověka, jenž proto mohl zastávat vysoký úřad.

Ťü Wu (3. století př. n. l.), hodnostář ve státu Jen (*viz*).

úředlná oblast, *viz* kuo.

újezd, jednotka územní správy starověkého Podnebesí (*viz*) zahrnující deset vesnic a podřízená okresu – sien (*viz*).

Ujgurská autonomní oblast Sin-ťiang, v severozápadní Číně (1,6 milionu km²), hlavní město Wu-lu-mu-čchi (Urumči).

Ujguři (Wej-wu-er-cu, 7,207 milionu), starobylý turkický národ, žijící výlučně ve vlastní autonomní oblasti, zřízené v roce 1955.

umělé zmenšení ženských nohou, *viz* zlaté lotosy.

umění vládnout, *viz* šu.

úřednické písmo (čínsky *li-šu*), jeden z pěti základních stylů čínského písma.

Ústav Dálného východu, na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, vytvořený v současné podobě v roce 1993. Hlavní univerzitní vědecko-pedagogické pracoviště v České republice pro sinologická studia.

Uzbekové (Wu-c'-pie-kche-cu, 14,8 tisíce), turkické etnikum žijící v západním a severozápadním Sin-ťiang.

Válčící státy, *viz* Čan-kuo.

Veliké bažiny, *viz* Ta-ce.

Veliké Čchu, heslo a nový všečínský stát, který hodlali vytvořit na troskách čchinského impéria povstalci v roce 209 př. n. l.

Veliké město Šang, hlavní město dynastie Šang (*viz*) (u dnešní vesnice Siao-tchun poblíž An-jangu) v letech 1398 až 1027 př. n. l., kdy je tato dynastie nazývána Jin (*viz*).

Veliké pojednání ke Knize proměn, *viz* I-ťing ta-čuan.

Veliký Jü, *viz* Jü.

Velká čínská zeď, označení Dlouhé zdi (*viz*) v Západním světě zhruba od konce 16. století.

Velká nížina, území kolem horního a středního toku Žluté řeky (*viz*) (Šen-si, Che-pej, Che-nan, Chu-pej), kde před více než 7 000 lety vzniklo staré čínské zemědělství.

velká pečeť, *viz* ta-čuan.

Velký kanál (Jün-che), spojující dolní toky řek Chuang-che a Jang-c'-ťiang, vybudovaný za dynastie Suej (*viz*).

Velvyslanectví České republiky v Čínské lidové republice, od září 2001 je mimořádným a zplnomocněným velvyslancem České republiky v Čínské lidové republice Tomáš Smetánka (*viz*). Kontakt: Czech Embassy, 2 Ritan Lu, Beijing 100600, China; www.mfa.cz/beijing.

Velvyslanectví Čínské lidové republiky v České republice, od června 2002 je mimořádným a zplnomocněným velvyslancem Tchang Kuo-čchiang (Tang Guoqiang) (*viz*). Kontakt: Pelléova 18, 160 00 Praha 6, Česká republika; www.chinaembassy.cz.

Verbiest Ferdinand (čínským jménem Nan Chuaj-žen, 1623–1688), belgický jezuita a matematik, působící v Číně od roku 1659.

Veselý Vítězslav (1877–1964), sklářský odborník, profesor Vysokého učení technického v Brně, působící v letech 1908–1910 v Číně. Autor vzpomínkové knihy *O mé cestě do Číny* (2003).

vesnice, nejmenší (již samosprávná) jednotka územní správy starověkého Podnebesí (*viz*).

věštební kosti (čínsky *tia-ku-wen*), kostěné artefakty z období dynastie Šang (Jin) (*viz*) s nejstarším čínským písmem.

vévoda, *viz* kung.

vévoda z Čchang-sinu, *viz* Lao Aj.

vévoda z Šangu, *viz* Šang Jang.

vévoda z Tchangu, *viz* Li Š'.

vévoda z Wen-sinu, *viz* Lü Pu-wej.

vévoda z Žangu, též Wej Žang (3. století př. n. l.), ctižádostivý úřední vládce ve státu Čchin (*viz*), jehož moc zlomil král Čao-siang (*viz*).

vícemužství, *viz* polyandrie.

víceženství, *viz* polygynie.

vládcové dědičných držav, *viz* ču-chou.

Vnější Mongolsko (čínsky Waj Meng-ku), za Čchingů (*viz*) část Mongolska, rozkládající se dále na sever od vlastní Číny. Dnes Mongolsko.

vnější rakev, *viz* kuo.

Vnitřní Mongolsko (čínsky Nej Meng-ku), za Čchingů část Mongolska, ležící blíže k vlastní Číně. Dnes se prakticky kryje s Autonomní oblastí Vnitřní Mongolsko.

vnitřní a vnější rakev, *viz* kuan-kuo.

vnitřní rakev, *viz* kuan.

vojenský velitel, jeden ze tří úředníků (vedle guvernéra a cenzora) stojících v čele centralizované místní správy v Podnebesí (*viz*).

všichni Sia, *viz* ču-Sia.

Východní Čou (770–454 nebo 256 př. n. l.), název dynastie Čou (*viz*) po přenesení hlavního města z Chao (*viz*) do Luo-jangu (*viz*).

Východní moře (Tung-chaj), někdy zvané také Východočínské moře (plocha přes 750 tisíc km², maximální hloubka přes 2 700 m); zde se údajně měly nacházet Ostrovy nesmrtelných (*viz*).

Východní (Pozdější) Chan (25–220 n. l.), mladší období slavné dynastie Chan (*viz*),

Východní Ťin (317–420 n. l.), čínská dynastie.

Východní Wej (534–550), krátkodobá dynastie v období Severních dynastií (*viz* Jižní a Severní dynastie).

vypravěčství, čínsky *šuo-čchang* nebo *šuo-šu*.

vysoký vůz, *viz* kao-čche.

Vznešený zakladatel (*Kao-cu*), *viz* Liou Pang.

vzorové písmo (čínsky *kchaj-šu*), jeden z pěti základních stylů čínského písma.

Wa-cu, *viz* Kchawaové.

Walter Jan Xaver (čínským jménem Lu Čung-sien, 1708–1759), český jezuita z Běliny v severozápadních Čechách, hudebník, působící v Číně od roku 1742.

Cenná je jeho rodinná a další korespondence (české vydání Koláčkovo z roku 1999).

wang („král“), panovník v Podnebesí, jemuž byli podřízeni úřední vládcové.

Wang An-š' (asi 1021–1086), sungský konfuciánský učenec, politik a sociální reformátor.

Wang Čchiao, taoistický nesmrtelný, druh Mistra rudé borovice (*viz*).

Wang Čchung (asi 29–100 n. l.), materialistický filozof doby Chan (*viz*), kritik konfuciánské metafyziky, autor *Kritických pojednání* (*Lun cheng*).

Wang-feng, jeden z pahorků poblíž záhrobního sídla Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*), jehož tvar údajně císaře inspiroval k ztvárnění vlastní pohřební mohyly.

Wang-i-kung („Palác k dívání se na barbary“), čchinský císařský palác, kde v roce 207 př. n. l. Druhý svrchovaný císař (*viz*) spáchal sebevraždu vynucenou intrikou Čao Kaa (*viz*).

Wang Jang-ming (též Wang Šou-žen, 1472–1528), významný mingský filozof-konfuciánek, značně ovlivněný naukami buddhismu (*viz*).

Wang Kuan (3. století př. n. l.), spolu s Wej Čuangem (*viz*) čchinský hlavní ministr před Li Šem (*viz*), v roce 221 př. n. l. se pokusil přesvědčit Prvního svrchovaného císaře Čchinů, aby zemi spravoval prostřednictvím úředníků.

Wang Kuo-wej (1877–1927), literární teoretik a historik, autor *Dějiny dramatu za dynastií Sung a Jüan* (*Sung Jüan si-čchü š'*).

Wang Li (3. století př. n. l.), čchinský důstojník v hodnosti plukovníka, který převzal roku 210 př. n. l. velení severní armády po uvězněném generálovi Meng Tchienovi (*viz*).

Wang Mang (9–23 n. l.), zakladatel dynastie Sin.

Wang Pen (3. století př. n. l.), čchinský generál, syn vojevůdce Wang Ťiena (*viz*).

Wang-si (254–223 př. n. l.), král státu Jen (*viz*), dal popravít jenského korunního prince Tana (*viz*), aby zastavil čchinské útoky proti Jen.

Wang Sien-č' (9. století n. l.), vůdce rolnického povstání za Tchangů v roce 874.

Wang Si-tien, příslušník čínské Rudé armády, autor románu *Převrat* (*Ti-fu tchien-fan ti*, 1941) ad.

Wang-š', *viz* Ping Sin.

Wang Š'-fu (asi 1260–1336), čínský dramatik a spisovatel z doby Jüan (*viz*). Je pravděpodobně autorem zpěvohry *Příběh západního domku*, známé též pod názvy *Příběh ze západních komnat* nebo *Příběh západního*

křídla kláštera (Si-siang ti), jež představuje rozvedení novely *Setkání s opravdovou láskou* od Jüan Čena (*viz*). V jevištním zpracování se příběh snáze šířil, nicméně i libreto, literárně velmi hodnotné, bylo oblíbenou četbou. Stalo se až otřepaným příkladem „zapovězené, nemravné“ literatury, neboť vyprávělo o lásce nesezdaného páru. Wang Š'-fuova dramatinizace žije v různých adaptacích na čínských jevištích dodnes.

Wang Šou-žen, *viz* Wang Jang-ming.

Wang Tchung-čao (1898–1957), básník a prozaik, autor sbírky básní *Chlapecké srdce (Tchung sin, 1925)* a románu *Děšť v horách (Šan jü, 1932)* ad.

Wang-ti (3. století př. n. l.), poslední panovník státu Wej (*viz*), v roce 225 př. n. l. kapituloval před Čchiny (*viz*).

Wang-ťien (3. století př. n. l.), poslední panovník státu Čchi (*viz*), v roce 221 př. n. l. kapituloval před Čchiny (*viz*).

Wang Ťien (zemřel před rokem 210 př. n. l.), čchinský generál a politik, jeden z nejvýznamnějších čchinských vojevůdců, vybojoval většinu rozhodujících bitev za ovládnutí Podnebesí (*viz*).

Wang Wej (699–759), tchangský básník a malíř, razící heslo „poezie plná obraznosti a obrazy plné poezie“.

Wan-li čchang-čcheng („Zed' dlouhá deset tisíc li“), čínský název (z období dynastie Chan, *viz*) Dlouhé zdi (*viz*).

Wan Ťia-pao, *viz* Cchao Jü.

Weiskopf Franz Carl (1900–1955), od 7. 1. 1950 první československý velvyslanec v ČLR.

Wej, jeden ze sedmi nejmocnějších států Podnebesí (části dnešních provincií Šan-si a Che-nan) v době Válčících států (*viz*), v roce 225 př. n. l. byl ovládnut Čchiny (*viz*).

Wej, řeka tvořící přítok Žluté řeky (*viz*) a jakousi osu ústředního území státu Čchin (*viz*) a posléze celého Podnebesí v době vlády dynastie Čchin (*viz*).

Wej (220–265), čínská dynastie, kterou založil Cchao Cchao, vládnoucí na severu Číny po pádu říše Chan (*viz*).

Wej Čuang (3. století př. n. l.), spolu s Wang Kuanem (*viz*) hlavní čchinský ministr před Li Šem (*viz*).

Wen-i pao (Literatura a umění), kulturně-politický časopis ČLR, redigovaný Feng Süe-fengem (*viz*).

Wen-i pi-tchan, *viz* Chu Feng.

Wen I-tuo (1889–1946), literární kritik a teoretik, autor básnických sbírek *Svíce (Chung-ču, 1922)*, *Mrtvé vody (Š'-šuej, 1928)* a teoretických prací *Nový význam klasiků (Ku-tien sin-i)*, *Úvahy o tchangské poezii (Tchang-š' ca-lun)* ad.

Wej-jang, palác v jihozápadním předměstí hlavního města tchangské Číny Čchang-anu (*viz*).

Wej-wang (378–343 př. n. l.), panovník v Čchi (*viz*), známý pořádáním námořních expedic na Ostrovy nesmrtelných (*viz*).

Wen-cung (827–840), tchangský císař, jenž kriticky a s despektem pohlížel na účinky elixíru nesmrtelnosti (*viz*).

wen-jen, psaná klasická čínština, vzdálená od běžné hovorové řeči.

Wen-sin tiao-lung, *viz* Liou Sie.

Wen-süan, *viz* Siao Tchung.

Wen-süe jen-ťiou chuej (Společnost pro studium literatury), literární skupina realistického směru, ustavená v Šanghaji v roce 1921 a vydávající *Měsíčník povídek (Siao-šuo jüe-pao, viz)*.

Wen-süe kaj-šuo, *viz* Jü Ta-fu.

Wen Ťia-pao (narozen 1942), politik, od roku 2003 po Ču Žung-tim (*viz*) předseda Státní rady (vlády) ČLR.

Wen-wang (11. století př. n. l.), jeden z prvních čouských panovníků; vynikal vojenskou zdatností a politickou prozíravostí.

wen-žen, vzdělanci, literáti, mandarini.

Wu, dialekt čínštiny, kterým se mluví v provinciích Ťiang-su, Če-ťiang a v okolí přímořských měst Su-čou, Šanghaj a Ning-po.

Wu, průsmyk tvořící jižní přístup do Čchin (*viz*) v dnešní provincii Šen-si.

Wu, stát v jihovýchodní Číně, zničen roku 473 př. n. l.

Wu (222–280 n. l.), dynastie.

Wu Ce-tchien, panovnice dynastie Wu-čou (*viz*).

Wu C'-sü, též Wu Jüan (zemřel roku 484 př. n. l.), věrný ministr a mučedník ve státu Wu (*viz*).

Wu Čchen (3. století př. n. l.), jeden z vůdců velkého protičchinského povstání v roce 209 př. n. l.

Wu Čcheng-en (asi 1500–1582), mingský literát, autor romantického zpracování cesty buddhistického mnicha Süan-canga (*viz*) do Indie v díle *Vyprávění o cestě na Západ (Si jou ti)*.

Wu Čchi (4. století př. n. l.), hlavní ministr státu Čchu (*viz*), posilující moc panovníka oklešťováním výsad úředních vládců.

Wu-čou (684–705), krátkodobá dynastie tchangské panovnice Wu Ce-tchien (*viz*).

wu-fan, hnutí vyhlášené v Číně koncem roku 1951 „proti pěti zlům“, totiž proti podplácení státních zaměstnanců, daňovým podvodům, rozkrádání státního majetku, narušování státních dodávek a zneužívání státních hospodářských informací k soukromým spekulacím.

Wu Chan (původním jménem Wu Čchun-chan, 1909 až 1969), historik, autor historické hry *Chaj Žuej sesa-*

zen z úřadu, v níž Mao Ce-tung (viz) spatřoval útok proti své osobě. Tím de facto rozpoutána v zemi tzv. „kulturní revoluce“ (viz).

Wu-keng (konec 11. století př. n. l.), jinský panovník, který vládl z milosti Čouů (viz) po ustavení dynastie Západních Čou (viz).

Wu-kuan-cchun, lokalita poblíž An-jangu (viz), pohřebiště s bohatě vybavenými šachtovými hroby z období dynastie Jin (Šang) (viz) ve 12. až 11. století př. n. l.

Wu Kuang (zemřel roku 209 př. n. l.), původem zemědělský nádeník, spolu s Čchen Šengem (viz) vůdce velkého protičchinského povstání v roce 209 př. n. l.

Wu Liang (2. století n. l.), chanský hodnostář, v jehož hrobě na poloostrově Šan-tung bylo objeveno reliéfní zobrazení scény atentátu, který v roce 227 př. n. l. spáchal Ťing Kche (viz) na čchinského krále Jing Čenga (viz).

wu lun („pět vztahů“), stěžejní konfuciánská zásada, určující vztah v rodině a ve společnosti: vztah mezi mužem a ženou, otcem a synem, starším a mladším bratrem, pánem a poddaným a mezi přáteli.

Wuové, viz Pulangové.

Wu Pang-kuo (narozen 1941), politik, od roku 2003 po Li Pchengovi (viz) předseda Všečchinského shromáždění lidových zástupců (parlamentu) ČLR.

Wu San-kuej (1612–1678), zrádný mingský generál, který umožnil Mandžům (viz) v roce 1644 vstup do Peking. Pro Čiňany je Wu San-kuej symbolem nejčernější zrady.

Wu-s' jün-tung, viz Hnutí 4. května [1919].

wu-ta-fu, vysoký hodnostář v čchinském systému šlechtických a úřednických hodností.

Wu taj („Pět dynastií“, 907–960), období vlády pěti panovnických rodů (uváděných zpravidla s předponou Chou, „Pozdější“): Liang (907–923), Tchang (923–936), Ťin (936–946), Chan (947–950) a Čou (951–960).

Wu-tchaj-šan, posvátné buddhistické pohoří na severu provincie Šan-si.

wutchung, platanovitý strom, paulovnie (*Firmiana platanifolia*, též *Sterculia platanifolia*).

Wu-ti (140–87 př. n. l.), mocný chanský císař, na jehož dvoře působil historik S'-ma Čchien (viz) i jeho otec S'-ma Tchan (viz).

Wu Ťing (vládl asi 1215–1190 př. n. l.; podle Wan Kuo-tinga [1956] v letech 1238–1180 př. n. l.), mocný král šangské dynastie. Byl zřejmě pohřben na královském pohřebišti u An-jangu (viz) v nejimpozantnějším hrobě: podél severojižní osy hrob měří šestašedesát metrů, podél východozápadní osy čtyřiačtyřicet metrů. Zde také zbudoval hrobku své oblíbené manželky Fu

Chao (viz) a nechal ji vybavit okázalým bohatstvím: více než čtyři sta čtyřiceti bronzovými předměty, pěti sty devadesáti nefritovými řezbami, skoro sedmi tisíci mušlemi kauri – a šestnácti lidskými oběťmi.

Wu-ťing, viz Pět kanonických knih.

Wu Ťing-c' (1701–1754), autor satirického románu *Neoficiální historie konfuciánů* (*Žu-lin waj-š'*; česky *Literáti a mandaríni*).

Wu-wang („Bojovný král“) (1027–1025 př. n. l.), čouský vládce vynikající vojenskou zdatností a obratnou politikou, porazil jinského panovníka Čou Sina (viz) a založil dynastii Západních Čou (viz).

wu-wej („nezasahování“, „nejednání“), základní zásada taoistické životní filozofie.

Wu Wu-jao (1866–1910), žurnalista a romanopisec, autor románových děl *Podivuhodná pomsta za devět životů* (*Ťiou ming čchi jüan*), *Bolestná historie* (*Tchung š'*), *Moře nenávisti* (*Chen chaj*) ad.

Yawyinové, viz Lisuové.

Youngusband Sir Francis Edward (1863–1942), britský zeměpisec, prošetřil v roce 1887 cestu z Peking přes Gobi, Tarimskou pánev a Kášgar do Kašmíru. Autor knihy *The Hearth of a Continent* (1896).

záhrobní sídlo Prvního svrchovaného císaře Čchinů, pohřební areál Prvního svrchovaného císaře Čchinů (viz) asi padesát kilometrů vzdušnou čarou na východ od sídelního města Sien-jangu (viz) (na severním úpatí pahorku Li-šan při jižním břehu řeky Wej), u dnešní osady Si-jang poblíž města Lin-tchungu (viz) v provincii Šen-si, kde byl První císař pohřben po své smrti v roce 210 př. n. l. Výstavbu svého záhrobního sídla zahájil pozdější První svrchovaný císař Čchinů možná již v roce 246 př. n. l., kdy jako Jing Čeng nastoupil na čchinský trůn, nebo o dva roky později. Podle historických záznamů byla mohyla po dokončení vysoká 115,5 metru, měla základnu obdélníkového tvaru s délkou strany od východu na západ 485 metrů, od severu k jihu 515 metrů, s obvodem 2 000 metrů a s plošným rozsahem základny 249 777 čtverečních metrů; hlavní vchod a průčelí byly na východní straně. Záhrobní sídlo bylo objeveno v roce 1974 a od té doby zde probíhají archeologické výzkumy. Archeologové zjistili, že dnes je mohyla nižší (asi 76 metrů), což bylo způsobeno erozí a dalšími přírodními i jinými procesy v průběhu více než dvou tisíc let. Ze stejných důvodů se snížily rozměry stran (345 metrů ve východozápadním směru, 350 metrů v severojižním směru), obvod (1 390 metrů) i plošný rozsah základny (120 750 čtverečních metrů). Ještě rozsáhlejšími a složitějšími než povrchové stavby

v záhrobním sídle byly struktury zapuštěné pod zemí. Mezi hradbami vnitřního a vnějšího města (v těsném západním sousedství císařovy mohyly) bylo vybudováno jedenatřicet menších pohřebních jam, uspořádaných do tří řad severojižního směru. V každé jámě jedné řady byla umístěna terakotová rakev, obsahující modely ptáků, jelena a jiných zvířat, zatímco v každé jámě obou ostatních řad byla nalezena terakotová plastika lidské klečící postavy, vysoká asi 70 centimetrů, s výrazem oddanosti ve skvěle vymodelované tváři. Tyto vedlejší pohřební komory na západní straně mohyly (průčelí a vchod se nacházely na východní straně) patrně symbolizovaly císařské zahrady, lesy a lovecké revíry, v nichž klečící postavy představovaly zahradníky, lovcí a hajné, kteří se měli pečlivě starat o květiny, stromy, ptactvo a zvěř. Další podzemní komory se nacházejí asi 350 metrů východně od vnějších hradeb (u dnešní vesnice Šang-tiao). Byly uspořádány do tří řad, z nichž každá se táhne asi tisíc metrů. Nálezová situace svědčí o tom, že jámy asi představovaly císařské stáje s koňmi, podkoními a příslušným inventářem. Dosud odkryté nadzemní a podzemní stavby, jejich uspořádání i obsah interiérů svědčí o tom, že byly do určité míry replikami toho, co císař budoval a užíval za svého života. Mohyla snad představovala císařský palác, vnitřní a vnější město asi symbolizovalo zakázané město a hlavní město s jeho předměstími, zahradami, loveckými revíry a konírny a terakotoví vojáci a koně možná byli císařskou posádkou umístěnou před branami hlavního města. Celková rozloha záhrobního sídla byla zřejmě mnohem větší. Kromě tří podzemních objektů s terakotovou armádou (*viz*), umístěných více než tisíc metrů na východ od vnějšího hradebního pásma, jsou totiž nalézány při archeologické sondáži, po hluboké orbě nebo při hloubení zavlažovacích kanálů a studní cihly, střešní tašky, dlaždice a různé jiné artefakty a milodary z čchinského období, které vymezují plochu přibližně šestapadesáti čtverečních kilometrů. Na základě takového omezeného zjišťovacího výzkumu nelze pochopitelně spolehlivě stanovit, zda celá tato plocha byla součástí záhrobního sídla Prvního svrchovaného císaře Čchinů. Ale i kdyby bylo tvořeno pouze hrobkou a jejím bezprostředním zázemím s terakotovou armádou, bylo by monumentem, jaký nemá ve světě srovnatelnou obdobu. Záhrobní sídlo Prvního svrchovaného císaře Čchinů je považováno za jeden z nejvýznamnějších archeologických objevů 20. století, bylo oprávněně vzato pod ochranu UNESCO a zařazeno do seznamu světového kulturního a přírodního

dědictví. V roce 1980 byla nad objektem 1 vzklenua mohutná prosklená hala, takže vzniklo Muzeum terakotových bojovníků a koní Prvního svrchovaného císaře Čchinů (*viz*), přístupné široké veřejnosti.

Zaitun, u Marka Pola (*viz*) tak nazýváno přístavní město Čchüan-čou v provincii Fu-tien.

Zakázané město, císařský palác v Pekingu.

zákon, *viz* fa.

Západní Čchu, označení části Podnebesí (*viz*) z roku 206 př. n. l., kde se stal hegemonek nejvýznamnější vůdce protičchinského povstání Siang Jü (*viz*).

Západní Čou (1027–771 př. n. l.), název dynastie Čou (*viz*) v době, kdy bylo hlavním městem Chao (*viz*).

Západní (Dřívější) Chan (206 př. n. l. až 8 n. l.), starší období dynastie Chan (*viz*),

Západní Ťin (265–316 n. l.), dynastie.

Západní Wej (534–556), krátkodobá dynastie v období Severních dynastií (*viz* Jižní a Severní dynastie).

Západní Žungové, *viz* Si Žung.

Zápisky historika, *viz* Š'-ti.

zásady správného chování, *viz* li.

Země středu, *viz* Čung-kuo.

zlaté lotosy (čínsky *ťin-lien*; v západní literatuře často překládáno jako „zlaté lilie“), čínské poetické označení umělého zmenšení ženských nohou. Tato móda se začala šířit počínaje panováním dynastie Sung (960 až 1279) (*viz*). Celý bolestivý proces, který ženu nadsmrti zbavoval schopnosti přirozené chůze, začínal v dětství. Po pátém roce věku byly děvčatům podvazovány prsty na noze pod chodidlo tak, aby se docílilo co nejmenší nožky. Postupně docházelo k deformaci nártu a celého chodidla. Takto utvářené drobné nožky byly považovány za nezbytný atribut krásné ženy z vyšších společenských vrstev. Zvyk se postupně rozšířil i mimo privilegované vrstvy. Když se vlády v Číně roku 1644 zmocnili Mandžuoové (*viz*), zakázali svým ženám napodobovat tento obyčej. Mezi Číňany bylo podvazování nohou zakázáno po vzniku republiky roku 1911, navzdory zákazu se však udrželo, zejména v méně vzdělaných vrstvách, až do konce 40. let 20. století. Předpokládá se, že se jedná o svého druhu institucionalizovaný fetišismus; zachovala se řada svědectví o tom, že zmenšená nožka (za všech okolností obutá do vyšívávaného střevíčku) dráždila mužskou představivost a vzbuzovala touhu. Odborníci však zároveň zdůrazňují, že deformace nohou, která přirozeně omezovala také pohyb žen, tvořila součást snah patriarchální společnosti držet ženu doma a v područí muže.

zoroastrismus, učení perského náboženského a sociálního reformátora Zarathuštry (v Evropě zvaného Zoroaster, asi 6. století př. n. l.), tvůrce dualistické nauky o boji dobra a zla.

Zvláštní administrativní oblast Ao-men (Macao), v jižní Číně (17,5 km²), bývalá portugalská kolonie na půdě Číny.

Zvláštní administrativní oblast Siang-kang (Hongkong), v jižní Číně při ústí Perlové řeky (1 067 km²), bývalá britská kolonie na půdě Číny.

Ž'-čchu, viz Cchao Jü.

žen („lidskost“), konfuciánský termín s významem lidskost, dobro, humanita.

Žen ťing lu s' cchao, viz Chuang Cun-sien.

Žlutá řeka, viz Chuang-che.

Žluté moře (Chuang-chaj), se zálivy Pochajským, Liaotungským a Západokorejským (plocha přes 40 tisíc km², hloubka přes 50 m).

Žluté prameny (čínsky *Chuang-čchüan*), v čínské mytologii představují podsvětí, kam se po smrti odebírají duše zemřelých.

Žluté turbany (Chuang ťin), hnutí vedené ve 2. století n. l. Čang Tiaoem (viz), které vedlo k pádu dynastie Východních Chanů (viz).

Žlutí Ujguři, viz Jükuové.

Žlutý císař, viz Chuang-ti.

Žu-lin waj-š', viz Wu Ťing-c'.

Žung, viz Si Žung.

Žung-jang, město velkého strategického významu, zejména v době Válcících států (viz) a za vlády dynastie Čchin (viz), které chránilo přístup do Velké nížiny (viz) v povodí Žluté řeky (viz), a naopak umožňovalo expanzi na východ; v roce 209 př. n. l. bylo jeho neúspěšné obléhání jednou z příčin prvních velkých porážek proti-čchinského povstání.

Žungové, zvaní též Si-žung („Západní Žungové“) či Čchüan-žung („Psí Žungové“), eventuálně Si-nan-i („Jihozápadní barbaři“), historické čínské označení prapředků tibetských plemen na čínském Jihozápadě.

žu-tia („konfuciánci“), stoupenci Konfuciovy filozofie nebo i jeho další pokračovatelé.

17. Rejstřík

A

Abachaj, 391
Ačchangové, 113, 116, 391
Aisin Gioro Pchu-i, 83–84, 96, 391, 418, 425, 432
Aj Čching, 140, 391, 396, 423, 428, 438
Aj-čching, 391
Aj Wu, 140, 391, 406, 415, 432, 436
Akademie Ťi-sia, 391, 412
Akuta, 391
Amitábha, 391
Amóghasiddhi, 391
An Lu-šan, 237, 391, 411
an-čche, 391, 411, 424
An-chuej, 16, 18, 21, 45, 82, 126, 362, 391, 396, 422, 428, 434
An-jang, 24, 207, 212, 289, 391
An Š'-kao, 151, 391
antropofagie, 392, 411
An-wang, 392
Ao
 město, 36, 37, 392, 395
 skladiště obilí, 364, 365, 392
A-Q čeng-čuan, 392
Ardipithecus ramidus, 28, 392
Ašma, 115, 392
Australopithecus, 28, 392
Autonomní oblast Tibet, 392
Autonomní oblast Vnitřní Mongolsko, 392
Avalókitéšvara, 202, 392, 414

B

Bahr, 328, 392
banda čtyř, 392

barbaři čtyř světových stran, 42, 46, 392, 399
Bičurin, 154, 320, 392
Bílí Hunové, 392
Bílý lotos, 79, 392
Bodde, 54, 96, 98, 155, 274, 392
bódhi, 392, 421
Bojovný král, 40, 392, 442
Bouvet, 319, 323, 392
Božský rolník, 392, 414, 433
Buddha, 21, 183, 369, 392, 428
buddhismus, 72, 78, 112–115, 120–121, 141, 147, 150–152, 185, 201, 237, 308, 368, 392, 402, 427, 436
buddhovství, 392, 437

C

Caj čcheng-š' li, 140, 392, 394
Caj Jü, 392
Cajwa, 393
Cangpo, 19–20, 22, 114, 393
Carpini, 153, 314, 393
Castiglione, 319, 323, 328, 393, 429
ca-tü, 168, 172–173, 247, 393, 397
č'-č'-čchi, 109, 117, 393
č'-č'-čchü, 16, 109, 393
č'-č'-čou, 109, 393
Č'-čchu, 393
č'-č'-sien, 109, 393
Č'-č' tchung ťien, 137, 393
Ceng Pchu, 393, 421
cenzor, 393
Ceremonie a rituály, 290, 393, 407
Cesta, 103, 106, 144, 250, 264, 320, 323, 374, 393, 405, 420, 434

- ch'**, 137, 241, 244, 393, 400, 416–417, 431
Cchaj Jen, 71, 136, 393
C' Chan, 360, 393
Cchang Ĺie, 64, 393
Cchao Cchao, 71, 136, 252, 393, 441
Cchao Č', 71, 136–137, 159, 252–253, 274, 393, 402
Cchao Jü, 142, 175, 393, 410, 415, 423, 441, 444
Cchao Ming, 140, 142, 391, 393, 410, 429
Cchao Mo, 393
Cchao Pchej, 71, 136, 393
Cchao Süe-čchin, 142, 267, 270, 274, 393, 407, 423
Cch'-si, 82–83, 205, 393, 410, 422
cch'sanská kultura, 34, 393
císar', 27–33, 35–40, 42–44, 46, 54, 58–69, 79–81, 95, 101, 103–104, 117, 162, 164–165, 174, 177, 195, 202–203, 205, 219–220, 228, 232, 237–238, 243, 250–251, 277–279, 282, 284, 287–304, 306, 308–309, 326, 339–341, 349, 353–357, 359–360, 362, 364, 366–367, 370, 375, 393–396, 399, 401–402, 405, 409–410, 412, 414, 417, 419–420, 427–429, 431, 434–435, 437, 441–442
Císar'ské lesy, 303, 393, 432
C'-jie, 139, 393, 419
C'-jing, 366, 393, 437
Cou Jen, 281, 393
Couplet, 319, 393
C'-pchou, 139, 393, 432
Cronica Boemorum, 316, 393, 419
c'-sia-š', 16, 393
cu, 108, 393, 419
Cuo-čuan, 136, 393
Cybikov, 320, 374, 394

Č
Ča-lan, 329, 394
čang, 394
Čang Cu, 253–254, 256, 274, 394
Čang Čchien, 314, 394
Čang Chan, 365, 394, 410
Čang Chua, 136, 215, 394
Čang I, 394
Čang Liang, 394
Čang Tchien-i, 377, 392, 394, 414, 428, 436
Čang Tiao, 394
Čankajšek, 84–86, 100, 154, 394
Čan-kuo, 42, 53, 99, 103, 278, 394, 422, 424, 439
Čan-kuo cche, 53, 103, 278, 394, 424
Čao
 král, 55, 394
 stát, 45, 53, 56–57, 63, 176, 361, 363, 394, 396, 406–407, 416, 430, 433, 437–438
Čao C'-jang, 90, 394
Čao Čeng-kchaj, 394
Čao-chua si-š', 138, 394, 418
Čao jen-wang, 139, 394, 407
Čao Kao, 64, 203, 353–357, 359–361, 364, 366, 394, 401
Čao Kchuan-jing, 394
Čao Meng-fu, 159, 394
Čao-siang, 394, 440
Čao Šu-li, 96, 140, 142, 272, 274, 394
Čao Tchou-c', 282, 394
Čen žen, 395, 425
čeng, 167, 394, 396, 397
Čeng, 55, 239, 394
Čeng Čen-tuo, 97, 139, 394, 399
Čeng Čcheng-kung, 395
Čeng-čou, 16, 24, 36–37, 327, 374, 392, 395, 406
 Čeng Che, 79, 314, 395
Čeng Jin, 282, 395
čeng-ťiao, 154, 395, 425
černovlasý lid, 56, 63–64, 68, 395, 416
Če-ťiang, 16, 111–112, 126, 180, 189, 191, 395, 416, 441
čch', 395
Čcha-kuan, 139, 395, 415
Čchang-an, 70, 72, 75, 237, 246, 314, 395, 399
Čchang-čcheng, 100, 340, 345, 395, 397, 400
Čchang-chen ke, 237, 395, 409, 424, 425
Čchang-šeng-tien, 395, 429
Čchang-ťiang, 17–19, 43, 45, 58, 125, 296, 395, 400, 405, 408
Čchao-žen, 139, 395, 424
Čchen
 dynastie, 72, 94, 395, 409–410, 417, 421, 433
 město, 363, 365, 395
Čchen C'-ang, 136, 395
Čcheng-cu, 79, 395
Čcheng-chua, 192, 395
Čcheng-kao, 55, 395
čcheng-siang, 62, 395
Čcheng Tchang, 35–36, 354, 395
Čchen Jin, 395
Čchen Jün, 88, 395
Čchen Šeng, 69, 357, 359, 362–365, 395
Čchen-ťia-wo, 27, 395
čchi, 150, 197, 290, 395, 409
Čchi
 město, 362, 395

panovník, 35, 395, 410
 stát, 45–47, 57–59, 63, 66, 283, 348, 355, 360–361, 395, 406, 409, 414, 416, 418, 431–433, 436, 441

Čchiangové, 113, 115, 396

Čchien-lung, 68, 81, 95, 191–192, 227, 396

Čchi-lao-cu, 112, 396, 412

čchin, 166, 168, 396

Čchin
 dynastie, 11, 14–15, 51, 60, 65, 69, 73, 94, 97, 101, 105, 107, 127, 158, 176, 181, 290, 292, 313–314, 339, 345, 349, 353, 366–367, 393–394, 396, 398–399, 401, 412, 424, 427, 429, 433, 441, 444
 stát, 27, 41, 45, 47, 51–55, 57, 59, 63–64, 66–68, 176, 285, 293–348, 349, 355, 360, 396, 398–399, 406, 410–411, 414, 416, 418, 421, 427–429, 432–433, 436, 440–441

Čchin-čung jin, 137, 396

Čchin Š' chuang-ti, 396

Čchin ti, 396

Čchin Wu-jang, 58, 396

čching, 396

Čching, 11, 68, 81–84, 100, 107, 117, 119–120, 149–150, 152, 160, 168, 191–193, 197, 201, 203, 224, 245, 259, 267, 298, 308, 391, 396–397, 401, 410, 412, 414, 417–418, 420, 424, 428–429, 434, 436

čching-cch', 189, 396, 427

Čching-chaj, 17, 20, 109, 111, 113, 115, 118–121, 153, 210–211, 320, 396, 420, 423, 437

Čching-chaj-chu, 396

Čchinové, 41, 45, 55, 59, 64, 70, 314, 363, 366, 396, 411, 434

Čchinská kronika, 396

Čchin-tien, 301, 396, 423

Čchi-šan, 396

Čchi-tan, 76, 396, 413

čchou, 171, 396

Čch' Sung-c', 356, 396, 420

Čchu, 40, 43, 45, 47, 51, 53–59, 63, 76, 95, 136, 165, 176, 181, 242, 252, 357, 359, 361–363, 366, 395–396, 402, 405, 418, 432–434, 441

Čchuan-cao še, 396, 438

Čchuan-chou, 253, 396

čchu-cch', 136, 396

Čchu-cch', 212–213, 252, 396

čchu-ling, 293, 396

Čchun-čchiou, 41, 136, 396, 400, 409, 413, 424

Čchun-tchien, 140, 391, 396

čchü, 173, 396

Čchü Čchiou-paj, 138–139, 396

čchü-i, 169, 396

Čchü Jüan, 136, 139, 142, 252, 277, 396, 415

Čchüan-žung, 113, 396, 444

čchüťialingská kultura, 397

Čingischán, 119, 397, 435

čínská hudba, 166, 397, 399

Čínská lidová republika, 11, 16, 22, 86, 95–96, 152, 160, 201, 207–214, 216–218, 220, 224, 231–232, 234, 294, 332, 387, 397

Čínská republika, 11, 84, 95, 234, 397

Čínská zeď, 397

čínské malířství, 158, 161, 230, 397

čínské písmo, 38, 398

Čínsko-japonská válka, 82, 398, 418

čou, 73, 398

Čou, 40–42, 44–45, 53–54, 61, 66, 72–73, 94, 158, 164, 166, 181, 203, 205, 289–293, 295, 307, 354, 393–394, 396–401, 406, 410, 412, 415, 418, 424, 432, 440, 442–443

Čou Cuo-žen, 138–139, 398

Čou Čching-čchen, 66, 398

Čou En-laj, 87–88, 398

Čou Jang, 139, 140, 398

Čou-kchou-tien, 21, 24, 398, 404, 411, 427

Čou Li-po, 140, 398, 423, 436

Čou Sin, 355, 360, 398, 437

Čou Šu-žen, 398

Čou Wen, 219, 273, 364–365, 398

Č' tao, 366, 398

Čtyři posvátné knihy, 136, 398–399, 405, 418, 430, 435

Čuang-c', 47, 148, 398, 420

Čuang-kung, 399

Čuangové, 108–109, 111, 399

Čuang-siang, 53–54, 393, 399, 408–409

Čuangská autonomní oblast Kuang-si, 109, 399

Ču C'-čching, 139, 399, 429

Čuej-wang lao-ču, 139, 399, 418

ču-chou, 40, 399, 440

Ču Jüan-čang, 79, 152, 399

Ču-ke Liang, 71, 399

čung, 397, 399, 412

čung čeng, 365, 399, 423

Čung-chua žen-min kung-che-kuo, 15, 22, 86, 397, 399

Čung-jung, 136, 319, 398–399

Čung-kuo, 15, 22, 41–42, 61, 84, 96, 101, 104–105, 107, 139, 150–151, 193, 196, 223, 272, 274–277, 279, 327, 374, 387–388, 394, 399, 402, 413, 416, 426, 436, 443

Čung-kuo cuo-i cuo-t'ia lien-meng, 139, 399, 416
Čung-kuo če-süe siao-š', 150, 399
Čung-kuo su wen-süe š', 139, 394, 399
Ču Si, 77, 137, 150, 399, 417
ču-Sia, 399, 440
Ču Šu-čen, 241, 399
Ču Te, 88–89, 400
Ču Žung-t'i, 400

D

Daguři, 119, 400
Dahuři, 118–120, 400, 435
dalajlama, 88, 114, 374, 400
Dauři, 119, 400
Dějiny Chanů, 400, 405
Dějiny států (*Kuo-ju*), 400
devět úřadů (hodností), 400
Dlouhá řeka, 19, 395, 400, 408
Dlouhá zeď, 21, 176, 339–345, 395, 400, 427, 432, 438
Dlouhý pochod, 85, 400
doba bronzová, 400
doba historická, 400
doba kamenná, 400
doba prehistorická, 400
doba protohistorická, 400
doba železná, 400
dokonalý, šlechtný člověk, 400
Dračí vrata, 400, 418
Druhý svrchovaný císař, 359, 365, 400–401, 422
Drungové, 112, 115, 400
dřevořez, 160, 172, 200–201, 223–224, 233, 236, 250,
260, 268–269, 400
Duhový šat, 400
Dungani, 400
Dvořák, 97, 104, 144, 146–147, 155, 239, 279, 333, 400
dynastie v dějinách Číny, 400
Džomolungma, 18, 400
Džúngarsko, 121, 400
Džüzdženi, 77, 107, 125, 400

E

elixír nesmrtelnosti, 69, 282, 284, 292, 401, 422
E-mej, 422
Encyklopedie řemesel, 401, 412
er-chu, 401
Er-li-tchou, 24, 35–36, 401
Er Š' chuang-ti, 400–401
eunuch, 237, 353–354, 394, 401, 406, 412–413
Evenkové, 117–118, 401

F

fa, 51, 401, 443
Fairbank, 35, 71, 84, 97, 105, 275, 401
Fan Čchung, 401
Fan Jü-čchi, 401
Fan Kchuan, 159, 401
Fan Suej, 401
Fan T'ü, 402
Fang-čang, 283, 401, 422
Fa-sien, 72, 143, 152, 155, 374, 402
Fa-si-s' si-lun, 402, 428
fan-tchi-c', 129, 402
fa-t'ia, 50, 69, 89, 149, 345, 348, 402, 415, 425
Fej-leng-cchuej-ti i-jie, 139, 402, 432
feng, 402
Feng-i, 253, 402
Feng Jou-lan, 150, 399, 402
Feng Meng-lung, 256, 402
Feng Süe-feng, 139, 402, 406
Filchner, 322, 402
foismus, 402
frotáž, 402
fu, 252, 276, 402, 431
Fu Chao, 204, 288–289, 402, 442
Fu-čchaj, 360, 402
Fu-čchou, 140, 402, 423
Fu-čchu, 402
fu-lao, 44, 402, 426–427
Fu-si, 30, 94, 402, 414, 423
Fu-su, 68, 203, 353–356, 362, 402
Fu-š', 139, 402
Fu-t'ien, 16, 21, 34, 81, 92, 111–112, 126, 186, 193, 315,
395, 402, 419, 421, 428, 443

G

Gabelentz, 127, 134, 321, 402
Gabet, 320, 402
gang čtyř, 392
Gaubil, 318, 325, 402
Gelugpa, 400, 402
Gigantopithecus blacki, 28, 402
Giles, 141, 321, 325, 388, 402
glazura, 402
Goes, 317, 323, 402
Grueber, 318, 402, 422
guvernér, 231, 338, 402

H

hakka, 116, 402
Hakkové, 205, 402, 437
Hedin, 322, 402
Hedvábná cesta, 155, 323–324, 403
hegemon, 403, 423
hínajána, 403, 418
Hnutí 4. května, 84, 138, 150, 403, 407, 429, 442
Hominidae, 403
Homininae, 403
hominizace, 403
hominizační proces, 403
Homo, 21, 23–29, 285, 392, 395, 398, 403–404, 411, 415, 425–427, 429, 434, 437
Homo erectus, 21, 23–29, 285, 398, 404, 411, 425, 427, 429
Homo erectus pekinensis, 21, 23, 25, 285, 404, 427
Homo habilis, 28, 404
Homo lantianensis, 26–27, 395, 404, 415
Homo sapiens sapiens, 28–29, 404
homosexualita, 197, 405
hora Li, 296, 405, 417
Hovory, 100, 136, 143, 149, 155, 319, 333, 405, 418
Hovory Konfuciovy, 100, 143, 155, 319, 333, 405
hrnčina, 169, 176, 182, 184, 187, 405
Hrušňová zahrada, 405, 416
Huc, 320, 374, 402, 405
Hunové, 118, 337, 405, 430

Ch

Chaj-che, 20, 405
Chaj-nan, 16, 111, 126, 405, 419
chalchština, 118, 405

Chan

Číňan, 107–108, 405
dynastie, 42, 49, 64, 69–71, 76, 94–95, 107, 136, 158, 161, 165, 167, 169, 181–183, 187, 198, 203, 206–207, 209, 212–214, 219, 238, 240–243, 246, 250, 252, 281, 283, 290–291, 293–295, 298, 302, 307, 339–340, 344–345, 366–367, 392–393, 395, 397, 399, 401–402, 405, 409–410, 413, 415, 417–418, 424, 428, 430, 433, 440–443
stát, 43, 45, 51, 53, 57, 360–361, 394, 405–406, 421, 433, 437–438
Chánbalig, 405
Chan-čung, 405
Chan Fej-c', 50, 57, 348, 405, 420, 433
Chan Jü, 137, 150, 405
Chan Tchan, 406

Chan Ťi

Chan Ťi, 406
Chang-čou, 16, 73, 76, 78, 174, 257, 315–316, 395, 405, 431
Chaniové, 113, 116, 405
Chan-jie, 140, 405, 423
Chan-kou, 43, 405
Chan-ku, 54, 147, 359, 363–365, 405, 414, 429
Chan-kung čchiou, 174, 405, 418
Chanský vládce, 405
Chan-šu, 405
Dějiny Chanů, 136, 297, 400, 405, 423
Chan-tan, 406
Chao, 40–41, 406, 440, 443
che, 406
Che, 361, 406
Chečeové, 117, 406
Che Čchi-fang, 406
Che Lung, 90, 406
Chej-lung-ťiang
provincie, 16, 20, 109, 117, 119, 401, 406, 422
řeka, 20, 406
Chen chaj, 138, 406, 442
Che-nan, 16, 19, 21, 31–32, 34–36, 41, 44–45, 111, 176, 183, 189–190, 204, 207, 211–212, 214, 216, 218, 287, 289–290, 363, 393, 396, 401, 405–406, 412, 424, 428, 439, 441
Che-pej, 16, 20–21, 31, 34, 45, 47, 109, 111, 178, 182, 189–190, 208–209, 232, 294, 354, 393–395, 405–406, 409, 424, 428, 432, 437, 439
Che-tchao, 342, 406, 422
China, 406
chinoiserie, 406
chošún, 109, 117, 393, 406
Chou-ťia-čuang, 406
Chu, 406, 438
Chua Jang, 406
Chua Kuo-feng, 89–90, 406
Chuj-che, 19, 21, 36, 43, 77, 81, 405–406, 429
Chuan Čchi, 406
Chuang Cun-sien, 406, 444
Chuang Čchao, 75, 406
Chuang-che, 17–20, 27, 34, 73, 296, 406, 439, 444
Chuang Tching-tien, 137, 163, 406
chuang-ti, 266, 406, 432
Chuang-ti
Aj Wu, 140, 391, 406
Žlutý císař, 30, 94, 406, 414, 444
Chuan-kung, 406
Chubilaj, 78, 119, 406

Chuej-i Lu Sün, 406
Chuejové, 12, 109–111, 120, 406
Chuej-sien, 406
Chuejská autonomní oblast Ning-sia, 109, 406
Chuej Š', 406
Chuej-šeng, 72, 406
chuej-tiao, 152, 406–407
Chuej-wen-wang, 55, 395, 405–406, 409, 422, 433
Chu Feng, 139, 406, 441
chu-fu, 407, 425
Chu-chaj, 353–356, 401, 407
Chu Jao-pang, 90, 407
Chu-mu T'ing, 64, 407
Chu-nan, 16, 20–21, 45, 109, 111, 113, 116, 126, 180–181, 233, 276, 396, 402, 407, 428, 437–438
Chung, 139, 407, 419
Chung-ču, 139, 407, 441
Chung-kou, 43, 407
Chung-lou meng, 138, 267–269, 393, 407, 423, 427
Chung Siou-čchüan, 82, 407
Chung Šen, 175, 394, 407, 438
Chuo chu č' jie, 139, 407, 436
Chu-pej, 16, 21, 31, 42, 45, 84, 92, 116, 164–165, 212–213, 293, 304, 396, 399, 407, 428–429, 437, 439
Chu Š', 138, 403, 407
Chu-tie meng, 137, 407, 414
Chu T'in-tchao, 90–91, 407

I

I
hora, 407
kmenový svaz, 40, 42, 55, 407
řeka, 407
velmož, 164–165, 292–293, 399, 407, 431
Ibn Battúta, 316, 324, 407
Ibn Wabb, 314, 407
I-che-čchüan, 84, 407
I-che-tchuan, 84, 407
I-li, 121, 286, 290, 393, 407, 414
Iové, 109, 113, 115, 407, 418, 422
islám, 74, 78, 119–121, 152–153, 406–407
islámský rozkol, 407
ismáilité, 407
I-t'ing
kniha proměn, 136, 143, 155, 208, 318, 408, 413, 424
mnich, 74, 152, 408
I-t'ing ta-čuan, 408
I-žen, 53, 399, 408

J

jadeit, 408, 421
jadeit a nefrit, 408, 421
Jang-c'ťiang, 18–20, 75–76, 79, 84, 86, 92, 111, 125, 212, 315, 395, 408
Jang-čou, 76, 179, 258, 315, 356, 379, 408
Jang Kuang, 409
Jang Kuej-fej, 74, 158, 174, 191, 203, 219–220, 236–238, 391, 409, 424–425, 431–432, 435
Jang Kuo-čung, 237, 409
Jang Siung, 136, 409
Jang-šao-cchun, 24, 32, 212, 409
jangšaoská kultura, 187, 211–212, 409
Jang T'ien, 72, 409
-jao, 157, 409
Jao, 30, 34, 94, 357–358, 409, 414
Jaové, 12, 111–112, 409
Jara a podzimy, 136, 143, 241, 244, 276, 396, 409, 424
Jen
město, 409
stát, 45–47, 51, 55–59, 63, 94, 176, 283, 361, 401, 407, 409, 416, 433–434, 436–440
Jen Jing, 409
Jie-cchao, 138, 409, 418
Jie Šao-tün, 139, 409
Jie Šeng-tchao, 139, 409, 421
Jin, 24, 35–37, 42–43, 64, 66, 94, 202, 207, 287–289, 293, 391, 398, 409–410, 432, 435, 437, 439–440, 442
Jing
město, 409
rod, 55, 245, 409
Jing C'čchu, 53, 399, 409
Jing Čeng, 53–54, 56–60, 296, 396, 409, 442
Jing-čou, 283, 409, 422
Jing-jing, 137, 223–224, 244–245, 247–248, 259, 409–410, 426–427
Jing-jing čuan, 137, 244, 409–410, 426–427
jin-jang, 198, 206, 409, 438
Jižní a Severní dynastie, 11, 71, 94, 395, 409, 416, 422, 427, 433, 440, 443
Jižní moře, 20, 410
Jižní Sung, 410, 431
Jou Jü, 410
Jou-wang, 410
Jü
kmenový svaz, 40
zakladatel Sia, 34–35, 410, 414, 439
žena Siang Jüho, 242, 410, 427–428
Jü Sin, 411

- Jü Ta-fu**, 139, 270, 272, 276, 411, 436, 441
- Jüan**
 dynastie, 11, 77–78, 81, 103, 107, 111, 119, 137–138, 152, 159, 168, 170, 172, 185, 188–189, 191, 195, 220, 223–224, 278, 295, 307, 393, 397, 405–406, 410, 418–419, 431, 440
 král, 410
 město, 43, 410
- Jüan C'-cchaj**, 138, 410
- Jüan Čen**, 137, 244, 409–410, 436
- Jüan-jie**, 140, 393, 410
- Jüan Mej**, 138, 143, 265, 267, 276, 380, 410
- Jüan-mou**, 24, 28, 410
- Jüan Š'-kchaj**, 83, 410
- Jüan-tung-li**, 140, 393, 410
- Jüan Ťi**, 136, 410
- Jüe**
 dialekt, 126, 410–411
 stát, 40, 61, 237, 251, 361, 410, 412, 414, 428
- jüe-čchin**, 410
- Jüe-kuang čchü**, 139, 411, 436
- Jü-jang**, 237, 411
- Jükuové**, 121, 411, 427, 433, 444
- Jung**, 293, 410
- Jung-čeng**, 192, 410
- Jung-le ta-tien**, 79, 410, 420
- Jün-jou**, 139, 411, 432
- Jün-meng**, 411
- Jün-nan**, 16, 18, 20–21, 28, 109, 111, 113, 115, 168, 210–211, 231, 315, 320, 407, 411–412, 423–424, 428, 435, 437
- jü-š'-tchaj**, 73, 411
- K**
- Kabinet orientalistiky Slovenskej akadémie vied**, 411
- Kačjinové**, 116, 411, 439
- Kafarov**, 154, 320, 411
- Kailás**, 18, 411
- kaligrafie**, 128, 157–159, 161, 163, 195, 397, 411, 427, 433
- Kámasútra**, 411
- Kámašástra**, 411
- kamenina**, 187–188, 192, 411
- Kan-čchüan**, 411
- kanibalismus**, 285, 392, 411
- Kan Jing**, 70, 314, 411
- Kan Pao**, 136, 411
- Kan-su**, 16, 21, 31, 33, 45, 80, 82, 93, 97, 107, 109, 111, 113, 115, 117–121, 168, 183, 208, 210–211, 214, 217, 295, 317, 339, 341, 345, 396–397, 411, 415, 423, 427, 437–438
- kantonština**, 126, 410, 411
- Kao**, 357, 411
- Kao-cu**, 69, 367, 411, 417, 440
- kao-čche**, 391, 411, 440
- kaolin**, 411
- Kaošanové**, 113, 411
- Kao Ťien-li**, 412
- Karlgren**, 156, 211, 276, 412
- karma, karman**, 412
- kastrát**, 412
- Katedra jazykov a kultúr krajín Východnej Ázie**, 412
- Kazaši**, 121, 412
- Ke Chung**, 282, 412
- ke ming**, 412
- keramika**, 157, 183, 186–187, 189, 208–209, 212–213, 405, 412, 425
- Kchang Jou-wej**, 83, 138, 150, 412, 422, 435
- Kchang-kung**, 47, 412
- Kchang-si**, 191–192, 245, 326–327, 329, 392, 412, 437
- Kchao-kung-ťi**, 401, 412
- Kchawaové**, 112, 412, 440
- Kchelaové**, 112, 396, 412
- kche-po**, 164, 397, 412
- Kchuang-žen ž'-ťi**, 138, 412, 418
- Kchucchungové**, 116, 412
- Kchuej-ťi**, 64, 353, 358, 412
- kchun-čchü**, 168, 174–175, 259, 397, 412
- Kchung Čchiou**, 412
- Kchung-fu-c'**, 48, 148–149, 412–413
- Kchung I-ťi**, 138, 412, 418
- Kchun-lun**, 18, 55, 122, 166, 283, 321, 408, 411–412
- Kinh**, 112, 412, 439
- Kirwitzer**, 326, 329, 412
- Kissinger**, 89, 412
- Kitaj**, 15, 313, 316, 413
- Kitan**, 15, 76, 95, 413, 416
- Klaproth**, 321, 413
- Klasická kniha dokumentů**, 413, 434
- Klasická kniha o pluhu**, 43, 413, 415
- Klasická kniha písní**, 413
- kleštěnec**, 401, 413
- Kněz Jan**, 413
- Kniha dokumentů**, 136, 413, 424, 434
- Kniha historie**, 413, 434
- Kniha obřadů**, 42, 136, 290, 413, 417, 424
- Kniha o tao a ctnosti**, 136, 413
- Kniha písní**, 136, 208, 238, 413, 424, 433

- Knih proměn**, 136, 143, 155, 408, 413, 424
Knih rituálů uctívání z doby Východních (Pozdějších) Chan, 413
Knih vévody z Šangu, 50, 52, 413, 432
knihtisk, 77, 413
Kögler, 318, 413
komanderie, 61–63, 363, 395, 412–414, 428, 439
Komentář ke Knize o řekách, 299, 413, 433
Komunistická strana Číny, 413
konceptní písmo, 161, 163, 413
konfuciánci, 47, 61, 67–68, 70, 197, 291, 345, 346, 348–349, 413, 444
konfucianismus, konfucianství, 413
konfucianství, 48, 91, 148–150, 201–202, 346–347, 350, 413, 416, 433
Konfucius, 48–49, 100, 138, 143, 148–149, 155–156, 166, 202, 204, 238–239, 265, 276–277, 291, 295, 309, 346–347, 354, 356, 380, 408, 410, 412–414, 433
konkubinát, 413
kontrolor nedostatků, 365, 413, 430
Korejci, 117–118, 254, 394, 413
Kosmas Indikopleustés, 314, 413
krakeláž, 190, 413
kraklé, 413
král, 40, 223, 347, 413, 440
Kronika Jar a podzimů, 41, 413
Kroniky Wu a Jüe, 413
kuan, 286, 287, 413–415, 440
Kuan čchang sien sing ťi, 414
Kuan-c’, 42, 414, 420
Kuan Čung, 414
Kuan-čung, 363, 414, 419
Kuan Chan-čching, 137, 143, 173, 407, 414, 437, 439
kuan-chua, 125, 414, 418
Kuan-jin, 152, 178, 185–186, 202, 368, 414
kuan-kuo, 414, 415
Kuan Lung-feng, 414
Kuang-sü, 82–83, 205, 393, 414
Kuang-tung, 16, 34, 109, 111–112, 126, 193, 402, 410, 414, 419, 421, 436
Kuej-čou, 16, 18, 34, 80, 109, 111–113, 115, 277, 407, 414, 419, 421
Kuej-lin, 61, 414
Kuej tchu ž’-ťi, 140, 394, 414
Ku-khou, 414
kult předků, 112, 149, 212, 286, 308–310, 316, 414
kulturní hrdina, 414
kulturní revoluce, 68, 89–90, 105, 151, 168, 331, 415, 423, 426, 434, 442
kung, 40, 415, 440
kung-fu, 126, 415
Kung-sun Č’, 55, 415
Kung-sun Lung, 380, 415
Kung-wang-ling, 415
kuo
 úředlná oblast, 415, 439
 vnější rakev, 286, 288, 413–415, 440
Kuo-jü, 136, 214, 277, 400, 415
Kuo Kchaj-čen, 139, 415
Kuo-min-tang, 84, 415
Kuo Mo-žuo, 139, 396, 415, 418, 422
kurzivní písmo, 161–162, 415
Ku-siang, 140, 391, 415
Ku-š’ sin-pien, 138, 415, 418
Ku-tien sin-i, 139, 415, 441
ku-wen, 137, 161, 405, 415, 440
Kyrgyzové, 121, 415

L
Lachuové, 113, 116, 415
lama, 374, 400, 415
Lama paleopithecus, 28, 415
Lan-cchang-ťiang, 20, 113, 415, 422
Lang-ja, 353, 415
Lan-tchien, 24, 415
Lao Aj, 55, 415, 440
Lao-c’, 47, 99, 101, 144, 147–148, 151, 155, 166, 277, 378, 398, 415, 420, 430, 434
Lao Cchan jou-ťi, 138, 415, 417
Lao Še, 139, 144, 175, 395, 415, 418, 433
Lao Tan, 147, 415
lao-tung kaj-cao, 88, 415
Legge, 149, 155, 212, 277, 320, 415
legismus, 50, 148, 350, 402, 415
legisté, 47–48, 56, 61, 154, 197, 346, 348, 402, 415
Lej-jü, 140, 393, 415
Lej-s’ ťing, 43, 413, 415, 418
Lej-taj, 415
Lhopa, 109, 415
li
 míra, 282, 300, 304, 339–340, 345, 360, 363, 370, 416, 441
 základ věcí, 148, 150, 395, 416
 zásady správného chování, 49, 416, 443
Liang, 72, 94–95, 243, 409, 416–417, 421, 428, 433, 436, 442
Liang Čchi-čchao, 83, 138, 150, 416, 422
liangčuská kultura, 416

Liao, 76–78, 81, 95, 107, 178, 184–185, 196, 313, 391, 416
Liao-čaj č' i, 416
Liao-che, 17, 20, 119, 416
Liao-ning, 16, 109, 117, 180, 208–209, 416
Liao-tung, 20, 342, 416
Li C' čcheng, 416
Li Čching-čao, 77, 137, 144, 205, 244, 277, 416
lidové komuny, 88, 416
lidové synkretické náboženství v Číně, 416
lidskost, 49, 295, 347, 408, 416, 444
Liebstein, 326, 416
Liga čínských levicových spisovatelů, 399, 416
Li Fej-kan, 140, 416, 423
Li Jou, 358–361, 364, 416
Li Jü, 175, 263–265, 277, 416
Li-jüan, 167, 405, 416
Li-li cchao, 140, 416, 428
Li Ling, 416
li min, 395, 416
Li Mou, 416
Lin-c', 43, 47, 391, 412, 416
Lin Piao, 89, 346, 416
Ling-sien, 416
Lin-chu, 45, 416
Lin Šu, 416
Lin-tchung, 21, 416, 427
Liou Cung-jüan, 150, 416
Liou čchao, 94, 416
Liou Jung, 241, 417
Liou Jü-si, 150, 417
Liou O, 144, 415, 417
Liou Pang, 69, 366–367, 411, 417, 440
Liou Pej, 71, 417
liou pu, 73, 417
Liou Siang, 204, 417
Liou Siou, 417
Liou Šao-čchi, 87–88, 417
Liou Šeng, 294, 417
Liou tchao, 417–418, 433
Liové, 111, 417
Li Pcheng, 90, 417
Li Po, 137–138, 144, 146, 240, 277, 417, 436
Li Po-jüan, 417
Li S', 54–55, 57, 60, 64, 67, 100, 297, 349, 353–356, 358–361, 417, 440
Li sao, 136, 417
Li Sin, 417
Li S'-sün, 417
Lisuové, 113, 116, 417–418, 420, 422, 442
li-süe, 150, 417, 421
Li-šan
 pahorek, 296–297, 417, 442
 záhrobní sídlo, 105, 297, 312, 417
Li Šao-jün, 281, 417
Li Š'-min, 417
li-šu, 64, 161, 398, 417, 439
Li-ti, 42, 136, 286, 290, 293, 413–414, 417, 424
Li-wa čuan, 137, 418, 425
Lolo, 115, 407, 418
Losu, 116, 417, 418
Lou Ťi, 358, 418
Lu, 41, 47, 53, 85, 148, 393, 396, 400, 418
Lufengpithecus lufengensis, 28, 418
Lu-kou-čchiao, 85, 418, 420
Lu Kuej-ming, 43, 418
Lun cheng, 71, 150, 418, 440
Lung-men, 21, 183, 184, 218, 400, 418, 428
Lung-sü-kou, 139, 415, 418
Lung-šan, 24, 34, 180, 186–187, 418
lungšanská kultura, 34, 187, 399, 418
Lun-jü
 Čtyři posvátné knihy, 418
 Hovory, 49, 136, 149, 319, 346–347, 398, 405, 412, 418
luo-chan, 418
Luo Chua-šeng, 139, 399, 418, 434
Luo-jang, 71–72, 75, 151, 218, 418
Luo-jie, 139, 415, 418, 432
Luo Kuan-čung, 138, 418, 427
Luo-tchou Siang-c', 139, 415, 418
Lu Sün, 138–139, 141–142, 144, 392, 394, 398–399, 402, 409, 412, 415, 418, 421, 424
Lü Pu-wej, 53–55, 418, 440
Lüsi, 116, 418, 421
Lü Šang, 418

M
Macao, 16, 79, 322, 327, 418–419, 436, 444
Ma Č'-jüan, 137, 174, 250–251, 277, 405, 418
Maes Titianus, 313, 418
mahájána, 403, 418
Mailla, 319–320, 418
malá pečeť, 64, 418, 428
malý člověk, 418, 429
Man-čcheng, 294, 418
mandarinština, 125, 414, 418
Mandžukuo, 418–419

Mandžuové, 79–81, 95, 107, 109, 117, 119, 205, 418, 443
Mandžuský stát, 419
manicheismus, 74, 120, 419
manželství, 30, 115, 156, 197, 204, 206, 235, 239, 243–244, 267, 278, 419–420, 425
Mao Ce-tung, 85, 87–88, 142, 144, 419, 442
Maonanové, 111, 419
Mao Tun, 139–140, 144, 393, 402, 407, 419, 432–433
Marignolli, 315–316, 393, 419
Marinus z Tyru, 419
Martini, 319, 324, 419
matiajaoská kultura, 208, 210, 419
Ma-wej, 237, 419
Mencius, 39, 149, 347–348, 398, 419
Meng-c', 136, 149, 347–348, 398, 419
Meng-chu, 139, 419, 432
Meng I, 357, 419
Meng Kche, 149, 419
Meng Tchien, 343, 353, 355–357, 419
Meng Ťia, 419
Měsíčník povídek, 139, 419, 428, 441
Mezi průsmyky, 363, 414, 419
mezolit, 104, 312, 400, 419, 430
Miaové, 109, 111–112, 419
Micius, 149, 419
Min, 419
min-cu, 108, 109, 393, 419
min-cu ti-fang c'-č', 109, 419
Ming, 11, 21, 61, 79–81, 95–96, 99, 137, 148, 150, 152, 159, 167–168, 171, 176, 187, 189, 192, 194–195, 197, 200–201, 203, 215, 220, 223–224, 235–236, 257, 259, 260–261, 275, 308, 311, 322–323, 326, 339–340, 342, 344, 388, 395, 397, 399, 401–402, 410, 419, 428, 436
ming-čchi, 176, 181–182, 189, 217, 420
Ming jou č' š', 420
Ming-ti, 420
Min-Ťia, 116, 420, 423
Mistr Čching, 420, 438
Mistr Čuang, 47, 145, 148, 156, 398, 420
Mistr Chan Fej, 50, 57, 65, 358, 405, 420
Mistr Chou, 420
Mistr Kuan, 42, 414, 420
Mistr Lao, 47, 148, 415, 420
Mistr Lu, 284, 420
Mistr Mo, 48, 420
Mistr objímající prostotu, 282, 412, 420, 423
Mistr rudé borovice, 356, 396, 420
Mistr Sun, 145, 278, 333, 420, 431
Mistr Sun O umění válečném, 420, 431
Mistr Süu, 50, 420, 431
Mistr Tchien, 420
Mistr Ťing, 420, 438
mladší doba kamenná, 420, 421
Mo-c', 48, 136, 149, 214, 419, 420
modernizace, 420
moismus, 48, 148, 420
Molaové, 111, 420–421
Mongolové, 95, 107, 109, 118–119, 123, 205, 420
Monguorové, 119, 420, 437
monogamie, 420
Montecorvino, 153, 315, 420
Morrison, 98, 320, 325, 420, 425
Mosie, 116, 420, 421
Moso, 116, 420, 421
Most Marka Pola, 85, 418, 420
Mosu, 116, 417, 420
mou, 420
Mönpové, 113, 115, 415, 420
Muhammad, 316, 324, 407, 420
Mu-kung, 55, 421
Mu-lao-cu, 111, 420–421
Musil, 421
Mu-tan tching, 259–261, 279, 421, 423, 436
Muzeum terakotových bojovníků a koní Prvního svrchovaného císaře Čchinů, 307, 421, 443
N
Na-an-cu, 113, 421
Na-chan, 138, 418, 421
Nakhi, 421
Nan-čao, 75, 111, 115–116, 421
Nan-čchao, 72, 94, 417, 421
Nan-jang, 363, 421
Nan-kchou, 340, 421
Nankingská dohoda, 421
Nan kuej, 139, 421
Nan Ming, 421
Nasiové, 113, 116, 418, 420–421
Nebesa, 35, 38, 42, 49, 61, 249, 261, 271, 282, 296, 308, 342, 362, 366, 399, 421, 436
nebeský mandát, 36, 61, 346, 348, 421, 436
nefrit, 55–56, 180, 207, 209, 214, 246, 257, 266, 282, 294–295, 307, 396, 408, 421
Nejmocnější z hradeb světa, 66, 339–341, 345, 421
Nej-š' Tcheng, 421
neokonfuciánství, 150, 399, 413, 417, 421

neolit, 180, 208, 211, 400, 420–421
Něččinská smlouva, 421
nestoriánství, 421
nezasahování, nejednání, 421
Ni Chuan-č', 139, 409, 421
Nie čaj chua, 138, 393, 421
nien-chao, 95, 421
nirvána, 126, 421, 427
Nisu, 116, 417, 422
Nixon, 422
Noël, 319, 422
Nosiči pochodní, 422
Nosu
 Iové, 407, 422
 Lisuové, 116, 417, 422
Nové mládí, 138, 422, 429
nožová sekera, 422
Nuové, 113, 115, 422
Nurchači, 422
Nu-tiang, 20, 116, 422
Nü-wa, 30, 213, 253, 422
Nü-žen, 139, 415, 422

O

občina, 422
Období Jižních a Severních dynastií, 422
Období Pěti dynastií, 422
Období sta dní reformem, 83, 410, 412, 422, 436
Období Tří říší, 422
Období Válčících států, 422
oblaka a déšť, 252, 422
O Cestě a ctnosti, 422, 434
odnětí nebeského mandátu, 412, 422
okres, 109, 111, 122, 169, 181, 185, 208–209, 211–214, 216, 233, 393, 416, 422
O-pang, 66, 357, 359, 365, 422
Ordos, 18, 342, 406, 422
Orientální ústav, 97–98, 100–105, 122–123, 134–135, 140–142, 195, 334, 336, 380, 388, 422
Oročoni, 117–118, 422
Orrorin tugenensis, 28, 422
Orville, 318, 402, 422
Ostrov nesmrtných, 200, 283–284, 422, 432, 440–441
Ou-jang Siou, 422

P

Pa
 oblast, 55, 422
 řeka, 422
pagoda, 177, 423
paj-chua, 136, 138, 268, 403, 423
Pajové, 113, 116, 420, 423
Paj-še čuan, 423, 426
Palác císařova ducha, 301, 396, 423
Palác k dívání se na barbary, 423, 440
palác Záře, 423
palácový napravovatel, 365, 399, 423
Palaungové, 113, 423
paleolit, 400, 423, 430
Pan Čchao, 70, 314, 423
Pan Ku, 71, 105, 136, 405, 423
Pan-pcho, 24, 32–33, 286, 423
Pan-šan, 24, 33, 423
Paoanové, 118–119, 423
Pao Čao, 136, 423
Pao-feng cou-jü, 140, 398, 423
Pao-jü a Lin Taj-jü, 423
Pao-pchu-c', 282, 412, 420, 423
Pao-si, 30, 402, 414, 423
Pao-š' ti chung-sing, 140, 391, 423
pao-ťia, 348, 423, 430
Parrenin, 319, 323, 423
Pa Ťin, 145, 278, 402, 405, 416, 423, 437, 438
Pavilon mezi pivoňkami, 423
pa-wang, 366, 403, 423
pečetní písmo, 161, 423
pej, 286, 423
Pej-čchao, 72, 94, 423
Pej-fang, 140, 391, 423
Pej-še čuan, 423
Pej Tao, 272, 394, 423
Pej-ťing-žen, 140, 393, 423
Penglungové, 112–113, 421, 423, 426
periodizace čínské prehistorie a historie, 424
Pět dynastií, 76, 95, 422, 424, 431, 442
Pět kanonických knih, 136, 424, 442
pět základních vztahů, 424
Pchang-chuang, 138, 418, 424
pchejlikangská kultura, 34, 424
Pcheng Čen, 90, 424
Pcheng-laj, 200, 282–283, 422, 424
Pcheng Te-chuaj, 90, 424
pchi, 424
pchin, 73, 129, 131, 133, 202, 424
Pching-i, 253, 424
Pchi Pao, 55, 424
pchi-pcha, 166–167, 169, 230, 250–251, 377, 397, 424, 427

- Pcho-jang-chu**, 20, 424
Pchumiové, 115, 424
Pchu Sung-ling, 145, 265, 278, 380, 416, 424
pchu-tchung-chua, 126, 424
pien-wen, 137, 169, 424
Ping Sin, 94, 139, 145, 395, 421, 424, 429, 440
pinyin, 129, 132, 134, 424
Písečné pahorky, 424, 432
Píseň o věčném žalu, 74, 219, 237–238, 278, 395, 405, 409, 424–425
Plány Válcícih států, 53, 394, 424
Podnebesí, 41–53, 56, 59, 61–63, 68, 83–84, 338, 341, 344–345, 365, 391–396, 398–399, 402, 405–406, 409–411, 414–415, 417–418, 421–422, 424, 426–430, 432–434, 436–441, 443
pohodlný vůz, 391, 424
Po-li Si, 55, 424
politika „sta škol a sta květů“, 424
Polo, 78, 315, 324–326, 410, 425
Polové, 78, 315, 425
polyandrie, 425, 440
polygamie, 425
polygynie, 425, 440
porcelán, 157, 185–186, 189–192, 406, 411, 425
Pordenone, 316, 323, 425
pórovina, 405, 425
Po Sing-tien, 137, 418, 425
Poslední císař, 425
Potanin, 320, 425
Po Tü-i, 74, 137, 145, 237–238, 278, 374, 425, 436
pověřovací odznak v podobě tygra, 60, 407, 425
Pozdější Liang, 344, 409, 424–425
pravičáci, 425
právo, 425
pravoslaví, 319, 425, 437
Pravý člověk, 284, 354, 395, 425
prefektura, 398, 425
Prémare, 319–320, 425
prostý člověk, 355, 425, 434
protestantství, 154, 425, 429, 439
Protočínané, 34, 425–426
provincie, 425
Průsmyk mezi horami a mořem, 339, 425, 432
Průšek, 77, 79, 86, 100, 103, 129, 134–135, 142–146, 155, 195, 277–279, 333–334, 336, 425
první čínský člověk, 23, 27–28, 285, 296, 425
První svrchovaný císař, 53, 60–61, 63–64, 66–67, 99, 176, 283, 297, 337, 353, 396, 422, 425–426, 442
První svrchovaný císař Čchinů, 421, 426
Prvotní Čínané, 34, 425–426
Prževalskij, 320, 325–426
Předčínané, 34, 425–426
převtělování, 426–427
Příběh Bílého hada, 233, 423, 426
Příběh Jing-jing, 244–245, 409–410, 426
Příběh západního domku, 137, 174, 426, 440
Ptolemaios, 313, 419, 426
Puiové, 111, 426
Pulangové, 112–113, 426, 442
Pu-lej-cu, 113, 426
Pumanové, 113, 426
R
rada starších, 402, 426–427
rebelové, 264–265, 426
reflexní luk, 426, 427
Rémusat, 320, 426
Republika Čína, 16, 426
Ricci, 79, 153, 317–318, 325, 426
Richtofen, 321, 426
Rozmanité zápisky ze Západní metropole, 297, 426, 430
Rubruk, 153, 315, 426
rudá knížka, 89, 426
Rudá obočí, 426
Rudé turbany, 426
rudí gardisté, 426
Ruská pravoslavná duchovní misie, 395, 426
Rusové, 15, 117, 319, 426
Ř
římsko-katolická víra, 426, 436
Říše středu, 107, 339–340, 342, 344, 399, 426
S
Sahelanthropus tchadensis, 28, 426
Sakjapa, 427
Salaři, 121, 427
samostříl, 427
San-cchaj tchu-chuej, 30–31, 427, 437
San-čchuan, 55, 427
san-fan, 87, 427
San-kuo, 96–97, 138, 170, 418, 427
San-kuo č' tchung-su jen-i, 138, 418, 427
san-lao, 44, 402, 426–427
sansára, 422, 427
san-sien, 167, 169, 229, 427
san šeng, 73, 427

san-tiao, 147, 427
san-tüe, 156, 161, 427
Sary Ujgur, 121, 411, 427
Saryg Jugur, 121, 411, 427
S'-cung, 80, 427
S'-čchuan, 16, 18, 21, 45, 109, 111, 113, 115, 169, 181, 185, 214, 237, 396, 407, 427–428, 437–438
Sbohem, má konkubíno, 242, 410, 427
Sebraná společenská pravidla staršího Taje, 47, 427, 435
seladon, 189, 396, 427
Sen v červeném domě, 81, 138, 142, 222, 267–270, 274, 423, 427, 438
Seres, 313, 315, 427
Setkání s opravdovou láskou, 223–224, 427
Severní Čchi, 344, 409, 427
Severní Čou, 344, 409, 427
Severní Sung, 427, 431
Severní Wej, 344, 427
Seznam světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO v Číně, 427
Schall von Bell, 79, 153, 317–318, 324–325, 428
Schlagintweitové, 321, 428
Schlegel, 322, 428
Si, 364, 428
Sia, 30, 34–36, 38, 61, 94, 202, 289, 291, 346, 395, 401, 410, 414, 418, 428, 433, 438
Sia Jen, 402, 416, 428, 432, 433
Sia Wu-tü, 58, 429
Si-an, 16, 106, 177, 314, 368, 428, 433, 436
Siang, 61, 428
Siang Jen, 58, 428
Siang Jü, 242, 297, 365–366, 410, 428, 443
Siang Jü a paní Jü, 428
Siang Liang, 361, 365, 428
Siang tchaj-jang, 140, 391, 428
siang-šeng, 171, 428
Siang-wang, 428
Sianská stéla, 314, 421, 428
Siao, 428
siao-čuan, 64, 398, 418, 428
Siao Jü, 428
Siao Kang, 243, 428, 438
Siao-kung, 55, 428
Siao Pi-te, 140, 394, 428
Siao-šuo jüe-pao, 139, 419, 428, 441
Siao-tchun, 24, 36–37, 428, 439
Siao Tchung, 429, 441
siaotchunská kultura, 429
Siao-wen, 53, 429
siao-žen, 49, 347, 418, 429
Siddhártha Gautama, 151, 392, 429
Sie Ling-jün, 136, 429
Sie Wan-jing, 139, 424, 429
sien, 73, 117, 368, 393, 422, 429, 439
Sien-cung, 282, 429
Sien-jang, 43, 68–69, 183, 306, 363, 364–366, 428–429
Sien-ku, 405, 429
Si Fang, 298, 429
Sien-pej, 429
Sichelbart, 328, 429
Si-chou-tu, 24, 28–29, 429
Si-jang, 298–299, 429, 442
Si jou ti, 138, 429, 441
Simelská konference, 429
Sin, 70, 426, 429, 440
Sina, 40, 58, 136, 313, 429, 442
Si-nan-i, 429, 444
Sinanthropus pekinensis, 21, 23, 25–26, 285, 404, 427, 429
Sin čching-nien, 138, 422, 429
Sin Čchi-ti, 137, 429
Sinchajská revoluce, 429
Sin fu-fu, 140, 393, 429
Sin jüe-fu, 137, 429
Sin-jüe-še, 139, 429
Sin wen-süe ta-si: Š'-ti, 429
Sing-kchaj-chu, 20, 429
singlungwaská kultura, 429
sinleaská kultura, 429
sin-tiao, 154, 425, 429
Sín věčného žití, 395, 429
Sipové, 117, 429
Sirén, 429
Si Sia, 76, 429
Si-siang ti, 137, 174, 223–224, 245, 247, 426, 429, 441
Si-tiang, 20, 429
Si Tin, 429
Si-t'ing ca-ti, 297, 426, 430
Siung-nu, 45, 69, 337–339, 405, 430
Si Žung, 430, 444
s' kuo, 365, 413, 430
skupinový systém osobní záruky, 430
Slavíček, 84, 104, 153, 156, 318, 327, 329, 374, 430
S'-ma Čchien, 35–38, 41, 45, 47, 52, 54, 56, 62, 65, 70, 104, 136, 203, 279, 281, 296, 353, 365, 367, 396, 401, 416, 430, 442
S'-ma Jen, 72, 430

- S'-ma Kuang**, 77, 393, 430
S'-ma Siang-žu, 136, 279, 430
S'-ma Šang, 430
S'-ma Tchan, 430, 442
Smetánka, 332, 385, 430, 439
Společnost pro studium literatury, 139, 430, 441
S'-š'-er čang ťing, 151, 430, 431
S'-šu, 136, 398, 430
S'-šuej, 139, 430, 441
Stadlin, 326, 430
starší doba kamenná, 423, 430
starší velké rodiny, 430, 432
Starý kodex zvyklostí dynastie Chan, 297, 430
Starý Mistr, 147–148, 415, 430
Stein, 86, 104, 275, 321, 430
střední doba kamenná, 419, 430
střep, 191, 411, 430
Stumpf, 318, 430
stúpa, 177, 431
Su Š', 77, 137, 163, 244, 431
Su Tching, 298, 431
Su Tung-pcho, 77, 137, 163, 244, 431
Suej, 11, 71–73, 150, 152, 158, 165, 167, 182, 191, 201, 216, 339, 344, 397, 409, 424–425, 431, 436–437, 439
Suej a Che, 55, 431
Suej-sien, 431
Sulajmán at-Tádžir, 314, 431
Sun, 71, 431
Sun Pin, 431
Sun Wu, 431
Sun-c', 420, 431
Sun-c' ping-fa, 420, 431
Sung
 dynastie, 11, 72, 76–77, 81, 94–95, 97–98, 101–103, 107, 111–112, 137–138, 150, 152, 158, 163, 167–168, 185, 188, 194–195, 205, 216, 219–220, 244, 275, 278, 295, 307–308, 311, 388, 393–394, 397, 399, 410, 416–417, 421, 431, 433, 440, 443
 stát, 40, 47, 55, 360, 393, 418, 431, 438
Sung Jing-sing, 80, 431, 436
Sung Jü, 252, 279, 402, 431
Sung Jüan si-čchü š', 138, 431, 440
Sung Jün, 72, 431
Sunjatsen, 84–85, 98, 154, 431
sunnité, 407, 431, 433
Sútra o čtyřiceti dvou částech, 430, 431
Süan-cang, 146, 152, 156, 368–370, 374, 431, 435
Süan-cung, 95, 219, 237, 405, 409, 431–432, 435
Süan-cung a Jang Kuej-fej, 432
- Süan-tchung**, 83–84, 117, 391, 418, 432
Süan-wang, 283, 432
Sü Č'-mo, 93, 393, 402, 411, 418–419, 429, 432
Sü Fu-žen, 432
Sün-c', 50, 149, 420, 431
Sü Š', 283, 432
Sü Ti-šan, 139, 432
svrchovaný císař, 64, 67, 69, 176, 283–285, 292, 296–297, 304, 306, 339, 345, 349, 353–354, 356–357, 359–361, 364, 366–367, 396, 406, 412, 415–416, 421, 431–432, 433, 437, 440
Syn nebes, 36, 39–40, 58–62, 64, 287, 291, 346, 359, 432, 436
- Š**
š', 40, 430, 432
Š', 432
Ša-čchiou, 354, 424, 432
šan, 432
Šan-chaj-kuan, 339, 425, 432
Šan jie, 432
Šan jü, 139, 432, 441
Šang, 24, 35–37, 39, 42–43, 55, 64, 94, 157, 164, 180, 187, 204, 207–208, 212, 286–293, 306, 309, 354, 391, 395, 397–399, 401, 408–410, 415, 432, 435, 439, 440, 442
Šang-cchaj, 54, 432
Šang-cchung-ling, 432
Šang-chaj wu-jen sia, 139, 428, 432
Šang Jang, 50–52, 63–64, 68, 348, 428, 432, 440
Šang-lin-jüan, 303, 393, 432
Šang-tiao, 303, 432, 443
Šang-tün, 50, 52, 348, 413, 432
Šang-tün šu, 50, 52, 348, 413, 432
Šan-si, 16, 21, 27–28, 31, 34, 45, 73, 177–178, 183–185, 223, 393–394, 418, 424, 428–429, 432, 437, 441–442
Šan-tung, 16, 18, 21, 34, 47, 58, 82, 111, 180, 183, 186–187, 418, 422, 428, 432, 435–436, 442
šao-fu, 62, 432
šao-šu min-cu, 108, 432
šedesátkový cyklus, 432
Šen Fu, 146, 279, 432
Šen Jen-ping, 139, 419, 432
Šen Pu-chaj, 51, 358–359, 433
Šen Tao, 50, 433
Šen Te-chung, 139, 419, 433
Šen Tuan-sien, 139, 428, 433
šeng, 432
 mužská role, 171, 432

nástroj, 164, 167, 397, 432
provincie, 16, 425
Šen-nung, 30, 94, 392, 414, 433
Šen-si, 16, 21, 26–28, 31–32, 40–41, 43, 45, 80, 82, 85,
153, 161, 164, 176, 183, 186, 189, 216–217, 286, 293,
296–299, 363, 394–396, 399–400, 404–405, 408,
410, 412, 415–416, 418, 423, 427–429, 432–434,
438–439, 441–442
Šeové, 112, 433
Šest dynastií, 94, 410, 416, 433
Šest králů, 433
Šest států, 433
Šestero taktik, 417, 418, 433
Š' chuang-ti, 59, 99, 103, 349, 356, 367, 407, 409, 425,
433
šíté, 407, 433
Šira Jugur, 121, 411, 433
Š'-kuo, 433
šlechtný člověk, 433, 439
Š'-liou kuo, 72, 94, 433
Š' Naj-an, 138, 146, 433
Šou-čchun, 43, 433
Š'-ťi, 58–61, 66, 70, 104, 116, 136, 139, 214, 279, 339,
362–364, 366, 399, 430, 433, 443
Š'-ťing, 136, 208, 238, 259, 333, 400, 413, 424, 433
šu, 433
umění vládnout, 51, 439
zbraň, 433
Šu, 433
dynastie, 94–95, 417, 422, 433, 437
Šu Čching-čchun, 139, 415, 433
Šuej-chu čuan, 138, 170, 433
Šuejové, 111, 433
Šuej-tung-kou, 29, 433
Šuej-ťing ču, 296, 413, 433
šu-fa, 161, 411, 433
Šun, 30, 34, 94, 414, 433
Šun-č', 434
šúnjatá, 434
Šun-jü Jüe, 66–67, 434
šuo-čchang, 168–169, 397, 434, 440
šuo-šu, 169, 434, 440
Šuo-wen tie-c', 161, 434
Šu-ťing, 34, 136, 318, 346, 413, 424, 434
šu-žen, 40, 425, 434

T

Ta-ce, 362, 434, 439
ta-c'-pao, 88, 434

Ta Čchin, 70, 314, 411, 434
ta-čuan, 64, 398, 434, 439
Ta Čching, 79, 422, 434
Tádžikové, 12, 122, 434
ta-fu, 40, 432, 434
Taj, 434, 438
ta-jao-ťin, 88, 434
Taj-cung, 434
Ta-li, 24, 28, 111, 116, 434
Ta-liang, 434
ta-liang-cau, 434
tan, 170–171, 173, 434
Tan, 434
Tang Guoqiang, 331, 434, 436, 439
Tanguti, 120, 125, 434
tao, 73, 147
provincie, 434
Tao, 146, 148, 156, 393
cesta, 48, 106, 126, 146–147, 197, 279, 282–283, 409,
434
Tao Č', 358, 434
taoismus, 47–48, 78, 101, 112, 141, 147, 155, 206, 212,
277, 282, 308, 374, 427, 434
taoisté, 47, 48, 112, 197, 206, 227, 281, 291, 434
Tao-te-ťing, 101, 136, 144–145, 333, 413, 422, 434
Tao-ťiao š', 139, 418, 434
Tao-wang, 45, 434
Ta-sia, 357, 434
Ta-s' Kchung-cchun, 435
Ta-süe, 136, 319, 398, 435
Ta Taj Li-ti, 47, 427, 435
Ta Tchang Si-jü ti, 74, 137, 152, 369, 370, 431, 435
Ta tchung šu, 138, 412, 435
Tataři, 121, 435
tawenkchouská kultura, 435
Ta-wo-er-cu, 119, 400, 435
te, 149, 346, 349, 435
Temüdžin, 397, 435
Teng Siao-pching, 87–91, 104, 435
terakota, 435
terakotová armáda Prvního svrchovaného císaře Čchinů, 435
Tchaj O, 55, 435
Tchaj-čen, 435
Tchaj-chu, 20, 435
Tchajové, 111, 435
Tchajpchingové, 436
Tchajské jezírko, 436
Tchaj-šan, 21, 56, 428, 436

- Tchaj-wan**, 16, 81–82, 86, 111, 113, 163, 172–173, 179, 262, 387, 397–398, 426, 436
- Tchan S²-tchung**, 150, 436
- Tchang**, 11, 30, 60, 73–75, 81, 95, 103, 136–137, 142, 150, 152, 158, 161, 166–168, 182–183, 196–197, 201, 203, 215–219, 223–224, 237, 240–241, 253, 258, 279, 293, 368, 391, 395, 401, 407, 410, 417, 424–425, 431, 434, 436, 442
- Tchang Kuo-čchiang**, 331, 350–351, 385, 434, 436, 439
- Tchang Sien-cu**, 259, 261, 279, 436
- Tchang-s² ca-lun**, 139, 436, 441
- Tchang Tao-keng**, 140, 391, 436
- Tchang Ti**, 159, 436
- Tchao Čchien**, 136, 436
- Tchao Jüan-ming**, 136, 146, 160, 436
- tchao-tchie**, 180, 399, 436
- Tcha š² i-ke žuo nü-c²**, 139, 411, 436
- tche-pie sing-čeng-čchü**, 16, 91, 436
- Tchien**, 61, 421, 436
- Tchien-an-men**, 86, 87, 90, 273, 436
- Tchien-c²**, 346, 348, 432, 436
- Tchien-an-men**, 86–87, 90, 273, 436
- Tchien-c²**, 346, 348, 432, 436
- Tchien Čchang**, 66, 360, 436
- tchien-ču-tiao**, 153, 426, 436
- Tchien Chan**, 139, 175, 407, 411, 420, 436
- Tchien Kuang**, 420, 436
- Tchien-kung kchaj-wu**, 80, 431, 436
- tchien-ming**, 61, 346, 348–349, 421, 436
- Tchien-sia**, 41, 61, 251, 399, 424, 436
- Tchien-wen**, 136, 436
- Tchie-šuej pen-liou**, 140, 398, 436
- Tchung-kuan**, 436
- Tchung-siang-men**, 140, 394, 436
- Tchung sin**, 139, 436, 441
- Tchung š²**, 138, 436, 442
- Tchuo-pa**, 72, 436
- Tchu-po**, 73, 437
- Tchufiaové**, 109, 113, 116, 402, 437
- Tchu-žen**, 119, 420, 437
- ti**
císař, 40, 393, 437
flétna, 167–168, 437
- Ti**, 437
- Tibet**, 16, 18, 86, 98, 100, 109, 114–115, 122, 318, 320, 326, 374, 425, 437
- Tibetané**, 108–109, 113–115, 437
- Tibetská autonomní oblast**, 21, 110, 113, 428, 437
- ti-čchü**, 16, 437
- Tien-i**, 140, 423, 437
- ti-fang-si**, 175, 437
- Ti-fu tchien-fan ti**, 140, 437, 440
- Ti I**, 40, 437
- Tillisch**, 326, 437
- Ting-cchun**, 24, 28, 437
- Ting Ling**, 94, 140, 146, 270, 279, 437
- Ti Sin**, 398, 437
- Ťi-lin**, 16, 109, 117–118, 413, 438
- Tou O jüan**, 137, 414, 437
- Tou Ťien-te**, 73, 437
- Tou Wan**, 292, 294–295, 307, 408, 417–418, 437
- Třetí svrchovaný císař Čchinů**, 393, 437
- tři buddhovská těla**, 437
- Tři géniové v obrazech**, 30–31, 427, 437
- Tři říše**, 71, 94, 427, 437
- Tři státy Ťin**, 437
- Tu C²-wej**, 282, 437
- Tu Fu**, 137, 146, 436, 437
- Tu-kchang**, 437
- Tulungové**, 113, 115, 400, 437
- Tung Čung-šu**, 438
- Tung Chaj**, 198, 438
- Tung Chu**, 438
- Tung Ťin**, 438
- tung-čeng-tiao**, 154, 395, 425, 437
- Tungové**, 111, 438
- Tungsiangové**, 118–119, 438
- Tung-tching-chu**, 20, 438
- Tvorba**, 126, 139, 270, 396, 438
- Ť**
ti, 438
tia, 36, 157, 438
- Ťia**
král, 438
Pa Ťin, 438
- Ťia I**, 136, 438
- Ťia-jü-kuan**, 339, 438
- Ťiang Ce-min**, 90, 438
- Ťiang Čching**, 89–90, 392, 438
- Ťiang Chaj-čcheng**, 140, 391, 438
- Ťiang-ku-ling**, 438
- Ťiang-nan**, 160, 178, 201, 438
- Ťiang-si**, 16, 20–21, 34, 45, 111–112, 126, 189, 396, 402, 421, 424, 428, 433, 438–439
- Ťiang-su**, 16, 20–21, 45, 126, 180, 191, 396, 416, 428, 435, 438, 441
- Ťia Pao-čchaj**, 438

Ťia Pao-jü, 438
Ťia Pching-wa, 438
Ťi-čcheng, 438
Ťie-kuej, 360, 438
Ťien-jie, 71, 438
Ťien-ke, 438
Ťien-kung, 438
Ťien Šu, 438
ťien-tchi-c', 129, 438
Ťien-wen, 243, 428, 438
ťie-ťing, 438
Ťi Kchang, 136, 347, 438
Ťi ming cao kchan tchien, 139, 407, 438
Ťin
 mandžuská dynastie, 77, 79, 81, 422, 438, 442
 stát, 45, 55, 66, 77, 355, 438
 Z. a V., dynastie, 71–72, 78, 94, 136, 152, 163, 185,
 411, 417, 429–430, 438
ťing, 170–171, 173, 438
Ťing, 438
Ťing Kche, 58, 68, 420, 438, 442
Ťing-kung, 438
Ťingové, 112, 412, 439
Ťingpchové, 113, 116, 393, 411, 439
ťing-si, 175, 438
Ťing-te-čen, 191, 193, 439
ťin-lien, 205, 439, 443
Ťin Pching Mej, 138, 224, 261, 263, 277, 439
ťin-š', 161, 439
Ťin-ša-ťiang, 19, 116, 421, 439
ťiou čching, 62, 400, 439
Ťiou Feng-čchen, 137, 414, 439
Ťiou ke, 136, 439
Ťiou ming čchi jüan, 138, 439, 442
ťi-tu-ťiao, 425
Ťi-tu-ťiao, 439
ťün, 413, 439
ťün-c', 49, 346, 349, 400, 429, 433, 439
Ťü Wu, 439

U

údělná oblast, 415, 439
újezd, 429, 439
Ujgurská autonomní oblast Sin-ťiang, 109, 120, 439
Ujguři, 12, 108–109, 120, 439
umělé zmenšení ženských nohou, 439
umění vládnout, 51, 433, 439
úřednické písmo, 161, 439

Ústav Dálného východu, 195, 196, 274, 276, 312, 333,
378–379, 439
Uzbekové, 121, 439

V

Válčící státy, 11, 41, 394, 439
Veliké bažiny, 434, 439
Veliké Čchu, 362–363, 395, 439
Veliké město Šang, 24, 37, 287, 439
Veliké pojednání ke Knize proměn, 408, 439
Veliký Jü, 439
Velká čínská zeď, 21, 66, 337, 340, 344–345, 349, 395,
427, 439
Velká nížina, 31, 439
velká pečeť, 64, 434, 439
Velký kanál, 73, 439
Velvyslanectví České republiky v Čínské lidové repub-
lice, 439
Velvyslanectví Čínské lidové republiky v České repub-
lice, 22, 105, 145, 147, 350, 383, 388–389, 439
Verbiest, 439
Veselý, 330, 333, 439
vesnice, 32, 44, 215, 370, 422, 439
věštební kosti, 158, 440
vévoda, 40, 415, 440
vévoda z Čchang-sinu, 415, 440
vévoda z Šangu, 432, 440
vévoda z Tchangu, 417, 440
vévoda z Wen-sinu, 418, 440
vévoda z Žangu, 440
vícemužství, 440
víceženství, 440
vládcové dědičných držav, 399, 440
Vnější Mongolsko, 440
vnější rakev, 440
vnitřní a vnější rakev, 440
Vnitřní Mongolsko, 16, 18, 109, 118–119, 180, 405,
420, 440
vnitřní rakev, 415, 440
vojenský velitel, 76, 361, 436, 439–440
všichni Sia, 38, 399, 440
Východní Čou, 41, 94, 398, 440
Východní moře, 20, 440
Východní (Pozdější) Chan, 440
Východní Ťin, 94, 410, 433, 438, 440
Východní Wej, 440
vypravěčství, 156, 169, 171, 396, 434, 440
vysoký vůz, 411, 440
Vznešený zakladatel, 411, 417, 440

vzorové písmo, 161, 163, 440

W

Wa-cu, 112, 412, 440

Walter, 328, 440

Wan T'ia-pao, 140, 393, 441

wang, 40, 413, 440

Wang An-š', 76–77, 440

Wang Čchiao, 355, 440

Wang Čchung, 70, 147, 150, 156, 440

Wang-feng, 296, 440

Wang-i-kung, 366, 423, 440

Wang Jang-ming, 150, 440–441

Wang Kuan, 59, 440

Wang Kuo-wej, 138, 431, 440

Wang Li, 127, 135, 440

Wang Mang, 70, 94, 440

Wang Pen, 440

Wang-si, 440

Wang Si-tien, 140, 147, 437, 440

Wang Sien-č', 163, 440

Wang-š', 139, 424, 440

Wang Š'-fu, 137, 174, 247, 250, 280, 429, 440

Wang Šou-žen, 150, 440, 441

Wang Tchung-čao, 139, 432, 436, 441

Wang-ti, 441

Wang T'ien, 441

Wang Wej, 137, 147, 158, 441

Wan-li čchang-čcheng, 339–340, 345, 441

Weiskopf, 94, 106, 330–331, 441

Wej

dynastie, 94, 152, 252, 393, 409, 422, 437, 441

řeka, 19, 31, 41, 66, 240, 296, 363, 422, 438, 441–442

stát, 45, 51, 53, 55–58, 63, 71–72, 239, 354, 361, 410,

433–434, 437, 438, 441

Wej Čuang, 441

Wej-jang, 436, 441

Wej-wang, 283, 441

Wen-cung, 282, 441

Wen-i pao, 139, 402, 441

Wen-i pi-tchan, 139, 407, 441

Wen I-tuo, 147, 407, 415, 430, 436, 441

wen-jen, 136, 138, 268, 403, 441

Wen-sin tiao-lung, 136, 441

Wen-süan, 136, 429, 441

Wen-süe jen-tiou chuej, 139, 430, 441

Wen-süe kaj-šuo, 139, 411, 441

Wen T'ia-pao, 91, 441

Wen-wang, 441

wen-žen, 441

Wu

dialekt, 441

dynastie, 94–95, 161, 410, 416, 422, 431, 433, 437, 441

průsmyk, 363–364, 366, 414, 441

stát, 40, 71–72, 76, 237, 402, 441

Wu Ce-tchien, 73, 184, 203, 205, 266, 441

Wu C'-sü, 441

Wu Čchen, 363, 441

Wu Čcheng-en, 138, 147, 429, 441

Wu Čchi, 45, 441

Wu-čou, 73, 441

wu-fan, 87, 441

Wu Chan, 441

Wu-keng, 442

Wu-kuan-cchun, 442

Wu Kuang, 103, 357, 362–365, 367, 442

Wu Liang, 442

wu lun, 148, 442

Wu Pang-kuo, 91, 442

Wu San-kuej, 80, 442

Wu taj, 73, 76, 442

Wu Ting, 204, 288, 289, 442

Wu T'ing-c', 147, 442, 444

Wu Wu-jao, 406, 436, 439, 442

Wuové, 113, 426, 442

Wu-s' jün-tung, 84, 138, 403, 442

wu-ta-fu, 442

Wu-tchaj-šan, 178, 442

wutchung, 442

Wu-ti, 202, 405, 442

Wu-t'ing, 136, 424, 442

Wu-wang, 40, 354, 392, 398, 442

wu-wej, 48, 421, 434

Y

Yawyinové, 116, 417, 442

Younghusband, 321, 442

Z

záhrobní sídlo Prvního svrchovaného císaře Čchinů,

176, 292, 416–417, 428–429, 442

Zaitun, 77, 315, 443

Zakázané město, 21, 177, 427, 443

zákon, 50–52, 304, 371, 401, 443

Západní (Dřívější) Chan, 443

Západní Čchu, 443

Západní Čou, 94, 286, 398, 443

Západní T'ien, 429, 443

Západní Wej, 409, 437, 443
Západní Žungové, 443–444
Zápisky historika, 66, 70, 242, 410, 430, 433, 443
zásady správného chování, 416, 443
Země středu, 42, 45–46, 60, 399, 434, 443
zlaté lotosy, 205, 227, 439, 443
zoroastrismus, 74, 444
Zvláštní administrativní oblast Ao-men (Macao),
444
Zvláštní administrativní oblast Siang-kang (Hong-
kong), 444

Ž

Ž'-čchu, 140, 393, 444

žen, 49, 148, 347, 349, 416, 444
Žen ťing lu š' cchao, 138, 406, 444
Žlutá řeka, 19, 31, 56, 406, 444
Žluté moře, 20, 444
Žluté prameny, 444
Žluté turbany, 444
Žlutí Ujguři, 120–121, 411, 444
Žlutý císař, 30, 166, 198–200, 202, 406, 414, 444
Žu-lin waj-š', 138, 442, 444
Žung, 41–42, 91, 269, 363–365, 400, 410, 441, 443–
444
Žung-jang, 444
Žungové, 113, 396, 429–430, 444
žu-tia, 345, 413, 444

Marta Taberyová, *Vysněná projížďka*, 2003, kombinovaná technika na hedvábí, 21,0x29,5 cm.

Marta Taberyová, *Výlet*, 2003, kombinovaná technika na hedvábí, 29,5x21,0 cm.

Sklářství v Čechách má dlouhou a slavnou historii. Tradiční sklářské oblasti doplňovalo v minulém století i několik hutí na Českomoravské vrchovině, které však velmi brzy, většinou z ekonomických a technologických důvodů, zanikly. Od roku 1939 to byla pouze sklárna ve Škrdlovicích, ale v roce 1990 se začala psát další kapitola českého sklářství.

Na Českomoravské vrchovině v Karlově u Žďáru nad Sázavou jsem v budově bývalé jednotřídní školy otevřel ART GLASS STUDIO. Nejprve brusírnu s prodejnou skla a 29. dubna 1993 jsme zahájili provoz na dvoupánvové sklářské peci. Náročná akce s nutností položit zhruba tisíc metrů plynového potrubí byla splněním velkého snu – mít vlastní sklárnu. Potvrdilo se, že jsme přes nepřízeň osudu i některých lidí, schopni s malým kolektivem, v jehož čele stáli zkušení mistři skláři, kteří za mnou přišli ze škrdlovické sklárny, Ladislav Kamarád, Miroslav Jun, Václav Krejčí a Josef Pospíchal, zvládnout výrobu a začali jsme si budovat své pevné místo v manufakturní výrobě hutnického skla. Nesmírně mi v tom pomohly mé zkušenosti z osmnáctiletého řízení a budování sklárny Uměleckých řemesel ve Škrdlovicích i z vedení sklářského ateliéru na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze.

Současně se však objevily i některé nedostatky takového malého provozu, a proto po velkém rozhodování jsme v květnu 1995 začali budovat novou halu s pětipánvovou pecí, pomocnými dílnami, sociálním zařízením a také s rehabilitační místností. Naší velkou chloubou je však prostorná moderní vzorkovna, kde jsme soustředili celou dosavadní produkci a kde vedeme veškerá obchodní jednání. Je třeba říci, že i význačnější návštěvy, které rovněž tuto vzorkovnu navštíví, jsou mile překvapeny rozsahem a kvalitou naší práce a neskrývají svůj obdiv. V duchu hesla „time is money“ jsme již 29. listopadu téhož roku začali tavit sklo a vyrábět na nové peci. Bylo to velké vítězství, ale i ohromná starost s množstvím bezesných nocí, nedostatkem peněz, nedůvěrou, zlobou a závistí. Přesto jsme šli kupředu a v současné době nás ve sklárně pracuje kolem padesáti, export tvoří 85% z celkové produkce a vyvážíme do USA, Skandinávie, Nizozemska, Německa, Itálie, Kanady, Řecka a dalších zemí, máme i své prodejny a galerie.

Naš sortiment je – i podle obchodních partnerů – jeden z nejširších v oboru ručně tvarovaného hutnického skla a obsahuje různé vázy, mísy, svícny, těžítka, skleněné ovoce, květiny, nápojové sklo, ale i ceny pro mezinárodní veletrhy v Brně a jiné soutěže.

Významnou část naší práce tvoří i individuální tvorba uměleckých originálů nebo práce pro architekturu. Naše výrobky se řadí do kategorie uměleckého, umělecko-řemeslného a dekorativního skla a měly by splňovat ty nejnáročnější požadavky na individualitu soukromého bytu nebo společenského prostoru firmy či veřejné instituce.

Avšak naší hlavní snahou je rozvíjet ty nejlepší tradice české sklářské tvorby, upozorňovat na jedinečné a neopakovatelné vlastnosti skla, na optiku, lom světla, vnitřní architekturu skleněné hmoty, barevnost v kontrastu s čirou sklovinou, ale hlavně na vynikající a náročnou práci českých uměleckých řemeslníků. Chceme, aby naše sklo potěšilo, jsme proti šoku, agresi a potlačování charakteru skleněné hmoty.

Splnil se mi sen, ale naplnil jsem i odkaz svého otce, kterému se podařilo v letech 1945–1948 vybudovat jenom malou brusírnu v Sokolči u Poděbrad.

I když počátky naší práce byly velmi náročné, obtížnější bude ve velké konkurenci nastavenou úroveň udržet a dále rozvíjet. Máme i do dalších let smělé plány, jak dále zkvalitnit naši práci, rozšířit výtvarné a řemeslné možnosti zpracování skla, ale i hledat nový prostor v náročných ekonomických podmínkách pro prohloubení spolupráce mezi skláři a výtvarníky, a to i v mezinárodním měřítku. Věřím, že mám kolem sebe i vynikající spolupracovníky, kteří vidí v práci se sklem naplnění svého života.

Sklo je kouzlo i osud, květina i slza. Sklo je život.

Jaroslav Svoboda

Sklářský výtvarník profesor Jaroslav Svoboda byl za své autorské dílo odměněn řadou našich a zahraničních prestižních uměleckých cen a je rovněž výtvarným spoluautorem projektu *Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsahem této knihy*. Pro tento projekt dosud vytvořil tato díla: Jaroslav Svoboda, *On a Ona*, 1998, tavené, dobrušované sklo, výška 75 cm.

Jaroslav Svoboda, *Rozhovor*, 2000, hutnické, dobrušované sklo, výška 55 cm; obr. nahoře.

Jaroslav Svoboda, „*Soho speciál*“ – světelný objekt, 2000, hutnické, dobrušované sklo, výška 80 cm.

Jaroslav Svoboda, *Naše mešity*, 2002, hutnické, dobrušované sklo, 34x34 cm; obr. uprostřed.

Jaroslav Svoboda, *Emma*, 2003, tavené, dobrušované sklo, 52x38 cm.

Sklářská huť
AG SVOBODA s. r. o.
Karlov 31
591 01 Žďár nad Sázavou

Telefon: 566 659 152
Telefon/fax: 566 659 270

www.ags-svoboda.cz
e-mail: agsvoboda@iol.cz

hm Hošek Motor

Akciová společnost Hošek Motor a.s. byla založena 28. 11. 1995 za účelem získání zastoupení stuttgartské automobilky Mercedes-Benz. Společnost zprvu vycházela ze společnosti Motorcentrum, která byla úspěšným prodejcem vozů značky Seat v Brně. Později došlo k oddělení a osamostatnění obou firem.

V roce 1996 byl dokončen prodejní a servisní areál v Brně-Vinohradech. Společnost nabízí celý sortiment vozů Mercedes-Benz, od osobních vozů, přes lehké užitkové vozy, tzv. transportéry, až po těžkou techniku. Od ledna 2001 přibyla do prodejního sortimentu firmy koncernová značka Chrysler/Jeep, a od května 2002 dále značka Smart. Ke všem těmto vozidlům zajišťuje společnost Hošek Motor a.s. komplexní servis. Během své historie se společnost rozrostla a zřídila další prodejní a servisní místo v Třebíči, dále pak nejnovější prodejní zastoupení v Jihlavě. Působnost firmy tedy sahá od Jihlavy až po Vyškov, což představuje 9 okresů o potenciálu 1 300 000 obyvatel.

Při prodeji pak samozřejmě spolupracujeme s koncernovou leasingovou společností DaimlerChrysler Service Bohemia s.r.o. V květnu roku 2002 byl zahájen provoz Truck centra, které poskytuje kompletní servis nákladních vozidel a autobusů Mercedes-Benz a Setra. Nový areál zahrnuje servisní halu, mechanickou dílnu, sklad náhradních dílů a v neposlední řadě také zázemí pro řidiče, které představuje malou restauraci a šatny se sprchami.

Snaha o zvyšování úrovně prodejních a servisních služeb byla deklarována získáním certifikace kvality dle normy ISO 9001:2000 v září roku 2001. Jako první společnost prodávající a servisující vozy Mercedes-Benz, Chrysler, Jeep a Smart v ČR jsme získali certifikaci pro karosářské a lakýrnické práce.

Společnost Hošek Motor a.s. prodala v roce 2002 400 nových vozů Mercedes-Benz, 60 vozů Chrysler/Jeep a více jak 100 použitých vozů. Dosáhla tak obrátu 730 milionů Kč. V současnosti společnost zaměstnává více než 80 spolupracovníků.

DaimlerChrysler
Services Bohemia s.r.o.

Hošek Motor a.s.
 Žarošická 17, 628 00 Brno
 Tel.: 544 424 102 – vedení společnosti
 Fax: 544 217 962 – vedení společnosti
 e-mail: info@hosek-motor.cz

Hošek Motor a.s.
 Romana Havelky 4, 586 01 Jihlava
 Tel.: 567 572 757
 Fax: 567 572 757
 e-mail: jihlava.mercedes@mota.cz

Hošek Motor Třebíč s.r.o.
 Brněnská 346, 674 01 Třebíč
 Tel.: 568 820 490
 Fax: 568 820 490
 e-mail: svehla@hosek-motor.cz

www.hosekmotor.cz

Firma MiTTaG spol. s r. o., pozemní a průmyslové stavitelství byla založena v roce 1990. Hlavním výrobním programem firmy MiTTaG spol. s r. o. je zajištění komplexních dodávek stavebních prací. Tomuto cíli je podřízeno i profesní složení zaměstnanců a organizační struktura. Vlastními silami firma zajišťuje právní agendu, inženýrskou činnost, projektové práce, ceny a rozpočty, práce HSV, koordinuje práce PSV, zabezpečovací služby a dále správu nemovitostí a ubytovací služby. Práce přidružené stavební výroby sjednává firma s renomovanými specializovanými firmami.

Za dobu své činnosti firma MiTTaG spol. s r. o. zrealizovala množství novostaveb a rekonstrukcí obytných i užitkových objektů vždy v dobré kvalitě a k plné spokojenosti investorů. Od roku 1997 byl ve firmě MiTTaG spol. s r. o. zaváděn systém jakosti s cílem certifikace akreditovaným orgánem, od roku 1999 je firma MiTTaG spol. s r. o. držitelem certifikátu jakosti ISO 9002.

„Stavební díla jsou od nepaměti obohacována uměleckou tvorbou malířů, grafiků, sochařů, ale i předměty uměleckého řemesla, třeba kovářského nebo štukatérského. Vždy mně velmi lahodila tato spojení, neboť stavby, tato strohá technická díla, umělecké práce všestranně zhodnocují a zdobí.

V potěše nad možností vystavět pro Masarykovu univerzitu dvě významné školní budovy – budovu Pedagogické fakulty na ulici Poříčí v Brně roku 1995 a budovu Ekonomicko-správní fakulty na ulici Vinařské v Brně v roce 1998 – rozhodlo vedení stavební firmy MiTTaG podílet se významnou měrou na realizaci uměleckého díla (*Plastika pro bazén*), které bude Vincence Makovského v brněnském regionu tak potřebně a zaslouženě zviditelňovat“ (Jaroslav Mittag, Kroky k realizaci. In: Hlušička, Jiří – Malina, Jaroslav – Šebek, Jiří, *Vincenc Makovský*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana – Akademické nakladatelství CERM – Masarykova univerzita – Nakladatelství a vydavatelství NAUMA, 2002, s. 255).

Kontaktní adresa: MiTTaG spol. s r. o., pozemní a průmyslové stavitelství
Chaloupkova 3
612 00 Brno
www.mittag.cz

Comfort thanks to Rieter.

Innovation for the World

Rieter, celosvětový průmyslový koncern, byl založen v roce 1795 ve švýcarském Winterthuru. Svým systémovým řešením, službami pro textilní a automobilový průmysl a průmysl umělých hmot zaujímá Rieter vedoucí postavení na trhu. Dělí se na dvě koncernové skupiny – Rieter Textile Systems a Rieter Automotive Systems. V obou oblastech patří koncern v tržních segmentech k celosvětovým lídrům.

Rieter Textile Systems vyvíjí a vyrábí stroje, integrované systémy a technologické komponenty pro zpracování vláken a umělých hmot na příze, rouna a granuláty. Rieter Automotive Systems vyvíjí a vyrábí jako partner výrobců automobilů komponenty, moduly a kompletní systémy pro akustický komfort a tepelné izolace pro motorová vozidla, jejichž základ tvoří vlákna, umělé hmoty a kovy.

Rieter, established in Winterthur in 1795, is a Swiss-based industrial group operating on a global scale. It is a leading supplier of systems solutions and services for the textile, automotive and plastics industries. The company is organized into two divisions, Rieter Textile Systems and Rieter Automotive Systems. In both of these fields the group is a world market leader in the segments covered.

Rieter Textile Systems develops and produces machinery, integrated systems and technology components for converting fibers and plastics into yarns, nonwovens and pellets. In partnership with automotive manufacturers, Rieter Automotive Systems develops and produces components, modules and integrated systems on the basis of fibers, plastics and metals in order to provide acoustic comfort and thermal insulation in motor vehicles.

元达，1795年成立于瑞士的温特图尔。它是一家总部设在瑞士的业务范围遍及全球的集团公司。元达集团是提供纺织工业、汽车、塑料工业的系统解决方案和服务的领先供应商。公司分成两个部分 – 元达纺织系统和元达汽车工业。在这两个领域，元达集团是世界市场的领先者。

元达纺织系统开发和生产用于将纤维和塑料制成纱线、非织造物和粒子的机械集成系统和工艺元件。作为汽车制造商的合作伙伴，元达汽车系统开发并制造基于纤维、塑料和金属的元件、模块和集成系统为汽车内提供舒适的隔音和隔热产品。

Rieter CZ a. s.
Československé armády 1181
CZ-562 15 Ústí nad Orlicí

RIETER

ROTOR Ústí nad Orlicí
KOMPONENTY Žamberk
AUTOMOTIVE Choceň
TOOLING Hnátnice

Photo: Rieter.

Photo: Rieter.

ŠKODAEXPORT

Společnost ŠKODAEXPORT, a.s. zajišťuje inženýringové, dodavatelské a další kontrakční činnosti na základě dlouholetých zkušeností s vývozem kompletních celků a zařízení „na klíč“ pro oblast energetiky, řídicích systémů, ekologických zařízení pro energetiku, rekonstrukcemi, rozšiřováním a uváděním do provozu stávajících celků.

Tradice spolupráce na poli energetiky mezi bývalým Československem a ČLR sahá do roku 1932, kdy byla dodána první parní elektrárna. Další dodávky energetického zařízení následovaly v 50., 70., 80. a 90. letech.

Smlouva na dodávku zařízení pro tepelnou elektrárnu Shentou 2 x 500 MW (II. fáze výstavby) v provincii SHANXI byla podepsána 16. prosince 1999 zástupci China Electric Technology Export/Import Corp. a ŠKODAEXPORT, a.s.

Kontaktní adresa: ŠKODAEXPORT, a.s.
Opletalova 41
113 32 Praha 1
Česká republika
<http://www.skodaexport.cz> E-mail: kontakt@skodaexport.cz

SKODAEXPORT is a EPC Contractor experienced in export on turn-key basis of complete projects and equipment for power plants, control systems, ecological equipment for power sector, reconstruction, expansion and final outfit of existing facilities.

Commercial contacts between the Czech Republic and P.R. of China in power engineering have a long tradition. The first thermal power plant equipment went to China in 1932, and the next followed in the 1950's, 1970 's, 1980 's and 1990 's.

The contract for a delivery of the equipment for thermal power plant Shentou 2 x 500 MW, phase II in Shanxi province was signed on Dec 16th, 1999 by the representatives of China Electric Technology Export/Import Corp. and SKODAEXPORT, Co. Ltd. – Czech Republic.

Contact information: ŠKODAEXPORT, Co. Ltd.
 Opletalova 41
 113 32 Prague 1
 Czech Republic
 <http://www.skodaexport.cz> E-mail: kontakt@skodaexport.cz

NADACE UNIVERSITAS
EDICE SCIENTIA

Edice Scientia je projektem Nadace Universitas (vzniklé na půdě Masarykovy univerzity v Brně) uskutečňovaným ve spolupráci s dalšími institucemi. Přináší původní vědecké monografie zásadního významu s mezinárodním dosahem; je otevřena autorům zejména z akademické obce Masarykovy univerzity, ale i autorům z jiných škol a vědeckých ústavů u nás a v zahraničí.

Ediči řídí Jaroslav Malina (předseda), Pavel Bravený, Marie Dohnalová, Josef Kolmaš, Miloš Štědroň, Jiří Vorlíček, Josef Zeman.

Dosud vyšlo:

Miloš Štědroň, *Leoš Janáček a hudba 20. století* (1998).

Jaroslav Malina, ed., *Kruh prstenu: Láska v životě a literatuře světa srdcem a rukama českých malířů a sochařů*, I. svazek. Pracovní preprint knihy (1999).

Josef Unger, *Život na lelekovickém hradě ve 14. století: Antropologická sociokulturní studie* (1999).

Jaroslav Malina, ed., *Kruh prstenu: Láska v životě a literatuře světa srdcem a rukama českých malířů a sochařů*, II. svazek. Pracovní preprint knihy (2000).

Jaroslav Malina, ed., *Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsahem této knihy*, III. svazek. Pracovní preprint knihy (2000).

Břetislav Vachala, *Nejstarší literární texty v nekrálovských hrobkách egyptské Staré říše* (2000).

Jaroslav Malina, ed., *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie*. 1. Jiří Svoboda, *Paleolit a mezolit: Lovecko-sběračská společnost a její proměny* (2000); 2. Jiřina Relichová, *Genetika pro antropology* (2000); 3. Jiří Gaisler, *Primatologie pro antropology* (2000); 4. František Vrhel, *Antropologie sexuality: Sociokulturní hledisko* (2002); 5. Jaroslav Zvěřina – Jaroslav Malina, *Sexuologie pro antropology* (2002); 6. Jiří Svoboda, *Paleolit a mezolit: Myšlení, symbolismus a umění* (2002); 7. Jaroslav Skupník, *Manželství a sexualita z antropologické perspektivy* (2002); 8. Oldřich Kašpar, *Předkolumbovská Amerika z antropologické perspektivy (Karibská oblast, Mezoamerika, Andský areál)* (2002); 9. Josef Unger, *Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi i jinde v Evropě) v 1.–16. století* (2002); 10. Václav Vančata – Marina Vančatová, *Sexualita primátů* (2002); 11. Josef Kolmaš, *Tibet z antropologické perspektivy* (2002); 12. Josef Kolmaš, *Smrt a pohřbívání u Tibetanů* (2003); 13. Václav Vančata, *Paleoantropologie – přehled fylogeneze člověka a jeho předků* (2003); 14. František Vrhel, *Předkolumbovské literatury: Témata, problémy, dějiny* (2003); 15. Ladislava Horáčková – Eugen Strouhal – Lenka Vargová, *Základy paleopatologie* (2004); 16. Josef Kolmaš, *První Evropané ve Lhase (1661) (Kircherovo resumé Grueberovy cestovní zprávy. Latinský text a český překlad)* (2003); 17. Marie Dohnalová – Jaroslav Malina – Karel Müller, *Občanská společnost: Minulost – současnost – budoucnost* (2003); 18. Eva Drozdová, *Základy osteometrie* (2004); 19. Jiří A. Svoboda, *Paleolit a mezolit: Pohřební ritus* (2003); 20. Stanislav Komárek, *Obraz člověka v dílech některých významných biologů 19. a 20. století* (2003); 21. Josef Kolmaš – Jaroslav Malina, *Čína z antropologické perspektivy* (2005).

Josef Zeman, *Přírodní karbonátové systémy* (2002).

Jaroslav Malina a kolektiv, *Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsahem této knihy* (ukázky z 1. a 4. svazku pentalogie) (2003).

Marie Dohnalová, *Antropologie občanské společnosti: Analýzy a interpretace s přihlédnutím k výsledkům vědeckovýzkumného a pedagogického zaměření Katedry oboru Občanský sektor FHS UK v Praze* (2004).

Připravované svazky:

Jaroslav Malina, ed., *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie*.

Marie Parďyová, *Raně křesťanské sarkofágy*.

Ivo Pospíšil, *Ruský román: Uzlové body vývoje a mezinárodní souvislosti*.

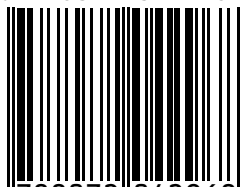
Josef Zeman, *Stabilita a dynamika přírodních systémů (I–III)*.

V rámci řady – Jaroslav Malina (ed.): *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: Modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných“ oborů* dosud vyšlo:

1. Jiří Svoboda, *Paleolit a mezolit: Lovecko-sběračská společnost a její proměny* (2000).
2. Jiřina Relichová, *Genetika pro antropology* (2000).
3. Jiří Gaisler, *Primatologie pro antropology* (2000).
4. František Vrhel, *Antropologie sexuality: Sociokulturní hledisko* (2002).
5. Jaroslav Zvěřina – Jaroslav Malina, *Sexuologie pro antropology* (2002).
6. Jiří Svoboda, *Paleolit a mezolit: Myšlení, symbolismus a umění* (2002).
7. Jaroslav Skupnik, *Manželství a sexualita z antropologické perspektivy* (2002).
8. Oldřich Kašpar, *Předkolumbovská Amerika z antropologické perspektivy (Karibská oblast, Mezoamerika, Andský areál)* (2002).
9. Josef Unger, *Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi i jinde v Evropě) v 1.–16. století* (2002).
10. Václav Vančata – Marina Vančatová, *Sexualita primátů* (2002).
11. Josef Kolmaš, *Tibet z antropologické perspektivy* (2002).
12. Josef Kolmaš, *Smrt a pohřbívání u Tíbetanů* (2003).
13. Václav Vančata, *Paleoantropologie – přehled fylogeneze člověka a jeho předků* (2003).
14. František Vrhel, *Předkolumbovské literatury: Témata, problémy, dějiny* (2003).
15. Ladislava Horáčková – Eugen Strouhal – Lenka Vargová, *Paleopatologie pro antropology* (2004).
16. Josef Kolmaš, *První Evropané ve Lhase (1661) (Kircherovo resumé Grueberovy cestovní zprávy. Latinský text a český překlad)* (2003).
17. Marie Dohnalová – Jaroslav Malina – Karel Müller, *Občanská společnost: Minulost – současnost – budoucnost* (2003).
18. Eva Drozdová, *Základy osteometrie* (2004).
19. Jiří A. Svoboda, *Paleolit a mezolit: Pohřební ritus* (2003).
20. Stanislav Komárek, *Obraz člověka v dílech některých významných biologů 19. a 20. století* (2003).
21. Josef Kolmaš – Jaroslav Malina, *Čína z antropologické perspektivy* (2005).

21

ISBN 80-7204-296-3

9 788072 042968